GEZİLERİM
NATO, AET (AT) ve OECD
TARİHTEN SEÇİLMİŞ
BAZI KISIMLAR

Prof.Dr.
HALİS DUMAN

GEZİLERİM
NATO, AET (AT) ve OECD
TARİHTEN SEÇİLMİŞ BAZI KISIMLAR

Prof.Dr.
HALİS DUMAN

İSTANBUL
1987

GEZİLERİM
NATO, AET ve OECD
TARİHTEN SEÇİLMİŞ
BAZI KISIMLAR

HALİS DUMAN
Prof. Yük. Müh. Dr. tech.

ACAR MATBAACILIK TESİSLERİ
İSTANBUL — 1987

Dizgi, baskı, cilt

Acar Matbaacılık Tesisleri **526 84 42 — 567 98 64**

Piyerloti Cad. Peykhane Sok. Kamer Han 18-20/1 Çemberlitaş - İSTANBUL

ÖNSÖZ

Belli amaçlarla 1959, 1960 ve 1972 yıllarında yapmış olduğum gezilerimde tuttuğum notlar ile, yine 1972'deki NATO gezimizde bizlere verilen kitap, yazı ve broşürlerden o günlerde NATO, AET ve OECD Kuruluşları üzerine bizzat şahsım için çıkardığım özetleri ve edindiğim bilgileri veren notlar, kitaplığımda dağınık olarak durmaktaydı. Bu notlardan başka gezilerim ile yer yer ilgisi olan Genel Tarih ve özellikle Batı-Avrupa Tarihi bilgimi tazelemek ve tamamlamak için de, çoğunlukla Ansiklopedilerden faydalanarak hazırladığım Tarihin beni ilgilendiren bazı passaj ve kısımları üzerine olan notlarım da dosyalarımda bulunuyordu.

1978'de emekli olduğum zaman boş vakitlerimi değerlendirmek amacıyla önce yalnız ve yalnız gezilerim ile ilgili notları ele olarak bunları bir kitap haline getirmek istedim. Ancak bir Tarih Kitabı olarak hazırlanmamış olan ve yalnız ilgilendiğim bazı kısımları özetleyen tarih notları, eserin hiç olmazsa muhteviyatını renklendirir ve zenginleştirir düşüncesi ile kitabıma eklemeğe cesaret ettim. Faydalı olur kanaatiyle de tasarladığım bu son kitap üzerinde ısrarla durdum ve bu eseri bastırdım.

Unutulmamalıdır ki, tüm bu notlardan, olayların akış ve gelişmesini, anıların zamanlanmasını ve birbirine uyumunu zedelemeden, oldukça etraflı ve çok yönlü bilgileri ihtiva eden bir Eserin meydana getirilmesi küçümsenmiyecek bir emek ve sabrı gerektirmektedir.

Diğer taraftan adı geçen gezi notları, gezi günlerinde tutulmuş olduğundan onlarda konu olan ülke, kent, kuruluş ve şahsiyetlerin gezi yıllarından sonraki durum, gelişme, değişme ve ilerlemeleri kitabımda yer almamıştır. Örneğin: Hakkâri'nin 1960'dan sonraki veya AET'nin

1972 yılından sonraki gelişmesi, değişmesi ve durumları bu eserde ele alınmamış, söz konusu edilmemiş ve incelenmemiştir. Yani kitap anıları, o günlerin ve ondan önceki zamanların intibalarını yansıtmakta ve konu olan kent ve kuruluşların yalnız gezi ve ondan önce yıllarındaki durumlarını vermektedir.

Günlük tutulan notlarda yanlışlıkların olacağını pek sanmıyorum. Ancak anılarımda ve açıklanan düşüncelerimde doğal olarak hatalı görüşlerin ve farklı kavrayışların bulunabileceğini kabul ederim. Bu gibi görüşler varsa, bunların okuyucular tarafından affedilmesini dilerim.

Eser üç gezimi ve üçüncü gezimle ilgili konu ve kuruluşları, Tarih'ten seçilmiş bazı passaj ve kısımları ihtiva etmektedir. Bu nedenle kitabıma

Gezilerim

NATO, AET ve OECD

Tarihten Seçilmiş Bazı Kısımlar

adını verdim.

Eserin bölümlerinde çok sayıda İngilizce, Fransızca ve Almanca ad, ünvan ve kısaltmalar bulunmaktadır. Eserde bu ad ve ünvanların mümkün oldukça Türkçe karşılıklarının yanında, örneğin Fransa Tarihi ile ilgili olanları Fransızca yazılış şekli, ad ve ünvanları ile vermiş bulunmaktayım... Amacım o ulusların özel tarihlerinin ad ve terimlerini okuyucuların bilgisine sunmak ve aynı zamanda bu konularla ilgili müracaat ve isteklerin sözü edilen dillerde yazılmış eserlerden kolayca bulunabilmesini temin etmektir. Bunu da vurgulamak isterim.

Bütün dikkat ve özenmelere rağmen Eserde gözden kaçmış hatalar bulunmaktadır. Okuyuculardan bu hataların «Yanlış - Doğru Çizelgesi»ndeki doğrulariyle düzeltilmesini rica ederim.

Eserimin basılmasında her türlü özen ve kolaylığı gösteren Acar Matbaacılık Tesislerine, dolayısiyle Zekeriya Acar ve kardeşlerine, yine Eserin basımında büyük emekleri geçen Sait Erdoğan ve arkadaşlarına içtenlikle teşekkür ederim.

İstanbul, Ekim 1987

Halis Duman

(m. 1) (m. 2)... rakamlı kısaltmalar

Eserde parantez içinde (m. 1) (m. 2)... şeklinde rakamlı kısaltmalar vardır. Bu kısaltmalar kitabın okunan sayfadaki konusu ile ilgili olan sonraki sayfaları vermektedir. Örneğin (m. 1) ... eserin 426. ve 428'inci sayfalarına müracaat edileceğini göstermektedir. (m.) müracaat kelimesinin kısaltılmasıdır.

Kısaltma	Müracat edilecek sayfa
(m. 1)	426, 428
(m. 2)	342
(m. 3)	379, 412
(m. 4)	416
(m. 5)	417, 419
(m. 6)	——
(m. 7)	468, 498, 501
(m. 8)	500
(m. 9)	501
(m. 10)	195, 196, 578
(m. 11)	579
(m. 12)	581
(m. 13)	581, 582
(m. 14)	582, 594
(m. 15)	595
(m. 16)	595
(m. 17)	595
(m. 18)	587
(m. 19)	596, 597
(m. 20)	193, 194, 195
(m. 21)	609, 610
(m. 22)	——
(m. 23)	173, 253
(m. 24)	595
(m. 25)	576
(m. 26)	573, 576
(m. 27)	423, 594
(m. 28)	577
(m. 29)	577, 578
(m. 30)	471
(m. 31)	577, 578
(m. 32)	605
(m. 33)	256, 610

Kısaltma	Müracat edilecek sayfa
(m. 34)	296, 356
(m. 35)	511, 525
(m. 36)	511, 525
(m. 37)	450
(m. 38)	452
(m. 39)	453
(m. 40)	415, 442, 443
(m. 41)	446
(m. 42)	447
(m. 43)	447
(m. 44)	448
(m. 45)	449
(m. 46)	458
(m. 47)	456
(m. 48)	459
(m. 49)	459
(m. 50)	459
(m. 51)	459, 460
(m. 52)	460, 484
(m. 53)	484
(m. 54)	594
(m. 55)	461
(m. 56)	429
(m. 57)	460, 461
(m. 58)	462, 463
(m. 59)	462
(m. 60)	498
(m. 61)	498
(m. 62)	463, 464
(m. 63)	499, 502
(m. 64)	478, 479
(m. 65)	586
(m. 66)	351, 352, 411
(m. 67)	423, 594
(m. 68)	499
(m. 69)	477
(m. 70)	478

Bölümler

Sunulan bu eser bağımsız üç Bölüm'den oluşmaktadır

Birinci Bölüm (sayfa 3-222).

Bu bölüm yaptığım şu üç gezi ile ilgili not, anı ve düşüncelerimi içermektedir.

1 — 1959 yılındaki 14 günlük Fransa gezisi (7-20 Eylül 1959).

2 — Milli Birlik Komitesinin temenni ve isteği üzerine yapılan 24 günlük Doğu ve Güneydoğu Anadolu gezisi (17 Eylül - 11 Ekim 1960).

3 — 14 günlük Kuzey Atlantik Topluluğu Gezisi (NATO Gezisi) (4-17 Haziran 1972).

Ankara'daki Amerikan Basın ve Kültür Merkezinin düzenlediği Atlantik Topluluğu gezisine aynı müessesenin davetlisi olarak iştirak ettim. Masraflarının Amerika Birleşik Devletleri tarafından karşılanan bu gezimiz NATO, AET ve OECD kuruluşlarını tanıma gezisi idi. Bu gezimiz bizler için hazırlanmış olan programlara göre NATO'nun Sivil ve Askeri yapısı ile yalnız «Avrupa Müttefik Kumandanlığına bağlı tesisleri ve AET örgütünü» kapsadı. Gezimizin uzantısı olan Paris gezimiz ise OECD teşkilatı ile Avrupa Birliği hareketlerini tanımayı amaçladı.

İkinci Bölüm (sayfa 225-289).

Eserin ikinci bölümünde NATO-Avrupa Gezisi (Atlantik Topluluğu Gezisi) için bizlere dağıtılan ve 1972'de ve daha önce yayınlanan kitap, yazı ve broşürlerden faydalanıp bizzat şahsım için özet-

leyerek hazırladığım NATO, AET ve OECD üzerine olan bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler kitabı okuyanlarca da gözden geçirilirse, kendileri için çok faydalı olacağına kanaatım tamdır.

Verilen bilgiler Gezi yılı olan 1972 ve ondan önceki yıllar içindir. Sonraki gelişmelerin gezilerimle ilgisi olmadığından anılarımda ve bu eserde ele alınmamıştır.

Üçüncü Bölüm (sayfa 293-610).

Eserin bu bölümünde ise tarih bilgimi tazelemek ve tamamlamak için beni ilgilendiren ve gezilerim için de tamamlayıcı bir bilgi olan, özelikle Avrupa tarihinden seçilmiş özet pasajlar ve kısımlar verdim. Tarih kitabı olarak hazırlanmamış olan bu bilgi özetlerinin hazırlanmasında çoğunlukla Ansiklopedilerden faydalandım. Okuyucular için de çok faydalı olacağından bu bölümü de kitabıma ekledim.

YANLIŞ - DOĞRU ÇİZELGESİ

Sayfa	Satır	YANLIŞ	DOĞRU
52	3*	Toprağı benimseyen	Toprağı benimsemeyen
69	18	Zaza	Zsa Zsa
86	8*	Mardin beşiği	Mardin eşiği
123	19	CINESOUTH'e	CINCSOUTH'a
156	7	Maxmilian I	Maximilian I
169	18*	Manilo Brosio	Manlio Brosio
178	6	Tornaeum	Tornacum
203	17	Place de l'Étoile	Place de l'Étoile
207	6*	Place Ch. de Goulle'a	Place Ch. de Gaulle'a
230	13	20 Ağustos 1949	10 Ağustos 1949
242	11*	Güney Avrupa Vurusu...	Güney Avrupa Vurucu...
244	1	suratejik	stratejik
256	20	15.3.1937	15.3.1957
257	3	3.5.1969'da	3.5.1960'da
277	12	kokal Antlaşma	lokal Antlaşma
281	1	Boord of Management...	Board of Management...
298	5	Kleopatro	Kleopatra
301	9	Philippus Arabs (244-149)	Philippus Arabs (244-249)
301	22	Claudius (268-270)	Claudius II (268-270)
303	2*	Pannonnia	Pannonia
305	7	383	, 393
311	8	Konsul	Konsül
321	18*	Jül Sezar (M.Ö. (100) 60-64	Jül Sezar (M.Ö. (100) 60-44)
345	5*	= Cibri'ler	= Cimbri'ler
363	6	(Türkiye Valya)	(Türkçe Valya)
363	7*	Avitus (55-456)	Avitus (455-456)
364	3	Aurergne'i	Auvergne'i

* İşaretli satırlar alttan sayılacaktır.

Sayfa	Satır	YANLIŞ	DOĞRU
364	14	Lex Romana Visibotorum	Lex Romana Visigotorum
364	15	Salı	Sali
374	20*	Decius (249-459)	Decius (249-251)
376	7*	Aetius bu Frankları geri püskürtmüşken Aetius'un ölümünden (454) ve nihayet 500 yılında Başkenti Köln olmak üzere bir Krallık kurmuşlardı	Aetius bu Frankları geri püskürtmüşken Aetius'un ölümünden (454) sonra bu Nehirboyu Frankları Mosel vadisine ve Ardenler'e kadar yayılmışlardı (455), ve nihayet 500 yılında Başkenti Köln olmak üzere bir Krallık kurmuşlardı.
390	11*	Ludwin II (Germen)	Ludwig II (Germen)
390	8*	Şişman Karl II	Şişman Karl III
391	11*	Doğu Francia Devleti Germanie	Doğu Francia Devleti Germania
393	17	Otto I (926-973	Otto I (936-973)
404	1	Legnana	Legnano
408	14*	Bavyara'lı Ludurig IV	Bavyara'lı Ludwig IV
416	7* ve 6*	Rudulf I	Rudolf I
417	10*	Regnum Jurense	Regnum Jurence
421	11, 12, 13	Philipp VI, Fransa Kralı	Philippe VI, Fransa Kralı
421	20	Jean II'ye (350-1364)	Jean II'ye (1350-1364)
426	3*	Maxmilian	Maximilian
446	7*	Akintanya	Akitanya
447	15*	Fatih Guilaume I	Fatih Guillaume I
457	8	Philippe VI'de Valois	Philippe VI de Valois
459	5	Potiers civarında	Poitièrs civarında
460	9*	(Charles VIII Muzaffer)	(Charles VII Muzaffer)
465	9*	Anna (Anne)'de Bretagne	Anna (Anne) de Bretagne
466	18*	16 Ağustos	16 Ağustos 1513
466	6*	Pére der Peuple	Père du Peuple
469	12*	Collége de France	Collège de France
470	2	Katharine Medici	Katharina Medici
470	18*	Diana da Poitiers'in	Diana de Poitiers'in
472	2	Katharina da Medici	Katharina de Medici
475	6*	Henri IV Fransa tarihinin renkli bir kralıdır. Otoriter olmakla birlikte kin fanatik birisi tarafından 14 Mart 1610'da Ravaillac'da öldürüldü.	Henri IV İspanya Habsburglarına karşı yeni bir savaş hazırlığı içinde iken fanatik biri tarafından 14 Mart 1610 da Ravaillac'da öldürüldü.
476	5	A. Duma'nın	A. Dumas'nın
485	6	..., bir taraftan hapiste bulunan Louise de Savoil'nin diğer taraftan	..., bir taraftan hapiste bulunan François I'in yerine naip olarak idareyi

Sayfa	Satır	YANLIŞ	DOĞRU
		bizzat hapisteki François I'in yerine naip olarak idareyi eline alan annesi ana Kraliçe Louise de Savoie'nin, diğer taraftan bizzat...	eline alan annesi, ana Kraliçe Louise de Savoie'nin, diğer taraftan bizzat...
492	14	Kont Rudolf von Habsburg (1280-1291)	Rudolf von Habsburg (1273-1291)
493	7	Ottokar II (1233-1273)	Ottokar II (1233-1278)
508	5*	Lâle devri (1718-173)	Lâle devri (1712-1730)
513	7	Meşrubat	Meşruhat
513	8	... Fransız absolütizminin yanı mutlakiyetinin...	... Fransız absolütizminin yani mutlakiyetinin...
520	3	Belle Alliance'da)	(Belle Alliance'da)
533	9	6 Ekim	6 Ekim 1848
537	7*	... ünlü İtalyan Devlet Avrupa konservatif İmparatorlarının Kutsal İttifakı» sarsılıp parçalan- yaptı ve bir savaş halinde Fransa'nın desteğini sağladı.	... ünlü İtalyan Devlet adamı Kont C. Cavour Avusturya'ya karşı Napolyon III ile bir Antlaşma yaptı ve bir savaş halinde Fransa'nın desteğini sağladı.
540	12*	Almanya	Almanca
547	3*	Eşi İmparatoriçe Elisabth'in	Eşi İmparatoriçe Elisabeth'in
557	20	ve Sivas (5-12 Eyül 1919) kongrelerinde	ve Sivas (4-12 Eylül 1919) kongrelerinde
560	13*	Düzce isyanı (13 Nisan-Mayıs 1920)	Düzce isyanı (13 Nisan-31 Mayıs 1920)
572	1* son satır	1684'de	1648'de
574	16*	Lüksemburg'da	Lüksemburg da
581	13 ve 14	Rudolf (1576-1612)	Rudolf II (1576-1612)
581	3*	veya Bireşik Eyaletler Devleti adını aldı.	veya Birleşik Eyaletler Devleti adını aldı.
596	15 ve 16	Londra laşmasında	Londra Antlaşmasında
596	11*	Louise Maire d'Orléans	Louise Marie d'Orléans
598	10	ve Leopold II	ve 1885'de Leopold II
605	1	Boudouin I	Baudouin I
607	13*	27 Temmuz 1960	27 Temmuz 1966
603	8	«Birlik Antlaşması»	«Birlik Anlaşması»
609	19	«Ünion Economique Benelux»	«Union Economique Benelux»

İÇİNDEKİLER

Önsöz III
(m. 1) (m. 2) ... rakamlı kısaltmalar V
Bağımsız Bölümler VIII
Yanlış-Doğru Çizelgesi IX
İndex 611
Faydalanılan Eserler 633

Birinci Bölüm

1 — 1959 Yılında 14 Günlük Fransa Gezisi 3
Viyana 3
Amstätten 4
Strasswalchen 4
Münih 4
Ulm 4
Rastatt 5
Alsace bölgesi 5
Strassburg 5
Nancy 5
Champagne bölgesi 5
Ile-de France bölgesi 6
Paris 6
Fontainebleau 12
Orléans 13
Bourges 13
Nevers 13
Moulin 13
Lyon 13
Vienne 14
Valance 14
Orange 14
Marsilya 15
L'ile et la Chateau d'İf 16
Arles 16
Nimes 17
Avignon 17
Canne 18
Grasse 18
Ile Saint Honora 18
Nis 18
Monaco 19
Monte Carlo 19
San Remo 20
Imperia 20
Cenova 20
Milano 20
Garda Gölü 20
Napplach 20
Viyana 21

2 — Milli Birlik Komitesinin Temenni ve İsteği Üzerine Yapılan 24 Günlük Doğu ve Güneydoğu Anadolu Gezisi 23
İstanbul 23
Ankara 31
Kırıkkale 34
Yerköy 36
Boğazköprü 36
Kayseri 37
Malatya 38

Fırat Nehri 38
Hazar Gölü 38
Erganı 38
Bismil 39
Batman 39
Diyarbakır 39
Kurtalan 39
Siirt 39
Bitlis 40
Tatvan 40
Van Gölü 40
Van 41
Hoşap Kalesi ve Güzeldere 47
Başkale 48
Çığlı (Büyük Zap) suyu 49
Hakkari 50
Yüksekova 53
Van 55
Özalp 55
Kapıköy Sınır Kapısı 56
Gevaş 56
Muradiye 57
Çaldıran Ovası 58
Ernis Öğretmen Okulu 59
Erçis 59
Patnos 59
Ağrı 59
Doğubeyazıt ve Ağrı Dağı 60
İshak Paşa Camii ve Sarayı 61
Gürbulak Sınır Kapısı 63
Diyadin 66
Ağrı 68
Horasan 68
Pasinler 68
Erzurum 68
Hınıs 72
Varto 73
Muş Ovası 73
Muş 73
Tatvan 73
Ahlat 74
Bitlis 76
Norşin Köyü 77
Baykan 78
Kurtalan 78
Diyarbakır 78
Mardin 82
Nusaybin 87
Kızıltepe 87
Viranşehir 87
Urfa (Şanlı Urfa) 87
Birecik ve Fırat Köprüsü 88
Nizip 90
Gaziantep 90
Kilis 92
Türkiye-Suriye Smır Kapısı 92
Adana 95
İstanbul 97
Gezi Muşahede, İntibalarım ve Düşündüklerim 99

3 — 14 Günlük Kuzey Atlantik Topluluğu Gezisi (NATO Avrupa Gezisi) 105
Trabzon 205
Ankara 120
İzmir 121
Atina 133
Roma 133
Napoli 133
Pompei 138
Cenova 140
Frankfurt 141
Berlin ve Doğu Berlin 141
Brüksel ve Bu Kentin Viyana ile Olan Bazı Benzerlikleri 155
Brüksel 163
Waterloo 179
Paris 203
Atina 209
İstanbul 209
Ankara 209
Trabzon 211
Gezi ile İlgili Bazı Konularda Özetler ve Düşündüklerim 219
Atlantik Topluluğu Avrupa Gezisi'ne Ekler 221

İkinci Bölüm

NATO-North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilâtı) 225
Truman Doktrini 227

Brüksel Antlaşması 228
Washington Kuzey Atlantik Antlaşması 229
Paris Antlaşmaları 232
NATO'nun Sivil ve Askeri Örgütü 233

I — Sivil Yapı 233
Kuzey Atlantik Konseyi 233
Savunma Planlama Komitesi SPK 233
Konsey Onur Başkanı 234
NATO Genel Sekreteri 234
Genel Sekreter Başyardımcısı 235
Milletlerarası Sekreterlik ve Daireleri 235
Siyasi İşler Dairesi ve Müdürlükleri 235
İktisadi İşler Müdürlüğü 235
Enformasyon Müdürlüğü 235
Basın Servisi Müdürlüğü 235
Savunma Planlama ve Siyaseti Dairesi Müdürlükleri 235
Nükleer Planlar Müdürlüğü 235
Kuvvet Planları Müdürlüğü 235
Sivil Savunma Planları Müdürlüğü 235
Savunma Desteği Dairesi ve Müdürlükleri 235
Silahlar ve Savunma Araştırma Müdürlüğü 235
Altyapı Müdürlüğü 235
Bilimsel İşler Dairesi 235
Konsey İşlemleri ve Muhabere Dairesi ve Müdürlükleri 235
Konsey İşlemleri Müdürlüğü 235
Muhabere ve Elektronik Müdürlüğü 235
Milletlerarası Sekreterliğin Büroları 235
Yürütme Sekreterliği Bürosu 236
Yönetim İşleri Bürosu (İstatistik Servisi) 236
Malî Denetmelik Bürosu 236
Güvenlik İşleri Bürosu 236
Daimî Delegeler ve Delegelikler 236
Konsey Komiteleri ve (Savunma Planlama Komitesi) 236
Bütçe Komiteleri (Askerî ve Sivil) 236
Siyasi İşler Komitesi 236
Altyapı Komitesi 236
Sivil Savunma Komitesi 236
Savunma İnceleme Komitesi 236
İktisadî İşler Komitesi 236
Modern Toplumun Sorunları Komitesi 236
Enformasyon ve Kültür İlişkiler Komitesi 236
Nükleer Savunma Komitesi 236
Avrupa Hava Sahası Koordinasyon Komitesi 236

II — Askerî Yapı 237
Askerî Komite 237
Askerî Komite Başkanı 237
Milletlerarası Kurmay Heyeti 237
NATO Kumandanlıkları 238

A — Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığı ACE veya Kısaca Avrupa Kumandanlığı ve Altkumandanlıkları 239

B — Atlantik Okyanusu Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığı ACLANT veya Kısaca Atlantik Müttefik Kumandanlığı, buna bağlı Bölge ve Altkumandanlıkları 238, 243, 246

C — Manş Müttefik Kumandanlığı ACCHAN veya Kısaca Manş Kumandanlığı ve Altkumandanlıklar 238, 246, 247

D — Amerika - Kanada Bölgesi Stratejik Grubu veya Amerika - Kanada Bölgesi Planlama Grubu CUSRPG 238
NATO Kuruluşları 247

Sivil Kuruluşlar 247
Merkezi Avrupa Akaryakıt Boru Şebekesi Teşkilatı 247
Hava Savunması için NATO Elektronik Altyapı Teşkilatı NADGE 247
HAWK Füzeleri Üretim Teşkilatı NHPLO 248
NATO İkmal ve Bakım Teşkilatı NAMSO 248
Askerî Kuruluşlar 248
Müttefik Muhabere Güvenliği Bürosu ACSA 248
Müttefik Uzak Mesafe Hatları Bürosu ALLA 248
Hava - Uzay Araştırmaları Danışma Grubu AGARD 248
Müttefik Deniz Muhabere Bürosu ANCA 248
Müttefik Radyo Frekansları Bürosu ARFA 248
Askerî Standartlaşma Bürosu MAS 248
NATO Savunma Koleji 248
SACLANT Denizaltı Araştırma Merkezi 249
SHAPE Teknik Merkezi 249
Uluslararası Atlantik Antlaşma Derneği 249
Türk Atlantik Antlaşma Derneği 249
Modern Toplumun Sorunları Komitesi MTSK (CCMS) ve Pilot Ülkeler 250
Hava Kirlenmesi 250
Okyanusların ve Kıyı Sularının Kirlenmesi 251
Tabii Afet Durumlarında Yapılacak Yardımlar 251
Bilimsel Verilerin Karar Yetkisi Olan Hükümet Kesimlerine Aktarılması 251
Kara Yollarında Güvenlik 251
Modern Sanayi Toplumunda Kişisel Güdüleme ve Grup Güdülemesi 251
İç Suların Kirlenmesi 251
Bölgesel Gelişme Stratejisi ve Çevresi 251
NATO'nun Sorumlu Olduğu Nüfus Sayısı ve Toprak Büyüklüğü 251
European Economic Community EEC = Avrupa Ekonomik Topluluğu AET veya Kısaca Ortak Pazar 253
Pan-Amerika Birliği 253
Pan-Avrupa 254
Avrupa Birliği 255
Marshall Planı 255
Avrupa Konseyi 255
OEEC 255
Comecon 256
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu 256
Roma Antlaşması 256
Avrupa Ekonomik Topluluğu AET (6'lar) 256
Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu AAET 256
Stokholm Antlaşması ve EFTA (7'ler) 257
10'lar 257
Avrupa Toplulukları'nın Ana Organları 258
Konsey 258
Komisyon 258
Avrupa Parlamentosu 258
Adalet Divanı 259
Avrupa Yatırım Bankası EIB 259
Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin Türkiye ile İlişkileri 261
Ankara Anlaşması 262
Türkiye - AET Ortaklık Konseyi 262
Türkiye - AET Karma Parlamento Komisyonu 262
Ortaklık Komitesi 262
Hazırlık Dönemi 263
Geçiş Dönemi ve Protokollar 263
Katma Protokol 264
Mali Protokol 266
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun Yetki Alanına Giren Maddeler ile İlgili Anlaşma 266
Son Dönem 266

Türkiye'nin Topluluk İçinde, Geğimiz Yılı Olan 1972'de Karşılaştığı Güçlükler 267
Bilim Alanında İşbirliği, Çevre Sorunları ve NATO 269
Bilimsel Danışmanlık 270
Bilimsel İşler Dairesi 270
Bilim Komitesi 271
Bilimsel Araştırma Bursu Programı, 271
Yaz Kursları 271
Araştırma Programı ve NATO'nun Desteklediği Projeler 272
Okyanus Bilim Araştırması 273
Beşeri Unsurlar 273
Harekat Araştırması Danışma Komisyonu 274
Meteoroloji Sorunları 274
Savunma Araştırma Grubu 275
Von Karman Enstitüsü 275
Kompüter Bilimi 275
Çevre Sorunları ve NATO 276
Modern Toplumun Sorunları Komitesi MTSK 276
OECD = Organization for Economic Cooperation and Development, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı 277
OEEC'nin Kuruluşu 277
OECD'nin Kuruluşu, Tarihi ve Paris Antlaşması 277
OECD'nin Organları 280
OECD Konseyi 280
İcra Komitesi 280
Genel Sekreterlik 280
Mali Meseleler (Financial Affairs) 280
Avrupa Para Antlaşması İdari Konseyi EMA 281
Görülmiyen Transaksiyon (Uzlaşma) Komisyonu 281
Ödemeler Komisyonu 281
Mali Pazarlar Komisyonu 281
Mali İstatikçiler Grubu 281
Fiscal Komisyonu 281
Sigorta İşleri Komisyonu 281
Turizm Komisyonu 281
Mahdut Ticarî Tatbikat Uzmanları Komisyonu 281
Deniz Taşımacılığı Komisyonu 281
Tüketici Politikası Komisyonu 281
Yunanistan ve Türkiye Konsorsiyumları 281
Ticaret Komisyonu 281
GATT 282
Kalkınma Yardım Komisyonu DAC 282
IMF Uluslararası Para Fonu 282
Teknik İşbirliği Komisyonu 282
Çevre Komisyonu 282
Ekonomik Politika Komisyonu 282
Ekonomik ve Kalkınma Kontrol (Değerlendirme) Komisyonu 282
Bilimsel ve Teknolojik Politika Komisyonu 282
Bilimsel ve Teknik Haberleşme Politikası 282
Eğitim Komisyonu 282
İnsan Gücü ve Sosyal İşler Komisyonu 283
Endüstri Komisyonu 283
Enerji Komisyonu 283
Petrol Komisyonu 283
Tarım Komisyonu 283
Balıkçılık Komisyonu 283
Genel Sekreterliğe Bağlı Uluslararası Sekreterlik 283
Kalkınma Merkezi 283
Avrupa Nükleer Enerji Ajansı (Bürosu) ENEA 283
Eğitimsel Araştırma ve Yenileme Merkezi CERI 284
Özel Programlar 284
Eğitimsel Yapılar 284
Yol Araştırma İşbirliği 284
Türkiye Konsorsiyumu 284
Siyasî Danışma 284
Siyasî Komite 284
Üçler Komitesi 286
Harmel Raporu 287
Konsey Raporu 288

Üçüncü Bölüm

Roma, Roma İmparatorluğu, Batı Roma İmparatorluğu ve Romalılar 293
Romulus ve Remus 293
Amulius 293
Servius Tullius 294
Patriciler ve Plebler 294
Krallık Devrinin Sonu (M.Ö. 500) 294
Konsüller Devri, Cumhuriyet Devri 294
Licinius Sextius Yasası 294
Pön Savaşları ve Hannibal 295
Konsül Scipio 295
Popular'lar 296
Optimatlar 296
Friumvirlikler 296
Jül Sezar 296
Antonius ve Mısır Kraliçesi Kleopatra 297
İmparatorluk Devri 298
Augustus Octavianus 298
Claudius (41-54) 299
Nero 299
Trajan 299
Hadrianus 299
Mark Aurel 300
İki veya daha fazla İmparator idaresi 301
Büyük Konstantin 302
Büyük Theodosius 304
Roma İmparatorluğunun Bölünmesi 305
Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans İmparatorluğu) 305
Arkadios ve eşi Eudokia (Eudoxia) 305
Batı Roma İmparatorluğu 307
Honorius 307
Flavius Aetius 308
Atillâ ve Katalaun Savaşı 308
Romulus Augustulus 310
Odovakar (Odoaker) ve Krallığı 310
Romalılar (Roma'lılar) 311
Comitia (Komitia) 311
Magistratur'lar ve Magistratus'lar 311
Senato 311
Miliarium Aureum (Altın mil) 313
Romalı Yazar, Tarihçi, Hatip ve Bilim Adamları 313
Roma Hukuku 314
Lex duodecim tabularum (Oniki Levha Yasası) 314
İmparator Hukuku 314
Codex Theodosianus 315
Corpus Juris Civilis 314
Jülyen Takvimi (güneş yılı takvimi) 315
Roma İmparatorluğunun Çöküşü Nedenleri 316
Çocuk Zammi (alimentasyon) Yasası 319
Askerlerin İstedikleri İmparatorlar Devri (M.S. 235-284) 320
Birinci ve İkinci Hıristiyan Takibi 320
Romalıların İlahları ve Trias (Üçler) 322
Hun Türkleri ve Roma İmparatorluğu 333
Teoman (Touman, Tuman) 335
Mete 336
Çinle Ticaret Antlaşması 336
Kuzey-Doğu Hun İmparatorluğu 337
Güney-Batı Hun İmparatorluğu 337
Hun Türklerinin Batı'ya Göçleri 337
Balamber (Balamir) 338
Alan'ların Perişan Edilmesi 338
Balamber'in Ostrogot Kralı Ermanarik'i Yenmesi 338
Uldız 339
Uptaros, Muncuk, Aybers ve Ruga 349
Attilâ ve Bleda 340
Attilâ'nın Bizans İmparatorluğu Üzerine Yürümesi 340
Margus Antlaşması 340
Katalaun Savaşı 341
Attilâ Roma Önünde 342
Attilâ ve Eşi Kriemhild 343
Roma Devleti, Kelt'ler ve Kuzey Avrupa'dan Göç Eden Germen Kavimleri 345
Kelt'ler ve Galat'lar 346
Brennus 347
Galatia 348
Dejotarus 348
Amyntes (Galatia Kralı) 348
Latène II Kültürü 349
Roma İmparatorluğu ve Germenler 351
Kavimlerin Göçleri 352
Germenler 354
Doğu Germenleri 354
Batı Germenleri 355
Kuzey Germenleri 355
Got'lar 357
Doğu Got'ları veya Ostrogotlar 358
Ostrogot Kralı Ermanarik 358

Amal Hanedanı 359
Büyük Theoderich I 359
Ostrugot Devleti 359
Amalasuntha 360
Totila (Badwila) 360
Batigot'ları veya Vizigotlar 361
Athanarich 361
Alarich I 362
Athaulf 362
Wallia (Walja Türkçe Valya) 363
Vizigotların (Batigotların) Tolosan Devleti 363
Balth Hanedanı 363
Büyük Theoderich I 363
Theoderich II 363
Eurich 364
Codex Euricianus 364
Alarich 364
Breviarium Alaricianum (Lex Romana Visigotorum) 364
Alarich II 364
Amalarich 365
Agila 365
Athanagild ve Toledo Devleti 365
Brunhilde ve Galswintha 365
Antiqua 366
Leowigild 366
Rekkaret I (RecaredoI) 366
Sisibut 367
Rekkeswind 367
Lex Visigotorum 367
Wamba 367
Egica 368
Roderich (Rodrigo) 368
Vizigotlar, Cadız Savaşı ve İspanya'da Araplar 368
Tarık bin Ziyad 368
Musa bin Nusayr 369
Abdurrahman bin Abdullah El Gafikî 369
Karl Martell (Charles Martel) 369
Muhammed bin Ahmer 372
Granada Emirliği 372
Aragon Kralı Fermando ve eşi Kraliçe İsabel 372
Sultan Bayezid II 372
Franklar (Frank'lar)
Frankları Oluşturan Kavimler 373
Sali (Sala, Sal) Frankları 373
Ribuar (Ripvari, Ripuari) Nehirboyu Frank'ları 373
Postumus Marcus Cassianus 374
Kısmî İmparatorluk 474
Gennobaud 375
Toxandria 375
Tournai (Doornik) 376
Lex Salica ve Lex Ribuarium 376
Sal (Sala, Sali) Frankları ve Frank Devleti Merovenj ve Karolenj Hanedanları, Ottonlar Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Alman Hükümdarları ve Haçlı Seferleri 377
Kuzey Brabant 377
Clovis I (Chlodwig I) 377
Frank Devleti 377
Chlodio (Chlodion), Frankların İlk Kralı 378
Merovenj Hanedanı 378
Merowig (Merowech) 378
Tornacum (Tournai) 378
Syarius ve Krallığı 378
Gundobad (Gondebaud) 379
Frank Devletinin Clovis I'in dört oğlu arasında bölünmesi, Frank Devletinin Birinci Bölünmesi 380
Chlothar I 380
Thierry 380
Clodomir 381
Childebert I 381
Frank Devletinin İkinci Bölünüşü (Chlothar I'in oğulları arasında) 381
Charibert, Guntram, Sigibert ve Chilperich 381
Brunhilde ve Galswintha 381
Fredegunde 381
Chlothar II 382
Compiègne Barış Antlaşması 382
Dagobert I 382
Pépin de Laden 382
Pépin de Heristal 383
Waratton (Neustria Saraynazırı Ebroin'in Halefi) 383
Thierry III 383
Theudobald (Theodebald) 383
Thierry IV 383
Karl Martell 384
Childerich III ve Merovenj Hanedanının Sonu 384
Küçük Pépin (Karl Martell'in oğlu) 384
Karolenj Hanedanı 384

Carloman ve Şarlman (Küçük Pépin'in oğulları) 384
Frank İmparatoru Şarlman (Charlemagne) (Büyük Karl, Karl I) 385
Dosiderius 385
Widukind (Wittekind) 385
Avar Türkleri ve Kagan Tudun 385
Roma İmparatoru Şarlman 386
Harun-ür-Reşit 387
Roland Destanı 388
Binbir (1001) Gece Masalları 388
Karl (Charles), Pépin ve Dindar Ludwig (Louis) Şarlman'ın oğulları 388
İmparator Dindar Ludwig I (Louis I) 388
Frank Devletinin Üçüncü Bölünmesi 389
Verdun Antlaşması 389
Lothar I Krallığı 389
Alman (Germen) Ludwig II Krallığı 389
Kel Karl II Krallığı 389
Ludwig II İtalya Kralı ve İtalyan Karolenilerin Sonu 389
Çocuk Ludwig IV ve Alman Karolenjlerin Sonu 390
Regnum Francorum Occidentalium 390
Tembel Louis Fransa Kralı ve Fransa Karolenilerin Sonu 390
Şişman Karl (Charles) Roma İmparatoru olarak Karl III. Fransa Kralı Olarak Charles (Karl) II 390
Ludwig IV 390
Elektörler (Kurfürsten) 391
Doğu Francia Devleti, Germania veya Germen Devleti, Almanların Devleti 391
Konrad I (Frankonyalı) 391
Konradin'ler Sülalesi 391
Heinrich I (Saksonya'lı Heinrich I) (Kuşçu) 391
Saksonya - Liudolfinger (Ludolfing) Hanedanı 391
Otto I 393
Ottonianum 393
Alman Ulusunun Kutsal Roma Devleti (Kutsal Roma-Germen Devleti) 393
İmparatorluk Kapitülasyonları yani İmparatorluk Antlaşmaları 393
Otto II 394
Otton Sanatı 394
Avusturya Dükalığı - Babenberg Sülalesi 394
Otto III 394
Kavgacı Heinrich II Bavyara Dükü 394
Heinrich II (Aziz veya Topal) Alman Kralı 394
Ottonen (Otton'lar) 395
Konrad II (Sali) 397
Kara Heinrich III 397
Kraliçe Agnès 397
Juvestitur Hakkı 397
Rudolf, Schwaben Dükü 397
Heinrich IV 397
Birinci Haçlı Seferi 397
Pierre l'Ermite 397
Papa Urban II 397
Clermont Concilium 397
Kılıç Arslan I 399
Godefroi de Bouillon 399
Latin Krallığı 400
Balduin I, Kudüs Kralı 400
Heinrich V
Hohenstaufen, Staufer, Slaufen Hanedanı 401
Lothar III, (Supplinburglu) İmparator olarak Lolhar II 401
Welf Hanedanı 401
Konrad III 402
Balduin II Kudüs Kralı 402
Şam Türk Atabek, Nurettin 402
Clairvaux'lu Aziz Bernhard 402
Louis VII, Fransa Kralı 402
İkinci Haçlı Seferi 402
Sultan Mesut II 402
Friedrich (Frederik) Barbarossa I 402
Privilegium Minus (1156) 403
Arslan Heinrich 403
Salahattin Eyyubi 404
3'üncü Haçlı Seferi 404
Gui de Lusignan, Kudüs Latin Kralı 405
Hoddin Savaşı
Philippe Auguste II, Fransa Kralı 405
Arslan Yürekli Richard I, İngiltere Kralı 405
Kılıç Arslan II, Selçuk Sultanı 405
Arslan Heinrich, Saksonya Arşidükü 406
Trifels Şatosu 407
Blondel de Nesle (Néele) 407
Dürnstein Kalesi (Wachau, Avusturya 407
Alman Hükümdarları (Liste) 407

Burgond'lar (Burgund'lar) Devletleri ve Burgonya'daki Diğer Devletler 411
Gibikungen Sülalesi 411
Gundikar (Gundahar, Gunter) 411
Burgond Devleti 411
Valentinian III, Roma İmparatoru 411
Burgonların Romanlaşması (Latinleşmesi) 412
Katalaun Savaşı 412
Rhône Havzasındaki Yeni Burgond Devleti 412
Lex Burgundionum, Lex Romana Burgundionum 412
Sigismund 412
Merovenjler Devrinde Burgundia (Bourgogne Burgonya) Krallığı 413
Guntram (Gontran), Burgundia Kralı (Kral Chlothar I'in oğlu) 413
Galswintha 414
Fredegunde 414
Brunhilde 414
Küçük Pépin 414
Burgundia da Karolenj Hanedanı 414
Regnum Burgundia, Burgondia Devleti 415
Richard le Justicier 415
Bourgogne Dükalığı 415
Roma Burgonyası 415
Boso de Vienne, Vienne Kontu 416
Regnum Provenciae ve Kralı Boso de Vienne 416
Kör Ludwig III, Kral Boso'nun oğlu 416
Brengar I, İtalya kralı 416
Rudolf II, Yukarı Burgundia Kralı 416
Rudolf I Welf asıllı, Jura Kralı 416
Arnulf, Kral ve İmparator 417
Rudolf I sülalesi olan Rudolfinger Hanedanı 417
Regnum Jurence, Jurence Devleti 417
Bourgogne Serbest Kontluğu (Franche - Comté) 417
Hugo, Arles Kontu 417
Regnum Provinciae, Provinciae Devleti 417
Rudolf II, Jurence Kralı 417
Regnum Arelatense, Arelatense Devleti, yani Yukarı Burgundia Krallığı 417
Eudes (Odo) II, Blois - Champagne Kontu 418
Anjou Kontu Charles 418
Konradin 418
8'inci Haçlı Seferi 418
İmparator Karl IV (Lüksemburglu) 419
Alman Devleti Vikariati 419
Bourgogne Dükalığı 419
Richard le Justicier 420
Sofu Robert II, Fransa Kralı 420
Raoul, Fransa Kralı 420
Henri I, Bourgogne Dükü 420
Şeytan Robert I, Normandia Kontu 420
Jean II, Fransa Kralı 421
Yiğit (Cesur) Philipp II, Bourgogne Dükü 421
Poitiers Savaşı 422
Flandre Male Kontu Ludwig (Lodewijk) (Louis de Male) 422
Korkusuz Jean, Yiğit Philipp II'nin oğlu 422
Armagnac'lar 423
İyi Philipp III,, Bourgogne Dükü 423
Altın Vlies Nişan Vakfı 423
Redford Dükü 424
Arras Barış Antlaşması 424
Dole Üniversitesi 424
Büyük Batı Dükü 424
Muzaffer Charles VII, Fransa Kralı 424
Sülün Ziyafeti 424
Büyük Ponan Dükü 425
Yiğit Charles (Charles le Téméraire) 425
Lique du bien public 425
Conflans Barış Antlaşması 425
İsviçre - Bourgogne Savaşları 426
Murten (Morat) Savaşı 426
René, Loren Dükü 426
Nancy Savaşı 426
Burgonya Mıntıkası 427
Arras Antlaşması 427
Madrid Barış Antlaşması 428
Burgundia ve Bourgogne Devletlerinin Yıkılışı 428
Ortaçağ Bourgogne Parlak Devri 428
Dokumacılıkda Büyük Gelişim 429
Bourgogne Modası 430
Bourgogne Şarapları 430
Domitianus, Roma İmparatoru 431
Cluny ve Citeaux Manastırları 431
Galya ve Dolayısiyle Fransa 433
Gallia Cisalpina veya Citerior 433
İtalyan Galyası 433

Gallia Transalpina veya Ulterior 433
Gallia Cispadana 433
Gallia Transpadana 433
Gallia Togata 433
Aquitania (Akitanya) 434
Gallia Lugudunensis 434
Gallia Narbonnensis 434
Gallia Belgıca 434
Gallia Braccata 435
Gallia Comata 435
Fransa Kralları (Bourbon Hanedanına Kadar) 439
Karolenj'ler 439
Charles II (Dazlak Charles, Kel Charles) (843-877) 439
Louis II Kekeme (877-879) 439
Louis III (879-882) 440
Carloman (879-884) 440
Şişman Karl (Charles) (885-887) 440
Eudes (Odo) (888-898) 441
Charles III (Basit) (898-923) 441
Robert I (922-923) 442
Raoul de Bourgogne (923-936) 443
Louis IV d'Outremer (Denizaşırılı) 443
Lothaire (954-986) 444
Louis V Tembel (986-987) 444
Kapet'ler (Capet'ler, Kapetinger) Robert'ler (Robertiner) 445
Hugues Capet (Kapet) (987-996) 446
Robert II Sofu (996-1031) 447
Henri I (1031-1060) 447
Philippe II (1060-1108) 447
Louis VI Şişman (1108-1137) 447
Louis VII Küçük (1137-1180) 448
Philippe II August (1180-1223) 448
Louis VIII Aslan (1223-1226) 450
Louis IX Aziz veya Saint Louis (1226-1270) 452
Philippe III Yiğit (1270-1285) 453
Philippe IV (1285-1314) 454
Louis X Kavgacı (1314-1316) 455
Philippe V Uzun (1317-1322) 455
Charles IV Güzel 456
Valois Hanedanı (Dolaylı Kapet Hanedanı) 457
Philippe VI de Valois (1328-1350) 457
Jean II (İyi Jean II) (1350-1364) 459
Charles V Akıllı (Alim) (1364-1380) 459
Charles VI (Çılgın) (1380-1422) 459
Charles VII Muzaffer (1422-61) 460
Louis XI (1461-1483) 462
Charles VIII (1483-1498) 463
Louis XII (1498-1515) (Orléans'lı Louis) 465
François I (Birinci Fronçois) (1515-1547) 467
Henri II (1547-1559) 469
François II (1559-1560) 470
Charles IX (1560-1574) 471
Henri III (1574-1589) 472
Bourbon'lar 473
Navarra ve Navarra Krallığı 474
Bourbon Dükalığı ve Bourbon Hanedanı 474
Henri IV Navarralı (1589-1610) 475
Huguenots Savaşları 476
Türkler, Fransızlar ve Kapitülasyonlar 481
Habsburg Hanedanı, Habsburg-Lothringen (Lorraine, Loren) Hanedanı, Avusturya İmparatorluğu Habsburg'lar ve Osmanlılar 491
Habichtsburg 491
Zengin Guntram 491
Evlen ve Genişle Prensibi 491
Rudolf von Habsburg (1218-1291) 492
Konradin 492
Interregnum (Kutsal Roma - Germen İmparatorluğunun) (1254-1273) 492
Babenberg Kontları 493
Avusturya Interregnumu (1246-1282) 493
Ottokar II, (1233-1278) Bohemya Kralı 493
Marchfeld Savaşı (26 Ağustos 1278) 494
Habsburg Hanedanının Evlenme Olayları ve Veraset Sonu Savaşları 494
İmparator Frederik III (1440-1493) 495
İmparator Maximilian I (1459-1519) 495
Güzel Philipp I (1478-1506) 495
İmparator Karl V (Şarlken) (Carlos I) (1519-1556) 495
İmparator Ferdinand I (1556-1564) 501
İmparator Leopold I (1640-1706) 503
İkinci Viyana Kuşatması (1683) 503
Prens Eugen (Öjen) 503
Karlofça Antlaşması 504
İmparator Joseph I (1706-1711) 505
İmparator Karl VI (1711-1740) 505
Rastalt Barış Antlaşması (714) 505
Pasarofça Barış Antlaşması (1718) 505

Belgrad Barış Antlaşması (1738) 505
Pragmatik Sanksiyon 508
Habsburg - Lothringen (Loren) Hanedanı 508
İmparatoriçe Maria Theresia (1717-1780) 509
Avusturya Veraset Sonu Savaşları (Yedi Yıl Savaşları) 509
İmparator Joseph II (1765-1790) 509
Kaynarça Antlaşması (1774) 510
Joseph Devri ve Josephinizm 510
İmparator Franz II (1792-1806) ve Avusturya İmparatoru olarak Franz I (1806-1835) 511
Fransa İhtilali (1789) 513
Napolyon Devri 517
Napolyon Savaşları 518
Schönbrunn Antlaşması 518
Avrupa Ülkelerinin Napolyon'a Karşı Özgürlük Savaşları 519
Prens Metternich ve Devri 523
İmparator Franz Joseph I Devri, Avusturya-Macaristan Çift-Monarşisi ve Avusturya İmparatorluğunun Sonu 533
Savaşlar ve İç Olaylar 534
Birinci Dünya Savaşı 545
İmparator Franz Joseph I'in Aile Efradının Acıklı Sonları 551
İmparator Franz Joseph I ölümü 21.11.1916 551
Avusturya'nın Son İmparatoru Karl I (1916-1918) 551
Padova Mütarekesi 551
Avusturya Cumhuriyeti 552
Saint Germain Barış Antlaşması 552
İç Gelişmeler 552
Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı Hanedanının Son Yılları, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı 555
Mondros Mütarekesi 555
Müdafaai Hukuk Cemiyetleri ve Diğer Milli Cemiyetler 556
Mustafa Kemal Atatürk 557
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti veya Ankara Hükûmeti 559
Ayaklanmalar 560
İstanbul Hükûmeti ve Sevr Antlaşması 561
Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos - 13 Eylül) 1921 562
Başkumandanlık Meydan Savaşı ve İzmir'in Düşmandan Alınması 564
Mudanya Mütarekesi 564
Osmanlı Saltanatının ve Padişahlık Ünvanının Kaldırılması 565
Lozan Barış Antlaşması 566
Cumhuriyetin İlânı 567
Halifeliğin Kaldırılması 567
Felemenk, Hollanda ve Belçika 571
Genel ve Özet 571
Habsburgların Felemenki 572
Avusturya Felemenki 572
İspanya Felemenki 572
16'ıncı Yüzyılda 572
17'inci ve 18'inci Yüzyılda 572
19'uncu ve 20'inci Yüzyıllarda 572
Felemenk, Les Pays Bas 575
Oranj Prensi Wilhem I 577
Nassau - Dillenburg Hanedanı 577
Egmond 577
Hoorn (Hornes) 577
Alba (Fernando, Alvarez de Toledo) 578
Gand Pasifikasyonu 579
Utrecht Birliği 581
Birleşik Eyaletler Devleti 581
Hollanda ve Hollanda Krallığı, Koninkrijk der Nederlanden 583
Holland 583
's Gravenhage (La Hay) 584
Birleşik Eyaletler Cumhuriyeti 584
Wilhelm II, (Genel Vali) 585
Jan de Witt, (Genel Vali) 585
Wilhelm III, (Genel Vali) 586
Bariyer Antlaşması 586
Viyana Kongresi 587
Kral Wilhelm I 587
Batav Cumhuriyeti 587
Wilhelm III 588
Londra Antlaşması 588
Oranj - Nassau Hanedanı 588
Kraliçe Wilhelmina 589
Kraliçe Juliana 591
Beatrix 591
B.W. Biesheuel (Başbakan) 591
Belçika Krallığı, Le Royaume de Belgique 593
Saksonya - Cobourg Gotha Hanedanı 593
Londra Konferansı 593
Albrecht (Albert) ve eşi İzabella 594

Toleranzedikt 595
General Dumouriez 595
Jemappes Savaşı 595
General Pichegru 595
Wallon'lar, Flaman'lar 596
Leopold I 595
Leopold II 598
Dil Sorunu 598
Kongo Devleti 599
Albert I 599
Versailles Antlaşması 600
Leopold III 601
Kraliçe Astrid 601
İç Politika Problemleri 603
Baudouin I 603
Kraliçe Fabiola 603
Gaston Eyskens 604
Okul - Antlaşması 604
Paul Henri Spaak 606
Pierre Harmel 606
Birlik Anlaşması 608
Boeynants, P. Van den 608
Harmel Raporu 608
Gümrük ve Ekonomi Birliği 609
Avrupa Birliği 609
Union Economique Benelux 609
Roma Antlaşması 609
Benelux Antlaşması 609
Brüksel Antlaşması 609
Avrupa Başkenti 610

Birinci Bölüm

Gezilerim

1959, 1960 ve 1972 yıllarında yaptığım bu Gezilerimin anıları *yalnız ve yalnız Gezilerin yapıldığı yıllarla ondan önceki yılların anılarını vermektedir.* Anılarımda adı geçen ülke, bölge, kent ve şahsiyetlerin Gezi yıllarından sonraki gelişen ve değişen durumları bu yazılarda ele alınmamıştır.

1959 YILINDA 14 GÜNLÜK FRANSA GEZİSİ (7 - 20 Eylül 1959)

1959 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesinde kısa vadeli Dış Ülke gezisi için sıram gelmişti.

Gezi yılı İstanbul'da Fatih'te Hüssambey Mahallesi, Sırımcılar Sok. No: 23'de oturuyordum.

28 Ağustos 1959 Cuma günü sabahleyin Sirkeci İstasyonundan birinci sınıf trenle Viyana'ya hareket etmiş ve 30 Ağustos 1959 Pazar günü sabahleyin Viyana'ya varmıştım. Birinci sınıf tren ücreti 414.40 TL. idi. Kendisini tanıdığım ve adresi Wien 6. Linke Wienzeile 62 numara olan Frau Hilde Strohmaier'in yanına yerleşmiştim.

Evime gidip gelirken Café Museum'un karşısında Wien I. Nibelungengasse No: 1'deki adreste bulunan «*Reisebüro Tempo*» seyahat acentesinin vitrin reklamlarında çeşitli kent ve ülkelere otobüslerle grup gezileri düzenlediğini okurdum. Bir gün firmanın yine gezi ilânlarını okurken ben de büyük bir Fransa gezisi yapmağa karar verdim. Niyetim çok az tanıdığım Fransa'yı görmek ve aynı zamanda 7-10 Eylül 1959 tarihlerinde Paris'te «Conservatoire Nationale des Arts et Metier» de yapılacak TİMS (The İnstitute of Management of Science) Kongresi toplantılarına katılmaktı. Fakat bu son arzumu yerine getirmek, sonraları gezi planını ayarlama güçlüğü neticesi, mümkün olmadı. Buna son derece üzüldüm.

Gezi otobüsle yapılan 28 kişilik bir grup turistik gezisiydi. Geziye iştirak edenlerin çoğunluğunu bayanlar teşkil ediyordu.

Gezi 7-20 Eylül 1959 tarihleri arasında olmak üzere 14 günlük bir gezi olup ücreti, otel ve yemek dahil, 1795 Avusturya Şilini idi. Ben

daima tek yataklı bir oda istediğimden ve gezi ise en az iki yataklı bir tur olarak ayarlanmış olduğundan, tek yatak temini için belli kentlere telgraf çekildi (Şekil 1); ve bu yazışmalar 140 Şiling tuttu. Ve böylece gezi başlangıç masrafı 1935 Avusturya Şilingine yükseldi.

vo
✠
radaus tel aufn
temporeise wien
bi m geb gew.
citeclub paris
group f 4 9-12 septembre total 28 personnes
un individual m. halis duman temporeseee temporeisen
f4 9-12 28

temporeise wien
radaus tel aufn
gew paris erh 3/9/0925 dks ✠
dkşk

Şekil : 1

7 Eylül 1959 Pazartesi günü saat 07.00'de «*Tempo*» seyahat acentesinin otobüsüne bindik. Oturduğum koltuk şoför arkasındaki sıranın otobüs biniş kapısının yanındaydı. Şoförümüz hem şoförlük yapıyor, hem de gezi rehberliği vazifesini görüyordu. Muavin şoför de vardı.

Viyana'dan ayrıldık. Avusturya'nın Amstätten kentinde saat 10.00 da kahvaltımızı yaptık; ve Strasswalchen kasabacığında Gugg lokantasında öğle yemeğimizi yedik.

Yolculuğumuz Münih, Ulm ve Stuttgart üzerinden Strassburg'a gitti. *Münih*'de akşam yemeğimizi yedik ve orada geceledik. 8 Eylül 1959 Salı günü sabahleyin kahvaltımızı yaptıktan sonra Münih şehir içi turu yaptık ve bu gezide Isartor, Marienplatz, Rathaus, Stachus, Odeonplatz, Feldherrenhalle, Königsplatz, Propyläen Maximilianeum'u gördük ve aynı gün Münih'ten ayrıldık. *Ausburg* üzerinden *Ulm*'a geldik ve burada acentenin hazırladığı Lunch paketlerini aldık ve öğle yemeğimizi yedik. *Ulm*'da eski balıkçı evlerini, Rathaus'u gördük ve Ulm'un ünlü kilisesini gezdik. Margarete Siller adında bir hanım kilise-

nin önünde bir fotoğrafımı çekti (Şekil 2). *Stuttgart*'a geldik. Stuttgart'ta Fernsehturm'u görmeğe gidecektik. Vakit bulamadığımızdan göremedik. Stuttgart'tan ayrıldık. *Rastatt*'a geldik, burada akşam yemeğimizi yedik. 8/9 Eylül 1959 gecesini Rastatt'ta geçirdik. Rastatt'ta kahvaltımızı yaptık ve 9 Eylül 1959 Çarşamba günü oradan ayrıldık, Fransa'ya, Alsace bölgesine girdik ve Strassburg'a geldik. *Strassburg* şehrini gezdik ve ünlü kilisesini ziyaret ettik. Kilisenin yanından ayrılırken kilise önünde birdenbire motosikletli polisler göründü ve iki tarafı kontrol etmeğe başladılar ve kulağımıza «*General De Gaulle* geliyormuş» haberi geldi. Fakat biz General De Gaulle'un gelip gelmediğini görmedik. Strassburg'dan ayrıldık. Fransa'nın Lorraine bölgesinin Başkenti *Nancy'e* geldik. Şehrin Stanislavs Lescinki meydanını gezdik ve yorulduk. «Place De La Carriere» meydanındaki «Palais du Gouvernement» sarayının şahane avlu kapısının yanında parmaklıklar önünde taş kübeşlere oturduk ve dinlendik. Ve ben ünlü Bourgogne dükü *Yiğit Charles (Charles le Téméraire)*'in, Lorraine dükü René ile Nancy yakınında 1477'de yaptığı savaşta yenildiğini, kendisinin öldürüldüğünü ve böylece o parlak, haşmetli Bourgogne dükalığının yıkıldığını hatırladım (m. 1). Nancy'den ayrıldık. *Toul* kasabasında Lunch paketimizden öğle yemeği yedik ve oradan hızla Paris'e gittik. Marne nehrini geçtik ve Fransa'nın *Champagne bölgesine* girdik.

Şekil : 2

Fransa'nın dalgalı toprakları üzerinde dümdüz giden şahane yolları var. Ben Şoför-rehber'e yakın bir koltukta oturuyorum. Önümüzde bazen 7-8-10 km. uzunluğunda düz giden yolları görünce şoför-rehberimizle bu yollar üzerine konuşmağa başladık. Rehberimiz bana «Bütün Fransa'da sınırlara giden yollar böyledir. Bunları *Napoleon Bona-*

parte «Ordularım süratle düşman üzerine gitsinler» düşünce ve amacı ile yaptırmış; işte bu yollar onun eseridir» dedi. Ben bu iddianın ne derece doğru olduğunu bilmiyorum. Yalnız yolların yapılışında dâhî bir dimağın etkisi olduğu belliydi. Fransızlar bu gün iki tarafı ulu ağaçlarla bezenmiş olan bu yolların bazı bölümlerinde yolları genişletmek için bir tarafın ağaçlarını kesmişler ve kesiyorlar. Bunu gezimizde gördük.

9 Eylül 1959 Çarşamba günü *İle-de France* bölgesine girdik ve akşama doğru tepeciklerden inen ağaçlı bir allee'den *Paris*'e geldik. Paris'te, Paris 17e.51, Boulevard Péreire, 51'deki Hôtel Excelsior'a indik.

Akşam yemeğimizi otel'in lokantasında yedik ve vakit geç olduğundan odalarımıza çekildik. Odamda oturuyorum. Bu benim Paris'e ikinci gelişimdir. Ben ilk kez, 18 yaşımda 1926 Temmuz ayında Paris'e gelmiştim. Şu anda odamda 33 yıl evvelki, Paris'e gelişimi, o zamanki hayatımı düşünüyor ve o günlerin hatırladığım bazı olaylarını gözümün önünde canlandırıyorum.

33 yıl önceki Paris'e gelişimin bir nedeni vardı ve gelişim de şöyle olmuştu :

1926 yılı, Paris'e gelmeden önce Viyana'da lise öğrenimimi bitirmek için bir bakalorya'ya hazırlık okuluna devam ediyordum. Yine o yıllarda, sonraları Ayasofya Müzesi Müdürü olan Muzaffer Ramazanoğlu da Viyana'da öğrenimini yapıyordu. Muzaffer bey beni bir kardeşi gibi sever ve ben ona «Ağabey» derim. Muzaffer bey, varlıklı bir İtalyan ailesinin oğlu olan arkadaşı Gregorio Sbisas'i benimle tanıştırmıştı. Sbisas da Viyana'da öğrenim yapıyordu. O da beni bir kardeşi gibi severdi. Sbisas ile ben Viyana'nın IX'uncu Dairesinde Pramergasse'de aynı aile yanında kirada oturuyorduk. Çok güzel Almanca bilen ve benden yaşlı olan Gregorio Sbisas özellikle Almanca derslerinde bana öğretmenlik yapıyor ve yardım ediyordu.

Sbisas çok uzun boyluydu ve boyu 1.90 cm.'den fazlaydı. Ben ise 1.62 cm. boyunda olduğumdan onun yanında çok kısa kalırdım. O yıllarda artislik adları *Pat ve Patachon* olan iki ünlü Norveç'li komedyen vardı. Ben de bizim durumumuzu onlara benzetirdim. Yalnız bir farkımız vardı. O da komedyenlerden küçük boylusu olan Patachon'un şişmanca, benim ise ona nazaran çok zayıf oluşumdu.

Türkiye Cumhuriyeti devrinin ilk yıllarında ve benim Viyana'ya gelişimde Viyanada Başşehbender Şakir Cemal bey Türkiye'yi temsil ediyordu. Vak'a Budapeşte'de Hüsrev Gerede bey Büyükelçi olarak bulunuyordu, Viyana'da ise elçimiz yoktu. Bir süre sonra Büyükelçi olarak Hamdi Alpağ bey gelmişti. Bu nedenle Hamdi bey Cumhuriyet

devrinin ilk Viyana Sefiriydi. Rahmetli Hamdi bey benimle daima ilgilenirdi ve bana çok kıymetli manevi desteği olmuştur. Yine bir gün onu ziyaret ettiğimde kendisine Okul'da Fransızca ve İngilizce öğrendiğimi söyleyince bana:

— Demek ki, Almanca'nın yanında Fransızca ve İngilizceyi de öğrenmek mecburiyetindesin. Almancan, duyduğuma göre iyi imiş; Şimdi Fransızca öğrenmek için, sen bir Paris'e gitsen iyi olur, demişti. Bu hususu arkadaş-öğretmenim Gregorio Sbisas'a söylediğimde;

— Bak! Bu tatilde ben Paris'e gidiyorum. Babamın tanıdıkları çok. Sen de gel! Sana orada bir işçi olarak iş bulalım. Hem para kazanır, pratik bazı şeyler görür ve hem de her saat Fransızlar ile beraber olur ve bu şekilde Fransızca'yı daha çabuk öğrenirsin! demişti. Sefir Hamdi bey'e bu hususu bildirdiğimde;

— Çok iyi! Paris'e gitmene izin veriyorum, demişti.

Paris'e gelmeden önce Viyana'da gazete ve dergilerde şunu görürdüm: O yıllarda İngiliz Veliahtı ve Prinz of Wales olan Eduard'ın taşıdığı knickerbocker pantalonlu spor elbisesi moda haline gelmişti. Ben de buna özenerek ve modaya uyarak kendime knickerbocker pantalonu da bulunan açık kurşuni renkte bir elbise yaptırmıştım. Bilindiği gibi 1926 yıllarındaki Prinz of Wales 1936'da *Eduard VIII* ünvanı ile İngiltere kralı olmuş ve fakat iki kez boşanan Mrs. Simpson ile evlenme ısrarı üzerine aynı yıl tahtından feragat etmeye mecbur kalmıştı.

Ben gitmeden önce arkadaşım Sbisas Paris'e gitmişti. Ben de Viyana'dan 3 Temmuz 1926 Cumartesi günü saat 20.45 treni ile hareket etmiştim. Bavulumun içinde diğer eşyanın yanında bir siyah elbise ile yukarıda sözünü ettiğim knickerbocker pantalonlu da olan açık renkli spor giysim de bulunuyordu.

4 Temmuz 1926 Pazar günü gece saat 23.55'de Paris'in *Gare de L'Est*'e varmış ve beni arkadaşım Sbisas karşılamıştı. Sbisas Passy tarafında Rue Raynouard'da bir apartmanın çatı katında benim için tutulmuş olan odama götürdü. Bu çatı katında benim odama yakın bir odada da genç Mlle Thérése oturuyordu. Oturduğum bu apartmanın karşı tarafındaki binaların birisi *Honoré de Balzac*'ın müzesiydi ve bize pek uzak değildi.

Arkadaşım Sbisas büyükçe bir atölyede benim için bir de iş bulmuştu; ve ben genç bir *ouvrier*, yani bir işçi olarak orada 26 Eylül 1926 tarihine kadar, yanı Viyana'ya dönünceye kadar çalışmıştım. Bu atölye, o yılların nisbeten geri olan tekniği anlayışıyla çalışan Citroén Fab-

rikası için de şalter, bouton, fiş, piriz ve bu gibi küçük elektrik cihazları üreten bir işyeriydi.

İşyerinde, dışarda ve evde, bunaltıcı sıcak günlerde, bol bol su içtiğimi gören tanıdıklar durmadan;

— Paris'in suyu içilmez! Burada su yerine şarap içilir! diyerek bana şarap içmeyi öneriyorlardı. Sonunda ben de hayatımda ilk kez Paris'te şarap içmeğe başlamış ve ilk içtiğim şarap da *vin blanac* (beyaz şarap) olmuştu. Ve ucuz olduğundan bu şarap türünü her gün içmeği Paris'te, fakat yalnız Paris'te bir âdet haline getirmiştim.

Sıcak Temmuz ve Ağustos'un Pazar günleri Seine nehrinin Passy tarafı kıyısında bulunan açık hava yüzme plajlarına gider, yüzer ve yorgunluğumu giderirdim. Yine sıcak bir Pazar günü oradaki tesislerden birisinin nehir içinde korunmuş yüzme yerinde yüzerken boğulma tehlikesi geçirmiştim. Bugün bile, ne zaman yüzmek için suya girersem, o boğulma olayını ürkerek hatırlarım.

Bir gün gazetelerde Bolu'lu bir gencin kendisini Eiffel kulesinden aşağıya attığını ve feci bir şekilde öldüğünü okumuştum. Paris'e ilk gelişimde, yanı 1926'da, Eiffel kulesine ilk çıkışımda bu intihar olayı aklıma gelmiş, zavallı Bolu'lu gencin, kulenin neresinden kendisini attığını öğrenmek istemiş; ve Bolu'dan kalkıp buraya gelmek kendisine nasip olmuş, ve fakat çaresiz kalmış hemşehrimin hangi ızdırap ve bunalımlar içinde kıvranıp intihara gittiğini düşündükçe ona çok acımıştım.

Paris'e yine ilk gelişimde bir gün, knickerbocker pantalonlu açık renk spor elbisemle Opera'ya gitmiş; fakat bu kıyafetle Opera'ya girmeme müsaade edilmemişti. Opera binasının önündeki alçak merdiven basamaklarının birisinde durarak ne yapmam gerektiğini bir kaç dakika düşünmüş. Opera'ya gitmekten vaz geçmemiş ve evime dönerek siyah elbisemi giyip tekrar Opera'ya gelmiştim. Başka birgün ise Opera'ya gitmek için kolalı gömlekle siyah elbisemi giymiş ve bu kıyafetle çalıştığım işyerine gitmiştim. Bizim kısma bakan büyük bıyıklı atölye şefi, beni siyah bir giysi ve kolalı gömlekle görünce, nereye gideceğimi sormuştu. Opera'ya gideceğimi söyleyince;

— Peki olur! Yalnız vereceğim adrese, sana verilecek paketi götür, teslim et! Sonra Opera'ya gidersin, demişti. Bana kirli bir torba içinde oldukça ağır bir paket verilmiş ve ben ise buna çok üzülmüştüm. Oradan torba ile ayrılmış ve indiğim metro istasyonuna gelen trenin en son vagonunun arka tarafına binmiş, kirli torbadan elbise ve gömleğimin manşetlerinin kirlendiğini görünce gözlerim yaşarmış ve sula-

nan gözlerimi kimseye göstermemek için vagonda bulunanlara arkamı dönmüştüm. Fakat paketi teslim ettikten sonra kızgınlığım geçmiş, hiçbir şey olmamış gibi yine de Opera'ya gitmiştim.

Çalıştığım işyerinde bana verilen *par piéce* işleri iyi bir şekilde bitirerek zamanında teslim ettiğim için Atölye şefimiz tarafından çok kez taktir edildiğimi de hatırlıyorum.

Arkadaşım Sbisas çoğunlukla Rus lokantalarında yemek yemeği tercih ederdi. Ben de yemeklerimi Rus lokantalarında yemeğe başlamıştım. Ve Rusların ünlü *borş* çorbasını ilk kez Paris'te yemiştim. Lahana yapraklarının ve doğranmış soğanların kırmızı biberli olarak pişirilmesi ile yapılan bu çorbaya yenmeden önce bir kaşık krema konulur ve karıştırılır. Çok lezzetli olan bu Rus çorbasını ben, sonraları Viyana'da da fırsat buldukça yerdim.

Öğle yemekleri tatilinde metrolardan çıkan veya metro istasyonlarına giren *midinette* (midinet)'leri, yani çalışan genç işçi kızları arkadaşlarla birlikte izlediğimizi ve onlara takıldığımızı da hatırlıyorum.

Paris'e ilk gelişimde Sbisas'in Macar asıllı, zengin iki Amerikalı arkadaşı da tatil için Paris'te bulunuyordu. Sbisas beni onlarla tanıştırmıştı. Macarlar genel olarak Türkleri severler. Bu iki Macar, bir Türk çocuğu olarak beni yadırgamamışlar, aksine, beni tanımış olduklarından memnun kalmışlar ve özellikle Almanca bildiğimi öğrenince çok sevinmişlerdi. Benden oldukça yaşlı olan bu iki Amerikalı Macar dostumuz, fırsat buldukça beni alıp şuraya buraya gezmeğe götürürlerdi. Macar dostlarımız Paris'e, iş için değil, Paris'i görmek, Paris hayatını yaşamak için gelmişlerdi. Bu Macar dostlarımız bir Pazar günü at koşusuna beni de beraber götürdüler. Gittiğimiz hippodrom, *Bois de Boulogne* tarafındaydı. Bugün pek bilemiyorum ve hatırlayamıyorum, bu hippodrom ya Longchamp koşu alanı veya Saint Cloud koşu alanıydı. Zannederim bu sonuncusu olacak. Ay 1926 Temmuz ayıydı. Almış olduğumuz koşu biletleri ganyan yapmıştı. Ben az onlar ise çok kazanmıştık. Ve tabii buna da çok sevinmiştik. Bu, benim bugüne kadar olan tüm yaşamımda gittiğim ilk ve son at koşusu olmuştu.

Aynı gün büyük bir lokanta da iyi yemek yedik. Sonra, galiba Boulevard des İtalienes üzerinde veya o caddeye çok yakın bir yerde, oldukça lüks bir seksevine gittik. Burasının giriş koridoru ve içi aynalıydı. Seksevinin tabelasında mı veya oraya bitişik bir talelada mı hatırlayamıyorum, bir Alman adı olan Zimmermann yazılıydı. Salona girdiğimizde orada her çeşit kadın görülüyordu. Hepsi uryan-durumdaydılar. Bu uryanlar her türlü oturmayı ve her yerlerini göstermeği de

adet edinmişlerdi. Bazılarının yalnız boynunda ipekli birer atkı asılıydı. Bir kaç masada erkekle, ve bazı kanapelerde her tarafını göstermek için bacaklarını açarak oturan uryanlar göze çarpıyordu. Ben böyle bir şey görmediğim için hem ürküyor, çekiniyor hem de doğal olarak tecessüs hissime yenilerek etrafımdaki her şeyi izliyordum. Sonunda duvara yaslı olan bankolara oturduk. Önümüze doğru uzanan bir masa arkasındaydık. Duvarlardaki aynalr mekânı büyülterek zenginleştiriyordu. Karşımızda, biraz uzakta, duvara yaslanmış bir merdiven yukarı kata doğru uzanıyordu. Salon ve her taraf kolonya, parfüm, birillantine, pudra, krem, pomat ve losyon maddelerinin kokuları, *lotium (sidik)* kokusuyla birleşerek husule gelen tahammül edilmez, ağır bir koku içindeydi. Dört beş uryan önümüze gelmişti. Kendi eksenleri etrafında bir iki kez dönmüşler ve birşeyler söylemişlerdi. Alsaslı sarışın genç bir kız benimle ilgilenmişti.

Orada çok kalmamıştık. Aynalı salon ve koridorda baş ağrıtan ağır koku içinde yürürken midem bulanmağa başlamış ve caddeye çıkınca buradan kurtulduğum için memnun kalmıştım. Fakat o günün maceralı yaşantımız henüz bitmemişti. Aynı akşam Macar dostlarım bir adamdan gizli satılan sinema biletleri almışlardı. Bu biletlerle gizli ve yasak seks filmleri gösterilen bir yeraltı sinemasına girmiştik; ve orada açık, saçık, estetikten tamamen uzak, çok âdi ve asla hoşa gitmeyen seks sahnelerini bolca gösteren bir seks filmi izlemiştik. Film sessizdi. Bir kaç yıl sonra Viyana'da gördüğüm «*Ekstase*» filmi ne kadar güzel, nezih ve okşayıcıydı. Ben o günkü maceralar için para sarfetmemiştim. Öyle olduğu halde o günün yaşantısı ve maceraları bende büyük bir memnunluk yaratmamıştı. Çünki, 18 yaşımda, bu gibi yerleri ilk kez görmek, içimde bir tiksinti oluşturmuştu. Bu doğaldı. Çünki bu gibi maceralar için henüz gençdim. 1926 Temmuz gününün o yaşantısı bana unutulmayan bir ders de vermişti; Ve bu da bütün yaşamımda bu gibi yerlerden mümkün olduğu kadar kaçmama neden olmuştur ki bu durumdan son derece memnunum. Gördüğüm sahneler bana kadın erkek ilişkilerine yalnız seksi bir görüşle bakmamayı. onda ulvi bir sevginin de bulunduğunu veya bulunması gerektiğini kavramayı öğretmişti. Böylece Paris'te 1926 yılındaki bu anılarım bende güzel ve iyi âhlak mefhumunun kuvvetli olusmasına yardım etmiştir. Sonuç olarak seksi sevgiden ayırmamak ve her zaman sevgi ile birleştirmek dileğim olmuş ve insan enerjisinin ve erkeklik varlığının sevgisiz harcanmamasını bir ilke kabul etmişimdir.

Yine Paris'e o ilk gelişimde, yani 1926'da Macar dostlarımızla birlikte ben ve Sbisas *Folies-Bergère, Moulin-Rouge* ve *Casino* de *Paris*'de sunulan revülere ve diğer gösterilere de gitmiştik. O yılların tiyatro,

özellikle operet ve revü-starları *Mistinguett* ile *Josephine Baker*'di. Artist adı Mistinguett olan Jeanne Bourgeois'yı yukarıda adlarını verdiğim müzikhollerin birisinde görmüştüm. Mistinguett'in yaşı o zaman 50'nin üstündeydi. Diğer ünlü revü-starı Josephine Baker ise Folies-Bergère'de güçlükle görülen bir slip üzerinde sarkan yapma muzları taşıyan ünlü kemeri ile sahneye çıkmıştı. Bilindiği gibi Josephine Baker aslen Amerikalı bir zenci bayandır.

1926 yılındaki ilk gelişimle ilgili olan ve şu anda otel odamda canlandırdığım ve yukarıda yazdığım anıları artık burada bitiriyorum. Dedim ya, bunlar ilk gelişimle ilgili anıların yalnız bazılarıdır; ve hepsinin de bende kendine özgü bir değeri vardır.

Fakat şimdi tekrar Paris'teyim ve şu saatlerde Excelsior Otelinin bir odasında oturuyor ve bu sefer Paris'te neler ile karşılaşacağımı düşünüyorum. Fakat bu seferki gelişim Fransa ile ilgilidir ve beni Paris'ten ziyade Fransa ilgilendiriyor. Çünki şimdi biz Fransa gezisindeyiz; ve Paris yalnız bir uğrak yerimiz olacaktır. 9, 10, 11 ve 12 Eylül 1959 günlerini Paris'te geçireceğimize göre herhalde Paris'te bir şeyler görmüş ve bazı olaylar yaşamış olacağız.

Saat 01.30'a doğru yatağa girdim ve saat 06.40'da kalktım. Hemen traş oldum. Saat 08.10 sıralarında kahvaltımızı yaptık. Dışarda bizi otobüsümüz bekliyor. Paris'le ilgili geziler başlayacak.

9, 10, 11 ve 12 Eylül 1959 günlerini Paris'te geçirdik. Bu günler içinde Paris'in bir çok görülecek yerlerini gezdik. Tabii *Hôtel des İnvalids*'deki Napoleon'un mezarını, Louvre Müzesini, Panthéon'u, Palais Luxembourg'la *Montmarte*'ı görmeği de ihmal etmedik. *Montmarte*'da yine bayan Margarete Siller bir fotoğrafımı cekmisti (Şekil 3) (1). Louvre

Şekil : 3

(1) Şekil 3 ile verilen aynı fotoğrafı bayan Siller ve Ing. Smekal bana mektupları içinde göndermişlerdi.

Müzesinin bir salonunda Padişah II. Mahmut'un Fransa Hükümetine hediye ettiği şahane eski Eti eserlerini ve *Bolu*'lu *Antinoos*'un heykelini gördük. Savaş sanatı Müzesi de olan *Les İnvalids*'in dış alanlarında teşhir edilen eski toplar içinde Yavuz Sultan Selim zamanında yapılmış bir top oradaki topların en haşmetlisi ve uzunuydu.

Son olarak şunu da belirteyim: 1878 Paris Dünya Sergisi için yapılan, sergiden sonra müze ve benim ilk gelişimde ise tiyatro, kabare ve dans binası olarak kullanılan bahçeli, haşmetli *Trocadéro* Sarayı yok olmuş ve yerine 1937'de yine görkemli *Palais de Chaillot* Sarayı yapılmıştı. Trocadéro Sarayı orjinal kubbeli ve iki yanında biraz minareleri andıran iki kulesiyle, beni ilk gelişimde çok etkilemişti. Şimdi o Trocadéro Sarayı, yalnız benim için değil, aynı zamanda Paris için de artık kavuşulamayacak bir geçmiş, bir mazi olmuştu.

Gezi grubumuzun içinde Çekoslovakya'lı Almanca bilen bir zat vardı. Ben normal olarak her zaman erken saatlerde kalkar ve meselâ otobüsle bir yere gidilecekse, zamanından evvel otobüsün yanında hazır bulunurdum. Bu Çekoslovakya'lı zat Paris'te otel'den çıkıp kapı önünde bekleyen otobüse doğru giderken, orada benden başka kimseyi göremeyince yanıma geldi ve bana «Türk olduğunuzu öğrendim ve dikkat ettim herkesten önce siz geliyorsunuz; halbuki diğerleri daha uyuyorlar. Bu nasıl oluyor?» diye sordu. Ben cevaben «Az uyuyorum da ondan» dedim. Bu cevap üzerine bana «Bravo! Türkler çok çalışkan olmalı» diyerek iltifatta bulundu.

12.9.1959 Cumartesi günü «*İle de France*» bölgesindeki en güzel sarayları ziyaret etmek için Paris etrafında güzel bir gezi yaptık ve bunun için ilâve 125 Avusturya Şilini ödedik. Bu gezide Saint Germain, Versaille, Rambuille (I. François'nin Sarayını) gezdik. Öğleden sonra Fontainebleau şatosunu ziyaret etmek için otobüsümüz şehrin dar bir sokağından hızla geçerken bir yan sokaktan birdenbire çıkan özel bir otomobile çarpacaktı ve şoför otobüsü maharetle (trottoir) trotuvar'a çıkardı, otobüs durdu ve özel citroén marka otomobile dokunmadı. Fakat bir avukat olduğunu söyleyen otomobil sahibi «hızlı gidiyordunuz» diye polise şikayet etti ve bizlere dönerek «Sizleri buradan cezasız bıraktırmam» diye tutturdu. Şoförü karakola götürdüler ve biz bu yüzden uzun süre orada beklemek zorunda kaldık ve *Fontainebleau* Şatosuna geç gittik. Ön avlusuna girdik, fakat kapandığı için bizi içeri bırakmadılar ve geriye dönmek mecburiyetinde kaldık ve neticede Fontainebleau Sarayını görmek ve gezmek nasip olmadı. Fakat gerek Fontainebleau'ya gelip ve oradan giderken otobüste, gerekse bizzat Fontainebleau'da bulunurken kendimi Büyük Türk Hakanı Attilâ'yı dü-

şünmekten alamadım. Buraya 70-80 km. uzaklıkta *Troyes* kentinin kuzeyinde *Katalaun* ovalarında *Attilâ 451* (M.S.) yılında ünlü Roma Kumandanı ve Büyük Devlet adamı *Flavius Aetius*'un ordularıyla müttefikleri Germen ordularına karşı büyük ve kanlı bir savaş vermiş, başaramamıştı. Akıllı Attilâ ordularını, bozulmadan Châlons-s-M. üzerinden, M.S. 452 yılında, Tuna ve Macar ovalarına doğru geri çekmişti. (m. 2).

13 Eylül 1959 Pazar günü otel'de kahvaltımızı yaptık ve Paris'ten *Moulins*'e gitmek üzere ayrıldık. Loire vadisindeki *Jeanne d'Arc*'ın şehri olan *Orléans*'a geldik.

Bundan tam 1508 yıl önce, yani 451 yılında Büyük Hun-Türk Hakanı Attilâ'nın Orléans'ı kuşattığını ve fakat büyük bir Roma- Germen ordusunun gelmekte olduğunu duyunca Katalaun ovalarına çekildiğini; ve meşhur bir köylü kızı olan Jeanne d'Arc'ın 1412-1431 yıllarında İngilizlere karşı kahramanca savaşarak zaferler kazandığını ve sonunda İngilizler tarafından esir alınıp «Cadı» diyerek yakılışım şehirden geçerken hatırladık. Ben tabii ünlü Alman şairi Friedrich Schiller'in «Die Jungfrau von Orléans» adındaki dramım da hatırladım. Şehri gezdik ve Jeanne d'Arc heykelini gördük. Orléans'da öğle yemeğini yedik. 13 Eylül 1959 Pazar günü saat 15.00'de *Bourges* kentine geldik. La Cathedrale ve I'Hôtel de Ville'i gördük.

13 Eylül 1959 Pazar günü saat 16.00'da *Nevers*'e geldik. Şehri gezdik. Şehrin kilisesi yarı yıkılmış vaziyetteydi. Sonra mukaddes Bernadette'in mezarını ziyaret ettik. Bernadette'i ziyaret eden bir çok hastanın bahçede şifa için dua ettiklerini gördük. Aynı gün *Moulins* kentine geldik. Şehri gezdik. Burada akşam yemeği yedik ve 13/14 Eylül 1959 gecesini şehrin Hôtel de Parc'mda geçirdik. Benim kaldığım odanın numarası 17 idi. 14 Eylül 1959 Pazartesi günü Moulins'de kahvaltımızı yaptık ve Lyon şehrine yol aldık. Artık Fransa'nın *Vallée du Rhône* bölgesinde bulunuyorduk.

14 Eylül 1959 Pazartesi günü saat 12.00'de *Lyon*'a girdik. Romalılar devrinde «*Lugdunum*» adını taşıyan ve İmparator Augustus zamanında Galya'nın merkezi de olan Lyon Burgond'ların ikinci krallığı olan ve parlak devirler yaşayan *Gundobad* krallığının da merkezi olmuştur (m. 3). Şehri gezdik. Saône ve Rhône nehirleri bitişiğinde kurulmuş olan Lyon'da bir gün kaldık ve Lyon'da Lunch paketinden öğle yemeğimizi yedik. Lyon'un eski şehrinin merkezi olan Fourvière tepesine *finiculaire* ile çıktık. Tahminen 300 m. yükseklikte olan sarp Fourvière tepesinde Basalika Notre-Dame da var. Fourvière hristiyanların tanınmış bir yeridir.

Lyon'da Fourvière tepesinde, oradaki kiliseleri gösteren küçük bir albüm almıştım.

Lyon'dan ayrıldık ve Lyon yakınında ve Rhône nehri üzerinde bulunan *Vienne* kentine geldik ve orada mola verdik. Küçük bir lokalin bahçesinde sütlü kahve içtik. Pek iyi olmayan sütlü kahve için lokanta sahibi «Biz sizin için sütlü kahve yaptık. Yoksa sütlü kahve yapmıyoruz» diyerek bizden çok fazla para aldı ve bu yüzden lokal sahibi ile geziye katılanlar arasında münakaşa çıktı. Sonunda istediği parayı vermek zorunda kaldık.

Takriben 30.000 nüfuslu olan Vienne antik bir kenttir. Roma İmparatoru Augustus burasını Vienna adlı bir sömürge bölgesinin kenti olarak duvarlarla çevirmişti. Şehri gezemedik. Fakat şehirde otobüsümüzle giderken şu iki olayı hatırladım.

Birincisi M.Ö. 600 yılında üzüm bitkisinin Anadolu'dan getirilerek buralarda, Burgundia'nın bir yerinde veya Ren nehri yörelerinde yetiştirilmesine başlandığıdır ve Romalı yazarların Vienne şaraplarından yazılarında övgü ile bahsettikleri ve bu bölgelerin şaraplarının çok eski geleneklere sahip olduğudur.

İkincisi İmparator I. Lothar'ın bu ülkesinde Karolenj Hanedan kolu varizsiz kalınca 863 yılında son bulmuş ve tam bu yörede Vienne kontu Boso'nun (m. 4) 879'da *regnum Provinciae*'nin dolayısiyle Aşağı Burgundia'nın kralı olmuş ve Bourgogne tarihinin canlanmış olmasıdır.

14 Eylül 1959 Pazartesi günü saat 16.00'da *Valence* kentindeydik. Valance'de yağmur yağıyordu. Şehirde kısa bir gezinti yaptık. Büyükçe olan bir meydanda La Fontaine Monumentale'ı seyrettik.

Yolumuz üzerinde mola verdiğimiz bazı Fransız köyleri, bizim köylerimizden biraz iyi. Büyük bir geçmişi olan Fransa'nın köyleri geri kalmış; tuvaletleri girilemeyecek kadar pis. Nerede o Avusturya ve Almanya köylerinin temizliği ve güzelliği? Evet Fransız köyleriyle Avusturya ve Almanya köyleri arasında her bakımdan büyük farklar göze çarpıyor.

Çalışkan şoför-rehberimiz, Orange kentine gelmeden önce Montélimar kasabası civarında bize Nougat şekeri ikram etti.

14 Eylül 1959 Pazartesi günü takriben saat 17.00 civarında *Orange* şehrine geldik. Orange da «Vallée du Rhône» bölgesinde bulunuyor. Orange kentinde L'amphithéatre'i, Arc de Triomphé'u ve Théater antique'i gördük. Eski adı *Arausio* olan Orange'dan geçerken M.Ö. 6.10.105

tarihinde Germen kavimlerinden Kimber'lerin burada üç Roma ordusunu yendiklerini hatırladık.

Otobüsümüz Marsilya yolunda. Yolumuzdan az uzak, sağ tarafımızda şahane ışıklandırılmış büyük bir Petrol Rafinerisi Tesislerini gördük ve akşam üzeri 14 Eylül 1959 Pazartesi günü *Marsilya*'ya girdik ve Grand Hôtel Méditerranée'ye indik. Akşam yemeğimizi Otelde yedik, şehri dolaştık. Yürüyerek yaptığımız gezimizde özellikle Limana yakın yerlerde, sokaklarda, insanların uzanıp uyuduklarını şaşırarak gördük.

Grand Hôtel Méditerranée'de 14-16 Eylül 1959 tarihleri arasında iki gece kaldık. Ben yalnız olarak Appartement No: 46'da kaldım ve bu iki gece için otel masrafı olarak 3320 Fransız Frangı ayrıca ödedim (Şekil 4).

Grand Hôtel Méditerranée

Nº 002558

Tél. 37.06.73
37.24.06
33.14.33

11 à 15, Quai des Belges - MARSEILLE
VUE SPLENDIDE SUR LE VIEUX-PORT
100 CHAMBRES

Adresse Télégraphique : Méditerranée - Marseille

M Duman Appartement N° 46

1959	14/9	15/9	16/9				
Appartement	1350	1350					
Petits Déjeuners							
Consommations							
Blanchissage							
Téléphone							
Divers							
Total du jour	1350	1350					
Report		1350	2700				
Total		2700					
Paiement							
à Reporter							

Total	2700
Service 15 %	405
Taxe de Séjour	80
Taxe Transaction, Timbre	135
TOTAL GÉNÉRAL	3320

Şekil : 4

MM. les Clients sont priés de régler leur note à présentation.

Fransa'nın Provence bölgesinde, yani Marsilya'nın etrafında manzaraları ve o bölgenin kültürünü görmek için geziler tertiplendi. 15 Eylül 1959 Salı günü saat 10.00'da Marsilya'dan, Promenade de la Corniche sahil yolunun yakınında bulunan *L'ile et la Chateau d'İf* adasına gittik. d'İf adası 1524 yılma kadar müstahkem bir ada olarak kullanılmış. François I. Chateau'yu yaptırmış. Ada ve şato sonraları Devlet Hapishanesi olmuş. Ada ve şato romanlar için de konu olmuştur. Bize şatoyu ve adayı anlatan kişi *Alexander Dumaspére*'den ve yazdığı «*le Comte de Monte-Cristo*» adlı romanından söz etti ve bu romanın kahramanlarını hatırlattı ve aynı zamanda bu adanın küçük bir yerini göstererek burada hapis edilen ve adını hatırlayamadığım bir kişiden bilgi verdi.

15 Eylül 1959 Salı günü saat 14.00'de Marsilya Provence bölgesinde bulunan Arles kentinde idik. Arles kentini gezdik ve Les Arénes, Le théâtre antique, Le Cathedral-Saint Trophine'i ve le Rhône nehrini gördük.

Arles kentini Roma İmparatoru Konstantin İmparatorluğunun ikinci Başkenti yapmıştı. Bu bakımdan antik inşaat ve abideler bakımından Arles şehri zengin ve önemlidir. Bu kentte ve esasen Provence bölgesindeki diğer kentlerde Roma kültürünün şahane eserlerini görürsünüz. Arles, Nimes, Orange ve diğer şehirlerindeki Roma'lıların eserleri ile Romalılar Fransa'ya cidden büyük bir kültür mirası bırakmışlardır. Eserler tahrip edilmemiştir.

Arles'deki Les Arénes 25.000 kişiliktir. Ve bu eserlerin en büyüğü Nimes kentindedir.

Ortaçağda ise Arles kenti Burgundia Devleti tarihinde de rol oynamıştır. Provence kralı Kör Ludwig ölünce, bölgenin kudretli kişisi olan *Arles kontu Hugo,* Provence kralı olmuştu. Hugo 926 yılında İtalya kralı olunca ülkesini komşu Jurense Devleti krallığı başında bulunan Welf Rudolfing'ler ailesine bırakmıştı. Büyüyen Welf Rudolfing'lerin bu Burgundia krallığı, başkenti Arles'e, Latincesi *Arelate*'ye izafeten 1200 yılından itibaren *regnum Arelatense,* yani Arles Devleti adını almıştı (m. 5). Arles kentini gezerken Ortaçağ'da burada kudretli bir Devletin bulunduğunu da hatırladık.

Antik tiyatrolar üzerine şunu söylemek isterim:

Eski Yunanlılar amfi tiyatrolarını yamaçlar üzerine yapmışlardır; ve onları ekseriya tiyatro olarak kullanırlardı. Romalılar da öyle. Bu gibi antik tiyatroları her yerde görmek mümkündür. Ve bugünkü açık hava amfi tiyatroları da bu mimarî şeklinde yapılırlar. Oyun sah-

neleri vardır. Buna mukabil Romalılar bir de hayvan ve insan mücadelelerine sahne olan Arenalar yapmışlardır. Roma'daki Kolosseum binası gibi. Bunların sahaları kumla kaplıydı. Bu mimarî tarzı ise bugünkü, meselâ, futbol maçlarının oynandığı stadların (Stadyon)'ların yapılışında devam ede gelmektedir.

İşte bu iki tiyatro şeklinin en güzellerinden ikisini Arles kentinde birbirine çok yakın yerlerde yapılmış olan Les Arénes ve Le théatre antique yapıtlarında görmek mümkündür.

Gezimizde *Nimes* şehrini de gezdik. Burada Fransa'nın en büyük Roma amfi tiyatrosunu gördük. Bilindiği gibi Nimes şehri Galya'nın en eski Roma şehirlerinden birisidir.

15 Eylül 1959 Salı günü *Avignon* şehrine gittik. Rakip Papaların oturduğu Avignon kenti Rhône nehri kıyısında kurulmuştur ve nehir üzerinde yarı kalmış efsanevi bir köprüsü vardır. Le Pont St. Bénèzet adını taşıyan bu köprüyü de gördük.

Avignon şehrini ve rakip Papaların sarayını gezdik.

Avignon kenti Papalık tarihinde önemli bir rol oynar. Ondördüncü yüzyıl başlarında Papalıkta görülen sarsıntı ve kritik dalgalanmaları ve özellikle 1378-1417 yıllarında Hıristiyanların *Büyük Batı Schisma*'sı ve reform konzilleri ve Avrupa kiliseleri arasındaki anlaşmazlıklar neticesi Papalıkta hizipleşmelere yol açmıştı. Bu hizipleşmeleri ise özellikle Alman ve Fransız kralları ve siyasî çevreler de destekliyordu. İşte o tarihlerde Papalığın üç ayrı merkezi oluşmuştu. (Roma, Avignon ve Pisa). Bu yeni durumda ilk kez, Roma'da V. Urban Papa iken rakibi Avignon'da VII. Klemens Papalık yapıyordu ve Avignon Papaları ise Fransa Krallarının etkisi altındaydı. 1431'de Kiliselerin bir anlaşması sonucu Papalık Roma'ya kaldı ve hıristiyanların tekrar bir Papası oldu.

Avignon Papalığı 50 yıl kadar sürmüştü. Bu süre içinde 4 Papa Avignon'da hüküm sürdü. Bunların devrinde Avignon'da gotik tarzında şahane kilise ve binalar yapıldı ve kent kültür bakımından bir inkişaf devri yaşamıştı. İşte o Papaların saarymı da gezdik. Sarayın giriş cephesinde yan yana iki küçük çıkma kule var. Avignon Papalık Sarayında gördüğüm mutfağın bir benzerini Doğu Beyazıt'daki İshak Paşa sarayında gördüm.

16 Eylül 1959 Çarşamba sabahı Marsilya'da kahvaltı yaptık ve Marsilya'dan ayrıldık. Önce Notre Dame de la Garde'ı gördük. Toulon kentine girdik; orada durmadık, fakat Toulon'un içinden geçerken ta-

bii Napoleon'un, daha ünlü olmadan, genç bir general olarak İngilizleri 1793'de Toulon Limanından kovmuş ve Toulon savaşını kazanmış olduğunu hatırladık. Bu suretle Fransa'nın kültürü zengin Provence bölgesini geride bırakarak Ste. Maxime üzerinden 16 Eylül 1959 Çarşamba günü *Canne* şehrine geldik. Artık Fransa'nın *Riviera* bölgesinde bulunuyoruz. Canne kentinde Lunch paketlerimizden öğle yemeğimizi yedik ve şahane sahilden ünlü La Croisette sahil yolundan geçtik ve orada deniz banyosu yapanları izledik. Geziye iştirak eden hanımlar Grasse'daki Parfümeri fabrikalarını görmek istediler. Bunun üzerine gezi programı dışı Canne'dan Grasse'a gittik. Yüksekçe bir bölgeye tırmanıyoruz. Her tarafta, yamaçlarda çeşit, çeşit çiçek tarlaları göze çarpıyor. Bizi tanınmış bir fabrikaya, daha doğrusu bir İmbikhaneye götürdüler. Ve orada Parfüm esanslarının nasıl elde edildiği bize anlatıldı ve Müessese gezi hatırası olmak üzere çok küçük birer aluminyum şişede (tüpte) parfüm hediye etti.

Canne şehri karşısında *İle Saint-Honorat* ve *Ste. Marquerite* adlarında iki ada vardır. Bunlar *Lérins* adalarıdır. İle de Lérins adalarından İle Saint Honorat adasına küçük bir vapurla gittik, (saat 17.05). İle Ste. Marquerite'e gitmedik. St. Honorat tahkim edilmiş bir Zisterzienser Manastırına sahip. Bugün Manastır'da rahipler yaşıyor. Zisterzienser Papazları Benediktin rahiplerinin yaşama şart ve nizamlarına uygun yaşarlar; fakat bunların tatbik ettikleri yasalar daha merkeziyetçi yasalardır.

Manastırı bize orta yaşlı bir rahip gösterdi ve gezdirdi. Benimle adaya gelenlerin çoğu Fransızca bilmediğinden, ben rahiple Fransızca konuşunca, rahip benim nereli olduğumu sordu. Türk olduğumu söyledim. Rahip «bir Türk'ü adada gördüğüm için çok memnun oldum» dedi ve benimle daha fazla ilgilendi. Rahip bize burada yaşayan rahiplerin her işi kendilerinin gördüklerini söyledi. Bize yemek salonunu, ibadet yerlerini ve kütüphanelerini gösterdi. Fakat yatakhanelerini göstermedi.

16 Eylül 1959 Çarşamba günü akşamı *Nis* şehrine geldik ve 27, Avenue Thiers'deki «Hôtel Rochambeau»ya indik. Böylece Fransa'nın Riviera, Cote d'Azur bölgesinin en ünlü şehrindeydik. Fransa kralı François I'in Kanuni Sultan Süleyman'dan İmparator V. Karl (yani Şarlken)'e karşı yardım istemesi üyzerine *Barbaros Hayrettin Paşa* kumandasındaki Türk Donanmasının 1543 yılında Nis kentini kuşatıp aldığını gururla hatırladık (m. 7). Akşam yemeğimizi Nis şehrinde yedik. Aynı gün *Casino Municipal de Nice* Gazinosuna gittik. Biletimin No: 00090'dı; giriş için 20 Frank ödedim.

Nis şehrinde iki gece kaldık (16/17 ve 17/18 Eylül geceleri). Nis'den *Monaco*'ya geldik. Vakit öğle üzeriydi. Monaco şehrini gezerken rehberimiz bize Avrupa'da ilk faaliyete geçen Coca Cola fabrikasını gösterdi. Gördüğümüz tesis küçücüktü. Fabrikanın kuruluşunda Monaco prensesi Grace Kelly'nin büyük rolü olmuş. Doğrumu, yanlışmı bilmiyorum? Bize orada öyle söylendi. Monaco'daki Eksotik bahçe'yi, eski şehri, Ozeanografi Müzesini gezdik ve orada Lunch paketlerimizi aldık ve öğle yemeği yedik. Sarayın önüne çıktık. Orada duran eski topları gördük; fakat Saraya girmedik. Akşam Monte Carlo'ya gittik ve 17 Eylül 1959 tarihinde akşam, bir turist biletiyle Monte Carlo Kasinosuna girdik. Bize verilen bilet ücretsizdi ve bir defaya mahsus Kasinoya girmek için geçerliydi. Gazino'da oynadım ve 2000 Fr. Frank kazanmıştım. Geç vakit Corniche denilen sahil yolundan, şahane ışıklandırılmış *Cote d'Azur*'un sahil manzarasını seyrede seyrede tekrar Nis kentine geldik. Akşam yemeğimizi yedik.

Şekil : 5

Nis şehrini gezerken Lunapark'a ve parka gittik. Gezi arkadaşlarından J. Klener adında bir hanım benim Lunapark'ta ve Nis şehrinin bir parkında birer fotoğrafımı çekti, ve sonra bana gönderdi (Şekil 5). Aynı hanım Paris'te otel Lokantasında da bir fotoğrafımı çekmişti.

Nis'de ikinci gecemizi geçirdikten sonra sabah kahvaltımızı yaptık ve 18 Eylül 1959 Cuma günü *San Remo*'ya hareket ettik ve böylece güzel, ve bakımlı olan Fransız Riviera'sını dolayısıyla Cote d'Azur'u arkada bırakarak görkemli, dağ yamaçlarından geçen, sahil yolundan *İtalyan Riviera*'sına girdik. *San Remo* şehrinden durmadan geçtik. San Remo'da yeni ve eski apartmanların hemen hepsinin balkonları çiçeklerle bezenmiş, görünümleri o kadar güzel ve şahaneydi, ki tarif edemem. İtalya'nın deniz banyo yerleriyle ün salmış *Riviera dei Fiori* yani İtalyan Riviera'sının sahil yolunun bir yerinde durduk ve Lunch paketlerimizden öğle yemeğimizi yedik. *Imperia* kentinde 18 Eylül 1959 Cuma günü saat 10.00 civarında durduk, para bozdurduk ve İtalyan Lireti aldık. İtalyan Riviera'sının güzel yollarından hızla geçerek *Cenova*'ya geldik. Şehirde otobüsle bir tur yaptık. Şehrin büyük bir meydanında bir heykel yanında dinlendik.

18 Eylül 1959 Cuma günü otoban üzerinden hızla *Milano*'ya geldik ve orada geceledik. Şehri gezdik. Milano'nun ünlü kilisesini, Galleria Vittorio Emanuel'i, Scala tiyatrosunu, Castello Sforzesco'yu gördük. Milano'nun kilisesine girdiğimizde bir ayin vardı. Vittorio Emanuel Galerisinde bir Cafeteria'da oturduk. 19 Eylül 1959 Cumartesi kahvaltımızı yaptıktan sonra Milano'dan ayrıldık. *Garda* gölüne geldik ve burada durduk. Garda gölü kenarında Lunch paketlerimiz verildi. Öğle yemeğimizi yedik. Güney Tirol'un şahane manzaralarını seyrederek Bozen ve Lien üzerinden *Napplach*'a geldik. Burada akşam yemeğimizi yedik. Napplach Avusturya'da bir köydür. Napplach'da gezimizin son gecesini bir orman eteğinde bulunan bir Pansiyonda geçirdik. Benim odamın penceresi tepelere doğru yükselen ulu ağaçlı bir ormana bakıyordu. Özellikle sabah manzarası şahaneydi.

20 Eylül 1959 Pazar günü kahvaltımızı Napplach'da yaptık ve Viyana'ya hareket etmeden önce, Pansiyon yakınında Bayan İ. Klener ayrılış ve son hatıra olarak gezi grubumuzun bir fotoğrafını çekti (Şekil 6). Spital-Villach üzerinden Klagenfurt'a geldik. Böylece gezimizin son gününde Avusturya'nın Karintia bölgesinin yeşil ve güzel yerlerini seyrede seyrede Stirya bölgesine girdik ve Semmering üzerinden

20 Eylül 1959 Pazar günü akşama doğru *Viyana*'ya geldik ve Schillerplatz'da otobüsümüzden indik.

Bu şekilde 14 günlük çok güzel ve faydalı Fransa gezimiz son buldu.

Schillerplatz'dan Wien 6. Linke Wienzeile 62'de oturan Bayan Strohmaier'in yanındaki hazır olan odama geldim.

Şekil : 6

Geziden kısa bir süre sonra İstanbul'a İTÜ'deki görevimin başına dönmüştüm. Gezi arkadaşlarım beni unutmamışlar bana mektup göndermişlerdi; ve bu vesileyle de birbirimizle mektuplaşmıştık. Gelen kart ve mektuplar ya Viyana'daki veya İstanbul'daki adresime gönderilmişti. Bu mektuplarda gezimizin çok güzel geçtiğini ve gezi günlerini anmak ve gezi esnasında çekilen diyapositifleri birbirlerine göstermek için 16. XII. 1959 Çarşamba günü bir Kafeterya'da buluşacaklarını ve benim de toplantıya gelmemi çok arzu ettiklerini yazmışlardı. Türkiye'ye dönmüş olduğumdan toplantıya katılamamıştım. Geziye iştirak edenlerden bir çoğu sözü edilen toplantıda bulunmuş ve yapmış olduğumuz gezinin tatlı anılarını birbirlerine anlatarak ve bayan Wilhelm ile bir beyin çekmiş oldukları 80 kadar diyapositifi de perdeye aktararak Fransa gezisini bir arada tekrar yaşamışlardı. Bana gelen mektuplarla toplantıda bulunamadığım için de üzüldüklerini bildirmişlerdi.

Buna karşılık olarak ben de özellikle bayan Margarete Siller (Purkersdorf/Wien-Bahnhofstrasse 14-Avusturya), bayan Leopoldine Eggert/Wien IX. Lustkandlgasse 26/28 II/20 Avusturya), bayan J. Kle-

ner/Wien X. Wienerfeld-West. Bl. 13/29. Avusturya) ve bay İng. Herbert Smekal (Wien-Hodersdorf-Herzmanskystrasse 1, Avusturya) ya Noel ve 1960 yılı başı tebriklerimi sunmuş ve bu vesileyle de bana gönderilen nazik mektup ve fotoğraflar için kendilerine tekrar teşekkürlerimi bildirmişim.

MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ'NİN TEMENNİ VE İSTEĞİ ÜZERİNE YAPILAN 24 GÜNLÜK DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU GEZİSİ

(17 Eylül - 11 Ekim 1960)

27 Mayıs 1960 Cuma günü sabahın erken saatlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından «Yurtta Ulusal Birlik Sarsılıyor» endişesiyle *27 Mayıs 1960 Devrimi* yapılmış ve böylece bu devrimi gerçekleştiren *Milli Birlik Komitesi* Türkiye'de yönetimi ve İdareyi ele almıştı. 27 Mayıs Devriminin oluşunda CHP'nin etkisi yanında Üniversitelerin özellikle İstanbul Üniversitesinin bazı öğretim elemanları da rol oynamışlardı.

Milli Birlik Komitesi, dolayısıyla iyi niyet sahibi bu subay grubu Türkiye'de Ulusal Birlik doğrultusunda yeni bir düzen kurmayı amaçlıyordu. Tabii bu yeni düzen kurulma ve yerleştirilmesinde maatteessüf yalnız CHP'den ve Üniversite öğretim elemanlarından katkı ve yardım beklenmekte ve istenmekteydi.

Devrimden takriben üç ay sonra Milli Birlik Komitesi Üniversitelerin öğretim üye ve yardımcılarından, özellikle Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde bir inceleme ve Devrim üzerine halkı aydınlatma gezisi yapmaları istek ve temennisinde bulundu. Yurdu ve doğulu yurttaşlarımızı tanıma bakımından çok faydalı olan, Millî Birlik Komitesinin bu temennisine uyarak ben de iki arkadaşla beraber Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bir gezi yaptım.

Aşağıda bu geziyle ilgili evrak ve bilgiler verilecektir.

Millî Birlik Komitesi'nin temenni ettiği bu yurt içi gezisiyle ilgili

Millî Eğitim Bakanlığından gelen ve Üniversiteler Bürosu ifâdeli, 17 Ağustos 1960 tarih ve 7991 sayılı yazı İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesi Dekanlığmca, numarası bulunmayan aşağıdaki yazıyla açıklanıyordu (Şekil 7) ve (sayfa 25).

İstanbul Teknik Üniversitesi
Elektrik Fakültesi
Dekanlığı
Sayı:

Milli İnkilabımızla ilgili Rektörlük Makamından alınan 25.8.1960 Tarih ve 6128 sayılı yazı ve ekinin sureti aşağıya çıkarılmıştır. Geziye iştirak edeceklerin yol paraları ve gündelikleri Fakültemizce karşılanacaktır. İştirak etmek isteyenlerin 5.9.1960 tarihine kadar Dekanlığa müracaatları rica olunur.

Dekanlık

Elektrik Fakültesi Dekanlığına

Milli İnkilabımızı hakiki mana ve mahiyetiyle halkımıza tanıtmak üzere Öğretim Üye ve yardımcıları tarafından tertiplenecek yurt gezisi hakkında Milli Eğitim Bakanlığından alınan, Üniversiteler Bürosu ifadeli 17.Ağustos.1960 tarih ve 7991 sayılı yazı örneği ilişik olarak gönderilmiştir.

Yazıda belirtilen seyahatların her fakülte tarafından ayrı ayrı tertibi uygun görülmektedir. Bu maksadın husulü için gerekli proğram ve hazırlıkların yapılmasını, bu mevzu ile ilgili mufassal bilginin, Milli Eğitim Bakanlığına sunulmak üzere, dört nüsha halinde acilen Rektörlüğümüze gönderilmesini saygılarımla rica ederim.

Rektör
Prof.Fikret Narter

İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğüne

Bütün Üniversitelerimiz öğretim üye ve yardımcılarının mümkün olduğu kadar çok sayıda bilhassa orta ve doğu Anadolu bölgelerinde geziye çıkmaları, böylelikle hem yurdu tanımaları ve hemde Milli İnkilabımızın hakiki mana ve mahiyetiyle halkımıza tanıtmaları Milli Birlik Komitesince temenni olunmaktadır. Seyahatlarda Ulaştırma ve Milli Savunma Bakanlıkları vasıtalarından faydalanmak mümkün olacaktır.

Bu seyahatların önceden tesbit edilerek maksada uygun birer proğram dahilinde tertiplenmesinin daha faydalı olacağı tabiidir. Seyahatlere Ankara'dan iştirak edecek Üniversite mensuplarının seyahatten önce, münasip bir gün ve mahalde, Milli Birlik Komitesi sayın üyelerininde iştirakiyle bir toplantı yapmaları mütasevverdir. Toplantı günü ve mahalli ayrıca bildirilecektir. Seyahatlerle ilgili proğram ve hazırlıkların bir an evvel ikmaline ve bu hazırlıklarla ilgili mufassal bilginin, Yüksek Milli Birlik Komitesine sunulmak üzere, üçer nüsha halinde Bakanlığımıza gönderilmesine müsaadelerinizi saygılarımla rica ederim.

Milli Eğitim Bakanı
Prof.Fehmi Yavuz

Şekil : 7

İstanbul Teknik Üniversite
Elektrik Fakültesi Dekanlığı,
Sayı :

Millî İnkilabımızla ilgili Rektörlük Makamından alman 25.8.1960 Tarih ve 6128 sayılı yazı ve ekinin sureti aşağıya çıkarılmıştır. Geziye iştirak edeceklerin yol paraları ve gündelikleri Fakültemizce karşılanacaktır. İştirak etmek isteyenlerin 5.9.1960 tarihine kadar Dekanlığa müracaatları rica olunur.

Dekanlık
İmza

Elektrik Fakültesi Dekanlığına

Millî İnkilabımızı hakiki mana ve mahiyetiyle halkımıza tanıtmak üzere Öğretim üye ve yardımcıları tarafından tertiplenecek yurt gezisi hakkında Milli Eğitim Bakanlığından alınan, Üniversiteler Bürosu ifadeli 17. Ağustos 1960 tarih ve 7991 sayılı yazı örneği ilişik olarak gönderilmiştir.

Yazıda belirtilen seyahatların her fakülte tarafmdan ayrı ayrı tertibi uygun görülmektedir. Bu maksadın husulü için gerekli program ve hazırlıkların yapılmasını, bu mevzu ile ilgili mufassal bilginin, Milli Eğitim Bakanlığına sunulmak üzere, dört nüsha halinde acilen Rektörlüğümüze gönderilmesini saygılarımla rica ederim.

R e k t ö r
Prof. Fikret Narter

İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğüne

Bütün Üniversitelerimiz öğretim üye ve yardımcılarının mümkün olduğu kadar çok sayıda bilhassa orta ve doğu Anadolu bölgelerinde geziye çıkmaları, böylelikle hem yurdu tanımaları ve hem de Milli İnkilabımızın hakiki mana ve mahiyetiyle halkımıza tanıtmaları Milli Birlik Komitesince temenni olunmaktadır. Seyahatlarda Ulaştırma ve Milli Savunma Bakanlıkları vasıtalarından faydalanmak mümkün olacaktır.

Bu seyahatların önceden tesbit edilerek maksada uygun birer program dahilinde tertiplenmesinin daha faydalı olacağı tabiidir. Seyahatlere Ankara'dan iştirak edecek Üniversite mensuplarının seyahattan önce münasip bir gün ve mahalde, Milli Birlik Komitesi sayın üyelerinin de iştirakiyle bir toplantı yapmaları mutasevverdir. Toplantı günü ve mahalli ayrıca bildirilecektir. Seyahatlerle ilgili program ve hazırlıkların bir an evvel ikmaline ve bu hazırlıklarla ilgili mufassal bilginin, Yüksek Milli Birlik Komitesine sunulmak üzere, üçer nüsha halinde Bakanlığımıza gönderilmesine müsaadelerinizi saygılarımla rica ederim.

Milli Eğitim Bakanı
Prof. Fehmi Yavuz

Bundan başka, Başbakan namına müsteşar Hikmet Aslanoğlu tarafından İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğüne de gönderilen bir ya-

zıda geziye iştirak edecek ekiplere tevcih edilecek sorulara verilecek cevaplar bildiriliyordu. On iki soruyu ihtiva eden bu yazının kopyaları Elektrik Fakültesi Dekanlığının Şekil 8 ve sayfa 27'deki yazısı ile mensuplarının bilgilerine sunuluyordu.

İstanbul Teknik Üniversitesi
Elektrik Fakültesi
Dekanlığı

Şekil : 8

Milli İnkilap hareketini köylü vatandaşlara izah etmek üzere köylerde vazife alacak ekiplere tevcihi muhtemel sualler hakkında Rektörlük Makamının 1.9.1960 Tarih ve 5358 ve buna ilişik Yüksek Başbakanlık yazıları sureti aşağıya çıkarılmıştır.

Bilgi edinilmesini ve buna göre hareket edilmesini saygı ile rica ederim.

D e k a n
Prof.Dr.Mustafa Bayram

Elektrik Fakültesi Dekanlığına

Milli İnkilap hareketini köylü vatandaşlara izah etmek üzere köylerde vazife alacak ekiplere tevcihi muhtemel sualler hakkında Başbakanlıktan alınan Zat ve Yazı İşleri Umum Müdürlüğü ifadeli, 23.Ağustos.1960 tarih 7-2431 Sayılı yazı ve eki örnekleri ilişik olarak gönderilmiştir.

Bilgi edinilmesini saygı ile rica ederim.

Genel Sekreter

İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğüne

Burdur'un Bucak kazasına bağlı köylerde İnkilap hakkında konuşma yapan heyete tevcih olunan sorularla verilen cevaplara ait yazı sureti bağlı olarak sunulmuştur. Köylerde vazife alan ekiplere köylülerimiz tarafından tevcih olunacak sorulara verilecek cevaplara, bunların da eklenilmek suretiyle tanzim edilecek esaslar dairesinde konuşma yapılmasını ilgili öğretmen ve öğrencilere duyurulmasının teminini arzederim.

İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıkları ile İstanbul,Ankara Üniversiteleri ve İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüklerine yazılmıştır.

Başbakan Namına
Müsteşar
Hikmet Aslanoğlu

1- Milli Birlik Komitesi ne zamandanberi faaliyettedir ?

Milli Birlik Komitesi 27 Mayıstan çok evvel kurulmuştur. Başlangıç tarihini Demokrat İktidarın kötü yolda olduğu kanaatına kat'i olarak varılmasına kadar götürebiliriz. 27 Mayıstan beri de Memleket İdaresi fiilen Milli Birlik Komitesinin elinde bulunmaktadır.

2- Mahkemeler ne zaman başlıyor ?

Yüksek Soruşturma Kurulunun yapmakta olduğu soruşturma işleri biter bitmez düşük iktidar mensuplarının muhakemeleri başlıyacaktır.

3- Silahlar neden toplattırıldı ? Ne zaman iade edilecek ?

Silahların toplanma işi, asayişin korunması için Hükümetçe alınmış önleyici bir tedbirdir. Bu silahların iadesi hakkında şimdilik birşey söylemek mümkün değildir.

4- Seçim ne zaman yapılacak ?

Anayasa ve Seçim Kanunu tasarıları kanunlaşmak kesbeder ve Milli Birlik Hükümetince yapılması icabeden müstacel işler sona erdirilir erdirilmez seçime gidilecektir. Sayın Devlet Başkanı muhtemel tarih olarak 27.Mayıs 1961 tarihini işaret buyurmuşlardır.

5- Bu yıl neden fazla subay emekliye ayrıldı ?

Ordumuzda yüksek rütbeli subay sayısını Yıldız iktidarı, lüzumundan fazla çoğaltmıştı. Zamanımızın karşısı ise gemi azımlarından kurulmuş ordulara ihtiyaç hissettirmektedir. Yapılan "Ordu yeni" bu maksadı temine ma-

tufdur.

6- Emekli Subaylar Siyasi Parti Kuracaklarmı ?

Emekli Subayların Siyasi Parti kurmaları bahis mevzuu değildir. Ancak bunlar arasında, mevcut veya kurulacak siyasi partilere intisap etmek istiyenler olabilir. Hiç şüphesiz bu da onların kanuni hakkıdır.

7- Kur'an ve Ezan Türkçeleştirilecekmi ?

Türkiyede geniş bir vijdan hürriyeti vardır. Kur'anı Kerimi arzu eden Türkçe, arzu eden Arapça okutmakta serbesttir. Bu konuları selahiyetle inceliyecek bir ilim Şurası kurulmak üzeredir.

8- Köy Enstitüleri ihya edilecekmi ?

Köy Enstitülerinin ihyası bahis mevzuu değildir. Fakat Köy Okulları için lüzumlu öğretmen kadrosunun sür'atle yetiştirilmesini sağlayacaktedbirler alınmaktadır.

9- Keçi üretimi yasak edilecekmi ?

Hazırlanmakta olan yeni Orman Kanunu tasarısında, Ormanlık bölgelerdeki kıl keçisinin ormana zarar veren kısmı için Hükümetçe bazu tedbirler düşünülüyor. Bu mesele, Köylü vatandaşların geçim hayatına menfi tesir yapmıyacak bir hal şekline bağlanacaktır. Yani bir taraftan ormanın korunmasını ve diger taraftan köylünün mutazarrır olmamasını sağlıyacak tam manasiyle adilane bir hal tarzı bulunacaktır. Bunun yetkili ilim adamlarından kurulan bir heyetin incelemekte ve kanunu hazırlamaktadır.

10-Topraksız köylüye toprak verilecekmi ?

Topraksız köylüye toprak verilmesi konusu inkilap hükumetinin tahakkuk ettirmek kararında olduğu ana meselelerden birisidir. Bu mühim davanın hazırlık çalışmalara ilerlemektedir.

11-Köy hudutları tam tesbit edilecekmi ?

Elde bulunan yeni Köy Kanunu tasarısı köy sınırlarının tesbiti işini tamamiyle hal edecek ve sınır anlaşmazlıkları ortadan kalkacaktır.

12-Şehircilikte olduğu gibi köylerde planlanması ?

Bu planlama şimdilik yalnız belediyesi olan köylerde yapılmaktadır. Diger köylerin de planlanması işi Hükumetin programına dahildir. Fakat tatbiki için hazırlığa ve zamana ihtiyaç vardır.

İstanbul Teknik Üniversitesi
Elektrik Fakültesi
Dekanlığı

Milli İnkilap hareketini köylü vatandaşlara izah etmek üzere köylerde vazife alacak ekiplere tevcihi muhtemel sualler hakkında Rektörlük Makamının 1.9.1960 Tarih ve 6358 ve buna ilişik Yüksek Başbakanlık yazıları sureti aşağıya çıkarılmıştır.

Bilgi edinilmesini ve buna göre hareket edilmesini saygı ile rica ederim.

Dekan
Prof. Dr. Mustafa Bayram

Elektrik Fakültesi Dekanlığına

Milli İnkilap hareketini köylü vatandaşlara izah etmek üzere köylerde vazife alacak ekiplere tevcihi muhtemel sualler hakkında Başbakanlıktan alınan Zat ve Yazı İşleri Umum Müdürlüğü ifadeli, 23.

Ağustos 1960 tarih 7-2481 Sayılı yazı ve eki örnekleri ilişik olarak gönderilmiştir.

Bilgi edinilmesini saygı ile rica ederim.

Genel Sekreter

İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğüne

Burdur'un Bucak kazasına bağlı köylerde İnkilap hakkında konuşma yapan heyete tevcih olunan sorularla verilen cevaplara ait yazı sureti bağlı olarak sunulmuştur. Köylerde vazife alan ekiplere köylülerimiz tarafından tevcih olunacak sorulara verilecek cevaplara, bunların da eklenilmek suretiyle tanzim edilecek esaslar dairesinde konuşma yapılmasını ilgili öğretmen ve öğrencilere duyurulmasının teminini arzederim.

İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıkları ile İstanbul, Ankara Üniversiteleri ve İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüklerine yazılmıştır.

Başbakan Namına
Müsteşar
Hikmet Aslanoğlu

1 — Milli Birlik Komitesi ne zamandanberi faaliyettedir?
Milli Birlik Komitesi 27 Mayıstan çok evvel kurulmuştur. Başlangıç tarihini Demokrat İktidarın kötü (1) yolda olduğu kanaatına kat'i olarak varılmasına kadar götürebiliriz. 27 Mayıstan beri de Memleket İdaresi fiilen Milli Birlik Komitesinin elinde bulunmaktadır.

2 — Mahkemeler ne zaman başlıyor?
Yüksek Soruşturma Kuruluşunun yapmakta olduğu soruşturma işleri biter bitmez düşük iktidar mensuplarının muhakemeleri başlıyacaktır.

3 — Silahlar neden toplattırıldı? Ne zaman iade edilecek?
Silahların toplanma işi, asayişin korunması için Hükümetçe alınmış önleyici bir tedbirdir. Bu silahların iadesi hakkında şimdilik birşey söylemek mümkün değildir.

4 — Seçim ne zaman yapılacak?
Anayasa ve Seçim Kanunu tasarıları kanuniyet kesbeder ve Milli Birlik Hükûmetince yapılması icabeden müstacel işler sona erdirilir erdirilmez seçime gidilecektir. Sayın Devlet Başkanı muhtemel tarih olarak 27. Mayıs 1961 tarihini işaret buyurmuşlardır.

5 — Bu yıl neden fazla subay emekliye ayrıldı?
Ordumuzda yüksek rütbeli subay sayısını düşük iktidar, lüzu-

(1) Bu ifâde ve görüşün burada bulunuşu kitabın yazarının da bu fikre iştirak ettiği manasına gelmemelidir.

mundan fazla çoğaltmıştı. Zamanımızın harpleri ise genç elemanlardan kurulmuş ordulara ihtiyaç hissettirmektedir. Yapılan «Operasyon» bu maksadı temine matufdur.

6 — Emekli Subaylar Siyasi Parti Kuracaklarmı?
Emekli Subayların Siyasi Parti kurmaları bahis mevzuu değildir. Ancak bunlar arasında, mevcut veya kurulacak siyasi partilere intisap etmek isteyenler olabilir. Hiç şüphesiz bu da onların kanuni hakkıdır.

7 — Kur'an ve lisan Türkçeleştirilecek mi?
Türkiye'de geniş bir vicdan hürriyeti vardır. Kur'anı Kerimi arzu eden Türkçe, arzu eden Arapça okutmakta serbesttir. Bu konuları selahiyetle inceliyecek bir İlim Şurası kurulmak üzeredir.

8 — Köy Enstitüleri ihya edilecek mi?
Köy Enstitülerinin ihyası bahis mevzuu değildir. Fakat Köy Okulları için lüzumlu öğretmen kadrosunun sür'atle yetiştirilmesini sağlayacak tedbirler alınmaktadır.

9 — Keçi üretimi yasak edilecek mi?
Hazırlanmakta olan yeni Orman Kanunu tasarısında, Ormanlık bölgelerdeki kıl keçisinin ormana zarar veren kısmı için Hükûmetçe bazı tedbirler düşünülüyor. Bu mesele, Köylü vatandaşların geçim hayatına menfi tesir yapmıyacak bir hal şekline bağlanacaktır. Yani bir taraftan ormanın korunmasını ve diğer taraftan köylünün mutazarrır olmamasını sağlıyacak tam manasiyle adilane bir hal tarzı bulunacaktır. Bunun yetkili ilim adamlarından kurulan bir heyetin incelemekte ve kanunu hazırlamaktadır.

10 — Topraksız köylüye toprak verilecek mi?
Topraksız köylüye toprak verilmesi konusu inkilap hükûmetinin tahakkuk ettirmek kararında olduğu ana meselelerden birisidir. Bu mühim davanın hazırlama çalışmaları ilerlemektedir.

11 — Köy hudutları tam tesbit edilecek mi?
Elde bulunan yeni Köy Kanunu tasarısı köy sınırlarının tesbiti işini tamamiyle halledecek ve sınır anlaşmazlıkları ortadan kalkacaktır.

12 — Şehircilikte olduğu gibi köyün de planlanması?
Bu planlama şimdilik yalnız belediyesi olan köylerde yapılmaktadır. Diğer köylerin de planlanması işi hükûmetin proğramına dahildir. Fakat tatbiki için hazırlığa ve zamana ihtiyaç vardır.
Aslının aynıdır.

Bunlara ilaveten İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğünün 12 Eylül 1960 tarihli aşağıdaki yazısıyle de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Konferans Salonunda 15.9.1960 Perşembe günü saat 14.30'da geziyle ilgili bir Umumi toplantının yapılacağı ve geziye iştirak edeceklerin bu toplantıya gelmeleri bildirilmişti (Şekil 9 ve sayfa 30).

12 Eylül 1960

Sayın

Prof. Dr. H. DUMAN

Millî Birlik Komitesi tarafından bütün Üniversitelerimizin öğretim üye ve yardımcılarının mümkün olduğu kadar çok sayıda, bilhassa Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde geziye çıkmak suretile hem yurdun bu günkü durumunu daha yakından tanıyarak, milletçe kısa zamanda kalkınmak için alınması icabeden tedbirler hakkındaki Üniversite görüşünü hazırlayıp Komiteye birer rapor halinde intikal ettirmeleri, hem de halkla temaslarda bulunarak sorulacak sualleri cevaplandırmaları ve en acil şekilde ele alınması gereken ihtiyaçları tesbit etmeleri temenni olunmaktadır.

Bu hususta İ.T.Ü.Senatosunun 1.9.1960 tarihli 517.toplantısında verilen karar gereğince görevlendirilen üç kişilik Teknik Üniversite Heyeti, 7.9.1960 günü Ankara'da Millî Birlik Komitesinin ilgili üyeleri ile ihzari mahiyette bir toplantı yapmış bulunmaktadır. Bu toplantıda, 12.9.1960 Pazartesi günü Ankara'da bütün Üniversitelerin temsilcileri ile yapılacak olan toplantıda, meselenin detaylarının tesbitine karar verilmiştir. Bunu takiben 15.9.1960 günü saat 14.30 da İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinin Konferans Salonunda İstanbul ve İstanbul Teknik Üniversitelerinin bütün öğretim üye ve yardımcılarının iştiraki ile yapılacak umumi toplantıda, mevzuun ana hatları hakkında verilecek olan izahatı müteakip gruplar halinde seyahatin tahakkukuna çalışılacaktır.

Seyahatlerde ulaştırma ve Millî Savunma Bakanlıkları vasıtalarından faydalanılması için gerekli tedbirler alınmıştır.

Yukarıda belirtilen gün ve saatte yapılacak toplantıya teşrifinizi saygıyla rica ederim.

R e k t ö r

Prof.Fikret Nartor

(Şekil : 9)

Sayın

Prof. Dr. H. DUMAN

Millî Birlik Komitesi tarafından bütün Üniversitelerimizin öğretim üye ve yardımcılarının mümkün olduğu kadar çok sayıda, bilhassa Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde geziye çıkmak suretiyle hem yur-

dun bugünkü durumunu daha yakından tanıyarak, milletçe kısa zamanda kalkınmak için alınması icabeden tedbirler hakkındaki Üniversite görüşünü hazırlayıp Komiteye birer rapor halinde intikal ettirmeleri, hem de halkla temaslarda bulunarak sorulacak sualleri cevaplandırmaları ve en âcil şekilde ele alınması gereken ihtiyaçları tesbit etmeleri temenni olunmaktadır.

Bu hususta İ.T.Ü. Senatosunun 1.9.1960 tarihli 517. toplantısında verilen karar gereğince görevlendirilen üç kişilik Teknik Üniversite Heyeti, 7.9. 1960 günü Ankara'da Millî Birlik Komitesinin ilgili üyeleriyle ihzari mahiyette bir toplantı yapmış bulunmaktadır. Bu toplantıda, 12.9.1960 Pazartesi günü Ankara'da bütün Üniversitelerin temsilcileri ile yapılacak olan toplantıda, meselenin detaylarının tesbitine karar verilmiştir. Bunu takiben 15.9.1960 günü saat 14.30'da İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinin Konferans Salonunda İstanbul ve İstanbul Teknik Üniversitelerinin bütün öğretim üye ve yardımcılarının iştiraki ile yapılacak umumi toplantıda, mevzuun ana hatları hakkında verilecek olan izahatı müteakip gruplar halinde seyahatin tahakkukuna çalışılacaktır.

Seyahatlerde Ulaştırma ve Millî Savunma Bakanlıkları vasıtalarından faydalanılması için gerekli tedbirler alınmıştır.

Yukarıda belirtilen gün ve saatte yapılacak toplantıya teşrifinizi saygıyla rica ederim.

Rektör
Prof. Fikret Narter

Benim de katıldığım bu toplantıda özellikle gezinin ana hatları hakkında açıklamalar yapıldı.

Geziye çıkma kararım 15.9.1960 günü katileşti. İstanbul, Fatih Hüssambey Mahallesi Sırımcılar Sok. No: 23'deki minicik dairemde gezi hazırlığımı yaptım ve 17 Eylül 1960 Cumartesi günü biraz da rahatsız olarak *İstanbul,* Haydarpaşa garından Ekspres treni birinci sınıf kompartımanı ile Ankara'ya hareket ettim. Bilet ücreti olarak 85.92 TL. ödedim. *Ankara*'da Sıhhıye'de Yüksel Palas'a indim. Rahatsızlığım yol yorgunluğu yüzünden ilerledi. İshal olmuştum. Ateşim de vardı. Pazar günü Otel'deki odamda, yatakta kaldım. Şayet rahatsızlığım geçmezse veya hafiflemezse geziden vazgeçecektim. İstirahat iyi geldi; rahatsızlığım hafifledi. Geziye iştirak edecekler 19 ve 20 Eylül tarihlerinde Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde buluştu. Bize burada da gereken bilgi sunuldu ve aşağıda kayıt ettiğim evrak ve belgeler verildi.

Bu belgelerin en önemlisi Ankara Üniversitesi Rektörlüğünce tanzim edilen ve aynı Üniversitenin Mühürünü taşıyan, Türk Üniversiteleri Araştırma ve İnceleme Heyetleri Üyelerine Mahsus «Tanıtma Belgesi» idi. 20 Eylül-20 Ekim 1960 tarihleri arasında muteber olan bu Tanıtma Belgesi Şekil 10'da verilmiştir.

TANITMA BELGESİ

Türk Üniversiteleri Araştırma ve İnceleme
Heyetleri Üyelerine Mahsus

Adı, Soyadı : Halis Duman

Üniversitesi : İST. Teknik Üni.

Fakültesi : Elektrik

Unvanı : Profesör

20 Eylûl - 20 Ekim 1960 tarihleri
arasında mutebcrdir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ 1925

Şekil : 10

ÖZEL TALİMAT

Bu belgeyi taşıyan üniversite mensuplarına mülki ve askeri makamlarca her türlü kolaylık temin edilecektir.

Şekil : 10 a

Yukarıda Şekil 10 ile verilen Tanıtma Belgesinin iç kısmında «Özel Talimat» yazılıdır Şekil : 10 a.

Tanıtma Belgesi'nin kağıdı beyaz renklidir ve 10 cm. x 15 cm. büyüklüğündedir.

İkinci belge ise Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları İşletmesinin Gazetecilere mahsus sarı renkli birinci sınıf Aylık Abonman Kartı'dır ve 20.9.1960 tarih ve 03867 numarayı taşımaktadır (Şekil : 11).

Şekil : 11

Sarı kartın üzerinde el yazısı ile yapılan meşruhatta «Bu kart hamilinden basın kartı aranmıyacak» yazılıdır. Hangi makamın olduğu okunamayan yazı bir soğuk damga mühürü ile mühürlenmiş olan ve benim adımı ve fotoğrafımı taşıyan sarı kart 21.9.1960'dan 20.10.1960 tarihinin son gece yarısına kadar muteberdi. Sarı kart Ankara Garı Gişe 2 tarafından satılmış ve Ankara Garı mühürü ile mühürlenmiştir. 9,5 cm. x 12 cm. büyüklüğünde olan bu gazetecilere mahsus birinci sınıf Aylık Abonman Kartı'nın fiyatı 33 TL. idi.

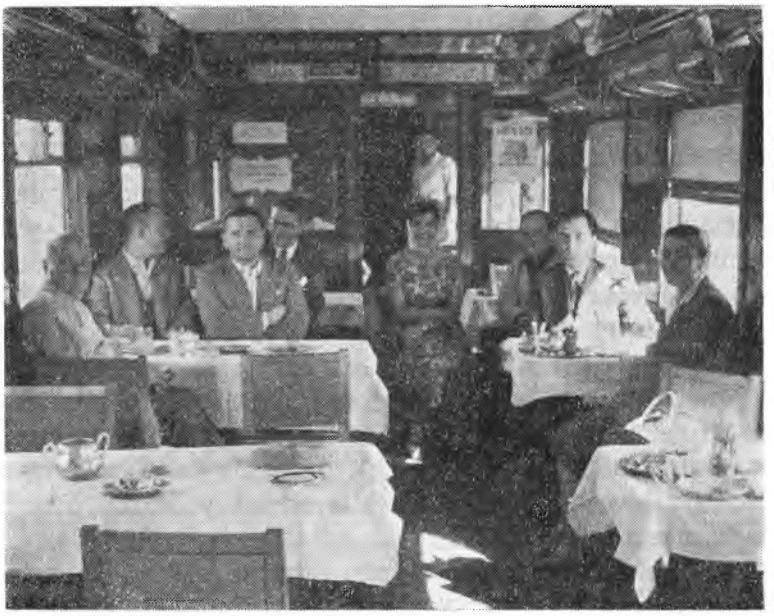
Bu belgelerden başka bize (İnkilap Hakkında yapılacak konuşmalar için) Esaslar adlı 20 sayfalık bir de broşür verilmişti. Bu konuda Fakültem Dekanlığı tarafından köylülerce İnkilap hakkında sorulması muhtemel bazı sorulara verilecek cevapları ihtiva eden bir yazı İstanbul'da bize sunulmuştu. Yazının esası Başbakan namına Müsteşarı tarafından 23 Ağustos 1960 tarih ve 7-2481 sayılı olarak İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğüne gönderilmiş ve Rektörlük de Fakülte Dekanlıklarına yazıyı çoğaltarak tamim etmişti (Şekil 8).

Yine Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi binasındaki buluşmalarda geziye iştirak eden herkes hangi bölge veya tarafa gideceğini belirtti ve geziye iştirak edenler bu şekilde aynı bölgeye ve aynı yönde gidecekler, bir grup olmak üzere, örneğin Erzurum-Kars bölgelerine gidecekler veya Van tarafını tercih edenler birarada olmak üzere, büyük gezi gruplarına ayrılmış oldu. İsteğim üzerine ben Van grubuna dahil oldum. Gezi küçük grupları ise ilk varacağımız belli yerlerde askerî ve mülkî idarecilerce geziye tahsis edilecek araçların teminine göre teşkil edilecekti.

20 Eylül 1960 Salı günü hastalığın çok hafifledi ve sıhhatim yerine geldi ve gezi için gerekli evrak da tamamlandı.

21 Eylül 1960 Çarşamba günü saat 07.50'de Ankara garından Doğu Ekspresi ile Kurtalan'a hareket ettik. Bize kuşetli üç vagon tahsis edilmişti. Bu vagonlardan birisinin No: 44'li kuşetli yeri bana verildi. Kuşetli vagonlar 2'inci sınıf mevkiliydi. Bana ayrılan bu yere hemen oturmayıp birinci sınıf bir halk vagonuna bindim. Oturduğum kompartımanın her şeyi fena idi. Yerler pis, masası kırılmış, küçük raflar bozulmuştu. Bu manzara karşısında kendi kendime «Ah bu bizim halkımız!» diye mırıldanıyorum. Ve böylece bu gezim Doğu Ekspresinin kuşetsiz birinci mevkiinde yer almış olarak başladı. Kompartımanımda Diyarbakır'a giden 12 ve 19 yaşlarında iki çocuk ve bir genç var. Hava bulutsuz, güzeldi. Trenimiz çok yavaş ilerliyor. Elmadağ'ı arkada bıraktık. *Kırıkkale*'ye varmadan Kızılırmağı tren köprüsünden geçtik. Karayolu köprüsü biraz yukarıda kaldı. Biraz sonra Kırıkkale'yi geçtik.

Ben 28 Aralık 1945-17 Mart 1947 tarihleri arasında, yani takriben 16 ay Yedek Subaylığımı Kırıkkale Askeri Fabrikalarının Prinç Haddehanesinde, Fabrikanın Elektrik Şefi olarak yapmıştım. Bu görevim esnasında Fabrika, dolayısıyla Millî Savunma Bakanlığı adına o zamanki kıymeti 1-1,5 milyon civarında olan blister ve rafine bakırı almak ve alış mukavelenamesini imza etmek üzere Ergani Bakır İşletmelerine gitmiştim ve Maden İstasyonuna yakın olan İşletme misafirhanelerinde bir iki gece kalmıştım. Bu arada Diyarbakır ve Elazığ şehirlerine de uğramıştım. 14 yıl sonra yolculuğum aynı tren hattı üzerinde Doğuya, Kurtalan'a gidiyor. Şekil 12 geziye iştirak eden gezi arkadaşlarla trenin yemek restoranındaki sohbetimizi göstermektedir.

Şekil : 12

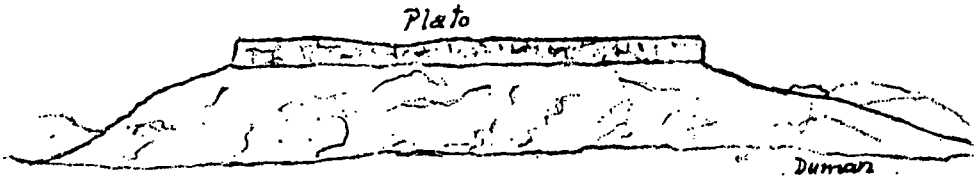
Kırıkkale büyüyor ve Yerköy yönüne doğru da genişliyor, fakat çok çirkinleşerek, tıpkı diğer kentlerimiz gibi. Etrafı toprak mahalleler ile dolar yakında. Kent nede olsa basit bir Avrupa endüstri şehrini andırıyor. Çok sevdiğim bu kent o zamanlar Türk Harp sanayiinin bir merkeziydi; belki bugün de öyledir. Trende oturduğum yerin penceresinden 16 aydan fazla çalıştığım Prinç Haddehanesinin binalarını izliyorum ve «bu haddehanenin bir benzeri bir zamanlar Balkan Ülkelerinde yoktu» diyorum kendi kendime. Benim orada çok iyi, tatlı ve hatta acı hatıralarım vardır. Onları gözümün önünden geçirirken trenimiz Kırıkkale'den uzaklaşıyor.

Ben ise Prinç Haddehanesinin yan tarafına düşen ve Kırıkkale'nin güneydoğusundaki dağ eteklerine, tepeciklerine bakıyorum. Bunlar belki *Dinek Dağı*'nın etekleri ve öntepeleridir. Bu tepelerin tatlı meyilli yamaçlarında, Amerika'da İzabe Mühendisliği öğrenimini yapan ve aynı Fabrikada ben gibi Yedek Subaylık görevini ifa eden bir arkadaşla boş zamanlarımızda dolaşır. oralarda yüzlerce çeşit çok küçük ve büyük kır çiçeklerini görür, flora'nın bölgedeki bu zenginliğine, kır çiçeklerinin çeşit çokluğuna hayran kalırdık. İşte trenimin penceresinden o yamaçları izliyorum ve onları içimden selamlıyorum.

Öğle yemeği zamanı geldiğinde Vagon Restaurant'a gittim. İTÜ İnşaat Fakültesi Topoğrafı ve Jeoloji Kürsüsü Şefi Prof. Sait Yaşar bir masada yalnız oturduğundan onun masasında yer aldım ve beraberce yemek yedik. Trenimiz ilerliyor. Ben hem yemek yiyor, hem de vagonun penceresinden bomboş olan Anadolu Bozkırı'nın arazisine bakıyorum ve bu kadar ihmal edilmiş bu araziyi gördükçe içim sızlıyor. Ekin tarla anızları yer yer ufuklara, dağlara kadar uzanıyor. Hava sıcak oldu. Kurak bir Sonbahar havası hakim Anadolu Yaylasında. Güzel, yeni asfaltlanmış bir yol, tren yolu yanında Doğuya uzanıp gidiyor, fakat Yerköy'de birbirinden ayrılacaklar. Tren yolu üzerinde birkaç yeni istasyon türemiş ve buralarda Toprak Mahsulleri Ofisinin çelik siloları vardı. Yerköy göze çarpacak şekilde büyümüş, eski beton-tuğla silo yanında bir de muazzam çelik silo var. Fakılı'dan geçiyoruz. Burası da büyüyor. Fakılı'da bir beton ve birde çelik olmak üzere iki büyük silo var.

Saat 16.00. *Erciyes Dağı* uzaktan bütün haşmetl ile görünmeye başladı. Çatallı görünen doruğu ile asimetrik bir piramit şeklinde vadî ve ovaya uzanıyor. Bütün tepeler gri bir dumanla kaplı ve berrak görünmüyorlar. Yol boyunca yeni yeni çelik silolar yapılmış, örneğin Himmetdede kasabası silosu gibi.

Sakarya nehri vadilerinde olduğu gibi bu bölgede de kale benzeri plato tipi dağlar, düz tepeler var. Örneğin bunlardan birisi Boğazköprü civarında oluşmuş (Şekil : 13).

Şekil : 13

Doğanın milyonlarca yıldan beri işlediği bu kale benzeri plato tipi dağlar aşağılardan, vadilerden bir masal ülkesi gibi görünür. Şu anda gördüğüm de öyle, ne kadar esrarengiz ve güzel.

Yol boyunca çocuklar, köylü çocukları, gazete! gazete! diye bağırdılar. Burada da öyle. Bu yavrucuklar kendilerine trenden atılan gazeteleri okurlar mı? Bilemiyorum. Fakat okuyacak olanları vardır herhalde. Okumasalar veya okuyamasalar bile gazetelerdeki resimlere bakarlar, onları gördükçe muhakkak görüşleri ve zevkleri artar, hatta görgüleri genişler. Bu ise çok sevindirici bir sonuçtur. O halde köylü çocuklarının «Amca gazete!, Amca gazete!» diye bağırmalarında bizlerden, okumaya, kültür ve bir şeyler öğrenmeye yardım istekleri, ilgi arzuları saklıdır. Bunu asla unutmayalım! Ve bu seslenmelere boş verip geçmeyelim.

Şimdi de Boğazköprü yakınlarında Kızılırmak üzerinden geçiyoruz. Kızılırmağı ben kendime yakın bilirim; çünkü onun antik adı *Halys*'dir; ve benim özadıma benzer. Burada da onu geçerken *Büyük İskendere* hocasının söylediği «*Eğer sen Halys'i geçersen, Dünya Fatihi olacaksın*» sözünü de hatırlıyorum. Kırıkkaledekine nazaran, Anadolu Yaylasının en uzun nehri Kızılırmak burada daha berrak ve daha geniş görünüyor.

Erciyes'i izliyorum. Orta Anadolu yaylasının en yüksek dağıdır bu haşmetli dağ. Yüksek dağ olan yerde su da bulunur. Evet, etrafımda şurada burada küçük dereler kendini göstermeğe başladı. Buraya kadar olan yolculuğumuzda onlara pek rastlamadık.

Şunu düşünüyorum: Batı Orta Anadolu yaylasında, yani Eskişehir-Konya-Karaman-Konya Ereğlisi-Kirşehir-Ankara ve Eskişehir'in teşkil ettiği altıgen bölgede, *Erciyes Dağı* yüksekliğinde, serpilmiş 10 dağ kitlesi olsaydı, susuz bu bölgenin akar suları bol olurdu ve bu bolluk yurdun diğer taraflarına yayılırdı. Böylece oraları yalnız tarım ve doğal güzellikleri bakımından değil, aynı zamanda hidro elektrik enerjisi ve turistik atraksiyon bakımından da çok zenginleşirdi.

Kayseri'ye yaklaşıyoruz. Kayseri civarını ve tepelerini ben bu sefer çok kurak ve boz renkli buldum ve hayret ettim. Bu görünüşü belki de mevsim icabıdır. Yalnız buralarda da hiç ağaç yok.

Kayseri göründü. Ovada küme küme ağaçlara rastlıyoruz. Şeker Fabrikası ve lojmanları kentten biraz uzakta kurulmuş. Fabrika buraya bir hayat, bir uygarlık getirmiş. İstasyondan, yeni büyük lojmanların yapılmakta olduğu görülüyor. Kayseri gelişiyor ve büyüyor. Esasen düz olan Kayseri ovası büyük bir kent olmaya çok müsaittir.

Hava kararmaya başladı.

Saat takriben 22.00'de *Sivas*'tan geçtik. Yorgunum; yerime uzandım. Uyandığımda saatin 23.00 olduğunu gördüm. O halde bir saat kadar uyumuşum.

Hava iyice soğudu. Anti Toroslardan geçiyoruz. Üşüyorum. Her seyahatimde yanımda bulundurduğum siyah battaniyem bu gezide de işime yaradı. Onunla örtündüm ve ısındım ve saat 02.30'a kadar iyi uyudum ve uykumu aldım.

22 Eylül 1960 Perşembe sabahı saat 04.30'a doğru *Malatya*'nın yeni yapılan Şeker Fabrikasının pırıl pırıl parlayan ışıklarını izliyorum. Oldukça inkişaf etmiş olan Malatya'nın garına girdik. Garda bir çay içtim ve 20 kuruş ödedim. Anadolu Yaylasının sabah serinliğine çay iyi geldi.

Trenimiz *Fırat* istasyonu yanında Fırat nehrini geçiyor. Orta Doğunun en uzun nehri olan Fırat oldukça haşmetli bir nehir. Pencereden onu izliyorum. Sağımdaki vadide akıp gidiyor. Etrafta birkaç köy ve yeşillikler var. Diğer yerler ağaçsız. Trenden genç bir köylü delikanlısını da izliyorum. Giyinişine bakılırsa bu havalinin etnik grubundan birisi olmalı. Ayaklarında ayakkabılar var, fakat ayaklarından dizlerine kadar olan kısımlar yıllanmış bir kir ve siyahlık içinde. «Yanı başlarında koskoca Fırat nehri akıp giderken bu insanlar neye yıkanmazlar ki» diyorum kendi kendime. «Olur mu Tanrım, olur mu bu kadar pislik içinde yaşamak?» Bolu köylüleri bunların yanında Avrupalı sayılır; temiz yüzlü, temiz ayaklı Bolu köylüleri! Trenimiz yavaş yavaş ilerliyor. Sağımda, aşağılarda, dağ eteklerindeki geniş Fırat vadisinde köyler sıklaştı. Yer, yer ağaçlıklar, vadide de dağ eteklerinde oldukça şirin köyler var. Buranın köyleri Batının mesela Bolu köylerini andırır şekilde toplu köyler ve vadide ve tepe eteklerinde dağılmışlar. Fakat dikkat ediyorum, hiç birisinin camisi yok veya cami var da minareleri yok. Evet hiç birisinde Bolu köylerinde bulunduğu gibi minareleri yok.

Hazar gölü göründü. Güzel plaj olacak sahilleri var. Suyu ise tatlı su imiş. Bu güzel gölün etrafı ağaçsız tepeler ile çevrili. Bir tatlı su gölünün sahillerinin böyle ağaçsız oluşu insanı üzüyor, içini sızlatıyor. Trenimiz çok kısa bir müddet göl genarında durdu. Ve trendekilerden bir çok insan göl kenarına, göl suyuna dokunmak için koşuşuyor.

Hava yavaş yavaş ısınıyor. Trenimiz birbiri ardına tünellerden geçiyor ve *Ergani* yöresine doğru ilerliyor. Maden istasyonunda durmadık; sol tarafta memur evleri ve misafirhaneler, sağ tarafta daha ileride, biraz uzakta, tepede, Bakır tesisleri görülüyor. 15 yıl önce gördüğüm Maden istasyonu ve etrafı hiç değişmemiş, eskisi gibi gözlerimin önünde duruyor. Ergani ovasından geçiyoruz. Hava çok sıcak ve tatsız. Ergani ovasında bakımsız topraklar, düzdamlı ve çok basık köyler görülmeye başladı. Acaba bu köylerde yaşayan insanlar çok fakir mi? Ben öyle zannetmiyorum. Çünki bu köylülerin çoğunluğu Ergani Bakır İşletme-

lerinde çalışır ve iyi ve düzenli para alırlar. Fakat bunlar kendilerini geliştiremezler ve terbiyeyi de kabullenmezler. İşte böyle pislik içinde toprağı benimsemezler ve onu sevmezler; onu yalnız sömürürler. İşte bu hakikat buralarda daha da göze batıyor.

Diyarbakır İstasyonunda trenimiz durdu ve bir kısım arkadaşlar bizlere vedâ ettiler. Trenimiz Diyarbakır'da 20 dakika kaldı. Şehir çok büyümüş ve İstasyona doğru genişlemişti.

Trenimiz Bismil'e doğru ilerliyor. Diyarbakır güney tarafından çok enteresan ve haşmetli görünüyor; ortaçağ kenti gibi. Hele o şahane surlar ve surlar içinde camiler, aşağıda *Dicle* nehri, sağ tarafta, geride, uçak alanı, hepsi kente bir güzellik veriyor. Ağır ağır akan Dicle'nin kenarlarındaki karpuz bostanları bu güzelliği, bu özelliği tamamlıyor. Evet bu şehrin dıştan, uzaktan görünüşü böyle. Dicle nehrini geçiyoruz.

Bu yöreler de ağaçsız ve ağaç dikimine de çalışılmıyor. Köyler ise feci. Hepsi kerpiç veya toprak evli.

Trenimiz *Bismil*'de durdu. Bismil herhalde bir göçmen yerleşim yeri olacak, güzel, kiremitli yeni evleri ve düz sokakları var. Söylendiğine göre Bismil Diyarbakır'ın en iyi ve mamur kazası imiş. Bismil'den sonra yine bir kaç tane bakımlı, güzel göçmen köyü bu yöreyi şenlendirmiş. Hoşuma gitti.

Batman'a geliyoruz. Önce memur evleri göründü. Çok güzel. Sonra Rafineri, Türkiye'nin ilk rafinerisi. Batman şehri buralara medeniyet ve hayat getirmiş. Batman zamanla belki daha da gelişir.

Trenimiz Doğu'ya doğru yol aldıkça toprak evli köyler yine görünmeye başladı. Bunlar, çok ilkel yaşayan insanların evleri. Trenimiz 10 gözlü büyük bir köprüden geçiyor. Bu Dicle nehri üzerinde bir köprü olamaz. Çünki Dicle güneyde kaldı. Dicle'nin kollarından birisinin üzerinde bir köprü olmalı.

Saat 17.30'da tren yolunun son istasyonu *Kurtalan*'dayız.

Subaylar bizi karşıladılar ve bizi askeri otobüsle *Siirt*'e götürdüler. Tümen Mahfelinde akşam yemeği yedik. Ve gecemizi *Şehir* otelinde geçirdik. Şehir oteli altında dükkan bulunan iki katlı basit bir bina. Sahibi bizi memnun etmek için didindi, gayret sarfetti.

23 Eylül 1960 Cuma günü erken kalktım ve otele yakın, caddeye benzer bir meydana geldim. Türkçe konuşmayan 5-6 köylü hayvanları ile sabahın erken saatlerinde büyük gürültü yaparak önümden geçtiler. Saat 06.00'dan saat 08.00'e kadar Siirt'i gezeceğim. Düz tavanlı veya çatı tavanlı evleri olan Siirt küçük bir kent. Şehir yüksek olmayan tepelerin çok az meyilli yamaçlarında kurulmuş ve yayılmış. Düz olan kısım kentin ön tarafında. Orada yeni yapılmış bir kaç bina mevcut.

Eski şehrin çok dar, eğri büğrü, çukurlu ve engebeli olan sokaklarında dolaşmaya başladım. Evler basık, bazıları kale tipinde, orijinal yapılışlıydı. Yolumun üzerinde, daracık bir sokakta bulunan bir camiye girip görmek istedim, giremedim. Gezi ekipleri saat 09.00'da belli yerlere hareket edeceklerinden geç kalırım endişesiyle gezimi yarıda bıraktım ve askeri binaların bulunduğu caddeye, Tümen mahfeli önüne geldim. Orada toplanmakta olan arkadaşlara iltihak ettim. Bunlardan birisi toplu olarak orada bizim bir hatıra fotoğrafımızı çekti (Şekil 14).

Şekil : 14

Gruplar ayrıldı. Van'a gidecek grup için 3 araç tahsis edildi. Benim de içinde bulunduğum Van grubu saat 09.30'da üç vasıta ile Bitlis'e hareket etti.

Saat 11.00 civarında *Bitlis*'e geldik. Kentin dışında yüksek bir platoda bulunan Alay Karargahında mola verdik. Bitlis, aşağıda, bir vadi içinde. Bulunduğumuz yerden kentin bir kısmı görülüyor. Alay Karargahının bahçesinde, oturduk ve subaylar ile sohbet ettik. Bize çay ve ayran ikram edildi. Sonra *Tatvan*'a gitmek üzere arabalarımıza bindik ve oradan ayrıldık. Tatvan'da öğle yemeğimizi yedik ve burada da fazla durmadık. *Van gölünün* güney yolu üzerinden Van'a gidiyoruz. Küçük

bir konvoy halinde gece Gevaş'tan geçtik. Tabii karanlıkta bu yöreyi izlemek mümkün olmadı. Saat 20.00 civarında *Van*'a girdik ve Askeri Mahfel önünde araçlarımızdan indik. Herkes, yorgun düştüğü için, dinlenecek ve yatacak yer kaygısında. Van'a gelen arkadaşların çoğu asistan veya doçent, yani genç insanlar. Herkes, gezi grubuna tahsis edilen, temizce bir otel olması gereken Turist Palas'a hücum etmiş olmalı ki burada yatılacak yatak kalmamıştı. Ben ise «yer bulunur» düşüncesi ile otel işine baştan önem vermemiş ve onunla ilgilenmemiştim. Geç vakit Turist Palas'a gittiğimde boş yatağın olmadığını öğrendim ve böylece açıkta kalmıştım. Ben gibi yatacak yer bulamayanlar, gençlerin bu açık gözlüğüne üzülmüşler, şikayet etmişler ve hatta birbirleri ile tartışmaya girmişlerdi. Benim başıma gelen Prof. Sait Yasar'ın da başına gelmişti. Sonunda bizim için Kartal Palas adlı bir handa yer bulundu. Buradaki odamız zemin kattaydı. Zemini taşla kaplı olan oda büyük bir oda idi. Bu odanın diyagonalinin bir köşesinde benim diğer köşesinde Sait beyin yatağı. Benim yatağım kapı duvarına dik, Sait beyin yatağı ise kapı duvarına paralel olarak duruyordu. Yataklarımızın ayak tarafları oda kapısına yönelikti. Ben siyah battaniyemi yatağın üzerine serdim, soyundum ve geceliğimi giyip yatağa o şekilde uzandım. Prof. Sait Yaşar ise jeoloji kamplarında kullandığı tulum'a girmiş ve yatağına o şekilde yatmıştı. O iyi uyudu. Ben ise Han otelde takunya kullanan müşterilerin takunya ses ve gürültüsü yüzünden gecemi huzursuz geçirdim ve tabii uykusuz kaldım.

24 Eylül 1960 Cumartesi sabahı Van'ın ana caddesi olan Cumhuriyet caddesindeki bir salonda Vali bey ile buluşacağız. Bir katlı ve çok sade olan salona dışardan az basamaklı geniş bir merasim merdiveninden giriliyor. Geldiğimde Vali beyi merdivende görünce, yanına gittim, selamlaştık ve yatacak yer için çektiğimiz zorluğu açtım ve organizasyonun iyi olmadığından şikayet ettim. Vali bey biraz üzgün biraz kızgın olarak şikayetime «yer yoktu» diyerek karşılık verdi. Fakat şikayet etmiş olmaktan sonraları çok üzüldüm ve kendi kendime «böyle bir şikayet yapmamalıydım» şeklinde söylenip durdum. Yolculuğumun başında hasta oluşum, sonra yol yorgunluğu ve özellikle geçirdiğim uykusuz gecenin etkisi altında kalmış olmam şikayet etme hususunda kendime hakim olamayışıma neden olmuştu.

Toplantıdan önce yine ana cadde üzerinde bulunan küçük bir lokalde kahvaltımı yaptım. Kahvehanede herkes Türkçe konuşurken kahvehanenin önünde ayakta duran üç adam Türkçe konuşmuyordu.

Kahvaltımı yaptıktan sonra tekrar Toplantı Salonuna geldim. Salonda Van Valisi ile büyükçe bir masanın etrafında oturuyoruz. Masada

yer bulamayanlar arkalarımızdaki sandalyelerde yer aldılar. Toplantıda Vali bir konuşma yaptı ve bize Van'dan ve yöre halkından söz etti ve burada bazı yatırımların yapılmasının doğru olacağını söyledi. Bizler de konuştuk. Vali bey konuşmasında Van'da bir çimento fabrikasının kurulmasının planlandığını söyledi. Ben, şayet yörede hammaddesi mevcutsa bir çimento fabrikasının kurulmasının çok yerinde olacağını söyledim.

Toplantıda Van'ın turistik ve tarihi yerlerinin gezilmesi kararı alındı. Toplantıdan sonra bu geziye çıkılacaktı. Ben biraz zaman buldum. Toplantıdan hemen sonra Van'ın Cumhuriyet caddesinde küçük bir gezinti yaptım. Önümden kat kat giysi giyinmiş genç bir kadın geçti. Yüzünde ve yanaklarında kırmızı boyanmış bölgeler bulunan bir suratla ve burnunun bir deliğine bir halka veya yüzük asılmış olarak kırıta kırıta gidiyordu. Ben bu genç kadının bir çingene olduğunu zannettim. Ve sordum. Bana bunun bir kürt kızı olduğunu söylediler ve «bu yöredeki göçer kızlarından birisidir» dediler.

Hayret ettim ve çok, hem de çok şaşırdım. «Hindistan'ın pislikleri yüzünden kendileri ile temastan kaçınılan ve «dokunulmazlar» Parya denilen ilkel insanlarının, İran ve Hindistan mecusilerinin bu ilkel temsilcisinin ve göreneğinin buralarda işi ne?» şeklinde düşündüm durdum. İran'ın güneyinde de bu tip insanlar yaşar. Demek ki bu ilkel insanlar oralardan, durmadan, laçka olmuş kontrolsuz sınırlarımızdan içeri sızıyorlar. Tıpkı çingenelerin yıllardan beri yaptıkları gibi. Bilindiği gibi çingenelerin de ana vatanı Hindistan'dır. Bunlara benzer göçerler Türkiye vatandaşı sıfatıyla nüfusta kayıtsız, hırsız olarak, düşük ahlak ve ilkel âdetleriyle Türk Hükümetlerinin sürekli başlarına belâ olup dururlar. Maatteessüf biz bu konuda diğer uluslar gibi hassas değiliz ve bu şekilde bütün çirkin ve işe yaramaz insanlarla Türk Vatanı dolup gider. Üzülerek söylüyorum, bu böyledir. Bu hususta katiyyen hassas olmayışımızı ve büyük zafiyetimizi komşumuz Bulgarlar çok iyi bildiklerinden Ülkelerindeki birçok çingeneleri şöyle veya böyle bize hediye ettiler; ve biz de bunları kabul ettik, ki bu hususu Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımız üzülerek söylemektedir.

Şehri biraz gezebildim.

Bu küçük geziden sonra Van'ı ve etrafını gezmek için arkadaşlar ile buluştuk ve araçlarımıza bindik.

İki Van vardır. Birisi Van kalesinin batısında, kaleye bitişik, fakat artık yok olmuş, ecdat yadigarı iki cami harabesi, iki iyi durumda küm-

beti ile yıkılmış evlerin yıkık duvar ve izlerinden başka bir şeyi kalmamış bulunan ve birinci dünya savaşından sonra tamamen terk edilen *eski Van;* diğeri ise eski Van'lıların yazlıkları olan ve Van gölünün doğu kesimine 5 km. uzaklıkta bulunan «Bağlar» denilen yerinde kurulan *yeni Van*'dır.

Van gezimiz için bize bir rehber verildi.

6 km. uzunluğunda olan bir yol, Sihke caddesi üzerinden eski Van'a dolayısıyla Van kalesine gittik.

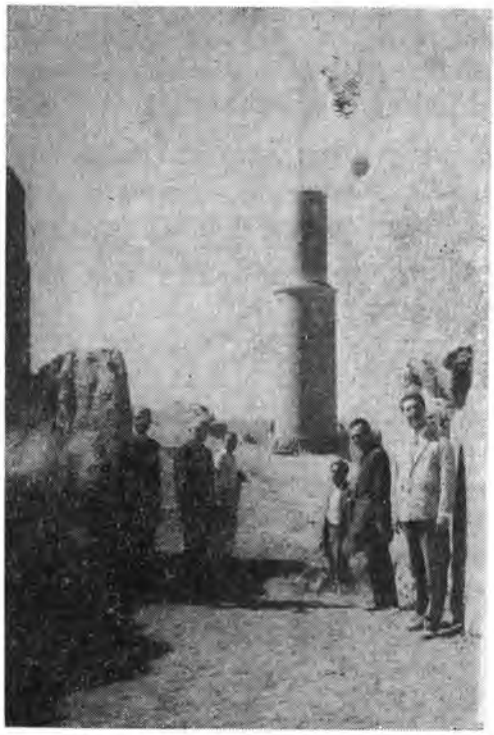
Bilindiği gibi Van bölgesi çok eski bir yerleşim merkezidir. Çünki bu yörede Bronz devrine ait yerleşim yerleri izlerine rastlanmaktadır. Van bir Urartu kentiydi ve Urartu kralı I. Sardur tarafından kurulmuştur. Kentin Urartuca adı ise *Tuşpa* idi. Van, Urartu krallığının başkenti, dolayısıyla Urartu uygarlığının merkeziydi. M.Ö. 840-606 yılları arasında 10 Urartu kralı bu yörede hüküm sürmüştür. Fakat Asurlar Urartuları rahat bırakmamışlar ve onlar ile savaşmışlardır. Sonunda Urartu kralı II. Sardur yenilmişti. Daha sonra Asur kralı II. Sargon Van kalesini tahrip etmiş ve Urartu Krallığı eski Van'a 7 km. uzaklıkta bulunan Toprakkaleye taşınmıştır.

Urartu uygarlığı yüksek bir uygarlıktı ve Eti uygarlığı gibi Anadolumuza has bir uygarlıktır ve Türk Yurdunun özel bir tarih hazinesidir.

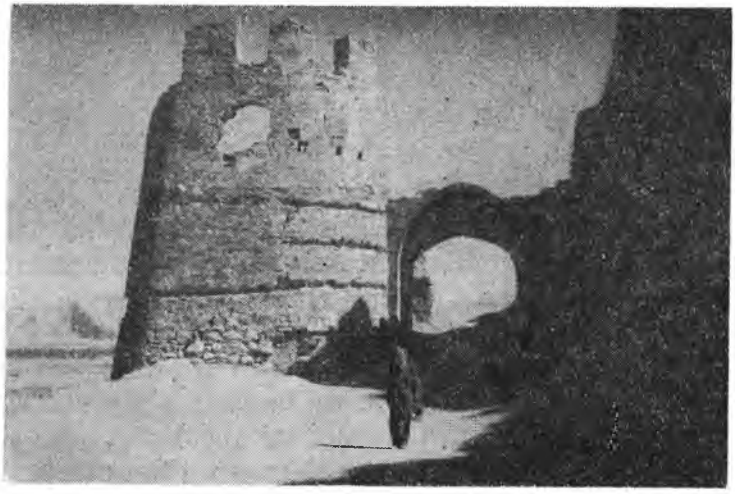
Urartulardan sonra bölge bir çok eller değiştirmiş ve 1071 Malazgirt meydan savaşında Selçuk Türklerinin hakimiyeti altına girmiştir ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde kesin olarak Osmanlı Türklerinin eline geçinceye kadar da Van'da en çok Türk beylikleri hükümran idiler.

Van kalesi Van gölüne 2 km. uzaktadır. Rehberimiz bizi Van kalesinin bulunduğu kayalıklar üzerine çıkardı. Bu yalçın kayalıklar Van ovasının düzlüğünde yükselmiştir ve takriben 1800 m. uzunluğunda ve 80 m. yüksekliğinde bir kitle teşkil etmektedir. Kale bu yalçın kayalar üzerinde kurulmuştur. Kalenin batı tarafı sur duvarları ile örülmüştür; Surların dibinden itibaren, toprakla karışmış kayalıklar, sarp ve düz olmayan eğilimli yamaçlar ile eski Van'a doğru inerler ve eski Van'ın harabeleri ile karışırlar. Kalenin doğu tarafı ise, sarp ve dik kayalıklar halinde tepenin eteklerinde son bulur. Bu kayaların oluşturduğu yüksekliğin hatti balâsında normal bir yol kadar geniş olan fakat düz olmayan engebeli bir dağyolu gibi uzayıp giden bir devriye yolu, yani bir hareket alanı vardır. Bu yolun batı tarafında kale mazgal de-

likleri göze çarpar. Sonraları yapılmış bir camiin minaresi harabe halinde kale içinde yükselmektedir. Kalede depo ve odalar da vardır (Şekil 15) ve (Şekil 16).

Şekil : 15

Şekil : 16

Kaleden etrafıma, Van ovasına, dağlara bakıyorum ve büyük Atatürk'ün Van'da bir Üniversite kurulma arzu ve tavsiyesini hatırlıyorum. Van'ın oldukça büyük ve güzel ovası, hemen yanında kendi adını taşıyan küçük bir deniz, Van gölü, önümde duruyor. Van ovasının yakın çevresinde 3000 m.'den yüksek volkanik dağları, örneğin *Erek Dağı*, uzaklarda daha yüksek dağlar ve bunların yanında Türkiye'nin ikinci yüksek dağı olan 4434 m. irtifalı *Süphan Dağı* görülüyor. Bu ovada bir kültür merkezi kurmak için her şey var ve bir Üniversitenin oluşturulmasına çok müsaittir ve Atatürk'ün arzusunun ne kadar isabetli ve iyi olduğu kolaylıkla anlaşılır. Burada Türk kültürünü yayacak bir merkezin bulunması çok doğru ve hatta çok zorunludur.

Rehberimiz bizi kalenin batı cephesinde, yükseklerde düz kayalar içine oyulmuş bir odanın, rehberimizin tabiri ile bir kral odasının, bulunduğu kayaların dibine getirdi ve biz, bir tarafı kayalara dayanan ve diğer tarafı uçurum olan dar taşmerdivenden oraya çıktık ve taşlar içine oyulmuş mekana girdik. Büyük bir yer değildi burası. Fakat emin bir yerdi. Burada bulunan bir insan kendisini çok kolay müdafaa edebilir. Çünki daracık merdivenden çıkan bir düşman küçük bir itme hareketi ile merdivenin uçurum olan tarafından kolaylıkla aşağıya uçuruma itilebilir.

Merdiven cephesinde ve kral odasının girişinin iki tarafında kayalar üzerinde çivi yazılı kitabeler mevcuttur.

Buradan ayrıldık. Rehberimiz bizi aşağıda kale kayalıklarının son bulduğu yere çok yakın bir düzlükte akan küçücük bir derinin yanına getirdi ve sular içinde bulunan ve çivi yazılı bir taş kitabesini gösterdi ve «Urartular su kanalları yapmakta ustaydılar. Mesela Urartu kralı Menua 80 km. uzaklardan kanal ile Van'a su getirmiştir» dedi.

Öğleden sonra *Toprak Kale*'ye gidildi. Asurların Van Kalesini tahrip ettikten sonra Toprak kale Urartuların çekildikleri yerleşim merkezi olmuştur; ve Van'a yakın bir dağda kurulmuştur. Dağ içine oyulmuş merdivenlerden inerek yine dağ içine oyulmuş odalara girdik, oraları gezdik ve tekrar tepeye çıktık. Toprak Kale'de ilk kazıları İngilizler yapmışlar; sonra Alman, Amerikalı ve Rus arkeologlar kazılara devam etmişler. Tabii bir çok antik eserleri de beraberlerinde alıp götürmüşlerdir herhalde. Biz tepe üzerinde düzleştirilmiş bir yerde Türk Arkeologların çıkardıkları bir iki büyük küp ile çok büyük buudlu kerpiçler gördük. Bilindiği gibi kerpiç çamur ve saman veya ot karışımından yapılan yapı toprak tuğlalarıdır ve günümüzde bile Türkiye'de hala yapı malzemesi olarak kullanılmaktadır.

Toprak Kale'den ayrıldık; Van'a indik.

Van'da askeri mahfele gittik. Burada asıl gezi grupları ayrıldı ve muhtelif taraflara gidecek gruplar teşkil edildi. Benim grubum Hakkari'ye gidecek grupdu. Ve grubumda İstanbul Üniversitesi Botanik Enstitüsünden Doç. Dr. Fevzi Öztığ (1) ile yine aynı Üniversitenin Fen Fakültesi Fizik bölümü asistanlarından Dr. Turgut Oğuzer (2) bulunuyor. Grup Başkanı sıfatıyla benim emir ve mesuliyetim altında olmak üzere arkasında bavul ve eşyalarımızı koymak için romörkör olan bir Jeep arabası tahsis edildi ve bir de asker şoför görevlendirildi. Aracımız askeri araçtı. Asker şoförümüz silahlı olarak şoförlüğümüzü yapacak ve aynı zamanda bizi koruyacaktı.

Ben memnun kalmadığım Kartal Palas'tan ayrıldım ve kentin en iyi oteli olması gereken Turist Palas'a geçtim. Burada yatak boşalmış ve bir yatak da bana tahsis edilmişti. Bu nakil işinde Vilayetin de yardımı olmuştur.

25 Eylül 1960 Pazar günü Hakkari'ye gitmeğe karar verdik ve Van'dan geçici olarak ayrılacağız.

Van şehri önemli bir kentimizdir. Geniş ve düzgün olan Cumhuriyet caddesi üzerinde ve etrafında kiremitli ekseriya 1-2 katlı yeni binalar varsa da, evlerin çoğu düz damlıdır ve kentte henüz büyük bir gelişme görülmemektedir. Urartulardan önce Van ve yöresinde Hurriler yaşadılar ve Sümerler de bölgeyi uzun yıllar nüfuzları altında bulundurdular. Sümerlerin, Hürrilerin ve Urartuların Türk kavimleri ile çok müşterek tarafları, hatta akrabalıkları olduğuna göre Van yöresi binlerce yıldan beri bir Türk Yurdudur. Ve yine Van yöresinde bir çok kentler Selçuk Türklerinin eserleri ile doludur.

25 Eylül 1960 Pazar günü ben ve iki gezi arkadaşım bize tahsis edilen jeeple Hakkari'ye hareket ettik. Asker şoförümüz çok becerikli ve terbiyeliydi ve aracı tam emniyetle sürüyordu. Yol iyi değil. Düzgün, fakat toz toprak içinde. Etrafımızda ne bir köy ve ne bir ağaç var. İnsana hüzün veren bomboş bir Vatan parçası. Yolda bizden başka bir insan ve araç görülmüyor. Üzerinde bulunduğumuz yolun Hakkari'ye gidip gitmediği hususunda tereddütümüz var, endişeliyiz. Nihayet Karayollarına ait bir kulübe önünde mola verdik. Bu arada bir kamyon da çıkageldi. O da orada mola verdi. Bekçi ile şoföre yolu sorduk. İkisi de bize «yol Hakkari'ye gider» dediler. Ve yolumuza devam ettik.

(1) Prof. Dr. Fevzi Öztığ.
(2) Prof. Dr. Turgut Oğuzer.

Güzelsu bölgesine geldik. Karşımızda *Hoşap Kalesi* (Şekil 17). Kalenin hemen eteğinde akan Hoşap Güzeldere suyu üzerindeki iki gözlü taş köprüyü geçtik ve Kalenin dibinde durduk. Ben arkadaşlara kaleyi gezmeyi teklif ettim. Kalenin eteğinde bulunan bir kahvehaneden bir de rehber aldık. Yalçın kayalıklar üzerine kurulmuş olan Hoşap Kalesine çıktık. Hoşap Kalesi Celalilerin son devirlerinde yapılmıştır ve yeni bir kaledir. Mimari tarzı ve odaları ve diğer mahalleri bunu hemen belli eder. Kalede çok sayıda oda ve hücre var; Kale içinde iki cami, hamam, zindanlar, anbarlar, ahırlar ve kuyular mevcuttur. Rehberimizden kalenin bazı odalarının kapılarının Ruslar tarafından sökülüp götürüldüğünü öğrendik. Kalenin en yüksek yerindeki harap bir odanın penceresinden aşağıya, Güzeldere'ye bakıyorum. Güzeldere sakin bir vadide akıp gitmektedir. Rehberimiz bize Kale içinden Güzeldere'ye inen bir yoldan veya bir kuyudan söz etti ve Kale sakinleri oradan su getirirlermiş. Kalenin harap olmadan önce meskun kısmı taştandır. Fakat Kale arazisini çevreleyen surlar kerpiçten yapılmıştır ve bugün çok yeri yıkılmış durumdadır. Kalenin aşağıdan görünüşü Ortaçağ Avrupa şatolarını andırıyor. Eteğindeki köprü ile beraber Kalenin manzarası görkemlidir ve ressamlara konu olacak kadar çekici ve güzeldir.

Şekil : 17

Köprünün karşı başından Kaleye bakıldığında tanıdığım, fakat maatteessüf Avrupalı olan ressamının ve tablonun adını bilemediğim güzel bir tabloya çok benzediği görülüyordu. Ressamın tablosunda çizdiği manzara ile, doğal yapısı bakımından, Hoşap Kalesinin görüntüsü arasında bir fark yoktur. Yalnız köprülerin yapılışında bir fark göze çarpar. Ressamın tablosundaki köprü bir kemer köprüdür ve köprü üstü, yani yürünecek yeri, yuvarlak kemer şeklindedir. Buna karşı Güzeldere üzerindeki köprü iki gözlü kemer köprü ise de yürünecek yeri normal bir köprüde olduğu gibi düzdür. Ressam tablosunda Kaleyi ağaçları bol ve canlı çizmekle tablosuna efsanevi bir görünüm vermiştir ve tabloyu seyredenlere ise bir sanat ziyafeti ve zevki sunmuştur. Bu şekilde o Kale'ye varlığını bir sanatçının tablosunda sonsuzluğa kadar sürdürme nasip olmuştur. Halbuki Hoşap Kalesi çıplak ve rötujsuz bir gerçek içinde hırçın güzelliğini ve varlığını muhafaza etme mücadelesini sürdürmekte ve bugünkü bakımsızlığı devam ederse tamamen yok olup gitmeye mahkum kalmış bulunmaktadır.

Hoşap Kalesinden ayrıldık. Yolumuzun üzerindeki Türkiye'nin en yüksek geçitlerinden birisi olan 2715 m. rakımlı Güzeldere geçidini geçip gittiğimizin farkında bile olmadan ilerledik. Öğleden sonra *Başkale*'ye geldik. Burada sert ve soğuk bir rüzgâr esiyor ve tozu toprağı havaya savuruyordu. Duyduğumuza göre burada hava ekseriya böyle olurmuş. *Gökdağ* veya diğer adı ile *Başkale Dağı* eteğindeki *Başkale* kasabası 2485 m. yüksekliği ile Türkiye'nin en yüksek yerleşim merkezlerinden birisidir. Aynı zamanda bir dağ geçididir. Başkale'de subaylar ile buluştuk ve kasabanın bir sokağında basık tavanlı, oldukça loş ve büyükçe bir salonda subaylar ve ilçe halkından bazıları ile bir toplantı yaptık. Toplantımız bir masa etrafında ve yanlarında oturarak yapıldı. Ben oturduğum yerden bir konuşma yaptım. Yurttaşlar Devletin bu bölgelere olan ilgisizliğinden şikayet ettiler ve «Devlet buralara yatırımlar yapmıyor» dediler. Ben bu şikayetin yerinde olmadığını Türkiye'nin kalkınmasının önce batıda olmasının nedenlerini kalkınmanın oralarda daha kolay, daha ucuz ve verimli oluşundan ileri geldiğini ve başka sebep aranmamasını söyledim. Ve sonra «Devlet ilgileniyor ki bizleri sizlere gönderdi» dedim ve «Türkiye'nin meselelerinin el birliği ile halledilmesi gerekir» cümlesiyle konuşmamı bitirdim. Dinleyenleri ikna edebildim mi? Bilemiyorum. Fakat konuşmalar ve toplantı olumlu ve samimi geçti.

Konuşmalar bittikten sonra loş odayı terk ettik. Sokağa çıktık. Yolda yürürken kara saçlı bir genç adam özellikle benim yanıma sokularak «Bu insanlardan ne istiyorsunuz? Buralarda işiniz ne? Buradan

ne tarafa gideceksiniz?» gibi sorular sormaya başladı. Ben soruları cevaplandırmak üzere iken iki subey hemen yanıma geldiler ve bu kişiyi uzaklaştırdılar. Ve sonra bana «bu genç bizce tanınan bir gençtir. Buralarını karıştırmakla meşguldür» dediler. Esasen gencin söz ve hareketleri bende o kanaatı bırakmıştı.

Hiç beklemediğimiz ikinci bir sürpriz de bir musevi yurttaşımızla konuşmamız oldu. Subaylardan öğrendiğimize göre Başkale'de bir kaç musevi vatandaşımız ailece yaşıyorlarmış. Ben ise bu kadar ücra bir vatan köşesinde musevi vatandaşların ailece yaşadıklarını düşünememiştim.

Subaylar ve oradaki vatandaşlar bize Başkale'de kalmamızı ve yarın Hakkari'ye gitmemizi ısrarla tavsiye ettiler. Teşekkür ettik fakat yolumuza devam edeceğimizi bildirdik.

Sert yüzeyli, yer yer virajlı ham yoldan, toz toprak içinde, ilerliyoruz. Çok geçmeden Çığlı suyunun batı kenarına geldik. Ve aracımız Çığlı suyu, diğer adı ile Büyük Zap suyu batı yakasında yine engebeli, virajlı ham yolda arıza yapmadan yol alıyor. Bizden başka ne bir insan ve ne bir araç var etrafımızda. Hatta çoban ve hayvan sürüleri bile görülmüyor. Görüntü adeta sahipsiz, terkedilmiş bir prairie'yi andırıyordu. Hakkari'ye oldukça yakın bir yerde, yol üstünde kayalar içinde oyulmuş bir kemere yakın bir yerde mola verdik. Akşam saatleri yaklaşıyor. Yol kenarında *Çığlı* (Büyük Zap) suyu kenarına indik. Çığlı suyunda ellerimizi yıkadık. Sonra ben bulunduğum vadide yüksek sesle birşey haykırdım ve sesimin etrafımdaki dağ yamaçlarından bana yansıyarak gelen ekosunu, yani aksisedasını, dinledim ve vadinin yalçın kayalıklarında sesim izlerini bırakıyor diye sevindim.

Dere kenarında bu Büyük Zap suyunun akışını da izliyorum ve bu ırmağın da Irak'ın Musul kenti yakınlarında Dicle'ye karıştığını düşünüyorum. Anadolu'muzun yaylalarından akıp gelen Fırat ve Dicle ve diğerleri gibi Çığlı suyu da Mezopotamya ovalarını suları ile besliyor. Eğer Anadolu'nun dağları ve suları olmasaydı bu iki nehir ülkesi Mezopotamya'nın tarih devrinin başlarındaki yüksek kültür ve uygarlığı olamazdı; evet olamazdı. Veya birşeyler olsa hepsi çok ilkel bir kültür seviyesinde kalırdı ve bugünkü Irak tümü ile bir çöl olurdu. O halde iki nehir ülkesi Mezopotamya'nın oluşturduğu kültür ve uygarlığını tümü bu Anadolu sularına borçludur. Bu gerçek inkar edilemez.

Diğer taraftan Anadolu'nun verimli toprakları erozyonlar neticesi o nehirler tarafından Mezopotamya ovalarına taşınıyor; hem de bizler için kurak ve çıplak arazi geriye bırakarak. Fakat aynı nehirler Irak ve

Suriye'de bu ülkelerin topraklarına yalnız sonsuz ve kolayca sulama imkânlarını götürmüyorlar, aynı zamanda oralarını Anadolu'nun erozyon topraklarıyla daha verimli yapıyorlar. Ve böylece bu nehirler sayesinde bu ülkelerin toprakları hiç bir gayret sarfetmeden iki yönlü zenginleşiyor. Bu ülkeler bu alanda daha şanslılar. Bizde ise nehirlerimiz boşuna akıp gidiyor. Yazık oluyor bu doğa nimetlerine! Yazık oluyor bize! Nehirlerimizi sulamada değerlendiremiyorsak, hiç olmazsa onların güçlerini elektrik santrallerinde değerlendirelim bari!..

İşte bunları düşündüm Büyük Zap suyu kenarında.

Akşam karanlığında *Hakkari*'deydik. Kente nerelerden girdik, pek farkında olmadık. Alay mahfelinde subaylar ile buluştuk ve subaylardan, bizden başka bir grubun bir gün önce geldiğini ve Vali beyin o grupla ilgilenmekte ve onlara refakat etmekte olduğunu öğrendik. Mahfelde bize yemek ikram edildi. Tabii ne varsa onu yedik. Subaylarla hasbihal ettik. Bizim ile özellikle askeri doktor Vahap Kuranel çok ilgilendi. Ve bizden hiç bir yardımı esirgemedi. Alay mahfelinde otururken Hakkari Valisi Sayın Hüseyin Öğütçen beraberinde bizden önce gelen bir genç olduğu halde yanımıza geldi. Gelen genç, Fakültemin asistanlarından Dr. Ahmet Dervişoğlu(1) idi. Vali bey, subaylar ve halktan da bir kaç kişi, beraberce, memleket davaları, özellikle bu yöreler üzerine konuştuk - karşılıklı fikirlerimizi açıkladık ve Hakkarinin birinci dereceden bir mahrumiyet bölgesi oluşunu hatırladık ve bu konu üzerinde uzunca durduk. Konuşmalarımda Bolu'lu olduğumu söylediğimde genç Vali beni ismen ve gıyaben tanıdığını açıkladı. Bu benim için yurdumun bu uzak köşesinde bir sürpriz oldu.

Hakkâri'de yatılacak yer yoktu. Bu nedenle gecemizi tabanı toprak olan tek odalı askerî revirde geçirdik. Revirde üç yatak üstüste bulunan ranzalar vardı ve bu ranzaların sayısı dört idi. Kapıdan girince art arda duran iki ranza sağ tarafta, diğer iki ranza ise sol taraftaydı. Ben girişin sağ tarafındaki ilk ranzanın en üst yatağında yattım. İki arkadaşım ise tek tek ayrı iki ranzada uyudular. Revirde bizden başka kimse bulunmuyordu. Son derece basit ve ilkel olan yatakhanemizde hiç de fena uyumadık. Uykumuzu aldık ve çok erken kalktık. Elimizi yüzümüzü dışardaki muslukta yıkadık.

26 Eylül 1960 Pazartesi günü saat 07.00 civarında Doktor Vahap bey ve diğer subaylar ile buluştuk. Ben etrafımda bir şehir görmediğimden Vahap beye dönerek «Şu Hakkâri'yi bir gezelim» dedim. Vahap bey yüzüme bakarak gülümsedi ve «Hocam işte Hakkârî burası, bulunduğumuz yer» dedi. Bu cevap üzerine iki tarafıma bakındım. Hakkari'nin

(1) Prof. Dr. Ahmet Dervişoğlu

etrafı yüksek dağlarla çevrili. Bu dağlardan Cilo Dağı, diğer adı ile Buzul Dağında karlar ve buzullar görülüyor. Etrafındaki arazi ağaçsız bir Bozkır arazisi. Dağlarda Orman yok. Bu ağaçsız, yalçın ve yuksek dağlar arasında pek geniş olmayan bir düzlükte, şuraya, buraya konmuş kerpiçten evler, çoğu düzdamlı, tek katlı. Sol tarafımda dağ eteklerinde yapılmakta olan biri iki katlı diğeri bir katlı, uzunca iki Devlet binası. İşte bunlar Hakkâri'yi teşkil ediyordu. Doktor Vahap beye yine de bizi biraz gezdirmesini ve özellikle çarşıya götürmesini rica ettim. Bir kaç barakadan ibaret olan çarşıya geldik. Erken olduğu için dükkanlar kapalıydı. Hakkâri'de eczacı olmadığı için ilaç alınacak bir eczane yoktu. Bu nedenle Doktor Vahap bey halka bir hizmet olsun diye küçücük bir barakayı, ecza varlığı çok fakir, eczane yapmış ve burasını bize gösterdi. Ben bunu görünce Hakkâri'nin nüfusunu sordum. Doktor Vahap bey «3.500 kadardır» dedi. Biz bunu çok az bulunca Doktor Vahap bey bize gülerek «bir kaç yıl önce çok daha az insan varmış» şeklinde konuştu. Oradan ayrıldık. Evler arasındaki boşluklardan geçerek gidiyoruz. Doktor Vahap beye buralarda hiçbir cami görmediğimi söyledim. Vahap bey çok basit bir yapıyı göstererek «işte camimiz budur» dedi. Bu minaresi olmayan bir camiydi. Minare yerine binanın bir köşesinde tahtalardan yapılmış bir çıkıntı vardı. Evet camiin minaresi burası idi. Hamam olarak da içinde bir havuzu bulunan bir kulübeyi, son derece primitif bir yapıyı gördük. Doktor Vahap beyden bana bir Hakkâri'linin evinin içini göstermesini rica ettim. Sabahın bu erken saatinde tanıdığı bir kişinin evine götürdü. Tek katlı düz damlı, kerpiçten yapılmış bir evdi göreceğimiz bu ev. Sokağa açılan kapısından bir odasına girdik. İçerde yerde bir yatak seriliydi ve birkaç tavuk yatağın üstünde gezinip duruyordu. Ziyaretimiz çok erken saatlerde olduğu için ev sahibi evini derleyip toplayamamış olmasından dolayı özür diledi. Hakkâri'nin en göze çarpan binası ise Vali Konağıydı.

Bu gezimizden sonra Hakkâri'de başka bir şeyi görmek istemedim ve gördüklerimizi kafî buldum.

Hep beraber Alay Mahfeline geldik. Aracımız bizi burada bekliyordu ve Hakkâri'den ayrılma zamanı gelmişti. Subaylara ve özellikle askerî Doktor Vahap Kuranel'e herşey için teşekkürlerimizi sunduk. Aracımıza bindik ve saat 08.00'de Hakkâri'den ayrıldık. Hızla oradan uzaklaşan otomobilden geriye, Hakkâri'ye uzun uzadıya baktım ve itiraf edeyim ki aşağıdaki hususları düşünmekten de kendimi alamadım.

Hakkâri dağları Alp Dağlarının son uzantılarıdır. Teşekkülleri aynı karakteri taşır. Gidin! Görün Avrupa Alp Dağlarını ve insanlarını ve bir de bizim Hakkâri Alplerini ve bura halkını! Ulu Tanrım! Ne kadar farklı bunlar birbirinden!? Oraları bakımlı, cennetleştirilmiş; buraları ise çırılçıplak bırakılmış, sömürülmüş.

Söylendiğine göre çok, çok eskilerden beri, 7000 yıldan beri, Hakkâri dolaylarında insanlar yaşarmış... «Peki ama neler yapmış bu insanlar bunca yıllar buralarda?» sorusu geliyor insanın aklına. Bu soruya çok kolay ve basit şu cevabı tereddüt etmeden verebilirim: «Hakkâri bölgesinde Selçuk Türklerinin yaptığı bir kaç eserden başka bu yöredeki insanlar hiç birşey yapmamışlar; ne yazık ki Osmanlılar da öyle». Şu anda Osmanlılara kızmak istiyorum, fakat kızamıyorum. Çünki onlar bu toprakları ve eğer buralarda insanlar yaşamışlarsa, onları korumk için Türk evlatlarını yıllarca savaşlarda harcamak zorunda kaldılar ve onları harcadılar, durdular. Şayet halklar buralarda var iseler, o vakit bura insanları bu şahane ve görkemli topraklarda hiç birşey yapmamışlar. Evet hiç birşey yapmamışlar! O halde nelerle meşgul oldular yıllarca, yüz yıllarca, bu insanlar buralarda? Bunun da cevabı kolay verilebilir: Eğer buralarda insanlar var idiseler, o vakit bunlar tembel tembel oturmuş olmalılar. Yalnız Devletten, askerlikten kaçmış değil, aynı zamanda başıbozuk yaşamış, her şeyi yok etmiş, yağmacılık, kaçakçılık yapmış olmalılar. Hayvancılık yaparken, çobanlar olarak toprağı, dağları sömürebildikleri kadar sömürmüş olmalılar. Ne ağaç, ne orman bırakmışlar ve ne de bir yapı, taş yapı, yapmaya gayret sarfetmişler. İbadet edecekleri bir cami bile yapamamış, bir açık su yolu kazamamış, tavuklarını bile yataklarından ayıramamışlar. Neticede bu insanların ne kendilerine ve ne de başkalarına bir faydası olmamış. Zavallı yaratıklar olarak yaşamış gitmişler. Avrupa Alp Dağlarında yaşayan halklar, mesela İsviçrelilerin dağ halkı bir zamanlar çobanlardan teşekkül ediyordu. Fakat onlar dağlarını, ormanlarını sömürmemişler, aksine daha da güzelleştirdiler, ormanlarına baktılar ve çoğalttılar, dağ tepeciklerini, vadilerini küçük şatolar, kaleler ve kiliseler ile süslediler, oralarını cennet yaptılar. Yaylalarında bizimkiler gibi çadırlarda değil, tatlı, temiz yayla evlerinde oturdular ...Bir de bizim insanlarımıza bakın! Doğanın bahşettiği ve içinde koskoca bir cennet saklı ve gizli olan Hakkâri Alplerine bakın! Çıplaklaştırılmış bu toprakların insanlarına bakın!

Bu havalinin insanları «Devlet elini buralara uzatmıyor» şeklinde şikayet eder dururlar. Devletin eli buralara varmamış olması doğru. Peki... ama, durmadan sızlanan, feryat eden bu yöre insanları, kendileri bizzat buralarda niye bir varlık gösterememişler? Neden alabildiğine hür ve serbest yaşayan buradaki insanlar hiçbir şey yapmamışlar? Yapamazlardı; çünki buraların sahibi onlar değildi. İrandan, Iraktan göçüp gelen insanlardı bunlar. Toprağı benimseyen, sömürücü, tembel ve aciz insanlardı bunlar.

Sonrası burası bir Türk yurdu. Fakat nedir bu adlar?... Zap suyu,

Cilo dağı, Reşko tepesi daha bilmem neler? Ne arar Türk yurdunda bu adlar? Niye isimler böyle bırakılır ki? Balkanlarda, Asyadaki Türk yurtlarında Türk adlarını Balkanlılar, Ruslar acımasızca sildiler, yok ettiler. Biz ise ilgisiz ve bilgisiz bu adları kullanıp gidiyoruz. Olur mu böyle şey? Olur mu?

Fakat genç kuşaklar, Atatürk'ün yavruları, yakında bu öz-yurtlarını kalkındırırlar, güzelleştirirler. Onları bekliyor buraları. Buna hepimiz emin olalım. Çünki onlar buraların ebedî sahibi olarak ilgileniyorlar şimdi. Evet buraları ile ilgileniyoruz şimdi.

Aracımız Zap suyu kenarında, geldiğimiz yoldan oldukça büyük hızla Başkale yönünde ilerliyordu. Önümüzde ve arkamızda ne bir insan ve ne bir araç vardı. Yol alabildiğine boştu. Yüksekova tarafından gelen bir derenin Büyük Zap suyuna aktığı yere yakın olan «Yeni köprüye» geldik. Burada tek katlı bir yol inşaatı şantiye binası vardı. Onun önünde durduk ve buradaki insanlardan Yüksekova'ya giden yolu soracaktık. Şantiye binası içine girdik ve bir genç beni görünce «Hocam hoş geldiniz!» dedi. Şantiyede çalışan mühendisler İTÜ'den mezun imişler ve beni tanıyorlarmış. Buradaki gençlerden son derece iltifat gördük. Kendilerine Yüksekova'ya gideceğimizi söyledik ve yolun ne tarafta ve nasıl olduğunu sorduk. Yolun iyi olmadığını, fakat Yüksekova'nın buraya yakın olduğunu söylediler ve «Biz de Yüksekova yolunu yapıyoruz» dediler. İsteğim üzerine inşaat hakkında bilgi verdiler. 200-300 m uzakta yol yapı makineleri bilinen gürültüleri ile çalışıyorlardı. Yapılan yolun küçük bir bölümünü beraber gezdik. Yolu genişletmek için dağ eteklerinin tarandığını gördük. Taranan kayalıkların iki yerinde, fakir kaynaklı, maden sularının aktığını gösterdiler. Akan sular demirli olmalı ki yola yakın açılan yeni sırtta suların aktığı yerler koyuca kırmızı pas rengini almışlardı.

Yüksekova'ya gitmek üzere iken genç mühendisler bizi Yüksekova'dan dönüşümüzde şantiyelerinde öğle yemeğine davet ettiler. Tekrar görüşmek üzere onlardan ayrıldık. Bir süre dere kenarında giden tozlu, bozuk bir yoldan Yüksekova'ya doğru ilerledik. *Yüksekova*'da Belediye Başkanı ve bazı Yüksekova'lılar ile ilkel bir kahvehanenin önünde buluştuk ve orada oturduk.

Yüksekova'nın evleri de kerpiçten yapılmış; çoğu tek katlı, ilkel, düzdamlı evler. Oturduğum kahvehane önünden çok uzun ve geniş ovaya baktım. Burası Hakkâri ilinin en büyük ovası, 15 km genişliğinde 40 km uzunluğunda 1900-2000 m yüksekliğindeki bu ova İran sınırına doğru uzanıyor. Karşımda uzaklarda güneyde ve sağımda güneybatıda, bazı dorukları bulutlarla kucaklaşmış, zirve eteklerinde buzullar

oluşmuş, yüksek ve haşmetli dağlar görünümünde, görkemli, hırçın ve vakur bu dağlar uzaklardan Alp Dağlarını andırıyor.

Belediye Başkanı ve bazı Yüksekovalılar ile oturduğum kahvehane önünde sohbet şeklinde konuşma yaptım. Onlar da konuştular ve bana sorular sordular. Bizler de sorularına cevap verdik. Bizimle konuşan Yüksekovalılar Türkçeyi temiz ve güzel konuşuyorlardı. Dertlerini dinledik ve sonunda hayvancılık konusunu ele aldık. Ben «siz şu ovada büyük özellikle küçükbaş hayvan yetiştiriyorsunuz, ve ovanız buna çok elverişli. Meralar bol, sular da var. Yalnız su kenarlarında, çayırlarda kaz sürülerini göremedim. Sonra bostan da yok» dedim. «Kaz yetiştirilmiyor mu? Bostan yapılmıyor mu?» diye sordum. Bana «buralarda bostan olmaz ve kaz ile işimiz ne?» diye cevap verdiler. Kaz ile işlerinin olmadığını duyunca şaşırdım ve kaz yağı ile ciğerinin ne kadar makbul, lezzetli ve pahalı olduğunu ve kaz tüylerinden kuş tüyü yataklarının yapıldığını bunlara söylemeyi lüzumsuz gördüm ve sustum.

Yüksekovalıların en büyük derdi yolları «Yolumuz bir yapılsa, bitse» dediler ve bununla yapılan yolu kastettiler.

Yüksekova'dan bize gösterilen saygı ve sevgiden memnun olarak ayrıldık ve takrar Yeniköprü şantiyesine geldik. Mühendis ve görevliler bizi öğle yemeğine bekliyorlardı. Neşe ile yemeğimizi yedik. Dertleştik ve şundan bundan da konuştuk. Tabii, buralarda çalışanların mahrumiyet içinde yaşadıklarını yazmağa lüzum yok, ama yine de yazıyorum. Konuşmalarımız yol inşaatına gelince bize «Hakkari bölgesi için en önemli yolun Hakkari - Uludere - Şırnak üzerinden Siirt'e ve Cizre'ye gidecek yolların olduğunu» söylediler ve pek yakında bu yolların da yapılmasına geçileceğini büyük bir yurt sevgisi ile dile getirdiler.

Yurdun bu ücra köşesinde, dağ başlarında, mahrumiyet ve fedakârlıklar içinde çalışan bu insanlara, herşeyi göze alarak yurdumuzun güzelleşmesine katkılarda bulunan bu Türk yavrularına karşı içimde derin bir minnet hissi doğdu ve kendilerine «bravo sizlere» demekle takdirlerimi sunmuş oldum.

Yeniköprü şantiyesindeki bu fedakâr insanlardan, Başkale'ye doğru gitmek üzere üzülerek ayrıldık.

Başkale'de biraz mola verdik. Sonra Hoşap kalesine doğru yolumuza devam ettik.

Karanlıkta Güzelsu'ya, Hoşap Kale'sine geldik. Jeep'in bir farı arızalı olduğundan yanmıyordu. Kale eteğindeki bir dükkanın önünde durduk. Asker şoförümüz far ile uğraşırken biz de araçta oturduk. Çok

ilkel bir baraka şeklindeki dükkanda radyo durmadan Türkçe olmayan bir dille şarkılar çalıp duruyordu. Bu arada yanımıza birisi geldi ve adının Fahri olduğunu ve kamyon şoförlüğü yaptığını söyledi. Çok temiz ve kibar bir Türkçe ile «saatlerce bekliyorum, bir vasıta gelmedi. Lütfen beni Van'a beraber götürürmüsünüz?» diyerek soru şeklinde bir ricada bulundu. Onu da arabamıza aldık ve karanlığa bürünmüş yollar üzerinde Van'a giderken yanımıza aldığımız Fahri adındaki şoför bizlerin hangi üniversiteden olduğumuzu şoförümüzden öğrenmiş olmalı ki bana dönerek «Efendim ben Prof. Bedri Karafakioğlu'nun akrabasıyım. Bedri beyi tanıyor musunuz?» diye sordu ve bize şunları anlattı: Bedri beyin babası Van'da Valilik yapmıştır ve halk kendisini çok severdi. Bugün Van'ın ağaçlı ve düz olan İstasyon caddesini o yaptırdı» dedi ve Bedri beyin babasından çok sitayişle bahsetti. Gezimizden döndükten sonra arkadaşım Orf. Prof. Bedri Karafakioğlu'na Hakkâri yolunda tanışmış olduğumuz şoför Fahri'den bahsettim. Bedri bey «öyle birisi var, fakat akrabam olduğunu zannetmiyorum. Evet babam Van' da Valilik yaptı» dedi.

Van'a geç vakit geldik. Ben Turist Palas'a indim.

27 Eylül 1960 Salı günü öğleden önce Van müzesini gezdik. Küçük çaplı müzede, özellikle Urartulara ait bir kaç eser gördük. Öğleden sonra Van'ın İran'a yakın bir ilçesi olan Özalp'a gitmek üzere Van'dan ayrıldık. Yolumuz tozlu, topraklı fakat düzdü. Solumuza düşen Erçek gölü yakınlarından geçerken uzakta, Erçek Gölü kenarında beklemediğim bir manzara karşısında kaldım. Göl kenarında bizler için oldukça yabancı olan bir kuş türü sürü halinde duruyordu. Bunlar uzun ve eğri boyunlu, yassı, iri ve kıvrık gagalı, uzun ince bacaklı, pembemsi renkli tüylü *flamingolar* (flaman kuşları) idi. Ben flamingoları yalnız hayvanat bahçelerinde gördüğümden bu flamingo kolonisi benim için çok tatlı bir sürpriz olmuştu. Araçı durdurdum ve yurdumun flamingo kuşlarını izledim. Bazı flamingolar gagalarından yavrularının boğazlarına kan gibi kırmızı renkte akıcı bir madde boşaltıyordu. Bunu gördüğüm vakit hayretler içinde kaldım. Fakat sonradan, ana hayvanın gagasından boşalttığı kan değil, karotinli gıda maddesi olduğunu öğrendim. Yine sonraları bana bildirildiğine göre Türkiye'de bir kaç flamingo kolonisi varmış. Bunlardan birisi de Konya ili içinde, imiş.

Birkaç dakika flamingoları seyrettikten sonra yolumuza devam ettik. Erçek kasabasından geçtik. *Özalp*'a geldik ve Kaymakam Özel Türk beyi küçücük bir odada çalışır bulduk. Kaymakam bey genç, uzun boylu avcı veya süvari pantalonlu bir zat idi. Belinde ise tabancası vardı. Sözlerinden kendisinin yurt ve milletini sever bir kişi olduğu hemen se-

ziliyordu. Kendisi bizimle çok ilgilendi. Bir ara ona «Neye silah taşıyorsunuz?» dye sorduğumda «buralarda kaçakçılık olayları olupor; Bu nedenle silah gereklidir» diye cevap verdi.

Özalp'da yeni yapılmış tek katlı birkaç binadan başka birşey görülmüyordu ve görülecek birşey de yoktu.

Kaymakam beyden Türkiye-İran sınırını göstermesini rica ettik. Kabul etti. Kendi aracımızı orada bıraktık ve başka bir askeri jeeple ve refakatimizde bir binbaşı olduğu halde 27 km uzaklıktaki Türk-İran hudut kapısına, Kapıköy'e gittik. İran tarafında Kotur kenti var. Akşam saat 20.00'ye doğru sınıra 1 km kala bir düzlükte durduk. Tepelerde nöbetçi askerler var. Bizimle gelen binbaşı arabadan indi. Alaca karanlıkta dağın tepesinde pek iyi görülmeyen nöbetçiye yüksek sesle kendisinin kim olduğunu söyledi. Ve çok yüksek sesle bunu tekrarladı. Fakat akşam karanlığı içinde bir cevap alamadı. Bunun üzerine bize refakat eden binbaşı «fazla ilerlemeyelim! Onlara vur emri verilmiştir. Bizi alacakaranlıkta tanıyamazlar ve üzerimize ateş ederler» dedi. Haklıydı; çünkü bir sınır bölgesinde bulunuyorduk. Türkiye-İran hudut kapısına gitmekten vazgeçtik.

Çok yakınına geldiğimiz halde hudut kapısını göremedik. Esasen zaman da çok geç olmuştu. Özalp'e hızla döndük ve aracımıza bindik; yine hızla Van'a dönmek üzere hareket ettik. Kaymakam bey de arkamızdan bizi takip etti. Van'a gelip Turist Palas'a indiğimde beni bir memur karşıladı ve bana «Sizi Vali bey arattı ve hemen Lise binasındaki Toplantıya gelmenizi rica etti» dedi. Saat 21.50'de gittiğim Lise binasında Özalp Kaymakamı ile karşılaştık ve beraberce Toplantı salonuna girdik. Salonda Vali bey ile Milli Birlik üyelerinden Sami Küçük, Van'ın erkanı ve öğretmenler bulunuyor ve hasbihal ediliyordu. Vali bey bizi görünce memnuniyetini izhar etti ve bize yakınında oturmamızı rica etti. Salonda karşılıklı konuşmalara, soru ve cevapların teatisine devam edildi. Toplantıdan sonra Van Milli Eğitim Müdürü ve Lise Müdürü ile durumu değerlendiren bir konuşma yaptık.

Genç kaymakam bey bizi Kotur'a götürmeği çok istiyordu, ve bu hususta bana Vali beyden izin almamı rica etti. Vali bey ile konuştum, ve müsaadesini aldım. Fakat arkadaşlar Kotur'a gitmektense Van Gölü sahilini gezmeği, Gevaş ve Çatak ilçelerine gitmeyi tercih ettiler ve bu şekilde Kotur, daha doğrusu küçücük bir İran gezisi suya düştü.

18 Eylül 1960 Çarşamba günü her zaman olduğu gibi yine erken kalktık ve kahvaltımızı yaptıktan sonra Gevaş'a hareket ettik.

Gevaş'ta yol kavşağı olan bir meydanın kahvehanesine geldik. Kah-

vehanenin önünde alçak hasır taburelerde bir iki ağaç altında biz de oturduk ve oradakiler ile konuştuk. Kendilerine nereden geldiğimizi söyledik. Bizi ilgi ile dinlediler. Konuşmalarımız sırasında Gevaş Ortaokul öğretmenleri geldi. Kahve hasbıhali bittikten sonra arzum üzerine Gevaş Ortaokuluna gittik. Orada bulunanlarda fikir teatisinde bulunduk. Ekseriya ben konuştum, onlar dinlediler. Tekrar kahvehaneye geldik. Çayımızı içerken Çatak'ta öğretmenlik yapan bir genç yanımıza geldi ve bizim ile ilgilendi. Kahvehanede bulunanlara ve genç öğretmene buradan Çatak'a gitmek istediğimizi söyledik. Öğretmen ve kahvedekiler yolun iyi olmadığını, dar yolda hayvan sırtında gidilebileceğini ve araçla gitmekte büyük güçlük çekeceğimizi bildirdiler ve Çatak'a gitmemeği tavsiye ettiler. Bilindiği gibi Çatak yüksek dağlar arasında bir ilçe merkezidir. Gidip gelinmesi güç bir bölgedir. Bunları göz önünde tutarak Çatak'a gitmekten vazgeçtik.

Öğleden sonra Gevaş'tan, Van'a gitmek üzere ayrıldık. Yolumuz Van Gölü sahiline yaklaştığı zaman bu sahillerin ağaçlar içinde olduğunu görünce içimde neşe ile dolu bir sevinç belirdi. Bu güzel sahili ve Van Gölünü izleye izleye Edremit'e geldik. Edremit'te bahçeler içinde bulunan Vali Konağını uzaktan görebildiğimiz kadarı ile seyrettik. Ve nihayet Van iskelesine gelip orada oturduk. Göl kenarında, gezimizden memnun kişiler olarak, çaylarımızı içtik. Van'a geldik. Bazı gezi gruplarının gezilerine son vererek çalışma yerlerine döndüklerini haber aldım. Bizim de Gevaş gezimizle Van Gölünün güney ve güneydoğusu il ve bölgelerindeki inceleme gezimiz aşağı yukarı bitmiş oluyordu. Ancak Milli Birlik ve Ankara'daki Gezi teşkilatınca yurt gezilerinin bir ay süre imkanı verilmişti. Bu nedenle Ağrı'ya dolayısıyla Erzurum'a kadar gezimizi uzatmağa karar verdik. 29 Eylül 1960 Perşembe günü Van'dan ayrılacaktık. Ben yine Turist Palas'a indim. Ve bu gece benim Van'da son gecem oluyordu.

29 Eylül 1960 günü öğleden önce şoförümüz ve Dr. Turgut Oğuzer aracımız jeepin askeri tesislerde onarımı ile meşgul oldular. Ben ise son günlerin tozlarından arınmak için Van'da bir hamama gitmek istedim. Hamamın kapısına kadar geldim. Fakat hamamın dış görünüşü beni ürküttü ve içeri girmeğe cesaret edemedim. Otel'im Turist Palas'a döndüm, orada temizlenmeği tercih ettim.

29 Eylül 1960 Perşembe günü saat 12.00'de Muradiye'ye gitmek üzere Van'dan ayrıldık. Saat 14.05'de *Muradiye*'ye vardık. Muradiye'ye Çaldıran'a gitmek için geldik. Kasabanın çarşısındaki bir kahvehanesinde oturduk. Çay içtik. Çaldıran yolunun iyi olmadığını öğrendik. Aracı-

mız onarımdan yeni çıktığı için onu fazla zorlamamak gerekiyordu. Bu nedenle yükümüzü hafifletmek için römorkörü kahvehanenin önünde bıraktık ve Çaldıran'a hareket ettik ve saat 15.00 civarında *Çaldıran ovasında*'ydık. Bizi buraya çeken şey Dünya tarihinin en kanlı meydan savaşlarından birisi olan Çaldıran Meydan muharebesinin olduğu yeri görmek arzumuzdu. İlk işimiz Çaldıran Savaşını temsil eden abidenin yanına gitmek ve oradan Çaldıran ovasını seyretmek oldu.

İki Çaldıran ovası vardır. Birisi Maki ile Hoy arasında, İran'da, diğeri işte burada. Çaldıran Savaşı ya burada oldu veya İran'daki Çaldıran ovasında. Fakat biz o savaşın burada olduğunu okullarımızda öğrendik. Ve bu Çaldıran ovasında birbirine düşman iki ünlü Türk Hükümdarının, Yavuz Sultan Selim Han ile Şah İsmail Safevi'nin Türk orduları 446 yıl önce (1514 yılında) birbirlerine girdiler ve acımasızca boğuştular.

Savaştan önce Şah İsmail Çaldıran ovasının yüksekçe bir yerinde, yanına getirttiği esir alınmış bir Osmanlı akıncı eri ile, Yavuzun ordusunun gelişini ve düzenini izledi. Şah İsmail esir akıncıdan Yavuz Sultan Selim'in ordusunun durumundan bilgi alırken, kendisi ile esir akıncı arasında tarihe mal olmuş şu konuşma cereyan etti:

Şah İsmail yanındaki esir ere:

— Tepe üzerinde kan dalgaları gibi dalgalanan şu kırmızı bayraklar nedir? diye sordu. Esir Osmanlı akıncısı:

— Bu, Mihailoğlu mahiyetinde Niğbolu suvarileridir. dedi.

Şah İsmail devamla:

— Ya şu vadiye inen yeşil bayraklar nedir? diye sordu.

Esir akıncı er ise:

— Bunlar da Beyleri İsfendiyaroğlunun kumandasında bulunan Bolu ve Kastamonu süvarileridir. Bu iki kol ordu, akıncılarla birlikte Osmanlı ordusunun öncülerini teşkil eder. Cevabını verdi.

Çaldıran ovasında iki ordu çok kanlı bir savaş verdi. Savaşı Yavuz Sultan Selim kazandı. Şah İsmail yenildi, yaralandı ve herşeyi bırakarak oradan kayıp oldu. Fakat bu kanlı savaşta ölen de Türk, öldüren de Türk idi ve bu topraklarda Türk yiğitlerinin kanları seller gibi aktı.

İşte ben bugün, 29 Eylül 1960 Perşembe günü öğleden sonra saat 15.30 civarında, Türk kanları ile yoğrulmuş olan bu mübarek topraklrda etrafıma bakındım. O savaş gününü düşledim ve yeşil bayraklı *Bo-*

lu süvarileri hangi tepeden Şah İsmail'in gösterdiği o vadiye nasıl indiler ve o vadi acaba nerede? diyerek o yerleri, o vadiyi gözlerimle uzaklarda aradım. O tepeden inen Bolu'lular arasında baba tarafım Dumanoğullarından ve anne tarafım Paşabeyler sülalesinden, yani öz ecdadımdan da belki atlılar vardı, ve mübadek Türk topraklarında onlar da belki kanlarını bıraktılar, belki de öldüler» şeklinde düşündüm.

Çaldıran meydan savaşı anısına Çaldıran ovasında dikilmiş olan çok mütevazi anıt'ın yanından ayrıldık. Koç heykelini de görmüştük. Mahfele geldik, orada bazı subaylarla tanıştık. Konuşmalarımız arasında subaylara yolumuza devam edeceğimizi, Ağrı'ya daha çok yol olduğunu, yolda nerede kalabileceğimizi bilmediğimizi söyleyince subaylar *Ernis* Öğretmen Okulunda yatabileceğimizi söylediler ve orasını bize şiddetle tavsiye ettiler.

Çaldıran'dan ayrıldık. Muradiye'nin çarşısında bıraktığımız römorkörü aracımızın arkasına taktık ve durmadan hareke tettik. Saat 13.00' de Van Gölü sahiline yakın olan Ernis'e geldik. Tavsiye edilen okulun yatakhanesinde bizim için yeniden hazırlanan temiz yataklarda geceledik.

30 Eylül 1960 Cuma günü erken saatlerde öğretim olmayan Ernis Öğretmen Okulunu gezdikten sonra *Erciş*'e hareket ettik. Erciş'te askeri tesislerde benzin ikmali yapıldı ve biraz arızalı olan aracımız tekrar gözden geçirildi ve onarıldı. Oradan hızla *Patnos*'a geldik. Patnos Karakol bahçesinde peynir ile ekmeklerimizi yedik ve yorgunluğumuzu giderdikten sonra yola çıktık ve akşama doğru *Ağrı*'ya vasıl olduk. Yine benzin ikmali yaptırmak ve aracımızın arızalarını tamamen gidermek için Ordinat'a gittiğimizde bazı zorluklar ile karşılaştıksa da sonunda arzumuz yerine getirildi. Şoförümüz bu işlerle meşgul iken ve biz Ağrı'nın ana caddesinde gezerken yanımıza Binbaşı Sami Türel geldi ve onunla tanıştık. Sami bey önce bizim neye Ağrı'ya gelmiş olduğumuzu sordu ve bizim geleceğimizden haberdar olmadıklarını söyledi. Sözlerinden bizim Ağrı'ya gelişimizden oldukça tedirgin ve şüpheli olduğu anlaşılıyordu. Kendisine durumu izah ettim ve buradan Doğubeyazıt'a gideceğimizi söyledim. Tedirginliği ve şüphesi zail oldu ve bize her bakımdan yardım etti ve hatta ana cadde üzerinde yol ağzında bulunan küçücük bir parkta fotoğrafımızı çekmek lütfunda bulundu. Akşam karanlığında Doğubeyazıta varacağımızı ve arzu edersek bize refakat edecek birisini de verebileceğini söyledi. Ben teşekkür ettim. Jeepimizde silahlı bir şoförün bulunduğunu, endişe edilecek birşeyin bulunmadığını söyledim. Aracımız tamirden gelinceye kadar Binbaşı Sami bey ile beraberdik. Aracımız onarıldıktan sonra hemen Doğube-

yazıt'a hareket ettik ve takriben 80 km'lik yolu kısmen karanlıkta geri bıraktık ve saat 20.00 sıralarında *Doğubeyazıt*'a vardık ve «Yeni Otel» adını taşıyan çok ilkel bir evcikte geceledik.

Kentin çarşısının bulunduğu caddedeki bu evcikten, oldukça uykusuz olarak, erkence sokağa çıktım. Tarih 1 Ekim 1960 Cumartesi günü. İşte bu günün sabahı bana en büyük heyecanı Türkiye'nin en yüksek dağı olan *Ağrı Dağı*'nın haşmetli görünümü verdi. Dün akşam geç saatlerde Doğubeyazıt'a yaklaştıkça uzaklardan ancak karanlık görüntülerini görebildiğim ve çocukluğumdan beri merak ettiğim ve hatta düşlerimde yüceleştirdiğim Ağrı Dağını ben bütün yaşam boyunca ilk kez işte bu sabah görüyorum. Bilindiği gibi üç büyük dinin kutsal kitaplarında Hz. Nuh ile ilgili korkunç bir Tufan'dan söz edilir ve aynı kaynaklarda Hz. Nuh Tufanda gemisini Ararat Yaylasına (Ararat Dağına değil) götürmüştü. Bazı kaynaklar ise Hz. Nuh, gemisini Siirt ilinin Şırnak kentine 20 km uzaklıkta güneydoğusunda bulunan ve 2098 m yüksek olan Cudi Dağı tepesine bindirdiğini yazarlar.

Din kitaplarında yazıldığı gibi o zaman bu büyüklükte ve anlatıldığı şekilde bir Tufan olayının olmuş olduğunu kabullenmek çok güçtür. Ancak ben çocukken bu olay üzerinde durmamış, doğru veya yanlış, Hz. Nuh'un gemisinin Ağrı, yanı Ararat Dağına oturduğunu öğrenmiştim. Tabii bunun etkisi altında ötedenberi *Ağrı Dağı*'na karşı bir ilgim, bir tecessüsüm mevcuttur. Tabii gerçeğe de temas etmeden geçemiyeceğim.

Evet Ağrı Dağını gördüğümde önce heyecanlı idim. Fakat sonra bu heyecanım bir sevince ve bir tür gurura dönüştü. Çünki Tufan ve dolayısıyla Nuh Peygamberin gemisi ile bende efsaneleşmiş Ararat Dağı, yani Ağrı Dağı, karlı doruğu ile artık karşımda, gözlerimin önünde duruyor. Volkanik yapılı Ağrı Dağının oval şeklindeki en yüksek kitlesinin doruğunda bir kaç küçük beyaz bulut, zirvenin etrafında tavaf eder gibi hareket halindeler. 5165 m'ye yükselen bu karlı kısım, yalçın ve sivri kayalıklardan oluşmamış gibi görünüyordu. Bulunduğum yerden bir krater ağzı da seçilmiyordu ve Dağ oldukça düzleşmiş tepe düzeyi ile tipik bir zararsız, ihtiyar Volkan Dağı görünümündeydi. Alt kısmı ise karsız, çok daha az irtifalı hemen hemen yüksek kısma asimetrik oluşmuş yayvan bir plato teşkil ediyordu. Yüksek tepeyi çevreleyen bu platoda herhalde güzel otlaklar, yeşil yaylalar olmalıydı. Fakat benim görebildiğim kadarıyle ne oralarda ve nede aşağıya, ovaya inen dağ etek ve yamaçlarında ormanlar, ağaçlıklar ve hatta yeşillikler vardı ve Ağrı Dağı görkemli ve fakat ıssız, cansız bir tabiat harikası olarak orada duruyordu.

Ben çocukluğumdan beri dağları, ormanları çok severim ve bu sevgim Viyana'da, Avusturya'da daha da kuvvetlendi. İşte bu Dağ sevgisinin etkisi altında bana ancak şimdi görmek nasip olan Ağrı Dağını, içimde uyanan sevinç ve gururla izliyorum.

Ağrı Dağının batısındaki geniş ovada kurulmuş olan yeni yerleşim merkezi *Aşağı Doğubeyazıt*'ta kısa bir gezinti yaptık. Kasabada şuraya, buraya kondurulmuş evlerin çoğu tek katlı kerpiç evler, ve damları ise burada da düzdü. Kiremit ve özellikle teneke veya çinko levhalar ile kaplanmış az eğimli çatı damlı evler de var. Ovada, uzaklarda Ağrı Dağına doğru yapılmış kerpiç, düzdamlı evler ancak farkedilebiliyor. Doğubeyazıt'ın bu fakir yapıları içinde yeni yapılmış iki askeri bina, tatlı ve sevindirici bir şekilde göze çarpıyor.

Öğleden önce kısmen terk edilmiş Yukarı Doğubeyazıt'taki *İshak Paşa Camiini* ve *Sarayını* görmeğe gittik. İshak Paşa külliyesi XVII yüzyılın sonralarında Sancakbeylerinden Çolak Abdi Paşa tarafından yapılmağa başlanmış ve 1793'de İshak Paşa tarafından tamamlanmıştır.

Aracımız bir süre ovada, tozlu ham yolda gittikten sonra dağlık bir vadiye girdi ve oradan hafif eğimli bir yokuşu tırmandı. Sağ tarafımda bir dağ burnu üzerinde yapılmış ve sarımtırak kesme taşlarla kaplanmış İshak Paşa Camii ve Sarayı, sol tarafımda, dağ yamacında oldukça harap olmuş bir kale duvarlarının yanlarına ve üst taraflarına konmuş düzdamlı bir kaç kerpiç ev görülüyordu. Aracımızı vadide, bu ikisi arasında bulunan bir çeşme yanında durdurduk. Elerimizi yıkadık ve çeşmenin suyundan da içtik. Sonra İshak Paşa Sarayının bulunduğu sırta çıktık. Cami ve Sarayın ana giriş kapısı önündeki küçücük bir düzlükte aracımızı park ettik ve Sarayın bekçisi ile tanıştık. Külliyenin Selçuk ve Osmanlı mimarisinden esinlenmiş büyük ve görkemli kapısından ön avluya girdik. Avlunun içinden bakıldığında bu görkemli kapıda oldukça harap olmuş muhafızlara mahsus yerler görülür. Kapının bazı kesme taşları sökülmüş ve kapı ile ekli duvarların yukarı kısımları yarı yarıya yıkılmış durumda. İlk gördüğümüz bu meydanda önemli birşey yoktu; vardıysa bile yıkılmış, yok olmuştu.

Bu ön avludan yüksek ve fakat taş işlemeleri az, ikinci bir kapıdan iç avluya, ikinci bir meydana girdik. Burası sola doğru genişleyen bir yerdi ve sol tarafta, bir az yanda, büyük bir iniş açıklığı vardı. Bekçinin bize söylediğine göre bu açıklıktan zemin kata gidilirmiş ve orada ahırlar, anbarlar, samanlıklar ve depolar varmış. Vaktimiz olmadığı için orası ile ilgilenmedik ve tabii orasını gezemedik. Bu meydanın son kısmında, tam karşımızda yine oymalı taşlı zarif bir kapı görülü-

yordu. Bu kapı herhalde özel dairelere açılan kapıydı. İç Avlunun girişine göre sağ tarafta İshak Paşa Camii ve onun köşesine bitişik çok zarif bir küçük türbeyi, daha doğrusu küçük bir kümbeti andıran bir yapı, güzelliği ve zarafeti ile göze çarpıyordu. Köşeli ve sütunlu bu küçük yapının damı, ekseriya Selçuklu kümbet yapılarında olduğu gibi, konik bir damdı; yalnız bunun zirvesi kesikti. Damın yukarıdan aşağıya inen ve gittikçe genişleyen oluk ve tepeleri (sırtları) vardı ve saçak ise oluk ve tepelere (sırtlara) uygun olarak çift katlı, çok güzel, zikzak işlenmiş bir saçaktı. Bu küçük kümbetin kapısı ana giriş kapısı tarafına bakıyordu. Duvarlarındaki sütunlar arasında taş oyma ve kabartma tezyinatı vardı ve kümbet cami duvarına yapıştırılmış durumdaydı. Bekçiye burasının ne olduğunu sorduğumda bana «buradan içerdeki mezar lahitlerine gidildiğini» söyledi. Demek ki yeraltı türbesinin kapısı bir kümbet şeklinde yapılmıştı ki bu çok ilginç ve iyi düşünülen bir yapı şekliydi. Ben içersine girmek istedim, fakat içerisinde sökülmüş taşlarm bulunduğunu gördüm. Bunlar girmemi engeller düşüncesiyle türbeye girmekten vazgeçtim.

İç avlunun yine sağ tarafında sıralanan pencereler arasında tahrip edilmemiş güzel bir kapı daha vardı. Bu kapıdan büyük bir toplantı salonuna giriliyordu. Bu kapı ve sağ ve solundaki (yan taraflarındaki) dört köşe pencereler, zirvesi sivri kemerli hücreler içinde yapılmışlardı.

Tavanı çökmüş, camiye bitişik olan bu toplantı yerinden camiye girdik. Cami Osmanlı mimarisine uygun olarak bir kubbeli yapılmış ve artık harap olmağa yüz tutmuştu. Bekçi bize kütüphane olarak kullanılan bir de yer gösterdi.

Sarayın özel bölümünü de gezdik. Burada harap olmuş bir kaç odayı gördükten sonra Bekçi bizi büyük bir yapının üzerinde bulunan dört köşe kesitli, konik damlı mutfak kulesine götürdü. Bekçinin söylediğine göre iki tarafında açık pencereleri bulunan bu mutfak kulesinde bir sığır, kesildikten, derisi soyulduktan ve içi temizlendikten sonra, parçalanmadan kızartılırmış.

Bu mutfak kulesinin aşağı yukarı bir benzerini geçen yıl yaptığım Fransa gezimde, 15 Eylül 1959 tarihinde, Avignon'daki Papalık Sarayında görmüştüm.

Mutfak kulesinden ayrıldık. Bekçi bize saray üzerine başka bilgiler de verdi ve burada 100'den fazla oda olduğunu ve sarayın kışlaları bulunduğunu ve bu kışlaların sarayın alt tarafından ova tarafına doğru uzandığını söyledi. Fakat oralarını biz gezemedik.

Ben caminin minaresine çıkmak istedim. Oldukça bakımsız olan minareye çıktık. Minarenin şerefesinden dağlara, ovaya ve etrafıma baktım. Kuzeye doğru uzanan Doğubeyazıt ovasının sağ tarafında karlı tepesi ile Ağrı Dağı, Sarayın güneyinde yalçın kayalıklar, tepeler ve dağlar arasında daracık bir yol vadiden güneye doğru yükseklere tırmanıyor ve kayıp oluyor. Etrafım ağaçsız hırçın, ıssız bir yurt parçası, kısmen bozkır karakterli. Yine minareden karşıyakada, daha alçakta, duran eski Doğubeyazıt'ın az sayıdaki kerpiç evlerini ve harap kale duvarlarını seyrediyorum. Minareden cami damı yakınında düzgün ve taştan yapılmış havuza benzer bir yer gördüm ve aşağıda bekleyen bekçiye, minareden indikten sonra, orasının ne olduğunu sordum. Bekçi «orası yazın su ile doldurulurmuş ve haremin hanımları ve cariyeleri orada yıkanırlar ve yüzerlermiş. Kale sahibi sancakbeyi belli bir yerden de onları seyredermiş» dedi. Bunun ne kadar doğru olduğunu bilemiyorum? Bekçi böyle söyledi.

İshak Paşa Sarayından ayrılıyoruz.

Saray ve camiden gördüğüm ve kavradığım bir şey varsa, o da İran sınırındaki iki Osmanlı Türk sancakbeyinin burada tam teşekküllü bir saray yaptırmış olmasıdır. Mimari stili karışık da olsa yapıcı iki sancakbeyinin bu eseri Türk Kültürü için örnek olacak derecede güzel ve değerlidir. Bu ecdat yadigarı cami ve Sarayı harap olmaktan kurtarmak ve iyi muhafaza etmek ise bizim ulusal görevimizdir.

Geldiğimiz 6 km'lik aynı yol üzerinden Aşağı Doğubeyazıt'a döndük ve hemen Askeri Tesislerde Türkiye-İran sınırı ile ilgili Daireye başvurduk. Subaylar ile tanıştık. Burada biz büyük bir ilgi ve nezaketle karşılandık. Konuşmalarımız arasında onlara Türkiye-İran sınırına gitmeği arzuladığımızı bildirdik. Arzumuz hemen kabul edildi ve sınır kapısında görevli olan subaylar dahil, üç subayla birlikte Türkiye-İran sınırına gittik. 35 km kadar uzunlukta olan yol oldukça iyi bir durumdaydı.

Türkiye-İran hudut kapısında, diğer adı ile *Gürbulak Sınır Kapısı*' ndayız. Kapı Ağrı Dağının güneydoğusundaki düzlükte bulunuyor. Gürbulak sınır kapı binası dörtköşe yapılmış iki katlı bir bina. Binanın içavlusu da dörtköşe ve oldukça büyük. Bu içavlunun dolayısıyla binanın ortasından Türkiye-İran sınırı geçiyor ve içavluyu ve binayı iki kısma ayırıyor: Türkiye tarafı, İran tarafı. Binanın Türkiye kısmının tam ortasında tavanı ikinci kata dayanan ve büyük araçların da ko-

laylıkla geçebileceği yüksek ve genişlikte olan bir geçit ve İran tarafında da aynı şekilde bir geçit yapılmış. İki ülkeden gelen insan ve araçlar bir geçitten, diğer tabiri ile bir kapıdan girip kontrol edildikten sonra diğer geçitten çıkıyor. Avlunun ortasında sınır çizgisini belirleyen işaretler var. Türkiye kapısından içeri girerken sol tarafta bir *Protokol odası* vardır. Subaylar bizi önce bu Protokol Odasına götürdüler. Odada geçide dik duran bir masa etrafında koltuk ve sandalyeler var. Subaylar, *İran Şahı Rıza Pehlevi*'nin 16 Haziran 1934 tarihinde Türkiye'yi ziyareti sırasında bu masanın geçide uzak olan köşe tarafındaki koltuğa oturmuş olduğunu söylediler ve benim Şahın oturduğu yerde oturmamı istediler ve beni ziyadesiyle sevindirdiler. Subayların bu arzusuna memnuniyetimi bildirdim ve neye inkar edeyim, arzularına uyarak, kişiliğimin ve gururumun bir parça da okşanmış olduğunu hissederek, gösterilen yere oturdum. Subaylar bizden *Protokol Defterine* de imza etmemizi istediler ve imza ettik. Protokol odasında ikram edilen çayları içtik; hasbıhal ettik ve bu arada bir iki fotoğrafımız da çekildi. Sonra içavluya çıktık. Ben İran tarafına, İran topraklarına bir göz atmak o tarafı görmek istiyordum: fakat subaylara bu husta tevessütlerini rica etmekten çekindim. Çünki onlar da İranlılarla bunu konuşmak zorunda idiler. Bu nedenle kibar subaylarımızı lüzumsuz ve değersiz bir istek için yüklemek istemedim. Avlunun bir kısmının Türkiye'ye bir kısmının İranlılara ait olduğunu belirleyen işaret ve beton çiçeklikler yanına gittim. Burada, içimdeki gizli arzumu kimseye fark ettirmeden İran tarafına iki adım attım ve hemen geri döndüm ve istediğimi yerine getirmiş gibi sevindim. İşte bu benim İran topraklarına bastığım ilk adımdır ve belki de son adımım olacaktır.

Elektrik Mühendisi olduğum için subaylara «Elektrik size nereden geliyor?» diye sordum. Subaylar «Biz İranlılara suyu veriyoruz, onlar da bize elektrik ceryanını veriyor» dediler. Zannederim, Özel Elektrik Santralı bizim taraftan İran tarafına bakıldığında sol taraftaki zemin katın bir yerinde olmalı. Çünki kibar subay konuşurken eli ile o tarafı gösterdiyordu.

Binanın Türkiye tarafında, buradaki görevlilere ait oturacak yatacak ve büro yerleri, odaları var. İran'a ait olan kısımda ise aynı yer ve odalar yanında bir de Motel kısmı olduğunu söylediler.

Kibar subaylar bize başka bir sürpriz daha yaptılar ve buraya ve İran sınırına yakın bir yere takriben 75 yıl önce düşmüş olan bir göktaşının çukurunun yanına götürdüler ve onu gösterdiler. Ben buralarda bir *meteor çukuru*nun bulunduğunu bu zamana kadar duymamış ve okumamıştım. *Göktaşı çukuru*nun etrafı tel örgülü. Çukurun de-

rinliği 60 m ve genişliği 25 m kadarmış. Meteor, zemini, yani düştüğü yeri bıçak gibi keserek delmiş ve girmiş. Çukurun içine baktım. Toprak var, göktaşı gözükmüyor ve herhalde onunla kimse ilgilenmemiş. Subaylar özellikle ecnebi turistlerin buraya olan ilgilerinin büyük olduğunu söylediler. Doğrudur, çünki her yerde ve bu büyüklükte bir meteor çukuru görülemez ki. Meteorun hangi yönden ve hangi açı ile yere düştüğünü araştırmadım. Bana oldukça dik bir açı ile düşmüş gibi geldi. Meteor çukurunun yakınlarında bir de kahvehane kulübesi vardır.

Bulunduğum yerden biraz, İran sınırına doğru gittim ve Türk-İran sınırına yakın bir yerde yetişen bir ottan küçücük ve zarif görünümlü dallar kopardım ve onları Nüfus Hüviyet Cüzdanımın içine, buraların bir hatırası olarak, koydum. Biz yüksekteyiz. İran toprakları alçalıyor. Buradan Ağrı Dağını izliyorum. Heybetli Ağrı Dağının yanında tam konik biçiminde yükselen şahane bir dağ daha var. Fakat Ağrı Dağına nazaran oldukça alçakta. Teşekkülü daha ilginç, daha keskin konik; fakat kar yok zirvesinde. Bu dağ 3925 m yüksekliğindeki *küçük Ağrı Dağı*'ydi ve ben, küçük Ağrı Dağının bu kadar güzel olduğunu düşünememiştim. Bu dağı Doğubeyazıt kasabasından görememiştim; herhalde Büyük Ağrı Dağı kitlesinin arkasında kalıyor. Gürbulak Sınır Kapısından iki Ağrı Dağının görünüşü bambaşka bir etki yaratıyor insanda. Bu iki Ağrı Dağının arasında derin bir çukur, bir vadi olmalı, öyle görünüyor. Bütün bu manzarayı görebildiğim için de çok sevinçliyim.

Gördüklerimizden ve özellikle bize gösterilen nezaket ve yardımlardan son derece memnunuz. Kibar subaylara en içten gelen teşekkürlerimizi sunduk. Buralardaki vazifelerinde başarılı ve sabırlı olmalarını diledik ve vedâ ettik. Doğubeyazıt'a gitmek üzere Türkiye-İran Sınır Kapısından ayrıldık. Doğubeyazıt'ta öğle yemeğimizi yedik. Yemekten sonra Ağrı'ya gitmek üzere yola çıktık. Aracımızdan arkada kalan Doğubeyazıt'a baktım ve şunları düşündüm:

Doğubeyazıt bölgesinin turistik zenginliği göze çarpmakta ve şu dört gerçek bu bölgenin attraktif özelliklerini teşkil etmektedir.

1 — Ağrı Dağı museviler, hıristiyanlar ve müslümanlar için kutsallaşmış ve dinsel yönde efsaneleşmiştir. Bu bakımdan musevileri, hıristiyanları ve müslümanları her zaman cezbedecek ve etkileyecek bir varlıktır. Bunun yanında Ağrı Dağı'nın doğal yapısı ve haşmeti de etkileyicidir. Buna küçük Ağrı Dağı'nı ilave ettiğimizde Ağrı Dağları her turisti tereddütsüz memnun edecek birer attraksiyondur.

2 — Meteor Çukuru - Meteor Çukuru her yerde rastlanmayan bir doğa olayı ve doğa hediyesidir. Çukurdaki göktaşı görülebilir bir duruma getirilse, bu attraksiyonun değeri birden bire yükselir. Çünki burada gizlenmiş olan bu Meteor 25 m çaplı küçük bir peyki teşkil etmektedir. O halde çukur ve meteor başlı başına bir turistik değerdir; yeterki değerlendirilebilsin!.

3 — İshak Paşa Camii ve Sarayı ise başlı başına yapısal ve mimarî bir attraksiyonu teşkil etmektedir. Bir Türk Burç dolayısıyla Sancakbeyliğinin bu sarayı ve camii yalnız biz Türkler için değil aynı zamanda her sanat ve kültür sever için ender görülecek bir turistik hazinedir. Bunun da değerlendirilmesi şarttır.

4 — Doğubeyazıt dolayları yalnız bir sınır bölgesi değil, aynı zamanda bu yöre için önemli bir Sınır Kapısı'na sahip bulunmaktadır. Sınır Kapılarının ve hinterlandının getirdiği canlılık ve işleklilik bu bölge yaşantısında ve ekonomisinde inkâr edilemeyen bir varlık teşkil etmektedir. Esasen tarihi Trabzon-İran yolunun çok yıllardan beri önemini koruyan bu kapısı turistleri ilgilendiren, yazısı, kıyafeti ve düşünce şekli ile farklı iki dünyanın, yani Batı-Doğu dünyasının kapısıdır. Türkiye ve İran geliştikçe bu kapı bölgesi daha önemli olacak ve yurdumuzun parlak, çok hareketli ve yoğun trafiği olan bir geçit yöresi olacaktır.

Yukarıdaki gerçek ve imkanların her birisi tek başına önemli birer turistik attraksiyon teşkil etmektedir ve böylece Doğubeyazıt yöresinin turistik zenginliği kolaylıkla anlaşılır. Yeterki bu durum iyice kavranmalı ve uygun ve gereken değerlendirmeler yapılmalıdır. Bunları ihmal etmek, gerçekleri görmemek veya benimsememek menfaatlrimizi çiğneyip geçmek demektir ki bu da bizim yurtseverliğimizle asla bağdaşamaz.

Aracımız Ağrı kentine doğru orta hızla ilerlemeye devam etti. Biraz sonra Diyadin yakınlarına gelecektik. Bir zamanlar ben «Diyadin Hamamları» başlıklı bir yazı okumuştum; onu hatırladım ve buralara gelmişken Diyadin Kaplıcalarını da göreyim diye düşündüm ve *Diyadin* yolunu kollamağa başladım. Bir ara gezi arkadaşlarıma «Buralarda, yolumuz yakınlarında «Diyadin Hamamları olcak, gidip oralarını görelim!» dedim. Arkadaşlarım, bu uzun yolculuktan kendilerinin çok yorgun düştüklerini ve her gün çok erken saatte kalkmak zorunda bırakılmış olduklarından uykusuz kaldıklarını, binaenaleyh durmadan Ağrı'ya varıp bir Otel'de istirahat etmek istediklerini söylediler. Evet haklıydılar. Çünki geçtiğimiz bütün günlerde gezi arkadaşlarımdan erken saatlerde hazır olup buluşmayı istiyor ve mümkün olduğu kadar

çok iş ve yer görmemizi amaçlıyordum. Bu nedenle onları pek de rahat bırakmamıştım. Esasen jeep ve asker şoförümüz benim emrimde olduğu için arkadaşlarıma pek de söz hakkı düşmüyordu ve bu sebepten de seslerini çıkarmıyorlardı. Geziden ben de onlar kadar yorulmuştum. Fakat hayatı boyunca az uyuyan bir insan olarak arkadaşlarım kadar uykusuzluk çekmiyordum. Hatta onlar geceleri uyurlarken, ben bu gezi notlarımı bile hazırlayabiliyordum. Ben Diyadin'e gitmeği ısrar edince arkadaşlarım ses çıkarmadılar. Ana yolun güneyine düşen, pek de uzak olmayan Diyadin yol ayırımına gelince de anayoldan Diyadin yoluna saptık. Saat 18.00 civarında Diyadin'e girdik ve bir kahvehanenin iki tarafı birer sıra genç ve cılız kavak ağaçları dikilmiş bulunan bahçesi önünde durduk ve kahvehaneye girip oturmadık. Aracımız askeri bir vasıta olduğu için orada bulunan bir binbaşı bizimle ilgilendi ve onunla tanıştık. Durumumuzu ona anlattık. Kendisi bizimle tanışmış olduğundan dolayı memnun kaldı. Binbaşı beye «Diyadin hamamlarını» görmek istediğimizi söyledim. «Evet sıcak su yerleri var. Kasabadan biraz uzakta. Fakat orada görülecek bir bina filan yok. Yalnız havuz gibi yerler var» dedi ve «muhakkak görmek istiyorsunuz gidelim!» diye sözlerine ekledi. Yanına Diyadinli gençce bir kişiyi aldı ve beraber getirdiği kişi ile buradaki kaplıcaların adlarının Kükürtlü Kaplıca, Yılanlı Kaplıca ve Davit Kaplıcası olduğunu söylediler ve konuşurken ara sıra kaplıca yerine (çernik) kelimesini kullandılar. Sıcak su havuzlarına yaklaşırken bir havuzun kenarında bir adamın, eşi ve küçük oğlu ile yıkanıp giyindiklerini gördük. Ailenin atı biraz uzakta yem yiyordu. Onları rahatsız etmek istemedik ve sıcak su havuzlarının yanına gitmedik ve aracımızı Murat suyuna karışan bir derenin kenarında durdurduk. Havuzlar bizden 100-150 m uzaklıkta idiler.

Binbaşı bey burada, derenin akışından zamanla teşekkül etmiş tabii bir köprü yanında sıcak suyu bol olan ve durmadan dereye akan bir su kaynağını gösterdi ve bana dönerek «Bakınız şuraya! Zengin bir sıcak su hiç bir işe yaramadan dereye akıp gidiyor» diyerek üzüntüsünü belirtti. Gördüğümüz dere üzerinde başka tabii köprüler de vardı. Havuz kenarında gördüğümüz aile atını alıp oradan uzaklaşınca biz de sıcak su havuzları yanına gittik. Dört duvar içinde üstü açık bir havuz. Bunun etrafında iki açık hava sıcak su havuzu vardı. Havuzlar, basit, ilkel havuzlardı. Binbaşı bey «Galiba burası yılanlı kaplıca olacak» diyerek dört duvar içindeki havuzu gösterdi. Fazla birşey görmedik ve işte ünlü ve hatta Romalılar zamanında bile bilinen «Diyadin Hamamlarından» bir kısmı şu basit tesisten, dört duvardan ibaretti.

Diyadin'in çok ilkel olan sıcak su havuzlarının bulunduğu yerden ayrıldık. Dere kenarında bıraktığımız aracımıza yöneldik. Temiz suyu

ile şırıl şırıl akan derenin kenarlarına, etrafına baktım. Oralarda yeşillik yok, ağaç yok, bostan yok. Kendimi tutamadm ve Binbaşı'ya dönerek «Binbaşım! Bu su kenarlarında bostan filan yapılmıyor mu? Buralarda sebze yetiştirilmez mi?» diye sordum. Binbaşı bey «Hocam! buralarda bostan yapılmıyor. Fakat bu sorunuz bana bir gerçeği hatırlattı» diye cevap verdi ve ilâve etti «Buraya Karadenizli birisi yerleşmiş ve büyükçe bir tarlada lahana yetiştiriyor ve onları satıyor. Adam bundan zengin oldu...» Evet, Karadenizli bir yurttaşımız burada lahana yetiştiriyor, zengin olmasa bile varlıklı oluyor. İlginç değil mi?

Aracımıza bindik. Hava kararmağa başladı. Binbaşı ile yanımızdaki Diyadinliyi Diyadin'de bıraktık, Binbaşıya teşekkürlerimizi sunduk ve veda ettik. Akşam karanlığında Ağrı'ya geldik ve Nur Palas adlı iki katlı bir otel'e indik.

2 Ekim 1960 Pazar günü erken saatlerde kalktık. Nur Palas'tan ayrıldık ve Erzurum'a hareket ettik. Ağrı'nın (Karaköse'nin) oldukça düz ve muntazam olan ve üstünde dükkanlar bulunan ana caddesinden başka tarafını gezemedik. Ağrı henüz gelişmemiş bir kentimiz. Mahalle aralarında düzdamlı, tek katlı toprak evlerin yanında iki katlı evler de var. Bunların ve ana cadde üzerindeki evlerin hemen hemen hiç birisinde kiremit yok. Saç levhalar ile kaplı damları bulunan evler çoğunlukta. Ağrı'dan uzaklaştık. Yolumuz iyi değil ve çok tozlu. Eleşkirt'te durmadık. Ünlü, 2475 m yüksek Tahir geçidini geçtik. *Horasan*'da mola verdik ve öğle yemeğimizi yedik. Buradan Hasankale'ye (Pasinler'e) geldik ve çay içtik. Hasankale'nin görkemli kalesini ve kalenin bir burcunda dalgalanan sevimli, ayyıldızlı bayrağımızı uzaktan ilgi ile izledik. Pasinler'de çok kalmadık ve saat 15.30'da *Erzurum*'a geldik.

Bu benim Erzurum'a ikinci gelişimdir. İlk gelişim Erzurum'da kurulması yasalaşmış olan Atatürk Üniversitesinin 17 Kasım 1958 Pazartesi günü yapılan açılış töreni nedeni ile olmuştu. Atatürk Üniversitesinin henüz binaları yoktu ve tören şehrin yan sokaklarından birisinde bulunan tatil edilmiş Kız Orta Okulu binasında yapılmıştı ve mevcut Ziraat Fakültesi yanında Fen ve Edebiyat Fakültelerinin açılması söz konusu oluyordu. Törende o devrin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve diğer erkan ve Amerika'nın Nebreska Üniversitesinden bir, iki uzman hazır bulunuyorlardı. Ben de İTÜ Elektrik Fakültesi temsilcisi olarak İstanbul'dan Erzurum'a trenle gelmiş ve bu açılış törenine katılmıştım.

Fırsat bulmuşken aşağıya Atatürk Üniversitesinin o açılış gününe ait şu anılarını yazıyorum:

Ortaokul binasında yapılan Törende Sayın Celal Bayar ilk konuşmayı yapacaktı ve kürsüye çıktı. Kürsüde mikrofon ve dışardaki halkın, yapılan konuşmaları iyi duyabilmesi için de bir hoparlör tesisatı mevcuttu. Sayın Celal Bayar konuşmaya başlayınca mikrofon çalışmadı. Oradaki yetkililer mikrofonun çalışması için uğraştılar ve hemen muvaffak olamadılar. Bunun üzerine Sayın Celal Bayar hem üzüldü, hem de bu beceriksizliğe çok kızdı ve sinirlendi ve «Konuşmamı halk dinleyemeyecek» dedi. Benim oturduğum sıranın üç sıra önünde oturan Menderes'in de çok üzüldüğü görülüyordu. Sonra hoparlör tesisi çalıştı ve Sayın Bayar konuştu ve konuşmasında Atatürk'ten söz etti, eğitim davası üzerinde durdu ve tören güzel oldu. Türk Üniversite tarihinde İstanbul, Ankara ve İzmir'den başka ilk kez burada bir Üniversite kuruluyordu ve bu tarihi günde benim de o törende bulunmaklığım bana nasip olmuştu.

Akşam büyük bir salonda verilen ziyafette de Sayın Celal Bayar, Menderes ve diğer erkan bulunmuşlardı. Salonun hangi binaya ait olduğunu bugün hatırlayamıyorum. Salonda benim oturduğum masada film yıldızı Zaza Gabor'un kocası Burhan Belge yer almıştı.

Küçük bir olay da burada vuku buldu: Erzurum'un davul-zurna ve folklor ekibi salonun sahnesinde misafirler şerefine gösteri yapıyordu ve salonda çok gürültü oluyordu. Davul-zurna ekibi gösterilerine ara vermeden devam edince, şikayetler başladı ve müdahale edildi ve ekip uzaklaştırıldı.

Üniversite törenine katılmak için İstanbul, Ankara ve diğer kentlerden gelen misafir arkadaşlar ile bütün gün beraberdik. Bu nedenle ilk gelişimde Erzurum şehrini gezmek ve iyi görebilmek nasip olmamıştı. Nede olsa şehirde bazı şeyleri görmüştüm. Örneğin: Erzurum'un yıkık kalesini, güzel fakat bakımsız ve saat kulesine benzemeyen bir saat kulesini, bir çok evin damlarını, kiremitsiz olup saç levhalar ile örtülmüş oluşunu, çok yerinde tek katlı oldukça ilkel dükkanları bulunan çarşısını, çok sayıda düz ve toprak damlı iki veya tek katlı kerpiç-bağdadi evlerin bulunuşunu, Erzurum kadınlarının çoğunun Çadır (Çadur veya Sadr) denilen yollu veya başka desenli kirli-beyaz keten bezi türünden bir bezden yapılmış ve yalnız taşıyanın gözlerinin göründüğü bir tür çarşaflar ile gezdiklerini ve nihayet şehirde bazı düzgün caddelerin de, mesela, İstasyon caddesi gibi düzgün bir iki caddenin bulunduğunu görmüştüm. Tabii başka şeyler de görmüşümdür: fakat şimdi onları pek iyi hatırlamıyorum. Hatırlasam bile iyi ve kati bilmediğim için yazmıyorum.

Evet... Doğunun en önemli bir kenti olan Erzurum'a 1958 yılında-

ki gelişimden aklımda iyi kalanlar bu kadar. Aradan üç yıl geçti; bugün tekrar serhat şehrimiz Erzurum'dayım.

Bugün 2 Ekim 1960 Pazar günü.

Erzurum artık bir Üniversite şehridir ve önemli bir kültür merkezi olmaktadır. 1958'deki gelişimde bir Üniversite Kampüsü belirgen değildi, binaları yoktu. Şimdi büyük bir araziye sahip Atatürk Üniversitesi Kampüsü var. Bu seferki gelişimizin önemli hedeflerinden birisi işte bu Atatürk Üniversitesidir.

Hiç bir yerde durmadan Atatürk Üniversitesi Kampüsüne geldik. Bugün Pazar olduğu için Üniversite kapalı. Yalnız Üniversite Kitaplığı açık idi. Oraya gittik ve Kütüphane memuru ile tanıştık. Memur bey bize oldukça zengin olan Kütüphane mevcudunu ve salonlarını gösterdi. Daha sonra sayısı az olan yeni Fakülte-Enstitü binalarını, Üniversite öğretim üye ve yardımcılarına ve memurlarına ait yeni lojmanları gördük. Oldukça uzakta olan Üniversitenin Misafirlerine tahsis edilen lojmanlarda gecelemek istedik: Fakat misafirhanelerde yer olmadığı için orada kalmak mümkün olmadı. Erzurum şehir merkezine döndük ve Kars Palas adlı otele indik.

Gezi arkadaşımız Dr. Turgut Oğuzer Üniversite doçentliği ile ilgili temaslar yapmak için bize Erzurum'da kalacağını söyledi ve bize veda etti. Turgut beyin burada kalışının diğer sebebi de gezimizden yorulmuş ve dinlenme ihtiyacı duymuş olması da olabilir. Üniversitenin bugün kapalı oluşu nedeni ile boş zamanımız kaldı. Böylece Erzurum'u gezmek mümkün oldu. Kent içi gezimizi aracımız ile yaptık. Erzurumda bir iki geniş cadde göze çarpıyor. Bunlardan birisi olan Cumhuriyet caddesi üzerinde kahvehaneler ve oteller var. Uzayıp giden bu cadde üzerinde eski çarşıya yakın Selçuklu eseri Çifte Minare (diğer adıyla Hatuniye) Medresesi'ne gittik. Binanın önünde durduk. Selçuklu Türklerinin bu görkemli Medresenin kapı - minareler topluluğu cephesi simetrik, fakat dış cephe tüm görünümü ise asimetrik yapılmış. Minarelerin şerefe ve külah kısımları yok. Oraları basık konik çatı ile kapatılmış. Yollu yapılmış minarelerde renkli çiniler var. Bu taş işlemeli görkemli kapıdan içeri girdik. Avlunun etrafında sütunlu eyvan var. İki sütun arasındaki açıklıklar üstünde sivri tepesi pek farkedilmeyen sivritepe kemerler var. Eyvandan odalara giriliyor. Biz ana kapıdan girerken sol tarafa düşen iki odaya girmek istedik; bize bu odaların müze olacağı söylendi. Boş odalara girdik ve çıktık. Üst kattaki eyvanın sütunları alt kat sütunlarından daha kısa. Orada da sütun arası açıklıkların üstünde yine sivri tepesi pek farkedilmeyen sivritepe kemerler var. Biz üst kata çıkmadık. Binada, onarım olduğu için, avluda şurada

burada kısmen yontulmuş taşlar duruyordu. Binaya girişin tam karşısında, avlunun sonunda konik çatılı bir mescit mevcut. Çifteminareli Medresede bu kadar kaldık ve dışarı çıktık. Çifteminareli Medrese binasının sol tarafında Ulu cami var. Bu da Selçuklu yapıtı. Kapı önü ve kenarlar yapı taşları ile dolu. Büyük onarım varmış. İçerisine girilmiyor. Biz de Ulu Camiyi içten göremedik. Buraya yakın olan arka sokakta üç kümbetleri uzaktan gördük. Yanlarına kadar gitmedik. Uzaktan bir kısmının onarılmış olduğu görülüyor.

Çifteminare Medresesi bölgesinden ayrıldık. Yakudiye Medresesinin bulunduğu İçkale'ye geldik. Avluya benzer bir yerde Yakudiye Medresesi ve Şahane kapısı biraz yere batmış bir durumdaydı. Taştan işlenmiş kapı manzumesinde benim hoşuma giden ve her zaman değer verdiğim çift başlı Selçuklu Kartal nakşedilmiş. Medresinin içinde kubbeler var. Güzel kapıdan içeriye girmedik. Çünki binanın içi girilecek durumda değildi. Medresenin minaresi ise tuğlalarla işlemeli idi.

Sonra, kısmen harap olmuş tarihi kaleye ve İçkale semtinde bulunan saat kulesine geldik. Saat kulesinde dairesel kemerli olan altı pencere açıklığı var. Bu pencere açıklıklarının kenarlarında çift sütunların bulunduğu bu saat kulesinden Erzurum ve çevresinin çok iyi görüldüğü bize söylendi ise de biz kulenin gözetleme yerine çıkmadık. Çünki merdivenin taşları çıkmağa pek müsait değildi. Ben, saat kulesinin oturtulmuş kale kısmından Erzurum'a ve çevresine baktım. Palandöken dağlarını, Erzurum'un evlerini, camilerini, sokaklarını izledim. Erzurum'da kubbeli çok cami var. Bu duruma batı şehirlerimizde bile az rastlanır. Erzurum Selçuklu ve Osmanlı devirlerine ait kıymetli yapıt ve eserler ile dolu. Yine bulunduğum yerden, uzaklardaki Tabyalar da görünüyordu. Erzurum, bu serhat şehrimiz Türk eserleri ile dolu bir Türk kenti. Türk kültür tarihinde çok önemli bir yurt köşesi; bize gurur verecek bir tarih hazinesidir.

Yanı başımda duran saat kulesi iki kısımdan müteşekkil. Bir kısmı Saltuk devrinden kalma minare kısmıdır. Tuğlalarla şekilli yapılan bu kısımda bütün çevreyi dolaşan küfi bir yazı mevcuttu. İkinci kısmı bunun üzerine yapılmış olan gözetleme kısmıdır. Kale üzerinden etrafıma bakmağa devam ettim. Cumhuriyet caddesi üzerinde yeni yapılan çok az bina var. Şehir henüz göze batacak şekilde gelişmemiş. Sayısız düz toprak damlı, tek katlı evler, yapılar göze çarpıyordu. Bunların içinde taş örmeli, kale tipi veya taş-ahşap karışımı, kalın duvarlı kepenkli evler de vardı. Tabii şurada burada resmi, gösterişli binalar da görünüyordu. Ara sokaklar dar ve perişandı. Çarşı kısmında gözle görünür bir değişiklik yoktu.

Saat kulesinin yanından ve yarı harap olmuş kalenin üstünden aşağıya, sokağa indik. Kale üzerinden Erzurum'u ve civarını görmek kafi geldi ve şehrin başka tarafını gezmeğe lüzum görmedik. Yalnız Millî Mücadelede 23.7.1919 - 17.8.1919 günleri arasında Erzurum'da toplanan Erzurum Kongre Binasını unuttuk ve orasını görmek fırsatını kaçırdık ve buna çok çok üzüldük.

Evet... Erzurum eski kaleleri, yeni Tabyaları, Selçuklu cami, medrese, kümbetleri ve türbeleri, Osmanlı camileri, türbeleri ile bir tarih hazinesidir. Fakat bunların çoğu bakımsız, harap olmağa yüz tutmuş haldedir. Bazı binaların, özellikle Selçuklu eserlerinin onarılması öngörülmüş ve onarılmağa başlamış olması beni çok sevindirdi ve mutlu etti. Şayet bunlara gereken ihtimam verilirse, Atatürk Üniversitesi arzu edilen seviyeye ulaşır ve şehir de iyi bir gelişme gösterirse, Erzurum Türk yurdunun iftihar edilecek bir kenti olacaktır. Buna katiyetle inanıyorum.

Kars-Palas adındaki otelde gecemizi geçirdik.

3 Ekim 1960 Pazartesi günü yine erken kalktık ve saat 08.00'de Erzurum'dan ayrıldık. Geldiğimiz yola girdik. Ben, Doç. Dr. Fevzi Öztığ ve asker şoförümüz Hasankale'ye gitmek üzere jeep ile gezimize devam ettik. Hedefimiz Hasankale ve Hınıs ve Varto üzerinden Muş'a ulaşmaktı. *Hasankale*'de kahvaltımızı yaptık. Tozlu, topraklı olan üçüncü derece bir yol üzerinde yolumuza devam ettik. Hınıs'a varmadan önce Kiyas köyünde durduk ve oradaki fakir köy evlerini gezdik.

Hınıs'a vardık. Aracımızın benzini bitmek üzereydi. Asker şoförümüz benzinciye, benzin aramaya gitti. Bir süre sonra geri geldiğinde benzinin olmadığını ve benzin alamadığını söyledi. Üzüldük ve şaşırdık kaldık. Nereden benzin alabilirdik? Ve benzinsiz yolumuza devam edemezdik. Şuna sorduk, buna rica ettik; fakat benzin yok dediler ve bize benzin veren çıkmadı. Durumumuzu düşünürken, ihtiyarca bir adam 11-12 yaşında sevimli bir çocukla yanımıza geldi ve küçük çocuk «Abi! Bunlar size benzin vermediler değil mi?» diye sordu ve konuşmasına devam etti. «Burada askerî araçlara benzin vermezler, çünki parasını geç alırlar. Biz size benzin buluruz» dedi. Biz bu duruma da şaşırdık. İhtiyar adam benzin buldu ve ücretini hemen ödedik. Tabii ben ihtiyar adam ve çocukla ilgilendim ve «Siz buralı mısınız?» diye sordum. Küçük çocuk «Hayır, biz Mescitli köyündeniz» diye cevap verdi.

İhtiyar adama ve sevimli Türk yavrusuna teşekkür ettik ve Hınıs' tan ayrıldık.

Tozlu, topraklı yolumuza devam ederek *Varto*'ya girdik. Cadde üzerinde oldukça güzel bir bahçesi olan bir kahvehanenin önünde durduk. Araçtan indiğimde kendimi boz renkli tozlar içinde, tıpkı kirlenmiş unların kapladığı bir ekmekçi uşağı gibi... buldum. Elbisem, ayakkabılarım tozlara bulanmış, kaşlarımda boz renkli toz birikmişti ve ben ihtiyar bir insan görünümü almıştım. Asker şoförümüz ve Fevzi bey de aynı durumda idi. Hemen silkelendik. Kendimizi tozdan arınmağa başladık ve üstümüzü başımızı temizledik. Kahvehanenin güzel bahçesinde öğle yemeği olarak yanımızda bulunan kumanyamızdan ekmekle, kokmağa yüz tutmuş peynirimizi istemiye istemiye yedik ve fakat bolca çay içtik. Biraz dinledik ve sonra Muş'a hareket ettik. *Murat nehrinin* aktığı *Otluk* dağlarının batı vadisinden geçtik. Muş ovasını enine keserek, Murat nehrini, Karasu'yu ve tren yolunu geçerek ovanın güneyinde bulunan *Muş* kentine 3 Ekim 1960 Pazartesi günü saat 16.00'da vardık. Belediye Gazinosunda oturduk. Kahvemizi içtik. Ön tarafımızda aşağıya, ovaya doğru uzanan yeni bir caddeye, yani tren istasyonuna giden yolu seyrettik. Arkamızda Muş şehri yokuşlara tırmanıyordu ve «Burası Muş'tur, yolu yokuştur» türküsünü hatırlatıyordu.

Fevzi beyi kahvehanede bıraktım. Muş esasında gelişmemiş geri kalmış küçük bir kent. Eski, harap bir kalesi varmış; fakat ben nerede olduğunu göremedim. Kentin içinde bahçeli evler vardı. Bundan başka gezmeğe başladığım yerin etrafında ve yakın ve uzaklarında da görülecek değerde birşey göremediğim için gezime devam etmedim ve hemen geriye döndüm. Kentte yeni bir Muş daha oluşmamış. Yalnız yeni açılmış, tren yoluna giden bir cadde göze çarpıyordu.

Mus'ta çok kalmadık ve Tatvan'a hareket ettik. Uçsuz bucaksız gibi görünen Muş ovasında, şurada burada hayvan sürülerine, bir kaç köye rastladık. Hayret ettiğim bir şey varsa o da etrafımda tarımla ilgilenen insanların bulunmayışıydı. Yolumuzdan biraz uzak olan, toprak seviyesinden biraz yükseltilmiş Demir yolu Tatvan'a doğru gidiyordu. Fakat henüz tamamlanmamış gibi geliyordu bana. Tatvan'a gece karanlığında vardık ve asıl kasabayı görmeden Van gölü sahilinde, Tuğ' daki Denizcilik Bankası Van Gölü İşletmesine ait olan otel'e geldik ve otelin 12 numaralı odasına indik. Tozdan temizlendik ve akşam yemeğimizi yedik. 3/4 Ekim gecesini otelde geçirdik.

Nisbeten iyi uyudum ve 4 Ekim 1960 Salı günü yine erken saatte kalktım. *Tuğ* iskelesinden, küçük bir denizi andıran Van Gölünü ve sahilinde, uzaklardaki yüksek dağları seyrettim. Tuğ iskelesinde Van Gölünde işleyen tek küçük vapur yanımda duruyordu ve bana o anda İstanbul'u hatırlattı. Memnundum. Van Gölünün önümdeki manzarasını gördüğüm ve biraz deniz havası tattığım için mutluydum.

Fevzi beyle kahvaltımızı yaptık ve Selçukluların bir merkezi olan Ahlat'a gitmeğe karar verdik. Otelde geçirdiğimiz 3/4 Ekim gecesi için iki kişilik yatak masrafı olan 11 TL.'sını ben ödedim ve buna ait Denizcilik Bankası T.A.O. Van Gölü İşletmesinin 2012 numaralı ve 4/10/1960 tarihli otel faturasını aldım ve dosyama koydum (Şekil 18).

Denizcilik Bankası T. A. O.
Vangölü İşletmesi

OTEL FATURASI

№ 016686

Cilt :

Denizcilik Bankası Basımevi — 1043

D. No.	Geldiği tarih	Gittiği tarih	Oda ve yatak No.	Kalınan gece adedi	Yatak fiatı L.	Yatak fiatı Kr.	Tutarı L.	Tutarı Kr.	Banyo adedi	Banyo ücreti L.	Banyo ücreti Kr.	Teshin Ad.	Teshin ücreti L.	Teshin ücreti Kr.	Alınacak ücret Lira	Alınacak ücret Kr.
24/12	3/10	4/10	12	1	5	-	10	-							10	-

ğümüz kalenin yapılmasına Kanuni Sultan Süleyman tarafından başlandığını ve II'inci Selim tarafından bitirilmiş olduğunu söylediler. Bu yeni kale imiş. Başka bir yerde, yine Ahlat'ta Urartuların yaptığı eski bir kale varmış, fakat harap olmuş.

Biz konuşurken asker şoförümüz geldi ve bana «Öğretmen olan bir arkadaşıma rastladım; Adilcevaz'a davet etti. Adilcevaz buraya yakındır. Oraya gidebilir miyim?» dedi. Ben gitmesini ve fakat 1-1,5 saatten fazla kalmamasını söyledim.

Biz kahvehanedekiler ile konuşmamıza devam ettik. Ben bir ara Ahlat'ta mezarlar, kümbetler olduğuna temas edince oradakilerin hemen hemen hepsi birden «Buradaki kümbetler başka yerde yoktur» dediler ve bize iftiharla kümbetleri saydılar ve anlattılar ve Emir Bayındır kümbeti, Hatuniye kümbeti, Ersen Hatun kümbeti, Usta Şakirt kümbeti ve daha bir çoklarının adlarını söylediler. Ben küçük bir kasaba olan Ahlat'ta bu kadar çok kümbetin bulunmasına şaşırdım ve Ahlatlıların övünmelerini haklı buldum. Kümbetler bir yerde toplu olarak bulunmuyorlardı. Ahlatlılara «buraya yakın olan kümbetler ne tarafta» diye sordum. Bir çok yerlerden söz ettiler ve «şu evlerin arka tarafında Usta Şakirt Kümbeti var» dediler. Yalnız olarak oraya gittim. Evler arkasında boş arazide otlar içinde konik çatılı güzel bir kümbet, terk edilmiş bir ziynet eşyası gibi duruyordu; bu Usta Şakirt kümbetiydi. Otlar olduğu için tam yanına kadar gidemedim ve tekrar geri döndüm. Diğer taraftan Bitlis'e gideceğimizden Usta Şakirt kümbetinden başka diğer kümbetleri ve Ahlat'ın eski, güzel tarihi camilerini görmeğe vaktimiz kalmamıştı. Kahvehanede Adilcevaz'a giden şoförümüzün gelmesini bekledik. Henüz gelmemişti ve gecikmişti. Acaba bir şey mi oldu? diye düşünürken şoförümüz arkadaşı ile beraber geldi ve bize Adilcevaz'dan meyva ve özellikle ceviz getirdi. Adilcevaz'ın cevizi meşhur imiş; öyle dediler.

Saat 9.40'da Ahlat'lılara vedâ ettik. Geldiğimiz yoldan Bitlis'e gitmek için geri döndük. Yolumuzun sağ tarafında ünlü Selçuk öncü beylerinin mezar taşlarını gördük. Kendi hallerine terk edilmiş bu mezar taşları çok güzeldiler. Fakat zamanla kararmışlar ve yavaş yavaş dökülmeğe başlamışlardı. Ekserisi geometrik tezyinatlıydı ve eski harfler ile yazılı olarak abideleşmişlerdi. Bazılarının üzerinde ejder ve koç başı kabartmalar vardı. Bu mezar taşları bu boş, açık arazide, yalnız başına, büyük Türk ulusunun muhteşem bir geçmişini simgeliyordu.

Ahlat Selçuklu Türklerinin eserleri ile dolu küçük bir kentimiz, bir Türk tarihi kaynağı ve Türk mimarisi hazinesidir. İlgilenelim onlarla, koruyalım o eserleri.

Doğu gezisinin ilk gününde Bitlis'ten geçerken gezi gruplarının Bitlis Valiliğine uğramadan geçip gitmelerinden Bitlis Valisi Sayın Vefa Poyraz'ın alınmış ve üzülmüş olduğunu Van'da iken bazı arkadaşlardan duymuştuk. Onun için ilk işimiz Vali Vefa beyi ziyaret etmek olacaktı. Bitlis kalesi ile Selçuk eserlerinden Hatibiye Medresesi arasında bulunan kent merkezindeki Vilayet konağına gittik. Vali Vefa bey bizi büyük bir odada kabul etti. İlk konuşmalarımızda Sayın Vefa Poyraz «Grubunuzla buradan Van'a geçerken bana uğramadınız» dedi. Ben «Bir çok gezi grubu ile konvoy halinde Van'a gittiğimizden uğrayamadık» cevabını verince Vali bey «Alay Karargahına uğradınız ama» dedi. «evet orada durduk ve fakat kısa zaman sonra Van'a hareket ettik» dedim.

Kendisi ile uzun süre konuştuk. Nerelere gittiğimizi bildirdik. Vali bey «çok iyi yapmışsınız» dedi.

Bize çay sunuldu. Sonra oradan ayrılırken Vali bey «Bitlis'i gezmemizi, Tütün Fabrikasını görmemizi» tavsiye etti. Bu arada bir Kaymakam bey «ben de sizinle beraber geleceğim» dedi.

Bitlis'i gezmeğe başladık. Kentin içinden Bitlis deresi geçmektedir. Şehir Bitlis suyunun iki tarafındaki yamaçlarla Bitlis suyuna inen derelerin yamaçlarında kurulmuştur. Bitlis'in evleri düzdamlı kargir evlerdi. Hepsi düz cepheli, ekserisi iki katlıydı. Evler hemen hemen aynı tipte yapılmıştı. Bir çoklarının dış cepheleri kireçle beyazlatılmamış olduğundan koyu toprak rengindeydiler. Fakat pencerelerin dış kenarları badana edilmiş olduklarından beyazdılar ve buraları beyaz bir çerçeve imiş gibi göze batıyordu. Bitlis suyu yatağı düzeltilmiş değildi. Fakat derenin bazı kenarlarında duvarlar görülüyordu.

Bitlis deresi kenarında kentin ana yolu gider ve bu yolun üzerinde Bitlis'in ünlü kalesi bulunur ve kalenin yüksek duvarları yamaç eteğinde yükselmektedir. Görebildiğim kadarı ile Bitlis'te bir gelişme ve bir yenileşme yoktu. Geleneklere göre evler yapılmakta ve insanlar değişmeyen tarzda yaşamlarını sürdürüp gitmekteydiler.

Önce Bitlis'in camilerini ziyaret ettik. Eski eserler olan camilerin içleri çok fena kokuyordu, ki ben bu duruma bütün gezimde ilk kez burada rasladım. Daha sonra bir tepe üzerinde bulunan ve büyükçe bir atölyeden başka bir şey olmayan Tütün Fabrikasına gittik. Üretimi ve çalışan kadınları izledik. Bitlis civarında Amerikan Virginia tütünü ayarında kokulu bir tür tütünün yetiştiğini öğrendik. Yine bize söylendiğine göre işlenen tütün ve üretilen birinci ve köylü sigaraları bölgede tüketiliyormuş.

Bitlis deresi kenarında kurulmuş küçük bir hidroelektrik santralı

da vardı. Bize bildirildiğine göre santralin gücü takriben 200 KVA'lık imiş. Önce santrala gitmek istedik, sonra vazgeçtik.

Daha sonra Bitlis'te Selçuk eserlerinden Hatibiye Medresesinin önüne geldik. Medrese harap olmağa yüz tutmuştu. Medresenin görkemli kapısının taş işçiliği sade idi. Medresenin önü ise toprak ve çamur içindeydi. Kapısı kapalı olduğu için medreseye girip gezemedik.

Kent içi gezimizi bitirdikten sonra Muş tarafına hareket ettik. Kaymakam bey de kendi aracı ile bize refakat etti ve yolda bize «Norşin'deki Şeyh Masum'a gidelim olmaz mı?» şeklinde bir teklif yaptı ve biz de teklife memnuniyetle «olur» dedik.

İlk hedefimiz Muş ovasında Norşin köyünde Şeyh Masum'u ziyaret etmekti. Norşin'e geldik. Şeyh'e haber salındı. Hemzemin olan bir ön mekandan, penceresi az büyük bir odaya bir çeşit salona götürüldük. Bu oda da toprak zeminli ve toprakla aynı seviyedeydi. Aksakallı, düzgün yüzlü Şeyh Masum, üstünde paltosu, başı açık bizi karşıladı. Büyük odanın zemini kilimlerle kaplı, duvar kenarlarında minderler ve bir kaç sandalye vardı. Şeyh efendi giriş kapısının karşısında, girerken sağ köşede, pencere kenarında bulunan kalın bir köşe minderine oturdu ve arkasını ve sağ kolunu yastıklara dayadı ve bana yanında sağ tarafında yer gösterdi. Şeyh'in yanında, sağ tarafındaki bir minderde alaturka usulü oturdum. Şey'in solu tamamen boştu. Kaymakam beyle Fevzi bey benim sağımda biraz uzakta bitişik duvar kenarında sandalyelerde oturdular. Şeyh Masum Türkçeyi iyi konuşamıyordu. Bizlere kahve ikram edildi. Gelişimiz köyde duyulunca uzun oda gelenlerle dolmağa başladı. Şeyh'in kısa kesilmiş kara sakallı oğlu Alaeddin ile oraların ileri gelenleri kaymakam beyin yanında yer almışlardı ve hepsi benim sağ tarafıma düşen duvarların kenarında sıralanmış oturuyordu.

Konuşmalarımızda biz inkilabın amaçlarını anlattık. Şeyh'in ve etrafının ve özellikle oğlunun sözlerinden inkilaptan pek kuşkulu olmadıkları seziliyordu. Çok konuşuldu. Yalnız Şeyh az konuştu. Buna karşılık Şeyhin oğlu Alaeddin ve yanındakiler çok konuştular ve isteklerini durmadan açıkladılar. Bir ara Şeyh'in toprak üzerine konuşulmasını arzu ettiğini hissettim ve ona dönerek «Şeyh efendi araziniz çok mu?» diye sordum. Şeyh «buraların çoğu benimdir ama elimdeki Tapu senedi 2,5 - 3 dönümlük bir arazi gösterir» dedi. Arazi reformuna hiç temas edilmediği halde Şeyh'in bu sözlerinden aşağı yukarı «arazi görünüşte benim ise de bunlar esasında hazine arazisidir; bunu benden almağa ve buralarını parçalamağa lüzum yoktur» demek istediği anlaşılıyordu. Şeyh'in oğlu Alaeddin ve yanındakiler ise bu gezimizin bir

çok toplantılarında duyduğum «Bura halkı fakirdir. Devlet çok yardım etmeli. Köy yolları yapılmıyor» vesaire gibi istekleri ve şikayetleri tekrarladılar. Fakal okul isteyen yoktu. Ben istekleri hem dinliyordum, hem de «Türkiye'nin en büyük ve verimli ovalarından birisi olan Muş ovasında yaşayan bu insanlar acaba neden fakirlikten söz ederlerki» şeklinde düşünüyordum ve «istekleri çok, konuşanlar çok, yalnız çalışan yok; çalışmayınca koskoca Muş ovası bu insanları nasıl beslesinki» diyordum kendi kendime.

Şeyh Masum'un yanında bir buçuk saat kadar kaldık. Kendisinden ayrılırken Şeyh Efendi «Burada kalınız» dedi. Ona teşekkür ettik ve yolumuza devam edeceğimizi söyledik. Oradan Muş'a hareket ettik. Koskoca Muş ovasını izliyoruz. Muş İstasyon yolu kavşağında durduk. Orada bir barakada meyva satın aldık. Muş şehrine uğramadan Bingöl'e gitmek istediğimizi Kaymakam beye söyledik ve Kaymakam beyle vedâlaştık.

Yorgun olarak, barakanın yanında, aldığımız şeyleri yedik. Vakit geç olmağa başlamıştı ve yorgun olduğumuzu da göz önünde tutarak Bingöl'e gitmekten vaz geçtik ve geri döndük; geç saatlerde Tatvan'a geldik. Tekrar Tug'daki Denizcilik Bankası Van Gölü İşletmesi Otelinde 4/5 Ekim 1960 gecemizi geçirmek için Otel'e geldik Yorgun olduğumuz için erkence yataklarımıza gittik.

5 Ekim 1960 Çarşamba günü yine çok erken kalktık ve saat 06.00' da Kurtalan'a gitmek üzere Tatvan'dadn ayrıldık *Baykan*'da çay içtik ve saat 9.15'de Kurtalan'a vardık. Kurtalan'da bize tahsis edilen jeepi teslim ettik ve sevgili, çok iyi asker şoförümüze veda ettik. *Kurtalan*' dan saat 11.00'de *Diyarbakır*'a hareket ettik ve saat 15.15'de Diyarbakır'daki Turistik Otele indik.

Bu benim Diyarbakır'a ikinci gelişimdir. Birinci gelişim 1946 yılında olmuştu. Anılarımın 35'inci sayfasında temas ettiğim gibi o zaman, Kırıkkale Askeri Fabrikalarının Prinç Haddehane Fabrikası namına blister ve rafine bakır alış mukavelesini imza etmek için trenle Ergani Bakır İşletmelerine, yani Maden kasabasına gitmiştim. Tren geceleyin Maden İstasyonuna varmıştı. «Karanlıkta burada ne yapayım?» diye düşünmüş, trenden inmemiş ve zamanım varken ve uzaklardan buralara gelmişken Diyarbakır'a kadar gidip o kenti görmek istemiş ve seyahatimi yakın olan Diyarbakır'a kadar uzatmış ve sabahın erken saatlerinde Diyarbakır İstasyonunda inmiştim. İstasyonda bir kaç yolcudan başka iki de yüzbaşı tren ile ilgileniyordu. Yedek subay Teğmeni olarak üzerimde bej renginde, kilot pantalonlu bir subay elbisesi vardı. Elbise ceketimin kapalı yakası uçlarında siyah renkli bir zemin üs-

tünde askerî harp sanayinin perkel ile üçgen cedvel şeklindeki amblemi olduğundan benim askeri harp sanayii mensubu bir Teğmen olduğum görülüyordu.

Hava çok soğuktu. İstasyonda üşümüş ve ısınmak için ellerimi oğuşturuyor ve kol hareketleri yapıyordum. Isınma telaşı içinde istasyondaki iki yüzbaşıyı selamlamayı ihmal ettiğimi gören bu iki yüzbaşıdan birisi bana dönerek «o kadar çok mu üşüyorsun?» diye bir ihtar olarak ve aynı zamanda istihza ederek seslenmişti. Geciken selamlamayı yaptıktan sonra İstasyondan süratle çıkmıştım. Kent uzakta olmalı ki istasyon civarında binalar yoktu. Şehrin nerede olduğunu göremediğimden orada rastladığım bir kişiye Diyarbakır'a ne taraftan, nasıl gideceğimi sormuş ve muhatabımdan «şurada duran faytona biner gidersiniz» cevabını almıştım. Faytona binmiş, etrafı bomboş olan bir yoldan Diyarbakır kalesi yanına gelince, arabacıya ineceğimi ve kaleyi gezeceğimi söylemiş ve araçtan inmiştim. Ününü çok kez duyduğum Diyarbakır kale duvarlarını her zaman görmeği arzu etmiştim. Bu nedenle bu fırsatı kaçırmamak için geldiğim istasyon yolunun şehre giren kale kapısından kale içi tarafına girmiştim. Hayretle izlediğim kale surlarının üzerine giriş yerinde bulunan bir yerden çıkmak isterken, keskin bir ses bana «Teğmenim oraya çıkmak yasak!» diye ikaz etmişti. Bana seslenen süngülü nöbetçi askerin yanına geldim ve ona «Uzaklardan bu sabah geldim. Kale üstüne çıkamam mı?» diye sorduğumda nöbetçi asker. «Olmaz, aşağıda duvar içinde askeri depolar var, çıkamazsınız!» dedi. Ben ünlü kale duvarları üzerine çıkma isteğimi yenemediğimden, nöbetçi Mehmetçiğe «Peki ben çıkarsam ne yaparsın?» diye sorduğumdan nöbetçi «Sizi hemen tevkif eder, askerlik şubesine götürürüm subayım!» dedi. Ben «görüyorum ki beni yakalayıp götüreceksin; çok güzel! O halde gideceğimiz yere kale surları üzerinden gideriz. Ben de Diyarbakır kalesini bir de üst kısmından görmüş olurum» deyince «Teğmenim niye buradan çıkmak istiyorsunuz. Burası yasak bölge, bir parça ilerden çıkın, orada yasak yok» dedi. «Çok güzel niye bunu bana daha önce söylemedin?» dediğimde «Siz yasak olan yerden kale üstüne çıkmağa bakıyorsunuz da ondan» diye cevap verdi. Ben geldiğim yolun, dolayısıyla Diyarbakır'a girdiğim kale kapısının sol tarafında biraz uzakta bir yerden surların üstüne çıkmıştım. Bu muhteşem kaleyi yapan Roma İmparatorlarını ve Selçuklu Artukoğullarını saygı ile anarak, geniş olan surların üstündeki, devriye yolunda, 120-150 m kadar yürümüş ve yürürken de kale içindeki şehir evlerine bakmıştım. Önümde kale içinde bir şehir, Diyarbakır kenti. Dar sokaklarda evler birbirine karışmış surlara çok yakın yerlerde düzdamlı, tek katlı, hemen hemen penceresiz gecekondu tipi evler

vardı. Vakit sabahın erken saatleriydi. Surlara yakın olan bu evlerden, kadın, erkek, çoluk çocuk dışarıya çıkıyor ve kale duvarları yakınlarına defi-hacet yapıyorlardı. Surların diplerinde öbek öbek, çömelmiş insanlar. İşte Diyarbakır kentinde karşılaştığım ilk manzara bu olmuştu. Uzun yıllar yaşadığım Viyana'dan geleli henüz iki yıl olmuştu. Düşünün bir defa, o sabah gördüğüm o manzaranın uygar bir insan üzerine yapacağı tesiri! O gördüğüm şeyler bana da çok fena tesir etti ve bende genel bir hayal kırıklığı yaratmıştı ki tarif edemem.

Surların üstünden inmiş, nöbet tutan Mehmetçiğin yanına gelerek ona teşekkür etmiş ve Diyarbakır çarşısının ne tarafta olduğunu sormuştum. Bana gösterdiği yönde yürüyerek Diyarbakır çarşısına gelmiş ve dükkanlara baka baka çarşı sokaklarında gezinmiştim. Karnım acıkmıştı. Sabahleyin gördüğüm manzaranın etkisi bende hala devam ettiği için bir şey yemek istemiyordum. Fakat yine de birşeyler yemeli idim. Peynir satan bir bakkalın dükkanı önüne gelmiş ve peynir alacaktım. Fakat dükkandaki yiyecek maddeleri üstünde sinek sürülerini görünce peynir almaktan da vazgeçmiştim. Bir manav yanından geçerken Diyarbakır'ın ünlü karpuzlarını uzun uzun seyrettim. Çarşıyı terk ederek mahalle aralarına, daracık sokaklara girmiş ve oralarda gezinmiştim. Dar bir sokakta, duvarlar içinde kale tipi evler arasından geçerken bir evin bahçe kapısının açık olduğunu görmüş, kapıdan içeriye ve bahçeye bakmış küçük saray parçasını andıran bir evi görünce şaşırıp kalmıştım. Buradan kalenin bugün pek hatırlayamadığım Urfa veya Mardin kapısına kadar yürümüş ve kapıdan, yani surlar dışına çıkınca bomboş bir bozkır arazisi ile karşılaşmıştım. Geri dönmüş, Dicle nehri tarafına gitmiş ve şehrin bu kısmında takriben 100 m aşağıda akan Dicle nehrini seyretmiştim. Bulunduğum yere yakın, Dicle nehrine inen bir yamaçta üçlü değirmen kaskadının, yani alt alta yapılmış üç değirmenin çalıştığını görmüştüm. Dicle kenarlarında ise uzayıp giden bostanlar göze çarpıyordu.

Oradan ayrılmış, surlar dışında hemen hemen tek başına duran askeri mahfele gelmiş, orada ufak tefek birşeyler yemiş, çay içmiş karnımı doyurmuştum, Diyarbakır'da fazla kalmayıp öğleye yakın Maden'e, Ergani Bakır İşletmelerine hareket etmiştim.

O gelişimde Diyarbakır'ın Ulu camiini ve avlusunu görmüş, fakat camiin içine girmek nasip olmamıştı.

Yine o yıllarda Diyarbakır, kale içinde bulunan, sokakları dar bir kentti. Surların dışında hemen hemen yalnız askeri mahfel vardı. Kent ise geri kalmış, temizliğine itina gösterilmeyen bir doğu kentimizdi.

Yukarıda yazdıklarım benim 1946 yılında Diyarbakır'a ilk gelişimin intiba ve anılarıdır. 14 yıl sonra, bugün tekrar Diyarbakır'dayım ve tekrar bu gezideki anılarıma dönüyorum.

Surların dışında yeni açılmış, düzgün ve geniş bir cadde üzerinde, önünde bahçesi olan Turistik Otel'e girdiğimizde Otelin salonunda az üyeli bir müzisyen grubu modern Türk müziğini çalıyordu. İşte Diyarbakır'da bu gelişimde benim için bu ilk ve güzel bir srüprizdi. Otel temizdi. Önce lokantasında yemek yedik. Sonra ben bir banyo yaptım ve temizlendim.

Saat 17.00'ye geliyor.

Fırsat bulmuşken, geç de olsa Diyarbakır'ın eski ve yeni kısımlarını gezmeğe başladık.

Diyarbakır şimdi birisi kale içinde eski şehir, diğeri surlar dışında yeni şehir olmak üzere iki kısımdan teşekkül ediyor. Kale içindeki eski şehirde büyük bir değişiklik yoktu. Yine daracık sokaklarda birbirine girmiş evler ilk gelişimde gördüğüm gibi duruyordu. Yalnız bir iki yol açılmış, bir iki meydan yapılmış, Kale surlarının bazı kısımları onarılmıştı.

Karakteristik olan eski şehrin şerefelerine kadar dik dörtköşe kesitli olan minareleridir. Petek kısımları yuvarlaktır ve yurdumuzda alışagelmiş minare yapılışından ayrı tiptedir. Türkiye'nin aşağı yukarı her köşesinde minareler dairesel veya çokgen (yollu, ivmeli) kesitlidir ve muhteşem bir sütunu andırır. Bu sütunun krepisine yani temele oturduğu kısıma, cami yapılışına uygun bir şekil verilir. Minarelerin çoğunlukla dorik sütun başlığına benzer veya onu andıran bir şerefe kısmı vardır. Şerefeden sonra petek kısmı yuvarlak veya çokgen veya yollu, ivmeli şeklini muhafaza ederek daha küçük kesitle devam eder ve çok narin ve uzunca zarif bir sivri konik külah ve onun ucunda aylı bir alemle son bulur. Tabii içinde merdiven boşluğu dolayısıyla merdiven bulunan yuvarlak veya çokgen kesitli böyle bir minarenin yapılışı, teknik bakımdan daha derin bilgi ve ölçü hassasiyeti ve mimarlık bakımından olgun ve estetik görüş varlığı ister. Halbuki Diyarbakır minarelerinin bazıları şerefelerine kadar eşkenarlı dik dörtgen kesitli yapılardır ve şerefeleri ise bu kulelerin tavanıdır; ondan sonra da küçük kesitli kısa bir kısım, yuvarlak kesitle devam edip yine narin bir konik külah ve alem ile son bulmaktadır. Belli bir mimari stili olmayan, karışık yapılışlı bir minare tipidir. Şayet şerefeden sonra yapı uzunca bir ihram şekilli bir kısımla son bulsaydı, bir çok mahzurlar kayıp olup giderdi.

Ulucamii minaresi de dahil Diyarbakır'da dikdörtgen kesitli birkaç minare vardır. Bunlardan birisi olan Şeyh Mutahhar camiinin dört ayaklı minaresinin Diyarbakır'da bulunduğumuz zaman onarılmakta olduğunu gördük. Bu minare ve camii Akkoyunlu'ların eseridir. Eskiden bir Bizans kilisesi olduğu söylenen ve cepheleri güzel sütunlarla dekore edilmiş bulunan Ulucamiin avlusuna vardık ve şadırvanının yanına kadar gittik. Fakat camiin içine girmek ve iç taraflarını görmek bu sefer de bana nasip olmadı ve camiin içine giremeden oradan ayrıldık.

Tabii Diyarbakır denilince akla ünlü kale ve surları gelir. Bilindiği gibi Diyarbakır kalesi dünyanın sayılı uzun kalelerindendir ve surların uzunluğu takriben 5 km tutar. Sayısız kuleleri içinde görkemli burçları da vardır. Kale surları oldukça iyi bir durumdadır.

Ecdat yadigarı olan bu surlar yurdumuzun büyük bir tarihi zenginliği ve büyük bir turistik attraksiyonudur. Değerini bilelim ve koruyalım.

Diyarbakır'ı da görmekle Doğu tetkik gezimiz son bulabilirdi ve buradan trenle İstanbul'a dönebilirdik. Yorgun olduğunu bildiren gezi arkadaşım Doçent Dr. Fevzi Öztığ'ın fikri ve arzusu da buydu. Fakat ben buralara kadar gelmişken Mardin, Urfa, Gaziantep ve Adana üzerinden İstanbul'a dönmeği ve bu nedenle gezime devam etmeği düşündüm ve bu hususu gezi arkadaşım Fevzi beye açtım. Fevzi bey «Ben de oralarını görmek isterdim. Yorgunluğumu bir tarafa bırakırsak maddi durumum buna müsait değildir» dedi. «Gelmek arzusunda iseniz ben sizi maddi bakımdan memnuniyetle desteklerim» dedim. Ve bu şekilde Fevzi bey trenle İstanbul'a hareket etmekten vazgeçti. Fevzi beyin benimle gelmeğe karar vermesi beni iki yönden sevindirdi. Bir defa nazik, terbiyeli gezi arkadaşıma alışmıştım; sonra gezime yalnız devam etmektense tanıdığım bir arkadaşla gitmek daha emin ve daha iyi olacaktı. Şunu burada hemen belirtmek isterim: Doçent Fevzi beye maddi desteğim önemsiz bir kaç yol masrafından ibaret kalmıştır.

5/6 Ekim 1960 gecesini Diyarbakır'ın Turistik Otelinde oldukça rahat geçirdik. Yine erken saatlerde kalktık. Kahvaltımızı yaptık ve 6 Ekim 1960 Perşembe günü saat 09.00'da bir dolmuşla *Mardin*'e gitmek üzere Diyarbakır'dan ayrıldık. Oldukça iyi bir yolda ve hemen hemen boş ve ağaçsız bir arazide, bir bozkırda ilerledik. Aynı gün saat 11.50'de Mardin beşiği yamaçlarında kurulmuş *Mardin*'e girdik. Batıdan doğuya uzanan ve şehri hemen hemen ikiye bölen ana cadde üzerinde, Mardin çarşısının ve hükümet Konağının bulunduğu yere geldik. Burası meydansı, genişçe bir cadde kısmıydı. Dolmuşumuz burada durdu. Yakını-

mızda, caddenin güneyinde Can Palas adında bir Otelcik vardı. Orada konaklamağa karar verdik ve Can Palas'a girdik. Eşyalarımızı daracık merdivenli bu ev tipi otelciğe bıraktık. İlk işimiz hemen yakında bulunan ve eski bir bina olan Vilayet Konağına gidip Mardin Valisini ziyaret etmek oldu.

Vali beye tabii gezimizin amacını ve gezimizde çok şeyler gördüğümüzü ve Diyarbakır'dan Mardin'e dolmuşla geldiğimizi anlattık. Konuşmalarımızda Vali beye Nusaybin'e ve dolayısıyla Türkiye-Suriye sınır kapısına gitme arzumuzu da ilettik ve kendisinden bize bu hususta yardım edilmesini rica ettik. Vali bey «Hay, hay! Yalnız bu hususu Vali Muavini bey ile konuşun! O gerekeni yapar» dedi. Bizi Vali Muavininin odasına götürdüler. Girdiğimiz oda büyükçe bir odaydı ve pencereleri Mardin ve Suriye ovalarına bakıyordu. Biz pencere önündeki sandalyelere, solumda Fevzi bey olmak üzere oturduk. Vali Muavini ise bizim sol tarafımızdaki duvarın önünde duran masasının koltuğunda oturuyordu. Odanın giriş kapısı biraz uzakta, karşımızdaki duvarda bulunuyordu. Vali Muavini beye Vali bey ile konuşulanları aktardık ve Nusaybin'e gidebilmemiz için yardımını istedik. Vali Muavini bize önce hangi Üniversite'den geldiğimizi sordu. Kimler olduğumuzu tekrar söyledik ve hangi Üniversite mensupu olduğumuzu bildirdik. Ben İstanbul Teknik Üniversitesi mensubu olduğumu söyleyince Vali Muavini kızardı, suratını astı ve bana dönerek «Ben sizin Üniversitenize küskünüm, hatta kızgınım» dedi ve benim «Neden?» soruma şu olayı anlattı:

«Buraya gelmeden önce İstanbul'un Şile ilçesinde kaymakamdım. İstanbul Teknik Üniversitesinden Prof. Sait Yaşar ile öğrencileri geodezi tatbikatları için yaz aylarında Şile'ye gelir ve sahilinde kampüs kurarlardı. Bir defasında bazı olaylar yüzünden halk şikayet etmişti. Ben de kampüs kurulmasını önlemek istemiş ve önlemiştim. Bu nedenle Prof. Sait bey ile aramızda münakaşalar ve anlaşamamazlıklar olmuştu. Bunun üzerine İTÜ, dolayısıyla Prof. Sait Yaşar beni şikayet ettiler ve bunun sonucu ben de buraya gönderildim» dedi. Vali Muavinine «Ben İTÜ Elekrik Fakültesi öğretim üyesiyim. Sait beyi tanırım. Sait bey İnşaat Fakültesi öğretim üyesidir. Herhalde bir anlaşamamazlık oldu. Olaydan bilgi sahibi değilim. Fakat üzüldüm» dedim ve konuyu değiştirdim. Vali Muavini bey, ne de olsa bu şekilde biraz deşarj olmuş olacak ki, bizimle başka konularda samimi konuştu. Nusaybin'e gitmek için telefonla konuşmalar yaptı ve Nafıanın arabasının öğleden sonra emrimize amade olmasını temin etti. Kendisi ile Yurt davalarına bolca temas ettik. Ben Mardin'lilerin böyle çıplak yamaçlarda, sokakları belli olmayan sıkışık bir şehirde yaşayacaklarına, aşağıya o güzelim ovaya yerleşseler daha iyi ve düzenli bir hayat geçirseler olmaz mı? de-

yince Muavin bey «Evet, çok doğru söylediniz. Ovada, 10 km uzakta Tren İstasyonu var. Mardinlilere oraya taşınmaları daima söylenir. Fakat onların oraya taşınmak isteği az ve ovaya her nedense inmiyorlar» diyerek sorumu yanıtladı.

Biz sohbet ederken kapı vuruldu. Şişmanca bir odacı ile orta yaşlı bir kadın içeri girdi. Kadının üstünde entariler, başında ise örtü vardı. Elinde de Hüviyet Cüzdanına benzer bir evrak taşıyordu. Odacının elinde bir dilekçe olmak üzere Muavin beyin masasına yaklaştılar. Vali Muavinine dilekçeyi uzatan odacı kadının Türkçe bilmediğini söyledi ve ona tercümanlık yaptı. Muavin bey bize dönerek «buralarda insanlar başkalarının Nüfus tezkeresini kullanıyor. Veya aralarında vesikaların fotoğraflarını değiştiriyorlar. Bunu önlemek istiyoruz» şeklinde şikayet etti. Odacı kadınla fazla ilgilenmedi ve gitti. Muavin bey dilekçeye gereken meşruhatı yaptı ve kadının eline dilekçeyi verdi ve ona gitmesi için eli ile işaret etti. Bundan sonra ilginç bir olay oldu. Şöyleki: Kadın büyük olan odanın kapısına doğru gitti ve biz de sohbetimize devam ettik. Biz konuşurken odanın kapısına durmadan parmakla vurulduğunu duyduk. Muavin bey ve bizler kapıya ve kapının yanında duran kadına baktık ve şu manzarayı gördük: Kadın içerde ve kapıyı açıp çıkmıyordu. Odaya girilirken müsaade için nasıl kapıya vuruluyorsa, kadın kapıya parmağı ile öyle vurup duruyordu ve bir şey bekliyordu. Biz gülümseyerek sustuk ve kadının parmağı ile kapıya vurmasını izledik. Kadının ne istediğini tabii anlamıştık. Kadın odadan çıkmak için Muavin beyden müsaade istiyor ve kapıya vurup duruyordu. Muavin bey gülerek kadına seslendi ve eli ile «çık, çık» der gibi işaret etti ve kadın odadan nihayet çıkıp gitti. Muavin bey bize dönerek «Şaşırmayın efendim! Bu kadın gibi, odadan çıkarken de kapıya vuranlar buralarda çoktur» dedi.

Bu olaydan ben şu neticeye geleceğim:

Sözü edilen kadına, mesela bir makam odasına girerken kapıya vurarak müsaade alınması hususu, bir kişi tarafından içeriye gireceği anda söylenmiş olduğu anlaşılıyordu. Kadına bu davranışı öğreten kişi, bu gibi insanların bu devirde bu kadar görgüsüz ve kültürsüz olabileceğini düşünmemiş olmalıdır. Aksi halde sözü geçen kadına «Kapıya vurmadan odadan çıkarsın» diye tenbih ederdi.

Yine sohbetlerimiz sırasında içeri ihtiyarca başka bir kadın geldi. İki çocuk anası olan bu kadın da hemen hemen hiç Türkçe bilmiyordu. Kadının işi de yine Nüfus Hüviyet Cüzdanı ile ilgiliydi. Bu kadın bütün hayatı boyunca hüviyetini gösterecek bir vesika çıkartmamıştı. Şimdi hayatında ilk kez Nüfus Cüzdanı almak için müracaat etmişti. Kendi-

si nikahsız olarak evli imiş. Hele şu hale bakın! Kadın hiç bir kimlik kaydı olmadan nerede ise ölecek, yok olup gidecekti. Bu nasıl iş? Bunda kimin kabahatı var? Devletin mi? Hayır, asla! Ben bütün kabahati, kasıtlı Nüfus Cüzdanı almayanlarda bulurum. Türkiyemizin özellikle yurdun doğusu kasten Nüfus Cüzdanı almayanlarla doludur. Olur mu? böyle şey olur mu? Yakışırmı bu devirde kimlikleri olmayan insanların aramızda kollarını sallaya sallaya, gezmeleri?

Öğleden sonra Nafianın arabası ile *Nusaybin*'e gideceğimizden Vilayette fazla kalmadık ve Vali Muavini beye veda ettik ve Vilayet Konağından çıktık. Otelimize geldik. Ben otel'de çok kalmadım. Önce hemen oralarda, ana caddenin biraz güneyinde, ağaçsız bahçesi olan bir kahvehaneye, bir dernek kahvehanesine gittim. Bahçesinde bir çay içtim. Oradan çıktım. Can Palas'ın yakınlarında bulunan bir camii görmek istedim. Daracık bir yoldan bir camiin mi? Yoksa bir medresenin mi bilemem? Taştan görkemli kapısı önüne geldim. İçeri girmek için kapıya doğru ilerledim. Bir ses «Beyim orası kapalı, giremezsiniz!» dedi. Bunu söyleyen sarıklı bir kişiydi. Binaya giremedim ve böylece bana Mardin' de de bir camiye girmek, dolayısıyla Artukoğulları'nın bir eserini maateessüf görmek nasip olmadı.

Öğle yemeğinden sonra Nafianın aracı bizi otelimizin önünden aldı. Nusaybin'e, dolayısıyla Türkiye-Suriye hududuna doğru yol aldık. Arkamızda, doruğunda haşmetli bir kale harabesi bulunan çıplak bir tepenin yamaçlarına gelişi güzel sıkıştırılmış evleri ile Mardin duruyordu. Önümüzde ağaçsız bir bozkır ovası. Düz bir arazideki yoldan Nusaybin'e geldik.

Bilindiği gibi Nusaybin'den İstanbul-Bağdat tren hattı geçer ve Nusaybin'in hemen güneydoğusunda Türkiye'yi terk eder; önce Suriye'nin küçük bir bölgesine girer ve 85 km sonra da Irak'a geçer. Sınır kapısına gitmeden önce Nusaybin Tren İstasyonuna geldik ve orasını gezdik. İstasyonda tren yolunun iki tarafa uzayıp giden raylarına bakarken Tarihi hatırladım ve hülyalar kurdum. Tren yolu bir yönünde Türk yurdu içinde, genç Türkiye Cumhuriyeti Başkenti Ankara'ya ve oradan Tarihin iki büyük İmparatorluğunun Başkenti olmuş olan İstanbul'a doğru uzayıp gidiyordu; diğer yönünde Bağdat'a, Harün-ür-Reşit'in ülkesine, 1001 gece masalları diyarına, bizim kayıp ettiğimiz zengin petrol bölgelerine uzanıyordu. Türk topraklarının da bulunduğu bu son yerlere geçmek bize şimdi, şuracıkta, yasakdı ve oraları bize artık yabancı olmuştu. Raylara bakarken kurduğum hülyaları not etmeyeceğim. O istekler, o hayaller bende gizli kalsın. Onları belki birgün gelecek Türk kuşakları gerçekleştirirler.

İstasyon civarından ayrılırken Türk - İran sınırında yaptığım gibi burada da adını bilmediğim bir süs ağacından küçücük dallar koparddm ve tomurcuklu dalları, buraların bir hatırası olarak, Nüfus Hüviyet Cüzdanımın iki yaprağı arasına güzelce yerleştirdim. Buradan Türkiye - Suriye sınır kapısına geldik. Bize hudut kapısı hakkında bilgi verildi ve kapı ve civarı gezdirildi.

Nusaybin'den Mardin'e geri döndük. Yolda uzaktan Süryanilerin önemli dini merkezlerinden biri olan Deyrülzaferan Manastırını gördük. Uzaktan dağ içine yerleştirilmiş gibi görünüyordu. Bu çok eski Deyrülzaferan Manastırı Mardin'in 6 km doğusundadır. Dağın tepe ve yamaçlarında oldukça yeşillik bir yerde kurulmuş ve oldukça da haşmetli bir görünüşü var. Mardin'e gelmişken bu manastırı görmek isterdim. Fakat görüp, gezemedim, nasip olmadı.

Mardin'e geldik ve sözüm ona Can Palas'a indik. Vakit ikindi sonrasıydı ve henüz hava kararmamıştı. Güneye bakan odamın penceresinden kente ve Mardin ovasına baktım. Penceremin şahane bir manzarası vardı. Yamaçlar ile bayırlarda karmakarışık sokak ve evleri ile Mardin, aşağıya, ovaya doğru iniyor. Karşımda sonsuz gibi görünen bir Mardin ovası, Suriye toprakları ile kaynaşıyor.

Küçük bir ev bozması olan otelimden çıktım. Akşam yemeğimizi yedik. Yarın erkenden kalkacak ve Urfa'ya gidecektik. Karanlık basmıştı. Otel odamın penceresinden yatağa girmeden önce yine güneye baktım. Zifiri karanlık içinde, yakınlarda, bir iki yerden cılız elektrik ışıkları geliyordu. Birisi Mardin İstasyonu ışıkları olmalıydı. Uzaklarda, bu zifiri karanlığın ötesinde, küme küme, pırıl pırıl elektrikleri yanan köyler görünüyordu. Bunlar Suriye topraklarındaki yerleşim yerleriydi. Medeniyet bizden kaçmış, Suriye topraklarına sığınmış gibi geldi bana. Kendi kendime «Onlar zengin. Petrolleri var. Biz ise fakiriz; kolay değil, genç ve fakat fakir Cumhuriyetimizin yapacağı çok işler var!» diye mırıldandım durdum.

Sabahleyin çok erken kalktık. Otobüsümüz saat 05.30'da önümüzdeki meydancıktan kalkacaktı. Ben hazırım. Can Palas'tan çıktım. Etrafıma ve Mardin'e son kez baktım. Mardin beşiği tepesinde bulunan harabe kale henüz puslu görülüyordu. Bana doğru inen yamaçlarda, düzensiz, birbirine karışmış evler beyazımtırak taşlardan yapılmış. Hepsi düzdamlı, çoğunlukla tek katlı, ekserisinin güneye bakan ön cepheleri iki pencereli. Evler yamaçlarda birbiri üzerine bindirilmiş, üst üste yapılmış gibiydiler. Bu evlerin aralarında sokaklar görülmüyor; onların yerine yokuşlu, düzensiz gidiş geliş patikaları gibi yerler görülüyordu ve sonra hemen kayıp oluyordu. Mardin'de insanlar kısmen evlerin

damlarının üstünde gelip gitseler gerek. Evet Mardin'de geniş caddeler, düzgün ara sokaklar yoktur. Esasen Mardin'de hiç bir gelişme göze görünmüyordu. Bayırlı, yokuşlu gidiş geliş yerleri vardı. Tepeden, örneğin, kaleden yuvarlanacak bir kaya parçası bu kentte bir çok evi yıkıverecek gibi geliyordu bana. Yağmur sularının evlerin damlarından, evlerin arasından ovaya nasıl aktığını bir kez görmek isterdim. Yüzlerce ev arasında pek az ağaç görülüyordu. Evler o kadar sık, ki birbirine yapıştırılmış hissini veriyorlardı insana.

Otobüse bindik. Artukoğullarının eserleri ile dolu Mardin'den, bunlardan hiç birisini yakından görmek nasip olmadan, ayrılıyorduk. Buna çok üzgündüm. Gözümle bu Türk boylarının eserlerini otobüsten izliyordum. Otobüsümüz 7 Ekim 1960 Cuma sabahı saat 05.30'da Mardin' den Urfa'ya hareket ederken «acaba Mardin'e, yurdumun bu köşelerine gelmek bir kez daha bana nasip olur mu?» diye düşünüyordum.

Oldukça güzel bir yoldan *Kızıltepe* kasabasına geldik. Aracımız durdu ve biz de ondan indik. Bir kahvehanede çay içtik; oradaki halkla konuşmalar yaptık. Kahveden çıktıktan sonra etrafıma bakındım. Ovada kurulmuş olan Kızıltepe'de düzgün ve muntazam sokaklar vardı. Doğrusunu söylemek gerekirse buna çok hayret ettim. Çünki Mardin'de göremediğim düzgün sokakları burada görmüştüm. Otobüsümüz Kızıltepe'de çok kalmadı ve Viranşehir'e gitmek üzere hareket etti ve *Viranşehir*'de bir meydanda durdu. Şoförümüz bize burada biraz fazla kalacağını söyledi. Biz de bulunduğumuz alanda dolaştık ve meydanı dönerek kasabaya şöyle bir göz attık. Bütün doğu ve güneydoğu yerleşim merkezlerinde olduğu gibi Viranşehir'de de evler düzdamlı, basit kerpiç evlerdi. Tekrar otobüse bindik ve hareket ettik.

7 Ekim 1960 Cuma günü saat 11.00 civarında *Urfa*'ya girdik. Ağaçlı, tatlı gölgeli bir yerde otobüsümüzden indik ve bu otobüsle ilgimizi kestik.

Urfa düz ovada kurulmuş büyükçe bir şehirdi. Burada da özel evlerin bir çoğu düzdamlıydı. Fakat kırmızı kiremitli binalar da vardı. Urfa'da geceyi geçirmeyip Gaziantep'e gidecektik. Tabii buraya gelmişken Urfa'yı şöyle bir gezelim ve görelim dedik. Bir fayton kiraladık ve bununla şehri gezdik. Urfa'nın ünlü Halil Rahman camiini ve gölünü gördük. Camiye girmedik; gölünün kenarında durduk. Sonra yakınındaki Ayn-Zeliha havuzu kenarına geldik. Havuz balıklarla dolu idi. Kutsal oldukları söylenen bu balıkların birbirleri üzerine kümelenip suda yoğun bir sürü halinde kaynaşarak hareketlerini izledik. Buradan ayrıldık ve yine faytonla Urfa'nın ana caddesini, çarşısını gezmeğe devam ettik. Dar sokaklara girdik ve sekiz köşeli minaresi bulu-

nan Ulu camiinin yanından geçtik. Fakat oldukça uzakta, bir tepedeki İbrahim Peygamber ile de efsaneleşmiş olan ünlü Urfa kalesine gidip gezemedik. Yalnız kale surlarının bir kısmı ile ayakta kalmış iki Roma sütununu uzaktan görmekle yetindik. Sonunda tekrar otobüslerin bulunduğu yere geldik. Tabii faytonla gezilen bir kentte insan çok büyük ve etkin intibalar toplayamaz. Çünki böyle hızlı bir gezide her şey ve her yer üstünkörü görülür. Yalnız bu gezimizde Urfa'nın göze çarpan bir gelişme ve ilerleme kayıt etmediğini gördük ve üzüldük.

Urfa'dan 7 Ekim 1960 Cuma günü saat 12.20'de başka bir vasıta ile Gaziantep'e gitmek üzere ayrıldık. Fırat Irmağı üzerinde bulunan Birecik kasabasına geldik. Minibüsümüz Birecik-Fırat Köprüsünün doğu başında mola verdi. Biz de bu fırsattan istifade ederek Fırat Irmağının doğu kıyısına indik. Önümüzde yavaş yavaş akan Fırat nehri, solumuzda, şahane, çok güzel ve modern bir Devlet Köprüsü duruyordu. Bu, birkaç yıl önce yapılan Birecik Köprüsüydü. 700 m uzunluğunda 10 m genişliğinde olan, iki tarafında yaya trotuvarı bulunan, 5 büyük 14 küçük kemerli *Birecik - Fırat Köprüsü* idi. Arkamızda dar bir düzlükten sonra beyaz ve çoğunun tek katı bulunan düzdamlı evleri ile tepeye tırmanan Birecik kasabası tepeye yaslanmış gibi duruyordu. Tepe üstünde pek fark edilmeyen bir kale harabesi vardı. Sağımızda biraz ötede, Fırat Irmağı yakınındaki bir düzlükte ağaçlıklar görülüyordu. Manzara şahane denilecek kadar etkiliydi.

Diğer taraftan Birecik'te 90-100 kuştan müteşekkil *Kelaynak* kolonisinin bulunduğunu hatırladım. Nesli tükenmek üzere olduğu söylenen bu kuşların yaz aylarında Birecik kasabasının yaslandığı tepenin kayalıklarında yaşadıklarını duymuştum. Kelaynak kuşlarının hangi kayalıklar arasında bulunduklarını uzaktan gözlerimle aradım. Fakat hiç bir şey göremedim. Belki göç etmişlerdi. Göremedim ama, şunları düşünmekten de kendimi alamadım: Şayet bu kuşların nesli hakikaten tükeniyorsa, o vakit buradaki bu Kelaynak kolonisi bizim için araştırma ve turistik bakımından büyük bir attraksiyon olur ve tereddütsüz bir kuş zenginliğini teşkil eder. Bu gerçeği hiç unutmayalım! Demekki Birecik'lilerin başlarına bir kısmet kuşu konmuştur. Acaba Birecikliler bunun değerini biliyorlar mı ki? Ve bunu değerlendirebiliyorlar mı? Yoksa onları huzursuz ederek, ürkütüp korkutarak veya öldürerek Kelaynak kuşlarının neslinin kayıp olmasını hızlandırıyorlar mı?

Fırat Irmağı kıyısında başka şeyler de düşündüm; örneğin:

İnsanların Tarihe Giriş Çağında ilk adları geçen dört büyük ırmak vardır: Nil, Fırat, Dicle ve Kızılırmak. Bu nehirlerin ovaları, vadileri, kıyıları, deltaları bizim bölgemizde, yani Önasya'da, Yakın Doğu'da ge-

lişen uygarlıkların beşikleriydiler. 3000-7000 yıl önce. İşte ben, uygarlık oluşturan bu nehirlerden birisinin kıyısındaydım.

Önümde akan bu Fırat suyu, Nil nehrinden daha çok savaşlara şahit olmuş ve daha değişik kültür ve uygarlığa sahne olmuştur. Mesela kale yapmakta çok mahir olan Etiler, yalnız Kızılırmak dolaylarında değil, buralarda, Fırat kıyılarında, kuzey Suriye'ye kadar olan bölgelerde de uygarlıklarını geliştirmişlerdir. Çoğu zaman Mısırlılar dolayısıyla Firavunlar ile iyi geçinen Etiler'in en amansız düşmanları Asurlar idi. Eti İmparatorluğunun takriben 3100 yıl önce yıkılması ile buralarda ve Kuzey Suriye'de Geç Etişehir Devletleri teşekkül etmişti. Bunlardan birisi Kargamış Şehir Devletiydi ve buralara yakın bir yerde, belki de bugünki Suriye toprakları içinde bulunuyordu. Yok olup giden Etilerin, işte buraları da ana yurtları, öz yurtlarıydı. Etileri biz Türkler ecdadımızdan sayarız.

Birecik Köprüsü yanından güneye bakarken şunu da hatırladım:

Biraz uzaklarda, Kuzey Suriye toprakları içinde yine Fırat nehri kıyılarında yüz yıllar önce iki Türk kahramanından birisi savaşta şehit olmuş, diğeri ise Fırat suyunu geçerken boğulmuştu.

Bunlardan birincisi Kutulmuşoğlu Süleyman Şah'dı. O Anadolu' yu Türk yurdu yapan *Kutulmuş'un oğluydu. Süleyman* Şah Selçuklu Devletinin kurucusu ve ilk Sultanıydı. Yine bir Türk büyüğünün ordusu ile giriştiği savaşta buralarda 880 yıl önce şehit olmuştu.

Diğeri ise *Kaya Alpoğlu Süleyman Şah*'dı. Türklerin Kayı boyundan olan bu Süleyman Şah Osmanlı İmparatorluğunu kuran Osman beyin dedesiydi. Süleyman Şah halkı ile yine Kayı boyundan olan Mardin Artukoğulları maiyetinde bulunurken Kuzey Suriye'de Türk Oymaklarının bir kalesi olan Caber kalesine gidiyordu. Bu Süleyman Şah ise yukarıki tarihten takriben 150 yıl sonra atı ile Fırat suyunu geçerken boğuldu ve Caber kalesi eteklerinde bulunan meşhur «*Türk Mezarı*»na gömüldü. Naşı bugün Kuzey Suriye topraklarında takriben 9 dönümlük bir Türk toprağı olan bu «Türk Mezarı» külliyesinin bir kümbetinde bulunuyor.

Kaya Alpoğlu Süleyman Şahın dört oğlu vardı. Babalarının acı ve talihsiz ölümünden sonra iki oğlu tekrar Artukoğullarının ülkesine döndüler. Diğer ikisi ise 400 çadırla, Kuzeye, Batı Anadolu'ya yöneldiler. Bunlardan birisi Ertuğrul beydi ve işte bu Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman beye insanlık Tarihinde koskoca, yeni bir Türk Devletini, bir Osmanlı İmparatorluğunu kurmak nasip olmuştu.

Minibüsümüze bindik. Görkemli Birecik Devlet yolu köprüsünden Fırat'ın batı yakasına geçtik ve Gaziantep ili topraklarına girdik. Nizip ve Gaziantep'e doğru yol aldık. Fırat nehrinin batı yakasında bu zamana kadar göremediğim bir manzara ile karşı karşıya kaldım. Bu tarafta, tepelerde, tarlalarda sıra sıra dizilmiş ağaçlıklar vardı. Bunlar zeytinlikler ve antep fıstığı ağaçları imiş; minibüste bulunanlar öyle söylediler. Evet buralarda antep fıstığı plantajları da vardı. Urfa'nın çoraklaşmış, bakımsız arazisinden bakımlı, kültürlü arazili bir bölgeye gelmiştim. Neye saklayayım? O anda şunu düşündüm: Fırat suyunun doğu kıyısı tembeller memleketi, batı yakası ise çalışkan insanların ülkesi olmalı. Belki bu şekildeki bir tespit bir haksızlıktı, fakat gördüklerim beni o anda bu şekilde etkiledi.

Büyükçe bir kasaba olan Nizip'ten, çok durmadan, geçtik; ve 7 Ekim 1960 Cuma günü saat 16.00 sularında *Gaziantep*'e geldik. Gaziantep, geriye bıraktığımız Doğu Anadolu kentlerine kıyasla daha gelişmiş ve daha mamurdu. Genişçe caddeleri, güzel binaları ve kırmızı kiremitli çatıları bulunan evleri ile Batı-Anadolu şehirlerini andırıyordu. Genişçe bir cadde üzerinde bulunan İpek Palas'a indik. Otel odalarımızda biraz temizlendik ve kenti gezmek için otelden çıktık. Fakat bulunduğumuz yerden ayrılıp pek uzaklara gitmedik ve cadde üzerinde ve oraya yakın yerlerde gezindik. Gaziantep'in güzel bir kalesi var. Kaleyi Bizans İmparatoru Justinianus yaptırmış ve kale bir kaç kez tamir görmüş. Kentin evlerinin bir kısmı kale eteklerine yaslanmıştı.

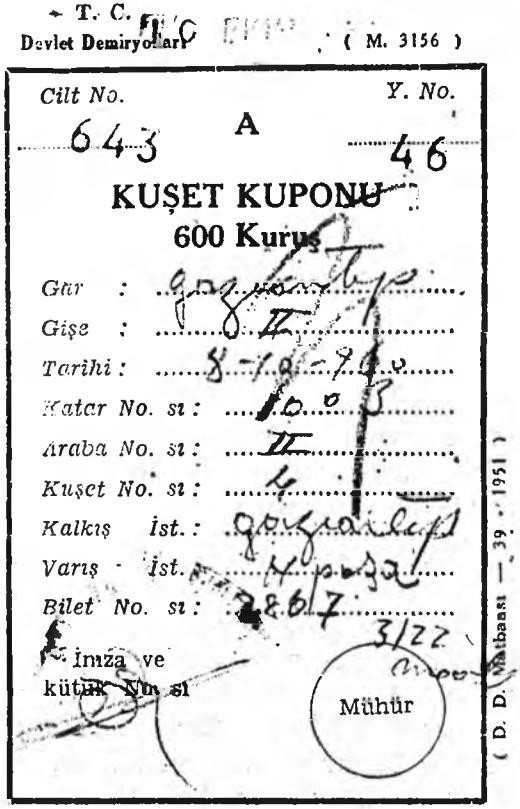
Kendimizi biraz yorgun hissediyorduk. Çünki bu sabah saat 05.00 civarında kalkmış ve saat 05.30'da Mardin'den hareket etmiştik. Gaziantep'e gelinceye kadar da takriben 350 km'lik yol katetmiş ve fırsat buldukça da geçtiğimiz yerlerde, uğradığımız kasaba ve kentlerde yürüyerek gezintiler yapmıştık. Evet biraz yorgunduk! Diğer taraftan yine erken kalkacaktık. Onun için akşam yemeğimizi yedikten sonra otele döndük ve odalarımıza çekildik.

8 Ekim 1960 Cumartesi günü erken kalktık.

Artık gezimiz son bulmak üzereydi. İstanbul'a dönme zamanımız yaklaştı. Buradan Adana'ya gidecek ve orada kalacak ve Adana'dan trenle İstanbul'a hareket edecektik.

Bu anılarımın sayfa 33 ve 34'den görüleceği gibi Doğu gezisine çıkan bizlere Ankara'da T.C. Devlet Yolları İşletmesi tarafından Gazetecilere mahsus sarı renkte, fotoğraflı 1'nci sınıf Aylık Abonman Kartları verilmişti. Yani tren yolu biletlerimiz hazırdı. Yalnız kuşet yerlerimizi temin etmek gerekiyordu. Gaziantep'te kuşet yerlerimizi kapattı-

rırsak daha iyi olur düşüncesi ile ilk işimiz Gaziantep Garı'na gitmek oldu. İstasyon kentin dışında, kuzey tarafındaydı. Gaziantep Garı Gişesine Devlet Demir Yolları İşletmesinin Gazetecilere mahsus bana verilen 20.9.1960 tarih ve 03867 numaralı sarı Aylık Abonman kartını gösterdim ve Haydarpaşa (İstanbul) için Kuşet biletini aldım (Şekil 19)

T. C.
Devlet Demiryolları
(M. 3156)

Cilt No. 643 A Y. No. 46

KUŞET KUPONU
600 Kuruş

Gar : Gaziantep
Gişe : II
Tarihi : 8-10-960
Katar No. sı : 1003
Araba No. sı : II
Kuşet No. sı : 4
Kalkış İst. : Gaziantep
Varış İst. : Narlıca
Bilet No. sı : 3867

İmza ve kütük No. sı

Mühür

(D. D. Matbaası — 39 - 1951)

Şekil : 19

600 kuruş ödediğim bu kuşet biletimde şunlar yazılıdır:

T.C. Devlet Demiryolları (M. 3156)

Cilt No: 643 A Y. No: 46

Kuşet Kuponu

600 Kuruş

Gar: Gaziantep

Gişe: II
Tarihi : 8.10.960
Katar no sı : 1003
Araba no su : II
Kuşet no sı : 4
Kalkış İst : Gaziantep
Varış İst : Haydarpaşa
Bilet no : 03867

İmza ve 3/22
Kütük no : sı İmza
Mühür

Kuşet Kuponunda soğuk damga ile kullanılacağı gün olan 10 Ekim 1960 tarih mührü vardır.

Bilet işlerimiz halolduktan sonra İstasyon'da 10-15 dakika kadar oturduk; Tren yoluna baktık; sonra otel'e döndük. Kilis'e dolayısıyla Türkiye-Suriye sınır kapısına gitmeğe hazırlandık ve saat 09.30'da bir taksi ile Kilis'e gitmek üzere yola çıktık. Şoförümüz Kilis'in buradan uzaklığının 53 km olduğunu söyledi.

8 Ekim 1960 Cumartesi saat 10.30'da *Kilis*'e geldik. Hemen Kilis Kaymakamlığına giderek Kaymakam beyi ziyaret ettik. Kaymakam beye yaptığımız gezi hakkında bilgi verdik ve kendisinden Türkiye-Suriye sınırına gitmek hususunda müsaade ve yardımını rica ettik. Kaymakam bey «Memnuniyetle, beraber gideriz» dedi; ve bizi, arabası ile, 10 km uzaklıkta bulunan *Türkiye - Suriye Hudut Kapısına* götürdü. Orada bize Sınır kapısı hakkında bilgi verildi. Bu arada Kaymakam bey ile yalnız kaldığımızda Kaymakam bey «Burada kaçakçılık çok oluyor. Gümrük kapılarında durum maatteessüf böyle!» dedi ve «Bu kaçakçılığı önlemek kolay olmuyor» şeklinde sözünü tamamladı.

Doğubeyazıt'ın Gürbulak ve Mardin'in Nusaybin sınır kapılarında yaptığım gibi buradaki sınır kapısı yanında yetişen bir üzüm bağından küçük bir yaprak kopardım ve buranın bir hatırası olarak Nüfus Hüviyet Cüzdanımın iki yaprağı arasına ihtimamla yerleştirdim.

Son olarak Türkiye - Suriye sınır kapısına geldim ve oradan yüzyıllarca bizim olan, sonra kayıp ettiğimiz ve şimdi tel örgülerin diğer tarafında uzayıp giden Suriye topraklarına üzüntüler içinde hüzünle baktım. Bir kaç dakika sonra Kaymakam bey ile beraber Kilis'e hareket ettik. Kilis'e varınca Kaymakam beye teşekkürlerimizi sunduk ve ve-

da ettik. Bu ise bizim Doğu gezimizde son olarak temas ettiğimiz bir mülkî amir ile vedalaşmamız oldu.

Kilis'i geziyoruz. Kilis tepe eteklerinde ve ovada kurulmuş bir Güney kentimiz, 33.000 nüfuslu işlek bir sınır kasabamızdır. Buna göre Kilis'de, bir il merkezi olan 14.000 nüfuslu Bolu'da yaşayanlardan 2,5 kat daha fazla insan yaşıyordu. O halde ilçe merkezi olarak büyükçe bir şehirdi.

Kilis'in tek veya iki katlı evlerinin ekserisi toprakla örtülü düzdamlıydı. Şurada, burada kiremit damlı evler de görülüyordu. Kilis evlerinin çoğu taştan yapılmıştı. Bu nedenle cepheleri düzdü, yani balkonlara veya başka çıkmalara pek rastlanmıyordu.

Kilis'de el sanatlarının ve madenî eşya işçiliğinin ileri durumda bulunduğunu, Kilis'lilerin Gazianteplıler gibi çalışkan insanlar olduklarını duyardım. Çarşısında el sanatlarına ait çok güzel eşyaların yanında Avrupa malı her çeşit eşya göze çarpıyordu.

Kilis'te bir çok cami ve hamamın olduğunu da duyardım. Hamamlardan birisinin önünden geçerken dikkat etmeden içine girdim. Fakat girmemle çıkmam bir oldu. Çünki hamam kadınlar hamamı veya hamamın kadınlara ait günü idi.

Öğleye doğru minibüse bindik ve Kilis'e, bu güzel sınır kentimize, çalışkan, becerikli Türk evlatlarının kasabasına veda ettik. 53 km.'lik yol üzerinden Gaziantep'e geldik. Öğle yemeğimizi yedik. Otelimizde bir saat kadar istirahat ettik. Dün Gaziantep'te yaptığımız kısa bir gezintide çok şey görememiştik. Bu nedenle kenti bir kez daha gezelim ve görelim dedik ve otelden çıktık. Önce Gaziantep'in hareketli çarşısını, işyerlerini gezdik. Çarşı kalabalıktı. İnsanlar geliyor, insanlar gidiyordu ve Gaziantep canlı bir sanayi ve ticaret merkezi görünümündeydi. Bir çok dükkanda dokuma, el işleri eserleri, halılar, kilimler, heybelikler vardı. Dericilik, kunduracılık, ağaç işleri, maden işçiliği atölye ve dükkanları boldu. Makine tamirciliği gelişmişti. Tatlıcı dükkânlarında tatlı çeşitleri, bakkallarda diğer yiyecek maddeleri yanında çuvallarda antep fıstığı sergileniyordu. Özellikle bakırcılar yoğun bir faaliyet içindeydiler. Bu kentimizde bakır işçiliği gelişmişti. Bakırdan yalnız ibrik, kazan, tepsi, maşrapa, tencere, tas vesaire gibi ev eşyası yapılmıyor, aynı zamanda döğme vazolar, işlenmiş, süslenmiş sigaralıklar, kutular vesaire de yapılıyordu. Gaziantep'te para kasası yapıldığını da gördük. Bu kasalar Türkiye'nin her tarafına satılıyormuş. Diğer taraftan kentin mağaza ve dükkanlarmda her çeşit yabancı malı, o halde ülkeye kaçak sokulmuş mallar da satışa sunuluyordu. Dükkanların önünden geçerken herkesin, hemen hemen herkesin iş

başında olduğu, bakırcı dükkanlarında ellerinde çekiçlerle bakır levhaları döğenler veya başka bir işle meşgul olanlar görülüyordu. Ben bu çalışkan insanları gördükçe onları sükutla takdir ediyor, onların bu çalışkanlıklarından etkilenmiş bulunuyordum.

Gaziantep'te çok sayıda cami vardı. Camilerin çoğu tarihi kıymeti haiz, fakat gösterişsizdi. Kentin yapıları, evleri üzerinde bizim alışa geldiğimiz yapı tarzındaki minareler yükseliyordu. Bir kaç cami gezdik. Bunlardan birisi Ağa Camiiydi. Bu caminin minaresi yarı kesme taştan, yarısı ivme yollu yapılmış kalınca bir minareydi. Camiin siyah beyaz taşlardan örülmüş kemerli giriş kapıları vardı. Bunlardan, sokaktan, yarısı ivme yollu yapılmış kalınca bir minareydi. Camiinin siyah bemet Paşa Camiiydi ve bugün müze olarak kullanılıyordu. Camide güzel el işlemeli elbiseler de sergilenmişti. Bu camiin mihrap önü kubbe ile örtülü idi ki bu Batı Anadolu kentlerinin camilerinde görülmeyen bir yapı şekliydi.

Akşam yemeğimizi yedikten sonra İpek Palas'a gittik. Yarın yine erken kalkıp otobüsle Adana'ya gideceğimizden yorgun olmamamız icap ediyordu. Geç saat olmadan yatağıma uzandım.

9 Eylül 1960 Pazar günü erken saatlerde Adana'ya hareket etmek üzere otobüse bindik ve Güneyin bu güzel kenti Gaziantep'e veda ettik.

Önümüzde 215 km'lik bir seyahat yolu var. Uykumu tamamen almamış olacağım ki otobüste zaman zaman uyukluyordum. Fakat otobüs yolcuları durmadan konuşuyorlardı. Yolcular arasında askerler de vardı. Konuşulanları ister istemez dinliyordum. Konuşanların hepsi Kilis'de ve Gaziantep'te almış oldukları Avrupa ve yabancı menşeli malları yanındakilere gösteriyor ve kalite ve güzelliklerini övüyorlardı. Evet herkes Suriye'den kaçak gelen eşyadan söz ediyordu. İki asker ellerinde tuttukları eşarpları iftiharla yolculara gösterdiler. Hatta otobüste çakmak, kravat, boyun atkısı bile satışa çıkarıldı. Bu hareket ve manzara karşısında kulağımda Kilis Kaymakamının «Buralarda kaçakçılık çok oluyor. Gümrük kapılarında durum maatteessüf böyle» şeklindeki sözleri çınlamağa başlamıştı. Bu gördüklerim ise küçücük bir kaçak mal işiydi. Fakat bilemediğimiz, göremediğimiz daha ne kaçakçılık oluyordu. Buralarda her türlü kaçakçılık olmakta ve biz bunu önleyememekteydik. Evet bu sınır bölgeleri maatteessüf kaçakçıların at koşturduğu alanlar olmuştu ve kaçakçılık buralarda yerleşmiş hatta yasallaşmış bir gelenek halini almıştı. Disiplinsiz bir güdüm, kontrolsuz, laçka olmuş bir sınır bölgesi ve buralarda yaşayan halk, durmadan yabancı ülkelerin ekonomisine para akıtıyor, onların ekonomisinin ge-

lişmesine katkıda bulunuyor, fakat Türk Devletinin ekonomisinin hırpalanmasına ve Türk gümrük varlığının, Devlet hazinesinin acımasızca kemirilmesine yardım ediyordu. Evet gerçek, acı gerçek buydu ve otobüsteki manzara bunu simgeliyor ve kanıtlıyordu.

Otobüste zaman zaman uyukluyor, kendimden geçiyordum. Fakat geçtiğimiz yer ve kasabaları görmek isteğim ve iç güdüm, duygum beni uyandırıyor ve ben toparlanıyordum. Bir ara bir kır ortasında bir tepede görkemli, fakat yavaş, yavaş yıkılmaya yüz tutmuş bir kale gözüme iliştı. İlgilendim ve ne kalesi olduğunu sordum? «Toprakkale» dediler.

Öğleyin saat 13.30 sıralarında *Adana*'ya girdik. Geriye bıraktığımız yol oldukça uzun bir yoldu. Türkiye'nin dördüncü büyük şehri olan Adana'da idik. Adana orta büyüklükte bir kent görünümüydeydi. Geniş caddeleri vardı. Hatta boulevard şeklinde ağaçlı caddeleri bile göze çarpıyordu. Akdenizin palmiye ağaçları, şurada burada kenti güzelleştirmişti. Doğu Anadolu'nun çok geri kalmış, gelişememiş şehirleri yanında Adana bu hali ile bile gelişmiş sayılabilirdi. Fakat nede olsa yapıları ile, şark tipi çarşısı ile, insan ve kıyafetleri ile yine de pek gelişmiş değildi.

Yol kavşağı olan hareketli bir meydanda az katlı Pehlivan Palas'a (oteline) indik. Hava oldukça sıcaktı. Öğle yemeğimizi yedik. Bütün gezimiz süresince doğru dürüst yıkanamamış olduğumuzdan kirlenmiştik. Otelden çıktık. Saat kulesi yanına geldik. Önce Çarşı Hamamı'na gittik ve yıkandık. Hamamın güzel soyunma-giyinme yerinde uzandık; çay içtik; dinlendik ve yorgunluğumuzu giderdik. Yurdumuzun her köşesinde bu gibi ecdat yadigarı hamamlarımızın bulunmasına ve iyi yıkanabilme imkanına sahip oluşumuza sevindik ve ecdadımızı saygıyla andık ve övdük.

Hamamdan çıktık. Adana Çarşısının bir kısmını gezdik. Sonra Ulus Parkına gittik. Burası güzel bir Park'dı ve Avrupa kentlerinin parklarını biraz andırıyordu. Parkta şurada burada oturacak yerler ve masalar vardı. Bir masa başına oturduk ve çay içtik.

Parktan çıkınca gezi arkadaşım benden ayrıldı ve otele gitti. Ben ise önce Seyhan ırmağı üzerindeki Taşköprü'yü görmeğe gittim. Irmağın batı kenarında durdum; etrafıma, akan sulara baktım. Sol tarafımda, üzerinden çoğunlukla at arabası olan araçların geçtiği ve Romalılardan kalma Taşköprüyü izledim ve bu köprüyü yaptıran Roma İmparatoru Hadrianus'u hatırladım. Çok kemer gözlü, 310 m uzunluğundaki bu tarihi köprü kentin iki yakasını birbirine bağlıyor. Seyhan'ın batı-

sında Adana'nın çekirdeği doğusunda ise daha çok boş arsa veya arazi bulunuyordu.

Tekrar kentin merkezine döndüm. Adana, Ramazanoğulları'nın hüküm sürdüğü bir kentimizdir. Burada Ramazanoğulları'nın bir çok eserleri vardır. Onlardan birisi olan Ulu camiine gittim. Palmiyeli güzel bahçesine girdim ve bahçeden orijinal minaresi ile, bakır levhalar ile kaplı yeşil bir kubbeyi seyrettim. Fakat camiin içine girmedim. Türk beyleri Ramazanoğullarının bu eserini izlerken İstanbul Ayasofya Müzesi Müdürlüğü yapan Muzaffer Ramazanoğlu'nu hatırladım. Muzaffer beyi ben 1925'den beri, Viyana'dan tanırım. Ben o zaman 16 yaşında bir öğrenciydim ve Muzaffer bey bana Viyana'da Ağabeylik etmişti. Kendisi benden yaşlıdır ve ben ona «Ağabey» derim ve bütün hayatımda yıllar önce ölen ağabeyimden ve aile efradımdan başka yalnız Muzaffer beye «Ağabey» diye hitap etmişimdir. O da beni bir öz kardeşinden ayırt etmez.

Akşam yemeğinden sonra otelime çekildim. 10 Ekim 1960 Pazartesi günü artık trenle İstanbul'a hareket edecek ve bu, gezimizin son yolculuğu olacaktı.

10 Ekim 1960 Pazartesi sabahı iyi uyumuş olarak yatağımdan kalktım. Trenimiz İstanbul'a öğleden sonra hareket edecekti. Biz trenimizin hareketinden bir saat önce İstasyon binasına geldik. Adana'nın güzel ve bakımlı bir Gar binası vardı. Binanın önü güzel, temiz bir meydanlıkdı ve yaşlı palmiye ağaçları da bu meydanı süslüyorlardı. Gar binasında gezindik ve binanın ön tarafında oturduk, önümüzdeki meydandan gelen geçenleri izledik ve çay içtik.

1003 sayılı trenimiz geldi. Gaziantep'te trenin ikinci vagonunda kapattığım dört numaralı kuşet yerime oturdum. Tren bileti olarak bana Ankara'da verilen Devlet Demir Yolları'nın kartı ise yanımdaydı.

Trenimiz Adana'yı yavaş yavaş geride bırakırken aklıma pamuk tarlaları geldi. Kendi kendime «Adana, dolayısıyla Çukurova denince pamuk akla gelir. Buraya kadar gelmişken hiç olmazsa bir pamuk tarlasına gidip, pamuğun ne çeşit bir bitkide yetiştiğini bir görseydim bari... Bu olmadı, şimdi buralardan ayrılıyorum. Çukurova'ya gelmek bilmem ne zaman nasip olur?» diye mırıldandım ve bir pamuk tarlasını göremeden ayrıldığım için üzüldüm.

Etrafa karanlık çoktan çökmüştü; gece başlamıştı. Vagonun kompartımanındaki yerime uzanmış, yatıyor ve geriye bıraktığımız günleri ve gezileri düşünüyordum. İki saat kadar uyumuşum. Gözümü açıp

pencereden baktığımda, şahane bir manzara ile karşılaştım ve o anda Avusturya'nın Alp dağları'ndan geçtiğimizi zannettim. Fakat orası değildi. Trenimiz *Toros dağlarının* eteklerinde, vadilerinde ilerliyordu. Dışarda cılız bir ay ışığı vardı. Ulu ağaçlar, esrarengiz vadiler, semaya doğru yükselen genç dağların dorukları, yamaçlarda, vadilere doğru ağaçlıklar içinde serpilmiş şirin evler bu ay ışığı içinde beni etkilemişti; büyülemişti. Sevinç ve mutluluk içinde bu efsanevî gecemde, yavaş yavaş kapanan gözlerimde her şey, güzel geçmiş varlıklar olarak kayıp olup gidiyordu. Sonra uykuya daldım.

11 Ekim 1960 Sah günü trenimiz Orta Anadolunun bozkırları, ovaları üzerinde, düzdamlı kerpiçten yapılmış ağaçsız köyleri teğetleyerek, şehir ve kasabalarda durup onları geçerek, Kayseri'ye, sonra Ankara'ya ve oradan Eskişehir'e doğru yol aldı. Bilecik ili sınırları içine girdi. Buralarda köylerimizin manzarası birdenbirae değişti. Bahçeler içinde iki katlı ahşap, kırmızı kremitle örtülü damlı köy evleri, yavaş yavaş çoğalmağa başladı. Bostanlıklar birbiri ardından geliyor ve arası kesilmiyordu. Sanki yeni bir Ülkeye girmiş gibi olduk. Hattizatında oldukça ilkel olan bu köy evlerimiz, Doğu Anadolu köy evleri yanında, bu gezimden sonra, bana bahçeler içinde birer konak imiş gibi görünüyorlardı. Bilecik'ten sonra İstanbul'a kadar trenimiz tabii güzellikler, yeşillikler arasında ilerledi. Geyve, Sapanca, İzmit körfezi, sonra özlediğim Marmara, üç hafta süre yeşilliklere, deniz mavisine hasret kalmış olan bana, bir cennet yaşamı mutluluğu veriyordu. Nihayet son durak olan *Haydarpaşa garı*nda trenimiz durdu. Orada gezi arkadaşım Doç. Fevzi bey ile vedalaştık. Biri büyük, biri küçük olan iki bavulumu elime alarak vapura bindim. Galata köprüsünde indim ve oradan bir dolmuşla Fatih, Hüssambey Mahallesi, Sırımcılar Sok. No: 23'deki bir odası, bir mutfağı ve bir WC.'sı bulunan 12 m²'lik küçücük daireme geldim. Topu topu 5,5 m² büyük olan, içinde bir yatak, bir çalışma masası cevizden tahta bir koltuk bulunan, duvarına gömülmüş kapaksız bir kitaplık ile yine duvar içinde, derinliği az bir dolap yeri mevcut olan son derece mütevazi, daracık ve basit yatak-çalışma odama bavullarımı koydum ve çalışma masası önünde duran ceviz koltuğuma bir az yorgun, fakat hayatımdan son derece memnun olarak oturdum ve böylece takriben 7000 km'lik bir yolculuktan sonra 24 günlük çok faydalı ve dolgun Doğu ve Güneydoğu Anadolu gezim son bulmuş oluyordu.

Bütün gezimiz boyunca Sayın askerî ve mülkî amir ve mensuplarından büyük yardım ve derin saygı gördük. Özellikle her yerde Türk Silahlı Kuvvetlerinin erkan ve mensuplarının son derece yüksek iltifatlarına mazhar olduk. Bizden hiç bir şey esirgenmedi. Burada, her

şeyden önce onlara teşekkürlerimle derin saygılarımı sunmayı ben çok kıymetli bir görev bilirim.

Geziden döndükten bir müddet sonra Rektörlükçe telefonla gezi hakkında bir rapor istenmiş ve toplanacak münferit raporlardan tek bir rapor hazırlanacağı söylenmişti. Buna uyarak ben de bir rapor hazırlayıp Rektörlük Makamına takdim etmiştim. Ancak bu raporumda bir kaç hususa temas etmiş ve düşüncelerimi ise oldukça çekingen bir ifade ile açıklamıştım.

GEZİ MÜŞAHEDE, İNTİBALARIM VE DÜŞÜNDÜKLERİM :

Gezimiz süresince gerek halk ile, gerekse mülkî ve askerî erkan ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin sosyal, ekonomik, kültürel, tarihsel, halkın yaşama şekli ve ihtiyaçları, tarımsal, enerji kaynakları, toprak altı ve üstü zenginlikleri, coğrafi ve turistik durumu üzerine konuşulmuştur. Adı geeçn bölgelerde gezilen köy ve kentler ile imkân buldukça ilgilenilmiştir. Böylece edilinen müşahede ve intibalara dayanarak şu gerçek ve düşünceleri açıklamak yerinde olur. Aşağıda temas edeceğim gerçekler ve açıklayacağım düşünceler Rektörlüğe sunduğum rapor muhteviyatına kıyasla daha geniş ve açık dilli, daha keskin ve serbest eleştirici mahiyette olacaktır. Serdedeceğim düşüncelerimin bir kısmının tatbiki güçtür ve bir fantazi olarak telakki edilebilir. Öyle olduğu halde düşüncelerimi hiç çekinmeden açıklamak benim için bir Vatan borcudur ve bu borcumu yerine getirmek bana büyük bir iç huzuru verecektir. Buna da burada temas etmeden geçmeyeceğim.

Müşahede ve düşüncelerim şunlardır:

1 — İyi olan Devlet Yollarının ihmal ve bakımsızlığına ve mevcut toprak yolların ilkel durumlarına rağmen bütün yollarımız genellikle gidilebilir durumdaydı. Bütün gezimiz süresince bir yol güçlüğü ile karşılaşmadık.

2 — Gidilen kasaba ve kentlerin çoğunda oteller pirimitif, çok yetersiz ve maatteessüf temizlikten uzaktı. Maksat ve isteğe uygun olmamakla beraber geceyi geçirecek otel veya bir yer bulmak mümkün olmuştur.

3 — Kentler gelişmemiştir ve maatteessüf gelişme hareketleri de görülmemektedir. Kentlerimiz esasen modern, planlı ve uygar bir kent

yapılışından uzaktır. Kent ve kasabalarımız hâlâ sakinlerinin ilkel istek ve zevksizliklerine ve beceriksizliklerine bırakılmış durumdadır. Böylece kent ve kasabalarımız çok çirkin yerleşim merkezleri halini almaktadır ve almıştır.

4 — Köylerimiz ağaçsız, yeşilliksiz köylerdir ve hâlâ orta çağ ilkel durumlarını muhafaza etmektedir. Gittiğimiz köylerin hiç birisinde maatteessüf çiçekli bir eve rastlanmamıştır.

5 — Köylerde hayret edilecek çok çocuklu aileler vardır. Bu çocukların durumları sağlık bakımından düşüktür ve çoğu sakattır. Bu şekilde buralarda Türk Devletini, Türk Ulusunu her bakımdan ağır külfete sokan sıhhatsiz bir kuşak yetişmektedir.

6 — Bu bölgelerde okuma ve çocuklarını okutma arzusu azdır. Özellikle kız çocuklarının okul ile hiç ilgileri olmadığı açıkça görülmektedir ve bu şekilde her aile, görgüsü, bilgisi az, yaşam standartı düşük olarak kalmaktadır.

7 — Bölge erkeklerinin bir kısmı doğru dürüst bir iş yapmamaktadır. Bu insanlar maatteessüf tembelliğe alışmışlar, onu benimsemişler ve tembelliği adeta çirkin bir gelenek haline sokmuşlardır.

8 — Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çok büyük topraklar işlenmeden bomboş durmaktadır ve bölgede en verimli su kenarlarında bile en basit bir bostan kültürüne rastlanmamaktadır. Topraklar yalnız hayvanlara otlaklıklar vazifesini görmektedir. Bura insanlarında anlaşılan bir toprak sevgisi olmadığından, bunlar topraklarından tarımsal faydalanamamaktadır ve belki de toprağı işlemesini bilmemektedirler, dolayısıyla tembel tembel oturmaktadırlar. Diğer taraftan topraklarımız güneşten yanmakta, su ve rüzgar erozyonlarına maruz kalarak durmadan fakirleşmektedir. Bu uçsuz, bucaksız araziden muhakkak faydalanmak gerekir. Yalnız hayvancılık yapmakla bu topraklar asla değerlendirilmiş olamaz. Diğer taraftan hayvan sürüleri de toprağı fakirleştirir, sömürür. O halde toprağı candan benimsemek lazımdır. Çünki toprak insanoğlunun o halde bir Ulusun ebedi yegâne varlığı, tükenmez zenginliğidir ve o olmazsa insanoğlu, Uluslar var olamaz. O boş bırakılamaz! Ona bakmak, onu değerlendirmek lazımdır. Bunun için tek çare Batı Anadolu'dan ve Karadeniz bölgelerinden topraksız halka, oralarda yerleşmek şartı ile, kafi miktarda toprak verilmesi, yani bir iç kolonizasyona gidilmesi şarttır. Böylece oraları hem gelişir, hem de Türk kültürünün gelişmesine ve Türkiye'nin refahına büyük bir katkıda bulunulmuş olur. Kısacası tarımcılığı benimsemiş Türk köylüsünün oralara yerleştirilmesi şarttır.

9 — Bu bölgelerde yüz yıllardan beri sayısı çok büyük fakat verimi çok düşük bir hayvancılık yapılagelmektedir. Bu verimsiz hayvan sürüleri toprakları sömürmekte ve bitkileri ezip yok etmekte veya bitki türlerini dejenere etmektedir. Buralarda verimli hayvan yetiştirilmesine her yönden özen verilmesi şarttır. Devlet çiftliklerinin ve kooperatiflerinin kurulması bu amaca çok hizmet eder.

10 — Doğu ve Güney Doğu bölgeleri şimdilik bir endüstri bölgesi olacak durumda değildir ve şimdilik olmamalıdır. Ağır ve büyük sanayi müesseseleri, hemen civarında büyük işçi potansiyeline, liman ve ulaşım merkezlerine yakınlık ister. Halbuki sözü edilen bölgelerin nüfus yoğunluğu az, işlek limanlara ulaşımı güçtür. Şayet bir sanayi kurulacaksa bölgenin yapı, ev ve tarım ihtiyaçlarını karşılayacak bölgesel bir endüstrinin kurulması gerekir.

11 — Bu bölgeler kısmen sınır bölgeleridir. Sınır bölgeleri ise kaçakçılık yapmağa çok elverişli olduğundan buralarda yaşayan halkın bir kısmı kaçakçılık yapmağa özen gösterir. Nitekim bir kütlenin az çalışarak kolay ve fakat yasal olmayan yollardan para kazanarak hayatlarını temin etme yollarını aradıkları müşahede edilmiştir. Bunu önlemek lazımdır. Gerek disiplinin ve Devlet otoritesinin zedelenmemesi ve gerekse almış yürümüş olan sınır kaçakçılığının Devlete yükledikleri külfetlerin azaltılması için buralardaki sınır köylerinin daha içeriye alınmasının temini mümkün olursa çok iyi olur. Bu şekilde halkın gözleri daima kaçakçılıkta olmayacak ve dolayısıyla kaçakçılığı iş edinmiş kişilerin faaliyetleri daha kolay kontrol altına alınmış olacaktır. Esasen sınır köyleri azdır ve laçka olmuş bir sınır kontrolu için bu önlem en kolay ve ucuz bir sınır müdafaasını teşkil eder.

12 — Gezilen bölgelerin bazı kısımlarında, özellikle sınır bölgelerinde Türkçe konuşmıyan, az da olsa, insanlara rastlanmaktadır. Ancak gittikçe de Türkçeden uzaklaşılmakta olduğu da anlaşılmaktadır. Zira komşu ülkelerin radyoları başka dillerde neşriyat yapmakta ve bir takım sahte hissiyat ve sloganlarla halkı eğitmek istemektedir ve bu şekilde Türkçe konuşma arzusu kişilerde uyanmamaktadır. Gezimizde bu hususta bir çok bölge halkı geçmişte buralarda daha çok Türkçe konuşulduğunu ve şimdi ise gençlerde Türkçe konuşanların sayısının azaldığını söyleyerek şikayet etmişlerdir. Bu bakımdan bu bölgelerde kuvvetli radyo istasyonlarının kurulması şartır. Bu şekilde sıkı tutulan ilk öğretimin yanında bu bölge radyolarının Türkçe konuşulmasında çok etkin ve olumlu rolü olacağı aşikardır.

13 — Bölgelerin turistik varlıkları birinci sınıf derece denilecek

kıymettedir. Fakat bu zenginliklerden faydalanabilmek için özellikle her şeyden önce iç turizmin buralarda da canlandırılması lazımdır. Turizmin gelişmesi için tabii ana yolların yapılması, yatma ve barınma imkanlarının kalitesinin yükseltilmesi, iyileştirilmesi ve seyahat emniyetinin katiyetle temin edilmesi şarttır. Turizmi daha da cazip bir hale getirmek için de gelenin karnını doyurmaya, vakit geçirmeye, eğlenmeye veya istirahat ve dinlenmeye yarayan basit, ucuz ve fakat temiz ve orta derecedeki tesisler de kurulmalıdır ki gelen turist geri kalmış bir bölgede, görgüsüz ve yeteneksiz bir topluluk ile olan temasında rahatsız edilip yıpranmasın ve bezdirilmesin veya kendini tamamen yabancı ve izole edilmiş, yalnız kalmış olarak his etmesin ve uzun bir yolculuğun rahatsızlığını ve yorgunluğunu kolayca unutsun ve atlatabilsin ve buralara kadar geldiğine pişmanlık duymasın.

14 — Gezimizde gördüğümüz kentlerin çoğunda tepelerde kaleler, burçlar, surlar vardı. Hatta geçtiğimiz yollar üzerinde bile yer yer tarih yadigarı kaleler bizi selamlıyordu. Gördüklerimizden başka, sevgili yurdumda, daha ne kaleler, ne burçlar vardır? Bu eserlerin sayısı büyüktür ve bu tarih hazinesi Anadolu'nun her tarafına yayılmıştır. Fakat hemen hemen hepsi maatteessüf çıplak tepelerde kendi haline yalnız bırakılmış, yok olmağa terk edilmişlerdir.

Anadolumuz çeşitli tarihi eserler, tarihi olayların geçtiği alan ve yerler ile dolu ve çok zengindir. Bu gerçeği asla unutmayalım! Bu zenginlik her Ulusa nasip olmamıştır. Güzel yurdumuzun yalnız ve yalnız bu kaleleri ve surları, burçları üzerine çok araştırmalar yapılabilir ve çok eserler yazılabilir. İşte bu da araştırmacılar ve yazarlar için çok verimli bir kaynak teşkil eder. Biz kuşaklar bu kale, burç ve surları yıkılmadan ve tahrip ettirmeden yetenekli genç Türk kuşaklarına bırakmak ve büyük bir itina ile muhafaza edilmiş olarak onlara teslim etmek zorundayız. Bu, biz kuşakların tarihe karşı sorumluluğumuzu, vatana karşı önemli bir görevimizi teşkil etmektedir.

Yukarıda söylediğim gibi bu kaleler çıplak tepelerde veya ağaçsız viraneliklerde harap olup gitmektedir. Bu eserlerin etrafları ve içleri ağaçlıklar veya ormancıklar ile kaplı olsa daha güzel ve bakımlı olur ve efsanevî bir görünüm alırlar, çok güzelleşirler.

15 — Anadolu, genel olarak, ağaçsız, ormansız bir ülkedir. Bu bakımdan Dünyamızın zavallı bir parçasıdır. Anadolu'yu insanlar bu hale getirmiştir. Onlar ormanlarını, yeşilliklerini acımasız yok etmişlerdir. Bunun neticesi özellikle Orta, Doğu ve Güneydoğu bölgelerimiz ağaçsız, ormansız kalmış ve çoraklaşmış bir bozkır halini almıştır.

Orman doğayı güzelleştirir; ağaç, insan hayatını zenginleştirir. Orman ve ağaç insanları tabiata, toprağa yaklaştırır ve onlara toprak sevgisi aşılar ve toprak sevgisi ise sevgilerin en ulvilerinden, en mümtazlarından birisidir.

Anadolu'da muhakkak bir ağaç dikme, orman yetiştirme seferberliği şarttır. Anadolu insanına ağaç sevgisini aşılamak lazımdır. Anadolu'yu bu çoraklaşmış bozkır görünümünden kurtarmak biz Anadolu insanlarının vazifesidir.

Anadolu, topluma hiç bir faydası olmayan insanla doludur. Tahripkâr insanlar her tarafta hiç bir şeye aldırmadan kollarını sallaya sallaya gezmektedir.

Anadolu çoraklaşmış arazi ile kaplıdır ve bu arazinin Anadolu insanına, topluma hiç bir faydası yoktur. Biz gerçekleri görelim, kavrayalım ve bu gerçeği unutmayalım!!..

O halde Tanrı'nın insan oğluna bahşettiği iki varlıktan, iki ebedi zenginlikten, yani toprak ve ağaçtan Anadolu insanı henüz yeterince faydalanamamaktadır. Yani bizler bu zenginlikleri kavrayamamış bulunmaktayız.

Toprağı işlemek, ağacı ve ormanı yetiştirmek sabırlı, akıllı çalışkan insanlara has bir meziyettir. Tembel insanlar, aklı az olan insanlar sahip oldukları zenginlikten, nimetlerden faydalanamaz. Bu bir gerçektir. Biz kuşakların görevi Anadolu'da çalışkan tahripkâr olmayan sabırlı ve akıllı insanlar yetiştirmektir. O vakit arzu ettiğimiz bütün hedefleri, o halde ağaç dikme ve orman yetiştirme seferberliğini de mutlu bir sonuç ile noktalarız ve Anadolumuz bu içler acısı çoraklıktan kurtulur; ormanlar içinde pırıl pırıl parlayan bir ülke halini alır ve sonuç olarak içinde yaşayan insanların mutlulukları büyür, sıhhatleri iyileşir ve zevk alma duyguları genişler.

14 GÜNLÜK KUZEY ATLANTİK TOPLULUĞU GEZİSİ (NATO AVRUYA GEZİSİ) (4-17 HAZİRAN 1972)

Bu anılarıma başlamadan önce «Atlantik Topluluğu Avrupa Gezisi»ni bilfiil tahakkuk ettiren ve gezi masraflarını karşılayan Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Yüksek Katına şükranlarımı sunmayı bir görev bildiğimi beyan ederim.

28 Haziran 1972 Cuma günü öğleden önce Dekanlık odamın masasında çalışırken sekreterimin getirdiği posta ve mektuplar içinde (Şekil 20)'de ve dolayısıyle sayfa 107'de verilen mektup da vardı. Bu mektup Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Kültürel Mübadele Komisyonu (Ankara; Gazi Mustafa Kemal Bulvarı 7/12) Genel Sekreteri Sayın Hüsnü Ersoy'dan geliyordu:

TÜRKİYE-AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ KÜLTÜREL
MÜBADELE KOMİSYONU

COMMISSION FOR EDUCATIONAL EXCHANGE BETWEEN
THE UNITED STATES AND TURKEY
GAZİ MUSTAFA KEMAL BULVARI 7/12, ANKARA-TURKEY

GENEL SEKRETERLİK
OFFICE OF THE EXECUTIVE SECRETARY

25 Nisan 1972

CABLE "FULBRIGHT" ANKARA
TELEFON : 17 88 91

Sayın Prof. Dr. Halis Duman
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Makina ve Elektrik Mühendisliği
Dekanı
Trabzon

Bu mektubu size özel olarak yazıyorum. Malûmunuz olduğu üzere, her sene, Nato Teşkilatını yerinde görmek ve Nato Teşkilâtı hakkında bilgi vermek üzere 10-15 günlük gezi programları tertiplemektedir.

Geçenlerde bu mevzu konuşulurken Atatürk ve Karadeniz Teknik Üniversiteleri Öğretim Üyelerinin bu programdan faydalanamadıklarını öğrenmiş oldum. Sebebini sorduğumda, bana ellerinde namzet olmadığını ve namzet verildiği taktirde belki nazarı dikkate alınabileceğini söylediler.

Önümüzdeki Haziran ayı içinde böyle bir program plânlamaktadır ve bu programa sadece üniversiteler profesörleri katılacaktır,

Böyle bir programa katılıp katılmama hususunda sizin niyetinizi bilmemekle beraber, ben özel olarak programı hazırlayan teşkilâtlara sizin isminizi verdim. Ne netice çıkacağını bilmiyorum. Bu maksatla kullanılan formları ilişikte gönderiyorum. İlgilendiğiniz taktirde doldurup bana göndermenizi rica edeceğim.

Size sormadan böyle bir teşebbüse geçtiğim için özür diler, iyi günler temenni ederim.

Saygılarımla,

Hüsnü Ersoy
Genel Sekreter

Şekil : 20

Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri Kültürel Mübadele Komisyonu

Commission For Educationel Exchange Between The United States and Turkey
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı 7/12 Ankara - TURKEY

Genel Sekreterlik
Office of The Executive Secretary

Cable «Fulbright» Ankara
Telefon : 17 87 91

25 Nisan 1972

Sayın Prof. Dr. Halis Duman
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Makina ve Elektrik Mühendisliği
Dekanı
Trabzon

Bu mektubu size özel olarak yazıyorum. Malûmunuz olduğu üzere, her sene, NATO Teşkilatını yerinde görmek ve NATO Teşkilatı hakkında bilgi vermek üzere 10-15 günlük gezi programları tertiplenmektedir.

Geçenlerde bu mevzu konuşulurken Atatürk ve Karadeniz Teknik Üniversiteleri Öğretim Üyelerinin bu programdan faydalanamadıklarını öğrenmiş oldum. Sebebini sorduğumda, bana ellerinde namzet olmadığını ve namzet verildiği takdirde belki nazarı dikkate alınabileceğini söylediler.

Önümüzdeki haziran ayı içinde böyle bir program planlanmaktadır ve bu programa sadece Üniversiteler profesörleri katılacaktır.

Böyle bir programa katılıp katılmama hususunda sizin niyetinizi bilmemekle beraber, ben özel olarak program hazırlayan teşkilatlara sizin isminizi verdim. Ne netice çıkacağını bilmiyorum. Bu maksatla kullanılan formları ilişikte gönderiyorum. İlgilendiğiniz takdirde doldurup bana göndermenizi rica edeceğim.

Size sormadan böyle bir teşebbüse geçtiğim için özür diler, iyi günler temenni ederim.

Saygılarımla
İmza
Hüsnü Ersoy
Genel Sekreter

Yukarıdaki ve Şekil 20'deki mektup muhteviyatından görüleceği gibi Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri Kültürel Mübadele Komisyonu Genel Sekreteri sayın Hüsnü Ersoy benim haberim olmadan, bu yılki *NATO* Avrupa Gezisine katılmam için, gezi programını hazırlayan teşkilatlara Karadeniz Teknik Üniversitesinden namzet olarak benim de ismimi vermek lütfunda bulunmuştur. Bu hususla ilgili teşekkür yazım aşağıdadır. Kendisi ile tanışıklığım ve yakınlığım yoktur. Buna rağmen sayın Hüsnü Ersoy, sözü edilen gezi tertibinde Üniversitemizi unutmamış ve Karadeniz Teknik Üniversitesinin, gezi fırsat eşitliğine iştirakını düşünmüş ve bu hususta teşebbüse de geçmiştir. Bunun için de kendisine Karadeniz Teknik Üniversitesi adına teşekkürlerimi bildiririm.

Bilindiği gibi bir çok üniversite bu gibi gezileri takip eder ve her zaman bolca namzet bulurlar. Halbuki Karadeniz Teknik Üniversitesi yeni kurulan bir Üniversite olduğu için gezi koşullarına uygun öğretim üyelerinin, profesörlerinin sayısı azdır ve olanlar ise Üniversite idaresindeki görevleri ile aşırı yüklüdürler. Bu nedenle Üniversitemiz İdaresi bugünkü durumda bu gibi geziler için Karadeniz Teknik Üniversitesinden namzet gösterme imkanını bulamamış olmasıdır ve dolayısıyla NATO Teşkilatının elinde, bu gezi için de, Karadeniz Teknik Üniversitesinden namzet bulunmaması da bundan ileri gelmektedir.

1972 yılı NATO Avrupa Gezisine katılmağa karar verdim ve sayın Genel Sekreter'in yukarıdaki mektubu ile bana göndermiş olduğu ve geziye iştirak için lüzumlu formları doldurdum. Bunları ve hayat ve kariyerim hakkındaki *Curriculum Vitae*'mi yani Biyografi'mi de aşağıdaki mektubuma ekleyerek 29 Nisan 1972 Cumartesi günü kendisine gönderdim. Bu şekilde bu yılki NATO Avrupa gezisine iştirak etme müracaatım tarafımdan yapılmış oldu.

T.C.

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Makina ve Elektrik Fakültesi
Dekanlığı

Sayı : 528 Trabzon
Konu : 29.4.1972
Sayın Genel Sekreter Hüsnü Ersoy
Türkiye - Amerika Birleşik
Devletleri Kültürel Mübadele
Komisyonu

ANKARA

Çok Sayın Hüsnü Ersoy Bey!

25 Nisan 1972 tarihli kıymetli yazınızı aldım. Bir NATO gezisi için beni niversitemizden aday olarak göstermiş olmanızla hakkımda izhar ettiğiniz büyük hüsnü teveccühe evvela teşekkürlerimi sunarım. Böyle bir geziye katılabilirsem size minnettar kalacağımı da beyan ederim.

Bu hususu Rektör bey ile konuştum; memnun kaldılar ve kendilerinin bilgileri vardır. Arzu edilen formları doldurdum ve size takdim ediyorum.

Müspet veya menfi olacak bir neticeden beni haberdar ederseniz sevinirim.

Size bu vesile ile saygılarımı sunar ve iyi günler temennilerimle selamlarım.

İmza
Prof. Dr. Halis Duman
Makina ve Elektrik
Fakültesi Dekanı

Bu arada görevli olarak İstanbul'a gittim.

Yukarıdaki mektubum gezi ile ilgilenen makamlara henüz ulaşamamışken ve mektubumla doğrudan doğruya bağıntısı olmayan bir yazı daha aldım. Önce Trabzon'a gelen, sonra bana İstanbul'a gönderilen bu mektup Ankara, Atatürk Bulvarı 97'de bulunan Amerikan Basın ve Kültür Merkezi Basın ve Kültür İşleri Müsteşarı sayın Ray-

mond E. Benson'un davetiye yazısıydı. Yazı aynı zamanda gezinin hedeflerini bildiriyordu. Bu davetiye yazısı herhalde sayın Hüsnü Ersoy' un yaptığı ilk teşebbüsü üzerine yazılmış olmalıdır. Sayın Raymond E. Benson'un beni geziye davet eden yazısı (Şekil 21)'de ve dolayısıyla sayfa 111'de verilmiştir.

AMERİKAN BASIN VE KÜLTÜR MERKEZİ
Atatürk Bulvarı 97
Ankara

2 Mayıs 1972

Sayın Prof. Dr. Halis Duman
Makine ve Elektrik Mühendisliği
Fakültesi Dekanı
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Trabzon

Sayın Profesör Duman:

Sizi, Amerikan Basın ve Kültür Merkezinin düzenlediği Atlantik Topluluğu Gezisine davet etmekle memnuniyet duyuyorum. Gezinin gayesi Atlantik Topluluğunun politik, ekonomik ve sosyal yönlerini incelemektir. 4 - 17 Haziran 1972 tarihleri arasında yapılacak ve Üniversite öğretim üyelerinin katılacağı bu gezide Atlantik Topluluğu yetkilileri ile açık müzakerelere önemle yer verilecektir.

Gezide, İzmir'deki Güney Doğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı (LANDSOUTHEAST) ve Altıncı Müttefik Taktik Hava Kuvvetleri (6. ATAF), Napoli'deki Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanlığı (CINCSOUTH) ve Amerikan Altıncı Filosu, Batı ve Doğu Berlin, Brüksel'de Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilâtı (NATO) Genel Sekreterliği, Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanlığı (SHAPE) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC) Türk Delegasyonu ziyaret edilecektir. Gezinin son bölümünde, Paris'teki İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı (OECD) yetkilileriyle yapılacak görüşmeler yer almaktadır.

Gezi uçakla yapılacak ve gezi süresince davetlilerimizin seyahat, otel, yemek ve diğer gerekli masrafları Amerikan Hükümeti tarafından karşılanacaktır.

Bu zevkli ve ilginç geziye katılabileceğiniz ümidiyle, kararınızı en kısa zamanda bildirmenizi rica ederim.

Saygılarımla,

Raymond E. Benson

Raymond E. Benson
Basın ve Kültür İşleri Müsteşarı

Şekil : 21

Amerikan Basın ve Kültür Merkezi
Atatürk Bulvarı 97
Ankara

Sayın Prof. Dr. Halis Duman
Makina ve Elektrik Mühendisliği
Fakültesi Dekanı
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Trabzon

2 Mayıs 1972

Sayın Profesör Duman:

Sizi, Amerikan Basın ve Kültür Merkezinin düzenlediği Atlantik Topluluğu Gezisine davet etmekle memnuniyet duyuyorum. Gezinin gayesi Atlantik Topluluğunun politik, ekonomik ve sosyal yönlerini incelemektir. 4-17 Haziran 1972 tarihleri arasında yapılacak ve Üniversite öğretim üyelerinin katılacağı bu gezide Atlantik Topluluğu yetkilileri ile açık müzakerelere önemle yer verilecektir.

Gezide, İzmir'deki Güney Doğu Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı (LANDSOUTHEAST) ve Altıncı Müttefik Taktik Hava Kuvvetleri (6. ATAF), Napoli'deki Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanlığı (CINCSOUTH) ve Amerikan Altıncı Filosu, Batı ve Doğu Berlin, Brüksel'de Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı (NATO) Genel Sekreterliği, Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanlığı (SHAPE) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC) Türk Delegasyonu ziyaret edilecektir. Gezinin son bölümünde, Paris'teki İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) yetkilileriyle yapılacak görüşmeler yer almaktadır.

Gezi uçakla yapılacak ve gezi süresince davetlilerimizin seyahat, otel, yemek ve diğer gerekli masrafları Amerikan Hükûmeti tarafından karşılanacaktır.

Bu zevkli ve ilginç geziye katılabileceğiniz ümidiyle, kararınızı en kısa zamanda bildirmenizi rica ederim.

Saygılarımla
İmza
Raymond E. Benson
Basın ve Kültür İşleri Müsteşarı

İstanbul'da görevli bulunmam neticesi sayın Raymond E. Benson'un geziye davet eden yazısına teşekkür cevabım gecikti. İstanbul'dan gönderdiğim ve aşağıda verdiğim bu yazımda aynı zamanda geziye iştirak etme kararımı tekrarladım:

Prof. Dr. Halis Duman
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Makina ve Elektrik Fakültesi
Dekanı

İstanbul
10 Mayıs 1972

Sayın Mr. Raymond E. Benson:

Görevli olarak İstanbul'da bulunduğumdan 2 Mayıs 1972 tarihli kıymetli mektubunuzu burada aldım; cevabımın gecikmesi bundan ileri gelmiştir. Özür dilerim efendim.

Beni NATO gezisine davet etmekle şahsıma gösterilen hüsnü teveccühe teşekkürlerimi bilhassa beyan ederim.

Düzenlenen geziye iştirak edeceğimi bildirir, bu vesile ile en derin saygılarımı sunarım.

İmza
Dekan
Prof. Dr. Halis Duman

NOT: 23 Mayıs 1972 tarihinde
tekrar Trabzon'da olacağım.

İstanbul'dan gönderdiğim 10 Mayıs 1972 tarihli bu yazıma, Amerikan Basın ve Kültür Merkezi Basın ve Kültür İşleri Müsteşarı sayın Raymond E. Benson (Şekil 22)'de ve dolayısiyle sayfa 114'deki cevap yazısını göndermiştir:

AMERİKAN BASIN VE KÜLTÜR MERKEZİ
Atatürk Bulvarı 97
Ankara

15 Mayıs 1972

Sayın Prof. Dr. Halis Duman
(Karadeniz Teknik Üniversitesi
Makina ve Elektrik Fakültesi Dekanı
TRABZON)

Sayın Profesör Dr. Duman:

4 Haziran 1972 Pazar günü başlıyacak olan Atlantik Topluluğu Gezisine katılabileceğinizi memnuniyetle öğrendim.

Hazırlık işlemlerinize yardımcı olmak üzere gerekli bilgiyi ilişikte sunuyorum.

Ziyaret edilecek ülkeler için vize aranmaktadır. Ancak, pasaport numaranızı bize en kısa zamanda bildirmenizi önemle rica ederim.

Hazırlık süresinde bir yardımımız olabilecekse, lütfen bildiriniz. Gezinizin ilginç ve faydalı olacağını ümit ederim.

Saygılarımla,

Raymond E. Benson
Basın ve Kültür İşleri Müsteşarı

Şekil : 22

Amerikan Basın ve Kültür Merkezi
Atatürk Bulvarı 97
Ankara

15 Mayıs 1972

Sayın Prof. Dr. Halis Duman

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Makine ve Elektrik Fakültesi Dekanı
(Trabzon)

Sayın Profesör Dr. Duman:

4 Haziran 1972 Pazar günü başlayacak olan Atlantik Topluluğu Gezisine katılabileceğinizi memnuniyetle öğrendim.

Hazırlık işlemlerinize yardımcı olmak üzere gerekli bilgiyi ilişikte sunuyorum.

Ziyaret edilecek Ülkeler için vize aranmamaktadır. Ancak pasaport numaranızı bize en kısa zamanda bildirmenizi önemle rica ederim. Hazırlık süresinde bir yardımımız olabilecekse, lütfen bildiriniz. Gezinizin ilginç ve faydalı olacağını ümit ederim.

Saygılarımla
İmza
Raymond E. Benson
Basın ve Kültür İşleri Müsteşarı

Sayın Raymond E. Benson'un bu mektubuna «Gezi Hakkında Faydalı Bilgiler» başlığını taşıyan bir buçuk sayfalık bir yazı ile yurt dışına çıkış işlemlerini kolaylaştırmak, özellikle döviz almadan sadece üç aylık bir pasaport çıkartılabilmek için ilgili müesseselere ibraz edilmek üzere bir «Kambiyo mektubu» da ekli idi. Bu kambiyo mektubu (Şekil 23)'de ve sayfa 115'de verilmiştir.

AMERİKAN BASIN VE KÜLTÜR MERKEZİ
Atatürk Bulvarı 97
Ankara

15 Mayıs 1972

İlgililere:

Profesör Dr. Halis Duman,

Amerika Birleşik Devletlerin resmî misafiri olarak Atlantik Topluluğu müesseselerinde tetkikler yapmağa davet edilmiştir. Kendisi 4 Haziran'da başlayan ve 14 gün sürecek olan tetkikler için İzmir, Napoli, Berlin, Brüksel ve Paris'e gidecektir. Yol ve diğer bütün masrafları Amerika Birleşik Devletleri tarafından karşılanacaktır.

Bilginize sunulur.

Saygılarımla,

Raymond E. Benson
Basın ve Kültür İşleri Müşaviri

Şekil : 23

Amerikan Basın ve Kültür Merkezi
Atatürk Bulvarı 97
Ankara

15 Mayıs 1972

İlgililere :
Profesör Dr. Halis Duman

Amerika Birleşik Devletlerinin resmî misafiri olarak Atlantik Topluluğu müesseselerinde tetkikler yapmağa davet edilmiştir. Kendisi 4 Ha-

ziran'da başlayan ve 14 gün sürecek olan tetkikler için İzmir, Napoli, Berlin, Brüksel ve Paris'e gidecektir. Yol ve diğer bütün masrafları Amerika Birleşik Devletleri tarafından karşılanacaktır.
Bilginize sunulur.

Saygılarımla
İmza
Raymond E. Benson
Basın ve Kültür İşleri Müsteşarı

«Gezi Hakkında Faydalı Bilgiler» başlıklı uzun yazıda ise hangi ülkelere gidileceği ve hangi şehirlerde ne kadar kalınacağı, 4 Haziran 1972 Pazar günü İzmir'de buluşmak üzere muhtelif şehirlerden gelecek davetlilerin hangi uçakla Ankara'ya gelecekleri ve oradan İzmir'e hangi uçakla gidecekleri 5 Haziran 1972 Pazartesi günü saat 8.30'da İzmir'de Birinci Kordon'daki Kordon Otelinde buluşulacağı yol ve otel masraflarından maade ve davetler dışında, geziye iştirak edenlerin yapacakları diğer masrafları için insan başına 150 Dolar verileceği, yeni çıkartılacak veya uzatılacak pasaport masrafları, geziden hangi koşullar altında ayrılabileceği, Paris'ten hangi saatte ve hangi uçakla İstanbul'a dönüleceği, gezi için son üç yıl içinde düzenlenmiş uluslararası çiçek aşısı belgesinin alınması ve ayrıca iki geçerli kolera aşısı yaptırılması vesaire bildirilmektedir.

Yapılacak gezi için elimde muteber pasaport yoktu. Gezi yurt dışı gezisi olduğundan hemen bir pasaport verilmesi için Millî Eğitim Bakanlığına müracaat ettim. Müracaatım Bakanlıkça olumlu bulunarak Dışişleri Bakanlığına havale edildi. Dışişleri Bakanlığı tarafından Ankara'da 4. 5. 1972 tarihinde verilen pasaportumun numarası TR-A-No: 007881-1220/72'dir. Yeşil kaplı Hususi Pasaporttur. Bedeli 50.— TL.' dır ve 04. 5. 1973 tarihine kadar, yani bir yıl muteberdir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz «Gezi Hakkında Faydalı Bilgiler» yazısında «Ziyaret edilecek ülkeler için vize gerekmemektedir. Ancak bazı ülkelerin isteğine uyarak, pasaport numaranızı bize en kısa zamanda bildirmenizi veya ilişik adres formulüne yazıp göndermenizi önemle rica ederiz» denilmektedir. Buna uyarak ülke vizeleri ile meşgul olmadım ve çıkarttığım pasaportumun tarihini, numarasını ve bir yıl geçerli olduğunu Amerikan Basın ve Kültür Merkezi'ne bildirdim.

Diğer taraftan gezi süresince yol, otel ve diğer masraflarımız Amerika Birleşik Devletleri tarafından karşılanacağından bu gezi için ayrıca bir döviz talebinde bulunmadım.

Gezi hususunda bir derdim, daha doğrusu benim için çok önemli bir isteğim vardır. O da şudur. Ben uzun yıllardan beri tek yataklı odalarda, yani tek başına uyurum ve yatak odamda yalnız olmağa, uyumağa alışmışımdır. Bundan başka ben az uyurum ve uykum ise çok hafiftir. Bu nedenle «taciz ederim veya taciz edilirim» düşüncesi ile yatak odamda kimsenin kalmasını istemem. Bu isteğimin yerine gelmesi için fazla masrafı her zaman göze alırım. İşte bu arzumu çekinmeden sayın Mr. Raymond E. Benson'a aşağıdaki yazımda bildirdim: Mektubum 21 Mayıs 1972 günü İstanbul Teknik Üniversitesi PTT şubesinden taahhütlü olarak gönderildi.

Prof. Dr. Halis Duman
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Makina ve Elektrik Fakültesi
Dekanı

İstanbul
21.5.1972

Sayın Mr. Raymond E. Benson
Amerikan Basın ve Kültür Merkezi
Basın ve Kültür İşleri Müsteşarı
Ankara

Sayın Mr. Raymond E. Benson:

15 Mayıs 1972 tarihli yazınızı ve eklerini aldım. Teşekkürlerimi sunarım.

Arzu edilen pasaport formunu doldurdum. Takdim ediyorum.

Müsaade ederseniz sizden şu istirhamda bulunuyorum. Daima yalnız yaşadığımdan ve uykum çok hafif olduğundan bana bütün gezi süresince tek yataklı küçük bir odanın tahsisi mümkün müdür? Bu hususu lütfen göz önünde bulundurmanızı bilhassa istirham eder bu vesile ile saygılarımı sunarım.

İmza
Dekan
Prof. Dr. Halis Duman

Oda üzerine olan endişem yerinde değildi. Çünki bütün gezi boyunca her davetliye tek yataklı oda tahsis edildiği görüldü.

4-17 Haziran 1972 tarihleri arasında yapacağımız NATO Avrupa Gezisi ile ilgili son yazı «Amerikan Basın ve Kültür Merkezi, Kültür İşleri Danışmanı Erol Suner'in Şekil 24'deki dolayısiyle sayfa 119'daki mektubu oldu.

AMERİKAN BASIN VE KÜLTÜR MERKEZİ
Atatürk Bulvarı 97
Ankara

30 Mayıs 1972

Prof. Dr. Halis Duman,
Makina ve Elektrik Fakültesi
Dekanı
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Trabzon

Sayın Profesör Duman,

Atlantik Topluluğu Gezimize ait yurtiçi uçak biletinizi ilişikte gönderiyoruz.

Uçağınız Ankara'ya tahminen 18:30'da varacak. Geziye Erzurum, Adana ve Ankara'dan katılacak davetlilerimiz ile Esenboğa havaalanında buluşulacak, ve TK 209 seferi ile saat 20'de İzmir'e hareket edilecektir.

Bu vesile ile ve hafta sonu görüşmek ümidiyle, saygılarımı sunarım.

Erol Süner
Kültür İşleri
Danışmanı

Şekil : 24

Amerikan Basın ve Kültür Merkezi
Atatürk Bulvarı 97
Ankara

30 Mayıs 1972

Prof. Dr. Halis Duman
Makina ve Elektrik Fakültesi
Dekanı
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Trabzon

Sayın Profesör Duman,

Atlantik Topluluğu Gezimize ait yurt içi uçak biletinizi ilişikte gönderiyoruz. Uçağınız Ankara'ya tahminen 18.30'da varacak. Geziye Erzurum, Adana ve Ankara'dan katılacak davetlilerimiz ile Esenboğa havaalanında buluşulacak ve TK 209 seferi ile saat 20.00'de İzmir'e hareket edilecektir.

Bu vesile ile ve hafta sonu görüşmek ümidiyle, saygılarımı sunarım.

İmza
Erol Suner
Kültür İşleri
Danışmanı

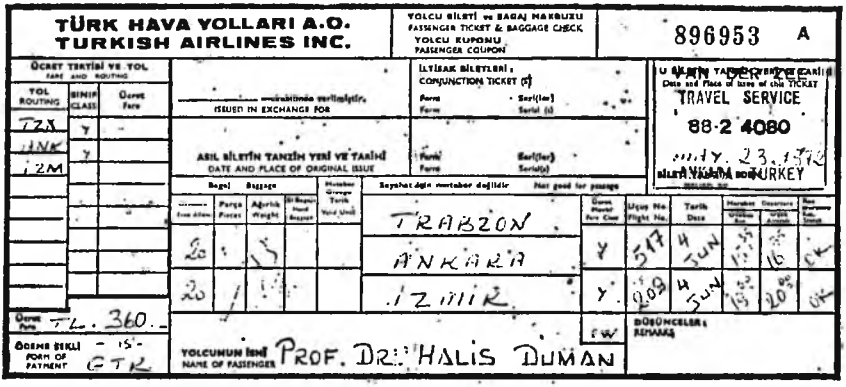
Mektubuna, Gezi'ye ait Türk Hava Yollarının yurt içi uçak bileti ekliydi (Şekil 25).

Atlantik Topluluğunun Avrupa Gezisine ait benim ile ilgili ilk yazışmalarını yukarıdaki sayfalarda verdim ve bunları gezim için bir dokumentasyon amacı olarak anılarıma ekledim. Gezi sonunda da yazışma olmuştur; onları bu gezi anılarının sonunda vereceğim.

Bütün bu yazışmalardan görüleceği gibi NATO gezimizi Ankara'daki Amerikan Basın ve Kültür Merkezi düzenlemiş bulunmaktadır.

Gönderilen bilet Trabzon - Ankara - İzmir ve İstanbul - Ankara - Trabzon yolculuğu içindir ve Türk Hava Yollarının Ankara'daki şubesinden 23 Mayıs 1972 tarihinde alınmıştır. Numarası 896953A-88-2-4080' dir. İlk yolculuğum Trabzon'dan Ankara'ya olacaktır ve elimdeki biletime göre bu yolculuk için TK 517 numaralı uçuşu yapan uçak Trabzon' dan Ankara'ya 4 Haziran 1972 Pazar günü saat 16.35'de kalkacaktır (Şekil 25).

4 Haziran 1972 Pazar günü, yanımda bir bavul, bir pardesü ve el çantası olmak üzere Rektörlük arabası ile Trabzon Hava alanına geldim. Biraz bekledikten sonra uçağa bindim ve TK 517 uçağı saat 16.35'de *Ankara*'ya hareket etti ve böylece 17 Haziran 1972 gününe kadar devam edecek olan NATO Avrupa Gezisine bilfiil başlamış oldum.

TÜRK HAVA YOLLARI A.O.
TURKISH AIRLINES INC.

YOLCU BİLETİ ve BAGAJ MAKBUZU
PASSENGER TICKET & BAGGAGE CHECK
YOLCU KUPONU
PASSENGER COUPON

896953 A

TRAVEL SERVICE
88-2 4080
MAY 23 1972
ANKARA TURKEY

YOL ROUTING	BINIF CLASS	Ücret Fare
TZX	Y	
ANK	Y	
IZM		

ISSUED IN EXCHANGE FOR

ASIL BİLETİN TANZİM YERİ VE TARİHİ
DATE AND PLACE OF ORIGINAL ISSUE

İLTİSAK BİLETLERİ ; CONJUNCTION TICKET (S)

Bagaj Baggage — Yolcunun Beyanı Üzerine Tarifi Yazılacaktır — Seyahat diğer mevkiler değildir — Not good for passage

Parça Pieces	Ağırlık Weight				Geçerli Hareket Noktası Valid From	Uçuş No. Flight No.	Tarih Date	Hareket Saati Time	Varış Saati Time	
20	13			TRABZON						
20	1			ANKARA	Y	517	4 SUN	13 35	16 10	OK
				IZMIR	Y	203	4 SUN	17 45	20 05	OK
					FW					

Ücret Fare TL. 360.-
Ödeme Şekli Form of Payment CTR

YOLCUNUN İsmi NAME OF PASSENGER PROF. DR. HALİS DUMAN

DÜŞÜNCELER : REMARKS

Şekil : 25

Doçent Dr. Akbay Tuğan Gökçe(1) benim uçağa giderken bir fotoğrafımı çekti (Şekil 26)

Şekil : 26

Uçağımız takriben 570 km mesafeyi uçarak aynı gün saat 18.40'da Ankara'ya vardı. Şehre gitmedik. Hava Alanı Terminal binasında kaldık ve Ankara, Adana ve Erzurum'dan Geziye iştirak eden davetlilerle Esenboğa Hava Alanı Terminal binasında buluştuk ve toplu olarak TK

1) Prof. Dr. Akbay Tuğan Gökçe

209 uçağı ile saat 20.00'de İzmir'e hareket ettik. Uçağımız pervaneli Türk uçağıydı.

Takriben 425 km'lik uçuşumuz karanlıkta ve sallantılarla oldu. Hava fenaydı. Etrafımızda şimşekler çakıyordu. Bu durumda uçaktan ürkmemek ve korkmamak insanın elinden gelmiyor. Bir ara aşağıda, şurada burada cılız ışıklar görünmeğe başladı. Bu heyecanlı uçuştan sonra *İzmir*'e, Çiğli Hava Alanına indik. Oradan bizi otobüsle İzmir'e götürdüler. Önce Kordon Otelinde kalacaktık. Yer olmadığı için Atatürk caddesindeki İzmir Palas Oteline indik. Bana Otelin 513 numaralı odası tahsis edilmişti.

Gezeceğimiz kentlere ait gezi programlarına geçmeden önce geziye iştirak eden davetlileri, bize verilen listeye göre, aşağıya alfabetik not ediyorum.

Davetliler, yani geziye iştirak edenler:

Doç. Dr. *Ersin Çamoğlu* (1)	Hukuk Fakültesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. *Halis Duman,*	Makina ve Elektrik Fakültesi Dekanı. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon
Prof. Dr. *Kemal Gökçe,*	Adana Ziraat Fakültesi Dekanı. Ankara Üniversitesi, Adana
Prof. Dr. *Ercüment Kuran,*	Sosyal ve İdari İlimler Fakültesi Dekanı, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
Doç. Dr. *Turhan Oğuzkan,* (2)	Edebiyat ve Fen Fakültesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. *Hasan Olalı,*	İktisadi ve Ticari İlimler Fakültesi Dekanı, Ege Üniversitesi, İzmir
Prof. Dr. *Gündoğdu Özgen,*	İnşaat Fakültesi Dekanı, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. *Cahit Özgür,*	Makine Fakültesi Dekanı, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. *Arif Payaslıoğlu,*	İdari İlimler Fakültesi Dekanı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. *Reşit Sönmez,*	Ziraat Fakültesi Dekanı, Ege Üniversitesi, İzmir

1) Prof. Dr. Ersin Çamoğlu
2) Prof. Dr. Turhan Oğuzkan

Doç. Dr. *Ercan Tezer,* (1)	Adana Ziraat Fakültesi Ankara Üniversitesi, Adana
Prof. Dr. *Suavi Yalvaç,*	Fen Fakültesi Dekanı, Atatürk Üniversitesi, Erzurum
Prof. *Naci Yüngül,*	İnşaat ve Mimarlık Fakültesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon
Minmandarlar	
Norman W. Getsinger,	Ticaret Ataşesi, Amerikan Büyükelçiliği Ankara
Dudley G. Sipprelle,	Konsolos, Amerikan Başkonsolosluğu İzmir
Galip Kök,	Ekonomik ve Ticari İşler Danışmanı, Amerikan Konsolosluğu Adana
Erol Suner,	Kültür İşleri Danışmanı, Amerikan Basın ve Kültür Merkezi Ankara.

Bu listeden de görüleceği gibi geziye 9 Dekan 1 Profesör ve 3 Doçent olmak üzere 13 kişi davet edilmiştir. O halde bu gezi dekanlar seviyesinde bir gezidir, yani senior topluluğu gezisidir.

Diğer taraftan yine bize dağıtılan 4,5 sayfalık «Atlantik Toplulu-Gezisi Programı»nda İzmir, Napoli, Berlin, Brüksel ve Paris'e ne zaman gidileceği ve oralarda kaç gün kalınacağı ve neler yapılacağı ve kimler ile buluşulacağı gün ve saatleri ile bildiriliyordu. Yalnız Napoli'ye ait programa ise az temas edilmiş ve kesin programın Napoli'de verileceğine işaret edilmiştir.

Gezimizin programında öngörülen faaliyetlere geçmeden önce burada NATO'nun adına ve yalnız esas amacına ve yalnız İzmir'deki teşkilatına temas edeceğim. Bu hususdaki bilgileri de bize dağıtılan kitap, kitapçık ve broşürlerden aldım.

NATO, «North Atlantic Treaty Organization» kelimelerinin ilk harfleri alınarak, örgütün kısaltılmış adıdır. North Atlantic Treaty Organization'un Türkçesi «Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilatı»dır. Fransızca ise OTAN (Organisation du Traité de l'Atlantique Nord)dır.

Bilindiği gibi NATO'nun amblemi bir daire önündeki dört ışınlı bir yıldızdır.

Büyük bir askeri örgüt olan NATO'nun Merkezi Belçika'dadır. NATO Genel Sekreterliği Brüksel'de ve NATO Avrupa Müttefik Kuvvetle-

1) Prof. Dr. Ercan Tezer

ri Başkumandanlığı Karargahı SHAPE ise Brüksel'den takriben 50 km uzaklıkta bulunan Mons kenti yakınlarındadır. 27200 nüfuslu bu küçük endüstri kasabası Mons Belçika'nın Fransa sınırına yakın Hannegau eyaletindedir.

Bize verilen NATO Elkitabı'nda NATO üzerine şunlar yazılıdır:

Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilatı NATO herşeyden önce bir savunma kuruluşudur. Hükümetler arası bir teşkilat olan NATO'nun hiç bir anlamda milletler üstü bir niteliği yoktur. NATO'nun barış sırasındaki askeri hedefi, bir savaş ihtimalini göz önünde tutarak, NATO Kuvvetlerini en kısa zamanda ve en iyi şekilde kullanılması için ortak savunma planları hazırlamaktır. Bu hazırlığın her şeyden önce tek amacı savaşı önlemektir.

Türkiye ve Yunanistan 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya girmişlerdir. Bunun üzerine İzmir'de 8 Eylül 1952 tarihinde adı «LANDSOUTHEAST» olan NATO'nun Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Karargahı kurulmuştur. Türkiye ve Yunanistan'ı içine alan bu LANDSOUTHEAST NATO'nun bir astkomutanlığıdır ve Napoli'deki Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanlığı AFSOUTH'e veya Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkumandanı CİNESOUTH'e (Napoli) karşı sorumludur. AFSOUTH ise NATO'nun Avrupa'da 5 alt Komutanlığından birisidir ve Belçika'da Mons şehrindeki SHAPE'e veya SACEUR'e yani Avrupa Müttefik Yüksek Kumandanı'na (Belçika) karşı sorumludur.

İzmir'de LNDSOUTHEAST'in Yunanistan'da Selanik şehrinde bir İleri Komuta Yeri (İKY) vardır. Halen personeli çok az olan bu İleri Komuta Yeri hızla gelişmektedir.

Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Karargahı LANDSOUTHEAST'in komutanı, Kafkaslardan Yunan Denizine kadar olan bölgedeki askeri harekatın sevk ve idaresi ile koordinasyonundan sorumludur karargah personeli Türk, Yunan, İngiliz, İtalyan ve Amerikan personelinden müteşekkildir.

LANDSOUTHEAST'e 400.000 mevcutlu üç Türk ordusu bağlıdır. Bu ordular Karargahı İstanbul'da bulunan 1'inci, Karargahı Konya'da bulunan 2'inci ve Karargahı Erzincan'da bulunan 3'üncü Türk orduları ile Karargahı Larissa'da bulunan 1'inci Yunan ordusudur.

İzmir'de bize, kapaklarında «Information Kit..., veya Visitor's Guite, HQ Allied Land Forces SOUTHEASTERN Europe, İzmir, Turkey» yazılı beyaz kalın kağıttan, içinde iki gözü bulunan bir dosya ve bu dosyaya ait defter şeklinde bir broşür de verilmiştir.

Bunların kapaklarında «Güney Doğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetlerinin, yani LANDSOUTHEAST'in amblemi vardır. Bu amblem LANDSOUTHEAST'i, NATO amblemini kısmen örten orjinal renkleri ile Türk ve Yunan bayrakları ve bunları kısmen kapatan, iki eli ile silah tutan bir NATO askeri sembolize etmektedir. Bu zarif dosyanın bir gözünde «Güney Doğu Müttefik Kara Kuvvetleri Karargahı Komutanlarının ad ve görevlerini gösteren bir yazı ile LANDSOUTHEAST hakkında bilgi veren bir yazıdan yapılmış sözü edilen defter şeklindeki broşür duruyordu. Dosyanın diğer gözünde ise LANDSOUTHEAST'de görev yapan bu kumandanların fotoğrafları ile biyografileri vardır. Dosyanın alt kapağının cebi üstünde «LANDSOUTHEAST-NATO's Right Flank» yazılı, Türkiye ve Yunanistan'ı gösteren ve İzmir kenti üzerinde «Headquarters-LANDSOUTHEAST» yazısı bulunan çok basit bir harita vardır. Dosyanın birinci sayfasındaki cebi üzerinde ise şunlar yazılıdır: LANDSOUTHEAST-Power For Peace. Hellenic First Army, Turkish First Army-Turkish Second Army, Turkish Third Army.

Dosyanın defter şeklindeki broşüründe LANDSOUTHEAST'ın Komutanlarının ad ve görevleri şöyledir:

Komutan	:	Orgeneral *Frank T. Mildren*
Türk Komutan Yardımcısı	:	Korgeneral *Adnan Orel*
Yunan » »	:	Tumgeneral *Constantinos Papadopoulos*
Kurmay Başkanı	:	Tümgeneral *Robert C. Forbes*
Plan ve Hareket Kurmay Yarbaşkanı	:	Tuğgeneral *Muzaffer Büyüktoksavul*
Lojistik ve İdari Kurmay Yarbaşkanı	:	Tuğgeneral *Patroklos P. Papapertou.*

Ancak bu bilgileri verdikten sonra, yukarıda sözü edilen gezi programında İzmir için öngörülen faaliyet, ziyaret ve brifinglere temas etmeği uygun buldum.

İzmir Palas Otelinin 513 numaralı odasında hiç de fena uyumadım ve 5 Haziran 1972 Pazartesi günü erkence kalktım. Beraberce saat 08.00' de kahvaltımızı otelde yaptık. Saat 08.45'de Türk-Amerikan Derneği (Turkish-American Assoziation. TAA)'ye gidildi ve bize Atlantik Topluluğu hakkında bir film gösterildi. Saat 09.45'de NATO Güney-Doğu Komutanlığına gidildi. İtina ile kilitlenmiş kapılı toplantı salonuna

girdik. Burada Güney-Doğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Kumandanı ABD Kara Kuvvetlerinden Orgeneral Frank T. Mildren ve Türk Komutan Yardımcısı Korgeneral Adnan Orel ile tanıştık.

Demir kapılı salonda ilk konuşmayı LANDSOUTHEAST Kumandanı Orgeneral Frank T. Mildren yaptı ve «bize hoşgeldiniz!» dedi ve gezimizin faydalı olmasını diledi. Sayın Orgeneral konuşmasında yurdumuzu övdü ve Türkiye'de görevli bulunmaktan çok memnun kaldığını da söz lerine ilave etti. Oldukça nüktedan olan Orgeneral Frank T. Mildren konuşmasmda gezimiz ile ilgisi bulunmayan, fakat ilginç olan bir hususa da temas etti ve «Sovyet Rusya Konsoloslarından birisi Türkiye' deki kavun türlerini incelemiş ve Türkiye'de 60'dan fazla kavun çeşidinin bulunduğunu tespit etmiş» dedi ve «Ben de Türkiye'ye dört çeşit kavun soktum» şeklinde bir açıklama yaptı. Bu son cümleyi söylerken Orgeneralin büyük memnuniyet ve sevinç içinde bulunduğu hissediliyordu. Ben, tabiat ve flora âşığı bu askeri içimden takdir ettim. Onun açıklaması bana, tarih boyunca bir çok Avrupa ve Amerika büyüklerinin kendi ülkelerine yabancı ülkelerden, çiçek, meyva cinslerini, sebze ve ağaç türlerini getirip kültüre ettiklerini ve böylece bitki türlerinin yayılmasına yardım ettiklerini, özellikle Avusturya İmparatoru birinci Ferdinand'ın Kanuni Sultan Süleyman nezdindeki sefiri, ilim adamı Ogier Chislain Busbecqu'in Türkiye'den Avrupa'ya lâle, yasemin, atkestanesi ve leylak'ı ülkesinde yetiştirmek için götürmüş olduğunu hatırlattı.

Orgeneral Frank T. Mildren ile Korgeneral Adnan Orel'i konuşmalarından sonra bir subay benim adımı söyleyerek sahneye davet etti. Tabii bu benim için bir sürpriz oldu. Buna rağmen içimizden birisinin sahneye çıkıp konuşması gezi için teşekkür etmesi gerektiğini biliyordum. Tereddüt etmeden oturduğum yerden kalktım ve sahneye çıktım. Hazır olanları başımla selamladıktan sonra generallere dönerek «Benim bir Doyen olarak seçilmiş olduğumdan dolayı teşekkür ederim» dedim. O anda gezi arkadaşlar arasında bir kıpırtı oldu ve fısıltılar duyuldu. Oturanlar arasından birisi «Biz sizi seçmedik» diye seslendi. Ben ve generaller buna gülümsedik ve fakat şaşırmadık. Ben konuşmama devam ettim ve davet edildiğimizden dolayı NATO'ya ve gezi'yi tertip edenlere teşekkür ettim ve sözlerime NATO Avrupa Gezimizin bizim için çok faydalı olacağmı ekledim.

Başlangıçta gezi grubu konuşmacısı bulunmadığından gruptan birisinin konuşması lazımdı. Bu nedenle NATO Gezisinin düzenleyicisi par politesse grubun en yaşlısını ve davetli listesinin başında yazılı ilk Dekanı yani beni grubun bir konuşmacısı olarak sahneye davet et-

miştî. Sabırsız bir insanın «Biz sizi seçmedik» şeklindeki müdahalesi, etkisi hiç de iyi olmayan bir davranış ve genel saygısızlık için bir örnek teşkil eder.

Salondan ayrılmadan önce aramızdan açık oyla temsilci olarak Adana Ziraat Fakültesi Dekanı, Ankara Üniversitesinden Prof. Dr. Kemal Gökçe'yi seçtik. Yalnız aşağıdaki notlardan görüleceği gibi sayın Gökçe bizi temsil etmede pek de etkin bir faaliyet gösteremedi. Ben, şahsen grubun bir sözcüsü olmağı hiç de arzu etmediğimden yapılan seçimden çok memnun kalmıştım.

Yine salonu terk etmeden önce salonun sahnesinde (Şekil 27)'de verilen hatıra fotoğrafı çekildi.

Müteakiben NATO Güney-Doğu Komutanlığı ve 6. Müttefik Taktik Hava Kuvvetleri (6. ATAF) hakkındaki brifingler için «Commander Conference Room'a» gidildi. Buradaki brifinglerde bilgiyi bize iki Türk binbaşısı verdi ve izahlarda bulundu. Brifinglerden sonra 15 dakikalık kahve arası yapıldı. Orada kahvelerimizi içtik ve LANDSOUTHEAST'in diğer askeri erkanı ile tanışma imkanını bulduk.

Saat 11.15'de tekrar Commander Conference Room'da idik ve Soru-Cevap bölümüne başlandı. Ben şu sualleri sordum ve cevaplarını not ettim:

Soru 1 — NATO mevcuttur ve biz bu pakta dahiliz. Bu antlaşmanın üye milletlerce benimsenmesi için yeterli propoganda yapılıyor mu? Yapılmıyorsa neden?

Cevap — Çok haklısınız. Gereği kadar yapılmıyor. NATO kendisi propoganda yapamaz. Mensup üye hükümetleri bu propogandayı yaparlar. İsterlerse yaparlar.

Soru 2 — NATO Kuvvetleri hakkında bilgi verildi. NATO'nun modern haberleşme, uyarma ve ihbar sistemlerinden söz ettiniz ve bunların tesir alan ve hudutlarını haritalarda gösterdiniz. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin kuvvetleri hakkında açıklamalar yaptınız. Fakat Sovyetler Birliği'nin haberleşme, uyarma ve ihbar sistemlerinden bahsedilmedi. Bu hususta ne söylenebilir?

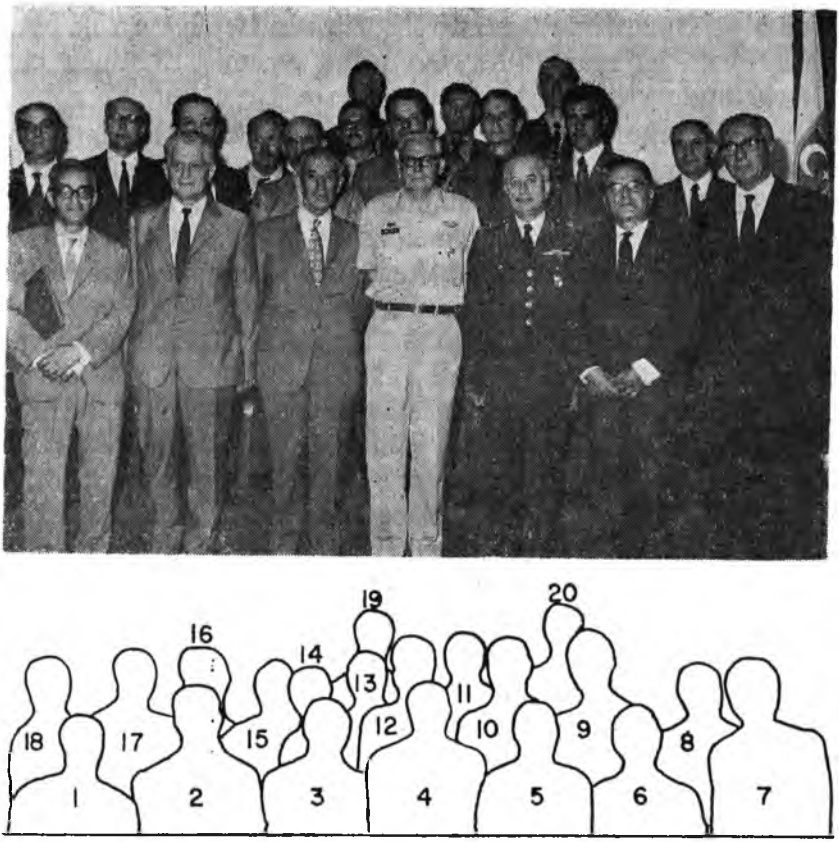
Bu sorunun cevabını Amerikan Kumandanı verdi, cevap şu idi:

Cevap — Çok kuvvetlidir. Vietnam'da biz 800 m'ye kadar tesir eden ultraruj ile muçehhez silahları kullandık. Fakat onlarda daha tesirlileri vardı.

Bu cevap benim yukarıdaki sorumla başka bir arkadaşın sorusuna verilen müşterek cevaptır.

Benim diğer bir sorum şu idi:

Soru 3 — Altıncı Filonun Pire'de üstlenmesinin amacı nedir?

1. Prof. Dr. Naci YUNGÜL
2. Prof. Dr. Reşit SÖNMEZ
3. Prof. Dr. Suavi YALVAÇ
4. Orgeneral Frank T. MILDREN
5. Korgeneral Adnan OREL
6. Prof. Dr. Halis DUMAN
7. Prof. Dr. Kemal GÖKÇE
8. Doç. Dr. Turhan OĞUZKAN
9. Doç. Dr. Ersin CAMOĞLU
10. Tümgeneral Kemal AKAT
11. Tuğg. Galip KÖK
12. Doç. Dr. Ercan TEZER
13. Bay Dudley G. SIPPRELLE
14. Prof. Dr. Cahit ÖZGÜR
15. Prof. Dr. Arif PAYASLIOĞLU
16. Prof. Dr. Gündoğdu ÖZGEN
17. Prof. Dr. Ercüment KURAN
18. Prof. Dr. Hasan OLALI
19. Bay Norman W. GETSINGER
20. Yarbay Orhan GÖKALP

Şekil : 27

Cevap — Yalnız personel iskanı bakımından bir değeri vardır; başka birşey değildir.

Aşağıdaki soruları ise arkadaşlar sordular:

Soru 4 — Kıbrıs meselesinde NATO'nun etkisi ne olabilir?

Cevap — NATO doğrudan doğruya ilgili iki millet üzerine baskı yapamaz. Onların bu işi hal etmeleri için ancak tavsiyelerde bulunur.

Soru 5 — Yunanistan bir ordu ile, Türkiye ise üç ordu ile NATO'ya katılmıştır, yani bu ordular NATO emrine verilmiştir. Bunda bir dengesizlik yokmudur?

Cevap — Yunanistan'ın bir tek ordusu, Türkiye'nin ise üç ordusu vardır. Sebep budur. Fakat nüfusa nazaran Yunanistan'ın NATO'ya askeri bakımdan katkısı Türkiye'ninkinden daha büyüktür.

Brifinglerde beni en çok ilgilendiren NADGE sistemi, yani NATO' nun Hava Savunma Elektronik Sistemi idi. Bu uzaktan savunma sistemi, düşman uçak ve füzelerinin anî olarak tespiti ve bunlara derhal mukabele edilmesi ile ilgilidir. NADGE sistemi NATO'nun gözü ve hava savunmasının öncüsüdür.

Bu sistemde tabii, Radar İkaz İstasyonları, Elektronik Beyin ve Telekominikasyon şebekesi en büyük rolü oynar. Sistemde Radar İkaz İstasyonları, elektronik beyin, savunma bölgeleri ve kumandanlıkların hepsi Elektronik İstihbarat Sistemi ile birbirine bağlıdır. Sistemde, belirli bir bölge semasında uçan, kimliği bilinmeyen uçağı veya düşman uçağını Radar İkaz İstasyonları tespit eder etmez Elektronik İstihbarat Şebekesi ile uçağın türü, yeri, yüksekliği, hızı ve diğer donneleri Elektronik Beyine verilir. Elektronik Beyin kendisine iletilen bu donnelere göre bir taraftan uçan uçağa karşı eyleme geçilip geçilmeyeceği emrini hemen verir. Diğer taraftan eyleme geçilmesi halinde bu emri ile beraber uçan uçağa karşı kullanılacak en iyi ve etkin silahı da seçer ve o anda o bölge Kumandanlığına bildirir. Bütün bunlar birkaç mikro saniye içinde olup biter.

Programa göre öğleden sonra serbest olacaktık. Fakat programda öngörülmeyen Bornova'ya gidip Ege Üniversitesini ziyaret etme kararı alındı. Otobüsle Bornova'ya gittik. Oradaki arkadaşlar ile tanıştık ve Üniversiteyi gezdik ve Üniversite hakkında bilgi edindik.

Ege Üniversite Kampüs sahası Karadeniz Teknik Üniversitesi sahasından çok büyük; fakat Fakülte binaları ve lojmanları Karadeniz Üniversitesinde daha tertipli, görkemli, daha derli topluydu, ki bu ilk bakışta hemen görülüyordu.

İzmir'e döndüğümüzde dağıldık. Ben ilk iş olarak şehirde kısa bir gezinti yaptım. Sonra Büyük Efes Oteline gidip girişten bir merdiven üstü açık salonda boş bir masaya oturdum ve bir sütlü kahve ısmarladım. Karşımda, bir masada, bir az ötede, çok iyi giyinmiş kibar hareketli üç Türk hanımı çay içiyor ve hem de heyecanla sohbet ediyorlardı. Ben de masamda sütlü kahvemi içerken otelin güzelliğini ve gelip gidenleri bir iç huzuru içinde izliyordum.

Saat 20.30'da Kordon Otelinde Amerikan Başkonsolosu Mr. Thomas Mc Kiernan tarafından verilen tanışma yemeğindeydik. Kordon

Otelindeki bu tanışma yemeği gezimizin ilk Soiree yemeğiydi. Yemekten sonra otelimiz olan İzmir Palas'a gittik. 6 Haziran 1972 Salı günü Napoli'ye uçacaktık.

NATO gezimizden Trabzon'a döndükten bir gün sonra, yani 19 Haziran 1972 Pazartesi günü Dekanlık masamın üstünde NATO gezimizin ilk kısmı olan bu İzmir bölümü ile ilgili bulunan ve (Şekil 28) de verilen «Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Karargâhı, İzmir, Türkiye, Amerikan Haberler Merkezi Müdürü Sayın Dr. Benno SELCKE ile Alb. ABD Ordusu NATO, Basın Şb; Müdürü Sayın Charles D. O'Connor'in 12 Haziran 1972 tarihli çok nazik yazılarını buldum. Yazıları ile (Şekil 27)'deki fotoğrafı da aldım, ve son derece sevindim.

GÜNEYDOĞU AVRUPA
MÜTTEFİK KARA KUVVETLERİ KARARGÂHI
İZMİR, TÜRKİYE

12 Haziran 1972

Sayın Prof. Dr. Halis DUMAN

1972 İkinci Atlantik Camiası Turu münasebetiyle NATO Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara kuvvetleri Komutanlığı Karargahını ve İzmir Amerikan Haberler Merkezini 4-6 Haziranda ziyaretinizden dolayı Amerikan Haberler Merkezi Müdürü ve NATO Basın ve Halkla Münasebetler Şube Müdürü şükranlarını sunar.

Saygılarımızla,

DR. BENNO SELCKE
Amerikan Haberler Merkezi
Müdürü

CHARLES D. O'CONNOR
Alb., ABD Ordusu
NATO, Basın Şb. Müdürü

Şekil : 28

Lütfedilen yazı ve fotoğraf için, gezimin diğer bölümlerin anılarını yazmağa devam etmeden burada kendilerine teşekkürlerimi bildirmekle bahtiyar olduğumu vurgularım.

6 Haziran 1972 Salı sabahı zinde ve neşeli kalktım. Saat 09.30'da kahvaltımızı Kordon Otelinde yapmak üzere buluştuk. Ve saat 10.30'

da otelden Çiğli Hava alanına otobüsle hareket ettik. Hava alanında pasaport ve gümrük işlerimiz tamamlandı. Saat 11.50'de Türk Hava Yollarının TK 921 seferi ile İzmir'den ayrılmak için alanda bekledik. Beklerken de şunları düşündüm.

Bu benim İzmir'e üçüncü gelişimdir. İlk gelişim 1944 yılında ikinci gelişim ise 1947 yılındadır.

İzmir'e ilk gelişim askerliğim ile ilgilidir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve daha önceleri yedek subaylık hazırlık kıta hizmeti yerine öğrenciler için Türkiye liselerinde dört aylık askeri kamplar yapılır ve öğrenciler buralarda eğitilirdi. Ben lise öğrenimimi Viyana'da yaptığımdan böyle bir kampa iştirak edememiştim. Bu nedenle 1944 yılında Türkiye'ye döndüğümde dört aylık hazırlık kıtamı tamamlamak zorunda idim. O zaman Yüksek Mühendis Mektebi olan bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesinde asistanken 7 Temmuz 1944 tarihinde askere gitme kararını aldırmış ve hazırlık kıtamı yapmak için Denizli 70'inci Topçu Alayına iltihak etmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştım. Denizli'ye vardığımda Denizli askerlik şubesinden 70'inci Topçu Alayının oradan ayrıldığını söylediler ve alayım için İzmir'e gitmekliğimin gerektiğini bildirdiler. Bu nedenle 13 Temmuz 1944 günü İzmir'deydim. Konak meydanında sahile yakın *Sarı Kışlaya* gidip Askerlik Şubesine müracaat ettim. Bu müracaatım 7.7.1944 tarihli «Muvazzaf ruhsatlı ve ihtiyat erata mahsus sevk pusulası»nda *İzmir As. Konak kayıt No: 766* ve *13 Temmuz 1944* meşruhat ve tarihi ile belirlenmiş ve kayıt edilmiştir. İzmir Konak'taki Askerlik Dairesi bana 70'inci Topçu Alayının Muğla'da bulunduğunu bildirdi. O zaman bugün yerini ve adını hatırlayamadığım bir Han-Otel'de kalmıştım. Temmuz ayı olduğu için hava çok sıcaktı ve müşterilerin çoğu Otel-Han'ın avlusunda bulunan karyolalarda yatıyordu. Ben ise odamda çok bunaltıcı, sıcak bir gece geçirmiştim. O gelişimde askerlik işi ve telaşı yüzünden İzmir'i gezememiştim. Fakat gördüğüm kadarı ile İzmir'de göze çarpan bir gelişme yoktu ve eski, pek de güzel olmayan Sarı Kışla yıkılmamıştı. Konak meydanı karma karışık, pis ve oldukça da bakımsız bir alandı. Bir kaç geniş caddesi olmasına rağmen, itiraf edeyimki İzmir hoşuma gitmemişti. O gelişimde İzmir'in Kültürpark'ına gidememiş ve orasını bile görememiştim.

Diğer taraftan beni sevkeden Taksim Askerlik Şubesi ile Denizli Askerlik Şubesinin 70'inci Topçu Alayının Denizli'den kaldırılıp Muğla'ya taşındığından habersiz olmaları beni çok şaşırtmıştı. Oradan buraya lüzumsuz yere gidip gelme ve bunun için yapılan yol ve konaklama masrafları beni üzmüştü. Aynı zamanda kıtama geç kalacağım korkusu içine düşmüştüm. Avrupa'dan yeni gelmiş bir Doktor-Yüksek Mühen-

disdim. Disiplin ve nizamın ne olduğunu iyi kavramış bir kişi olarak bende, askerî bir teşkilatta böyle bir ilgisizlik ve laçkalık büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı ve bu ilgisizliğe o zaman çok üzülmüştüm. Bu nedenle askerî bir teşkilatta gördüğüm bu disiplinsizliği asla affetmemişimdir ve bu bedbaht ilgisizliği daima hatırlarım. Disiplin ve nizam yatağı olan asker ocağındaki bu umursamamazlık nasıl hoş görülür ki? Evet, bu laçkalık nasıl unutulur ki?

Yalnız, bu sözlerimle bir haksızlık, bir bilgisizlik de etmiş olabileceğimi tabii düşünmüşümdür. Çünki savaş halinde, ordu birliklerinin bir yerden başka bir bölgeye kaydırılması çok gizli tutulur. Türkiye savaş halinde değildi, ama 2'inci Dünya Savaşı bitmek üzere idi ve Türkiye'nin de o aylarda savaşa katılması söz konusu oluyordu. Eğer durum böyle ise yukarıdaki yersiz düşüncelerimden dolayı çok üzülürüm ve acı sözlerle yaptığım haksız eleştiriden dolayı da cidden çok utanırım.

İzmir'e ikinci gelişim ise 1947 yılında olmuştur. İstanbul Teknik Üniversitesinden bir öğrenci grubu Ege bölgesini kapsayan bir tetkik gezisine çıkmıştı. Ben bu öğrenci gezisine kafile başkanı olarak iştirak etmiştim. İzmir'in galiba Fuar zamanı idi. Bu nedenle İzmir'de kafileye elverişli ve ucuz bir otel bulamamış ve Buca'ya giderek gecelemiştik. Benim kaldığım yer eskiden bir İngiliz'in köşkü imiş? Ve bir Adapazarlı tarafından otel olarak işletiliyordu. Adapazarlı işletmeci bir yatak parası yerine benden dört yatak parası almıştı. Çünki yattığım odada sıkıştırılmış dört karyola bulunuyordu.

Bu ikinci gelişimde İzmir ve civarını gezmek fırsatını bulmuştum.

İzmir'de Kültürpark'ı, Kordonu, Kadifekale'yi, güzelleşen Konak Meydanını gezmiş, İzmir'in sembolü olan saat kulesini görmüş, orjinal yapılışı ve güzelliği karşısında etrafında tavaf eder gibi dolaşmış, İzmir'in ünlü asansörü ile Mithatpaşa semtinden yukarıki Halil Rifat caddesine çıkmıştık. Asansör binası yıpranmış eski, hemen hemen 90 yıllık, dört köşe kesitli, bir asansör kulesiydi. Yukarı kısımlarında aşağıdan yukarıya iki sıra halinde daracık on penceresi olan kulenin üst kısmında kuleyi dolaşan bir teras-balkonu vardı. İzmir için tarihsel bir teknik anıt olan bu yapı, bizler için sevindirici bir attraksiyon olmuştu.

İkinci gelişimde İzmir'i değişmiş, güzelleşmiş buldum ve İzmir yavaş yavaş modern ve büyük bir kent görünümünü almıştı.

Bu gezimizde İzmir civarını dolaşıp gezmiştik. İzmir'den Selçuk'a oradan Efes'e gitmiştik. Efes harabelerini gezmiştik ve buranın hafri-

yatının Avusturyalı arkeologlar tarafından yapıldığını duymuştuk; fakat kazılar çok ilerlememişti.

Öğrenciler buraya kadar gelmişken «deniz banyosu yapacağız» diye tutturmuşlar ve «deniz kenarına gidelim» demişlerdi. Deniz kenarına gitmiştik. Önümüzde yalnız güzel bir plaj vardı. Bu bomboş sahilin adı Kuşadası idi. Sahilde bir iki tane şunu, bunu satan basit çardak göze çarpıyordu ve bulunduğumuz yerde ve civarında başka hiç bir şey yoktu. Yalnız güzel bir sahil ve tertemiz bir denizi vardı. Öğrenciler denize girmiş ve birbirleri ile şakalaşmışlar ve yüzmüşlerdi.

Buradan tekrar Efes harabelerine dönmüş ve Bülbüldağı'na tırmanmıştık. Orada bir kaç turiste raslamış ve Meryemana evini gezmiş ve biraz aşağıdaki şifalı suyu bulunan Çeşmeye inmiştik. Ağaçlar altında dinlendikten sonra geri dönmüştük. Selçuk kasabasından geçerken yükseklikteki Aydınoğlu İsa beyin camisi harabelerini ve Selçuk kalesini dolayısıyla tepedeki Ayasuluk kalesini görmüştük. Sonra İzmir'e dönmüş ve oradan Çeşmeye gitmiş ve Çeşme'deki çok basit bir sahil tesisini de görmüştük. İzmir'den Manisa'ya gitmiş ve Manisa'nın güzel camilerini ve küçücük müzesini gezmiştik. Manisa'dan Menemen'e geçmiş, çarşısını gezmiş; ve Kubilay olayını dehşetle hatırlamış ve Tepedeki Kubilay anıtını uzaktan saygı ile selamlamıştık. Menemen'den Aliağa plajına geldik. Bomboş olan bu sahilde ben ve öğrenciler denize girmiştik. Aliağa sahilindeki bu denize girişim, benim bütün yaşamımda ilk kez Ege denizindeki banyomdur. Aliağa'dan Bergama'ya gelmiş, Bergama harabelerini gezmiştik. Almanya'ya kaçırılan ve halen Doğu Berlin'deki Bergama Müzesinde bulunan Zeus Sunağının yerini görmüştük. Bundan başka antik Gymnasiumları, Büyük tiyatroyu ve Asklepion'daki sağlık ve tedavi tünel ve koridorunu gezmiştik. Yine Bergama'da Bazılıka'yı görmüştük.

Bergama'dan Soma'ya geçmiş; Soma'da açık linyit işletmesini gezmiştik. Bu arada açık kömür yataklarında yer yer duman çıktığını görünce linyit yataklarının yandığını zannetmiş ve oradakilere sormuştuk. Bunların tehlikesiz olduğunu yetkililerden öğrenmiştik. Soma'da linyit ile çalışacak Termik Santral inşaat halindeydi. Ve büyük bir tesisin burada kurulmakta olduğu bize söylenmişti.

Bunlar benim İzmir ve civarındaki eski anılarımdır. Şimdi tekrar yaptığımız NATO gezimizle ilgili anılarıma devam ediyorum.

6 Haziran 1972 Salı günü saat 11.50'de İzmir Çiğli Hava alanından Türk Hava Yollarının TK 921 seferini yapan uçağı ile *Atina*'ya hareket

ettik. Gezi'de bu benim üçüncü uçak seferimdi. Jet uçağımız 300 km' lik yolu 35 dakikada aldı ve İzmir - Atina hava yolculuğu, bütün gezimizin en kısa süren uçak yolculuğuydu. Hava berraktı. Denizi geçer geçmez Yunanistan'ın eski Yunan tarihinden bildiğim Attika bölgesi üzerine geldik. Çok kısa bir süre sonra Atina Hava alanına indik. Atina Hava alanında Roma'ya gitmek için uçak değiştirecektik. Roma'ya hareketimiz için vaktimiz vardı. Bu arada Terminal binasını gezdik. Gördüğümüz bina güzel bir Terminal binası idi. İkinci kattaki büyük lokantada, bir kaç arkadaş, öğle yemeğimizi yedik. Servis yapan garson az Türkçe biliyordu.

Saat 15.15'de BEA BE 427 uçağı ile Atina Terminal binası sahasından ayrıldık. Atina Hava alanı Uluslararası bir alandı; uçak trafiği yoğundu. Uçaklar piste girmek için kuyruğa giriyorlar ve birbiri ardından uçuşa geçiyorlardı. Biz de kuyrukta biraz bekledik ve sıramız gelince havalandık. Hava güzel ve görüş uzaklığı genişti. Uçağımız Atina üzerinden geçiyordu. Altımızda yayılmış görünen Atina büyük bir kentti. Muntazam caddeler düzgün yollar vardı. Şehrin bir kaç yerinde yeşillikler içinde tepecikler yükseliyordu. Altımızda, biraz ötede, Akropolis, etrafı ağaçlı yalçın ve hırçın bir tepe üzerinde bütün güzellik ve tarihsel haşmetiyle şehre hakimdi. Yeşillikler içindeki bu tepeciklere doğru ve bu tepeler arasında düzgün ve muntazam cadde ve sokaklar uzanıyordu. Kentin bir kısım dış semtleri dağ eteklerine doğru tırmanıyordu. Atina sıcaktı ve bu sıcaklığı uçaktan bile hissediliyordu. İngiliz Hava Yollarına ait BEA BE 427 uçağımız Yunanistan ve masmavi Adriyatik Denizi üzerinden İtalya semalarına girdi ve takriben 1200 km' lik bir uçuştan sonra Roma Hava alanına indi. Bu bizim gezimizin ikinci uzun uçuşu ve benim dördüncü uçak seferimdi.

Roma Hava alanında biraz bekledik ve Alitalia AZ Flt 182 uçağı ile Napoli'ye hareket ettik. Uçağımız küçük bir uçaktı.

6 Haziran 1972 Salı günü saat 19.10'da *Napoli*'nin Capodichino sivil hava alanına indik ve ESCORT temsilcileri tarafından karşılandık. Capodichino Hava alanından saat 19.30'da otobüsle ayrıldık ve saat 20.30'da Napoli'de Hotel Royal'a gittik. Hotel Royal'da bana 257 numaralı oda verilmişti. Ve odanın ücreti 4350 liretti. Hotel Royal'da iki gece kalacaktık.

Birinci sınıf olan Hotal Royal Via Partenope 38 numarada bulunuyordu. Via Partenope ise Napoli körfezi sahilinde geniş bir caddeydi. Bu cadde üzerine Napoli'nin yegâne lüks Hotelleri, Hotel Excelsior ile Hotel Vesuvio bulunuyordu.

Geldiğimiz günün akşamı serbesttik.

Biraz otel'in foyer'sinde oturduk. Sonra ben otel'den çıktım ve otelin önünde ve civarında küçük bir gezinti yaptım. Otele geri döndükten sonra bir kaç arkadaş otelimize yakın Via Sante Lucia'da küçük bir lokantada yemek yedik ve tekrar otel'e döndük.

7 Haziran 1972 Çarşamba günü AFSOUTH'a gidilecekti.

Bu nedenle AFSOUTH dolayısıyla CİNCSOUTH hakkında genel bir bilgiyi aşağıya ekledim. Önce kısaltmaların neyi ifade ettiğini bilmek yerinde olur.

AFSOUTH : Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri

CİNCSOUTH : Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkumandanı

SHAPE : Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığı Karargahı

SACEUR : Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanı.

Bunlardan AFSOUTH, dolayısıyla CİNCSOUTH Napoli'de üslenmiştir ve altkomutanlıktır. Daha yüksek komutanlık olan SHAPE dolayısıyla SACEUR Belçika'da Mons kentinde ve Brüksel'de bulunmaktadır.

Buna göre AFSOUTH Karargahı SHAPE'e ve dolayısıyla CİNCSOUTH ise SACEUR'e bağlıdır.

Diğer taraftan 7 Haziran 1972 Çarşamba günü ziyaret ettiğimiz AFSOUTH'e bağlı olan as kumandanlıklar ise şunlardır:

1 — Güney Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Kumandanı COMLANDSOUTH... Verona

2 — Güney - Doğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Kumandanı COMLANDSOUTHEAST... İzmir

3 — Güney Avrupa Müttefik Deniz Kuvvetleri Kumandanı COMNAVSOUTH... Malta

4 — Güney Avrupa Vurucu ve Destek Deniz Kuvvetleri Kumandanı COMSTRİKEFORSOUTH... Napoli

5 — Güney Avrupa Müttefik Hava Kuvvetleri Kumandanı COMAIRSOUTH... Napoli

Bunlardan 3'üncü maddedeki Güney Avrupa Müttefik Deniz Kuvvetleri Kumandanı ile beraber çalışan alt yüzeyde sekiz Kumandanlık vardır. Bunlar Cebelitarık, Atina, Ankara, ikisi Malta ve üçü Napoli'de bulunmaktadır.

Ve 5'inci maddede verilen COMAIRSOUTH ile çalışan biri Vicense diğeri İzmir'de olmak üzere iki alt kumandanlık vardır.

Bu açıklamalardan görüldüğü gibi AFSOUTH, dolayısıyla CİNCSOUTH, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinin Kaynaşmış Savunmasını veren ve bünyesinde bu kuvvetlerin tümü ile ilgili bir alt kumandanlık örgütü olduğu kolaylıkla anlaşılır.

AFSOUTH Kumandanı General Freedman ve Yardımcılarından Türk Kumandanı Yarbay Cevat bey idi. Cevat beyin aile adını maatteessüf gezi esnasında kayıt edememiştim.

Daha yüksek kademe olan SHAPE dolayısıyla SACEUR hakkında bilgi ise Brüksel ziyaretimle ilgili anılarımda verilmiştir.

7 Haziran 1972 Çarşamba günü yine erken kalktım. Tıraş oldum, giyindim ve kahvaltımı yaptım. Otelden çıktım, Via Partenope'de gezindim. Otelin karşı yakasında Castel Dell'ovo, Ovo şatosu vardı. O tarafa geçtim ve şatoyu seyrettim. Şato deniz içinde ve sahile çok yakın idi ve kara ile bağlantısı vardı. Şato ile sahil arasında lokantalar bulunuyordu.

Saat 09.45'de otobüsle AFSOUTH merkezine gidildi. CİNCSOUTH dolayısıyla AFSOUTH'un bulunduğu binalar bir zamanlar Mussolini'nin renöve edilen esir kampüs binaları imiş.

AFSOUTH brifingi verildi. Sorular soruldu. Saat 10.15 - 11.45 arası Allied Officers'Club'de yemek yenildi. Yemeğe Paşa da geldi. Bu bizim gezimizdeki ikinci resmi yemeğimizdi. Yemekten sonra COMSTRİKEFORSOUTH brifingi yapıldı. Bu brifinglerde açıklamaları iki Türk subayı yaptı ve bilgi verdi.

Brifinglerde genel olarak NATO'dan ve özellikle Napoli'de CİNCSOUTH, dolayısıyla AFSOUTH teşkilatından, NATO ülkelerinden ve NATO karşısında Fransa ve İspanya'mn tutumundan, Akdenizdeki Deniz Kuvvetlerinden söz edildi ve 6'mcı filo ile Sovyet Birliği Deniz Kuvvetlerinin Akdenizde 1960-1972 yılları arasındaki ortalama günlük deniz araçlarının sayısını mukayese eden ve deniz kuvvetlerinin durumlarını gösteren grafik muvacehesinde Akdeniz'de Kuvvetler Dengesinin sarsıldığından bahsedildi.

Brifingler bitince az da olsa sorular soruldu.

İlk soruyu yine ben sormuştum. Sorum şuydu.

Soru 1 — Fransa'nın NATO'dan kısmen ayrılmış olduğu ve İspanyanın da durumu hakkında malumat verildi. Fransa ve İspanya NATO'yu destekler. Ayrı olsalar bile onların durumu bakımından bir endişe olmasa gerek. İtalya Akdeniz Savunmasında büyük bir yük altına girmiş bulunuyor. Diğer taraftan Sovyetler Birliği donanması bilfiil 6'ıncı filodan daha kuvvetli bir duruma gelmiştir denildi. Rus donanması Akdeniz'de bulunduğu müddetçe Boğazların durumu daha da önem taşımaktadır. Boğazlar hakkında kafi derecede müdafaa şekli NATO'ca mevcut mudur?

Cevap 1 — Evet bu önemli bir noktadır. Sovyet Rusya ile olacak savaşlarda atom harbi yapılmaması müzakereleri mevcuttur. Fakat Sovyet Rusya'ya, Boğazların bugünkü statüsü değişir ise, Atom bombası kullanılacağı kati olarak söylenmiştir.

Bir arkadaş şu soruyu sordu:

Soru 2 — Rus donanması Kuzey Denizinden geliyor denilmektedir. Malta adasının önemi büyümüş müdür?

Cevap 2 — Hayır aksine Malta önemini kayıp etmiştir.

Diğer bir arkadaş da şu soruyu sormuştu:

Soru 3 — Süper Devletlerden Süper Kuvvetlerden söz edildi. Bunlar hangileridir?

Cevap 3 — Birleşik Amerika Devletleri, Sovyet Rusya, Çin, Japonya ve Avrupa Topluluğu.

Diğer taraftan Yarbay Cevat bey ile konuşmalar yaptık. Cevat bey konuşma sırasında «Politikada biz daima Yunanlıları izleriz» dedi. Fakat burada kastedilen politikayı açıklamadı.

6'ıncı filoya gidilmedi.

Brifinglerden sonra AFSOUTH binalarındaki Shop kısımlarını gezdik. Fakat ben bir şey satın almadım.

Saat 15.30'da otobüsle otele hareket ettik. Bir otobüsle gidişimde ben mümkün olduğu kadar ön taraflardaki sıralarda yer alırım. Bu sefer de öyle yaptım ve böylece Napoli'yi bir tren yolcusu bakışı ile izleyebilme ve görebilme imkanını buldum. Otobüsümüz oldukça muntazam caddelerden ve güzel meydanlardan geçerek ilerliyordu. Gari-

baldi meydanının önünden geçerken alanın haşmeti ve içindeki heykel beni etkiledi. Bu heykel Avusturya'ya karşı, bazen Fransızlarla ve bazen onlara da karşı savaşan İtalya'nın Hürriyet kahramanı, İtalya Birliğini kuran General Garibaldi'nin heykeli idi. Otobüs ilerledikçe Napoli'de görkemli sarayların, güzel binaların olduğunu gördüm. Tabii ben Napoli'de böyle bir şey beklemiyordum ve itiraf ederimki Napoli'de bu kadar güzel sarayların olduğunu görmek benim için en büyük bir sürpriz oldu. Bu güzel yapıları gördükçe Napoli Krallığını, Napoli'nin özellikle yakın geçmişteki zengin ve hareketli tarihini hatırladım. Diğer taraftan daracık sokakların yanlarından geçerken fotoğraflarda görmeğe alışa geldiğimiz Napoli'nin sosyal yaşantısı için sembolleşmiş sokak üstlerinde kurutulmağa asılmış çamaşır sıraları şimdi gerçek olarak gözümün önünden kayıyordu. İplere asılmış çamaşırlı bu dar sokakların bazıları tepelere doğru uzanıyordu. Şurada, burada güzel meydanlar da vardı. Otelimize yakın olan görkemli Castel Nuovo'ya yaklaşırken bana o anda sanki bir ortaçağ kentinde yaşıyormuşum gibi geldi ve hayallerimi canlandırdı. Nihayet Via Partenope'ye geldik ve otobüsten otelimizin önünde indik.

Öğleden sonra serbesttik.

Ben otele girmedim. Dün gece gördüğüm Castel dell'ove'ye, Ove şatosuna doğru yürüdüm. Şato sahile yakın bir adacık üzerinde yapılmıştı. Önünde bulunan lokantalardan kızarmış balık kokusu geliyordu. Oradan ayrıldım. Partenope caddesinin otel tarafına geçtim ve ora trotuvarı üzerinden batıya doğru gezmeğe başladım. Güney - doğu tarafında haşmetle yükselen ünlü Vezüv yanardağına bir kaç kez dönerek baktım ve seyretmeğe doyamadım. Daha sonra Via Partenope'nin bir devamı olan Via Francesco Caracciolo'da gezindim ve güzel bir parkın yanma geldim ve oradan geri döndüm. Bu gezim uzun sürmedi. Tekarr Hotel Royal'in önünden geçerek Via Santa Lucia üzerinden Via Roma'ya, Roma caddesine geldim; ve orada büyük mağazalardan birisinde iki ipekli kravat satın aldım. Bu arada İtalyanların bizde olduğu gibi pazarlık yaptıkları gördüm.

Napoli'nin Monte Calvario semtlerine giden üç finiküler hattından birisinin Via Roma'nm yan sokaklarında başladığını gördüm.

Roma caddesinde gezinirken «Galleria Umberto I»'e rastladım ve büyük bir tecessüsle içersine girdim. Galleria Umberto I, Milano'daki Galeria Vittorio Emanuel'e benziyor ve galiba onun bir eşiydi. Çok güzeldi. Bir çeşit pasaj veya kapalı çarşı olan bu haşmetli, güzel Galeriler benim çok hoşuma gider; beni adeta büyüler, ve onları gördükçe İtalyan mimarisini, İtalyan zevkini takdir ederim.

Otele döndüm. Bu sefer arkadaşlar ile Via Santa Lucia ve civarında gezindik. Napoli'de halk çöplerini siyah renkli naylon torbalarla belli yere bırakıyorlardı. Bu nedenle sokaklarda, caddelerde çöp torbaları yığınları görülüyordu.

8 Haziran 1972 Perşembe günü yine erken kalktım. Kahvaltımı yaptım. Saat 17.55'de uçakla Napoli'den ayrılacaktık. Ve biz bu saate kadar serbesttik ve belli bir program yoktu. Bu nedenle bazı arkadaşlar Capri adasına, bazıları Vezüv Volkanına ve bazı arkadaşlar ise Pompei'ye gitmeği önerdiler. Sonunda Pompei'ye gitme kararı verildi. Otobüsle *Pompei*'ye hareket ettik. Genişçe bir caddeden sonra Autostrada Napoli - Pompei - Salerno, Napoli - Pompei otoban'ına girdik ve Vezüv yanardağı eteklerini teğetleyerek süratle Pompei'ye geldik. Vezüv Volkanının kurbanı olan bu antik kentin önünde, ağaçlı girişinde indik. Hep beraber Pompei'yi gezdik. Bu harap antik kentte, patricius'ların yani soylu varlıklı Romalıların saraylarını, fakirlerin evlerini mabetleri, Romalıların hamamlarını, aşkevlerini, sokaklarını gezdik durduk, yollarının kaldırımlarını ve yol ortalarında arabalara binmeğe, inmeğe yarayan binek taşlarını gördük. Gördüklerimin içinde benim üzerime Pompei'nin yaptığı en önemli tesir, bu antik kentin bir çok sokaklarının veya (caddelerinin) yollarının bir cetvelle çizilmiş gibi dümdüz oluşuydu. Ve ben Romalıların nizamı sever bir ulus olduğunu görünce şaşırdım kaldım ve içimden takdir ettim. Böylece bir eski çağ kentinde neler varmış, neler yokmuş, yerinde gördük ve bolca fotoğraflar çekildi (Şekil 29, 30, 31).

Şekil : 29

Şekil : 30

Şekil : 31

Güneşli ve sıcak bir havada antik Pompei kentinin kaldırımlı sokaklarından ayrıldık ve biraz uzakta, bir kasaba caddesinin bir lokantasına gittik. Pergola altında uzun bir masa, yani lokantanın asma yaprakları ile örtülmüş avlu kısmında bizim için uzunca bir masa hazırlandı. Çardağın serin gölgeleri altında, neşeli bir atmosferde «O Santa Clara» şarkının tatlı melodilerini dinleyerek öğle yemeğimizi yedik. Gezi arkadaşlarımızla birlikte yediğimiz en neşeli yemeğimiz bu idi. Burada da fotoğrafımız çekildi (Şekil 32).

Şekil : 32

Otelimize döndük. Saat 17.15'de Napoli sivil alanına gidildi ve buradan Alman LH Flt 307 uçağı ile saat 17.55'de Berlin'e uçulacaktı. Fakat alanda bir sürpriz karşısında kaldık. Alman pilotları bir kaç saatlik grev yaptıklarından hareketimiz gecikti ve bu şekilde ilk uçak gecikmesi Napoli'de olmuş oldu.

Pasaport ve gümrük işleri hemen tamamlanmıştı. Bir hava alanında grevin son bulmasını biraz da endişeli bekledik ve bu arada Napoli'de çok zengin ve çeşitli müzelerin bulunduğu söz konusu oldu ve bunları göremediğimizden dolayı da çok üzüldük.

Nihayet grev bitti ve biz Alman LH 307 uçağı ile Cenova'ya hareket ettik. Pisti deniz sahiline çok yakın su üstünde bulunan Cenova Hava alanına indik. Orada çok kalmadık ve aynı uçakla Frankfurt'a uç-

tuk. Frankfurt'ta uçağımız değişti, çünki Berlin'e Sovyetlerle yapılan anlaşmaya göre yalnız Amerika uçakları ile uçulacağından Pan Amerikan PA 704 uçağı ile *Berlin*'e hareket ettik. 425 km'lik bir uçuştan sonra Berlin'in Tempelhof Hava limanına indik. Vakit geç olmuştu. Bizi askeri bir otobüsle 1 Berlin 30, Landgrafenstrasse No: 4'deki Hotel Hamburg'a götürdüler. Otel'de bana 108 numaralı oda tahsis edilmişti.

Hotel Hamburg 11 katlı, 360 yataklı, 240 odalı ve her odasında banyosu bulunan modern, güzel bir oteldi. Otelin bulunduğu Landgrafenstrasse Kürfürstenstrasse'nin yan sokağıydı. Fakat Kürfürstendamm'a dolayısıyla oradaki Café Kranzler'e yürüyerek 8-9 dakika uzakta kalıyordu ve Berlin'in hemen hemen merkezindeydi.

Hotel Hamburg'da üç gece kaldık.

Bu benim Berlin'e ikinci gelişimdi. İlk gelişim 28 Ağustos 1963 Çarşamba günü olmuştu. O gelişimde Berlin'de 28 Ağustos 1963 - 14 Şubat 1964'de kalmıştım ve beş buçuk ay kadar Berlin, Siemensstradt' da Siemens-Schuckertwerke AG, Dynamowerk'de Senkron makineleri kısmında Elektrik makineleri alanında Informant sıfatıyla müessesenin bir misafiri olarak incelemeler yapmıştım. O zaman iki üç gün küçük bir otelde, sonra Siemensstadt'da, Jungfernheideweg No: 21'de madam Ozialoszinski yanında daha sonra Kaiserdamm No: 100 Möllendorf ailesi yanında oturmuştum. Bu nedenle Berlin'i tanıyordum ve severim. Berlin, evet yok olan haşmetli bir İmparatorluğun, kuvvetli ve yapıcı bir millet ve devletin, savaş ve ideolojik hırsların parçaladığı, bu içler acısı başkentini hemde çok severim.

Geç olmuştu. Öyle olduğu halde otelden çıkıp Berlin'i ve Berlin'de ne gibi değişiklikler olduğunu heyecanla görmek istemekliğim tabii idi. Otelden çıktım. Otel civarında bir gezinti yaptım. Tekrar otele döndüm.

9 Haziran 1972 Cuma günü iyi uyumuş olarak yine erken saatlerde kalktım. Traş oldum. Sabah kahvaltımı odama göndermelerini rica ettim. Kahvaltı zengindi; özellikle sepetçikte her çeşit ekmek mevcuttu. Çok iyi ve bol kahvaltımı, odamda huzur içinde yaptım.

Odamdaki gardrobu açınca gardrobun kapısının iç tarafında toplu halde iğne, iplik ve düğme asılı duruyordu. Otel müşterisi lüzumlu halde kullansın diye oraya konmuştu. Bunun ne kadar önemli olduğunu yolcular bilir. Otel idaresinin bu çok akıllı hareketi beni şaşırttı ve sevindirdi. Çünki bu yerinde olan ve önemsiz gibi görünen tedbir dahi Alman ulusuna has bir olgunluğu, bir yaşam inceliğini simgeliyordu.

Kahvaltıdan sonra sokağa çıktım. Berlin'i tekrar görebilmek fırsatını bulduğum için mutlu idim. Otel civarında küçük bir gezinti yaptım; otelime döndüm.

Saat 09.30'da bir askeri otobüsle Dahlem'de Clayallee 170'de bulunan ABD misyonuna hareket ettik. Gittiğimiz bina Berlin, Amerikan İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı (Headquarters United States Army, Berlin) binasıydı. Clayallee, Dahlem'dedir ve Dahlem ise Grunewald ile Botanischer Garten arasında bir semttir. Esasen bir çok ülkelerin askeri misyonları bu bölgelerdedir.

Binanın önünde, avlusunda indik. Amerikan İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı kapısı üstünde dört ülkenin bayrağı (Amerika, İngiltere, Fransa ve Sosyet-Rusya bayrakları) asılıydı. Bunların sırası daima değişmekteymiş.

Saat 10.00'da Konferans Salonunda brifing başladı. Brifingi bize genç bir Amerikalı subay verdi ve konuşmasını bir tercüman Türkçeye çevirdi.

Brifingde özellikle Berlin probleminden ve komünistlerin faaliyetlerinden söz edildi. Daha sonra Berlin duvarının nasıl korunduğunu gösteren bir de film gösterildi.

Brifingden sonra çok az soru soruldu.

Ben brifingde komünist hareket ve eylemlerinden söz edilince aklıma Freie Universitaet, Berlin (Berlin Hür Üniversitesinin) durumu geldi ve konuşmacıya şu suali sordum:

Soru 1 — Bilindiği gibi bir çok tedhiş hareketleri ve NATO aleyhinde propogandaları Berlin Freie Üniversitaet'ten kaynaklanmaktadır. Yine bilindiği gibi bu üniversite kısmen ABD'nin yardımı ile kurulmuştur. Bu nedenle bu üniversitenin olumsuz ve tedhiş hareketlerini Amerikan Hükümeti kontrol etmiyormu?

Cevap 1 — Tamamen hayır. Onlar konuşmakta serbesttir. Yalnız bizden müsaade isterler.

Verilen bu cevapta «bizden müsaade isterler» şeklindeki bir ifadeden, sözü geçen üniversitenin politik kuruluşlarının anarşik ve eylem yapma ve yayma hareketlerinin bir çeşit tasvip gördüğü veya en azından bu hareketlere göz yumulduğu anlaşılıyordu.

Benim sorum üzerine bu günkü programa «Berlin Freie Universitaet'in ziyaret edilmesi de alındı; aynı zamanda Federal Alman Basını ve Haberler Servisi» tarafından saat 12.15'de Ambassador Hotelin-

de şerefimize verilen yemeğe sözü geçen Üniversiteden bir doçent hanım davet edildi. Yemeğe çağırılan bayan o üniversitenin Sosyal Bilimler Fakültesi mensubuydu.

Program gereğince saat 11.45'de yine bir askeri servis otobüsü ile «Wintergarten»deki Hotel Ambassador'a gidildi. Saat 12.15'de Federal Alman Basın ve Haberler Servisi tarafından Hotel Ambassador'da verilen öğle yemeğinde nezaket konuşmaları yapıldı. Yemek çok güzel ve neşeli geçti. Bu, gezimizde bizim için verilen 3'üncü resmî ziyafetti.

Yemek esnasında ve yemekten sonra Freie Universitaet Berlin'den davet edilen doçent hanım bize Üniversitesinden, öğrenci sayısının (ortalama 22.000 öğrenci) çokluğundan, üniversitedeki karışıklıklardan ve karşılaştıkları güçlüklerden söz etti ve üniversite mezunlarının kalitesinin çok düşmüş olduğundan şikayet etti.

Ben Berlin Freie Universitaet'inde Doğu Anadolu'lulardan teşekkül etmiş bir etnik, bölücü, tembel, işi siyasete döken öğrenci grubunun utanmadan ve küstahça Türkiye ve Türkler aleyhine uygunsuz propaganda yaptıklarını bildiğim için doçent hanıma bu hususta bazı sualler sormak istedimsede sormaktan vazgeçtim. Onun yerine şu iki soruyu sordum:

Soru 1 — Öğrencilerin sayısının çokluğundan söz ettiniz. Mademki öğrenciler ile güçlüklerinizin olduğunu ve kalitenin çok düştüğünü söylüyorsunuz. Neden üniversitenizde Numerus Clausus'u (Öğrenci sayısı tahdidi) tatbik etmiyorsunuz?

Cevap 1 — Bizde Numerus Clausus'un tatbiki mümkün değildir. Çünki biz üniversitemizde demokratik prensip içinde çalıştığımızdan öğrenci sayısı tahdidi koyamayız.

Bayan doçent bana «Siz Viyana'lımısınız')» diye sordu. Ben Türk olduğumu ve Viyana'da uzun yıllar kaldığımı, bu nedenle Viyana Almancası ile konuştuğumu söyledim.

Doçent hanıma ikinci sorum şu idi?

Soru 2 — Sizde bir akademik kariyer yasası varmı?

Cevap 2 — Evet var. Bizde profesör olmak için muayyen merhalelerin aşılması lazımdır.

Yemekten hemen sonra 1948'de kurulan ve yine Dahlem'de bulunan Berlin Freie Universitaet'e gittik. Gitmeden önce bize önemli yöneticilerinden bir bayan öğretim üyesinin adresi verilmişti. Önce bayan yöneticinin üniversite lojmanlarındaki adresine uğradık. Fakat kendi-

si ile buluşmak mümkün olmadı. Bunun üzerine biz de rehbersiz olarak üniversiteye gittik. Ve yolumuz üzerinde bulunan üniversitenin yalnız Kütüphanesini gezebildik. Üniversite kitaplığı Dahlem, 1 Berlin 33 Garystrasse 39'da idi. Büyükçe bir yapı olan Üniversite Kitaplığı binası üniversitenin Henry Ford binasının hemen yanında bulunuyordu. Bina biri alt kat olmak üzere üç katlıydı; toprak altı katında büfe ve Kafeteryası varmış.

Kitaplığı bize orta yaşlı şişmanca bir zat gezdirdi. Bu zat özellikle benimle daha çok ilgilendi ve bana kitaplık ile ilgili bir broşür verdi ve açıklamalarda bulundu. Kütüphanenin kartotek, katalog ve dökümantasyon kısmı çok mükemmeldi. Bana yapılan açıklamalar ve broşürden edindiğim bilgiye göre Berlin Freie Universitaet kitaplığında 604.000 cilt kitap ve 256.000 dissertasyon çalışma eseri varmış. Benimle konuşan zata 256.000 dissertasyon çalışmasının çok büyük bir sayı olduğunu söylediğimde «Tabii hepsi bu Üniversitede yapılmış değildir. Bundan maada Tıp kısmında 14.240 cilt kitap ve 3685 dissertasyon eseri daha vardır» dedi. Kitaplığa sürekli olarak gelen periyodik sayısının 5272, bunun 2381 Almanca ve 3891 ise diğer dillerdeki periyodikler teşkil ediyordu. Tıp kısmına gelenler ise 255 imiş.

Kitaplığa gelen periyodiklerin sayısının yüksekliği beni şaşırtmıştı. Bu yeni buluş, araştırma ve bilim ile tanışıp kaynaşma imkanının zenginliğine dolayısıyla bol bilim kaynakların çokluğuna hayran kalmamak elden gelmiyordu.

Kitaplığın 218 oturma yeri olan ve 52.400 ciltlik bir kitap mevcudu bulunan bir okuma salonu vardı. Onu da gördük ve oldukça yoğun faydalanan kişiler salonda oturuyordu.

Üniversitenin başka binasını gezemedik. Buna mukabil Berlin Information Zentrum otobüsü ile bir Batı Berlin gezisi yaptık. Fakat gezimiz uzun sürmedi. Bu gezide bir çok binaları, örneğin Die Kongresshalle, Die Nationalgalerie binalarını dışardan gördük ve Die Philharmonie' nin ultra modern binasının yalnız foyer'sine girdik ve binaya kuşbakışı bir bakıştan sonra tekrar gezimize devam ettik.

Berlin'in Charlottenburg ve Dahlem semtlerinde oldukça çok sayıda müze binaları var. Bu müzelerden birisinde Eski Mısır Kraliçesi güzel Nefertiti (veya Nofretete)'nin kireç taşından yapılmış ve belli yerleri renkli olan büstünü gördük. Nefertiti'nin büstü bir cam mahfaz içinde yalnız başına küçücük karanlık bir odada sergileniyordu. Gördüğümüz büst Nefertiti'nin orjinal büstümü yoksa onun bir kopyası mı idi bilemiyorum?

Nefertiti Mısır firavunu Amenofis IV Akhenaton'un eşiydi. Bilindiği gibi firavun Amenofis IV Akhenaton, Aton inancını kurdu; yani çok ilah sisteminden, daha doğrusu görüşünden uzaklaştı ve yuvarlak bir ateş levhası şeklinde düşündüğü Güneşi tek Tanrı olarak kabullendi ve halkına öyle ilan etti ve böylece insanlık tarihinde ilk kez tek Tanrı sisteminin kurucusu oldu.

Nefertiti'nin bulunduğu odanın yanındaki odada diğer eski Mısır eserleri de sergileniyordu.

9 Haziran 1972 Cuma günü program dışı olarak Türkiye'nin Berlin Başkonsolosu Sayın Hasan Üner ve Eşinin Türkiye Berlin Başkonsolosluğunda saat 18.00 - 20.00 arası verecekleri kokteyli ziyafete, bir yazılı davetiye ile davet edildik. Türkiye Cumhuriyeti Berlin Başkonsolosluğu 1 Berlin 19, Kirchenallee 21 a Charlottenburg semtinde bulunmaktadır (Şekil 33).

Türkiye Berlin Başkonsolosu

Hasan Üner ve eşi

3. 6. 1972 Cuma günü saat 18.00 - 20.00

verecekleri

Kokteyli ziyafetlerini

Sayın Duvaran'dan rica ederler

Mavcat için:

Türkisches Generalkonsulat
1 Berlin 19, Kirchenallee 21 a

Tel: 304 45 06/305 45 06

Şekil : 33

Yine askeri servis otobüsü ile Başkonsolosluğa gittik. Kokteylin büyük bir kısmı bahçede verilmiştir. Biz NATO davetlilerinden başka Berlin'deki tanınmış Türkler de ziyafette bulunuyordu. Kendi aramızda neşelendik. İstanbul'dan tanıdığım ve şimdi Berlin'de yaşayan ve bir Alman dişçi hanımla evli olan emekli Prof. Dr. Recai Ermin ile selamlaştık. Fakat konuşamadık. Ziyafetin sonuna doğru havadan tek tük yağmur taneleri düşmeğe başladı. Yağmur yağacak gibi bir hava vardı. Akşam karanlığına kadar konuşuldu, neşelenildi ve saat 20.15'e doğ-

ru oradan ayrıldık. Bu kokteyl NATO gezimizde dördüncü resmi ziyafet idi. Otele geldik. Ben otel'de çok kalmadım. Çok özlediğim Kürfürstendamm'in ünlü Café' Kranzler'ine geldim. Berlin'e ilk gelişimde hemen hemen her gün Café' Kranzler'e uğrardım. Kafeteryada oturdum; bir pasta yedim ve sütlü kahve içtim ve eski anılarımı tazeledim. Café Kranzler'de oldukça çok sayıda Türklerin bulunduğu göze çarpıyordu.

Otelime döndüğümde banyo yaptım ve yatağa girdim.

10 Haziran 1972 Cumartesi günü yine erken saatlerde kalktım. Traş oldum. Kahvaltımı rahatça odamda yaptım. Bugünkü programımıza göre öğleden önce serbesttik. Fakat öğleden sonra saat 14.00'de Doğu Berlin'e gidecektik.

Otelden saat 08.45'de ayrıldım. Yavaş yavaş Kürfürstendamm'a doğru yürüdüm. İlk işim Tauentzienstrasse'de Ka De We sırasında Peek ve Cloppenburg mağazası civarındaki bir mağazada veya DEFAKA mağazasında kahverenginde kısa kollu, yelek biçiminde bir yün kazak aldım ve 36 DM ödedim. Bu benim, diğer gezdiğimiz kentlere nazaran daha ucuz olan Berlin'de yaptığım yegâne alış-veriş olmuştu.

İkinci işim caddenin diğer tarafında bulunan Europa-Center'e gidip görmek oldu. Europa-Center Batı Berlin'in en yüksek binasıdır ve Tauentzienstrasse ile Budapesterstrasse caddeleri köşesine düşer. Berlin'e 9 yıl önce ilk gelişimde bina gözükmüyordu ve oranın etrafı tahta perdelerle kapatılmıştı. Fakat oraya Europa-Center adlı yüksek bir binanın yapılmakta olduğunu duyardım. Bina şimdi bütün haşmeti ile orada duruyor.

Europa-Center 22 katlı bir bina. İçinde 60 dükkân 10 çeşit restaurant, üç sinema ve Hotel kısmı var. Bina 1965'de bitmiş. Tabii oto park yeri de bulunuyor. Europa-Center'de hemzemin kısmında yaz aylarında dahi kullanılan açık hava patinaj alanı var. Patinaj kısmına girdim ve patinaj yapanları bir kaç dakika izledim.

Europa-Center'den ayrıldım. Budapesterstrasse'ye girdim. Bu caddedeki Hotel Hilton'a geldim. Otel'in giriş katındaki Kafeteryanın bulunduğu giriş kısmından Otele girdim. Kafeteryada oturup bir kahve içmek istedim. Doğu Berlin'e gideceğimizden ve Batı Berlin'de özel gezimi yapacağımdan oraya girmekten vaz geçtim. Kafeteryanın bulunduğu koridorda, camlı tarafta, dünyadaki bazı Hilton Hotellerinin sehpalarda renkli afişleri vardı. Girişin hemen başında ilk sehpada İstanbul Hilton Hotelinin afişi sergilenmişti. Afişte İstanbul Hiltonun binası ve arkasının yan tarafında İstanbul'un haşmetli iki camii resmedilmişti, Ayasofya ve Sultanahmet camii. Bunlardan başka resimde otelin ön ve

yan kısımlarında yine İstanbul'un ünlü iki kulesi ile bir çeşme ve Hisardan bir kule görülüyordu. Bunu görünce gayrı ihtiyari sevindim. Koridordan yürüyerek reception kısmına geldim ve Berlin'in Zoo'suna, yani hayvanat bahçesine dayanmış Hilton Hotelinin aşağı katını gezmiş oldum. İtiraf edeyimki İstanbul Hilton Hotelinin şahane yeri güzelliği Berlin Hilton Hotelinde yoktu.

Hotel Hilton'dan ayrıldım. Kaiser Gedaechtniskirche önünden geçerek Kürfürstendamm'a geldim. Arzum dokuz yıl önce dört ay kadar oturduğum Kaiserdamm No: 100'e kadar yürüyerek gitmek ve oralarını tekrar görmekdi. Kürfürstenstrasse'nin yan sokaklarından Hardenbergstrasse'ye ve oradan Ernst Reuter Platz'a geldim ve geniş Bismarkstrasse ve uzantısı Kaiserdamm caddesinde yürüyerek evvelce 4 ay kadar oturduğum Kaiserdamm No: 100 binanın önüne yine yavaş yürüyerek geldim. Her tarafı hem izliyor, hem de anılarımı tazeliyordum. Yaşlı olan ev sahiplerim, karı-kocadan müteşekkil, sevgili Möllendorf ailesi efradı acaba halâ hayattamıydılar? Onlarla ilgilenmek istedim fakat apartmanın sokak kapısı açılmıyordu. Vazgeçtim yürümeye devam ettim. Buralarda ufak tefek değişiklikler de vardı. Yine dokuz yıl önce hergün otobüsle Siemensstadt'a gidip gelmek için beklediğim, Witzleben Bahnhof, metro köprüsünün diğer yakasındaki durak yerine kadar uzandım ve oradan geri döndüm. Kaiserdamm üzerinden Lietzensee Park'ına girdim. O günler yorgun olduğum zamanlarda bu park'a gelir, gezinir otururdum. Buralarda bir değişiklik yoktu. Tekrar Kaiserdamm'a dolayısıyla, bunun uzantısı olan Bismarck Strasse'ye çıktım ve bu sefer Deutsche Oper binasının bulunduğu tarafa geçtim. Bismarck Strasse'deki Schiller Theater'in yanından geçtim. Ve Ernst Reuter Platz'a, yani Knie'ye geldim ve Hardenbergstrasse'ye atladım ve Teknik Üniversite binalarını seyrettim. Binaların çoğu tamamlanmıştı. Yine Hardenbergstrasse'ye gelerek yavaş yavaş Kürfürstendamm'a dolayısıyla Café Kranzler'e geldim. İlk Berlin'e gelişimde Café Kranzler'in önünde ve civarında cadde üzerlerine genç ressamlar resimler yaparlar, hem çalışırlar hem de beş on para toplarlardı; ve o bakımdan trotuarlar yüzeyi bazen çok güzel resimler ile süslenmiş olurdu. Şimdi oralarda işportacılar çoğalmış, çeşitli eşyalar satıyorlardı. Oraları artık gürültülü bir pazar yerine benziyordu.

Uzun yol yürümüş ve yorulmuştum. Café Kranzler'de sütlü kahve içtim, pasta yedim ve dinlendim. Café Kranzler'de çok kalmadım ve oradan Kürfürstendamm 216'ya geldim. Buradan saat 14.00'de «Berliner Stadtrundfahrt Severin+Kühn firmasının otobüsü ile Doğu Berlin'e gidecektik. Kürfürstendamm 216 Fasanenstrasse ile Uhlandstrasse arasındaydı.

Otobüs hazırdı; ben yine otobüsün ön sırasında yer aldım. Otobüsümüz saat 14.00'de hareket etti. Şoförümüz bize Berlin hakkında bilgi verdi ve Kaiser-Wilhelm Gedaechtniskirche, Urania, Sportpalast ve Berlin Museum binalarını gösterdi veya ne tarafta olduğunu eli ile işaret etti. Batı Berlin'den Doğu Berlin'e geçiş yeri (kapısı) olan Friedrichstrasse'deki Checkpoint-Charlie'ye geldik. Pasaportlarımız kontrol edildi, gereken işlemler bittikten sonra Doğu Berlin'e geçtik. Ve koca bir ulusun güzel başkentini iki zıt siyasi görüş ve ihtirasın neticesi acımasız iki bölgeye bölen yüzkarası, ünlü Berlin duvarının yakınında Doğu Berlin'liler bizi, bir kılavuz bize iltihak edinceye kadar beklettiler. Sağımda bakımsız kısmen harap apartmanlar, sol tarafımda pek de büyük olmayan bir binaya gelip gidenler vardı. Takriben 10 dakika sonra bu son binadan, kısa boylu, üniformalı, genç bir bayan çıktı ve bize geldi. Bizi selamladı ve şoförün yanındaki koltuğa oturdu. Bu bayan beklediğimiz Doğu Berlin gezimizin rehberi idi. Ben rehber hanımın arkasındaki sırada, otobüsün kapısı yanındaki koltukta oturuyordum. Otobüsümüz hareket etti. Bayan rehber bize önce «hoşgeldiniz» dedi ve Demokratik Almanya'dan söz etti. Otobüsümüz Friedrichstrasse üzerinden Unter den Linden Allee'ye gidiyordu. Unter den Linden Allee'sine gelmeden sağımızdaki yan sokaklarda Schauspielhaus, Französischer Dom ve Deutscher Dom'u ve solumuzdaki yan caddelerde ise Ministerium des Innern, Komische Oper binalarını gösterdi ve onlardan söz etti. Unter den Linden Allee'sine geldiğimizde rehber şoförden önce sola doğru «Brandenburger Tor»a doğru arabayı yöneltmesini istedi. Şoförümüz bayan rehberin dediğini yaptı ve o taraftaki Sovyet Rusya Büyükelçiliği binasını gösterdi. Brandenburger Tor'a yakın bir yerde geri döndük. Unter den Linden Allee'de ilerliyoruz. Solumuzda Staatsbibliothek, Humbolt Universitaet ve sağımızda Deutsche Staatsoper binaları vardı. Rehberimiz savaşta tahrip olan Opera binasının tam eski şeklinde onarıldığını söyledi. Otobüsümüz ilerledikçe bayan rehberimiz «Mahnmal für die Opfer des Faschismus und Militarismus (Eski Ehrenmal = Şeref Abidesi)'ni ve Museum für Deutsche Geschichte (Eski Zeughaus = Arsenal)'i gösterdi. Eski Ehrenmal binası önünde askerler nöbet bekliyordu.

Daha sonra hemen solumuzda bulunan Müzeler Adasına geldik. Bu Adada «Bode Museum» Pergamon Museum (Bergama Müzesi), Neues Museum, Altes Museum binaları bulunuyordu. Onları ve Altes Museum yakınındaki görkemli Dom'u otobüsten gösterdi. Nihayet Bergama Müzesini ziyaret için otobüsten indik. Pergamon Museum-Bergama Müzesi Türkiye'den kaçırılan Bergama'daki Zeus Sunağının bulunduğu müzedir ve adı da bu yüzden Pergamon Museum'dur.

Müze binasına ve Zeus Sunağının bulunduğu salona girdik. Ber-

gama'daki antik kentin Akropol tepesinden kaçırılıp buraya getirilen ve dünyanın 7 harikasından biri olan Zeus Sunağının 120 m uzunluğundaki cephesinde şahane kabartma heykeleri hayranlıkla izledik. Bunların ekserisi savaş sahnelerini gösteriyordu. Bunları izledikçe içimde acı bir üzüntü hissettim. Çünkü bu kıymetli eser bizim yurdumuzdan buraya getirilmişti. Geniş merdivenli sunak çok güzeldi. Dövüşme sahnelerini veren taş kabartma heykeller erişilmez birer sanat eseriydi. Bir Alman Mühendisi olan Humann'ın girişimi ile Almanların Türkiye'den getirdikleri bu şahane ve çok kıymetli Zeus Sunağını Almanlar bir elmas gibi koruyorlardı ve Pergamon Museum'da iyi aydınlatılmış büyük bir salonda teşhir ediliyordu. Yine aynı salonda Milet veya Sart harabelerinden getirilmiş başlıklı sütunlar da duruyordu.

Bütün bu haşmetli eserleri gördükçe içim sızlarken kendimi şunları düşünmekten alamadım:

Osmanlı İmparatorluğu uzun zamanlar Yunanistan, Mezopotamya, Mısır, Filistin ve saire gibi eski çağın kültür ve uygarlıkların yurdu olan ülkelerin sahibi ve hakimiydi. Ve buralar paha biçilmez kıymette tarihsel eserlerle dolu idi. Osmanlılar bunların değerini bilemediler, bilmediler. Gavur işi diyerek bunları ya Avrupalılara hediye ettiler ve bunların Avrupaya kaçırılmasına mani olmadılar, belki de benimsemedikleri ve önemsemedikleri için kaçırılmalarına göz yumdular veya bu kıymetli tarih hazinelerini yöre halklarının tahribine bıraktılar ve yavaş yavaş yok olmaya terk ettiler. Buna karşı mesela geçen yüzyılda Humann adlı bir Alman Mühendis Bergama'daki Zeus Sunağını, yine meselâ esasında bir tüccar olan arkeolog Heinrich von Schliemann ise Truva hazinesini kaçırmakla büyük ölçüde kıymetli antik eserlerin Türkiye'den kaçırılmalarına ön ayak oldular. İşte Osmanlılar bu eserlerin değerini bilmediler ama onlar bildiler. Bugün Avrupa ülkelerinin müzeleri bizden alıp götürülen her çeşit tarihsel kıymetli eserlerle doludur. Evet o müzeler bizim sahip olupta önemsemediğimiz, benimsemediğimiz o kıymetli eserlerle bezenmiştir ve o ülkelerin bunlar yalnız turistik atraksiyonlarını değil, aynı zamanda övündükleri hazinelerini, ülke zenginliklerini teşkil etmektedir. Eğer bu eserler bizde kalsaydı ve Osmanlılar sahip oldukları bu eserleri mesela İstanbul'a taşıyıp orada toplasalardı, o vakit İstanbul, dolayısıyla Türkiye Dünyanın tarihsel eserler ve hazineler bakımından erişilmez zengin ve varlıklı bir ülkesi olurdu. Maatteessüf aksi oldu. İslamcı bir düşünce ve terbiyenin etkisi ile körleşen dimağların bilgisiz ve ilgisizliğin, af edilmez cehaletin neticesi bizim elimizdeki zenginlikler yok oldu. Yazık oldu. Üzülmekten, kendimizi acı acı eleştirmekten kendimi tutamadım.

Müzeler Adasını terk ettik. Alexanderplatz = Aleksander Alanına geldik ve Alexanderplatz'ın çok değişmiş olduğunu gördüm. 9 yıl önce buralar boştu ve biraz uzakta Karl-Marx Allee'nin sekiz katlı, geniş cepheli binaları hemen göze çarpardı. Şimdi o binalar artık sönük kalmış. Daha fenası binaların ön cephelerinin sıvaları dökülmeğe başlamıştı.

İkinci Dünya Savaşından önce Berlin'in sosyal ve eğlence ve hareketli iş yerleri Friedrichstrasse, Postdamer Platz, Küfürstendamm, Tauentzienstrasse imiş; ben o zamanların Berlin'ini tanımam. Yine ikinci Dünya Savaşından önce «Unter den Linden» ve «Friedrichstrasse» Berlin'in kültür merkezi ve Berlin'in City'si imiş. Fakat harpte Alexanderplatz ve etrafı çok tahrip olmuştu; ve buralarda uzun zamandanberi bir yapı faaliyeti vardı. Şimdi Alexanderplatz yeni görünümünü almıştı. Örneğin 39 (otuzdokuz) katlı «Hotel Stadt Berlin» meydanda yükselmiş ve oralara hakim olmuştu. Meydanı gezebilmek için otobüsümüz mola verdi. Amerikanvari bir görünüm alan Alexanderplatz yayalar için ideal bir gezi yeri olmuştu. Meydanı gezdik. Meydanda helzonik yapılışlı Springbrunnen ile die Weltzeitenuhr gözü çekiyordu. Özellikle bir çok insan die Weltzeitenuhr ile ilgileniyordu. Gruptan ayrıldım ve yalnız başıma meydanda gezindim. Hotel Stadt Berlin'in Kafeteryasında şık ve elegant bayan ve erkekler, Kürfürstendamm'da Café Kranzler'de olduğu gibi oturuyorlar, kahve içip sohbet ediyorlardı. Halkın fakirliği azalmıştı. Yavaş yavaş Doğu Berlin'de sosyal ve eğlence hayatının biraz olsun canlandığını görmek hoşuma gitti ve ne saklayayım, beni hatta sevindirdi.

Otobüsümüze bindik. Alexanderplatz'dan ayrılırken rehberimiz bize yakında bulunan görkemli bir binayı gösterdi ve «burası Haus der Elektroindusrie» Elektrik sanayii evi dedi. Bunun üzerine ben rehberimize Demokratik Almanya'nın özellikle Elektroteknik ve Elektronik endüstrisinin durumunu sordum. Bayan rehber içinden gelen bir gurur ve emin bir dille bana «Biz elektronik alanında sosyalist Müttefiklerimiz içinde en ilerlemiş olanıyız ve onlara elektronik cihazları biz ihraç ediyoruz» dedi.

Otobüsümüz bizi Treptow semtine götürdü. İkinci Dünya savaşından önce bu semt Berlin'in endüstri merkeziymiş. Şimdi oraları harap olmuş binalarla dolu; çoğu henüz onarılmamıştı. Ve buraları terk edilmiş bir kenti andırıyordu.

Nihayet savaşta ölen Sovyet askerlerinin abidesi (Sovjetisches Ehrenmal)'in bulunduğu Treptow Parkına geldik. Otobüsten indik. Rehberimiz bayan bu abideden de gururla söz etti; bilemiyorum, acaba

sözleri samimi miydi? Abidenin bulunduğu yere geldik. Kırmızı mermerden yapılmış iki büyük bayrak arasından Moseleum'un ön kısmına girdik. Geniş ve uzun olan bu alanda Sovyetler Birliğinin 16 Cumhuriyetine ait ve onları temsil eden çok büyük taş bloklarından yapılmış Sarkophaklar, yani lahitler karşılıklı iki sıra halinde muntazam aralıklarla yerleştirilmişlerdi ve bu alan «Ehrenhain = Şerf Ormanı» adını taşıyordu. Burada 4800 Rus askeri yatıyormuş. Asıl abideyi bu alanın sonunda küçük bir yapay tepecik üzerinde 200 Rus askerinin de gömüldüğü moseleum kısmı ile bunun üstünde 13 m yükseklikte tunçtan yapılmış bir Rus askerinin heykeli teşkil ediyordu. Bu asker, sol kolunda bir çocuğu koruyor, sağ elinde yere yaslanmış bir silah tutuyordu.

Treptow'dan ayrıldık. Berlin Rathaus'ının, yani Berlin Belediye Sarayı'nın önüne geldik. Rehberimiz bize Belediye Sarayını ve etrafını anlattı. Klinker'den, yani çok sert kırmızı tuğladan yapılmış olan ve ön cephesinin ortasında, yüksek ve görkemli bir saat kulesi bulunan eski Berlin'in bu ünlü Belediye sarayı şimdi Doğu Berlin'in Belediye Sarayıydı. Son savaşta tahrip edilmişti. Bina eski şeklinde onarılmış, bütün heybetiyle görünüyordu. Belediye Sarayı önünde heykeller ve «Neptunbrunnen», yani Neptun fıskiyeli havuzu da duruyordu. Rehberimiz Belediye Sarayına yakın olan Doğu-Berlin'in 365 m yükseklikteki TV kulesi ile, biraz ötedeki «Berliner Galerie» binasını uzaktan gösterdi.

Yavaş yavaş Doğu-Berlin'den ayrılıyorduk. Rehberimiz bayana teşekkür ettik, özellikle ben kendisi ile daha sık konuşmalar yaptığım için teşekkürlerimi tekrarladım. Berlin'i acımasızca bölen o çirkin duvarı görmeden aştık. Tekrar Batı-Berlin'e girdik. Otobüsümüz bizi otelimizin önünde bıraktı. Akşam serbesttik. Saat 18.00 sıralarında otelden çıktım. Kürfürstendamm'daki Café Kranzler'e gidiyordum. Kürfürstenstrasse'yi geçtim; Tauentzienstrasse'ye doğru yürüdüm. İşte oralarda, Batı Berlin'in merkezinde, meydansı bir yol kavşağında, bir Türk hanımı, aşağıda, cadde kenarında park edilmiş, bir otomobilin yanında duran bir Türk gencine «Geldin mi?» «Araba çalışıyor mu?» şeklinde seslendi ve böylece hayatımda ilk olarak Berlin'in bir sokağında yüksek bir sesle Türkçe konuşulmasına tanık oldum. «O halde Berlin'de çalışan ve oturan Türklerin sayısının artık çoğalmış ve kente yayılmış olmalı» şeklinde düşündüm ve sevindim.

Café Kranzler'e geldim. Giriş katında kapıya yakın bir yerde toplu olarak Türkler oturmuş hararetle konuşuyorlardı. Birinci kata çıktım. Pastamı zevkle yiyerek sütlü kahvemi yavaş yavaş içtim ve elimdeki Almanca gazeteyi okumağa daldım. Café Kranzler'den çıktıktan sonra son defa oturmuş olduğum Kürfürstendamm'ın bu ünlü kahve-

hanesinin binasına dönerek baktım ve ona içimden gelen bir sızı ile veda ettim. Artık buraya gelmek belki nasip olmayacaktı. Aç olan karnımı oralarda bir büfede akşam yemeğimi yemekle doyurdum. Otele döndüm ve bir banyo yaptım.

11 Haziran 1972 Pazar günü iyi uyumuş olarak yatağımı terkettim ve hemen traş oldum. Saat 08.10'da kahvaltımı yine odamda rahatça ve bolca yaptım. Otel'den çıkıp Kürfürstendamm'a yürüyerek geldim ve Hardenbergstrasse'de 55 numaralı tramvaya binip Nonnendamm Allee'ye dolayısıyla Siemensstadt'a geldim. 1 Eylül 1963 - 14 Şubat 1964 tarihleri arasında çalıştığım Dinamowerk binasının önünden geçtim sonra bir buçuk ay kadar oturduğum Jungfernheideweg sokağında küçük bir gezinti yaptım. Buralarda hiç bir değişiklik yoktu. Fakat buralarını tekrar görebildiğim için sevindim ve mutlu oldum. Yine tramvayla etrafıma bakınarak Kürfürstendamm'a geldim ve oralarda durmadan otele gittim.

Öğleden sonra Berlin'den uçakla, önce Frankfurt'a ve oradan Brüksel'e uçacaktık.

Saat 13.00'de Hotel Hamburg'dan yine askeri bir otobüsle ayrıldık ve Tempelhof Hava Alanına geldik. Terminal binalarının önünde «Platz der Luftbrücke» meydanında, havaya doğru uzanan, betondan yapılmış ve yarı kalmış bir köprüyü andıran «Hava Köprüsü - Luftbrücke» abidesini de gördük. Bilindiği gibi 2'inci Dünya Savaşından sonra dört ülkenin işgal kuvvetleri altında bulunan Berlin için geçerli bir para tespiti amacıyla para reformu müzakereleri neticesiz kalınca Ruslar 24.6.1948 - 12.5.1949 tarihleri arasında kendilerinin işgali altında bulunmayan Batı - Berlin halkını aç bırakmak için Berlin'e giden kara ve su yollarını kapatmış ve buralarda ulaşımı durdurarak Berlin Ablukasını tatbik etmişti. Bu abluka süresince müttefikler, özellikle Amerikalılar Batı-Berlin'e uçaklarla günde ortalama takriben 6000 ton civarında yiyecek ve başka malzemeler taşımışlardı. Fakat takriben bir yıl sonra Ruslar ablukayı kaldırmışlardı. İşte Luftbrücke - Hava Köprüsü abidesi Batı Berlin ablukası süresince bu kente hava yolundan uçaklarla yapılan yardımı temsil ediyordu.

Sovyetler ile yapılan antlaşma gereğince Berlin'e gidip gelme yalnız Amerikan uçaklarına müsaade edildiğinden saat 14.00'de Berlin Tempelhof Hava Alanında Amerikan PAA 693 uçağı ile Frankfurta uçtuk. Bu benim belki de Berlin'e son veda edişimdi. Frankfurt Rhein-Main Hava alanına indik. Burada uçak değiştirecektik. Frankfurt Rhein-Main Hava alanında Christ Jewellers and Watchmakers Since 1863, Frankfurt firmasının küçük bir dükkanından *Deluxe 2 Jewels* adlı bir

siyah kutu içinde masa çalar saati satın aldım. Saat seyahatlerde kullanılacak tiptendi. 19 DM ödedim. Bana bunun için 11 Haziran 1972 tarih ve 17-00478: 231492/2 numaralı bir fatura verildi.

Biraz sonra Brüksel'e uçacağız.

Gezimizle ilgili Brüksel anılarıma devam etmeden önce Ansiklopedilerden faydalanarak hazırladığım aşağıdaki «Brüksel ve bu kentin Viyana ile olan bazı benzerlikleri üzerine olan bilgiyi okuyucularıma yararlı olur kanaatiyle anılarıma ekliyorum. Okuyucularıma o kısmın okunmasını şiddetle tavsiye ederim.

BÜRÜKSEL ve BU KENTİN VİYANA İLE OLAN BAZI BENZERLİKLERİ

Brüksel eski bir kenttir ve adı 966 yılında Bruocsella olarak geçmektedir. Senne nehrinin bir adasında Louvain (Löwen) kontlarının bir şatosu etrafında ilk kasaba oluşmuştu. Louvain (Löwen) kontları sonradan Brabant dükleri olmuşlardı. Senne nehrinin bu kısmının üstü 1872-1874 yılları arasında kapatılmış ve burada bugün Place Saint-Géry bulunmaktadır. Senne nehrinin üstü yalnız burada değil, sonraları nehrin kent içindeki yolu boyunca da kapatılmıştır. Place Saint-Géry alanına bugün 4-5 cadde, örneğin Rue de Grande İle ve Rue J. Van Praet ulaşır. Kontların Sainte Gudule tepesinde bulunan şatosu ile, yerleşim yeri o tarihten itibaren büyük olmayan surlarla çevrilmişti. Brabant dükleri sonraları merkezleri olan Louvain'i bıraktılar ve kendilerine Brüksel'i merkez yaptılar. İlk zamanlar Brüksel kenti Senne nehrinin ovaya girmeden önce, nehrin iki yakasında bulunan tepeciklerde gelişmişti. Louvain şatosuna ilâveten 11'inci yüzyıldan itibaren Koudenberg (Soğuk dağ) üzerinde bir şato yapılmıştı (bugünkü Kraliyet Sarayı bölgesinde).

Brüksel XIII. yüzyılda ekonomik etkinlikleri sayesinde büyük bir kent olmağa başladı. Nüfusun artması yeni surların yapılmasını gerektirdi (1357-1379). Bunlar, asimetrik beşgen şeklinde surlardı. Bu kale duvarları eski surlara nazaran daha uzundular. 14'üncü yüzyılın bu asimetrik beşgen kale surları, 1830 tarihinde Brüksel yeni krallığın başkenti olunca yıkılmıştı. Bugün görülen haşmetli ve geniş Boulevard' lar 14'üncü yüzyılın bu kent duvarlarını hatırlatırlar.

Brüksel XIV. yüzyıldan itibaren soylu sınıfın ve Brabant hoşgörüsü sayesinde Felemenk'm din hayatında ve dinsel olayların gelişmesinde çok önemli rol oynadı. Brüksel böylece bir takım dinde görüş ayrılıklarının ve mezhep sapıklıklarının yapıldığı merkezlerden biri oldu.

XV. yüzyılda Bourgogne dükü İyi Philipp (1419 - 1467)'in öbür topraklarına Brabant'ın 1430 yılında eklenmesi ile Brüksel Felemenk'in gerçek başkenti oldu. Brüksel'de 1401 yılında başlatılan (Hôtel de Ville) yani Belediye Sarayını İyi Philipp 1454'de tamamlattı. İyi Philipp'in ölümünden sonra oğlu Cesur Karl (Karl der Kühne) Bourgogne dükü olmuştu. Cesur Karl'ün kızı ve tek varisi Maria, Kutsal Roma - Germen İmparatoru, Habsburg sülalesinden Maxmilian I ile 1477'de evlenmiş ve böylece Maxmilian I, dolayısıyla Habsburglar Bourgogne, ve Belçika dahil tüm Felemenk'in varisi olmuşlardı (m. 7).

Brüksel'de 1489'daki veba salgınında 15.000 kişi ölmüştü. Diğer taraftan üç yıl sonra, yani 1492'de ise Kolumbus Amerika'yı keşfetmişti.

Brüksel Habsburg'lar devrinde 1530'dan sonra Felemenk'in başkenti olmuş ve o zamanlar yeniden tahkim edilmişti. Esasen Brüksel Maximilian'ın torunu olan Şarlken (Karl V)'un İmparatorluğunun, yani Habsburg'ların siyasî ve çoğrafî merkezi durumunda idi. 1522'de Brüksel'de İmparator Şarlken (Karl V) ile kardeşi Ferdinand arasında Brüksel Antlaşmaları yapılmıştı. Bunlara göre çok genişlemiş olan Habsburg'ların ülkesi bir Alman ve bir de İspanyol koluna ayrılmıştı. Bu arada Şarlken İspanya kralı, kardeşi ise Bohemya - Macaristan kralı olacak ve fakat İmparator yine Şarlken kalacak ve Ferdinand ise ona yardım edecekti.

Şarlken 1532'de Brükselde soyluların imtiyazlarını kaldırdı; ve Brüksel'i, İspanya'yı da içine alan ve doğuda Macaristan'a uzanan, Amerika'da geniş sömürgeleri bulunan, ve «içinde güneş batmaz bir ülke» ünvanını taşıyan bir İmparatorluğun merkezi haline getirdi (m. 8) ve kent, zenginleşti ve her yönde parlak bir devre yaşamaya başladı.

İmparator Şarlken 1555 ve 1556 yıllarında États Généraux önünde kendi isteği ile yine Brüksel'de önce İmparatorluk ve sonra İspanya krallığı görevini bırakmış ve 1522 Brüksel Antlaşmaları müvacehesinde oğlu Ispanya Kralı Philipp II'ye Ispanya'yı, Brurgogne, Felemenk (Hollanda ve Belçika dahil), ve Amerika'daki İspanyol sömürgelerini ve kardeşi Bohemya - Macaristan kralı Ferdinand'a Avusturya ile bunun veraset bölgelerini ve İtalya'yı bıraktı, ve böylece Habsburg'lar biri İspanyol, diğeri Avusturya Habsburg'ları olmak üzere iki, tam özerk, kola ayrıldı. Şarlken İmparatorluktan çekilince aynı yıl kardeşi Ferdinand I. İmparator ve Viyana da İmparatorluk Başkenti oldu (m. 9).

İmparator Şarlken'in oğlu İspanya kralı Philipp II'nin siyasî merkeziyetçiliği, katolik dinini sıkı tutuculuğu yüzünden Felemenk'te, dolayısıyle Brüksel'de hoşgörü rejimine son verdi. Brabant düklerinin baş-

lattığı, Felemenk genel valisi olarak Avusturyalı Margarethe'nin sürdürdüğü bu rejim Brüksel'de olumsuz ve çok yönden huzur bozucu olaylar için zemin sağlamıştı. Alba Dükü kralın emriyle mezhep sapkınlarını ve yörel özgürlük lider ve savunucularını yargılamak üzere «Karışıklık Mahkemesi»ni veya «Kanlı Mahkeme»yi kurdu (1567). Bu mahkeme «Pazar-yeri»nde, yani bugünkü «Grand Place» de, diğer bir rivayete göre Sablon alanında Egmont ve Hoorn kontlarının boynunu vurdurdu (5 Haziran 1568) (m. 10). Bu yüzden yeni Felemenk genel valisi Avusturya Prensi Don Juan'a (m. 11) düşman olan şehir Oranj Prensi Wilhelm I (III)'ü (m. 12) 1577'de parlak gösterilerle karşıladı. Buna karşı Don Juan Brüksel'e ancak 1578 de girebildi. 1576'da Brüksel Felemenk isyanına katılmış ve fakat 1585'de İspanyollar ve Alexander Farnese (m. 13) tarafından tekrar alınmıştı.

Bütün bu karışıklıklar şehrin ekonomik açıdan gerilemesine yol açtı. Brüksel ancak İsabella ile kocası Arşidük Albert (1599 - 1621) zamanında geçici bir zenginliğe kavuştu (m. 14). Halk ayaklanmalarının altüst ettiği Brüksel Fransa Kralı Louis XIV ile İspanya arasında veraset savaşları ve Louis XIV'ün ordularının yağmacılığı yüzünden de çok ağır günler geçirmiş ve Louis XIV'in gençlik arkadaşı kabiliyetsiz marşalı başarısız asker Villeroi'nin 1695'deki bombardımanında Brüksel'in tüm eski kısmı yanmış ve 4000 ev yok olmuştu.

Brüksel «Utrecht Antlaşması» (1713) ile İspanya Habsburg'larından Avusturya Habsburg'larına geçti. Bundan küçük sanat sahipleri ve işçileri ve lonjalar memnun kalmadılar. Ve yeni rejime karşı da muhalefet şiddetli oldu. Muhalefet lideri arduvazcı Anneessens (meslek örgütlerinin başı) 1719'da idâm edildi. Huzur yeniden sağlandı; ve Brüksel XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Avusturya hakimiyeti altında imar edildi; gelişti ve güzelleştirildi. Gerçekten Brüksel 1713 - 1794 yıllarında, yani 81 yıl süre içinde Avusturya Habsburg'ların elinde tekrar parlak bir gelişmeye girmişti; ve nüfusu ise 18'inci yıl sonunda 80.000 olmuştu. Ama Habsburg'ların bürokrasiyi merkezileştirme siyasetinden memnun olmıyan Brükselliler fransız devrimini haber alınca, 1789 kasımında Avusturyalılara karşı ayaklandılar ve «Birleşik Belçika Eyaletleri»nin bağımsızlığını ilân ettiler. Fakat Brüksel Avusturyalılar tarafından 1790 aralığında yeniden işgal edildi ise de Brüksel Dumouriez kumandasındaki fransız orduları tarafından alındı (Kasım 1792) (m. 15) ve 1793 martında boşaltıldı; ve 1794 Temmuz sonu yeniden Fransızlara geçti (m. 16).

Fransızlar Brüksel'i Dyle Suyu havzasının idarî merkezi yaptılar (1794 - 1814) (m. 17).

Brüksel 1815'deki Viyana Kongresinde (m. 18) Felemenk krallığına katıldı ve 1815 - 1830 yılları arasında ve esasen 19/20'inci yüzyıllarda La Haye'in yanısıra Brüksel sarayın ve États Généraux'nun iki yılda bir yerleştiği merkezi olmuştu. Ama Fransa kralı Charles X'na karşı yapılan ve kralın tahtından feragat etmesi ile sonuçlanan Paris'in 27 Temmuz 1830 ayaklanmasının haberi alınınca Brüksel de Ağustas 1830'da ayaklanmış ve bu ayaklanma Belçika krallığının bağımsızlığı ile sonuçlanmış ve Brüksel'de yeni kurulan Belçika Krallığının Başkenti olmuş ve Özgür Belçika'nın ilk kralı Leopold I 21 Temmuz 1831'de şehre yerleşmişti (m. 19) ve aynı zamanda sur duvarlarının kaldırılmasına başlanmıştı.

Altından Senne nehrinin geçtiği Brüksel, yalnız deniz seviyesi üzerinden 15 - 80 m yüksek olan Belçika'nın merkezi değildir. Aynı zamanda Avrupa Savunma, ekonomik ve politik Birliğinin Başkenti'dir. Kentin bugünkü parlak ve işlek yerlerinden biraz uzakta kalmış olan eski Pazar-yeri, yani bugünkü Grand Place, geçgotik mimarî sitilindeki Belediye Sarayı ve Kral evi (eski ekmek evi) binaları ve barock mimarî stilinde 1695'den sonra yapılan güzel yonca evleri ile bezenmiş görkemli ve tarih konuşan bir meydandır. Esasen Brüksel'de gotik, brabant, flaman ve barock mimarî uslubunda yapılan bina ve yapıtlar bir arada görülür. Eski kentle zamanla birleşen 18'den fazla yerleşim merkezinden oluşan Büyük - Brüksel 1965 yılı istatiğine göre 1.057.000 nüfusa sahiptir. Halbuki kent merkezini de içine alan eski kentin bulunduğu bölgede aynı yıl nüfus 170.800 idi.

Yukarıda sözünü ettiğimiz yeni yerleşim merkezleri saat yelkovanı hareketi yönünde, yani Kuzey - Doğu - Güney - Batı yönünde gidilmek üzere şunlardır:

Haren, Evere Waluwe - Saint - Lambert, Waluwe - Saint - Etienne, Schaerbeek, St - Josse, Waluwe - St. Pierre, Etterbeek, İxelles, Audergh em, Watermael Boitsfort Uccle, *Forest,* Saint Gilles, Anderlecht, Molenbeek - Saint - Jean, Berchem, Koekelberg, Laeken (Kraliyet şatosu ile beraber) Heembeek (Nederover - Heembeek).

Bu yerleşim yerleri ve daha küçük kent kısımları 1921'den beri Brüksel Belediyesi sınırları içindedir.

Brüksel'in bazı görkemli eski ve yeni binalarının yapılış tarihleri şöyledir.

Brüksel Belediye Sarayı (Hôtel de Ville) (1401 - 1454) yılları arasında yapılmıştır. Bu Saray Avrupa'nın en güzide gotik mimarisi örneklerinden birisidir. Kulesi 89 m'dir (m. 20).

Karşısındaki Kral evi (eski ekmek-hali) XIX. yüzyılda yeniden yapıldı (m. 20).

Kraliyet Sarayı alanı (Parc de Bruxelles) XVIII'inci yüzyılda fransız bahçe zevkine göre düzenlendi. Bizzat Kraliyet Sarayı ise Louis XVI stilinde yapılmıştır.

Brüksel'in eski manastırlarından olan görkemli Saint - Michel et Sainte Gudule kilisesi (1226 - 1665)'de yapıldı.

Brüksel'deki Hür Universite 1834'de kuruldu. Adliye Sarayı 1866-83 yıllarında yapıldı. Polyteknikum 1873'de kuruldu.

Brüksel'in sembolik attraksiyonu olan Manneken-Pis adlı bir çocuk heykeli vardır.

Brüksel uluslararası ve kıtalararası önemli hava trafiğine sahiptir. Ve (Bruxelles İnternational) hava limanı Melsbrock'un güneyindedir. Bu hava alanı, Willebroek su kanalı ile (3000 RT.luka kadar olan deniz gemileri için Anvers limanı ile birleştirilmiştir. Aynı hava alanının iç kanallar ile sanayi merkezi olan Charleroi ile bağlantısı vardır. Bu su yollarında hareketli bir ticaret gemileri trafiği göze çarpar.

Brüksel'de 1897, 1910 ve 1958'de Dünya Sergileri açılmıştır. Özellike 1958'deki Dünya Fuarı dolayısiyle Brüksel modern bir görünüm almış ve kent ondan sonra daha da genişlemiş ve gelişmiştir. Nisan - Ekim 1958'de açık tutulan 1958 Dünya Sergisi Laeken'in batısında kurulmuştu. Serginin kalıcı sembolu ise «Atomium»dur. Bu Dünya Sergi'sinden yani 1958 yılından sonra çevrede yeni mahalleler kuruldu. Laeken parkında geniş bir yol üzerinde bulunan Atomium atom çağının bir sembolünü vermektedir. 102 m yükseklikte madenî bir yapıdır. Aluminyum ile kaplı 9 adet çelik kürreden meydana gelmiştir.

Brüksel her bakımdan, siyasî sanayi, eğitim, kültür ve sanat yönünden Belçika'nın merkezidir. Brüksel aynı zamanda provens Brabant'ın da merkezidir. Yukarıda Brüksel'in Avrupa'nın savunma, ekonomik ve politik birliğinin de merkezi olduğuna temas etmiştik. Önce Brüksel Benelux daimî Genel Sekreterliğinin merkezidir (m. 21). Sonra Brüksel 1958'den beri AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) Komisyonunun bulunduğu yerdir. Aynı zamanda Avrupa Birliği Atom enerjisi (Euratom) komisyonunun da merkezidir. 1966 Ekim ayında «Kuzey Atlantik İttifakı» (NATO)'nun daimî Konseyi, Teşkilatın ana merkezinin ve Genel Sekreterliğinin Paris'ten Brüksel'e taşınması kararını vermişti; ve böylece Brüksel Kuzey Atlantik İttifakı (NATO)'nun da merkezi ol-

muştur. O halde çok önemli üç uluslararası teşkilatın merkezi buradadır (m. 21) ve Brüksel bugün «Avrupa Başkenti» durumundadır.

Viyana ile Brüksel kentlerinin birkaç durumda benzerlikleri vardir. Brüksel kenti hakkında verilen yukarıdaki bilgilere, bu benzerlikleri aşağıya eklemekle bitiriyorum.

Bu benzerliklerden birisi bu iki kentin eski surlarının durumları ve yıkılmaları, bu yıkılma zamanları ve surların yerlerine şimdiki büyük caddelerin açılışıdır.

Viyana'nın biz Türklerce de bilinen eski surlarının bir kısmı olan Burgbastei (Burgburcu) Napolyon'un topları tarafından tahrip edilmişti. 1817'den itibaren artık koruma vasıflarını yitirmiş olan surlar İmparator birinci Franz Josef'ın fermanı ile 1856-1857 yıllarında yıkılmıştı. Bu surların bazı kalıntılarına kentin 1'inci dairesinin sınırların' da raslanır. Surların önündeki geniş su hendeklerinin ve bunlardan çıkan toprak ve kayaların hendek dışkenarlarında yığılan Glacis'ler, yani toprak manialarının düzeltilmesi ve ağaçlandırılması ile Viyana'nın bugünkü altı köşeli, ağaçlı 4 km uzunluğunda 57 m genişliğindeki, iki tarafında her mimarî stilinde yapılmış, son derece güzel ve şahane binaları bulunan ve yine iki tarafı park ve heykellerle süslenmiş haşmetli Ringstrasse'si, kısaca, «Ring»'i vardır. Bu «Ring»'in bir tarafı açıktır. Bu açık tarafı ise «Tuna Kanalı» dolayısiyle «Tuna Kanalı» boyunca uzanan geniş Franz Josef Kai (Quai) yani Franz Josef Rıhtım yolu kapatır. Bu Quai 1 km kadar uzundur.

Buna benzer Brüksel'in de 5 köşeli asimetrik şehir surları varmış. Bu sur duvarları 1830 - 1831 yıllarında kaldırılmıştır. 14'üncü yüzyılın bu asimetrik, bir tarafı açık olan, beş köşeli surların yerinde bugün haşmetli, geniş Boulevard'lar vardır. Açık olan tarafını da burada Canal de Charleroi, yani Charleroi su kanalı, dolayısıyla kanal boyunca uzanan geniş Boulevard'lar kapatır.

İkinci bir benzerlik de Viyana'da Wien - Fluss'un mecrası ve akışı ile Brüksel'de La Senne ırmağının mecrası, dolayısiyle kent içi akışıdır.

Wien - Fluss, yani Viyana Irmağı Viyana'nın batısında Viyana ormanları eteklerinde çıkar, Viyana'nın batısında bulunan Purkersdorf' da Viyana'ya yaklaşır. 31 km uzun olan Wien - Fluss güzel ve taştan ve harçtan yapılmış, bakımlı bir yatakta açık olarak şehre girer ve benim 1926 - 1929 yıllarında oturduğum XIII'üncü daire olan Hietzing ile Penzing arasında çok bakımlı taş ve harçtan yapılmış açık bir yatakta akar ve Schönbrunn Sarayı'nın öngiriş kısmında farkına varılmayan ve fakat

«Saray Köprüsü» adını taşıyan, üzerinde genişçe bir yol ve yolun iki tarafında çimenlikler bulunan genişçe bir köprü ile kapatılmıştır. Saray önünden ayrıldıktan sonra tekrar, açık olan bakımlı yatağında akar ve Margareten Gürtel'e doğru giderken Meidlinger Hauptstrasse'de üstünun az bir kısmı kapanır ve oradan Margareten Gürtel'e kadar açık ve oradan 300 m kadar üstü yine kapalı akar; ve Rüdigergasse'ye geldiğinde üstü yine kapanır ve oradan Viyana'nın ünlü Naschmarkt (Yiyecek Pazarı)'nın ve Karlsplatz'in altından yine bakımlı bir yatakta üstü kapalı olarak geeçr ve Stadt - Park'ın başında tekrar açık olarak çok güzel ve bakımlı mecrasına girer ve Urania'nın batı tarafında Tuna kanalına ulaşır. Bu Tuna kanalı ile Tuna nehri esas yatağının regülasyonu ise 1868-1875 yılları arasında yapılmıştır. Wien - Fluss'un regülasyonu ise 1895 - 1902'de bitirilmiş ve söylendiği yerlerde de üstü kapatılmıştır.

«La Senne» suyu orta Belçika'da küçük bir ırmaktır. 130 km uzun olan Senne ırmağı Hainaut bölgesinde Soignies kasabasının güney - doğusunda çıkar. Hal kentinden geçerek Brüksel'e güney - batısında yaklaşır ve Brüksel'e Anderlecht ile St. Gilles arasında girer. La Senne Brüksel'de üstü kapatılmış olarak kendi vadisinde Charlesroi su kanalına paralel olarak kapalı akar ve Brüksel'i Evere'nin batısında terk eder ve Mecheln kentinin kuzey - batısında Rupel nehrine ulaşır.

İşte bu Senne ırmağının Brüksel'deki yatağının büyük kısmı 1872 - 1874 yıllarında kapatılmıştır. Hal kentinin içinden akan La Senne ırmağının üstü orada da kapatılmıştır.

Bu iki kent arasında uluslararası, daha doğrusu uluslarüstü teşkilatların merkezlerinin kendilerinde bulunuşu bakımından da bir benzerlik vardır. Nasılki Brüksel kenti Avrupa Birliği'nin ve Kuzey Atlantik İttifakı'nın merkezi haline gelmişse (sayfa 159-160), Viyana da Birleşmiş Milletlerin çok önemli iki teşkilatının yerleşim yeri olmuştur. Yani BM Uluslararası Atomenerji teşkilatı (İAEO) ile Sanayi - gelişme organizasyonu (UNİDO)'nun merkezidir ve Viyana'da görkemli büyük bir (UNO-City)'si yani Birleşmiş Milletler sitesi yapılmaktadır.

Sayfa 153'de geçici olarak kestiğim NATO Avrupa Gezisi anılarıma tekrar devam ediyorum.

330'km'lik *Frankfurt - Brüksel* hava yolunu sakin ve tatlı bir uçuştan sonra 11 Haziran 1972 Pazar günü saat 17.25 sıralarında *Brüksel*'in Melsbroek Hava Alanına indik. Askeri bir otobüsle, 1000 Bruxelle, 31 Place de Brouckére'deki *Hotel Metropol*'e geldik. Otelde bana 806 numaralı oda tahsis edilmişti.

Hotel Metropole klasik güzellikte eski bir oteldi. Pek geniş olmayan foyer ve resepsiyon kısmı kubbeli olup tavanlar ile etrafı zarif, altın yaldızlı süslemeler ve bezmeler ile süslü idi. Otel'in her ihtiyacı karşılayacak tesisi vardı. Örneğin otel de 800 kişilik Kongre toplantı ve eksposisyon salonu, Barı, 600 kişilik Tavernası, arka tarafında Sineması, Saunası, Coiffeure, Service Saute'si, Boutigue presse'si, gazete okuma ve hatta Baby-Sitting yeri ile Turistik Enformasiyon kısmı bulunuyordu. Bundan başka Hotel'in «Restaurant Léopold II» adlı haşmetli büyük bir yemek salonu da vardı.

Hotel Metropole'de dört gece kaldık.

Akşam serbesttik. Ben Hotel Metropole'un bulunduğu Brouckére meydanında ve Boulevard Adolphe Max üzerinde yalnız başıma bir gezinti yaptım. Gezimi Boulevard du Jardin Botanique'e kadar uzattım. Sol tarafımda Boulevard d'Anvers, daha solda, uzaklarda Sainctelette meydanında başlayan Boulevard Léopold II uzanıyordu. Bu son Boulevard'ın uzatısı olan diğer Boulevard ise E5 (Avrupa 5) yolu ile birleşip kaynaşıyordu. Batıya doğru yönelen *E5 yolu* bu tarafta Ostend'de biti yor, Manş denizinden sonra Dover üzerinden Londra'ya ulaşıyordu.

(Avrupa 5) E-5 yolu bilindiği gibi doğuda Belçika'dan Federal Almanya'ya geçer; sonra Avusturya, Yugoslavya içinden geçip bu ül-

kenin Niş kentine gelir. Orada iki kola ayrılır. Bir kolu (Kuzey kolu) Bulgaristan'a girer ve Sofya üzerinden Kapıkule'ye dolayısıyle Edirne'ye gelir ve oradan İstanbul'a ulaşır. E5 yolunun ikinci kolu (güney kolu) Niş'ten Skolpie ve Selanik üzerinden Türkiye'ye girer ve İstanbul'a gelir. Yine bilindiği gibi E5 yolu Türkiye'de İstanbul, Bolu, Ankara, Aksaray, Ulukışla, Tarsus, Adana, İskenderun ve Antakya'ya ve oradan Suriye'ye giden büyük ve önemli bir «Avrupa Karayolu»dur.

Tabii gezimde trafik levhalarında E5 yolunu okuyunca ister istemez yurdumu hatırladım.

Şehir gezimden otel'e döndüm. Otelin foyersinde uzun süre bir kaç arkadaşla sohbet ettik ve gelip gidenleri seyrettik. Bu şekilde 11 Haziran 1972 Pazar gününe yavaş yavaş veda ediyorduk.

12 Haziran 1972 Pazartesi günü erken saatlerde NATO Genel Sekreterliğine gidilecek, orada bize NATO hakkında brifingler verilecekti. Bu nedenle ben brifinglerde edindiğim intiba ve bilgilerimi not etmeğe devam edeceğim. Yalnız aşağıda anlatılanların bir yabancısı olmamak amacıyla bizzat şahsım için hazırlamış olduğum ve aynı zamanda gezi anılarımla ilgili düşüncelerimi de içeren ve Kitabın İkinci Bölümünde verilen NATO'nun kısa bir tarihçesi ile NATO hakkındaki genel bilginin okunmasını şiddetle tavsiye ederim.

12 Haziran 1972 Pazartesi günü iyi uyumuş olarak erken kalktım ve günlük sakal traşımı oldum. Rahatça kahvaltımı yaptıktan sonra saat 09.00'da bir askeri otobüsle NATO Genel Sekreterliğine gideceğiz. NATO Merkezi, Brüksel kentinin merkezinden oldukça uzakta, 1110 Bruxelles, Boulevard Léopold III üzerinde Saint-Stevens Woluwe bölgesine yakın bir yerde bulunmaktaydı. Yolculuğumuz 20-25 dakika sürdü. NATO Merkez binaları sahaya düzenli ve güzel yayılmış geniş bahçeleri olan, giriş katları ile beraber üç katlı bir çok kırmızı binalardan oluşuyordu. Gireceğimiz binaya yaklaştıkça, yolun sol tarafında halî, boş bir sahada takriben 50 m² lik bir pano gördük. Bunun Bedri Rahmi Eyüpoğlu'nun NATO için yaptığı mozayik pano olduğu bize söylendi. Mozayik pano sahada yüz tarafı yola dönük, dikey olarak, etrafı boş, bir perde gibi yerleştirilmişti. Doğal olarak hepimiz bir Türk evladının buralarda bir eserinin görmekle çok sevindik ve iftihar ettik. Yalnız eser benim üzerimde, dışarda, kendi haline bırakılmış tesirini yapıyordu. Eser belki arzu edilen bir sanat değerinde olmayabilirdi; bunu bilemem, fakat ben bu çalışmanın böyle bir teşhir şeklini asla kabullenemedim.

Merkezin bir binasında Türk Delegeliğinde, pek büyük olmayan bir salonda uzun bir masa etrafında toplandık. Toplantıda NATO Tür-

kiye Daimi Delegesi Büyükelçi Orhan Eralp ve NATO Basın Servisi Başkanı Kamuran İnan vardı. Bize, NATO'ya ilişkin genel ve siyasi konular üzerine bilgiyi Kamuran bey verdi ve NATO Teşkilatından, Doğu - Batı ilişki ve temaslarından ve yeni bir ekonomik-siyasi 10'lar grubunun teşekkülünden söz etti. NATO müzakerelerine temas ederek bu müzakereler üzerine de şu açıklamalarda bulundu:

«NATO Teşkilatında hiçbir üye ülke istediğini yaptıramaz ve her şey 15 üyenin kararı ile olur. Hatta söylenecek her kelime için bile bir karar almak lazımdır. Hukukî bakımdan en küçük bir memleket ile en büyük memleket arasında hiç bir fark yoktur. Oy sistemi yoktur. Bir üye ülke bir şeyi istemiyorsa, o mesele bırakılır ve ele alınmaz.»

Kamuran bey «Doğu-batı» arasındaki son temaslardan da söz etti ve temasların müspet sonuçlar verdiğini ve, «Doğu ile Batı'nın müşterek çalışmasına gidilmesi ve karşılıklı dengelenmiş kuvvet indirilmesi hususlarında ilerlemeler olduğunu» söyledi. Yine Kamuran bey «Yeni bir siyasi 10'lar teşekkül etmiştir. Biz bu teşekküle henüz alınmış değiliz» dedi.

Kamuran bey, önceleri Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dan oluşan AET'ye yani Avrupa Ekonomik Topluluğu'na, İngiltere, Danimarka, İrlanda ve Norveç'in 22 Ocak 1972 tarihinde tam üye olarak katılmaları ile 10 ülkenin teşkil ettiği yeni AET'yi (Avrupa Ekonomik Topluluğu)'nu kastediyordu. Yani önceleri Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dan teşekkül eden (EEC) AET'ye, diğer deyimle 6'lara, (EFTA) (1)'dan diğer deyimle 7'ler'den üç üye yani İngiltere, Danimarka ve Norveç ile İrlanda 22 Ocak 1972 de AET'ye katılmışlardı ve böylece bir kaç ay önce 10 üyeli bir AET teşekkül etmişti. Sözü geçen 10'lar Grubu, yani yeni teşekkül eden 10 tam üyeli AET bu idi, ki ben bu oluşumu günlük Alman gazetelerinden izliyordum.

Kamuran beyin «Yeni bir siyasi 10'lar teşekkül etmiştir» sözüne karşı ben kendisine aşağıdaki soruyu yönelttim:

Soru — «Yeni bir siyasi 10'lar Grubu teşekkül etmiştir ve biz buna henüz alınmış değiliz» demiştiniz. Bu ekonomik-siyasî topluluğuna alınmak için gayretler sarfediliyor mu- Biz bu topluluğa katılamıyorsak, bunun sebebi ne olabilir?

Cevap — Çok gayret sarfediyoruz. Topluluğa alınacağımız da şim-

(1) EFTA ...European Free Trade Association.

dilik şüphelidir. Sebep vermek güç. Ancak bu gibi topluluklar daima stabil davranışlı üyeler isterler.

Bu cevap verilirken NATO Türkiye Daimi Delegemiz Büyükelçi Orhan Eralp ise bu konuda «Daha Teşkilat bitmiş değildir. Hazırlanmaktadır. Onun için endişe edilecek bir şey yoktur» şeklinde sorumun cevabını tamamlamak istedi.

Her iki görüş benim düşünce ve görüşüme pek uymuyordu. Kamuran beyin «ancak bu gibi topluluklar daima stabil davranışlı üyeler ister» şeklinde konuşması beni biraz şaşırttı. Çünkü böyle bir davranış çok yanlış ve acı tefsirlere yol açar ve ulusumuzu zedeler mahiyette olurdu. Kaldı ki biz 6'lar'a çoktan müracaat etmiştik. Dört yıl müzakereden sonra 1963'de Ankara'da «Ortaklık Yaratan Anlaşma» imzalanmıştı. Öyle olduğu halde hala topluluğa girememiştik. Görülüyorki Türkiye'nin tam üye olarak topluluğa girememesinin sebepleri çoktu ve bu nedenlerin başka türden olduğu bir gerçekti.

Diğer taraftan sayın Büyükelçi Orhan Eralp benim endişemin farkında olmuş olacak ki, konuşmaya «Henüz endişe edilecek bir şey yok.» diyerek müdahale etmişti. Yalnız sayın Büyükelçinin «Teşkilat bitmiş değildir. Hazırlanmaktadır» ifadesi de bir yanlış anlayışa dayanıyordu. Sayın Büyükelçi İngiltere ve diğerlerinin topluluğa katılma kararları alınmış ve fakat katılma antlaşmaları taraflarca belki henüz onaylanmamış olduğunu kastediyordu. Ne olursa olsun İngiltere ve diğerlerinin Topluluğa katılma kararı alınmış olduğuna göre artık 10'lar, de facto mevcut kabul edilebilirdi. EFTA'dan, diğer deyimle 7'ler'de İngiltere, Norveç, Danimarka ile İrlanda'nın, AET'nin nüvesini teşkil eden 6'lar'a 22 Ocak 1972 tarihinde tam üye olarak katılmaları ile 10'lar'ın tam üyeli teşekkülü tamamlanmış olacaktı. EFTA'nın diğer üç üyesi, yani Avusturya, İsviçre ve Portekiz 6'lar'a katılmamışlardı veya katılamamışlardı. Topluluğun tam üye sayısının daha fazla çoğalması, dolayısıyla AET' nin genişlemesi ise koşul, durum ve yıllara bağlıydı.

6 üyeli AET (EEC)'nin büyümesi ve devamlılığı ve özellikle bu altı üyenin milletler arasındaki ağırlığı, sadece kendisini meydana getiren memleketlerinin ekonomik güçlerinin birleşmesinden değildi; bu ağırlık ve devamlılık özellikle Almanya, İtalya ve Hollanda ve biraz da Fransa gibi ticarî dinamizmi, potansiyeli ve tecrübesi büyük ülke halklarının fedakarlığı ve çalışkanlığı sayesinde, kuruluşundan bu ana kadar, elde ettiği büyük başarılardan ileri gelmekte ve o meziyetlerin sonucu idi. Yeni teşekkül eden 10 üyeli AET'nin geleceği ve yaşayabilmesi de bu gerçeklere dayanacağı aşikardı.

Saat 10.45'de kahve için ara verildi; ve biz kahvemizi neşe içinde içtik, hem de aynı konular üzerine konuşmalarımıza devam ettik.

Yeni teşekkül edecek 10 üyeli Avrupa Ekonomik Topluluğu *Avrupa Birliğ*ine doğru yönelmiş kuruluşlardan birisidir; ve üyelerinin tümü Avrupa Ülkeleridir. NATO ise esasında Batı Avrupa ve Kuzey Atlantik Savunması ile ilgili «Kuzey Atlantik İttifakı» olduğundan Avrupa ülkelerinden başka Amerika ülkeleri olan Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada'yı da içine almaktadır.

Bir de şuna temas etmek yerinde olacaktır: «Avrupa Ekonomik Topluluğu» için öngörülmüş bir tam üye sayısı yoktur. Ülkeler müracaat edip alınması kararlaştırılınca üye sayısı çoğalır; buna karşı üyeler Topluluktan çekilirse üye sayısı azalır; fakat her iki halde de «Tam üyeleri» ile tamamlanmış bir teşkilat durumundadır. Müracaat edip de Topluluğa tam üye olarak alınması karara bağlanmamış ülkeler vardır. Örneğin Türkiye gibi. Fakat Türkiye tam üye olabilmek için şu üç dönemi geçirecektir: 1) Hazırlık dönemi. 2) Geçici dönem. 3) Son dönem. Bu üç dönemin toplam süresi, şayet karşılıklı şart ve istekler yerine getirilmiş ise, takriben 20 yıl civarındadır.

Saat 11.00. Kahve arasından sonra NATO Genel Sekreter Özel Kalem Müdürü Hollanda'lı M. Van Campen Doğu-Batı ilişkileri üzerine uzun bir konuşma yaptı. Van Campen Anlaşmalardan, Doğu ile Batı arasındaki havanın yumuşamasından, detente'dan söz etti.

Konuşmalardan sonra ben kendisine aşağıdaki iki soruyu sordum:

Soru 1 — Birçok Anlaşmalar oluyor. Kanaatimce siyasî, askerî ve ekonomik alandaki bilateral Anlaşmalar artık çok etkili olmuyor. Buna karşılık mültilateral Antlaşmalar daha tesirli oluyor ve bunların örnekleri var; NATO, AET, Comecon ve Varşova Paktı gibi. Bilindiği gibi yeni bir 10'lar Grubu teşekkül etmektedir. Avrupa dışındaki ülkeler hariç, acaba diğer NATO üyelerinin böyle bir siyasî-ekonomik Antlaşmaya kolayca ve kısa sürede götürülmesi mümkün değil midir?

Cevap 1 — Çok güçtür. 10'lar'a gelince, bu Topluluğun teşekkülü daha henüz bitmemiştir.

Soru 2 — NATO kanaatınıza göre ne kadar süre devam eder?

Cevap 2 — Bilemem. Belki yirmi yıl. Avrupa'nın Amerika'ya ihtiyacı vardır. Bu nedenle Amerikalıların Avrupa'dan ayrılmaları istenmez.

NATO Genel Sekreter Özel Kalem Müdürü M. Van Campen'in bana verdiği cevapta «Belki yirmi yıl» sözleri beni düşündürmüş ve endi-

şelendirmişti. 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da imzalanan «Kuzey Atlantik Antlaşması» metninde NATO'nun feshi ve bununla ilgili bir süreyi veren bir maddenin bulunup bulunmadığını bilmek için 1972' de basılmış olan elimdeki «NATO-Elkitabı»nda Antlaşma maddelerini hemen orada gözden geçirmiştim. Antlaşma'da NATO'nun feshi ve bununla ilgili süreyi veren bir maddeye rastlayamamıştım. Yalnız aynı eserin 51'inci sayfasında, üye ülkelerin NATO'dan ayrılmaları ile ilgili şu 13. madde vardır.

Madde 13 — Antlaşma 20 sene meriyette kaldıktan sonra, taraflardan her biri, Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine feshi ihbar ettiği tarihten bir sene sonra, kendisine taallûku itibariyle Antlaşmaya nihayet verebilecektir. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, her fesih tevdiini diğer âkitlere bildirecektir.

Bu husus, «NATO-Belgeler» adlı eserin 25'inci sayfasında «Konsey'in Kuruluşu» bölümünde bulunan aşağıdaki satırlardan daha açıkça anlaşılmaktadır:

«Antlaşma yirmi yıl yürürlükte kaldıktan sonra ve bir yıl önceden bildirmek kaydıyla isteyen üye Antlaşma'dan çekilebilecektir (Madde 13). Buna göre, taraflardan her biri 24 Ağustos 1969 (1) tarihinden yani Antlaşma'nın yürürlüğe girişinin yirminci yıldönümünden itibaren ihbarda bulunabilecektir».

NATO Merkez binalarından ayrılmadık. 12 Haziran 1972 Pazartesi gezi programımıza göre saat 12.00'de buradaki «Kuzey Atlantik Türkiye Daimi Delegeliği»ni ziyaret ettik. Bu buluşmada Daimi Delegemiz sayın Büyükelçi Orhan Eralp bizi selamladıktan sonra kendisinin bu göreve yeni başlamış olduğunu bildirdi ve Türkiye-NATO ilişkileri üzerine kısa bir konuşma yaptı. Konuşma sorulu cevaplı olduğu için kendisine Türkiye-AET yani 10'lar ile olan ilişkileri üzerine olan endişemi gidermek üzere şu soruyu sordum:

Soru — Sizi Birleşmiş Milletler'deki görevinizden çok iyi tanırız ve takdir ederiz. Bugünkü konuşmalarda maatteessüf bende şu endişe uyandı: Yeni bir siyasî-ekonomik 10'lar grubu teşekkül etmektedir. Biz buna alınmıyormuşuz. Acaba NATO üyelerinden AET'ye tam üye olarak katılmaya istekli olanlara bizzat, NATO, bu üyelerin AET'ye katılmalarında destek olamaz mı?

Cevap — Evet, 10'lar grubu bizi almıyorlar. Hatta bizleri muşahit

(1) Bilindiği gibi 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da imza edilen «Kuzey Atlantik Antlaşması», imza koyan devletlerin yasama organlarınca onaylandıktan sonra, 24 Ağustos 1949 günü yürürlüğe girmiştir.

olarak bile kabul etmiyorlar ve «bu teşekkül henüz kurulmak üzeredir» diyerek hakikatı söylemeyip bize karşı bir oyalama politikası güdüyorlar. Biz ise NATO'da bulunduğumuzu ısrarla söyleyerek kendimizi 10' lar'ın teşkil ettiği AET'ye dahil etmek istiyoruz. AET'ye alınmaz isek bu bizim için büyük dezavantaj olur.

Gezi Grubumuzdan bir arkadaş ise şunu sordu:

Soru — Kıbrıs meselesi ne durumdadır?

Cevap — Kıbrıs meselesinde Yunan Hükümeti iyi niyet gösteriyor. Makarios ise meseleyi karıştırıyor. Bilemeyiz, belki Yunan Hükümeti perde arkasında Kıbrıs Rumlarını destekliyor ki bunu zaman zaman his ediyoruz.

Saat 13.00'de NATO Enformasyon Servisi'nin davetlisi olarak öğle yemeği için büyük bir yemek salonuna girdik. Bize tahsis edilen uzunca bir masada yerlerimizi aldık. Daimi Delegemiz Büyükelçi Orhan Eralp bizimle beraberdi. Etrafında oturduğumuz masa pencerelere yakında. Orhan bey salonun karşı tarafında yine pencere masalarından birinde oturan bir zatı gözleri ile göstererek «O zat NATO Genel Sekreteri Joseph Luns'dur ve NATO'nun en önemli şahsiyeti o zattır, yani Genel Sekreter'dir» dedi ve Joseph Luns'un bu görevde yeni olduğunu sözlerine ekledi. Ondan önce NATO Genel Sekreteri İtalyan Manilo Brosio idi. Hollandalı olan Genel Sekreter sayın Joseph Luns 1971'den beri bu görevde bulunmaktadır.

Aramızda üç sıra masa bulunan ve kendisini fotoğraflarından tanıdığım Hollandali Genel Sekreter sayın Joseph Luns bir kaç zat ile beraber oturuyor ve zaman zaman yanındakilere bir şeyler anlatıyordu.

Yemek çok iyiydi. Kendi aramızda tatlı tatlı konuştuk ve iştah ile yemeklerimizi yedik.

Bu yemek, gezimizin 5'inci resmî yemeği idi.

Yemekten sonra saat 14.45'de başka bir salonda yine uzun bir masada yer aldık. Bu toplantıda NATO Savunma Dairesi Müdür Yardımcılarından İtalyan Caracciolo di Forino, savaş, savunma ve «NATO Savunma Planlaması» üzerine konuştu ve özellikle Savaş ve Savunma giderlerinden söz etti. Konuşmasında «Napolyon Bonaparte savaş için üç şey lazımdır, onlar da para, para, yine para demiştir» dedi. Halbuki savaş için söylenen bu ünlü sözün sayın di Forino gibi bir İtalyan olan Mareşal Montecuccoli tarafından söylenmiş olduğunu ben Viyana'da lise öğrenimi yaparken öğrenmiştim. O halde benim öğrendiğime göre

bu ünlü söz Napoleon'dan aşağı yukarı 130 yıl önce sarfedilmişti. Onun için ben bu ünlü söz dolayısıyla Napoleon adını duyar duymaz «Montecuccoli» adını mırıldanmıştım. Benim hemen sol yanımda oturan NATO Savunma Dairesi Müdür Yardımcısı Caracciolo di Forino benim «Montecuccoli» adını mırıldandığımı duyunca sözümü kabullenmiş gibi hafifçe başını salladı.

Bilindiği gibi bir İtalyan soylu aileden olan Kont Raimondo Montecuccoli Avusturya İmparator Hanedanı Habsburg'ların bir generali idi ve bu general 30 yıl savaşlarında, Hollanda savaşlarında, İsveç Polonya ve Fransızlara karşı olan savaşlarda kazandığı zaferleri neticesi Avusturya İmparatoru tarafından Mareşallığa yükseltilmiştir. Yine Montecuccoli Fazıl Ahmet Paşa Kumandasındaki Türk ordularını Macaristan'da Raab nehri kenarındaki Sankt Gotthard'da durdurmuştu. Zamanının en önemli savaş yazarlarından birisi olan Mareşal Montecuccoli'nin savaş üzerine bir kaç kitabı vardır. Bunlardan birisi 1670'de yayınlanmış olan «*Della Querra col Turco in Ungheria*» = (Macaristan'da Türkler ile yapılan savaş üstüne) eseridir. İşte yarım yüzyıl boyunca bu kadar çok yaygın cephelerde yaptığı savaşlarda edindiği tecrübelerle yoğrulmuş, savaş alanlarında yaşamını tüketmiş Montecuccoli savaş için ilk safhada para gerektiğini hissetmiş ve bu ünlü sözünü söylemişti. Tabi Napoleon gibi bir savaş dâhisinin de aynı sözü söylemiş olması çok normaldir. Biz bile Savaş ve Savunma için her şeyden önce para gerekmekte olduğunu bugün çok daha iyi kavramış durumdayız. Çünkü modern silahlar son derece pahalı şeylerdir ki fakir ulusların bu silahları değil üretmeleri onlara sahip olmaları bile artık mümkün değildir.

Saat 16.00'da Milletlerarası-Sekreterlik Çevre Sorunları uzmanı Amerikalı M. Spielman «Çevre Sorunları ve Kuzey Atlantik İttifakı» (1) üzerine bir konuşma yapacaktı. Bunun için yine toplandık. M. Spielman konuşmasında Kuzey Atlantik Antlaşmasından ve NATO'nun 1969 yılında kurulan «Modern Toplumun Sorunları Komitesi» üzerine bilgi verdi ve özellikle NATO'nun sözü edilen Komitenin yükümlü olduğu «Çevre Sorunları»nın projesinde şu konularla ilgilendiğini anlattı:

Deterjanlar ve su kirlenmesi,
Kağıt parçaları ve kağıt sanayii yüzünden kirlenme,
Fueloil yanması ve hava kirlenmesi,
Kömür dumanları kirlenmesi
Motor araçlarının havayı kirletmesi,

(1) İkinci Bölüme bakınız!

Kentsel trafik sıkışıklığı ve araçların yığılması

Araçlarda ekonomi - Gürültünün azaltılması,

Kent çöplerinin toplanması, kaldırılması ve yok edilmesi ve ilâahire

Ben, NATO'nun «Modern Toplumun Sorunları Komitesi»nin ilgilendiği tüm projelerde Doğa'nın sınırlı bir kısmının korunmasını göz önünde bulundurduğunu bize sunulan yazı ve broşürlerde okuyunca M. Spielman'a şu soruyu yönelttim:

Soru — NATO'nun sözü geçen Komitesinde tüm doğa'yı özellikle Flora ve Fauna'yı koruma konuları göz önünde tutulmamış; acaba neden?

Cevap — Evet, onlar noksan. Siz bir teklif yapabilirsiniz. Yalnız, zannederim ki bu problem UNESCO tarafından ele almıyor.

Cevap çok yerinde idi. Çünkü UNESCO'nun bu konularla ilgilendiğini biliyordum.

NATO'nun «Modern Toplumun Sorunları Komitesi»nin yükümlü olarak takip ettiği projelerden «Hava Kirlenmesi ve Çevre Sorunları» projesinde Amerika Birleşik Devletleri «pilot Ülke» (1), Türkiye ve Federal Almanya yardımcı pilot Ülkelerdir. Bu nedenle Ankara ve Frankfurt'ta bu alanda uzmanlar ve Üniversiteler ile işbirliği yapılarak çalışmaların sürdürüldüğünü duyuyoruz. Yine bilindiği gibi bu çalışmalarda, özellikle Ankara'nın gittikçe fenalaşan hava kirlenmesi esas konulardan birisini teşkil etmektedir.

Türkiye, İtalya ile birlikte «Tabii afet durumlarında yapılacak yardımlar» projesinde yardımcı pilot ülke olarak yer almaktadır.

Yine Türkiye diğer NATO ülkeleri ile beraber «Karayollarında Güvenlik» projesinde de bulunuyor. Yurdumuzdaki sonu gelmeyen, acı, yok edici ve korkunç trafik kazaları yüzüden Türkiye bu proje ile daha geniş bir ölçüde ve çok ciddi bir şekilde ve davranışla ilgilenmek zorundadır.

12 Haziran 1972 Pazartesi günü saat 17.00'de NATO Genel Sekreterliğinden yine bir otobüsle otelimize hareket ettik. Gazi programımıza göre akşam serbestik. Birkaç arkadaşla otel'in foyer'sinde oturduk. Bir çoğumuz acıkmamış olduğumuzdan akşam yemeğini yemekten vazgeçtik. Onun yerine akşam sinemaya gitmeğe karar verdik. Bize verilen gezi programında Brüksel'deki Galeries, Vendome, Toison d'Or ve

(1) İkinci Bölüme bakınız.

Arenberg sinemalarının, bulundukları sokakların ve oynadıkları filmlerin adları ve seans saatleri bulunuyordu. Biz Galeries sinemasının saat 18.40 - 21.15 seansına gitmeğe karar verdik. Sinema Rue des Bouchers ve Rue de la Montagne civarında bulunan 26 Galerie de la Reine'de idi ve otelimize oldukça yakındı. Galeries sinemasında L'Orange Mecanique (The Clockwork Orange) adlı film gösteriliyordu. Film bir seks filmi idi ve ben de görmek istediğim halde bu çeşit bir filme gitmekten, ne saklayayım, biraz utanmıştım. Gitmekten çekinmem tabiiydi. Çünkü 64 yaşındaydım ve hicap duymak yaşımın ilerlemiş olmasının bir etkisi ve baskısı idi.

Filmi gördük.

Genel olarak bir istek, büyük arzu ve tecessüs ile görmeğe gidilen seks filmlerinden sonra insanın içinde bir iğrenme, bir tiksinti beliriyor; mesela bende öyle oldu. Bence seks filmleri ile kadınların cazibesine ağır bir darbe vurulmuş oluyor ve vuruluyor da. Seks filmleri kadınlığın, dişiliğin temiz ve ulu varlığı için büyük bir sarsıntı ve dezavantaj. Seksin tabii güzelliği, heyecanı ve zevki çirkinleşiyor ve kayıp oluyor. Sahneleri gördükten sonra insan kadınlığı küçümsüyor; Velhasıl kadınlık, değerini bu seks filmleri yüzünden, ne denirse densin, kayıp ediyor, yitiriyor ve en fenası da anneliğin yüceliğini zedeliyor.

Tabii bütün seks filmlerinin tiksindirici, çirkin ve fena olması gerekmez. Cazip, estetik görüntülü ve güzel olanları da vardır. Bu, seks filmlerinin senaryosuna rejisörüne, film şirketinin para kazanmada çerçeve tanıyıp, tanımıyan isteklerine, filmi çekenlerin seksi anlayış ve takdimine bağlıdır. Ben, çok değil, bir kaç tane seks filmi görmüşümdür. Bunlardan birisi, yıllar önce, takriben 40 yıl evvel, 1930'lar başında Viyana'da Hedy Kiesler (Hedy Lamarr)ın başrolünü oynadığı, ve seks filmi sayılabilecek olan, *Ekstase* filmiydi. Avusturya-Alman filmi olan Ekstase, Viyana'nın birinci dairesindeki (zannederim) Krugerstrasse'de Kreuz-Kino'da oynanmıştı. Güzel bir film idi. Hedy Kiesler bu filmdeki rolünden sonra ünlü oldu. Hedy Kiesler sonra Amerika'ya gitmiş, galiba Hollywood'a yerleşmiş ve Hedy Lamarr adını almıştı.

Filmde Hedy çok genç bir yaşta soylu, ortayaşlı ve zengin birisi ile evlidir. Her an sevgi, sevilme ve sevişme bekleyen bu genç kadın istediği anda kocasının kafi derecede ilgilenmediğini gördükçe huzursuz olmakta ve sinirlenmektedir. Eğer doğru hatırlıyorsam yine böyle bir günde odasında sevişen at heykelerinin ve çiftliklerindeki atların sevişme ve yakınlaşmalarını görünce, esasen seks ile dolu beynindeki ve sevişme ihtirası içinde kıvranan vücudundaki, sevişme dalgalarının gittikçe yükselmesi neticesi saraydan dışarı fırlıyor ve Ekstase içinde üzerinde-

ki giysileri etrafa atıp çiftliğin çayırlarında çırıl çıplak bir hedefe doğru koşuyordu. Biz seyirciler uryan olan bu genç kadının koşusunu yandan ve arkadan çekilmiş sahneleri ile izlemiştik ve çok beğenmiştik.

Ekstase filmi o zamanlar çok rağbetteydi ve bilet alıcılarının kuyruğu Viyana'nın ünlü Kärntnerstrasse'sine kadar uzanıyordu. Ekstase filmi esasen, mesela Paris'in gizli sinemalarında gösterilen çok açık saçık, çirkin seks filmleri hariç, kamuya arzedilen ve normal sinemalarda gösterilen ilk seks filmidir zannederim.

Bu vesileyle Türk tarihinde sözü geçen bir Avusturyalı ünlü aileden de söz etmeden geçemeyeceğim.

Bilindiği gibi öldürülen Avusturya Başbakanı Dollfuss ile onu takip eden Başbakan Schuschnigg Hükümetlerinde Prens Ernst Rüdiger Starhemberg Başbakan Yardımcısı idi. Bu Prens Starhemberg ile Hedy Kiesler'in bir ilişkisi olduğunu Viyana'da duyardık. Bu söylentilerin ne kadar doğru olduğunu bilemem.

Yine bilindiği gibi Starhemberg ailesi Avusturya'nın tanınmış eski soylu ailelerinden birisidir. Bu Prens'in ecdadından olan ve aynı adı taşıyan Kont Ernst Rüdiger Starhemberg Viyana kentinin kumandanı olarak, Viyana'yı 1683'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya karşı çok başarılı bir şekilde müdafaa eden kumandandır.

13 Haziran 1972 Salı günü saat 06.15'de yataktan çıktım uykumu almıştım. Günlük traşımı oldum ve kahvaltımı yaptım.

Saat 09.30'da otel'den hareket edecek ve saat 10.00'da Avrupa Ekonomik Topluluğu nezdindeki Türkiye Delegeliğini ziyaret edecektik. Bu ziyaretimizde Türkiye Daimi Delege Yardımcısı Maslahatgüzar sayın Mustafa Aşula ve arkadaşları tarafından «Avrupa Ekonomik Topluluğu» diğer adı ile «Ortak Pazar» ve Türkiye ilişkileri üzerine konuşmalar yapılacaktı.

Bu konuşmalar ile ilgili anı notlarımı hemen aşağıda yazmağa devam etmeden önce okurlarıma Avrupa Ekonomik Topluluğu, yani Ortak Pazar üzerine yine bize dağıtılan kitap ve broşürlerden hazırlamış olduğum ve aynı zamanda gezi anılarımla ilgili düşüncelerimi de ihtiva eden İkinci Bölümde verilen bilgilerin önce okunmasını veya Ortak Pazar üzerine istenilen konu ve bilgiler için o İkinci Bölüme müracaat edilmesini tavsiye ederim.

Bir az önce değindiğim gibi 13 Haziran 1972 Salı günü saat 10.00'da «Avrupa Ekonomik Topluluğu» nezdinde Türkiye Delegeliğini ziyaret edecektik. Bu maksatla saat 09.30'da Hotel Metropole önünde yine as-

keri bir servis otobüsüne bindik ve AET'nin yani Avrupa Ekonomik Topluluğunun bulunduğu 1040 Brüksel semtine hareket ettik. Brüksel'in, adlarını otobüsten okuyamadığım sokak ve caddelerinin içinden geçerek Boulevard Charlemagne'a geldik. Boulevard Charlemagne ile Ru de La Loi köşesinde bulunan dört kollu, görkemli, modern bir bina olan Complexe Berlaymont'un bahçe avlusuna girdik. Bu binanın köşe blokunda La Commission de Communautes Européennes (CCE) yani Avrupa Ekonomik Topluluğu bulunuyordu. Avrupa Ekonomik Topluluğu Temsilciliği kısmına girdik. Ayni binanın yanında R.P. Robert Schuman alanı vardı.

Avrupa Ekonomik Topluluğu nezdinde Türkiye Daimi Delege Yardımcısı sayın Maslahatgüzar Mustafa Aşula ve arkadaşları tarafından burada bizlere Ortak Pazar ve Ortak Pazarın Türkiye ile ilişkileri hakkında kısaca bilgi verildi, ki bu bilgi benim sunduğum açıklamanın ancak bir kısmını ve onun da özetini teşkil ediyordu (m. 23). Saym Maslahatgüzar Mustafa Aşula konuşmasında ihracatımızın ana maddelerinin fındık, kuru üzüm, kuru incir, tütün, şarap, halı ve bir miktar tekstil mamulleri olduğunu açıkladı. Bunlardan fındıkın dünya piyasasında Türkiye'nin monopolu altında bulunduğunu, fındık ihracatında asla bir aksama olmadığını ve fındıklarımızın dışarda daima alıcı bulduğunu vurguladı. Ayrıca Bulgaristan'dan Türkiye'ye göz eden bir soydaşımızın yurdumuzda imal ettiği, oldukça kaliteli diş fırçalarının da ihraç edildiğini belirli bir memnunluk ve sevinme içinde bize aktardı. Buna tabii biz de sevindik. Ancak, ben Türkiye gibi büyük bir ülkenin çok basit bir mamulunun ihracının bile önemle sözkonusu edilişini biraz yadırgadım ve ihracattaki durumumuza ve faaliyetlerimizin eksikliğine üzüldüm ve o anda şunları düşünmekten kendimi alamadım: Fındık Türkiye'de genellikle çerez olarak yenir ve kabuğu Karadeniz bölgelerinde yakıt olarak kullanılır ve fındıktan yurdumuzda hemen hemen başka türlü faydalanılmaz. Halbuki gıda değeri yüksek olan fındık Avrupa ve Amerika'da çukulata endüstrisinin, sütten sonra, en iyi tamamlayıcı maddesidir. Fındık aynı zamanda pasta ve benzeri tatlıların yapımında da bol miktarda kullanılır. O halde özellikle batı ülkelerinde bu mahsulumüz çok geçerlidir. Çünkü Batılılar çukulatayı severler ve bol bol çukulata ve pasta yerler. Bu nedenle fındık o ülkelerde aşağı yukarı bir ihtiyaç maddesi haline gelmiştir.

Diğer taraftan fındık yalnız yurdumuzda yeterli bir miktarda yetiştiği için ona müşteri bulmak ve onu külfetsiz ihraç etmek imkanı daima mevcuttur ve fındıklarımızın iyi veya fena ambalaj edilmiş olmaları bu durumda ihracatta birinci derecede önemli değildir; yani fındığın dışarıya satışında bir mani teşkil etmez. Avrupalı fındığın baş-

ka ülkelerde kafi miktarda temin imkanını bulamıyorsa çaresiz bu ürünümüzü bizden şöyle veya böyle satın almak isteyecektir; ki bunun için bu satışlarda bir ihracatçı dehası gerekmez ve dış ülkelere satabiliyorsak, bu büyük bir başarı sayılmaz. İhracat alanında asıl önemlisi rekabet sözkonusu olan ürün ve mamullerimize müşteri bulmaktır. Bu ise yetenekli, bilgili, girişken ihracatçılara ve pazarlama teşkilatına ve ihracatın inceliklerinin bilinmesine ihtiyaç gösterir.

Konuşmalarda diş fırçası ihracının önemli olarak vurgulanmış olması da ihracat alanında ne kadar geri kalmış, ilkel ve aciz durumda olduğumuzu kanıtlar. Bize verilen bilgilerden, Türkiye bugün iki elin parmak sayısı kadar ihraç malı olan veya ihraç edebilen bir ülkedir. Bir kaç ürün ihraç ediyoruz diye övünmek bu devirde çocukça bir teselliden başka birşey değildir. Bu nedenle geri kalmışlığın en güzel öğneğini veren ihraç mallarımızın bir kaç kalemden ibaret olmasının bizi her bakımdan düşündürmesi gerekir. Biz bu kadar tembel ve beceriksiz insanlarmıyız acaba? Hiç bir alanda dünya piyasalarına adımızı duyuracak bir üretime geçmemiz olmamız, esef verici ve üzücü değilmidir? Unutmamalıdırki bir ülkenin ihracat kapasitesinin büyüklüğü iftihar edilecek ulusal varlığıdır. Yoksa fındık gibi tabiatın yetiştirdiği bir kaç ürün ile veya mesela krom ve lületaşı gibi bir çok ülkelerde bulunmayan madenlerimizin kolaylıkla ihraç edilmesi herhalde büyük bir başarı değildir ve başarı sayılamaz.

İhracatın çeşitlendirilmesi doğal olarak teknik, bilgi, görgü, buluş, araştırma, sanat anlayışı ve olgunlukla, kültürel eşya arzı, teknoloji ile kaynaşma, çok geniş malzeme bilgisi, durmadan emek vermek ve çalışmakla ve bütün bu alanlarda insanüstü uğraşılarla mümkündür. Üretimde tür zenginliği ve ucuzluğun temini, mallarımızın iyi ve zevkli ambalaj edilmesinde ulusça ve bireysel gayretlerin sarfedilmesiyle ihracatta çok olumlu ve sevindirici neticeler elde edilir.

İhracatın gerçekleştirilmesi ve devamlılığı ise herşeyden önce alıcının istek, şart ve taleplerine uyulmasına ve onun güveninin kazanılmasına bağlıdır. Yine bu devamlılık ihracat uzmanları yanında girişken pazarlama kişiliğine ve zekasına, durmadan pazar aranmasına, ihracat, alanında her bilgiyi, her mal isteğini zamanında haber vermeye, yani hızlı haberleşmeye, ihracat bültenlerinin hazırlanıp bütün ilgililere gönderilmesine, pazar ve mal durumları ile ilgili birinci sınıf organizasyona, yurt dışındaki Ticaret ateşeliklerinin sürekli faaliyetlerine, durmadan dış ülke isteklerinin her şekilde izlenmesine ve ilgililere zamanında ulaştırılmasına, kaliteli ve ucuz malların üretilmesinin ön planda tutulmasına, ihracatçının dürüst karakterli satıcı olmasına

her bakımdan dış rekabete karşı mukavim ve sürekli mücadele cehdine sahip olmasına ve ihracatın sürekliliğini temin eden bütün önlemlerin alınmasına ve nihayet Devletin destek ve teşvikine bağlıdır.

Buna karşı ihracatçılarımız bütün ticarî işlerinde yabancı alıcının ve onun ülkesinin durumu da dikkatle incelemesi lazımdır ve fazla hassas ve kaprisli alıcılara karşı çok dikkatli olmaları gerekir. Aksi halde ihracatımız lüzumsuz yere yıpranır veya en azından ihracatın sürekliliği sarsılır. Bu şekilde uğranılacak hayal kırıklığından ihracatçıların iş yapma cesaret ve istekleri kayıp olur ki bu yurt ekonomisi bakımından büyük bir zarar teşkil eder.

Ortak Pazar'a girmemiz ve dolayısıyla Ortak Pazar ile ilişkilerimizin pekiştirilmesi ekonomimizin dış rekabete giderek açılmasına, ticaret anlayışımızın değiştirilmesine veya değişmesine, uluslararası sosyal ilişkilerimizin düzelmesi ve genişlemesine, Türk halkının her alanda prodüktif çalışmaya zorlanmasına, görüş ve ilgisinin artmasına, tarımımızın modernleşmesine, sanayimizin gelişmesine, kaynaklarımızın rasyonel kullanılmasının bir an önce gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır. Kısaca Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılması Türkiye'nin önemli dünya ticaret alanında ve dış pazarlarda belli bir rol oynamasına zemin hazırlayacak bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Böylece Ortak Pazar Türk İhracatının sağlam alt yapısının teşekkül etmesine yardımcı olmuş olur.

Sayın Maslahatgüzar Mustafa Aşula ve arkadaşlarının açıklamalarından sonra soru ve cevaplara geçildi. İlk soruyu yine ben sordum. Fakat ihracatımız üzerine bir şey sormak istemedim. Yalnız Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğunda tam üyeliği ile ilgili içimdeki endişelerin etkisi altında sayın Mustafa Aşula'dan da şunu öğrenmeyi arzu ettim.

Soru 1 — Bilindiği gibi Roma Antlaşmasına göre Ortak Pazar'a yalnız Avrupa Ülkeleri asil üye olabilir. İngiltere'nin liderliğinde kurulan EFTA'dan İngiltere, Norveç ve Danimarka ile EFTA üyesi olmayan İrlanda'nın Ortak Pazar'a girmiş olduklarını buradaki konuşmalardan da öğrenmiş bulunuyoruz. Böylece Ortak Pazar'ın asil üyesi 6'dan 10'a yükselmiş bulunuyor. Bu durumda Ortak Pazar'a İngiltere ve diğerlerinin katılmaları ile bizim üyeliğimizin tahakkuku güçleşmiş olmaz mı ve üyeliğimiz tehlikeye düşmezmi?

Cevap 1 — Bunu bugün kestirmek mümkün değildir. Fakat ben üyeliğimizin tehlikeye düşeceğini zannetmiyorum.

Soru 2 — Türkiye'de şimdi bir Toprak ve Tarım Reformu yapıla-

cağı sözkonusudur. Benim duyduğuma göre bu Reform yapılırsa AET tarafından Türkiye'ye daha fazla yardım yapılacağı söylenmektedir. Acaba Ortak Pazar Türkiye'den bu Reform'un yapılmasını resmen istemişmidir?

Bu soruma sayın Mustafa Aşula cevap veremedi. Fakat arkadaşı İsmail bey şu şekilde cevaplandırdı:

Cevap 2 — Bu durumdan biz haberdar değiliz. Fakat Topluluğun bu Reformu bize empoze etmiş olacağını zannetmiyorum.

Bir Gezi arkadaşımız şu soruyu yöneltti:

Soru 3 — Şeftalilerimiz gibi bazı ürünlerimizin Avrupa'ya sokulması için belli koşulların yerine getirilmesi gerekiyor. Özellikle hastalıksız olmaları şart. Bu şartlar yerine getirilmiyor ve bu yüzden Avrupa alıcıları ve ülkeleri şeftalilerimizi kabul etmiyormuş. Bu hususta ne düşünüyorsunuz?

Cevap 3 — Doğrudur. Diğer taraftan Avrupa'da gıda maddeleri hızla artmaktadır. Bu nedenle o gibi ürünler hayvan yemi olarak kullanılmaktadır.

Konuşmalar sona erdikten sonra saat 12.00 civarında Ortak Pazar binasından yine bir servis otobüsü ile ayrılıp otelimize geldik.

Öğle yemeği için serbest bırakıldık.

Programımıza göre saat 13.30'de «Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkumandanlığı» «SHAPE»'e hareket edecek ve SHAPE'de uygulanacak enformasyon programını izleyecektir. SHAPE, Brüksel'in takriben 50-55 km güneyinde, Fransa sınırına yakın olan Mons kasabasına yakın Casteau'da bulunuyor. SHAPE bilindiği gibi önce Paris'te idi ve 1 Nisan 1967'de Belçika'nın Fransa sınırına yakın yukarıda adı geçen Mons kasabasına taşınmıştı. Mons kasabası Belçika'nın gelişmiş bir kömür ve endüstri bölgesinde, eski geçmişi olan, az nüfuslu bir küçük kenttir; ve bugün Mons'da bir maden akademisi ile bir kaç Meslek Okulu bulunmaktadır. Ben Brüksel şehrinden başka tipik bir Belçika kasabasını, aynı zamanda 6 Kasım 1792'de Fransa ile Avusturya ordularının Mons'un 6-7 km batısında bulunan Jemappes savaşı (m. 24) yerini de uzak veya yakından görmek fırsatını da bulacağımdan dolayı seviniyordum. Fakat SHAPE'i ziyaretten vazgeçildiği, onun yerine Waterloo'ya gidileceği bize bildirildi. Böylece bu ziyaret hususunda programda ikinci değişiklik yapılmıştı. Çünkü İzmir'de dağıtılan ilk programda SHAPE brifingleri ve yüksek rütbeli subaylarla görüşmeler» öngörülmüşken bu, sonra verilen ve tatbik edile gelen gezi programında

«SHAPE'de uygulanacak enformasyon programı şeklinde» değiştirilmişti.

Toksandria (Toxandria) yani bugünkü Brabant bölgesi Germen kavimlerinden Frankların yaşadığı yerlerdi ve buralarda, şurada burada, dağınık küçücük krallıkları vardı. Bunlardan birisi de Schelde nehrinin iki yakasında kurulmuş olan antik adı *Tornaeum* yani bugünkü Tournai (Doornik) krallığı idi ve burada 1550 yıl önce Salı Frankların kralı Childerich I (457-482) yaşıyordu (m. 34). Önemsiz bu küçük kralın oğlu *Clovis I (Chlodewig I)* (466-511) istila hareketine başladı. Galya'yı aldı ve Ortaçağın en haşmetli ülkelerinden birisi olan Frank Devletinin kurulmasına neden oldu. İşte bu Tournai (Doornik) kenti Mons'un takriben 30 km kuzey batısındaydı. Onun için de Mons bölgesini görmek isterdim.

Mons'a gitmekten vazgeçilmesinin dolayısıyla program değiştirilmesinin nedenini öğrenemedim. Buna sebep belki Mons'a gidiş-gelişin uzun zaman alacağı ve oradaki enformasyon programı için gereken zamanın buna eklenmesiyle akşamın geç saatlerinde otel'e dönülmüş olabileceğiydi. Diğer taraftan bizler gezimizde her brifing ve toplantıya bir disiplin dahilinde, hiç aksatmadan, gecikmeden ve ilgimizi azaltmadan, topluca iştirak ettiğimizden fazla serbest zaman bulamamıştık. Bu nedenle belki de program değiştirilmesi, biz geziye iştirak edenlerde brifing ve toplantı bıkkınlığı yaratmamak amacını güdüyordu; veya bazı arkadaşlar bu program değişikliğini bizzat istemiş olabilirlerdi veya tamamen başka bir nedenle bu değişiklik yapılmıştı.

Buralara kadar gelmişken Mons'u, özellikle SHAPE'i yani «Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığı Karargahı»nı görememiş olmaklığım beni çok üzmüştü. Mons'un hemen batısında olan Jemappes' da bir savaş da olmuştu. Onu da hatırlıyorum. Fransız İnkilap orduları (50.000) Fransız Generali CH. F. Dumouriez'in kumandasında 6 Kasım 1792'de Dük Albert von Sacksen-Teschen'in kumandasındaki Avusturya (30.000) ordusunu Jemappes'de yenmişti. Fransızlar ilk kez bu zaferleri ile Avusturya Felemenki'ni almışlardı. Bu bölgeyi de göremeyeceğimden üzüldüm. Fakat bununla «Waterloo'ya gitmeği arzulamadım» demek istemedim. Aksine 19'uncu yüzyılın başlarında vuku bulan, büyük ve çok önemli bir savaş olan «*Waterloo Savaşı*», diğer adı ile «*Belle Alliance Savaşının*» yerlerini görmek istedim. Brüksel'in hemen güneyinde, kuzeyden güneye 30 km kadar uzanan ve 20 km genişliğinde olan bu savaş bölgesindeki Ligny, Tilly, Waterloo, Soigne Ormanı, Quatre-Bras, Mont Saint Jeane yaylası, Braine L'Allend-Chain yolu, Plancenoit, Hougoumont şatosu, Haine-Sainte çiftliği, Belle Alliance

çiftliği, Papelotte çiftliği gibi kasaba ve çiftlikleri, tepe ve ormanları yakından veya mümkün olmadığı takdirde, hiç olmazsa, uzaktan görebilmek (görmek) çok cazip olacaktı. Bu bakımdan programda yapılan değişiklik yerinde ve faydalı bir değişiklikti.

13 Haziran 1972 Salı günü saat 13.40'da Hotel Metropole'dan yine bir servis otobüsü ile ayrıldık. Boulevard Anspach ve Bonlevard Maurice Lemonnier üzerinden Boulevard du Midi'ye ve oradan da Waterloo ve Charleroi'ya giden (Chaussee de Waterloo'ya) geldik.

13 Haziran 1972 Salı günü saat 14.00 sıralarında otobüsümüz Waterloo savaşında rol oynayan Soigne Ormanı solumuzda olarak Waterloo'ya doğru ilerliyordu.

Otobüsümüz hızla giderken oturduğum yerden etrafıma bakınıyor ve şunları düşünüyordum: Waterloo'ya gidişimiz çok enteresan ve isabetli bir tesadüf olmuşur. Çünkü Leipzig'deki mağlubuyetinden sonra sürgün edildiği İtalya ile Korsika Adası arasında bulunan küçük Elba Adası'nda İmparator sıfatıyla hükmetmeğe devam eden Napolyon, kendisine tahsis edilen bu Prensliğindeki yarı tutsaklığından Fransa'ya kaçmıştı. Elba Adasından Paris'e dönen Napolyon Müttefiklere barış mesajı yayınlamıştı. Fakat Müttefikler buna inanmamışlar ve Belçikadaki ordularını dağıtmayıp orada bırakmışlardı. Napolyon Fransa'da 100 (yüz) gün içinde ordularını süratle örgütleyerek onları yine mükemmel bir şekilde savaşa hazırlamıştı. Böylece Napolyon Müttefiklerin daha güçlü ve büyük bir ordu kurmasını önlemek için planladığı «Belçika Seferi'ne artık çıkabilirdi. Ve tam 157 yıl önce, yani 13 Haziran 1815 tarihinde Napolyon Bonapart'ın orduları kuzey Fransa'da, Belçika'daki Müttefik Kuvvetleri üzerine yürüyor ve Brüksel'in güneyinde olacak savaş alanlarına varmak için Sambre ırmağına doğru ilerliyordu. Evet tam 157 yıl önce işte bu günlerde Napolyon'un orduları, aralarında 10-15 km aralık olarak üç büyük koldan Sambre nehrini aşmak üzere idiler. Bizzat Napoleon ise 15 Haziran 1815'de merkez kuvvetleri ile Charleroi'da Sambre'ı geçmişti.

Woterloo Savaşı, diğer adı ile Belle Alliance Savaşı genel hatları ile şu şekilde ceryan etmişti:

Müttefik ordularından Alman Blücher'in kumandasındaki Prusya ordusu Belçika'nın Namur bölgesi kuzey-batısında bulunan Ligny'de, Wellington'un özellikle İngiliz, Alman, Hollandalılardan karışık esas Müttefik ordusu ise Ligny köyünün sol kuzeyinde 10-15 km gerisinde Quatre-Bras önlerinde bulunuyordu. Napolyon 16 Haziran 1815'de Ligny'deki Blücher'in kuvvetleri üzerine yürürken, aynı zamanda Welling-

ton'un Blücher'e yardım etmesini önlemek için de Marşal Ney'i Wellington'un üzerine gönderiyordu.

Napolyon Blücher'in Prusyalı ordusunu Ligny'de mağlup etti. Bu şiddetli savaşta Blücher bile az kalsın esir düşüyordu. Fakat Blücher' in ordusu bozulmadı ve geri çekildi. Napolyon Blücher'in Wellington' dan uzaklaştığını ve doğuya, Ren nehrine doğru çekildiğini sandı. Her ihtimale karşı yine de arkasından onu takip için Marşal Grouchy gönderiyordu. Fakat bu zaferi ile Napolyon'un talihsizliği de başlıyordu ve İmparator tüm savaşın talihinin aleyhine döndüğünü hissetmiyordu. Çünkü Blücher'in Genelkurmay Başkanı ve savaş üstadı Gneisenau Prusya ordusunu Wellinton'a yardım etmek maksadıyla Wellington'a yakın bir yer olan Wavre'ye doğru yöneltti ve bunun neticesi takip eden Marşal Grouchy Blücher'in ordusuna rastlayamadı.

Diğer taraftan Wellington üzerine gerektiği hızla yürüyemeyen Marşal Ney Quatre-Bras'da mevzilenmiş Wellington ordusu ile karşılaştı ve o da 16 Haziran 1815 günü hücuma geçti ise de bir sonuç alamadı. Kayıplar verdi ve Wellington'un buradan Soigne Ormanı ile Waterloo köyü güneyinde Mont-Saint Jeane yaylasına çekilmesine ve orada düzenli ve uygun mevzilenmesine mani olamadı.

Ligny'de Blücher'i yenen İmparator, Wellington kumandasındaki müttefiklerin esas kuvvetleri üzerine yürüyordu ve 17 Haziran 1815'de onunla karşılaştı ve hücuma geçmek istedi ise de çok şiddetli bir yağmur yüzünden çamurlaşmış kayan topraklar nedeni ile bu hücumunu bir gün erteledi. İşte Napolyon'un ikinci talihsizliği bu idi. Çünkü Blücher'in orduları bu bir günde, yardım bekleyen Wellington'a daha da yaklaşmıştı.

Napolyon 18 Haziran 1815 günü öğleden sonra bütün cephede ordularını Wellington üzerine hücuma geçirdi. Savaş alanının bir çok cephesinde çetin savaşlar oluyordu. Özellikle Marşal Ney ve diğer Fransız kumandanlarının komutasındaki kuvvetler 18 Haziran 1815 günü saat 14.00 sıralarında İngilizlerin yoğun ateşi karşısında büyük kayıplar verdilerse de Papelotte çiftliğini aldılar. Ney Mont Saint Jeane yaylasına yaklaştı ise de sol kanatta Haine Sainte Çiftliği önünde başarısız oldu ve Brain L'Allend-Chain yolunun güneyine çekildi. Bunun üzerine İngiliz süvarileri Belle-Alliance bataryalarına kadar sokuldular ve orada büyük kayıplar verdiler. Şiddetli savaşlara sahne olan Bell Alliance çiftliği Brüksel'in 20 km güneyinde ve Genappe'ye giden yol üzerindedir. Bir kaç başarısızlıklarına rağmen Ney'in Süvarileri ve diğer Fransız Generallerinin kuvvetleri hücumlarını sürdürdüler. Wellington yedeklerini de savaşa soktu ve Mont Saint Jeane yaylasında piya-

delerinin kurduğu büyük kareler şeklindeki müdafaa üniteler ile savaşa devam etti.

Ney piyadelerini ve Napolyonda atlı muhafızlarını savaşa soktu. Çarpışmalarda, çok uygun bir savunma yerinde bulunan Müttefiklerin 67.000 kişilik ordusu kayıplar verdiyse de Başkumandanları Wellington, Blücher'in yardıma geleceğinden emin olarak direnimine devam etti. Ve bu direniminden dolayı kendisi Demir Dük ve «Waterloo Dükü» ünvanını almış oldu.

Napolyon ise Wellington'un bütün direnmelerine karşı zaferden emin idi. Bunun yanında bir de sağ taraftan yaklaşan kuvvetlerin Marşal Grouchy'nin ordusu olduğunu zannedince sevindi ve artık zaferi kazanmış olduğuna inandı. Fakat sağdan gelen kuvvetler Marşal Grouchy'nm ordusu değildi. Gelen kuvvetler Blücher'in kumandasındaki Prusyalılar idi ve Welling'ton'a yardıma geliyorlardı.

Blücher'in kuvvetleri sağ kanatta Fransız birliklerine taarruz ettiler. Bu cephelerde Fransız kuvvetleri yoğun ve şiddetli ateş arasında kaldılar; büyük kayıplar verdiler ve geri çekilmeğe başladılar. Buna ilâveten Grouchy'nin gelmediğini öğrenen bazı Fransız birlikleri cesaretlerini tamamen yitirdiler ve bozuldular.

Napolyon ordusuna Genappe'ye çekilme emrini verdi. Napolyon'un eski, sadık muhafızları, tecrübeli granadir'leri müdafaa karesi teşkil ederek direnmek, geri çekilmeyi korumak istediler. Başaramadılar. Bu «Kutsal Tabur»un «Son Karesi»nin askerleri direnmeğe devam ettiler, dövüştüler, fakat düsmana teslim olmadılar, dövüştüler ve dövüşerek öldüler. *Napolyon* kumandayı kardeşi *Jérome*'a bıraktı ve Paris'e kaçtı. Buna karsı iki muzaffer kumandan, Wellington ve Blücher savaşarak Belle Aliance köyü yakınında buluşup birleştiler. İste buna göre savasın adına Almanlar Belle Alliance Savası dediler. Wellington'un karargahı o zaman bir kaç yüz nüfuslu olan Waterloo köyünde bulunduğu için de İngilizler bu savaşa Waterloo Savaşı derler.

Diğer taraftan Blücher'in Genel Kurmay Başkanı Gneisenau Fransızları amansız bir şekilde takip etti ve Napolyon'un son ordusunu imha etti.

Napolyon Paris'te kalamadı. Daha doğrusu onu Paris'te bırakmadılar. Tarihin en zeki ve nadir savaş ilâhlarından birisi olan Napolyon Bonapart İngilizler tarafından tutsak alındı; ve vatanından ve Avrupa'dan çok uzaklardaki bir adaya, yani Atlantik Okyanusunun doğusunda, Güney-Afrika'daki Angola sahillerinden 1900 km uzakta bulunan İngilizlerin St. Helena adasına götürüldü ve oraya sürgün edildi.

Böylece Avrupa'da Napolyon Devri son bulmuş oldu.

Evet! 13 Haziran 1972 Salı günü saat 15.00'e gelirken biz de Brüksel'in güneyinde, Brüksel'e bağlı, meskün Brabant bölgesindeki Waterloo kasabasına yaklaşıyorduk. O ünlü savaş zamanında etrafı boş olan ve arazisinde bir kaç çiftliği bulunan, bir kaç yüz nüfuslu, adı meçhul Waterloo köyü bugün takriben 18000 nüfuslu, Fiat Montaj tesislerine, taş ocaklarına, tekstil, sabun ve metal sanayiine sahip bir kasabadır. Bunun yanında en önemlisi adının ünlü bir savaşa verildiği Waterloo bugün artık tanınmış bir kasaba, turistler için de attraktif bir hedef, çekici bir kent olmuştu.

Otobüsümüz Waterloo'nun meydansı bir yerinde durmuştu. Alanda başka araçlar da vardı ve bir Alman turist kafilesi oralarda dolaşıyordu. Bize gelince, gideceğimiz yer belli olmadığı için hemen hemen herkes kendi haline bırakılmıştı. Ben gezi arkadaşlarımdan ayrılmıştım. Çünkü onların ne iş yapacakları ve nereye gidecekleri beni o anda ilgilendirmemişti. Alman turistlerin gittikleri yönde bir kule görmüş ve işte bu kule benim ilgimi çekmişti. Turistlerin yöneldiği yolda, onların ardından ben de yürümüştüm. Önümde yükselen bu kule *Waterloo Kulesi* idi. Girişi ücretli olan bu Kule'nin üst tarafına orijinal bir merdiven ile çıkılıyor, iniliyordu. Bu merdiven ne kule içinde ve ne de kulenin çerçevesinde dönerek yapılmamıştı. Merdiven doğrudan doğruya kulenin dışında yerden yukarıya yükselen dik bir merdivendi ve iki tarafında tutulacak korkuluklar vardı. Merdivenin yanları boş idi ve eski Mezopotamya Zikkurat mabetlerinin merdivenlerini biraz andırıyordu.

Önümdeki Alman turistler merdivenden kulenin tepesine doğru çıkmağa başlamışlardı. Oldukça yaşlı bir Alman çifti, benim iki üç basamak önümde yukarıya çıkarken, ben de arkalarından dik merdivende ilerliyordum. Tabii yukarıdan da insanlar inmekte idiler. Merdivenin ortalarına geldiğimizde yaşlı Alman hanım eşine dönerek «İnsan yoruluyor; yavaş çıkalım.» demişti. Çok geniş olmayan merdivenden ben onların önüne geçmiştim. Kule'nin üst tarafına yaklaşırken genç bir Alman çifti aşağıya iniyordu. Genç bayan «Aşağıya düşeceğim diye korkuyorum» dedi ise de yanındaki genç ona cesaret vermişti.

Yukarıya geldiğimde herkes gibi ben de bir kapıdan, kapalı bir yere, girmiştim. Burasının iç duvarlarının büyükçe bir kısmında resimlerle Waterloo savaşının bir anı canlandırılmıştı. Bizim durduğumuz galeri şeklindeki gözetleme yerinde sıralanan bir kaç masanın camekanlı üst kısımlarında savaşın duvar resimlerindeki sahnelerini açıklayan yazılar ile Waterloo savaşı üzerine bilgiler bulunuyordu. Bu-

lunduğum küçük balkonsu galeri yüksekte idi; Savaşı temsil eden resimler ise duvarlarda, biraz aşağıdan başlıyordu. Karşımızda, uzaklarda, Napolyon, ordusunun önünde duruyordu. Sağ tarafımızda Marşal Ney'in muntazam süvarileri yukarıya doğru, Wellington'un ordusunun bulunduğu Mont-Saint-Jeane yaylasına hücum halinde idi. Wellington'un nerede olduğu görülmüyordu. Yine uzaklarda, solda, alınması için ağır savaşılmış bir çiftlik yanıyordu. Sol tarafta, uzaklarda savaş alanına yaklaşan Blücher'in ordusu seziliyordu.

Savaşın önümdeki tasvirinde en haşmetli görünen kısım Marşal Ney'in süvarilerinin yukarıya doğru hücum edişi idi ve benim üzerime en büyük etkiyi bu hücum sahnesi yapmıştı.

Duvarlarda savaş olaylarının resimleri, kulenin savaş sahnelerinin geçtiği yönlerine yerleştirilmişti veya resmedilmişti. Nispeten küçük hacimli bir yerde turistlerin biraz fazla oluşu savaş sahnelerini iyi incelemeğe imkan vermemişti. Öyle olduğu halde Waterloo savaşının çok güzel canlandırıldığı görülüyor ve o ünlü savaşın heyecanlı bir anı oracıkta yaşanmış oluyordu. Waterloo savaşını canlandıran bu kule odasında resimleri izleyen, savaş yazılarını dikkatle okuyan turistlerin içinde maatteessüf gezi grubumuzdan hiç bir kimseyi görememiş ve bu ilgisizliğe üzülmüştüm.

Otobüsümüz bensiz Brüksel'e hareket ediverir endişesi sonucu kulede fazla kalamamıştım. Dik merdivenden aşağıya inerken genç Alman bayanın sözlerini hemen hatırlamış ve içimde düşeceğim korkusu uyanmıştı. Bu nedenle, açık olan ve dik uçurumlara benzeyen, sadece korkuluk ile merdivenden ayrılmış olan yan taraflardan aşağıya bakamamış, yalnız basamaklara bakarak merdivenden yavaş yavaş inmiştim.

Aşağıda gezi arkadaşlarım dağınık bir halde otobüsü bekliyorlardı. Onlardan bu *Waterloo Kulesine* çıkan biri oldumu, bilemiyorum? Olmadı ise «çok yazık oldu» derim. Çünkü Waterloo savaşının bir anını canlandıran kuldedeki resimleri buraya kadar gelmişken bizzat savaş yerinde görmeleri iyi ve faydalı olurdu. Ben ise 157 yıl önce buralarda olan o ünlü savaşı canlandıran ve hatırlatan resim sahnelerinde bir an için hakikî Waterloo savaşını yaşamış gibi olmuştum. Ve bundan da son derece memnun kalmıştım.

Otobüsümüz Waterloo'dan Brüksel'e hareket ederken, bir daha buralara gelemeyeceğimi düşünmüş ve içim sızlayarak ben de Waterloo'ya veda etmiştim. Otobüsümüz hemen hemen aynı yol ve caddeler üzerinden bizi otelimize getirmişti. Hotel Metropole'e girerken aklıma el-

bisemi ütületmek gelmişti. Otel'in genel giriş kapısının tam karşısında, küçük bir tezgahta, kısa boylu bir bayan bir nevi informasyon servisi sürdürüyor, aynı zamanda kartpostal ve buna benzer eşya satıyordu. Kendisiyle bir kaç kez Fransızca konuşmuştum ve bütün sorunlarımla nezaketle ilgilenmişti. Doğruca onun yanına gitmiş ve elbisemi ütületmek istediğimi ve bunun için ne yapmak lazım geldiğini sormuştum. Hemen ilgilenerek şişmanca bir kadın çağırmış, durumu ona söylemişti. Şişmanca bayan benden, uykuya gitmeden önce, elbisenin odamın kapısı dışına asılmasını rica etmiş ve «temizlenmiş olarak yarın sabah erken saatlerde alırsınız» demişti. Saat 17.00'ye gelmemişti. otel' de oturup dinlenmemiş, vakit akşam yemeği için henüz çok erken olmasına rağmen yemek yemeği arzulamıştık Hotel Metropole'un bulunduğu Place de Brouckére'de münasip bir lokanta ararken Boulevard Adolphe Max üzerinde Cocorico. Rotisserie-Snack (114-116 Boulevard Adolphe Max-1000 Bruxelles) ad ve adresli bir lokanta görmüştük. Adı cazipti. O anda aklıma dünyaca ünlü tavuk kızartması yapan Wienerwald lokantalarından birisi gelmişti ve genellikle bu lokantalarda oldukça ucuz tavuk kızartması dolayısıyla ucuz yemek yenirdi. Arkadaşlara «buraya girelim!» demiş, onlarda kabul etmişlerdi. Lokantanın görülen ön kısmında iki bayanla bir bay oturmuşlar garson ile konuşuyorlardı. Dışarda asılı yemek listesindeki fiyatlar kesemize uygundu. İçeri girmiştik. Garson bizi hemzemin olan ve içinde az masa bulunan kısma almamış, biraz yüksek ve oldukça büyük ve loş olan arka kısımdaki güzel bir masaya götürmüştü. Biz de onun bu jestini beğenmiştik. Geniş olan bu kısımda masa sayısı çoktu ve güzel hazırlanmış her masanın üstünde, değişik renkli birer mumlu birer şamdan bulunuyordu. Akşam yemeği için vakit erken olduğundan bizden başka, hakikatte bir Snack-Bar olan bu loş salonda, kimse yoktu. Biz ise bir kaç arkadaş idik. Bize gösterilen masaya oturur oturmaz kırmızı renkli mumu yakmıştık. Etrafıma bakındığımda lokantada adına uygun kızartılmış ve kızartılmakta olan tavuk görememiş ve onun yerine yemek için Wiener Schnitzel ile bir yeşil salata ısmarlamıştım. Esasen alkol ile aram iyi olmadığından içki de içmemiştim. Yemekten sonra garsonun hesap pusulası üzerindeki fiyat biraz beni şaşırtmıştı. Muhafaza ettiğim fiyat pusulası üzerindeki fiyatlar asılı yemek listesindekilerin aynı değildi. İki çeşit olan yemeğin yüzdesi ile beraber, 115 B. Frangı tutmuş, verdiğim bolca bahşiş ile bu yemek için 150 B. Fr. ödemiştim. Biz yemeklerin pahalı oluşuna üzülmüştük. Bundan başka arkadaşlarım yemeklerden de memnun kalmamışlardı. Dışarda asılı listedeki fiyatların ön salon misafirleri için olduğunu sonradan öğrenmiştik. Bu yerinde bir hareketti. Çünkü çeşitli renkli mumlarla aydınlatılan Lokantanın Snack-Bar kısmının orijinalliğinin, samimiyet ve hatta mahremi-

yet havası yaratan, itinalı bir lokalin pahalılığı dolayısıyla fiyat farkı idi, ki durum her tarafta böyledir.

Lokantadan çıktık. Hotel Metropole'a yakın olan caddelerde uzunca bir gezinti yaptık, sonra otelimize döndük. Yemeğe bizimle gelmeyen arkadaşlar otel Lobisinde oturmuşlar sohbet ediyorlardı. Biz de onlara katıldık. Sonra saat 22.15 sıralarında odama çıktım. Ütülenmesini istediğim elbisemi odanın kapı dışına astım.

14 Haziran 1972 Çarşamba günü saat 09.30'da tekrar NATO Genel Sekreterlik binasına gidilecek ve orada NATO Bilimsel İşler Dairesinden Dr. Bülent Bayraktar tarafından bizlere «NATO'da Bilimsel İşbirliği» üzerine bilgi verilecekti.

Anılarıma devam etmeden önce, okurlarıma «NATO Bilimsel İşler Dairesi» dolayısıyla «NATO'nun Bilim Alanında İşbirliği» üzerine gezi anılarımla ilgili düşüncelerimi de ihtiva eden ve kendim için hazırlamış ve bu Kitabın İkinci Bölümünde de vermiş olduğum bilgi ve açıklamaların okumasını veya bu konularda o kısma müracaat edilmesini burada da tavsiye ederim. Sunduğum bu bilgilerin hazırlanmasında kısmen gezimiz sırasında bize verilen NATO Dokümanlarından, özellikle NATO-Belgeler adlı 377 sayfalık eserden faydalanmış bulunmaktayım.

14 Haziran 1972 Çarşamba sabahı diğer günlerde olduğu gibi yine saat 06.30'a doğru uyanmıştım. Uykumu almıştım; zinde olarak yatağı terkeden ben hemen sakal traşımı olmuştum. Sonra zili çalarak hizmetçiyi çağırmış ve ondan dün gece ütülenmek için kapı dışına astığım elbisemin getirilmesini rica etmiştim. Elbisem iyi ütülenmiş ve ceketimin bir düğmesine de bir fatura asılmış olarak getirilmişti. Nettoyage A Sec-Pressing-Dry Cleaning başlıklı faturanın sağ başında, yine başlık olarak, arkasında Brüksel'in gotik Belediye binasının incecik bir çizgi ile çizilmiş küçük bir resmi görülen, büyük bir M harfi vardı. Faturada adım, oturduğum oda No: 806 ve 14.6.1972 tarihi ve ütülemeye verilen eşyanın kaç parça olduğu el yazısı ile yazılmıştı. Diğerleri, yani yapılacak işler, ayrı bölümlerde erkek ve kadın giysileri ve eşyaları karşılarında Belçika Frangı olmak üzere yapılan işlerin ücretleri ve dikkate alınacak not ve notisler matbaada basılmış idi.

Faturanın alt sağ tarafında şu isim ve adres bulunuyordu: S.A. EUROBLAN. 177 rue E. Lambotte-1030 Bruxelles. Fakat fatura ütüleyen kişi tarafından hazırlanmış olmalıydı.

Faturada, beni ilgilendiren kısımda, (Pressing. 1 Vestons-Jeckets.

50 B.F. 1 Pantalons-Trousers 50 B.F.) yazılı olduğu görülüyordu. (Şekil 34).

Ütüleme ücreti olan bu 100 B. Frangını bir bahşiş ilavesi ile ödemiştim. Ve sonra kahvaltımı yapmıştım.

Saat 09.30'da otelimizin önünde askeri servis otobüsüne binmiş ve tekrar Brüksel'in banliyösünde bulunan NATO Genel Sekreterliğine hareket etmiştik. Evvelce temas ettiğim gibi NATO Merkez - Binası Brüksel kentinin merkezinden oldukça uzakta, 1110 Bruxelles, Boulevard Léopold III üzerinde, Sint-Stevens-Woluwe bölgesine yakın bir yerde bulunuyor ve yolu araçla 20-25 dakika sürüyor. Orada NATO Türk Delegeliğinde, saat 10.00'da NATO Bilimsel İşler Dairesinden Dr. Bülent Bayraktar gezi grubumuz için «NATO'da Bilimsel İşbirliği» üzerine bir konuşma yapacaktı.

NATO Genel Sekreetrliği'nin bir salonunda uzunca bir masa etrafında toplandık. Bu arada İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Makültesinde öğretim üyesi iken ayrılan Prof. Dr. Nimet Özdaş'ın da orada bulunduğunu gördüm. NATO'da «Bilim Komitesi»nde Türkiye'yi temsil eden Prof. Dr. Nimet Özdaş, adı geçen Üniversitede yıllar önce, ben öğretim elemanı iken öğrencimdi.

Dr. Bülent Bayraktar «NATO'da Bilimsel İşbirliği» üzerine konuşma yaptı ve bu İşbirliği ile ilgili örgüte ve özellikle Üçler Komitesinin (1) (Üç Bilge Komitesinin) 1957 yılında Konsey'e sunduğu raporuna değindi ve bu raporda özetle İttifak içinde 1) Kültür, 2) Haberleşme ve 3) Bilim alanlarında İşbirliği tavsiye edildiğini belirtti. Bunlardan konumuzla ilgili olan Bilim Alanında birinci prensipin uluslararası bilimsel araştırma işbirliği prensibi olduğunu vurguladı. Uluslararası bilimsel araştırmada amaç, askeri maksada ait bilim değil de, ilk safhada Batı biliminin yardımcısı olmak gayesi idi. Bu meyanda ekonomi, hukuk ve tıp bilimleri araştırma dışı bırakılmayacaktır.

Diğer taraftan açıklandığı gibi İttifak'ta Bilimsel İşbirliği çalışmalarında, hem genel maksatlı, hem de özel amaçlı programların düzenlenmesi, bilimsel araştırma burs ve kursları ve NATO üye ülkeleri arasında bilgi aktarılması ve teknoloji transferi de öngörülmüştür.

Konuşmasından sonra soru ve cevaplara geçildi. Bülent beye ben şu soruları sordum:

Soru 1 — NATO bizlere burslar tahsis etmektedir. NATO tarafından bu bursların kişilere veya enstitülere taksimi nasıl olmaktadır?

---

(1) Kitabın İkinci Bölümüne bakınız.

NETTOYAGE A SEC - PRESSING
DRY - CLEANING

Nom - Name Mr Halis Deeman

Chambres - Room N° 806 Date 14 - 12 - 19 78

Livraison pour le
To be returned on

Instruction spéciales
Special Instructions

NOTE : Veuillez énumérer la quantité de chaque article dans la colonne de gauche. Notre compte sera seul valable si le vôtre n'est pas indiqué.

NOTICE : Please list the quantity of each article in left hand column. Unless itimized list is sent our count must be accepted.

NOMBRE DE PIECES		MESSIEURS	PRIX	MONTANT
CLIENT GUEST	HOTEL	GENTLEMEN	PRICE PER ITEM B. F.	AMOUNT
		CLEANING :		
		Vestons - Jackets	111,–	
		Pantalons - Trousers	73,–	
		Gilets - Vest	56,–	
		Manteaux - Overcoats	184,–	
		Cravates - Ties	50,–	
		Smoking complet	221,–	
		Veston habit	184,–	
		Imperméable	234,–	
		PRESSING :		
	1	Vestons - Jackets	50,–	
	1	Pantalons - Trousers	50,–	
		Gilets - Vest	12,–	
		Manteaux - Overcoats	98,–	
		Cravates - Ties	24,–	
		Smoking complet	123,–	
		Veston habit	92,–	
		Imperméable	123,–	
		DAMES - LADIES		
		CLEANING :		
		Jupes - Skirts	98,–	
		Blouses - Blouses	98,–	
		Robes - Dresses	184,–	
		Manteaux - Overcoats	184,–	
		PRESSING :		
		Jupes - Skirts	62,–	
		Blouses - Blouses	50,–	
		Robes - Dresses	98,–	
		Manteaux - Overcoats	111,–	
			TOTAL	

NOTICE : No service on Saturdays, Sundays or Holidays.
ORDERS RECEIVED BEFORE 10 a.m. WILL BE RETURNED THE SAME DAY AFTER 5 p.m.
The hotel is not responsible for shrinkage or runing of colour.

№ 0455

S.A. EUROBLAN
177, rue E. Lambotte - 1030 BRUXELLES

Şekil : 34

Cevap 1 — Biz bu bursları Türk Hükümetine göndeririz. Hükümet de DPT üzerinden taksim eder. Bilim burslarının taksimi TÜBİTAK aracılığı ile de olmaktadır. O halde bursları NATO doğrudan doğruya vermemektedir.

Soru 2 — NATO'nun bu burs sayılarını artırması mümkün müdür?

Cevap 2 — Bu Bilim Komite'nin kararma bağlıdır. Bu karar ise oradan kolay çıkmaz.

Ondan sonra ben Prof. Dr. Nimet Özdaş'a şu üçüncü sorumu sordum:

Soru 3 — Siz Bilim örgütünde bizi temsil ediyorsunuz. Buna çok sevindim. Fakat tek başınasınız. Acaba burada veya Türkiye'de bir Komisyon teşkil edilemezmi?

Cevap 3 — Ben de bunun mevcut şekilde olmasını tabii doğru bulmuyorum. Bir altkomite olursa daha iyi olur.

Brifing sonu, saat 11.15'de kahve için ara verildi. Kahvelerimizi içerken kendi aramızda sohbet ettik. Daha sonra, saat 11.30'da bize 10 dakikalık Versus adlı renkli bir film ile 30 dakikalık «İki Dünya, İki Greçek» adlı siyah-beyaz bir film gösterildi. Onları izledik. «İki Dünya, İki Gerçek» filminde, adından da anlaşılacağı üzere Batı Demokrasisi ile Komünist rejimi yani Proletarya diktatörlüğü arasındaki fikir ve yaşama ayrılıkları da işleniyordu.

Saat 12.30'da NATO Genel Sekreterliğinde yemeğimizi yedik. Bu yemek gezimizde toplu olarak davet edildiğimiz yemeklerin altıncısını teşkil ediyordu.

Saat 14.00'de servis otobüsü ile şehre hareket ettik. Otele geldiğimizde otel lobisinde oturduk. Biraz sonra Brüksel Hür Üniversitesine gidecektik. Oraya hareket zamanını bekliyorduk.

Otelin önünde bindiğimiz otobüsle saat 16.40'da 1050 Bruxelles-50 Avunue F.D. Roosvelt adresinde bulunan Brüksel Hür Üniversitesine (Université libre de Bruxelles) hareket etmiştik. Brüksel'in merkezinde bulunan otelimizden Hür Üniversite oldukça uzakta, Brüksel'in güneyinde Boi de la Cambre yakınlarında ve bu semtin doğusunda idi. Saat 17.00 sıralarında Brüksel Hür Üniversitesi öğretim üyeleri ve yöneticiler ile tanıştık, görüşmeler yaptık. Karşılıklı sorular soruldu, cevaplar alındı. Şerefimize verilen kokteylde konuşmalar devam etti. Bu kokteyl gezimizin yedinci resmi yemeğiydi. Sayın öğretim üyeleri ve Üniversite yetkilileri grubumuzla çok ilgilendiler ve bize karşı

son derece samimi davrandılar. Bize Üniversitenin yalnız Kimya laboratuvarını gösterdiler ve Laboratuvardaki çalışmalar hakkında bilgi verdiler. Gezdiğimiz laboratuvar normal büyüklükte bir kimya Laboratuvarıydı.

Hür Üniversite'den ve bize gösterilen samimi havadan derin bir memnunlukla ayrıldık.

Saat 18.40'da otelimize dönmüştük. Artık serbesttik. Gezi programnagöre 15.06.1972 günü uçakla Paris'e hareket edecektik. Belki de kentin ünlü yerlerini gezip görmeden Brüksel'den ayrılacaktık. Vaka 15.06.1972 günü otobüsle bir şehir gezisi yapılacaksa da «Gezi belki yapılamaz» düşüncesi beni huzursuz etmişti. Bu nedenle «ne olur ne olmaz» diyerek vakit kayıp etmeden yalnız başıma hemen Brüksel'in gotik uslubundaki ünlü «Hôtel de Ville» binası ile Luis XVI stilinde yapılmış Kral Sarayını görmek istemiştim.

Hatıralarıma devam etmeden önce şunu belirtmek isterim:

Gotik mimari stili Gotlar tarafından oluşturulmamıştır; ve «Gotik yapı stili» adına ilk kez gençrönesans devrinde rastlanmaktadır. O zamanlar klasik mimari uslubu karşısında gotik mimarisi lüzumsuz tezyinatlı, lüzumsuz zaman sarfı gerektiren teferruatlı, yapılış oranı ve hareketi bozuk, doğal olmayan, akılsız ve zevksiz uydurulmuş ve barbarlara yakışan bir yapı tarzı olarak kabul edildiğinden kötülenmek amacı ile barbar Gotlar'a izafeten «Gotik yapı stili» adı verilmişti. Fakat bu görüş zamanla değişti ve bir çok uluslar bu mimari uslubu benimsediler. Gotik yapı tarzı gerek sarf edilen emekler, gerekse buluş zenginliği bakımından benim hoşuma gitmektedir. Bu bakımdan bunu esas tutarak aşağıdaki anılarımı yazacağım.

Anılarıma aşağıda devam etmeden önce, faydalı olur düşüncesiyle, Brüksel ile ilgili şu Viyana hatırama değinmek istedim:

Viyana şehrinin bir çeşit sembolü de olan ünlü bir St. Stephan Katedrali, Stephan Kilisesi (St. Stephans-Dom, Stephanskirche) vardır. Bu kilise önce geçroman mimari uslubunda yapılmış, sonraları yıkılmış olan küçük bir kilise binasından geriye kalmış bazı parçaları üzerine gotik mimari tarzında yapılmıştır; ve gotik mimari sanatının bir şaheseridir. Kilisenin yapımına 1137 yılında başlanmış ve 1433 tarihinde tamamlanmıştır.

Viyana'da geçirdiğim uzun yıllarda bu kiliseyi, özellikle 137 m yüksekliğindeki bir yapı harikası olan kulesini görmekle gotik mimari uslubuna hayranlığım, aynı zamanda ilgim artmıştı. Stefan kilisesinin ya-

nından ne zaman geçersem onu, özellikle şahane kulesini, seyreder, inceler, bu binaya sarf edilen emeklere, dökülen göz nurlarına, sabır dolu uğraşılara hayran kalırdım. Çünkü kilise, dolayısıyla kulesi 296 yılda bitirilmişti. Gotik mimari uslubunda yapılan dinsel veya dinsel olmayan yapıların hepsinde, çok emek isteyen bir taş işçiliği, işlenmiş taşların hayret edilecek özellikte bir yapı sanatını oluşturduğunu görürdüm. Benim Anadolu Selçuk Türklerinin yapılarında giriş kapısı çerçevelerinin fantastik taş oymacılığına, dış pencere kenarlarının, minber ve mezar taşlarının işçiliğindeki geometrik ve her çeşit taş tezyinatına da büyük hayranlığım vardır.

Viyana'lılar kentlerinin güzel bir sembolü olan bu Stefan kilisesi ile haklı olarak iftihar ederler.

Stefan kilisesi beni yalnız yapısı bakımından ilgilendirmezdi. Kilise, ecdadımın Viyana kapılarında at koşturdukları zamanları da bana hatırlatırdı. Yine ecdadımın büyük toplarının fırlattıkları taş güllelerinden bir kaç tanesinin de bu kiliseye ve kulesine isabet etmiş olduğunu Viyanalı arkadaşlarımdan duyardım. O halde bu binaya karşı ilgim iki yönlü idi. Birisi kilisenin satvetli tarihimizin taştan bir tanığı oluşu, ikincisi ise gotik mimarisinin şaheser bir örneğini teşkil etmesi idi.

Onikinci yüzyılda Fransa'da İle de France bölgesinde oluşan gotik mimarî uslubu tabii her ülkede başka bir şekil almıştı. Öyle olduğu halde gotik üslubunda yapılmış bütün binalarda gotik mimari stilinin şu ana özelliklerini daima görmek mümkündür: büyük bir hayalzenginliği, sivri kemer yapılış ustalığı ve sivri kaburgalı tonozları, karakteristik taş süslemeleri ve işçiliği, işlenmiş taş dalları ile tuhaf ve grotesk bir varlığa has bir eda ile ekseriya semaya doğru inceleşerek yükselen kuleleri, özellikle kiliselerde ön cephesinde taştan işlenmiş figürlerle çevrilmiş üç kapısından daha itina ve süslü yapılmış haşmetli orta giriş kapısı üst tarafında yine taştan işlenmiş şahane bir gülpencere (Rosette).

Viyana'da gotik tarzında yapılmış yalnız bu kilise değildir; başka gotik yapılar da vardır. Bu binaların birisinden aşağıda uzun uzadıya söz edeceğim.

Viyana'nın Ringstrasse veya kısaltılarak Ring adında muhteşem bir caddesi, bir bulvarı vardır. Bu ağaçlı caddenin bulunduğu yerde Türk savaş ve muhasaralarından duyduğumuz, bir zamanların Viyana kaleleri, istihkamları ve burçlarının hendekleri ve bu hendeklerin dış tarafa doğru yığılan toprak «Glacis»leri bulunuyordu. Bunlar 1856-1857 yıllarında İmparator fermam ile yıktırılmış ve yerlerine bu günkü ağaçlı,

geniş, çok güzel ve Ring adı verilen bir bulvar açılmıştı. Ringstrasse ve kısaca Ring, eşit olmayan altı köşeli ve bir kısmı açık bir yüzüğe benzer bir bulvardır. Açık olan kısımda ise Tuna Kanalı üzerinde bulunan Franz Josef Kai sahil kordon yolu daha doğrusu caddesi vardır. Tuna kanalı, Tuna nehrinin bir koludur.

Ringstrasse'nin kısımları başka başka adlar alırlar; örneğin: Schotten-Ring. Burg-Ring, Opern-Ring, Dr. Karl Lueger-Ring gibi.

Yine o zamanlar bu muhteşem caddenin iki tarafına, fakat bazıları tam bu cadde üzerinde olmamak üzere hellenistik, roman, norman, gotik, rönesans, barok, rokoko ve diğer mimarî üsluplarda, biribirinden güzel, haşmetli binalar yapılmıştır. Bu binalardan birisi yeni gotik tarzında yapılmış dört küçük süs kuleli ve bir büyük saat kuleli Rathaus (1), diğeri ise Fransız Katedral Gotik'inde (yeni Gotik stilinde) yapılmış, iki kuleli Votif kilisesi (Votivkirche)'dir. Bunların arasında ise İtalyan yüksek rönesans mimarisindeki ünlü Viyana Üniversitesi'nin ana binası bulunur. Bulvarın Dr. Karl Lueger-Ring üzerinde hemen hemen simetrik iki kısım olarak düzenlenmiş, Rathauspark'ı ve bunun arkasında Ring'e paralel giden Reichsratsstrasse vardır. Park'ın bir tarafında eski yunan rönesansı stilinde yapılmış Avusturya Parlamento binası, diğer tarafında ise Viyana Üniversitesi'nin adı geçen ana binası durur. Park'ın tam karşısında, Ringstrasse'nin öbür tarafında ise, yalnız başına, Viyana'nın yine İtalyan yüksek rönesans mimarî tarzında yapılmış olan dünyaca ünlü Burgtheater=Burg tiyatrosu bulunur. Rathaus'un haşmetli binası, kendi adını taşıyan Park'ın gerisinde, Reichsratsstrasse üzerindeki Rathaus meydanında yükselir. Parkı iki eşit kısma ayıran yol görünümündeki kısım da Rathaus alanının bir parçasıdır ve burası Ring caddesinden küçük yarı bir daire şeklinde olan Rathaus meydanında son bulur. Parkı ikiye bölen kısım bir çeşit «Kahramanlar yolu veya alanı»dır. Çünkü yola benzeyen bu alanın iki tarafında, Park kenarlarında, dördü bir tarafta, dördü diğer tarafta olmak üzere Avusturya'nın ulusal kahramanlarından sekizinin heykelleri sıralanmıştır. Bunlardan ikisi bizim tarihimizle ilgilidir. Birisi 1529'da Kanuni Sultan Süleyman'a karşı Viyana'yı müdafaa eden Kont Niklas Salm, diğeri 1683'de Kara Mustafa Paşa'ya karşı Viyana'nın müdafaasını yapan Kont Rüdiger von Starhemberg'in heykelleridir.

---

(1) Rathaus... Belediye Sarayı. Diğer taraftan Viyana kenti aynı zamanda Avusturya'nın bir eyaletidir ve Viyana Belediye Başkanı aynı zamanda Eyalet Başkanıdır. Yalnız, Viyana'lılarca Belediye Başkanlığı daha popüler olduğu için Viyana'lılar ekseriyetle Bürgermeister ünvanını kullanırlar. Bürgermeister'in Türkçe karşılığı Belediye Başkanıdır.

Birbirinden ayrı olan bu iki Park'ın içlerinde fıskiye ve heykelli birer büyük yuvarlak havuz vardır. Fıskiyeler sularını gece gündüz, tatlı bir ses ve şırıltı ile tekrar havuzlara düşmek üzere 8-10 m yüksekliğe fırlatırlar. Fıskiye ve heykelli bu havuzlar Rathaus'ın kendisi gibi geceleri ışıklandırılır. Alanın Kahramanlar kısmından Park'a giriş yerlerinde Park içlerine bakmak insana «Bu ne güzelliktir, Ulu Tanrım» dedirtir ve gözönüne serilen manzaralara bakılmaya hakikaten doyum olmaz.

Park'ın gerisinde bulunan gotik üslubunda 1872-1883 yıllarında yapılan haşmetli Rathaus binası gotik mimari stilin pek değerli bir örneği olmadığı halde, benim çok hoşuma giderdi. Viyana'da geçirdiğim uzun yıllarda, kendisinden uzunca söz ettiğim Rathaus-Park'ında çok gezinmiş ve oturmuşumdur. İtina gösterilmiş ve tertemiz tutulan bu Park'ta dakikalarca oturur, dinlenir ve zaman zaman ulu ağaçlar arasından beğendiğim görkemli gotik büyük binayı ve kulesini seyrederdim: Rathaus binasının daha yüksek olan ön cephe kısmında, üzerinde saat bulunan yüksek ve büyük bir kulesi ve bunun, ikisi sağında, ikisi solunda olmak üzere simetrik yerleştirilmiş, yüksek olmayan dört süs kulesi vardır. Bunların dolayısıyla binanın tam ortasında, giriş kapıları üstünde yükselen bu saatli esas kule Stefan kilisesinin kulesi yanında çok az işlemeli, basit ve sönük kalır. Öyle olduğu halde, sivri kemerli ve orta kattakilerin her birisinde üçer roset bulunan çok sayıda pencerelerle dolu binanın ana cephesinin, evet, tam ortasında, semaya doğru kademe kademe inceleşerek yükselen kulesini bu basitliği ile yine çok beğenirdim. Kule ucunda Rathaus Mann diye adlandırılan zırhlı ve elinde bir rüzgar bayrağı tutan bir şövalye heykeli vardır. Bu şövalyenin bulutlarla kaynaşmak ister gibi kule zirvesinden semaya doğru yükselişi ve ulu ağaçların arasından görünüşü bende bir masal dünyası canlandırırdı. Binanın köşelerinde yükselen kesik pramit şeklindeki bodur kuleleri ile, yan cephelerindeki giriş kısımlarının haşmeti de beni etkilerdi.

Şüphesiz Batı'nm, özellikle Avrupa'nın bir çok kentlerinde gotik mimarı üslubunun şaheserlerinin bulunduğunu ve güzel örneklerinin olduğunu çok iyi bilirim ve bazılarını da tanırım. Öyle olduğu halde o binalara temas etmeyip burada yalnız Viyana'nın (St. Stephans-Dom) St. Stefan Katedrali ile Rathaus'ından uzunca söz edişimin nedeni, bu iki binayı tanımaklığım ve onlarla önemsiz bile olsa anılarımın bulunmasıdır. Bu bakımdan bunlara değinmem de doğaldır. Çünkü çok da güzel ve ünlü olsalar bile benim ile pek ilgileri olmayan diğer binalardan bahsetmekliğim ve diğerleri ile bağlılık kurmaklığım çok güç ve

olumsuz olurdu. Hatta bu anılarım tabiiliğinden uzaklaşır ve gerçek dışı kalırdı.

Diğer taraftan bu notların 155'inci sayfasında ara verdiğim gezi anılarıma devam edebilmek için Viyana ile yukarıdaki bağlantıyı yaptım ve dolayısıyla Viyana Rathaus binasını ele aldım. İşte Viyana' lılarla, beğendiğim Rathaus'ları (Belediye Sarayları) üzerine yaptığım konuşmalarda, Belçika'nın Başkenti Brüksel'de buna benzeyen bir Belediye Sarayı'nın (Hôtel de Ville)'in bulunduğunu, fakat Brüksel Belediye Sarayının kendi Belediye Saraylarından çok eski olduğunu ve o Belediye Sarayı'nm gotik mimari uslubunun bir şaheseri olduğunu duyardım.

Yine Belçika'nın Batıflandr bölgesinde Fransa sınırına yakın küçük Ypres (İper) kentinde «Büyük Pazaryeri»nde 1200-1304 yılları arasında gotik tarzında yapılan haşmetli bir hal'in ve onu yanında 13-15 inci yüzyıllarda yapılan gotik tarzındaki St. Martins Kathedralinin bulunduğunu ve bu kilisenin kulesinin ise tamamlanmamış olduğunu ve aynı alanda bir çok Patrici evlerinin bulunduğunu da duymuştum.

Gotik mimari eserleri bir çok ülkelerde vardır; hem de güzelleri. Fakat bana Viyana'lılar, onlardan söz etmeyip de yalnız Brüksel'deki, dolayısıyla Belçika veya Felemenk'teki gotik eserleri örnek göstermişlerdi. Bunun nedenleri vardır. Çünkü yaşlı Viyanalılar Habsburg Hanedanının, dolayısıyla İmparatorluğunun hayranıdırlar. Onlar Belçika'yı görmemiş olsalar bile, orayı ve Brüksel'i yurtları gibi tanırlar ve oralara ilgi gösterirlerdi. Bunun da nedenleri vardır. Zira Belçika, dolayısıyla Felemenk toprakları 1477 yılından itibaren (m. 25) Habsburg'ların veraset topraklarıdır ve 1830 yılına kadar da Avusturya İmparatorluğu içinde bulunuyorlardı (m. 26). Eski Brüksel uzun yıllar Hasburg İmparatorluğunun Başkentliğini yaptı. Bunu Viyana'lılar unutmamışlardı. Evet Brüksel'in Hôtel de Ville'i Viyana'nın Rathaus binasından yaklaşık 400 yıl önce yapılmıştı ve gotik mimarisinin şahane örneklerinden birisiydi. İşte özellikle bu binayı görmeden Brüksel'den ayrılmak bana ağır gelecekti ve beni çok üzecekti.

Sayfa 189'dan da görüleceği gibi 14 Haziran 1972 Çarşamba günü, Gezi Programımızda öngörülen brifing ve geziler tamamlandıktan sonra, saat 18.40'da otelimize dönmüştük ve akşam serbest bırakılmıştık Ben otele girip oturmadım. Brüksel'in «Hôtel de Ville» yani Belediye Sarayı ile Kraliyet Sarayını görmek için arkadaşlardan ayrıldım. «Hôtel de Ville»in Brüksel'in ünlü «*Grand Place*» (Büyük Meydan)'ında olduğunu öğrenmiş olduğum için o yönde karanlık basmadan önce istediğim yerleri görebilmek için hızla yürüdüm. Boulevard Anspach

üzerinden St. Nicolas Kilisesi yanına ve oradan Rue au Beurre içinden geçerek Grand Place'e geldim. Bu alan mimarî yapıtlar bakımından şahane bir topluluğu, zengin bir hazineyi sergiliyordu. Alanda aşağıda uzunca sözünü edeceğim gotik uslubundaki yapılardan başka barok mimari tarzında çok güzel binalar da vardı. Bu binalar meslek örgütlerine ait binalardı. Meydanda, sağ tarafımda «Hôtel de Ville» yani Belediye Sarayı gotik mimari uslubunun bütün incelik, güzellik ve haşmetli ile duruyordu. Bu bina Avrupa'nın en güzide gotik mimari örneklerinden biriydi. Yalnız binanın ön cephesi Viyana Rathausu'nun cephesi kadar geniş değildi. Benim görüşüme göre Viyana Rathaus'undan ziyade, yine gotik stilinde 1867-1908 yıllarında yapılmış olan ve Marienplatz'da bulunan Münih'in yeni Rathaus'un «Hôtel de Ville»e daha yakın benzerliği vardı. Viyana Belediye Sarayı tamamen simetrikdir, ve saat kulesi binanın, yani öncephenin tam ortasında yükselir. Halbuki Hôtel de Ville, yani Brüksel Belediye Sarayı'nda kule binanın tam ortasında olmayıp öncephenin sol kısmına biraz kaydırılmış olarak yapılmıştır. Bu bakımdan bina simetrik değildi. Burada, iki şerefeli küçük bir minareyi biraz andıran ve yukarı kısımlar az inceleşen süs kuleleri vardı. Viyana Belediye Sarayı binası köşelerinde kesik piramidal süs kuleleri bulunur. Bu binanın esas kulesinin zirve kısmı aşağı kısımlara uygun bir şekilde kademeli, inceleşip son bulurken, Brüksel Belediye Sarayında kulenin son üst kısmı gotik uslubunda yapılmış bazı kiliselerin kulelerinde görüldüğü gibi tıpkı minare külahina benzer çokgen, ince pramidal şeklinde yükseliyordu ve tabii gotik stiline has yan cephelerinde dallar, yani taş çıkıntılar sıralanmıştı.

Gotik mimari uslubunun dinsel olmayan yapılarında özellikle Belediye Sarayları binalarının öncephe alt katları genellikle sütunlu eyvan olarak yapılırlar. Viyana ve Brüksel Belediye Saraylarının alt katları da eyvan şeklinde olduklarından cephenin bu kısımları görünüm itibariyle birbirine çok benzemekte idi.

Brüksel Belediye Sarayı (Hôtel de Ville) binası zarif, narindi. Binanın esas kulesi Viyana Rathauss'ı kulesine nazaran çok daha güzel, haşmetli ve daha çok emek sarfedilerek işlenmiş bir kule idi. Kısaca Hôtel de Ville, gotik mimari uslubunun mükemmel bir sivil yapıtını temsil ediyordu ve insana gotik mimari sitilinin zarafet ve inceliğini tam sergileyen bir şaheser örneğini veriyordu.

Brüksel'in bu güzel gotik binasını gördükten sonra Viyana Rathaus binasının görünüşü insanda, ister istemez, biraz kaba bir inşaat olduğu hissini uyandırıyor.

Viyana'lılar Rathaus'larını gotik mimari uslubunda daha dekoratif şekilde yaptırmak istemiş olsalardı tereddütsüz onu istedikleri gi-

bi yaptırırlardı. Ancak böyle bir yapı, o zamanki araç ve imkanlarla en az elli (50) yıla ihtiyaç götserirdi. Kendisinden yaklaşık 400 yıl önce yapılan Brüksel Hôtel de Ville'i elli yıl içinde tamamlanmıştı. Buna karşı Viyana Rathaus binası ancak on yıl gibi çok kısa bir süre içinde yapılmıştır ki, bu süre gotik mimarisinin büyük boyutlu bir şaheseri için çok, hemde çok kısa bir zaman olduğu kolayca anlaşılır.

Grand Place'de, yani Büyük Meydan'da, Hôtel de Ville karşısında gotik mimari uslubunda şahane bir bina daha göze çarpıyordu. Burası Kral evi idi ve aşağıda sözünü edeceğim Kraliyet Sarayı ile hiç bir ilgisi yoktu. XIX. yüzyılda yeniden yapılan Kral evi evvelce «Ekmek Hali» imiş. Şimdi müze olarak kullanılmaktadır. Kral evi'nin alt katı sütunlu eyvan idi. Öncephe ortasının son katında görülen ve yüksek olmayan, büyük ve güzel bir kulesi vardı. Binanın köşelerinde ise Hôtel de Ville'de olduğu gibi, iki şerefeli, köşeli küçücük minarelere benzeyen süs kuleleri bulunuyordu. Kral evi'nin iki yan cephesi şahane işlenmiş olarak binanın sivri çatısına uygun ve yakışacak bir şekilde sivriliyor, güzel ve orijinal bu yan cephelerin son kısımları kademeli olarak yükseliyor ve doruklarında ise büyük kule yüksekliğine erişen, yine minare gibi görünen, birer süs kulesi bulunuyordu. Binanın bu güzel iki yan cephesinin her birisindeki doruk kulesinin sağında ve solunda yine kademeli yerleştirilmiş ikişer sütun sıralanmış ve bu sütunlarda birer insan heykeli yerleştirilmişti.

Kral evi'nin güzelliği zeminden uzaklaştıkça artıyor ve gittikçe şahaneleşiyor ve çatı manzumesini bir kral taçı şekline sokuyordu.

Eskiden «Pazar yeri» adını taşıyan bu günkü «Grand Place» yani içinde dolaştığım bu şahane ve vakur «Büyük Meydan» sadece Pazar yeri ve tarihi değerleri haiz, türlü mimari üsluptaki binaların çeşitliği ve güzelliği bakımından zengin ve ünlü değildir; aynı zamanda geçmiş yüzyıllarda, özellikle Ortaçağ'da zırhlar giymiş şövalye ve silahsörlerin, yine ağır zırhlı atları üzerinde, soylulardan ve halktan oluşan seyirciler önünde teker teker birbirlerine karşı, atlarını koşturarak, yine birbirleri ile kılıçlar veya vurucu, itici araç ve batıcı mızraklar ile, hatta bazen amansız ve acımasız mücadele oyun ve gösterilerini yaptıkları bir meydandır. Yine bu alan adi ve siyasi hükümlülerin idam infaz yeri de idi. Bu bakımdan da «Grand Place» tarihi ünü yaygın bir meydandır.

İşte, bu infazlardan ikisi, sonraları Gavre prensi olan Kont Lamoral von Egmont (Egmond) ve Kont von Hoorn (veya Hornes'ın) başlarının 1569'da bu meydanda kesilmesi idi.

Evet, bu büyük alanda *Kont ve Prens Egmond (Egmont) ve Kont Hoorn* (Hornes), tam 404 yıl 9 gün önce, yine bir Haziran ayında, yani 5 Haziran 1568 tarihinde başları kesilerek idam edildiler. Kimdi bunlar? Ve neye başları kesildi?

Lamorel Egmont (Egmond) Egmont kontu ve Gavre prensi ünlü, soylu bir Felemenk ailesindendir. 18 Kasım 1522'de Hainaut (Hennegau)'da Hamaide şatosunda doğmuştu. Egmont İmparator Şarlken (Karl V)'in yani Habsburgların sadık bir generali idi. İmparator'a seferlerinde refakat etti. İspanyol orduları ile François I'in oğlu Fransa kralı Henri II'nin Fransız orduları arasında 10.8.1557 tarihinde Dép. Aisne'deki Saint Quentin savaşında ve bir yıl sonra yani 13.7.1558'de Dep. Nord'daki Gravelingen (Gravelines) savaşında İspanya ordusu suvarilerine kumandanlık etmiş ve Fransızları bozguna uğratmıştı. Böylece, İspanya'ya, dolayısıyle Habsburglara büyük hizmetleri olmuştu. İmparator Şarlken (Karl V) kendisine en yüksek liyakat nişanı olan «Altın Vlies» (m. 27) nişanını vermişti. Ancak, özellikle İspanya Kralı Philipp II'nin katolik yönlü sert idaresine karşı olan Oranj Prensi Wilhelm I ve kont Hoorn ile yeni Devlet Konseyi üyesi olunca, Felemenk'teki İspanyol katolik idaresine karşı olan soyluların muhalefeti başına geçti (m. 28); Fakat Philipp II'ye karşı hazırlanan 1566 ayaklanmasında rol almayı reddedip inzivaya çekilmişti. Buna rağmen Felemenk'in İspanyol Genelvalisi Dük Alba tarafından 9 Eylül 1567'de tutuklandı ve bir müddet sonra idam edildi (m. 29).

Goethe, kont Egmont'u, kaderinin, ve yaşantısının talihsiz ve acı sonucunu 1788'de çıkan «Egmont» trajedisi ile bize şahane bir şekilde (gerçeklerden bir az ayrılarak) yansıtmıştır.

İdam edilen kont Hoorn (Kont Hornes) ise 1518'de doğmuştu ve Egmont'tan 4 yaş büyüktü. Felemenk Devlet Konseyi başkanı, Flandr amirali idi. Geldern ve Zütphen Valisi olan kont Hoorn de İmparator Şarlken'in sadık bir adamıydı. Hoorn da İspanya-Fransa arasındaki Saint Quentin (1557) ve Gravelingen (1558) savaşlarında başarılarıyle temayüz etmişti. Kont Hoorn da dük Alba tarafından 1567'de tutuklandı ve Egmont ile beraber 5 Haziran 1568'de başı kesilmişti.

Egmont ve Hoorn'un idamları bizde Padişah Selim II'nin ilk hükümdarlık yıllarına ve Fransa'da ise kral Charles IX'un devrine rastlar (m. 30).

Evet! İmparator Şarlken'in sadık iki savaşçısı yine Şarlken'in oğlu mağrur Philipp II'nin devrinde general dük Alba tarafından bu bü-

yük meydanda 5 Haziran 1568 günü acımasızca başları kestirilmişti (m. 31).

Bunları düşünerek Grand Place'dan bu güzel her bakımdan tarihsel alandan Palais Royal'a gitmek üzere Rue de la Colline'e girdim. Otelden aldığım elimdeki Brüksel kenti planına göre Rue Cardinal Mercier, Montague du Parc ve Rue Royale adlı cadde ve meydanlar üzerinden demir parmaklıklar içinde bulunan büyük bir Park'ın yanına geldim. Burası «Parc de Bruxelles»di. Ben parmaklığın dışındayım. Solumda, bana daha yakın olan görkemli bina «Palais de la Nation»du. Sağımda biraz uzakta, görmek istediğim «Plais Royal», yani Louis XVI stilinde yapılmış olan Kraliyet Sarayı bulunuyordu. Fakat gördüğüm cephe «Palais Royal» binasının Park'a bakan arka cephesiydi veya bana öyle geldi. Parmaklıklar dışında bir kaç metre sağa ve sola gittim. Ve sarayı uzaktan seyrederken de şunları hatırladım:

Saksonya-Coburg Gotha Hanedanından olan, önce Yunanistan kralı olmuşken, vazgeçen ve Belçika tahtına seçilerek getirilen *Leopold I,* Belçika'nın Hollanda'dan ayrılması ve dolayısiyle Belçika'nın özerkliği için mücadele etmişti. Fakat ülkesinde Flamanlar ile Wallonlar arasında dil sorunu ortaya çıkmıştı. Leopold I akıllıydı ve görevini meşrutî bir hükûmdar olarak iyi yapmıştı. 1865 de ölünce tahta çıkan oğlu Leopold II Afrika'da iyi bir sömürge politikası izlemiş ve Belçika'yı büyütmüştü. Devrinde dil sorunu daha da aktüelleşmişti. Onu da başariyle halletmişti. Kral Leopold II becerikli bir diplomat, sağlam, geniş ve ileri görüşlü bir para-adamıydı. Leopold II'nin hükümdarlığı devrinde Belçika büyük bir ekonomik, teknik ve kültürel bir gelişme gösterdi. Oğlu olmayan Leopold II 1909'da ölünce kardeşinin oğlu Albert I kral oldu. Albert I Birinci Dünya Savaşında Alman ordularına mukavemet etmişti. Bilgiliydi. Miyopluğu yüzünden çekingendi. Albert I dağa tırmanırken 1934'de ölmüştü. Oğlu Leopold III kral oldu. Bunun eşi İsveç Prensesi kraliçe Astrid 1935'de İsviçrede Züger gölü kenarında, otomobil kazasında ölmüştü. İkinci Dünya Savaşı Leopold III devrine düşer. Eşinin ölmesi neticesi tekrar evlenmişti. Evliliği ve İkinci Dünya Savaşında pek açık olmayan siyaseti üzerine eleştirilere hedef olan Leopold III, Hükûmetleri ve özellikle sosyalistlerle mücadele etmek zorunda kalmıştı. Böylece bir macera dönemine girmiş ve sonunda oğlu Baudouin I için tahtından feragat etmişti. İşte Sarayı seyrederken bunları hatırladım. Ve yine bugün kral olan *Baudouin I* ile eşi İspanyol Prensesi *Kraliçe Dona Fabiola de Mora y Aragon* belkide şimdi veya zaman zaman bu güzel ve görkemli sarayda yaşamlarını sürdürdüklerini düşünüyorum.

Karanlık basıyordu. Ben ise oldukça yorgun olduğum için etrafımla artık fazla ilgilenmedim. Otel'ime gitmek üzere hızla geri döndüm. Yine yürüyorum. Bu arada yolumu da şaşırdım. Bir hayli yürüdükten sonra kendimi «PTT-Centre Administration» binası yanında buldum. Buradan Place de Broukere'i bulmak güç değildi. Çünkü görkemli P.T.T. binası da otelimin bulunduğu meydana bakıyordu.

Otele geri gelmem uzun sürdü. Çok yorgundum. Otelin Lobisinde arkadaşlara raslamadım. 806 numaralı odama çıktım. Ayaklarımı önce sıcak su, sonra da bolca soğuk su ile yıkadım. Karnım aç değildi. Saat 23.00 sıraları yatağıma girdim. Durumumdan memnun idim. Çünkü, hiç olmazsa Palais Royal'i uzaktan görebilmiş ve çevresine ayak basabilmiştim. Kendi kendime «bakalım bu imkânı bir daha bulabilecekmiyim?» diye soruyordum.

Bu gece Brüksel'de bizim son gecemizdi. Yarın Paris'e uçacağız. Fakat Paris'e akşama doğru hareket edeceğiz. Öğleden önce bir otobüsle Brüksel şehrini gezeceğiz.

Saat 23.00 sıralarında yatağıma girmiştim. Fakat uyuyamadım, kalktım. Hiç gürültü yapmadan otel odamda biraz ileri-geri giderek gezindim; sonra tekrar yatağa girdim. Saat 06.30'da kalktım. Çok iyi uyumuştum. Hemen traşımı oldum.

Bugün 15 Haziran 1972 Perşembe günü. Brüksel'den ayrılacağımızdan eşyamı toplayıp bavuluma yerleştirdim. Hotel Metropole'un girişine indim. Kahvaltımı yaptım. Otel ücretlerimiz ödendi. Hotel Metropole'da bir gecelik tek yataklı bir odanın ücreti 20 dolardı.

Programda saat 09.30'da bir otobüsle şehir için gezisi öngörülüyordu; fakat programda bir değişikliğin yapılacağı söz konusu oldu. Biz vine de bir otobüsle kent içi gezisine çıktık. Bizi Türk Temsilciliklerinde görevli Kezban hanım kenti gezdirmeği üstüne almıştı. Rehberimiz Kezban hanım, genç olmasına rağmen, gözlük taşıyordu. Gayet kültürlü bir hanımdı. Kezban hanım bize önce, (193-195) sayfalarda genişçe değindiğim Grand Place'a götürdü. Otobüsten indik Rehberimiz Alan ve içindeki binalar hakkında bilgi verdi. Ben de dahil, bazılarımız «Ekmek Hali», yani bugünkü Kral evi'ne girmeği ve içini görmeği istedikse de bundan vazgeçildi. Ben şahsen Grand Place ve içindeki Belediye Sarayını dün gördüğüm için sunulan bilgiler bence bilinen şeylerdi (sayfa 193, 194 ve 195).

Tekrar otobüsümüze bindik. Buraya yakın olan Rue de l'Etuve, Rue de Chêne ve Rue des Grands Carmes sokaklarının buluştuğu yere geldik. Otobüsten indik. Burada Brüksel'in bir attraksiyonu olan Manne-

ken-Pis adlı ünlü bir çeşme bulunuyordu. Etrafımızda halkın ve soyluların evleri ve aynı zamanda Gouverment Provincial Vielle de duruyordu. *Manneken-Pis* Çeşmesinde bronzdan yapılmış küçüçük, çıplak bir erkek çoçuğu huzur içinde küçük absetini yapar durumdaydı ve böylece de çeşmenin suyu dışarıya akıtlıyordu, yani akıyordu. Rehberimiz Kezban hanım, bize heykelcik ve etrafındaki evler hakkında bilgi verdi.

Heykelcik Felemenkli ünlü heykeltraş François Duquesnoy (1597-1643) tarafından buna benzeyen bir heykel'in yerine 1619'da yapılmıştır ve adı da onun tarafından verilmiştir. Brüksel'liler ise bronzdan bu çıplak küçük çocuk heykeline «*le plus ancien bourgeois de Bruxelles*» yani «Brüksel'in en eski hemşehrisi» ünvanını vermişlerdir. Bronzdan yapılmış bu çıplak küçük çocuk heykeli Brüksel kentinin bir sembolü olmuştur.

Heykelciğin bir de öyküsü vardır. Bunun ne derece gerçekle bir ilgisi vardır bilemiyorum fakat küçük çocuğun öyküsü şöyledir:

Brüksel bir savaşta bombardıman edilirken bir top mermisi bu meydana düşer. Mermi patlamamıştır. Yerde duran mermiyi minicik çıplak bir yavru görür, mermiye doğru gider ve onun üstüne küçük abdestini yapar.

Öykü böyle anlatır. Belki Brüksel'liler ve dolayısıyle Belçikalılar, bununla, savaşın hiç de istenilecek bir şey olmadığını kanıtlamak ve yine savaşın ve yıkıcılığın ancak bu şekilde mükafatlandırılacağım açıklamak için yukarıki öyküyü yaratmış olabilirler. Ne olursa olsun; bu şekildeki bir düşünce dolayısiyle benimseme gerçekten çok güzel, kutsal ve engin bir anlayışın varlığını göstermektedir.

Diğer taraftan çıplak heykelcik bayram ve özel günlerde Krallar, Devlet Başkanları, Politikacılar ve loncalar tarafından törenle giydirilmektedir. Hatta Brükselliler, her ulusu temsil edecek bir şekilde, o halkın karakteristik giysisini heykelciğe yılda bir gün giydirmeyi de bir gelenek haline getirmişlerdir.

«*Manneken-Pis*» heykeli Brüksel için yalnız bir sembol değil aynı zamanda uluslararası bir attarksiyon teşkil etmektedir ve böylece Brüksel'liler bu heykelciği görmek için turistlerin ve yabancıların ziyaretini de sağlamış olmaktadır, ki Brüksel'lilerin bu davranışı ve anlayışı içinde gizli olan, küçücük bir çocuk heykeli ile diğer uluslara külfetsizce, politik yaklaşmayı temin etmelerini ve bununla izlenen ekonomik inceliklerini taktir etmemek mümkün değildir.

Biz de çeşme ve heykelcik ile ilgilendik. Konuşmalar arasında rehberimiz Kezban hanıma «Heykele biz Türklere has bir giysi de giydiri-

liyor mu?» sorumuza sayın rehberimiz «Evet» diye kanıtladı. Bu arada her nasılda sayın rehberimiz Kezban hanım «çocuğun solak olduğunu» söyledi. Biz bu konunun münakaşasına girişmedik ve doğal olarak bize sükut etmek kalmıştı.

Brüksel'in bu ünlü çeşmesi önünde fotoğrafımız çekildi (Şekil 35).

Şekil : 35

Otobüsümüze bindik ve Manneken-Pis çeşmesine veda ederek oradan ayrıldık. Parc de Bruxelles ve Kraliyet Sarayı'nın bulunduğu bölgeye geldik. Otobüsten inmedik. Kraliyet Sarayı'nı ve civarını hareket halindeki otobüsten gördük. Otobüsümüz kentin mahallelerinden geçerken sayın Rehberimiz tanınmış binaları ve yerleri gösteriyordu ki gördüklerimizden o anlarda not etmek veya onları aklımızda tutmak imkansızdı. Otobüsümüz nihayet Anvers istikametinde yön aldı. Hedefimiz «*Atomium*»u görmekti. Brüksel'in nereleri olduğunu bilmediğim caddelerinde ilerledik ve Place de I'Yser'i yani Yser meydanını geçtik. Quai de Williebroeck ve Boulevard Em. Bockstaelin üzerinden Laeken (Laken) bölgesine girdik. Geniş şose üzerinden hızla ilerlerken uzaktan şose ortasında 1958 yılında Brüksel Dünya Sergisinin sembolü olan 110 m yüksek, alüminyum renginde parlayan haşmetli «Atomium» yapıtını gördük. Atomium Boulevard du Centenaire üstünde idi (m. 32). Cadde etrafı ağaçlık bir şoseydi. Biz Atomium'un yanına gidemedik; davetli olduğumuz öğle yemeğine gecikiriz endişesiyle otobüsümüz yolda durdu ve geriye döndük. Ben şahsen buraya kadar gel-

mişken Atomium'un yanında inmek, onu yakından görmek ve bir fotoğrafımızı çektirmek isterdim.

Evet, ben Paris'in bir sembolü olan, 300 m. yüksek demir konstrüksiyon yapılı Eiffel kulesini ve Viyana'nm St. Stephan Katedral'inden sonra ikinci sembolü olan ve Prater'de bulunan 65 m yükseklikteki demir konstrüksiyon yapıtı (Riesenrad) (Dev Tekerlek yani Dev dönme dolab)'i çok iyi tanıdığımdan Brüksel'in de artık bir sembolü olmuş olan 110 m. yükseklikteki bu mâdenî yapıt Atomium'u tabii yakından görmeği ve onunla ilgilenmeyi çok arzulamıştım. Fakat olmadı; ve buna gerçekten çok üzülmüştüm.

Bana 1964'deki New - York Dünya sergisinin sembolü olan 32 katlı, dünyayı gösteren küre'yi de görmek nasip olmadı.

Saat 12.00 sıralarında 1150 Bruxelles, 1 Parvis Saint - Pierre'deki Auberge des Maieurs lokantasındayız. T.C. Brüksel Büyükelçisi Sayın Sulhi Dişlioğlu, Kuzey Atlantik Konseyi nezdinde T.C. Daimi Delegesi Büyükelçi Saym Orhan Eralp ve Ortak - Pazar nezdinde Türkiye Daimi Delege Yardımcısı Maslahatgüzar sayın Mustafa Aşula'nın bizim için müştereken verecekleri öğle yemeği için burada bulunuyoruz (Şekil 36). Davetiyenin başındaki soğuk baskılı ay-yıldız, resimde görülmemektedir.

Sayın Büyükelçi Sulhi DİŞLİOĞLU
Sayın Maslahatgüzar Mustafa AŞULA
ve
Kuzey Atlantik Konseyi
nezdinde T.C. Daimi Delegesi
Büyük Elçi M. Orhan Eralp

Sayın .....
Prof. Halis DURAN *dan*
15 Haziran 1972 *günü, saat* 13.00'de
öğlen yemeğini *teşriflerini rica eder*

Auberge des Maieurs
1 Parvis Saint-Pierre
1150 Bruxelles

R.S.V.P.
Tél. 410.40 - poste 56 14

Şekil : 36

Türkiye'nin üç Sayın Temsilcisi tarafından bizim için verilen bu öğle yemeği gezimizin 8. inci resmi ziyafetiydi.

Yemek yememiz ve sohbetimiz uzun sürdü. Tatlı, saygılı ve yararlı konuşmalardan son derece memnun kaldık. Yemek esnasında ve yemekten sonra nazik ev sahiplerimize teşekkürlerimizi bildirdik. Uçağımız Paris'e saat 19.20'de kalkacaktı. Hava alanına gitmek için hayli vaktimiz vardı. Bu nedenle öğleden sonra bir de Cocktail ikram edildi (Şekil 37).

Brüksel, 15 Haziran 1972.

Cocktail de Langoustines

****

Château en Croute

****

Bombe Glacée

****

Moka

****

Blanc de Noirs

Guillemin la Gaffelière

Şekil : 37

Saat 18.00'de Melsbroek Havaalanı'na gitmek üzere otobüsle hareket ettik.

Saat 19.20'de Air France'ın yani Fransız Hava Yollarının AF 927 seferi ile Paris'e uçmak üzere Brüksel'den ayrıldık. Takriben 275 km

olan Brüksel-Paris arası uçuş yolculuğumuz 50 dakika sürdü. Ve bu gezimizin 11.inci uçuşu idi.

15 Haziran 1972 Perşembe günü saat 20.10'da *Paris*'teyiz.

Servis otobüsü ile Hava alanını terk ettik ve Paris 17, 11 Avenue Mac-Mahon'daki *Hôtel Cecilia*'ya getirildik. Otel pek ahım şahım bir otel'e benzemiyordu. Daracık girişini kafilemiz hemen dolduruvermişti. Otel'de bana tek yataklı 47 numaralı oda tahsis edilmişti. Odalarımıza çıkmak için asansöre binmek istedik. Bindiğimiz asansör üçgen kesitli uydurma bir asansördü ve hayatımda ilk kez üçgen biçiminde bir asansörü Paris'in Hotel Cecilia'sında gördüm. Yoksa bu bir yük asansörü müydü veya otel'in başka bir asansörü varmı idi? Bilemiyorum. Ancak bir iki kişinin girebildiği bu asansörü bir iki arkadaş kendi aramızda eleştirdik. Odama çıktım. Fakat yatak odam iyiydi ve her şeyi tamdı.

Gezi programımıza göre akşam serbesttik. Odamda çok kalmadım. Mac-Mahon caddesinde bir gezinti yapmak ve biraz da bir şeyler yemek için oteli terk ettim. Avenue Mac-Mahon, Place de I'Etoile'a ulaşan 13 caddeden birisidir; ve kısa bir Avenue'dür. Devamını ise Avenue Niel teşkil eder. Avenue Niel yönünde bir lokantada akşam yemeğimi yedim. Yemekten sonra L'arc de Triomphe'u görmek için Place de l'Etoile olarak bildiğim ünlü meydana geldim. 13 büyük caddenin bu haşmetli alanın adı şimdi Place Charles de Gaulle olarak değiştirilmiştir. Geniş dairesel alanın ortasında bulunan dünyanın en büyük Zafer Taki (L'arc de Triomphe) bütün haşmetiyle karşımdaydı. Bu muhteşem Zafer Anıtını İmparator Napoleon ordularının şan ve şerefine ithaf etmek için 1808'de yaptırmağa başlatmıştı. Oradan sol tarafımdaki Avenue des Champs Eliysées'ye doğru yöneldim. Champs Eliysées ışıl ışıl parlayan bir aydınlık içinde; lokantalar, kafeteryalar insanla doluydu.

Vakit geç olmuştu. Otelime geri döndüm. Otel girişinde hiç bir arkadaşa raslamadım. Yorgunum. Merdivenleri çıkarak 47 numaralı odama geldim. Saat 23.40'dı.

Bu benim Paris'e 3.üncü gelişimdir. İlk olarak Viyana'dan trenle 4 Temmuz 1926 Pazartesi gecesi Gare de L'Est'e gelmiştim. Şimdi 1972 olduğuna göre o gelişim 46 yıl önce olmuştu. O zaman arkadaşım Sbisas beni istasyonda beklemiş ve Rue Raynouard'da benim için kiraladığı odama götürmüştü. 18 yaşımda idim (sayfa 7); ve o gelişimde Paris'te 84 gün kalmıştım. Bu bakımdan benim Avrupa'da uzun süre kaldığım kentlerden birisi Paris olmaktadır.

İkinci gelişim ise 9 Eylül 1959 yılında Avusturya'lı bir turist kafilesi ile olmuştur. Viyana'dan Tempo firması'na ait bir otobüsle bir Fransa gezisine katılmış ve Paris'e de uğramıştık. O gezimizde Paris 17e, Boulevard Péreire 51'deki Hotel Excelsior'da 4 gece kalmıştık (sayfa 6). O zaman 51 yaşımda idim.

Şimdi tekrar Paris'teyim; bu kez sadece iki gece kalacağım. Bu Paris için çok kısa bir süredir. Hattâ eski anıları canlandırmak için bile bu süre kâfi gelmez. Fakat yine de şu dakikalarda, odamda, bundan önceki gelişimleri hatırlıyorum. Her şeyden önce Paris'in bir sembolu olmuş olan Eiffel kulesi aklıma geldi. Esasında 300.51 m yüksek olan ve Champ de Mars Parkı'nda 1885 yılında yapılmasına başlanan ve 1889 da bitirilen bu demir konstrüksiyonu kule hâlâ dökülmemiş ve paslanmamış olarak Paris'i temsil ediyormu? diye düşünüyorum. 83 yıllık Eiffel kulesi devrinin dünyada en yüksek yapıtı idi.

Bu Eiffel kulesinden birkaç yıl sonra yapılmasına başlanan ve 1897 de bitirilen Viyana, Prater'deki Riesenrad=Dev Tekerlek (Dev döner dolap) da 65 m yüksekliği ile o devirde dünyanın başka bir demir konstrüksiyonu yapıtı olarak ün salmıştı. Riesenrad bilindiği gibi ünlü Stephan kilisesi (sayfa 189 ve 192) yanında Viyana'nın ikinci bir sembolü olmuştur.

Saat 00.20'. yatağa girdim. Saat 07.10'. İyi uyudum ve zinde olarak kalktım. Hemen traşımı oldum. Saat 08.40'da otel'de kahvaltımızı yaptık. Saat 09.30'da otel'den otobüsle OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) yani İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı Merkezine hareket ettik. Bu merkez 2, rue André Pascal, Paris 16e adresteki yeni binası ile ayni yerde bulunan *Chateau De La Muette*'de idi.

İkinci Dünya Savaşından sonra 17 Avrupa Ülkesi arasında, Marshal Planının yani Avrupa'nın yeniden Kalkınması Programı'nın tatbiki için Paris'te 1948'de kurulmuş olan OEEC (Organization for European Economic Cooperation) adında müşterek bir teşkilat vardı. Avrupa Topluluğu için kurulan bu OEEC'den 1961 yılında *OECD* (Organization for Economic Cooperation and Depelopment) oluşturulmuştur. Böylece OECD Siyasi ve ekonomik esaslara dayanan bir Atlantik Ortaklığı'nı dolayısıyla Kalkınma Yardım Koordinasyonu'nu hazırlayan ve yürüten yeni bir örgüt oldu.

İşte şimdi bu örgütün merkezindeyiz.

Saat 10.00'da toplandığımız salonda OECD Türk Delegasyonu Birinci Katibi Sayın Gündüz AKTAN tarafından OECD'nin genel bir ta-

nıtımı yapıldı. Ve OECD'nin yani İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın Genel Sekreteri Hollandalı sayın Mr. Emile van Lennep olduğu bildirildi.

Gündüz AKTAN konuşmalarında özellikle OECD'nin Environment Commitee, yani Çevre Komisyonu'nun faaliyet ve girişimlerine, kentlerin kirlenmesine değindi.

Diğer taraftan bilindiği gibi NATO, yani Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilatı içinde de çevre sorunlarını da içeren bir Modern Toplumun Sorunları Komitesi Misk (CCMS) bulunmaktadır ve Brüksel'de 12 Haziran 1972 Pazartesi günü NATO açısından bu konulara da değinilmiş ve konuşmalar yapılmıştı (sayfa 170 ve 171).

Sayın Gündüz AKTAN açıklamalarından sonra konuşmalar yapıldı. Çevre sorunlarının hallinde ve kentlerin kirlenmemesinde tatminkâr bir düzeye ulaşılması ancak teknik imkanlar ve sürekli çalışmalar yanında ciddi bir eğitim ile mümkün olacağı ve toplumun Sosyal seviyesi'nin de yükselmesinin bunda rolü bulunacağı hususundaki kanaatimizi bildirince Sayın AKTAN da bu kanaatı bizimle paylaştı. Daha sonra aktüel bir problem haline gelen Ankara'nın hava kirlenmesine temas ettiğimizde Sayın Gündüz AKTAN Ankara havasının kirlenmemesinde olumlu sonuçlar alınacağını da söyledi.

Saat 10.05'de OECD'nin bizim için hazırladığı Brifinglere başlandı ve «Fen ve Eğitim Alanında OECD'nin Faaliyetleri», «Sanayileşmekte olan Ülkelere Sanayi ve Teknolojik Bilgilerin Aktarılması» ve «OECD Türk Konsorsiyumu» üzerine bilgiler verildi.

Önce «Fen ve Eğitim Alanında OECD'nin faaliyetleri» üzerine uzun uzadıya Dr. King bilgi verdi. Bu alanda tanınmış bir uzman olan Sayın Dr. King büyük bir Türk dostu idi. Dr. King konuşmasında Eğitim Alanında ve diğer hususlar üzerine raporlar hazırladıklarını ve bu raporların üye ülkelere gönderdiklerini fakat her ülke bunların tatbik edilip edilmemesinde tamamen serbest olduğunu söyledi. Dr. King'e bazı sorular soracak ve fikrini alacaktım. Uzun bilgi verdiği için kendisini fazla yormak doğru değildi ve arkadaşlar da soru sormağa taraftar değildiler. Bu nedenle Dr. King'e soru tevcih etmekten vaz geçtim.

Bizimle gerçekten çok ilgilenen sayın Dr. King'e içtenlikle teşekkür ettik. Daha sonra OECD'de görevli olan ve adını maatteessüf not edememiş olduğum bir Türk yetkilimiz «Sanayileşmekte Olan Ülkelere Sanayi ve Teknolojik Bilgilerin aktarılması» üzerine konuştu ve aynı zamanda «OECD Türk Konsorsiyumu» hakkında bilgi verdi.

Ben sayın Mümessilimize şu soruyu yönelttim:

— OECD'nin olumlu taraflarından birisi bilindiği gibi burs tahsisidir. Bu bursların sayısını artırmak mümkünmüdür?
Soruma yanıt olarak

— Belki tamamen kesilecektir

denildi. İstanbul Teknik Üniversitesi Makina Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Cahit ÖZGÜR de «Bilgi aktarılması» hususunda bir soru sordu.

Brifinglerden sonra saat 12.15'de OECD lokantasında yemek yedik. Bu, bizim için NATO gezimiz sırasında verilen 9.uncu resmi yemekti. OECD Sarayındaki bu ziyafette Türk Delegasyonu Birinci katibi sayın Gündüz AKTAN'dan bu gibi Teşkilatlardan Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencilerini daha fazla burs kontenjanı tanınması ve bu gibi gezilere Karadeniz Teknik Üniversitesinden fazlaca öğretim elemanının katılmasının gerçekleştirilmesi için ne şekilde hareket edilmesini öğrenmek istedimse de tatminkâr bir cevap alamadım.

Gezi programına göre öğleden sonra serbestiz. OECD Merkezinden bir servis otobüsü ile Opera civarına geldik ve otobüsten indik. Burada gezi kafilemden ayrıldım. Artık yalnızım. Önce eskiden tanıdığım Les Printemps mağazalarının bulunduğu Boulevard Haussmann'a geldim. Bilindiği gibi Sultan Aldülaziz zamanında İstanbul'a gelen Haussmann İstanbulun şehir planı ile de meşgul olmuş, Ayasofya Müzesi önündeki alle'nin yapılıp ağaçlandırılmasını önermiş ve Yeşilköy'ün şehir planını çizmiştir. Boulevard Haussman'da yürürken bunları hatırladım. Girdiğim Les Printemps mağazalarını gezdim; fakat o mağaza binalarından birşey satın almadım. Les Galeries Lafayette'i bu yaşıma kadar hiç görmemiş olduğum için, fırsat varken, Lafayette mağazalarını da gezmek istedim ve bu amaçla mağazanın ilk binasına girdim ve orasını gezdim. İkinci katın köprüsü üzerinden diğer Lafayette binasına geçtim. Oranın da katlarını gezdim ve bu iki binanın birisinin bir yerinden kendime iki ipek kravat satın aldım. Lafayette mağazalarını hayalimde çok büyütmüş olduğum için onu düşündüğüm gibi bulamayınca biraz düş kırıklığına uğradım ve bu ünlü Galeries Lafayette'den ayrıldım. Opera'nın önüne geldim. 46 yıl önce bilet almış ve fakat üstümde koyu renkli bir elbisenin bulunmaması yüzünden bu Opera'nın içine girmeme müsaade edilmemişti. Bunun üzerine geniş ön merdivenin bir basamağında bir iki dakika durmuş, eve giderek siyah elbisemi giyip tekrar Opera'ya gelmeğe karar vermiş ve sonunda Opera'ya girmiştim O anda o sahne ile birlikte Opera için yaşadığım başka bir macerayı da gözümde canlandırıyordum (sayfa 8).

Oradan ayrıldım. Rue de la Paix'ye geldim. Amacım Café de la Paix'de bir sütlü kahve içmekti. Café de la Paix'yı buldum ve bir masa yanına oturdum. Kafetarya'da çok az insan vardı. Fakat hepsi iyi ve şık giyinmiş kibar müşterilerdi. Özellikle garsonlar çok kibar davrandılar. Evet! Buradaki bütün personelin bilinen o eski nezaket kurallarını aksatmadan, saygı gösterileri ile hizmet etmeğe devam ettikleri dikkatimi çekti. Bu insanı okşayan bir gerçekti. Café de la Paix'de yarım saattan fazla kaldım ve etrafımla zaman zaman ilgilendim. Kafeteryayı terk etmeden önce tuvaletin pissoirler bölümüne girdim. Burada bir yenilikle karşılaştım. İnsanların pissoirlara yaklaşıp onlardan uzaklaştığını kontrol eden photoelektrik veya Pem-etkisi ile çalışan, bir sistemle pissoirlara su bırakılıyor ve ve dolayısiyle oraları temizleniyordu.

Café de la Paix'den ayrıldım. Yürümek ve gezmek istiyor ve otelime gitmek için de yönümü ayarlıyorum. Place de la Madeleine üzerinde epeyce yürüdükten sonra Avenue Matignon'a geldim ve oradan Rond Point des Champs E'lysées'ye girdim. Bu büyük alanda, karşımda park içinde duran Palais de Glace tarafına ulaştım. Bu sefer Champs E'ysées'nin Arc de Triomphe'a çıkan haşmetli caddenin sol tarafında yürüyerek Place Ch. de Gaulle'a gitmek istiyordum. Yoluma devam etmeden önce bir yerde durarak Avenue des Champs E'lysées'de yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya, ardı arkası kesilmiyen otomobillerin gidiş ve gelişlerini izledim. Şahane bir teknik canlılık ve düzenli bir trafik gözümün önünde akıyordu. Bu benim için doyulmaz bir manzara oldu.

Yürüyüşüm çok uzun sürdü. Otel'e geldim. Otel'de gezi arkadaşlarımdan hiç birisine rastlamadım. Aşırı derece yorulmuş olduğumdan biraz dinlendim. Saat 19.30'a geliyordu. Yarın sabah Paris'ten ayrılacağız. Onun için günün geri kalan bir kaç saatinden faydalanmayı düşündüm ve Paris'e hiç olmazsa *Champs Elisées*'ye bir vedâ gezisi yapayım» şeklinde mırıldandım.

Champs Élisées'de yürüyordum. Kafetaryalar, lokantalar ve kapalı mağazalar önünde, iki tarafıma bakınarak geziniyordum. Herkes konuşuyor gençler flört yapıyor ve bana bu insanların hepisinin neşe ve mutluluk içinde günlerini geçirdikleri hissini veriyor. Geriye döndüm Place Ch. de Goulle'a geldiğimde gezi arkadaşlarımdan Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Suavi YALVAÇ'a rastladım. Suavi bey bana «nereden geldiğimi ve neler yaptığımı» sorunca ben «Paris'te bu son gecemi biraz eğlenerek hoş geçirmek istemiş olduğumu; fakat çok yorgun bulunduğumu» söyledim. Suavi bey «ben de aynı düşüncedeyim; beraber birşeyler planlıyalım» dedi ve böylece be-

raber gezmeği kararlaştırmıştık. Ancak biz konuşurken kafilemizden bazı arkadaşlar bize geldiler ve bu nedenle Suavi beyle yapacağımız gezi suya düştü. Arkadaşlar ile Champs Élisées de büyük bir Kafetarya'ya girdik, fakat çok kalmadık ve çıktık. Her taraf ışıl ışıl, iyi aydınlatılmış caddenin bu kısmı insanlarla dolu. Sonunda ben arkadaşlardan ayrıldım ve bir yerde birşeyler yedim. Saat 22.00'yi biraz geçiyordu. Yorgun olarak Mac-Mahon Caddesindeki Hotel Cecilia'ya geldim. 47 numaralı odama çıktım. Bir banyo yaptım. Yarım saat 07.00'de Hotel'in kahvaltı salonunda bulunacağız ve saat 07.45'de otelden otobüsle havaalanına hareket edeceğiz. Saat 00.15'de bavulumda taşıdığım kutulu Deluxe çalar saatımı saat 05.45'e ayarladım ve yattım.

17 Haziran 1972 Cumartesi Çalar saatım beni zamanında uyardı. İyi uyumuş ve gerçekten de uykumu almıştım. Traşımı oldum. Giyindim. Bavulumla çantamı hazırladım. Saat 07.05'de kahvaltımı yapmak için elimde çantam olduğu halde aşağıya indim. Bavulum sonra geldi.

Otel masraflarımız ödendi. Hotel Cecilia'da tek yataklı bir odanın gecelik ücretinin 100 F. Fr. olduğunu öğrendik.

Gezimizde bizim her birimiz için 350 dolar tahsis edilmişti. Elimize gezinin başında 140'ar dolar verilmişti. Şimdi ise, İstanbul'a hareket etmek üzere iken 34 dolar verildi. Diğer arkadaşlar ne kadar para aldılar onu bilemiyorum. Çünkü ben tek yataklı odalarda kaldım. Bunun masrafı daha fazla olmalıydı.

Saat 08.00'e doğru Hotel Cecilia'nm önünden yine bir servis otobüsü ile Orly Hava alan'ına hareket ettik. Fransız Hava Yollarına ait AF 610 seferi ile Paris'ten saat 09.55'de Atina üzerinden İstanbul'a uçacaktık.

Air France uçağı ile uçuyoruz. Hava bulutsuz ve şahane güzel. Uçakta yerim, sağ tarafta, pencere kenarında. Pilotumuz bize zaman zaman üzerinde uçtuğumuz yerlerin, dağların nereler olduğunu anlatıyor. Alp dağlarının üzerine geliyoruz. Avrupa'nın en yüksek dağı, Montblanc (Mt. Blanc) kitlesi bize yaklaşıyor. İsviçrenin Cenevre gölü uzaktan küçük bir su birikintisi tesirini yapıyor fakat koyu mavi rengi insanı etkiliyor. Alp dağlarının en yüksek tepesine çok yakın olan uçuşumuz sırasında kaptan pilot bize Montlanc zirvesinin aşağıdaki yerini belirliyor. Haşmetli, genç Alp dağlarının karlı tepeleri altımızda bir bir geride kalıyor. Bu görüntü hayatımda gördüğüm en haşmetli bir manzarayı sergiliyor. Daha sonra İtalya'nın Ligurya Denizi ve Tiren Denizi sahilleri üzerinde uçuyoruz. Sağ tarafta oturduğum için kara ta-

rafından hiç bir şey göremiyorum. Kaptan pilot bizim dikkatimizi sağ taraftaki Stromboli yanardağı üzerine çekti. Koskoca bir denizde, yükseklerden, çok küçük bir ada gibi görülen Stromboli yanardağının volkan ağzından hafif hafif beyaz dumanlar çıkıyor veya bana öyle geliyor. Nihayet İyon Denizi üzerinden Atina'ya doğru uçuyoruz. En uzun, en yüksek fakat en güzel uçuşumuz Paris-Atina arasındaki bu uçuş oldu. 2300 km.'lik uçuş 2 saat 40 dakika sürdü.

Atina hava alanı, hareketli, trafiği yoğun olan bir Air Port'dur. Her birkaç dakikada bir uçak iniyor veya kalkıyor.

Atina'da uçak değiştiriyoruz. Türk Hava Yollarına ait TK 992 uçağı ile İstanbul'a hareket ettik. 525 km.'lik uçuşumuz 2 saat kadar sürdü.

Saat 15.30'da İstanbul'dayız.

40 dolarla birkaç mark olan dövizimizin bir kısmını Orly hava alanına hareket etmeden önce Hotel Cecilia'da ve diğer kısmını ise Orly ve Atina Hava alanlarında harcamıştım. Napoli'de 2 kravat (sayfa 137), Berlin'de bir yün yelek (sayfa 146), Frankfurt Rhein-Main Hava alanında Deluxe adlı küçük bir çalar saat (sayfa 152) ve Paris'te ise 2 kravat satın almıştım (sayfa 206). Bütün gezi süresince bunlardan başka gümrükle ilgili hiç bir şey satın almamış olduğumdan gümrüğe bildirilecek eşyam da yoktu. Bu bakımlardan Yeşilköy Hava alanı gümrük kontrolundan huzur içinde ve hiç bir güçlük çıkmadan geçiyorum. Fakat bir veya iki arkadaşın Türkiye dışında özellikle sigara ve whisky almış olması nedeni ile gümrük işinde çok endişeli olduklarını seziyor, sigara ve whisky hususunda görevlilerin bazı konuşmalarını ve onların beyanının yapılması için gidiş gelişlerini görüyorum. Biraz sonra onlar da hiç bir olay çıkmadan Gümrükten geçiyorlar.

İstanbul'a gelmişken Taksim, Ayazpaşa'daki dairemde iki gece kalmayı ve dinlenmeyi istiyordum. Fakat görev başına hemen dönmenin daha doğru olacağını düşünüyor ve Ankara'ya ve oradan Trabzon'a gitmeye karar veriyor ve bu nedenle Yeşilköy terminalinde kalıyorum.

Atina'dan İstanbul'a bizi getiren aynı TK 992 uçağı ile saat 17.45' de *İstanbul'dan Ankara*'ya hareket ediyoruz. 325 km olan İstanbul Ankara uçak yolculuğu 55 dakika sürdü.

Esenboğa Hava alanı'ndan bir otobüsle Ankara'ya geldik. Ben ve geziye iştirak eden Anadolu'daki Üniversite mensupları topluca Ankara'

da Mithatpaşa Caddesi No 4'deki Kent Oteli'ne indik. NATO gezisini organize eden Ankara'daki «Amerikan Basın ve Kültür Merkezi» tarafından verilen elimdeki THY'nın uçak biletine göre 18 Haziran 1972 Pazar günü saat 08.35'de Türk Hava Yollarına ait TK 512 uçağı ile Trabzon'a hareket edeceğim. Buna göre Kent Otelinde bir gece kalabileceğim.

Kent Oteli idarecileri ile arkadaşlar arasında Otel masraflarının kimin tarafından ve nasıl ödeneceği hususunda bir anlaşamamazlık olmuştu. Bu anlaşamamazlık nasıl sona erdi bilemiyorum? Çünkü konuşmalara iştirak etmemiştim.

Otelde biraz dinlendikten sonra Ankara'da Atatürk Bulvarında bir gezinti yaptım. Akşam yemeğini bir lokantada yedim. Ankara'ya her gelişimde gecelemek veya oturmak için gittiğim Bulvar Palas'a gidiyorum. Bulvar Palas'ın salonunda oturup kahve içeceğim. Burada huzur duyarım ben. Salon ve önündeki terasta oturanların sayısı az değil.

Saat 22.15'de Bulvar Palas'tan ayrıldım. Yarın THY'nın Esenboğa Hava alanına giden otobüsü terminalden saat 07.35'de hareket edeceğinden benim erken kalkmam gerekiyor. Kent Otelindeki odama girince ilk işim Delux marka saatimi beni uyandırması için saat 05.30'a ayarlamak oluyor ve saat 23.45'de yatağa gidiyorum.

Bugün 18 Haziran 1972 Pazar günü. İyi uyumuşum. Çalar saatim ben yataktan çıktıktan 20 dakika sonra çaldı. Zindeyim. Hemen traş oluyorum. Bavulumu hazırladım. Çantamı aldım ve saat 07.05'de otel' in resepsiyonu önündeyim. Otel masrafımı ödedim ve Atatürk Bulvarındaki THY Terminal Binasına geldim. Biraz bekledikten sonra THY Terminalinden saat 07.35'de THY otobüsü ile Esenboğa Hava alanına hareket ettik.

TK 512 seferini yapacak uçağımız Ankara'dan saat 08.35'de kalkacak. Acele ile kahvaltımı yaptım. Trabzon'a uçacak uçağı bekliyorum. Fakat bu bekleyiş uzun, hem de çok uzun sürdü. Hareket anonsu uçağın takriben üç saat gecikmesi sonunda yapıldı. Uçağın bu gecikmesi ise beni son derece üzdü ve millî hislerimi altüst etti. Çünkü muhtelif ülkelerde 12 ayrı uçuş yaptığımız bu gezimizde, en uzun gecikmeyi şimdi ben, yurdumda Ankara - Trabzon seferinde yaşıyorum.

Biraz sonra NATO gezimdeki 13.ncü uçak yolculuğuma çıkacağım.

TK 512 seferini yapan uçağa bindim. Gezimin de 570 km olan bu son Ankara - Trabzon uçuşu 2 saat 20 dakika sürdü.

Tekrar Trabzon Havaalanındayım.

4 Haziran 1972 Pazar günü yine bu Hava alanından «*Atlantik Topluluğu Avrupa Gezisi*»ne katılmak üzere yanımda bir bavul, bir pardesü ve bir el çantası ile THY TK 517 seferini yapan uçağa binmiş ve Ankara'ya uçmak üzere saat 16.35'de ayrılmıştım (sayfa 119).

Bugün 18 Haziran 1972 günlerden yine pazar günü.

İçinde gezi sırasında bize verilen kitapcık, broşür ve gezi ile ilgili dosyaların yerleştirildiği karton çantanın da bulunduğu aynı el çantam yine elimde olarak, ve içine pardesümü de koyduğum aynı bavulum ile tekrar Trabzon Hava alanı'ndayım. Böylece 4 Haziran 1972 Pazar günü başlayan ve bu güne, yani 18 Haziran 1972 Pazar gününe kadar devam eden Atlantik Topluluğu Avrupa gezisi dolayısıyle NATO, AET ve OECD gezisi artık şu anda son bulmuş oluyor.

Trabzon Hava alanı'ndan bir taksi ile Karadeniz Teknik Üniversitesi Kampusuna geldim. Kampus lojmanlarından 2'inci Blok 3'üncü kat, 5 numaralı daireme girdim. Elimdeki bavul ve çantayı salonun bir köşesine bıraktım. Her zaman yaptığım gibi salondaki bir koltuğa oturdum ve 14 günlük Atlantik Topluluğu Avrupa Gezisini gözlerimde canlandırıyorum.

14 gün süren «Atlantik Topluluğu Avrupa Gezimiz»in örgütlenme şekli iyiydi. Gezimizde her şey insanı tedirgin etmeyen askeri bir disiplin içinde cereyan etmiş, her husus gezi programında gösterildiği gibi yapılmış veya yürütülmüştür. Yalnız programdan Napoli'deki Amerikan 6'ıncı Filosunu ziyaretimiz (sayfa 136) ile Belçika'da Mons şehrindeki «Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkumandanlığı Karargahı» SHAPE'i ziyaretimiz çıkarılmıştı (sayfa 177-178). Bu iki önemli değişikliğin nedeni anlaşılamadı. Bunun dışında programa sadık kalınmıştır. Uçuşların zamanlamaları, otellerin seçim yerleri ve brifinglerin yer ve zamanları çok iyi ayarlanmıştı. Öngörülen brifingler'in tümü yapılmış ve bizlerin faydalanabileceği bütün bilgiler sunulmuştu. Her buluşmamızda temas ettiğimiz NATO, AET ve OECD görevlileri ve İdarî mevkilerdeki şahsiyetler ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti temsilcilerimiz bizi nezaket ve saygı gösterileri ile karşılamışlar ve her alanda yardımlarını esirgememişlerdir. Gezimizde uçuşlar iyi, oteller rahat, yemekler iyiydi. Kafilemiz bütün brifing ve toplantılara hemen hemen eksiksiz katıldı. Gezimiz süresince her tarafta saygı gördük, nezaketle karşılandık ve içten gelen bir samimiyetle uğurlandık. Bize gelince hareket ve davranışlarımız uyumlu ve sabırlıydı. Her fırsatta biz Türklere yakışır mütevazi karakterli bir güven içinde Üniversitelerimizi temsil et-

tik; ve eminim ki bize NATO, AET ve OECD görevlilerince gösterilen nezakete ve saygıya layık olduğumuzu herhalde göstermiş olduk.

Bu gezi hayatımın çok değerli ve hiçbir zaman unutulmıyacak olan iki haftasını teşkil eder. Bu nedenle davetlisi bulunduğum Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine ve bu daveti tahakkuk ettiren Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri Kültürel Mübadele Komisyonu'na ve Ankara Amerikan Basım ve Kültür Merkezine ve bu gezimizi zenginleştiren ve renklendiren NATO, AET ve OECD teşkilatlarına ve Türkiye Cumhuriyetinin oralardaki Temsilciliklerine en büyük şükranlarımı bildirmeği büyük bir borç bilirim.

Dairemde çok kalmadım. Pazar günü olduğundan Üniversite ve Kampus bir sessizlik içinde. Bir Belediye otobüsü ile şehre indim. Her zamanki gibi öğle yemeğimi Uzun Sokak başındaki Çınaraltı lokantasında yiyeceğim. Lokanta'da beni saygı ile karşıladılar ve «Hoş geldiniz» dediler. Yemekten sonra Trabzon'un Taksim'deki Belediye Parkı' nın kenarında bulunan gazeteci kulubesine gittim. Gazetecim de «Hoş geldiniz» dedi. Oradan Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Cumhuriyet ve Günaydın gazetelerini aldım ve gazeteciye her gün almış olduğum 5 gazeteyi bir kenara koymasını rica ettim. Elimde gazeteler olduğu halde Trabzon'un bakımlı Belediye Parkı'na girdim. Bir iskemleye oturrum ve bir çay ısmarladım. Burada da gezimin hâlâ etkisi altındayım ve şunları düşünüyorum:

Bugün sona eren «Atlantik Topluluğu Avrupa Gezisi»nde gördüklerim ve öğrendiklerim çok. Şu anda iki ayrı mutluluk denizi içinde gibiyim. Faydalı bir gezinin mutluluk hissi içinde yurduma, görevime sağ salim dönmenin mutluluğunu da yaşıyorum. Bunun için de Ulu Tanrıma şükrediyorum; ve etrafıma bakınarak mutluluğun verdiği huzur içinde gazeteleri okuyorum. Bir saat sonra dairemde olacağım. Yarın, işi yoğun Dekanlık görevime devam edeceğim.

Geziden Trabzon'a dönüşümün hemen bir kaç gün sonrası hazırladığım kısa notlarla, Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğretim Üye ve Yardımcıları Derneği ÖYAR Başkanlığının, benim de tasvibimi alarak dağıttı ve Şekil 38 ile sayfa 213 de verilen 29 Haziran 1972 tarih ve 139 sayılı duyurusuna uyarak 30 Haziran 1972 Cuma günü saat 20.30'da ÖYAR-Lokalinde gezi intibalarımı anlattım. Duyuruda Prof. Naci YÜNGÜL'ün de konuşacağı bildirilmiş ise kendisi toplantıda bulunmamış ve konuşmamıştır.

K.T.Ü. ÖĞRETİM ÜYE VE YARDIMCILARI DERNEĞİ BAŞKANLIĞI - TRABZON

D U Y U R U N O 139 29.Haziran.1972

Üniversitemiz öğretim üyelerinden Sayın Prof.Dr.Tech. Halis DUMAN ve Sayın Prof. Naci YÜNGÜL'ün bazı N A T O Ü L K E L E R İ N D E yaptıkları inceleme g e z i s i hakkında bir s o h b e t t o p l a n t ı s ı yapılacaktır.

Bütün üyelerimizin, ailelerinin ve bu vesile ile biraraya gelmenin faydalarına inanan tüm üniversitemiz mensuplarının bu t a t l ı s o h b e t i m i z e (zira aynı zamanda ç a y verilecek ve birinci bardak çaylar Sayın Hocamız Halis Duman'ın ikramı olacaktır) k a t ı l m a l a r ı n ı gönülden dilerim.

S a y g ı l a r ı m l a .,

Dr.Müh. Turan ILGAZ.,
O Y A R BAŞKANI.

Toplantının GÜNÜ. 30.Haziran 1972 C u m a
SAATİ. 20,30 (Çayın en taze olduğu an)
YERİ. Ö Y A R L U K A L İ

Şekil : 38

K.T.Ü. ÖĞRETİM ÜYE VE YARDIMCILARI DERNEĞİ
BAŞKANLIĞI - TRABZON

D U Y U R U N O 139 29 Haziran 1972

Üniversitemiz öğretim üyelerinden Sayın Prof. Dr. Tech. Halis DUMAN ve Sayın Prof. Naci YÜNGÜL'ün bazı N A T O Ü L K E L E R İ N D E yaptıkları inceleme g e z i s i hakkında bir sohbet t o p l a n t ı s ı yapılacaktır.

Bütün üyelerimizin, ailelerinin ve bu vesile ile biraraya gelmenin faydalarına inanan tüm üniversitemiz mensuplarının bu t a t l ı s o h b e-

t i m i z e (zira aynı zamanda ç a y ve birinci bardak çaylar Sayın Hocamız Halis DUMAN'ın ikramı olacaktır) k a t ı l m a l a r ı n ı gönülden dilerim.

S a y g ı l a r ı m l a .,

Dr. Müh. Turan ILGAZ.,
ÖYAR BAŞKANI

Toplantının GÜNÜ. 30 Haziran 1972 C u m a
SAATI. 20.30 (Çayın en taze olduğu an)
YERİ. Ö Y A R L O K A L İ

Aradan uzun bir zaman geçmeden, hemen geziden sonra, ÖYAR lokalinde yapılan bu toplantıda «Atlantik Topluluğu Avrupa Gezisi»nden edindiğin intibalarımı anlatmakla ve NATO, AET ve OECD teşkilatları üzerine kısa da olsa bilgiler vermekle gezi amacının tarafımdan bir ölçüde yerine getirebilmiş olmanın bahtiyarlığı içindeyim.

Ertesi gün, yani 1 Temmuz 1972 günü Dekanlık odamda benim bu faydalı geziye katılmamı gerçekleştiren «Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Kültürel Mübadele Komisyonu Genel Sekreteri Sayın Hüsnü ERSOY'a» ve «Amerika Basın ve Kültür Merkezi Basın ve Kültür İşleri Müsteşarı Sayın Mr. Raymond E. Benson'a» aşağıdaki teşekkür yazılarını hazırlamış, yazılması için bayan sekreterime vermiş ve göndertmiş bulunuyorum. Yalnız çok üzülerek itiraf edeyim ki, bu iki yazıda biri unutulmuş olan ve diğeri yanlış yazılan iki husus nasılsa gözden kaçmış bulunuyor.

Unutulmuş olan en önemli husus Gezi masraflarının Amerikan hükümeti tarafından karşılanmış olması nedeniyle her iki yazıda da Amerikan Hükümetine şükranlarımın yazılması dolayısıyle belirtilmesidir. Bu hususun yazılmamış olmasından dolayı gerçekten çok üzgünüm. Fakat sayfa 318'de verilen söz konusu yazımın kopyasında ise bu teşekkürümü eklemiş bulunuyorum. Buna ilâveten... anılarıma son verirken «Atlantik Topluluğu Avrupa Gezisi»ni bilfiil tahakkuk ettiren Amerikan Hükümeti Yüksek Katına şükranlarımın arzını büyük bir borç telakki ettiğimi burada da vurgulamak isterim.

Sözü edilen ve yazılarda gözden kaçan yanlışlık ise OECD teşkilatı yerine CENTO'dan söz edilmiş olmasıdır ki bu yanlışlığın da affedilmesini rica ederim. Burada, sözü edilen bu yanlışlığın hemen aşağıda verilen yazı kopyalarında düzeltilmiş bulunmaktadır. Bu hususu da bildirmeği bir görev bilirim.

T.C.
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Makina ve Elektrik Fakültesi
Dekanlığı

SAYI: 795

Trabzon:
1.7.1972

Sayın Genel Sekreter Hüsnü ERSOY
Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri
Kültürel Mübadele Komisyonu

ANKARA

Çok Sayın Hüsnü ERSOY Beyefendi

Kıymetli tavassutunuz sonucu NATO'nun bu son 4-17 Haziran 1972 Avrupa gezisine katılmış ve Trabzon'a dönmüş bulunuyorum. Gezimiz bizler için çok faydalı oldu. Benim böyle bir geziye davet edilmemi temin etmiş olmanızdan dolayı size şahsım ve Fakültem adına tekrar teşekkürlerimi sunmama müsaadelerinizi rica ederim. Bu gezide teşkilatınızın bizim ile ilgilenen diğer kıymetli mensuplarına teşekkürlerimin iletilmesini de rica ederim.

Gezi hakkındaki intibalarımı ekteki yazıdan görüleceği üzere 30 Haziran 1972 tarihinde Üniversitemiz Asistanlar Lokalinde anlattım. Çok faydalı olan böyle gezilerin bilhassa genç elemanlar tarafından yapılması onlar üzerine NATO, OECD ve Ortak Pazar teşkilatları hakkında gayet müsbet etkiler yapacağı kanaatindeyim.

Size tekrar teşekkür eder, saygılarım ile dolu selamlarımı takdim ederim.

Prof. Dr. Halis DUMAN
Makina ve Elektrik
Fakültesi Dekanı

EK: Tebliğ

T.C.
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Makina ve Elektrik Fakültesi
Dekanlığı

SAYI : 796

Trabzon:
1.7.1972

Sayın Mr. Raymond E. BENSON
Amerikan Basın ve Kültür Merkezi
Basın ve Kültür İşleri Müsteşarı

ANKARA

Sayın Mr. Raymond E. BENSON

Kıymetli müessesenizin ve sayın şahsınızın davetlisi olarak 4-7 Haziran 1972 arası düzenlenen çok faydalı NATO Avrupa Gezisine katıldım ve Trabzon'a döndüm. Benim böyle bir geziye iştirakımı temin lutfünde bulunduğunuzdan dolayı tekrar kıymetli şahsınıza ve «Atlantik Topluluğu Avrupa Gezisini» bilfiil tahakkuk ettiren Amerikan Hükümeti Yüksek Katına ve Amerikan Basın ve Kültür Merkezine teşekkürlerimi sunmama müsaadelerinizi rica ederim. Gezimiz esnasında ve gezimiz dışında bize her hususta nezaketle yardım eden Teşkilatınızın kıymetli mensuplarına teşekkürlerimin iletilmesini de rica ederim.

Gezi hakkındaki intibalarımı ekteki yazıda görüleceği üzere 30 Haziran 1972 tarihinde Üniversitemiz Asistanlar Lokalinde anlatım. Çok faydalı olan böyle gezilerin bilhassa genç elemanlar tarafından yapılması onlar üzerine NATO, OECD ve Ortak Pazar teşkilatları hakkında gayet müsbet etkiler yapacağı kanaatındayım.

Size tekrar teşekkür eder, saygılarım ile dolu selamlarımı takdim ederim.

Prof. Dr. Halis DUMAN
Makina ve Elektrik
Fakültesi Dekanı

EK: Tebliğ

Yukarıdaki 1.7.1972 tarih ve 796 sayılı bu yazıma Ankara'daki Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği, U.S. İnformation Service, Kültür Attache yardımcı sayın bay R.E. McDowell (Şekil 39) ile ve sayfa 218'de verilen kıymetli yazıları ile yanıtlamışlar, bana gezi ile ilgili fotoğraflar göndermek lutfunda bulunmuşlar ve beni son derece sevindirmişlerdir. Gerek yazıları ve gerek fotoğrafları için kendilerine teşekkürlerimi burada bildirmekle bahtiyarım.

U.S. INFORMATION SERVICE

EMBASSY OF THE
UNITED STATES OF AMERICA
Ankara

July 27, 1972

Professor Dr. Halis Duman
Dean, Faculty of Mechanical and
Electrical Engineering
Karadeniz Technical University
Trabzon

Dear Professor Duman:

Mr. Raymond Benson, our Counselor of Embassy for Public Affairs, has asked me to reply to your letter of July 1, 1972.

We were glad to learn that you found the recent Atlantic Community Tour, in which you participated, useful and informative. We were also pleased to hear about the lecture you gave at your University Assistants' Club. I hope that your audience found it interesting.

Many thanks also for your suggestion about the composition of future tours. We are always anxious to have as many young participants as possible.

Please accept the enclosed photos as personal mementos of the tour.

Sincerely,

R. E. McDowell
Assistant Cultural
Attaché

Şekil 39

EMBASSY OF THE
UNITED STATES OF AMERİCA
Ankara

July 27, 1972

Professor Dr. Halis Duman
Dean, Faculty of Mechanical and
Electrical Engineering
Karadeniz Technical University

Trabzon

Dear Professor Duman:

Mr. Raymond Benson, our Counselor of Embassy for Public Affairs, has asked me to reply to your letter of July 1, 1972.

We were glad to learn that you found the recent Atlantic Community Tour, in which you participated, useful and informative. We were also pleased to hear about the lecture you gave at your University Assistants' Club. I hope that your audience found it interesting.

Many thanks also for your suggestion about the composition of future tours. We are always anxious to have as many young participants as possible. Please accept the enclosed photos as personal mementos of the tour.

Sincerely,
R.E. McDowell
Assistant Cultural
Attaché

Gezi ile ilgili bazı konularda özetler ve düşündüklerim

Bu gezimiz, bizler için hazırlanmış olan programlara göre, NATO' nun sivil ve askerî yapısı ile yalnız Avrupa Müttefik Kumandanlığına bağlı teşkilatı ve AET örgütünü kapsadı. Gezimizin uzantısı olan Paris gezimiz ise OECD teşkilatı ile Avrupa Birliği hareketlerini tanımayı amaçladı.

Gezimiz süresince hava serin ve güzeldi. Berlin-Brüksel ve Paris' te biraz yağmur yağdı.

Takriben 9100 km. uçtuk. 13 kez uçak değiştirdik. Altı ülke uçağı ile uçtuk. Bu gezimde görevini iyi yapan Lufthansa personeli idi. Bu uçaklarda maskelerin ve denizde kurtulma yeleğinin kullanılışı gösterildi. Kazalar ve kurtulma bilgileri verildi. Bundan hepimiz memnun kaldık.

En heyecanlı ve ürkütücü uçuşu Ankara-İzmir arasında yaşadık. Şimşekler çaktı. Bulutlar içinde uçtuk. Şimşeklerin çokluğu beni şaşırtmıştı.

İlk gecikme Napoli'de oldu. Alman pilotları 3 saat kadar grev yaptılar.

En kısa uçuş İzmir - Atina arasında oldu. Bu uçuş 35 dakika sürdü.

Gezimizin en uzun uçuşunu ve en güzelini Paris - Atina - İstanbul arasında yaptık. Bu seferde Alplerin üzerinden uçtuk. Yükseklerden Stromboli yanardağını da gördük. Air France uçağı ile olan bu uçuşta Kapton-pilot uçtuğumuz yerler hakkında bilgi verdi. Paris - Atina arası 2 saat 40 dakika sürdü.

En büyük gecikmeyi Ankara - Trabzon arasında yaşadım.

Gezimiz süresince 9 kez yemeğe davet edildik. Bunlar bizim için verilen resmi ziyafetlerdi.

En ucuz şehir Berlin'di.

En pahalı yemeği Brüksel'de yedim. Wiener-Schnitzel ve salata için 150 Belçika Frankı ödedim.

En neşeli yemeği Pompeyi'de «O Santa Klara» şarkısını dinleyerek yedik.

Alış-verişte İtalyanlar da biz gibi pazarlık yapıyorlar.

Fransa'da otellerde halâ uzun yuvarlak yatak yastıkları kullanılıyor.

Avrupa'da hayat pahalılaşmış. Yollarda, kentlerde ve hava alanlarında büyük gelişmeler var.

Kadınların Avrupa'da iş ve sosyal hayattaki katkı ve etkileri büyümüş.

Bayanlarda pantolon modası çok yaygınlaşmış.

En temiz kent Berlin idi. Napoli'de çöpler siyah plastik torbalarla sokaklara bırakılmıştı.

Napoli'de görkemli saraylar var. Bu benim için gezimizde en büyük sürprizlerden birisi olmuştu.

Berlin'deki otel odamın gardrobunda, icap ederse kullanılsın diye, iğne, iplik ve düğmeler bulunuyordu. Bu çok önemli bir otel servisidir.

En canlı ve hareketli kent Paris'di. Mağazaların büyüklüğü bakımından da Paris önde geliyor.

Bazı arkadaşlar, gezinin başında yabancı sigara ve bazı şeyler satın aldılar.

Grup halinde gezilere çıkmayı şiddetle tavsiye ederim. Çünkü az masrafla ve kısa zamanda çok şeyler görülüyor.

«Atlantik Topluluğu Avrupa Gezisi»ne
EKLER

Gezi için şahsıma verilen uçak biletleri:

Pan American World Airways
Üç ayrı bilet bir defter halinde

1) İzmir - Atina - Roma - Napoli - Frankfurt 026 446 099 913
258[75] dolar 1. Juni. 1972

2) Frankfurt - Berlin - Frankfurt - Brüksel - Paris 026 446 099 914
258[75] dolar 1. Juni. 1972

3) Paris - İstanbul 026 446 099 916
258[75] dolar 1. Juni. 1972

Türk Hava Yolları Turkish Airlines
İki ayrı bilet bir defter halinde

1) Trabzon - Ankara - İzmir Form II 89 69 53 A
Ücret TL 360 May 23. 1972

2) İstanbul - Ankara - Trabzon Form II 89 69 54 A

U Ç A K L A R

THY TK 517	Trabzon - Ankara	Takriben	570 km.
THY TK 201 Pervaneli	Ankara - İzmir	Takriben	425 km.
THY TK 921 Jet	İzmir - Atina	Takriben	300 km.
BEA (BE) 427	Atina - Roma	Takriben	1200 km.
Alitalia AZ 182	Roma - Napoli	Takriben	180 km.
Lufthansa LH 307	Napoli - Cenova	Takriben	580 km.
Lufthansa LH 307	Cenova - Frankfurt	Takriben	640 km.
PAA 704	Frankfurt - Berlin	Takriben	425 km.
PAA 693	Berlin - Frankfurt	Takriben	425 km.
Lufthansa LH 104	Frankfurt - Brüksel	Takriben	330 km.
Air France AF 921	Brüksel - Paris	Takriben	275 km.
Air France AF 610	Paris - Atina	Takriben	2300 km.
THY TK 992	Atina - İstanbul	Takriben	525 km.
THY TK 992	İstanbul - Ankara	Takriben	325 km.
THY TK 512	Ankara - Trabzon	Takriben	570 km.
	TOPLAM	Takriben	9070 km.

Bütün gezide 13 uçak değiştirdik.

DÖVİZ KURLARI

4 Haziran 1972 - 17 Haziran 1972 arası

	Cinsi	Banka Alışı	Banka Satışı
1	Dollar	14.00. TL	14.30. TL
1	Alman Markı	3.98. TL	4.00. TL
100	İtalyan Lireti	2.40,76 TL	2.45,94 TL
1	Fransız Frankı	2.73,66 TL	2.79,54 TL
1	Belçika Frankı	31,24 Kuruş	31,91 Kuruş
1	Drahmi	24.00 Kuruş	24.60 Kuruş

İkinci Bölüm

NATO, AET ve OECD

NATO (NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION) (1) KUZEY ATLANTİK İTTİFAKİ TEŞKİLATI

(Fransızca OTAN - Organisation du Traité de l'Atlantique Nord)

Gezimizde bizlere dağıtılan Türkçe metinli NATO, Elkitabı'nın(2), 7'inci sayfasında «Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilatı herşeyden önce bir Savunma Kuruluşu'dur. Hükümetlerarası bir teşkilat olan *NATO*'nun hiç bir anlamda milletlerüstü bir niteliği yoktur. İttifakın bir diğer özelliği de zaman zaman ortak manevralar yapsalar bile barış sırasında milli kuvvetleri yalnız kendi makamlarından emir almalarıdır. NATO'nun barış sırasındaki askeri hedefi, bir savaş ihtimalini göz önünde tutarak, NATO kuvvetlerinin en kısa zamanda ve en iyi şekilde kullanılması için Ortak Savunma Planları hazırlamaktır» denilmektedir.

Yukarıdaki bu ilk metinden anlaşılıyorki *NATO* öncelikle bir Savunma İttifakıdır ve bu Savunma, üye ülkelerin Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinin kaynaşmış Savunmasıdır.

Diğer taraftan yine bizlere verilen, 387 sayfalık «Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı» «NATO-Belgeler» (3) adlı eserin 23'üncü sayfa sında şunlar açıklanmaktadır:

---

1) Bu kısımdaki NATO ile ilgili bilgiler ya tamamen veya kısmen, gezimiz esnasında bize dağıtılan broşür ve eserlerden, özellikle 378 sayfalık NATO - Belgeler adlı eserle 86 sayfalık NATO - Elkitabı'ndan alınmıştır.

2) Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı «NATO Elkitabı »Ocak 1972 Nato Enformasyon Servisi - Brüksel (Eser Ankara'da basılmıştır)

3) Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı «NATO Belgeler (Ankara'da basılmıştır) Enformasyon Servisi NATO - Brüksel. Eserin yayın tarihi verilmemiştir. Kanaatıma göre bu yıl, 1971 olmalıdır.

«*Kuzey Atlantik Antlaşması,* buna imza koyan ülkeler arasında en geniş işbirliğini önerir. Antlaşma yalnız saldırıyı önlemeyi veya saldırı olursa, onu püskürtmeyi amaç edinen askeri bir ittifak değil, aynı zamanda siyasi, iktisadi ve sosyal alanlarda ortak ve devamlı bir eylemi de öngören bir ittifaktır.

Antlaşmaya taraf olan ülkeler, Birleşmiş Milletler Yasası'na uygun olarak barışı ve mitletlerarası güvenliği korumayı ve Kuzey Atlantik Bölgesinde istikrar ve refahı geliştirmeyi taahhüt etmişlerdir. Ayrıca, bu ülkeler milletlerarası alanda güttükleri iktisadi politikalarındaki uyumsuzlukları gidermeğe ve ülkeleri arasında iktisadi işbirliğini teşvik etmeğe çalışırlar.

Bu bakımdan Antlaşmanın iki yönü vardır. Bir yandan iktisadi ve sosyal gelişmenin önemini belirtir; diğer yandan kendini toplu savunma hakkının bir belirtisi olarak bir güvenlik siyasetinin zorunluğunu ortaya koyar.

Kuzey Atlantik Antlaşması medeniyetin sadece askeri yollardan değil; fakat siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliği yollarından da savunulması için, Birleşmiş Milletler Yasası çerçevesi içinde bir *İttifak Antlaşmasıdır.*»

Bu açıklamalarda görülüyorki, Kuzey Atlantik Antlaşması Batı Avrupa'nın ve Kuzey Atlantik Bölgesinin coğrafi varlığını, sosyal yaşantısını, medeniyetini, ekonomik gücünü ve kültürünü korumak ve savunmak gibi oldukça geniş kapsamlı bir amaç taşımaktadır. Yani Antlaşmanın temelinde Batının her alanda savunulması yatmaktadır.

Bu son açıklamadan yine görülüyorki NATO yalnız askeri amacı olan tek boyutlu bir ittifak değildir. Aynı zamanda NATO, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olmak üzere faaliyetleri yaygın çok boyutlu bir Teşkilat olarak hedeflenmiş bulunmaktadır.

Böyle bir ittifaka neden lüzum vardı ve buna nasıl gelinmişti? Bu soruyu NATO'nun kısa bir tarihçesini vermekle cevaplandırmış oluruz.

Hemen aşağıda verdiğimiz bu tarihçe NATO'nun bizim gezimiz tarihi olan 1972 yılına kadarki, durumunu ve gelişmesini kapsamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında NATO yoktu ve bilindiği gibi bu savaşta muhtelif Müttefik Orduları Kumandanlıkları vardı; örneğin İtalyan Cephesi Kumandanlığı, Garp Cephesi Kumandanlığı gibi.

Yukarıda sözünü ettiğimiz 387 sayfalık «NATO-Belgeleri» adlı eserde İkinci Dünya Savaşından hemen sonraki yıllarda NATO'nun kurul-

masına sebep olan önemli neden, gerçek ve anlaşmalar aşağı yukarı, şu şekilde sıralanarak açıklanmaktadır:

İkinci Dünya Savaşında iki büyük askerî ve sanayi gücü Almanya ve Japonya'nın yenilmesi ile Sovyetler Birliğinin batısında ve doğusunda büyük bir boşluk kalmıştı. Sovyet Rusya için çok müsait ve olumlu olan bu durumda, Rusya ordularını dağıtmadı ve silahlarını bırakmadı ve hemen, savaş sonu, Batı'da ve Doğu'da Kızıl ordu aracılığıyla bir yayılma siyaseti gütmeğe başladı; örneğin Batı'da Estonya, Letonya ve Litvanya'nın tamamını ve Finlandiya, Romanya ve Polonya'nın bir kısmını ilhak etti.

Bu durum karşısında Batılılar endişelendiler ve ilk tepki Amerika Cumhurbaşkanı Truman'dan geldi. Başkan Truman Rusya'nın baskısının ve hedefinin bundan böyle Türkiye'ye ve esasen komünistlerin içerde ateşli bir savaş yaptığı Yunanistan'a yoğunlaşacağını isabetli olarak sezdi ve 12 Mart 1947'de Kongrede yaptığı konuşmada, Amerika Birleşik Devletlerinin «Silahlı azınlıkların ya da dış baskınların etkisiyle esir duruma sokulan girişimlerine karşı direnen özgür halkların desteklenmesini» *(Truman Doktrini)* ve Türkiye ile Yunanistan'a yapılacak bir mali yardımın Kongreden onaylanmasını istedi. Bu yardım çerçevesinde bilahare Türkiye'ye ve Yunanistan'a 400.000.000 (dörtyüzmilyon) dolarlık yardım kredisi onaylandı.

Truman'ın bu konuşmasından takriben üç ay sonra Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı George C. Marshall savaşta harap olmuş Avrupa'nın kalkınması için 5 Haziran 1947'de «*Marshall Planı*» adı altında hazırlanan bir yardım planını açıkladı. Bu yardım planında Sovyet Rusya'nın ve peyklerinin faydalanması da öngörüldüğü halde Sovyet Rusya bunu kabul etmedi; Polonya ve Çekler'e de kabul ettirmedi. Fakat buna karşı Sovyet Bloku'nun ülkü birliğini sağlamak amacıyla «*Kominform*» adı altında 5 Ekim 1947'de bir çeşit enternasyonel hedefli «Komünist ve İşçi Partilerinin Enformasyon Bürosu» kuruldu. Ve böylece Sovyet Bloku «Marshall Planı'nı» «Amerikan Emperiyalismus aracı» ve «Kapitalizmin Oyunu» sloganları ile yaygın bir propogandaya başladı ve böylece bir soğuk savaşı başlattı. Bu arada Rusya Çekoslovakya ve Macaristan'da darbeler yapmıştı. Budapeşte, Prag, Bükreş, Sofya ve Varşova Hükümetlerini bir yıl gibi kısa bir zamanda kendine bağladı. Buna ilâveten «Kominform'da Fransız, İtalyan ve Hollandalı Komünistlerin hararetle iştiraklerini sağladı. Rusya böylece Dünya Komünizmi aracılığıyla de savaşsız bir yayılma siyasetini ciddiyetle gütmeğe başladı. Tabii bu savaşın art düşüncesini Kominform'un, dolayısıyla Sovyet Rusya emperializminin yayılma hedefi olduğu açıkça anlaşılıyordu. Ve Rusya bu hedefine yavaş yavaş yaklaşmıştı da.

Sovyetlerin bu girişimlerine karşı Batı'da üçüncü tepki İngilizlerden geldi. İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin 22 Ocak 1948'de Avam Kamarasında *Avrupa Birliği* ilkesini savundu.

Batı Avrupalıların, bir çok hususlar yanında, Kızıl Ordu ve Kominform'un yayılmasına karşı en önemli tepkisi ise 17 Mart 1948'de «*Brüksel Antlaşması*» diye tanınan bir karşılıklı Savunma Paktı kurulması oldu.

Bu İttifakta batılı şu beş ülke vardı: İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg.

Vaka bu ülkeler doğrudan doğruya Sovyet işgali tehlikesinde dedeğildiler; ama Kominform eylem ve propogandaları ile komünist bir rejime kaymaları ve bu şekilde bu ülkelerde karışıklık veya en azından huzursuzlukların meydana gelmesi mümkündü. Buna ve diğer siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel olay ve çarpışmalara hakim olma hususunda bu beş ülke Brüksel'de anlaştı. Bu Antlaşmanın esası genel olarak temel insan haklarını, kişi özgürlüğünü, bu beş ülkenin ortak mirası olan demokratik ilkeleri, Hukuk devleti ve yasalar, Birleşmiş Milletlere bağlılığı, harap olan Avrupa ekonomisinin canlandırılması için müşterek çaba harcamayı ön görüyordu. Antlaşmada Almanya'nın gelecekteki saldırı siyasetine karşı da tedbirler alınacağı belirtilmişti. O halde Antlaşma içerisinde diğer hususlardan başka Sovyet Rusya'nın gelecekteki emelleri ise açıkça hedef alınmıştı.

Brüksel Antlaşması çerçevesinde bir askeri yakınlaşma meydana gelmiş ve bu ise «*Batı Birliği Savunma Teşkilatı*» adını almış ve bunun Başkumandanlığına Feldmarşal Montgomery getirilmiş ve Genel Karargahı da Fransa'da Fontainebleau'de kurulmuştu.

Bu Birliğe Temmuz 1948'den itibaren Amerika ve Kanada gözlemcileri de iştirak etmeye başladılar. Batı Birliğine Amerika ve Kanada'nın katılması istendi.

Bu arada bir Kuzey Atlantik bölgesinin savunması sorunları üzerinde de duruluyor ve dolayısıyla bir Kuzey Atlantik Antlaşmasının hazırlanması işleri yürütülüyordu.

Ancak Birleşik Amerika'nın böyle bir Kuzey Atlantik İttifakı'na hukuken katılabilme durumunda olması gerekiyordu.

Senatör Vandenberg, Amerika Dışişleri Bakanlığına danışarak bir karar sureti hazırladı ve Amerika'nın *Kuzey Atlantik İttifakı*'na hukuken girebilme yolunu da açtı ve bu kararı Amerikan Senatosu 11 Haziran 1948'de kabul etti. Bu arada görüşmeler devam etti ve 10 Aralık

1948 tarihinde, Washington'da Brüksel Antlaşmasını imzalayan beş devletin temsilcileri ile Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri temsilcileri arasında Kuzey Atlantik Antlaşması'nı kaleme almak için müzakereler başladı.

15 Mart 1949'da bu müzakereci ülkeler Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekizi de Antlaşmaya resmen katılmağa çağırdılar.

18 Mart 1949'da müzakere eden ülkeler arasında Kuzey Atlantik İttifakı hususunda görüş birliğine varıldı ve bunun neticesi aynı gün «Kuzey Atlantik Antlaşması»nın metni açıklandı.

Sovyet Rusya bu İttifakın ülkesine karşı düşmanca bir nitelik taşıdığına dair bu 12 Devlete baskı yaptı ve muhtıra verdi. Fakat bu 12 ülke, yani İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Birleşik Amerika, Kanada, İtalya, Danimarka, İzlanda, Norveç ve Portekiz bu iddiayı reddetiler ve 4 Nisan 1949'da Washington'da «Kuzey Atlantik Antlaşması»nı imzaladılar. Bu üye ülkelerinin parlamentoları Antlaşmayı beş ay içinde onaylamak zorundaydılar. Fakat üye parlamentoları Antlaşmayı daha evvel onayladılar ve 24 Ağustos 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması yürürlüğe girdi.

Böylece «Kuzey Atlantik İttifakı» de facto ve de jure teşekkül etmiş oldu.

Antlaşmayı imza eden oniki Ülkeden on ülke Kuzey Atlantik devletleriydi, yalnız İtalya ve Lüksemburg'un Atlantik Denizinde sahilleri yoktu.

İlk toplantısı 17 Eylül 1949 tarihinde Washington'da yapan «*Kuzey Atlantik Konseyi*» 18-19 Aralık 1950 tarihinde 6'ıncı Toplantısını Brüksel'de yaptı ve 19 Aralık 1950'de Konsey General Dwight Eisenhower'i Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığı'na atadı.

1 Ağustos 1950 tarihinde *Türk Hükümetinin* «Kuzey Atlantik Konseyi'ne katılmak için resmen müracaatta bulunacağı Ankara'da açıklandı.

4 Nisan 1949'da Washington'da Kuzey Atlantik Antlaşmasını imzalayan 12 ülke, 22 Ekim 1951'de Londra Konferansında «Kuzey Atlantik Bölgesi güvenliğinin, Yunanistan Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin işbu Antlaşma'ya iltihakıyla artacağına kani bulunduklarını» bildirmişler ve bu hususta dört maddelik bir protokol imzalamışlardır. Bu raporun birinci maddesinde: «İşbu Protokol'un yürürlüğe girmesiyle, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, bilumum taraflar namına, Yunanistan Krallığı Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne

bu Protokol'un ikinci maddesiyle muaddel şeklini alacak olan Kuzey Atlantik Antlaşmasına iltihak için bir davetiye gönderecektir. Bunu müteakip, Yunanistan Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti'nden herbiri, iltihak vesikasını Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine tevdi eylemesi tarihinde, Antlaşmanın 10'uncu maddesine tevfiken işbu Antlaşma'ya taraf olacaklardır» denilmektedir; ve böylece 22 Ekim 1951'de Türkiye ile Yunanistan Kuzey Atlantik Antlaşması'na katılmağa çağrıldılar.

Takriben dört ay sonra, 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye ve Yunanistan Kuzey Atlantik Antlaşması'na katıldılar.

Türkiye ile Yunanistan'ın Antlaşma'ya katılmalarıyla Kuzey Atlantik Antlaşması'na dahil üye ülke sayısı 14 (ondört) oldu.

İlk toplantısını 20 Ağustos 1949 tarihinde Washington'da yapan Kuzey Atlantik Konseyi'nin belli bir merkezi olmadığı için toplantılarını her defasında başka bir üye ülkenin, genellikle başkentinde yapıyordu. Bu duruma son vermek için NATO geçici merkezi Paris'teki Chaillot Sarayı'na yerleşti ve bu geçici merkez 16 Nisan 1952'de Chaillot Sarayında törenle açıldı. Bundan böyle Konsey toplantıları burada yapılmağa devam etti.

Kuzey Atlantik Teşkilatı temelde Batı'nın dolayısıyla Batı Avrupa'nın Savunma Topluluğuydu. Fakat bu toplulukta bir batı ülkesi olan Almanya yoktu. Yenilmiş ve işgal altında bulunan Almanya her bakımdan zıt görüşlü iki Almanya'ya bölünmüştü. Bunun yanında bazı gerçekler de açıktaydı. Rus işgali altında bulunan Doğu (Demokratik) Almanya artık Rusya'nın bir peyki olmuştu ve Batı'ya cephe alması tabii idi. Doğu Almanya'yı destekleyen bir Doğubloku olgunlaşmakta idi ve netice itibariyle Doğu Almanya'da teşekkül edecek her hükümetin Batı'ya karşı cephe olacağı aşikardı.

Batı Almanya'da 20 Eylül 1949'da Federal Alman Cumhuriyeti kurulmuştu; fakat Müttefiklerin işgali altında bulunuyordu. *Brüksel Antlaşması*'nın muhteviyatında «Almanya'nın saldırmasına karşı tedbirler alınması» şeklindeki ifadeden Brüksel Antlaşmasını imza eden ülkelerin henüz Almanya korkusundan kurtulamadıkları anlaşılıyordu. Fakat Batı için Almanya sorunu çok önemliydi ve bu soru açıktaydı.

26 Mayıs 1952'de Amerika, İngiltere ve Fransa, Federal Almanya ile ilişkilerine değin bir sözleşme ile buna bağlı ek sözleşmeler Bonn' da imzalandı. Daha sonra 28 Eylül - 3 Ekim 1954 tarihinde Amerika, İngiltere, Fransa, Belçika, Danimarka, İtalya, Federal Almanya, Hollanda, Lüksemburg Londra'da toplandılar (Dokuzlar Konferansı). Bilindiği gi-

bi Federal Almanya ve İtalya Brüksel Antlaşmasında taraf değildiler. Londra Konferansı'nda Avrupa Savunma Birliği ve diğer konular yanında İtalya ve Federal Almanya'nın Brüksel Antlaşması'na katılmaları konusu ele alındı ve 3 Ekim 1954 tarihinde Federal Almanya Cumhuriyeti ve İtalya'nın Brüksel Antlaşması'na katılma çağrılmaları kararlaştırıldı. Federal Almanya Hükümetinin Londra'da 3 Ekim 1954'de yaptığı beyan ile Birleşmiş Milletler Yasasının 2'inci maddesinde öngörülen mükellefiyeti kabul ettiğini ve Kuzey Atlantik Antlaşmasına iltihak ile işbu Antlaşma'nın munhasıran savunan niteliği ile bağdaşmayan her türlü hareketten sakınacağı taahhüdünde bulundu. Bu şekilde Brüksel Antlaşması'nda belirtilen Almanya korkusu kaldırılmış oluyordu.

Diğer taraftan Amerika, İngiltere, Fransa ve Federal Almanya 20-23 Ekim 1954'de Paris'te toplandılar (Dörtler Konferansı). Özellikle 20-23 Ekim 1954'deki Paris Toplantıları Almanya ile ilgili konular bakımından çok önemliydi. Bu Dörtler Konferansı'nda, yani Paris Antlaşmaları'nda Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'nın Federal Almanya'nın dahilindeki işgal rejiminin kaldırılması, Fransız - Alman uyuşmazlığı, Saar meselesi, malî değişiklikler, Avrupa Birliği konuları ve saire gibi Avrupa'yı da ilgilendiren konular konuşuldu. Fakat ana konu ve müzakereler Almanya ilişkileriyle ilgiliydi.

20-22 Ekim 1954'de Paris'teki toplantılarda Müttefiklerin Federal Almanya'da işgal rejimine son veren Protokol kabul edildi.

İşgal kuvvetlerinin Almanya'yı terk etmesiyle Federal Almanya mukaddaratıyla kendi haline bırakılmış demek olacaktı. İzole edilmiş ve tek başına bırakılmış Almanya ne olacaktı? Bir yandan Sovyetlerin Doğu Almanya ile Federal Almanya'ya nüfuz etmesi ve etkileme tehlikesi, diğer yandan Brüksel Antlaşmasındaki mustakbel Alman saldırısına olan tedirginliğin belirlenmesi mevcuttu. Savaşta harap olmuş, silahsız ve kendisine silah yapmaya bile müsaade edilmeyen Federal Almanya'yı saldırıya ve işgal etmeği isteyenlere karşı kim koruyacaktı? Ve esasen silahsız, bölünmüş bir Almanya'nın Brüksel Antlaşması'nda öngörülen bir saldırısı artık söz konusu olamazdı ve bu düşünce şimdilik mantıktan da uzaktı ve Batı Almanya'nın izole edilmiş durumu artık devam edemezdi. Federal Almanya'nın bizzat kendisi bu durumun giderilmesi için hatveler atması gerekiyordu.

Federal Almanya Hükümeti, Londra'da 3 Ekim 1954'de yaptığı ve yukarıda yazılmış olan beyanı ile, gereken bu hatveyi attı ve Brüksel Antlaşmasında öngörülen Alman saldırısı korkusu kalktı ve 23 Ekim 1954'deki Paris Konferansında hazırlanan Protokolda madde II'nin (b)

fıkrasında belirtildiği gibi, Brüksel Antlaşmasını değiştiren ve tamamlayan Protokol tarafların onayına sunulmuştu.

Böylece Federal Almanya Cumhuriyetinin NATO'ya girme yolu açılmıştı.

23 Ekim 1954'de Paris Antlaşmaları imzalandı. Kuzey Atlantik Konseyi Londra ve Paris'te yapılan toplantıların kararlarını onayladı ve Federal Almanya Cumhuriyetini NATO'ya katılmağa çağırdı.

Ayrıca Federal Almanya ve İtalya Paris Antlaşmaları uyarınca kurulan «Batı Avrupa Birliği»ne katıldılar.

5 Mayıs 1955 tarihinde Federal Almanya Cumhuriyeti resmen NATO'ya katıldı. Böylece Federal Almanya Batı'nın savunması içinde hukuken yer almış oldu.

Federal Almanya'nın Kuzey Atlantik İttifakı örgütüne girmesi ile NATO'ya katılan ülke sayısı 15 (onbeş) oldu.

NATO'nun Sivil ve Askeri Örgütü

I. Sivil Yapı

Kuzey Atlantik Konseyi. Kuzey Atlantik Konseyi, NATO'nun en yüksek organı ve makamıdır. Konsey ya Bakanlar seviyesinde, ya da (Büyükelçi derecesindeki) Daimi Temsilciler seviyesinde toplanır. Bakanlar seviyesindeki toplantı biri ilkbaharda, üye ülkelerden birinin başkentinde, diğeri de kışın Brüksel'de NATO Merkezinde olmak üzere yılda en az iki kez yapılır. Buna mukabil önemli olan Daimi Temsilciler toplantısı haftada bir veya bir kaç kez yapılır. Askeri Komite dışında bütün Komiteler Konsey'e bağlıdır.

Konsey NATO Genel Sekreteri Başkanlığında toplanır ve ittifakı ilgilendiren gerek askeri, gerek sivil bütün meseleler hakkında karar alır. Kararlarda oybirliği gereklidir.

Konsey yukarıda değindiğimiz gibi NATO Genel Sekreteri Başkanlığında toplanır. Konsey'in bir de onur Başkanı vardır.

Konsey genel kural olarak NATO'nun Savunma sorunlarını ele almaz. Bu sorunlar kendisinin teşkil ettiği Savunma Planlama Komitesi tarafından incelenir. Bu komite, Konsey gibi sık ve aynı seviye'de toplanır.

Savunma Planlama Komitesi (SPK). Yukarıda Konsey, genel kural olarak savunma sorunlarını ele almaz demiştik. Konsey'de NATO' nun savunma siyasetini ilgilendiren sorunlar görüşülüp konuşulacaksa o vakit Konsey «Savunma Planlama Komitesi» adını alır ve bu isim altında toplanır.

O halde Konsey'de olduğu gibi üye ülkeleri bu Komite'de de yine aynı Daimi Delegeleri temsil ederler ve bu Daimi Delegeler yine aynı yer ve aynı Konsey masası etrafında yine NATO Genel Sekreterinin Başkanlığında, Konsey gibi sık toplanırlar. Diğer deyimle Konsey, «Savunma Planlama Komitesi» sıfatıyla NATO'nun Savunma sorunlarını görüşür ve inceler.

Konsey ile bu Savunma Planlama Komitesi arasındaki fark şudur: NATO'nun sivil Teşkilatında kalıp, fakat askeri teşkilatı ile ilgisini kesen ülkeler Konsey'e iştirak ettikleri halde «Savunma Planlama Komitesi»ne iştirak edemezler.

Örneğin Fransa 1966 yılında kaynaşık askeri teşkilatından ayrılmıştır ve yalnız Konsey'e katılmakta ve fakat «Savunma Planlama Komitesi»ne katılamamaktadır.

Bu nedenle gezimiz yılı olan 1972 tarihinde Konsey 15 tam üye ile, Savunma Planlama Komitesi ise 14 üye ile toplanmaktadır.

Savunma Planlama Komitesi Başkanı yine NATO Genel Sekreteridir. Bu Komite'nin Onur Başkanı da Konsey Onur Başkanıdır. NATO'nun en yüksek askeri organı olan Askeri Komite Savunma Planlama Komitesine bağlıdır.

14 Ülkenin katıldığı Savunma Planlama Komitesi kaynaşmış savunmaya ilişkin bütün soruları uyumlaştıran ve karara bağlayan organ durumundadır.

Konsey Onur Başkanı. Konsey'de her yıl üye Ülkelerden birinin Dışişleri Bakanı, üyelerin İngilizce alfabe sırasına göre «Onur Başkanı» olur.

Gezimiz sırasında Konsey'in Onur Başkanı Lüksemburg Dışişleri Bakanı Gaston Thorn'du.

NATO Genel Sekreteri. Teşkilatın en önemli şahsiyetidir. NATO Genel Sekreteri aynı zamanda Kuzey Atlantik Konseyinin ve Savunma Planlama Komitesinin Başkanıdır. Konsey'in her seviyedeki oturumlarına (Bakanlar, Büyükelçiler Toplantılarında) NATO Genel Sekreteri Başkanlık eder. Yardımcıları vardır. Genel Sekreterin süresi yıllara bağlı değildir.

Gezimiz tarihi 1972 yılında NATO Genel Sekreteri Hollandalı Joseph Luns'du.

Genel Sekreter yalnız Kuzey Atlantik Konseyi'nin, Savunma-Planlama Komitesi Başkanı değildir. Aynı zamanda Milletlerarası Sekreterliğin yönetiminden sorumludur ve Nükleer Savunma İşleri Komitesinin ve Nükleer Planlama Grubu'nun da Başkanıdır.

Genel Sekreter Başyardımcısı. Genel Sekreter Yardımcıları da vardır. Bunlardan Genel Sekreter Başyardımcısı Genel Sekreterin yokluğunda ona vekâlet eder ve görevlerinde yardımcı olur.

Milletlerarası Sekreterlik. Milletlerarası Sekreterlik İttifakın 15 (onbeş) üye Ülkenin vatandaşı olan seçilmiş memurlarından kuruludur. Kuzey Atlantik Konseyi'nin Başkanı olan Genel Sekreter Milletlerarası Sekreterliğin yönetiminden sorumludur. Milletlerarası Sekreterlik, dolayısıyla bu Sekreterliğin başı olan Genel Sekreter Başyardımcısı, NATO Genel Sekreteri'ne görevini yerine getirmekte yardımcı olur. Milletlerarası Sekreterlik personeli doğrudan doğruya Genel Sekretere karşı sorumludur, kendi Hükümetlerinden emir almaz ve Brüksel'deki NATO Genel Merkezinde çalışır.

Milletlerarası Sekretarya 5 Daire'den, Yürütme Sekreterliğinden, Yönetim İşleri Bürosu'ndan ve Güvenlik Bürosundan kuruludur. Daireler de Müdürlüklerden teşekkül ederler. Bu Dairelerin Başkanları Genel Sekreter Yardımcılarıdır.

Bu beş Daire Müdürlükleri şöyledir:

1) Siyasî İşler Dairesi.

   İktisadi İşler Müdürlüğü
   Enformasyon Müdürlüğü
   Basın Servisi Müdürlüğü

2) Savunma Planlama ve Siyaseti Dairesi

   Nükleer Planlar Müdürlüğü
   Kuvvet Planları Müdürlüğü
   Sivil Savunma Planları Müdürlüğü

3) Savunma Desteği Dairesi

   Silahlar ve Savunma Araştırmaları Müdürlüğü
   Altyapı Müdürlüğü

4) Bilimsel İşler Dairesi

5) Konsey İşlemleri ve Muhabere Dairesi

   Konsey İşlemleri Müdürlüğü
   Muhabere ve Elektronik Müdürlüğü
   Milletlerarası Sekreteryanın Büroları da şunlardır.

1) Yürütme Sekreterliği Bürosu
2) Yönetim İşleri Bürosu
İstatistik Servisi
3) Mali Denetmelik Bürosu
4) Güvenlik İşleri Bürosu

Daimî Delegeler ve Delegelikler. Her üye Ülkenin Daimi Delegelerine çalışmalarında, o Ülkenin NATO merkezinde bulunan Milli Delegelikleri yardım eder. Bu Milli Delegelikler kendi ülkelerinin memurlarından kurulur. Her ülkenin Delegeliğinde görev yapan ve NATO'nun çeşitli ihtisas Komitelerinde çalışacak olan Devlet memur ve uzmanlarının sayısı o ülkenin ihtiyaç ve kararına göre değişir. Konsey toplantılarından önce gündem ve görüşülecek bütün konular ayrıntılı olarak delegeliklere bildirilir ve böylece Daimi Delegeler Hükümetlerinden konuşulacak konularda önceden gerekli talimatı almak fırsatını bulurlar.

Konsey Komiteleri. Kuzey Atlantik Konseyi, çeşitli görevlerle yükümlü bir çok Komite kurmuştur. Bunların bir kısmı devamlı bir kısmı da geçicidir. Komiteler Milli Delegeliklerin üyelerinden ve bütün NATO ülkelerinden gelen uzmanlardan kurulur. Komiteler, Konsey'e görevlerini yerine getirmesinde yardım eder ve Konsey'e ve Savunma Planlama Komitesine rapor verir ve tavsiyelerde bulunurlar. Milli delegasyonların üyelerinden kurulu bu Komiteler, Milletlerarası Sekreterlikten yüksek dereceli bir memurun Başkanlığında toplanırlar. Bir çok Komite vardır.

Konsey ve Savunma Planlama Komitesinin Önemli Komiteleri şunlardır:

Bütçe Komiteleri (Askeri ve Sivil)
Siyasi İşler Komitesi
Altyapı Komitesi
Sivil Savunma Komitesi
Savunma İnceleme Komitesi
İktisadî İşler Komitesi
Modern Toplumun Sorunları Komitesi
Enformasyon ve Kültür İlişkiler Komitesi
Nükleer Savunma Komitesi
Avrupa Hava Sahası Koordinasyon Komitesi

Askeri Komite NATO'nun en Yüksek Askeri Organıdır ve Kuzey Atlantik Konseyi'nin emrinde en yüksek askeri makamdır. Askeri Komite, Savunma Planlama Komitesi'ne bağlıdır. Fransa ve İzlanda (1) Askeri Komiteye dahil değildir. O halde Askeri Komite NATO' nun Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinin kaynaşmış askeri yapısına dahil 13 (onüç) ülkenin Genel Kurmay Başkanlarından veya onların temsilcilerinden kuruludur. Konsey gibi bu Komite'nin de daimi merkezi Brüksel'dedir ve yılda bir veya iki kez üye ülkelerin Genel Kurmay Başkanları seviyesinde toplanır. Askeri Komite'ye çalışmalarında, Komite'nin yürütme organı olan ve sivil sekreterlik gibi çalışan Milletlerarası Askeri Kurmay Heyeti yardım eder.

Askeri Komite Onur Başkanı her yıl İngiliz alfabesindeki sıraya göre değişir. Askeri Komite Başkanı ise üye Genel Kurmay Başkanları tarafından iki yıl için seçilir. Bu süre uzatılabilir.

Gezimiz yılı olan 1972'de NATO Askeri Komitesi Başkanı Federal Almanya'lı Orgeneral Johannes Steinhoff'du.

Askeri Komite Başkanı Konsey'in bütün toplantılarına katılır.

Askeri Komite, barış döneminde, NATO Bölgesinin ortak savunması ile ilgili tedbirleri tavsiye etmekle görevlidir. Askeri Komite, Konsey'e askeri konularda da bilgi verir, tavsiyelerde bulunur. Askeri Komite NATO Kumandanlarına stratejik alanda yol gösterir ve savunma planlarında uyumluluk sağlar.

Askeri Komite ilk toplantısını 6 Ekim 1949'da Washington'da yaptı.

Milletlerarası Kurmay Heyeti. Milletlerarası Kurmay Heyeti Orgeneral rütbesinde bir Direktör tarafından yönetilir. Milletlerarası Kurmay Heyeti, Askeri Komite'ye çalışmalarında yardımcı olur, planlar hazırlar, incelemeler yapar ve askeri nitelikteki bütün konular hakkında önerilerde bulunur.

Milletlerarası Kurmay Heyeti Direktörü'ne özellikle nükleer konulardan sorumlu bir başyardımcı, beş direktör yardımcısı ve

1) İzlanda, askeri kuvvete sahip olmadığından Askeri Komite'de bir sivil tarafından temsil edilmektedir.

Milletler Kurmay Heyeti sekreteri yardımcı olurlar. Bu Heyet'in İstihbarat, Planlama, Harekât, Eğitim ve Teşkilat, Lojistik ve Haberleşme ile Elektronik diye beş bölümü vardır. Ayrıca Yönetim ve personel dairesi mevcuttur.

NATO Kumandanlıkları

NATO'nun savunma alanı siyasi ve coğrafi faktörler göz önüne alınarak başlıca üç Yüksek Kumandanlığa (Avrupa, Atlantik ve Manş) ve bir de Kanada-Birleşik Amerika Bölgesel Planlama Grubu'na bölünmüştür. Bu muhtelif Kumandanlıkların yetkileri coğrafi faktörlere, barış ve savaş sırasındaki durumlara bağlıdır.

Askeri Komite'nin yönetimi altında bu kaynaşmış Kumandanlıkların her birisi kendi alanının savunma planlarından, kara, deniz ve hava manevralarının düzenlenmesinden, kuvvet ihtiyacının tespitinden ve kumandaları altındaki birliklerin dağılma planlarıyla eğitimlerinden sorumludur. Avrupa, Atlantik ve Manş Kumandanlıkları bunların sorumluluğuna girer. Kanada - Birleşik Amerika'nın savunması için Kuzey Amerika'nın savunmasından sorumlu olan NORAD ile birlikte planlar hazırlar.

Kuzey Atlantik Antlaşması üye Devletlerin silahlı kuvvetleri barış zamanında kendi Millî Kumandanlıkları emrindedir. Fakat savaş zamanında bu kuvvetlerin bir kısmı NATO Kumandanlıklarına tahsis olunabilir.

Merkezin bu günkü birliği sayesinde millî delegasyonlar, sivil Sekreterlik ve Askeri Kurmay Heyeti arasındaki günlük ilişkiler büyük çapta kolaylaşmış ve düzenlenmiş bulunmaktadır.

Yukarıda söylediğimiz gibi NATO'nun savunma alanı şu üç Kumandanlığa ve bir Amerika - Kanada Bölgesi Stratejik Grubu'na taksim edilmiştir. Yani

A — Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığı veya kısaca (ACE)

B — Atlantik Okyanusu Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığı veya kısaca (ACLANT)

C — Manş Müttefik Kumandanlığı veya kısaca (ACCHAN)

D — Amerika - Kanada Bölgesi Stratejik Grubu veya kısaca (CUSRPG).

A — Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığı (ACE) veya kısaca Avrupa Kumandanlığı

Avrupa Kumandanlığı, Kuzey Burnu'ndan Akdenize ve Atlantik Okyanusundan Türkiye'nin doğu sınırına kadar uzanan alanı içine alır? İngiltere ve Portekiz bu alanın, yani bu kumandanlığın içinde değildir. Çünkü İngiltere'nin savunması NATO askeri kumandanlıklarının sorumluluğu dışında kalmakta ve Portekiz'in savunması ise Atlantik Okyanusu Müttefik Yüksek Kumandanlığı'nın yetkisine girmektedir.

Avrupa Müttefik Yüksek Kumandanı «SACEUR» kısaltılmış adı ile anılır. Avrupa savunma bölgesi SACEUR'e bağlıdır. SACEUR, yani Avrupa Müttefik Yüksek Kumandanı ise NATO'nun «Askerî Komitesi» yönetimi altındadır.

Bu Yüksek Kumandan, Müttefiklerin savunma planlarını uyumlaştırmak, Batı-Avrupa'nın güvenliğini korumak, Kumanda bölgesi içinde Müttefik Ülkelerin her türlü saldırıya karşı korumak, bölgesindeki bütün kara, deniz ve hava hareketini yönetmektir. Bundan başka SACEUR barış zamanında Müttefik askeri kuvvetler gücünü artırmak, savaş zamanında en etken şekilde kullanmaya hazır olmalarını sağlamakla ve ilgili bütün askeri sorular konusunda Askeri Komite'ye tavsiyelerde bulunmakla da görevlidir.

Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Kumandanlığı karargahının kısaltılmış adı SHAPE'dir. SHAPE, Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Kumandanlığı karargah'ının İngilizcesi olan *Supreme Headquarters Allied Powers Europe* kelimelerinin ilk harfleri alınarak kısaltılmıştır. *SHAPE* 1967 tarihine kadar Paris'te bulunuyordu, 1 Nisan 1967'de Belçika'nın Fransa sınırına yakın olan *Mons* kasabası yakınlarında *Casteau*'ya taşınmıştır.

Gezimiz yılı olan 1972'de Avrupa Yüksek Kumandanı (SACEUR), Amerikalı Andrew J. Goodpaster'di,

Avrupa Müttefik Kumandanlığına bağlı 5 (beş) altkumandanlık vardır. Onlar da şunlardır:

1 — Kuzey Avrupa Kumandanlığı (Kolsaas, Norveç)

2 — Orta Avrupa Kumandanlığı (Brunssum, Hollanda)

3 — Güney Avrupa Kumandanlığı (Napoli, İtalya)

4 — İngiltere Bölge Savunma Kumandanlığı (Stanmore, İngiltere)

5 — Avrupa Müttefik Çevik Kuvvet Kumandanlığı (Seckenheim, Federal Almanya)

1 — *Kuzey Avrupa Kumandanlığı* (Kuzey Avrupa Müttefik Kuvvetleri Kum.)

Bu Kumandanlığın karargahı Norveç'te Kolsaas'dadır. Bu kumandanlığa deniz, kara ve hava kuvvetleri ile ilgili bölgesel 13 (onüç) askumandanlık bağlıdır. Bu Kumandanlıkların bazıları şunlardır:

Kuzey Norveç ve Müttefik Müdahale Kuvvetleri Kumandanı. Bu kumandanlık Norveç'in Bodo kasabasında bulunmaktadır.

Kuzey Norveç Müttefik Kara Kuvvetleri Kumandanı. Bu Kumandanlık Norveç'in Harstad kasabasında bulunmaktadır.

Güney Norveç Müttefik Taktik Hava Kuvvetleri Kumandanı. Bu Kumandanlık Norveç'in Oslo kentindedir.

Baltık Dolayları Deniz Kuvvetleri Kumandanı. Bu Kumandanlık Federal Almanya'nın Kiel kentindedir.

Baltık Müttefik Hava Kumandanı. Bu Kumandanlık Danimarka'nın Karup Bölgesindedir.

Kuzey Avrupa Kumandanlığına ait kısaltılmış adlar:
AFNORTH... Kuzey Avrupa Müttefik Kuvvetleri

CİNCNORTH... Kuzey Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkumandanı

2 — *Orta Avrupa Kumandanlığı* (Orta Avrupa Müttefik Kuvvetleri Kumandanlığı)

Bu Kumandanlığın Karargahı Hollanda'da Brunssum'dadır.
Bu Kumandanlıkla ilgili kısaltılmış adlar:

AFCENT... Orta Avrupa Müttefik Kuvvetleri
CİNCENT... » » » » Baş Kumandanı.

Orta Avrupa Kumandanlığının şu dört Askumandanlığı vardır:
Kuzey Ordu Grubu Kumandanlığı

Bu Kumandanlık Federal Almanya'nın Mönchen Gladbach kentindedir.
Merkezi Ordu Grubu Kumandanlığı

Bu Kumandanlık Federal Almanya'nın Mönchen Gladbach kentindedir.
İkinci Müttefik Taktik Hava Kuvveti Kumandanlığı

Bu Kumandanlık da Mönchen Gladbach kentindedir.

Dördüncü Müttefik Taktik Hava Kuvveti Kumandanlığı

Bu kumandanlık Federal Almanya'nın Ramstein kentinde bulunmaktadır.

3 — *Güney Avrupa Kumandanlığı* (Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Kumandanlığı Napoli) CINCSOUTH

AFSOUTH... *Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri*

Bu Kumandanlığın esas beş Askumandanlığı ile bunlara bağlı on daha altkademedeki Kumandanlıkları olmak üzere toplam (onbeş) Kumandanlığı vardır. Bu Kumandanlıklar da şunlardır:

Güney Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Kumandanlığı

Bu Kumandanlık İtalya'nın Verona kentindedir.

Güney Doğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Kumandanlığı

Bu Kumandanlık İzmir'de bulunmaktadır.

Bu Kumandanlık 8 Eylül 1952'de kurulmuştur. Bir Askumandanlıktır. Bu Kumandanlığa sorumlu olan Selanik'te bir İleri Komuta Yeri (İKY) vardır. Personeli azdır, fakat gelişmektedir.

Güney Avrupa Müttefik Deniz Kuvvetleri Kumandanlığı

Bu Kumandanlık Malta'da bulunmaktadır.

Buna bağlı Kumandanlıklar:

Cebelitarık Akdeniz Bölgesi Kumandanı (Cebelitarık'da)
Batı Akdeniz Bölgesi Kumandanı (Malta'da)
Merkezi Akdeniz Bölgesi Kumandanı (Napoli'de)
Akdeniz Deniz-Hava Kumandanı (Napoli'de)
Doğu Akdeniz Bölgesi Kumandanı (Atina'da)
Güney-Doğu Akdeniz Bölgesi Kumandanı (Malta'da)
Kuzey-Doğu Akdeniz Bölgesi Kumandanı (Ankara'da)
Akdeniz Denizaltı Kumandanı (Napoli'de)

Gezimiz, NATO'nun sivil yapısı ile ilgili örgüt ve tesislerinin yanında NATO askeri yapısından yalnız «*Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Kumandanlığı*» tesislerinin ziyaretini kapsıyordu. Bu nedenle «Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Kumandanlığı teşkilat ve tesisleri gezimizin diğer ziyaret hedefiydi. Bu bakımdan Güney Avrupa Müt-

tefik Kuvvetleri Kumandanlığı ile ilgili bazı önemli Kumandanların kısaltılmış adları şunlardır:

SACEUR... Avrupa Müttefik Yüksek Kumandanı. Belçika

CİNCSOUTH... Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkumandanı. Napoli

COMLANDSOUTH... Güney Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Kumandanı. Verona

COMLANDSOUTHEAST... Güney-Doğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Kumandanı. İzmir

COMNAVSOUTH... Güney Avrupa Müttefik Deniz Kuvvetleri Kumandanı. Malta

COMSTRİKEFORSOUTH... Güney Avrupa Vurucu ve Destek Deniz Kuvvetleri Kumandanı. Napoli

COMAIRSOUTH... Güney Avrupa Müttefik Hava Kuvvetleri Kumandanı. Napoli

COMEDCENT... Merkezi Akdeniz Bölgesi Kumandanı. Napoli

COMRAIRMAD... Akdeniz Deniz-Hava Kumandanı. Napoli

COMEDOREAST... Kuzey-Doğu Akdeniz Bölgesi Kumandanı. Ankara

COMSUBMED... Akdeniz Denizaltı Kumandanı, Napoli

AFSOUTH... Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri

Güney Avrupa Vurucu ve Destek Deniz Kumandanlığı

Bu kumandanlığın Karargahı Napoli'dedir.

COMSTRIKEFORSOUTH... Güney Avrupa Vurusu ve Destek Kumandanı'nın kısaltılmış adı.

Güney Avrupa Müttefik Hava Kuvvetleri Kumandanlığı

Bu Kumandanlığın Karargahı'da Napoli'dedir.

COMAIRSOUTH... Güney Avrupa Müttefik Hava Kuvvetleri Kumandanı'nın kısaltılmış adı.

Bu Kumandanlığa şu Kumandanlıklar bağlıdır:

Beşinci Müttefik Hava Kuvvetleri Kumandanlığı (Vicenza-İtalya) Kumandan... COMFIVEATAF

Altıncı Müttefik Taktik Hava Kuvvetleri Kumandanlığı (İzmir-Türkiye) COMSIXATAF... Kumandan

4 — *İngiltere Hava* Savunma Bölgesi Kumandanlığı

COMUKADR... İngiltere Hava Savunma Bölgesi Kumandanı'nın kısaltılmış adıdır.

Bu Kumandanlığın Karargahı İngiltere'de Stanmore'dedir.

5 — *Avrupa Müttefik Çevik Kuvvet* Kumandanlığı (Kara)

COMAMF(L) (Kara)... Avrupa Müttefik Çevik Kuvvet Kumandanı

Bu Kumandanlığın Karargahı Federal Almanya'da Seckenheim'dadır.

B — *Atlantik Okyanusu Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığı ACLANT veya kısaca Atlantik Müttefik Kumandanlığı*

Atlantik Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığının Karargahı Amerika Birleşik Devletlerinde, Norfolk'da bulunmaktadır?

SACLANT... Atlantik Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanı'nın kısaltılmış adıdır.

Bu Atlantik Müttefik Kumandanlığının bölgesi bir taraftan Kuzey Kutbu'ndan Yengeç Dönencesi'ne kadar, diğer taraftan da Portekiz dahil, Manş Denizi ve İngiliz Adaları hariç olmak üzere Kuzey Amerika'dan Avrupa ve Afrika ve Afrika kıyılarına kadar uzanmaktadır.

Atlantik Müttefik Kumandanlığı ACLANT, dolayısıyla Atlantik Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanı SACLANT, NATO'nun Askeri Komite'sine karşı sorumludur. O halde tıpkı SACEUR gibi SACLANT' da direktiflerini Askeri Komite'den alır. Görevi Kuzey Atlantik Bölgesinin savunma planlarını hazırlamak, Birleşik Eğitim uygulamasını düzenlemek ve yönetmektir. Bunlardan başka savaş durumunda düşmanı bu bölgeye sokmamakla, bütün Atlantik Okyanusu'nun güvenliğini sağlamakla, Atlantik'teki Adaları savunmakla ve SACEUR tarafından düzenlenen bütün harekatı desteklemekle de görevlidir.

Atlantik Müttefik Yüksek Kumandanı'nın emrinde bir Atlantik Daimi Deniz Kuvveti (STANOVFORLANT) vardır. Bu Kuvvet Atlantik Bölgesinde görevli ve çeşitli ülkelerin gemi ve denizaltılarından kurulu milletlerarası bir filodur.

Barış zamanında SACLANT emrine devamlı olarak verilmiş kuvvet yoktur. Savaş zamanında tabii ki emrine kuvvetler verilir. Görülüyorki SACLANT'ın sorumluluğu hemen hemen sadece harekatla il-

gili bulunmaktadır. Tabii SACLANT suratejik ihtiyaç hakkında NATO makamlarına bilgi de verir.

Gezimiz yılı olan 1972 yılında Atlantik Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanı (SACLANT) Amerikalı Amiral Charles K. Duncan'dır.

Atlantik Müttefik Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığı'nın 5 (beş) Altkumandanlığı vardır.

1 — *Batı Atlantik Bölgesi* Başkumandanlığı

Karargahı Amerika Birleşik Devletlerinde, Norfolkdadır.

Bu Kumandanlığın ise şu daha Altkademedeki Kumandanlıkları vardır:

Atlantik Batı Kesimi Denizaltı Kumandanlığı
Karargahı Amerika Birleşik Devletleri Norfolk kentindedir.

Atlantik Kanada Kesimi Kumandanlığı
Karargahı Kanada'nın Halifax kentindedir.

Atlantik Denizaltı Kuvvetleri Kumandanı
Karargahı ABD'nin Norfolk kendindedir.

Bermuda Kumandanlığı
Karargahı Bermuda Adası'nın Hamilton kentindedir.

Grönland Kumandanlığı
Karargahı Grönland'ın Gronnedal kentindedir.

Asor Adaları Kumandanı
Karargahı Asor'un San Miquel kentindedir.

2 — *Atlantik Müttefik Denizaltı* Kuvvetleri
Karargahı ABD'nin Norfolk kentindedir.

Bu teşkilat Batı Atlantik Bölgesi Başkumandanlığı ile Atlantik Doğu Kesimi Başkumandanlığı arasında koordinasyon ve planlamayı temin etmekle görevlidir.

3 — *Atlantik Doğu Kesimi* Başkumandanlığı

Karargahı İngiltere'de Northwood'dadır.
Bu Başkumandanlığa şu 11 (onbir) Kumandanlıklar bağlıdır.

Doğu Atlantik Deniz Kuvvetleri Kumandanlığı
Karagahı İngiltere'de Gosport'dadır.

Gaskonya Körfezi kesimi Kumandanlığı
Karargahı İngiltere'de Northwood'dadır.

Doğu Atlantik Hava-Deniz Kumandanlığı
Karargahı İngiltere'de Northwood'dadır.

Kuzey Atlantik Kesimi Kumandanlığı
Karargahı İngiltere'de Rosyth'dedir.

Kuzey Kesimi Hava-Deniz Kuvvetleri Kumandanlığı
Karargahı İngiltere'de Rosyth'dedir.

Merkezi Kesim Kumandanlığı
Karargahı İngiltere'de Plymouth kentindedir.

Merkezi Kesim Hava-Deniz Kuvvetleri Kumandanlığı
Karargahı İngiltere'de Plymouth'dadır.

İzlanda Kumandanlığı
Karargahı İzlanda'nın Keflavik kentindedir.

Faroe Adaları Kumandanı
Karargahı Danimarka'nın Féroe Adalarında Thorshavn kentindedir.

Atlantik Deniz Müdahale Kuvveti Kumandanı
Karargahı «Açık denizde»dir.

Müdahale Filosu ve Özel Taktik Gruplar Karargahı kurulduğunda belirlenir.

4 — *Atlantik İber Kesimi* Başkumandanlığı

Bu Başkumandanlığın karargahı Portekiz'de Lizbon kentindedir.

Bu Başkumandanlığa yalnız şu Kumandanlık bağlıdır.
Mader Kumandanlığı

Bu Kumandanlığa Karargahı Portekiz'in Madeira Adalarındaki Funchal kentindedir.

5 — *Atlantik Müdahale* Kumandanlığı

Karargahı açık denizdedir.

Bu Kumandanlığa Hava-Deniz Müdahale Kuvveti Kumandanlığı bağlıdır. Karargah açık denizdedir.

Hava-Deniz Müdahale Kuvveti Kumandanlığına ise şu iki Kumandanlık bağlıdır:

Bir numaralı Uçak Gemileri Vurucu Grup Kumandanlığı. Karargahı açık denizdedir.

İki numaralı Uçak Gemileri Vurucu Grup Kumandanlığı. Karargahı açık denizdedir.

C — *Manş Müttefik Kumandanlığı ACCHAN veya kısaca Manş Kumandanlığı*. Bu Başkumandanlığın karargahı İngiltere'de Nortwood'dadır.

CINCHAN... Manş Başkumandanı'nın kısaltılmış ünvanıdır.

Manş Başkumandanlığı'nın Londra'da Manş Komitesi vardır.

Gezimiz tarihi olan 1972 yılında Manş Müttefik Başkumandanı (CINCHAN) İngiliz Amirali Sir. William O'Brien'di.

Manş Müttefik Kumandanlığı Kuzey Denizi'nin Güneyi ile Manş Denizi'ni kapsar. Bu Kumandanlığın görevi bu bölgedeki deniz seferlerini ve ticaret filosunu denetleyip korumak, bölgenin ve Manş Kanalı'nın hava savunmasında Avrupa Müttefik Kuvvetler Kumandanlığı ile işbirliği yapmaktır. Barış zamanında CINCHAN'ın emrine verilmiş kuvvet yoktur. Buhran dönemlerinde CINCHAN'a tahsis edilmek üzere ayrılmış kuvvetler, genellikle Deniz Kuvvetlerinden oluşmaktadır. Fakat aynı zamanda deniz-hava birlikleri de vardır.

Manş Komitesi

Manş Komitesi İngiltere, Hollanda ve Belçika Deniz Kuvvetleri Kumandanlarından kurulur. Bu Komite Müttefik Başkumandanlığına gerekli tavsiyelerde bulunur.

Manş Müttefik Başkumandanı (CINCHAN)'a bağlı Altkumandanlıklar şunlardır:

1 — *Manş Benelüks Kesimi* Kumandanlığı
Karagahı Hollanda'da Den Helder'dedir.

2 — *Manş Kuzey Kesimi* Kumandanlığı
Karargahı İngiltere'de Rosyth'dedir.

3 — *Manş Hava Kuvvetleri Müttefik* Kumandanlığı
Karargahı İngiltere'de Northwood'dadır.

4 — *Manş Plymouth Kesimi* Kumandanlığı
Karargahı İngiltere'de Plymouth'da bulunmaktadır.

Manş Kuzey Kesimi Kumandanlığı ile Manş Hava Kuvvetleri Müttefik Kumandanlığı arasında Deniz-Hava Kumandanlıkları zinciri olarak bir

5 — *Manş Kuzey Kesimi Hava Kuvvetleri* Kumandanlığı vardır.
Karargahı İngiltere'de Rosyth'dedir.

Ve Manş Hava Kuvvetleri Müttefik Kumandanlığı ile Manş Plymouth Kesimi Kumandanlığı arasında da Deniz-Hava Kumandanlıkları zinciri olarak bir

6 — *Manş Plymouth Kesimi Hava Kuvvetleri* Kumandanlığı vardır.
Karagahı İngiltere'de Plymouth'dadır.

D — Amerika - Kanada Bölgesi stratejik Grubu veya Amerika - Kanada Bölgesi Planlama Grubu CUSRPG

Kuzey Amerika - Kanada Bölge Grubu Kuzey Amerika bölgesini de içine alır. Bu Amerika - Kanada Bölgesi Planlama Grubu, Kanada - Amerika bölgesinin savunması için planlar hazırlar; bunları Askeri Komite'ye sunar. Bu, toplantılarını sıra ile Washington ve Ottawa'da yapar.

SACEUR ile SACLANT'ın Brüksel'deki NATO merkezinde resmi temsilcileri vardır. Temsilciler NATO makamları ve çeşitli Genelkurmay Başkanları ile irtibat sağlar. SACLANTREPEUR (SACLANT'ın yukarıda sözü edilen temsilcisi) gerekti̇ğinde CINCHAN'ı da temsil eder.

NATO Kuruluşları

NATO'nun sivil ve askeri bir çok Kuruluşları vardır. Onlardan bazıları kısaca şunlardır:

Sivil Kuruluşlar:

Merkezi Avrupa Akaryakıt Boru Şebekesi Teşkilatı.
1957'de kurulmuştur. Yedi üye bu teşkilata katılmaktadır. Teşkilat Konseye karşı sorumludur. Merkezi Fransa'da Versailles'dadır.

Hava Savunması için NATO Elektronik Altyapı Teşkilatı NADGE.
1965'te kurulmuştur. NATO'nun gözü ve koruma damı mahiyetinde olan bu teşkilat, mevcut hava savunma sistemlerini geliştirerek Norveç'ten Türkiye'ye kadar olan bölgede, düşman uçak ve füzelerinin yaklaştığını haber verebilen ve elektronik beyinlerle donatılmış hava savunma merkezlerinden kuruludur.
NADGE de Konseye karşı sorumludur. Merkezi Brüksel'dedir.

HAWK Füzeleri Üretim Teşkilatı NHPLO

1959'da kurulmuştur. Teşkilat Avrupa'daki HAWK birliklerinin ikmalinden sorumludur. Yedi ülke bu teşkilatın üyesidir. Merkezi Fransa' da Rueil-Malmaison'dadır.

NATO İkmal ve Bakım Teşkilatı NAMSO

1958'de kurulmuştur. Bazı silah ve donatım sistemleri için yedek parça sağlar, bunların ikmalini yapar. Kanada ve İzlanda dışında bütün üye ülkeler NAMSO'ya katılıdır. Teşkilat Konsey'e karşı sorumludur. Merkezi Lüksemburg'tadır.

Askeri Kuruluşlar:

Müttefik Muhabere Güvenliği Bürosu (ACSA)

Muhabere hizmetlerinin güvenliğiyle ilgili her konuda danışmanlık yapar. Merkezi Brüksel'dedir.

Müttefik Uzak Mesafe Hatları Bürosu (ALLA)

1951'de kurulmuştur. Bu büro NATO'nun uzak mesafe haberleşmelerine ilişkin siyaset ve planlarını düzenleyen merkezdir. Bu ajans Askeri Komite'ye karşı sorumludur. Merkezi Paris'tedir.

Hava-Uzay Araştırmaları Danışma Grubu (AGARD)

1951'de kurulan bu teşkilat, araştırma, tesis ve personel imkanlarının en iyi nasıl kullanılacağı hakkında tavsiyelerde bulunur. AGARD, Askeri Komite'ye karşı sorumludur. Merkezi Paris'tedir.

Müttefik Deniz Muharebe Bürosu (ANCA)

1951'de kurulmuştur. Merkezi Londra'dadır.

Müttefik Radyo Frekansları Bürosu (ARFA)

1951'de kurulmuştur. Askeri amaçlı radyo frekanslarının kullanılmasında ve verilmesinde izlenecek politikayı tespit etmiştir ve tespit eder. Merkezi Londra'dadır.

Askeri Standartlaştırma Bürosu (MAS)

1951'de kurulmuştur. Büro, askeri standartlaştırmayı geliştirmek ve bu alanda anlaşmalar yapılmasını teşvik eder. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere ve Fransa'nın temsilcilerinden kuruludur. Büro Askeri Komite'ye karşı sorumludur. Merkezi Londra'dadır.

NATO Savunma Koleji

1951'de General Eisenhower'in tavsiyesi üzerine kurulmuştur. Kolejin amacı NATO'nun, ya da üye memleketlerinin kilit mevkilerinde görev alması ihtimali bulunan subaylara ve yüksek seviyedeki memurlara özel bir eğitim vermektir. Kolej öğrencilerine dinleyici denilmektedir. Bu öğrenciler yani dinleyiciler dikkatle seçilmiş, her üç orduya mensup

ve herhalde Albay veya ona tekabül eden rütbeye sahip subaylar olmaktadır.

Kolej Askeri Komite'ye karşı sorumludur. Kolej önce Fransa'da Paris'te Champ de Mars'in güney ucunda bulunan Harp Okulu binasının «Topçuluk» kanadmdaydı. 1966'da Fransa'nın NATO'dan ayrılması ile Kolej, Paris'i terk etti ve Roma'daki EUR mahallesine taşındı.

SACLANT Denizaltı Araştırma Merkezi (Denizaltı- Savar Araştırma Merkezi)

1962'de kurulmuştur. Amacı Okyanus biliminin özel sorunlarını incelemek ve denizaltı savaşında düşman denizaltılarının yerini tespit edecek araştırmalar yapmaktır. Yönetmeliğine göre bu Merkez milletlerarası askeri bir NATO kuruluşudur. Merkez SACLANT'a karşı sorumludur. Merkez bir Direktör tarafından yönetilmektedir. Merkezin personeli, içinde bilim adamlarının, mühendislerin, teknisyenlerin, yöneticilerin bulunduğu iki yüzden fazla kişiden oluşmaktadır. Merkez İtalya'nın La Spezia kentindedir.

SHAPE Teknik Merkezi:

1960'da Kurulmuştur. Kuruluşu bir çok saiha geçirmiştir. Bu Merkezin başlıca görevi SHAPE'e teknik ve bilim yönünden tavsiyelerde bulunup yardımcı olmaktadır. Merkez ayrıca Avrupa Müttefik Kumandanlığı için araştırma, inceleme, soruşturma, uygulama projeleri ve hareket denetimleri yapmakla yükümlüdür. Merkez gelişmektedir. «Teknik Merkezin» merkezi Hollanda'da La Haye kentindedir.

Uluslararası Atlantik Antlaşması Derneği

Derneğin Merkezi Paris'tedir ve adresi şöyledir: 185, rue de la Pompe, Paris XVI éme.

Bu derneğe bağlı bütün NATO üye ülkelerinde kuruluşlar vardır. Tabii Türkiye'de de bir Dernek vardır ve Derneğin adı ve adresi şöyledir:

Türk Atlantik Antlaşması Derneği
Vali Dr. Reşit Caddesi 35/12
ANKARA

Modern Toplumun Sorunları Komitesi... MTSK (CCMS) (1)

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın yirminci yılını kutlamak için WASHİNGTON'da Bakanlar seviyesinde bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantıda bir konuşma yapan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Nixon, «Batı ülkeleri, hızla gelişen sanayi teknolojisinin yararlarını bölüşürken bunların ortaya çıkardığı zararları karşılamak durumuna girmişlerdir» demiş ve NATO'nun çevre sorunlarıyla ve bunların çözümleriyle ilgilenmesini tavsiye etmiş ve bununla NATO'nun bir üçüncü boyut kazanacağına işaret etmişti.

NATO, Başkan Nixon'un bu teklifini olumlu karşılamış ve 1969 Kasımında Konsey hava kirlenmesinden felaket anında yardım sorunlarına kadar uzanan çeşitli sosyal konuları ele alan, yani modern toplumun sorunları ile uğraşan «*Modern Toplumun Sorunları Komitesi*»nin kurulmasını kararlaştırmıştır.

Esasen, özellikle son büyük savaştan sonraki yıllarda, insanlar ve toplumlar çevrelerinin hızla ve acımasızca bozulup değişmesinden endişe ve şikayet etmektedir. Gerçekten de doğal kaynakların tüketilmesi ve çevrenin değişmesi sonucunu doğuran çeşitli buluşlar, insan hayatını tehdit eden bir boyut kazanmıştır. İşte NATO'da bu konuları önemle ele almış bulunmaktadır.

Diğer taraftan NATO'nun Milletlerarası şekilde finanse edilen altyapı programı, ya da Savunma İnceleme Komitesi ulusal savunma planlarının tahlili gibi yöntemler, çevre sorunlarının çözümlenmesi yolundaki işbirliği için faydalı öğretileri kapsamaktadır.

Modern toplumun çalışmaları iki kavrama dayanmaktadır. Bunlardan birincisi «pilot ülke» fikridir. Herhangi bir ülke, bazan diğerleri ile ortak şekilde, herhangi bir projenin sorumluluğunu üzerine alırsa ona *pilot ülke* adı verilmektedir (2) Diğer fikir ise, NATO'nun bu alandaki çabalarının araştırmaya değil, çevre sorunlarını çözme amacı güden bir hükümet siyasetinin ve millî kanunların ortaya konmasına yönelmiş bulunmaktadır.

Konsey'in onayından geçen pilot projeler şunlardır:

1 — *Hava kirlenmesi*

Pilot Ülke: Amerika Birleşik Devletleri, yardımcı pilot ülke: Türkiye ve Federal Almanya.

---

1) Committee on the Challenges of Modern Society.

2) Bu sayfadaki ve aşağıdaki bilgiler «NATO-Belgeler» kitabının 134-136 sayfalarından alınmıştır.

2 — *Okyanusların ve kıyı sularının kirlenmesi*
Pilot Ülke: Belçika, Yardımcı pilot Ülkeler: Kanada, Fransa, Portekiz.

3 — *Tabii afet durumlarında yapılacak yardımlar*
Pilot Ülke; Amerika Birleşik Devletleri. Yardımcı pilot ülkeler: İtalya, Türkiye ile birlikte (yer sarsıntılarının sebep olduğu zararların azaltılması)

4 — *Bilimsel verilerin karar yetkisi olan hükümet kesimlerine aktarılması*
Pilot Ülke: Almanya

5 — *Kara yollarında güvenlik*
Pilot Ülke: Amerika Birleşik Devletleri. Ortak Pilot Ülke: Federal Almanya,

6 — *Modern Sanayi toplumunda kişisel güdüleme ve grup güdülemesi*
İngiltere'de böyle bir inceleme için tedbirler alınmıştır. Pilot ülke gösterilmemiştir.

7 — *İç suların kirlenmesi*

Pilot Ülke: Kanada .
Ortak pilot ülke: Fransa, Amerika Birleşik Devletleri.

8 — *Bölgesel Gelişme Stratejisi ve Çevresi*
Bu çalışma Fransa tarafından gerçekleştirilecektir.

Bu projeler Konsey'in onayından geçmiştir. Bunların dışında şehircilik planlarına ilişkin bir konuyla, uyuşturucu madde kullanımı da «Modern Toplumun Sorunları Komitesi'ne» teklif edilmiş bulunmaktadır.

NATO'nun sorumlu olduğu nüfus sayısı ve toprak büyüklüğü:

1972'deki 15 üye memleketin nüfusu, yüzölçüsü gözönünde tutulduğunda NATO'nun her bakımdan ilgilenmesi gerektiği ve koruyup savunmasını üzerine aldığı nüfus 531.922.000 ve toprak yüzölçümü 22.201.739 km²'dir.

Bilindiği gibi 1972 yılında Türkiye'nin nüfusu 34.380.000'dir.

(EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY) EEC
AET AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU

Bilindiği gibi «*Avrupa Ekonomik Topluluğu AET*» *Avrupa Birliği*» ne atılan çok önemli adımlardan birisidir.

«Avrupa Ekonomik Topluluğu»na nasıl gelindi? Bu konuyu anlatabilmek için önce Avrupa'da «Avrupa Birliği» hareketleri üzerine kısaca bir bilgi vermek faydalı olur.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı James Monroe 1823 yılında Amerikalıların Amerika kıt'aları dışındaki Ülkelere müdahale etmeyeceğini bildiren ve fakat başka Ülkelerin de Amerika kıtalarındaki özerk Ülkelere müdahale etmemelerini savunan bir mesaj yayınlamıştı. Monroe Doktrin diye adlandırılan bu mesajında Başkan Monreo, Amerika kıtalarına olan dış müdahalelere ve sömürgeciliğe karşı olduğunu bildirmekle beraber Amerika Ülkelerinin siyasi ve ekonomik alanda da işbirliğini amaçlıyordu.

Yıllar sonra bu fikri benimseyen Amerika Birleşik Devletleri Dış İşleri Bakanı J.G. Blaine 1889'da Amerika Ülkelerinin özerkliklerine dokunulmadan siyasi ve ekonomik alandaki Birleşme fikrini tekrar ortaya atmış ve Amerika Ülkelerini Washington'da bir toplantıya çağırmıştı. Böylece 1890'da 21 Amerika Ülkesinin iştirak ettiği ve merkezi Washington olmak üzere bir «Amerika Cumhuriyetlerinin Enternasyonal Bürosu» kuruldu ve bu Büro 1910'da *Pan-Amerika Birliği* adını aldı. Ve bununla Dünya'da ilk kez özerk Ülkelerin siyasi ve ekonomik Topluluğu teessüs etmiş oldu. «*Pan-Amerika Birliği*» ırkçı değildi ve Amerika kıtalarının çeşitli ülkelerini içine alan uluslararası bir «Birlik» idi.

O yıllarda ve 1. Dünya Savaşı esnasında buna benzer *Pan-Germanizm, Pan-Turanizm* ve *Pan-Slavizm* gibi ırkçı amaç güden Birlik kavramları ortaya çıktı. Örneğin Pan-Slavizm, bütün slav milletlerin birleşme parolası idi. İttihatçıların ortaya koydukları *Pan-Turanizm* fikri de Turan dolayısıyla Türk ırkından olan Ulusları birleştirmeyi amaçlıyordu(1).

Birinci Dünya Savaşının son bulması ile bu hareketler politik alanda değerlerini kayıp ettiler. Fakat Pan-Amerika kavramını ve bu fikri ortaya koyan Amerika Birleşik Devletleri bu alandaki gayretlerini yitirmediler. Ozellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin hızla siyasi ve ekonomik ve askerlik alanında görülmemiş bir başarıya erişmesi bir gerçekti. ABD zengin ve kudretli bir Ulke olmuştu. Bu gerçek Dünya kuvvetler ve teknik kudretler dengesinde bariz bir şekilde hissedilmişti. İşte ABD'nin de bu başarısını göz önünde tutan Avusturyalı *Kont Coudenhove Kalerghi* 1923 yılında, Rusya hariç, Avrupa ülkelerini içine alan bir *Pan-Avrupa* fikrini ortaya koydu ve Paneurope adı altında bir de eser yayınladı. Ben 1924'de öğrenim için Viyana'ya gittiğimde Pan-Avrupa günlük konuşmalar arasındaydı ve Kont Coudenhove Kalerghi bu yüzden popüler bir şahsiyet olmuştu.

Bilindiği gibi bünyesinde Almanları, Macarları, Çekleri, batı Polonyalıları, Romanyalıları, Hırvatları, Slovenleri ,bir kısmı Sırpları, tüm Bosna-Herseklileri ve Kuzey İtalyanları bir devlet içinde toplayan Avusturya İmparatorluğu 1. Dünya Savaşından sonra parçalanmış ve İmparatorluğun küçücük çekirdeği olan bugünkü Avusturya geri kalmış, diğerleri ya birer devlet kurmuşlar veya birleşmişlerdi. Imparatorluk devrinde, sözünü ettiğim uluslar birbirleri ile iyi geçinmişler, birlik halinde politik, ekonomik kültrüel ve diğer alanlarda varlık ve yaşamlarını çok iyi sürdürmüşler ve mutlu da olmuşlardı.

Herhalde bundan etkilenerek ve aynı zamanda bir çok ulusun beraberce sulh ve refah içinde bulunduklarını bizzat beraber yaşayan Kont Coudenhove Kalerghi düşünmüş olmalı ki, ABD numunesini de göz önünde tutarak, Pan-Avrupa fikrini ortaya attı. Bununla «Avrupa Ekonomik ve Devlet Politikasında birleşilmesini» ve Amerika Birleşik Devletlerine benzer bir «Avrupa Birleşik Devletleri» kurulmasını öneriyordu.

---

1) Birinci Dünya Savaşında ben Bolu'da İttihat ve Terakki İlk Okulunda okurken Pan-Turanizm'in ne olduğunu biz öğrencilere hocalarımız ve çevremiz öğretmişlerdi. Bu okul İttihatçıların politik sahneden uzaklaştırıldığı zaman Gölyüzü İptidai Mektebi adını almıştır. Bugün Millî Egemenlik İlk Okulu adını taşımaktadır.

Ve böylece ilk «Avrupa Birliği» hareketi başlamış oluyordu.

Bu hareket büyük bir yankı yaratmış ise de zamanla unutuldu. Bilahare Fransız Dış İşleri Bakanı A. Briand Avrupa Birliği için bir rapor hazırlamış ve onu 1929'da BM'de açıklamışsa da bir netice alamamıştı.

Ve sonra Hitler Avrupası ve 2. Dünya Savaşı başladı.

İkinci Dünya Savaşından sonra *Avrupa Birliği* fikri tekrar ortaya atıldı. Çünkü harap olmuş, fakirleşmiş bir Avrupa vardı ve çünkü böyle bir Avrupa'nın tek tek Ulusları Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği yanında ve karşısında etkisiz zayıf ve hiç bir alanda rekabet edemeyecek durumda olacaktı ve gerçekten de öyle idi.

19.9.1946 tarihinde W. Churchill İsviçre'nin Zürih kentinde yaptığı bir konuşmada *Avrupa Birliği* fikrine temas etti ve konuşması o zaman ilgi de gördü.

14.3.1947 tarihinde Belçika, Nederland (Hollanda) ve Luxemburg arasında ekonomik, kültürel ve kısmen politik alanda dışa karşı bir Birlik, bir *Benelux Topluluğu* kuruldu. Bu Topluluk 1948'de bir Gümrük Antlaşması kararlaştırıldı. Bu küçük Topluluk, sonraları *Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)* teşekkül edince bu Birliğe yaklaşmaya başladı.

Harap olmuş Avrupa'nın tekrar kalkınması için Amerika Birleşik Devletleri Dış İşleri Bakan General George Marshall'ın gayret ve teşvikiyle 5.6.1947 tarihinde bir yardım planı olan «*European Recovery Program = ERP*» veya tanınmış adı ile «*Marshall-Planı*» oluştu.

Bu ve bunu takip eden yıllarda «Avrupa Birliği» fikri bir çok ad ve örgütler altında bazı alanlarda, özellikle gençlik, Spor ve Sosyal amaçlı kuruluşlarda gerçekleşti. Fakat bu kuruluşlar Avrupa Birliği için olumsuz değer taşımışlardı.

Ancak (7-10). 5. 1948 tarihinde La Hey'de toplanan bir Kongre sonucu *Avrupa Konseyi* kuruldu. Yine 1948'de P.H. Spaak Başkanlığında Brüksel'de üst bir örgüt olarak «*Avrupa Hareketi*» adlı bir Teşkilat oluştu. Bu hareket'in H. Spaak'dan sonraki Başkanı Fransız Schuman idi.

16.4.1948 tarihinde 17 ülkenin iştiraki ile *OEEC* = Organization for European Economic Cooperation» kuruldu. Merkezi Paris'te bulunan bu müşterek Organizasyon, bir yardım sağlama planı olan Marshall Planı'nın Avrupa'da daha düzenli bir şekilde işlemesini temin edecekti.

Diğer taraftan gerek Marshall Planı'na ve gerekse OEEC'ye karşı olan Sovyet Rusya liderliğinde 25.1.1949 tarihinde Moskova'da bir eko-

nomik toplantı yapıldı. Bu Kongre'de Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya ve Çekoslavakya arasında *Comecon* (Council of Mutnal Economic Assistance) adlı başka bir Avrupa Topluluğu kuruldu. Sosyalist Doğu Avrupa Ülkelerinin bu Örgütü, üyelerinin üretim, yatırım, halk ekonomisi planları, teknik informasyon ve araştırma koordinasyonunu, bilim adamlarının ve uzmanların karşılıklı görevlendirilmesini öngörüyordu. Bundan başka standartlaşmayı, mal ve üretim mallarının tip ayırımı ve arınmasını, petrol, elektrik şebekelerinin ve trafiğin müşterek yönetimini de amaçlıyordu. Böyle olduğu halde Topluluk tam anlamıyla bir Birlik, bir Ortak Pazar mahiyetini taşımıyordu.

Batı Avrupa Ülkeleri için daha etkili olarak, bir çok müzakerelerden sonra Fransa Dış İşleri Bakanı Robert Schuman'ın teklifi ile 14.4.1951 (ve 9 Mayıs 1951) tarihinde Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dan oluşan 6 Ülke «*Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu*»nu kurdu. Paris'te imza edilen bu antlaşmayla Kömür ve Çelik konularında küçük bir Ortak Pazar kurulmuş oldu.

Bunu izleyen yıllarda bir çok toplantı ve müzakereler yapıldı. Nihayet «Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu»ndan elde edilen tecrübelere dayanılarak 15.3.1937 tarihinde «*Roma Antlaşması*» ile Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda ve Lüksemburg arasında son şu iki çok önemli Topluluk kuruldu.

1 — Avrupa Ekonomik Topluluğu = AET (Ortak Pazar)

2 — Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu = AAET

Yeni kurulan bu «*Avrupa Ekonomik Topluluğu*» bilindiği gibi yaygın adıyla Ortak Pazar olarak tanıtılan Topluluktur ve «Ortak Pazar» denilince de bu Topluluk anlaşılacaktır.

6 Ülkeden teşekkül eden bu Topluluğa kısaca *6'lar* da denilir.

6'lar bu «Avrupa Ekonomik Topluluğu» (AET) ile ilk aşamada bir «*Gümrük Birliği*» ve aynı zamanda »Ekonomik Birlik» kurmayı kararlaştırmış oldular. Bu Birlik diğer Avrupa Ülkelerine, koşullarına göre açıktır.

Bundan başka *6'lar* Ortak Pazarı kurmakla şunları da hedef alıyordu:

1 — *Politik amaç*. Avrupa Ülkelerinin daima daha sıkı birleşmelerinin esaslarını araştırmak ve yaratmak ve bu hususlaki gayretleri artırmaktır.

2 — *Ekonomik amaç.* Topluluğun ekonomik hedefleriyle, her üye Ülkenin milli ekonomi politikası hedeflerinin birbirlerine uyum sağlanmasını temin etmektir.

Bu arada Avrupa Ekonomik Topluluğu, Roma Antlaşmasında öngörülen süreden önce üye Devletler arasında gümrük duvarlarını kaldırdı ve böylece muvaffakiyetle «Gümrük Birliğini» gerçekleştirdi. Bundan başka Topluluk Ortak Tarım Politikasını da hemen hemen tümü ile gerçekleştirmiştir.

Görülüyor ki bunlar «Avrupa Birliği»ne götüren önemli kararlardır.

Diğer Batı-Avrupa Ülkeleri olan İngiltere, İsveç, Norveç, Danimarka, Avusturya, İsviçre ve Portekiz'den teşekkül eden 7 Ülke, İngiltere'nin gayretiyle 3.5.1969'da «*Stokholm Antlaşması*» ile «*European Free Trade Association (EFTA)*» adlı başka bir Topluluk kurdu. Bu Antlaşma'ya göre sözü geçen yedi üye, ülkelerinde serbest ticaret bölgelerini kabulleniyordu.

Bu Topluluğa da kısaca *7'ler* denilir.

AET'nin ekonomik ve teknik alanda büyük başarısının etkisi altında İngiltere ve onunla bir kaç EFTA ülkesi ve İrlanda 1961'de AET'ye girmek için müracaatta bulundular. Özellikle İngiltere ile olan müzakereler uzun sürdü ve Fransa'nın karşı çıkması üzerine müzakereler bir süre kesildi. Nihayet İngiltere 1967 yılında tekrar müracaat etti ve 22 Ocak 1972 İngiltere ile beraber Norveç, Danimarka ve İrlanda AET'ye tam üye olarak kabul edildiler.

Böylece bu yeni katılan 4 ülke ile, 6'lar'ın oluşturduğu «Avrupa Ekonomik Topluluğu» diğer adı ile «Ortak Pazar» 1972'de 10 tam (esas) üyeli Topluluk oldu.

İşte bu Topluluğa da kısaca *10'lar* denilmektedir.

Tabii, Topluluğun tam üye ülke sayısı çoğaldıkça bu sayı da değişecektir. Genişleyen «Ortak Pazar» çok önemli bir Topluluktur. «Ortak Pazar» diğer adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin kurulmuş olması «Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu» ve «Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu» ile birlikte Avrupa Birliğini tereddütsüz gerçekleştirmiştir.

Diğer taraftan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun uluslararasındaki ağırlığı sadece kendisini meydana getiren Ülkelerin ekonomik güçlerinin birleşmesinden değil, kuruluşundan bu ana kadar elde ettiği başarılarından ileri gelmektedir. Bu bakımdan da AET'nın değer ve önemi gittikçe artmaktadır.

Avrupa Toplulukları'nın (1) şu dört ana organı vardır:

1 — Konsey
2 — Komisyon
3 — Avrupa Parlamentosu
4 — Adalet Divanı

Bu dört ana organ hakkında aşağıda çok kısa bilgiler verilecektir. Verilen bu bilgilerde «Avrupa Ekonomik Topluluğu» nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği tarafından Mart 1972'de yayınlanan ve bizlere Gezimizde dağıtılan Not-lardan kısmen faydalanılmıştır.

1 — Konsey (2)

Konsey Toplulukların karar Organıdır. Konsey'de her üye Ülkenin bir temsilcisi vardır ve Temsilciler ise Bakanlardır. Her üye Ülkenin Antlaşma ile tespit edilmiş sayıda oy hakkı vardır. Örneğin: Almanya, Fransa, İtalya 4 er, Hollanda, Belkiça 2'şer ve Lüksemburg 1 oya sahiptir.

2 — Komisyon

Komisyon Toplulukların eksekütif Organı, yani İcra Organıdır. Komisyon'un Konsey'de oy hakkı yoktur. Komisyon Bakanlar Konseyinin ve Hükümetlerin Antlaşma hükümlerini uygular ve İcra Organı sıfatıyla tamamen özerk olarak Toplulukların müşterek haklarını sağlar ve intgrasyonu teşvik eder.

Komisyon üye sayısı ilk kez 14 idi sonra 9'a indi ve bugün tekrar 14'dur. Bu üyeler üye Ülkelerin karşılıklı anlaşmaları ile görevlendirilir.

3 — Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu 28 Şubat 1958 tarihinde AET Ülkeleri tarafından kurulmuştur. Merkezi Fransa'nın Strassburg şehrindedir. Avrupa Parlamentosu'nda, üye ülke olan Almanya, Fransa ve İtalya'nın 36 şar, Belçika ve Hollanda'nın 14 er ve Lüksemburg'un 1 temsilcisi vardır. O halde Parlamento 142 üye ile kurulmuştur. AET'ye yeni katılanlardan İngiltere 36, İrlanda, Norveç ve Danimarka 10 ar üye ile Parlamento'nun toplam sayısı, Gezimiz yılı olan 1972'de 208 olmaktadır. Tabii AET'ye katılanlar çoğaldıkça, üye sayısı artacaktır.

---

(1) Yani «Avrupa Ekonomik Topluluğu», «Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu» ve «Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu».

(2) Bu konsey, Kont Coudenhove Kalerghi'nin girişimleri sonucu 1948'de kurulan ve Türkiye'nin de 10 temisici ile dahil olduğu Avrupa Konseyi ile karıştırılmamalıdır. Birde İsveç, Norveç, Danimarka ve İrlanda'nın kurdukları Kuzey Konseyi vardır. AET'nin Konseyi ile bunun da bir ilgisi yoktur.

Avrupa Parlamentosu yılda 8 kez toplanmaktadır.

Bakanlar Konseyi Avrupa Parlamentosuna karşı sorumlu değildir. Fakat Antlaşmalarda öngörülen hallerde Parlamentonun görüşlerini almak zorundadır.

Avrupa Parlamentosu Toplulukları yürütme organlarının faaliyetlerini kontrol eder. Ayrıca Parlamento 2/3 çoğunlukla Topluluk Komisyonunu istifaya davet edebilir.

Kısaca, Avrupa Parlamentosu AET'nin ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunun danışma ve karar organlarından birisidir.

4 — Adalet Divanı

Adalet Divanı Belçika'nın Başkenti Brüksel'de bulunmaktadır.

Adalet Divanı Avrupa Topluluklarının kuruluş Antlaşmalarının tatbikat ve yorumu ve Antlaşmalar çerçevesinde çıkabilecek ihtilafların halliyle görevlidir.

Adalet Diva'nmda, Gezimiz yılı olan 1972'de, üye ülke Hükümetlerinin karşılıklı anlaşmaları ile 6 yıl süre için seçilen yedi yargıç ve iki genel savcı görevliydi. Topluluğa yeni katılanlar yüzünden bu sayılar değişecektir.

Adalet Divanı Toplulukların icraatı ile ilgili olarak Hükümetler veya yürütme Organları tarafından alınmış kararları, icabında iptal etmek yetkisine sahiptir. Divanın kararları kesindir ve üye Ülkelerde doğrudan doğruya uygulanır.

Adalet Divanı, üye Ülkeler veya tabii ve hukuki şahıslar tarafından çağrılabilir.

Yukarıdaki ana organlardan başka yine Topluluk Ülke Devletlerinin kurduğu bir «Avrupa Yatırım Bankası» vardır. Ona da kısaca temas edilecektir.

Avrupa Yatırım Bankası EIB

«Avrupa Yatırım Bankası» 1.1.1958'de Topluluk üye Ülkeleri tarafından kurulmuştur. Topluluklarla çalışır. Fakat onlara bağlı değildir. Özerk çalışır.

Üye memleketlerce temin edilmiş olan esas sermayesi, Gezimiz yılı olan 1972'de, bir milyar (1.000.000.000) dolardır. Bu sermayeye Almanya ile Fransa, her biri, 300.000.000 dolar, İtalya 240.000.000 dolar, Bel-

çika 86.500.000 dolar, Hollanda 71.500.000 dolar ve Lüksemburg ise 2.000.000 dolar ki toplam; 1 milyar dolar ile katılmışlardır.

Avrupa Yatırım Bankası her hangi bir kazanç gayesi gütmeden, geri kalmış memleketlere kalkınmalarında, projelerinin finansmanında, yeni tesislerin kurulmasında, mevcut tesislerin modernleştirilmesinde ve yeni iş yerlerinin açılmasında yardım eder ve parasal sahalarda ve yukarıki konularda Avrupa Topluluklarının kredi müessesesidir. Kısaca geri kalmış Ülkelerin kalkınmalarında yardım etmekle ve Ortak Pazarın dengeli bir şekilde gelişmesinde yardımcı olmakla görevlidir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu aşağıdaki hedeflerini gerçekleştirmiş veya belli süreler içinde gerçekleştirmek çabasındadır:

1 — 1.7.1968 tarihinde üye Ülkeler arasında gümrük duvarları kalkmış ve malların üye memleketlere serbestçe girmesi sağlanmıştır. Bu Gümrük Birliği kısmen ekonomik birliği getirmiştir.

2 — Topluluk kendi bünyesinde tarımsal ve sosyal politikayı gerçekleştirmiştir. Bu alanlarda bazı reformlara gidilecektir.

3 — Endüstri, bilimsel ve teknik araştırmada ve enerji bölümünde çok ilerlemeler kayıt edilmiştir.

4 — Şubat 1971'de alınan bir kararla 10 yıl sonra tam ekonomik ve parasal birlik temin edilecektir.

Avrupa Ekonomik Topluluğunun uluslararası çok yönlü başka ekonomik faaliyetleri de vardır. Topluluğun esasen en önde gelen amaçlarından birisi uluslararası alanda avantajlı ticari yayılmayı ve ekonomik üstünlüğü sağlamaktır. Bunu da göz görebilir bir şekilde başarmıştır. Topluluk Amerika Birleşik Devletleri ile ticari ilişkiler düzenlemiştir. Yugoslavya dahil Avrupa içinde ve dışında bir çok ülkeler ile ticari anlaşmalar sağlamış veya bazıları ile müzakereler yapmaktadır. Hatta bir kaç ülke ile, örneğin İspanya ve İsrail ile tercihli ticaret anlaşmaları yapmıştır. Topluluk izlediği başarılı ekonomik politika ve başarılarını gittikçe yaygınlaştırmaktadır. Bunun etkisi, Topluluk nezdinde temsilci bulunduran ülkelerin sayısı hızla artmış ve 1971 yılında Topluluklar nezdinde misyonların sayısı 97'ye yükselmiştir. Yalnız, Doğu Bloku'nun Comecon teşkilatına bağlı ülkeler ile Topluluğun ilişkisi yoktur. Çünkü Comecon içinde toplanmış olan ülkeler Topluluğu resmen tanımamaktadır. Bu nedenle Doğu Bloku Ülkelerinden Yugoslavya dışında Topluluk nezdinde temsilci bulunduran ülke mevcut değildir.

Son zamanlarda Topluluğa esas üye olarak katılan Ülkeler olmuştur; Örneğin İngiltere gibi. Bunlar Topluluğun, tam katılma avantajlarına sahiptir. Türkiye ile Yunanistan, nihai amacı Topluluğa tam katılma olan Ortaklık Antlaşmaları imzalamış iselerde, henüz tam üyelikleri maatteessüf tahakkuk etmemiştir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin Türkiye ile İlişkileri

Bundan önceki kısımda Avrupa Ekonomik Topluluğu, diğer adı ile Ortak Pazar'ın oluşundan, örgütünden ve öneminden bahsedilmişti. Aşağıda Ortak Pazar'ın Türkiye ile olan ilişkilerinden kısaca söz edilecektir.

Yüzyıllar boyunca Avrupa'ya bir çok alanda çeşitli derin bağlarla bağlanmış olan Ülkemiz «Avrupa Birliği»ne ve dolayısıyla Avrupa Ekonomik Entegrasyon Hareketlerine yakın ilgi duymuş olması doğaldır. Hatta Ülkemiz bu hareketleri hassasiyetle izlemek zorundadır.

Bilindiği gibi Avrupa ekonomik alanda AET, EFTA ve Comecon gibi önemli Topluluklar teşekkül etmiş bulunmaktadır. Türkiye'nin, ekonomik alandaki bu üç İşbirliği Hareket'inden birisine katılmak istemesi de tabii ve zorunlu idi.

Türkiye bu Topluluklardan hangisine katılmalı idi? Bu soruya Türkiye'nin çıkarları bir ışık tutacaktı.

Ekonomik alanda Türkiye'nin dış ticaretinde çok önemli yeri olan ve kapsamının geniş oluşu nedeniyle siyasal, ekonomik ve sosyal alanlardaki çıkarlarımıza en uygun düşen, çok gelişmiş Ülkelerin kurduğu AET veya diğer adı ile Ortak Pazardı. Türkiye AET'yi seçti ve ona katılmağa karar verdi. Tabiidir ki yalnız bizim istememiz kafi değildi. Henüz gelişmemiş olan Türkiye'yi, Avrupa Ekonomik Topluluğu kendi bünyesine hangi koşullar içinde almak isteyeceği müzakerelerle tespit edilecekti. Bu nedenle Türkiye 31 Temmuz 1959 tarihinde ahdi bir bağ kurmak üzere Ortak Pazar'a müracaat etti.

Bu başvuruyu izleyen 4 yıl boyunca çeşitli safhalarda müzakereler devam etti ve nihayet «Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık yaratan Anlaşma» 12 Eylül 1963'de Ankara'da imzalandı ve Anlaşma taraflarca onaylandıktan sonra 1 Aralık 1964'de yürürlüğe girdi. (1)

Bu anlaşma «*Ankara Anlaşması*» diye veya «Ankara Ortaklık Anlaşması» şeklinde tanınır.

Bize verilen «Not»tan «Ankara Anlaşması'nın» Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereği ile taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik» amacını taşımaktadır.

«*Ankara Ortaklık Anlaşması*»nı yürütmek için aşağıdaki Organlar kurulmuştur:

1 — Türkiye-AET Ortaklık Konseyi

Bu Kuruluş'un yüksek karar Organıdır. Bu Konsey bir taraftan Türk Hükümeti Temsilcileri, diğer taraftan *6'ların* Hükümetleriyle Topluluk Konsey ve Komisyonun Temsilcilerinden kuruludur.

Ortaklık Konseyi Bakanlar veya Büyükelçiler seviyesinde toplanır. Konsey'de Türkiye'nin 1 ve Topluluğun 1 oyu vardır. Kararlar oybirliği ile alınır.

2 — Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu

Komisyon istişare ve demokratik murakebe vazifesini görür. Karma Parlamento Komisyonu T.B.M.M.'nden 15 ve Avrupa Parlamentosundan seçilen 15 üyeden meydana gelir. Görevi Konseyin kendisine sunduğu yıllık faaliyet raporlarını incelemektir. Konseye tavsiyelerde bulunur.

Komisyon normal olarak yılda iki toplantı yapar.

3 — Ortaklık Komitesi

Teknisyenler (uzmanlar) seviyesinde çalışır. Görevi Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'ne yardım etmektir.

---

(1) Yukarıdaki açıklamalarda ve bunları izleyen kısımlardaki bilgilerde gezimiz sırasında bize dağıtılan ve Avrupa Ekonomik Topluluğu nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği tarafından Mart 1972'de yayınlanan «Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu İle İlişkileri Hakkında Not»tan faydalanılmıştır.

«Ankara Ortaklık Anlaşması» ilk safhada bir *Kadro Anlaşması* niteliğindedir. Anlaşma Türkiye ile AET arasındaki Ortaklık'ta üç dönemden geçilmek suretiyle son hedef olarak Türkiye'nin Topluluğa tam üye sıfatıyla katılmasını öngörmektedir.

Anlaşma'ya göre Türkiye'nin tam üye olması için geçireceği üç dönem şunlardır:

1 — Hazırlık Dönemi

2 — Geçiş Dönemi

3 — Son dönem

1 — *Hazırlık Dönemi*

Bu dönem Türkiye'nin ekonomisini Topluluğun şartlarına uymaya imkan verecek bir duruma getirilmesini sağlamak içindir. Türkiye bu dönemde amaca uygun bir ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmeye gayret edecektir.

Hazırlık dönemi 5 yıl sürelidir. Zaruret halinde 11 yıla kadar uzatılabilir.

Anlaşmaya göre Topluluk Türkiye'nin bu dönemdeki çabalarına ticari ve mali alanda sağlayacağı kolaylıkla ve destekle yardımcı olacaktır.

Topluluğun bu dönemde gösterdiği kolaylık 19 çeşit ürün ve mamullerimize gümrük indirimi uygulamak şeklinde olmuştur.

Topluluğun mali desteği ise Anlaşma'ya ekli Mali Protokol (1) çerçevesinde yapılmaktadır. Süre 5 yıl tutularak Hazırlık Döneminde Türkiye'ye mali yardım, kredi şeklinde, 175 milyon dolardır. Bu meblağ her yıl 35 milyon dolarlık dilimler halinde verilmektedir. Faizi alt yapı ve saire için % 3 ve sanayileşme için % 4,5'dur. Ödemesiz dönem 7 yıl, ödeme süresi ise 30 yıldır. Bu kredi 12 kamuya, 33 özel sektöre ait olmak üzere 45 projeye harcanacaktır. 12 kamu projesinden 6'sı altyapı ve 6'sı sanayi projesidir.

2 — *Geçiş Dönemi*

Geçiş Dönemlerinin normal süreleri 12 yıldır. Fakat istisnaî hallerde bu süre uzatılabilir.

Geçiş Döneminin ayrıntılı plan, program ve uygulama şekli, Ha-

(1) Bu ilk Mali Protokol'dur.

zırlık Dönemi sonunda imzalanacak bir katma Protokol'a konu teşkil edecektir.

Geçiş Döneminde Türkiye ile Topluluk arasında karşılıklı ve dengeli yükümler esası üzerinden bir Gümrük Birliği kurulacak, ekonominin çeşitli alanlarındaki politika ve mevzuatlerin ahenkleştirilmesi ve kişi, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sağlanacaktır.

Türkiye'nin Hazırlık Döneminden 1 Aralık 1969'da ayrılması gerekiyordu. Bu mümkün olmadı. Geniş ve uzun müzakerelerden sonra 23 Kasım 1970'de Geçiş Dönemi Anlaşmaları imzalandı.

23 Kasım 1970 günü şu üç anlaşma imzalanmıştır:

a — Katma Protokol

b — İkinci Mali Protokol

c — Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun yetki alanına giren maddeler ile ilgili Anlaşma.

Bunlardan başka Geçiş Dönemi'nde özellikle işgücüyle ilgili sorunlar düzenlenecek, işçi hareketlerinde serbestlik temin edilecektir.

a — *Katma Protokol*

Bu protokol yeni bazı hükümler yanında koruma hükümleri getirmektedir. Protokol Anlaşması, Ortaklık Anlaşmamızda yer alan esasların, Türkiye'nin gelişme hedeflerine ve ekonomik duruma uygun bir tarzda yürürlüğe konmasını sağlayacak bir uygulama anlaşması niteliği taşımaktadır. Kısaca Katma Protokol Geçiş Dönemi için öngörülen hususlar ve uygulamak sürelerini tespit etmektedir. Katma Protokol'un bir çok hükümleri bilinmeyen hükümler değildir.

Katma Protokol Türkiye için süre bakımından avantajlar tanımıştır. Şöyle ki Topluluğun Türkiye'ye tanıyacağı kolaylıklar hemen hemen azami kapsamlarıyla Geçiş Dönemi'nin daha ilk yıllarında başlıyor ve Türkiye'nin yerine getireceği vecibelerini GATT'da (1) öngörülen azamî süre olan 22 yıla yayılması kararlaştırılıyor.

Bundan başka takriben 10 yıl Türkiye'ye Kalkınması için serbestlik verilmiştir ve bu müddet zarfında Türkiye bütün büyük pazarlardan

(1) GATT - General Agreement on Tariffs and Trade. GATT bir Uluslararası Ticaret Antlaşması'dır ve üye sayısı 77'den fazladır. Antlaşma 1947 tarihinde İsviçre'nin Cenevre kentinde imza edilmiştir.

faydalanabilir ve kendisi bütün imkanlardan istifade etmeğe çalışacaktır.

Katma Protokol'da Ortaklık ülkelerince Gümrük indirimine tabi tutulacak Türk tarım ürün ve bazı sınai mallarının çeşit ve miktarlarının ayarlanması hususunda Türkiye için olumlu hükümler vardır.

Diğer taraftan Katma Protokol'da kritik hallerde Türkiye ekonomisi için Koruma Hükümleri vardır. Bunlara göre Türk Hükümeti de gerekli tedbirleri almakta serbesttir. Ancak Türk Hükümeti bu tedbirleri Ortaklık Konseyi'ne bildirmekle yükümlüdür.

Türkiye'nin bazı alanlardaki vecibeleri ise aşağıdaki gibidir: Topluluk çıkışlı ithalata uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergi ve resimler 12 yıllık normal 22 yıllık istisnai olmak üzere iki dönemde gitgide kaldırılacaktır.

Tabii Gümrük Politikasında Türkiye lehine olan hükümler de öngörülmüştür.

Katma Protokol'da Tarım alanında ve İşçi ve İşgücü politikasında şu hususlar belirlenmiştir.

1 — Tarım alanında Türkiye'nin 22 yıllık bir süre içinde tarımını ilerleterek uygulanması zaruri olan Ortak Tarım politikası tedbirlerinin kabul edebilecek şekilde Topluluk Tarım politikasına uyması temin edilecektir.

Türk Tarım ürünlerinin Topluluk içinde serbest dolaşımı için gerekli kararlar ise Ortaklık Konseyi tarafından Geçiş Dönemi sonunda alınacaktır.

2 — İşgücü alanında İşçilerin Topluluk Ülkelerinde serbest dolaşımının 1976 ila 1986 yılları arasında gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Topluluk ülkelerinde çalışan işçilerimizle aileleri lehine, Ortaklık Konseyi, işçilerin yaşlılık, emeklilik, ölüm ve sakatlık gelir ve aylıklarıyla çalışma, sağlık hizmetleri ve sigorta alanında sosyal güvenlik konusunda kararlar alacaktır. Böylece işçilerimizin gelir ve aylıklarının da Türkiye'ye transferi imkan dahiline girmiş olmaktadır.

3 — Bunlardan başka Katma Protokol'da «yerleşme hakkı, hizmetler, ulaştırma ve ekonomi politikalarının yaklaştırılması» konularında da hükümlere yer verilmiştir.

Gezimiz yılı olan 1972'de bize verilen bilgiye göre Türkiye'nin 1971'-de bütün Avrupa'da 530.725 işçisi vardır. Bu işçilerimiz Türkiye'ye 1971 yılında 471 milyon dolar getirmişlerdir.

b) *Mali Protokol*

Bu Mali Protokol Topluluğu Ülkemize, proje kredilerine ilişkin tahsis ettiği ikinci Mali Protokol'dur ve yeni döneme aittir. Katma Protokol'a ektir.

İlk, yani birinci Mali Protokol bilindiği gibi «Ankara Ortaklık Anlaşması»na ekli Mali Protokol idi ve o Anlaşma'ya göre Topluluk Türkiye emrine 175 milyon dolarlık bir kredi meblağı tahsis etmişti.

Bu ikinci Mali Protokol ise Türkiye'nin bu yeni dönemde, kalkınmasını hızlandırmak üzere yapacağı gayretlere katkıda bulunmak amacı ile Topluluğun memleketimize 195 milyon dolarlık bir kredi meblağının tahsisini öngörmektedir. Bu meblağ ikinci Mali Protokol'un yürürlüğe girmesi ile başlayıp 23 Mayıs 1976 tarihine kadar yıllık taksitler halinde Türkiye'nin emrine tahsis edilebilecektir. 195 milyon dolarlık bu krediye 8 yılı ödemesiz olmak üzere 30 yıl süre, altyapı ve buna benzer projelere % 2,5 ve sanayi projeler için % 4,5 faiz tanınmıştır.

Bilindiği gibi birinci Mali Protokol gereğince Hazırlık Dönemi için Türkiye'ye 175 milyon dolarlık kredi de aynı süre ve faiz miktarı ve aynı cins projeler için verilmişti.

c) *Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun Yetki Alanına giren maddeler ile ilgili Anlaşma*

Genel olarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun Yetki Alanına giren maddeler Topluluk Gümrük Birliği dışında bırakılmışlardır. İmkan ve şartların zamanı geldiğinde taraflar, yani iki topluluk bu alanda Ortaklık çalışmalarını ele alacaklardır. Bu bakımdan bugün için bu anlaşma bir önem taşımamaktadır. Şekli bir Anlaşmadır.

3) *Son Dönem*

Ortaklığa Tam üye olmak için geçirilecek olan dönem «Son Dönem» in süresi belli değildir.

Bu dönem Gümrük Birliğinin tam olarak gerçekleştirilmesini, sosyal ve ekonomik durumların ve mevzuatın bütünüyle ahenkleştirilmesini sağlayan dönemdir.

Türkiye bu «Son Dönem»e henüz yaklaşmış bir durumda değildir.

Son olarak şu hususlara da temas edelim:

Türkiye'nin, dünyanın en gelişmiş ve gittikçe de büyümekte olan

Pazarını temsil eden 6'lar'a ihracatı küçümsenmeyecek kadar fazladır ve bu alanda bu Pazar Türkiye'ye daha da imkanlar sağlamaktadır.

Tarım alanında ana ihraç maddelerimiz tütün, fındık, kuru üzüm ve kuru incir olmak üzere dört çeşittir. Bunlardan başka aralarında şarap, narenciye, su ürünleri, bazı dokuma maddeleri ve halı vesaire gibi bulunan 15 yeni madde daha vardır.

Anlaşmaya göre ihraç ettiğimiz bütün bu ürünlere, çeşidine göre, bazıları için tam gümrük muafiyeti, bazıları için belli kontenjanlar içinde muafiyet ve bazıları kontenjan söz konusu olmaksızın % 50 ve % 75 oranında gümrük vergisi indirimi tespit edilmiş bulunmaktadır.

Yine Anlaşmaya göre bizim ürünlerimize gümrük indirimi yapılması yanında Topluluk çıkışlı ithalatın, Türk endüstrisinin korunması bakımından, gümrük indirimli malları % 10'dan fazla olmayacaktır. Anlaşmada % 10 gümrük indirimli bu malların miktarları ile indirim tatbik süreleri de tespit edilmiştir.

O halde Türkiye'nin Anlaşmada öngörülen bütün avantajlardan faydalanması şarttır.

Türkiye'nin Topluluk İçinde, Gezimiz Yılı Olan 1972'de Karşılaştığı Güçlükler

1 — Yeni asîl üyelerin Topluluğa katılmaları ile yeni ve «*Tamamlayıcı Protokol*»un imzasındaki gecikmeler ve zorluklar.

Topluluğun, İngiltere gibi yeni üyelerin katılmaları dolayısıyla Anlaşmalar'da yapılacak değişikliklerini bir «Tamamlayıcı Protokol» halinde saptanması gerekmektedir. Bu Protokol Türkiye ile genişlemiş Topluluğun bütün üyeleri tarafından imzalanacak ve her ülke Anayasa usüllerine göre onaylandıktan sonra yürürlüğe girecektir. Ancak imza işleri gecikmektedir.

Diğer taraftan Toplulukta Ortaklığımızla ilişkin Anlaşmaların, genişlemiş Topluluğa uydurulması hususunu, genel olarak, yalnız teknik ve hukukî acıdan ele almak görüşü hakimdi. Buna karşı Türk Hükümeti Topluluk asîl üyesinin çoğalmasıyla genişlemesi dolayısıyla Toplulukla ilişkilerimizde ortaya çıkan teknik ve hukukî sorunlar yanında ekonomik ve diğer bütün sorunların birlikte ele alınması ve çözümlenmesi gereğini ısrarla savunmakta ve bu anlayış içinde «Geçiş Dönemi»nde gerek yükümlerimiz, gerekse yararlanacağımız kolaylıklar bakımından zorunlu görülen düzenlemelerin ilkeleri hakkında görüşleri-

ni açıklamış bulunmaktadır; Bununla ilgili müzakereler devam etmektedir.

2 — İşçilerin durumu ve serbest hareketleri sorunu

Ankara Anlaşması Türkiye ile Topluluk arasında işçi hareketlerindeki serbestliğin «Geçiş Dönemi»nde gerçekleştirilmesini öngörmüştü. Fakat işgücü alanında Türkiye ile Topluluk arasında son olarak imza edilen «Katma Protokol»da ise işçilerimizin serbest dolaşımının 1976-1986 yılları arasında gittikçe gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Bu amaçla gerekli usulleri «Ortaklık Konseyi» kararlaştıracaktır. Ancak bu kararların gelecekte hangi yönde ve ne şekilde çıkacağı bilinmemektedir. Diğer taraftan işçi hareketlerinin serbestliğini Türkiye ile Topluluk üyeleri arasında bilatral Anlaşma ve ikili ilişkiler çerçevesinde tespiti ve çözümü güçlükler göstermektedir.

3 — Türkiye kendisini Topluluktan, genel preferanslardan yararlandırdığı ülkeler arasına almasını istemektedir.

Topluluğun bu son dönemde önemli hamlelerinden birisi gelişmiş ülkelerin, gelişme yolundaki Ülkeler lehine uygulaması öngörülen genel preferanslar sistemini, bu ülkelerin belli bir grubu (77'ler) lehine 1 Temmuz 1971 tarihinden itibaren ve ilk olarak uygulamaya koymuş olmasıdır. Genel preferanslar sistemi, yani mesela gümrük indirimi ve buna benzer avantajları elde eden bu Ülkeler içinde Türkiye yoktur. Türkiye bu tercihli Ülkeler arasına girmek istiyorsa da bu isteğinde güçlükler görmektedir.

Bilim Alanında İşbirliği, Çevre Sorunları ve Nato

NATO'nun, yani Kuzey Atlantik İttifakı'nın kuruluşunun ilk iki yılında İttifak içinde Bilim Alanlarında bir işbirliği düşünülmemiş veya böyle bir işbirliğine gidilmemişti. Diğer taraftan modern savaşlarda bilim ve araştırma faaliyetlerinin ve bu alanlarda eleman yetiştirmenin önemi büyüktür. O halde NATO içinde bunun gözönünde tutulmamış olması İttifakın amaçları için şüphesiz bir mahzur, büyük bir boşluk oluşturacaktı. Bilim ve araştırmayı modern savaş ve savunmalardan artık ayırmak mümkün değildi. Çünkü modern savaşlarda konvansiyonel silahlar kafi gelmemekte, daha etkili, uzaktan güdümlü kıtalararası füzeler, kısa ve uzun menzilli nükleer silahlar gibi yok edici savaş araçlarına gidilmektedir. Savunma ise artık hat savunmasından çoktan çıkmış, üç boyutlu bir savunma şekline girmiştir. Bu savaş ve savunmalar ise bilim ve araştırmasız olamaz ve bunlara karşı ilgisiz kalınamazdı.

Bu gerçekler karşısında 4-5 Mayıs 1956'da Kuzey Atlantik Konseyi Bakanlar toplantısında, İtalyan Gaetano, Norveçli Halvard Lange ve Kanadalı B. Person'dan oluşan bir (Üç Bilge Komitesi) Üçler Komitesi teşkil edilmiş ve bu Komite, Konsey'e NATO ülkelerinin askeri olmayan alanlardaki işbirliğini geliştirmek ve Atlantik Topluluğu'nun birliğini arttırmak için alınması gereken tedbirlere ilişkin tavsiyeleri içeren bir rapor hazırlayıp sunmakla görevlendirmişti. NATO'nun bu *Üçler Komitesi* (1) İttifak'a, 1956 Aralığında sunduğu bir raporda üye ülkelerince Bilim Alanında da bir Bilimsel İşbirliği önermişti. Bunun ne kadar isabetli olduğu 4 Ekim 1957'de Sovyet Rusya'nın Sputnik I'in atmosfere atılması ile önemi doğrulanmıştı. Teklif incelemelerden geçtikten sonra nihayet bilimsel ve teknik işbirliği konuları için bir Çalışma Grubu kuruldu. Bu çalışma Grubu'nun bilim alanında işbirliği üzerine yaptığı tavsiyeyi, Üye Hükümet Başkanları 1957 Aralık'ında kabul ederek 1) Ulusal temsilcilerinden oluşan ve bilimsel siyasi konulara tam yetki ile ele alabilecek bir *Bilim Komitesi* kurulmasını ve aynı za-

1) NATO - Belgeler Kitabı, sayfa 125.

manda 2) Milletlerarası Sekreterlik'te bir de *Bilimsel Danışmanlık* makamının ihdasını kararlaştırmışlardır.

Bilimsel siyaset konularında tam yetkiyle çalışan ve birinci maddede sözü edilen Bilim Komitesi'nin görevi kendi çalışma programını kendisi hazırlayacak ve bilimsel siyaset alanında çalışma grubunun NATO'ya verdiği rolü, NATO'nun ne şekilde yerine getirebileceğine dair Konsey'e tavsiyelerde bulunacaktır. Diğeri, yani Bilimsel Danışman ise Bilim Komitesi'nin çalışmalarına yön verecek ve bilimsel konularda Genel Sekreter'e tavsiyelerde bulunacaktı. Bilim Komitesi'nin önemi kısa zamanda artmıştır. Bunun neticesi bir *Bilimsel İşler Dairesi* oluştu ve Bilimsel Danışman da NATO Genel Sekreteri'nin Bilimsel İşler Yardımcısı ünvanını aldı. Özellikle araştırmacılardan oluşan Bilimsel İşler Dairesi'nin Başkanı Genel Sekreter'in Bilimsel İşler Yardımcısıdır. Bilimsel İşler Yardımcısı aynı zamanda Bilim Komitesi'ne de Başkanlık eder. Bundan görülüyorki bu teşkilat dahi bir Yüksek Yönetime bağlanmış olmaktadır.

Genel olarak Bilimsel İşler Dairesi'nin çalışma alanına şunlar girebilir: Araştırıcıların, mühendislerin ve teknisyenlerin işe alınış, yetiştiriliş ve kullanılışın düzenlenmesi; Üye ülkelerde Bilimsel ve Teknik Kaynakları geliştirmede ulusal programların hazırlanması; bilimsel mübadelelere hız vermek için uluslararası faaliyetlerin önerilmesi ve bilimsel ilerleme ile ilgili diğer teşekküller ile işbiriğinin temini.

Genel Sekreter Bilimsel İşler Yardımcısı'nın genel olarak görevleri ise şunlardır (1).

1 — NATO'yu ilgilendiren bilimsel sorunlarda Genel Sekreter'e danışmanlık yapmak ve yardımcı olmak.

2 — İttifakın askeri ve sivil makamlarıyla, üye ülkelerde bilim işlerini yürütmekle görevli kuruluşlarla, bilim alanında çalışan uluslararası örgütlerle bilimsel bağlantılar kurmak ve çalışmaları ile ilgilenmek.

3 — Bilim Komitesi'nin kurduğu çalışma gruplarının çalışmalarını yönetmek ve Bilimsel Komite'yle bu komitenin çalışma gruplarının kararlarını uygulamak.

Aşağıdaki sayfalarda temas ettiğimiz konularda Genel Sekreter Bilimsel Yardımcısı'na, dolayısıyla Bilim Komitesine yardımcı olan Komisyonlar da şunlardır:

Yaz Kursları Danışma Komisyonu,
Harekat Araştırması Danışma Komisyonu,
Meteoroloji Danışma Komisyonu,

---

1) NATO - Belgeler Kitabı, 165-166.

Radyo-Meteoroloji Danışma Komisyonu,
Okyanus-Bilim Konusunda Alt Komisyon.

İttifak'ın Bilimsel Alanda İşbirliği ve Çevre Sorunlar teşkilatına bağlı bölüm ve konular şunlardır:

1 — Bilim Komitesi

NATO üyeleri ulusal temsilcilerinden oluşan ve bilimsel siyasi konuları tam yetkiyle ele alan Bilim Komitesi ilk on yıllık çalışma döneminin temelini teşkil eden üç büyük program oluşturmuştur.

a — Bilimsel Araştırma Bursu Programı
b — Araştırma İçin Yardım Programı
c — Yaz Kursları Programı

Bilim Komitesi bunlardan başka NATO için kısa vadede önem taşıyan özel bilim alanlarında ve Okyanus - Bilim, harekat araştırması ve beşeri unsurlar v.b. gibi alanlarda faaliyet göstermektedir. Bilim Komitesi araştırma kursları ile gezici profesörler bursları sağlamıştır. Bilim Komitesi aynı zamanda Batı Dünyası'ndan uzun vadeli bilimsel gelişmeğe de ilgi duymuş ve ilgili sorunları incelemiştir.

Bilim Komitesi Genel Sekreter Bilimsel İşler Yardımcısı'nın başkanlığında yılda iki kez toplanır. 1968'de tüm bütçesi 4.300.000 dolardı. Bu meblağ Bilimsel Araştırma Bursları, Araştırma Yardımları, Yaz Kursları, Harekat Araştırması ve Beşeri Unsurlar bölümlerine değişen miktarlar şeklinde taksim edilmiştir.

2 — Bilimsel Araştırma Bursu Programı

NATO Bilim Komitesi faaliyetlerinin en önemlisini Bilimsel Araştırma Bursları teşkil eder. Bu burslarla ilgili programa göre her yıl binden fazla NATO Araştırma Bursu verilmektedir. Bugüne kadar verilen toplam burs sayısı 8000'den fazladır. Bundan kolaylıkla görülebilirki hiç bir uluslararası kuruluş NATO Bilimsel Komitesi'ninki kadar büyük çapta bir araştırma bursu programını ele almamıştır.

Normal olarak üye Ülkelere ayrılan burs sayısı, ülkelerin malî katkılarıyla orantılıdır. Bursların çoğu burslular tarafından bir yıllık veya daha fazla süreli olarak kullanılmaktadır. Adayların seçimi özellikle bilimsel değer ve seviyeye göre yapılır.

Bilimsel Araştırma Bursları harcamalarına Bilim Komitesi'nin yukarıda gösterilen 4,3 milyon dolarlık bütçesinden en büyük payı olan 2.600.000 dolar tahsis edilmiştir.

3 — Yaz Kursları

NATO Bilim Komitesi'nin dolayısıyla Yaz Kursları Danışma Komisyonu'nun hazırladığı Yaz Kursları Programı her yıl Varenna'da

(İtalya) ve Houches'da (Fransa) düzenlenen yaz kurslarına benzer konferansların veya yaz derslerinin yapılmasını öngörmektedir. Toplantılar 15 gün veya daha fazla bir süreyle yapılmaktadır. İttifakça finanse edilen bu kurslar normal olarak sabit modellere göre düzenlenmekte veya bazen yeni gereçler gösterilmekte ve orijinal teknik denemeler şeklinde olmaktadır. Yaz kurslarının önceleri yetersiz olan bütçesi 1967' de büyük miktarda artırılmıştır ve böylece matematikten astronomiye, biyolojiden tıbba kadar bilim dallarını içine alan veya diğer konuları kapsayan ve psikolojik ölçüler teorisiyle elektronik beyinlerin dillerinin programlaştırılması alanına kadar giden 50 toplantılık bir program hazırlanmıştı. 1967 yılı için bir çok çalışmalar vardı. Bunlardan bazıları şunlardır:

«Beyinde kantitif araştırma metodları» (İstanbul), «Katı eriticiler kimyası» (Hamilton, Kanada), «Protein yapısının ve fonksiyonunun moleküler yönleri» (Venedik), «Alçak basınç yapısı ve elektro magnetik dalgaların yayılması» (Aberystwyth, Galler), «Aşırı istatistik değerlerinin teknik uygulamaları» (Faro, Portekiz).

Yaz Kursları yöneticileri dünya çapında bilginlerin ve Nobel ödülünü kazanmış bilim adamlarının kurslara katılmalarını sağlamaktadır. Bundan başka, kurslara İttifak üyesi olmayan ülkelerin bilginlerinin iştirak etmeleri temin edilmiştir.

Araştırmacılara gelince bunlar NATO üyesi Ülkelerden, genellikle İngiltere'den, Birleşik Amerika Devletlerinden, Almanya'dan, Fransa'dan ve NATO üyesi olmayan İsviçre'den ve İsveç'ten gelmektedir.

4 — Araştırma Programı ve NATO'nun desteklediği Projeler

Bilim Komitesi NATO üyeleri arasında bilimsel ve teknik araştırmada işbirliğini ciddiyetle ele almıştır. Bilindiği gibi araştırma yapılmazsa bilimsel ilerleme ve gelişme ve uygarlığın yükselmesi mümkün değildir. Araştırma ise parasal külfet yükleyen bir çalışmadır. Bu nedenle Bilim Komitesi üye ülkeler araştırıcıları arasında bu işbirliğini teşvik için bir *Araştırma Yardım Programı* meydana getirmiştir.

Bu yardım programına göre çeşitli Ülkelerin Üniversite laboratuvarlarında veya kazanç amacı gütmeyen araştırma enstitülerinde ortaklaşa yapılan ve müspet sonuca götüreceği anlaşılan projelere mali yardım yapılmaktadır. NATO bu alanda bir çok projeyi desteklemiş ve destekleyecektir. NATO 1967 yılı sonuna kadar üçyüz projeye hacim ve niteliğine göre mali katkıda bulunmuştur. Örneğin Londra İmperial Koleji, Brüksel Üniversitesi, Karlsruhe Yüksek Teknik Okulu ve Marsilya Genel Kimya Laboratuarı tarafından ortaklaşa ele alman ve bu Laboratuarlarca ilgi görüp ön plana alınan «birleşik maden sülfürleri,

seleniyürleri ve tellürürlerinin kimyasal ve metalürjik incelenmesi projesidir. Diğer bir işbirliği de Nürnberg Rasathanesi ile İzmir Ege Üniversitesi arasında ikili yıldızların tutulmalarının (eklips) fotometrik incelenmesi konusundaki iki grup işbirliğidir. Bu da NATO tarafından finanse edilmiştir. Alman Rasathanesi Almanya'daki iklim koşulları ve elindeki araçlar yüzünden gerçekleştiremediği bir sürü ölçülere ilgi duymaktadır. Türk Üniversitesinin özel bir teleskopa ve bunu yerleştirmek için yardıma ihtiyaç vardır. Araştırma Yardım Programı Alman Gök bilginlerinin Türkiye'ye bu yardımı yapmalarını sağlamıştır. Belirlenen üç yıl içinde araştırmacıların ilgi duydukları ölçüler yapılmıştır.

5 — Okyanus Bilim Araştırması

Okyanusların araştırılması ve Okyanuslar hakkında daha fazla bilgi edinilmesi bütün insanlık için büyük bir değer taşır. NATO'nun da Okyanus Bilimiyle ciddi bir şekilde ilgilenmesi kuruluşu, yapılışı ve faaliyet alanları için son derece önemlidir. Çünkü birbirine denizle bağlı olan NATO ülkeleri için Okyanus-Bilim incelemeleri gerek savunma, gerek temel bilgi açısından hayati bir önem taşır.

Bu gerçek karşısında Bilim Komitesi 1959 yılında Okyanus Bilim Araştırması için bir alt-Komite kurmuştur. Yılda bir veya iki kez toplanan bu komite Okyanus Araştırması için «Yardım Programı» faslından yararlanmaktadır. Komite çeşitli ülkelerin işbirliğiyle çeşitli araştırma projeleri gerçekleştirmiştir. Sözü edilen program çerçevesinde yardım alabilmek için gerekli koşullara sahip olan bilim dalları kimya, fizik, zooloji, astronomi, biyoloji ve jeoloji ile Okyanus Bilim araştırması kurslarında incelenen diğer bütün dallardır. Fakat uzay araştırması ve basit cisimler fiziği ile diğer uluslararası kuruluşların üzerinde çalıştıkları konular ele alınmaz.

NATO Okyanus Bilim Araştırması faaliyetleri içinde şunlar da vardır:

Kuzey Denizinde fırtına dalgalarının incelenmesi; Cebelitarık Boğazıyle Feroé-Shetland Boğazındaki gözlemler; İslanda'nın güneyinde bulunan İrminger akıntısı ve Boğaziçi incelemeleri ve nihayet fiziki Okyanus bilim araştırması.

6 — Beşeri unsurlar

Bugün dünyada demokrasi ve has özgürlük yönünde askeri ve siyasi büyük bir rol ve mesuliyeti üzerine almış bulunan İttifak'ın yani NATO'nun insanoğlunun karakter, davranış, ahlak, hareket, yaşayış ve faaliyetleri, diğer bir deyimle Beşeri unsurlar ile de ilgilenmesi gerekir. O halde «Beşeri unsurlar» deyimi sosyal psikoloji, psikolojik dav-

ranış, psikofizyoloji ,sibernetik, ergoloji, ergonomi bilimlerinin tümünü, yani insanoğlunun birey olarak veya grup içinde davranışının bilimsel olarak incelenmesini kapsamaktadır.

Yukarıda «Beşeri unsurlar» için yapılan açıklamalardan da kolaylıkla anlaşılabileceği gibi, adı geçen bilimlerdeki inceleme ve çalışmaların sonuçları, yönetim, eğitim, askeri harekat, ticaret ve sanayi dahil, insan faaliyetlerinin tüm alanlarını ilgilendirmektedir.

Beşeri unsurlar konusunda bir Danışma Grubu, Danışma Komisyonu mevcuttur. Bu Danışma Grubu'nun savunma kurumlarından veya üniversite mensuplarından altı üyesi vardır. Beşeri unsurlar üzerine 1967'de bir program hazırlanmıştır. Bu programın üç amacı mevcuttur, bunlar da bilgi teatisi, üst seviyede metod öğretimi ve işbirliği yolu ile araştırmadır.

Danışma Grubu, Bilim Komitesi'nin araştırma için malî yardım taleplerini destekler.

Beşeri unsurlar Danışma Grubu Bilim Komitesi'ne ve Savunma Araştırma Grubu'na bağlıdır.

7 — Harekât Araştırması Danışma Komisyonu

Bilim Komitesi 1960'da altı üyeli «Harekât Araştırma Danışma Komisyonu»nu kurdu. Bu Komisyon'un görevi harekat araştırması yöntemlerini ve bu yöntemlerin kullanılmasının gelişmesini ayarlamaktır. Komisyon'un diğer bazı görevleri şunlardır: Az gelişmiş ülkelerde harekat araştırması uzmanlarına konferanslar verdirmek; Harekât araştırması gruplarına uzmanlar göndererek yardımcı olmak; Harekât araştırmasına gerekirse burslar tahsis etmek.

Harekât Araştırma Danışma Komisyonu da Bilim Komitesi'ne ve Savunma Araştırma Grubu'na bağlıdır.

8 — Meteoroloji Sorunları

Bilim Komitesi Meteoroloji Sorunlarıyla da ilgilenmektedir. 1959 yılında Genel Sekreter Bilimsel İşler Yardımcısı tarafından yirmialtı üyeli bir *Meteoroloji Danışma Grubu* kurulmuştur. Bu Grup yılda bir kez toplanır. Yaz Kursları ile araştırma projeleri düzenler ve özellikle meteorologların yetiştirilmesi için üye ülkeleri teşvik eder.

Bu alanda en önemli araştırma projesi NATO ile İtalyan makamlarının ortaklaşa düzenledikleri ve çeşitli ülkelerin meteorologlarının işbirliği yaptığı «Alp Rüzgarlarında Siklonların Gelişmesi» incelenmesi olmuştu.

Faaliyet ve uğraşıların lüzumluğu üzerine seçilen Danışma Komisyonları ise elektromagnetik dalgaların yayılması üzerine hava koşulla-

rının etkisi, radyo transmisyonu ve yansıma metodlarıyla atmosfer fiziğinin birbirine yakından bağlılığı ve radyometeorolojiyi içeren sorunlar üzerine incelemeler yapmışlardır.

İttifak'm meteoroloji sorunları alanında çalışan uzmanların dolayısıyle Danışma Gruplarının sinoptik, klima gözlem ve ölçüleri ile sismoloji alanındaki olaylarla da ilgilendikleri tabiidir.

9 — Savunma Araştırma Grubu

Diğer taraftan NATO'nun askeri Savunma Araştırma Grubu NATO içinde Savunma için araştırma konusunda belli başlı sorumlulukları yüklenmiştir.

Bilindiği gibi NATO'nun askeri kuruluşlarının kendi araştırma kurumları vardır; örneğin:

La Haye'deki SHAPE Teknik Merkezi; La Spezia'daki SACLANT Denizaltısavar Araştırma Merkezi; Paris'teki Hava Uzay Araştırma Grubu (AGARD)'dur.

Bilim Komitesi bunlardan, mesela AGARD ile, eritilemiyen madenler konusunda işbirliği yapmıştır.

10 — Von Karman Enstitüsü.

Belçika Başkenti Brüksel'in 6-7 km güneyinde bulunan 11.300 nüfuslu Rhode-Saint-Genése kasabasında. Akışkanlar dinamiği konusunda çalışan «Von Karman Enstitüsü» adında bir enstitü vardır. İttifak' ın «Bilim Komitesi» bu enstitünün çalışmalarına büyük ilgi göstermiş ve bu enstitü ile işbirliği yapmıştır. Von Karman Enstitüsü'nün giderleri oniki yıldan beri tüm NATO ülkeleri tarafından karşılanmaktadır.

NATO, Bilim ve Teknolojinin gelişmesi için diğer teşvik ve gayretlerde de bulunmaktadır. Özellikle İttifak üyelerinin en üstün bilim adamlarından oluşan seçkin bir grup 1960 Ekim'inde «Batı bilim gücünü kuvvetlendirecek araçlar» konusunda çalışmalar yapmış, rapor vermiş bu hususta karşılaşılan engelleri incelemiş ve bunların giderilmesi için yollar göstermiştir. Yine aynı Grup NATO'ya diğer siyasi, ekonomik ve idari alanlarda da önerilerde bulunmuştur.

11 — Kompüter Bilimi.

Eriştiğimiz uygarlık seviyesinde bilimsel, teknik, ekonomik, istatistik ve idari kuruluşların donne ve problemleri, araştırmaları, enformasyon ve planlamaları, çok sayılı sistemlerin çözümlenmesi, kısaca bütün bunların hesap ve örgütsel işlemleri bugün artık modern hesap makinelerine, dijital hesap tesislerine, kompüterlere ihtiyaç göstermek-

tedir. İşte bu nedenle Bilim Komitesi kompüter bilimine büyük bir ilgi göstermiş ve göstermektedir. Bu arada bir uluslararası Kompüter Enstitüsü'nün kurulması konusu uzun zaman incelenmiş bulunmakta ve bir çok NATO faaliyetleri içinde sürdürülen araştırmalarda kompüterlerden büyük çapta faydalanılmaktadır.

12 — Çevre Sorunları ve NATO

Bu anılarımın 170'inci sayfasında 12 Haziran 1972 Pazartesi saat 16.00'da Milletlerarası-Sekreterlik çevre sorunları uzmanı Amerikalı M. Spielman'ın «Çevre Sorunları ve Kuzey Atlantik İttifakı» üzerine yaptığı açıklamalara ve bu hususlaki karşılıklı konuşmalara temas etmiştim.

Başlangıçta NATO'nun çevre sorunlarıyle ilgilenmesi ve İttifak'ın böyle bir görevi üzerine alması incelenmiş, bazı kişilerce böyle bir görev détente için bir engel teşkil eder düşüncesiyle eleştirilmiştir. Bazı çevrelerce ise mevcut başka kuruluşların bu işi daha iyi yapacakları öne sürülmüştür. Ancak Kuzey Atlantik Antlaşması'nın genel olarak üyelerine, halklarının «istikrar ve refahını sağlamağa has» koşullarını geliştirmeğe davet eden ikinci maddesi gereğince çevre sorunlarının NATO tarafından ele alınmasının doğru ve uygun olacağı anlaşılmış ve böylece NATO içinde çevre sorunlarının çözümlenmesi işbirliğine de gidilmiştir.

13 — Modern Toplumun Sorunları Komitesi MTSK

Genel Sekreter Bilimsel İşler Yardımcısı'nın sorumluluğu altında çalışan MTSK, yani «Modern Toplumun Sorunları Komitesi» «Pilot Ülke» fikriyle modern toplumun sorunları alanında bir çok proje hazırlamış ve projelerin çoğu Konsey tarafından onaylanmıştır (Sayfa 251). MTSK'nın bu çalışmaları insanoğlunun refahı bakımından çok değerlidir ve büyük takdire layık projelerdir.

Tüm insanlığı ilgilendiren herhangi bir proje ve tasarının öncülüğünü yapan «Pilot Ülke» çalışmalarına katılmaları için NATO dışındaki ülkelerin temsilcileri de genellikle davet edilmektedir.

OECD (ORGANİZATİON FOR ECONOMİC CO-OPERATİON AND DEVELOPMENT) İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA TEŞKİLATI

OECD ne AET gibi bir kokal Antlaşma ve ne de «Birleşmiş Milletler» gibi bir uluslararası teşkilattır. OECD yalnız 23 ulusun, para, ekonomi ve pazar topluluğudur. OECD'de daima bu alanlarda yeni fikir, düşünce ve görüşlere ve yeni metodlara yer verilmektedir.

OECD'nin kuruluşu ve tarihi

OECD'den önce bir OEEC (Organization for European Economic Co-operation) yani Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı vardı (sayfa 254). Bu ilk OEEC teşkilatı'nm kuruluşu da şöyle olmuştu.

İkinci Dünya Savaşından sonra, harap olmuş Avrupa'nın tekrar kalkınması ve iktisadi durumunun düzelmesi için bilindiği gibi bir *Marshall-Planı* vardı (sayfa 254). Bu bir yardım sağlama planıydı. Marshall-Planının Avrupa'da daha düzenli bir şekilde işlemesi amacıyle *17 ülke* tarafından 16.4.1948 tarihinde OEEC (Organization for European Economic Co-operation) Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı kuruldu (sayfa 254). Bu Teşkilat üye ülkeler arasında bir ekonomik ayarlamayı ve Marshall Planının para, araç ve gereçlerinin hatalı ve yanlış dağıtımını ve yönetimini önlemeye ve genellikle planın Avrupa Ekonomisiyle kaynaştırmayı amaçlıyordu. Bunlar için de ticari mania ve güçlüklerin yavaş yavaş kaldırılmasını ve dolayısiyle liberalleşmenin teminini ve müşterek bir ödemeler trafiğinin gittikçe iyileştirilmesini de öngörüyordu.

OEEC'nin organları şunlardı:

Her şeye yetkili olan OEEC Konseyi. Konsey'e bütün üye ülkeler

dahildi. İkinci organ ise 7 *üyeden* oluşan İcra Komitesiydi. Nihayet bir de daimi Genel Sekreterlik vardı. Fakat Genel Sekreterin doğrudan doğruya üye ülkelerin ekonomik politikasına karışma hak ve yetkisi yoktu. Genel Sekreter'in görevi programları ve Konsey için istatistik bilgi ve dokümanları hazırlamaktı. OEEC Konseyinde kararlar oybirliği ile alınırdı.

OEEC'nin faaliyet gösterdiği yıllarda dünya ekonomisi değişme ye başladı. Özellikle endüstri ülkelerinin ekonomik kapasiteleri büyüdü ve müşterek amaçlı Birleşmeler kurulmağa başladı. Örneğin 1951'de «Kömür ve Çelik Birliği» kuruldu (m. 33) ve daha sonra 1957'de AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) diğer adı ile «Ortak Pazar» ve sonra EFTA kuruldu (sayfa 255 ve 256).

Temmuz 1956'da OEEC'nin Genel Sekreteri Konsey'e Avrupada bir serbest bölgenin yaratılması için bir plan hazırlamış ve fakat bu planın uzun müzakereleri 1957'de sonuç vermemişti.

Siyasi ve daha geniş ekonomik tedbirleri öngörmüş olan AET ve EFTA teşkilatları aynı zamanda OEEC'nin esas gördüğü işleri kısmen yapıyordu. Bu nedenle 1960 yıllarında OEEC de bir reforma ve değişikliğe gidilmesi ele alındı ve ekonomik alandaki tüm gelişmeler gözönünde tutularak dar bir manada yeni uluslararası bir ekonomik Birlik Örgütü kurulması istendi. Bu meyanda Ortak Pazar (EEC, AET) ve diğer Kuruluşlar ve bir çok ülkelerle temaslar yapıldı. Bu temaslarda ABD doları ve diğer ülkelerin paraları arasında daha sağlam bir bağlantının gerçekleşmesi yanında ekonomik durumlar ve Ticari ilişkiler göz önünde bulunduruldu. Sonunda OEEC'nin adı değiştirildi ve OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) yani «İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı» oldu. Türkiye de dahil 20 ülkenin Bakanları bu yeni OECD antlaşmasını imza için ilk kez Paris'te buluştu ve Paris'te Salon de l'Horloge at the Quai d'Orsay'de (1) 14 Aralık 1960 tarihinde OECD antlaşması imza edildi. Antlaşma takriben bir yıl sonra, yani 30 Eylül 1961'de resmen geçerlilik kazandı.

Böylece OECD (İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) kurulmuş oldu.

Fakat, OEEC'nin serbest ticaret bölge düşünce ve çabaları devam etti ise de bunda da, aynı düşünce AET ve EFTA Teşkilatları içinde yer almış olduğundan, büyük bir ilerleme kayıt edilmedi.

İktisadi İşbirliği ve Kalkında Teşkilatı OECD'nin Merkezi Paris'de

1) Quai d'Orsay Sarayının l'Horloge salonunda.

dir. Ve bu merkez 2, rue André Pascal, Paris 16e adresteki yeni binası ile aynı yerde bulunan *Chateau De La Muette*'de faaliyettedir. Organlarını Konsey, İcra Komitesi ve Genel Sekreterlik teşkil eder. Bütün üye devletlerin temsilcilerinden teşekkül edn OECD Konsyi, genel siyaset ve idari kararlarla ilgili meselelerde nihai yetkiye sahiptir. Bazen Bakanlar ve çoğunlukla temsilciler seviyesinde toplantılar yapılır. İcra Komitesi 11 üye ülkenin temsilcilerinden kurulur. Başlıca görevi Konsey'e sunulacak meseleleri önceden incelemektir. Teşkilatın Genel Sekreteri Hollanda'lı Mr. Emile van Lennep'dir.

Bu üç ana organ yanında Genel Sekreterliğe bağlı olan Uluslararası Sekreterlik vardır.

OECD'nin bugün Türkiye de dahi olmak üzere 23 asil üyesi vardır. Bu üye ülkeler şunlardır:

Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İslanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Kanada, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan. Bunlardan başka Avustralya, Yugoslavya ve Yeni Zeland özel statülü ülkelerdir.

Türkiye'nin OECD'ye katılışı 29.03.1961 tarih ve 293 sayılı yasayla gerçekleşmiştir. Önce İştirakçi üyeler olan ABD ile Kanada'ya tam üyelik hakkı tanınmıştır. Kısa bir süre sonra Japonya ile Finlandiya teşkilata tam üye olarak katılmışlardır. Özel statüye sahip olan, mesela Yugoslavya sadece bazı faaliyetlere katılabilir. Yeni Zelanda'nın OECD ile olan ilişkileri ise yalnız teşkilatın tarım kalkınma faaliyetlerini kapsar.

Görülüyor ki OECD içinde Avrupa ülkelerinden başka, deniz aşırı ülkelerden de üyeler vardır. Bunu göz önünde tutarak şu hususun tekrar belirtilmesi yararlı olur. OECD, Ortak Pazar (AET) gibi bir antlaşma, ve «Birleşmiş Milletler» gibi uluslararası, yani tüm ulusları içine alan bir teşkilat değildir. OECD yalnız siyasi ve ekonomik esaslara dayanan bir çeşit Atlantik Ortaklığı ve dolayısıyle Kalkınma Yardım Koordinasyonu'nu hazırlayan ve yürüten bir örgüttür ve 25 ulusun para, ekonomi ve pazar topluluğudur (sayfa 204).

Üye Devletler müşterek çabalara dayanarak brüt sosyal üretimlerini, her geçen belli bir döneme nazaran, belli bir yüzde yükselteceklerdir. Fakat bu operasyonlarda fiyat stabilitesi ve ödeme bilançosunun dengesi bozulmıyacaktır. Ticari-politiksel bölge açısından Amerika Birleşik Devletleri, OECD'yi Amerika Ortak Pazar ülkeleri arasında bir dengeleme institüsiyonu, dengeleme kuruluşu, olarak görmektedir.

OECD teşkilatı içinde bir DAC (Development Assistance Committee) Kalkınma Yardım Komisyonu vardır. DAC her şeyden önce münferit ülkelere yapılacak yardımlardaki tedbirlerin ve ihtiyaca uygun hareketlerin geniş bir koordinasyonunu temin eder. Gelişen ülkeler için özel tedbirler alınmıştır. Bu özel tedbirlerin en önemlileri Türkiye ve Yunanistan Yardım Konsorsiyumlarıdır.

Büyük Lugat ve Ansiklopedi Meydan - Larousse (Cilt 6, sayfa 258) OECD'nin, yani İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın başlıca üç ilkesini şöyle özetliyor:

1 — Üye ülkelerde sürekli ekonomik büyüme ve iş imkanları ve yüksek bir hayat standardı sağlamağa çalışmak

2 — Üye ve üye olmıyan, kalkınma halindeki, ülkelerin ekonomik gelişmesine katkıda bulunmak

3 — Dünya ticaretinin, karşılıklı ve eşit koşullar içinde uluslararası yükümlülüklere uygun olarak gelişmesine yardımcı olmak.

OECD *(İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) Organları*

1 — *OECD Konseyi*

Konsey bütün üye devletlerin temsilcilerinden oluşur. Tüm genel siyasî ve idarî kararlarla ilgili konularda nihai yetkiye sahiptir (sayfa 279).

2 — *İcra Komitesi* (Executive Committee)

Onbir üye ülkenin temsilcilerinden kurulur (sayfa 279). Başlıca görevi Konseye sunulacak meseleleri önceden incelemektir.

3 — *Genel Sekreterlik*

Genel Sekreterliğin esas görevi, programları ve Konsey için istatistik bilgi ve dokümanları hazırlamaktır.

Bu ana organların yönetiminde çeşitli konu ve alanların Komisyonları (Komiteleri) vardır.

Aşağıda OECD'nin bu komisyonlarının (komitelerinin) bir özeti verilmiştir.

I — *Financial Affairs* = Malî Meseleler.
«Mali Meseleler»in şu komisyonları vardır:

1 — Boord of Management of the European Monetary Agreement (Avrupa Para Antlaşması İdari Konseyi)
The European Monetary Agreement (EMA)

2 — Committee for Invisible Transaction
Görülmeyen Transaksiyon (Uzlaşma) Komisyonu

Bu Komisyon 12 (oniki) uzmandan teşekkül eder. Bu uzmanlar görülmiyen (ticari) transaksiyon operasyonlarının liberalizasyonunu, ve sermaye hareketleri yasalarının ve benzerlerinin tatbik şekillerini izlerler.

3 — Payments Committee = Ödemeler Komisyonu

4 — Committee on Financial Markets = Malî Pazarlar Komisyonu

5 — Group of Financial Statisticians = Malî İstatistikçiler Grubu

OECD tarafından her yıl 10.000 sayfadan fazla istatistik çizelgeleri hazırlanır; ve bunlar üye ülkelerin hükümetlerine ve bütün dünyanın ticari ve araştırma kuruluşlarına gönderilir.

6 — Fiscal Committee = Fiscal Komisyonu
(Hazine ve Malî İş İlişkileri Komisyonu)

7 — İnsurance Committee = Sigorta İşleri Komisyonu
Sigorta Komisyonu

8 — Tourism Committee = Turizm Komisyonu

9 — Committee of Experts on Restrictive Business Practices = Mahdut Ticari Tatbikat Uzmanları Komisyonu

10 — Maritim Transport Committee = Deniz Taşımacılığı Komisyonu

Birleşmiş Milletlerin UNCTAD (Uniedet Nations Conference on Trade and Development)'le bağlantısı vardır.

11 — Consumer Policies Committee = Tüketici Politikası Komisyonu (Tüketim Politikası Komisyonu)

12 — Greek and Turkish Consortia = Yunan ve Türk Konsorsiyumları

II — *Trade Committee*

Ticaret Komisyonu

Ticaret Komisyonu Uluslararası GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) ve UNCTA ile işbirliği içindedir. GATT (Tarifeler ve Gümrük Üstüne Genel Antlaşma) 1947'de Cenevre'de imzalanan «Tercih ve Himaye» esasına dayanan karşılıklı ticaretin kolaylaştırılması üzerine olan uluslararası bir Antlaşmadır.

III — *Development Assistance Committee DAC* (sayfa 280).

Kalkınma Yardım Komisyonu

IMF International Monetary Found (Uluslararası Para Fonu) ve BIRD ile işbirliği yapar.

IV — *Teknical Co-operation Committee*

Teknik İşbirliği Komisyonu

Bu Komisyon OECD'nin bazı Avrupa üyeleriyle Yugoslavya'nın mahdut bir program içinde ekonomik kalkınmalarında da yardım eder.

V — *Environment Committee*

Çevre Komisyonu

Bu Komisyon çevre problemleri, su, hava kirlenmeleri, gürültü ve kentlerin kalkınma problemleriyle ilgilenir.

VI — *Economic Policy Committee*

Ekonomik Palitika Komisyonu

Bu Komisyon'un ödeme dengesi, ekonomik büyüme ve fiyatların stabilitesi problemleri görevi dahilindedir.

VII — *Economic and Development Review Committee*
Ekonomik ve Kalkınma Kontrol (Değerlendirme) Komisyonu

Bu Komisyon sırasiyle her üye ülkenin ekonomik durumunun yıllık etüdünü ve incelemesini yapar ve bunun için de karşılaştırma metodunu kullanır.

VIII — *Committee for Scientific and Technological Policy*
Bilimsel ve Teknolojik Politika (Tutum) Komisyonu
Scientific and Technical Information Policies
Bilimsel ve Teknik Haberleşme Politikası

IX — *Education Committee*
Eğitim komisyonu

X — *Manpower and Social Affairs Committee*
İnsan Gücü ve Sosyal İşler Komisyonu

XI — *Industry Committee*
Endüstri Komisyonu

XII — *Energy Committee*
Enerji Komisyonu

XIII — *Committee for Oil*
Petrol Komisyonu

XIV — *Committee for Agriculture*
Tarım Komisyonu
Tarım ve Gıda maddesi
Toprağı kullanma ve ondan faydalanma, planlama

XV — *Fisheries Committee*
Balıkçılık Komisyonu

Genel Sekreterliğe bağlı Uluslararası Sekreterlik

Uluslararası Sekreterlik OECD Genel Sekreterliğine bağlıdır. Uluslararası Sekreterlik üye ülkelerin vatandaşı olan seçilmiş memurlarından kuruludur. OECD Genel Sekreteri, Uluslararası Sekreterliğin yönetiminden sorumludur. Uluslararası Sekreterlik, dolayısiyle bu sekreterliğin başı olan kişi OECD Genel Sekreterine, görevini yerine getirmekte yardımcı olur.

Uluslararası Sekreterlik personeli, doğrudan doğruya OECD Genel Sekreterine karşı sorumludur. Bu personel kendi hükümetlerinden emir alamaz ve Paris'teki Genel Merkezde çalışır.

Uluslararası Sekreterlik direktörlüklere ayrılmıştır. Çalışmaları içine Komisyonların baktıkları ve inceledikleri bütün konu, işlem ve anlaşamamazlıklar girer.

Uluslararası Sekreterliğine şu kuruluşlar bağlıdır:

1 — *Development Centre*
Kalkınma Merkezi

2 — *European Nuclear Energy Agency* (ENEA)

Avrupa Nükleer Enerji (Ajanı) Bürosu

Bu kuruluş aşağıdaki teşkilatlarla işbirliği yapar:
The European - American Nuclear Data Committee (EANDC)
The European - American Committee on Reactor Physics (EACFP)

The Committee on Reactor Safety Technology (CREST)
The İnternational Atomic Energy Agency (IAEA) ve Euratom.

3 — *Centre Educational Research and Innovation* (CERI)
Eğitimsel Araştırma ve Yenileme Merkezi

Ford Vakfı'nm 1.000.000 dolarlık yardımının, bu Merkezin 1 Temmuz 1968'deki kuruluşunda çok büyük katkısı olmuştur.

4 — *Special Programmes*
Özel Programlar

a — Educational Building
Eğitimsel yapılar
b — Co-operation in Road Research
Yol araştırma işbirliği

Türkiye Konsorsiyumu

OECD teşkilatı içinde Greek and Turkish Consortia yani Yunan ve Türk Konsorsiyumları bulunmaktadır.

Türkiye Konsorsiyumu 1962'de OECD'nin himayesi altında Türkiye'nin uzun vadeli ekonomik kalkınması için malî yardım temin etmek amacıyle kurulmuştur.

Konsorsiyum'da daima OECD'nin çok gelişmiş ülkelerinden olmak üzere 14 üye vardır. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası da Konsorsiyumun bir üyesidir. Uluslararası Para Fonu ve Avrupa Yatırım Bankası ise Konsorsiyumda gözlemci olarak bulunur.

Türkiye, Teşkilatın asil üyelerinden birisi olması nedeniyle Türkiye Konsorsiyumu, OECD'nin normal çalışmalarına ek bir faaliyet alanı teşkil eder.

Yine 1962'de kurulan Yunanistan Konsorsiyumu da buna uygun bir şekilde çalışmaktadır.

Türkiye ve Yunanistan Konsorsiyumları, bu ülkelere OECD örgütünün diğer üye ülkelerinin uzun vadeli yardım yapmalarına ve bu malî yardımların gerçekleşmesi için gösterilecek (gösterilen) gayretleri koordine eder ve destekler.

Siyasi Danışma (1)
Siyasi Komite (2)

---

1) ve 2) Bu yazıda çoğunlukla Kuzey Atlantik Antlaşması teşkilatı; NATO - Belgeler kitabından faydalanılmıştır. Kitap NATO Genel Sekreteri Manlio Brosio zamanında Ajans - Türk Matbaacılık Sanayii (Ankara) tarafından basılmıştır.

1949'da imzalanan Kuzey Atlantik İttifakı'nın ilk kuruluşunda, Kuzey Atlantik İttifakı örgütü her şeyden önce bir Savunma Kuruluşu idi. Esas amacının Savunma olduğu İttifak'ın ilk bildirilerinde vurgulanmıştır. Savunmadan ise tecavuza kuvvetle karşı koymak, yani askerî Savunma anlaşılıyordu; ve İttifak'ın ilk kuruluş yıllarında çalışmalarını savunma planlarının uygulanmasına yöneltmiştir.

Diğer taraftan Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imza edilmesi Avrupa'da bir çok ülkeleri işgal eden ve ordularını silah altında tutan Sovyetler Birliğine, Avrupa'da girişilecek açık bir saldırının ciddi sonuçlar doğuracağını esaslı bir şekilde anlatmış oluyordu.

Fakat sadece askerî kuvvetle amacına ulaşamayacağını anlamış olan Sovyetler Birliği Demir Perde boyunca silahlı kuvvetlerini tutmağa devam etmekle birlikte Batı üzerindeki tehdidi'nin mahiyetini ve yerini değiştirmiş ve daha geniş bir cephede mücadele etmek üzere bir yıpranma politikası gütmüştür. Bu politika kendini tüm beşeri faaliyetlerde ve bütün dünyada göstermiştir. Sovyetler Birliğinin savunma siyaseti yanında, bu siyasî, iktisadî ideolojik, kültürel, eylemli ve tedhişsel sızma politikasının Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika'da ciddi etkileri ve meyveleri görülmeğe başlamış ve bir çok ülkeler bu telkin ve sızmalar yüzünden sarsıntılara maruz kalmıştır. Doğal olarak, Sovyetlerin, dolayısıyle Doğu Bloku ülkelerinin bu siyasi hareketleri idare eden merkezleri vardır.

Kuzey Atlantik İttifakı, Sovyetlerin her yöndeki bu yıpratma politikasına karşı daha fazla ilgisiz kalamazdı. Va'ka NATO'nun da bir «*Siyasî Danışması*» vardı ve bu «*Siyasî Danışma*» ilkkez 1950 Mayısında Yardımcılar Konseyinde ele alınmış ve uygulanmaktaydı. İlk zamanlar yalnız üye ülkeler arasında sıkı bir siyasî işbirliğinin gerektiği anlaşılmış ve bu nedenle de Siyasî Danışma meydana gelmişti ve yardımcılar çeşitli görevleri arasında, Antlaşma Çerçevesi içinde ortak menfaatla ilgili siyasal sorunlarda görüş teatisinde bulunmakla yükümiü tutulmuşlardı. Va'ka İttifak'ın ilk günlerinden itibaren Siyasî Danışma'ya yer verilmişti; ama «Siyasî Danışma» faaliyet alanları yine de çok sınırlıydı. Sovyetlerin bu alanlardaki başarılı faaliyetleri karşısında, İttifak içinde zamanla bu alanda yapılacak çok şeyin olduğu anlaşıldı.

Siyasî Danışma doğal olarak Genel Sekreterin Başkanlığında toplanan Kuzey Atlantik İttifakı Konseyi'nin emrinde bulunacağı pek tabiidir.

Kuzey Atlantik Konseyi, 1952 Nisan'ında sürekli şekilde toplanma-

ğa başladığı vakit, aynı yıl Lizbon Konferansında kabul edilen tavsiyelere uygun olarak Siyasi Danışma alanını genişletmeğe başladı. 1954 Nisan'ında bütün müttefikleri ilgilendirecek siyasal bilgilerden Konseyi haberli kılmak üzere üye ülkelere çağrıda bulunulması kararı alınınca Konsey'in bu konudaki yetkileri de kuvvetlendirilmiş oldu.

NATO içindeki siyasî olaylar, ve yapılanlardan fazlasını yapmak gerektiği hissi 1956 Mayısında Bakanlar seviyesindeki toplantısında Konsey'i askeri olmıyan alanda işbirliği yapmakla ilgili Komite kurmağa yöneltti. «*Üçler Komitesi*» diye adlandırılan bu Komite «askerî olmıyan alanlarda NATO ülkeleri arasındaki işbirliğini artırmak için alınacak tedbirler konusunda Konsey'e tavsiyelerde bulunmakla» yükümlü tutulmuştu. 13 Aralık 1956 da, Süveyş olaylarından bir süre sonra Konsey tarafından kabul edilen Üçler Komitesi Raporu ve tavsiyeleri NATO içinde Siyasî Danışma'yı ilk kez önplana getirmiş oldu ve bu durum o tarihten beri hızlı bir şekilde gelişmeye yol açtı.

13 Aralık 1956'da Kuzey Atlantik Konseyinde kabul edilen Üçler Komitesi Raporu'nun tavsiyesi üzerine 1957'de Siyasi Danışma Komitesi kuruldu.

Siyasi Danışma'yı daha önce Siyasî Danışmanlar yürütüyordu. 1957' de Siyasi Danışma Komitesi adı *Siyasi Komite* oldu.

Siyasî Danışma, dolayısıyle Siyasi Komite Genel Sekreterin Başkanlığı altında toplanan Kuzey Atlantik Konseyi'ne dolayısıyle Genel Sekreterliğe bağlıdır; ve Siyasi Danışma, onların görevi içindedir. Fakat Konsey'in görevlerinin çok olması dolayısıyle ona bu alanda Siyasi Komite yardımcı olmaktadır.

Siyasi Danışma, dolayısıyle Siyasi Komite üye Hükümetleri her yönde haberli kılmak, danışma alanını genişletmek, Doğu-Batı ilişkilerini her gün izlemek, komünist dünyasının her faaliyetini takip etmek, tehlikeye açık bölgelerin savunma sorunlarını hassasiyetle izlemekle de yükümlüdür.

İttifak için hayati önem taşıyan dünyadaki eğilim ve gelişmeleri, özellikle Sovyet politikasının eğilimlerini devamlı izlemekte olan Komite, aynı zamanda Konsey'in siyasi sorunlarla ilgili gündemini hazırlamakta ve tartışılacak konularla ilgili raporları Konsey'e sunmaktadır.

Böylece Sovyetlerin bu alandaki tehdidlerine ve yıpratma girişimlerine en iyi cevap da, İttifak üyeleri arasında, her alanda ve özellikle siyaset alanında görüş ve eylem birliğini sağlayacak daha yakın bir iş-

birliğinin kurulmasını pekiştirecek, gereken önlemlerin alınmasını temin edecek olan Siyasi Komite'nin kuruluşu olmuştur.

1964'de Konsey, Kuzey Atlantik Paktı'nın 1949'da imzalanmasından bu yana İttifak üzerindeki etkileri ölçmek ve İttifakı sürekli bir barış aracı olarak güçlendirmek için «yapılması gereken işleri belirlemek amacıyla milletlerarası alanda gerçekleşen değişiklikleri derinlemesine incelemeye ve araştırmaya» karar verdi. (1964). Bu araştırma sonradan Harmel Raporu adını taşıyacaktır. İttifak'ın gelecekteki görevleri konusunda ise araştırmalar Bakanlar seviyesindeki 22 Aralık 1966 toplantısının kararına uygun olarak ele alınmıştı. Biraz önce değinildiği gibi, teklifi getiren Belçika Dışişleri Bakanı'nın adıyle Harmel Raporu diye adlandırılan bu etraflı araştırma 1967'nin Ocak ayından itibaren başlamıştı. Dört alt Komitenin her biri Doğu-Batı ilişkileri, ittifak üyeleri arasındaki ilişkiler, genel savunma politikası, dünyanın diğer ülkeleri ile ilişkiler kurmak gibi İttifak'ın ana konularından birini araştırmakla görevlendirilmişti. Alt Komiteler'e seçilen raportörler, üye ülkelerin yetkili kişileri, politikacılar ve profesörlerdi. Raporlar yaz içinde derlendi ve Hükümetlere sunuldu.

İttifak'ın geleceği açısından, Bakanlar'ın aldıkları kararların en önemlileri Siyasal Alandaki'lerdi.

Gerçekten de onbeş hükümet, Harmel Araştırması çerçevesinde girişilen derinlemesine incelemeler konusundaki görüşlerini bildirdikten sonra bir yandan bazı temel ilkeleri dile getiren, öte yandan gelecekte İttifak'ın yüklenebileceği bazı görevleri sıralayan bir belge üzerinde anlaşmaya vardılar. «İttifak'ın Gelecekteki Görevleri» başlığını taşıyan ve bildiriye ekli bu rapora «Harmel Raporu» adı verilmektedir.

Bu belge çok daha kısa ve bazı bakımdan daha az tüketici olmakla birlikte, İttifak'ın evrimi içinde 1955'deki Üçler Komitesi Raporu'nun bir devamı oldu. Rapor İttifak'ın siyasi ve iktisadi iki ana görevini anlatıyor ve bu alanlarda İttifak'a genel bir hedef çiziyordu. Bu hedefin son amacı Avrupa'da adil ve sürekli bir barış düzeni sağlamak olan, temel sorunların çözümünün zorunlu şartı bulunan dengeli milletlerarası ilişkilerin kurulmasıdır. Kısaca bu rapor İttifak'a uzun bir süre içine dağılabilecek, gerçekçi bir anlaşma programı çiziyor.

Kuzey Atlantik İttifak'ımn siyasi çalışmalarının başlıca kaynağını teşkil eden Siyasi Danışmayla ilgili Üçler Komitesinin tavsiyeleri üzerine «İttifak'ın gelecekteki görevleri» ile ilgili bu *Harmel Raporu* 1967 Aralık ayında kabul edildi.

Siyasi işlerden sorumlu Genel Sekreter Yardımcısının başkanlık

ettiği Siyasi Komite, İttifak'ın siyasi faaliyetlerinin özellikle «Harmel Raporu»nun kabulundan sonra artmasıyla Siyasi Komite haftada iki kez toplanmaktadır ve toplantılara kah daimi temsilciler, kah delegasyonların siyasi danışmanları katılmaktadır.

Siyasi Komite'nin genişletilmesindeki girişimlerde 1949'da imzalanan Kuzey Atlantik İttifakı-Antlaşması'nın değiştirilmesi hiç bir zaman sözkonusu olmamıştır. Sadece 1956'daki Üçler Komitesi ve son Harmel Raporları Antlaşmasının hükümlerini açıklığa kavuşturmuşlardır.

«Harmel Raporu» İttifak'ın başlıca siyasal görevini tanımlamaktadır. Rapor, Genel güvenliğe, İttifak içinde üyelerin birbiriyle anlaşmalarına, İttifak üyelerinin Sovyetler ve Doğu Bloku Ülkeleri ile İttifakı zedelemiyecek şekilde ikili Antlaşma serbestliğine ve iki Almanya sorununa vesaire'ye temas etmektedir.

Rapor özellikle siyasi görev için şu hususu belirtmektedir:

«İttifak'ın başlıca amacı Avrupa'da, uygun güvenlik teminatı altında devamlı ve adil bir barış düzeni sağlamak olduğuna göre, başlıca siyasal sorunların çözümlenmesini sağlayacak olan daha istikrarlı ilişkilerin yerleşmesi için çaba sarfetmektir.»

Aralık 1967'de kabul edilip açıklanan ve Harmel Raporu'nu veren NATO Bakanlar Toplantısı Bildirisine ek Konsey Raporu'nun (1) bir kaç maddesindeki bazı metin kısımları aşağıya yazılmıştır.

Madde 5'den

Askeri güvenlik ve siyasi gerginliğin giderilmesi siyaseti birbiriyle tezat teşkil etmeyip birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Müşterek Savunma dünya siyasetinde bir istikrar unsurudur.

Avrupa'daki siyasi meseleler üzerinde bir hal tarzına varılabilmesi için buna Sovyetler Birliğinin ve Amerika Birleşik Devletlerinin iştiraki gereklidir.

Madde 7'den

Her Müttefik, gerginliğin giderilmesi yollarını araştırırken İttifak'ın parçalanmasına imkan verilmemesi hususunu gözönünde bulundurmak suretiyle, Sovyetler Birliği ve Doğu - Avrupa memleketleriyle münasebetlerinin düzeltilmesinde kendine düşen herşeyi yapmalıdır.

---

1) NATO Belgeler Kitabı; sayfa 355-358

Madde 8'den

Mamafih, Avrupa'da halen mevcut gerginliğin temelini teşkil eden Almanya meselesi halledilmedikçe Avrupa için nihai ve istikrarlı bir hal tarzı bulmak imkansız olacaktır.

Madde 9'dan

İttifak'ın ana siyasi gayesi Avrupa'da âdil ve devamlı bir barışçı düzenin, uygun güvenlik garantileriyle birlikte gerçekleştirilmesidir.

Madde 15'den

Kuzey Atlantik İttifakı bölgesi, dünyanın geri kalan kısımlarından tecrit edilerek mutalaa edilemez. Bu bölge dışında vukubulan buhran ve ihtilaflar, İttifak'ın güvenliğini gerek doğrudan doğruya, gerek dünya umumi muvazenesini etkilemek suretiyle haleldar edebilir.

Üçüncü Bölüm

Tarihten Seçilmiş Bazı Kısımlar

ROMA, ROMA İMPARATORLUĞU, BATI ROMA İMPARATORLUĞU VE ROMALILAR[1]

Tarihçiler Roma kentinin *Romulus* tarafından kurulduğunu yazarlar ve onun hayatını bir dişi kurt efsanesine de bağlarlar.

Hayret edilecek bir husus varsa, o da dünyada öz tarihlerinin ilk oluşum efsanelerinde bozkurtların rol oynadığı yalnız iki ünlü ulusun varoluşudur. Bunlar da Roma'lılar ve Türklerdir.

Romalıların ki, Roma'nın kurucusu Romulus'un, ikiz kardeşi *Remus* ile, çok küçük çocuklarken, dayıları Albalonga kralı *Amulius* tarafından bir sepet içinde ırmağa bırakılmış olması ve bu çocukların bir dişi kurt tarafından emzirilerek beslenmeleri efsanesidir. Diğeri ise Göktürklere yol gösteren, onları selamete kavuşturan bozkurt ile Türklerin Kurt-Ana efsanesidir.

Bu efsaneler kitaplardan okunabilir.

Roma Devletinin bu efsaneli kuruluşundan çok daha önce Roma bölgesinde, büyük bir ihtimalle Anadolu'dan gelen ve indogermen ırkından olmayan Etrüsk'lerin bir devleti vardı. Çünkü Romulus tarafından kurulan Roma Krallığının krallarından bir kaçı Etrüsk'lerden olduğu bir gerçektir.

Esas konumuzla ilgili birinci efsaneye göre Romulus çizgi iie gösterdiği bir duvarın üstünden alay ederek atlayan ikiz kardeşi Remus'u öldürmüştü. Rakipsiz kalan Romulus İtalya'nın *Latium* bölgesinde Tavere=Tiber nehri doğusunda *Palatin*'de *M.Ö. 753* tarihinde Roma kentini ve dolayısıyla orada küçük bir Roma krallığı kurmuştu. Oralarda daha önceleri de bir krallık mevcuttu, ama bizler genelde mitolojiye uyarak Romulus'un kurduğunu kabullenmişizdir.

---

(1) Roma'lılar veya çoğunlukla kullanıldığı şekli ile Romalılar.

Büyük bir İmparatorluk olacak olan bu küçük Devletin ilk kralı Romulus'du. Kralla beraber bir ihtiyar heyeti yanı bir *Senato* vardı.

İlk zamanlar Latin'ler, Etrüsk'ler ve Sabin'ler Romalıların komşularıydılar. Romalılar tarafından Sabin kızlarının kaçırılmaları ünlü ressamların tablolarına bile konu olmuştur. Etrüsk'ler ise kuzeyde Toskana, güneyde Roma ve Tiber nehri, batıda Tiran Denizi ve doğuda Apeninler arasındaki İtalya topraklarını kaplayan Etruriya'da yani Etrüsk' ler ülkesinde yaşıyorlardı.

Krallar Roma'yı ve halkını örgütlemeye başladılar. Romulus ve ikinci kral *Numa Pompilius* halkla ilgili ve dinsel alanlarda esaslar koydular. 6'ncı kral olan etrüsk asıllı *Servius Tullius* (M.Ö. 578-534) zamanında esas halkın iki sınıfa, *Patriciler* yani babadan asılzadeler, ve *Pleb*'ler, yani asılzade olmayan halkın orta halli ve aşağı tabakalarının oluşturduğu halk kitlesi şeklinde bölünmesi yapıldı. Bunların yanında *Esirler* sınıfı da vardı. Bu durum Cumhuriyet devrinde daha açık ve etkili bir şekil almıştı.

Roma Devleti zamanla genişlerken Romalılar Devlet ve idare şekillerini ve rejimlerini değiştirmişlerdi. Krallık M.Ö. 500 yılında son bulmuştu. Sonra bir çeşit Cumhuriyet kuruldu. Bu bir asılzadeler, Patrici'ler Cumhuriyetiydi. Devletin başında soylu olan en yüksek düzeydeki devlet memurlarından seçilen iki Konsül bulunurdu. Fakat M.Ö. 366 yılından *Licinius* ile Konsül arkadaşı *Sextius*'un çıkardığı *Licinius-Sextius yasasıyla* Pleb'lere Konsül seçilme hakkı verilmişti. Konsüllere bir Senato yardım edecekti. Böylece Roma, aristokrasisinin etkisi kuvvetli gerçek bir Demokrasiye kavuşmuştu.

Romalılar İtalya'yı ele geçirmek için Etrüsk'ler ve İtalya'daki diğer kavimlerle asırlarca savaş yaptılar. Onlar küçük çaptaki bu savaşları yaparken M.Ö. 356 da doğan ve M.Ö. 323 de ölen Makedonya kralı Büyük İskender İmparatorluğunu kuruyordu. Yine Romalılar'ın uzun süren savaşlar sonucu Etrüsk'lerle *Kelt*'leri yenerek M.Ö. 268 de Güney İtalya'ya nüfuz ettikleri yıllarda Anadolu'da Selefki'lerin Devletini kuran *Seleukus* (Seleukos) *Nikator I* (Muzaffer)'in oğlu Kral *Antiokhos I* (280 - 261)'in Adıyaman ilindeki *Nemrut dağındaki* tümülüs eteklerinde haşmetli ilâh heykelleriyle süslü mezarı yapılıyordu.

Romalıların Kartacalılar ile olan ve «Pön Savaşları» denilen savaşları vardır. Bu savaşlar M.Ö. (264 - 241), (218 - 201) ve (148 - 146) yıllarında yapılan üç savaş grubundan oluşur. Birinci Pön (264 - 241) savaşları orta Akdeniz bölgesindeki küçük çatışmalar yüzünden çıkmış ve fakat iki tarafın tahrik ve faaliyetleri neticesi aynı bölgenin hakimi-

yetini ele geçirme savaşlarına dönüşmüştür, ve sonunda Romalılar duruma hakim olmuşlardır.

Pön savaşlarının en önemlisi (218 - 201) yılları arasında yapılan ikinci *Pön Savaşları*'dır. Bu kanlı savaşların kahramanı *Hannibal*'dır. Hannibal İspanya'dan kalkarak M.Ö. 218 yılında Alp dağlarından geçirdiği ordusuyla İtalya'ya inmiş ve büyük zaferler kazanmıştır. (Ticinus ve Trebia 218). Hannibal 217 yılında Kuzey İtalya'dan Apenninleri aşarak Güney İtalya'ya geçti ve buralarda bir gözünü kayıp etti. Romalılar buralarını henüz yeni zaptetmişlerdi. Hannibal burada 217 tarihinde Tracimene savaşını ve 216'da da ünlü *Cannae* (Kanne) savaşını kazandı. Artık İtalya'nın bu kısmı da kendisine açıktı. 211 yılında Hannibal Roma kenti üzerine yürümüş ve Roma Kenti önlerine gelmişti ve Roma'nın alınması ile de Roma Devleti, yıkılmış olacaktı. Romalılar tarihlerinde bu çok kritik durumu ve günleri «*Hannibal ente portas.*» *(Hannibal ad portas!)* «Hannibal kapıların önünde!» diyerek korku ve dehşet ifade eden çağırışları ile ebedileştirmişlerdi. Fakat müttefiklerinin yardım etmek istemeyişi ve kardeşi Hasdrubal'ın ordusunun Kuzey-İtalya'da yenilmesi üzerine Roma'ya girememiş ve geriye çekilmişti. Hannibal daha sonra Kartaca'daki Romalıların baskısını önlemek üzere çağırılmış oraya gitmişti; ve orada Zama yakınlarında *Narraggara*'da 202 yılında Romalı Konsül *Scipio* (Publius Cornelius Scipio Africanus) tarafından büyük bir yenilgiye uğratılmıştı. Daha sonra Hannibal ülkesinde devlete yeni bir düzen vermeğe ve mali reformlara girişmiş ise de Roma taraftarları onu rahat bırakmamışlar ve gerek onların ve gerek Romalıların baskısından Suriye'ye kaçmış, oradan savaşa devam etmek istemiş ve sonunda *(Bithynia) Bitinya Kralı Prusias*'a sığınmıştı. Yine Romalıların takibi karşısında Bitinya'da, ilk çağın bu büyük Devlet adamı ve savaş dehası 183 yılında zehir alarak intihar etmişti. Mezarının Gebze'de olduğu söylenir.

Ticari menfaatlar yüzünden çıkan ve M.Ö. (148 - 146) yıllarındaki üçüncü Pön savaşlarında Kartaca'lılar Scipio'nun torun edindiği genç *Scipio* (Publius Cornelius Aemilanus Africanus) tarafından yenildiler. Ve Kartaca M.Ö. 146 yılında yakıldı; yıkıldı ve insanları acımasızca dağıtıldılar veya yok edildiler.

Romalıların Kartaca'da Hannibal ile savaşları son bulmuştu. Romalılar Makedonya'da *Filip V* ile de anlaşmışlardı. Fakat M.Ö. 195-190 yıllarında Balkanlar'da bir idare ve kuvvet boşluğu vardı. Bunu bilen Selefki'lerin kralı *Büyük Antiokhos III* harekete geçmiş, Trakya'yı almış ve Suriye savaşları başlamıştı (192 - 189). Selefki'lerin kralı büyük Antiokhos III M.Ö. 190 yılında Manisa yakınlarında *Lucius ve Cornelius Scipio* kumandalarındaki Roma orduları karşısında büyük bir

yenilgiye uğramıştı. Romalılar Küçük Asya'yı, yani Anadolu'yu zaptetmişler ve buralarını Bergama Kralı'na ve kısmen de, özerk olan Rodos'a bırakmışlardı.

M.Ö. 133 yılında Bergama Kralı *Attalos III* Roma İmparatorluğunu varisi yapmış ve bu şekilde Anadolu ve çevresi *Provincia Asia* yani Asya Eyaleti olarak Roma eyaleti olmuştu.

Cumhuriyet devrinin M.Ö. 2'inci yüzyılında Senato asılzadelerinden olup da halk (populus) için, Senatonun siyasetine karşı, halk ile birlikte politika yapanlara *Popular*'lar denilirdi. Bunlar savaşlardan zaferle dönenleri, diğer adları ile *Optimatlar*'ı baskı altında tutarlardı. Halkın köysoylularından gelen ve *Cimbri ve Töton* germen kavimlerini iki savaşta tamamen imha eden Konsül *Gaius Marius* (M.Ö. 156 - 86) Popular'lar taraftarıydı. Optimatların lideri Konsül *Cornelius Sulla* Popular'lara karşı optimatların diktatörlüğünü kurmuştu. Sulla aynı zamanda, zamanla etkisi azalmış olan Senato'yu da güçlendirmişti. Böylece Konsül Sulla M.Ö. 82 yılında bir çeşit diktatör oldu. Sulla'dan sonra Roma Devletinin mukadderatında Roma Ordularının büyük kumandanları rol oynamışlardı.

Patricilerden olan Lucius Cornelius Sulla (M.Ö. 138 - 78) M.Ö. 97 yılında *Praetor (Pretor)* olmuştu. Bu sıfatla Sulla M.Ö. 96 - 92 yıllarında Anadolu'nun eski çağ Kilikya bölgesinin valiliğini yapmıştı. Sulla *Mithriades VI*'ya karşı Kapadokya'yı savaşlarla müdafaa etmiş ve M.Ö. 85 yılında *Dardanos* antlaşmasıyla Kapadokya bölgesini emniyete almıştı ve Perslere de Fırat nehrinin sınır olmasını kabul ettirmişti.

Dardanos (Dardanus) Çanakkale'nin güneyinde antik bir kasabaydı.

M.Ö. 70 yılında *Lusinius Crassus*'la beraber Konsül olan *Pompeius* ülke dışında zaferler kazanmıştı. Bunlardan birisi de M.Ö. 65 yılında Pontos kralı Eupator (Büyük) Mithridates VI'i Menderes nehrinin bir kolu olan *Lykos* çayı yanında (Bazı kaynaklar Fırat nehri yakınında olduğunu yazar) yenmesiydi. Bundan sonra Pompeius'un Senato'da etkisi büyüdü ve kuvvetlendi. Senato Pompeius'un bu etkisini kaldırmak istemişti. Pompeius ise bunu önlemek için *Sezar ve Lucinius Crassus* ile birleşmişti ve böylece Sezar, Pompeius ve Lucinius Crassus üçlüsü M.Ö. 60 yılında *1'inci Triumvirliği* yani bir çeşit 1'inci Üçlü Konseyi kurmuş oluyorlardı ve Roma Triumviri'ler ile idare edilmeğe başlamıştı.

Bunlardan Lucinius Crassus M.Ö. 53 yılında Anadolu'da Parth'lar ile savaşırken ölmüştü. Sezar ise Galya'da 58 - 51 yılları arasında 7 yıl

süre ile Kelt'lere karşı savaşlar vermiş, zaferler kazanmış ve kendisinin büyük bir asker ve büyük bir devlet adamı olduğunu kanıtlamıştı.

Grassus'un ölümünden sonra *Sezar* ile Pompeius, Senato'daki kuvvet dengesi bakımından anlaşamamışlar ve bu yüzden ikisi arasında bir iç savaş çıkmıştı. Pompeius M.Ö. 48 yılında Yunanistanın Tasalya bölgesinde Farsala kenti yakınlarında büyük bir yenilgiye uğramış ve Mısır'a kaçarken öldürülmüştü.

Zaferden zafere koşan Sezar rakipsiz kalmış ise de henüz diktatör olamamıştı.

Romalıların en hain düşmanları Yunanlılar, özellikle Pontos'lulardı ve Pontos kralı Büyük Mithridates VI. Romalı oldukları için acımadan 80.000 kişiyi öldürmüştü. Bunun intikamını Pompeius almıştı. Pompeius tarafından mağlup edilen Pontos Kralı Mithridates VI'nın oğlu *Pharnakes II* Romalılara karşı isyan etti. Savaş üstadı Sezar M.Ö. 47 yılında Anadolu'ya gelmiş ve Pharnakes II'nin büyük ordusuyla Amasya ilinin Zile kasabası yanında karşılaşmış ve onu perişan ederek yenmişti. Sezar bu zaferini Orta Anadolu'nun Zile kasabasından Roma'daki arkadaşı *Aminlius*'a yazdığı mektubu ile «*veni, vidi, vici*» yani «geldim, gördüm, yendim» şeklindeki ünlü ve veciz sözü ile bildirmişti.

Sezar kuvvet ve kudret sahnesinde tek başına kalmıştı. Fakat başka rakipleri ve düşmanları vardı. M.Ö. 46 yılında Senatoca Sezar'a 10 yıl süreyle diktatörlük verilmiş ve 45 yılında ise Sezar hayatı boyunca diktatör olmuştu. Fakat 44 yılında Optimatların liderlerinden olan *Brütüs* ve arkadaşları tarafından hançerlenerek öldürülmüştü, ama iç savaş da başlamıştı. Bir yıl sonra, yani M.Ö. 43'de *Octavianus, Antonius* ve *Lepidus 2'nci Triumvirliği* kurmuşlardı.

Triumviri'lerin ilk hareketi Sezar'ın katillerini Bulgaristanın Filibe şehri yakınlarında, M.Ö. 42 yılındaki bir savaşta yok etmek olmuştu.

Triumviri'lerde, birbirine açıklamamış olsalar, bile, tek başına hüküm etme ihtirası esasen vardı ve bu yüzden bir gün herhangi bir nedenle aralarında anlaşamamazlık çıkacaktı. Nitekim Triumviriler rakipleri olan Brütüs ve arkadaşlarını elbirliğiyle savaşta yenerek saf dışı ettikten sonra Roma Devleti bölündü. Doğuyu *Antonius* aldı ve *Mısır Kraliçesi Kleopatra* ile ittifak yaptı. Octavianus önce Lepidus'u istifaya zorladı ve başardı. Ve Octavianus ile Antonius mücadelesi başladı. İki tarafın donanma ve orduları Yunanistan'ın İyon denizi sahilinde Ambrakikos körfezi bölgesinde toplanmıştı. Körfez boğazı ağzına yakın bir yerde Kleopatra'nın donanması, onun önünde açık denize doğru Antonius'un donanması ve bunların karşısında açık denizde Octavia-

nus'un donanması yer almıştı. Ordu savaşı Ambrokikos körfezi boğazının güneyindeki karada *Aktium*'da olmuştu. Aynı boğazın kuzey topraklarında Preveze bulunmaktadır. Kanlı savaş M.Ö. 31 yılında Preveze'nin karşı yakasında bulunan Aktium'da sonuçlandı ve Antonius büyük bir yenilgiye uğradı. Kleopatro filosunda deniz yolu ile ülkesine kaçtı. Antonius ise Mısır'a kaçarken yolda kendini öldürmüştü.

Bilindiği gibi aynı dar boğazın kuzey topraklarında bulunan Preveze bölgesinde ise, 1569 yıl sonra başka bir büyük deniz savaşı olmuştu. Bu savaş Barbaros Hayrettin Paşayla Andreas Doria'nm donanmaları arasında 1538 yılında yapılan ve Türklerin büyüz zaferi ile sonuçlanan Preveze Deniz Savaşı'ydı.

2'nci Triumvirlik yok olmuş ve Antonius'un ölümünden sonra M.Ö. 30 yılında Octavianus tek başına Devlet Başkanı kalmıştı. Büyük başarılarından dolayı Senato M.Ö. 27 yılında Octavianus'a *Augustus*, yani Kutsal, Ulu, Aziz adını vermiş ve böylece *Augustus Octavianus* diktatör olmuştu. Devlet sistemi vaka Cumhuriyet idi ise de Octavianus ile artık bir çeşit aile hükümranlığı başlamış, Roma, İmparatorluk ve Augustus ise İmparator olmuş oluyordu.

Nasıl ki «*Sezar*», *İmparator* ünvanı olarak kullanılıyorsa «*Augustus*» da bundan böyle bir çok Roma İmparatorlarının ünvanını vermektedir.

Cumhuriyet rejimini bırakmadan Augustus Octavianus (M.Ö. 27 - M.S. 14) yıllarında 41 yıl İmparatorluğun başında kalmıştı. Ülke her yönde ve her alanda ilerleme yapmıştı. Atlantik sahilleri, Ren ve Tuna nehirleri, doğuda Fırat nehri, güneyde Arabistan'ın bir kısmı, Mısır ve Afrika sahil bölgeleri, Büyük Sahra'nın içleri İmparatorluğun sınırları içinde bulunuyordu. İmparatorluk iyi organize edilmiş, birlik içinde zengin bir ülke halini almıştı. Bundan başka ülkede yollar, yapıtlar yapılmıştı. Ankara'da Hacıbayram Camii'ne bitişik bulunan «Augustus Tapınağı» onun devrine aittir.

Augustus Octavianus Devri Roma İmparatorluğunun bir «*Altın Devri*»ni teşkil eder.

Augustus'tan sonra üvey oğlu *Tiberius* (14 - 37) İmparator olmuştu. Cumhuriyet sisteminden uzaklaşan Tiberius 23 yıl İmparatorluk yapmıştı. Tiberius her şeyden önce ülkenin mali ve ekonomik durumunu korkunç bir disiplin ve nizam içinde düzeltmiş ve İmparatorluğa büyük ve zengin bir Devlet Hazinesi bırakmıştı. Tiberius'dan 4 yıl sonra Augustus Octavianus'un üvey oğlu Drusus'un küçük oğlu bedence bazı arıza ve zayıflıkları olan *Claudius* (41 - 54) İmparator olmuştu. Clau-

dius'un zamanında İmparatorluğun durumu daha da iyileşti ve güçleşti. (İngiltere) Britanya alındı ve ülkesinin sınırları içine girdi. Claudius ülkesinin iç durumunu da büyük bir basiret ve dikkatle izliyordu.

İmparator Claudius zamanında bugünkü *Bolu şehrinin adı Claudiopolis (Klodyopolis)* Claudius kenti adını almıştı.

Claudius'un birinci eşi Mesalina'ydı. İmparatoriçe Mesalina mala ve mevkiye ihtirası olan son derece haris bir kişiydi. Bu yüzden Claudius karısını öldürttü. Sonra Domitius'un karısı olan Agrippia ile evlendi. Agrippia ise eski kocasından olan oğlu Nero'yu İmparator yapmak için Claudius'u M.S. 54 yılında zehirledi. Ve Claudius'un yerine *Nero* (54-68) İmparator oldu. Nero ilk zamanlar sakindi, zalim değildi; sonraları sonsuz despot, zalim ve merhametsiz olmuştu. Roma'yı yaktı. Annesini ve bir çok senatörü acımasızca öldürttü, ve sonunda M.S. 68 yılında intihar etti. Bütün bunlara rağmen devrinde İmparatorluk kudret, haşmet ve zenginliğinden bir şey kayıp etmedi.

Nero'dan sonra M.S. 68 - 98 yılları arasında, yani *30 yıl içinde 7 İmparator geldi gitti.* Bunlardan Roma'daki Kolosseum'u başlatan ve *Flavianus* hanedanı İmparatorluğunu kuran kudretli İmparator *Vespasianus* (69 - 79), her şeyden önce bozulmuş olan malî ve ekonomik durumu çok dikkatle bir tasarruf politikası ile düzeltti. İmparator Vespasianus'un oğlu *Titus* (79 - 81) 79 yılında İmparator olmuştu. Fakat ondan önce 70 yılında Kudüs'ü almış ve yakmıştı. Roma'da Kudüs'ün alınmasını anıtlayan tek gözlü çok güzel bir Titus Kapısı vardır. 98 yılında İmparator olan *Trajan* (98-117) 19 yıl hüküm sürdü, ve zamanında ülke yeni bir gelişme gösterdi. Tuna nehrinin kuzeyini, Arabistan'ın geri kalan kısmı ile İran'ın bir kısmını ve Mezopotamya'yı aldı ve ülkesini büyüttü. İmparator Trajan devrinde M.S. 116 yılında Roma İmparatorluğu ülkesi en geniş hudutlara erişmişti. Böylece İmparatorluk Miladın ilk birinci yüzyılında ve 2'nci yüzyılın başında tehlikesiz, sakin ve iyi bir şekilde gelişti.

Traja'dan sonra *Hadrianus* (Hadrian) (117 - 138) İmparator oldu. Hadrian kazanılan toprakları örgütledi; bazı bölgeleri kendiliğinden bıraktı ve sınırları emniyete aldı. Askerleri ve Orduyu yeniden teşkilatlandırdı. «Gizli Devlet Konseyi» kurdu ve halkı ilgilendiren «*Yasa Kitabı*» çıkardı. Ülkesinde büyük ve monumental mabet, abide ve yapılar yaptırdı; örneğin Atina'da Zeus Tapınağını, Roma'da Hadriana sarayını, İngiltere'nin kuzeyindeki ünlü Hadrianus'un kale duvarını ve daha bir çok eserler inşaa ettirdi. Bugünkü *Edirne* kentinin adı o zaman *Hadrianopolis (Adrianapolis)* olmuştu. Hadrianus'un şerefine Antalya şe-

hir surlarındaki üç gözlü «Hadrian kapısı» yapılmıştı. Roma'da öldü ve cenazesi oradaki ünlü mezarında gömülüdür.

İmparator Hadrian, Claudiopolis'ten, yani şimdiki *Bolu* şehrinden *Antinoos* adlı güzel bir genci, gözdesi olarak Mısır'a götürmüştü. Antinoos M.S. 130 yılında Nil nehrinde intihar etmişti. Buna çok üzülen İmparator Hadrian onun için tapınak yaptırmış ve onu ilahlaştırmıştı ve Mısır'da onun adına bir kent de kurmuştu. Bunlardan daha ilginci ise şu gerçektir: İmparator Hadrianus devrinde ve ondan sonraki yüzyıllarda yapılan bütün genç, güzel erkek mermer heykel ve büstleri işte bu Bolu'lu Antinoos'un heykel ve büstlerini verirler veya onun idealleşmiş güzelliğini sembolize ederler.

Hadrianus'dan sonra İmparator olan *Antoninus Pius* (1) (138-161) un 23 yıllık Hükümdarlığında Ülkenin siyasi durumunda büyük bir değişiklik olmadı. Fakat ülke, yani Roma İmparatorluğu ve halkı, huzur barış içinde en mutlu devrini yaşadı. Sofu Antoninus'dan sonra Romalıların en büyük İmparatorlarından birisi olan *Antoninus Marcus Aurelius* diğer populer adıyla *Mark Aurel* (161 - 180) İmparator olmuştu. Mark Aurel kardeşliği *Lucius Verus* (161 - 169) ile ilk yıllar devleti müştereken idare etti. Mark Aurel büyük bir İmparator olduğu kadar büyük bir filozofdu. 19 yıl süren hükümdarlık devrinde İmparatorluğun ilk sarsıntıları hissedilmeğe başlamıştı. Koskoca İmparatorluğun dışında, batıda ülkenin komşuları olan Germen kavimleri ve doğuda İranlı Parth'larla savaşlar sürüp gidiyordu. Bu savaşlar yanında askerlerin getirdikleri veba hastalığı salgını da halk arasında büyük tahribat yapmıştı. Mark Aurel Romalılar devrinin Viyana'sı olan Vindobona kentinde M.S. 180 yılında 60 yaşında öldü. Kendisinin Roma'da Kapitol'da şahane güzellikte atlı bir heykeli vardır. Bu heykel antik çağdan kalma yegane atlı heykeldir. Mark Aurel'in antik Milet kentinde bir Pazar kapısı vardı. Bunu Almanlar Berlin Müzesine taşıdılar (Brockhaus Cilt 7, sayfa 631-1969).

Romalıların savaşları Mark Aurel'in ölümünden sonra da devam etti. İmparator Mark Aurel'in oğlu *Commodus* (180 - 192) zamanında *Roma ordusu içine ilk kez Germenler,* özellikle Markoman'lar girmişti. Ordu dolayısıyla askeri örgütler kısa zamanda İmparatorluğu orduya bağlı yapmışlar ve bu ise Romalıların savaş maharet ve faziletlerinin gelişmesine asla uygun olmamıştı. Tabii taht kavgaları da devam ediyordu.

193 yılında *Septimus Severus* (192 - 211) İmparator oldu. Aynı yıl-

(1) Pius Latince sofu demektir.

da kendisi ile beraber daha dört İmparator vardı. Bu nedenle 193 yılına Beş İmparator yılı denir. İmparator Septimus Severus «Severus Hanedanı»nı kurdu ve 18 yıllık hükümranlığı zamanında taht kavgaları durdu. Aynı aileden olan İmparator Alexander Severus (222 - 235)'un ölümünden sonra bu hanedan son buldu ve yine taht kavgaları başladı. Severus'un ölümünden sonra 30 yıl içinde durmadan askerlerin İmparatorları Devletin birliğini bozdular, zedelediler ve 33 yıl içinde 14 asker İmparatorları ve Partnerleri geldi geçti. Bunlardan birisi olan *Philippus Marcus Julius* veya diğer adıyla *Philippus Arabs* (244-149) M.S. 244 yılında Roma İmparatoru oldu. Philippus Arabs Suriyeli veya kuzey Afrikalı bir arap kabile reisinin oğluydu. Onun İmparatorluk devrinde Roma İmparatorluğunun 1000'inci kuruluş yıl dönemi çok parlak bir şekilde kutlandı. Philippus Arabs İran ile barışı para mukabilinde elde etti. Devrinde huzursuzluk getiren usurpator'ların sayısı çoktu. Diğer taraftan Germen kavimlerin baskıları devam ediyordu. Özellikle Got'lar Tuna nehrini geçince İmparator Philippus Arabs, Illyria'lı Gaius Decius'u Tuna sınırını emniyete almak için Got'lara karşı göndermişti. Askerler *Decius*'u, istemediği halde, İmparator ilan ettiler. Philippus Arabs ile Gaius Decius Verona'da savaştılar; çarpışmada Arabs öldü. İmparator Decius (249 - 251) Got'larla savaşlarına devam etti ve başarılı da idi. Fakat bir çatışmada savaş meydanında öldü. Yine askerlerin İmparatoru olan *Claudius* (268 - 270) ve onu izleyen İmparatorlar durumu kafi derecede iyileştirdiler. Çünkü Claudius'un Got'lara İmparator Aurelianus (270-275)'un Markoman'lar, Aleman'lar ve Parmiren Devletine ve *Probus* (276-282)'un Burgond'lar, Aleman'lar, Vandal'lar ve Frank'lar'a karşı elde ettikleri zaferler İmparatorluğu tehlikeden korumuştu. Claudius II'den sonra *15 yıl süre içinde 8 İpmarator* ve Partner İmparator geçmiş ve 284 yılında *Diokletian* (284 - 305) İmparator olmuştu. 20 yıl İmparatorluk yapan Diokletian, Senato'nun da devleti idare etmesini önledi ve Devlet sistemini artık bir monarşiye çevirdi. Geniş bir İmparatorluk idaresinin güçlüğünü bilen Diokletian kendisi ile ikinci bir İmparator arkadaşının görev yapmasını yasal olarak kabul etti. Bu durum önceki idarelerde de facto mevcuttu. Bundan böyle *İki veya daha fazla İmparator idaresi* başladı. Yalnız dikkat edilecek bir husus varsa, o da bu, Ülkenin bölünmesi demek değildi, yalnız arkadaş İmparatorluğu, İmparator partnerliğiydi. Roma ise artık Roma İmparatorluğunun Başkenti değildi. Ve Diokletian devrinde İzmit İmparator şehri olmuştu. Diokletian'ın ölüm yılı olan 305 ile 313 yılı arasındaki *Tetrarşi*'nin, yani *dört Hükümdar Sisteminin yedi yılında yedi İmparator* geldi gitti. Bunlardan *Constantius Chlorus* (1) (305-306),

(1) Chlorus Latince solgun renkli, solgun benizli demektir.

292 de Diokletian tarafından *Maximian* (286 - 305)'ın yanında Batının Sezarı, yani İmparatoru seçilmiş, Galya ve Britanya ona verilmişti. Constantius M.S. 293 yılında İngiliz usurpator Carausius'u ve 296 da Allectus'u tenkil etmiş ve 298'de ise Aleman'ları yenmiş ve 305'de tek İmparator olarak Roma'ya geri dönmüştü. Solgun Constantius I Aziz Helena ile evlenmişti. Bu Helena Romalı ilk hıristiyanlardan olan ve Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği ağaç haçı bulan ve Kudüs'deki Hz. İsa'nın kabrinin temelini atan aziz Helena'dır. İmparator Büyük Konstantin Constantius I ile Aziz Helena'nın oğludur.

Babasının ölümünden sonra 306 yılında İmparator olan *Büyük Konstantin* (306 - 337) önce İmparator *Maxentius* (306 - 312)'u sonra İmparator *Licinius* (308 - 324)'u savaşlarda yendi ve 324 yılında bütün ülkenin tek İmparatoru oldu, ve iki İmparator idaresini kaldırdı. İmparator Maxentius İmparator *Maximianus Herculius*'un oğlu ve Büyük Konstantin'in kayınbiraderiydi. 312 yılında Büyük Konstantin Maxentius'u ordusuyla beraber Roma'da Tiber nehri üzerindeki Milvius köprüsünde (Porte Molle'de) yendi ve Maxentius Tiber'de boğuldu. İmparator Maxentius'u yenmesi üzerine Büyük Konstantin şerefine Roma'da Via Triumphalis'te 313 yılında üç gözlü kapı şeklindeki şahane *Büyük Konstantin* zafer anıtı yapılmıştı.

İmparator Büyük Konstantin Roma'yı terk etmiş ve 330 yılında İstanbul'u İmparatorluğun Başkenti yapmıştı. *İstanbul böylece* Deutera Rome (İkinci Roma) veya Nea Rome (yeni Roma) olmuştu. Bu yeni Roma'ya, yani İstanbul'a Büyük Konstantin'in adı verilmiş ve İstanbul Constantinopolis, Konstantinopol, Konstantiniye olmuştu. Büyük Konstantin Yeni Roma'da Roma İmparatorluğunun teşkilatını kurmuş ve yerleştirmişti. Köy karakterli küçük kent süratle büyümeğe ve güzelleşmeye başlamıştı. Bu Yeni Başkent Konstantinopol 395 yılına kadar Roma İmparatorluğunun Başkenti olarak kalmış ve Ülkenin bölünmesinden sonra Doğu Roma İmparatorluğu, yani Bizans İmparatorluğunun Başkenti olmuştu. İstanbul'un eski İskandinav dillerindeki adı *Mikligaror,* yani «Büyük Kent» ve Slav dillerinde ise «*Çargrad*» yani «İmparator Şehri»dir.

Büyük Konstantin siyasî ve idarî alanda absolutizm, yani mutlakiyet sistemini geliştirdi. Orduyu hareketli sahra birlikleriyle kuvvetlendirdi.

Büyük Konstantin önce Güneş tanrısına tapardı. Sonra hıristiyanlığa yaklaştı ve Romalılar tarafından şiddetle takip edilen hıristiyanları korudu. Pazar gününü, «Güneş Günü» adı altında hıristiyanlığın kutsal günü yaptı. Hıristiyanlığa meyil etmesi bir çok efsaneye bağla-

nır. Büyük Konstantin ülkesinde kiliseler de yaptırmıştı. İstanbul'da ilk Ayasofya kilisesinin de onun veya oğlunun tarafından yaptırıldığı söylenir. Bilindiği gibi ilk Ayasofya kilisesi Doğu Roma İmparatorluğunun ilk İmparatoru olan *Arcadius* (Arkadios) zamanında yakılmıştı. Şöyleki: İmparator Arkadios'a İstanbul piskoposu'nun sürgün edilmesine kızan halk ayaklanmış ve 20 Haziran 404 tarihinde Ayasofya'yı yakmıştı.

İmparator Arkadios İmparator *Büyük Theodosius*'un oğludur.

İstanbul'da Büyük Konstantin devrinin 332 yılından kalma ve Gülhane Parkında bulunan bir «Got'lar Sütünü» vardır.

Büyük Konstantin, büyük oğlu *Crispus*'u 326 yılında idam ettirdi. *Constantin II, Constantius* (Konstantios) II ve *Konstans* adlı üç oğlunu ise halefleri olarak belirledi ve Ülkeyi onlar arasında taksim etti.

Büyük Konstantin, İmparator Diokletian'ın çok sevdiği Nikomedia yani bugünkü İzmit'te M.S. 337 yılında öldü.

Büyük Konstantin'in üç oğlu diğer savaşlar yanında birbirlerine karşı da savaştılar. Galya, İspanya ve Britanya'nın Augustus'u olan Konstantin (Constantin) II (337 - 340) kardeşi Konstans'la savaşırken 340 yılında öldü ve böylece bütün eyaletleri Konstans (337 - 350)'ın eline geçti. İç savaşlar devam etti; ve Konstans kaçarken Pirene dağlarında usurpator Magnentius tarafından öldürüldü. Konstans önce İtalya, Afrika ve Illyricum'un (1) Augustus'u idi. Esasen bütün Doğu eyaletlerinin İmparatoru olan Constantius (Konstantios) II (337 - 361) ise kuzeni *Julianus*'u İmparator yapmış ve böylece tekrar iki İmparator sistemine dönmüş oldu. Fakat kuzeni Julianus'un başkaldırdığını duyunca İranlılar üzerine gitmekten vazgeçti ve Julian'ın üzerine gitmek için geri döndü. Fakat Kilikya'da (Adana ve İçel bölgeleri) 361 yılında öldü. Bunun üzerine yalnız kalan İmparator Julianus (Julian) (361 - 363) Aleman'lara ve Franklara karşı başarı ile savaştı. İranlılar üzerine yürüdü ve İranlılarla yaptığı savaşta 363 yılında öldü.

İki İmparator sisteminden birisi de İmparator *Valentinian I* (321) (364 - 375) ve İmparator *Valens* [328) (364 - 378)] kardeşlerin idaresiydi. Valentinian I Milano'ya yerleşti ve Valens ise İstanbul İmparatoru olarak İstanbul'da oturdu.

İkisi de Pannonnia eyaletinin (bugünkü batı Macaristan, Avusturya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek topraklarını içine alan Roma

(1) Illyricum... Adriadik Denizinin doğusundaki topraklar - Yani Balkanların batı kısmı.

Eyaleti'nin) Cibalae kentinde, yani bugünkü Belgrad şehrinin biraz batısındaki bir şehirde doğmuşlardı.

İmparator *Valentinian* (364 - 375), İmparator *Jovianus* (363 - 364) un ölümü üzerine Ordu tarafından Nikaia (Nicaea)'da yani bugünkü İznik şehrinde 364 yılında İmparator ilan edildi. Valentinian Galya'dan Alemanları kovdu. Ren ve Tuna nehirleri çevresinde büyük kaleler yaptırdı ve üstün bir maharetle ülkenin durumunu korudu. Valentianian I 367 yılında oğlu (Gratian) *Gratianus*'u (375 - 383) Sezar yapmıştı. Pannonia'mn Brigetio kentinde öldü.

İmparator *Valens* (364 - 378) ağabeyi Valentinian I tarafından İmparator ve Doğunun Augustus'u olarak belirlendi. Valens Batı Got'larını Trakya'da yerleştirmişti. Batı-Got'ları bütün isteklerini elde edemeyince rahat durmadılar; savaş çıktı; ve İmparator Valens yapılan savaşta 378 yılında Edirne'de yenildi ve öldürüldü. İstanbul'un yapıcı İmparatorlarından birisi idi. Saraçhanebaşıyla Zeyrek arasındaki ünlü *Bozdoğan su kemerlerini* (Valens Aquaeduktu) nu *İmparator Valens* yaptırmıştı.

İmparator Valentinien I'in oğlu ve İmparator Gradianus'un üvey kardeşi olan ve Almanya'da Mosel nehri kenarındaki Trier şehrinde 371 yılında doğan Valentinian çocuk yaşta, askerler tarafından 375 yılında İmparator yapıldı ve İmparator *Valentinian II* (375 - 392) oldu. Viyana'ya yerleşti. Devletin idaresi annesi Justina'nın elinde idi. Müşaviri olan Galyalı general *Arbogast* tarafından 21 yaşında Viyana'da boğdurularak öldürüldü. Öldürüldüğünde Büyük Theodosius Doğunun İmparatoruydu.

Büyük Theodosius I Flavius (379 - 395), 347 yılında İspanya'da doğdu ve 395 de Milano'da öldü. Babası, İmparator Gratianus'un emri üzerine 376'da başı kesilen General Theodosius'dur. İmparator Valens ölünce, yine İmparator Gradianus tarafından İmparator Valens'in halefi olarak 379'da Illyricum'u da içine alan Doğu İmparatorluğun başına getirildi. Önce Selanik'e, sonra İstanbul'a yerleşti. Batının İmparatoru Gratianus'du. İmparator Gratianus zorba Maksimus tarafmdan 383'de öldürüldü.

Doğu İmparatoru Büyük Theodosius Batı-Got'larına Trakya'da toprak verdi ve barışı sağladı. 378'de ilk kez Got'ları *Foederati* (Müttefik) olarak Devlet örgütüne aldı. Onlar için askerlik mükellefiyetini koydu, ve Got'lardan asker almağa başladı. İmparator Valentinian II'yi 392 tarihinde öldüren Galya Frank'larmdan general Arbogast ve zorba Euge-

nius'u yendi ve ülkenin tek hakimi oldu. Böylece son kez olmak üzere Roma Devletini birleştirdi.

Büyük Theodosius I putlara tapmayı şiddetle yasak etti. Kilise ona «Büyük» ünvanını verdi. İstanbul'da «2'nci Kiliseler Konseyi»ni topladı ve *hıristiyanlığı resmi din* yaptı. Diğer taraftan İstanbul'da büyük meydanlar açtırdı, eserler bıraktı ve İstanbul'u güzelleştirdi.

Büyük Theodosius I ölümünden önce 383'de Ülkesini iki oğlu arasında böldü. Batı kısmını küçük oğlu *Honorius*'a Doğu kısmını büyük oğlu *Arkadios* (Arcadius)'a verdi. Büyük Theodosius M.S. 395'de Milano'da ölünce İnsanlık tarihinin en büyük devletlerinden birisi olan Büyük Roma İmparatorluğu bir daha birleşmemek üzere şu iki, yine Büyük, müstakil, İmparatorluğa ayrıldı.

1 — Batı Roma İmparatorluğu,
Bunun Hükümdarı Honorius ve

2 — Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans İmparatorluğu)
Bunun Hükümdarı Arkadios

idi.

Biz aşağıda Honorius'un İmparator olduğu Batı Roma İmparatorluğu'nu ele alacağız. Arkadios'un İmparator olduğu Doğu Roma İmparatorluğu'nu incelemiyeceğiz. Yalnız Bölünüş Zaman'ındaki durumu görebilmek için önce İmparator Arkadios devrine kısaca değineceğiz.

Arkadios (Arcadius) (393) (395 - 408).

Arkadios İmparator Büyük Thedosius'un büyük oğluydu ve 377 yılında doğdu. Roma İmparatorluğunun 395 yılında kesin bölünmesi ile Arkadios tek başına Doğu Roma İmparatoru oldu.

İmparatorluğu zamanında Batı-Got'larının Kralı *Alarich* (Alarik) kumandasındaki Got'lar ülkeyi basıp yağma ettiler; fakat *Gainas* idaresindeki Got ordusu 400 yılında İstanbul'da korkunç bir katliamda yok edilmişti.

İmparator Arkadios Devletin idaresini nazırları Rafinus ve Eutropius'a ve daha sonra eşi *Eudokia (Eudoxia)*'ya bıraktı. Eudokia Frank'ların kumandanı Bauto'nun kızıydı.

Arkadios devrinde İstanbul'da bir çok yapılar yapıldı. Cerrahpaşa semtinde Avrat Pazarı denilen yerde üzerinde özellikle Gotlar'a karşı kazanılan zaferleri gösteren şahane kabartmalar bulunan bir sütun vardı. Bugün o sütunun her şeyi kayıp olmuş, yalnız kaide haraberi geriye kalmıştır.

Trakya'da Lüleburgaz şehrinin adı o zamanlar *Arkadiopolis*'di ve bu ilk Doğu İmparatorunun adını taşıyordu.

BATI ROMA İMPARATORLUĞU

Roma İmparatorluğunun bölünmesinde Büyük Theodosius I'in küçük oğlu Honorius'a düşen Batı Roma İmparatorluğu M.S. 395 yılından 476 yılına kadar devam etti.

İmparator *Honorius Flavius* [(393) (395 - 423)]

İmparator Honorius 384'de İstanbul'da doğdu. Büyük Roma İmparatorluğu iki Devlete bölündüğünde Batı Roma İmparatorluğunun ilk İmparatoru Honorius olmuştu. Fakat babası Büyük Theodosius I henüz hayattaydı. Babası 395 yılında öldüğünde İmparator Honorius Flavius onbir yaşındaydı.

İmparator Honorius önce Milano'da, sonra Ravenna'da hüküm sürdü. İmparator çocukken Devletin idaresi vasisi Vandal'lardan *Stilicho*'nun elindeydi Stilicho barbarların Roma'yı istilalarını durdurmuştu. Honorius sonraları onunla anlaşamadı ve sonunda Stilicho'yu öldürttü. Stilicho'nun 403'de yendiği Batı-Got'larının kralı Alarich 410 yılında Roma'yı kuşattı; Roma'ya girdi! yakıp yıktı.

Honorius zayıf karakterli bir İmparatordu. Devrinde dinsel, siyasal ve iktidar kavgaları sürüp gitti ve İmparator bunları önleyemedi. Yine zamanında Hunların, Doğu Gotları'nın akınları başladı. Bu arada Vandal'lar İspanya'ya girdiler. Honorius bu gelişmeler içinde bir süre Ravenna'da kapalı kaldı. Ve 428 yılında İtalya'nın Ravenna kentinde öldü.

Niş'te doğan ve Honorius'un «*magister militum*»u, yani mahir ve usta bir kumandanı olan Constantius Batı Roma Devletini barbarların baskınlarından ve zorbaların ayaklanmalarından kurtarmış ve İmpa-

rator Honorius'un yanında 421 yılında İmparator olmuştu. İmparator *Constantius III* (421) olarak Doğu Roma İmparatoru, büyük Theodosius I'in torunu İmparator Theodosius II'ye karşı savaşa hazırlanırken yine 421 yılında ölmüştü.

Honorius ölünce *Valentinian III* (425 - 450) Batı Roma İmparatoru oldu. Valentinian III Constantius III'ün oğlu ve Valentinian I'in oğlunun torunuydu ve 419 yılında Ravenna'da doğmuştu. Amcası Doğu Roma İmparatoru Theodosius II tarafından 5 yaşında iken 424 yılında Batı Roma İmparatoru yapılmıştı, ama bir yıl sonra İmparator oluyordu ve amcasına bağlı kaldı. Valentinian III henüz çocuk olduğu için annesi *Galla Placidia* Devleti idare etmişti. Barbar Germen kavimlerin baskınları durmuyordu. 429'da Vandalların Afrika'ya yerleşmeleri önlenemedi. 434 yılından itibaren annesiyle beraber Batı Roma İmparatorluğunun en büyük asker ve devlet adamı olan *Flavius Aetius* Devleti idareye başlamıştı. Aetius, gelen Hun ve Germen tehlikelerinden Roma'yı kurtarma ve İmparatorluğun çöküşünü önleme çabalarına girdi. Nitekim önce Hunlar ile ittifak yapmış ve 436'da Burgond'ların kralı Gundahar'ı büyük bir yenilgiye uğratmış ve onu öldürmüştü. Sonraları Aetius Germenler ile birleşerek 451 yılında Hun İmparatoru Atillâ'yı *Catalaunum* (Katalaun) ovalarındaki savaşta geriye çekilmeğe zorlamıştı. Fakat Atillâ 452 yılında tekrar İtalya'da, Roma önlerinde görünecekti ve görünmüştü.

Valentinian III'ün çevresi sihirbazlar ve müneccimlerle doluydu. Kuşkucu ve vesvesesi yüzünden 454 yılında kendi eliyle Aetius'u öldürdüğü söylenir; diğer bir rivayete göre Aetius intihar etmişti.

Valentinian III, Aetius ve Petronius Maximus taraftarlarınca Roma'da Mars alanında 455 yılında öldürülmüştü.

İmparator Valentinian III'ün 455 yılındaki öldürülmesiyle 376'da son Batı Roma İmparatoru Romulus Augustulus'un tahttan indirilmesi arasında geçen *21 yıl içinde 9 İmparator* geldi geçti.

İmparator *Petronius Maximus (Maksimus)* (455), 395 yılında doğmuştu. Honorius'un sarayında yüksek mevkilerde bulundu ve karısına hakaret ettiği için İmparator Valentinian III'ü öldürtmüştü. 455 yılında İmparator oldu. Vandal kralı *Geiserich (Genserich)*'i çağırdı ve Vandal'lar Roma'yı aldılar. Fakat İmparator Petronius Maksimus aynı yıl, yani 455'de, halk tarafından 60 yaşında parçalanark öldürüldü.

İmparator Petronius Maksimus'u İmparator *Avitus* (455 - 456) izledi. Got'lar 455 yılında Avitus'u İmparator yaptılar. Doğu Roma İmparatorluğuyla ilişkiler iyi değildi. İmparator Avitus Doğu Roma İmparatorluğuyla ittifak sağlayamadığı için bir yıl sonra tahttan indirildi.

Avitus'tan sonra Doğu Roma İmparatoru *Leo I*'le Patricius Ricimer'in gözüne giren *Maiorianus* (Majorianus) 457 yılında İmparator oldu. İmparator Majorianus (457 - 461) önemli bir savaşçı idi. Galya'ya girdi. Arles'ı aldı, fakat Vandal'lara yenildi. Önce İmparator olması için destekleyen Patricius Ricimer, kuşkulandığı için onu 461 yılında öldürttü.

Roma ordusuna alınan Germen askerlerinin liderleri Patricius ünvanı altında İmparatorların saraylarında en kudretli kişilerdi. İşte bunlerden birisi de *Patricius Ricimer*'di. Görüleceği gibi özellikle Ricimer, kişileri İmparatorluğa yükseltti ve İmparatorları tahtlarından indirdi.

Patricius Ricimer tarafından Majorianus'un yerine *Libius Severus* (461 - 465) getirildi. İmparator Libius Severus iktidara fiilen sahip olamadı ve 465 yılında öldü. Libius Severus'tan sonra Doğu Roma İmparatoru Leo I'in isteği üzerine *Anthemius* (467 - 472) İmparator olmuştu. Fakat Ricimer ile Vandal'ların Kralı Geiserich Anthemius'a karşıydılar ve Geiserich akrabası olan Olybrius'u İmparator yapmak istedi. İmparator Leo I ise bunu kabul etmedi ve Anthemius İmparator oldu. Bunun üzerine Geiserich Roma'yı kuşattı ve yaktı. Sonunda Ricimer'le anlaşarak 472 yılında Anthemius'u devirdi ve öldürttü. Ve 472'de Olybrius İmparator oldu. Fakat İmparator *Olybrius* (472) dört ay yaşadı ve aynı yıl öldü. Sık sık İmparator değişmeleri ve taht ve iktidar çekişmeleri devam ediyordu. Fakat kimse farkına varmadan da Batı Roma İmparatorluğunun sonu yaklaşıyordu. İmparator Olybrius'tan sonra Germen askerleri yeni bir İmparator peşindeydiler. Nihayet Burgond'ların kralı Gondebald'ın yardımıyla 473 yılında iyi bir savaşçı olan *Glycerius Flavius* (473 - 474) İmparator oldu. Bizans ise Glycerius'u istemiyordu. *Zenon (Zeno)* 474'de Bizans, yani Doğu Roma İmparatoru olunca Glycerius'a karşı Julius Nepos'u tuttu. Julius Nepos Glycerius'u tahttan indirdi ve sürgüne gönderdi. *Julius Nepos* İmparator oldu. Bundan önce bir yıl kadar İmparatorluk yapmış olan *Glycerius* ise kiliseye intisap etti ve rahip oldu.

Doğu Roma İmparatoru Zenon'un isteğiyle 474'de İmparator olan Julius Nepos (474 - 480) toprak vererek Vizigot'lar ile anlaştı ve onlarla barış yaptı. Fakat Romalı Devlet adamı Pannonia'lı *Orestes* İmparatordan memnun değildi. Orestes 422 yılından beri Attila'nın hizmetinde bulunmuş, onun katipliğini yapmıştı. Attila 453'de ölünce İtalya'ya dönmüş ve orada milis kuvvetlerinin başı olmuştu. Orestes İmparator Julius Nepos'a karşı oğlu Romulus'u rakip İmparator gösterdi ve İmparator Julius Nepos'u tahttan indirdi. Nepos kaçtı. Orestes oğlu *Romulus*'u 475 yılında İmparator ilân etti ve kendisi de Devletin idaresini eline

aldı. Tahttan indirilen ve kaçan Nepos ise 480 yılına kadar ülkesiz İmparator ünvanını taşımıştı.

461 ve 462 yılında doğan *Batı Roma Devletinin son İmparatoru Romulus Augustulus* (475 - 476) Romalı Devlet adamı Orestes'in oğluydu. İmparator olduğu zaman 13 veya 14 yaşındaydı. Babası Orestes'in de düşmanı vardı. Batı Roma ordusundaki paralı Germen askerlerinin başı ve tahrikçisi olan *Odovakar (Odoaker)* bunlardan birisiydi. Odoaker çok eski doğu Germen kavimlerinden olan ve 5'inci yüzyılda Hunların idaresinde de bulunan ve Hunlardan sonra Romalıların Foederatı (müttefiki) Rugi'lerdendi. Odoaker önce Orestes'i savaşta yendi; onu esir aldı ve öldürttü. Sonra İmparator Romulus Augustulus'u 28.8.476 tarihinde tahttan indirdi ve Kampaniya'da ona bir malikane verdi ve maaş bağladı. Ve yerine başka bir İmparator getirmedi.

Böylece M.Ö. 753 yılında *bir Romulus ile başlayan* Roma'daki İmparatorluk M.S. 476 yılında başka *bir Romulus ile son buldu;* ve 1229 yıllık bir Roma Devleti yok oldu.

Odoaker'e gelince, Odoaker kendisini İtalya Kralı ilân etti ve Bizans Sarayı tarafından ise Roma'nın Patrici'si ünvanı verildi. Odoaker, Ostrogot'ların, yani Doğu-Gotların kralı olan Theoderich diğer adı ile *Büyük Theodorich* ile üç savaş yaptı ve 493 yılında Ravenna'da yenildi. Ve bol şarap ve içkili bir yemekte Theoderich tarafından 5 Mart 493 tarihinde öldürüldü. Büyük Theodorich ise başkenti Ravenna ve Verona olmak üzere İtalya'da Doğu Gotları Devletini kurdu. Fakat Ostrogotların bu Devleti uzun sürmedi ve Roma İmparatorluğunun bir parçası olarak kaldı ve sonra Doğu Got'ları Doğu Roma İmparatorluğu Kumandanları Belisar ve Narses tarafından (554) de tamamen yok edildiler.

ROMALILAR (ROMA'LILAR)

1229 yıllık bir geçmişe sahip koskaca İmparatorluk çöküp gitmişti. Halbuki Roma İmparatorluğu zamanının en yüksek uygarlığına sahipti. Romalıların her yön ve alanda üstün görüş, meziyet, vasıf ve becerileri vardı. Romalılar Avrupa kültürünün ve Batı uygarlığının hem oluşmasına ve gelişmesine hizmet etmişler, hem de bunların devamını temin etmişlerdi.

Bir defa Romalıların idarî ve askerî örgütleri çok düzenliydi. Kral, Konsul, Diktatör, İmparator gibi Devletin başı yanında kısaca şu üç ana unsur bulunuyordu:

1 — Comitia (Komitia)

2 — Magistratur'lar ve magistratus'lar

3 — Senato

1 — *Comitia* (Komitia) yani Halk Kurulu. Bunun şu alt teşkilatları vardı:

Comitia centuriata- centuria adlı 193 gruptan oluşuyordu; Fakat her cunturia'nın kişi sayısı başka başka olabilirdi. Latince centuria «Yüzler» manasına gelir.

Comitia tributa 35 Tribus'tan yani 35 Halk grubundan teşekkül ediyordu.

Bütün bunlar görevli magistratus'lar tarafından çağrılır ve onların başkanlığı altında toplanırlardı. Görevleri memurları seçmek, ya-

saları kararlaştırmaktı. Seçimler kişi oyu çoğunluğuyla değil de grup oyu çoğunluğuyla gerçekleşirdi.

Bunlardan başka Pleb'lerin, yani halk tabakasının *Concilia plebis tributa* adı altında özel toplantıları vardı. Burada alınan kararlara *plebiszit* (Halk oyu) kararları denirdi.

Bir de Roma Devletinin ilk yüzyıllarında Devlet Başkanı yanında *Comitia Curiata* vardı. Curia (Kuria) denilen 30 gruptan oluşurdu. Comitia Curiata esasında müdafaa ve korumayla ilgili bir toplantıydı.

2 — *Magistratur'lar, magistratus'lar*

Bunlardan magistratus kelimesi hem makamı, hem de makam sahibini gösterir.

Magistratus'lar Halk Kurulları tarafından onur memurları olarak seçilirlerdi. Bir kısım magistratusların yetki ve görev alanı yalnız şehir içiydi. Yetkileri kısıtlı olup bir yıl için seçilirlerdi. İlk zamanlar *Curator*'lar şehir yönetiminden sorumlu idiler (Meydan Larousse, Cilt 10, sayfa 642. 1972).

Şehir dışı ve eyalet yüksek memurlarının ise, askerî cezalar vermek de dahil, sınırsız yetkilere sahiptiler.

Konsül, Praetor (Pretor), Censor ve soylu *Aedil (Edil)* gibi yüksek dereceli olanlar, belli yaştan aşağı olmamak üzere, comitia centuriata tarafından ve aşağı dereceli olan Halk Aedili (Edil) ve *Quaestor* (Kuvestor)lar ise comitia tributa tarafından seçilirdi.

3 — *Senato*

Senato üyelerinin çoğu eski magistratuslardan oluşurdu ve yaşam boyunca Senatör kalırlardı. Senato önceleri 300 üyeliydi; sonraları 600 üyeli oldu. *Senato (Senatus consulta)* olarak nasihatlarda bulunur, teklifler yapardı.

Romalılar iyi askerdiler. Orduları iyi örgütlenmiş, disiplinli ve savaş araçları muasir uluslarınkine nazaran üstündü. Romalılar Sezar gibi savaş tarihinde üstün damgasını vurmuş dâhî askerler, fevkalade organizatörler, sayısız büyük kumandanlar, hem kumandan hem devlet adamı vasfını birleştiren sayısız kişiler yetiştirdiler.

Sonra Romalılar yapıcıydılar. Bazı yapılarında eski Yunanlıları örnek alan Romalılar kentler, yollar, köprüler, su kemerleri, zafer anıtları, monumental amfitiyatrolar, güreş ve cenk arenaları, forumlar (ya-

ni pazar yerleri), meydanlar moseleumlar, mabetler resmi daire binaları, mahkeme ve sağlık yapıları, büyük şahane hamamlar, konutlar, villalar, saraylar, çok katlı kira *(insula)* evleri, şahane mezar lahitleri, sayısız heykeller, duvar ve zemin mozayıkları, zengin süslemeli taş kabartmalar, şahane rölyefli zafer sütunları ve kentlerdeki toprak konutların yerine taştan konutlar yaptılar. Antik kent evlerinin duvarlarında bugün bile hayranlıkla incelediğimiz duvar resim ve tabloları çizdiler; ve bütün bu eserlerle ülkelerini güzelleştirdiler.

Diğer yapıt ve eserleri yanında Romalıların yolları da ünlüydü. Romalıların bu antik yollarının güzel ve sağlam örnekleri İtalya'nın bir çok bölgelerinde bulunmaktadır. Bu yollar şaşılacak güzelliktedir. Özellikle Sezar devrinden itibaren Roma ordularının stratejik bölgelere, savaş alanlarına ve ülke sınırlarına hızla ilerleyebilmeleri ve her türlü ulaşımın süratle ve kolayca yapılabilmesi için sınırlara doğru uzayıp giden dümdüz yollar yaptılar. Bu yollar iyi seçilmiş güzergahlar üzerinde çok üstün bir askeri zihniyet ve görüşün eseriydiler.

Romalıların bir zamanlar hakim oldukları bütün topraklarda bu yolların bugün bile kullanıldığı görülmektedir. Zaman zaman Anadolu'da Romalıların yol işaret ve uzaklık taşlarına rastlanmaktadır. İmparatorluk sınırlarına kadar uzanan bu yolların hepsi Roma'da Forum Romanum'da İmparator Augustus Octavianus tarafından yaptırılan *miliarium aureum* yanı «*Altın mil* (kilometre) *taşı*»nda başlar veya orada son bulur. Ünlü «*Bütün Yollar Roma'ya gider*» atasözü bundan kaynaklanmaktadır.

Romalıların bilim ve edebiyat'ın her alanında ileriydiler. Güzel konuşma, nesir ve şiir, doğa bilimi, botanik, tarih, dram, komedi, hiciv, biyografi, dil, gramer, çevirme, hukuk ve daha bir çok alanda sayısız büyük kişiler yetiştirdiler. Felsefe ve mitioloji'de eski Yunanlıları benimsediler ve onları tamamladılar.

Romalılar *Sezar, Cicero gibi hatipler, Virgil* (Vergil) *Horaz, Ovid* (Ovidius), *Catullus* gibi şairler *Ennius ve Varro* gibi çok yönlü bilginler, *Lucilius, Persius* gibi hicirciler, *Noevius Plautus, Terentius* gibi dram ve komedi yazarları, *Apulejus* gibi roman yazarları, *Plinius* gibi doğa araştırıcıları *Varro* gibi arkologlar *Suetonius* gibi biyograflar *Tertullian* gibi dil bilginleri ve *Boethius* gibi filosoflar yetiştirdiler.

Eski çağın ünlü tarihçileri Romalılardır. *Sezar, Cato, Sallustius, Coelius, Antipater, Livius* ve *Tacitus* bu ünlü tarihçilerdendir. Kuruluş devirleri hariç, Romalılar tarihsel olaylarda ve tarihlerde ve bunları veren rölyef ve taş kabartmalarda eski Yunanlılar kadar mitolojiyi ve

yersiz efsaneleri çok karıştırmadılar; daha çok gerçekleri yansıttılar. Bu bir üstünlüktü. Çünkü gerçek tarih yalnız safsata ve efsanelere dayanılarak yazılamaz. Mitoloji düşünce, fikir ve hayal varlığıdır; ulusların arzu ve hayallerinden doğar, onların iç kaygı ve korkularının şekil ve etkilerini yansıtır. Fakat tarihi olaylarda mitoloji'ye yalnız temas edilip geçilir ve eleştirilmesi lüzumsuzdur. Gerçek tarihsel olaylar ise eleştirilmeye açıktır ve onlardan ders alınır. Kısaca mitoloji gerçek tarihsel olaylarla bir tutulmaz. İşte bu bakımdan Romalılar tarihsel olayları, gerçekçi olarak anlatmakta ustaydılar.

Romalılar hukukta da çok ileriydiler. *Roma hukuku* bugün bile önemlidir. Çünkü Roma hukuku Orta ve Batı-Avrupa hukukunun gelişmesine büyük etkisi olmuş, dolayısıyla batı kültürünün önemli yapı taşlarından birisini teşkil etmişti. *Roma hukuku Batı- Avrupa ülkeleri hukuklarının ve modern Türk hukukunun dayandığı* kavramların çoğunun kaynağıdır ve Üniversitelerde okutulur.

Roma hukuku, Roma Devletinin ilk iki yüzyılında basit halk yasa davalarından oluşuyordu. Bunların ne şekilde ifade ve tatbik edildiğini bilemiyoruz. Ancak M.Ö. 451-450'de yani *2423 yıl* önce verilen *Lex duodecim tabularum*» yani «*Oniki Levha Yasası*» ile Roma hukuku üzerine ilk bilgimizi elde ediyoruz. *Lex duodecim tabularum* oldukça ilkel ise de hukuku son derece teşvik edici bir halk hukukuydu ve bununla sivil ihtilafların davaları görülüyordu. Ceza işleri ise magistratusların sonsuz disiplin anlayışlarına bırakılmıştı ve onlara bağlıydı. M.Ö. 96-92 yıllarında Kilikya'da, yani bugünkü İçel, Adana ve Hatay bölgelerinde, *Praetor* (Pretor) olarak görev yapan ve 82-78 yıllarında Diktatör olan *Lucius Cornelius Sulla (138-78)* ilk kez *Ceza Hukukunu ve Ceza Mahkemelerini* getirdi. Bu şekilde cezalar magistratusların isteğine bırakılmadı. İmparator *Augustus* (M.Ö. 27-M.S. 14) Halk hukuku yanında bir de *İmparator Hukuku* getirdi.

Roma hukuku asıl büyük gelişmesini ve altın devrini M.S. 1'inci ve 2'nci yüzyıllarında yaşadı. Bu devirde Romalılar *Papinianus* (M.S. 140), Paulus, *Ulpianus* (M.S. 170) ve *Gaius* gibi büyük hukukçular yetiştirdiler ve bunlar hukuk alanında eserler verdiler. Sonraları Doğu Roma İmparatoru *Theodosios II* (408-450)'nin emriyle 438 yılında *Codex Theodosianus* adlı bir eser hazırlandı. Takriben bir yüzyıl sonra Doğu Roma (Bizans) İmparatoru *Justinian I* ((483) 527-565) Roma Devletinin tüm hukuk kurallarını, yasalarını, hukuk eserlerini ve malzemesini «*Corpus juris civilis*» adlı eserde toplattı ve böylece muazzam bir hukuk eseri meydana getirtti. Hukuk alanının en muhteşem eserlerinden biri olan Corpus juris civilis, bir çok Avrupa ülkelerinin hukukuna esas teşkil

etti. Bu bakımdan *corpus juris civilis* Hukuk tarihinin en önemli eserlerindendir.

Romalılar devrinde *İstanbul ve Beyrutta hukuk öğrenimi yapılan okullar vardı.*

Romalılar müzikle de çok ilgilendiler ve yaşantılarında müzik önemli bir rol oynuyordu. Askeri mızıkaları vardı. Mabetlerde, kurban törenlerinde, evlerde ve tiyatrolarda müziğe önem verirlerdi.

Romalılar astronomiyle de meşgul oldular. Eski çağlarda, Yunanlılar da dahil bir çok uluslar değişik şekillerde, dünya çevresindeki ay dolanımını esas tutan *ay yılı takvimini* kullanırlardı. Eski Mısırlıların ise 12 ayı bulunan *güneş yılı takvimi vardı.* Yalnız Mısırlıların takvim aylarının gün sayıları bugünkü gibi değildi. Onların takviminde her yıl dört artık gün vardı.

Sezar İskenderiyeli bilim adamı *Sosigenes*'e o zaman kullanılan takvimin düzeltilmesini önerdi; ve böylece yine dünyanın güneş etrafında dolanımını esas tutan *Jülyen Takvimi* oluştu. Bu takvim 1582 yılında Papa Gregorius XIII tarafından tekrar ele alındı. Onun isteği üzerine teşekkül eden bir uzmanlar grubunca hazırlanan takvimde, yılın artık kalan saat ve saniyelerinin tam değeri ve Hz. İsa'nın doğumu göz önünde tutuldu ve böylece bugün kullandığımız Gregoryen Milâdi Takvimi meydana geldi.

Diğer taraftan Romalılar bize güzel *Latin harflerini* de bıraktılar.

Genel olarak okur-yazar olmak bir hobby, bir merak işi değildir. Okur-yazar olmak bir gösteriş de değildir. Okuyup yazabilme öğrenim ve eğitimde her şeyden önce gelir; kişi için bir ihtiyaçtır. Her insanın kültürlü ve uygar olabilmesi için okuyup yazmayı öğrenmesi, okur-yazar olması şarttır ve zorunludur.

Diğer taraftan okuyup yazabilme işi bir bilmece çözme işi olmamalıdır ve en kabiliyetsiz bir kişi tarafından bile kolayca ve kısa bir süre içinde öğrenilebilmelidir. Onun için alfabe'nin sade, güzel, açık pratik ve tek sesli harfleri olması gerekir. Öğrenilmesi güç ve külfetli harfleri öğrenmek için bir insan lüzumsuz zaman ve gereğinden fazla enerji harcar. Zaman ve enerjinin kıymetini bilen insan bu zaman ve enerjiyi başka alanlarda değerlendirebilir. Bu bakımdan Latin harfleri sade güzel, düzgün hatlı, açık, tek sesli ve pratiktir ve öğrenilmesi kolaydır. Tıpkı kullandığımız sayı işaretleri, rakkamlar gibi. İşte bu avantajları sonucu Latin harfleri dünyada gittikçe yaygınlaşmaktadır.

Romalılar bize, her alanda kendisinden faydalandığımız Latince gibi bir bilim dili armağan ettiler.

Latince Romalıların ve Latinlerin diliydi. Bir kaç oluşum devri geçirdi. Roma Devleti büyüdükçe Latincede gelişmeler ve biraz da değişmeler oldu. Romalıların idaresi altındaki toprak halklarının ve komşu ulusların dillerinden alınan kelimelerle de Latincenin kelime varlığı çok zenginleşti.

Latince tatlı fonetik bir dildir. Kelimeleri, heceleri, yumuşaktır, ağır değildir. Latince de harfı-tarifler yoktur. Grameri muntazamdır. Bazı yönlerden Türkçemize benzer.

Latince zamanla konuşulmayan bir dil olmuştur. Fakat kendisinden bütün roman ırklarının, yani Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce ve Romence dilleri oluşmuştur. Latince ölü bir dil olmasına rağmen dünyada bir bilim dili olmuştur; yani tıp, farmakoloji, zooloji, Botanik, kimya, fizik, astronomi, hukuk, teknoloji ve teoloji gibi bütün bilim dallarında kullanılmaktadır. Zamanla zenginleştirilen Latince bugün katolik kilisesinin resmi dilidir.

O halde 311-316 sayfalardaki özetten görülüyor ki Romalıların her alanda üstün beceri ve başarıları vardı. Romalılar her tür devlet sistemini kurdular ve yaşadılar. Bu alanda da asırlarca tecrübe sahibi oldular. Öyle olduğu halde, yani bütün bunlara rağmen nasıl oldu da 1229 yıllık Roma İmparatorluğu çöküp gitmişti.

Tabii bu yok olmanın bir çok nedenleri vardı.

Romulus tarafından M.Ö. 753 yılında efsaneli bir şekilde kurulan Roma Devleti küçücük bir krallıktı. Aslında bu Roma kent Devleti soylular devletiydi. Kuranlar, amaçları belli, disiplinli, akıllı ve cesur soylulardı. Bunlar her şeyden önce özverili, asker karakterli idiler. Kendilerini ve askerlerini disiplin ve nizam içinde yetiştirdiler.

Romalıların ilk komşuları Etrüsk'ler, Latin'ler ve Sabin'ler idi. Onlara nazaran bu üstün meziyetlerinin sonucu Romalılar topraklarını önce bu komşularının topraklarında büyüttüler. Cumhuriyet devrinde M.Ö. 396 yılında Romalılar Etruriya'yı yani Etrüsk'lerin ülkesini almış olmalarıyla kalitesi yüksek demir mamulleri elde etmişler ve neticede ürettikleri savaş araçları komşularının savaş araçlarından üstün olmuştu. İyi askerî disiplin ve vasıfları yanında bu avantajları sayesinde Napoli yörelerine ve Kampania ovalarına hakim olan Samnit'lerle aralıklı 50 yıl kadar (M.Ö. 343-290) süren ağır savaşları kazanmışlardı. Da-

ha sonra İtalya'da ülkelerini daha da genişlettiler ve İtalya'dan taştılar, uzak ülkelere yayıldılar. Roma Devleti genişledi, büyüdü ve sonunda çok uluslu muhteşem bir İmparatorluk oldu.

İmparatorluk büyükdükçe doğal olarak dertler ve özellikle yıkıcı unsurlar da çoğaldı.

Önce çok uluslu devletlerin durumunu ele alalım. Çok uluslu Devletlerde çoğunlukla devleti kuran bir çekirdek ulus vardır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğunda Türk ulusunun durumu gibi.

Çok uluslu devletlerin en büyük zafiyetlerinden birisi çeşitli diller konuşan, düşünce, amaç ve istekleri başka başka olan halk topluluk ve azınlıklarını bir gaye ve hedef etrafında sürekli olarak birleştirmenin ve kümelemenin çok güç oluşudur. Bunları bir amaç etrafında toplama, ya sıkı bir şiddet rejimi, kişi veya grup diktatörlüğüyle veya bir din ummetçiliği, veya siyasal ve sosyal ideolojiyle olur veya da ABD usulü, kapitalist yönlü demokrasi içinde anglo-sakson assimilasyonunda olduğu gibi, bütün halkları ve azınlıkları tek bir dil ve ulus birliğine getirmekle mümkündür. Yoksa bütün bu halk topluluk ve azınlıklarını memnun edecek bir idare şekli, laçkalığa yönelik, çok tavizli bir devlet idaresi olur. Devlet sisteminin adı ne olursa olsun öyledir. Bunun güzel bir örneği Avusturya İmparatoru Franz Joseph I'in devridir. İyi gidiyor gibi görünse bile bir gün bölücülük kendini bütün çıplaklığıyla açığa vurur. Çünkü İmparatorluk içinde yaşayan halklar ve azınlıklarla, devleti kuran çekirdek ulus arasında ve tabii kendi aralarında daima bir uzaklık ve anlaşamamazlık vardır. Bir halk topluluğu bir şey istese, diğerinin bu hoşuna gitmez ve onun istediğini bozmağa çalışır. Sosyal, siyasal ve kültürel eleştirici propogandalarla hem birbirlerini ve hem de devleti kuran çekirdek ulusu kötülerler ve hatta eylemlerle zayıflatırlar, ekonomik kurnazlıklarla biribirlerini ve devleti sömürürler ve neticede devlet düzenine ve yasalarına saygı ortadan kalkar. Çok uluslu devletlerde devleti kuran çekirdek ulusun dışındaki etnik halk toplulukları ve azınlıklar yalnız bir konu, düşünce ve durumda birleşirler. O da kendilerine hakim olan ve devleti kuran çekirdek ulusu ve idaresini durmadan kötülemek ve ona hezyanlar savurmaktır. Onlar bu konuda birleşirler; ve sebepli, sebepsiz, çekirdek ulustan kurtulmak isterler. Genel olarak azınlıkların büyük bir İmparatorluk içinde yaşamalarında büyük avantaj ve faydaları vardır veya en azından faydaları olabilir. Buna rağmen kendilerinin menfaatlerini göremeyerek, bizzat kendi varlıkları için zararlı olacak eylemleri de, farkına bile varmadan, yapar dururlar. Kendi açılarından haklı olsalar bile, yüzyıllarca kendilerini koruyan, onların refah, saadet ve huzur içinde yaşa-

yabilmeleri için o cepheden bu cepheye koşan ve savaşlarda kanını ve canını veren o çekirdek ulusa karşı bu şekilde nankör olurlar.

Bir de zamanla çeşitli yönlerde ve türlü şekillerde bilinçlendirilmiş iseler bu halk topluluk ve azınlıkları devlet içinde yıkıcı sevdalar peşine düşerler. Çoğalan ve çoğaltılan krizlerle sinsi sinsi bir siyasi çöküş hazırlanır. Devlet sarsılır, birliği kayıp olur ve sonunda güçlü İmparatorluk çöker gider. Neticede ne olursa hep çekirdek halka, devleti kuran ulusa olur. Çünkü o ulus yalnız devleti kurmuş değildir. O ulus aynı zamanda devleti korumayı üzerine almış, onun varlığı ve halklarının refahı için, evinden ailesinden çok uzaklara, savaş alanlarında, sınır boylarında çarpışmış, kanını canını vermiştir.

Çekirdek ulus bu görevini yaptıkça da, doğal olarak sürekli kayıplar verecek ve hatta nesli tükenmeğe doğru gidecektir.

Buna karşı İmparatorluğun diğer halkları ve azınlıkları rahat ve külfetsiz, hatta sömürücü yaşadıklarından genel olarak onlara bir şey olmaz; onlar ürerler, çoğalırlar. Onlar İmparatorluğun ve ülkelerinin müdafaasına çağrıldıklarında «Bu bizim işimiz değildir» düşüncesi altında müdafaa görevini ya isteksiz yaparlar veya bu görevden kaçarlar. Gerçekler böyledir ve tarihte bunların örnekleri çoktur.

Devleti kuran ulusun yok olmasında Roma İmparatorluğu çok güzel bir örnek vermektedir. Vaka İmparatorluğun batısında, İtalya'da ve Avrupa'nın bazı bölgelerinde romanlaşma ve Latinleşme olmuş ise de Roma'yı kuran, büyülten, oluşu ve geleneği başka olan, tecrübeli, akıllı o çekirdek ulus yok olup gitmiştir. Sözünü ettiğim romanlaşan ve Latinleşen kavimler ise başka karakterli ve gelenekli uluslar olarak kalmışlardır. Roma Devletini kuran Roma soyluları ve cesur cenkçileri, çalışkan, fedakar İtalyan öz halkı, sonu gelmeyen savaşlarda ölerek azalmış, İmparatorluk genişledikçe diğer halk topluluklarının yanında bir azınlık durumuna düşmüş ve sonunda yok olmuştu. Geleceğin bu şekilde olabileceğini kavrayan İmparator *Augustus Octavianus* (M.Ö. 27-M.S. 14) *Roma soylularının bu nesil tükenmesini yasalarla önlemeğe çalışmış ise de iş işten geçmişti.* Çünkü eski Roma soylularının bir çok nedenle artık az çocuklu olmaları veya hiç çocuklarının olmayışı başlamıştı. Mevcutlar ise savaşlarda canlarını vermeğe devam ederek harcanmışlardı. Sonunda Roma soylularının yerine İtaliker'ler, İmparatorluğun batı ve doğu bölgelerinden gelen taşralılar, kuzey'den gelen barbarlar yavaş yavaş devlet idaresinde lider ve yönetici mevkilere, senato üyeliklerine ve hatta İmparatorluğa kadar yükselmişlerdi. Bu da çekirdek ulus bireylerinin giderek azaldığını ve bunların da devlet sah-

nesinden yavaş yavaş kayıp olduklarını gösteriyordu. İşte bu acı sonucu önlemek için M.S. 100 yılında, Trajan ve Hadrian devirlerinde Roma soyluları için özel *çocuk zammı (alimentasyon)* yasaları çıkarılmıştı.

Sağlam bir devletin temeli ilk safhada ulusal bütünlüğe veya daha açıkçası milliyetçiliğe dayanır. Yani o devlete sahip oluşun her alanda bir birliği, aynı kandan oluşu, aynı ana dili konuşması gerekir.

Eski çağlarda milliyetçilik üzerine yüzyılımızda konuşulduğu gibi konuşulmuyordu. O zamanlar aynı ana dile sahip insanlar birbirlerine bile düşmandı. Bu nedenle aynı dilli toplulukların sayısız ayrı ayrı Kent Devletleri teşekkül etmişti. Belki o çağlarda milliyetçilik kavram ve anlayışı bugünkü gibi kesin belirlenmemişti, ama milliyetçilik doğal olarak insanların doğuşu ve eğitimi ile verilmiştir ve onlarla belirlidir. O halde milliyetçilik bugün olduğu gibi, geçmiş çağlarda da vardı ve gelecekte de var olacaktır.

Milliyetçilik şöyle veya böyle olumsuz, lüzumsuz hatta zararlı görünse de, gerçekte devlet birliğinin ve ülkenin parçalanmaz bütünlüğünün ilk temeli, temel taşı olduğu inkar edilemez. Böyle bir devlet parçalansa bile bu geçicidir. Parçalanan ülke zamanla ağırlık merkezi olan milliyetçilik ilkesinin baskısı altında tekrar birleşir.

Diğer taraftan çeşitli ana dilleri olan halkları zamanla ve eğitmekle assimale etmek suretiyle dil ve fikir birliğine getirilmiş bir topluluk da ulusal birliği verir. Çok uluslu Devletler bu eğitimi ihmal edip gereğini yapmamışlarsa, o devlet ne kadar haşmetli olursa olsun yine bir gün parçalanır, çöker gider. Tarihte bunun da örnekleri çoktur.

Batı Roma İmparatorluğunu sarsılmasının nedenlerinden birisi de Roma ordusu içindeki Germen askerleriydi. Roma soyluları, ve ordularının esasını teşkil eden İtalya yarım adasının fedekar ve cefakar köylüleri, sonu gelmeyen savaşlarda harcandıkça yerine Germen kavimlerinden askeri birlikler alındı. Bu duruma İmparator *Kommodus*'un (M.S. 180-192) hükümranlığı zamanında *Markoman*'ların Roma Ordusunda hizmet görmeleri ile başladı (sayfa 300). Zamanla Foederati, yani müttefik Germen kavimlerinden kontenjan yoluyla artık sürekli olarak asker alındı. Fakat yabancı, özellikle Germen askerler yalnız askeri alanda değil, devlet idaresi ve politikasında da etkili olmaya ve rol oynamaya başladılar. Germenler tereddütsüz iyi askerdiler. Fakat bunların sürdürecekleri politika hiç bir zaman Roma soylularının geleneksel devlet politikası olamazdı. Tabii onların politikası genelde Roma Devletinin aleyhine gelişecekti.

Diğer taraftan Germen askerleri kendi Germen kumandanları em-

rindeydiler. Bu bakımdan da bunlar, pek de itimat edilemez birliklerdi. Germenler Roma ordusuna girince kısa zamanda Roma İmparatorlarını orduya bağlı kılmışlardı. Bu şekilde de Romalıların Devlet düzeni bozulmuş, Romalıların askerlikte ve savaşta maharet ve kabiliyetlerinin ve devlet idare etme fazilet ve üstünlüklerinin gelişmesi engellenmiş ve hatta göze batacak derecede gerilemesine neden olunmuştu.

Daha önemlisi ise Germen askeri liderlerinin zamanla saraylarda kudretli ve etkili patriciler durumuna ulaşmış olmalarıydı. Esasen müsait olan bir ortamda bunların da ihtiras dolu etki ve entrikaları yüzünden kısa sürelerde İmparatorları değiştirip durmuşlar ve böylece iktidar ve yönetimi kararsızlığa sürüklemişlerdi. M.S. 235-284 yılları arasındaki bu zamana «*Askerlerin istedikleri İmparatorlar Devri*» denir. Bu 49 yıl gibi kısa bir sürede 22 İmparatorun ve Partner İmparatorun değiştirilmiş olması, itimattan ve devlet ciddiyetinden uzak, sonunun ne olacağı bilinmeyen kararsız bir devlet idaresini teşkil etmekteydi. Kendi mevkilerinden emin olmayan bütün İmparatorların devirlerinde, ülke içinde idari örgütlerde en azından bir huzursuzluk, bir gevşeme ve düzen karışıklığı olacağını ve Devlet idaresinin sarsılacağı aşikardır. Roma İmparatorluğunda durum herhalde böyle olmuştur. Bir de buna Germen askerlerinin idare ve halkı huzursuz yapan eylemleri eklenirse, büyük ve güçlü bir İmparatorluğun kökünden zayıflatılmış olduğu ve geleceğinin de pek parlak olamayacağı kolaylıkla anlaşılır ki, Batı-Roma İmparatorluğunun son yıllarındaki olaylardan bu durum çok daha iyi görülmektedir.

Çok uluslu büyük bir devletin mali durumunun sarsılması ve ekonomisinin bozulması, küçük bir devletinkine göre daha yıkıcı olur; daha kritik ve olumsuz sonuçlar doğurur. Çünkü büyük bir devletin genelde, her şeyden önce büyük bir ordusu vardır. Bu orduya bakılmadan olmaz. Bu ordu ister zorunlu kışla askerlerinden, ister paralı askerlerden oluşsun, her zaman çok paraya ihtiyaç gösterir. Vaka istila savaşları bir Ülkeye büyük bir zenginlik getirirlerse de yine bu orduların teçhizat, araç, bakım ve sevki için para lazımdır. Savunma savaşları bir yana, sırf savunma giderleri de her zaman devletin gelirini eritir. Bunu Romalılar çok iyi biliyorlardı. Eskiden bugünkü gibi madensel ve kağıt paralar yoktu. Alış veriş ise üretilen ürün ve mal veya lüzumlu, kıymetli maden parçalarının birbirlerinin mübadelesiyle yapılırdı. Madensel paraları M.Ö. üçüncü yüzyılda basılmağa başlanmıştı. Bu madensel paralar çabuk yapılamaz ve bunların hazırlanması ve basılması ise kolay ve ucuz değildi. Bu nedenle şekillendirilmemiş değerli madenlerle de çok defa mal ve ürün mübadelesi yapılıyordu. Yine o çağlarda ekonomik sorunların bugünkü modern çözümleri ve bunlara

dayanan para operasyonları da hemen hemen yok gibiydi. O devirlerde mali kudret ve varlığın sarsılmasında en önemli rolü parayı bol harcamak, yani savurganlık veya bir savaş yenilgisi sonucu muzaffer düşmana tazminat vermek oynuyordu. Bir toplulukta para hacmi sabit ise ve o topluluğun hiç bir alanda üretimi yoksa, bu topluluğu oluşturan halkın bir kısmı zenginleşirken, geri kalan kısmının fakirleşeceği doğaldır. Bu durum devlet idaresinde korrupsiyon ve ulusunun içinde bir proletaryalaşma zemini yaratır. Devleti zenginleştirmek için ya istilalarla bunu temin etmek veya halkı ve ulusları tribüt ödemeğe zorunlu kılmak veya haklı ve haksız yollara başvurmakla mümkündür. Kısacası devletin fakir düşmemesi için önlemlerin alınması gerekir. Savurganlığa karşı alınacak önlemlerin başında tasarruf gelir. Bu ilke fertler için geçerli olduğu kadar devlet ve halk için de geçerlidir. Halktan bol miktarda vergi alınabilmesi ise halkın zenginliğiyle orantılıdır. Halkın zengin ve varlıklı olması için o ülke halkının çalışkan olması, bir şeyler üretip satması gerekir. Bunları Romalılar gayet iyi biliyorlardı; ve onların çağında mali ve ekonomik problemler de aşağı yukarı bu çerçeveler içinde değişiyordu.

Sezar, Lucinius Crassus ve Pompeius'dan oluşan 1'nci Triumvirliğinden Konsül Lucinius Crassus Roma'nın başarılı bir maliyecisiydi ve Devletin malî durumu da iyi bir düzeydeydi. Fakat M.Ö. 53'de Crassus Anadolu'da Parthler ile savaşırken öldü. 9 yıl sonra Sezar devri başladı.

Jül Sezar (M.Ö. (100) 60-64) ve Augustus Octavianus (M.Ö. (63) 43-M.S. 14) ile Roma Devleti en parlak ve zaferlerle dolu bir devrini geçirmişti. Ama Sezar'ın ve Augustus Octavianus'un zaferleri Roma İmparatorluğuna büyük zenginlik getirememişti. Konsüller dolayısıyla Triumviri'lerin arasındaki iç savaşlarla ülkenin uzak yörelerinde dış düşmanlarla sürüp giden savaşlar Roma İmparatorluğunun malî kudretini çok sarsmıştı. İmparator Augustus Octavianus'dan sonra (M.S. 14-37) yıllarında İmparator olan Tiberius ilk başta ülkenin malî ve ekonomik bu krizini korkunç bir disiplin ve düzenleme içinde iyileştirip düzeltmiş, kendisinden sonra gelenlere ve Roma İmparatorluğuna büyük ve zengin bir Devlet hazinesi bırakmıştı.

İmparator Nero 68 yılında intihar ettikten sonra yine bir iç savaş başlamış ve bir yıl içinde dört İmparator değişikliği olmuş ve sonunda Flavianus hanedanını kuran Vespasianus M.S. 69 yılında İmparator olmuştu. M.S. 69 yılındaki savaşta hem devlet düzeni bozulmuş, ve hem ülkenin malî durumu kökünden sarsılmıştı. Bir vergi tahsildarının oğlu olan ve M.S. 66 yılında Filistinde Yahudi isyanını bastıran kudretli İmparator Vespasianus (M.S. 69-79) ilk önce devlet idaresini sıkı bir

disiplinle düzene sokmuştu. Sarsılmış olan mali ve ekonomik durumu ise çok isabetli ve dikkatli bir tasarruf politikasıyla düzeltmiş ve iyileştirmişti.

Esasen ülke toprakları genişledikçe, memur, hizmetli ve ücretlilerin sayısı da yükselmiş ve istihdam giderleri artmıştı. Bunlar ve aynı zamanda ordu ve savaşlar için geregen paraların temeni için mevcut vergi politikası daha düzenli bir düzeyde tutulmuş ve fiyatların kararsızlığını önleyen tedbirlerin alınmasıyla parasal ve ekonomik stabilitasyon sağlanmıştı.

Bunu izleyen yüzyıllarda yukardaki durumlara benzeyen malî ve ekonomik sıkıntı ve krizler ya uygun tedbirlerle veya M.S. 3'üncü yüzyıl ortalarında olduğu gibi para değeri düştükçe düzenli vergi alınmaları yerine haksız müsadere veya cebren el koyma yollarıyla iyi veya fena önlenmişti.

Fakat bütün bunlara, ve Romalıların bütün bu alanlardaki büyük tecrübelerine rağmen yine de Batı-Roma İmparatorluğunun son yüzyılında devlet idaresi önlenmesi ve düzeltilmesi gittikçe güçleşen bir kararsızlığa sürüklenmişti. Tabii buna paralel olarak İmparatorluğun malî kudreti ve devlet hazinesi sarsıntılardan kendini kurtaramamıştı.

Romalılar devlet idaresini ve askeri varlıklarını uygun disiplin, sağlam karakter, iyi ahlak normları içinde kurdular ve örgütlediler. Bilindiği gibi bir ulus topluluğunun çekirdek hücresini aile teşkil eder. Romalıların aile anlayışları da üstündü. Tek eşli aile düzeni esastı. Evlilik saygı getirir; evli kadınlara daha büyük saygı gösterilirdi. Yalnız askerler ile geçici taşra memurlarına evlenme yasaktı. Fakat bunlara bazı hallerde *konkubinat* içinde, yani nikahsız yaşamalarına izin verilirdi.

Eski Romalıların *Tiras (Üçler)* olarak gösterdikleri şu önemli tanrıları vardı: Eski Yunanlıların Zeus'una eşit olan Gök ilahi *Jupiter,* savaş tanrısı *Mars* ve *Roma* kentinin yedi tepesinden birisi olan *Quirinal* Tepesinin saygıdeğer ilahi *Quirinus*'du Bu Trias'dan savaş ilahi Mars esas tanrı olarak Romalıların yaşam ve davranışlarında en etkin ve saygın olanıydı. Bu üç tanrı etrafında bir çok tanrılar vardı. Bu ilahlardan birisi Romalıların eski Etrüsk'lerden aldıkları *Lar* adlı, aileyi, ailenin eşya ve malını ve arazisini koruyan tanrı idi. Bu da Romalıların yalnız aile için böyle bir tanrıyı tasavvur edip benimsemeleri iyi ve varlıklı bir aileye verdikleri önemi gösterir. *Aile babası (pater familias),* ailesi üzerine otorite ve cezalandırma haklarına sahipti; yani erkeğin

eşi, çocukları, torunları ve eşya, mal ve arazi, esir ve köleleri üzerinde hakları vardı.

Eski Yunanistan'da kadın, genelde çok geri planda kalmıştı. Kadının hiç bir hakkı yoktu. Kadın yemekte bile sofraya erkeğiyle beraber oturamazdı ve genel olarak kadının sosyal problemlerde hiç bir etkisi yoktu; ve klasik Yunan çağları böyle geçip gitmişti. Romalıların ilk çağlarında da kadın hiç bir hakka sahip değildi. Romalı kadın da sofraya oturamazdı. Kadın erkeğin özel malı değerindeydi. Bütün bunlara rağmen Türklerde olduğu gibi, aile anası (mater familias) sıfatıyla kadın evin efendisiydi. Kendisine saygı duyulurdu. Eski Yunan kadınlarının elde edemedikleri hakları Romalı kadınlar zamanla elde ettiler. Sosyal alanda erkeklerle aynı hakka sahip oldular ve ahlak kuralları içinde serbesttiler. Takriben M.Ö. 100 yıl önce kadının hukuki durumu da iyileşti. İmparator Augustus Octavianus zamanında kadınlar erkekleriyle beraber sofrada yemek yediler. Böylece Romalı kadın sadece evinin hanımı değil, dışarda erkeğine yardımcı ve sosyal işlerde arkadaşı ve politika alanında desteğiydi ve o şekilde etkiliydi. Kısaca eski Yunan kadınlarına nazaran Roma kadınlarının bir çok haklar hususunda emanzipasyonu mümkün olmuştu.

Diğer taraftan Romalılar bütün muasır uluslara nazaran temizdiler; yıkanmayı ve temizliği severlerdi. Bilindiği gibi Romalıların sıcak su hamamları ünlüydü.

Eski Yunanlılar gibi Romalılar da yemeklerini parmakla ve kaşıkla yerlerdi. Eski Yunanlılar ellerini yıkamazken Romalılar yemekten sonra ellerini ve ağızlarını yıkarlardı. Türkler de bu davranışlarda Romalılara çok benzerler.

Romalıların arenalarında, yani oyun ve cenk alanlarında savaş kıyafet ve araçları taşıyan Roma soyluları iki tekerlekli atlı arabalar kullanarak veya yalnız atlar üzerinde oyunlar ve savaş gösterileri yaparlardı. Yine cenk arenalarında esirlerin, kölelerin yırtıcı hayvan ve aslanlar ile mücadeleleri, özellikle *Gladyatörlerin* birbirleri ile kanlı mücadeleleri, ölüm-kalım savaşmaları ünlüydü. *Gladyatörler* savaş esirleri, köleler veya hükümlü katillerden oluşurdu. Veya Sezar zamanından sonra serbest olmuş esir ve kölelerdi. Bunlar gladyatör okullarında eğitilir, cenk yapma ve maharetini oralarda öğrenirlerdi. Her birinin başka çeşit savaş silahı vardı; ve gladyatörler taşıdıkları silahlara göre adlandırılırdı. Başlarında bronzdan koruyucu maskeleri olarak savaşan soyluların gösteriş oyunları ciddi, fakat zararsızdı. Buna karşı gladyatörlerin aslanlarla veya birbirleri ile yaptıkları kanlı mücadelelerde

gladyatör aslan tarafından parçalanabilir veya birbirleriyle çarpışan iki gladyatör'den birisi diğerini öldürürdü. Galip gelen gladyatör alkışlanır, ödüllendirilir esirlikten, kölelikten azat edilirdi.

Romalılar ve ülke halkı bu arenalarda bir insanın aslanlar tarafından nasıl parçalandığını seyrediyor, Gladyatör kavgalarında kuvvetlinin veya kurnazın, zayıfı nasıl yenip öldürdüğünü de izliyordu. Böylece cenk arenalarında gladyatör mücadelelerinde bu halk, savaşma usul ve cesaretini, öldürme ustalığını, savaş kurnazlığını görüyor; öldürme ve öldürülmeleri gerçek örnekler karşısında yaşıyordu. Tabii bu gördüklerinden gerçek savaşlarda nasıl davramlmasmm neye dikkat edilmesinin lazım geldiğini de nede olsa biraz öğrenmiş oluyordu.

İşte Roma soyluları ve askerleri yalnız düzenli, iyi ahlaklı bir ailede eğitilmiyor, aynı zamanda böyle sert ve haşin bir ortam içinde yetişiyordu.

Acaba neden Romalılar sonraları gevşediler?

İstila edilen ülkelerden Romalılara hazineler, para vesaireler geliyordu. Optimatlarm, yani zaferlerden dönen askerlerin de yenik halk ve ülke topraklarından faydalanacakları doğaldı. Devlet zenginliği belli kişilere kaymamış durumlarda ise bu zenginlikten ülke halkı da payını alıyor ve varlıklı oluyordu. Böylece koskoca Devletin çekirdek ulusunun, nesillerinin tükenmeye yüz tutmuş, disiplinli, cesur, tecrübeli ve üstün karakterli soylularının yerini yeni türeyen zenginler almıştı. Bunlar tabii yalnız çekirdek ulustan değildi. Bunların bir kısmı itimat edilemeyen etnik grup ve halklardan oluşuyordu.

Normal olarak zenginlik, bireyleri yalnız ve her zaman iyi yönlerde etkilemez; zenginlik irade ve karakterlerine göre bireyleri kolayca zayıf karakterli yapar, onları ekseriya dejenere eder. Her istediğini elde etme imkanına sahip olma bireyleri, iyi ahlak kurallarından, faziletli, oturmuş sosyal durumlarından ve solit yaşantılarından uzaklaştırabilir. İnsanlar sefahata ve ahlaksız durum ve ortama düşmeseler bile, rahatlık ve rehavet içine düşebilir.

İstila edilen ülkelerden yalnız zenginlik gelmiyordu; ora halklarının yaşantıları, sosyete ve sosyal durumları, gelenek ve davranışları, yaşam ve ahlak anlayışları da Romalıları etkilemiş oluyordu. İstila edilen ülkeler Yakın-Doğu ve Kuzey Afrika ve İspanya ve Balkan ülkeleriydi. Bunların Romalılara nazaran başka gelenekleri, gelişi güzel, çoğunun laçkalaşmış yaşantıları vardı. Özellikle Yunan uygarlığına hayran olan Romalılar, onların uygarlık zannettikleri sefahat alemlerini benimsediler; Bazı ahlak dışı davranışları, örneğin *pederasti*'yi de istila

ettikleri ülkelerde görüp kendi cemiyet yaşantılarına soktular ve zamanla ahlak düşkünü oldular. Bir de bunlara ilaveten gladyatör mücadeleleri M.S. 5'inci yüzyıl başında İmparator Honorius tarafından her ne sebeple olursa olsun, yasak edilince genelleştirilen sert eğitim örneklerinden de mahrum kaldılar. Böylece Romalılar ve Devleti idare edenler yumuşak karakterli, zayıf iradeli olmaya başladılar.

Bilindiği gibi Roma ilk safhada bir soylular Devletiydi. Doğal olarak Roma'da yalnız patriciler, yani babadan doğma soylular bulunmuyordu; Yine bilindiği gibi plebler yani soylu olmayan orta hallilerin ve aşağı tabakanın oluşturduğu halk da vardı. Soylularla plebler arasında, kendisini hissettirmese bile daima bir anlayış, düşünce ayrılığı ve sosyal uzaklık mevcuttu. Romalılar İtalya yarım adasındaki ekserisi köylü topluluğu olan diğer halkları idareleri altına aldıkça köylü sınıfı büyüdü. Bunların çoğunluğu arazisi olmayan fakir veya küçük arazi sahibi olan köylülerdi. Soylular zenginleştikçe topraklar onların eline kayıyor ve köylüler de gittikçe fakirleşiyor ve kentlere göç ediyordu. İşte Roma Devleti bu durumun getirdiği ve getireceği sorunlarla da karşı karşıyaydı. Cumhuriyet Devrinde, M.Ö. 133-121 yıllarında Tribunus plebis'ler, yani Halk Temsilcileri olan Tiberius Sempronius Gracchus ve kardeşi Gaius Sempronius Gracchus soylulardan oluşan Senato'nun bütün direnmesine karşı fakirleşmiş köylüleri hazine arazilerinde iskan ettiler ve onları toprak sahibi yapmak için *Toprak Reformuna* giriştiler. Fakat soylular Tiberius'u 300 taraftarıyla beraber öldürttüler. Bu olaylarla Romalıların İhtilal, dolayısıyla İnkilap Devri de başlamıştı. Gaius ise 121 yılındaki ayaklanmada intihar etmeğe zorlandı ve intihar etti. Doğal olarak topraksız köylüler sorunu bu olayla kapanmış değildi ve önemini gelecekte de muhafaza etmeğe devam edecekti.

Diğer taraftan Roma ordularının çeşitli ülkelerdeki zaferleriyle ülke genişledikçe sayısız savaş esirleri de Roma'ya ve Roma Devleti topraklarına getiriliyordu. Bu da ayrı bir zenginlik, insan gücü bakımından bir varlıktı. Çeşitli diller konuşan ve gelenek ve görenekleri ayrı, ahlak anlayışları başka başka olan bu esirler ve dolayısıyla köleler de ülkede kendine özgü bir sınıf teşkil ediyordu. Esir ve kölelerin çoğalması, ilk safhada işçi ücretlerinin düşmesini sonuçlandırdı. Bu ise bir bakımdan zenginleri daha zengin, soyluları da daha kudretli yapıyordu. Halk ise iş bulamıyor ve gittikçe de fakirleşiyordu. Proletarileşmiş halk ile beraber esir ve köleler yüzünden ülkede can ve mal emniyeti azalmış, ahlaksız taşkınlıklar, rüşvet, irtikap ve irtişalar almış yürümüş, hırsızlıklar, dolandırıcılıklar, haydutluklar çoğalmış oluyordu. Neticede bu durumlarda da, esasen iç ve dış savaşlarda kurbanlar veren ahlaklı, cesur ve disiplinli soylular ağır kayıplar veriyordu.

Şimdi de biraz Roma İmparatorluğunda hırıstiyanlığın yayılması, hırıstiyanların durumu ve dolayısıyla hırıstiyanlığın Roma Devlet düzeni üzerine olan olumsuz etkilerine ve İmparatorluğun sarsılmasındaki katkılarına değinelim.

Bilindiği gibi hırıstiyanlık ilk önce Roma İmparatorluğu içinde yayıldı.

İmparator Augustus Oktavianus zamanında Anadolu'nun büyük bir kısmıyla Hatay Suriye, Lübnan, Filistin, bugünkü İsrail ve Mısır Roma İmparatorluğu eyaletleriydi. Buralarda çeşitli inançlı halklar yaşıyordu.

Diğer taraftan genelde Romalılar da yurttaşlarından ve herkesten Devlet Tanrılarına saygılı olmayı isterler ve devletçe tanınan ve kutsal kabul ettikleri inanca müsaade ederlerdi. Bununla beraber Romalılar bazı bölge halklarının, örneğin Filistin'in *Yudea* (1) (Yahudiye) bölgesinde yaşayan Yahudilerin din ve iç işlerine çok karışmazlardı. Bu bölgede *Yüksek Yahudi Kurulu*'nun, politiksel alanlar dışındaki bütün alanlarda kendi kendini idare etme ve karar verme salahiyeti vardı, dolayısıyla bir çeşit özerkliğe sahipti. Fakat İmparatorluğun her tarafında olduğu gibi buralarda politik amaçlı hareket ve kaynaşmalar, huzursuzluk eylemleri dikkatle izlenirdi. Esasen Yudea bölgesi sürekli huzursuz bir bölge olduğu için Romalılar bu huzursuzlukları çok ağır cezalarla cezalandırırlardı. Katilleri, haydutları ve politik eylem öncülerini ise çarmıha germekle idam ederlerdi.

Hz. İsa, İmparator Augustus Oktavianus'un zamanında Hz. Davud'un yurdu olan antik Galilea, yani bugünkü Celile'de Beytüllahm'da doğmuştu. İmparator Augustus Oktivanus'un M.S. 14 yılındaki ölümünden sonra Tiberius (14-37) İmparator olmuştu. İsa'nın din görüşlerini etrafına aşılaması ise Tiberius devrinin ikinci yarısına rastlar.

Filistin bölgesinin o zamanki Roma *Prokuratoru* yani bölgenin Roma Valisi *Pontius Platus* idi. Pontius bu bölgede M.S. 26-36 yıllarında 10 yıl süre ile Valilik yapmıştı.

Doğustan Yahudi olan İsa'dan Museviler hiç hoşlanmıyorlardı ve onlar tarafından takip ediliyordu. Bunun nedenleri vardı. Bir kere İsa Yahudi dinine özellikle sıkı Yahudi din kurallarına uymayan iddialarda bulunuyor, bazı Musevi dinsel geleneklerine çıkışlar yaparak eleştiriyor ve bu şekilde dinlerinin ilkelerine sıkı bağlı olan Yahudi çevre-

(1) Yudea önceleri Kudüs çevresinde küçük bir bölgeydi. Fakat M.S. 67 yılından itibaren Romalıların eyaleti olarak Yudea bugünkü tüm Filistin topraklarını içine alıyordu.

lerini kuşkulandırıyordu. Sonra yine çok mutaassıp Yahudiler tarafından reddedilen, bozuk bir inanca sahip olduklarına inanıp fakir olarak gördükleri ve cemiyetleri dışında bıraktıkları Samaria Yahudileri ile İsa'nın sıkı münasebetlerinin oluşu ve onlar tarafından sevilmesiydi. Bunlardan başka yine mutaassıp Yahudi çevrelerinin kaçındıkları «Gümrükçüler ve günahkarlar»la İsa'nın iyi dostluklar kurması idi. Cemiyet dışı olan bu kişiler ile olan ilişkilerini şiddetle eleştirenlere İsa «Hekim sağlam insanlara gitmez ki. Ben günahkârlar için merhamet diliyorum» diye cevap veriyordu.

Kısacası İsa mutaassıp Musevi çevrelerince mevcudiyeti asla istenmeyen bir kişiydi.

İsa zaman zaman Celile'den Küdüs'e gidip gelmiş olmalıydı. Mutaassıp Yahudi ileri gelenleri dolayısıyla Yüksek Yahudi Kurulu ile görüş ayrılıkları yüzünden arasının gittikçe açılması üzerine İsa havarilerini alarak Küdüs'e gitti. İsa Yahudilerin Cemaat Merkezinde, bir toplantıda veya Yüksek Yahudi Kurulu'nda kendi din görüşlerini değerlenmek ve onlara açıklamalarda bulunmak suretiyle mevcut dinsel konflikleri gidermek ve aralarındaki anlaşamamazlığı azaltmak maksadıyla son kez Küdüs'teydi. Fakat Yahuda (Yudas İşariot) adındaki kendi müritlerinden birisinin ihbarı üzerine İsa, Yahudiler tarafından yakalandı ve Yahudi makamlarınca «Allah'ın oğluyum» iddiası üzerine yargılandı ve kafir sayıldı. Ve Roma'lı Vali Pontius Platius'a teslim edildi. Pontius Platius istemeyerek İsa'nın çarmıha gerilmek suretiyle idamını emretti ve İsa tahminen M.S. 30 yılında bir kaç haydut ile beraber aynı alanda çarmıha gerilerek idam edildi.

Yudea daima huzursuz ve kaynaşan bir bölge olduğu için zaman zaman bir Yahudinin idamı hiç önem taşımıyordu. İsa'nın da öldürülmesi Romalılarca önemli bir olay değildi. Çünkü Romalılar tarafından buralarda da katiller, haydutlar ve huzur bozanlar idam edilip duruyordu. İsa'nın da büyük bir ihtimalle, politiksel nedenle, yani daima huzursuz olan bu bölgede yeni bir huzursuzluk getirdiği veya getireceği kanaatı ile idam edildiği anlaşılıyor. Bu olayın Romalılar için hiç de önemli olmadığı ünlü Roma Tarihçisi Tacitus «*Ab excessu divi Augusti*» veya *Annaleş* adındaki eserinden de anlaşılıyor. Tacitus bu büyük eserinde mesela Roma kentinin Nero devrinde yakılmasından ve diğer olaylardan uzun uzadıya söz ederken hırıstiyanların takiplerinden yalnızca bir iki küçük cümle ile bahis etmesi ve «hırıstiyan denilen bu adın kurucusu, Tiberius Hükümeti devrinde Prokurator Pontius Platus tarafından idam ettirildi» şeklinde İsa'nın öldürülmesi olayını kastederek önemsemeden temas edip geçmiştir.

İsa'nın din görüşlerini yayması Celile bölgesinde sınırlı kalmıştı. Fakat bu bölge Roma İmparatorluğu içindeydi ve işte Kudüs yöresinde başlayan hıristiyanlık, İsa'nın ölümünden sonra, havarileri ve müritleri tarafından Roma İmparatorluğu içinde gizliden gizliye yayılmağa başlandı ve yayıldı.

Bunlardan en önemlisi *Paulus (Yahudice adı Saul)* yani Pol'dur. Paulus (Pol) *Tarsus*'ta politiksel önemli bir Yahudi Koluna bağlı olan mutaassıp bir Yahudi ailesinin oğludur. Önceleri semerci idi ve çadır yapardı. Pol ilk yıllarında en keskin hıristiyan düşmanıydı. Fakat bir visyon sonucu İsa'ya hayran kaldı ve iyi bir düşünür yazarı oldu. İsa ile ilişkisi yok gibiydi. Pol zamanla olgunlaştırdığı kendi din görüşüne uygun olarak hıristiyanlığı yayanların başında gelir. Önce Tarsus'ta, sonra Antakya bölgesinde faaliyet gösterdi. Sonra Pol M.S. 45-58 yılları arasında dört büyük, hıristiyanlığı yayma missiyon gezisi yaptı. Pol bu gezilerinde Antakya, Kıbrıs, Perge ve Konya yöresinde; sonra Orta Anadolu, Makedonya, Korint, Atina, Efes, Gazze'de, daha sonra yine Anadolu ve Efes'te ve son olarak Antakya, Perge, Girit, Siraküs üzerinden gelerek Roma'da bulundu. Pol Yahudilerin tahriki ile Kudüs'te tevkif edildi. Roma'da tutuklu kaldı. Sonra serbest bırakıldı ve Nero zamanında (M.S. 64)'de öldürüldü.

Hıristiyanlığın yayılmasında, Pol kadar olmasa da *(Peter) Petrus*'un da büyük katkısı oldu. Asıl adı Simon olan Petrus balıkçı idi ve İsa'nın en yakın ve en itimat ettiği baş havarisi idi. Petrus önce Antakya'da faaliyet gösterdi ve sonraları uzun zaman Roma'da kaldı ve Roma bölgesinin (42-67) yılları arasında 25 yıl ilk Piskopos'u oldu. Bütün Papalar kendilerini onun halefi ve devamı olarak gösterirler. Petrus Roma'da başı aşağı gelmek üzere çarmıha gerilerek öldürüldü. Bu havariler yanında, yine büyük işkencelere maruz kalan Yakobus ve vaftizci Yohannes (vaftizci Yahya) ve İsa'nın diğer havarileri ve müritleri tarafından hıristiyanlık, bir inanç yer altı örgütü halinde, Roma İmparatorluğu topraklarında gizliden gizliye yayılmağa başladı ve gittikçe de taraftarlarının sayısı büyüdü.

Eski çağın en düzenli, disiplinli Devlet teşkilatına ve en uygar idari, sosyal ve hukuk örgütüne sahip olan Roma Devleti için, hıristiyanlıkla beklenmedik yeni bir sorun çıkmış, gittikçe genişleyecek olan bir inanç mücadelesi başlamış oluyordu. Bu durum yalnız Devlet idaresini tedirgin ve meşgul etmeyecekti. Bu hıristiyanlık yayılması vatandaşı her yönde etkileyecek ve halkı da belli yönlerde harekete geçirecekti. Evet, hıristiyanlığın çıkması yüzünden Roma İmparatorluğu halkları da putperest veya hıristiyan olmak üzere bölünmeğe ve yurttaşlar için-

de «sen putperestsin, ben hıristiyanım» şeklindeki tahripkar kavgalara zemin hazırlanmış oluyordu. Ailelerin, hatta aile bireylerinin birbirlerinden şüphelenmeleri ve çekinmeleri, kişilerin öç alma istekleri, ihbar edilmekten korkmalar, yaşam içine girmiş oluyordu. Tarafların gizli taarruzları, açık eylemleriyle huzursuz günler de yaklaşıyordu. Böylece kurulmuş, disiplinli bir Devlet düzeninde bir dinsel iç savaş, bir inanç kavgası, dolayısıyla yaşam emniyetsizliği yer alıyordu. Kısacası halk ikiye bölünüyordu. Bu durum hemen aşağıda görüleceği gibi yaklaşık 450 yıl sürecek ve hıristiyanlığın zaferiyle sonuçlanacaktı.

Hıristiyanlık M.S. 2'nci yüzyılın sonralarına doğru İmparatorluğun Doğu Ülkelerine, Batıda ise İtalya'da, Galya'ya Roma ve diğer kentlere ve M.S. 300 yılında ise İspanya'ya ve Doğu'da İran içlerine kadar yayılmıştı.

Böylece Roma İmparatorluğu topraklarında ve halkları arasında yeni bir inanç oluşumu, ciddiyeti küçümsenmeyen bir ruhsal devrim, bir hıristiyanlık hareketi, bir dinsel ayrılık ve bunların sorunları ve eylemleri başlamış, düzeni, huzuru esas tutan bir Devlet idaresinde yeni bir kaynaşma, ciddi bir huzursuzluk ve anarşi kaynağı gelişmiş oluyordu. Doğal olarak Roma Devleti de bu yeni akıma karşı bir reaksiyon gösterecek ve bu ceryanı önlemeğe çalışacaktı. Nitekim de öyle oldu.

İmparator *Caligula* (Kaligula) (37-41) hıristiyanlarla hemen hemen hiç ilgilenmedi; fakat o Yahudileri sindirmek istedi ve bu amaçla Kudüs'teki Yahudi tapmağına kendi heykelinin konulmasında baskı yaptı. Fakat Filistin ve İskenderiyedeki Yahudiler bu yüzden ayaklanmağa kalkışmaları üzerine bu isteğinden vazgeçti. İmparator *Nero* (54-68) zamanında gizli hıristiyan faaliyetlerinin takibi başladı. Yahudilerin tahriki neticesi Roma'da Peter ve Pol idam edildi ve hıristiyanlara işkence yapıldı. Fakat bu genel bir hıristiyan takibi değildi. Olaylar normal Polis hizmetleri veya halkın hıristiyanlara karşı taşkınlıklarıydı. İmparator Domitian (81-96) devrinde de aynı durum devam etti. Hıristiyanlara karşı genel bir takip yoktu. Münferit kişi olayları sıklaşıyor, hıristiyan olmuş bir kişi tutuklanıyor, putperest olursa serbest bırakılıyor, fakat hıristiyan olarak kalmak istiyorsa, işkence ediliyor ve öldürülüyordu. Fakat 2'nci yüzyılın ikinci yarısında hıristiyanlara karşı işkence yapma olayları çoğaldı ve işkenceler şiddetlendi. Hıristiyan yakılmasına, arenalarda, sirk gösterilerinde onların yırtıcı hayvanlar, özellikle aslanlar tarafından parçalanmasına ve başlarının kesilmesine kararlar alınıyor ve acımasızca uygulanıyordu. Buna rağmen hıristiyanlık yayılıyordu. İmparator *Septimius Severus* (193-211) hıristiyanlığı ve hıristiyan olmağı yasakladı. Bundan böyle hıristiyanlarm takibini devlet eline aldı ve takip genelleşti. Fakat Septimius'dan son-

ra gelen 13 İmparator zamanında, münferit takip olayları olsa da, taht kavgaları ve barbarların İmparatorluğun sınırlarındaki ağır baskıları yüzünden hükümetler hıristiyanlara karşı toleranslı kaldılar. Esasen bu devrede İmparatorluk büyük bir sarsıntı geçiriyordu. İşte bu çok kritik devirde İmparator Decius (249-251) ülkesinin ve İmparatorluğun sarsılmasından hıristiyanların suçlu olduğu kanaatına varmış ve İmparatorluk halkının dinsel ve politiksel birlik ve bütünlüğünü temin etmek maksadıyla resmen *Birinci Hıristiyanların takibini* tatbik etmişti. Bu, Devletin planlı hıristiyan takibiydi, ve «hıristiyanları yok etme özel yasalarına» dayanıyordu (M.S. 249). Bu resmi takibi İmparator Valerianus (253-260), 257 yılında ele alıp uyguladı. Ancak Valerianus'un oğlu İmparator Gallienus (253-268) birinci hıristiyan takibini 260 yılında durdurdu. Bunu izleyen yıllar hıristiyanlar için bir barış devriydi. Tetrarchie (Tetrarji) devrinin kudretli ve ilk İmparatoru olan Diokletian (284-305) hıristiyanlığın en şiddetli düşmanı ve Diokletian'ın İmparatorluk partneri Galerius (305-311)'un yardım ve tahrikiyle M.S. 303 yılında «*İkinci hıristiyan takibi*»ni başlattı. Çok ağır işkenceli ve kanlı olan bu imha etme hareketi hıristiyanlara karşı en son takip oldu. İmparator Diokletian'ın 305 yılında istifa etmesi üzerine İmparator olan Galerius 311 yılında, ölümünden kısa bir süre önce «*İzmit Toleraus Fermanı*»nı imza edince hıristiyanların takibi durduruldu.

Esasen Roma Devleti, de facto, Doğu ve Batı İmparatorluğu şeklinde ikiye ayrılmış olarak idare ediliyordu. Bu İmparatorlukların başında bulunan hükümdarlardan her birisi, ülkenin tümüne hakim olma ihtirası içindeydi. Bu nedenle birbirleriyle olan anlaşamamazlık ve mücadelerinde, hıristiyanları imha etme çabaları çok önemli bir rol oynuyordu.

Doğu Roma İmparatoru Büyük Konstantin (306-337) (sayfa 302) ile Batı İmparatoru Licinius (308-324)'un 313 yılında anlaşarak bildirilen ve «İzmit Tolerans Fermanı»nın bir devamı ve genişletilmişi olan «*Milano Tolerans Fermanı*» ile de hıristiyanlara inanç serbestliği tanındı. Büyük Konstantin'in ölümünden 24 yıl sonra İmparator olan yeğeni *Julianus Apostata* (361-363) hıristiyanlığı benimsemedi ve putperestliği korudu. Julianus Apostata (Julian) Flavius Claudius (361-363) İstanbul'da 331 yılının sonunda doğdu ve 363'de Mezopotamya'da öldü. Büyük Konstantin'in bir üvey kardeşi olan Julius Constantius'un oğludur. Ailesine karşı girişilen katliamdan yalnız kendisi ve kardeşi Gallus kurtuldu. İyi bir öğrenim gördü ve sıkı bir gözetim altında tutuldu. Hıristiyan inancına göre eğitildi ve hıristiyandı. Yeni platonizm'i yani yeni eflatuncu felsefeyi öğrendi ve çoktanrılı paganizm geleneklerini

benimsedi ve ondan sonra hırıstiyanlığa karşı açıkça cephe aldı? Ve Efes'te hırıstiyanlıktan çıktı. Çoktanrılı paganizm'i ve yeni platonizmi şiddetle müdafaa etti. Hırıstiyanlar Julianus (Julian)'u hırıstiyanlığı bıraktığı için dönen; dönük manasına gelen Apostata lakabını taktılar.

Kuzeni İmparator Constantius II (337-361) Julianus'u 355 yılında Sezar yaptı ve Galya'nın korunması ile görevlendirdi. Julianus Frank'lara karşı zaferler kazandı ve Aleman'ları ise 357 yılında Strassburg'un yakınlarındaki Argentoratum savaşında yok etti. Ordusunun bir kısmını Doğu'ya gönderdiği zaman bu askerler arzusu hilafına İmparator olarak yalnız onu tanıdılar ve bu yüzden küzeni İmparator Constantius II ile arası açılmış ve iç savaş başlamak üzere iken Constantius II ölmüş ve Julianus tek İmparator kalmıştı.

Kendi hükümranlığından önce başlamış olan İran savaşını 363 yılı ilkbaharında ele almış, zaferler kazanmış ve Dicle nehrinin sol tarafında, Bağdat'ın 32 km. güney doğusundaki, Partlar'ın dolayısıyla Sasanilerin Başkenti olan *antik Ktesiphon* (1) kentine kadar gelmişti. Fakat geri çekilme savaşında ağır yaralanmış ve ölmüştü.

İmparator Julianus'un da çok renkli bir kişiliği vardır. İmparator Julianus ülkesinin bozulmuş düzenini düzeltti. Devlet Teşkilatında dürüst idareyi yerleştirdi. Hırıstiyan iken yeni eflatuncu felsefeyi, ve devrinin tabiriyle, çoktanrılı paganizmi benimseyip açıkça müdafaa etmesiyle inanç felsefe alanında bir varlık, bir hareket göstermiştir; ve bununla kendine özgü zengin bir düşünce ve mukayese kabiliyeti olan bir kişi olduğunu ispatlamıştır. Hırıstiyanlığa yüz çevirdiği için hırıstiyanlar onu ağır ve şiddetli eleştirdikleri halde rönesans devrinin ince ruhlu, sanatkar insanları onun bu fikir zenginliğini büyük takdirle karşılamışlardır. İmparator Julian üzerine çok eser yazılmıştır. Kendisinin de yazılmış eserleri vardır.

İmparator Julian faziletli bir insandı. Roma'dan uzak Mezopotamya'daki geri çekilme savaşında ağır yaralanarak ölürken, Hıristiyanlığın başarısı karşısında, hırıstiyanlığa karşı yaptığı mücadeleyi ve bu mücadeleyi başaramadan öleceğini düşünerek son engin hatırasının

(1) Ktesiphon, Araplar Al Mada'in (Kentler, Şehirler) derler. Birinci Dünya savaşında Irak cephesinde Nurettin bey (Paşa) kumandasındaki Türk ordusu önce başarısız geçen savaşın hemen ardından Selmanipak ile bu antik kent Ktesiphon'da 22 Kasım 1915 tarihinde Bağdad üzerine yürüyen general Sir Ch. Townshend ve İngiliz-Hint ordusunu mağlup etmişti. Kut-ül Amare'ye çekilen General Townshend ve ordusu 29 Nisan 1916'da Halil Kut Paşa'ya teslim olmuştu.

içinde son sözü «*fakat sen kazandın Galilea*'lı (1)!» olmuştu. İnsan onun ölürken bu son sözünü düşündükçe bu küçük cümlenin onun kişisel büyüklüğünü nasıl simgelediği görülür. Julianus'u izleyen İmparatorlar döneminde hırıstiyanlık 70 yıl daha dalgalandı ve nihayet İmparator Büyük Theodosius (379-395) hırıstiyanlığı 381 yılında Roma Devletinin resmi dini olarak ilân etti.

Görülüyor ki, bir yeraltı örgütü halinde başlayan ve zamanla yaygınlaşan hırıstiyanlık, bu düzenli, haşmetli İmparatorluğu yıllarca meşgul etmiş, ülke insanlarını birbirine düşürmüş inanç uğruna binlerce çaresiz, zavallı insanlar öldürülmüştü. Evet! Hırıstiyanlık insanlığa yeni bir inanç dünyası, geniş bir metafizik zenginliği, büyük bir manevi varlık, zengin bir teolojik düzen getirmişti. Tereddütsüz bu böyledir. Fakat Roma İmparatorluğunu zaman zaman güç durumlara sokmuş, o muhteşem düzenli Devlet için çok olumsuz problemler yaratmıştır. Büyük bir İmparatorluğun doğal olan büyük sorunları yanında, hırıstiyanlık bu disiplinli Devlet içinde derin etkili büyük çaplı, yeni bir anarşi kaynağı ve mücadele unsuru olmuştur. Her kişiyi ilgilendiren bir inanç kavgası doğurmuştur. Hırıstiyanlık yüzünden aynı halk bölünmüş, amaç birliği bozulmuştur. Halkın bölünmesi ve birliğin bozulması ile devletin askeri kudret ve kuvveti de zayıflamıştır. Bu durum yaklaşık dört yüzyıl sürmüştür. Devlet idaresini işgal eden, halkı ve hatta aileleri ikiye bölen ve bireyleri ise manen ve ruhen yeni yönlerde etkileyen hırıstiyanlık Roma İmparatorluğunun idaresini rahat bırakmamış ve büyük Devletin zaman zaman kökünden sarsılmasına neden olmuştur.

Roma Devletinin tarihi savaşlarla doludur. Bu savaşlar valnız İtalya yarımadasında değil, ülkenin sınırları genişledikçe uzak bölgelerde, Anadolu'da Suriye, Mısır, Kuzey Afrika'da, İspanya'da, Fransa, Almanya'da, İngiltere ve Balkanlarda ve diğer topraklarda olmuştur.

Bu bölümde Batı Roma İmparatorluğunun çöküşüne, yani 476 yılına kadar olan Romalıların sonsuz savaşları içinden yalnız Kartaca'lılar, Hunlar ve Germenler ile olan savaşlarına kısaca değinildi. Çünkü bu savaşlarda Roma Devleti ve Roma kenti en büyük tehlikeleri geçirmiştir; ve sonunda Germenler Batı Roma İmparatorluğunu yıkmışlar ve enkazı üzerinde devletlerini kurmuşlardır (sayfa 310).

(1) İsa'yı kastetmiştir. Çünkü Filistin'in Galilea (Celile) bölgesinde Hz. İsa doğduğu için ona ve müritlerine Galilea'lı deniyordu.

HUN TÜRKLERİ VE ROMA İMPARATORLUĞU

Hun Türkleri M.S. 5'inci yüzyılın başlarında Doğu Avrupa'da ilerleyip Karpat dağlarını geçtikten sonra Roma İmparatorluğunun sınırlarına yaklaşmış oluyorlardı. Bundan sonra Hun Türkleriyle Batı ve Doğu Roma İmparatorlukları arasında takriben 75 yıl kadar süren ilişkiler ve ağır savaşlar başladı. Aşağıda önce Hun Türklerine ve sonra onların Romalılarla olan ilişki ve savaşlarına kısaca temas edilecektir.

Kore ve Mançurya'dan Hazar denizine kadar olan topraklar, yani Kingan, Sayan, Altay, Ural, Karanlık, Hindikuş, Karakurum, Altın ve Tanrı dağları; Gobi, Orta-Asya, Cungarya ve Takla Makan çölleri; Kırgız bozkırları ve Güney Sibirya Tundraları Türk kavimlerinin de ana yurtlarıydı. Yaşadıkları bu toprakların çoğu verimsiz, arızalı, kızgın yazlı, ayaz kışlı, bol karlı, acımasız bataklı, soğuk kuzey rüzgarlı, öldürücü kum fırtınalı topraklardı. Türk kavimleri buralarda Boybeyleri liderliklerinde, başka kavimler ile göçebe olarak yaşarlardı. Hayvanları genellikle küçük baş hayvanlar ile atlardı. At Türklerin yaşam arkadaşı, toplumlarının değerli bir varlığıydı. Bu gezgin kavimler yazın yaylaları, kışın bozkır otlaklarına sürüleri ile göç ederek oralarda çadırlarını kurarlar hayvanlarını otlatırlardı. Çinlilerin *Cennet atları* dediklei atlar Türk boylarının hızlı koşan güzel atlarıydı. Çadırlarında toprak üstüne yaydıkları post ve kilim üzerinde otururlardı. Bu çadırlarda çok sert bir yaşam sürdüren Türkler, son derece mütevazi ve sabırlı, doğanın hırçınlık ve yoksulluklarıyla durmadan boğuşan, rahat nedir bilmeyen, çalışkan insanlardı. İhtiyaç duydukları her şeyi kendileri yapar; her çadır ailesi kendilerine özgü bir otarşi'ye sahipti. Altın, demir, kılıç, deri ve keçe işlemesini ve kılıç yapmasını iyi bilen, bozkırlarda güreş yapan, atlar üstünde cirit oynayan ve at sırtından gereğinde günlerce inmeyen

uzun boylu erkekler kılıç, mızrak, ok ve yay kullanmasında ustaydılar. Kudret sembolu *kartal ve atkuyruklu bayraklardı.* Türklerin at üstünde, kaçarlarken bile, ok ve yaylarını maharetle kullandıkları ünlüdür. Hayvanlarının yün ve kıllarından iplik yapan, eğiren, boyayan, kilim, halı, çuha ve bez dokuyan Türk kadın ve kızları da ata binmesini iyi bilirlerdi ve gerektiğinde erkeklerle cenge giderlerdi.

Türk kavimlerinin yiyecek türleri azdı; esas yiyecekleri tahıllar, et, süt ve mamulleri, balıklardı. At sütünden oluşturulan ve kımız denilen içki içerlerdi. Şahin ve doğan beslerler, av yapmayı severledi. Ekseriya, av kuşları yanında, ceylan, geyik avlarlar, balık tutarlardı. Ceylan ve geyikler ve onların avlanmaları üzerine olan öyküleri ünlüdür.

Ailede anne tapılırcasına sevilir ve mübarek sayılırdı. Son derece konukseverdiler. Toplumda yaşlılar büyük saygı görür, onlara en mütena yeri gösterirler, ellerini öperlerdi. Yaşlılardan ve soylulardan oluşan «*İhtiyar Heyetleri*» ve «*Kurultayları*» vardı. Hiç kimseyi, secde edercesine, yere kapanarak selamlamazlar veya karşılamazlardı. Saygılı ve soylu insanlardı. Toplumda bireylerin değeri büyüktü ve köleler yoktu. Despotizmindekinin aksine toplumlarında fevkalade bir aristokratik sosyal bünyeye sahiptiler. Türküleriyle sevgiyi, hasreti, itaati, cesaret ve kahramanlığı daima söze ve saza getirirlerdi. Av hayvanlarını, örneğin, gazelleri, kurtları, geyikleri övmekten hoşlanırlardı.

Evleri yoktu. Şehirleri çadır kentleriydi. Kapalı bir oturma düzeni bulunmadığı için, yani çadırlarda kaldıklarından her şeyleri açıktaydı; ve öyle olduğu halde hırsızlık nedir bilmezlerdi. İnsanoğlunun ilk yaşayış çağlarında aç kaldıkları vakit dünyada insan avlamayan yegane topluluk Türk kavimleriydi ki, bunu bir çok ırk ve kavimler, ilk çağ ecdatlarının da böyle olduğunu iddia edemezler.

Ural ve Altay kavimleri büyük bir Dil Grubu, *Uralaltay-Dilleri* Grubu'nu yarattılar. Böylece linguistik alanında, yani dil biliminde, büyük bir zenginlik, soylu bir orijinallik, model bir dil değişikliği getirdiler. Dillerinde vokal, yani sesli harf, zenginliğiyle vokalharmoni, yani sesli harfler düzeni oluşturdular. Batılı kaynaklar yumuşak «ö» vokalinin Türk kavimlerinden alındığını yazarlar. Sayılarında desimal, yani ondalık sistemi esastır. Bu, fevkalade bir üstünlüktür. Çünkü modern bilimin ve hayatın ölçü sistemi, aritmetik ve matematiğin düzeni buna dayanır. Türk sayılarının ikinci bir üstünlüğü okundukları gibi yazılmaları ve yazıldıkları gibi okunmalarındadır. Buna mukabil bir çok dillerde bu fevkalade güzel ve basit düzen yoktur.

Diğer taraftan Türkler barış zamanlarında merhametli, yardımse-

ver, özverili, savaş zamanlarında iyi asker ve acımasız savaşçı ve Ulus ve Toplumların idaresinde ise sabırlı ve fevkalade yetenekliydiler. Koşul ve duruma göre çok iyi örgütlenmiş orduları ile üç kıtada büyük istilalar yaptılar. Devlet ve İmparatorluklar kurdular. Çok kudretli, güzide evlatlı büyük hanedanlar çıkardılar.

İşte bütün bu yetenek ve faziletleriyle de insanlık tarihinde önemli rol oynadılar ve haklı olarak tarihte büyük harflerle yazıldılar.

Bilindiği gibi Doğu Türk kavimleri ve Moğollar Çinlilerle komşuydular. Gayet verimli topraklarda yaşayan Çinlilerin yüksek kültür ve uygarlıkları vardı.

Bu komşu ülke Çin'de M.Ö. 472 - 221 yılları *Boğuşan Çin Devletleri Devresi* yaşanıyordu. Yani bir çok hanedanların kurdukları Çin Devletleri birbirleri ile kanlı savaşlar yapıyordu. Nihayet ilk adı *Çeng* olan İmparator *Şi-huang*-ti bu Bölge-Çin-Devletlerini yine çok kanlı savaşlar ile ortadan kaldırmış ve M.Ö. 221 yılında Çin'i tekrar birleştirmiş ve büyük bir devlet kurmuştu.

Kuzey komşuları olan Türk kavimleri ve Moğollar Çinlilerin bu kanlı iç savaşlarından yararlanarak Çin ülkesine durmadan baskınlar ve akınlar yapıyorlardı. Fakat Çinliler, atlıları yanında savaş arabaları kullandıkları için bu baskın ve akınları önleyebiliyorlardı.

O yıllarda, yani M.Ö. 3'üncü yüzyılda Çin kaynakları Çin sınırları yakınlarında Çince konuşmayan (1) bir çok kabilenin toplandıklarını ve bu yığılmanın Çin ülkesi için büyük bir tehlike olacağını haber veriyordu. Toplanan kavimler bir konfederasyonun üyeleriydi ve ekserisini Türk boyları teşkil ediyordu ve başlarında Yabgu *Teoman (Touman, Tuman)* bulunuyordu. İşte Çin kaynaklarının söz ettiği bu kavimler agglütine bir dil konuşan Türk boylarından *Hun Türkleri*'ydi.

Teoman'ın ata binmede son derece mahir, at, mızrak, ok ve yay kullanmada usta olan atlıları Çine baskınlar ve akınlar yapmağa başladılar. Çin imparatoru Şi-huang-ti bu baskınları ordusu ve savaş arabalarıyla önlemede güçlükler çekince M.Ö. 221 yılında Çin duvarının yapılmasını emretti. Müstahkem kuleleri bulunan duvarın kuleleri arasındaki boşluklara, ovalarda yüksek, dağlık bölgelerde alçak olmak üze-

---

(1) Yani izole edici bir dille, yani cümle kısım ve ünitelerini birbirine bağlayarak değil de, cümle birimlerinin (kısımlarının) yerlerini değiştirmekle konuşulan bir dil konuşmadıklarını ve agglutine bir dil konuştuklarını, yani çok polisentetik birleşenlerle çok büyük kelime grupları, cümleleri bulunan bir dil kullandıklarını kastediyorlardı.

re sıkıştırılmış toprak tuğlalardan (kerpiçlerden) duvarlar yapılmıştı. Yalnız o zaman yapılan kısmın uzunluğunun ne kadar olduğunu bilemediğimiz duvar 210 yılında bitirilmişti (1). Çinliler Hun Türklerinin bu ilk akınlarını durdurabildiler. Teoman, oğlu *Mete*'nin yerine, Başkadınının oğlunu veliaht yapmak isteyince, Mete babasına karşı isyan etti ve kendisine bağlı olan boyları topladı, babasmı ve başkadımnı öldürttü (M.Ö. 209). Türk hakanı Teoman öldürüldükten sonra oğlu *Mete* (Oğuz *Han?)* (Çinliler Mao-Tun, Mao-du, veya Mo-du) (M.Ö. 209 - 174) Türk Hun kabileleri konfederasyonunun başına Yabgu oldu. Mete Türk kavimlerini konfederasyonu içine diğer Altay kavimlerini, moğolları ve tunguzları da aldı ve büyük bir Devlet kurdu. Ülkesi Büyük Okyanustan Hazar Denizine ve Sibirya'dan Hindistan içlerine kadar uzanıyordu. Bu devletin Kuvvet Merkezi *Baykal* gölüne akan *Selenga* nehrinin bir kolu olan *Orhon* ırmağının kaynağı tarafındaydı. Mete Kuzey-Çini istila etmek amacıyla Çine akınlarma başladı ve İmparator *Kao-tsu (Gao-Ti)*yu ve büyük ordusunu M.Ö. 200 yılında büyük bir yenilgiye uğratmak üzere iken Çin İmparator Kao-tsu ile özellikle mal değişimini öngören bir *ticari antlaşma* yaptı. Mete antlaşma yapılınca geri çekildi. Bu antlaşma M.Ö. 140 yılına kadar geçerli oldu. Bu antlaşmaya göre Çinliler esas olarak Hun-Türklerine ipek ve mamullerini veriyor ve Türkler ise bu ipekleri Batıya, Önasya'ya ve Ortadoğu'ya götürüp satıyorlardı; ve böylece Çinliler'le ilk kez ipek ticareti başlamış ve dolayısıyla da ünlü ipek Yolu açılmış oluyordu.

Mete Türk ırkının efsaneleşmiş ilk *Büyük Hakanıdır*. 34 yıl hüküm sürmüş ve M.Ö. 174 yılında ölmüştür.

Mete'den sonra Hun Türkleri Çin'e yaptıkları baskın ve akınları bir süre durdurdular. Çinliler yukarıda sözü edilen antlaşmayı M.Ö. 140 yılından itibaren uygulamayınca Hun Türkleri baskınlarına devam ettiler. Fakat M.Ö. 133 yılında Çinlilere yenilip geriye çekildiler. Bu arada bir kısmı Kuzey'e *Sien-pi* Türklerinin ülkesi batısına çekildi; diğer kısmı ise Çin sınırı yakınlarında Batı-Güney bölgelerde kaldı. Türk kavimleri konfederasyonu henüz dağılmamıştı. Kuvvet Merkezi ise bugünkü *Urga* idi. Geri çekilen Hun Türkleri Çine saldırmaya yine devam

(1) Çin Duvarının tüm uzunluğu takriben 2450 km'dir. Duvardan Güneye, Çin ülkesine iki dal uzanır. Bunlardan başka Pekin bölgesinin batısında ana duvar iki kola ayrılır ve bu kollar birbirlerine oldukça uzak yörelerde olmak üzere paralel gider ve Pekin yakınlarında birleşir ve Liaotung körfezine ulaşır. Çin duvarının yapımıyla bir çok hanedan ilgilenmiştir. Duvarın bugünkü son şeklini Ming Hanedanı zamanında (takriben 1600 yıl sonra) almıştır. Duvarın Pekin'in kuzeyindeki kısımları taştan, diğer kısımları sıkıştırılmış topraktandır ve bugün bu kısımlar bir harabe halindedir.

ettiler ve M.Ö. 36/35 yıllarında yenildiler. M.S. 48 yılında ise Büyük Hun İmparatorluğu bulundukları bölgelere göre Güney-Batı Hun İmparatorluğu ve Kuzey-Doğu Hun İmparatorluğu olarak ikiye ayrıldı. Vaka bu iki devletin başlarında aynı soydan olan Yabgu'lar bulunuyordu, ama Birlik artık bozulmuştu.

Bu iki devletten Batı-Çine daha yakın ve nispeten kudretsiz olan Güney-Batı Hun İmparatorluğu M.S. 48 yılından sonra Çin'in nüfuzu altına girdi ve Çinlilere haraç ödemeye mecbur kaldı.

Kuzey-Doğu Hun İmparatorluğu ise Çinlilere karşı baskınlarını durdurmuyordu. Kuvvet merkezine sahip olan Kuzey-Doğu Hun İmparatorluğunun Yabgusu daha üstündü. Çinliler Güney-Batı Hun İmparatorluğunu Kuzey-Doğu Hun Devletine karşı kışkırttılar. Sonunda Güney Hun Devleti Sien-pi'lerin ve Çinlilerin desteği ile Kuzey Hun Devletine saldırdı ve M.S. 93 yılında Kuzey-Doğu Hun Türklerinin Devleti yıkıldı. Ve böylece Teoman'ın kurduğu Türk kavimlerinin konfederasyonu acı bir sonuçla dağıldı ve Büyük Türk Hakanı Mete'nin oluşturduğu o muhteşem İmparatorluk bu hale geldi.

Kuzey Hun Türkleri Batı'ya göç ettiler ve Aral gölü bölgesinde toplandılar.

Güney-Batı Hun İmparatorluğu Çin nüfuzu altında kaldı ve Çinlilere haraç ödemeye devam etti. Sonra kuvvetlendiler ve Yabgu *Liu-Ts-Ung* (310 - 318) idaresinde Kuzey - Çini istila ettiler ve *ikinci Han İmparatorluğunu* kurdular. Fakat zamanla bu Han sülalesi çinlileşti ve sonunda Güney-Batı Hunları kayıp olup gittiler.

Hun Türklerinden sonra diğer Türk kavimleri Çin'de bir çok büyük İmparatorluklar kurdular; örneğin 385 yılında *Topa-Tapgaç (Vey Hanedanı)* ve 618 yılında *Tang* sülalesi ve diğer hanedanların İmparatorlukları gibi.

Çin tarihinde çok büyük rol oynayan bu Hun Türklerine burada bu kadar değinmekle iktifa edeceğiz.

Kuzey Hun Türklerinin Batıya doğru göç etmeleri Çinlilere M.Ö. 36/35 yıllarındaki yenilgilerinden sonra başlamış olmalıdır. Fakat asıl göç M.S. 1'inci yüzyılda Kuzey Hun Devletinin yıkılmasıyla oldu. Hazar denizi ve Urallara doğru göç eden Kuzey Hun Türkleri bu göçleri sırasında yollarda büyük güçlüklerle karşılaştılar. Efsanelere göre bir dişi alageyik göç eden Hun Türklerinin avcılarına (Sibirya'nın) öldürücü maioti bataklıkları içinden Batıya, Avrupa'ya giden yolu göstermiş-

ti. Gök-Türkler için de buna benzer bir efsane vardır. O efsaneye göre bir bozkurt onlara selamet yolunu göstermişti.

Nihayet göç eden bu Hun Türkleri *Aral gölü* bölgesinde toplandılar; ve Hazar denizinin kuzey doğusunda yerleştiler. Böylece ilk kez Doğu-Avrupa sınır bölgelerinde görüldüler. Bilindiği gibi buralarda *Altay-Türk kavimleri* de yaşıyorlardı.

Kafkasların kuzeyinde ve Volga nehri deltası yörelerinde ise Türk olmayan göçebe Alan'lar yaşıyordu. Bunlar etraflarına hatta Doğu-Anadolu'ya kadar olan bölgelere yağma baskınları yapan ari ırkından bir kavimdi.

Diğer taraftan tarihin şu cilvesine bakınız!: Kuzey-Hun Türkleri Doğu-Asya'dan kopup Hazar denizi bölgesine göç ettikleri zamanlarda belki de Hun Türklerinin baskı ve etkisi altında İsveç'in güneyinde yaşayan Got'lar da ana yurtlarını terk ederek M.S. 1-2. yüzyıllarında göçe başladılar. Got'ların bir kısmı Karadenizin kuzeyinde Alan'ların yaşadıkları bölgelere komşu yerlere yerleştiler ve bunlara *Doğu-Got*'ları veya *Ostrogot*'lar denir. Kralları *Ermanarik* burada büyük ve kuvvetli bir Devlet kurdu. Got'ların diğer kısmı ise Tuna nehri güneyindeki Yugoslavya ve Bulgaristan topraklarına 382 yılında Roma İmparatorluğuna bağlı ve Romalıların Föderatisi olarak yerleştirildi. Bu Got'lar da *Batı-Got*'ları veya *Vizigotlar* adını taşırlar.

Bir de şu hususa değinelim: Yurtlarında kalan ve sonra Çinde İmparatorluklar kuran Güney-Hun Türklerinin Yabgu'larının adlarını ve hüküm sürdükleri yılları bildiğimiz halde, Batıya göçeden ve Hazar denizi kuzey doğusunda yerleşen Kuzey-Hun Türkleri'nin göç esnasında ve göçten sonraki ilk boybeylerinin adlarını maatteessüf bilemiyoruz. Bu Hun Türklerinin ilk bilinen hakanı *Balamber (Balamir)*'dir ve M.S. 4'üncü yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştı.

Bu Hun Türklerinin atlıları, kombine mızrak, kılıç ve ok-yay ile donatılmış olarak *İdil* ırmağını geçtiler ve kuzey Kafkas ve Volga deltasında yaşayan Alan'lar üzerine yürüdüler. Ve 350 yılında onları perişan ettiler. Bunların geriye kalan kısmı ikiye ayrıldı. Bir kısmı Ostrogotların ülkesine sığındı; diğer kısmı Hun-Türklerinin idaresi altında kaldı. Böylece Hun Türkleri Ostrogotlar'la komşu duruma geldiler.

Ostrogotlar'ın kralı Ermanarik (Ermanrik) Germen kahramanlık şiirlerine göre despot ve gaddar bir hükümdardı. Karısını ve çocuğunu öldürmüş ve yeğenlerini astırmıştı. Hun-Türk Hakanı Balamber Ostrogotların üzerine yürüdü (374) ve Ermanarik'i 375 tarihinde büyük bir

yenilgiye uğrattı ve Ostrogotların devletini yıktı. Ostrogotların bir kısmı Hun-Türklerine katıldı ve diğer bir kısmı batıya, Romalıların ülkesine doğru sürüldü. Hun-Türkleri Dinyestr ve Prut vadilerine ulaştılar. Böylece Don-Volga bölgesine de yerleştiler. Çok genişlemiş olan Hun Türkleri Devleti başında büyük Hakan olarak *Haraton* (Kharatonn) Hazar yöresindeki Merkezde otururken, ülkenin batı kısmında diğer bir Hükümdar, Romalıların *Huldin,* Bizanslıların *Uldis* diye andıkları *Uldız* hüküm sürüyordu. Uldız kahraman bir boybeyiydi. Uldız Karpatları aştı. Germen kavimleri ile boğuştu ve onları batıya sürdü. Uldız akınlarında genellikle Roma İmparatorluğunun Doğu kısmını hedef almıştı. Onun zamanında ilk Hun akınları 391 yılında Trakya'ya erişti. Fakat Romalılar bu akınları 392'de durdurdular. Büyük Roma İmparatorluğu iki İmparatorluğa bölündüğü yıllarda, yani 395 yılında (sayfa 305) Hun-Türklerinin ülkesi Macar ovalarına kadar uzanmıştı. Romalıların İllyria (sayfa 303) bölgesinde ayaklanan Got'lara karşı Hun-Türkleri Romalılara yardım ettiler; ve Got'lar yenildi. Hun-Türkleri; Ostrogotların uzaktan bir kolu olan ve Karpatlarda yaşayan doğu Germen kavimlerinden Gepid'ler'i idareleri altına aldılar. Got'ların yenilgisinden sonra Hun-Türkleri Batı Roma İmparatorluğu sınırlarına yaklaştılar. Hun Türkleri 405 yılında tekrar Trakya'ya kadar geldiler. Uldız iki Roma Devleti sınırlarında hakimiyetlerini ve düzeni sağladı. Bu arada Uldız Batı Roma İmparatorluğuna karşı dostluk gösterdi ve Hun akınları Doğu Roma İmparatorluğu üzerine yoğunlaştı. 410 yılında Uldız ordusuyla Trakya'ya geldi; oralarını yağma etti ve Bizans'ı barışa zorladı ve barış yaptı. Hunlar artık Orta-Avrupa'ya ve Balkanların bir kısmına hakim olmuşlardı; ve böylece Kuvvet Merkezleri 420 yılında Tuna ve Tisa nehirleri bölgesine kaymış bulunuyordu.

Büyük Yabgu Haraton ve Uldız ölünce *Uptaros, Muncuk, Aybers* ve *Ruga (Ruas)* (1) adlarındaki dört kardeş, bulundukları bölgelerde hüküm sürdüler ve böylece büyük Hun-Türk Ülkesi 425 yılında dört boya ayrılmış oldu. Bu kardeşlerden Uptaros ülkenin kuzey-batı kısmında hüküm sürdü ve Burgund'larla savaştı ve 430'da öldü. Attilâ'nın babası olan Muncuk Doğu kısımda hüküm sürdü. Aybers hakkında bildiklerimiz azdır. 422'de kendi bölgesinde Hükümdar olan Ruga (Ruas) ise 12 yıllık hükümdarlığı sırasında Doğu Roma İmparatorluğu ile anlaştı ve ondan haraç aldı. O yıllarda Doğu Roma İmparatoru, yani Bizans İmparatoru Theodosis II ve annesi Eudokia (Eudoxia) (sayfa 305 ve 308) ülkeyi beraber idare ediyordu. Çünkü Theodosios II, dindar bilgili ve fakat zayıf iradeliydi

(1) Ruas, Ruga, Rua ve Rugila.

434 yılında Ruga (Ruas) öldü; ve Muncuk'un iki oğlu *Bleda ve Attila* Hun-Türkleri tahtına geçtiler.

Bu yüzyıllarda Doğu-Asya'da Hun-Türkleri ve diğer Türk kavimleri Çin'de büyük hanedanlar yetiştirmişler ve muhteşem Devletler kuruyorlardı. Ve şimdi ise Batı-Hun Türklerinin ülkesi doğuda İdil bölgesinden, batıda Ren havzasına ve Kuzey denizi kıyılarına kadar uzanıyordu. Çok büyük bir ülkeydi. Devletin kuvvet Merkezi artık Macar ovasına kaymış bulunuyordu ve Muncuk'un iki oğlu Bleda ve Attilâ bu Batı Hun-Türkleri ülkesinde birlikte hüküm sürmeğe başlamışlardı. Böylece yalnız Türklerin değil, insanlık tarihinin en büyük savaşçılarından birisi olan *Attilâ tarih sahnesine* çıkmış oluyordu. Bu müşterek idarede Attilâ Bizans sınırına komşu olan bölümde ve ağabeyi Bleda ise Hun İmparatorluğunun batı kısmında hüküm sürüyordu.

Attilâ'nın bir çok sefer ve savaşları vardır. Bunlardan en önemlileri birinci ve ikinci Balkan seferi, Hazar Denizi doğusu seferi, Galya ve İtalya seferleridir.

Genç Hakan Attilâ komşusu Doğu Roma, yani Bizans İmparatorluğuna baskınlar ve akınlar yapmağa başladı. Hun istilaları sonucu Orta-Güney Avrupa ve Balkanlara yerleşen Hun-Türk boylarını da korumak amacıyla Bizanslılarla Belgrad yakınlarında *Margus Antlaşması* yapılmış ve bu barış anlatşmasında Attilâ'nın istekleri kabul edilmişti ve Bizanslılar haraca bağlanmıştı.

Batı Roma İmparatorluğu sınırları ise Germen kavimlerinin baskısı altındaydı. Batı Romalılar Hun Türkleriyle barış içindeydiler. Germen kavimlerinin baskılarına karşı ünlü Roma devlet adamı ve büyük asker Flavius Aetius (sayfa 308) Hun Türkleriyle birleşti ve Bourgond'lar üzerine 436 yılında yürüdü; ve özellikle Hun Türklerinin savaş maharetiyle Burgondları perişan etti (437).

Bizans İmparatoru Theodosius II barış şartlarına rağmen bazı Türk kavimlerini isyana kışkırtıyordu. *Agaçeri'lerin Boybeyi Kuridak* bu durumu Attilâ'ya bildirince Attilâ bunu da fırsat bilerek Bizans topraklarına girdi ve durumu düzeltti.

Attilâ Hazar denizi doğusuna olan uzun ve zahmetli seferini ise *Saragur*'ların ayaklanmasını bastırmak için yapmıştı.

Margus Barış Antlaşması karşılıklı entrika ve isteklerle bozulunca Attilâ 441 tarihinde birinci büyük Balkan seferine çıktı. Doğu Roma İmparatorluğu üzerine yürüdü. Tuna boylarındaki kaleleri yıktı. Hun Türklerinin akınları Balkanlara yayıldı. Bir kol İstanbul'a doğru iler-

ledi ve Arkadiopolis (Lüleburgaz) (sayfa 305) önlerine kadar geldi. Şaşkına dönen İmparator Theodosios II sonraları İstanbul Patrik'i olan Anatolius'u barış için Attilâ'ya gönderdi ve Anatolius Barış Antlaşması imza edildi (M.S. 442 de). Antlaşmada Attilâ'nın tüm istekleri yerine getirildi ve Bizans haraç ödemeğe devam etti.

İki kardeş, Attilâ ve Bleda 11 yıl süren müşterek idareden sonra 444 yılında saltanat kavgasına tutuştular ve Attilâ, Bleda'yı M.S. 445 yılında öldürttü ve Kuvvet Merkezi Pannonia olan Büyük Hun İmparatorluğunun tek hakimi oldu. Bu büyük ülkede artık Türk kavimleri yanında Germen ve Sikit kavimleri de toplanmıştı ve bu Hün-Türkleri İmparatorluğu Roma İmparatorluğundan sonra Avrupa'nın en büyük Devleti olmuştu.

Attilâ Bizanslılarla olan antlaşmayı bozdu ve 447 yılında Tuna nehrini geçti; Bizans üzerine yürüdü ve yine Tuna kalelerini yıktı. Böylece ikinci Balkan seferine çıkmış oldu. *Oescus*'u yani bugünkü Bulgaristan'ın İskar (İsker) çayını geçti. Bu çayın Tuna'ya karıştığı bölgenin doğusundaki *Gigen* kenti yakınlarında *Arnegiskulas* kumandasındaki büyük Bizans ordusuyla karşılaştı. Oescus'da çok kanlı bir savaş oldu Arnegiskulas öldürüldü ve Bizans ordusu yok edildi. Hunların akınları yine Balkanlara yayıldı ve her tarafa dehşet saldı. Sayısız kentler alındı. Attilâ, ana kuvvetleriyle Trakya'ya indi ve *Byzantion*, yani *İstanbul* önüne geldi. O zamanlar daha büyümemiş olan İstanbul korku ve dehşet içinde kaldı. Çünkü Attilâ'nın orduları Doğu Roma İmparatorluğunun Başkenti İstanbul'un kapıları önünde bulunuyordu İmparator *Theodosios II* Attilâ'nın isteklerini yerine getirdi ve haraca bağlandı (448).

Attilâ 448 yılına kadar Batı Roma İmparatorluğunun bir çeşit müttefikiydi ve Batı Romalılarla iyi geçiniyordu. Bu tarihte Roma'da ise Valentinianus III İmparatordu (sayfa 308). Valantinianus III (Valantinian III) İmparator Constantius III'le Placidia'nın oğluydu ve bunların Justa Grata Honoria adlı bir de kızları vardı. Honoria Valantinian'ın ablasıydı. Valantinian daha çocukken amcası Bizans İmparatoru Theodosios II tarafından Batı Roma İmparatoru ilân edilmiş; annesiyle ablası da naip olmuşlardı. Honoria'nın uygunsuz halleri vardı. Bu hareketlerinden birisi de Attilâ'ya bir nişan yüzüğü göndererek evlenmek istemesiydi. İşte bu evlenme işi Attilâ ile Batı Roma İmparatorluğunun arasını açtı. Esasen Batı Roma İmparatorluğuna saldırmayı planlayan Attilâ, yüzük hadisesi çoktan unutulduğu halde Honoria'nın başka bir aşk yüzünden hapis edildiğini öğrenince, İmparator Valentinianus III'den nişanlısı Honoria'nın hapisten çıkarılmasını ve

kendisine mirasi olan babası Constantius III'un şahsi malının yarısı ile Galya dahil İmparatorluk topraklarının yarısının verilmesini istedi. İmparator Valentinianus III bu isteği kabul etmedi ve Attilâ savaşa hazırlanmağa başladı. Batı Roma İmparatorluğu ile Vizigotlar müttefikdiler. Attilâ önce bunların arasını açmak istedi; fakat başaramadı. Çünkü Germenler de Attilâ'dan tedirgin olmuşlar, korkuyorlardı. Attilâ büyük bir ordu ile 451 yıl Mayıs ayında Galya üzerine yürüdü ve Ren nehrini geçti. Sonra Loire nehrini aştı ve *Orléans*'ı kuşattı. Fakat Attilâ, Romalı Flavius Aetius'un kumandasında büyük bir Roma ordusu ile müttefikleri Vizigot'ların kralı Theoderik'in kumandasındaki Vizigot'lar, Frank'lar, Burgund'lar ve diğer Germen kavimlerinin oluşturdu diğer büyük bir ordunun yaklaştığını öğrenince kuşatmayı bıraktı ve Paris'in takriben 150 km. güney doğusundaki Katalaun ovalarına geldi. Burada kanlı bir savaş oldu (451'de) (sayfa 308) ve Batı Gotlarının Kralı ve Tolosan Devletinin kurucusu Theoderik I (419-451) öldürüldüğü halde savaş neticesiz kaldı ve akıllı Attilâ tehlikeyi görünce süratle geri çekildi; ve Kuvvet Merkezi olan Pannonia'daki Macar ovalarına geri döndü.

Attilâ kışı Macar ovalarında geçirdi. Ertesi yıl 452 İtalya seferine çıktı ve İtalya'ya saldırdı. Bir çok kenti ele geçirdikten sonra Roma üzerine yürüdü ve Roma önlerinde göründü. Romalılar büyük bir paniğe kapıldılar. Evet! Batı Roma İmparatorluğu belki de son bulacaktı. Attilâ da belki bu işi bitirmeğe hazırlanıyordu; veya müstakbel kayınbiraderi olarak düşündüğü için Roma İmparatoru Valantinianus III'ü korkutmak veya yıldırmak istiyordu. Ne olursa olsun Honoria ve mirası üzerine olan pazarlıklarla zaman kayıp etti. Bir de Papa Leo ve iki Konsül Attilâ'ya Roma'yı istiladan vazgeçmesi ricasında bulundular. Buna ilaveten Hun-Türk ordusu yorgundu, açlık ve hastalıklar yüzünden bitkindi. Bunu bilen Attilâ Roma'yı almaktan vazgeçti ve «İsteklerim yerine gelmediği takdirde *Roma'ya yine geleceğim!*» şeklindeki ünlü tehdidini açıkladı ve hızla geriye döndü. Tarihler Attilâ'nın uzaklaşması ve dolayısıyla Roma'nın kurtulması üzerine Romalıların coşkular içinde sevindiklerini yazarlar.

Attilâ tekrar Kuvvet Merkezi olan Macar ovasına döndü. Bir yıl sonra, yani 453'de yeni evlendiği eşi *İldiko* ile zifaf gecesini geçirirken öldü veya öldürüldü. Evet! Bu büyük Hun-Türk Hakanı'ndan daha nice şanlı tarih seferleri beklenirken, ne yazık ki, o bir zifaf gecesinde yok olup gitti.

Attilâ bizlere, pek az Cihangire nasip olan kendine has bir tarihsel yaşamını sergiler. Attilâ adı, Büyük İskender'in adı gibi bir çok

ulusların aile ve çocuklarına verilegelmektedir. Attilâ hem Roma'nın hem Byzantion'un yani İstanbul'un kapılarına kadar gelen ve bu iki İmparatorluk Başkentlerini korku ve dehşet içinde bırakan tarihin yegane Cihangiridir. Onun büyük ülkesinde Türk kavimleri ile Hun Türklerinin baskısı altında kitleler halinde göç eden Germen kavimleri Avrupa'nın uluslar yapılışının platformunu oluşturmuşlardır. Özellikle Hun-Türklerinin istilaları ve Attilâ'nın Balkan seferleriyle bugünkü slav uluslarının Sibirya Turndralarında sıkışıp kalmış olan ecdatlarına kıpırdama gelmiş ve göçlere başlamışlar ve böylece Avrupa'nın uluslar strüktürünün değişmesine neden olmuşlardır. Bu Hun-Türklerinin ve Atillâ'nın eseridir. Bu bakımdan Germen ve tüm Slav halkları Hun-Türklerine medyun kalmalıdırlar. Bu böyledir. Evet! Slav ulusları, kendilerinin Orta-Avrupa ile Balkanlara yerleşebilmiş olmalarında Hun-Türklerine borçludurlar. Bu gerçeği örtmek ve tarihi başka şekilde yönlendirmek çirkin bir nankörlük olur.

Attilâ hakkında bir çok dilerde çok şeyler yazılmıştır; örneğin opera, trajedi ve destanlar gibi. Yalnız, onun fevkalade örgütlenme kabiliyeti, kahramanlığı, savaşçılığı ve büyük başarıları bazı Avrupa yazarlarınca, haksız olarak barbarlık, gaddarlık, merhametsizlik olarak vasıflandırılmakta ve kendisini «*Tanrının Kırbacı*» şeklindeki bir ifade ile iyiliğin düşmanı olarak gösterilmektedir. Ona karşı bu bir haksızlıktır. Çünkü o, soylu bir kavmin kahraman savaşçısıydı; bir askerdi. Bir savaşçıdan ise her zaman merhamet ve iyilik meleği olması beklemez ki! O halde tarih, yalnız uygar ve kültürlü toplulukların tarihini altın yazılar ile işlemez; Tarih becerikli, kuvvetli, kahraman ve özverili kişilerin ve kavimlerin tarihini de altın harfler ile yazar.

Hangi karakter ve vasıflı olursa olsun Attilâ'nın üstün kişiliğinin sonsuzlaşmış olduğunu görürüz. Türk, Germen ve Slav uluslarının öykülerinde, efsanelerinde, destanlarında, örneğin; Germenlerin ünlü «*Nibelungenlied*» destanında Attilâ, *Kral Etzel* adıyla anılır. Bilindiği gibi destanda Burgond'ların Kralı *Gunther*'in ünlü kız kardeşi *Kriemhild* Attilâ'nın karısıdır. Yine bilindiği gibi Kriemhild önce Nibelungenlied destanının ünlü kahramanı, öldürülen *Siegfried*'in eşiydi.

Attilâ ölmeseydi veya 452 yılı seferinde geriye çekilmeyip kuşatmaya devam etseydi ve tabii talihi de yaver gitseydi, ona Batı Roma İmparatorluğuna son vermek nasip olacaktı. Çünkü o, Roma'nın kapıları önüne kadar gelmişti. Biliyoruz ki Attilâ'nın 452 yılı İtalya seferinden 24 yıl sonra, yani 476'da Germen Kralı *Odoaker* Batı İmparatorluğuna son vermiş ve İtalya'da bir krallık kurmuştu (sayfa 310).

Tarihin şu cilvesine bakınız! 1453 yılında yani Attilâ'nın Roma'yı

kuşatmasından tam 1001 yıl sonra yine büyük bir Türk Hakanı Fatih Sultan Mehmet II İstanbul'u aldı ve Doğu Roma İmparatorluğunu yıktı.

Büyük Hun-Türk Cihangiri Attilâ ölünce oğlu *İlek* Hakan oldu. Fakat İlek bir yıl sonra, yani 454 yılında öldürüldü. Bunun üzerine Hun-Türklerinin bir kısmı Prut ve Dniepr nehirleri gerilerine çekildi. Hun İmparatorluğu idaresinde bulunan Germen kavimleri, örneğin *Gepid*'-ler ve *Ostrogotlar* Hun İmparatorluğundan ayrıldılar. Böylece Hun-Türk İmparatorluğu dağılmaya başladı. İlek'in öldürülmesinden sonra Attilâ'nın diğer oğlu *Dengizik* Hakan oldu ve yalnız Hun-Türklerinden topladığı kuvvetler başında 496 yılına kadar hüküm sürdü. Attilâ'nın öbür oğlu *İrnek* Bizanslılarla anlaştı ve onların Föderetileri, yani müttefiki olarak kaldı ve sonra Bizans'a bağlandı. Buna karşı Hunların diğer kabileleri, örneğin *Kutrigur*'lar, *Utrigur*'lar ve *Sadagur*'lar şurada burada Bizanslılarla çarpıştılar ve çarpışmalarda yenildiler. Hun kabileleri dağıldı veya Bizans ülkesinde eridiler ve böylece Hun-Türkleri tarih sayfalarından kayıp olup gittiler.

ROMA DEVLETİ, KELT'LER VE KUZEY AVRUPA'DAN GÖÇ EDEN GERMEN KAVİMLERİ

Roma Devleti ilk Kuruluş yılı olan M.Ö. 753'den yine M.Ö. 500 yılına kadar, İtalya yarım adasının ortasında, Roma kenti yöresinde idare şekli kralllık olan küçücük bir Kent-Devletiydi. Düşmanları ise kapı komşuları Etrüsk'ler ve Sabin'lerdi. Galyalılar, dolayısıyla indogermen olan Kelt kavimleriyle henüz temasları yoktu. Galya Kelt'leri ile Romalıların temasları, Galya'lıların Alp dağlarını aşarak Kuzey-İtalya'da Po nehri vadisine inip Etruria'yı istila ettikten sonra M.Ö. 387 yılında Roma Cumhuriyet üzerine yürümeleriyle başlar. Bundan sonra Romalılar, Kelt'lerle aşağı yukarı 350 yıl boyunca ya beraber yaşadılar veya çetin savaşlar yaptılar. Sonunda Jül Sezar ünlü Galya savaşlarında bu sorunu radikal bir şekilde çözdü ve bitirdi. Roma yıkılmadı ve böylece Roma Devleti için Kelt'ler tarafından gelecek tehlikeler kaldırılmış oldu.

Buna karşı Romalıları yıllarca baskı altında tutarak yıpratan ve sonunda koca Roma İmparatorluğunu çökerten asıl Avrupa'nın Kuzeyinden göç eden barbar Germen kavimleriydi. Kelt'lerin İtalya'ya girdikleri yıllarda ve daha önceleri barbar kuzey Germenleri henüz bilinmiyor, tanınmıyordu; meçhuldüler. Ve bunlar kimlerdi? Ve ne idiler? O devirde bu kavimlerin durumlarına ait *tarihsel* bir bilgimiz yoktur. Ancak M.Ö. ikinci yüzyılında Roma Devleti genişleyerek Alp dağlarını aştığı sıralarda Kuzeyden göç etmekte olan Germen kavimlerinden Kimber'ler- Cibri'ler Alp dağlarının kuzey doğusunda göründüler, ve Romalılar ile M.Ö. 113 yılında savaşmağa başladılar. Kimber'ler, Ambron'lar ve Töton'lar (Teuton'lar) ile birleştiler. M.Ö. 101 yılına kadar bu savaşlar devam etti. İşte Romalılar kuzey Germen kavimleriyle ilk kez bu şekilde temas etmiş oldular.

Romalıların indogermen Kelt'ler ve Germen kavimleriyle olan ilişkilerini ve savaşlarını daha kolay kavramak için aşağıda Kelt'lere ve Germen kavimlerine ve kavimlerin göçlerine kısaca değinilecektir.

KELT'LER VE GALAT'LAR

Kelt'ler indogermen ırkındandır. Esas yurtları bugünkü Bavyera ve Bohemya ve Yukarı Ren nehri havzasıydı. Kelt'lerin M.Ö. 7'nci yüzyılda Romalıların *Gallia (Galya)* dedikleri ve aşağı yukarı bugünkü Fransa'nın orta kısımlarında yaşadıkları biliniyor. Galya'da yaşayan kavimlere Romalılar *Galya*'lılar derlerdi. Ve o zamanlar Galya'lıların çoğunluğu ise esas Kelt kavimlerinden oluşuyordu. Germenlerde olduğu gibi Kelt'lerin de bir çok kolları vardı ve genel olarak bu Kelt kavimleri eski çağda Avrupa'nın en önemli halk topluluklarını teşkil ediyordu. Kelt'ler Avrupa'nın başka bölgelerinde yaşayan *İber*'ler, *Ligur*'lar, *Skit*'ler ve *İlluria*'lılar ile yüzyıllar boyunca Avrupa'ya hakimdiler. Oyle olduğu halde Kelt kavimleri ne bir etnik Birlik kurabilmişler ve ne de bütün kolları toplayan bir Devlet teşkil edebilmişlerdi. İrlanda'nın da ilk bilinen insanları Kelt'lerdi. Kelt'ler oturdukları bu topraklara *Erin*, Romalılar ise *Hibernia* derlerdi.

Kelt'lerin çok sayıda kolları vardı. Yalnız Galya'daki Kelt kavimlerinin sayısı Jül Sezar zamanında 50'den fazlaydı. Aynı şekilde İrlanda Kelt'lerinin kabilelerinin sayısı da yüksekti. İrlanda Kelt'leri bu kabilelerine Clan (Klen) derlerdi. Her Clan'ın yani her kabilenin babadan oğluna geçen Kabile Reisleri vardı. Tıpkı Türk boylarında boybevlerinin olduğu gibi. Belçika'daki *Belg*'ler, İngiltere'deki *Breton*'lar da Kelt'lerdendir.

Kelt'ler yayıldıkça, Orta-Asya'dan gelip Tuna nehri bölgelerine yerlesen ve küçümsenmeyecek bir kültüre sahip İskit'ler ile, İspanya ve Batı-Fransa'da bulunan *İber*'ler, Adriyatik Denizi kıyı kavimleri olan *İlluria*'lılar ve bugünkü Fransa ile İtalya'nın birleştiği Akdeniz sahil bölgelerinde oturan ve tarih öncesi Avrupa'nın en kudretli kavimleri olan *Ligür*'ler *(Ligur'lar)* ile karşılaştılar. Aralarında zaman zaman catışmalar olmasına rağmen Kelt'ler bu kavimler ile beraber de yaşadılar. İber'ler, İllyria'lılar, Ligür'ler Akdeniz kavimlerindendi.

Galva Kelt'leri M.Ö. 4'üncü yüzyılda bulundukları yerleri terk ederek bir kısmı Güneye doğru yöneldiler: ve antik adı *Massilia* olan Marsilya'va kadar indiler. Barbar olan Kelt'ler buralarda Akdeniz kültürü ile tanıştılar. İber'leri ve Ligür'leri oralardan uzaklaştırdılar; veya onlarla beraber yaşadılar.

Kelt'lerin diğer kolları ise Alp dağlarını aşarak Alp dağlarının güneyine indiler. Buralardaki Ligür'leri de kovdular ve Etrüsk'lerin ülkesi olan Etruria'ya girdiler, Etrüsk'lerin hakimiyetini yıktılar ve Kuzey-İtalya'yı istila ettiler. Po nehri vadisinin batı ve doğu kısımlarına yerleştiler. Po nehrinin Kuzey taraflarına İnsuber'ler ve Cenoman'lar ve Po nehrinin Güney tarafına Boier (Bojer)'ler, Lingon'lar ve Senon'lara yerleştiler.

Kelt'lerle ilgili tarih kısımlarında birkaç *Brennus* (Brennos veya Brenn) adı geçer. Brennus Kelt dilinde bir erkek adıdır. Fakat bir ünvan veya bir grubun lideri veya bir ordu kumandan lakâbı da olabilir. Her ne olursa olsun, Kelt tarihinde bu ad rol oynamıştır. Onlardan birisi Kelt'lerin *Senon* kolundan olan *Galyalı Brennus*'dur. Brennus Etrüsk'lerin ülkesi olan Etruriya'yı istila etti.

Brennus, Senon'ların başında, Tiber (Tavere) nehrine kadar geldi ve Roma üzerine yürüdü. Bu yıllarda, daha Romalılar Roma civarındaki komşuları ile uğraşıyorlardı. Roma yakınlarında gözüken Brennus M.Ö. 387 yılında Romalıları Allia'da yendi. Roma'yı aldı; Kapitol'u kuşattı ve Roma'yı tahrip etti. Allia bugünkü Fasso di Bettina ırmağının antik adıdır. Bu ırmak Roma kentinin yukarı bölgesinde Marcigli'ana yakınlarında Roma'ya 16 km. uzaklıkta, soldan Tiber nehrine karışır.

Brennus Roma'ya girip Kapitol'u kuşattığında Romalılar kuşatmayı ve Roma'yı terk etmesi için Brennus'a fidye parası verdiler ve Roma'nın boşaltılmasını satın aldılar.

Bu haraç parasının tartılmasında Brennus kendi lehine olmak üzere daha ağır okka kullanınca Romalılar şikayet ettiler. Bunun üzerine Brennus elindeki kılıcını «*Vae victis*» «Vay mağluplara. Vay yenilenlerin haline!» şeklindeki ünlü sözünü söyleyerek terazinin okka bulunan kefesine atmış ve daha da ağırlaştırmıştı.

Takriben yüz yıl sonra M.Ö. 279 yılında, Kelt ordularının kumandanı olan başka bir Brennus ise Balkanlarda ilerledi; Yunanistan'a doğru yürüdü. Makedonya ve Tesalya'yı yağma etti, yaktı, yıktı. Bu Brennus bu seferinde yaralandı ve kendini öldürdü.

Böylece Galya Kelt'leri M.Ö. 4'üncü ve 3'üncü yüzyıllardan başlayarak Orta-İtalya halklarını, küçük, fakat gittikçe kudretlenip parlayan Roma Devletine karşı olan savaşlarında desteklediler.

Po nehri havzasına yerleşen Kelt'lerden Boier ve İnsuber kavimlerine karşı Romalıların M.Ö. 225 yılında yaptıkları savaşlarda ise, *Cenoman*'lar Romalıların tarafını tuttular ve Romalıları desteklediler.

Kelt kavimlerinden olan *Galat*'lar ise M.Ö. 278-277 yıllarında Balkanlara yayılarak oralarını tahrip ettiler ve istila ettiler; Anadolu'ya kadar geldiler. Bergama'lılar ile savaştılar ve yenildiler. Galat'ların bu yenilgilerini Bergama'lılar ünlü Bergama Zeus sunağının şahane friz kabartmalarında ebedileştirdiler. Bergama Kralı *Attalos I* M.Ö. 235 yılında Galat'ları *Orta-Kızıl Irmak* (Halys), Sakarya (Sangarios) nehirlerinin vadilerinde ve *Ankara* (Ankyra) bölgesine yerleştirdi; daha doğrusu oralarda oturmaya zorladı. Galat'lara izafeten bu bölgenin antik adı *Galatia* oldu. Galatia bugünkü Ankara ve Konya İllerinin tamamını, Eskişehir ve Çankırı İllerinin Ankara İline bitişik bölgeleriyle Çorum İlinin Osmancık ilçesine kadar olan kısmı içine alan topraklardır. Galatya tamamen İç Anadolu'dadır.

Galat'lar üç kavim halinde bu bölgeye yerleşmişlerdi. *Tolistovag*'lar batıda Sakarya vadisi ile Bolu'nun Köroğlu Dağlarının güney eteklerine, *Tektosag*'lar ortada, Ankara bölgesinde ve *Trokmi*'ler ise doğuda Kızılırmak bölgesine yerleştiler ve buralarda köylerde yaşadılar. Galatya dört yöre (Tetrarkhi) halinde iken M.Ö. 65 yılında *Tetrarkh Dejotarus* bunları birleştirdi. Tetrarhk (Reis) Dejotarus, Roma Senatosundan Kral ünvanını aldı. Konsül *Pompeius* M.Ö. 64 yılında Galatya (Galatia)'yı küçük bir Devlet haline getirmişti. Kral Dejotarus Roma'daki Konsullar iç savaşında Jül Sezar'a karşı Pompeius'u tutmuş ve Jül Sezar'ı öldürme teşebbüsünde bulunmakla itham edildiğinde ünlü hatip Cicero M.Ö. 45 yılında «*pro rege Deiotaro*» (1) başlıklı konuşmasında onu müdafaa etmişti.

Galatia'nın son kralı olan *Amyntas*'ın ölümünden sonra İmparator Augustus tarafından Galatia, bir Roma ili oldu. Böylece Galat'lar Anadolu'da eridiler ve tarih sayfasından silinip gittiler.

İstanbul'da bir semtin adı Galatadır. Galata sözcüğünün Anadolu'ya gelip yerleşen Galat'larla ilgisi olduğu iddia edilir. Belki de Galata sözcüğünün bu Kelt kavmi Galat'larla hiçbir ilişkisi yoktur. Buna rağmen biz İstanbul'lular ve biz Türkler yine de «Galata semti, Galata Köprüsü, Galata Kulesi, Galatasaray, Galata limanı ves.» diyerek Galat'ları, yani yok olup gitmiş bu Kelt kavimini, farkına bile varmadan, anar dururuz.

Aynı semtin Yüksek Kaldırımında Beyoğlu'na çıkılırken, Yokuşun yukarı Kısmında Yüksek Kaldırımla Balkon Çıkmazı (Sokağı) köşesinde, sağ tarafta Almanların İstanbul Kültür Merkezi olan *Teutonia* binası vardır. Bina güzel ve oturaklı bir binadır. İşte bu bina, Konsül

(1) «pro rege Dejotaro» (Kral Dejotarus için) yani onun lehine

Gaius Marius tarafından M.Ö. 102 yılında Aquae Sextiae (Aix-en-Provence)'deki savaşta yenilen ve tamamen yok edilen batı Germen kavimlerden *Töton*'ları (Teuton'ları) hatırlatır (m. 34). Eskiden işlek bir Kültür Merkezi olan bu ünlü Teutonia binası artık adını taşıdığı Germen kavmi Töton'ların yok oluşu gibi yavaş yavaş unutulup gitmektedir.

Kelt'ler M.Ö. 500 yıllarında Orta-Batı Avrupa'nın *Latène II Kültürü'ne* (1) sahiptiler. Kelt'lerin göç ve istila hareketleri devirlerinde Roma Devleti daha henüz Orta İtalya'da genişleme uğraşıları içindeydi. Kelt'ler ise M.Ö. 4'üncü yüzyılda Avrupa'da, daha sonra, M.Ö. 3'üncü yüzyılda ise İspanya'nın Endülüs (Andalucia) bölgesinde başlayarak Galya (Fransa), Belçika ve İrlanda'dan Anadolu'da Galatia'ya, yani Kızılırmak havzasına kadar uzanan çok geniş toprklarda bulunmuşlar veya yaşamlarını sürdürmüşler ve dolayısıyla buralarda kendilerine özgü bir Kültür alanı yaratmışlardı. Kelt kavimleri Avrupa'da çok önemli bir halk topluluğunu teşkil ediyorlardı.

Bütün bunlara rağmen, Kelt'lerin çok sayıda kollara, yani kavimlere ayrıldıkları için, varlıklarının kısa olmayan bir tarih sürecinde hiçbir zaman varlıklı, kudretli bir devlet kuramadılar ve böylece tarihten silinip gittiler.

Kelt'ler cesur savaşçıydılar. Bu nedenle bir çok uluslar, örneğin Kartaca'lılar Kelt askerlerinin kendi orduları içinde hizmet etmesini isterlerdi. Kelt askerleri çıplak olarak çarpışırlardı. Düşmanlarının başlarını kesip toplarlar, onları trophée, yani zafer işareti (simgesi) olarak oturdukları kulübelerin bir köşesine piramidal bir şekilde yığarlardı. Bu adet onların bir tür inançlarının gerektirdiği güven geleneği olup Latène II uygarlığının bir sonucu idi. Ancak bu gelenek yarı yamyamlıktan da başka bir şey değildi. Çünkü, bilindiği gibi bu gün bile yamyam kavimler insan avına çıkar ve avlarının başlarını keser, onu bir zafer işareti olarak ellerinde taşır veya herhangi bir şekilde uzun süre saklarlar.

---

(1) Latène devri = Avrupa Demir Devrinin ikinci kısmı (M.Ö. 500/450)'dir. Latène (LaTène) İsviçre'de Neuchâtel gölünün doğu ucunda tarih öncesinden kalma bir yerleşim merkezi idi. Orada, bataklıklar içinde, yapılan kazı ve araştırmalardan insanların kazıklar üzerine yapılmış çardaklarda yaşadıkları ve evlerinde bulunan araç ve eşyaların hepsinin ikinci demir çağından kalma eşyalar olduğu tespit edildi. Bu nedenle bu çağ Latène Kültürü adını almıştır. Latène devri Hallstatt kültüründen (M.Ö. 750-450) sonradır. Hallstatt kültürü de Kelt kavimlerinin Doğu Fransa'dan Balkan yarımadasına kadar olan topraklarda yayılmış olan uygarlığıdır.

ROMA İMPARATORLUĞU VE GERMENLER

Bilindiği gibi Romalılar Orta-İtalya'da, Latin'lerin dili olan Latince konuşuyorlardı. Romalılar indogermen ırkından olup bu ırkın Akdeniz kavimlerindendi. O devirlerde Galya'da Kelt'ler, İstandinav topraklarında Germenler yaşıyorlardı. Romalılar'dan çok ayrı bir ırk olan bu indogermen kavimleriyle Romalıların ilk çağlarda hiç mi hiç ilişkileri yoktu. Fakat zamanla Roma Devletinin en ciddi ve en önemli sorunu işte bu kavimler ve özellikle Germenler oldu.

Romalılar Germen kavimlerini barbar olarak kabul eder ve öyle nitelendirirlerdi. Tamamen Kuzey Avrupa'da, dar bir bölgede, halk topluluklarını teşkil eden bu Germen kavimleri herhangi bir nedenle yaşadıkları yerlerinden güneye de göç ederek Roma İmparatorluğu sınırlarına yaklaşmışlar, bu devletin limes-lerini kütleler halinde geçerek İmparatorluk topraklarına sızmışlardı. İmparatorluğu baskı altında tutmuşlar ve tehdit etmişlerdi. Romalılar, göç eden bu Germen kavimleriyle yüzyıllar boyunca savaştılar veya onları ordularına asker olarak aldılar veya bu Germen kavimlerinin bazıları, Romalıların foederatileri yani müttefikleri oldular. Avrupa'nın kuzeyinde büyük topluluklar oluşturan bu Germen kabilelerinin zaman zaman dalgalar halinde Roma Devleti üzerine yürümeleri, Roma Devleti sınırlarını geçmeleri Roma İmparatorluğunun büyük sarsıntılarına neden oldu; ve sonunda bu Germen kavimleri Batı Roma İmparatorluğunu yıktılar; onun toprakları üzerinde, bir kısmı geçici olmak üzere, Devletler kurdular.

Diğer taraftan yine bilindiği gibi Romalılar, Avrupa'nın bir çok halklarını, bu arada Kelt'lerin ve Germen kavimlerinin bir çoğunu romanlaştırdılar, Latinleştirdiler ve bunları insan nesli tarihinde ve *etnolojide* «*Roman ırkı ulusları*» adı altında bir uluslar topluluğu ya-

rattılar. Romalıların bizzat kendileri yok olup gittiler; ve fakat Fransızlar, İtalyanlar, İspanyollar, Portekizliler, Valonlar, Romenler, Katalonyalılar vesaire gibi Roman ırkına mensup uluslar yaratmakla kendilerini ve adlarını ebedileştirdiler.

Yukarıda sözü edilen gelişmeleri ve kavimlerin göçlerini tarihte ne gibi değişikliklere neden olduğunu kavrayabilmek için önce göç nedenlerine sonra kavimlerin göçlerine değinmek gerekir.

Kavimlerin Göçleri

İnsanoğlu doğduğu veya oturduğu, yaşadığı yeri belli bir amaç ve nedenle tamamen terkeder ve imkan bulursa başka bir yere göç eder ve oraya yerleşir; veya oraya göç etmek ve yerleşmek zorunda kalır. Biz aşağıda kişilerin, bir veya bir kaç ailenin veya kolonisazyon amacı ile yapılan göçlerle ilgilenmeyeceğiz. Yalnız konumuz ile ilişkisi olan kavimlerin büyük göçlerine değineceğiz.

İnsanlar gibi kabileler, kavimler de göç ederler veya göçe zorlanırlar veya göç etmek zorunda kalırlar. Yalnız yerleşmiş, meskun bir kabilenin göç etmesiyle esasen göçer, gezgin bir kabilenin göç etmesi arasında farklar vardır.

Kavimlerin yurtlarını kütleler halinde terk ederek başka yerlere göç etme nedenleri vardır. Bunlar da kısaca şunlar olabilir:

1 — Sosyal değişmeler ve yaşam koşullarını ağırlaşması ve var olma güçlükleri,

2 — Daha yüksek kültürlerin ve daha iyi yaşam koşullarının mevcut bulunduğu ülkelerin cazibesine kapılıp göç etmeler,

3 — Kavimler arasındaki düşmanlıklar. Aynı kökten olan kavim bey ve prensleri arasındaki çekişmeler ve çatışmalar,

4 — Epidemiler, seller, depremler gibi doğa afetleri,

5 — Düşmanlarının baskısı veya onlar tarafından tamamen yok edilme korku ve endişesi,

6 — Doğası güzel toprakları yurt edinme özlemi.

Olumsuz sosyal değişmeler ve yaşam koşullarının ağırlaşması nedeniyle halk toplulukları büyük kafileler halinde bulundukları yeri terk ederek daha uygun yerlere göç ederler. Bu tür göçler özellikle göçer kabilelerin bir tür normal yaşam zorunluğudur.

Göç eden kavimler genellikle ilkel kültür ve daha düşük uygarlığa sahipseler, bunlar daha yüksek kültür ve uygarlığın ve daha iyi yaşama koşulları bulunan ülkelerin cazibesine kapılıp oraya göç ederek yerleşmek isterler.

Normal olarak kavimlerin tarihsel ve tarih öncesi büyük göçleri Asya'dan Avrupa'ya, Avrupa'nın kuzeyinden güneyine, Asya'nın bozkırlarından batıya ve güneye, orta doğuya veya bu göçler Akdeniz kıyı topraklarına oluyordu. Genelde kabile göçleri dünyanın başka yerlerinde, örneğin Afrika'da, Büyük Okyanus arhipellerinde yani ada gruplarında, Mikronezya, Polinezya ve Melanezya adalar gruplarında da olmuştur.

Fakat adı geçen bu son göçlerin birçoğu Avrupa'nın eski ve ortaçağ devirlerinin tarihinde hiç bir rolü, dolayısıyla önem ve değeri yoktur. Bu nedenle Tarih Devrindeki kavimlerin göçleri denilince *Germen, Türk* ve *Slav* kavimlerinin büyük göçleri anlaşılır.

Yine tarihlerde daha dar manada kavimlerin göçleri denilince de Hun ve Avar Türklerinin göçleri ve istilaları baskısı altında (M.Ö. 100-M.S. 500) yılları arasındaki Germen kavimlerin göçleri anlaşılır.

Yukarıda (sayfa 335)'den görüleceği gibi Türk boyları ve Moğol kavimleri Asyanın, Çin İmparatorluğu kuzeyinde bulunan verimsiz, kışın çok soğuk, yazın kızgın çöl ve bozkırlarında yaşamlarını, çadır kültürü içinde ve basit Bozkır uygarlığına bağlı olarak sürdürüyorlardı. Buna karşı Çinliler ise güneyde çok verimli topraklarda yaşamakta idiler. Çinliler bu komşu göçer kavimlere göre yüksek bir kültür ve uygarlığa sahiptiler. Yaşadıkları fakir ve güç sosyal hayatlarından bezen ve yaratılıştan savaşçı olan Türk ve Moğol kavimleri bu zengin Çin ülkesine doğru yayılmayı amaçlayan harekete geçerek M.Ö. 3'üncü yüzyılda Çin sınır bölgelerinde toplanmağa başladılar. Çinlilere baskı yaptılar, onlarla savaştılar ve Çin topraklarına sızdılar. Çinliler, barbar olarak kabul ettikleri bu cesur, yiğit kavimlerin Çin ülkesine sızmalarını önlemek için savaştılar ve Çin İmparatoru *Şi-Huang-ti* M.Ö. 221 yılında ünlü Çin duvarının yapılmasını emretti.

Diğer taraftan büyük Türk Hakanı Mete M.Ö. 200 yılında Büyük Hun-Türkleri İmparatorluğunu kurmuştu. Mete'nin M.Ö. 174 yılındaki ölümünden sonra Türk kavimlerinin Çin'e olan baskıları devam etti, savaşlar yapıldı ve fakat sonunda Türk kavimleri M.Ö. 36/37 yıllarında Çinlilere yenildiler ve daha sonra bulundukları yerlere göre *Batı Hun* İmparatorluğu ve *Kuzey-Doğu Hun* İmparatorluğu olarak ikiye ayrıldı. Batı Hun İmparatorluğu Çinlilerin müttefiki olarak Kuzey-Doğu Hun

Türkleri İmparatorluğu ile savaştılar ve onları yendiler. M.S. 93 yılında Kuzey-Doğu Hun Türkleri Baykal gölü bölgesinden uzak batıya, Avrupa'ya doğru göç etitler ve Aral gölü bölgesinde toplandılar. Böylece Tarihte Türk Kavimlerinin batıya doğru büyük göçleri başlamıştı. Avar'larm, Hazar'ların Göktürk'lerin, Bulgar'ların ve Selenki'lerin göçleriyle Türk kavimlerinin göçleri devam etti. Hun Türklerinin M.S. 93 yılında Avrupa'da görülmeleri ve bunların baskıları ve zamanla istila hareketleri sonucu, esasen küçük çapta doğal bir genişleme göçleri yapan Germen kavimlerini büyük göçlere zorladı. Bu şekilde Avrupa tarihinde Germen topluluklar, (daha sonra'da kavimlerin) büyük çapta yerlerini terk ederek göç etmeğe başladılar.

İşte bu göçlere Germen kavimlerin göçleri denir.

GERMENLER

Germenler İndogermenlerin bir kısmıdır. Dil bakımından indogermen ırkından olan Kelt'lere ve İtalikler'e en yakındırlar. Germenlerin yurtları takriben M.Ö. 1000 yıllarında bugünkü İskandinavya ülkelerinde, daha ziyade Danimarka, İsveç topraklarıyla kuzey Almanya'nın Schleswig - Holstein, Aşağı Saksonya, Meklenburg ile Brandenburg'un bir kısmını içine alan topraklardı. Ondan önce tamamen kuzeyde, çok dar ve küçük bir bölge içinde yaşam sürdürüyorlardı. Romalıların krallık idaresini yıkıp İtalya'da Cumhuriyet idaresini kurdukları M.Ö. 500 yıllarında ise Germenler yerleşim yerlerini batıda bugünkü Hollanda'nın takriben doğusundan, doğuda Weichsel nehri batı havzasına ve güneyde Hessen ve Thüringen'le Varşova kenti varoşlarına kadar genişletmişlerdi. Bu, 500 yıl gibi çok büyük bir zaman süresinde hiç de önemli bir genişleme değildir. Fakat nede olsa bulundukları bölgelerden, boş olan çevre topraklarına tabii bir yayılma göstermektedirler. Bu toprakların, kat'i bir sınırlama belirlenmesi mümkün olmayan kısımlarında, tahminen Elbe nehri doğusuna düşen bölgelerde yaşayan Germen kavimlerine *Doğu Germenleri,* ve Elbe nehrinin batısında kalan kabilelerine *Batı Germenleri* denir. Her iki bölgede çok sayıda Germen kavimleri vardı. Bunların kuzeyinde kalanlar ise *Kuzey Germenleri* diye adlandırırlardı. Fakat burada daha az Germen toplulukları bulunuyordu.

Doğu Germenleri

Aşağıda Doğu - Germenleri adı altında geçen isimler verilmiştir.

Got'lar, Gepid'ler, Vandal'lar, Rugi'ler, Lemovi'ler, Burgund'lar ve-

ya Burgond'lar, Lugi'ler, Helvekon'lar, Bastarn'lar Hari'ler, Marsign'ler, Kuad'lar, Bur'lar, Semnon'lar, Süev'ler.

Batı Germenleri

Aşağıda Batı - Germenleri adı altında bütün kabile adlarının adları verilmiştir. Bu kavimlerden bir çoğu birleşerek mesela «Frank'lar» adını almıştır. Tabii Frank'lar da Batı - Germenlerinden olduğu için aşağıda onların adı da verilmiştir (sayfa 373).

Saks'lar, Kauk'lar, Langobard'lar, Angrivari'ler, Fos'lar, Hermundur'lar, Markoman'lar, Katte'ler veya Kat'lar, Turon'lar, Varist'ler, Mattitak'lar, Vangion'lar, Nemet'ler, Tribok'lar, Trever'ler, Tenkter'ler, Sugamber'ler, Mas'lar, Brukter'ler, Tubant'lar, Usipet'le, Frizon'lar, Kannenefat'lar, Batav'lar, Menapi'ler, Tungr'lar, Kugern'ler, Ubi'ler, Türing'ler, Eburon'lar ve Nervi'ler, Ambron'lar, Herminon'lar, İstevon'lar İngevon'lar, Kamav'lar ve Ampsivari'ler, Aleman'lar.

Kuzey Germenleri

Jüt'ler, Angeln'ler, Varn'lar ve Nuiton'lar, Cimbri'ler (Kimbrer, Cımber, Zimber) ve Töton'lar, Harud'lar.

Kuzey Avrupa'nın dar bir bölgesinde yüzyıllarca kendi içlerine kapanık olarak yaşamış ilkel Germen topluluklarından M.Ö. 2'nci yüzyıl başlarında bir kaç Germen kabilesi, yaşadıkları yerleri kütle halinde terkederek Avrupa'nın doğusuna, güneyine ve batısına göç etmeğe başladılar (Örneğin Töton'lar, Cımbri'ler ve Sveb'ler gibi). Bunları, sonraki yüzyıllarda çeşitli Germen kavimlerinin dalgalar halinde göçleri izledi.

İşte Roma İmparatorluğunu en önemli sorunu, herhangi bir nedenle Avrupa'nın Kuzeyinden, dolayısıyla yaşadıkları yerlerden göç edip ülke sınırlarına yaklaşan ve sonraları Romayı baskı altında tutan ve tehdit eden bu Germen kavimleriydi. Bilindiği gibi Romalılar Germen kavimlerini barbar olarak nitelendirirlerdi.

Romalılar, Roma ve dolaylarında Devletlerini kurmakla meşgul iken Kelt'lerle temasları olmuş ve onlar ile savaşmışlardı (Allia savaşı; sayfa 347). Fakat Avrupa'nın kuzeyinde yaşayan Germenler'le temasları yoktu; onları tanımıyorlardı.

Romalılar zamanla İtalya'dan taşıp Alp dağlarının batısına, kuzeyine ve doğusuna erişmişlerdi. O tarihlerde tek tük Germen kavimlerinin göçü de başlamıştı. Bu germen kavimlerinden Kimbri'ler (Cimbri Latince) (Kimbrer, Cimber, Zimber) Kuzey Denizi bölgelerinden ve

Jütland'an göç maksadiyle ayrıldılar ve M.Ö. 113 yıllarında Doğu Alplerine doğru ilerlediler. İşte Romalılar ilk kez bu Germen kavimiyle karşılaştılar.

Romalıların, Orta ve Doğu Alpleri bölgelerinde İnn nehri doğusunda Raetia (Rhaetia) ve Pennonia eyaletleri arasında Noricum eyaleti vardı. Eski çağda İllyrialı ırkından *Norik'lerin* başkenti olan Noreia (Noreja) kenti yakınlarında Kimbriler'le Töton'lar M.Ö. 113 yılında Papirius Carbo kumandasındaki Romalıları yendiler; ve Batıya yöneldiler. Bu Noreia savaşı Romalıların, barbar olarak vasıflandırdıkları, Germenler'le ilk savaşlarıydı.

Batıya, Galya'ya giden muzaffer Kimbriler Romalılardan toprak istediler. Romalıların Gallia Narbonnensis diye adlandırdıkları ve Cenevre gölü, diğer adıyle Leman gölü, Ron (Rhône) ve İser (Isére) nehirleriyle Alpdağları arasındaki bölgede Kelt kavimlerinden Allabrog'lar yaşıyorlardı. Cimbri'ler M.Ö. 109 yılında Allabrog topraklarında, daha sonra M.Ö. 107'de Tuluz (Toulouse) ve Bordo (Bordeaux) arasında Garonne nehri havzasında Romalıları yine yendiler ve son olarak bugünkü Fransa'nın Vaucluse eyaletinde Arausio (bugünkü Orange) kenti yakınlarında Romalıları M.Ö. 105 yılında büyük bozguna uğrattılar. Kimbriler İspanya'ya yöneldiler, fakat orada Kelt-İber'ler tarafından mağlup edilince geriye döndüler. Aşağı Sen (Seine) nehri dolaylarında Töton'lar, Ambron'lar, Harud'lar ve Kelt kabilelerinden Helveti'ler, Trigurin'ler ve Tougen'lerle buluştular ve birlikte muhtelif yollardan İtalya'ya girdiler. Kimbri'lerle Tigurin'ler Kuzey İtalya'da görüntüler. Konsül *Lutatius Catulus* bunlara Po nehri kuzeyini bıraktı ve oraya yerleştiler.

Kuzey Afrika'nın takriben bugünkü Cezayir topraklarında *Numidia* ülkesi vardı. Bu ülkede *Jugurtha* adında bir kral hüküm sürüyordu. Bu kral Romalıların amansız bir düşmanıydı. Roma Kunsülü *Caius Marius* M.Ö. 107 ve 106 yıllarında Jugurtha ile savaşlar yaptı ve onu bozguna uğrattı. Sonra oralarını *Kuvestor*'u olan *Sulla*'ya bıraktı (sayfa 296). Sulla Jugurtha'yı esir alarak zaferleri tamamlandı.

Konsül Marius ise Roma Devleti sınırlarına baskı yapan Töton ve Kimbri Germenlerine döndü. Marius Tötonları M.Ö. 102 yılında, Marsilya'nın takriben 35-40 km kuzey-doğusundaki Aquae Sextiae (Aix-en-Provence) da tamamen yok etti. İtalya'ya geldi ve Lutatius Catulus ile birleşti ve Kimbrileri M.Ö. 30.7.101 tarihinde Lombardiya'nın batısındaki Vercellae (Vercelli Piemonte)'nin güneyinde Aosta vadisine giden ova ve yol dolaylarında tamamen imha etti.

Gaius Marius (M.Ö. 156 - 86), Germen kavimleri tehlikesi karşısında birbiri ardından beş kez Konsül seçilmişti.

GOT'LAR

Got'lar önemli Germen kavimlerindendir. Got'ların tarih öncesi anayurtları bugünkü *İsveç'in Baltık* (diğer adı ile Doğu) *Denizi içine uzanan topraklardı.* Bugün bile oralarda Got'lar ile ilgili adları taşıyan yerler vardır. Got'lar buradan göç ettiler ve M.S. 1-2'inci yüzyıllarda Vistül nehri mansabı dolaylarına yani bugünkü Gdansk, Gdynia ve Elblag yörelerine gelip yerleştiler.

Got'ların buralara yerleşmesinden çok önce M.S. 1'inci yüzyıl başlarında Doğu - Asya'dan, Çin sınır bölgelerinden Hun - Türkleri göç ederek Aral Gölü ve Hazar Denizi dolaylarına gelip yerleşmişler ve böylece Avrupa sınırlarında görülmüşlerdi.

Roma İmparatorluğu devrinde Tisa (Tisza), Tuna, Prut ve Dniester nehirleri arasındaki topraklara, yani takriben bugünkü Macaristan, Transilvanya (Romanya), Karpatlar, Moldavya ve Ukranya'yı içine alan bölgeye *Dacia* denirdi. Buralarda yaşayan Dacia'lılar durmadan Roma İmparatorluğu topraklarına girer ve yağma ederlerdi. Nihayet İmparator Trajan (M.S. 101 - 107) yıllarında buralarını tabiiyeti altına almış ve bölgede bir Dacia eyaleti örgütü kurmuştu.

Büyük Germen kavimlerinden olan ve Vistül nehri mansabı bölgesinde takriben M.S. 150 - 220 yılları arasında yaşayan Got'ların eski zamanlardan beri iki büyük kolu vardı. Bunlar bulundukları bu yöreleri tekrar terk ederek güneye göç etmeye başladılar ve Prut ve Dniester nehirleri arasına, takriben Moldavya bölgesine geldiler. Böylece Got'ların Roma İmparatorluğuna ilk baskısı M.S. 238 yılında oluyordu. İmparator Decius (249 - 251) Got'ların Tuna nehrini geçmelerini önlemede başarılı iken 251 yılında Forum Treboniti (Abrittus, Dobruca) yanındaki

savaşta öldürüldü. Bunun üzerine Got'lar M.S. 251 yılında Moesia'ya ve Trakya'ya indiler; Yunanistanı ve Anadolu'nun kuzey batı sahillerini yağma ettiler. Fakat M.S. 269 yılında İmparator Claudius II (268 - 270) Got'ları Naissus (Naissos, bugünkü Niş) kenti yakınlarında büyük yenilgiye uğrattı. İki yıl sonra İmparator *Aurelianus* (270 - 275), 271 yılında Got'lara *Dacia* eyaletini sürekli yurt olarak verdi. Got'lar burada esasen mevcut olan şu iki büyük kola, bir daha birleşmemek üzere, ayrıldılar:

1 — Doğu Got'ları veya Ostrogotlar

Bunlar *Dniester*'in doğusunda, bu nehir ile Dniepr nehri arasına, Kırım'ın kuzeyine ve orta Karadeniz bölgelerine yerleştiler. Bir kısım da Tuna boylarına kadar geldiler.

2 — Batı Got'ları veya Vizigotlar

Bunlar ilk olarak Dniester nehrinin batısına, Tuna nehrinin kuzeyinde Romanya ovalarına daha sonra Tuna nehri güneyinde Bulgaristan'a yerleştiler. Fakat buralarda da huzurlu kalmadılar, göç hareketlerine devam ettiler.

Gerek Vizigotlar'ın, gerekse Ostrogotlar'ın kuzeyden beraberce yaptıkları ilk göçlerinin 230 yıllarında da yukarıda sözlerini ettiğimiz bölgelere yerleşmişlerdi.

Yine kuzeyde Vistül nehri dolaylarında Got'lara komşu olarak yaşayan Doğu Germen kavimlerinden Gepid'ler de Got'lar gibi göç amacıyla güneye yöneldiler ve Karpat bölgelerine yerleştiler.

DOĞU GOT'LARI VEYA OSTROGOTLAR

Doğu Got'ları, Ostrogotlar veya Greutüng'lar veya Kum sakinleri diye adlandırılan Ostrogotlar, yerleştikleri Dniester ile Dniepr nehirleri arasını ve Kırım yarımadasının kuzeyini içine alan bölgelerde, kısacası Karadeniz kuzeyinde *Dniester* ile Don nehirleri arasındaki topraklarda M.S. 4'üncü yüzyılda kralları *Ermanarik* (Ermanrik)'in idaresi altında kudretli ve büyük bir *Ostrogotlar Devletini* kurdular.

Diğer taraftan yine o bölgelerin doğusunda, Kuzey Kafkaslar'da göçebe arî ırkından Alan'lar yaşıyordu. Bunları Hun-Türkleri M.S. 350 yılında perişan ettiler (sayfa 338). Alan'ların bir kısmı Ostrogotlara sığındı. 24 yıl sonra Hun - Türk Hakanı *Balamber (Balamir)* Ostrogot Devleti üzerine yürüdü ve 375 yılında Ostrogotların kralı Ermanarik'i

çok ağır bir yenilgiye uğrattı. Ermanarik'in Devleti yıkıldı. Ostrogotların bir kısmı Hun - Türklerine bağlı kaldı, bir kısmı ise Roma İmparatorluğu ülkelerine doğru sürüldü.

Bu arada göç edip Karpatlara yerleşen doğu Germen kabilelerinden Gepid'ler de Hun - Türk İmparatorluğu idaresine girdi.

Attilâ'nın 453 yılındaki ölümünden sonra Hun - Türk İmparatorluğu sarsılmağa başlamıştı. Bundan yararlanan Ostrogotlar *antik Pannonia* (takriben bugünkü Macaristan, Slovenya) bölgesine yerleştiler (M.S. 475) ve Roma İmparatorluğu idaresine girdiler ve onlara bağlı kaldılar. Daha sonra Romalılar Ostrogotlara Moesia ve Trakya'da da yer verdiler. Moesia ve Trakya'yı 382 - 395 yılları arasında Vizigotlar istila ve yağma etmişler ve fakat Romalılar tarafından mağlup edilince büyük bir kısmı buralardan uzaklaşmış ve bir kısmı buralarda kalmıştı.

Ostrogotların *Amal Hanedanından Thiudimer*'in oğlu *Theoderich* halk tarafından 471 yılında Kral seçildi. M.S. 454 tarihinde doğan ve tarihte *Büyük Theoderich I* (Theodorich I) olarak anılan Büyük Theoderich I önce Doğu Roma İmparatoru *Leon I*'e karşı mücadeleye başladı. Fakat Batı Roma İmparatorluğu Roma ordusunun paralı Germen askerlerinin lideri Rugi (1) asıllı *Odoaker* (Odovakar) Batı Roma İmparatorluğuna 476'da son vermiş ve bir krallık kurmuştu (sayfa 310). Büyük Theoderich I Doğu Roma İmparatoru Zenon'un kumandan olarak Moesia'dan ayrıldı ve yeni İtalya Krallığının kralı olan Odoaker üzerine yürüdü (488) ve onu Doğu-Alp dağlarının güneyinde akan ve antik adı Aesontius olan *İsonzo* (Slovence Soca) nehri dolaylarında, sonra *Po* nehrinin sol kolundan biri olan ve Comer Gölüne girip tekrar çıkan Adda'da (Addua)'da ve nihayet Odoaker'in Başkenti *Ravenna* kentinde ağır kayıplar verdirerek yendi ve 493 tarihinde onu bizzat kendisi öldürdü (sayfa 310); ve böylece Odoaker'in İtalya Krallığını sona erdirdi.

Büyük Theoderich I 493'de *Doğugot Devletini* = *Ostrogot Devletini* kurdu, *Ravenna* Devletin Merkezi oldu. Büyük Theoderich I (454) - (493 - 526)'ın bu Devleti İtalya'yı, Sicilyanın büyük bir kısmını, Dalmaçya'yı, Slvenya'yı, Yugoslavya'nın kuzey kısmını, Alpdağları bölgesini, Tuna nehri batısını, Avusturya ve İsviçrenin büyük bir kısmını, Fransa'nın Marsilya kenti dahil bütün Provence ile İtalya'nın Akdeniz bölgelerini içine alıyordu. İspanya'da bulunan Batıgotları da Theoderich'in vesayeti altındaydı. 488 - 562 tarihine kadar süren Ostrogotların bu Devleti haddi zatında Roma İmparatorluğunun bir parçası olarak kaldı. Tarımı, endüstriyi, ticareti sanat ve bilimi destekleyen Büyük Theoderich I

(1) Doğu Germen kavimi Rugi'ler'den bir soylu.

Ravenna'da ve Verona'da hüküm sürdü; ve 26 Ağustos 526 da Ravenna' da öldü. Büyük Theoderich I Ravenna'da *Mosoleum - Mezarı* ünlüdür. 14.10 m. yükseklikteki mosoleumun kubbesi 430 ton ağırlığında ve 10.76 m. çapındaki yekpare, muazzam bir taştan yapılmıştır.

Büyük Theoderich I M.S. 526 yılında ölünce kızı *Amalasuntha* (= Amalaswintha), daha küçük yaşta olan oğlu Athalarich namına devleti idare etti. Amalasuntha'nın bu oğlu 534'de ölünce kuzeni *Theodahat*'ı kral yaptı ve onunla devleti idare etti. Fakat 534 yılında Amalasuntha, kuzeni Theodahat tarafından öldürüldü. Böylece Büyük Theoderich'in Ostrogot Devleti sarsılmağa başladı. Bu sıralarda Doğu Roma İmparatorluğu İtalya'daki bu Ostrogot Devletine karşı seferlere başladı. Bu seferlerde Doğu Roma İmparatoru Justinian I'in ünlü komandoları Belisar ve Narses rol oynadılar. Ostrogotların kralı Vitigis (Witiges - Witigis - Vitiges) (536 - 539) Belisar tarafından yenildi. Başkent Ravenna 540'da Belisar tarafından işgal edildi. Ostrogotların kralı Totila (Badwila, Badvila) (541 - 552) Bizanslılardan, Ravenna hariç Roma'yı ve bütün İtalya'yı geri aldı; Kral Totila Büyük Theoderich I'in siyasetini izledi. Yeni yarattığı donanması ile Sicilya'yı Sardinya adasını aldı, ve Yunanistan sahillerini yağma etti. Fakat *Sena Gallica*'da mağlup oldu. Balisar İmparator Justinian I'in gözünden düşmüştü. Onun yerine Narses kumandasındaki Roma orduları 552'de Apenninlere doğru ilerledi. Kral Totila Roma ordusunun Apenninleri geçmesine mani olmak için yaptığı Tadinae (şimdiki Gualdo Tadino) savaşında öldürüldü. Gualda Tadino Apennino - Umbro Marchigiano bölgesindedir.

Narses Ostrogotların yeni kralını (552) de *Teja*'da yani aynı yıl 552'de yendi. Narses, 553 yılında Ostrogotlara yardıma gelen Aleman'lar ile Frank'lar'ın büyük bir müşterek ordusunu 554 yılında Napoli'nin takriben 50 km. kuzeyindeki Casilinun (Capua)'da imha etti. Ve böylece Ostrogotların Devleti yıkılmış oldu. Bu felaketten sonra geriye kalan Ostrogotlar tamamen Romalılara tabi oldular, ve yavaş yavaş İtalyan ulusuna dönüştüler. Uzun zaman milliyetlerini kayıp etmeyen Kırım yarım adasındaki Ostrogotlar ise yavaş yavaş eridiler, gittiler.

Ostrogotların, Roma kültürünün diğer Germen kavimlerine yayılmasında etkileri büyüktür. Ostrogotların kültürünün, yalnız öz kahramanlık destanları hariç, bütün dallarında Romalıların etkisi görülür. İlginç olan bir şey varsa, o da altın işçilik ve tezyinatında Bizanslılar ile Hun - Türklerinin tamamen etkileri altında kalmış olmalarıdır; ki bu husus geriye bıraktıkları eserlerden açıkça görülmektedir.

BATIGOT'LARI VEYA VİZİGOTLAR

Batıgot'ları veya Vizigotlar. *Vakker*'ler veya *Terving*'ler veya *Orman sakinleri* olarak da adlandırılırlar.

Vizigotlar kuzeyden ayrılarak önce Dniester nehrinin batısına, sonra, Hun - Türklerinin Alan'ları perişan ettikleri 350 yılında ise *Tuna* nehrinin kuzeyinde, Romanya ovalarında yaşıyorlardı.

Athanarich idaresinde bu Vizigotlar Tuna'yı geçtiler ve Trakya'ya kadar akınlar yaptılar (364 - 369). Fakat Romalıların amansız düşmanı olan Athanarich Roma İmparatoru *Valens* (364 - 378) tarafından 369 yılında yenildi, ve Athanarich *Dacia* dağlarına sığındı. Vizigotlar İmparator Valens tarafından tekrar Tuna'nın kuzeyine itildiler. Aynı yıl bir anlaşma ile takrar orada yerleştiler.

Alan'ları mağlup ettikten sonra Hun - Türkleri 375 yılında Ostrogotları da yenmişlerdi; ve yavaş yavaş Vizigotların yaşadıkları topraklara yaklaşmışlardı. Gerek Hun - Türklerinin, gerekse Hun - Türkleri tarafından bozguna uğratılan Ostrogotlarm baskıları altında kalmışlar ve Hun - Türklerinin ilerlemesi ve tehdidi üzerine Athanarich Romalılara sığındı ve Vizigotlar Roma İmparatoru Valens tarafından 376 yılında Tuna nehri güney bölgelerine (Moesia) da yerleştirildiler. Böylece Vizigotlar Trakya'ya kadar sığınma izni elde ettiler. Fakat Vizigotlar Roma memurlarının kendilerine eziyet ettiklerini öne sürerek isyan ettiler ve Athanarich liderliğinde İmparator *Valens*'i 9 Ağustos 378 tarihinde Edirne civarında mağlup ettiler ve Valens'i öldürdüler. Ancak Roma İmparatoru Büyük Theodosius I (379-395) (sayfa 304) onları tekrar Trakya'da ve Moesia'da toprak vererek yerleştirdi ve bir anlaşma ile barışı sağladı; ve onları 378'de feoderati (müttefik) olarak devlet örgütüne aldı.

Amansız bir hıristiyanlık düşmanı olan Athanarich 381 tarihinde İstanbul'da öldü.

İmparator Büyük Theodosius I Roma İmparatorluğunu iki oğlu arasında 393 yılında Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu adı altında bölmüş, büyük oğlu Arkadius (Arkadios) Doğu Roma İmparatoru, küçük oğlu Honorius ise Batı İmparatoru olmuştu (sayfa 305-307).

Büyük Theodosius 385'de Milano'da ölünce Vizigotlarda yeni bir hareket başladı.

Moesia ve Trakya'da bulunan Vizigotların Balth Hanedanından olan Alarich 395 yılında Krallığa yükseldi. Alarich I Balkanlara, Trakya'ya, Makedonya'ya ve Thessalya'ya akınlar yaptı ve 395'de Atina'ya kadar indi. Yunanistanı yağma etti (395 - 396). İstanbul (Bizans) Sarayı ta-

rafından Illyria'ya (397) yerleştirildi. Alarich I bundan sonra İtalya'yı istila etmeğe kalkıştı. 401 ve 403 yılında İtalya'ya girdi. Batı Roma İmparatoru Honorius'u destekleyen ve Devlet vasisi olan ve diğer barbar Germen kavimleri ile mücadele eden Vandal Stilicho Honorius ile zamanla anlaşamadı. Ve İmparator Honorius desteksiz kaldı. Vizigotların kralı Alarich I, 408 yılında, son olarak 410 yılında tekrar Roma önünde göründü ve 410 yılında Roma'yı aldı ve yağma etti. Bu arada Vizigotlar Afrika'ya geçmeği denediler; fakat muvaffak olamadılar. Kral Alarich kısa süre sonra öldü.

Diğer taraftan Got'lara Baltık Denizi dolaylarında komşu olan Doğu Germen kavimlerinden Vandal'lar Oder nehri doğusunda, *Süev*'ler *(Sweben)* ise Yukarı Elbe nehrinin doğusunda yaşarlarken, onlar da Got'lar gibi göç etmişlerdi. Fakat onların göçleri batıya yönelikti. Hun-Türkleri tarafından 350 yılında perişan bir şekilde bozguna uğratılan Alanlar'ın bir kısmı Hun - Türklerinden batıya doğru kaçarak uzaklaşıyorlardı (sayfa 338).

Nihayet 31 Aralık 406 tarihinde Ren nehrini geçen Vandal'lar, Süevler ve Alan'lar 409 yılı İspanya'ya girdiler ve İspanya'yı işgal ettiler. Bu kavimler burada da hareket halinde idiler.

Alarich I ölünce onun yerine Athaulf (410 - 415) Vizigotların kralı oldu. Alarich I, Athaulf'ın eniştesiydi. Athaulf, yönetimi altındaki Vizigotları *Galya*'ya götürdü, ve orada *İvoinus* ve *Sebastianus* gibi zorba Germen krallarını bozgune uğrattı ve Batı Roma İmparatoru Honorius adına Galya'yı, dolayısıyla Roma eyaleti olan Aquitania (Akitanya) bölgesini işgal etti. Bugünkü Fransa'nın güney - batısında büyük bir bölge olan Akitanya toprakları, güneyde Pirene dağları, kuzeyde Poiton eşiği, güneydoğusunda, Languedoc arasında bulunan ve bugünkü Toulouse kenti dolaylarını kaplar ve büyüklüğü takriben 80.000 km²'dir.

İmparator Honorius'un bazen dostu, bazan düşmanı olan Athaulf, Roma ordusu baskısı, altında Galya'dan İmparatorun otoritesini sağlamak bahanesiyle 412 yılında İspanya'ya girdi, ve İspanya'da hareket halinde olan Vandal'ları, Süev'leri ve Alan'ları cezalandırdı. Bu arada Alan'ları Douro nehrinin güneyindeki Lusitania'ya, yani tahminen bugünkü Portekiz topraklarına ve sonraları daha kuzeye, Süev'leri Douro nehri kuzeyinde, bugünkü Galicia ve *Kontabriya dağları* eteklerine ve bir çok kolları olan Vandal'ları ise Portekiz'in doğusunda *Baetica*'ya (Betica'ya) yani Güney *İberia*'nın takriben Estremadura ve Endülüs'e yerleşmeye zorladı (411 - 428).

İmparator Honorius'un Placidia adında bir kızkardeşi vardı. At-

haulf Placidia'yı bir çeşit tutuklu olarak yanında tutuyordu. Athaulf İmparatorun rızası olmadan Placidia ile 414 yılında Narbonensis'de evlendi. Fakat Athaulf bir Roma ordusunun baskısı altında 414 yılında İspanya'ya tekrar girdi; ve Vandal'lar ve Alan'ları İspanya'dan tamamen atmağa hazırlanırken 415 yılında Barcelona'da öldürüldü.

Athaulf'un öldürülmesinden sonra *Wallia* (Walja) (Türkiye Valya) (415 - 418)419) Vizigotların kralı oldu. Wallia müstakbel foederati sıfatıyla Roma İmparatorluğu kumandanı olarak İspanya, daha doğrusu *İberik* yarım adasını işgal ve yağma eden Vandal'lar, Alan'lar ve Süev' ler'in üzerine yürümüştü. Wallia Siling Vandal'larını Boetica'da, ve Alan'ları Lusitania'da yok etmiş (416) ve Hasting Vandal'ları ile Süev' leri Galicia'ya sığınmak zorunda bırakmıştı (417). Vizigotlar Romalıların feoderati, yani müttefiği olmuşlardı. Romalılar, Wallia'nın başarısına karşı mükafat olarak, halkı ile birlikte Güney - Batı Galya'da olan Aquitania (Akitanya) ya yerleşme izni verdiler (418).

Wallia, (418 - 419) tarihinde Aquitania'da Başkenti Tolosa (Toulouse) olmak üzere Batıgot Devletini kurmuştu. Bu devlet (Toulouse) Tolosa kentine izafeten adlandırılan *Vizigotların Tolosan Devleti* idi. Fakat bu Devlet Roma hakimiyeti altında kaldı.

Wallia, Afrika'ya geçip oraya yerleşmek de istemişti. Fakat filosu 416 yılında *Cadiz* açıklarında bozguna uğrayınca bu amacına erişememişti.

Wallia'dan sonra *Balth Hanedanından Theoderich I* (419 - 451) kral oldu. Theoderich I Tolosan Devletinin hakiki kurucusudur. Theoderich I Romalılarla bir kaç kez çarpıştı, ve 425 yılına kadar Romalıların hakimiyetini tanıdı. Theoderich I Roma İmparatorluğunun bir foederatisi, yani müttefiki olarak ünlü Roma kumandanı Aetius'un (sayfa 308). ordusu yanında Katalaun ovalarında Hun - Türk Hakanı Attilâ'ya karşı savaştı. Hun - Türklerinin başarısızlığı ile sonuçlanan o savaşta Theoderik I öldürüldü (sayfa 342). Fakat Toulouse'daki Vizigot monarşisi Roma matbuluğundan kurtuldu. Hatta Vizigotlar Batı Roma İmparatorluğuna *Avitus* (55 - 456) adında bir İmparator da verdi. Romalılar, Vizigotlar Afrika'da Vandal'lar ile çarpışsın diye Avitus'a Batı Roma İmparatorluğunu tacını giydirmişlerdi. Avitus soylu bir Vizigot idi. Fakat Doğu Roma İmparatorluğu ile ittifakı sağlayamadığı için başarısız oldu ve tahttan indirildi.

Theoderich I'in oğlu *Theoderich II* (453 - 466) topraklarını Galya' da genişletti ve İspanya'nın bir kısmını hakimiyeti altına aldı; ve İs-

panya'ya da yerleşti. Fakat kardeşi Eurich (466 - 484) tarafından öldürüldü. Kral Eurich Loire nehri ile Pirene dağları arasındaki bütün Roma topraklarını, yani Galya'nın merkez bölgesini (469 - 470), Aurergne'i (475), Provence'i ve İspanya'nın büyük bir kısmını fethetti (476 ya doğru) ve ülkesine kattı ve mülkiyetini Doğu Roma İmparatoru *Zenon* (474 - 491)'a onaylattı. Kral Eurich 475 yılı sıralarında ilk kez Vizigotlar için yasa kitabı «*Codex Euricianus*»u çıkartmıştı. Bu en eski *Vizigot Yasa kitabıdır* ve günümüze ancak parçaları kalmıştır. Bu yasalar yalnız Got'lar, Got olan tabaalar, içindir. Devletin diğer tabaaları için değildi.

Eurich ölünce oğlu *Alarich II* (507'de öldü) 484'de kral oldu. Alarich II 506 yılında kendisine bağlı Romalı vatandaşlar için Roma hukukundan kaynaklanan *Breviarium Alaricianum* diğer adıyla *Lex Romana Visibotorum* yasa kitabını çıkardı.

İşte bu Alarich II devrinde Belçika'nın Tournai'deki Sala (Salı) Frank'larmın 481 yılındanberi kralı *Clovis I (Chlodwig I)* (465 - 511) idi. Ünlü Merowinger *(Merovenj)* Hanedanından olan Clovis I Frank'lar Devletinin asıl kurucusudur (486). 498 yılında hıristiyan dolayısıyla katolik olan Clovis I 511 yılında Paris'te öldü. Clovis'in bir çok kollara ayrılan Frank'ları birleştirerek bir Devlet kurması Avrupa'da sonraki gelişmelerin esasını teşkil eder. Clovis I 486'da Syagrius kumandasındaki Roma ordusunu İle de France'da ve Paris'in takriben 95 km kuzey doğusundaki Soissons'da yenmiş, Somme'dan Sen nehrine kadar uzanan bölgeyi eline geçirmişti. Syagrius Vizigotlara sığınmış ve fakat Alarich II onu teslim edince öldürülmüştü. Romalıların Galya'nm bir kısmını alan Clovis I, Germen kavimlerinden *Aleman*'lar ile uzun savaşlar (496 - 497) yaparak onları yenip sindirmişti. Önceleri Tournai'de sonra Loire nehri üzerindeki Tours'da hüküm süren Clovis I Paris'i Başkent yapmıştı. Clovis I 500 yılı Burgondların ülkesini istila etmek istemiş, bunu Vizigotların kralı Alarich II önlemişti. Clovis I Vizigotlar üzerine yürüdü. Tarihin şu acı cilvesine bakın ki, kendilerine yardım eden Alarich II'ye karşı Clovis I ile Burgondlu'lar da birleşerek Vouillé'de çok kanlı geçen savaşta (507) Vizigotları imha ettiler ve Alarich II öldürüldü; ve böylece Franklar, Rhône nehri ile Pirene dağları arasındaki sahiller hariç, bütün Batı-Galya'yı ele geçirdi. Bu şekilde Batıgotlarının Tolosan (Tolan) Devleti ortadan kalktı, dolayısıyla Akitanya'daki Vizigotlar yok oldu.

Buna ilaveten bir çok Germen kavimleri gibi Vizigotlar hıristiyanlığm Arianismus inancını kabul ettiklerinden *ariuscu* olup *katolik*lere düşmandılar. *Eurik (Eurich)* ve oğlu *Alarik (Alarich) II*'de ariuscu

olduklarından katolikleri ezmeleri de hakimiyetlerini oldukça zedelemişti.

Alarich II'nin 507'de Vouillè'de öldürülmesinden sonra Vizigotların, antik Septimania (yani bugünkü Batı Galya'daki Loire, Cevennen ile Pirene Dağları arasındaki topraklar) ile İspanya üstündeki hakimiyetlerini muhafaza edebilmeleri için kralın kayınpederi ve Ostrogotların kralı Büyük Theoderich I'in müdahalesi gerekti. Ama Ostrogot kralı Büyük Theoderich I kendi hesabına Franklar'dan aldığı Provence'i Vizigotlara bırakmadı. 507 yılında *Amalarich* (507 - 531) İspanya ve Septimania Vizigotlarının kralı oldu. Ariuscu olan Amalarich Frank kralı Clovis I'in kızı Clotilde ile evlendi. Katolik olan Clotilde'ye zorla arius dinini kabul ettirmek istedi. Clotilde kardeşi Frank kralı *Childebert* (511 - 558)'i yardıma çağırdı. Kral Childebert, düşmanı olup iyi geçinmediği kardeşi Chlothar ile birleşti ve Almalarik üzerine yürüdüler. Narbonne yakınındaki savaşta onu yendiler; ve Amalarich Barselona'da öldürüldü. Büyük Theoderich tarafından Amalarich'in naipliğine Theudis getirilmişti. Theudis Ostrogot asıllıydi. Theudis (531 - 548), 531'de Vizigotların kralı olarak tahta çıktı. Böylece *Balth'lar Hanedanı sönmüş* oldu. Theudis İspanya'nın savunmasını sağlamak için Lion körfezi sahiline yakın olan Başkenti Narbonne'ı bıraktı ve Barcelona'yı başkent yaptı. Böylece ülkesinin siyaset merkezi Galya'dan İspanya'ya kaydı. Theudis Franklarla savaştı ve Frankları Septimania'dan kovdu. Vizigotların aristokrakları, yani soyluları tarafından tahta çıkarılan *Agila* (549 - 555) ise Başkenti Barselona'dan Merida'ya nakletti. Bu arada din ve taht kavgaları eksik olmuyordu. Agila ariuscu idi ve koyu katolikler ile arası iyi değildi. Koyu katolikler tarafından Gordoba (Kurtuba) yakınlarında bozguna uğradı. Rakibi olan *Athanagild* ile birleşen Bizanslılara da Sevilla yakınlarında yenildi ve kral Agila tahtından indirildi; Athanagild (554-567) kral oldu. Agila ise 555 yılında bizzat kendi askerleri tarafından Başkenti Merida'da öldürülmüştü.

Athanagild çok geçmeden topraklarına saldıran Doğu Roma İmparatorluğu yani Bizanslılarla savaşmak zorunda kaldı ve sonunda İspanya yarımadasının güneyini 554'de Doğu Roma İmparatorluğuna dolayısıyla Doğu Roma İmparatoru Justinianus'a bıraktı. Bundan sonra elli yıl kadar Güney İspanya *Magister (Magistri) Militum Spaniae* tarafından yönetilen bir Roma eyaleti oldu. Athanagild Sarayını Merida'dan *Toledo*'ya taşıdı ve bundan böyle İspanya Vizigotlarının bu Devleti *Toledo Devleti* adını taşıdı. Athanagild'in *Burunhilde* ve *Galswintha* (1)

(1) **Brunhilde** ve **Galswintha** doğal ölümle ölmediler; çok acıklı ve trajik bir şekilde öldürüldüler ve Germen tarihinde bu bakımdan birer iz bıraktılar. Gals-

adlı iki kızı vardı. Athanagild 567 yılında *Burunhilde*'yı *Austrasia kralı Sigibert* ve Galswintha'yı ise aynı yıl *Frank'ların kralı Chilperieh I* ile evlendirdi. Sigibert ve Chilperich I Merovenj hanedanından ve Frank' ların kralı *Chlothar I*'in oğullarıydı ve böylece Franklarla evliliğe dayanan ittifaklar yaptı. Athanagild'in ölümünden sonra kardeşi *Leowigild* (567 (568) - 585) Athanagild gibi Bizans, yani Doğu Roma İmparatorluğunun teorik otoritesini kabul etti, ve Septimania'yı kardeşi *Liuva I* (567 veya 568 - 573)'e bıraktı. Leowigild Basklara hücum ederek boyun eğdirdi (578), ve Galicia'daki Süev'lerin krallığını yıktı. Kral Eurich' in *Codex Euricianus* ile kral Alarich II'nin *Lex Romana Visigotorum* adlarındaki yasaları kral Leowigild tarafından gözden geçirilip *Antiqua* adlı bir eserde toplattı. Fakat Antiqua'dan da bugün yalnız parçaları mevcuttur.

Leowigild devrinde Mekke'de Hz. Muhammed (571'de) doğdu. Leowigild Vizigotların son ariuscu krallarındandır. Kendisinin *Hermenegild* (Hermenigild) adında bir oğlu vardı. Bu oğlu aynı zamanda naipti. Hermenegild karısının teşvikiyle katolik olmuş ve babasına karşı ayaklanmış ve ülkenin huzurunu bozmuştu. Bu nedenle babası Leowigild onu uzun zaman tutukladı ve sonunda idam etti. Fakat sonraları Hermenegild katolik kilisesi tarafından aziz olarak takdis edilmiştir ve bugün, 1814'de çıkarılan, İspanya askeri liyakat nişanı bu Hermenegild'in adını taşır.

Leowigild'in ikinci oğlu *Rekkaret I (= Recaredo I (Recaret I)* 586 - 601), 586'da İspanya Vizigotlarının kralı oldu. Vizigotlar ariuscu idiler. Rekkaret I 587'de ariusçuluğu bıraktı, katolik oldu ve böylece bir kısım Vizigotlar da katolik oldular. Bunun etkisi altında Vizigotlar İspanyol Romalılarına yaklaşmaya ve onlar ile kaynaşmağa başladılar.

Arî (arıuscu) Vizigotlar ile katolik İspanya Romalıları arasında 4'üncü yüzyıldanberi süregelen çekişme, her türlü ırk karışmasını ve devlette kaynaşmayı uzun süre engelledi, amma kral Rekkaret katolikliği kabul ettikten sonra katolik kilisesinin Vizigot monarşisi üstündeki etkisi öyle çoğaldıki, aristokrasi (soylular) kralları seçimle tahta çıkarmada başarıya ulaşmış oldu.

---

wintha'nın Fredegunde adında bir rakibesi vardı. Bu kadm kral Chilperich I'e Galswintha'yı öldürttü. Bunun üzerine Brunhilde kızkardeşinin intikamını almak için Kan davası savaşı açtı. Bu aile arasındaki bu gaddar savaş 40 yıl kadar sürmüştü. Brunhilde kuvvetli ve kudretli bir kraliçeydi. Kocası 575'de Fregunde tarafından öldürülünce Austrasia ülkesini kudretli bir şekilde idare etmiş ve fakat anlaşamadığı Frankların kralı Chlothar II'nin emriyle işkence edilerek öldürülmüştü (613). Chlothar II Fredegunde'nin oğluydu.

Madrid kentinin güneyinde Tajo nehri üzerinde *Reccopolis* adlı bir antik harabe kent vardır. *Rekkared I* bu kenti kurmuştu. Adı da ondan gelir. İçinde bir Batıgotik kilise kalıntıları ile çok büyük bir kral Sarayının temel duvarları mevcuttur.

Rekkaret I, katolik olduktan sonra ariuscular ile isyancılar ayaklandılarsa da, bastırdı.

Rekkared I'den sonra *Liuva II* (601 - 603), ariuscu *Witterich* (603 - 609 veya 610) ve katolik *Gundemar* (609 veya 610 - 612) kral oldular. Fakat başarısızdılar. Bunların devirlerinde Arabistan'da İslamiyet doğmaya başladı (610).

Vizigotlar uzun süredir Germen dünyasından kopmuşlardı ve İspanya'daki Romalılarla kaynaşmaları sonucu askeri disiplin ve cesaret ve maharet bakımından zayıflamışlardı. Din kavgaları ve dolayısıyle dindeki koyu taassup da onları etkiliyordu. Ariuscu krallar katolikleri ve katolik krallar ise ariusculari daima baskı ve tehdit altında tutuyordu. Buna ilâveten *Sisibut* (612 - 621) ilk kez Yahudilere de işkence etmeğe başlamıştı. Diğer taraftan Kral Sisibut ay tutulması üzerine Latince bir şiir de yazmıştı.

Halefi *Swinthila'nın* son yıllarında *Hz. Muhammed Medine'de* öldü (632).

621 yılında kral olan Swinthila (621 - 633) Bizanslıları İspanya'da işgal ettikleri son yerlerinden etti. Soylular ile Dinadamları, seçime dayanan monarşiyi kabul ettirmek istediler ve Swinthila'nın halefleri olan krallar bu yeni kurallara uydularsa da kral *Chindaswintha* (642 - 653) ülkeye dehşet saçarak, dinadamlarına ve soylulara baskı yaparak oğlunu varis olarak kabul ettirdi. Fakat bu parlak Hükümdarlıktan sonra tekrar kral seçimi sistemine dönüldü.

Kral *Rekkeswind* (649 - 672) idaresinde Kral Eurich'in *Codex Euricianus*, kral *Alarich II*'nin *Lex Romana Visigotorum* ve kral *Leovigild*'in *Antiqua* isimli kısmen noksan olan yasa kitaplarının yerine kaim olmak üzere daha tafsilatlı olarak hazırlanan ve Romalılar ile Vizigotlar için geçerli *Lex Visigotorum* adlı yasa çıkarıldı.

Kral Swinthila ile kral Rekkeswind'in mücevherlerle süslü altın taçları Vizigotların en kıymetli eserlerini teşkil eder. Bunları bu krallar Toledo yakınındaki Guarrazar Kilisesi Hazinesine vakıf etmişlerdi.

672'de kral olan *Wamba* (672 - 680/681) başkaldıran Septimania'yı tekrar fethetti. Wamba aynı zamanda ordu ve rahipler sınıfında reformlar yaptı; ve devri oldukça parlak geçti. Fakat kral *Wamba* Ervigius ta-

rafından tahttan indirildi. *Ervigius* (680/681 - 687) 681'de kral oldu. Ervigius aile kavgasını ortadan kaldırmak amacı ile kızı Cixilona'yı Wamba'nın yeğeni *Egica* ile evlendirdi ve 687 de tahtını ona bıraktı. Evrigus zamanında *Lex renovata* yasa kitabını tamamlattı. *Egica* Yahudilere, Afrika müslümanları ile suç ortaklığı yaptıklarını ileri sürerek işkence yaptı. 698 yılında oğlu *Wittiza (Witiza)* (700 - 709 veya 710) yı tahtına ortak yaptı. Egica 702 yılında Toledo'da öldü. Witiza babası Egica'dan sonra kral oldu. Kendisi hakkında kesin hiç bir bilgi yoktur.

Diğer taraftan Vizigotların Toledo Devleti, krallarının kilise ve sivil büyükleri ve soylular ile sonu gelmeyen mücadele ve çatışmaları sonucu yıpranmağa başlamıştı. İşte bu son krallar zamanında Toledo Devleti can çekişme dönemine girmiş oluyordu. Krallığın önemli tehlikelerle de karşılaşmaması yüzünden savaşçılığını kayıp eden Romanlaşmış Vizigot aristokrasisi artık dışardan gelecek tehlikelere direnemez duruma gelmişti. Nitekim de öyle oldu.

Kral Wittiza'dan memnun olmayan Devlet Meclisi (Din meclisi) kral Wittiza'ya karşı 710 yılında *Roderich (İspanyolca Rodrigo)* (710 - 711)'yu kral seçti. Roderich (Rodrigo) İspanya Vizigotlarının son kralı oldu.

VİZİGOTLAR, CADİZ SAVAŞI VE İSPANYA'DA ARAPLAR

Vizigotların İspanya'da hükümranlığı sürerken Şam'da *Emevi Devletinin* 5'inci halifesi *Abdülmelik bin Mervan*'ın oğlu *Velid bin Abdülmelik* 705'de halife olmuştu. Halife Velid, *Musa bin Nusayr*'ın Kuzey-Afrika Genel valiliğini onaylamış ve onu İspanya'nın alınmasıyla görevlendirmişti. Esasen Araplar Kuzey Afrika'ya yayılmışlardı. Genel vali, Musa, Tanca'ya kadar ilerledi ve orasını da ele geçirdi. Bu bölge İspanya'ya atlama bölgesi olacaktı. Bir süre sonra Berberi isyanını bastımak için Kuzey Afrika'ya geri dönen Musa bin Nusayr, azatlı kölesi berberi asıllı *Tarık bin Ziyad*'ı İspanya'nın alınması ile görevlendirdi. Tarık 711 yılında İspanya'ya çıktı. Askerlerini getiren gemilerini yaktırdı. Onlara bu seferin kesin bir başarıyla sonuçlanmasının gerektirdiğini gösterdi. Tarık İspanya kralı Rodrigo ile Cadiz (Jerez de la Frontera, Xeres de la Frontera, sahillerinde Laguna de la Janda) da karşılaştı ve (19 - 26 Temmuz) 711'de kanlı bir savaş oldu. Savaşı Tarık kazandı. Kral Rodrigo öldürüldü. Tarık İspanya içlerine girdi, *Cordoba*'yı aldı. Toledo üzerine yürüdü. Böylece *Vizigotların Toledo Devleti*, dolayısıyla İspanya'daki Vizigot Krallığı ortadan kalktı.

Kuzey Avrupa'da Batı-Baltık Denizinin güney yörelerinden, *Vis-*

tül nehri havzasında M.S. 2'nci yüzyılda göç ederek topraklar arayan Germenlerin en büyük kavimlerinden olan Got'lardan Vizigotlar da Avrupa'da ve özellikle Roma İmparatorluğu içinde tarihsel varlıklarını 8'nci yüzyılın başına kadar sürdürmüşler ve fakat bu varlıklarını 711-714 yıllarında tümüyle yitirmişlerdir.

Vizigotlar İspanya'da sayıca kendilerinden çok üstün olan Roman kavimlerine hakim olmuşlar ve fakat kendilerinin ulusal benlikleri romanlaşma ile kayıp olmuştur.

Vizigotların son kralı olan ve ancak bir yıl kadar krallık yapan ve Cadız savaşında öldürülen *Roderich (Rodrigo)* üzerine İspanyolca ve diğer dillerde bir çok roman ve dram yazılmıştır.

Cadız kahramanı *Tarık bin Ziyad*'a gelince; Tarık Savaşı kazandıktan sonra İspanya'da, Toledo'ya doğru ilerlemeye başladı. Suriye Emevilerinin Afrika Genel valisi *Musa bin Nusayr*'ın kendi kölesi Tarık'ı bu başarısından dolayı kıskandığı söylenir.

Genelvali *Musa bin Nusayr* Afrika'da Tanca'ya doğru yöneldi ve *El Cezire-tül Hadra'da (Algeciras)* da İspanya'ya çıktı (712). Tarık'a daha fazla ilerlememesini ve kendisini beklemesini bildirdi. Tarık dinlemedi, ilerledi. Musa bin Nusayr, sonra Endülüs'e Genelvali yaptığı oğlu Abdülaziz ile birlikte Tarık'tan ayrı yol izleyerek Carmona, Sevilla ve Merida kentlerini aldı. Toledo yönünde ilerleyen Tarık kendisine katıldı. Fakat Musa, Tarık'ı emirlerini dinlemediği için kırbaçlattı ve zincire vurdu; sonunda Halife Velid Tarık'ı görevinden aldı. Musa ise Zaragoza'dan Navarra'ya kadar olan bütün Batı-Kuzey İspanya'yı aldı (714), ve Pirene Dağlarına dayandı.

Tarık bin Ziyad için büyük Türk şairi Abdülhak Hamid Tarhan'ın «Tarık» adlı mensur bir eseri vardır.

Diğer taraftan İspanya Emevi Genelvalisi olan *Abdurrahman bin Abdullah El Gafikî* 18 yıl sonra İspanya Arap Ülkesini genişletmek istedi; Pirene Dağlarını aştı ve Fransa'nın Tours kentine kadar akınlar yaptı. Akitanya'yı yakıp yıktı. Akitanya Dükü Eudes, Merovenj'ler (Merowinger) zamanında Frank prensi ve Başmabeyinci *Pippin (Pipin, Pippius) von Heristal*'in yine 720 tarihinden beri Frank Devletinin *Majordomus*'u yani Başmabeyincisi olan oğlu *Karl Martell (Charles Martel)*'den yardım istedi. Saint Hilaire de Poitiers'yi ateşe veren müslümanlar Tours ile Poitiers arasında Poitiers yakınlarında Vougle'de, başlarında Charles Martel'in bulunduğu Frank ordusu ile 732 yılında karşılaştı. İspanya Genelvalisi Abdurrahman, Frank ordusuna hücüm etti. Fakat Yemen ve Kays taraftarlarının rekabetleri yüzünden Arap ordu-

su iyi savaşamadı. Araplar Frank ordusunun çelik baltalarına karşı koyamıyarak ertesi gün ordugahlarını terk ettiler. Bu arada Abdurrahman ordusu başında savaşırken alnına isabet eden bir kargı ile öldü. Franklar müslüman ordugahını ele geçirerek yağma ettiler (732). *Akitanya* müslümanlardan boşaltıldı; ve böylece Batı-Avrupa'da ilerleme ilelebet durdu ve Avrupa'da hırıstiyanlık yıkılmaz bir duruma girdi.

Charles'e ise önemli bu zaferinden dolayı Martel (Martell-Çekiç) lakap ve ünvanı verildi.

Pirene dağlarının batısına, yani İspanya'ya çekilen müslümanlar ise kendi aralarında anlaşamadılar ve birbiri ile çatışma içine girdiler.

Diğer taraftan Suriye, Şam Emevileri ölüm kalım mücadelesine girmişlerdi. *Horasanlı Ebu Müslim*'in desteği ile Irak Abbasileri Halifelik yolunda ilerliyordu. *Ebül Abbas Irak*'ta, Halife imiş gibi, kendisine biad bile ettirmişti. Bunun üzerine Şam Emevilerinin son Halifesi *Mervan II'nin* Doğu-Genelvalisi Yezid bin Ömer bin Hubeyre'in kumandasındaki Emevi ordusu Abbasi ordusu üzerine yürüdü. İki ordu Büyük Zap suyu sol tarafında karşılaştı. Emevi Ordusu 9 günlük bir savaşta yenildi (750). Mervan II Şam üzerinden Mısır'a kaçtı ve fakat takip edildi. *Ebûl Abbas* (750-754) Irak Abbasilerinin ilk halifesi oldu (750) ve Irak'ta Abbasilerin halifelik devri başladı. Ebül Abbas'ın ölümünden sonra *Ebu Cafer el Mansur* (754-775) halife ilân edildi, Halife Ebu Cafer el Mansur Emevi hanedanının tümünün öldürülmesini istedi. Horasanlı Ebu Müslim Emevi hanedanının ileri gelenlerini yok etti. Bunu Halife Ebu Cafer el Mansur istediği için bu Halife'ye El Saffah (kan dökücü) lakabı verildi.

Takip edilen Emevi hanedanından yalnız *Abdurrahman bin Muaviye bin Hişam* önce Afrika'ya kaçmakla kurtuldu ve oradan 755 yılında İspanya'ya çıktı. O zamanlar Endülüs Valisi Yusuf bin Abdurrahmandı. Muaviye bin Hişam'ın oğlu Abdurrahman ise sığındığı İspanya'da müslümanların çatışmalarını yatıştırdı. Ve *Abdurrahman bin Muaviye bin Hişam* (756-788) 756 yılında bağımsız Cordoba Emevi Emirliğini kurdu ve Muaviye bin Hişam'ın oğlu bu *Abdurrahman I el Dahil* (756-788) Endülüs Emevilerin ilk Halifesi sayılır.

Müslümanlar İspanya'da 1492 yılına kadar yani 781 yıl kaldılar; ve orada göze çarpan kültürel ve bilimsel bir varlık gösterdiler. Fakat siyasal ve dolayısıyla Devlet kudretleri zayıf idi. Bu nedenle İspanya'dan iç Avrupa'ya doğru genişleyememişler ve İspanya'da sıkışıp kalmışlardı. Zamanla da sahip oldukları ülke topraklarını hırıstiyanlara karşı koruyamamışlardı.

Araplar ile Berberiler arasında veya kabileler arasındaki karışıklık (767), isyanlar, içteki huzursuzluklar, taht kavgaları, Emir aileleri arasında çekişmeler İspanya hırıstiyan Devletciklerini, dolayısıyla hırıstiyanları güçlendirirken müslümanları çok zayıf düşürmüştü.

Vaka 24 yaşında Halife olan ve 49 yıl saltanat süren Halife *Abdurrahman III el Nasir Dinillâh* (912-961) *(bin Muhammed)* isyanları bastırdı; müslümanları birleştirdi ve hırıstiyanlara karşı zaferler kazandı. Hakikatte Endülüs Halifeliği Abdurrahman III ile başlar. Endülüs müslümanları Abdurrahman III devrinde en parlak ve kudretli devirlerini yaşadılar. Abdurrahman III devri İslam tarihinin de en parlak devirlerinden birisini teşkil eder. Abdurrahman III el Nasır Dinillâh 15 Ekim 961'de 73 yaşında ölünce, 50 yaşındaki oğlu *El-Hakem II el Mustansirbillâh* (961-976) halife oldu. Hakem II Endülüs'te 400.000 kitaplı bir Kütüphane kurdu. Genellikle babasının siyasetini izledi. Babası gibi enerjik ve kudretli bir Emir olmadığı halde Endülüs Emevilerinin bu parlak devrini sağladı ve sürdürdü.

Fakat Abdurrahman III sülalesinden *Hişam III el Mutaddbillâh* (1027-1031 ile İspanya'da halifelik son buldu. Irak'ta ise *Kadir* (991-1031) ve oğlu *Kaim Biemrillah* (Ebu Cafer Abdullah (1031-1075) ile halifelik devam etti. İşte bu halifeler zamanında Selçuklu Türkleri dolayısıyla *Selçuk Sultanı Tuğrul Bey* yakın Doğu'da ve Irak'ta çok önemli rol oynuyordu. Ve *Selçuk Türk Sultanı Alpaslan 26 Ağustos 1071* tarihinde Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in büyük ordusunu Malazgirt meydan savaşında perişan etti. Ve İmparatoru esir aldı. Ve böylece Selçuklu Türklerinin yakm-doğudaki parlak devirleri başlıyordu.

İspanya'da ise hırıstiyanların güçlenmeleri devam ediyor; ve müslümanların ise Hanedanların taht kavgaları, iç çekişmeleri son bulmuyordu. İspanya'da müslüman toprakları, hırıstiyanlarınm baskısı altında gittikçe de küçülüyordu.

Zaman ilerledikçe müslümanların idaresi *Nasrîlerin* veya Beni Ahmer Hanedanının eline geçti (1239). Ahmer Hanedanının kurucusu olan *Muhammed bin Ahmer* (1239-1273) Granada'da bağımsız bir Krallık kurdu. Bu Muhammed Ahmer Granada'daki ünlü *Elhamra Sarayı*'nı da yaptırdı. Kendisi ve oğulları bu Sarayda yaşadılar. Muhammed el Ahmer 34 yıl Emirlik yaptıktan sonra 1273'de ölü. Onun devri, Irak'ta *Halife Mustansir* (1226-1258) ve Irak'ın son Halifesi *Mustasım* (1258) devirlerine rastlar. Bunlardan birincisi, yani Halife Mustansır İran Moğulları Hakanı *Hülagu Han*'ın 1258'de Bağdat'ı alması üzerine Abbasi ailesine karşı giriştiği katliamdan kurtulmak için Mısır'a kaçtı (1258) ve orada *Türk asıllı Sultan Baybars,* onu Mısır'ın ilk Halifesi yaptı

(1261). Önce Irak'ta ve sonra Mısır'da halifelik yapan bu Mustansır Irak'a sefer yaptı ve oradaki bir savaşta öldürüldü (1261). Yerine aynı yine Abbasilerden *el-Hakim* (1261-1302) halife oldu.

Diğer taraftan İspanya'da Muhammed bin Ahmer'in kurduğu müslümanların *Granada Emirliği Muhammed*'den sonra varlığını bir süre daha korudu. Fakat yıllar geçtikçe hırıstiyanların güçlenmesi önlenemedi ve iç ve hanedan çekişmeleri sürüp gitti. Müslümanların durumu gittikçe kötüleşti. Bundan İspanya'daki hırıstiyan Devletleri, özellikle *Aragon Kralı Fernando ile Kraliçesi İsabel* çok yararlandılar ve müslümanların son yerleşim yeri olan Granada'ya baskı yaptılar. Onbir yıl süren bir savaştan sonra müslümanlar Beni Ahmer Devletinin Başkenti Granada'yı, dolayısıyla Elhamra Sarayını Aragon Kralı Fernando ile Kraliçe İsabel'e 1492 tarihinde teslim etmek zorunda kaldılar. Böylece İspanya'daki son müslüman Devleti de yok oldu gitti. Bu yok olmada Beni Ahmer Devleti bütün İslam Devletlerinden yardım istedi. *Bu yardıma yalnız Türkler koştu.* Sultan *Bayezid II*'nin kaptanlarından Kemal Reis'in yönetimindeki Osmanlı Donanması kıyılara sığınan müslümanları Adana ve Tarsus'a taşıdı. Ve bu şekilde İspanya'daki müslümanlarm varlığı da yok oldu.

İspanya'da müslümanlar imha edilirken İstanbul'da *Sultan Bayezid II* (1448-1512) Padişahdı. Türk Donanması İspanya sahillerinden son müslümanları kurtarırken Türk akıncıları Avusturya'nın Carinthia bölgesine kadar sokulmuşlardı; ve 1492'de Villach kenti civarında oldukça ağır bir yenilgiye uğramışlardı. Fakat aynı akıncılar Hırvat ordusunu imha etmişler ve Hırvatıstanı Osmanlı İmparatorluğuna katmışlardı.

İspanya'da Bin Ahmer Granada Devleti tarihten silinirken Osmanlı Sultanı Bayezid Han II kardeşi *Cem Sultan* ile de uğraşıyordu. Osmanıl tarihinin acı bir safhasını veren Cem Sultan sorunu, Cem'in 1495 tarihinde Napoli'deki zehirlenmesine kadar sürdü.

FRANKLAR (FRANK'LAR) [1]

Franklar Batı Germenlerinin, bugünkü Bremen kentinin de içinden geçen *Weser* nehri ile *Ren* nehri Germenleri İstveon'lar *(İstwaeonen)* grubundandır. Franklar bir çok küçük kavimlerin, örneğin *Chamavi*'ler *Ampsivari*'ler, *Chattuari*'ler, *Bruktere*'ler, *Chatt*'lar, *Usipet*'ler, *Tubant*'ların ve diğerlerinin birleşmesinden oluşmuştur. Belki de Somme nehrine kadar yayılan bu eski kavim kalıntılarının askeri bir pakt içinde birleşmeleri ile Franklar meydana gelmiş olabilir. «Frank» adı tarihte ilk kez M.S. 250 yıllarında geçmektedir. O yıllarda Franklar aşağı Ren nehri, yani denize yakın olan Ren havzasında yaşıyorlardı. Frankların, doğal olarak, bu bölgenin biraz daha güneyinde, yani Orta-Ren sonu bölgesinde de yaşamış olmaları muhtemeldir.

Franklar Romalılar ile ilk temas ettikleri devirlerde ve daha sonraları barbardılar. Uzun boylu, sarı saçlı olup yarı çıplak gezerlerdi. Türk boyları gibi hepsi atlı değildiler; yalnız liderleri ata binerdi. Roma kaynaklarına göre gözüpek ve yağmacıydılar. Frankların M.S. 3'üncü yüzyılda Batı Avrupa sahillerinde deniz korsanlıkları yaptıkları bilinmektedir. Ve Galya'yı iki kez istilaya kalkışmışlardı (258-276) (M.S.)

Franklar zamanla *Sali (Sal) Frank'ları ve Ribuarı veya Ripvari veya Ripuari* (2) veya *Nehirboyu Frank*'ları olarak iki büyük gruba ayrıldılar. Bunlardan Sali Frank'ları bugünkü Hollanda'nın İjssel nehri dolaylarında veya daha geniş alınırsa Somme ve Ren nehirleri mansabları bölgelerinde, Ripuari veya Nehirboyu Frank'ları ise İjssel ile Ren nehrinin

(1) Frank... cesur veya özgür, serbest demektir. O halde Franklar... cesurlar, özgürler manasına gelmektedir. Franklar, Almanca Franken, Latince Franci ve Fransızca Francs veya Franpues'dır.

(2) Ripa... kıyı, sahil demektir.

Koblenz kenti yakınındaki kolu *Lahn* arasında Ren'in sağ tarafında *Köln* bölgesinde, ve solda güneye doğru *Andernach*'a kadar olan bölgede yaşıyorlardı.

Franklar genel olarak Got'lar, Vandal'lar, Gepid'ler ve Burgund'lar gibi büyük ve maceralı göçler yapmadılar. Ancak zamanla, yaşadıkları bölgelerin batısına veya güneye doğru istila hareketlerinde bulundular. Franklar, Romalılardan farklı olarak istila ettikleri yerlerin halkları ile evlenmeyi yasaklamadılar ve bu nedenle Galya-Roma halkı arasında eriyip gittiler. Ama yine de Got'lar, Vandal'lar gibi tarihten tamamen silinip gitmediler; ve aşağıda *Sal Frankları* bölümünden görüleceği gibi, Avrupa tarihinde Germen kavimlerinin en parlak, en kudretli ve Avrupa ile Dünya tarihinde etkisi kalıcı ve çok büyük olan *Frank Devletini* kurdular.

M.S. 250-260 yıllarında Roma İmparatorluğu yine sarsıntılar geçiriyordu. İmparatorluk bir taraftan dışta, Batıda ve Doğuda, dış düşmanları ile meşgul iken içte halkın dinsel ve politiksel birliğini etkin bir şekilde bozan hırıstiyanlık ile mücadele içindeydi. Yine o yıllarda«*İki veya daha fazla İmparator idaresi* (Müşterek idare)» mevcuttu (sayfa 300). Bu nedenle 253 yılında Valerianus (253-260) Roma İmparatoru olunca oğlu Gallienus (253-268)'u da (Ortak) Şerik İmparator yaptı. İmparator Valerianus ülke içinde İmparator Decius (249-459)'un «Birinci Hırıstiyan Takibini» ele aldı ve uyguladı (sayfa 330). Dışta ise Ülkesinin Doğusunu tehdit eden *Got*'lardan ve *İranlılardan* İmparatorluğunu korumağa çalıştı. Fakat 260 yılı yazında İran-Sasani Hükümdarı Şapur I (241-272)'e Urfa'da esir düştü ve aynı yıl Sasanilerin elinde öldü (Valerianus ile Şapur I'i tasvir eden Persepolis yakınındaki Nakş-e Rostam'daki röliyef ünlüdür).

İmparator Valerianus düşmanları ile meşful iken İmparator oğlu Gallienus İmparatorluğun Batısında Galya'nın (yani aşağı yukarı bugünkü Fransa'nın) kuzey sınırlarını taciz eden, sürekli İmparatorluğun toprakları içine sızan, henüz tanınmayan ve adları bilinmeyen bir takım barbar kavimlere karşı yürüdü. İşte, Romalıların barbarlar olarak tarif ettikleri bu kabileler Batı Germenlerinden Franklar'dı. İmparator Gallienus M.S. 245 yılına doğru bu kavimler, yani Franklar ile karşılaştı ve onları Ren nehrinin sağına püskürttü.

Diğer taraftan Valerianus Persler ile ve oğlu İmparator Gallienus ülkenin düşmanları ile uğraşırken *Postumus Marcus Cassianus,* İmparator Gallienus'a karşı Galya'da, batıda bir «*Kısmî İmparatorluk*» kurdu. Bu Galya'daki İmparatorluğa İspanya ve Britanya da katılmışlardı. Postumus bu ülkenin İmparatoru olmuştu. Postumus'dan sonra Victo-

rinus ve Tetricus hükmettilerse de Galya'da bu Kısmî İmparatorluk 15 yıl kadar yaşayabildi ve 273'de kaldırıldı. İşte bu Postumus'dan itibaren Franklar Roma İmparatorluğuna yardımcı Birlikler verdiler.

Daha sonra askerlerin isteği ile 276'da Roma İmparatoru olan Probus (276-282) ülkeyi ağır baskı altında tutan Barbarlara, dolayısıyla Franklar'a karşı zaferler kazanarak ülkesini korudu. Fakat bir isyanda 282 yılında öldürüldü.

Çift veya daha fazla İmparatorluk idaresi devrinde İmparatorluğun Batı-kısmından mesul olarak M.S. 286'da İmparator olan 240 doğumlu *Maximianus Herculius* (286-305)'un 288 yılında yaptığı seferin sonunda Frank krallarından *Gennobaud* Roma hakimiyetini kabul etti. Franklar Roma'ya askerler ve çiftçiler verdi. Diğer Frank halkları arasında da aynı anlaşma geçerli oldu. Buna göre yenilen her kabile «federe» yani müttefik olarak limes'in (1) ötesinde bir sınır kesiminin korunmasını üzerine almayı kabul ediyordu. İmparator Maximianus, kızı Fausta'yı İmparator Büyük Konstantin I ile evlendirmişti. Fakat oğlu İmparator Maxentius (sayfa 302) ile önce arası açıktı; daha sonra oğlunu Büyük Konstantin'e karşı desteklediği için Büyük Konstantin kayınpederi Maximianus'u tutsak tuttu ve onu, intihar etmesi için zorladı. Ve yine Büyük Konstantin çok güzel olan karısı *Fausta*'yı sadakatsizliği nedeni ile sıcak suda boğdurdu.

Franklar, diğer Germen kabileleri gibi, Roma orduları zayıfladıkça, daha serbest hareket etmeğe başladılar; ve daha verimli topraklar aramak için *limes*'i geçip İmparatorluğun içlerine doğru sızmağa başladılar. 293 yılında Sezar olan ve Galya'da hüküm süren İmparator Constantius Chlorus (sayfa 301) Sal Frank'larını bugünkü Hollanda'da Ren mansabında bu nehrin (güneyde) *Waal* ve (kuzeyde) *Lek* kolları arasındaki *Betüve bölgesinde* (Batav adalarına) yerleştirmişti.

İstanbul'u İmparatorluğun Başkenti yapan ve yukarıda adı geçen İmparator Büyük Konstantin'in babası olan Soluk benizli İmparator Constantius, (305-306) yılında tek İmparator olarak hükmetmiş ve İrlanda ve Kuzey İngiltere'de yaşayan eski kelt kavimlerinden *Pikt*'ler *ile Skot*'lara karşı yaptığı sefer sırasında 306 yılında ölmüştü. Romalılar Pikt'lere *Picti* ve Skot'lara *Scoti* diyorlardı.

Daha sonra yine rahat durmayan Franklar'a ve diğer Germen kavimlerine karşı Galya'yı korumak için 355 yılında Sezar olan ve (361-363) yılında tek başına İmparatorluk yapan Julianus Apostata (Julian Apostata) (2) (361-363) (sayfa 303) Sal Franklarına *Toxandria'nın*

(1) Limes... Romalıların tahkim edilmiş ülke sınırları.

(2) Julianus önce hıristiyan olmuş, sonra tekrar kendi dinine döndüğü için hıristiyanların yanında Apostata (dönek) lakabını almıştı.

(Campine - Kempen: Belçika) bölgesinde yerleşme hakkını tanıdı (358). Aynı İmparator Ripuari yani Nehirboyu Frankları üzerine zaferler kazandı ve geri püskürttü. Julianus, Nehirboyu Franklarını *Ren nehrinin Ruhr ve Main* arasındaki sağ kıyısını korumakla görevlendirdi.

İç çalkantılar ve dış düşmanlarının sürekli baskıları karşısında tek merkezden idaresi zorlaşan Roma İmparatorluğun M.S. 393'de İmparator Büyük Theodosius I iki oğlu arasında Batı ve Doğu Roma İmparatorluğu olarak ikiye bölmüş ve kendisinin 395 yılındaki ölümünden sonra bu iki İmparatorluk kesinleşmişti (sayfa 305).

Daha çocuk yaşta olan Batı Roma İmparatoru Honorius devrinde Frankların yerleştikleri yerlere yakın bölgelerden İmparatorluk ordularının bir kısmı 406 yılında çekilmeğe başlamıştı. Bu durumdan Sali Frank'ları ile Nehirboyu Frank'ları faydalanmağa başladılar. *Sali Frankları* önce batıya *Flandr*'e ve Kuzey Denizine kadar yayıldı ve güney sınırlarını ise Lüttich ile Tournai (Doornik) arasında «*Kömür Ormanı*» denilen bölge teşkil ediyordu.

Yine 406 yılından sonra Ripuari yani Nehirboyu Frank'ları Köln bölgesinde ve güneye doğru Andernach'a kadar olan bölgeye yerleşmiş bulunuyordu. Nehirboyu Frank'ların toprak istekleri Ren civarını pek aşmamış, bu istekleri bile kabul edilmemişti. Aetius bu Frankları geri püskürtmüşken Aetius'un ölümünden (454) ve nihayet 500 yılında Başkenti Köln olmak üzere bir Krallık kurmuşlardı. Bu Devletin ülkesi Ren nehrinin iki tarafını içine alan ve İjssel Denizine kadar uzanan toprakları ihtiva ediyordu.

Gerek Sali Frank'larının ve gerekse Pipuvari, yani Nehirboyu Frank'larının *Lex Salica* ve *Lex Ribuariorum* şeklinde verilen ayrı ayrı halk yasaları vardı.

SAL (SALA VEYA SALİ) FRANKLARI (1) VE FRANK DEVLETİ

MEROVENJ VE KAROLENJ HANEDANLARI, OTTON'LAR, KUTSAL ROMA - GERMEN İMPARATORLUĞU, ALMAN HÜKÜMDARLARI VE HAÇLI SEFERLERİ

Frankların çekirdek aşireti, yukarıda değindiğimiz gibi Ren nehri mansabına yakın bölgelerde oturan Sal Frank'larıydı. Sala Frankları belki de Batı Cermenlerinden olan *Chauk*'lardan geliyordu. Sali Frank'ları 4'üncü yüzyılda bugünkü Belçika ve Hollanda'nın bir kısmı olan *Kuzey-Brabant (Toxandrien-Toksandiria) bölgesinde ve bunun kuzeyinde* Romalıların foederati'leri, yani müttefikleri olarak yerleşmişlerdi (358). Sal Frank'ları Roma ordularının 406 yılında çekilmeleri üzerine önce batıya doğru, *Flandr* üzerinden *Kuzey Denizi*'ne kadar ve güneyde ise *Lüttich ile Tournai (Doornik)* arasındaki bölgeye yayıldılar ve buralarda önemsiz krallıklar kurdular (sayfa 360 ve 372).

Sali Frank'larının asıl yayılmaları, aşağıdan da görüleceği gibi 5'inci yüzyılda *(Chlodwig I) Clovis I* (465/466-511)'in Galya'yı istilası ile başlar. Bu yayılma *Frank Devletinin* kurulmasını sonuçlandırdı. Bu Devlet, Batı-Avrupa tarihinin Roma İmparatorluğundan sonra meydana getirdiği çok büyük bir devlet oldu. Vaka Doğu Roma İmparatorluğu yani Bizans İmparatorluğu mevcuttu ve kendini tüm Roma İmparatorluğunun devamı olarak görüyordu. Buna rağmen Frank Devletinin oluşması ve özellikle Karolenjler (Karolinger) devrinde Papa Leo II 25 Aralık *800 Noel* akşamı *Şarlman*'a *(Büyük Karl)* Roma'da *Batı-Roma İmparatoru* ünvanını vererek İmparator tacını giydirmesiyle Frank Devletinin ihtişam ve kudretini vurgulayıp simgeliyordu. Buna karşın Bizans İmparatorluğu Şarlman'ı yalnız Frankların İmparatoru olarak görüyordu.

(1) Almanca Salische Franken; Fransızca Francs Salien

Sali Frank'larının bilinen ilk kralı *Chlodio (Chlodion)*'dı (425-447). Chlodio bugünkü Fransa'nın kuzey bölgesinde, Belçika sınırına takriben 40 km. yakınlıkta Schelde nehri sağ kıyısı üzerinde bulunan *Cambrai*'de kraldı; ve bu küçük krallığın toprakları tahminen Somme nehri vadisinin küçük bir kısmı ile bugünkü Département Pas de Calais'deki Arras yöresiydi. Chlodio'nun lakabı *Kıllı Chlodion*'dur. Chlodio (Chlodion) M.S. 430 yılında tarih sahnesinde küçük ve önemsiz bir kral olarak görünür ve Frankların ünlü *Merovenj'ler* (Merowinger, Merovinger) Hanedanının kurucusudur. Chlodio'nun oğlu sanılan *Merowig* veya *Merowech* veya *Merové* veya *Merovaeks* (448-457)'da Frank kralı idi. Bu Merovec'in ünlü Roma generali Aetius'un yanında Catalaunum ovalarında *Attilâ*'ya karşı olan 451'deki savaşa katıldığı biliniyor. Ve işte Hanedanın Merovenjler adı da bu kraldan gelmektedir.

Diğer taraftan bugünkü Belçika'nın Hainaut bölgesinde Fransa sınırına çok yakın olan ve Schelde nehrinin iki yakasında kurulmuş, antik adı *Tornacum* olan *Tournai (Doornik)* kentinde 457 yılında Sala Franklarının kralı Childerich I (457-482) olmuştu.

Kral Childerich I, Merovenj Hanedanının tanınmış kralı ve Frank Devleti'nin kurucusu ünlü *Clovis I* (Chlodwig, Chlodowech) (Ludwig, Louis) (465/466-511)'in babasıdır.

Childerich I Romalıların foederatisi, yani müttefikiydi ve bu sıfatla Roma kumandanı Aegidius ile Vizigotlarına karşı 463'de ve sonra Loire mansabında Saks'lar ile savaştı. Daha sonra bir Aleman ordusu ile savaş yaptı.

Esasen Roma İmparatorluğunun Galya'nın bu bölgesinden kısmen geri çekilmesi yüzünden kudret ve nüfuzu azalmış ve bölge Roma kumandanlarının dirayet ve idare kabiliyetlerine kalmıştı. Bu sıralarda Galya Roma kumandanı *Aegidius*'du. Aegidius ünlü Roma devlet adamı ve kumandanı Aetius'un emri altında kumandanlık yapmış ve sonra Galya'daki Roma milis kuvvetleri başına getirilmişti. Aegitius Frankların yanında çok nüfuzlu idi; ve Sali Frank'ları onu çok severlerdi. Aegidius bölgeyi düzenli bir şekilde idare etmişti. Childerich I Roma İmparatorluğunun Galya'da bir kalıntısı olan bu topraklarda Roma hakimiyetini destekliyordu.

Aegidius'un oğlu *Syagrius* babasının ölümünden sonra idare ettiği *Soissons* çevresindeki Roma İmparatorluk topraklarında 464 yılında mutlakiyet idaresine yaklaşan özerk bir *Syagrius Krallığı* kurmuştu.

Oniki yıl sonra, yani 476 yılında *Rugi* Germenlerinden Odoaker (Odovakar) Batı Roma İmparatorluğuna son vermiş ve kendisini İtalya Kralı ilan etmişti.

Childerich I 482 yılında öldü. Mezarı Tournai'de bulunmaktadır.

Gerek Chlodio ve Mervech ve gerekse Childerich I hakkında tarihlerde fazla ve açık bir bilgi yoktur.

Childerich I'in ölümünden sonra oğlu ünlü *Clovis I (Chlodwig I)* (465/466-511) 482 yılında Tournai'deki Sali Frankların kralı oldu.

Clovis I ile Frankların istila devri başlar.

Clovis I 486/487 de *Soissons* savaşında *Syagrius*'un Hükümranlığını ortadan kaldırdı ve böylece Soissons, Paris, Reims, Orléans ve Tours'u da içine alan Somme nehrinden Loire nehrine kadar olan bölgeyi istila etti. Diğer bazı küçük devlet ve dükalıkları da ortadan kaldırdı; ve *486 yılında Frank Devletini kurarak* tam bağımsızlığını kazandı. Bu devlet Batı-Avrupa'nın kudretli bir lider Devlet oldu.

Clovis I 493 yılında katolik olan *Burgond* prensesi *Chrodegilde* ile evlendi.

Clovis I Yukarı-Ren nehri ve Strassburg'dan Konstanz'a (Konstanz gölüne) kadar olan yörelerde yerleşmiş bulunan Aleman'ları 496-497 yıllarında yendi ve onların Alp dağlarına kadar uzanan topraklarını aldı.

Bütün doğu Germenlerinin kralları arianizm inancındaydılar. Clovis I 498 yılında arianuscu yerine katolik hıristiyan oldu. Clovis I'in üçbin askeri ile vaftiz oluşunun törenini gösteren Reims kenti katedralinin kuzey kapısındaki taş kabartmalar ünlüdür.

Clovis I'in katolik hıristiyan oluşu politik bakımdan çok önemlidir. Çünkü Clovis I'in katolik olması Batı-Avrupa'da Frank Devletinin lider devlet şekline gelişmesine neden olmuş ve hıristiyanlığın katolik kolunun kuvvetlenmesini sonuçlandırmıştı.

Clovis I 500 yılında Burgond'ların ülkesini elde etmek için savaşlar yaptı, ve Burgond kralı *Gundobad (Gondebaud)*'a karşı zaferler elde etti. Fakat bu ülkeyi istila etmesini Vizigot kralı Alarich II önledi (sayfa 361). Yalnız, kral Gondebaud'ı yıllık vergiye bağladı. Clovis daha sonra Gondebaud ile birleşerek ariuscu Vizigotlara saldırdı ve Vouillé savaşında yendi. Hemen hemen bütün *Aquitania*'yı, yani *Loire* nehri ile *Garonne* nehri arasındaki toprakları ele geçirdi. Fakat Akdenize doğru ilerlemesi Ostrogotların kralı Büyük Theoderich I'in Septimania'yı yani Narbonne kenti ile hinterlandini ve Provence'i işgal etmesi ile önlendi. Atlas Okyanusu'na bakan *Gascogne* bölgesini de eline geçiremedi.

Diğer taraftan Bizans İmparatoru *Anastasios I* (491-518) Clovis

I'in müttefikiydi; ve Clovis I 508 yılında İmparator Anastasios I'den «*Şeref Konsül*»ü (1) payesi ve kral tören kıyafeti aldı ve Doğu Roma İmparatorluğunca tanınmış Hükümdar oldu.

Bütün Franklar henüz birleşmiş değildiler. Ren nehrinin sol kıyı bölgesinde Ripuari, yani Nehirboyu Frank'ları'nın krallığı bulunuyordu. Clovis I önce Sal franklarının geriye kalan küçük krallıklarını temizledi ve 509 yılında Nehirboyu Frankların krallığını ortadan kaldırdı; ve topraklarını işgal etti. Böylece Frank birliğini tesis etti; ve Ren nehrinden Garonne nehrine kadar genişlemiş olan *Frank Birliği Devletini* kurmuş oldu ve *Paris'i bu devletin Başkenti yaptı* (2).

Clovis I'in istila hareketleri ve siyasi hırsı ve inanç tazeliği Frankların, Batı-Avrupa tarihinde, hareketli bir devlet kuvvetinin teşekkülüne neden oldu ve böylece Batı-Avrupa'nın gelişmesinin temelini attılar. Buna ilâveten Sali Frankları Batı-Avrupa'da, özellikle Mains ile Ren arasında yaşayan barbar davranışlı Germen kavimleri için birleştirici ve birbirine bağlayıcı, ve dolayısıyla bu kavimlerin yaşantılarında, bir çok yönlerde yükseltici bir unsur oldular.

Clovis I «*Lex Salica*» Halk yasaları ile aynı zamanda kilise işlerini de düzene koymakla ülkesinin iç durumunu da kuvvetlendirdi.

Clovis I 27 Kasım 511'de Paris'te öldü.

Frankların veraset yasasına göre Clovis I'in, 511 yılındaki ölümünden sonra, *devleti dört oğlu* arasında bölündü. Bu kısmî Devletlerin esas merkezleri 1) Soissons, 2) Paris, 3) Orléans ve 4) Reims (zaman zaman Metz)'di.

Clovis I'in *küçük oğlu Chlothar I* (511-561)'e *Neustria*'nın bir kısmı ve Soissons bölgesi düşmüştü; ve ülkesi *Soissons Krallığı* adını taşıyordu. Chlothar I Soissons kralı olarak 511-558 yıllarında hüküm sürdü.

Clovis I'in evlilik dışı büyük oğlu *Thierry veya Thierri* (511-534) *Austrasiya* bölgesinde *Reims kralıydı*. Hüküm sürdüğü ülke Reims krallığı adını taşıyordu. Merkezi Reims ve zaman zaman Metz'di. Thierri, babasının 507 yılında Vizigotlara karşı kazandığı Vouillé savaşında babası safında çarpıştı. Kardeşi Chlothar I ile birlikte Thüring'lere boyun eğdirdi (530-531).

Thierri 534 yılında öldü.

---

(1) Roma Devletinin Konsüller devrine bakınız (3. bölüm).

(2) Paris'in antik adı Lutetia'dır. Burada Parisii adlı Kelt'ler oturdukları için Romalılar Paris'e Lutetia Parisiorum derlerdi.

Clovis I ve Chlothilde'nin *ikinci* oğlu *Clodomir* (495-524) ise 511 yılında *Orléans*'a kral oldu ve krallığının adı Orléans Krallığı idi. Clodomir kardeşleri ile beraber Burgond krallarına karşı savaştı ve bu krallardan kral *Sigismund*'u yakaladı. Ve çocukları ile beraber kuyuya attırdı ve öldürttü (523). Bir yıl sonra Burgond kralı *Gondemar* (Godomar) tarafından yenildi. Gondemar kardeşi Sigismund'un öcünü Clodomir'i kendi eli ile öldürerek aldı (524).

Clovis I'in diğer oğlu *Childebert I* (511-558) merkezi Paris olan *Paris Krallığının* kralı oldu ve bu sıfatla 47 yıl hüküm sürdü. Ülkesi Frank Devletinin kuzeyine düşüyordu. Kral Childebert Loire bölgesini ve Burgond'un bir kısmını işgal etti. Vizigotlara karşı da savaştı.

Chlothar I ağabeyleri ile beraber 531'de Thüring'lerin Devletini, 532-534'de Burgond'u, 536'da Provence'i ve Aleman'ların geriye kalan topraklarını ve Bavyera'yı alarak ülkesini büyüttü.

Kral Chlothar I Thüring prensesi Radegunde ile evlendi. *Chlothar I* ağabeylerinin ve yeğenlerinin ölmeleri veya öldürülmeleri sonucu Frankların bütün ülkesini tekrar birleştirdi (558); ve tek başına (558-561) yıllarında hüküm sürdü. Oğlu *Chramne*'nin ayaklanmasını kanlı ve şiddetle bastırdı. Oğlunu, karısı ve çocukları ile birlikte yaktırdı.

Kral Chlothar I 561 yılında öldü. Ölümünde ülkesi *dört oğlu Charibert? Guntram? Sigibert* ve *Chilperich* arasında bölüşüldü. Bu Frank Devletinin ikinci bölünmesiydi. Daha sonra Krallıklar ile aristokrasi ve *Austrasia* ile *Neustria* arasındaki rekabetler ve entrikalar sonucu dört kısmî krallığın birbirine olan sıkı bağları çözüldü. Vizigot kralı Athanagild, Franklarla olan mücadeleyi durdurmak için kızı *Brunhilde*'yi Chlothar I'in oğlu Austrasia kralı Sigibert ve diğer kızı *Galswintha*'yı ise Chlothar I'in diğer oğlu Neustria kralı Chilperich I (561-584) ile 567 yılında evlendirmişti (sayfa 362). Chilperich I âlim ve şair idi. Theoloji ve Gramer öğrenimi ile uğraşırdı. Fakat Merovenj ailesindeki aşağıda anlatılacak trajediye mani olamadı. Chilperich I'in eşi Vizigot prensesi Galswintha, rakibesi *Fredegunde* tarafından öldürülmesi üzerine Brunhilde ile Fredegunde arasında başlayan öçalma savaşı iki kardeş aile arasında 40 yıllık bir kan davası savaşına dönüşmüş (sayfa 382) ve Merovenj hanedanı zayıflamış, dolayısıyla Frank Devleti sarsılmıştı. Özellikle Austrasia ile Neustria kralları arasındaki rekabet, entrika ve iç savaşlar sürüp gitmişti. Kral Chilperich I 584 yılında ölmüştür.

Frank kralı Chilperich I'in hükümranlığı zamanında Hz. Muhammed 571 yılında Mekke'de doğdu. Hz. Muhammed'e peygamberlik 610 yılında vakı oldu. Bu da Chlothar II devrine rastlar.

Chlothar II (584-628-629) Soissons kralı Chilperich I ile Fredegunde'nin oğluydu; ve 584 yılında doğmuştur. Babası da aynı yıl ölmüştür. Chlothar II dört aylıkken amcası Burgundia kralı Guntram'ın himayesi ve annesi Fredegunde'nin vasiliği altında Soissons kralı olmuştu. Hükümdarlık devrinde annesi Fredegunde ile Brunhilde arasındaki iç savaşlardan sonra da öçalma gerginliği devam ediyordu. Nihayet kral Chlothar II annesi Fredegunde'nin baskısı altında Austrasia kraliçesi Brunhilde'ye savaş açmış, savaşı kazanmış ve kraliçe Brunhilde'yi işkence yaparak öldürtmüştü (613) ve böylece Austrasia'yı ülkesine katmış ve Frank Devletini tekrar birleştirmişti. Esasen devleti annesi Fredegunde yürütüyordu. Annesi ölünce Austrasia'lılar kraliçeleri Brunhilde'nin öcünü almak için ona savaş açtılar ve yendiler ve ona ağır şartları bulunan *Compiègne Barış Antlaşması*'nı imza ettirdiler. Daha önemli olanı soylulara tavizler vermesi idi. Chlothar II Saray yöneticiliği görevinin veraset yolu ile geçmesini kabul etti ve böylece verasetli *Majordomus* yani *Saraynazırlığı* devrini açmış oldu. Bu da Merovenj Hanedanı iktidarının yavaş yavaş son bulmasına yol açtı.

Kral Chlothar II sağlığında oğlu *Dagobert*'i Frank Devletinin bir parçası olan *Austrasia* kralı yaptı. Chlothar II 628 veya 629 yılında öldü.

Austrasia soylularının başı olan *Pépin de Laden (Pippin von Laden) Austrasia* Hükümeti nezdinde Majordomus, yani *Saraynızırı* idi. Bu görevde kendisine 622 yılından beri Piskopos *Arnulf von Metz* yardım ediyordu. Pépin de Laden, diğer lakabı ile *Yaşlı Pépin* bu görevi hem tüm ülkeye hakim Frank kralı Chlothar II ve hem de bunun oğlu Austrasia kralı *Dagobert I* (623-639) zamanında yapıyordu. Drayetli ve idare kabiliyeti büyük bir Majordomus olan Pépin de Laden'in bir ara kral Chlothar II ile arası açılmış ve tutuklanmıştı (634'e doğru). Fakat tekrar Saraynazırlığı görevine dönmüştü. Pépin de Laden'in kızı Begga Metz Piskoposu Arnulf'un oğlu Ansegisil ile evliydi. Aşağıda temas edeceğimiz *Pépin de Heristal* Ansegisil'in oğlu, dolayısıyla Pépin de Laden'in, kızı Begga tarafından torunuydu.

Kral Dagobert I babası hayatta iken 623-629 yılları arasında Austrasia krallığı yapmış ve Pépin de Laden ona yardım etmişti. Dagobert I babası Chlothar I 629 yılında ölünce tüm ülkenin idaresini eline aldı; ve ülkesini tekrar birleştirdi ve tek kral oldu. *Dagobert I* enerjik ve sertti. Bir çok bakımdan Dagobert I Merovenj hanedanının yetiştirdiği, yalnız ismen değil, tam manasıyla son kudretli kralıydı. İç çekişmeleri, dolayısıyla Neustria ile Austrasia arasında sürüp giden gerginliği gidermek için gayret sarfetti. Kralsız kalan Austrasia'lıları memnun etmek için daha üç yaşında olan oğlu *Sigibert III* (633/634-656)'ü Austrasia'ya kral gönderdi.

Dagobert I 639 yılında, ve bir yıl sonra, yani 640'da Saraynazırı Pépin de Laden öldü.

Hz. Muhammed'in 632 yılında ölüşü Kral Dagobert I devrine rastlar.

Kral Dagobert I'e Saraynazırlığı yapan Pépin de Laden'in kızı tarafından torunu *Pépin de Heristal* (Pippin von Heristal) 635 yılında doğmuştu. Frank prensiydi. Amcası Grimoald'in kayıp ettiği Austrasia Saraynazırlığına 680 tarihinde o getirildi. Neustria Saraynazırı *Ebroin* ise Pépin de Heristal'in rakibiydi. Ebroin (680 veya 681 veya 683) tarihinde öldürülmüştü. Halefi *Waratton*'du. Pépin Waratton üzerine yürüdü. Fakat seferlerinde başarısızdı. Neustria'nın Saraynazırı Waratton 686'ya doğru öldürülmüştü. Pépin tekrar Neustria'lılar üzerine yürüdü ve Neustria'lıları 687 yılında *Tertri* (1) (Tertry) savaşında yendi; ve bütün Frank Devletinin Saraynazırlığını eline geçirdi. Neustria ve Burgond kralı olan *Thierry III* (veya Thierri III) (673 ve 675-690-691) birkaç kez tahttan indirilip çıkarılmıştı. *Pépin* kendisinin üç krallığın Saraynazırı olarak kral Thierri'nin koruyucusu olduğunu kabul ettirdi ve böylece tek *Majordomus* (Saraynazırı) olarak *Frank Devletinin idaresini eline aldı;* ve Frank Devletinin bölünmesini ve çözülmesini önledi. Frank Devletinin ağırlık merkezi romanlaşmış Batı ülkesi olan Neustria'dan Germen bölgesi olan Doğu ülkesi Austrasia'ya kaydı.

Bugünkü Hollanda'nın kuzeyinde yaşayan ve Batı Germenlerinden olan *Frizon*'lar güneye inip Ren nehrini geçmişlerdi. Pépin de Heristal Frizon'ları tekrar Ren nehrinin kuzeyine püskürttü (689-695); ve Aleman'ların dükü *Willehari*'yi tahtından indirdi. Bundan başka özerk olan bazı dükalıkları da ortadan kaldırdı.

Pépin de Heristal 714 yılında öldü. Pépin ölmeden önce Majordomus, yani Saraynazırlığı görevini henüz rüştüne erişmemiş olan torunu *Theudobald* (Theodebald)'a bıraktı. Fakat Pépin'in evlilik dışı bir oğlu vardı. O da sonraları *Martel* (çekiç) lakabını alan *Charles idi.* Charles babasının aldığı karara ve Theodebald'a karşı uzun ve ağır bir mücadele verdi ve sonunda Theodebald'ı eledi ve 720 yılında Frank Devletinin tek Majordomusu yani Saraynazırı oldu. Charles'in rakipleri, Austrasia kralı Childerich II'nin oğlu *Chilperich*'i 715'de manastırdan çıkarıp kral yaptılar. Charles onun krallığını tanıdı ve o Chilperich II oldu. Fakat Chilperich II 721 yılında öldü. Daha sonra Charles Martel Neustria ve Burgond kralı Dagobert III'ün çocuk yaştaki oğlu Thierry'yi 721 yılında tahta çıkardı ve *Kral Thierry IV* (721-737) ünvanını aldı.

---

(1) Tertri (Tertry) (Latince Testriacum) Fransa'nın Batı-Kuzeyinde Somme nehri bölgesinde Péronne ile St. Quentin arasındadır.

Charles Martel Frizon'ları ve Aleman'ları tabiiyeti altına aldı ve 732 yılında İspanya Araplarını Vougle (Poitièrs) savaşında büyük bozguna uğrattı (sayfa 369) ve böylece Frankların Devletini ve Avrupa'da hırıstiyan-Germen kültürünü İslam istilasından kurtardı; ve bu zaferinden dolayı kendisine Martel (Martell) (Çekiç) lakabı verildi. Kral Thierry IV'ün 737 yılındaki ölümünden sonra Charles Martel, Frank Devleti tahtına kimseyi oturtmadı; boş bıraktı.

Charles Martel, ülkesini sıkı bir birlik içinde toplaması ve halkını ciddi bir disiplinle ve drayetle yönetmesi ile, yarı yüzyıl sonra kendini gösteren Büyük Frank Devletinin kurucusu oldu. 676 yılında doğan ve 714-741 yıllarında Majordomus, yani Saraynazırı olan Charles Martel 741 yılında öldü. Ölmeden önce Frank Devletinin tahtını oğulları *Carloman (Karlmann)* ile Küçük *(Genç) Pépin* arasında bölüştürdü. Bu meyanda küçük oğlu *Pépin Neustria, Burgundia ve Provence*'in Saraynazırı oldu. Diğer oğlu Carloman (Karlmann) ise Austrasia, Alemannia ve Thüring'in Majordomus'u oldu. İki kardeş 743'de Merovenj Hanedanından Childerich III'ü kral yaptılar. Kilise ilişkilerini düzelttiler. Carloman (Karlmann), (741-747) yıllarında Saraynazırlığı yaptıktan sonra rahip olarak Monte Cassino Manastırına çekilerek idareden feragat etti. Ağabeyinin bu kararı üzerine *Pépin* tüm idareyi eline aldı; ve ülkeyi birleştirdi. Daha sonra Prens olarak isyanları bastırdı. Papa Zacharias'ın nasihat ve teşviki üzerine Kral Childerich III'ü 751 yılında tahttan indirdi ve onu Manastıra gönderdi. Aynı yıl yani 751 yılında kendisini Soissons'da Büyükler Meclisinde *Franklar'ın kralı seçtirdi.* Babası tarafından kral soyundan meşru olarak gelmediği için kendini aziz Bonifatius (Bonifacius)'a kutsal yağ ile ovdurdu (751'den sonra); ve böylece krallığı kilise tarafından da tanınmış oldu. Pépin İspanya müslümanlarından Septimania'mn bir kısmını yani Güney Pirene dağlarından Narbonne bölgesi ve hinterland'ına kadar olan toprakları alarak işgal etti (752-759).

Pépin'in tahttan indirdiği *Childerich III,* Merovenj Hanedanın son kralıdır. Bundan sonra Frank Devletinin başına ünlü *Karolenj Hanedanı* gelmiştir. Bu Karolenj Hanedanının kurucusu işte bu Genç (Küçük) Pépin'dir.

Pépin 24.9.768 tarihinde Paris'e yakın olan Saint Denis'de öldü. Ölmeden önce ülkesini *iki oğlu Carloman* (Karlmann) ile *Şarlman* (Charlemagne) (Büyük Karl) arasında bölüştürdü. Bu meyanda Carloman, Aquitania (Akitanya)'nın bir kısmını, Burgundia, Elsass (Alsas) ve Alemannia'yı ve ağabeyi Şarlman (Karl I) ise Akitanya'nın diğer kısmını, Neustria ve Austrasia'yı aldı.

Şarlman (Charlemagne) (768-814) veya *Büyük Karl* veya *Karl I* 2 Nisan 742'de doğdu ve 28 Ocak 814'de Aachen'de öldü. 768-814 yıllarında Frank kralı ve 800-814 yıllarında Roma (Batı) İmparatoru olarak hüküm sürdü. Kardeşi Carloman'a karşı olan bir ayaklanmanın bastırılmasında ona yardım etmediği için iki kardeşin arası açılmıştı; ve bir iç savaş başlamak üzere iken kardeşi Carloman 4 Aralık 771'de öldü. Tüm ülkenin idaresi Şarlman'ın eline geçti. Zengin, renkli ve mücadele ve savaşlarla dolu bir hükümdarlık hayatı ve devri geçiren Şarlman tarihin tanınmış büyük Hükümdarlarından biridir. Devrine Irak'ta İslam aleminin büyük Halifelerinden *Harun-ür-Reşit'in Halifelik devri rastlar.* Şarlman'ın 46 yıllık Hükümdarlığı zamanında Irak'ta Abbasilerden Mehti, Harun-ür-Reşit ve Emin halifelik yapmışlardır. Bilindiği gibi 786-809 yıllarında 23 yıl Halifelik yapmış olan ünlü Harun-ür-Reşit ile Şarlman birbirlerine elçiler göndermişlerdi.

Şarlman, oğul ve torunları üzerine aşağıda çok kısa bir bilgi vererek Franklar ve Frank Devleti üzerine olan bu kısma son verilecektir.

Şarlman kardeşinin ölümünden sonra tüm Frankların ülkesini birleştirdi. Ve sonra fetihlerine başladı. 770 yılında evlendiği ve bir yıl sonra boşadığı karısı Desiderata'mn babası olan *Lombardia kralı Desiderius* (Desiderio) ile arası açıktı. Kral Desiderius Frank Devletinin büyümesini istemiyordu. Buna ilâveten Desiderius'un düşmanı olan Papa Hadrian I (772-795) Şarlman'dan kral Desiderius'a karşı yardım istedi. Bunun üzerine Lombardia'ya karşı savaş açtı. Desiderius'u 774 tarihinde yendi ve Lombardia krallığını zaptetti. Kendisini Lombardia kralı ilân etti ve 5 Haziran 774 tarihinde *Lombardia* krallarının *demir tacını* giydi.

Diğer taraftan Şarlman Saksoyan'lılar, Araplar, Bavyera'lılar ve *Avar Türkleri* ile savaşlar yaptı. Saksonya'yı istilaya başladı. Fakat Saksonya'lılar ile olan çok kanlı mücadele ve savaşları (772-804)'de 30 yıldan fazla sürdü. Şarlman'ın 4500 Saksonyalı rehineyi Verdun civarında acımasızca idam ettirmesi üzerine Vestfalya reislerinden ve Saksonya liderlerinden Widukind (Wittekind) halkı 792 ve 804 yıllarında genel isyanlara teşvik etmiş ve Şarlman bu ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırmıştı. Sonunda Saksonya'lıları hıristiyan yaptı. İspanya Araplarına karşı olan seferleri önce başarısız geçti. Fakat sonunda (Barselon) Barcelona'yı aldı ve orada İspanya Marklığını kurdu. Pannonia'da (sayfa 303) yerleşmiş olan Avar Türkleri ile olan savaşları kazandı. Şarlman 791'de Avar Türklerinin hakanı Kağan Tudun'un ordugahını bastı. Avar Türkleri ile 795 ve 805 tarihlerinde savaşlar yaptı ve kazandı. *Kağan Tudun* hıristiyanlığı kabul etti.

Şarlman'ın ülkesi çok büyümüştü. Ülkenin merkezisini batıdan doğuya Aachen'e kaydırdı. Genişleyen ülkesinin sınırlarını korumak için *İspanya Marklığı. Bretagne Marklığı* ve *Ostmark* gibi Marklıklar kurdu.

Şarlman, Carlos Magnus, Büyük Karl artık kudretli bir Frank kralı olmuştu. Kilise ile olan ilişkileri de iyi idi. Nihayet Papa Leo III (795-816)'nın elinden 800 yılının Noel akşamı Roma'da İmparatorluk tacını giydi ve bu ünvanı 801 yılından itibaren kullandı. Roma İmparatoru olması yüzünden Bizans Roma İmparatorluğu ile arası açıldı ise de kendisini, katolik kilisesi desteklediği için 812 yılında Bizans İmparatorluğu onu Frankların İmparatoru olarak tanıdı ve böylece Bizans tarafından da kişiliğinin kudret ve ihtişamı vurgulanmış oldu. Ne olursa olsun neticede artık Şarlman Papalığın desteklediği yeni bir *Roma İmparatoru* olmuştu.

Genişlemiş ülkesi şu toprakları içine alıyordu: Kiel'den başlayarak bugünkü Batı ve Doğu Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, tüm Fransa, İsviçre, Avusturya, Bohemya, Macaristan, Slovenya, Hırvatistan ve tüm Lombardia, Papalık Devleti hariç, Kuzey ve Orta İtalya. Bunların dışında, doğuda Slavları, Avar Türklerini, Balkanların yarısını İtalya'nın Güneyindeki Benevento Dükalığmı, İspanya'da Pirenelerden Zaragoza kadar olan Ülkeyi vergiye tabi kılmıştı.

Eski Yunancayı anlayan, Latinceyi konuşabilen Şarlman bilim, kültür, ticaret, yapı, teknik, tarım ve diğer alanlardaki çaba ve çalışmalara büyük ilgi gösterdi ve onları destekledi. Çevresinde çeşitli ülke ve uluslardan devrinin tanınmış bilim adamları ve tarihçileri vardı. Devletinde hukuksal il, ilçe teşkilatını kurdu. 46 yıl süren hükümdarlık devrinde Batı ve Orta-Avrupa'ya yeni bir ruh ve hareket getirdi. Özellikle fevkalade politik anlayış ve görüşleri ile *Ortaçağın* gelişmesine bir yön verdi.

Şarlman 28 Ocak 814 tarihinde *Aachen*'de öldü. Meşru 3 oğlu ve 7 kızı ve evlilik dışı ise bir çok çocuğu vardı.

Şarlman ölümünden 351 yıl sonra, yani 1165'de Rakippapa Pascalıs III (1164-1168) tarafından, 3'üncü haçlı seferinde Silifke yöresinde Göksu'da boğulan Alman İmparatoru Frederik I Babarossa'nın teklif ve baskısı altında *aziz* ilân edildi. Roma'daki Papa Alexander III dolayısıyla Roma Kilisesi ise önce bu aziz ünvanını tanımadı. Ancak bir süre sonra Şarlman'ın ibadetlerde takdis edilmesine izin verildi.

Şarlman Metz Piskoposu Arnulf'un oğlu Ansegisil tarafından gelmektedir. O halde Şarlman Arnulfing'ler sülalesindendir. Şarlman'a Almanlar Karl I veya Büyük Karl derler. Bu nedenle Arnulfing'ler süla-

lesi bu kudretli Hükümdarın Almanca adını alarak *Karolenj*'ler (Karolinger veya Karlinger) olmuştur. Ve tarihlerde genellikle bu Karolenjler Hanedanı adı verilmektedir. Diğer taraftan Arnulfing'ler ailesi içinde Pépin (Pipin veya Pippin) adını taşıyan önemli kişiler olduğu için Arnulfing'lere dolayısıyla Karolenj Hanedanına *Pippinid*'ler sülalesi de denir.

Tarihte şu tesadüfe bakınız: Batı ve Orta Avrupa'da bilime, sanata, ticarete önem veren ve ticareti ülkesi dışına çıkaran ve etrafında tanınmış bilim adamları bulunan Şarlman gibi büyük bir İmparator hüküm sürerken, Yakın Doğu'da, Bağdat'ta da bilime,, sanata ve ticarete önem veren ve ticareti uzak doğuya kadar yayan ve çevresinde tanınmış bilim adamları bulunan *Harun-ür-Reşit* gibi ünlü bir Halife yaşıyordu. Bunlar birbirlerini elçileri vasıtasıyla tanıyorlardı. İkisi arasında kalan Bizans İmparatorluğu ise entrikalara boğulmuş olarak iç kavgaların içinde çırpınıp duruyordu. Şarlman ve Harun-ür-Reşit içte uzun süren isyanlar ile de uğraştılar, ama tarihte kendilerine özgü başarıları ile altın sayfalar yazdılar. İkisinin de politik platformu aynı; fakat amaç ve inanç yönü farklı idi. Şarlman Frank Devletini büyük bir İmparatorluk yaparken hıristiyanlığın koruyucusu ve yayıcısı olarak Batı'da hıristiyan-Germen kültürünü temelleştiriyordu. Harun-ür-Reşid ise çok genişlemiş İslam İmparatorluğunu korumağa, İslam dinini ve dolayısıyla bu dinin inanç kültürünü yaymağa çalışıyor ve böylece İslamiyetin koruyucusu oluyordu. Kişilikleri ve devirlerinin yaşam şekilleri dünya epik literatüründe görülür. İşte bu da tarihsel bir tesadüftür.

Biliyoruz ki Batı epik literatüründe bir Şarlman Efsanesi ve dolayısıyla bir *Roland destanı* (Chanson de Roland) vardır. Efsane Şarlman'ın kişiliği ve faaliyetleri üzerine ve Karolenj Hanedanı ve mensupları hakkında tarihsel ve fakat zamanla Fransa'da gerçeklerin büyük ölçüde değiştirilmesiyle efsaneleştirilmiş anıları verir. Efsaneler Şarlman'ın *12 Paladin*'inden yani kahramanlarından birisi olan *Roland* büyük rol oynar. Hakikatte Roland, Bretagne Markalığından *Kont Hruotlant* (Hruodlandus)'dan başkası değildir. Frank ordusu Batı-Pirene dağlarından 778 yılında çekilirken geri kuvvetlerde bulunan Roland, (Batı-Pirenelerde bugünkü İspanya'nın Fransa sınırına yakın olan) *Roncesvalles'da* Basklarla kahramanca çarpışırken öldürülmüştü. Roland Efsanede Şarlman'ın bir yeğeni olarak görünür. Bir çok dillerde yayınlanan yazı ve eserler ile destan kahramanı Roland, müslümanlarla çarpışan hıristiyan şövalyelerin kahraman bir örneği haline getirilmiştir. Roland destanı, konusu yanlışlıklar ve hayaller ile işlenmiş olsa bile Batı aleminde unutulmayan ünlü bir destandır.

Bunun gibi Doğu'nun epik literatüründen dünyaya yayılmış bir «*1001 Gece Masalları*» vardır. Roland destanında ciddiyet, yüksek özveri ve kahramanlıklar yer alır ve aynı zamanda gerçeği veren veya yansıtmak isteyen bir destandır. «1001 gece masalları» bir masallar topluluğudur; ve Roland destanında görülen tarzdan tamamen başka bir tarzda, hafiflik içinde ve gerçekten uzak, hayaller ile işlenmiş bir görüş şeklinin eseridir. Ve bu şekilde Bağdat şehri ile halkının yaşamını ve Harun-ür-Reşid'in Saray hayatını canlandırmaktadır. Masallara «Bir varmış, bir yokmuş; bir Padişah varmış» şeklindeki başlayış sözünde Harun-ür-Reşid'in kişiliği de kastedilerek gizlice ön planda tutulmuştur.

Şunu vurgulamak gerekir ki önemli olan Roland destanı'nın ve «1001 Gece Masalları»nın aynı devrin, aynı yılların görüş ve yaşantısını ve onun değerlendirilmesini başka başka yollarla bize aktarmasıdır.

Bilindiği gibi «1001 Gece Masalları» Roland destanı gibi ülke ve uluslar arasında yayılmıştır. Hatta diyebiliriz ki «1001 Gece Masalları» dünyada Roland destanından daha fazla yayılmış ve benimsenmiş ve böylece unutulmayan ünlü bir Masallar Topluluğu olmuştur.

Şarlman'ın 772/3'de doğan *Karl (Charles)*, 777'de doğan *Pippin (Pépin)* ve 778'de doğan ve *Dindar lakabını taşıyan Ludwig (Louis)* adlarında üç oğlu vardı. Bunlardan Pippin (Pépin) 781 yılındanberi İtalya Kralı ünvanını taşıyordu. Şarlman henüz hayatta iken Karl (Charles) 811 yılında, ve Pippin (Pépin) ise 810 yılında ölmüşlerdi. 778 yılında doğan küçük oğlu Dindar Ludwig (Louis)'ye ise babası Şarlman, ölümünden bir yıl önce, yani 813'de İmparatorluk tacını giydirmiş ve onu Devlet dairesine iştarak ettirmişti. Şarlman 814 yılında ölünce bu Dindar *Ludwig I* (813-840) *tek İmparator* olarak tüm ülkenin Hükümdarı oldu. Dindar Ludwig I (Louis I), âlimdi. Fakat devlet idaresini Kilisenin etkisi altında sürdürdüğü için siyasal yönden beceriksiz ve tamamen güçsüz idi. Dindar Ludwig I'in ilk evliliğinden 795 doğumlu *Lothar*, 797 doğumlu *Pippin (Pépin)* ve 806'da doğan *Ludwig Louis)* adlarında üç oğlu; ikinci evliliğinden 823'de doğan *Karl (Charles)* adında bir oğlu vardı. İmparator Dindar Ludwig I ikinci evliliğinden olan Karl doğmadan önce 817 yılında ülkesini oğulları Lothar, Pippin v,e Ludwig arasında bölmüştü. Fakat Karl doğduktan sonra 826 yılında ülkenin eski taksimini iptal etmişti. Mirasçı olarak küçük oğlu Karl'a taksimden hisse verince ilk üç oğlu babalarına karşı başkaldırdılar. Ve Fransa'nın Alsas bölgesinde Colmar kenti yakınlarında Lügenfeld'deki savaşta Dindar Ludwig I'in orduları kendisini terk ederek oğulları tarafına geçince Ludwig yenildi (833). Bir yıl idareden uzak bırakıldı. Fakat Lothar'a karşı olan diğer oğulları ile anlaştı ve 834'den 840 yılına, yani

ölünceye kadar Roma İmparatoru ünvanını taşıdı. Bu arada Akitania kralı olan Pippin I 838 tarihinde, yani babasının ölümünden iki yıl önce ölmüştü.

Dindar Ludwig Louis'in hayatta kalan üç oğlundan ikisinin tarihe geçmiş lakapları vardır. *Karl (Charles) II*'nin lakabı *Dazlak* veya *Kel* Karl II ve Ludwig (Louis) II'nin lakabı ise *Germen (Alman) Ludwig II*'dir.

Dindar Ludwig I 840 yılında İngelheim'de öldü. Sağ olan üç oğlu arasında Frankların Devleti 11 Ağustos 843 tarihinde yapılan *Verdun Antlaşması* ile üç bağımsız devlete bölündü. Ve böylece Karolenj hanedanı da *üç kola* ayrıldı. Şöyle ki:

Büyük oğlu Lothar I'e ülkenin orta kısmı Lothring ve İtalya düştü. Bu kısım *Lothar I Krallığı* oldu.

Germen (Alman) Ludwig II'ye ülkenin doğu kısmı *Doğu Francia* (Ostfranken, Ostfranzien) düştü. Bu kısım *Germen (Alman) Ludwig II Krallığı*'ydı.

Nihayet küçük oğlu Kel Karl (Kel Charles) II'ye ise ülkenin batı kısmı *Batı Francia* (Westfranzien, Westfranken) düştü, ve bu kısım da *(Kel) Karl II Krallığı* oldu.

Lothar I Krallığı ülkenin aşağı yukarı şu toprakları içine alıyordu: Friesland'dan başlamak üzere bu günkü Hollanda, Belçika'nın büyük kısmını, Lüksemburg, orta Ren nehrinin batı tarafı, Lombardia (yani İtalyanın kuzey tarafı), İsviçre, Avusturya'nın bir kısmı, İtalya'da (Papa Devleti toprakları hariç) Toskana bölgesi.

İmparator Lothar I 795'de doğdu. 815-855 yıllarında İmparatorluk yaptı ve 855 yılında öldü. İmparator Lothar I'in üç oğlu vardı. Büyük oğlu Ludwig İtalya, ortanca oğlu Lothar Lotharingia (Lorraine) ve küçük oğlu Karl ise Provence kralı idiler. Sülalesi, İtalya kralı ve 855'de İmparator olan oğlu Ludwig II'nin 875'de ölümü ile son buldu. Yani, «*İtalyan Karolenjlerin*» sonu oldu.

«İtalyan Karolenj»lerin son Hükümdarı olan Ludwig II Sarazan'ların yani kuzey Afrika Müslümanlarının İtalya'ya yaptıkları baskınları başarı ile önledi. Fakat Ludwig II devri İmparatorluk otoritesinin kriz geçirdiği ve Papalık otoritesinin güçlendiği ve derebeyliğin genişlediği devre oldu.

Germen (Alman) Ludwig II Krallığı ülkenin aşağı yukarı şu bölgeleri içine alıyordu: Saksonya, Thüringen, Austrisia, Alemannia'nm bir kısmı, Vestfalya, Hessen, Baden-Würtenberg, Bavyera, Ostmark, Raetia Carintia, Slovenya, Hırvatistan.

İmparator Germen Ludwig II 806'da doğdu 850'de İmparator oldu ve 855 yılına kadar ağabeyi Lothar ile birlikte İmparatorluk yaptı ve 876'da ölünceye kadar İmparator idi.

Sülalesi Germania kralı *Çocuk Ludwig IV* 911 yılında ölmesiyle son buldu. Yani «*Alman Karolenj*'lerin sonu oldu. Ludwig IV (Çocuk) devrinde ülkesine Macarların baskı ve sızmaları ve aynı zamanda yöresel soylu ailelerin ayaklanmaları, dolayısıyla derebeyliklerin teşekkülü de tekrar başladı.

Kel Karl II (Dazlak Charles II) Krallığı da ülkenin aşağı yukarı şu topraklarını içine alıyordu.

Flandr, Neustria, Bourgogne'nin batı kısmı, Akitania, Gascoğne, Septimania, Bretagne Marklığı, İspanya Marklığı ve Pirene dağları bölgeleri.

Yani bugünkü Flandr'in küçük bir kısmı, Artois, Picardie, İle de France-Champagne Bourgone ve Marsilay'ya kadar olan Rhône nehri batı toprakları. *Verdun Antlaşması* (843)'na göre bu toprakların Krallığı *Regnum Francorum (Occidentalium)* oldu.

İmparator Karl II (Dazlak veya Kel) 823'de doğdu, 843'de Batı Francia'nın kralı oldu, 875'de İmparator ünvanını aldı ve ağabeyi Ludwig II ile beraber 876'ya kadar, ve 877'de ise kendi başına İmparatorluk görevini gördü ve 877'de öldü.

Sülalesi Fransa kralı *Tembel Ludwig (Louis) V*'nin 987 yılında ölümü ile son buldu. Tembel Louis *Fransa'daki Karolenj* hanedanının sonuncusudur.

Louis V (Tembel)'in tahtı *Hugues Capet*'ye geçti.

Zamanla Batı Francia Fransa'ya ve Doğu Francia ise Almanya'ya doğru gelişecekti.

Ludwin II (Germen)'in üç oğlundan birisi olan *Şişman Karl* (881-877), 839 yılında doğmuş Doğu Francia ve Alemannia Kralı olmuştu. Ağabeyleri Bavyera kralı *Karlmann 880*'de ve Saksonya kralı *Ludwig III 882*'de ölünce onların ülkeleri ona miras kalmıştı. *Şişman Karl II* 881 yılında İtalya'da İmparatorluk tacını da giymişti ve 885'de Batı Francia kralı seçilmişti. Bu şekilde Büyük Şarlman'm ülkesini son defa olarak birleştirmiş ise de sertliği yanında Normanlara karşı başarısızlığı neticesi Fransa'yı kayıp etmesi ve esasen kabiliyetsiz kişiliği yüzünden Devlet Meclisince tahtından 887 tarihinde indirilmişti. Şişman Karl III 888 yılında öldü. Şişman Karl III'ün çocuğu yoktu. Ve esasen ağabeyi Karlmann'ın torunu olan ve yukarıda sözü edilen Ludwig IV

Çoçuk'un 911 yılında ölmesi ile Alman Karolenj Hanedanı da son bulmuş oluyordu.

Yazımıza devam etmeden önce Elektörler konusunda şu hususlara temas edelim:

Bilindiği gibi Avrupa'da, özellikle Alman ulusunun, daha geniş bir deyimle Germen ırkının etkili olduğu topraklarda da, bölge krallıkları, prenslikler, dukalıklar ve kontluklar vardı. Bunlardan başka bazı kentlerde Başpiskoposluklar, diğer bir deyimle kilise, ruhanî prenslikleri vardı. Yukarda saydığımız ünvanları taşıyanlardan yalnız bazılarına Alman Kralı'nı seçme hakkı tanınmıştı. Soyluların lider grubunu teşkil eden bunlara *seçiçi prensler (Kurfürsten),* seçiçi Hükümdarlar veya kısaca *Elektörler* denilirdi. Sayıları biraz da kuvvete ve kudrete bağlıydı. Zamanla bu Elektörlerin sayısı 7 (yedi) olarak tesbit edilmişti; ve 13'üncü yüzyılda bunlara yalnız Kralı seçme hakkı verildi. Daha sonra Kutsal Roma-Germen İmparatoru Lüksemburg Hanedanından *IV'ncü Karl* (1346-78)'ın 1356'da Nürnberg ve Metz kentlerindeki Meclislerden çıkarttığı *Altın Bulle (Altın Mühür)* yasası ile bu Elektörlerin özel durum ve statüleri nihaî olarak tesbit edilmişti. Bu yasa Ortaçağın çok önemli bir Devlet yasasını verir.

Genel olarak soylular, dolayısıyle Elektörler hükmeden Kralın veya İmparatorun oğlunu, kendisine halef olarak seçmezler veya seçmekten kaçınırlardı. Bu şekilde Alman Krallığı, dolayısıyle İmparatorluğu Hanedanlar arasında kayar dururdu. Hanedanlar ile de doğal olarak Kuvvet ve Kudret Merkezi de bazen batıda kalır ve bazen de doğuya kayardı:

Karolenj Hanedanının son bulması üzerine açık kalan *Doğu Francia Devletine* yani Alman (Germen) krallığına Elektörler tarafından Frank'ların *Konradin'*ler *(Konradiner)* sülalesinden *Konrad* 911 yılında Doğu Francia Devleti (Germen-Alman) krallığına seçildi; ve bunu izleyen yıllarda *Doğu Francia Devleti Germanie* veya *Germen Devleti* (Almanların Devleti) adını aldı ve bu ad devam etti. Konrad I cesurdu. İmparator değildir. Parçalanmış Devleti birleştiremedi. Konrad I 918 tarihinde ölürken rakibi *Saksonya'lı Heinrich I*'i halefi olarak vasiyet etti. Bunun üzerine Frank'ların ve Saksonya'lıların desteği ile 919'da Elektörler tarafından Saksonya/Liudolfinger sülalesinden *Heinrich I Alman* (Gemania) Krallığına seçildi. Ve böylece *Liudolfinger* veya *Ludolfing* Hanedanı iktidara geldi.

Franklar biliyoruz ki M.S. IV yüzyılında ve daha önceleri Ren nehri mensabma yakın bu nehrin iki tarafında küçük bir bölgede yaşıyorlardı. İlk ana yurtları buralardı (sayfa 373 ve 375).

Diğer taraftan yine biliyoruz ki bugün Batı-Avrupa'da *Frankların* adını taşıyan *iki bölge* vardır. Birincisi *Almanya*'da Yukarı ve Orta Main ırmağının iki tarafındaki *Franken adını* taşıyan bölgedir. İkincisi ise bugünkü *Fransa*'dır.

Birincisi olan Franken, yani Main nehri vadilerini içine alan, Bavyera'nın kuzeyinde bulunan ve güneyinde Tuna nehri yakınlarına ulaşan bu topraklar bugün *Yukarı Franken* (Oberfranken) *Aşağı Franken* (Unter Franken) ve *Orta Franken* (Mittel franken) olarak anılır. Romalılar devrinde buraları Germania ülkesi içinde buluyor ise de buraların o zamanlar Frank'lar ile ilgisi yoktu. Fakat bu topraklara uzak komşu yörelerde, Ren nehri sol tarafında *Ripuari* yani *Nehirboyu Frank*'ları (sayfa 373-374) yaşıyorlardı. Bu topraklar, yani Franken, gerçekte VI. yüzyıl kadar Germen kavimlerinden (Thüringen) Türing'ler ile Alemann'larm çekişme ve çatışma bölgesi idi. Sonraları buraları Frank Devletinin (539) bir çok taarruzuna maruz kaldı; ve sonunda yarı özerk olarak bu Devlete bağlandı. Franken'de bir Dükalık vardı. Bu dükalık Germen Devletinin ilk dükalığı idi. Sonra burası 720 yıllarında Krallık oldu.

İkincisi, yani *Fransa (Frank'lar ülkesi)* ise yukarıdan bilindiği gibi Romalılar devrinde *Galya (Gallia, Gallia Lugudunensis, Gallia Narbonnensis)* ve *Akitania (Aquitania)* idi ve bu adları taşıyordu. Önceleri Franklar ile hiç bir ilgisi yoktu. Buralarda Romalılar devrinde Kelt'ler ve Akdeniz kavimlerinden bir kaçı yaşıyordu.

Gerek Almanya'daki Franken, ve gerekse Fransa bu adları sonradan aldılar; şöyle ki:

Clovis I (Chlodwig I) zamanında Sal Frank'ları ilk yerleşim yerlerinden güneye doğru kaydılar ve Kuzey-Galya'yı fethettiler. Bugün Yukarı Normandiya, Picardie, Champagne denilen toprakları ele geçirdiler (sayfa 379). Clovis I sefer arkadaşlarına geniş topraklar verdi. Fakat bunların hepsi kendilerinden daha kalabalık olan ve onların adını alan Galya-Roma halkı arasında eridiler. Geride sadece mülklerine verdikleri adlar kaldı; bunlar da zamanla bazı bölgelerin ve köylerin adı oldu. Bu arada barbar Germania ile ilişkilerini koparmayan, gücünü sürekli olarak onunla yenileyen *Nehirboyu Frank*'ları, Latin dilleri ile Germen dillerinin bugünkü sınırına kadar Ren nehrinin sol kıyısına yerleştiler; özellikle de Sal Franklarının gidişinden sonra boş kalan bazı toprakları ve Flandr'ı işgal ettiler. Ancak VII. yüzyıldan sonradır ki Hıristiyan Batı'nın uygarlığını benimsediler. Nehirboyu Frank'lar ismi Almanya'daki Franken'e dönüştü. Sal Frankları ismi ise Clovis I zaferlerinden sonra bütün Galya'ya verilen ad oldu. Özellikle 843 yılındaki Verdun Antlaşması ile Dazlak Karl II (875-877)'ye düşen Batı Francia

(Francia Occidentalis)'den dolayısıyla «*Regnum Francorum Occidentalium*» yani Batı Franklar ülkesinden de zamanla Fransa oldu. Franklardan Karolenj Hanedanının 918 yılında son bulması üzerine de Saksonya Liudolfinger Hanedanı iktidara geldi.

Heinrich I (919-936) Saksonya'lıların ilk Alman Germen) kralıdır. Tarihlerde *Heinrich I* (der Finker veya der Vogler) *(Kuşçu, Kuş avcısı)* lakabını taşır. Heinrich İmparator değildir; Germen Kralıdır. Fakat önce Saksonya Dükü olan Heinrich I, 919'da hakiki Germen (Alman) Krallığını kurdu. Heinrich I muntazam ve gayet mahir süvari birlikleri örgütledi. Macarlarla geçici olarak anlaştı. Sınır Slavlarına karşı başarılı savaşlar verdi.

Kral Heinrich I 936 yılında Erfurt kentinin takriben 50 km. kuzey doğusunda, Memleben'de öldü.

Heinrich I ölünce 912 doğumlu oğlu *Otto I* (936-973), Şarlman, dolayısıyla Karolenj Hanedanının geleneklerine bağlı bir şekilde 936 yılında Aachen'de Germen kralı tacını giydi. Bu tarz krallığa getirilme, gelecek için bir örnek oldu. *Büyük lakabı* ile tarihe geçen Otto I (926-973) yöresel beylik ve krallıklar ile mücadele etti ve 10.8.955'de Lechfeld'de Macarları bozguna uğrattı. Lechfeld kuzey Bavyera'da Ausburg'a yakın, Lech nehri ile Werlach suyu arasındaki yayla ovasıdır. Büyük Otto I Lechfeld zaferi ile Macar istilasını durdurdu. Büyük Otto I 962 yılında Roma'da başına Papa *Johann XII*'ye İmparator tacını koydurdu; ve Roma Kilisesi için Karolenj Hanedanının hibe belgelerini tasvip ve tasdik etti *(Ottonianum)*. Böylece Büyük Otto I tarafından Batı alemi *İmparatorluğunun yenilenmesi* başlamıştı. Bununla Otto I, Germen (Alman) Krallığı ile Roma İmparatorluğu arasındaki sürekli bağlantıyı oluşturmuş ve Ortaçağ'da Germen (Alman) Devletinin İtalya ile bağlılığını da temin etmişti. Bundan böyle Romalılar, İmparatorun tasvibi olmadan hiç bir kişiyi Papalık makamına yükseltmemekle mükelleftir. Bu gerçeklerin sonucu yöresel beyliklerin ve Krallıkların başında Büyük Otto I'in İmparatorluğu, dolayısıyla *Germen (Alman) Devleti bundan böyle Alman Ulusunun Kutsal Roma Devleti* veya diğer deyimiyle *Kutsal Roma-Germen Devleti* adını almış ve bu ise eski Germen (Alman) Devletinin resmi adı olmuştur. Tabii kurucusu olarak Büyük Otto I Kutsal Roma-Germen Devletinin de *İlk Kutsal Roma Germen* İmparatorudur.

Bu vesile ile şunu da burada belirtmek icap eder:

Örneğin İmparator seçimlerinde «İmparatorluk kapitülasyonları, yani İmparatorluk Antlaşmaları» geçerliydi. Bu İmparatorluk kapitülasyonlarında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunda da Elektörler'-

in yani seçici Prenslerin hakimiyet ve yetkilerini pekiştirici hükümler esastı. Yani seçilen İmparator bu hakimiyet ve yetkilere saygılı olacağına ant içerdi.

Bu İmparatorluk Büyük Otto I'ın 962 yılında Roma'da İmparator tacını giymesi ile başlamış ve Avusturya İmparatoru Franz II devrine kadar 844 yıl devam etmiştir. Avusturya İmparatoru Franz II Hükümdarlığı sırasında Napolyon savaşları baskısı altında 1806 yılında Kutsal Roma-Germen Devleti kalkmış ve sadece Avusturya İmparatorluğu veya Habsburg Devleti adını almıştır (m. 35). Tabii Franz II'de Kutsal Roma-Germen Devletinin son İmparatoru olmuştur.

Büyük Otto I, Bizans İmparatorluğu ile iyi ilişkiler içindeydi. Bunun sonucu Bizans İmparatorluğunca kendisinin Germen İmparatoru ünvanının tanınmasını temin de etmişti.

Büyük Otto I, 7 Mayıs 973 tarihinde Memleben'de öldü; ve Magdeburg Katedralinde gömüldü.

Büyük Otto I, oğlu 955 doğumlu *Otto II* (973-983)'yi kendisine yardımcı olmak üzere 962 yılında İmparator yapmıştı. Otto II, babası 973'de ölünce tek başına idareyi eline aldı. Otto II Kutsal Roma-Germen Devletinin ikinci İmparatorudur. Devleti idareden acizdi. Fakat bilgiliydi ve zamanının tanınmış bilim adamları ile temasları vardı. Devrinde bilim ve sanatta yeni bir gelişme başladı *(Otton Sanatı)*. Otto II, 976 yılında Avusturya Dükalığını oluşturdu ve bu *Dükalık Alman Babenberg* ailesine verildi.

Otto II'nin 983 yılında ölmesi üzerine üç yaşındaki oğlu 980 doğumlu Otto Elektörler tarafından Vorona'da halefi olarak Germania kralı seçildi ve *Otto III (983-1002)* olarak Aachen'de kral tacını giydi. Devri çok mücadeleli geçti. Özellikle evvelce düklüğünden alınan Bavyera Dükü *Kavgaçı Heinrich II* (Heinrich II der Zänker), bu çocuk krala karşı harekete geçti. Fakat bir netice alamadı. Otto III Papalar için de mücadele etti ve Papaları değiştirdi. Kendisinin seçtirdiği *Papa Gregor V,* ona 996 tarihinde Roma'da Kutsal Roma-Germen İmparatoru tacını giydirdi. Otto III Roma'yı Devlet Merkezi yapmayı istemişti. Amacı Germenleri, Romanları ve Slavları İmparatorluğu içinde toplamak; ve bunları ise Roma'dan İmparator ile Papa'nın müşterek idaresi altına getirmek idi. Fakat bu isteğinde başarı sağlayamadı. Otto III, ayaklanmış olan Roma üzerine yürürken 1002 tarihinde genç yaşta seferde öldü.

Yerine Bavyera dükü Kavgacı Heinrich II'nın oğlu 973 doğumlu *Heinrich II Aziz veya Topal* (Heinrich II der Heilige) Germania krallı-

ğma seçildi. *Aziz Heinrich II* (1002-1024) Büyük Otto I'in kardeşi Bavyera dükü Heinrich II'nin torunuydu. Aziz Heinrich II de mücadeleli ve hareketli bir Hükümdarlık devri geçirdi. Üç kez Roma'ya sefer yaptı 1004 ve 1013 yıllarındaki iki seferi rakibi *Kral Arduin*'e karşıydı. 1014 yılındaki üçüncü Roma seferinde Heinrich II'ye Roma'da Papa Venedikt VIII tarafından İmparatorluk tacı giydirildi. Ve aziz Heinrich II Kutsal Roma-Germen Devletinin 4 üncü İmparatoru oldu. Heinrich II Lüksemburg kontu *Siegfried'in* kızı *Kunigunde* ile evli idi. Aziz Henirich II ve eşi Kunigunde ülkelerinde Roma kilisesi ile ilgili Manastırlar yaptırdılar; tesisler ve teşekküller kurdurdular. Aziz Heinrich II oralara kendisini destekleyen piskopos ve başpapazlar koydu. Ülkesinde önemli Piskoposluk ruhanî daireler kurdu. Din adamlarını denetledi ve böylece devletin Kilise üstünde hakimiyetini sağladı.

Heinrich II (Aziz veya Topal) 1024 yılında Göttingen yakınında öldü. Mezarı Bamberg'dedir. Takriben ölümünden 120 yıl sonra yani 1146 da Aziz oldu. Eşi Kunigunde de 1200 yılında Azize lakabını aldı. Aziz Heinrich II Saksonya'lı son İmparatordur; ve çocuğu yoktur.

Bir Germania kralı ve dört Germania kralı / Kutsal Roma-Germen İmparatoru yetiştiren *Saksonya Liudolfinger* Hanedanı Heinrich II Aziz ile son bulmuştu. Ailenin yetiştirdiği 5 Hükümdardan üçünün adı Otto olduğundan bu hanedana *Otton'lar (Ottonen)* Hanedanı da denir. *Ottonen Otto*'lar manasına gelmektedir.

Bu aileden ilk kral ola*n Heinrich I* (919-936) iktidara gelişinden sonra Kiliseye dayanmadı. Heinrich I yöresel irsî düklüklere dayandı ve onlardan destek gördü; kuvvet aldı. Yukarıda belirttiğimiz gibi Heinrich I gerçek Germen (Alman) Devletinin kurucusu idi (sayfa 393).

Saksonya/Liudolfinger Hanedanı'nın devri Germen (Alman) aleminde dolayısıyla Batı ve Orta-Avrupa tarihinde bir kaç yönden hareketli bir devreyi verir. Savaşlar yanında bazı hareketler, özellikle İmparatorlar ile Roma Kilisesi, yani Papalar arasındaki zaman zaman mücadeleler ve zaman zaman iyi ilişkiler, bu Hanedan devrinde Batı ve Orta-Avrupa'ya katolik inanç yönünü kuvvetlendirmiştir. Büyük Otto I'in arası Roma Kilisesi, dolayısıyla Piskoposlar ile çok iyi idi. Otto I Devlet mevkilerine yavaş yavaş ve planlı bir şekilde kendisine bağlı Piskoposları ve Başpapazları yerleştirdi; ve ruhani teşekkül ve kuruluşlara İmparatorluk hazinesinden bağışlar yaptı ve hatta Hükümdarın veya Devletin faydalanması gereken «Gümrük, Pazar işletmeleri ve Para basma» gibi Devlet haklarını katolik Kilisesine bırakması Kilisenin dolayısıyla Başpiskoposlukların gelecekteki büyük arazi ve toprak varlıklarının oluşmasına esas teşkil etti; neden oldu. Bundan başka Büyük

Otto I politik önemli olan Saray din müesseselerini tekrar çalıştırdı. Kiliseye arkasını dayayan Otto I (936-73) 962'de İmparator olunca Şarlman'ın Devlet düşüncesini yeniledi.

Oğlu Otto II de devletleştirilmiş olan Kiliseye dayandı. Ondan kuvvet aldı. Otto II Bizanslı Theophanu (Theophano) ile evli bulunuyordu. Theophano fevkalade üstün meziyetleri olan bir İmparatoriçeydi.

Büyük Otto devrinde Saray gelenek, görenekleri ve yaşantısı ilkel ve barbar olan Germen kavimlerininkinden pek ileri gidememişti. Otto II'nin Theophanu ile evli oluşu ince ruhlu Bizans kültürünü yavaş yavaş Saraya ve dolayısıyla Batı'ya sızmasına yol açtı. Yani Otto II de Sarayının gelenek ve yaşantısını inceleştirerek Saray kültürünü belli bir düzeye yükseltti; ve çevresinde de bir sosyal kalkınmanın bir sanat hareketinin yani «*Ottonik Sanatı*» teşekkülünün başlamısna neden oldu.

Otto III (983-1002), İmparatoriçe Theophanu'nun oğlu idi. Annesinin de etkisi altında Otto III, üniversal bir öğrenime, eğitim ve bilime bağlantı kurmağa imkan bulmuştu. Otto III Krallıktan ziyade Bizans tipindeki bir İmparatorluğa önem veriyordu.

Otto III devrinde İtalya ile sıkı ve yoğun temaslar genişlemişti. Bundan dolayı Roma İmparatorluğunun yüksek kültür ve uygarlığının öğrenilmesi ve benimsenmesi ile bu kültür de Otto'lar Sarayına girmiş ve dolayısıyla çevrelerine yayılmıştı.

Genellikle politiksel ve dinsel bakımından incelendiğinde Ortaçağ Germen (Alman) Devletinin tarihinden aşağı yukarı, Kilise ile sıkı bağlı olan, soyluların oluşturduğu bir Devletin tarihi anlaşılır. Bunun yanında kültür ve sanat bakımından ise kısaca şunlar söylenebilir:

Büyük Otto I'in gayretlerinin sonucu olan Episkopat'ların devlet idaresi ile birleşmesi, müşterek politiksel ve dinsel amaçlandırmaya götürmüştür. Bu şekilde ülkede bilim ve sanat erbabının aynı düşünce ve emelli hamileri ve destekleyicileri yetişmiş ve dolayısıyla ruhanî merkezler teşekkül etmişti. Bu dinsel ve kültürel merkezler ise Otton'lar devrinde yüksek ruhlu, soylu, emperiyal karakterli bir stil, bir anlayış ve görüş yaratmıştı. İmparatoriçe Theophanu'nın etkisi altında Bizanslı bilim ve sanat elemanlarının Germen ülkesine gelmeleri, yapıda, sanat ve bilimde bir Rönesans'a yol açmıştı. Ve böylece katedrallerin Manastırların inşası, vakıf kiliselerinin yayılması, kitap süsleme sanatı, metal işçiliği, altın işleri, özel karakterli fildişi oymacılığı, duvar resimleri sanatı gelişmişti. İşte bu da «*Otton'lar Sanatı*» devrini yaratmıştı.

İmparator Heinrich II Aziz 1024 yılında ölünce adları Konrad olan iki kuzen arasından Sal (Sali) Frank'ları sülalesinden *Konrad II* (Sali) (1024-1039) Germania kralı seçildi. Komşu ülkeleri ve zaman zaman Kilise ile mücadeleli bir devri vardı. Fakat Konrad II Almanya'da yasaları ve düzeni emniyete aldı. 1026 yılında isyancı İtalyan kentlerini cezalandırdı; ve aynı yıl Milano'da İtalya Krallığı tacını giydi. 1027'de Papa Johannes XIX (1024-1033) tarafından İmparatorluk tacı giydirildi. Konrad II Ortaçağın kudretli Alman Hükümdarından birisidir. Konrad II 1031/1032'de Burgonya Krallığını ülkesi ile birleştirdi ve Burgonya Krallığı tacını giydi. İmparator Konrad II 1039'da öldü. Kabri Speyer Katedralindedir.

İmparator Konrad II'nin 1017'nin doğumlu oğlu *Kara Heinrich III* (1039-56) babası hayatta iken 1026 yılında Germania kralı seçildi ve 11 yaşında krallık tacını giydi. Babası Konrad II 1039 yılında ölünce tüm Ülkenin hükümdarı oldu. Devri mücadelelerle geçti. Babasının Kilise'ye karşı olan kesin ve sert tutumunu devam ettirdi. Üç Papa'yı Papalıktan aldı ve birbiri ardından dört Papa değiştirdi. Kendisinin Papalık makamına getirdiği *Papa Klemens II* (1046-1047) tarafından 1046'da Roma'da İmparator tacı giydirildi. Heinrich III, Kilise yanında soylular ve komşu ülkeler ile de mücadele etti. 1038 yılında Burgonya kralı oldu. Macarları ve Bohemya krallığını kendisini desteklemeğe zorladı. Yükselmek isteyen soyluları baskı altında tuttu. Heinrich III zamanında Kilise ve inanç Reform hareketleri de başladı ve İmparator bu hareketleri destekledi.

İmparator *(Kara) Heinrich III* 1056'da öldü. Kabri Speyer Katedralindedir.

Heinrich III (Kara)'nm 1050 doğumlu oğlu *Heinrich IV* (1056-1106) babası hayatta iken dört yaşında, yani 1054'de Germania kralı olarak seçildi. Ülkeyi önce annesi *Agnès* idare etti. Fakat Heinrich IV kilise mensupları tarafından kaçırıldı ve annesi idareden alındı. Ve Heinrich IV 1065 yılında Devletin başına geçti. Devri her yönden mücadelelerle geçti. Norman'larla, Saksonya'lılarla çatıştı. Özellikle Heinrich IV, Papalardan Derebeylerden, soylulardan ve iki oğlundan çok çekti. Hükümdarlığı zamanında 10 Papa geldi geçti. Bunlardan ikisi Rakip Papa idi. Papa'ların çoğu ile anlaşamadı. Bu anlaşamamazlığı Papa *Gregor VII* (Gregorius VII) (1073-1085) başlattı. Sebebi de ruhani makamlara tayin hakkı *(İnvestitur hakkı)* sorunu idi. Papa Gregor'un kilise teşkilatında ve ruhani elemanların seçiminde her türlü laik iktidarın müdahalesinin yasaklandığını ve İmparatora karşı Papanın üstünlüğünü ilân etmiş olmasıyla Kutsal Roma-Germen İmparatorunun salahiyetleri kısıtlamış oluyordu. Bu yüzden Heinrich IV'ün Papa Gregor ile arası

açıldı. Ve Papa Gregor Heinrich IV'ü 1076 yılında aforoz etti. Fakat 3 gün manastıra kapandığı için kendini af ettirdi. Afaroz edilince soylular, yöresel krallar, dükler ona biat etmekten vaz geçmişlerdi. Kendisine karşı rakip kral olarak *Schwaben dükü Rudolf*'u seçmişlerdi. Heinrich IV Rudolf üzerine yürüdü. Rudolf 1080'de savaşta ölünce Papa Gregor VII Heinrich IV'ü tekrar aforoz etti. Heinrich IV Roma üzerine yürüdü. Gregor'u Papalıktan attı ve yerine Clemens III (1080-1100)'ü Papa yaptı. Ve böylece Clemens III Rakip-Papa oldu. Papa *Clemens III* Heinrich IV'e 1084'de Roma'da İmparatorluk tacını giydirdi.

Büyük oğlu Kanrod İtalya'da, küçük oğlu Heinrich ise Almanya'da derebeylerin ve soyluların başında olarak babalarına karşı ayaklandılar. Büyük oğlu isyankâr Kanrod 1101 yılında ölünce Heinrich IV'ü bu sefer de *Papa Pascalis II* (1099-1118) afaroz etti.

Küçük oğlu Heinrich Alman soyluları başında ve Kilisenin desteğinde babasını tutukladı ve 1105'de tahtından çekilmeğe zorladı. İmparator Heinrich IV Lüttich kentine kaçtı ve oğluna karşı mücadeleye hazırlanırken 1106 yılında öldü. Afaroz edilmiş olarak öldüğü için önce babasının kabrinin bulunduğu Speyer katedraline gömülmesine izin verilmedi. 1111 yılında afarozu kaldırıldığında babasının bulunduğu Speyer katedraline konuldu.

Tarihte kuvvetlenen *Papalar tarafından tahtından düşürülen ilk Alman İmparatoru Heinrich IV*'dür.

Haketmiş veya etmemiş çok acı ve ızdıraplı bir yaşamı olan Heinrich IV üzerine bir çok dramlar yazılmış, onlarda hayatı ve Hükümdarlık devri işlenmişti.

İmparator Heinrich IV devrinde biz Türkleri de yakından çok ilgilendiren iki büyük tarihsel olay olmuştur. Bunlardan birincisi Büyük Selçuk Türk Sultanı *Alparslan* 1071 yılında *Malazgirt*'te Doğu Roma (Bizans) İmparatoru Romanos *Diogenes IV*'ün büyük ordusunu perişan etmiş ve Romanos Diogenes'i esir almıştı. Bu zaferle artık Anadolu biz Türklere açılmış oluyordu.

İkinci büyük tarihsel olay ise 25 yıl sonra, yine Türkleri çok yakından ilgilendiren *Haçlı Seferlerinin Birincisi* başlamıştı. Aşağıda bu Birinci Haçlı Seferine biraz genişçe değinilecektir.

Birinci Haçlı Seferi

Büyük Selçuk Hakanı Alparslan 1071'de Malazgirt savaşında Bizans ordusunu perişan edince Bizanslılar hiç şüphesiz batı hıristiyan aleminden yardım istediler. O sıralarda Roma'da *Papa Alexander II* (1061-1073) Papalık mevkiindeydi. Bu Papa'nın arası İmparator Heinrich IV ile iyi değildi. Papa Alexsander II'den sonra Gregor (Gregorius)

VII ,1073-1085) Papa olmuştu. Bu Papa da Heinrich IV'in büyük düşmanı idi. Papa Gregor VII 1074 yılında Kudüsü müslümanlardan kurtarmak için, onlara dolayısıyla Türklere karşı bir Haçlı Seferi hazırlamayı düşünüyordu. Fakat İmparator Heinrich IV ile mücadele içinde olduğu için Haçlı Sefer planını tatbik edemedi. Zaman geçti. Gregor VII'den sonra Viktor II (1086-1087) ve ondan sonra Urban (Urbanus) II (1088-1099) Papa oldular.

Kudüs müslümanların elindeydi. Selçuk Türkleri ise yavaş yavaş Bizans Başkenti İstanbul'un kapılarının önüne yaklaşmış ve dolayısıyla batı hıristiyanlarını karadan Kudüs'e, hacca gidip gelme yolları da Türklerin eline geçmiş bulunuyordu. İşte bu sıralarda Amiens'li topal olan ve Münzevi lakabını taşıyan *Pierre l'Ermite* (1) adlı bir papaz 1093 yılında Filistine hacca gitmiş ve geri dönmüştü. Papaz Peter belki de Kudüs'te veya yollarda bazı zorluklarla karşılaşmıştı; ve aynı zamanda Bizanslıların Türklere karşı yardım isteklerini biliyordu. Papaz Peter yurduna döndü. Yine o sıralarda Bizanslıların yardım istekleri üzerine ve belki de bu Papaz Peter'in etkisi altında, İmparator Heinrich IV ile Fransız kralının aforzlu oluşundan kuvvetlenen ve aynı zamanda faydalanan, *Papa Urban II* 1095 tarihinde bugünkü Fransa'nın Puy de Dôme bölgesinde Clermont Ferrant kentinde Concilium'u topladı. Papa Urbanus II bu Clermont Concilium'da doğu hıristiyanlarının ızdırap içinde olduklarını anlattı ve «Bunu Allah istiyor» sloganı ile halkı tahrik etti. Ve topal Papas Peter, Papa'nın bir ajitatörü olarak elinde bir haç, kent kent, köy köy dolaştı ve hıristiyanları, kutsal şehir Kudüs'ün müslümanlardan alınması için ateşli konuşmalar yaptı ve halkı bu fikir yönünde teşvik etti. Bu şekilde Urbanus II, 200 yıldan fazla süren manasız bir dinsel çatışmanın başlamasına neden oldu. Fakat Haçlı Seferlerinin oluşup yapılması en çok Fransız prensleri ve şövalyelerinin eseridir. İlk olarak Amien'li Peter ile Yoksul lakaplı Gautier adlı fakir şövalye başta olmak üzere çapulcu büyük bir kütle İstanbul'a geldi. Başıboş düzensiz bu kütle Bizanslıların yardımı ile Anadolu'ya geçti ve Selçuk Sultanı *Kılıç Arslan I* (1092-1107) bu yağmacı, tahripkar kütleyi perişan etti. Yoksul Gautier öldü (1096) ve Peter İstanbul'a kaçtı. Çok kısa süre sonra özellikle Papa Urbanus II'nin teşvikine Fransız soylu ve şövalyeleri ve güney İtalya Normannları ile bir çok dük ve kontun iştirak ettiği yarım milyonluk, düzenli bir ordu, *Aşağı Loren dükü Godefroi de Bouillon* kumandasında dört ayrı koldan İstanbul'a geldi; ve böylece 1096 yılında Birinci Haçlı Seferi başlamış oluyordu. Bu Haçlı ordusu askerlerinin omuzlarına birer büyük kırmızı haç iliştirilmiş bulunuyordu. Bizanslılar, Haçlı ordusu liderleri ile de şu ant-

(1) Pierre... Peter

laşmayı yaptılar: Haçlılar Türklerden aldıkları toprakları kendilerine verecekler ve kendileri de Haçlı ordusunun beslenmesini temin edeceklerdi. Bizanslıların yardımı ile Papas Peter'in de katıldığı yarım milyonluk Haçlı ordusu Anadolu'ya geçti. Kılıç Arslan I bunlara karşı İznik'te çok ağır bir savaş yaptı. Haçlılar İznik'i aldılar. Kılıç Arslan I geri çekildi. Selçuklular geri çekilirken yollarda büyük çatışmalar oldu. Türk atlıları çekilirken de gayet ustaca ok ve yay kullanmasını bildiklerinden, yollarda haçlı ordusu çok büyük kayıplar verdi. Yarım milyonluk bu 1'inci Haçlı ordusundan geri kalan 50.000 kişilik bir kuvvetle 15.7.1099 tarihinde Fatimilerden Kudüs'ü aldılar. Orada bir *Latin Krallığı* kurdular ve *Godefroi de Bouillon* kral oldu. Bundan başka bu krallığa bağlı Urfa, Antakya ve Trablusşam'da birer prenslik kuruldu.

Godefroi de Bouillon 1100 yılında öldü. Yerine Urfa prensi olan kardeşi *Balduin I Kudüs kralı* oldu. Krallıkla prenslikler birbirleri ile anlaşamadılar, çatıştılar ve birbirlerini ezdiler.

Bu şekilde Birinci Haçlı Seferi Kudüs'de bir Latin Krallığının kurulması ile son bulmuştu.

Yukardan görülüyor ki bu Birinci Haçlı Seferinde Fransız dük ailelerinden bir kişinin kumandasında bir çok Fransız dük, kont ve şövalyeleri, o halde Fransızlar ile Normann'lar esas rolü oynamışlardır. Esasen Haçlı Seferlerinin önceki tarih sahnesinde Fransa Avrupa'nın batısında sıkıştırılmış küçük ve önemsiz bir Devlet idi. Haçlı Seferleri ile dolayısıyla hıristiyanları kurtarma hareketleriyle, o halde 12 ve 13 yüzyıllarda *Kapetler* devrinde Fransa Avrupa dışı tarih sahnesine çıkmış ve bundan Fransa faydalanmış ve nüfuzlu büyük bir Devlet olmağa başlamıştı. Bunu biz Türkler asla unutmamalıyız! Çünkü Fransızların bu bölgelere etkisi fırsat buldukça tekerrür edecektir.

Bundan kolaylıkla anlaşılıyor ki Fransa'nın bundan böyle Lübnan, Suriye, Kudüs, Gaziantep, Urfa ve Antakya'ya olan ilgisinin kaynağını Birinci Haçlı Seferi teşkil etmekte ve Fransızların biz Türklere karşı olan tarihsel düşmanlığının da kökü buradan gelmektedir. Yine Fransa'nın Suriye, Lübnan ve Ermenilerin hamisi olma sevdası da bunun içinde yatmaktadır. Bunu ulusca her zaman hatırlamakta büyük yarar vardır.

Yine burada şuna değinmeden geçemeyeceğim. Papa Urbanus II'nin Clermont Konzilinde attığı «Bunu Allah istiyor» şeklindeki acımasız sloganıyla Avrupa'nın taassub içinde boğulmuş hıristiyanlarını biz Türklerin başına musallat etti. Bu tahrik yıllarca yenilendi, sürdü ve henüz son bulmadı. Bunu da asla unutmayalım.

Frankların Sali Hanedanının son İmparatoru olan *Heinrich V* (1106-1125) 1081 yılında doğdu. Babası zamanında 1098'de Germania kralı seçildi. Fakat Alman soylularının başında olarak 1104'de babasına kar-

şi isyan etmişti. Kilise, dolayısıyla Papalık ile anlaşmıştı; ve azalmış olan Devlet otorite ve kudretini yükseltmişti. Heinrich V de babası gibi «investitür yasağını» yani Hükümdarın ruhani makamlara tayin etmesinin Kilise tarafından yasaklanmasını kabul etmedi ve Papa Pascalis II (1099-1118) ile arası açıldı. Papa kendisine İmparatorluk tacını giydirmeyi reddetmişti. Bunun üzerine Heinrich V Papa Pascalis II'yi tutukladı. İnvestitür yasağını kaldırdı; ve 1111 yılında İmparator tacını giydi.

Heinrich V iki kez aforoz edilmiştir. Fakat devrinin son Papası olan Calixtus II (1119-1124) ile anlaşmıştı.

İmparator Heinrich V 1125 yılında öldü. Lahtı Speyer Katedralindedir. İmparator Heinrich V'in çocuğu olmadığı için Frankların Sal İmparatorluk Hanedanı da onunla son buldu.

Normal olarak Germania Kralı seçiminde ya yaşayan Hükümdarın arzusuna göre bir kişinin «*designasiyonu*» yapılıyor, yani bir kişinin Germania Krallığı belirleniyordu veya idaredeki sülalenin «*Kan hakkı*» olarak aileden bir kişi kral seçiliyordu. Buna dayanarak genellikle idaredeki Hükümdar kendi oğlunu halefi olarak Germania kralı seçiyordu. Fakat İmparator Heinrich V'in çocuğu yoktu; düşmanı ise çoktu. Bunların başında kuvvetlenen Kilise ile kendisine karşı savaşmış olan Saksonya Dükü vardı. Bu seçimde kan, yani soy hakkı tanınmadı ve bu yüzden Kilise, İmparator Heinrich IV'un kızının oğlu, yani Heinrich V'in yeğeni olan *Hohenstaufen* ailesinden Schwaben'li Dük Friedrich (von Schwaben)'in yerine 1065'de doğan Saksonya Dükü *Supplinburg*'lu Lothar III'ü Germania kralı seçtirdi. Staufen'ler ayaklandılar ve Friedrich'in kardeşi Konrad'ı 1127'de karşıt kral seçtiler. Ancak Konrad 1135'de ona biat etti. Diğer taraftan kral seçilirken Lothar III, Staufer ailesine karşı damadı Welf sülalesinden Heinrich'in desteğini de sağlamıştı. İşte bu iki ünlü Hükümdar ailesi, yani Staufen'ler ile Welf'ler'in arası bu şekilde açılmıştı ve böylece bu iki ailenin birbirleri ile çatışmalarının başlamasına neden oldu.

Lothar III Kuzey Almanya'nın en zengin soylusuydu. İki kez (1133 ve 1136/1137) yıllarında İtalya'ya gitti. Kendisinin seçtiği Papa İnnozenz (İnnocentius) II (1130-1143) 1133'de İtalya'da ona İmparator tacını giydirdi ve böylece İmparator Lothar II oldu. *Tarihlerde Lothar III* (II) (1125-1137) *Kral olarak Lothar III ve İmparator olarak da Lothar II* şeklinde gösterilir.

İmparator Lothar II (III) 1137'de öldü. Mezarı Aşağı Saksonya'nın Helmstedt yöresinde kendi adından türetilen küçük Königslutter kasabasını Vakıf kilisesinde (1) bulunmaktadır.

(1) Stiftskirche (Königslutker).

İmparator Lothar II (III) sonra Hohenstaufen Hanedanından Dük Friedrich I ile İmparator Heinrich IV'ün kızı Agnes'in oğlu olan Konrad (III) (1138-1152) Germania, yani Almanya kralı seçildi. Konrad III İmparator Heinrich V'in yeğeni oluyordu. Kral *Konrad* 1128'de İmparator Lothar II'ye karşı kral seçilmiş ise de savaşlardaki yenilgilerinin sonucu 1137 yılı Lothar II'yi tanıdı. Savaştığı Bavyera Dükü Mağrur Heinrich X'nin küçük yaştaki oğlu Arslan Heinrich'e Saksonya'yı bıraktı. Fakat Bavyera'yı üvey kardeşi olan Avusturya'lı *Leopold IV*'e verdi. Hareketli ve maceralı bir yaşamı bulunan Arslan Heinrich hakkında dramlar yazılmıştır.

Şam Türk Atabeki Nurettin 1144 yılında Urfa'yı alınca Kudüs Latin kralı Balduin III, Türklere karşı Papadan yardım istedi ve Papa Eugenius III (1145-1153), *İkinci Haçlı* Seferini hazırlattı. Papa'nın tahrikçisi olan papaz *Clairvaux'lu Aziz Bernhard* Fransa kralı *Louis VII* ve Alman (Germen) kralı *Konrad III*'ü sefere katılmaları için ikna etti. O sıralarda ülkesinde Welf hanedanı ile meşgul olan Konrad III önce sefere gitmeyi istememişti. Sonunda Haçlı elbisesini giydi ve böylece *İkinci Haçlı Seferi* (1147-1149) başladı. Konrad III Fransa kralı Louis VII'den önce hareket etti. İstanbul üzerinden Anadolu'ya geçti. Konya ovasında Selçuk *Sultanı Mesut I* (1116-1156) ile karşılaştı ve çok büyük bir yenilgiye uğradı. Konrad III İznik'e kaçtı ve orada Fransa kralı ile birleşti. Fransa kralı Louis VII Antalya üzerinden Suriye'ye geçti ve Şam'ı kuşattı ise de sonuç alamadı; ve 1149'da Fransa'ya döndü. Konrad III ise 1150 yılında Almanya'ya döndü ve Welf'ler ile savaşlar yeniden başladı.

Konrad III Roma'ya gitmeğe hazırlanırken 1152'de Bamberg'de öldü ve İmparator tacını giyemedi.

Konrad III, ölümünden önce oğlu *Friedrich*'i halefi olarak Germania kralı seçmedi; onu atladı. Yeğeni (Frederik) *Friedrich (Barbarossa)*'yı seçti. Konrad III tarihlerde bazan İmparator olarak da anılır.

Aşağıda bundan böyle Germen ve Germania kelimelerinin kullanılması artık doğru olmaz. Bunların yerine Alman ve Almanya kelimeleri kullanılacaktır. Çünkü Germen kavimlerinin birbirinden ayrılmaları ve özel siyasal karakter taşımaları sonucu tarihsel gelişmede de bu kelimelerden uzaklaşılmakta ve dolayısıyla Alman ve Almanya kavramları, oluşan olaylar yüzünden artık geçerliğe ulaşmış bulunmaktadır.

Konrad III 1152 yılında ölünce Elektörler Schwaben dükü *Tekgözlü Friedrich*'in oğlu (Frederik) Friedrich I Barbarossa'yı Almanya kralı seçti. Friedrich 1121 yılında doğmuştu ve Konrad III'in yeğeniydi. Tarihlerde (Kızılsakal) Friedrich I (Barbarossa) (1152-1190) şeklinde anı-

lan Friedrich I Almanya'nın yetiştirdiği en kudretli İmparatorlarından birisidir ve Hohenstaufen sülalesindendir.

Konrad III devrinde Almanya'da başta bulunan *Staufen* Hanedanı ile rakip Hanedan Welf'ler arasında çatışmalar, ve *Welf'ler* ile *Babenberger* Hanedanı arasındaki kavgalar sürüp gidiyor ve ülkeyi içten yıpratıyordu. Kanrod III'ün *2'nci Haçlı Seferinde* Türklere yenilmesi, yani büyük başarısızlığı da buna eklendi; ve Kutsal Roma-Germen Imparatorluğunun İtalya'daki Lombardiya kentlerinin ekonomik zenginlik ve kudretleri karşısında eski otorite ve kudreti azalmıştı. İşte böyle bir durumda Friedrich I (Barbarossa) Alman kralı seçilmişti. Friedrich I Barbarossa'nın ilk politiksel hareket ve önlemleri ülkeye yeni bir ruh ve canlılığın geldiğini gösterdi ve Alman Devlet Politikasını parlak bir gelişmeye götürdü. Friedrich I Barbarossa, Konrad III'ün aksine kavgalı olan Bavyera'yı Babenberg'lerden alarak tekrar kuzeni Arslan Heinrich'e geri verdi. Buna karşı Babenberg'ler Avusturya *Mark kontluğunun Dükalığa* yükseltilmesi ile yetindiler *(Privilegium minus 1156)*.

Almanların 2'nci Haçlı Seferinde Bizanslılar ile doğrudan doğruya temasları başladı. Bu başlantıdan ve çarpıştıkları Türklerden tecrübeler elde ettiler. Bunun neticesi Alman İmparatorluğu ile Papalık arasındaki birliğin teşekkülüne götürdü; ve böylece bu Bizans İmparatorluğun ve Güney İtalya Normanlarının İtalya üzerindeki istek lerinin çözümünde rol oynadı. Friedrich Barbarassa *Papa Eugenius* (1145-1153) ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun haklarını Bizans'a ve güney İtalya'daki Norman Devletine karşı korumak için İtalya'da müşterek bir politika sürdürülmesi hususunda *Konstanz-Antlaşması*'nda anlaştı. İtalya'da hiyerarşik, yani ruhanî hükmetme, sürttüşmelerine son vermek ve huzursuz, isyankâr Lombardiya kentlerini tabiiyyetine almak için 5-6 kez İtalya Seferi yaptı. Birinci İtalya Seferinde, 1155 yılında Roma'da İmparator tacını giydi. Aynı yıl Pavia'da Lombardiya krallık tacını da giymişti. Papa *Hadrian IV* (1154-1159) İtalyan Norman'ları ile yeni bir ittifaka girince Şanzeliye Dassel'li Rainald'in tesiri altında Friedrich I Barbarossa kendi ülkesinin Roma İmparatorluğu geleneğinde, Sali Hanedanının örneğinde (sayfa 377) ve Şarlman İmparatorluğu tipinde bir İmparatorluk olmasına ve bu şekilde ülkesinin kuvvetlenmesine girişti. İtalya'da Lombardiya kentlerinin ekonomik kudretlerini ve özgürlük isteklerini yıkmak için (1158-1183) yıllarında sürüp giden savaşlarda genellikle galip gelmiş ve 1162 tarihinde Milano'yu tahrip etmişti. Bu kentlerin kendisine biat etmelerini sağlamış ve böylece İtalya'da Alman Devletinin etki ve otoritesini yükseltmişti. Vakâ 1167-1175 yılları arasında Lombardiyalıları yenemedi. Hatta Friedrich I Barbarossa, Arslan Heinrich'in kendisini yalnız bı-

rakarak ihânet etmesi yüzünden 1176 yılında İtalya'da *Legnana Savaşında* onlara yenilmişti.

Friedrich I Barbarossa'nın genellikle Papalar ile arası iyi idi. Yalnız Papa *Alexander III* (1159-1181)'in ihtilaflı Papa seçilmesinden dolayı arası açıktı. Bu gerginlik İtalya olaylarında da sürdü. Bu anlaşamazlık yüzünden Friedrich I Karşıt Papalar da seçmişti. Fakat Legnano savaşında Lombardiyalılara mağlup olunca İmparator Papa'nın önünde diz çöktü ve ayaklarına kapandı (1177) ve afedildi ve onunla anlaştı.

Friedrich I Barbarossa oğlu Heinrich'i 1186 yılında Napoli prensesi Kostanze ile evlendirdi; ve böylece veraset yolu ile Güney İtalya'yı da kazandı.

Büyük Türk Kumandanı *Salahattin Eyyubî* Kudüs'ü haçlılardan 117'de geri almıştı. Kudretinin zirvesinde olan Kutsal Roma-Germen İmparatoru Friedrich I Barbarossa 1189 yılında Kudüsü kurtarmak için haçlı elbisesini giydi ve *3'üncü Haçlı Seferine* çıktı. Ordusu ile İstanbul üzerinden Anadolu'ya geçti. Sultan Kılıç Arslan II (1156-1192) tarafından hırpalan ordusu ile Kudüs'e gitmek üzere Akdeniz yöresine geldi ve Silifke civarında *(Saleph) Göksu*'da yıkanırken boğuldu. Mezarının nerede olduğu bilinmemektedir. Alman efsane ve şiirlerinde İmparator Friedrich I Barbarossa Kuzey Thüringen'de ormanı zengin bir dağ sırtı olan Kyffhäuser'de uyudukları anlatılır; yani uyuyarak yaşamlarını sürdürdükleri söylenir.

Friedrich I Barbarossa gerek Almanya'da gerekse İtalya'da Devlet örgütlerinde reformlar yaptı. Siyasal zıddiyetler içinde bulunmasına rağmen Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunu yükseltmiş ve çok kudretli yapmıştır. Hakkında çok sayıda eserler yazılmıştır. İmparator Friedrich I Barbarossa'nın Alman şövalye Topluluğu ve sosyetesinde sevilen bir kişiliği vardır.

3'üncü Haçlı Seferi (1189-1192)

1147 yılında 2'nci Seferine çıkan Alman Kralı Konrad III'ün (sayfa 402) büyük ordusu Selçuk Sultanı Mesut I tarafından Konya ovasında perişan edilmesinden, kralın İznik'e kaçmasından ve Fransa kralı Louis VII'nin Antalya üzerinden Suriye'ye geçerek Şam'ı kuşatıp katı bir netice alamadan 1149'da Fransa'ya geri dönmesinden sonra geçen 40 yıl içinde Selçuklular durup dinlenmeden Anadolu ve Suriye'yi Haçlılardan temizlemeğe çalıştılar. Bir çok hallerde de başardılar. Kudüs'ü alamadılarsa da Kudüs Latin Krallığını çok hırpaladılar ve zayıflattılar. Nihayet Büyük Türk kumandanı *Salahattin Eyyubî* Kudüs Latin

Kralı *Gui de Lusignan*'ın ordusunu *Hottin*'de yendi. Kudüs'ü kuşattı ve 1187 yılında Haçlılardan geri aldı. Böylece Sur ve Antakya hariç, bütün topraklar Haçlılardan geri alınmış oluyordu. Kudüs'ün düşmesi üzerine Kutsal Roma-Germen İmparatoru *Friedrich I Barbarossa*, Fransa Kralı *Philippe Auguste II* (1180-1223) ve İngiltere Kralı *Arslan Yürekli Richard I* (1189-1199) hızla 3'üncü Haçlı Seferini hazırladılar. 1187'de üç Papa değişikliği olduğundan 3'üncü Haçlı Seferini hazırlayanların başında bu kez bir Papa'nın, dolayısıyla Papalığın göze çarpan büyük rolü olmamıştı. Buna karşı Almanya İmparatoru Friedrick I Barbarossa bu Haçlı Seferini Ülkesinin dolayısıyla Alman Ulusunun Kutsal Roma Devleti'nin bir savaşı telakki ederek büyük bir ordu ile katılma, Fransa ve İngiltere Kralları da bu Seferi, Devletler arasında yapılacak bir savaş şeklinde hazırlıklarını yaptılar. İmparator Friedrich I Barbarossa kara yolu ile, Fransa ve İngiltere kralları ise deniz yolu ile Kudüs'e doğru 1189 yılında hareket ettiler. İmparator Friedrich I Barbarossa büyük ordusu ile İstanbul'dan Anadolu'ya geçti. Ordusu yolda Selçuk Sultanı *Kılıç Arslan II* tarafından hırpalandı. Friedrich I Barbarossa büyük ordusu ile Akdeniz sahillerine indi. Herhalde 2'nci Haçlı Seferinde Fransa kralı Louis VII'ün izlediği yoldan Kudüs'e gidecekti. İmparator bu yolu seçerken Konya ovasından devam ederse ordusunun daha fazla yıpranacağını veya Türkler karşısında amcası Konrad III gibi bir bozguna uğrayabileceğini, veya sahilden giderse amacına daha hızlı varabileceğini, bu yolda bir felaketle karşılaşsa bile deniz yolu ile giden müttefiği Fransız ve İngiliz Haçlılarına daha yakın olacağını düşünmüş olmalıydı. Ya da bu yol güzergahı önceden planlanmıştı. Sebep ne olursa olsun İmparator Friedrich I Barbarossa büyük ordusu ile Akdeniz sahiline indi ve buralarda, Silifke yakınlarında 10 Haziran 1190 tarihinde Göksu (Saleph)'da yıkanırken boğuldu. Büyük ordu Kudüs'e gitmekten vazgeçti ve dağıldı.

Deniz yolu ile Kudüs'e doğru giden Haçlıların başında bulunan İngiliz kralı Arslan Yürekli Richard I önce Kıbrıs'a çıktı ve adayı aldı.

Önceleri bir çok haçlı guruplar Akka'yı kuşatmak üzere Kral Gui de Lusignan'ın etrafında toplanmış duruyordu. Bunlara Kral Philippe II ve Kral Arslan Yürekli Richard I'in orduları da katıldı. Salahattin Eyyubi üstün bir kuvvet karşısında Akka'yı bütün şiddeti ile müdafaa etti ise de başarı sağlayamadı; ve Kudüs'e çekildi Haçlılar Akkayı aldılar. Akka'nın düşmesinden sonra Haçlılar birbirler ile anlaşamadılar ve ikiye ayrıldılar. Fransız kralı Philippe Augustus II Fransa'ya döndü. Haçlı ordularının kumandanı Arslan Yürekli Richard I Kudüs'ü kurtarmak için Salahattin Eyyubi ile savaşa devam etti. Fakat bütün gay-

retlerine rağmen Kudüs'ü alamadı. Barış yaptı ve 1192'de İngiltere'ye dönmek üzere yola çıktı.

Bu şekilde 3'üncü Haçlı Seferine katılan koca Haçlı ordusu Akka'yı almakla yetindi ve bu Haçlı Seferi de (1189-1192) yılları olmak üzere üç yıl sürdü.

Ortaçağ Almanya'sının kudretli, hareketli ve renkli Hükümdarlarından birisi de Bavyera ve Saksonya arşidükü *Arslan Heinrich* (1139-1181)'dir. 1129'da doğan Arslan Heinrich İmparator Lothar III'ün torunudur. Arslan Heinrich'in babası ünlü Welf Hanedanından Bavyera ve Saksonya arşidükü *Mağrur Heinrich X*'dur.

Welf ailesi ile İmparator Friedrich I Barbarossa'nın mensup olduğu Hohenstaufen ailesi arasında ötedenberi toprak kavgaları sürüp gidiyor ve bu da Alman Birliğini sarsıyordu. Bu bakımdan Arslan Heinrich'in İmparator Friedrich I Barbarossa ile arası da zaman zaman açıktı. Bu durum mesala 1176'daki Legnano savaşında da kendini göstermişti (sayfa 404). 1195'de Braunschweig'da ölen Arslan Heinrich doğrudan doğruya 3'üncü Haçlı Seferine katılmamış ise de 1172 yılında 43 yaşında görkemli bir şekilde Kudüs'e hacca gitmişti. Bu hacca gidişi Selçuk Sultanı Kılıç Arslan (1156-1192) devrine rastlar. Arslan Heinrich bu haç seferinde Bizans İmparatoru Manuel I ile buluşmuş ve onunla İmparator Friedrich I Barbarossa'ya karşı konspirasyon hususunda anlaşmış idi.

Yukarıda yazılanlardan görülüyor ki 3'üncü Haçlı Seferi esnasında ve bu seferin önceki ve sonrasındaki tarihsel sahnede çok ilginç bir rastlantı vardır. O da Ortaçağ tarihinin bu devresinde adlarında veya ünvanlarında *Arslan kelimesi* bulunan *üç Hükümdarın mevcut oluşudur*. Bunlardan birincisi Selçuklu Türk Sultanı *Kılıç Arslan II* (1156-1192) ikincisi İngiliz kralı *Arslan Yürekli Richard I* (1157-1199) üçüncüsü Bavyera ve Saksonya arşidükü *Arslan Heinrich* (1129-1195) (1139-1181)'dir. Bu Hükümdarlardan ilk iki 3'üncü Haçlı Seferinde doğrudan doğruya çok önemli rol oynamışlar ve Arslan Heinrich'in ise vasıtalı (bu seferde) gizli ve kapalı bir rolü olmuştur.

İmparator Otto II'nin gayreti ile Ostmark (yani Avusturya) 976 yılında yeni bir şekil almıştı (sayfa 394); ve Avusturya Dükalığının Hükümdarları *Babenberg*'lerdi. Bu Babenberg sülalesinden *Leopold V* (1157) 1177-1194) de İmparator Friedrich I Barbarossa ile 3'üncü Haçlı Seferine katılmıştı. Arslan Yürekli Richard I 3'üncü Haçlı Seferi esnasında, 1190'da, Dük Leopold V'e ağır tahkirlerde bulunmuştu. İngiliz kralı Arslan Yürekli Richard I 1192'de Haçlı Seferinden yurduna dönerken Viyana'dan geçmişti. Dük Leopold V'in emri üzerine kendisine

hakaret eden İngiliz kralı *Arslan Yürekli Richard I Viyana*'dan ayrılırken Viyana yakınlarında yakalandı ve *Dürnstein* kalesine hapsedildi (Aralık 1192). Daha sonra Dük Leopold V İngiliz kralını İmparator Friedrich I Barbarossa'nın oğlu olan İmparator Heinrich VI'ya teslim etti. İmparator Heinrich VI Arslan Yürekli Richard I'i 1193-1194 yıllarına kadar Bavyera eyaletinin Pfalz bölgesinde *Trifels şatosunda* hapiste bıraktı ve sonunda İngiliz Ulusu tarafından ödenen büyük bir fidye'ye ve sadakat yeminine karşı serbest bıraktı.

Arslan Yürekli Richard I'in hapisten kurtulması ile ilgili ve gerçeğe dayanmayan bir öykü, bir efsane vardır. Şöyle ki: Fransa'nın Picardie bölgesinden Richard I'ı tanıyan ve seven *Blondel de Nesle* veya *Néele* adlı bir Trouvére, yani bir Kuzey-Fransa'nın Ortaçağ ozanı, elinde bir saz, şarkı söyleyerek Kral Richard I'in hapsedildiği yeri bulmak için şato, şato ve kale ve kale dolaşmış ve Arslan Yürekli Richard I'i *Dürnstein kalesinde* bulmuş ve onu oradan kurtarmış. Bu öykü yıllardan beri anlatılıp gider. Bu bir efsanedir, gerçek değildir. Efsanede adı geçen Dürnstein, Aşağı Avusturya eyaletinde, Viyana'nın takriben 80 km. batısında, Tuna nehrinin sol yakasında çok güzel bir orman bölgesi olan yemyeşil *Wachau* yöresindedir.

ALMAN HÜKÜMDARLARI 843 (1) - 1806 (2)

(Brockhaus Enziklopaedie Cilt 4., Sayfa 473 (1968)

(Karolinger) Karolenj'ler		
	Ludwig der Deutsche (843-876)	Alman Ludwig
(*)	Karl der Dicke (876-887)	Şişman Karl
(*)	Arnulf von Kärnten (887-899)	Karintia'lı Arnulf
	Ludwig das Kind (900-911)	Çocuk Ludwig
	Konrad I. von Franken (911-918)	Frankonya'lı Konrad I.
Saksonya/Liudolfing'ler veya Otton'lar		
	Heinrich I. (919-936)	
(*)	Otto I. (936-973)	
(*)	Otto II. (973-983)	
(*)	Otto III. (983-1002)	
(*)	Heinrich II. (1002-24)	

(1) 843 Verdun Antlaşması (sayfa 389).

(2) 1806 yılında İmparator Franz I Kutsal Roma-Germen İmparatoru ünvanını bıraktı (m. 36) ve yalnız Avusturya İmparatoru ünvanını taşımağa başladı.

(*) İtalya'da İmparatorluk tacını alan Alman kralları. Ferdinand I'den İmparatorluk tacı Frankfurt'ta giyildi.

Frank'lar (Sal'lar) Sali'ler

(*) Konrad II. (1024-39)
(*) Heinrich III. (1039-56)
(*) Heinrich IV. (1056-1106)
(*) Heinrich V. (1106-25)

(*) Lothar von Sachsen (1125-1137) — Saksonya'lı Lothar

Staufer (Staufen'ler)

Konrad III. (1138-52)
(*) Friedrich (Frederik) I. Barbarossa (1152-90)
(*) Heinrich VI. (1190-97)
Philipp von Schwaben (1198-1208) — Şivabén'li Philipp
(*) Otto IV. (1198-1218) Welfe
(*) Friedrich (Frederik) II. (1212-50)
Konrad IV. (1250-1254)

Wilhelm von Holland (1254-56) — Hollanda'lı Wilhelm
Alfons von Kastilien (1257-74) — Kastilya'lı Alfons
Richard von Cornwall (1257-72) — Cornwall'lı Richard
Rudolf I. von Habsburg (1273-91) — Habsburg'lardan Rudolf I.
Adolf von Nassau (1292-98) — Nassau'lı Adolf
Albrecht I. von Österreich (1298 bis 1308) — Avusturya'lı Albrecht I.
(*) Heinrich VII. von Luxenburg (1309-1313) — Lüksemburg'lu Heinrich VII.
(*) Ludwig IV. der Bayer (1314-47) — Bavyara'lı Ludurig IV.
Friedrich der Schöne von Österreich (1314-30) — Avusturya'lı Güzel Friedrich (Frederik)
(*) Karl IV. von Luxemburg (1347-78) — Lüksemburg'lu Karl IV.
Wenzel von Luxemburg (1378-1400) — Lüksemburg'lu Wenzel
Ruprecht von der Pfalz (1400-1410) — Pfalz'lı Ruprecht
(*) Siegmund von Luxemburg (1410-37) — Lüksemburg'lu Siegmund

Habsburg'lar

Albrecht II. (1438-39)
(*) Friedrich (Frederik) III. (1440-93)
Maximilian I. (1493-1519)
(*) Karl V. (Şarlken) (1519-56)
Ferdinand I. (1556-64)
Maximilian II. (1564-76)

Rudolf II. (1576-1612)
Matthias (1612-19)
Ferdinand II. (1619-37)
Ferdinand III. (1637-57)
Leopold I. (1658-1705)
Joseph I. (1705-1711)
Karl VI. (1711-40)

Karl VII. von Bayern (1742-45) — Bavyara'lı Karl VII.

Franz I. von Lothringen (1745-65) — Loren'li Franz I.

Habsburg/Lothringer (Habsburg/Loren'liler)

Joseph II. (1765-90)
Leopold II. (1790-1792)
Franz II. (1792-1806)

BURGOND'LAR (BURGUND'LAR) VE DEVLETLERİ VE BURGONYA'DAKİ DİĞER DEVLETLER

Bourgogne Dükalığı

Burgondlar (Latince Burgundiones, Burgundi, Almanca Burgunder) doğu Germen kavimlerindendi. Bugünkü Fransa'nın *Bourgogne (Latince Burgundia,* Almanca Burgund, *Türkçe Burgonya veya Bourgogne*) bölgesi bu Germen kaviminin adını taşır. Romalıların ünlü yazarlarından *Plinius*'a göre Burgond'lar Germen Wandal'ların bir koludur. Burgond'lar M.Ö. 100 yılında İskandinavya'nın *Bornholm* (Burgundarholm)'dan güneye göç etmişler ve M.S. 2'nci yüzyılda Orta-Weichsel nehri ile Oder nehri arasındaki, yani takriben Varşova ile Berlin arasındaki topraklara gelmişler; bir kısmı ise bugünkü Güney Rusya'ya ve Karadeniz sahillerine göç etmişlerdi.

Burgond'lar, diğer bir Germen kavmi olan Aleman'ların düşmanı idiler ve aralarında ağır çatışmalar oluyordu. Bunun netcesi 278 yılında Main nehrinin yukarı dolaylarında, yani takriben Frankfurt yöresinde görünmüşlerdi; ve oralarda Ren nehri bölgelerinde takriben 410 yılında kralları *Gibikungen* Sülalesinden *Gundikar (Gundahar, Gunter)* (1) idaresinde ilk Burgond Devletini kurdular (Worms; *Nibelungen efsanesi).* Sonraları Roma İmparatorluğunun bir eyaleti olan Kelt'lerin ve Belge'ler (Belg'ler)'in, Kelt ve Germen karışımı kavimlerin yaşadıkları *Gallia Belgica*'ya girdiler. Fakat Roma İmparatoru *Valentinian III* (425-455)'ün müttefiki olan Hun-Türkleri tarafından Burgond'ların kralı *Gundikar* 436 yılında büyük bir yenilgiye

(1) Alman destanı «Nibelungenlied»de kral Gundikar'ın adı Gunter = Gunther ve Attilâ'nın adı ise Etzel'dir.

uğratıldı. Kral Gundikar ve maiyeti öldürüldü; ve böylece bu ilk Burgond Devleti yok edilmiş oldu.

O zamanlar Hun-Türk İmparatorluğu Ren nehrinin batı dolaylarından Kafkasya ve Hazar Denizine kadar uzanıyordu.

Kral Gundikar'm büyük yenilgisinden sonra Roma devlet adamı ve ünlü asker *Aétius* geriye kalan Burgond'ları, Romalıların *Sapaudia* dedikleri ve bugünkü *Savoyen (Savoie)*'yi de içine alan bölgeye yerleştirdi. Burgond'lar burada yeni bir krallık kurdular; ve Romalıların müttefiki oldular. Bu krallığın toprakları takriben Vienne, Lyon, Cenevre ve Besançon bölgelerini içine alıyordu. Kralları Lyon'da oturuyordu. Bu devirde Burgondlar romanlaşmaya, kral sarayında Latince konuşulmaya ve halkın yüksek tabakasının dili yavaş yavaş Latince olmağa başladı.

Diğer taraftan *Attilâ* Roma İmparatorluğuna baskı yapıyordu ve bugünkü Fransa'nın içlerine doğru ilerliyordu. Aétius kumandasındaki Roma orduları ve müttefikleri olan Got'ların kralı *Theoderch I,* Burgond'lar, Alan'lar, Frank'lar ve diğer Germen kavimlerinin birleşerek oluşturduğu büyük bir ordu ile Hun Türkleri Hakanı *Attilâ*'nın orduları 451 yılında *Katalaun* ovalarında, yani bugünkü Fransa'nın *Champagne* bölgesinin Paris'e takriben 120 km. doğusunda *Châlons sur Marne* etrafındaki geniş bir ovada karşılaştı ve çok kanlı bir savaş verdi. Bu savaşta başta Got'ların kralı Theoderich I olmak üzerae Germen kavimlerinin ve Romalıların bir çok soyluları öldürüldü ise de büyük kayıp veren Attilâ da savaşı bıraktı ve ordusu ile Tuna nehrine doğru geriye çekilmek zorunda kaldı. Fakat Attilâ bir yıl sonra, yani 452'de Roma önlerine geldi.

Burgond'ların Rhône havzasında kurdukları bu *Burgond Devleti* parlak devirler yaşadı. Kral *Gundobad* veya *Gondebaut* (sayfa 379) idaresinde *Lex Burgundionum, Lex Romana Burgundionum* veya *Gundabada* adında bir halk yasası çıkarılmıştır. Böylece Burgond Devletinde Romalılar ile Germenler eşit haklara sahip oluyorlardı.

Kral Gundabad 500 tarihinde Frank'ların kralı *Clovis I* tarafından yenilgiye uğratıldı. Fakat 501'de tekrar bütün iktidarı ele aldı ve 507'de Batı-Gotları ile savaşlar yaptı (sayfa 364 ve 379) ve 516 da öldü. Burgond'ların bu Devleti de çok yaşamadı. Kral Gundobad'm oğlu kral *Sigismund* katolikliği kabul etti ve Orléans kralı olan *Clodomir* tarafından öldürüldü (525 yılında). Daha sonra 534'de, Burgond'lar, Frank'lar tarafından yenilgiye uğradılar. Burgond'lar ve

toprakları *Merovenj* hanedanının idaresine geçti ve böylece bu Burgond krallığı da ortadan kalktı.

Burgond'ların dili eski kuzey dillerine yakın bir dildi «*Lex Gundabada*» yasasında Burgond'ların özdilinden kelimeler vardır. Fakat Burgond dilinden bugün Fransız lehçelerinde anvak 70 kadar kelime kalmıştır. Aşağıdan anlaşılacağı gibi *Burgond'lar gibi dilleri de yok olup gitmiştir.*

Merovenjler Devrinde Burgundia (Bourgogne, Burgonya) Krallığı

Yukarıda sözlerini ettiğimiz Burgond krallıklarının kralları Burgond asıllı idi. Bunların sonuncusu olan Gundabad krallığı, yine yukarıda değindiğimiz gibi 534'de son bulmuş, Burgond kavmi ve toprakları Frank Devletinin başında da bulunan *Merovenj Hanedanının* idaresine geçmişti. O halde Frank Devletinin kralı *Chlothar I*'in (sayfa 381) ülkesi içinde Burgond'ların toprakları da vardı. Kral Chlothar I 561 yılında öldü ve ülkesi dört oğlu arasında krallıklara bölündü (sayfa 381). Dört oğlundan Sigibert *Austrasia,* diğer oğlu *Chilperich I Neustria* ve diğer oğlu *Guntram (Gontran)* ise Burgundia kralı olmuştu. Fakat bu yeni *Burgundia krallığı* Burgond krallıklarından çok farklı idi. Bir defa daha yukarıda sözü edilen krallıkların Hanedanları Burgond asıllı idiler; yani gerek kral Gundikar ve gerekse Gundobad birer Burgond'du Yeni krallığın Hanedanı ise Frankların ünlü Merovenj Hanedanı ve dolayısıyla kral *Guntram (Gontran)* Merovenj sülalesindendi. Sonra dört kardeş arasında bölünen Frank Devletinin topraklarından kral Guntram'a düşen toprakların büyük bir kısmı Burgond'lara ait olmayıp, Merovenj ülkesinin topraklarıydı. Bunun neticesi yeni Burgundia krallığı, dolayısıyla kral *Guntram*'ın ülkesi kral Gundobad'ın ülkesine nazaran çok daha geniş ve büyüktü. Sonra yeni Burgundia krallığının soyluları Roma, Frank ve Burgond'lardan oluşuyordu. Öyle olduğu halde esas Burgond toprakları bu yeni krallığın içinde kaldığı için, pek de isabetli olmayan bir deyimle *Burgundia* (Bourgogne) (Burgonya) *krallığı* denildi. Bu krallığın başkenti önce *Orléans, sonra Chalon-sur-Saôn* oldu.

Austrasia, Neustria, Burgundia ve Charibert krallıkları esasında Merovenj ailesi bireylerinin hüküm sürdüğü Frank Devletinin birer parçasıydı. Yani bu dört krallık Frank Devletini oluşturuyordu. Fakat gerek Austrasia, Neustria, Charibert krallığı ve gerekse yeni kurulan bu Burgundia krallığı bu Frank Devleti içinde belli özerkliklere sahiptiler. Ancak bütün bu krallıkların soylularının birbirleri ile çatışmaları

ve özellikle *Austrasia* ile *Neustria* arasındaki rekabetler ve entrikalar sonucu bu dört kısmî krallığın birbirine olan sıkı bağlılıkları çözüldü. Örneğin, Neustria kralı Chilperich I'in eşi *Galswintha*, rakibesi *Fredegunde*'nin tahriki ile takriben 568 yılında boğazlanarak öldürüldü. Neustria kraliçesi Galswintha aynı zamanda Austrasia kraliçesi Brunhilde'nin ablası idi. Bu yüzden Brunhilde'nin eşi kral Sigibert ile kral Chilperich I arasında iç savaş başladı (sayfa 381). Austrasia kralı Sigibert 575 yılında yine Fredegunde tarafından öldürüldü. Krallığını korumak için Austrasia kraliçesi *Brunhilde* savaşa devam etti. Kral Chilperich I ile Fredegunde'nin oğlu olan kral *Chlothar II* devrinde acımasızca sürüp giden bu savaş, bir kan davasına dönüştü ve Chlothar II'nin kraliçe Brunhilde'yi 613 tarihinde öldürtmesi gibi tekrar bir tarihsel trajediye götürmüştü (sayfa 381). Merovenj ailesi içindeki bu iç savaş 40 yıl sürdü. Böylece Frank'ların Merovenj Hanedanı zayıfladı ve yıprandı; ve dolayısıyla bu çatışma Merovenj'lerin Frank Devletini olumsuz etkiledi. Sonunda Merovenj kralları Saraylarında *Majordomus'lar*, yani *Saraynazırları* etkin söz sahibi olmağa başladılar. Hatta Austrasia'yı da krallığı içine alan Neustria kralı Chlothar II, Saraynazırlığı görevinin veraset yolu ile intikalini kabul etti ve böylece gerçek iktidar Saraynazırlığı yapan soylu sülalelerin eline kaydı (sayfa 382-383). Bu devirde Saraynazırları Pépin de Laden ve Pépin de Heristal Frank Devletinin sarsılmasını önlediler ve zaman zaman kısmî krallıkları birleştirmeğe gayret sarfettiler; aynı zamanda kendi durumlarını da kuvvetlendirdiler. Bu nedenle acız Merovenj kralları Saraylarında ilgisiz hüküm sürerken, kudretli Saraynazırları idaresinde Austrasia, Neustria ile Burgnudia Avrupa'nın en istikrarlı üç siyasi birimini teşkil ediyordu.

Yine bütün Frank Devletinin Saraynazırı olan Charles (Karl) Martel (sayfa 384), 741 yılında ölünce ülkenin Saraynazırlığı iki kısma ayrılmıştı. Büyük oğlu Carloman Austrasia, Alemannia ve Thüringen'in küçük oğlu «*Küçük*» *lakaplı Pépin* ise Neustria, Burgundia ve Provence'in Saraynazırı oldu. Kralları Merovenj Hanedanından Childerich III idi. Carloman Saraynazırlığını bırakıp rahip olarak Manastıra çekilince Küçük Pépin Saraynazırı olarak tüm idareyi eline aldı ve ülkeyi birleştirdi, ve sonra Childerich III'ü 751'de tahtından indirdi ve kendisini Frank'ların kralı seçtirdi (sayfa 384).

Küçük Pépin ünlü Karolenj Hanedanının kurucusudur; Böylece diğer krallıklar gibi *Burgundia da Karolenj Hanedanının* eline geçti.

Küçük Pépin 768 yılında, ölmeden önce, tüm ülkesini iki oğlu arasında böldü (sayfa 384). Oğullarından biri olan Carloman Akitanya'-

nın bir kısmını, Burgundia'yı Alsas ve Alemannia'yı, ve ağabeyi *Büyük Karl I* (Şarlman) ise Akitanya'nın geri kalan kısmı ile Neustria ve Austrasia'yı aldı. Carloman ölünce bütün Frank Devleti Karolenj hanedanından İmparator Büyük Karl I (Şarlman)'m eline geçti. Böylece Burgundia Büyük Karl I'ın İmparatorluğu topraklarından bir parçası oldu (sayfa 385).

İmparator Büyük Karl I (Şarlman) 814'de Aachen'de (sayfa 386) ölünce çok geniş olan ülkesi oğlu İmparator *Dindar Ludwig I*'e kaldı (sayfa 388) ve Burgundia da Dindar Ludwig I'in ülkesinin bir parçası oldu. Dindar Ludwig I 840 tarihinde ölünce Büyük Frank İmparatorluğu üç oğlu arasında *843 Verdun Antlaşması* ile üç büyük, bağımsız Devlete bölündü. Bu bölünmede *Burgundia Batı* ve *Doğu* kısmı olmak üzere iki kısma ayrıldı. Nispeten küçük olan Batı kısmı Dindar Ludwig I'in küçük oğlu *Kel Karl II*'ye düştü (sayfa 389-390) ve bu kısım *Batı-Francia* içinde kaldı. İşte yalnız bu kısım bundan böyle *Regnum Burgundia* yani *Burgundia Devleti* veya Burgundia veya Fransızca Bourgogne ve Türkçe Burgonya adını taşımağa devam etti. Böylece Burgundia Batı Frank Devletini oluşturan ülkelerden birisi oldu. Bu bölgeye *Frank Bourgogne*'u de denir. Biz aşağıda Burgonya yerine Burgundia veya Fransızca Bourgogne adlarını de kullanacağız.

Bu Burgundia topraklarındaki kentler Romalılar devrinden kalma eserlerle doludur. Özellikle bir süre Romalıların Galya Valilerinin oturdukları Autun kenti Roma devrinden kalma eski eserler bakımından çok zengindir. Vaka 406 yılında Vandallar, 414'de Burgond'lar, 451'de Hun-Türkleri, 531'de Franklar, 739'da Araplar ve 835'de Normanlar kente girmişler ve tahrip etmişlersede Roma eserleri ayakta kalmıştır. İşte bu *Autun* kenti kontu *Richard le Justicier* bölgeyi eline geçirdi ve IX yüzyılın sonuna doğru daha ilerde anlatılacak olan *Bourgogne Dükalığını* kurdu ve Autun kenti onarılmağa başladı.

Daha büyük olan Burgundia'nın doğu-kısmı İmparator Dindar Ludwig I'in büyük oğlu Lothar I'e düşmüştü. Bu Lothar I Krallığı (sayfa 389) Büyük Frank Ülkesinin Orta kısmını teşkil ediyordu. İçinde Austrasia'nm büyük kısmını Provence, İtalya ve Burgundia'nın sözü edilen bu doğu kısmı bulunuyordu .Bu son bölgeye ise *Roma Burgonya'sı (Roma Burgundiası)* da denir. İmparator Lothar I'in üç oğlu vardı. Kendisi ölünce tüm ülkesi, oğullarının esasen kral oldukları bölgelere, o halde üç bölgeye bölündü.

Burgundia'nın bu Doğu-Kısmında yani Roma Burgundiası'nda da iki yeni Devlet ve Kuvvet merkezi oluştu.

1 — İmparator Lothar I 855'de ölünce tüm ülkesinin bölünmesinde *Provence Kralı* olan küçük oğlu *Karl'a Provence* ile beraber komşu ülke *Vienne-Lyon Dükalığı* düştü; ve kral Karl'm bu ülkesinin adı *Regnum Provinciae* yani Provence Devletiydi. Modern literatürde bu bölgeye Aşağı Burgundia denilmektedir. İşte bu ülkede birinci devletsel Kuvvet Merkezi oluştu. Bu ülke, İmparator Lothar I'in küçük oğlu kral Karl 863'de ölünce bu yöredeki Karolenj hanedanı son buldu ise de kral Karl'dan sonra ülkesi bir süre değişmedi. Ancak 879'da Vienne kontu *Boso*'nun (Boso de Vienne) bu bölgeye kral seçilince hükümranlık Korolenj Hanedanından olmayan bir aileye geçti. Kral Boso ölen kral Karl'ın ülkesini yeniledi ve genişletti. Böylece Boso büyüyen *Regnum Provenciae*'nin kralı olmuştu. Boso Frankların tüm Burgundia'sını almak istemişse de başaramamıştı.

Kral Boso'nun oğlu *Kör Ludwig III,* Karolenj Hanedanının kız tarafından gelir. Çünkü babası, Boso, İmparator Lothar I'in büyük oğlu olan, İtalya kralı ve daha sonra Alman İmparatoru olan Ludwig II'nin kızı İrmingard ile evliydi. O halde Kör Ludwig III, 855'de İmparator olan Frankların kralı Ludwig II (855-875)'nin torunu idi. Kör Ludwig III babası kral Boso ölünce Provence diğer deyimle Aşağı Burgundia kralı oldu. Kral Kör Ludwig III daha sonra 901 yılında İmparator oldu. İtalya kralı olan *Berengar I*'e karşı Langobard soylularının yardım istemeleri üzerine yardıma giden Ludwig III, Berengar I ile yaptığı savaşta esir düştü ve *Berengar I* tarafından 905'de Verona'da kör edildi. Fakat kör edilen Ludwig III Provence, yani Aşağı Bourgogne krallığına devam etti. İtalya kralı Berengar I ise Karolenj Hanedanından İmparator Ludwig I (sayfa 388)'in torunuydu. Çünkü İmparator Dindar Ludwig I'in Gisela adındaki kızı *Friaul konto Eberhard* ile evli idi. Babası ölünce Berengar I Friaul konto olmuştu. Daha sonra Berengar I 888 yılında İtalya kralı olmuş ve 915'de de Papa Johann X onu İmparator yapmıştı. Berengar I 923'de ise yukarı Bourgogne (Burgundia) kralı *Rudolf II* tarafından yenilmiş ve 924'de öldürülmüştü. Yukarı Bourgogne (Burgundia) Welf'lerden Rudolfing'ler Hanedanı idaresindeydi.

2 — İkinci devletsel Kuvvet Merkezi ise *Jura* bölgesinde oluştu. Orada Karolenj ailesinden olmayan, *Welf asıllı kont Rudulf I* kendisini kral seçtirdi. Rudulf I kendi krallığının da bağlı olduğu Lothringen (Loren) Dükalığımn tümünü ele geçirmek istedi ise buna *Kral Arnulf* mani oldu. Kral Arnulf Doğu Frank Devleti kralı Karolenj Hanedanından Karlmann'ın nikahsız oğlu ve dolayısıyla İmparator Germen Ludwig II'nin (sayfa 389) torunuydu. Babası, Arnulf'a 876 yılında *Karintia kontluğunu* vermiş, daha sonra 880'de Bavyera dükü olmuştu. Amcası

İmparator Şişman Karl III (sayfa 390) 889 yılında tahttan indirilince *Arnulf* Doğu Frank kralı ve daha sonra, 896 yılında İmparator olmuştu.

Welf asıllı *Rudolf I*'in ailesine gelince, ailede Rudolf adının çok olması nedeniyle Rudolf I sülalesine *Rudolfing*'ler Hanedanı denir.

Diğer taraftan Kral Arnulf'un mani olması neticesi *Welf Rudolf I Lorraine (Loren)*'i ele geçirememişse de Alp dağları bölgesinde özerk bir kral olarak hüküm sürmeğe devam etti. İşte burası Rudolfing'lerin «*Regnum Jurense*»si adını aldı. Buranın modern literatürdeki adı Yukarı Bourgogne'dur. Ve burada ikinci devletsel Kuvvet Merkezi oluştu.

İşte bu bölgede 10. yüzyılda *Başkenti Besançon olan Bourgogne Serbestkontluğu (Franche-Comté)* teşekkül etti.

Saksonya'lı Heinrich I/919-936), Elektörler tarafından 919 yılında Germania (Alman) krallığınca seçilmişti. Böylece Germania Devletinde Ludolfinger veya Liudolfinger Hanedanı iktidara geldi (sayfa 393). Bourgogne (Burgundia)'nın bu kısmı da Liudolfinger ailesi iktidarı altına girdi. Alman (Germania) Devleti, kral Heinrich I'in oğlu Büyük Otto I (936-973) (sayfa 393) ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu adını almıştı. Ailenin adı da zamanla Otton'lar Hanedanı oldu. Böylece konumuz olan *regnum Jurence* Otton'lar idaresine girdi ve onların nüfuz bölgesi oldu.

Rudolfing'ler ailesinin «*regnum Jurence*»*si* yani *Jurence Devleti* Otton'lar Hanedanının müsaadesiyle güneye doğru genişledi.

Bundan başka kral Boso'nun oğlu Provence kralı Kör Ludwig III varissiz ölünce, onu bölgenin çok kuvvetli ve nüfuzlu *Arles kontu Hugo,* Provence kralı olarak izledi. Fakat 926'da İtalya kralı olup bölgeden ayrılması üzerine Hugo, ülkesi Aşağı Bourgogne (Burgundia)'yı, yani *regnum Provinciae*'yı 931/932'de Yukarı Bourgogne (Burgundia) yani regnum Jurense kralı Rudolf II'ye bıraktı. Böylece Provence Krallığı Welf Rudolfing ailesi eline geçti; dolayısıyla Jurence Devleti büyüdü. Bu şekilde oluşan ve Welf Rudolfing'lerin hüküm sürdükleri bu ülke yani bu *Bourgogne (Burgundia) krallığı,* başkenti Arles (Latince Arelate)'ye izafeten 1200 yılından itibaren *regnum Arelatense* yani *Arelatense Devleti* adını aldı.

Welf Rudolfing'lerden Rudolf III'un çocuğu yoktu ve İmparator Aziz Heinrich II, Rudolf III'un yeğeni idi. Çocuğu olmayan Welf Rudolf III, yeğeni İmparator Heinrich II'yi ülkesinde kendisinin halefi olarak gösterdi. Fakat İmparator Heinrich II, dayısı Welf Rudolf III'den

önce öldü. Bunun üzerine Kutsal Roma Germen İmparatorluğunun başına Franken/Sali Hanedanı geldi. Sali Hanedanmdan (sayfa 397) *İmparator Konrad II,* ülkesi adına «regnum Arelatense'yi istedi. Welf Rudolf III 1032'de ölünce *Blois-Champagne kontu Eudes (Odo) II,* İmparator Konrad II'nin rakibi olduğundan, Konrad II'nin bu isteğine karşı çıktı. Fakat İmparator Konrad II istediğini elde etti (1033-1034). Böylece Yukarı Bourgogne Konrad II'nin idaresine girdi. Bu krallık bundan böyle Almanya ve İtalya yanında İmparatorluğun üç devletinden birisi oldu. Fakat soyluların ve kilisenin kuvveti karşısında bu ülke kralı'nın etkisi azdı. Esasen bölge Almanya ile Fransa nüfuz bölgesiydi. Ancak bundan böyle bu bölgede Alman nüfuzu azalmağa ve buna karşı Fransız nüfuz ve etkisi büyümeğe başladı. 1138 yılında Alman İmparatorluğu başına gelen Staufen'ler bu bölgede hükümranlıklarını güçlendirme deneyinde de bulundular. Örneğin, Alman İmparatoru Friedrich I Barbarossa'nın (1152-1190) (sayfa 404 ve 405), Serbest kontluk Burgundia (Bourgogne serbest kontluğu)'nun varisi Beatrix ile evlenmesi sonucu bu Bourgogne (Bourgundia)'nın bir kısmı İmparator Friedrich I'in eline geçti. Beatrix Bourgogne kontu Rainald III'un tek çocuğuydu.

İlk Haçlı Seferini kilise ile Fransız soyluları başlatmıştı (sayfa 398) ve bütün Haçlı seferlerinde Fransa saraylarının büyük rolü oldu. Haçlı Seferlerinde ve daha sonra Fransa Sarayının aktivitesi büyüdü. Bunun neticesi bu bölgede de Alman etkisi karşısında Fransız nüfuzu gerçekten büyümeği başardı. Nitekim *Anjou kontu Charles* 1245'de Provence'ı işgal etti. Anjon kontu Charles Fransa kralı Louis VIII'in (m. 37) oğlu ve yine Fransa kralı Aziz Louis IX'un (m. 38) kardeşiydi. Önce Anjou kontu olan *Charles,* daha sonra, 1246'da *Provence* kontu oldu. Papalık ile arası iyidi. Papa'nın desteğiyle Staufer'lerin hükümranlığı altında bulunan *Sicilya*'nın 1263'de *kralı* olmuş ve *Napoli*'yi başkent yapmıştı. Charles Sicilya'yı Staufer Hanedanına karşı müdafaa etmiş ve hatta son Staufer olan Schwaben dükü *Konradin*'i 1268'de Napoli'de idam ettirmişti. Konradin, uhtesinde Sicilya Krallığı da bulunan Alman İmparatoru Friedrich II'nin (sayfa 408) torunu ve Alman İmparatoru Konrad IV'un oğlu idi. Konradin'in idam edilmesi ile Staufer ailesi nesli tükenmiş oldu.

Diğer taraftan Provence kontu ve Sicilya kralı olan *Anjou kontu Charles* ağabeyi Fransa kralı Aziz Louis IX'un hazırladığı *8'inci Haçlı* Seferini (m. 39) Tunus üzerine yöneltmeği başarmış ve bizzat kendisi de Tunus'a yapılan Haçlı Seferine katılmıştı.

Anjou kontu Charles'in Provence kontu olması, dolayısıyla Proven-

ce'in Charles tarafından 1245'de işgal edilmesi ile *regnum Arelatense* artık Fransa idaresine geçmiş bulunuyordu.

Staufer hanedanı son bulduktan sonra *Lüksemurg'lu İmparator Karl IV* (347-1378) 1374'de bu Burgundia'nın tacını 1347'de Arles kentinde giymiş ve böylece bu bölge tekrar Alman hakimiyeti altına girmiş ise de İmparator Karl IV Fransızlar lehine bir çok haklarından vazgeçmişti. Özellikle İmparator Karl IV, Anjou kontu Charles'in 1245'de işgal ettiği *Dauphiné* bölgesinde *Alman Devleti Vikariat*'ını, yani Alman devlet idaresi yüksek memurluklarını ve özellikle yüksek dinsel mevki ve temsilciliklerini 1377 yılında Fransa'ya bırakmıştı.

İmparator Lüksemburg'lu *Karl IV* Bohemya kralı Johann'ın oğluydu. Karl IV Kutsal Roma-Germen İmparatoru olmadan önce oturduğu *Prag* kentini İmparator olunca İmparatorluk Merkezi yaptı ve devrinde Prag bir kültür (Üniversite ve ünlü Karl köprüsü) ve ticaret merkezi oldu.

Esas konumuz olan *regnum Arelatense*'ye yani Yukarı Bourgogne (Burgundia) Krallığına gelince, Anjou kontu Charles'in Provence'i 1245'de işgal etmesiyle burası, Alman teşebbüs ve müdahalelerine rağmen, artık genel bir Fransız hakimiyeti içine girmişti. Sonunda Ortaçağ'ın sonlarında bütün Yukarı Bourgogne topraklarında Fransız etkisi giderek büyümüş ve Fransız idaresi yerleşmişti; ve Alman İmparatorluğu idaresinde ise yalnız *Savoie (Savoyen)* ve küçücük *Bourgogne (Burgundia) Serbest kontluğu* ile İsviçre'nin batı kısmı kalmıştı. Ancak regnum Arelatense, yani Yukarı Bourgogne krallığı, bir taraftan Fransa, Almanya, Loren ve diğer tarafta İtalya olmak üzere bunların aralarında bir bağlantı ve geçiş ülkesi olarak çok önemli rol oynamağa devam etmişti. Önceleri Roma İmparatorluğunda ise bu bölge *Gallia Narbonnensis* toprakları içinde ve yanında önemli rol oynamıştı. *Arles (Arelate)* kenti Romalıların Galyası'nm idari ve ticari merkeziydi. Bu bölge İtalya'ya, dolayısıyla Roma'ya yakın oluşu nedeniyle bütünü ile Roma uygarlığından çok yüksek payını almış, buralarda kentler teşekkül etmişti. Özellikle bu bölgede hangi kente gidilirse, çok sonra gelişen roman kültürü yanında eski Roma uygarlığının eserlerine rastlanır. Regnum Arelatense'nin yani Yukarı Bourgogne (Burgundia) Devletinin başkenti olan *Arles* roman kültürü yanında eski Roma eserlerinin kalıntıları ile doludur ve bu bakımdan arkeolojik önemli bir kenttir. Roma İmparatoru *Augustus* devrinde Galya'nın önemli bir merkezi olan *Lyon* kenti ise Ortaçağ'da yine ticaret ve sergi merkezi olarak da parlak devrini yaşamıştı.

Bourgogne Dükalığı

Yukarıda sayfa 415'de değindiğimiz gibi *regnum Burgundia*'yı yani Bourgogne Devleti bölgesini *Autun kontu Richard le Justicier* (m. 40) 900 yıllarında ele geçirmiş, dük ünvanını almış ve Bourgogne Dükalığını kurmuştu. Richard, Aşağı-Burgundia kralı (sayfa 416) Boso'nun kardeşiydi; ve Karolenj hanedanından değildi. Dük Richard *Frank Bourgogne*'u da denilen bu Bourgogne bölgesinin İskandinav akınlarına karşı korudu, ve 921'de (m. 40) ölünce oğlu *Raoul* (Rudolf) Bourgogne'un varisi olarak Bourgogne dükü oldu. Raoul'un kayınpederi Batı Frank Devleti, yani Fransa kralı Robert'ler sülalesinden *Robert I*'di (m. 40). Raoul kayınpederi Robert I ölünce de Batı Frank Devleti, yani *Fransa kralı* oldu (m. 40). *Raoul* (923-936) yılları arasında Fransa kralı olarak hüküm sürmüştü (m. 40). Kral Raoul'un varisi olmadığından bu sülalenin akrabası olan Giselbert 956'da ve daha sonra bunun damadı olan Otto, Bourgogne dükü olarak egemen oldular. *Dük Otto, Hugues Capet (Kapet)* (987-996)'in kardeşiydi (m. 41).

Bourgogne'da Robert'ler/Kapet'ler sülalesinin bu birinci yan kolunun 1002'de nesli tükendi. Fransa kralı Hugues Kapet'in oğlu *Sofu Robert II* (996-1031) (m. 42) babası ölünce Fransa kralı seçildi. Sofu Robert II uzun bir mücadeleden sonra Bourgogne Dükalığım işgal etti (1002-1016). Böylece Bourgogne Dükalığının idaresi *Kapet Hanedanının ikinci yan kolunun eline geçti;* ve Fransa kralı Sofu Robert II ise 1017 yılında Bourgogne Dükalığını oğlu *Henri I*'e (1034-1060) bıraktı (m. 43).

Diğer taraftan Fransa'da krallar henüz veraset yolu ile kral olamıyorlardı. Kral ya senyörler tarafından seçiliyor veya kral olan kişi, örneğin, oğlunu kral seçiyor, ve bu da senyörler tarafından tanınıyordu. Robert'ler/Kapet'ler Hanedanından üçüncüsü olarak Fransa kralı olan Henri I'in kral oluşuna kardeşi Robert, Blois-Champagne kontu Eudes II (Odo II)'nun tahrik ve teşvikiyle, itiraz etti. Bu nedenle Henri I ülkesinin senyörleri, özellikle Blois-Champagne kontu Eudes II ile ağır bir çatışmaya girdi. Henri I'in bu mücadelesinde kendisini *Normandiya kontu Şeytan Robert I* destekledi; ve bu şekilde Henri I tacını güçlükle korudu ve kardeşi Robert'i Bourgogne'a sürdü. Böylece Henri I ve kardeşinin Bourgogne Dükalığı başına geçmesi ile Bourgogne Kapet sülalesinin ikinci kolunun idaresine girdi.

Bourgogne Dükalığı Kapet hanedanının birinci ve ikinci yan kolları IX. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar kendi halinde özerk idiler. Bourgogne düklerinin bu özerkliği Robertler/Kopetler Hanedanının Fransa kralı Philippe II Auguste (1180-1223) (m. 44), yine Robertler/Kapatler Hanedanının yan kolundan olan Bourgogne dükü Hugues III'ü (1162-

1192)'de yendi ve özerkliği kısıtlandı ve Bourgogne Dükalığı Fransa krallığına daha sıkı bağlı kaldı.

Diğer taraftan Fransa kralları da Haçlı Seferleri ile meşguldüler ve zaman zaman İngiliz kralları ile çatışma halinde bulunuyorlardı (m. 45). Daha sonra Fransa ile İngiltere arasında 100 (yüz) yıl savaşı başlamıştı (m. 46). Bütün bunlara rağmen Bourgogne Dükalığı yine de Kapet sülalesinin ikinci kolu idaresinde kaldı.

Fransa kralı *Güzel Charles IV* (1322-1328)'un 1328'deki ölümü ile Kapet Hanedanının ana kolu söndü (m. 47). Bunun üzerine boşalan Fransa krallığı için *Valois* ailesi ile İngiltere kral ailesi karşı karşıya geldi; ve sonunda 1328 yılında Valois Hanedanından Philipp VI Fransa kralı seçildi. Böylece *Valois'li Philipp VI* ile, Fransa krallığı Valois Hanedanının eline geçti. Valoisli Philipp VI, son Kapet Fransa kralı Güzel Charles IV'ün amcasının oğludur; ve dolayısıyla Kapet (Capet)'-ler sülalesinden gelmektedir. Ancak Bourgogne Dükalığı yine de Kapetlerin ikinci kolunun idaresinde kaldı ve bu durum 1361 yılına kadar devam etti. Sonunda Bourgogne Kapet'lerinin son dükü olan dük *Philipp I* varis bırakmadan 1361'de ölünce Bourgogne'daki Kapet sülalesinin ikinci kolu da son buldu; ve Bourgogne Dükalığı Fransa kralı *Jean II*'ye (350-1364) geçti (m. 48). Müsrif ve beceriksiz olan kral Jean II'nin annesi Bourgogne prensesi Jeanne idi. Fransa kralı Jean II, 1363 de en genç oğlu *(Yiğit) (Cesur) Philipp*'i Bourgogne dükası yaptı. Bu şekilde Bourgogne dükalığında Kapet sülalesinin üçüncü kolu egemen oldu.

Bourgogne Dükalığının ülkesi IX.-XII. yüzyılları arası hırıstiyanlık bakımından önemli bir bölge olmuştu. Zira batı hırıstiyan aleminin rahiplerinin en büyük eğitimci örgütü olan Benediktinler tarikatının bir merkezi durumuna gelmiş ve Bourgogne'da ünlü Benediktinler Manastırları oluşmuştu.

Robert'ler/Kapet'lerin birinci ve ikinci kolları devrinde Dükalığm toprakları küçülmüştü. Buna karşı geri kalan toprakları ile, daha sonra kazanılıp eklenen bölgelerde Bourgogne dükaları disiplinli, düzenli ve sıkı bir idareye sahip, yeni şekillendirilmiş bir Devlet kurdular. Bu Devletin Başkenti 1016 yılından itibaren *Dijon* oldu. Bundan başka XIII. yüzyılda Bourgogne Dükalığı ekonomik ve ticari bakımdan da iyice kalkınmış ve ülkede dokumacılık ve şarapcılık gelişmişti. İşte Robert'ler/Kapet'lerin birinci ve ikinci yan kollarının bu disiplinli ve ekonomisi kuvvetli Devleti, Bourgogne Dükalığını XIII.-XV. yüzyıllarda Avrupa'da en önemli bir Devlet durumuna getiren Kapet'ler ailesinin

üçüncü yan kolu olan, *Valois sülalesi* düklerinin yükselmelerine, onların ünlü ve tarihsel kişilik kazanmalarına zemin hazırlamış ve parlak bir devrin temelini atmış oldu.

Yukarıda değindiğimiz gibi Bourgogne Dükalığının yeni dükü Yiğit Philipp II olmuştu. Yiğit Philipp II'nin annesi Lüksemburg prensesi (Judith) Bonne idi. Fransa kralı Jean II ile Lüksemburg'lu Bonne'un dördüncü oğlu olan Philipp «*Yiğit*» lakabını 1356'daki *Poitiers* savaşında (m. 49) kazanmıştı. Bu savaşta Fransızlar İngilizlere yenilmiş ve Fransa kralı Jean II oğlu Philipp ile birlikte esir düşmüş, İngiltere'ye götürülmüş ve 1360'da serbest bırakılmışlardı. Babası Jean II (m. 50) esaretten döndükten sonra 1363'de en küçük oğlu Philipp'i Bourgogne dükü yapmış ve Fransa'yı idare eden ağabeyi Alim Charles V (1364-1380) de 1364'de onun bu düklüğünü onaylamıştı Yiğit Philipp II (1363/64-1404) yılları arasında Bourgogne düklüğü yapmıştı. Yiğit Philipp II aynı zamanda Bourgogne, Rethel, Nevers (1384-1404) ve Charolain (1390-1404) kontuydu. Yiğit Philipp II 1369'da *Flandre-Male* kontu *Ludwig (Lodewijk) II (Louis de Male)*'nin kızı ve varisi Margarete ile evlendi. Kayınpederi ölünce miras yolu ile Flandre, Artois, Mecheln, Anvers, Rethel, Nevers kontluklarını ve 1384'de Bourgogne Serbest kontluğunu *(Franche-Comté)*'yi elde etti; ve kurnazca düzenlenen bir nikâh yolu ile Bourgogne sülalesinin *Felemenk*'e (Hollanda'ya) el atması sağlandı. Yiğit Philipp II 1390'da satın alma yolu ile de *Charolais kontluğunu* elde etti. Fransa kralı *Çılgın Charles VI* (1380-1422) (m. 51) Bourgogne dükü Yiğit Philipp II'nin yeğeni idi. Çılgın Charles VI ruh hastası olduğundan 1382 ve 1392 yıllarında, Fransa'nın idaresi dük Yiğit Philipp II'nin, elinde idi ve o Fransa'nın en nüfuzlu kişisi oldu. Fakat Yiğit Philipp II'nin, Çılgın Charles VI'nin kardeşi olan *Orléan dükü Louis* ile, ruh hastası Çılgın Charles VI'nin sarayında çok nüfuzlu ve Devlet idaresine sahip olma yüzünden arası açıktı.

Bourgogne'da dinamik ve parlak bir devre yaratan genç Bourgogne sülalesinin kurucusu *Yiğit Philipp II,* 1404'de Brabant'ın Hal kasabasında öldü. 40 yıl süre ile Bourgogne dükalığı yapan ve Fransa krallık Sarayı tarafından maddi ve askeri yardım gören Yiğit Philipp II gayet becerikli bir politika ile Brabant ve Limberg dükalıklarını ailesine bağlamış, ülkesinin topraklarını genişletmiş ve böylece Fransa ile Alman İmparatorluğu arasında bulunan kudretli bir devletin temellerini atmıştı. Diğer taraftan Yiğit Philipp II, kızı Margarete'i Hainaut eyaletiyle Hollanda tahtının varisi olan Bavyera kralı Wilhelm'e verdi ve oğlu *Korkusuz Jean*'i Wilhelm'in kızkardeşi Margareta ile evlendirdi (1385). Daha sonra kızı Catherine'i Avusturya kralı Leopold IV'e ve öteki kızı Marie'yi Savoie kontu Amedeo III'e verdi (1393), ve

böylece Avrupa'nın önemli Hanedanları ile de doğrudan doğruya akrabalık kurmuştu.

Yiğit Philipp II 1404'de ölünce yerine oğlu Korkusuz Jean Bourgogne dükü oldu (m. 52). Korkusuz Jean 1371'de Dijon'da doğmuştur. Annesi Louis II (de Male)'ın kızı Marquerite'dir. Korkusuz Jean'a Fransızlar *Jean sans Peur* Almanlar *Johann ohne Furcht* ve Flamanlar ise *Jan Zonder vrees* derler. Jean 25 yaşında iken Niğbolu savaşında Haçlı Ordusunun başındakilerdendi. Sultan Yıldırım Bayezit'in 1396'da Niğbolu meydan savaşında perişan ettiği büyük Haçlı Ordusunun bir çok soyluları gibi Jean da Türklere esir düşmüş ve sonra fidye karşılığında serbest bırakılmıştı (m. 53). Jean, Korkusuz lakabını bu savaşta almıştı. Korkusuz Jean 1404'de Bourgogne dükü olduktan sonra, ruh hastası Fransa kralı Çılgın Charles VI'nın sarayında çok nüfuzlu oluşu ve Fransa Devleti idaresine sahip olma amaçları yüzünden babası Yiğit Philipp II gibi Orléans dükü Louis I ile arası açıktı. Sonunda Korkusuz Jean, Fransa kralı Çılgın Charles VI'nın kardeşi olan Orléans dükü Louis I'i 1407'de öldürttü; ve 1408-1410 yıllarında Fransa krallık meclisini yönetti. Fakat Dauphin (Veliaht) Charles (daha sonra Fransa kralı olan *Charles VII Muzaffer)* ile araları açılmış olduğundan Veliaht'ın adamları olan *Armagnac*'lar tarafından 1419'da *Montereau'da Yonne* köprüsü üzerinde Veliaht ile buluşmada öldürüldü.

Korkusuz Jean, Bourgogne'da dinamik ve parlak bir devre yaratan genç Bourgogne sülalesinin ikinci düküdür. İnsafsızdı. İhtirasla dolu yaşamı renkli geçmişti. Fransa'nın ruh hastası kralının kardeşi Louis'yi öldürttükten sonra Fransa Sarayına egemen olmuştu. Hemen hemen vaktini Fransa'da geçirmesine rağmen, onunla Bourgogne ailesinin Felemenk'teki etki ve nüfuzu çok kuvvetlenmişti.

Korkusuz Jean'ın öldürülmesi üzerine oğlu İyi Philipp III (m. 54) Bourgogne dükü oldu. Dijon'da 1396'da doğan İyi Philipp III, Korkusuz Jean ile Bavyera prensesi Margareta'nın büyük oğlu idi. İyi Philipp III Bourgogne'da parlak bir devre yaratan genç Bourgogne sülalesinin üçüncü düküdür. İyi Philipp 1419'da ilk kez Fransa kralı Charles VI'nin kızı Michelle ile evlendi. Karısı Somme şehirleri ile *Picardie* arazisinin büyük bir kısmını çeyiz olarak getirdi. 1422'de eşi ölünce İyi Philipp 1424'de Artois prensesi Bonne ile evlendi. Daha sonra 1429'da *Portekiz prensesi İsabella* ile evlendi. Bu evlenmede 1430'da *Altın Vlies (Altın Post)* nişanı Vakfını kurdu (m. 54). Fransız Sarayı ile arası açık olan İyi Philipp İngilizlerin Redford dükü ile, dolayısıyla İngilizlerle Fransız Sarayına karşı ittifak içine girdi (m. 55). Redford dükü Bourgogne dükünün kız kardeşi Anne ile evliydi. İyi Philipp III Fransa Sa-

rayı ile yaptığı mücadelede İngiltere'nin genç kralı Henry VI'yi 1421'de Fransa kralı olarak tanıdı. Avrupa'da devrinin en parlak Hükümdarı olan *İyi Philipp III* Boulogne kontluğunu istilâ etti. 1428'de Namur'u satın aldı. 1430'da teyzesinin oğlundan veraset yolu ile Brabant ve Limburg'u elde etti ve 1435'de ise Hainaut, Holland ve Seeland'ı kuvvet yolu ile aldı. Böylece *Alman Felemenki*'nin büyük bir kısmını eline geçirmiş oluyordu. Çarpıştığı Fransa kralı Charles VII ile 1435'de *Arras Barış Antlaşmasını* yapmış, özerkliğini korumuş ve Mâcon, Auxerre ile Picardie'nin bir kısmını elde etmiş ve nihayet 1443'de ise Alman Lüksemburg'unu ele geçirmişti. Bu şekilde Bougogne Dükalığı en yüksek kudretine erişmiş oluyordu. Bazı ayaklanmaları başarı ile bastıran İyi Philipp bir çok piskoposlukları ve dükalıkları himayesi altına da alınca, gerçekten bir Bourgogne İmparatorluğu kurdu. Fakat bu Devlet halefi olan ünlü oğlu Yiğit Charles'in 1477'de ölmesi ile son buldu.

İyi Philipp kendini beğenmiş ve müsrif olmasına rağmen kültürü, sanatı destekledi. 1422'de *Dole Üniversitesini* kurdu. Jan van Eyck ve R. van der Weyden gibi ünlü ressamları korudu. İyi Philipp Toison d'Or tarikatının da kurucusudur (1429). İyi Philipp gösteriş meraklısı idi. Fakat disiplinli nizam ve düzeni severdi. 1428'de kurduğu Brabant Yüksek mahkemesi yanında iyi işleyen adalet mekanizması ve diğer kurumlar vardı. Kuvvetli topçu birlikleri ile destekleyen otuz iki nizami bölüğünü kapsayan düzenli ve kuvvetli ve soyluların da desteğini gören bir orduya sahipti. İyi Philipp'in Sarayı Ortaçağın son devirleri soylularının yükselmiş kültür merkezi, dolayısıyla Bourgogne ülkesi batı kültürünün merkezi olmuştu. İyi Philipp'in şövalyeliğe olan aşırı tutkusunun etkisi sonucu Bourgogne şövalyeleri son Ortaçağ devrinin gösterişli, cesur ve becerikli şövalyeleri idi; ve Bourgogne ülkesi ise bu alanda en mutena bir école teşkil ediyordu (m. 56). İyi Philipp'e Hükümdarlığı sırasında Nicolas Rolin ile Croy gibi şansölyeler hizmet etti.

İyi Philipp'in babası Korkusuz Jean Fransa krallığı veliahtı Charles'in adamları tarafından 1419'da öldürülmesi üzerine İyi Philipp Fransa kralına olan bağlılık yeminini kaldırmış, kendisini «*Tanrı'nın yardımı ile Dük*», «*Büyük Batı Dükü*» olarak ilân etmişti. Bu yüzden Fransa Sarayı ile arası açıktı. Fena olan bu ilişkiler gittikçe kötüleşti. Fransa kralı Muzaffer Charles VII (m. 57), oğlu veliaht Louis ile çatışma halinde olduğundan, Louis, Bourgogne dükü İyi Philipp'e sığındı (m. 58). Fakat İyi Philipp yine de Charles VII ile temaslarını yitirmedi. Hatta kral *Muzaffer Charles VII*'in verdiği ünlü *Sülün Ziyafetine* katılmayı kabul etti. İyi Philipp'de zamanla aleyhine gelişen bir karakter değişikliği oldu; ve oğlu ve halefi Charolais kontu Yiğit Char-

les ile 1463'de arası açıldı ve sonunda İyi Philipp Bourgogne Hükümranlığını 1465'de oğlu Yiğit Charles'e bıraktı.

46-47 yıl hükümran olan ve *Büyük Ponant Dükü* ünvanı da bulunan Bourgogne dükü *İyi Philipp* 1467'de Bruge (Brügge)'de öldü.

Fatih Sultan Mehmet'in 1453'de İstanbul'u alışı, Doğu Roma dolayısıyla Bizans İmparatorluğunun ortadan kaldırılması ve böylece yeniçağın başlaması İyi Philipp devrine rastlar.

Yiğit Charles (Fransızca Charles le Téméraire, Almanca Karl der Kühne)

Bourgogne dükü Charles (1467-1477) önce Charolais kontu idi. Babası İyi Philipp, annesi Portekiz prensesi İsabella'dır. 10 Kasım 1932'de Dijon'da doğdu; 5 Ocak 1477'de Nancy'de savaşta öldü. *Yiğit Charles* Bourgogne'da parlak bir devre yaratan genç Bourgogne sülalesinin dördüncüsüdür; ve onların içinde en kudretli ve en ünlü olanıdır. Fakat erkek varisi olmadığı için ölümü ile de o parlak Bourgogne Devleti çökmüştür. Charolais kontu olarak Flaman'ların ayaklanmasını 1452-1453 tarihlerinde kanlı bir şekilde bastırdı. Babası İyi Philipp ölmeden önce, 1465 yılında Bourgogne dükalığının idaresini bilfiil ona devretmişti.

Yiğit Charles büyük ve tam özerk bir Bourgogne Devletini kurma emelini taşıyordu. Fakat ülkesinin bir tarafında kuvvetli bir Fransız krallığı, diğer tarafında ise Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu bulunuyordu. Bourgogne Dükalığı bu Devletler arasında sıkışıp kalmış bir ülkeydi. Yiğit Charles, hayal ettiği büyük Bourgogne ülkesini, bu iki Devletin sırtından, özellikle Fransa'dan alacağı topraklarla gerçekleştirmek amacında idi. Yiğit Charles tüm hükümranlığı süresince genellikle Fransa düşmanlığını sürdürdü ve Fransa kralı *Louis XI*'e (1461-1483) karşı senyörlerin oluşturduğu *Lique du bien public* (m. 59) kuruluşuna girdi (1465) ve onu korudu. Yiğit Charles Fransa kralı Louis XI'i 16 Temmuz 1465'de Monthéry'de yendi. Paris'i kuşattı; ve *Conflans Barış Antlaşmasında* Boulogne, Guines ve Ponthieu Kontluklarını elde etti. Babası 1467'de ölünce hukuken de Bourgogne dükü oldu ve dük ünvanım aldı. Yiğit Charles Fransa kralı Louis XI'i 10 Ekim 1468'de *Péronne'da* tutuklamış, baskı yaparak onu Bourgogne üzerindeki emel ve isteklerinden vaz geçirtmişti, ve kral Louis XI ancak şahsiyetini düşüren şartlar altında ağır tavizler vererek serbest olabilmişti.

Yiğit Charles'in Fransa kralı Louis XI ile savaşı kısa ateş-keslerle devam etti. 8'inci yüzyıldan beri Başpiskoposluk idaresinin egemen olduğu *Liège* (Flamanca Lurik) kentinin halkı, Başpiskoposluk ruhani

prensliğinin idaresine karşı zaman zaman isyan etmekte idi. Yiğit Charles yine ayaklanan Liège'i basıtırmak ve dolayısıyla Başpiskoposluk ruhani prensliğini de kendisine bağlamak için Liège üzerine yürüdü ve isyancı Liége'i tahrip etti ve babası İyi Philipp'in kazandığı topraklara (sayfa 424) 1473'de Gelden ile Zutphen bölgelerini de ekledi. Yiğit Charles 1473'de Loren (Lorraine)'i işgal etti. Zira Loren, ülkesinin güney ve kuzey kısmını birleştirecekti. Yiğit Charles'in Bourgogne Dükalığını büyük devlet yapma, ihtirası ve isteği 1473'de Loren'ı alınca daha da arttı. Diğer taraftan İmparator Friedrich III'den (1452-1490) kral ünvanını almak teşebbüsünde bulundu ise de başarı elde edemedi (1473). Daha sonra Yiğit Charles Alman *Neuss* kentini 1474-1475 yıllarında kuşattı. Amansız düşmanı Fransa kralı Louis XI de Yiğit Charles'a karşı önlemler alıyor, boş durmuyordu. Fransa kralı Louis XI, Yiğit Charles'in düşmanları, özellikle İsviçre Kantonları, ile anlaşmayı ve onları kazanmayı bildi; ve hatta Louis XI, Yiğit Charles'in Alman Neuss şehrini kuşatmasında ısrar edince, İmparator Friedrich III ile ona karşı bir ittifak Antlaşması bile yapmıştı. Yiğit Charles 1475'de İsviçre konfederasyonu üzerine yürüdü; ve böylece *İsviçre-Bourgogne* savaşları başladı. Fakat Yiğit Charles 1/2 Mart 1475'de *Neuchâtel* gölünün güneybatı kenarındaki *Grandson*'da ve 22 Haziran 1475'de Neuchâtel gölünün doğusundaki küçük Murten (Morat) gölü kenarında *Murten (Morat)* da İsviçrelilerin *uzun mızraklı* piyadeleri karşısında ağır yenilgiye uğradı.

Daha sonra kuvvetlenen Fransa kralı Louis XI tarafından 1475'de kıstırıldı ve dokuz yıllık bir mütareke imzalamak zorunda kaldı. Bu mütarekeye güvenerek Yiğit Charles *Loren*'e saldırdı ve Loren dükü *René* ile *Nancy* yakınında yaptığı savaşta 5 Haziran 1477'de ordusu yenildi; ve aynı savaşta kendisi de hayatını kayıp etti.

Yiğit Charles Avrupa'da zamanının en kudretli ve parlak bir hükümdarıydı. Ülkesini büyüttü. Ülkesinin bir tarafında kral Louis XI'in kuvvetli Fransa Devleti ve diğer tarafında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu dolayısıyla haşmetli Habsburg Hanedanı vardı. İki kuvvetli Devlet arasında bulunan Yiğit Charles, ülkesini bu iki devlet sırtından daha da büyültmek istemişse de başaramamıştı.

Yiğit Charles'in ölümü üzerine yegâne varisi olan kızı Maria, Bourgogne düşesi oldu. Fakat 1477'de Fransa kralı Louis XI Bourgogne dükalığını ve kontluğunu (Franche-Comté)'yi ve ayrıca Artois'yi işgal etti. Ancak Yiğit Charles, yegâne varisi olan kızı Maria'yı Habsburg Hanedanından İmparator Friedrich III'ün oğlu *arşidük Maxmilian* ile evlendirmeği tasarladığı için Maria 1477'de Maximilian (m. 60) ile evlendi. Böylece bu evlenme sonucu Yiğit Charles'in Ülkesi Alman İm-

paratorluğu başında bulunan Habsburg'ların da mülkü olmuştu. Bundan böyle onlar Maria'nın hissesini savunmaya başladılar ve böylece Fransa kralları ile Habsburg Hanedanı, dolayısıyla Alman (Avusturya) İmparatorluğu arasında Bourgogne veraseti mücadele ve çatışmaları başladı. Örneğin İmparator olmadan çok önce Maximilian Fransa kralı Louis XI'i 1494'de *Guinegate*'deki savaşta yenmişti. Yine tarihten bilindiği gibi Bourgogne üzerine olan bu veraset sorunu *Habsburg Hanedanı* ile *Fransız Valois* ve *Bourbon* Hanedanları arasında derin bir düşmanlık yarattı; ve bu yüzden Fransa ile Kutsal Roma-Alman dolayısıyla Avusturya İmparatorluğu, bununla beraber olan İspanya krallığı arasında yıllarca bu veraset kavgaları devam etti. 1482'de Fransa kralı Louis XI ile Habsburg Hükümdarları arasında *Arras Antlaşması* yapıldı. Bu antlaşmaya göre Louis XI Bourgogne dükalığını elinde tutuyor, yani Bourgogne dükalığı Fransa'nın oluyor, buna karşı Bourgogne Serbest Kontluğu (Franche-Comté) ile Artois önce bir Avusturya prensesine veriliyor ve geriye kalan topraklar Maximilian ile Maria'nın oğlu Güzel Philipp (m. 61)'e düşüyordu. Sonraları Avusturya prensesine verilen Bourgogne Serbest kontluğu ile Artois da Güzel Philipp'e veriliyordu. O halde bütün Felemenk toprakları ile Artois ve Serbest kontluk Bourgogne Güzel Philipp'in oluyordu. Böylece eski kudretli Bourgogne Dükalığı ülkesi yıkılmış oldu ve dolayısıyla ilgili prenslerin harekete geçmesine de yol açılmış oldu.

Fransa'da henüz 13 yaşında olan veliaht 1483'de kral oldu ve *Charles VIII* ünvanını aldı (m. 62). 1492'de Arras İspanya Habsburgları tarafından ele geçirildi. Kastilya kralı Güzel Philipp 1494'den itibaren Bourgogne'u müstakil idare etti. Güzel Philipp babası İmparator Maximilian I'den (1459-1519) önce, 1506'da ölünce Bourgogne mirası Güzel Philipp'in büyük oğlu 6 yaşındaki *Karl*'a verildi. Karl henüz çocuk olduğu için bu mirası 1515 yılına kadar *dedesi Kutsal Roma-Germen İmparatoru Maximilian I* tarafından idare edildi. Dedesi ölünce kendisi idareyi ele aldı. Bu arada 1512 yılından itibaren bütün bu miras topraklarından *Burgonya mintakasi* (Burgundischer Kreis) denilen eyalet teşkil edildi; ve bu da o zamanki Almanya'nın *eski on eyaletinden* birisi oldu. Bu eyalet (veya bölge) içinde esas itibariyle bölünmemiş eski Felemenk (Hollanda, Belçika ve diğerleri) ve Bourgogne Serbest kontluğu bulunuyordu. İspanya kralı Güzel Philipp'in oğlu Karl, dedesi 1519'da ölünce İmparator oldu; ve *Karl V (Şarlken)* (1519-1556) adını aldı; ünlü bir Hükümdar oldu (m. 63) ve Bourgogne veraseti ile ilgili baba annesinin haklarını savaşlarla savundu. Böylece Habsburg'lar, Fransa'ya düşen Bourgogne dükalığı, Picardie ve Boulogne hariç, *Yiğit Charles*'in geriye kalan bütün topraklarını muhafaza ettiler. 1526'-

da yapılan *Madrid Barış Antlaşmasında* Fransa, Flandre ve Artois üzerine olan vasallık hakkından da vazgeçti. Esasen Fransa İngilizler ve İspanya ile yaptığı savaşlarda sarsılmış, zayıflamış duruma düşmüştü. Böylece Bourgogne veraset kavgaları Fransa'nın İspanya Habsburg'ları ile yaptığı 3 Nisan 1559 *Cateau-Cambresis Antlaşması* ile geçici olarak son bulmuştu. Vaktaki Fransa kuvvetlendi, ve Richelieu ve Louis XIV devirlerinde (m. 64) İspanyol veraset kavgaları içinde bu veraset kavgaları yine başladı. Neticede 1678'deki *Nimwegen* (Hollandaca *Nijmegen)* Barışı ile Hollanda savaşları sona ererken Serbest kontluk Bourgogne da Almanya tarafından Fransa'ya verilmişti (m. 65).

Bu şekilde 410 yılında başlayan (m. 66) ve zamanla karakteri değişen *Burgundia ve Bourgogne Devletleri* 1268 yıl sonra, Fransa'da küçük bir bölgeye adını bırakarak tarih sahnesinden silinip gidiyordu.

Yukarıda Burgond'lara ve Burgundia (Bourgogne) topraklarında kurulan Devletlerin tarihine genel bir görüşle değinildi. Özellikle yine o sayfalarda Bourgogne Dükalığının kudretli Düklerinin tarihsel parlak varlıklarını vurguladık. Bu Dükler büyük ünvan taşımadan veya alamadan X. ve XV. yüzyıllar arasında sarfettikleri gayretlerle Bourgogne Devletinden Avrupa'nın en parlak, zengin ve kültürü yüksek bir düzeye ulaşan bir Devlet yarattılar. Bu bakımdan Bourgogne Dükalığı ülkesinin iç yapısı üzerine örneğin, kültürel ekonomik ve mimari yönlerden kısaca bir bilgi vermek faydalı olur.

Ortaçağ'da parlak bir devrin geliştiği Bourgogne toprakları Avrupa'nın en zengin ve verimli topraklarındandır. Bu durumun ülkenin gelişmesinde de olumlu rol oynadığı inkar edilemez. Diğer taraftan Bourgogne eyaletlerinin, hükümdarlarının müşterek gelir ve yararlanmalarının neticesi, birbirine bağlanmış bölümler olmaları da bu gelişmede etkili oldu. Bu eyaletlerin herbirinin kendilerine özgü gelenek ve kurumları vardı ve bunlara saygı göstermek gerekiyordu. Hatta bazı kontluklarda akıllı «*etats généraux*»lar mevcuttu; ve Bourgogne dükleri ülkenin bütünlüğünü sağlamada güçlük çekmediler. Ülkenin ekonomik varlığı kuvvetli, ticaret alanındaki canlılığı çok yönlü ve olumlu idi. Ülkede düzenli ve kuvvetli bir ordu vardı ve düzenli orduyu soylular, milisleri ile, destekliyordu. Bourgogne'da şövalye sınıfı kuvvetli, şövalyecilik çok ilerlemişti. Şövalyelerin kendileri, ve atları devrin en etkin silahları ile donatılmıştı. Bu gösterişli şövalyeler, şövalyeliğin ve şövalve savaşının en küçük inceliklerini kavramışlar ve bu alanda en yüksek düzeye ulaşmışlardı. Bourgogne saraylarındaki yaşama şekilleri devrin en gösterişli yaşantısını aksettiriyordu.

Bourgogne'nun, Avrupa'nın mimari üslubuna da etki ve katkısı olmuştur. Bu bölgeler esasen antik Roma eserleriyle doludur.

Bilindiği gibi Almanya'da Karolenj, Otton ve Sali Hanedanları devirlerinde oluşan inşa tarzında, Romalıların yuvarlak kemer, kubbe ve filayağı destek ve sütunları kullanıldığı için bu mimari üslubuna *roman* veya *romanik mimarisi* üslubu denir. Bu roman mimarı tarzı Bourgogne bölgesine daha erken girmiş ve yayılmıştı. Bu bölgeye gotik mimari üslubu ise daha geç girmişti. Ortaçağın bu romanik sanat ve mimarisine Bourgogne ülkesinin özellikleri, yani Bourgogne école'u etkisi de, eklendi. Gerçekten de bu bölgede bu okulun etki yapıtlarına rastlanır. XI'inci yüzyılda yapılan Dijon-Saint Benique kilisesi 1139-1147 yılları arasında yapılan Cluny Manastırı ve Fontenay kilisesi o devrin eserleridir. *Madeleine de Vézelay* kilisesindeki nef de bu eserlere dahildir. Dük İyi Philipp'in Claus Sluter'e yaptırdığı aile türbesi Avrupa'da örnek tutularak bir çok ülkelerde türbeler yapıldı.

Bourgogne Düklerinin güzel sanatlara karşı da ilgileri büyüktü. Devirlerinin özellikle Flaman ve Hollanda'lı ressamlarını ve diğer sanatçılarını saraylarına çağırmışlardı. Bu Dükler Rogier van der Weyden, J. van Eyck gibi ünlü ressamları ve Claus Sluter gibi ünlü heykeltraşçıyı korudular ve minyatürcüleri desteklediler, ve bizzat kendilerinin tablo ve heykelerini yaptırdılar. Bunlardan, örneğin, Heykeltraş Claus Sluter'in Yiğit Philipp II'nin heykeli Champmoll Manastırı kapısındaki heykel, İyi Philipp III'ün Rogier van der Weyden'in yaptığı ve Madrid Palacio de Oriente'deki tablosu ve Yiğit Charles'in Rogier van der Weyden tarafından yapılan tablosu gibi eserlerdir. Yiğit Charles'in bu tablosu «Berlin Devlet Müzelerinde»dir.

Bourgogne'da *dokumacılık da büyük bir gelişme* göstermişti. Daha önceki devirlerde Felemenk dokumacılığı çok ileri durumda bulunuyordu. Bourgogne dükü İyi Philipp III (sayfa 424) Felemenk bölgesini elde ettikten sonra Felemenk dokumacılığı bütün incelikleri ile Bourgogne'a girdi ve burada çok gelişti ve ilerledi. Bu şekilde Bourgogne dükalığı idaresinde bulunan Felemenk'in dokumacı şehirleri Gand, Brüksel, Liège, Brügge, Anvers ve Amsterdam en zengin kentler oldu. Dokumacılığın ülke ekonomisine olan katkısı yanında ringa balıklarını fıçılamak usulü ortaya çıkınca ülkenin refahı daha da artı. Bu da Büyük Düklerin zenginliğinin temelini kuvvetlendirdi. Ülkenin ekonomik varlığı çok iyileşti; ve Bourgogne Dükalığımn ekonomisi parlak bir devre girdi. Dış ticaret canlılığı artı ve istikrarlı dükalık altını o devrin en kıymetli parası oldu. Fakat zamanla İngiliz dokumacılığı gelişti. Bu ise Bourgogne dokumacılığını olumsuz etkiledi; ve dolayısıyla Bourgogne dokumacılığı sarsıldı.

Bourgogne Modası ise giyim tarihinde önemli bir yer almıştır.

Fransız ve Felemenk'lilerin şık giysileri ve kıyafetleri 1363-1477 yıllarında Bourgogne saraylarına girdi ve bunlar orada altın ve gümüş ipliklerle veya ipek ibrişimlerle işlenmiş, inci ve kıymetli taşlarla bezenmiş şahane kıyafet ve giysilere dönüştü. Bourgogne erkek giysilerinin gösterişli ve Bourgogne bayanlarının giysi ve kıyafetlerinin zarafeti «*Ortaçağın Bourgogne Modası*» denilen giyiniş şekli moda dünyasına parlak bir dönem getirdi; ve böylece Bourgogne'da çok şık kadın ve erkek giysi ve kıyafetleri yaratıldı. Bu şıklık, örneğin, kadınların uzun kuyruklu kısa korsajlı zarif giysilerinde görülüyordu. Bu uzun kuyruğa ek olarak zarif, minik ziller ile süslenmiş yakalık, kemer veya kuşak ve omuzdan bele doğru çapraz bağlanan işlenmiş, renkli geniş kumaş bantlar bulunuyordu. Bourgogne giysi ve kıyafetlerinin zarafeti, kıymetli maddesel donatımı ve el işi zenginliği göze çarpan inci ve kıymetli taşlarla bezenmiş başlık veya sivri külah ve şapkalarla daha da artıyordu. Bayanlar bu başlık, şapka veya sivri külahların üzerlerinde çok güzel görünen, işlenmiş, baştan aşağıya doğru yayılmış tül-peçeli duvaklar taşıyorlardı. Başlık ve sivri külahlarda, giysiye uygun, zaman zaman Türk Selçuk ve Osmanlı saraylarında görülen, tülbentten burma sarıklar bulunurdu. Bu beyaz ve aralarında ebrulaşmış renkli tülbentlerden yapılmış burma sarıkların veya başka şekilli, zarif kavukların sarık uçları yanlara ve arkaya sarkık olarak bırakılan taylesanlar başlıkların şıklık ve güzelliklerini tamamlardı. Bourgogne'lıların *Hennin* adını verdikleri başlıkları vardır. Üstünden aşağıya sarken ve her tarafa yayılan peçeleri bulunan Hennin başlıkları zarafetleri ile ünlü idiler. Diğer taraftan Bourgogne'da 15'inci yüzyılda erkek ve kadın ayakkabılarının sivri ve çok uzun burnu olanları moda olmuştu.

Viyana «*Hofburg*» sarayının Hazine dairesinde sergilenen Bourgogne Dükü için 1477'de dikilen şahane resmi tören kıyafeti, yine onun kilise ve dolayısıyla liturgik giysisi ile kilise masası örtüleri bu alanda Ortaçağ son yıllarının şaheserlerindendir. Bu kıyafet ve ekleri bilahere *Altın Post Nişan Vakfına* bırakılmıştır *(Altın Vlies)* (m. 67).

Bourgogne şarapları da ünlüdür. Bourgogne'da şarapçılık Eskiçağ'da başlamıştır. M.Ö. 600 yılında üzüm bitkisi *Anadolu*'dan getirilerek Burgundia'nın bir yerinde yetiştirilmesine başlandı. Romalı yazarlar yazılarında Ren nehri bağlarının şaraplarının İstanbul Boğaziçi şaraplarından daha leziz olduğundan, özellikle *Vienne şaraplarından* övgü ile sözederler. Gerçekten bu bölgenin şarapları çok eski geleneklere sahiptir. Yukarıda değindiğimiz gibi M.Ö. 600 yılında Yunan sömürgeci-

leri tarafından Anadolu'dan getirip yetiştirilen üzüm bağları bölgede yayıldı; ve gelişen Bourgogne şarapçılığı ve dolayısıyla Bourgogne şarapları İtalya'dan gelen şaraplarla rekabete başladı.

M.S. birinci yüzyılda Roma İmparatoru *Domitianus* (81-96) Germenler üzerine yürüdü; ve Roma orduları Neckar'a kadar ilerledi. Böylece *Germania Superior* ve *Germania inferior* Roma'nın eyaletleri haline getirildi. Evhamlı, kuşkulu ve gaddar olan İmparator Domitianus Bourgogne şaraplarının İtalya şaraplarına olan rekabetinin yüksek derecede arttığını görünce M.S. 92 yılında Bourgogne topraklarındaki üzüm bağlarının % 50'sinden fazlasını söktürüp bozdurdu ve oralara hububat ekilmesini emretti. Fakat bunu izleyen yüzyıllarda Bourgogne bölgesinden İtalya'ya tekrar şarap gönderilmeğe başlandı. Ortaçağda Bourgogne Başpiskoposları ve Bourgogne dükleri üzüm, dolayısıyla şarap üretimini teşvik etmişler; özellikle *Cluny* ve *Citeaux Manastırları* üzüm yetiştirilmesinde ve şarapçılıkta önayak olmuşlardı. Böylece Bourgogne'da şarapçılık tekrar bir gelişme göstermiştir. Dolayısıyla şarapların dış satımı sayesinde de gelişen bu şarapçılık, Bourgogne Dükalığının zengin ve parlak bir ekonomiye sahip olmasının temelini teşkil etmişti.

Günümüzde Bourgogne şarapları denilince bundan Yukarı Bourgogne şarapları anlaşılır. *Yukarı Bourgogne* (Haute-Bourgogne)'dan *Cote-d'Or* bölgesi, yani Romanée - Conti, Richebourg, Chambertin, Cote Dijon, Cote des Nuits ve Cote de Beaume yöreleri şarapları anlaşılır. Genellikle Cote-d'Or şarapları Fransa'nın en iyi *kırmızı şaraplarıdır.*

Buna karşı *Aşağı-Bourgogne* (Basse-Bourgogne)'dan ise Maconnais, Chablis, Voumorillon, Yonne, Chalonnais ve Meursault yörelerininki anlaşılır. Özellikle Chablis, Montrachet Vaumorillon ve Meursault yörelerinde *beyaz şarap üretilir.*

GALYA VE DOLAYISIYLE FRANSA

Bugün *Fransa* diye adlandırdığımız topraklar da Romalıların *Galya (Gallia)* topraklarıydı. Fransa adı çok sonradan oluşmuştur. Romalılar, Roma kenti ve devletin çekirdeği olan bölgenin kuzeyinde ve kuzeyinin de sağ ve solunda bulunan çok büyük ve geniş topraklara *Gallia* derlerdi. Romalılar Roma çekirdek bölgesine göre Alp dağlarını esas alarak, bu dağların orta ve doğusundaki Avrupa kıtasının topraklarına, yani genellikle Kuzey İtalya'yı içine alan topraklara *Gallia Cisalpina* veya *citerior* (1) ve Alp dağlarının batısında bulunan ve Roma'ya uzak olan topraklara, yani aşağı yukarı bugünkü Fransa'ya *Gallia Transalpina* veya *ulterior* (2) derlerdi.

Bunlardan *Gallia Cisalpina* (başka bir yaklaşık deyişle, *İtalyan Galyası),* antik adı Padus olan Po nehrine göre iki küçük bölgeye ayrılmıştı. Şöyle ki: Romalılar Po nehrinin güneyinde, Roma tarafındaki, bölgeye *Gallia Cispadana,* ve Po nehrinin kuzeyindeki daha geniş Galya topraklarına *Gallia Transpadana* olarak adlandırırlardı.

Gallia Cisalpina dolayısıyla bu toprakların bölümleri olan *Gallia Cispadana* ve *Gallia Transpadana* Romalılar tarafından M.Ö. 224-222 ve 201-191 yıllarında istila edilmişti. Buralarda Roma kolonileri kuruldu ve koloniler ora halklarını romanlaştırdılar; ve sonunda M.Ö. 89 ve 49 yıllarında tamamen Roma halkları, Roma vatandaşları oldular. Ve bu Galyalılar Romalıların geleneksel giysisi, kıyafeti olan *toga* taşıdıkları için Romalılar Gallia Cispadana ve Gallia Transpadana halklarının topraklarına *Gallia Togata,* yani *Togalılar Galyası* da derlerdi.

Diğer taraftan yukarıda değindiğimiz gibi bugünkü *Fransa ise Ro-*

(1) ve (2) Latince citerior.. beri taraftaki, beriki; ulterior-öteki taraftaki, öteki

malıların Gallia Transalpina veya *ulterior* dedikleri topraklardı. Gallia Transalpina toprakları İmparator *Octavianus Augustus* tarafından M.Ö. 27 ve 16 yılında dört bölgeye ayrılmıştı.

1 — *Aquitania (Akitanya)* Pirene dağları ile Garonne nehri arasındaki topraklar ile, Garonne ve Yukarı Vienne nehri hazvalarını ve Atlas Denizi sahillerinin bir kısmını içine alan topraklar.

Buralarda 20'den fazla küçük *İber* kavmi yaşıyordu.

Esas Kelt kavimlerinin yaşadıkları Galya olan

2 — *Gallia Lugudunensis.* Akitanya'nın kuzeyine düşen ve Seine ve Marne nehirlerine ve Atlas Okyanusu ile Manş Denizine kadar uzanan topraklar.

3 — *Gallia Narbonnensis.* Aşağı Rhône havzasını ve bugünkü Dauphiné, Savoie ve Provence'i ve Fransa'nın Akdeniz sahillerinin büyük bir kısmını içine alan topraklar.

4 — *Gallia Belgica.* Seine ve Marne nehirlerinden orta ve aşağı Ren nehrine kadar olan ve Gallia Lugudunensis kuzeyinde bulunan topraklar.

Bu topraklarda Kelt kavimlerinden *Belg*'ler veya *Belge*'ler *(Lat. Belgae)* yaşıyordu. Germen kavimleri de vardı. *Gallia Belgica (Belçika Galyası)* adı Belge'lerden gelmektedir. Julius Sezar tarafından Gallia Belgica istila edilirken Belge'ler ona karşı şiddetle direndiler ve kanlı savaşlar verdiler. Fakat sonunda M.Ö. 51 yılında Gallia Belgica Julius Sezar tarafından alındı. Bölge İmparator Augustus zamanında, M.Ö. 16 yılında, Provence Belgica oldu. Merkezi Durocortorum (Reims)'dı. Sonraları Gallia Belgica M.S. 250 yıllarında göç eden Germen kavimlerinin istilasına uğradı; ve Romalılar ise, Frank kralı Clovis I'in istila devri (sayfa 379) başlamadan çok önce bu toprakları M.S. 410 yılından sonra terk etmeğe başladılar.

M.Ö. 75 ve 50 yıllarında Belg kavimleri, daha önce Kelt'ler tarafından işgal edilmiş olan Güney-İngiltere'ye göç ettiler. Bunlar arasında gerçek Belg olanlar *Venta Belgarum (Winchester)* kentini kurdular.

Diğer taraftan Gallia Lugudunensis ile Gallia Belgica'nın doğu sınırlarında ise Germania Superior toprakları başlıyordu.

Yukarıdan görülüyor ki Gallia Transalpina büyük ve geniş toprakları içine alıyordu. Romalılar tarafından Gallia Transalpina'nın iş-

gal edilen ilk kısmı M.Ö. 121 yılında Roma eyaleti yapılmış ve Provencia adını almıştı ki bugünkü Fransa'nın Provence bölgesidir. Romalılar devrinde bu bölge insanları *braccae,* yani *şalvar* giydikleri için *(braccae'ler) Şalvarlılar* ve yaşadıkları yerlere ise *Gallia Braccata* yani *şalvarlılar Galyası* deniliyordu. Buna mukabil geriye kalan bütün Galilia Transalpina halkalarına ise *Comat*'lar yani *uzun saçlılar* deniliyordu. Bu nedenle geri kalan kısım Uzun saçlılar Galyası manasına gelen *Gallia Comata* adını almıştı. Ve bütün bu geniş topraklar M.Ö. 58-56 yıllarında Julius Sezar tarafından tamamen zaptedildi ve Roma ülkesine katıldı.

Bütün *Galya Toprakları* Roma egemenliği altında bir kaç yüz oldukça sükûnet içinde idiler. Ancak M.S. 400 yılından itibaren Germen kavimlerinin göç ve istilalarına maruz kaldılar.

Yukarıdaki bilgi ve açıklamalara göre bugünkü Fransa genel olarak Romalıların Gallia Narbonnensis, Gallya Lugudunensis ve Akitanya topraklarının tamamını ve Germania Superior ile Gallia Cisalpina topraklarının bazı batı kısımlarını ve Gallia Belgica'nın ise Güney bölgelerinin bir kısmını ve Pirene dağlarını kuzey ve doğu bölgelerinden *Teetosages, Bilgerrions* ve *Tarbelli* yörelerini içine almaktadır.

Romalıların Galya topraklarını istila ettikleri yıllarda Galya'da Kelt'ler, İberler, Ligur'lar yaşıyorlardı; *Germen kavimleri yoktu.* Tarih öncesi devirlerde ve eski çağlarda Romalıların Gallia dedikleri toprakların, yani aşağı yukarı bugünkü Fransanın güneyinde Akdeniz yörelerinin İspanya'ya doğru uzanan topraklarında *İber*'ler ve Batı Alp dağlarından İtalya'ya doğru uzanan bölgelerde ise *Ligur*'lar yaşıyordu. İber'ler ve yüksek kültüre sahip Ligur'lar önindogermen Akdeniz kavimleri idi.

Daha sonra ana yurtları aşağı yukarı Bohemya ve Bavyera olan Keltler M.Ö. 7'inci yüzyılda İber'lerin ve Ligur'ların topraklarına girdiler ve oralarda yerleştiler. İber'ler ile Ligur'lar zamanla ya Kelt'ler ile karıştılar veya anavatanlarını terk etmek zorunda kaldılar. Bu arada M.Ö. 6'ncı yüzyılda Kelt'lerin bazı kavimleri Galya'dan Kuzey-İspanya'ya göç ettiler ve orada yaşayan kabileler de *Keltiber*'ler adını aldılar. Galya'nın Akdeniz'e olan bazı sahil bölgelerinde *Fenike* ve *Yunan kolonileri* de vardı.

Uzun süren savaşlardan sonra M.Ö. Romalılar Galya'yı istila ettiler (sayfa 296); ve Kelt'ler zamanla romanlaştılar. Romalılar Galya'da yaşayan halklara Galya'lılar derlerdi. Gallia Transalpina henüz Romalıların toprakları olmamışken Kartacalı Hannibal'ın Libya, Galya ve

İber askerlerinden oluşan ordusu M.Ö. 218 yılında Galya üzerinden Alp dağlarına erişti, Alp dağlarını aştı ve oradan İtalya'ya indi (sayfa 295) ve M.Ö. 211 yılında Roma üzerine yürüdü.

Bundan sonra Galya, Roma'nın egemenliği altında uzun yüzyıllar oldukça sükünet içinde geçirdi. Avrupa'nın kuzeyinde küçük bir bölgede yaşayan Germen kavimlerinin bir çok nedenlerle göç etmelerinde Hun Türklerinin M.S. 1'inci yüzyılda, Doğu Asyadan Urallara, Hazar Denizi bölgelerine göç ederek Avrupa sınırlarında faaliyet göstermeleri de büyük rol oynadı. Ve nihayet Hun-Türklerinin M.S. 350 yılında Alanları ve 375 yılında ise Ostrogotları yenerek perişan etmeleri sonucu Alan'lar, Gepid'ler ve Ostrogotlar, daha sonra Vizigotlar Avrupa içlerine, Roma İmparatorluğu topraklarına doğru göç hareketlerine başladılar (sayfa 338 ve 357). Ve sonunda 5'inci yüzyılda Roma İmparatorluğu, dolayısıyla Galya, Germen kavimleri göçlerinin baskısı altına girdi. Doğudan gelen Alan'lar M.S. 411, Vandal'lar M.S. 411 ve Kuzeyden inen Süev'ler M.S. 411 Galya'yı geçerek İspanya'ya girdiler. Yine doğudan gelen Vizigotlar M.S. 418 ve Burgond'lar M.S. 406 ve 443 yıllarında Galya'ya girdiler ve yerleştiler. Germen kavimlerinden Aleman'lar ise Ren nehrinin sol bölgelerini işgal ettiler. Bu yerleşme ve istilalar kısmen de kudretsiz Roma Devletinin müsaadesi ile oldu. Hun-Türk Hükümdarı Attilâ da 451 yılında Gallia Lugudunensis'in Katalaun ovalarına kadar ilerlemiş savaşmış ve geri çekilmişti.

Esasen iç çatışmalar yüzünden Romalılar Galya'yı M.S. 400 yılından sonra terk etmeğe başlamışlardı.

Nihayet Kuzey Brabant (Toksandria) bölgesinde (sayfa 375 ve 377) yaşayan Germen kavimlerinden Frank'ların 5'inci yüzyılda Kuzey Galya'ya doğru kımıldamaları ve özellikle Frank'ların Merovenj Hanedanından olan kral *Clovis I* (466-511) (sayfa 379) kral oluşu ile Galya'nın istilası başladı. Kral Clovis I M.S. 486 yılında yaptığı Soissons savaşı ile Galya'da geriye kalan Roma İmparatorluğu egemenliğini ortadan kaldırdı. Nihayet Clovis I'in 507 yılında Vizigotların Güney-Galya'daki Tolosan (veya Tolan) Devletini de ortadan kaldırması ve Burgond'larm topraklarını işgal etmesi Galya'da bir Frank Devletinin kurulmasını sonuçlandırdı. Bu devletin merkezi de *Paris* (antik adı *Lutetia)* olmuştu.

Germen Frank'ların Marovenj hanedanından sonra 751 yılında yine Frank'lardan olan Karolenj Hanedanı Frank Devletinin başına geçti (sayfa 384).

Kral Clovis I'in kurduğu Frank Devleti Karolenj Hanedanından *Büyük Karl I (Charles I)* yani *Şarlman* devrinde Macaristan, Bohemya ile İtalya'nın büyük bir kısmını da içine alan, geniş topraklara sahip bir İmparatorluk oldu. Bu İmparatorluğun batı toprakları içinde bugünkü Fransa'nın tüm toprakları da bulunuyordu. Bu büyük Ülkeyi İmparator *Dindar Ludwig I* (Louis I)'in ölümünden üç yıl sonra üç oğlu 843 *Verdun Antlaşması* ile üç bağımsız krallığa, yani Devlete bölmüşlerdi (sayfa 389), ve böylece Karolenj, Hanedanı da üç kola ayrılmıştı.

Yukarıda, sayfa 389'dan görüleceği gibi İmparator Dindar Ludwig I (Louis I)'in küçük oğlu *Karl II* (Kel Charles II)'ye büyük ve geniş Frank İmparatorluğunun batı kısmı, Batı Francia düştü (M.S. 843'de) ve bu kısım Kel Charles II Krallığı oldu.

Bugünkü Fransa topraklarının Romalılar zamanındaki bir çok bölge ve adları Frank Devleti devrinde değiştirilmiş durumdaydı. Karolenj Hanedanı devrinde bugünkü Fransa toprakları aşağı yukarı şu adlı bölgelere ayrılmıştı:

Austrasiya'nın batısının bir kısmı, Neustria, Akitanya (Aquitania), Bourgogne, Bretonya (Armorica), Breton Marklığı, Provence, Gascogne, İspanya Marklığı, Septimania.

Bu ön açıklamalardan sonra aşağıda, İmparator Kel Charles II ile başlayarak Bourbon Hanedanına kadar gelip geçmiş olan Fransa kral-larının kısa bir özeti verilecektir.

Bu özeti vermeden önce şu hususu göz önünde tutmak faydalı olur:

Almanca *Ludwig* adının Fransızca karşılığı *Louis,* ve Almanca *Karlmann* adının Fransızca karşılığı *Carloman*'dır. Almanlar tarih kitaplarında Ludwig ve Karlmann adlarını kullanırlar. Fransızlar ise yerine göre bunların Almanca veya Fransızca karşılıklarını kullanırlar. Bundan dolayı tarih sayfalarında ad benzerliğine ve bazı tarihsel ve kişisel zaman eşitliğine bakarak hata yapmamak için aşağıda kısa olan şu yazının gözönünde tutulması gerekir.

Yukarıda, 389'uncu sayfada belirttiğimiz gibi 843 Verdun Antlaşmasına göre Karolenj ailesi üç kola ayrılmıştı. Bunlardan birisi olan Doğu Francia (Germania)'nın kralı İmparator *Ludwig II Germen* (Alman Ludwig II)'nin şu üç oğlu vardı:

Karlmann : Bavyera (Germania) Kralı (876'da). (1)
Doğumu 830, ölümü 880.

Genç Ludwig III : 876'da Saksonya (Germania) Kralı. (2)
Doğumu 835, ölümü 882.

Şişman Karl III : 876'da Germania, sonra İtalya Kralı ve (881-887)'da İmparator ve 885'de *Fransa kralı* oldu.
Doğumu 839, ölümü 888.

Karolenj Hanedanın diğer bir kolunu *Batı Francia* (Fransa) *Kralı* ve *İmparator* (875-877) *(Kel) Charles II* veriyordu. Charles II'nin iki oğlu vardı.

Biri *Kekeme Louis II*'ydi.

877'de *Fransa Kralı* oldu.
Doğumu 846, ölümü 879.

Kekeme Louis II'nin üç oğlu vardı. Adları şunlardır:

Louis III (Ludwig III) 879 da Fransa Kralı oldu. (3)
Doğumu 863, ölümü 882.

Carloman (Karlmann) 879'da Fransa Kralı oldu. (4)
Doğum tarihi belli değil, ölümü 884.

Mütevazi Charles III (Karl III. der Einfältige)
(893-923)'de *Fransa Kralıydı.*
Doğumu 879, ölümü 929.

Yukarıdaki açıklamaya göre (1)'i (4) ile ve (2)'yi ise (3) ile karıştırmamalıdır.

FRANSA KRALLARI
(BOURBON HANEDANINA KADAR)

Karolenj'ler

Charles II (Dazlak Charles, Kel Charles) 843-877)

Charles II 823'de doğdu, 877'de öldü. 843'de *Batı Francia Kralı* ve 875'de tüm Frank Devletinin İmparatoru oldu. Babası Dindar Ludwig I, annesi *Welf Kontu*'nun kızı Judith'di. Judith Dindar Ludwig I'in ikinci karısıydı. Kel veya Dazlak Charles II, *Orléans Kontu Odo*'nun kızı İrmtrud'la evliydi. İki oğlu vardı. Bunlardan birisi Kekeme Louis II'dir. Üvey ağabeyi Alman Ludwig II ile birlikte büyük üvey ağabeyi İmparator Lothar I'i 841'de Fontenoy'da yendi ve böylece 843 Verdun Antlaşmasında Batı Francia ona verildi. Ağabeyi Alman Ludwig II ile Loren'i bölüştü. 875'de İtalya'yı ele geçirdi ve Roma'da Roma İmparatoru oldu. Fakat Alman Ludwig II'nin oğulları tarafından yenildi.

Louis II Kekeme (877-879) *Fransa Kralı.*

Kel Charles II'nin oğluydu. Annesi Irmtrud'dur. Kekeme Louis II 877'de *Fransa kralı* oldu. 846'da doğdu, 879'da öldü. Kekeme Louis II babasının Hükümranlığı zamanında Kral olarak Akitanya'yı yönetti. Sık sık babasına karşı isyan etti. Babası ölünce Fransa Kralı olmasını güçlükle kabul ettirdi. İki kez evlendi. Birinci eşi Ansgarde (Ansgard)'dan Louis III ve Carloman olmuştu. Basit Charles III ise ikinci karısı olan Kraliçe Adélaide'ın oğludur. Kekeme Louis II öldükten sonra üçüncü oğlu Basit Charles III doğmuştur.

Louis III (879-882) *Fransa Kralı.*

Babası mirası bölüştürdüğünde Francia'yı ve Neustria'yı aldı. Babası ölünce kardeşi Carloman ile *Fransa kralı* ilân edildi. 863'de doğdu; 882'de öldü. Babası Kekeme Louis II, annesi Ansgard (Ansgarde) idi. 880 yılında Batı Lorraine'i Germen (Saksonya) Kralı Küçük Ludwig III (Lurwig III, der Jünger)'e bıraktı. 881 yılında Normanları Saucourt'da yendi. Çocuğu yoktu. 882'de Devleti kardeşi Carloman'a bıraktı. Çok genç bir Kral olarak Louis III'ün Normanları Saucourt'da yenmesi üzerine bir papaz tarafından 881/882 yıllarında yazılan ve Louis III'ü öven bir *Ludwigslied,* bir Ludwig şiiri, *Ludwig destanı* vardır. Bu destan eski yüksek Almanca (Ren Frank'larmm) dilinde yazılmıştır. Ludwigslied Almancada yazılan en eski tarihsel manzum bir destandır.

Gerek Louis III ve gerekse diğer kralların Hükümdarlıkları devirlerinde Fransa'nın iç tarihi her şeyden önce yıllarca devam eden ve Normandiya kontluğu oluşuncaya kadar korku ve dehşet salan ve 911 yıllarından sonra hafifleyen Norman'ların yağmaları ve tahribatları ile doludur. İşte bu Norman tehlikesine karşı bu ülkede bir çok kale ve tahkim edilmiş şatoların yapılması zorunlu olmuştur. Bu kale ve müstahkem şatolar sonraları soyluların yaşadıkları ve etraflarına egemen oldukları kuvvet ve kudret merkezleri olmuştu. Bugün Fransa'da görülen eski şatolar, kaleler o zamanki Norman tehlikesini hatırlatır.

Carloman (879-884) *Fransa Kralı.*

Kekeme Louis II ile eşi Ansgard'm oğluydu. Doğum tarihi belli değildir. Kardeşi Louis III ile birlikte *Kral oldu* ve iki kardeş 880'de Krallığı paylaştılar ve Bourgogne ile Aquitania bölgeleri Carloman'a düştü. Kardeşi ölünce ülkede tek başına hüküm sürdü. 884 yılında bir av kazasında öldü. Çocuğu yoktu.

Şişman Karl (Charles) (885-887) *Fransa Kralı.* (390'ıncı sayfaya da bakınız!) Kutsal Roma-Germen İmparatoru olarak Charles III.

Şişman Karl İmparator olarak (885-887) tarihlerinde *Fransa krallığı* da yaptı. Babası Ludwig II Germen, annesi Kont Welf'in kızı Hemma idi. 839'da doğdu. Babası 865'de ona varisi olarak Alemannia'yı vermişti. 881 yılında Roma'da İmparator oldu. Norman'larla yaptığı 882 ve 886'daki savaşlarda başarısız idi. Hatta, kuvvetli ordusu olduğu halde, Paris'i kuşatan Norman'ların çekilip gitmelerini ağır hakaretler ve şartlar altında altın ödeyerek satın aldı. Sonunda Fransa'yı kayıp etti. Tribur'da Reichstag önünde tahttan vazgeçti. 13 Ocak 888'de Tuna kıyısındaki Neidingen'de öldü ve Reichenau'a gömüldü.

Eudes (Eude veya Almanca Odo von Paris) (888-898) *Fransa Kralı.*

Eudes Robert'ler, yani (Kapeting'ler) Kapet'ler sülalesinden olan ilk *Fransa Kralı* (888-898)'dır. Önce Paris Kontu'ydu. Eudes, *Cesur (Güçlü) Robert*'in büyük oğludur. Cesur (Güçlü) Robert Breton Marklığı Markizi ve Anjou Kontu idi. Cesur Robert Robert'ler (Robertiner) sülalesinin kurucusu ve Capet (Kapetler) sülalesinin atasıdır. Cesur Robert Loire bölgesinde yerleşmiş Saksonyalı soylu bir Germen ailesindendir; ve ailenin çekirdek toprakları olan Franciya'yı işgal etti. Cesur Robert Kel Charles II (sayfa 439)'ye karşı çıktı; ve Ludwig II (Germen)' in (sayfa 390) tarafını tuttu. Norman'larla savaştı ve 866'da Norman'larla yaptığı bir savaşta öldürüldü. Cesur Rebert'in Eudes (veya Odo) ve Robert adlı iki oğlu vardı.

Eudes küçükken babası Cesur (Güçlü) Robert ölmüştü. Bu nedenle babasının yerine geçemedi. Eudes sonraları babasının topraklarını eline aldı. Ve Batı Francia dolayısıyla Paris bölgesinin en güçlü Derebeyi oldu (Paris'li Odo).

İskandinavya'nın korkunç deniz korsanları olan Norman'lar (Vikingler) 8'inci yüzyıldan beri Avrupa'da yağma akınları yapıyorlardı. özellikle Şarlman öldükten sonra Norman'lar Frank Devletinin sahillerine ve kıyı iç bölgelerine gasp akınlarını çoğaltmışlardı. İmparator Şişman Karl Eudes'e *Dux Francorum,* yani Franciya Dükü ünvanını verdi, ve bölgenin askeri birliklerinin de başına getirildi. Norman'lar Paris'i kuşatmışlardı. Eudes Paris'i Norman'lara karşı kahramanca müdafaa etti (885-886). Yukarıda temas ettiğimiz gibi (sayfa 440) Şişman Karl III Norman'ların Paris kuşatmasını, elindeki büyük ordusu ile müdahale edeceği yerde, Normanlara altın ödeyerek kaldırdı. Norman'lara karşı yaptığı başarılı mücadelesi sonucu Eudes'in Fransa Kralı Kekeme Louis II'nin oğlu ve Karolenj Hanedanının varisi olan sekiz yaşındaki Basit Charles III'ün yerine geçmesine yol açtı. Daha sonra Fransa Kralı seçildi ve İle de France'deki Compiègne kentinde taç giydi (888). Norman'larla savaşa devam etti. *Basit Charles III* ise 893'denberi rakip Kral olarak Hüküm sürüyordu. Sonunda Eudes rakibi olan Karolenjli Charles III (Basit) ile 897'de anlaştı ve onu Fransa tahtına ortak etti ve halefi olarak tanıdı. Ve 898'de öldü. Böylece Fransa Krallığı tekrar Karolenj Hanedanına geçti.

Charles III (Basit) [(893) - 898-923] *Fransa Kralı.*

Basit Charles III 879'da doğdu. Babası Karolenj Hanedanından Kekeme Louis II, annesi Adélaide idi. Charles III babası öldükten sonra dünya'ya geldi. 893'de kral oldu. Bu krallık bilfiil krallık yapan Eudes'-

in krallığı yanında gölge bir krallık idi. Eudes ölümünden bir yıl önce Charles III'ü kendine halef olarak göstermişti; ve 898'de Eudes'in ölümünden sonra Charles III ülkede tek başına hüküm sürdü. Basit Charles III Anglosakson (İngiltere) kralı Büyük Edward (899-924)'ın kızı ve Anglosakson kralı Büyük Alfred ((871) 878-899)'in torunu ile evli idi. Basit Charles III durup dinlenmeden (898-923) yıllarında ayaklanan Senyörler (Derebeyleri) ile mücadele etmek zorunda kaldı. Diğer taraftan ülkesini tehdit eden Norman'larla barış yapmak için, sonradan *Normandiya* adını alan bölgeyi 911 yılında onlara bıraktı. Charles III Loren bölgesini ele geçirdi; ve oraya yerleşti. Ülkesinin senyörleri bundan memnun kalmadılar, ayaklandılar. Charles III isyancı soylularla mücadelesine devam etti. Kayıp etti ve tahttan indirildi. *Vermandois* kontuna esir düştü. Somme havzasında Somme nehri kenarında bulunan Péronne kalesine kapatıldı ve Basit Charles III orada 929 yılında öldü. Charles III'ün Louis adında bir oğlu vardı. Karısı oğlu Louis'i alarak İngiltere'ye kardeşi Anglosakson kralı ve Anglosakson birliğini kuran *Aethelstan* (924-939)'ın yanma sığındı. Küçük Louis sonraları Louis IV d'Outremer (Denizaşırılı) (936-954) adı ile Fransa kralı olmuş ve *Kuşçu Heinrich I* (sayfa 393)'in kızı Gerberga ile evlenmişti.

Robert I (922-923) *Fransa Kralı.*

Batı Frank'ların kralı, dolayısıyla *Fransa kralı* olan Robert I Cesur Robert'in oğlu ve Kral Eudes'in kardeşi idi ve Robert'ler sülalesindendi (sayfa 441). Robert I önce Paris ve Loire bölgesi kontu idi (888). Ağabeyi Eudes'in kendine halef olarak seçtiği Karolenjli Charles III'ü o da ister istemez tanıdı (898'de). Paris ve Loire bölgesi kontu olarak Robert ve Bourgogne dükü Richard ülkenin en kritik sorunu olan Norman akınlarına karşı göze çarpan başarıları ile sivrilmişler ve neticede Karolenj idaresine karşı Fransa'da bir senyörler otoritesi oluşmuştu. Robert I kızı Emma'yı Bourgogne dükü Richard'ın oğlu *Bourgogne*'lu *Raoul* ile evlendirmişti. Bourgogne dükü Richard 921 yılında ölüp oğlu Raoul (Rudolf) tahta geçince kayınpederi Robert I'in de Fransa tahtına çıkması kolaylaştı ve isyancı senyörler tarafından Kral Basit Charles III'e karşı 922'de Reims'de Kral ilân edildi. Fakat senyörler (1) saf-

(1) Senyörler : Akitanya, Bourgogne, Normandiya dükaları Flandre, Blois-Tours, Anjou, Toulouse kontları ve güneydeki bir çok küçük derebeyleri.

Bunlar kral temsilcileri princeps ve dominus durumundaydılar. Bunlar kralın mal ve varlığının idaresinde, kral haklarına müdahaleye ve Kilise'ye karışma hakkına sahiptiler.

hasında Charles III'e karşı yaptığı savaşta 923 yılında Soissons yakınlarında öldürüldü. Rubert I'in Hugues (Büyük) adında bir oğlu ve Emma adında bir kızı vardı.

Raoul de Bourgogne (Bourgogne'lu Raoul) (923-936) *Fransa Kralı.*

Dolayısıyla Batı Frank'ların kralı, 921 yılında babası Richard ölünce Fransız Bourgogne düklüğünün varisi oldu. Kayınpederi Fransa Kralı Robert I ölünce kayınbiraderi Paris kontu ve Francia dükü Büyük Hugues'ün yardımı ile Karolenj hanedanından olan Charles III'ün rakipleri tarafından Fransa kralı ilan edildi (923). Raoul Norman'larla savaştı ve onları durduramadı. Sonunda 930'da Norman'ları yendi; ve isyanları bastırdı. Raoul varisi olmadan 936 yılında öldü. Böylece Fransa krallığı Basit Charles III'ün oğlu Louis IV d'Outremer'e kaldı ve Fransa krallığı tekrar Karolenjlerin eline geçti.

Louis IV, d'Outremer (Denizaşırılı) (936-954). *Fransa Kralı.*

921'de doğdu. Karolenj Hanedanından Basit Charles III'ün oğlu idi (sayfa 441). Tahttan uzaklaştırıldı ve annesi ile İngiltere'ye sığındı. Fakat Kral Raoul'un 936'daki ölümünden sonra Paris kontu ve Francia dükü Büyük Hugues tarafından İngiltere'den geri çağrıldı ve Fransa Kralı oldu. Louis IV Saksonya prensesi 931 doğumlu Gerberga ile evlendi. Gerberga (Gerberge) Germen kralı Heinrich I (Kuşçu) (sayfa 393)'un kızı ve İmparator Büyük Otto I'in (sayfa 394) kızkardeşi idi. Gerberga önce Loren dükü Giselbert (Gilbert) ile evli idi. Kocası, ağabeyi Büyük Otto I'e karşı isyan edince ve 939'da ölünce ağabeyi Büyük Otto I'in isteği hilafına Fransa Kralı Louis IV ile evlendi. Louis IV'ü İngiltere'den çağıran ve hamisi rolünü oynayan ve Norman'larla ittifak içinde bulunan, uzun süre Louis IV adına Devleti idare eden ve Louis tarafından kendisine Bourgogne bölgesi bırakılan Paris kontu ve Francia dükü Büyük Hugues krala ve adamlarına otoritesini kabul ettirebileceğini sanıyordu. Fakat Gerberga'nın diğer kardeşi olan Köln Başpiskoposu (Bruno) Brun'un da yardımıyla Louis IV piskoposların desteğini sağladı; ve önce zengin mülkünü korudu. Kavgalı Loren'den vazgeçmek suretiyle eşi Gerberga, ağabeyi Büyük Otto I'in yardımını da sağladı ve böylece kudretli Büyük Hugues'ü 948 yılında yendi. Louis IV Macar akınlarını önleyemediyse de Norman'larla birleşti ve Akitanya'da otoritesini korudu. Fakat tüm ülkede otoritesini sağlamlaştırmak zorunda kalan Louis IV prensliklere taviz verdi.

Eşi kudretli Kraliçe Gerberga kocası Louis IV'ü her yönde desteklemiş ve özellikle kocasının Loren üzerine olan hak ve isteklerini korumağa çalışmıştı. Gerberga'nın oluşan Fransa'nın iç politikasında etkisi ve olumlu katkısı olmuştur. Kocası Louis (Ludwig) IV d'Outremer 954'de ölünce Gerberga oğlu *Lothaire (Lothar)*'ın tahta geçmesini sağladı ve Lothaire Reims'de taç giydi.

Lothaire (Lothar) (954-986). *Fransa kralı.*

941'de doğmuştur. Louis IV ile eşi Gerberga'nın büyük oğludur. Babası ölünce Fransa kralı oldu. Fakat daha çocuk yaşta olduğu için önce Büyük Hugues'ün, daha sonra dayısı Köln Başpiskoposu Bruno (Brun)'un vesayeti altında bulundu. Ama esasında diğer dayısı İmparator Büyük Otto I'in 973'de ölmesine kadar onun kontrol ve etkisi altında kaldı. Lothaire (Lothar) Fransa'da yalnız Karolenjlerin geri kalan Laon bölgelerinde hüküm sürüyordu. Lothaire dayısı İmparator Büyük Otto I'in üvey kızı Emma ile evli idi. Lothaire, dayısı Büyük Otto I ölünce Loren'i almağa teşebbüs etti; ve İmparator Otto II'ye Aachen'da baskın yaptı ve böylece kudret ve iktidarı dışında olan bir savaşa ve Otto II'nin Paris'e kadar sefer yapmasına neden oldu. Kutsal Roma-Germen İmparatoru Otto II 978'de onu Paris'de kuşattı ve Loren topraklarından vazgeçirdi. Fransa kralı Otton'lardan Loron'ı almak için 948/985 yıllarında da mücadele etti. Fakat kardeşi Aşağı Loren dükü olan Charles ile, iyi müttefiki Hugues Capet ve Reims Başpiskoposu Adalbéron ile arası açıldı. Lothaire 986'da bugünkü Aisne bölgesinde bulunan Laon'da öldü. Bir rivayete göre de Compiègne'de savaş meydanında öldü. Lothaire, ülkesinin Otton'lardan dolayısıyla Germen nüfuzundan kurtulması için çok çalışmıştı.

Louis V Tembel (986-987) *Fransa Kralı.*

Louis V Tembel Fransa'da Karolenj Hanedanının son kralıdır. Babası Kral Lothaire, annesi İmparator Büyük Otto I'in üvey kızı Emma idi. 966'da doğdu. Babası onu 978'de tahta ortak yapmıştı. Babası 986 yılında ölünce Fransa kralı oldu; Louis V babasının Germen aleyhtarı politikasını ve Reims Başpiskoposu Adalbéron ile olan kavgasını sürdürdü. 987 Compiègne'de öldü. Varisi yoktu ve böylece Fransa'da Karolenj Hanedanı son buldu. Fransa tahtı Hugues Capet'e geçti; ve Kapetler Hanedanı 1328 yılına kadar Fransa Krallığı tahtında egemen oldular.

Kapet'ler (Capet'ler, Kapetinger), Robert'ler (Robertiner)
Fransa Kral Hanedanı

Karolenj Hanedanı son bulunca 987 yılında Fransa tahtına tekrar *Kapet'ler sülalesi* geçti. *Ailenin diğer adı Robert*'lerdir. *Aile Hugues Capet* (987-996) Fransa krallığına seçildikten sonra *Kapet'ler (Capet'*-ler) adını aldı. Bir rivayete göre ailenin esas kurucusunun *Witichin* adlı Saksonyalı soylu birisidir. Witichin'in oğlu *Cesur Robert* ailenin esas toprakları olan Francia dükalığını kurdu. Diğer taraftan Cesur Robert'in orta-Ren bölgesinden gelen çok soylu bir Frank ailesinden de olduğu söylenir. Kapet'ler ailesine *Robert'ler (Robertiner)* de denilir. Cesur Robert 866'da Norman'lara karşı savaşırken öldü (sayfa 441). Cesur Robert'in oğulları Eudes (Paris'li Odo) ve Robert I ve Robert I'in oğlu *Büyük Hugues* diğer ünvanı ile *Ak Hugues* Karolenj Hanedanının zayıf ve devleti idareden aciz son kralları devirlerinde ülkeyi idare etmekte idiler ve zaman zaman Kral salahiyet ve kudretine sahiptiler. Hatta Eudes (888-898) ve kardeşi Robert I (922-923) Karolenjlere karşı senyörler tarafından Fransa kralı seçilmişlerdi (sayfa 441-442). Louis V (Tembel)'in varisi olmadığından Karolenj hanedanı son bulmuş ve senyörler Paris kontu ve Francia ve Bourgogne dükü Büyük Hugues'-un oğlu Hugues Capet'i 3 Temmuz 987 tarihinde Fransa Kralı seçmişlerdi. Böylece Hanedan Kapet'ler (Capet'ler) adını taşıdı. Ailenin ana kolu bireyleri 1328 yılına kadar Fransa kralı oldular. Aynı yıl, yani 1328'de ana kolunda erkek varis kalmadığından ailenin yankolları (örneğin *Valois*'lar) 1792 ve (1814-48) yıllarına kadar Fransa krallık tahtına geçtiler.

Diğer taraftan Eudes (888-898) ve kardeşi Robert I (922-923) ve Robert I'in torunu Hugues Capet veraset yolu ile değil de yalnız senyörler tarafından seçilmek suretiyle Fransa kralları olmuşlardı. Fakat kral Hugues Capet ve onu izleyen krallar hayatlarında iken oğullarına taç giydirmeleri ve dolayısıyla onları krallığa seçmeleri veya seçtirmeleri yüzünden krallık bir tür veraset yolu gibi ailede kalmıştı. Bu durum 12'inci yüzyılın sonuna kadar devam etti ve ondan sonra tam veraset yolu ile ailenin bireyleri, senyörlerin etkisi olmadan, Fransa kralı oldular.

Kapet'lerin taht domenleri, yani krallık bölgeleri küçüktü. Bunlar Paris ve Orléans bölgeleri idi. Fakat Kapet'ler akıllı ve azimli bir şekilde bu krallık topraklarını genişlettiler ve zamanla bir çok toprakları ilhak ettiler. Bu ilhaklar veraset yolu ile (Toulouse) veya evlenme ve çeşitli anlaşmalar yolu ile (Valois, Champagne, Lyon, Vermandois ve

Artois) ve fetih yolu ile (Normandiye, Poitou, Anjou, Maine, Touraine, Auvergne, Languedoc'un Akdeniz kıyıları) veya da satın alarak (Macon kontluğu) gerçekleştirdiler; ve Kapet'ler Hanedanı ana kolunun 1328 yılında son bulmasında krallık toprakları dışında yalnız Akitanya, Bretogne, Flandre ve Bourgogne kalmıştı.

Görülüyor ki Kapet'ler, sülalelerinde göze çarpan büyük kişilerin gelmemiş olmasına rağmen topraklarını akıllıca büyüttüler ve çok erken bir devirde Fransa'da politik bir birlik kurdular.

Hugues Capet (Kapet) (987-996). *Fransa Kralı.*

Önce Paris kontu, Francia ve Bourgogne dükü (956-987) idi. Hugues Capet 940'da doğdu. Ve 996'da Melun'da öldü. Paris kontu ve Francia ve Bourgogne dükü Büyük (Ak) Hugues'ün büyük oğlu (sayfa 445) ve Fransa kralı Robert I'in torunu idi (sayfa 442). Babası Büyük (Ak) Hugues çok zengindi. Büyük Hugues Karolenj Hanedanından Fransa Kralı Louis IV d'Outremer (sayfa 443) Norman'lar tarafından tutuklanınca, 945 yılında kralın kendine teslim edilmesini sağlamış ve Kutsal Roma-Germen İmparatoru Büyük Otto I'un aracılığı ile Kral Louis IV'ü serbest bırakmıştı. Büyük Hugues Trier Konsili tarafından aforoz da edilmişti. Yine Hugues Capet'in babası Büyük Hugues, Louis IV'ün ölümü üzerine (954'de) Karolenj Hanedanından Lothaire (sayfa 444)'in Fransa kralı seçilmesine itiraz etmemekle akıllı ve tedbirli davranmış ve buna karşı ise Bourgogne dükalığını almıştı (956); ve böylece Büyük Hugues, oğlu *Hugues Capet*'in Fransa krallığını hazırlamıştı. Büyük Hugues 956'da ölmüştür.

Karolenj Hanedanından Fransa Kralı Tembel Louis V varissiz olarak ölünce Büyük Hugues'in, oğlu Robert'ler sülalesinden, Hugues Capet, Karolenj hanedanının son üyesi olan ve Louis V'in amcası Aşağı Loren dükü Charles'in yerine senyörler tarafından ve Reims Başpiskoposu Adalbéron ve sekreteri Gerbert'in desteği ile 47 yaşında Fransa kralı seçildi, ve 3 Temmuz 987 (bazı kaynaklara göre 3 Haziran 987) tarihinde taç giydi. Ve ailenin adı bundan böyle Kapet'ler sülalesi adını da aldı.

Hugues Capet Karolenj ailesinden Akintanya dükü Guillaum III'ün kızı Adélaide ile evlendi (970); ve Karolenj ailesi ile akrabalık kurdu. Buna karşı Otton'lar sülalesi (sayfa 395) ile arası açıktı. Otton'lardan Kutsal Roma-Germen İmparatoru Otto II'ye karşı (sayfa 394) Paris'i başarı ile savundu (978). Hugues Capet krallığın toprak larını büyütmeğe çalıştı. Ve ülkesini biraz genişletti. Aşağı Loren dükü Charles veraset hakkını ileri sürerek Hugues Capet'in tahtına göz koy-

muş ve isyan etmişti. Kral Hugues isyanı bastırdı ve Karolenj'lerin son üyesi olan Dük Charles'i 991 yılında yakaladı ve hapsetti.

Kral Hugues Capet'in Robert adında bir oğlu vardı. Hugues Capet ölmeden önce oğlu Robert'in 987'de taç giymesini sağladı ve böylece Hanedanının sürekliliğinin temelini attı. Kral Hugues Capet 996'da Melun'da ölünce *Robert Sofu* veya *Akıllı Robert II* ünvanını taşıyan oğlu kral oldu.

Robert II Sofu (996-1031) *Fransa Kralı.*

Hugues Capet'in oğlu. Kilise müzik alanında çalışma ve hizmetleri olmuştur. Bir kaç kez evlenme yaptı. Senyörlerle savaştı.

Henri I (1031-1060) *Fransa Kralı.*

Sofu Robert'in büyük oğlu. Kardeşine ve senyörlere karşı tahtını güçlükle korudu.

Philippe I (1060-1108) *Fransa Kralı.*

Babası Henri I, annesi ise babasının ikinci eşi olan ve Kiev Büyük prensi Yaroslav I'in kızı Anna idi. Flandre ve Fatih ünvanlı Wilhelm (Guillaume) ile başarısız savaşlarda yıprandı. Önce Normandia dükü olan Wilhelm (Guillaume) İngiltere'de Kont Harald'ı Hastings savaşında 14 Ekim 1066'da yenmiş ve İngiltere'yi fethetmişti. Aynı yılın 25 Aralık'ında Londra'da kral tacı giymiş İngiltere Kralı olmuş ve *Fatih Guilaume I* ünvanını almış ve *İngiliz-Norman Hanedanını* kurmuştu. Fransa kralı Philippe I Flandre'in iç işlerine karıştı. Flandre kontu Robert I, Philippe I'ı Kassel'de yendi (1071). Bu Fransa kralı Philippe I Flandre kontu Robert I'e mağlup olurken, Anadolu'da Türk Selçuk Sultanı Alparslan, Malazgirt'te 1071'de Doğu Roma İmparatoru Romanos Diogenes'i perişan etmişti. Yine Kral Philippe I devrinde aşağı Loren dükü Godefroi de Bouillon kumandasındaki 1'inci Haçlı savaşı 1096'da başladı.

Louis VI, Şişman, (1108-1137) *Fransa Kralı.*

Louis VI'in diğer bir ünvanı da *Louis VI (Savaşçı)*'dır. Babası Kral Philippe I, annesi Hollandalı Bertha idi. Kral Philippe I hayatta iken oğlu Louis'yı ortak kral yapmıştı. Louis enerjikti. Uzun yıllar İngiltere ile savaşlar yaptı. Kentlere kooperatif haklar tanıdı. Köyler kurdu. İyi bir yerleşim politikası sürdürdü. Sonradan kral olacak olan oğlu Louis VII'yi Akitanya dükalığının varisi Eleonore (Aliénor) ile evlendirdi.

Krallığı devrinde Frank'ların Sali Hanedanının son İmparatoru olan İmparator Heinrich V (sayfa 400) ülkesini işgal etti ise de senyörlerin yardımı ile İmparator Heinrich V'in Fransa'dan çekilmesini sağladı. Şişman Louis VI 1137'de öldü.

Louis VII Küçük (1137-1180) *Fransa Kralı.*

Küçük Louis VII, Fransa Kralı Şişman Louis VI'in oğludur. 1120/1121'de doğmuştur. Louis VII Akitanya varisi olan Eleonore (Aliénor) ile evli iken 1152'de ondan boşandı; ve fakat Eleonore, sonraları İngiliz kralı olacak olan Normandiya dükü Heinrich II (Henry II) ile evlendi ve böylece ikinci kocası Henry II Akitanya'yı ele geçirdi. Kraliçe Eleonore İngiliz kralı Arslan Yürekli Richard'ın annesidir. Küçük Louis VII, Akitanya varisi eski eşi bu Eleonore'nin mirası yüzünden İngiltere kralı Henry II ile savaşlar yaptı ve bu miras savaşları (1150-1174) yılları arasında sürüp gitti.

Diğer taraftan Louis VII, Saint (Aziz) Bernhard'ın teşviki ile 1145 yılı Noelinde *İkinci Haçlı Seferinin* hazırlıklarına başladı ve 1147'de sefere çıktı; Suriye'ye kadar gitti ve Şam'ı kuşattı ise de başaramadı. Sonunda Louis VII 1149'da Fransa'ya döndü (sayfa 402). Louis VII tahtına ait toprakları akıllıca yönetti. Kilise ile, dolayısıyla ruhban sınıfı ile işbirliği yaptı. Louis VII Kiliseye karşı sürdürdüğü bu akıllıca politika ile Krallık toprakları dışında bulunan topraklar üzerindeki etki ve nüfuzunu kuvvetlendirdi ve genişletti.

Louis VII Eleonore'yi boşadıktan sonra Champagne dükü Henri'nin kızkardeşi Adele ile Üçüncü evliliğini yaptı. Kraliçe Adele Philippe II August'un annesidir. Louis VII 18.9.1180'de Paris'te öldü.

Philippe II August (Auguste-Augustus) (1180-1223) *Fransa Kralı.*

Philippe II August, Louis VII'nin oğlu olarak 1165'de Paris'te doğdu. Annesi Champagne dükü Henri'nin kızkardeşi Adele de Champagne'dı. Philippe II babası hayatta iken taç giymiş krallığa seçilmiş ve babası ölünce Fransa kralı olmuştu. Philippe II August evlenme ile 1180'de Artois'yı ve Flandre kontu Philippe ile savaşarak da Amien, Valois ve Vermandois'yı aldı (1185).

İngiltere kralı Henry II, Anjou kontu Gottfried Plantagenet'in oğlu idi. Plantagenet hanedanı yalnız İngiliz Hükümdar ailesi değil, aynı zamanda Fransa'da büyük topraklara sahipti ve bir İmparatorluk oluşturmuştu. Fransız Kapet hanedanı sürekli olarak Plantagenet'lerin tehdit'i altında bulunuyordu. Bu nedenle Kapet'ler ile İngiliz kralları-

nın arası açıktı. Diğer taraftan sonraları İngiltere kralları olan *Arslan Yürekli Richard I* ve *Yurtsuz John İngiltere* kralı Henry II'nin oğullarıydı. Bunlar zaman zaman babaları Henry II'ye karşı başkaldırdıklarından Philippe II August, kral Henry II'ye karşı oğullarını destekledi ve böylece Philippe II İngiltere ile 1186'da savaş içine girmişti. Henry II 1189 yılında ölünce Arslan Yürekli Richard I İngiltere kralı olmuştu.

Philippe II 1190 yılında arası iyi olan İngiltere kralı Arslan Yürekli Richard I ve Alman İmparatoru Friedrich I Barbarossa ile *Üçüncü Haçlı Seferine* iştirak etti (sayfa 404-405). Bu seferde Philippe II August Akka'yı aldı. Önce Kıbrısı alan ve sonra Suriye'ye gelen Arslan Yürekli Richard I ile Suriye'de buluştu. Fakat burada Philippe II August ile Arslan Yürekli Richard I'in arası açıldı. Bu nedenle Philippe II August İngiltere krallarına karşı 1186'da başlayan savaşı devam ettirmek için erken, 1191'de, Fransa'ya döndü. Bu arada 3'üncü Haçlı Seferi de hemen hemen başarısız sonuçlandı. Philippe II Fransa'ya dönünce Arslan Yürekli Richard I'in aleyhine propagandaya girişti ve bunu yaygınlaştırdı. Diğer taraftan ölen İngiltere kralı Henry II'nin diğer oğlu ve Arslan Yürekli Richard I'in kardeşi Yurtsuz John ağabeyine karşı taht kavgasında bulunuyordu ve bu olayda Philippe II August şimdi de Yurtsuz John'u destekledi. Hatta Yurtsuz John İngiltere kralı olmayı bile denemişti. İngiltere kralı Arslan Yürekli Richard I Haçlı Seferinden Viyana üzerinden Londra'ya dönerken Avusturya arşidükü Leopold V tarafından hapsedilince (sayfa 406-407) ve dolayısıyla Almanya'da tutuklu olarak bulununca Yurtsuz John yine Philippe II'nin yardımı ile İngiltere tacını gaspetmiş, kral olmuş ve İngiltere tahtının gerçek varisi olan yeğeni Arthur'u öldürmüştü. Fakat Richard I Almanya'daki tutukluluğundan 1194 yılında serbest bırakılınca (sayfa 407) kardeşi Yurtsuz John'u tahtından indirmişti; ve Fransa kralı Philippe II'ye savaş açmış, onu 1194 ve 1198 yıllarında iki büyük yenilgiye uğratmıştı. Arslan Yürekli Richard I 1199'da ölünce Yurtsuz John İngiltere kralı oldu (1199-1216). Fakat bir Pairshof (1) félonie yani sadakatsizlik gösterdiği için kral Yurtsuz John'un Fransa'daki topraklarında imtiyaz haklarının 1202 yılında kaldırılmasını beyan etti. Bunun üzerine Philippe II August bunu fırsat bilerek 1204 yılında, önceleri desteklediği kral John'un, Akitanya'nın bazı bölgeleri hariç, Avrupa'daki bütün İngiliz topraklarını, yani Anjou, Normandıya, Maine, Touraine ve Poitou'yu işgal etti. Toprakları kayıp olan İngiltere kralı Yurtsuz John, Philippe II August'tan öcünü almak için ona karşı Alman İmparatoru Otto IV, Flandre ve Boulogne kontları ile bir koalisyon oluşturdu. Fakat Philippe II August önce kral John'u sonra müt-

(1) Lordlar kamarası üyelerinin sarayı.

tefik ordularını 27 Temmuz 1214 tarihinde *Bouvines*'de yendi. Böylece Philippe II August'un tahtına ait topraklar çok büyüdü. Bu topraklar ötedenberi ve İngilizlerin devrinde bir tür feodalizm içinde, yani soyluların egemenliği altında, veya en azından feodal görevliler idaresinde bulunuyordu; ve bunların bir çeşit dokunulmazlıkları vardı. Fakat Philippe II August bu topraklarının idaresiyle ilk kez *Bailli*'leri, yani kendisine bağlı ücretli memurları görevlendirdi. Bundan böyle buraları Bailliler tarafından idare edilmeğe başlandı. Feodal memurlara karşı kralın ücretli memurları olan Bailliler azledilebiliyor veya yerleri değiştirilebiliyordu. Bu yeni idare şekli sonraları *bütün ülkelere örnek* oldu.

Philippe II August üç kez evlilik yapmış ve ikinci eşinden boşanması yüzünden Papalık ile arası açılmıştı. Bu nedenle Papa Innozenz III tarafından 1200 yılında hem kendisi, hem de Fransa aforoz edilmişti ve Philippe II bu aforozu akıllı bir politika ile ortadan kaldırdı. Dirayetle ülkesini iyi idare eden ve kuvvetli bir orduya sahip olan Philippe II Augustus ile Capet'ler artık çok kudretli bir hanedan olmuş ve böylece Kapet Hanedanı tam krallık veraset hakkını elde etmişti; ve Fransa'da veraset monarşisi kurulmuş oluyordu. Yani Kapet'ler, dolayısıyla Fransa kralları bundan böyle hiç bir seçime bağlı olmadan veraset yolu ile kral olacaklardı. Nitekim 43 yıl Hükümdarlık yaptıktan sonra Philippe II August 14 Temmuz 1223'de Mantes'de ölünce, üç hafta sonra, 36 yaşındaki oğlu Louis (Louis VIII, Arslan Louis VIII) Hugues Capet'ten bu yana ilk kez doğrudan doğruya taç giyerek kral oldu.

Diğer taraftan, esasında kudretsiz ve zayıf bir krallık olan Fransa krallığının bundan böyle, özellikle Philippe II August'un Alman-İngiliz-Flandre ve Boulogne koalisyonu'na karşı 1214 yılında Bouvines'de kazandığı zaferle artık Büyük Devlet oluşu temeli de atılmış oluyordu.

Louis VIII Aslan (1223-1226) *Fransa Kralı.*

Louis VIII 1187'de Paris'te doğdu. Babası Philippe II August, annesi İsabella de Hainaut'dır. Louis VIII Castilla'lı Blanca (Blanche)'nın kocasıydı. Babası Philippe II August, İngiltere kralı Arslan Yürekli Richard I ve bunun ölümünden sonra yine İngiltere kralı olan Yurtsuz John ile savaşlar yapmıştı. Aslan Louis VIII babasının hükümdarlığı sırasında İngiltere'ye karşı sürdürülen bu önemli harekata katıldı ve 1214'de Rochéaut-Moines'da Yurtsuz John'u yendi. 1216'da Manş ötesine yapılan bir seferi de yönetti. Fakat bu sefer kral John'un ölü-

mü yüzünden kısa sürdü. İngiltere kralı Yurtsuz John 1216'da ölünce oğlu Henry III kral oldu. Aslan Louis VIII Fransa kralı olduktan sonra Henry III ile mücadelesine devam etti.

Fransa'nın güneyinde Albi, Toulouse ve Languedoc yörelerinde ve Kuzey-İtalya'da *Albi'liler yaşıyorlardı. Bunlar Kathar*'lar (1) (Eski Yun. *Arınmışlar, Temizler)* tarikatının bir koluydu; ve İsa'nın tanrılığını reddeden bir Hıristiyan mezhebi idi. Adlarını Güney-Fransa'da *Albi* kentinden alan Albi'liler orada burada 12'inci ve 13'üncü yüzyıllarında oldukça büyük bir kudrete sahiptiler ve bunları Fransa'nın Güney senyör ve baronları, örneğin Toulouse kontu Raimond VI destekliyordu. Albi'liler Güney Fransa'da engizisyon tarafından 1330 yılma kadar takip edildiler. Yörelere göre dinsel tutumları değişen Albi'liler dualizme, yani iyilik Tanrısı ile kötülük yapan şeytan'a inanırlardı. İyilik Tanrı'sına bağlanmak için evlenmekten kaçınmayı ve tam bir cinsel perhizi, fakir yaşamayı gerektiren, «tenle ilgili her şey kötülük ilkesinden gelir» inancı içinde insan teninin görülmesini yasaklayan, cinsel birleşmede de insan teninin ve vücudunun görülmesini büyük bir günah kabul eden çok sıkı bir inanca sahiptiler. Katolik hirarşiyi kabul etmeyip katolik törenlerinin kötü hurafelerden başka bir şey olmadığını söylüyorlardı. Katolik Kilisesince bu bir dinsel sapıklık kabul ediliyordu. Nihayet Papa Innocentus (Innozenz) III (1198-1216) bunları destekleyen Toulouse kontu Raimond VI (1156-1222)'yı aforoz etti ve *Albi'lilere karşı bir Haçlı* Seferin, yani Kutsal bir seferin açılmasını istedi. Aragon kralı Petro II kont Raimond VI'nın müttefikiydi. Haçlı Seferini ise *İle de France senyörü* Montfort kontu Simon IV yöneltti. Böylece (1209-1229) yıllarındaki Albi'lilere karşı olan Haçlı sefer başladı. Petro II ve Raimond VI yenildiler. Simon IV de Montfort uzun bir savaştan sonra Toulouse'u aldı ve fakat bu savaşta 1218'de öldü. Toulouse kontu Raimond VI'nin oğlu Raimond VII (1222-1249) ve din sapıkları yine başkaldırdılar. Bunun üzerine Papa Honorius III (1216-1227)'de Albi'lileri desteklediği için Raimond VII'yı aforoz etti ve Kral Aslan Louis VIII Albi'lilere karşı yeni bir Haçlı Seferi düzenledi. Aslan Louis VIII Avignon'u aldı, öbür kentleri ele geçirdi. Ve böylece bu toprakların, Krallık topraklarına katılması yolundaki ilk adım da atılmış oldu.

Aslan Louis VIII Montpensier'de 1226'da dizanteriden öldü. Üç yıllık Hükümdarlık devrinde Aslan Louis VIII İngiltere kralı Henry III ve ülkesinin güneyindeki senyörler ve derebeyleri ve din sapıkları kabul edilen Albi'liler ile yapmış olduğu savaşlarda elde ettiği topraklarla krallık topraklarını büyüttü; ve sonunda ülkesinin güneyinde de kral-

(1) Bunlara Ren bölgesinde Ketzer = kâfir, dinsiz denirdi.

lığının otoritesini kurdu. Esasen İle de France senyörü Montfort kontu Simon IV öldükten sonra yerine geçen oğlu *Amaury* babasının zaptettiği bütün toprakları kayıp etmiş ve bu topraklar üzerindeki talep ve haklarını Fransa kralı Aslan Louis VIII'e bıraktığı için de Louis VIII, tüm ülkede kuvvetlenen krallık otoritesinin yanında, Devlet kudretinin krallık bünyesinde daha açıkçası Capet hanedanı elinde toplanmasını ve tüm ülkenin bir merkezden idaresini de temin etmiştir.

Louis IX Aziz veya Saint Louis (1226-1270) *Fransa Kralı.*

Louis IX 1214'de doğdu. Babası Aslan Louis VIII, annesi Castilla'lı Blanca (Blanche) idi. Babası ölünce, henüz 12 yaşında iken Fransa kralı oldu. Çocuk yaşta kral olduğu için annesi Blanca, naibe olarak ülkeyi idare etti. Louis IX annesi 1252'de ölünceye kadar annesinin etkisi altında kaldı. Kraliçe Blanca, naibe olarak, kendisine karşı ayaklanan soyluların isyanlarını bastırdı... Blanca, oğlu Louis IX'u Provence kontu Raimundo Berengario IV'ün kızı Marguerite ile evlendirdi. Kraliçe Blanca 1252 yılında öldüğünde Louis IX 38 yaşındaydı. Louis IX ülkesini akıllıca idare etti. Güney ve batı baron ve derebeylerinin isyanlarını bastırdı (1241).

Harzim Türklerinin Haçlıları yenmesi ve Türkler tarafından Kudüs'ün tekrar alınması, dolayısıyla Latin krallığı ordusunun hezimete uğraması üzerine 1245'te toplanan Lyon Konsili yeni bir Haçlı Seferinin yapılmasını kararlaştırdı. İşte bu *7'inci Haçlı Seferini Louis IX* yani Saint Louis yönetti. Uzun süre canla başla hazırladığı *7'inci Haçlı Seferine* 1248'de çıktı. Bu Haçlı Sefer (1248-1254) yılları arasına rastlar. Louis IX gemilerle Mısır'a geldi 1249'da Dimyat'ı aldı ve Kahire üzerine yürüdü. Son Eyyubi Hükümdarı *Turanşah* tarafından Mansure'de (1) büyük yenilgiye uğratıldı ve esir edildi (1250). Büyük fidye karşılığı ve aynı zamanda Dimyat'ı geri vererek serbest bırakıldı. Ondan sonra Suriye'de kaldı ve orada Haçlıların elinde bulunan kentleri tahkim ettirdi ve 1252'de Fransa'ya döndü. Louis IX barışçıydı. Bu tutumunu toprak vererek de yerine getiriyordu. Yine barışı seven bir kişi olarak Alman İmparatoru Friedrich II ile Vatikan arasındaki anlaşmazlığın giderilmesine yardım etti. Yöneticileri, hakimleri, subayları denetledi. İsyancıları desteklemek için Fransa'ya çıkan İngiliz kralı Henry III'ü iki savaşta yendiği halde onunla ve Provence ve Languedoc bölgelerini isteyen Aragon kralı ile bazı tavizler vererek anlaşmalar yaptı. Dedesi Philippe II August ile İngiltere kralı yurtsuz John'dan sonra başlamış olan Fransız-İngiliz anlaşmazlığını 1259 Paris

(1) Mansure İskenderiye ile Port Sait arasında, Nil nehri kenarındadır.

Antlaşması ile kaldırdı ve o yönden büyük bir huzur getirdi. Ülkesi içinde düello yapılmasını, fuhuşu, kumarı yasakladı.

Fransa'ya döndükten sonra yeni bir Haçlı Seferi hazırlamağa girişti. Fakat Fransız senyörleri buna istekli değildiler. Bu nedenle bu düşüncesini 1267 yılına kadar tatbik edemedi. Ancak 1268'de Antakya'nın düşmesi ve buna eklenen Haçlıların yeni yenilgileri Louis IX tarafından *Sekizinci Haçlı Seferinin* hazırlanmasına yol açtı. Son olacak olan bu Haçlı Seferi Aigues-Mortes'dan başladı. Amaç yine Mısır'a gitmek idi. Fakat Sicilya'ya dehşet ve korku salan Tunuslu Arap korsanlarını tedip etmek için önce Tunus'a yapıldı. Louis IX Tunus'u kuşattı. Fakat Louis IX çıkan veba salgınından 1270'de öldü.

Aziz Louis IX Kapet Hanedanının ve Ortaçağın en büyük hükümdarlarındandır. Krallıkta mutlak otoritenin üstünlüğüne inanırdı. Her şeyden önce düşmanlık, kan davası, düello veya savaşı içeren münakaşalı ve çatışmalı bir adalet tatbikinden ve hak alma türünden uzaklaşarak, yerine düzenli, adil bir adalet işleminin kurulması ile Paris Parlamentosunun en yüksek Yargı organı olması ve ülkede merkezi bir idarenin gerçek örgütlenmesi kral Louis IX'ün eseridir. Aziz Louis IX basit bir hayat yaşardı. Tunus'ta 1270'de öldüğünde 56 yaşında idi. Ölümünden 27 yıl sonra yani 1297'de torunu olan Güzel Philippe IV zamanında Papa Bonifacius VIII (1297-1303) tarafından *Aziz (Saint)* ilân edildi. Kral Louis IX Aziz'in hükümdarlığı devrinde *Osmanlı Hanedanının atası Kaya Alpoğlu Süleyman Şah* 1231'de Fırat'ta boğulmuştu.

Philippe III Yiğit (1270-1285) *(Philippe III le Hardi), Fransa Kralı.*

Babası Aziz Louis IX, annesi Marguerite de Provence'dır. 1245'de doğdu. Amcası Poitiers kontu Alphonse'un 1271'de ölmesiyle Poitou, Auvergue ve Toulouse'u tahtına kattı. Ve Lyon'u krallığına bağladı. Philippe III Yiğit iç işlerinde babasının yaptıklarını sürdürdü; ve «1278-Emirnamesini» çıkardı. Yiğit Philippe III zayıf karakterliydi. Kendisini Alman Krallığına seçtirmek için çaba harcadı ise de başaramadı. İspanya'daki Aragon krallığı Akdeniz'de bir lider ülke idi. 1282'de Aragon kralı Petro III Sicilya'yı almıştı. Aragon kralı Petro III Yiğit Philippe III'ün amcasının düşmanıydı. Papa Martinus IV (1281-1285) ile anlaşarak kral Petro III'e karşı «Aragon Haçlı Seferi» denilen Sefere çıktı. Başaramadığı bu seferden dönerken ordusunda yayılan bir hastalıktan öldü. Philippe III, oğlu Güzel Philippe IV'ü Champagne ile Navarra'nın mirasçısı Jeanne ile evlendirdi (1284).

Philippe IV Güzel (1285-1314) *(Philippe IV le Bel) (Güzel Filip IV) Fransa Kralı.*

Babası Philippe III, annesi İsabelle D'Aragon'dur. 1268'de Fontainebleau'da doğdu. Babası ölünce Fransa kralı oldu. 1284'de Navarra prensesi Johanna ile evlenmesi onu Navarra ve Champgane bölgelerinin sahibi yaptı ve kendisi Navarra kralı da oldu. Tarihçiler kral Güzel Philippe IV'ü gerçekçi, kurnaz ve çok değerli bir Devlet adamı olarak kabul ederler. Çevresinde iyi hukukçular, kıymetli bilim adamları vardı. Devri her yönde hareketli geçmiştir. Flandr'e karşı açtığı savaşta, önce yendi, sonra yenildi; ve işgal ettiği toprakların bir kısmını geri vermek zorunda kaldı. Ülkesi genişlediği halde Devletin ve Sarayın masrafları yükseldiğinden mali güçlükleri gidermek için Yahudileri sürerek mallarını ellerinden aldı. Aynı zamanda paranın değerini düşürmeği, vergileri genişletmeği ve paraca zengin kiliselerin egemenliğini devirmeyi ele aldı. Durmadan vergi ödeyen ruhban sınıfı ile bozuştu. Kiliseye ve mensuplarına ağır vergilerin yüklenmesi yüzünden Papa *Bonifacius VIII* ile arası açıldı; ve uzunca süren bu anlaşamamazlık sonucu Papa, Güzel Philippe VIII'in aleyhine kilisece bir çok kararlar çıkartı ise de Güzel Philippe VIII bu kararların etkilerinden kendisini akıllıca koruyabildi. Papa Bonifacius VIII ölünce onu Roma'da izleyen yeni Papa Benedictus XI (1303-1314) de krala kraşı selefinin politikasını uygulayınca Güzel Philippe IV'in arzusu ve tesiriyle bir Fransız olan Klemens V (1305-1314) Papa seçildi ve yine kral Philippe IV isteği üzerine Papa Klemens V, makamını *Avignon*'a taşıdı (sayfa 17); ve Avignon da papalık merkezi oldu. Böylece Roma'daki Papa *Benedictus XI*'in Fransa, dolayısıyla kral üzerine olan etkisi azaldı. Avignon Papası *Klemens V*, Philippe IV'ün mali durumunun düzelmesinde kudretli ve zengin ruhban sınıfının ezilmesine ve hatta bazı din adamlarının yakılarak idam edilmelerine bile müsaade etti.

Bir çok değişik alandaki mücadelesinde başarı sağlayan, iç ve kilise politikasında Devlet kudretine mutlakiyeti kazandıran Güzel Philippe IV güçlü, zengin ve düzenli bir monarşinin kurucusu oldu. Onun devrinde Fransa, Alman İmparatorluğu topraklarına el uzatarak büyümeğe başladı. Kral Philippe IV, doğduğu yer olan Fontainebleau'da 29 Kasım 1314'de 46 yaşında öldü. Kral Philippe IV'den sonra Fransa tahtına üç oğlu geldi. Onlarla Capet Hanedanının erkek tarafı sülalesi son bulmaktadr.

XIII'üncü yüzyılda Oğuzların Bozok Kolu'nun Kayı boyu, Bizans İmparatorluğunun Anadolu sınırlarında Söğüt ve Domaniç bölgelerine yerleşmişlerdi. Fransa kralı *Güzel Philippe IV*'un Hükümdarlığı zama-

nında, Kayı boyu beyi *Osman bey (Sultan Osman I)* komşu tekfurlar ile savaşlara başlamıştı. Böylece Türkler yeni bir İmparatorluğun, Osmanlı İmparatorluğunun temelini atıyorlardı.

Louis X Kavgacı (1314-1316), *Fransa Kralı.*

Babası Güzel Philippe IV, annesi Navarra'lı Johannadır. 1289'da Paris'te doğdu. Ülkesini despot olarak idare etti. Genellikle amcası *Valois'li Charles*'in etkisi altında kaldı. Amcasının tesiriyle eski kralın yakın adamlarına karşı cephe aldı; ve onları işten uzaklaştırdı. *Louis X 1315'de köleliği kaldırdı.* Vergi ödemek istemeyen din adamlarına taviz vererek onları vergiye bağladı. Soylular ise kendilerine verilen hakların açıklanmasını istediler ve harekete geçtiler. «*Şartlar hareketi*» denilen bu hareketle taviz vermek için krala baskı yaptıklar. Arası iyileşen soyluların desteği ile Flandr'a savaş açtı.

Kral Kavgacı Louis X birinci evliliğini Bourgogne'lu Marguerite ile yapmış ve onu öldürtmüştü. Marguerite'in Fransız iskolastık filozofu Buridan'dan evlilik dışı çocukları olduğu söylenir. Alexandre Dumas pére 1832'de yazmış olduğu *La Tour de Nesle (Nesle Kulesi)* adlı nesir şeklindeki dramında Marguerite ile bu çocuklarının hazın hikayesini anlatır. Louis X ikinci evliliğini Macar prensesi (Macaristan'lı) Clémence ile yaptı. Louis X; karısı hamile iken, soğuk algınlığından 1316'da ölü. Bu doğum beklenen sürede ise, ölen kralın kardeşi Uzun Philippe naip tayin edildi. Fakat Kral Jean I adını alan çocuk doğar doğmaz öldü. Louis X'un ondan başka oğlu olmadığından Fransa Tahtı Kavgacı Louis X'un kardeşi *Uzun Philippe V*'e geçti.

Philippe V Uzun ((1316) (1317-1322) (Uzun Filip V). Önce naip sonra *Fransa Kralı.*

Babası Güzel Philippe IV, annesi Navarralı Johanna (Jeanne)'dır. Ağabeyi kral Louis X Haziran 1316'da öldüğünde kraliçesi hamileydi ve bu geçiş döneminde Uzun Philippe V 1316 yılında naip tayin edildi. Kraliçe Clémence bir oğlan çocuk doğurmuş ve çocuk kral Jean I adını almış ve doğar doğmaz ölmüştü. Fransa tahtına, gerçek tabii varisi olan, ölen kral Louis X'un kızı Jeanne de France'in geçmesine rağmen Uzun Philippe V kral oldu ve Reims'te 9 Ocak 1317 tarihinde taç giydi. Uzun Philippe V yeğeni Jeanne'in Fransa, Navarra ve Champagne tahtlarından vazgeçmesini sağladı. Böylece Fransa tahtından kadınları uzaklaştırmada ilk adım atmış oldu; ve bundan böyle Kapet Hanedanına mensup kadınların ve onların oğullarının Fransa tahtına varis olmaması ilke ve geleneğini getirmiş oldu. Ötedenberi süregelen baron

ve derebeylerin tahtın el değiştirmesiyle gösterdikleri tepkileri Uzun Philippe V ruhban sınıfının desteği ile yatıştırdı; ve onlarla anlaştı. Ağabeyi Louis X Flandre'a karşı savaş açmıştı. Fakat bu savaşı halk istemediğinden savaşa son verdi. Fakirleşen hazineyi dengelemek için Fransız halkını ağır vergilerle yükledi. Parlamentoyu, sarayı ve malî idareyi yeniden örgütledi. Milislerden Saraya ve krala bağlı ve onun hizmetinde olan gerçek bir polis kuvveti kurdu. Kent temsilcilerine, baronlara ve senyörlere, rahiplere danışma adetini koydu; ve böylece babası Güzel Philippe IV zamanında 1302 yılında ele alınan *États Généraux*'nun tam oluşmasına önayak oldu. Fransa'daki bu ortaçağ États généraux' su yani soylular, papaslar ve halk sınıfları, dolayısıyla delegeleri meclisi Bourbon hanedanından *Louis XIII le Juste*'ün 1614'de «*Erginlik Beyannamesi*»ni açıklaması ve dolayısıyla aynı kralın 1614/1615'de «États généraux» ile bir toplantı yapması ve daha sonra «*Nantes Edikti*»nin 1685'de kaldırılması ile son buldu. Esasen Erginlik Beyannamesi'nin açıklanmasından 10 yıl sonra yani 1624 yılında Hükümet başına geçen Kardinal *Richelieu* ile artık mutlakiyet idaresi başlayacaktı.

Charles IV Güzel (1322-1328) *(Güzel Charles IV) Fransa kralı, Navarra kralı.*

Kapet Hanedanının Fransa kralı olan ana kolunun son erkek mensubu olduğu için Kapet Hanedanının ana kolu Güzel Charles ile son bulmuştur. Güzel Charles kral Güzel Philippe IV'un üçüncü oğludur. Annesi Navarralı Johanna idi. 1294'de doğdu. Ağabeyi Uzun Philippe V ölünce 1322 yılında Fransa kralı oldu. Annesi Johanna'dan İspanya'daki Navarra krallığı varisi ve dolayısıyla Navarra kralı oldu. Ağabeyi Uzun Philippe V'in soylulara karşı olan siyasetini sürdürdü. Fransa'da bulunan İtalyan maliyecilerini Fransa'dan uzaklaştırdı. Yurt yönetiminde önemli işler başardıysa da halkın hoşuna gitmeyen vergiler uyguladı. İngiltere ile 1327'de barış yaptı. Üç kez evlendi. Birincisi eşi *Bourgogne-Comté'li Blanche*'dı. Ondan boşandı. İkinci eşi *Luxemburg*'lu *Maria*'ydı. Üçüncü eşi ise *Evreux*'lü *Jeanne*'dı.

Kral Güzel Charles IV 1328'de (31 Ocak 1328'de) Vincennes'de öldü. Dul kalan karısı Charles IV'ün ölümünden sonra bir kız çocuğu dünyaya getirmişti. Fakat Güzel Charles IV'ün kral olacak erkek çocuğu yoktu; ve böylece Kapet Hanedanının anakolu Güzel Charles IV ile son buldu. Ondan sonra Navarra krallığı yeğeni Johanna II'ye geçti. Fransa krallığına ise amcası *Charles de Valois*'nin oğlu *Philippe VI* getirildi. Güzel Charles IV'ün amcası olan Charles (de Valois) Yiğit Philippe III'un oğlu ve Güzel Philippe IV kardeşiydi.

Bundan sonra Fransa krallığı *Valois* Hanedanının eline geçti. Fransa'daki bu hanedan değişikliği Osmanlı Padişahlarından *Orhan Gazi*'nin Saltanatının ilk yıllarına rastlar.

Fransa'da Valois Hanedanı 261 yıl hüküm sürmüş ve Kral Henri III'ün 1589'da ölmesi ile son bulmuştur.

Valois Hanedanı (Dolaylı Kapet Hanedanı)
Fransa Kral Hanedanı

Philippe VI'de Valois (1328-1350) *(Valois'lı Philippe VI) Fransa Kralı.*

Babası Charles de Valois, annesi Marguerite de Sicile idi. 1293'de doğdu. Charles de Valois Fransa kralı Yiğit Philippe III'un oğlu olduğuna göre Philippe VI (de Valois) Kapet Hanedanından Yiğit Philippe III'ün torunu, kral Güzel Philippe IV'ün yeğeni ve dolayısıyla son kral Güzel Charles IV'ün amcasının oğluydu.

Son Kapet'lerin ana kolundan olan Güzel Charles IV'ün ölümü üzerine Philippe VI (de Valois) naip oldu (Şubat 1328). Güzel Charles IV'ün oğlan çocuğu olmadığından Fransa tahtına iki talip vardı. Birisi kral Yiğit Philippe III'ün torunu olan Valois'lı Philippe VI, ve diğeri ise Fransa kralı Güzel Philippe IV'ün kızı İsabelle ve onun kocası İngiltere kralı Edward III idi. Bu nedenle Fransa tahtına pretendant olarak hak talep eden Valois'le Philippe'e karşı Güzel Philippe IV'ün kızı Isabelle ve dolayısıyla kocası İngiltere kralı Edward III Fransa tahtını istiyordu. Fakat Kapet Hanedanına mensup kadınların ve onların erkek çocuklarının Fransa krallığı tahtına varis olamıyacağı ilkesi ve geleneği de (sayfa 455) geçerli idi. Bu da gözönünde tutularak ve aynı zamanda Fransa krallık baronları ve merkezi Hükümet görevlileri Fransa krallığı için *Valois'lı Philippe VI*'yı tercih ettiler ve onu kral olarak tanıdılar. Böylece Valois'lı Philippe VI Fransa kralı oldu. Gerçekten ise Philippe VI, Fransa tahtına geçmesini Kapet Hanedanının ve babasına emeği geçenlerin desteğine borçludur. Philippe VI (de Valois) kral olunca *Kavgacı Louis X'un kızı Jeanne I'e* Champagne'dan vazgeçmesine karşılık Navarra'nın mülkiyetini ona bıraktı.

Philippe VI (de Valois) Flandre'de ayaklanan şehirlere karşı savaş açtı ve onları 23.8.1328'de Kassel'de yendi. İngiltere kralı kendisine *Guyenne vasallığını* istemeyerek verdi, ama ona bu topraklar üzerinde hiç bir hak ve ayrıcalık tanımadı. Philippe VI ise Guyenne'ne baskın yaptı (1337). Bunun yüzünden ve Bretagne'daki olaylar ve Philippe VI tarafından ondört Breton soylusunun 1343'de tutuklanması, İngiltere ile arasının açılmasına neden oldu. Bu arada Brie, Champagne, Anjou

ve Maine bölgelerini tahtına ait topraklar ile birleştirdi. Fakat 1337/1338 ve 1343 olaylarının İngiliz-Fransız çatışmasına götürmesi ile Philippe VI (de Valois) için de ağır ve yıkıcı olan *yüzyıl savaşı* başlamış oluyordu. Fransa filosu 1340 yılında *L'Écluse (Sluis)* civarında batırıldı. Karada ise 1346'da *Crécy-en-Ponthieu*'de çok büyük bir yenilgiye uğradı. 1338'denberi Fransa kralı ünvanını da taşıyan İngiliz Kralı Edward III 1347'de Calais'yı zaptetti. Böylece başlayan İngiliz-Fransız savaşı kuşaklara intikal etti ve askeri operasyonların zaman zaman durmasına rağmen bu savaşlar *110 yıl* sürdü. Bu savaşlar sonraları tarih belgelerinde «*Yüzyıl Savaşı*» olarak adlandırıldı. «Yüzyıl Savaşı» ilk safhada Fransa'nın gelişmesini durdurdu, Fransa'yı krizlere sürükledi. Fakat «Yüzyıl Savaşı» bir bakımdan Fransızlara da yaradı. Savaşın son safhasında Jeanne d'Arc (1412-1431)'in ortaya çıkmasıyla bu genç kız bu savaşın dolayısıyla Fransız ulusunun bir sembolü olmuş ve Fransa'da Fransız milliyetçiliğinin geniş halk tabakalarına yayılmasına, ulusal birliğinin teşekkülüne ve kuvvetli bir Fransız millyetçiliğinin yerleşip gelişmesine neden olmuştur.

Valois'lar veya dolaylı Kapet'ler Hanedanının ilk kralı olan Philippe VI, orta zekalı, gösteriş meraklısı, gerçeği göremeyen ve kolayca etki altında kalan bir kimseydi. Gerçi etrafında değerli kimseler vardı, ama aralarındaki entrikalar ve bölünmeler çoğunlukla tasfiyelere yol açtı. Nitekim kayın biraderi Robert d'Artois, Bourgogne dükünün baskısı altında tasfiye edildi (1331). Diğer taraftan Flandre'daki ayaklanmalara karşı başarısız olan Philippe VI (de Valois) zamanında Fransa'da mahsul de kötü oldu. Philippe VI'nm şövalye maceralarına hayran oluşu nedeniyle şövalyeliğin her çeşidini tekrar canlandırmak hareketlerine çok para harcanması ve savaş yüzünden tedavüldeki para miktarının büyütülmesi ve fiyatların artması sonucu Fransa büyük bir mali kriz içine düştü. Valois'lı Philippe VI'nin bir talihsizliği de Fransa'da korkunç bir veba salgınının çok sayıda insanın ölümüne yol açmasıydı (1347-1352). Philippe VI sarayı içindeki rakip gruplarla da uğraşmak zorunda kalmıştı. Her yönde gördüğü güçlükler nedeniyle États Généraux'ları sık sık (1346-1347) topladı. 1340 yılında L'Écluse (Sluis) civarında filosu İngiliz'ler tarafından batırıldıktan sonra 1341 yılında sarsılan mali duruma katkıda bulunmak için tüm ülkede bir *tuz vergisi* koydu. Halkın hoşuna gitmeyen bu tuz vergisi çok ünlüydü. Valois'lı Philippe VI 1349'da *Dauphiné*'yı, yani öz ailesinde en yaşlı erkek çocuğunun Fransa tahtına veliaht olmasını, kurucusu olduğu Valois Hanedanına kazandırdı; ve krallığını yönetimini oğlu İyi Jean II'ye ve danışmanlarına bıraktı.

Fakat gösteriş meraklısı Philippe VI zamanında Fransa çok ağır

bir kriz geçirmiş ve bu yüzden halkın gözünden düşmüştü. Kral Philippe VI (de Valois) 1350'de Nogent-le-Roi'da öldü.

Jean II (İyi Jean II) (1350-1364) *Fransa Kralı.*

Babası Philippe VI (de Valois), annesi Jeanne de Bourgogne idi. 1319 da doğdu. 1356'da İngiliz kralı Edward III'e Potiers civarında Maupertuis savaşında esir düştü ve 1360'da bir Antlaşma'ya istinaden serbest bırakıldı. Antlaşma hükümlerini yerine getiremediği için kendi arzusu ile tekrar esir olarak Londra'ya döndü ve orada 1364'de öldü. Müsrif, düşüncesiz ve siyasi görüşten yoksun bir kişiliği vardı. Bu yüzden Fransa'nın durumu daha da kötüleşti. İyi Jean II iki kez evlendi. İlk eşi Bohemya kralı Johann von Luxemburg'un kızı Judith (Bonne) ile 1332'-de evlenmişti. Kraliçe Bonne 1349'da öldü. Kral Jean II esir iken oğlu Charles V devleti idare etti.

Charles V Akıllı, (Alim) 1346-1380) *Fransa Kralı.*

Babası İyi Jean II, annesi Bohemya kralının kızı Luxemburg'lu Bonne idi. 1337'de doğdu. Charles V, babası İngilizlerin esiri iken naip ve Dauphin olarak ülkeyi idare etti. Bu devirde İnglizler Fransa'yı kasıp kavurmuş, Paris'te ve ülkede ayaklanmalar olmuş; ve naip olarak Charles V çok yönlü bir mücadele içine girmişti. Fakat o isyanları, iç kargaşaları bastırmış çok şey isteyen huzursuz États Généraux'yu yatıştırmış ve İngilizlere karşı da mücadeleye devam etmiştir. Babası ölünce kral oldu. 1369-79 yıllarında Fransa'daki hemen hemen bütün İngiliz topraklarını aldı. Charles V becerikli, ölçülüydü ve bilim adamlarının dostuydu. Savaş hazinesi kurdu. Devrinde gösterişli anıtlar yapıldı. Fakat despot bir kral idi. Oğluna barış içinde, düzeni yerinde bir devlet bıraktı. Charles V, çocuk kralların onüç yaşında ergin sayılmaları ilkesini koydu. Charles V 1380'de öldü. Akıllı Charles 1350 yılında Bourbon dükü Pierre I'un kızı Jeanne ile evlendi. Ölümünden 2 yıl önce Batı'da din ayrılığı kavgaları (1378-1417) başlamıştı.

Charles VI Çılgın (1380-1422) *Fransa Kralı.*

Babası Akıllı Charles V, annesi *Bourbon* dükü Pierre I'in kızı Jeanne'dı. 1368'de doğdu. 1385'de Bavyera dükü Stephan II'nin kızı İsabeau ile evlendi. Charles VI 1388 yılına kadar amca ve dayılarının naipliği altında bulundu. 1382'de ayaklanan Flaman'ları yendi. 1392'de akıl muvazenesi bozuldu. Eğlenceye düşkün, devamlı zevk hayatı yaşaması yüzünden büsbütün kötüleşti. Yarı deli bir Hükümdardı. Kardeşi Or-

léans dükü Louis I, onun naipi oldu. Fakat Louis I'in karşısında *Korkusuz Jean* vardı. Çünkü aralarında Fransa Sarayında nüfuz ve etkiye sahip olma rekabeti mevcuttu. Bu nedenle Orléans dükü Louis I, 1407'de Bourgogne dükü Korkusuz Jean'ın emriyle öldürüldü.

Korkusuz Jean Bourgogne dükü Yiğit Philippe ile Louis II (de Male)' ın kızı Marguerite'in oğluydu. *Niğbolu* savaşında Türklere dolayısıyle *Sultan Yıldırım Beyazıt*'a karşı savaşan büyük Haçlı Ordusunun başında bulunanlardandır. Yıldırım Beyazıt 1396'da bu Haçlı Ordusunu Niğbolu savaşında perişan etmiş ve diğer soylular gibi Korkusuz Jean'ı da esir almış ve Bursa'ya götürmüştü. Sonra serbest bırakılmıştı.

Orléans dükü Louis I'in 1407'de öldürülmesinden sonra Dauphain Charles VII, amcasından boşalan naipliğe gelmişti. Korkusuz Jean kraliçe İsabeau ile Dauphin Charles VII'ye karşı anlaştı ve 1408-1410'a kadar krallık meclisini istediği gibi yönetti ve 1418'de Korkusuz Jean veliaht Charles VII'yı Bourges'a sürdü. İç kargaşalıklardan ve iç savaştan faydalanan İngiliz kralı Henry V Normandiya'yı aldı ve Fransız şövalyelerini 1413'de *Azincourt*'da tam bir yenilgiye uğrattı. Ve tüm Kuzey-Fransa'yı aldı ve Paris'e girdi. Kraliçe İsabeau Bourgogne tarafına kaçtı. Azincourt savaşından sonra Korkusuz Jean İngilizlerle anlaştı (1416) ve Paris'e girdi ve orada kral Charles VI adına iktidarı ele aldı. Kraliçe İsabeau da Paris'e dönmüş ve naipliğini ilân etmişti. Korkusuz Jean 1419'da veliaht-naip Charles VII'nin adamları tarafından *Montereau'nun Yonne* köprüsünde öldürüldü.

La Bien-Aimé (çok sevilen) lakabı da olan *Çılgın Charles VI* ise 1422'de Paris'te öldü. İngilizlerle 1420'de yapılan Troyes Antlaşmasına göre İngiliz kralı Henry V, Charles VI'in ölümünden sonra İngiltere krallığı yanında Veliaht Charles VII yerine Fransa kralı olacaktı. Ancak Henry V Fransa kralı Çılgın Charles VI'dan önce öldü. Esasen «*1420 Troyes Antlaşmasına*» göre bundan böyle İngiliz kralları 1802 yılına kadar Fransa kralı ünvanını taşıyacaklardır.

Charles VII (1422-61) *(Charles VIII Muzaffer) Fransa Kralı.*

Babası Çılgın Charles VI, annesi Bavyera'lı İsabeau'dur. 1403'de Paris'te doğdu. Ağabeylerinin ölümünden sonra Dauphin oldu. Fakat iç çatışmalar da başladı. 1418'de Korkusuz Jean tarafından Bourges'a kovuldu; ve 1420'de babası Charles VI tarafından Fransa tahtı mirasından iskat edildi; ve babası 1420'de İngilizlerle *Troyes Antlaşmasını* yaptı. Bu antlaşmaya göre İngiliz kralı *Henry V*'in oğlu *Henry VI,* dolayısıyla İngiltere kralları hem İngiltere hem Fransa kralı oluyorlardı. Fakat Charles VII babasının ölümünden sonra kral oldu. Ona karşıt-

kral olarak, Troyes antlaşmasına göre İngiltere kralı Henry VI de Fransa kralı ünvanını aldı. Bu şekilde Charles VII Troyes antlaşmasına karşı mücadele içine girdi. İngilizler Loire'in kuzeyinde kalan bütün Fransa'yı ele geçirmişler, güneyde Guenne'in batı bölgesini de almışlardı. Herşey karma karışıktı. Charles VII'nin Bourges'da bir Hükümeti, Poitiers'de küçük bir parlamentosu vardı. Orduları 1423 ve 1424 yıllarındaki savaşlarda yenilmişti; parasızdı ve düzenli bir ordusu yoktu. Fransız'lar, Bourgogne prensesi ile evli olan ve Bourgogne ile ittifak içinde bulunan İngiliz'lerin *Bedfort dükünün* ağır baskısı altındaydı. Charles VII'yi yalnız kaymvalidesi *Violante d'Aragon* destekliyordu. Öyle olduğu halde ülkenin güneyini İngiliz'lere karşı koruyabildi. İşte o sıralarda *Orléns'lı Jeanne d'Arc* yetişti ve İngiliz'lerden Orléans kentini kurtardı (1429); ve Charles VII'de 17 Temmuz 1429 Reims'de taç giydi. Charles VII'nin krallığı kilise tarafından da kabul lendi. Böylece kral kendisine ve dolayısıyla Fransa halkının *Valois Hanedanına* güvenini sağladı. Ülkenin kuzeyinin İngiliz'lerden kurtarılmasına başlandı. Vaka Jeanne d'Arc esir edilmiş ve 1431'de yakılarak idam edilmişti ve Fransa ise kritik durumunu henüz atlatamamıştı; ama Orléans savaşının kazanılması ile olaylar Charles VII'nin lehine gelişiyordu. 1435'de İngltere-Bourgogne ittifakı bozuldu. Onun yerine Bourgogne dükü İyi Philippe III, Charles VII ile anlaştı. Bu olay İngiliz'ler için büyük bir kayıp oldu. Charles VII oğlu veliaht Louis'nin yönettiği isyanları bastırdı. Kral Charles VII, Papaların Fransız kilise sisteminde atamalar ve muhakemat üzerine olan nüfuz ve salahiyetlerini sınırlayan ve özellikle Papalara karşı Gallikanizm, dolayısıyla Gallikan Kilisesini, yani özerk olan milli Fransız kilisesini koruyan «*Bourges Pragmatik Sanksiyonu*»nu 7 Temmuz 1438 tarihinde Bourges'de törenle imzaladı. Rahipler sınıfı kralın emrine girdi. Zamanla Charles VII ordusunu örgütledi. 1448'de Selçuklu Türkleri gibi keskin okçu birliklerini kurdu; dolayısıyla daimi ve düzenli bir ordu örgütledi. Nihayet İngiliz kralı Henry VI'nin 1430'da Fransa krallığı tacını giydiği Paris'i 1436'da geri aldı. Ve 1453'e kadar elde edilen başarılarla, Calais hariç, Fransa'daki bütün İngiliz toprakları alındı; ve böylece 110 yıldan beri devam eden Yüzyıl savaşı 1453'de son buldu. Fakat İngiliz kralları Fransa kral ünvanını, Fransa'da Konsül Devrine, yani 1802 Amiens Barış Antlaşmasına kadar taşıdılar.

Charles VII Mehun-sur-Yève'de 1461'de öldü. Devleti, orduyu ve idareyi düzenli olarak örgütleyen Charles VII Fransa'ya yeni bir kudret getirdi. 1440-1450 yılları arasındaki yaşantısında sevgilisi Agnes Sorel'in etkisi altındaydı. Yalnız Charles VII'nin son yılları oğlu veliaht Louis (Louis XI)'in devamlı entrikaları yüzünden üzüntülü geçmiştir.

Fatih Sultan Mehmet'in 1453'de İstanbul'u alışı bu Fransa kralı (Muzaffer) Charles VII'nin devrine rastlar.

Louis XI (1461-1483), *Fransa Kralı.*

Babası Charles VII, annesi Napoli kralı Luigi II'nin kızı Marie'ydi. 1423'de Bourges'da doğdu. Louis, Dauphin, yani veliaht iken babasına karşı kötü davrandı, entrikalar çevirdi, isyan etti; ve yine babasına karşı soyluların 1440 yılı *Praguerie* isyanına karıştı. Fransız soylularının Charles VII'ye karşı oluşturdukları bu 1440 Praguerie hareketinin dolayısıyla isyanının adı, Johann Hus taraftarlarının Alman İmparatoru *Sigismund*'u tanımamak için 1419'da Prag'da yapmış oldukları isyana benzerliği dolayısıyle Prag kentinin adına atif edilmişti. Louis XI, bu davranışlar yüzünden babası Charles VII ile kavgalıydı ve Bourgogne'da sürgünde yaşadı. Louis XI 1461'de Fransa kralı oldu. Louis XI kral olduktan sonra ülkenin senyörlerine karşı baskı yapınca Fransız soyluları kendisine karşı 1465'de *Ligue du bien public* (Kamu mutluluğu Ligi) adında bir koalisyon kurdular. Bu koalisyon'un başında Bourgogne dükü *Yiğit Charles* bulunuyordu. Louis 1463 ile 1475 arasında Roussillon'u işgal etti. Soyluların koalisyonundan maharetle ve sert bir politika ile kendini koruyabildi. Louis XI Bourgogne ile olan düşmanca siyasetinden zarar görenleri (İsviçre, Loren dükü ve Ren kentlerini) bir araya toplamağa çalıştı. Yiğit Charles ise bunları dağıtma çabasını gösterecek kadar ihtiyatlı davranamadı. Sonunda İsviçre'lilere karşı 1476'da bei Grandson ve Murten'de bozguna uğradı, ve Nancy civarında Loren dükü tarafından yenildi ve o savaşta öldürüldü (1477). Bunu fırsat bilen Louis XI Bourgogne dükalığını, Artois'yı ve Flandre'ı işgal etti. Fakat Fransa düşmanlığı izleyen Bourgogne dükü Yiğit Charles tahtının varisi olan kızı Maria'yı Alman İmparatorunun oğlu Habsburg Hanedanından Maximilian ile evlendirmeyi istemiş ve evlendirmişti. Ve böylece Bourgogne Habsburg Hanedanının eline geçiyordu; (1) ve Bourgogne'un varisi olan Maria haklarının müdafaasını, sonra Alman İmparatoru olan kocası Maximilian'a bırakmıştı. Bu Bourgogne mülkiyet sorunu sonraları Felemenk için bir devlet platformu teşkil edecektir (sayfa 426-427).

Yiğit Charles'in 1477'deki ölümü üzerine Louis XI tarafından Bourgogne istila edilmiş ve Bourgogne mirası çatışması başlamıştı. 7. Ağustos 1479'da ilk Guinegatte savaşında Louis XI'in orduları ile o zaman Roma kralı olan Avusturya Hükümdarı Maximilian orduları karşılaştılar ve iki taraf da kesin sonuç alamadı. Bu arada Louis XI'e

(1) Brockhaus-Enzyklopaedie Cild 9, sayfa 765'deki «Karl der Kühne» bahsine bak!

Anjou kontu 1480'de topraklarını ve yeğeni ise 1481'de Provence topraklarını bıraktılar. Bourgogne işinde ise Maximilian'in babası İmparator *Friedrich III* (1440-1493) ile *Arras Antlaşması* yapıldı (1482). Bu Antlaşmaya göre Fransa kralı Louis XI özellikle Bourgogne dükalığını elinde tutuyor ve Bourgogne kontluğu ile Artois, veliaht ile nişanlanan bir Avusturya prensesine veriliyordu. Geriye kalan ne varsa Maximilian ile Maria'nın oğluna düşüyordu. Bu durum Bourgogne iktidarının yıkılmasına yol açtı. Bourgogne, Artois ve Provence'in bağlanması ile Fransa büyüdü. Bundan böyle Fransa İspanya ve İtalya ile meşgul olmağa başladı.

Louis XI çirkin, pasaklı ve kötü görünüşlü idi. Buna mukabil düşünceli, zeki, becerikli, içinden pazarlıklı bir adamdı. İnsanların ve herşeyin para ile alınabileceğine inanan, aşırı derecede şüpheli olan bir kişiliği vardı. Louis XI Hükümdarlık kudretini sınırsız kullandı. Yalnız kendi amaçları ile ilgili ve o yolda politika sürdürdü. Louis XI modern diplomasının kurucusudur. Ülkesini başarı ile yönetti. Siyasetle ve yönetimle ilgili olan kuruluşları dizginledi. Rahipler sınıfını güçlendirdi. Louis XI feodal aristokrasiye karşı mücadele etti. Fakat bu feodal soyluların en tehlikeleri bizzat kral ailesinin bireyleriydiler. Bu şekilde Bourgogne'un Fransa ile Almanya arasında özerk bir Devlet olması tehlikesi bile belirmişti. Louis XI bunu maharetle önledi. Diğer taraftan Louis XI uygun gördüğü zaman États Généraux'yu topladı. Paris'te çok oturmadı; *Amboise*'da oturdu. Parlamento'dan ziyade, üyelerini kendisinin tayin ettiği *Büyük Konsey*, yönetim ile ilgileniyor ve krala yardım ediyordu. Louis XI babasının orduyu yenileştirme hareketine devam etti. Komşu ülkeler ile ticari ilişkilerini arttırdı. Louis XI'in ipek üretimine ve ticaretine önem vermesi ünlüdür. Acı ve felaketlerle dolu Yüzyıl savaşını yaşayan Fransa'da Louis XI devri, bir XV. yüzyıl gelişmesine, refahına yol açtı. Özellikle Lyon fuarlarının gelişmesine yardım etti. Böylece *Tüccarların Kralı* adını aldı. Literatürde Louis XI bir despot olarak gösterilir. Hakkında çok eser yazılmıştır. Ölümü Roman ve dramlarda «*Bir zalimin acı sonu*» şeklinde gösterilmiştir. Victor Hugo'nun 1831'de yazdığı «*Notre Dame de Paris*» de Louis XI ile ilgilidir. Kral Louis XI «*Plessis lez Tours*» kalesinde 1484'de ölmüştür.

Charles VIII (1483-1498) *Fransa Kralı.*

Babası Louis XI, annesi Savoie dükü Luigi'nin kızı Charlotte (Charlottes von Savoyen) idi. 1470'de doğdu. 1491/1492 hatta 1494'e kadar vasiliğini ablası Anna (Anne) ile kocası Pierre de Beaujou yaptı. Fakat Charles VIII'den sonra Fransa kralı olan Louis d'Orléans genç

kralın ablası Anna'nın dolayısıyla Beaujou'ların etkisinden kurtarmak istedi. Bu nedenle Büyük senyörleri organize etti. Ve naibe Anna'ya karşı yönettiği büyük senyörlerin «*Çılgın Savaşı*»nı Anna kolayca bastırdı. Anna kardeşi Charles VIII'i 1491'de Beretagne dükü Franz II'nın (François II)'nin varis kızı Anna (Anne) ile evlendirdi ve böylece Bretagne'ı kazandı. Charles VIII İtalya'nın Fransa'ya kazanılması ve dolayısıyla ilhakı üzerine olan Saraydaki istek ve entrikaları çok iyi bildiğinden iktidarı ele alınca İtalya'yı işgal etmeği tasarlıyordu. Charles VIII İtalya'ya saldırmadan önce komşu ülkeler ile anlaşmalar yaptı. Aragon kralı Katolik Ferdinando'ya *Narbonne* ve *Barcelona Antlaşmalarıyle* (1492-1493) Roussillon'u ve Cerdagne'i verdi. İmparator Maximilian I ile 1493 yaptığı *Senlis Barış Antlaşması* ile de Artois'yı ve French-Comté-yi Avusturya'ya bıraktı. Ve 1492'deki Etaples-Antlaşmasına göre de İngiltere kralı Henry VIII'e 745.000 altın vermişti; Charles VIII 1494'de Anjous'ların mirascısı olarak Napoli Krallığını elde etmek için Alp dağlarını aştı ve İtalya'ya indi. Charles VIII'in bu İtalya seferine *Cesare Borgia* da katılmıştı. Hiç bir direniş görmeden, 1494 yılının son günü Roma'ya girdi; ve 21 Şubat 1495'de Napoli'yi işgal etti. Charles VIII'in bu başarısı karşısında İmparator Maximilian I (1493-1519), Aragon kralı Katolik Ferdinando, Venedik ve Milano birleştiler. Bunun üzerine Charles VIII Napoli'de garnizonlar bırakarak ve Fornoue'de rakiplerinin hatlarını geçerek Fransa'ya döndü. Geriye bıraktığı birlikler ise 1497'de teslim oldu. Fransa kralı Charles VIII'in bu İtalya Seferi, dolayısıyla Napoli'yi alışı, Avrupa Devlet kuruluşlarında bir gruplaşmanın başlangıcı oldu. Örneğin Habsburg'lar 1495'den başlamak üzere İspanya ile sürekli ittifak içine girdiler. Çünkü, Charles VIII'in bu İtalya seferi ile Fransa, Avrupa devletlerinin, özellikle Kutsal Roma-Germen İmparatorluk ünvanını taşıyan Habsburg Hanedanının İtalya üzerine olan emellerine, dolayısıyla bunun sonucu olan çatışmalarına karışıyordu. Diğer taraftan Habsburg Hanedanından olan İmparator Maximilian I ikinci evliliğini düşes Milano'lu *Bianca Maria Sforza* ile yaptı, ve İtalya ile ilişkisi ve ilgisi vardı. Bu nedenle İmparator Maximilian I, Charles VIII ve onun halefi Louis XII ile Milano ve Napoli için uzun savaşlara girdi. İtalya üzerine olan çatışmalar 16'ıncı yüzyılın ortalarına kadar, Habsburg'lar ile Fransa kralları arasında devam etti. Çatışmaların alanı İtalya oldu. Bu çatışmalar Fransa için kalıcı bir kazanç getirmedi.

Fatih Sultan Mehmet'in oğulları olan Sultan Beyazıt II ile kardeşi Şehzade Cem arasındaki iktidar kavgaları Kral *Charles VIII* devrine rastlar. Ağabeyine karşı başarısız olan *Cem Sultan* 30 Temmuz 1482 tarihinde Rodos şövalyelerine sığınmış ve oradan Fransa'ya götürül-

müştü. Cem Sultan *Fransa'da Tour de Zizim* kalesinde 7 yıl göz altında tutulmuştu. Oradan 4 Mart 1489'da Roma'ya götürüldü. Fransa kralı Charles VIII 1494'de İtalya'yı istila ederek Roma'ya gelince Papa *Alexander VI'den bir haçlı seferi* tertip edebilmek için Cem Sultanı istedi. Ve onu 1495 Napoli seferinde yanına aldı. Fakat Cem Sultan yolda hastalanarak 25 Şubat 1495'de Napoli'de öldü. Tour de Zizim veya Büyük Kale Cem için özel yaptırılmıştı ve *Nantes* kentinin güney batısında *Bourgneuf-en-Retz* yakınındadır, (Atlantik denizi tarafında).

Charles VII bir kaza sonucu 1498'de Amboise'da öldü. Fransa tahtına varis olacak erkek çocuğu yoktu. Böylece Fransa krallığının babadan oğuluna intikal eden Valois hanedanının ana kolu son buldu. Ve yerine Charles VI'nin kardeşi olan Orléans dükü Louis'in torunu Louis XII Fransa kralı oldu.

Louis XII (1498-1515) *(Orléans'lı Louis) Fransa Kralı. Önce Orléans düküydü.*

Babası Orléans dükü Charles, annesi Marie de Cleves'di. Babası Orléans dükü Charles ise Fransa kralı Çılgın Charles VI (1380-1422)'nin kardeşi ve Orléans dükü olan Louis'nin oğluydu. O halde Orléans'lı Louis XII, kral Çılgın Charles VI'nin kardeşi Orléans dükü Louis'nin torunuydu. Kral Louis XII 1462'de doğdu. Genç iken 1476'da *Jeanne de Valois* ile evlenmek zorunda kaldı. Selefi Kral Charles VIII'in çocuk krallığı zamanında ablası Anna (Anne) Beaujou naiplik ediyordu. İşte bu devirde Louis büyük senyörlerin muhalefetinin ön safında yer aldı ve «Çılgın Savaşta» *Saint Aubin-du Cormier*'de yenilip esir edildi (1488). Fakat genç kral Charles VIII tarafından kurtarıldı (1491). Louis XII o zaman kral Charles VIII'nin hizmetine girmiş ve onun İtalya seferine, katılmıştı (1494-1495). Selefi Charles VIII çocuksuz ölünce Orléans dükü iken Louis XII, 7 Nisan 1498'de Fransa kralı oldu.

Louis XII Papa ile anlaşarak karısı Jeanne de Valois'den boşandı ve ölen kral Charles VIII'in dul kalan karısı *Anna (Anne)'de Bretagne* ile evlendi ve böylece Fransa krallığı ile Beretagne dükalığı birleşti. Tutumlu bir kişi olan Louis XII gereksiz masraflardan kaçındığı için övülür. Fakat vergi alma işinde halkın görüşlerine başvurmaması geleneğinin temelleri onun devrinde atıldı. İtalya seferi, dolayısıyla oradaki sayısız ve biraz da düzensiz girişimleri, hem tam bir başarısızlığa uğradı, hem de ağır dış masraflar yüzünden haleflerinin maliyelerini borçlarla yükledi. Selefi kral Charles VIII Napoli üstünde hak iddia etmiş ve birinci İtalya seferine çıkmıştı. Louis XII bu iddia ve istekleri

büyükannesi Valentina Visconti'den miras kalan Milano'yu da ekledi. Ünlü aile Borcia'lara dayanarak İtalya'yı istla etti (1499). Milano'yu aldı. Ve Milano dükü Ludovico Sforza'yı 1500'de esir aldı. Genova'yı aldı (1500). Sonra Aragon kralı Fernando'nun yardımıyle Napoli krallığını ele geçirdi. Fakat yine Fernando tarafından 1504'de Napoli'den uzaklaştırıldı. Kral Louis XII'nin bu kritik durumunda, dükalığının özerkliğini korumak isteyen Bretagne'yalı Anna (Anne)'ın etkisinde kalarak büyük kızları *Claude* ile Güzel Philippe'in oğlu *Carlos (Karl V, yani Şarlken)*'in evlenmesini kabul etti (m. 68). Carlos, eğer Fransa kralı çocuk bırakmadan ölürse Bertagne'ı, Blois'yı, Milano ve Cenova'yı ve nihayet Bourgogne'u alacaktı *(Blois Antlaşması* 1504). Böylece buraları Habsburg'ların eline geçecekti. Bu durumun Fransa için tehlikeli olacağını his eden Louis XII bu fikrinden caydı ve kızı *Claude*'yi Fransa tahtının varisi olan *François d'Angoulême (François I)* ile nişanladı. Daha sonra kral Louis XII gereksiz olan Venedik ile (1508) savaşı yüzünden Papa Julius II le arası açıldı. Papa Julius II Fransızları İtalya'dan atmak için onlara karşı Venedik ve Argonya ile bir *Kutsal Birlik* (1511) kurdu. Louis XII ise bunu önlemek için Pisa'da (1511/12) bir Kiliseler Konsili topladı. Bu bir tehdit, bir gösteriş Konsil'i idi. Fakat askeri harekat işi değiştirdi ve Louis XII'nin aleyhine döndü. İsviçre'lilere Novara'da yenildi ve Maximilian I ve İngiliz kralı Henry VIII'in orduları ile Louis XII'nin orduları 16 Ağustos tarihinde *Guinegatte*'de karşılaştılar. *Mahmuzlar Savaşı* adını alan bu savaşta Fransız'lar kaçtılar; ve 1514'de barış yapıldı. Louis XII Milano ile Cenova'yı kayıp etti. İsviçre'liler, Almanlar ve İngiliz'ler Fransa'yı istila ettiler. Papa Julius II *5'inci Lateran Konsili*'ni çağırdı ve Louis XII Pisa Konsili'nden vazgeçti ve Papanın Lateran Konsilini tanıdı Louis XII ikinci karısı Anna de Bretagne 1514'de ölünce İngiltere kralı Henry VII kızı Marie ile evlendi; ve Louis XII 1515'de Paris'te öldü. Erkek çocuğu yoktu. İki kızı vardı. Büyük kızı Claude, Angouléme kontu François ile evlenmişti. Küçük kızı Ferra düşesi Renée (Renate) oldu.

Louis XII popüler bir kraldı. Halkının sevgisini kazanmıştı; ve 1506'da *Pére der Peuple* yani «*Halkın Babası*» lakabını almıştı. Bu ünvan, dolayısıyla Louis XII'ye olan sevgi, Hükümdarlığı zamanında Fransa'da iç huzurun oluşundan kaynaklanır. Kral Louis XII ölünce yerine *François I, d'Angoulême* geçti. François I d'Angoulâme kral Louis XII'nin hem damadı, hem de Louis XII'nin babasının kardeşi olan (Valois-Angoulême Hanedanı) Jean'ın torunuydu.

François I (1515-1547) *(Franz I) (Birinci François) Fransa Kralı.*

Babası Angoulême kontu Charles d'Orléans, annesi *Louise de Savoie*'ydi. 12 Eylül 1494'de Cognac'da doğdu. Akrabası ve aynı zamanda kayınpederi olan Louis XII ölünce, onun yerine Fransa kralı oldu. 1515 ile 1535 yılları arasında annesi Savoie'lı Louise ile bazı bakanların etkisi altında kaldı. François I hükümdarlığının ilk yılında Venedik'le ittifak yaptı ve Milano düklüğü mücadelesine başladı. Alp dağlarını *Argentières Boğazı* yolu ile aştı ve Kutsal İttifak'tan olan İsviçre'lileri 1515'de *Marignano Savaşı*'nda yendi; Milano ve Cenova'yı aldı. Bunun üzerine İsviçre'liler «*Ebedi Barış*»ı imzalayarak Fransa ile bir daha hiç bir zaman savaşmayı, ayrıca Fransa'ya asker sağlamayı taahhüt ettiler ve 1792'ye kadar bu taahhütlerine sadık kaldılar. Diğer taraftan François I İtalya ve Bourgogne Dükalığı üzerine olan veraset iddiaları yüzünden Karl V (Şarlken) ile daimi bir düşmanlık içine girdi. İmparator Maximilian I ölünce François I Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu için adaylığını koydu. Papa Leo X desteklediği halde Karl V'in Kutsal Roma-Germen İmparatoru seçilmesini engeleyemedi (Haziran 1519). Maximilian'in oğlu yeni İmparator *Karl V (Şarlken)* Fransa'dan Yiğit Charles'dan kalan mirasını geri istiyordu. Bu yüzden François I ile arasında uzun savaşlar başladı. (1521-26), (1527-29), (1536-38) ve (1542-1544) yıllarındaki bu savaşların François I aşağı yukarı çoğunu kaybetti. Karl V'e karşı İngiltere kralı Henry VIII ile ittifak yapmak istediyse de muvaffak olamadı. 1521'de Karl V (Şarlken) *Mézières*'e saldırdı. Fakat kent kahramanca müdafaa edildi. 1524'de Karl V Fransız'ları Milano bölgesinden kovdu. François I İtalya'ya yeni bir sefer yaptı. Fakat ataklığı yüzünden 24 Şubat 1525'de *Pavia Savaşı*'nda bozguna uğradı ve esir düştü. Bunun üzerine ülke, oğluna naiplik yapan annesi Savoie'lı Louise tarafından yönetildi. Louise de Savoie Kanunî Sultan Süleyman'a gönderdiği elçi vasıtasıyle, Padişah'a Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun gittikçe artan kudret ve nüfuzunu kırmak ve yarattığı tehlikeyi kaldırmak üzere Fransa ile ittifak teklif etti. Esarette bulunduğu sırada François I'de Padişaha *Jean Frangipani* aracılığıyle bir mektup gönderdi. Aynı teklif ve ricalarda bulundu. François I hem Osmanlı Devletinin kendi davasını kazanmağa, hem de Avrupa'daki itibarını kayıp etmemeğe çalışıyordu. François I'e yardım amacıyle Macaristan seferine çıkan Türk Ordusu *Mohaç*'ta büyük bir zafer kazandı (29 Ağustos 1526). Bu savaşta Macaristan ve Bohemya kralı Ludwig II öldü. Tutsak bulunan François I, kurtulmak için «*Madrid Antlaşması*»nı imzalamak zorunda kaldı (1526) ve bu antlaşma ile Milano bölgesini ve Bourgogne'u vermeyi kabul etti. François I bu antlaşma gereğince hareket serbestliğine kavuştu. Fa-

kat Madrid Antlaşması Dış görünürde bir antlaşma idi; ve «*Görünürde bir Barış*» getiriyordu. Çünkü François I Antlaşmayı tanımayacağını yaptığı «*Bourgogne Devletlerine Çağırısı*» ile gizlice bildirdi; ve «*Cognac Birliği*»nin (1527) ve Papa Clemens VII'nin ittifakını sağladı ve Karl V (Şarlken) ile savaş yine başladı. İmparator Karl V (Şarlken)'nin halası olan ve aynı zamanda Felemenk Genel Valisi bulunan Margarete ile Fransa kralı François I'ın annesi Louise de Savoie arasında 1529 (5 Ağustos) da yapılan *Cambrai Barış Antlaşması (Bayanlar Barışı)* (1529) ile Bourgogne hakimiyet hakkının tanınmasına karşılık İtalya üzerine olan isteklerinden vazgeçti; Flandre ve Artois vasallığını kaybetti. Ayrıca bu uzlaşma, Karl V (Şarlken)'in kızkardeşi Avusturya'lı Eléonore ile evlenmesi ile de pekişleştirilmiş oldu. François I'in ilk karısı Claude 1524'de ölmüştü. François I tedirgindi. Çünkü tehlike geçmemişti. Bunun için de François I *Schmalkalden Birliği*'nin protestan olan Alman Prensleri ile 1531 Ekim ayında «*Saalfeld Antlaşması*»nı yaptı. 1536'da yeniden başlayan savaşta Karl V (Şarlken) Provence'i işgal etti.

Orudusunda başgösteren hastalıklar yüzünden *Aigues-Mortes*'ta bir antlaşma imza etti (1538). Bununla savaşa 10 yıl ara verilmesi kabul edildi. Fakat 1542 yılında İngiltere kralı Henry VIII ile ittifak yapmış olan Karl V ile çatışmalar yine başladı. François I *Aigues-Mortes Antlaşması*'nda Osmanlı Devleti aleyhine bir maddeyi bile kabul etmişti. Fakat çok geçmeden elçisi *Paulin*'i Padişaha göndererek Türk donanmasının Fransa'ya yardımını ve Karl V (Şarlken) aleyhine harekete geçmesini istedi. 1543'de *Barbaros Hayrettin Paşa* kumandasındaki Osmanlı donanması Fransa'nın Akdeniz kıyılarına gitti ve Nis'i kuşattı. Şehri ele geçirdi. Fransız'lar İtalya'da 1544'de bir zafer kazandılar. Aynı yıl imzalanan *Grépy-en-Laonnois Antlaşması* ile François I İtalya'yı ve Savoie'yı bıraktı. Flandre ile Artois üzerindeki vasallık hakkında vazgeçti ve Kuzey Amerika'daki sömürge ve istila planlarından da vazgeçti. Karl V ise Bourgogne'u tekrar ona bırakıyordu. Fakat İngiliz kralı Henry VIII ile olan anlaşmazlık da (1544'de kayıp edilmiş olan) Boulogne'u ancak yüksek bir tazminat karşılığında Fransa'ya 1546'daki *Ardres Antlaşması* ile geri verildi ve böylece savaş son buldu.

François I sağlam yapılı, *Şövalya Kral* adıyla anılacak kadar atak, fakat kadınlara düşkün bir hükümdardı. Devletin prasını saçıp savurdu ve safahatı yüzünden sağlığını bozdu. Bunlara rağmen François I bilgili, sanat ve edebiyata meraklıydı. Parlak bir rönesans hükümdarı ve 16'inci yüzyılın önemli bir Fransız kralıydı. François I hareketli siyasî enerji ve iradeye sahipti. O devrin inanç ve kilise rekabetlerine karşı daimi politik düşünce, amaç ve ihtiraslarına uygun bir şekilde

hareket etti. Tutsak iken Habsburg Hanedanının kudretine karşı koymak için Türkler ve protestan Alman prensleri ile bağlantılar kurdu. Öyle olduğu halde savaşları kaybetti. Bu siyasî hareketi katolik sınıflarda olumsuz etki yapmıştı. François I, Fransa'da inanç ve din üstünde, yani onları dikkate almadan ittifak sistemi ile, dolayısıyle Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Habsburg'lara karşı anlaşmalar aradı. Ve böylece François I Fransa'ya inanç ve din üstü modern bir ittifak sistemi getirdi. Yani Fransa keskin katolik olan Habsburglarm kudretli Devletine karşı katolik olmayan Alman Prensleri ve müslüman olan Türklerle birleşme politikasına, işbirliğine girdi. Bu o zamanki müteassip katolik Devletlerin hoşuna gitmiyordu. Buna rağmen Fransa'da katoliklerin hamisi olarak François I din-reformasyonuna gittikçe sertleşen bir hareket ve davranışla karşı koyuyordu. François I ülke içinde tahtının ve devlet birliğinin kuvvetlendirilmesine çabalar sarf etti. Papa Leo X ile *Bologna Konkordatı*'nin 1516'da imza edilmesiyle François I katolik din adamlar üzerine nüfuz kurmasını sağladı. Piskoposlarla Manastır papazlarının tayin hakkını elde etti. Papaların yetkisi sadece bu tayinleri onaylamak oluyordu. Sivillerin din mahkemeleri tarafından yargılanmasını kaldırdı *(Villers-Cotteret 1539 Ordonnansı)*. Yine Hükümdarlığı devrinde ve krala bağlı olan yeni bir memur sınıfı teşekkül etti. Diğer taraftan François I otoriter bir Hükümdar olarak ülkesi içinde Fransız absolutizminin oluşmasının hazırlayıcısıdır. François I meclislerin «kralı uyarma hakkını» da reddetti. Karar ve bildirilerinin altına «*Çünkü Bizim istediğimiz budur*» yazısını eklerdi. Hükümranlık ihtirası onun sanatı, yapıcılığı ve bilimi desteklemesinde de görülür. François I'in bu gayret ve çabaları rönesans'ın fikir, sanat ve bilimsel çabalarının ve gelişmelerinin Fransa'ya girmesine imkan verdi. Leonard da Vinci'yi, B. Cellini ve F. Primaticcio'yu ülkesine çağırdı ve aynı zamanda *Collége de France* (1530) kurmakla humanistik bilminin öğretim ve öğrenimini teşvik etti. François I 1547'de Rambouillet'de öldü. Saint-Denis'te olan mezarı heykellerle süslenmiştir. François I saraylar yaptırdı. *Le Havre* kentini o kurdu. Kendisi Paris'ten 1538'den itibaren, yapılmış olan *Fontainebleau*'ya çok giderdi. Papazların vaftiz, evlenme ve ölüm kayıtlarını tutmak zorunluğu, nüfus kütüklerinin ortaya çıkmasına yol açtı. François I'in portreleri yapılmıştır. Bunlardan ikisinin *J. Clouet*'in yaptığı sanılır. Bu tablolardan birisi François I'in belden yukarısını gösterir; ve Paris'te Louvre Müzesindedir. Diğeri ise at üstündeki tablosudur.

Henri II (1547-1559) *Fransa Kralı.*

Babası François I, annesi Claude de France'dır. Henri François I'in

ikinci oğludur. 31 Mart 1519'da Saint Germain-en-Laye'da doğdu. Henri II, babası 1547'de ölünce Fransa kralı oldu. 1533'de *Katharine Medici Cathérine de Médicis)* ile evlendi. Fakat sevgilisi Diana de Poitiers'e ve himaye ve itimat ettiği *Connétable Anne de Montmorency*'e büyük yetki kullanma salahiyeti verdi. Devletin idaresini ise *Guise*'lere bıraktı. Henri II önce babasının İtalya planını ele aldı. 1550'de İngiliz'lere karşı yaptığı savaşta Boulogne'u aldı. Daha sonra 1552'de Saksonya Elektörü Prens Moritz ile yaptığı *Chambord Antlaşması* ile Alman Protestanları ile İmparator Şarlken (Karl V)'e karşı birleşti; ve Toul, Cambrai, Verdun ve Metz'i «*Reichsvikar*» yani Devlet naip'i, İmparatorluk vekili olarak işgal etti. 1558'de ise İngiliz'lerden Thionville ve Calais'yı aldı. 1559'da İspanya ve İngiltere ile yapılan *Câteau-Cambrésis Barış Antlaşması*'nda istila ettiği bu bölgeler kendisine bırakıldı. Fakat Antlaşmanın gelişmesi Fransa'nın Milano ve İtalya haklarından süresiz olarak vazgeçmesine yol açtı. Eski gelenek ve inançlara oldukça kuvvetli bağlı olan Henri II, kızının evlenmesi şerefine yapılan bir turnuvada Montmorency'nin mızrağı ile ağır yaralandı ve 1559'da Paris'te öldü. Henri II'nin hükümdarlığı Kanunî Sultan Süleyman devrine rastlar.

Henri II'nin eşi Katharina Medici on çocuk doğurdu. Aşağıda göreceğimiz gibi geleceğin ünlü Ana kraliçesi olan Katharina Medici Henri II hayatta iken gerek çok doğum yapması neticesi ve gerekse kocasının sevgilisi olan Diana da Poitiers'ın kocası üzerine olan büyük etkisi yüzünden kraliçeliği sönük geçti.

François II (1559-1560) *Fransa Kralı.*

François II, kral Henri II ile eşi Katharina Medicinin büyük oğullarıdır. 19 Ocak 1544'de *Fontainebleau*'da doğdu. 1558'de İskoçya kralı Jacob V'in kızı ve Guise arşidükü François ile kardınal Loren'li Charles'in yeğeni olan İskoçya Kraliçesi Maria (Mary) Stuart ile evlendi. Babası ölünce 15 yaşında Fransa kralı olan François II karısının etkisi altında Saray'ın ve Devlet idaresinin başına karısının katolik olan bu dayılarını getirdi. Böylece «*François ve Charles de Guise*» kardeşler büyük etki sahibi oldular. Fakat bunların karşısında protestan olan *Huguenot*'lar, dolayısıyle Calvinist'ler bulunuyordu. 1506'da Fransa'nın Picardie bölgesinde doğan ve 1564'de İsviçre'nin Cenevre kentinde ölen hıristiyan dini reformcusu *Calvin*'in ilkeleri François I'in ve Henri II'nin takiplerine rağmen 1540 yıllarından başlamak üzere zamanla Fransa'da halk arasında yayılmış ve Fransız soylularının bir kısmını da etkilemiş ve küçümsenmeyen taraftar bulmuştur. Katolik olan Guise'lerin Saray ve Devlet idaresinde bulunmaları katolikler ile Fransız Pro-

testanları dolayısiyle Huguenot'lar arasında esasen mevcut olan gerginliği artırdı ve Fransız Protestanlarının acımasız takibi başladı. Katoliklerin başında bulunan François ve Charles de Guise kardeşleri, Fransa içinde Paris halkı ve Fransa dışında ise katolik İspanya destekliyordu. Bunlara karşı Hugenot'ları, dolayısıyle Protestanları Coligny'ler yanında protestan olan Bourbon'lardan Navarra kralı Antonio ve onun kardeşi Louis I Condé ile Fransa krallığının mutlakiyet idaresine karşı olan soylular tabakası bulunuyordu. Bunlardan başka Fransız Protestanlarını İngiltere ile İspanya Hükümetine karşı başkaldıran Felemenkliler destekliyordu. Bu iki parti arasındaki gerginlik, Protestanların takiplerden kurtulmak için 1560'da Kralı ve Guise'leri Amboise'da yakalayıp tutuklamak isteme olayı başarısız kalınca daha da büyüdü. Protestanların bu başarısız teşebbüsünden sonra Devletin idaresini elinde tutan Guise'ler Louis I Condé'yi yargılatmışlar ve onu ölüme mahkum ettirmişlerdi (26 Kasım). Fakat 16 yaşındaki Fransa kralı François II uzun süredir ağır hasta olduğu için 5 Aralık 1560'da Orléans'da vâris bırakmadan ölünce kraliçe Maria Stuart'ın dayıları olan Guise'lerin Saray ve Devlet idaresindeki büyük nüfuz ve etkileri de son buldu. Bu nedenle *Condé'li Louis I*'de idamdan kurtulmuştu. Fakat katolik partisinin başında bulunan Guise'ler, Protestanlar ve dolayısıyle Huguenot'larla mücadelelerine devam edeceklerdi; ve bundan böyle ana kraliçe Katharina Medici'nin Devlet idaresindeki etkisi çok artacaktı.

Charles IX (1560-1574) *Fransa Kralı.*

Charles IX, kral Henri II ile (sayfa 469) Katherina Medici'nin ikinci oğulları ve François II'nin kardeşidir. 27 Haziran 1550'de Saint Germain-en-Laye'da doğdu. Ağabeyi François II ölünce 1560'da Fransa kralı oldu. Kendisine 1565'e kadar annesi naiplik yaptı. 1570 tarihinde İmparator Maximilian II'nin kızı Elisabeth ile evlendi. Charles IX 30 Mayıs 1574'de vâris bırakmadan 24 yaşında Vincennes'de öldü.

Ötedenberi sürüp giden katolikler ile Huguenot'lar arasındaki sürtünmeler, eylemler Charles IX devrinde Huguenot'lar savaşları adı verilen Fransız Protestanları ile amansız savaşlara dönüştü. Ve 24.8.1572 *Barthélemy gecesi (Bartholomaeus gecesi)* Huguenot'lara yani Fransız Protestanlara büyük bir katliam yapıldı. Bu feci ve çok kanlı olayın yapılmasını zorla onayladığı için Charles IX pişman olmuş ve sonradan bu feci kıyımın sorumlusunu aramıştı. Bu korkunç kıyımdan çektiği vicdan azapları, genç kralın vakıtsiz ölümünde katkısı olduğu söylenir.

Henri III (1574-1589) *Fransa Kralı.*

Kral Henri II ile Katharina da Medici'nin üçüncü oğullarıdır. 19 Eylül 551'de Fontaineblau'da doğdu. Asıl adı *Alexandre* (Aleksander)'dı; fakat Henri diye tanındı. Henri III önce Anyou dükü (1551-1576) ve Orléans düküydü (1560-1574). Ağabeyi Charles IX'un zamanından Henri Tümgeneral rütbesiyle 3.'üncü Huguenot savaşında *Jarnac* ve *Moncontour*'da savaştı (1569). Polonya'da 1572'den itibaren Seçim krallığı sistemi geçerliydi ve bu sistem 1795 yılına kadar devam etti. Katharina de Medici bundan faydalandı. Gayreti ve entrikaları ile *elektörleri,* yani seçici prensleri satın alarak en çok sevdiği oğlu Henri'yi 1573'de Polonya krallığına seçtirtti; ve Henri 1574'de Polonya krallık tacını giydi. Polonya krallarının *seçim-kapitülasyonu, yani seçim Antlaşması* olan *Articuli Henriciani* onun adını taşır. Fakat bir yıl sonra Polonya'dan gizlice Fransa'ya geldi ve ağabeyi kral Charles IX'un vâris bırakmadan ölünce Fransa kralı oldu (1574). Karakteri zayıf olan ve ahlak dışı davranışları bulunan Henri III esasında kültürlü ve zekiydi. Kör inançlara yönelen aşırı bir dindarlığa eğilimi vardı. Sağlık durumu bozuktu; bu yüzden dengesizdi. Zayıf karakterli olduğundan Henri III gözdelerine, *mignon*'larına bağlıydı. Yine zayıf karakterleri oluşu yüzünden annesinin ve Quise'lerin etki ve teşviki altında tahta çıkar çıkmaz 1574'de Huguenot'lara, yani Fransız Protestanlarına karşı savaşa tekrar başladı. Bu 5.'inci *Huguenots-Savaşı*'ydı. Fakat Almanya'dan yardım gören Protestanlara Monsieur Barışı ve bunu izleyen 6 Mayıs 1576 *Beaulieu Buyrultusu* ile tam inanç serbestliği tanıdı.

Bunun üzerine Guise'ler tarafından Kutsal (Katolik) Liga kurulmuş ve böylece 1576'da *6.'ıncı Huguenots-Savaşı* başladı. Ve Saray mevcut barış antlaşmasını zamanla feshedince 1579'da *7.'nci Huguenots Savaşı* başladı; ve savaş Flex Barışı (12 Eylül 1580) ile son buldu. Flex Antlaşması Protestanların lehine olan eski şartları kabullenmişti.

Henri III 1575'de Lorraine Mercoeur dükü Nicolas'ın kızı Louise ile evlenmişti. Kraliçe Louise 1601'de öldü. Henri III'nın çocuğu yoktu. Kardeşi Alençon dükü Henri (François) 1584 de ölünce Henri III Bourbon Hanedanından Navarra'lı Henri'yi mirashaklı halef seçti. Bu durum karışıklıklara yol açtı. Çünkü Navarra'lı Henri protestan idi. Protestanların bu süksessiyonu'na, yani Protestanların Fransa tahtına vâris olmalarına karşı Quise dükü Henri'nin liderliğindeki Katolikler yeniden Kutsal Liga'yı kurdular. Bu Kutsal Liga *8.'inci Huguenots Savaşına* neden oldu. Kararsız kişiliği yüzünden Henri III mezhep kavgaları ile sarsılan krallığın işlerini yürütmekte bile zorluk çekiyordu; ve Huguenot'lar savaşlarında taht ve krallığın mevkiini Mezhep Partileri arasın-

da kalarak boş ve faydasız yere korumağa çabalıyordu. Hazine iflas etmiş durumdaydı. 8.'inci Huguenots savaşından sonra Guise'lerin dolayısıyle katoliklerin direnişi artmıştı. Sonunda keskin Katolik Liga taraftarları olan Paris halkı Henri III'ü «*12 Mayıs 1588 Barricades günü*»nde Paris'ten kaçmak zorunda bıraktı ve Henri III Paris'ten uzaklaştı ve «États Généraux»yu Blois'da toplantıya çağırdı. Fakat «*États Généraux*»nun muhalefeti ile karşılaşınca yeni tedbirler alacağını bildirdi. Henri III, Katolik Liga'nın kendisine karşı düşmanca davranan liderlerini yok etmeğe girişti ve 23/24 Aralık 1588'de Henri Guise ile kardeşini Blois'da öldürttü. Bunun sonucu o sırada Paris'te bulunan Katolik Liga'nın Onaltılar Konseyi Henri III'ü tahtından indirme kararı aldı. Bunun üzerine Henri III Bourbon Hanedanından Navarralı Henri ile birleşti ve beraberce liga taraftarı Paris üzerine yürüdü ve Paris'i kuşattılar. Henri III bu Paris kuşatmasında, aziz Dominicus tarikatından olan rahip *Jacques Clément* tarafından hançerlendi ve 2 Ağustos 1589'da Saint Cloud'da öldü. Vârisi olmayan Henri III *Valois Hanedanının* son kralıydı. Ölümü ile Valois Hanedanı son buldu. Valois Hanedanının son buluşu tarihimizde *Sultan Murat III*'ün (1574-1595) *padişahlık* devrine rastlar.

Bourbonlar
Fransa Kral Hanedanı

Varisi olmayan Henri III'ün öldürülmesi ile Valois Hanedanı söndü. Yerine Navarra'lı Henri IV'ün kral olması ile Bourbon Hanedanının Fransa krallığı devri başlar.

Aşağıda Bourbon kralları alınmayacaktır. Yalnız Fransa Krallığının Valois Hanedanından Bourbon Hanedanına geçişi ile Bourbon'ların ilk hükümdarı olan *Navarralı Henri IV*'den kısaca sözedilecektir. Bunun için de *Navarra Krallığı* ile *Bourbon Dükalığına* konu icabı değinilecektir.

Navarra (Baskça) (Navarre-Fransızca) ve Navarra Krallığı

İspanya'nın kuzeyinde bulunan tarihsel Navarra bölgesi Kuzey-Batı Pirene dağlarının batıya bakan yamaçlarını da içine alan ve *Ebro* nehrine doğru uzanan topraklardır. Buralarda Navarres'ler yaşarlar. Navarres'ler, yani Navarra'lılar eski Bask'ların ve Vizigotların torunlarıdır. Burası Şarlman'ın Frank-İmparatorluğunda «*İspanya Marklığı*» (sayfa 386)'nin bir parçasıydı. Navarra'nın büyük bir kısmı dağlık olup özerk olmaya uygun bir yöredir. Gerçekten de orası özerk bir kontluk-

tu. Bu Navarra kontları 905 yılından itibaren kendilerine kral ünvanı verdiler. Bunlardan kral *Sancho III* (1000-1035), İspanya Marklığı'nın büyük kısmını ele geçirdi, Pirene dağlarının iki yakasını birleştirerek krallığını büyüttü. Fakat öldükten sonra Navarra krallığı veraset yüzünden Aragonya'ya geçti. Daha sonra 1234 Champagne'a bağlandı. 1284'de Kapet (Capet) Hanedanının eline geçti; yani Fransa krallığına bağlandı. 1328'de tekrar özerk oldu ve takriben yüzelli yıl sonra krallığın varisi olan *Catherine* (Katharina) *de Foix*'nin 1484'de Güney-Fransa'nın soylu ailesi Albret'ler (Albertler) den *Jean D'Albret* ile evlendi. Böylece krallık *Albret*'lere geçti. 1512-1515'de Navarra krallığının güney kısmı Aragon, dolayısıyle İspanya kralı *Katolik Fernando II* (sayfa 372 ve m. 68) tarafından işgal edildi. Jean D'Albret'in 7 Ocak 1528'de doğan ve 9 Haziran 1572'de Paris'te ölen torunu Jeanne D'Albret 1548'de Antoine de Bourbon ile evlendi. Kocası Antoine de Bourbon 1562'de ölünce Kraliçe Jeanne Navarra krallığını kendi başına idare etti. Protestan olan kraliçe Jeanne, Huguenot'ları destekliyordu ve Protestanların lideri bulunan Louis I (de Condé) onun kayınbiraderiydi. Antoine de Bourbon ile Jeanne D'Albret'in Henri adında bir oğulları oldu. Bu Henri sonraları Fransa kralı olarak *Henri IV* ünvanını aldı. Navarra krallığı ise Henri IV'ün Fransa kralı oluşu ile 1589'da Fransa tahtına bağlandı.

Bourbon Dükalığı ve Bourbon Hanedanı

Bourbonnais Orta Fransa'da bir bölgenin adıdır. Başkenti Moulin'dır. Burada 1327-1523 yılları arasında dükalık vardı. Ve adı Bourbon Dükalığı idi. Bu Dükalık 1283'den itibaren Fransa kralı *Louis IX, Aziz* (1126-1270) (sayfa 452)'nin sülâlesinden gelen ve *Kapet*'ler Hanedanının (sayfa 446) bir kolu olan *Bourbon*'lar ailesinin elindeydi. Zamanla bu aile kollara ve bu kollar da yine kollara ayrıldı. Bunların bazıları sönüp gittiler. Geriye kalanlardan birisi *Vendôme Dükü Charles de Bourbon*'du. Charles de Bourbon'un bir çok oğlu oldu. Bunlardan önemlileri *Vendôme Dükü* olan *Antoine de Bourbon, diğeri Condé Prensi Louis I de Bourbon*'du.

Huguenots Savaşlarında adı geçen ve Fransız Protestanlarının lideri olan ve 1562, 1567'de savaşan ve 1569 savaşında esir düşüp öldürülen Louis I (de Condé) işte bu Condé Prensi Louis I (de Bourbon)'dur. O halde Katolik Liga'ya ve dolayısıyle Valois Hanedanının aşırı mutlakiyet idaresine karşı savaşan Condé'liler bu Bourbon sülâlesinden gelmektedir. Diğer taraftan yukarda değindiğimiz gibi Vendôme dükü *Antoine de Bourbon,* Navarra krallığı varisi *Jeanne D'Albret* ile 1548'de evlenmişti.

Henri IV (1589-1610) *Navarralı. Fransa Kralı.*

Bourbon'lar Hanedanının ilk hükümdarıdır. Navarra kralı olan Henri IV, Antoine de Bourbon ile Navarralı Jeanne D'Albret'in oğludur. 13 Aralık 1553'de Kuzey-Batı Pirene dağlarının Atlantik kıyısına yakın, bugünkü Fransa tarafındaki Béarn bölgesinde Pau kenti şatosunda doğdu. Annesinin isteği üzerine Navarralı genç Henri (de Bourbon) 1569 savaşında esir düşüp öldürülen amcası Louis I Condé'nin yerine, *Louis I Condé*'nin büyük oğlu Henri I ile birlikte Fransız Protestanlarının (Huguenot'ların) lideri oldu. Navarra'lı Henri IV 1572'de Katharina de Medici'nin kızı ve Fransa kralı Charles IX'ın kız kardeşi Marguerite (Margarete) de Valois ile evlendi (m. 69). Düğününün yapılacağı gün yapılan Barthelemy kıyımından korunup Saray'a kapatılarak tutuklandı. Protestan olan Henri bu tutukluluğu sırasında katolik ayinlerine katılmağa zorlandı. Fakat 1576'da oradan kaçmağa muvaffak oldu. Sonunda Valois Hanedanının sonuncusu olan Fransa kralı Henri III ile Katolik Liga taraftarı Paris üzerine yürüdü ve Paris'i kuşattı. Fransa kralı Henri III, kuşatma esnasında öldürülünce esasen krallığa halef gösterilen Navarra'lı Henri 1589'da Fransa kralı Henri IV oldu. Öldürülen Fransa kralı Henri III, Henri IV'ün kayınbiraderiydi. Fakat Katolik Liga, Papa ve kızı İzabella (İsabella)'yı Fransa tahtına oturtmak isteyen İspanya kralı Philipp II Navarra'lı Henri IV'ün krallığına, Protestan olduğu için, karşı koydular. Henri IV bunlarla takriben dört yıl mücadele etti, savaştı. Sonunda birkaç kez mezhep değiştiren Henri IV 25 Temmuz 1593'de katolik oldu, ve bu mücadelesini başarı ile sonuçlandırdı. Böylece 22 Mart 1594'de Henri IV'e Paris kapıları açıldı. Henri IV artık rakipsiz Fransa kralıydı. 1598'de İspanya savaşını *Vervins Barış Antlaşması* ile bitirdi. 23 Nisan 1598'de ünlü Nantes Ferman ile *Huguenot*'lara tam inanç serbestliği verdi (m. 70). Navarra'lı Henri IV (de Bourbon) dış ve özellikle iç savaşlar yüzünden çok sarsılmış olan Fransa'yı tekrar diriltti. Protestan olan Maliye Bakanı *Dük M.d. Sully* devlet bütçesini ve ülke ekonomisini düzeltti. Henri IV içte reformlar yaptı. Yollar, kanallar açtırdı. Kent planları hazırlattı. Ticaret ve sanayii teşvik etti. Kanada'da «*Yeni Fransa*» müstemlegesini oluşturdu. Orada 1608 yılında *Quebec* kentini kurdu.

Navarra'lı Henri IV Fransa krallığını Avrupa'da saygın bir monarşi, ülkesini Avrupa'nın kudretli lider bir ülkesi durumuna getirdi. Henri IV Fransa tarihinin renkli bir kralıdır. Otoriter olmakla birlikte kin fanatik birisi tarafından 14 Mart 1610'da *Ravaillac*'da öldürüldü. Henri IV Fransa tarihinin renkli bir kralıdır. Otoriter olmakla birlikte kin tutmayan, basit, hoşgörür bir kişiydi. Bu davranışı ile insanları kendine yaklaştırmayı bildi.

Vakâ Bourban Hanedanı'nın kurucusu olarak Devlet ihtişamı ve kudreti neticesi Louis XIV gösterilirse de gerçekte Navarralı Henri IV ile Bourbon Hanedanının Fransa krallıkları başlar. Henri IV hakkında bir çok eser yazılmış ve yayınlanmıştır. Örneğin: Voltaire'nin «Henriade» destanı; A. Duma'nın «*La Reine Margot*» adlı romanı gibi.

Aşağıda Fransa için önemli olan *Huguenots savaşlarına* temas edilecektir.

Hugenotlar (1) Savaşları veya Huguenots Savaşları

Aşağıda Hugenot'lar savaşları yerine genelleşen «Huguenots savaşları» tabiri kullanılacaktır.

1540 yıllarından beri Fransa'da Luther'in inanç ilkeleri ve özellikle Calvinizm yayılmakta (sayfa 470), Calvinist'lerin yani Fransız Protestanlarının, diğer adları ile Huguenotların ülkede katoliklerin yanında ikinci bir inanç partisi olarak her yönde etkileri de artmakta idi. Charles IX'in dedesi François I ve babası Henri II Huguenot'ları rahat bırakmıyor ve takip ettiriyorlardı. Fakat ağabeyi Fronçois II (1559 - 1560)nin kısa krallık devrinde Protestanlar, Bourbonlardan Navarra kralı *Antoine,* ve eşi *Jeanne D'Albert*'in ve Antoine'nın kardeşi *Louis de Condé* ile amiral *Gaspard de Coligny*'nin kendi saflarına girmelerini sağlamışlardı. Daha henüz çocuk olan Charles IX ve naibi ana kralçe Katharina Medici iktidarda, önce Huguenot'lara, yani fransız Protestanlarma dayandılar. Genç kral Charles IX fransız Protestanlarına 17 Ocak 1562'de *Saint-Germain Fermanı* ile inanç serbestliği verdi. Fakat Guise dükü François'nm adamlarının 1 Mart 1562 tarihinde *Vassy*'de Huguenotları, yani Protestanları bir kilise'de ayin yaparken katletmeleri üzerine *1.'inci Huguenots savaşı* başladı. Protestanlar 19 Aralık 1562'de *Dreux* yakınında yenildilerse de Guise dükünün öldürülmesi üzerine 19 Mart 1563'de *Amboise Barış Antlaşması* yapıldı ve Protestanlara belli yer ve bölgelerde inanç ve ibadet serbestliği tanındı. Ancak bu inanç ve ibâdet serbestliği *Roussillon Fermanı (*Ağustos 1564) ile kısmen kaldırıldı; ve Protestanların takip edilmeleri de devam edince *2. nci Huguenots savaşı* başladı (Eylül 1567). Hayret edilecek bir husus varsa o da 10 Kasım 1567 de Saint-Denis'de yapılan savaşta Protestanlar 1'e karşı 7 kuvvetindeki katolikler'e karşı kahramanca savaştılar ve 2.inci Huguenots savaşı *Longjumeau Barış Antlaşması* (27 Mart 1568) ile son buldu. Bu antlaşma ile *Amboise Antlaşması* tekrarlandı. Buna rağmen Huguenot-

(1) Hugenot'lar, Fransızca Huguenots.

ların takip edilmesi devam edince *3.üncü Huguenots savaşı* başladı. 13 Mart 1569 Jarnac savaşında Dük Louis de Condé öldü. Amiral Coligny başa geçti. Fakat 3 Ekim 1569 Moncontour savaşında yenilgiyi önleyemedi ise de *Saint-Germain-en-Laye Barış Antlaşması* (8 Ağustos 1570) ile Protestanlar, Paris harç, Fransanın her tarafında inanç ve ibâdet serbestliği kazandılar.

1570'den itibaren *Amiral Gaspard de Coligny* kral Charles IX'un gözdesi oldu. Coligny, kralı Huguenots savaşlarında İspanyollara düşman olan Fransız Protestanlarının tarafını tutmağa, serbest bir inanç siyasetini benimsemeğe, Huguenotların silahlanmasına ve askerî hazırlıkların gizlice desteklenmesine teşvik etti ve Colgny'nin bir amacı da genç kralı Calvinizm'e kazandırmaktı.

Diğer taraftan genç Kral Charles IX zayıf karakterli ve kendi başına bir işi yapacak bir durumda değildi. Fransa'nın İngiltere yanında İspanya Felemenk'ine, daha açıkçası Habsburg'lara karşı bir savaşa teşvik etmesi, Ana kraliçe Katharina de Medici'nin düşünce ve planlarına uymuyordu. Bu nedenle ana kraliçe de Medici iktidarı yeniden ele geçirmek ve Amiral Coligny'den kurtulma yollarını aradı ve entrikalar çevirmeğe başladı. Katherina de Medici üçüncü oğlu Anjou dükü Henri (sonradan Henri III) ile anlaştı ve Amiral Coligny'yı ortadan kaldırmayı düşündü ve bir suikast planlandı. 22.8.1572 de Coligny'ye suikast yapıldı ise de başarısız kaldı. Bu başarısızlığın kendisi için bir felâkete yol açacağını düşünen ana kraliçe Katharina büyük bir korkuya düştü. Bu durum içinde olan ana kraliçeyi danışmanları *Vassy kıyımından* daha korkunç aşırılıklara sürüklediler ve böylece Katharina de Medici'nin kızı ve kral Charles IX'un kızkardeşi Margarete (Marguerite) de Valois'yı Bourbon ailesinden Calvinist protestan olan Henri de Navarra ile nişanladı. Bu evlenme Katolikler ile Protestanların birbirleri ile barışmalarını amaçlıyordu; ve 24.8.1572 günü de düğün yapılması kararlaştırılmıştı. Fransa'daki tüm Huguenot'ların, yani Fransız Protestanlarının soyluları bu düğüne davet edilmiş ve bunlar da Paris'te toplanmışlardı. Amiral Coligny'ye yapılan başarısız sui-kastin kendisine bir felâket getireceği korkusunda olan Ana kraliçe Paris'te toplanan Protestan soylularını yok etmeyi düşündü ve bunun için de tereddüt eden genç kral Charles IX'a baskı yaptı ve onun onayını aldı. Esasen Paris halkının Huguenotlara karşı olduğunu bildiği için Anakraliçe Katharina de Medici oradan bir tepkinin gelmiyeceğine emindi. Ve 24.8.1572 Barthélemy gecesi Paris'teki hemen hemen bütün fransız Protesatnları acımasızca öldürüldü. Öldürülenlerin içinde Amiral Coligny de vardı. Bu, çok kanlı bir Paris gecesi, çok korkunç bir düğün gecesiydi. Bu kıyımdan Henri de Navarra ile Henri Condé korundu ve

sarayda uzun süre tutuklu olarak alakondu. Fakat bunlar da, din görüşlerini değiştirmek zorunda kaldılar. Huguenot'ların, yani fransız Protestanlarının yok edilmesi yalnız Paris'te değil, Fransa'nın diğer kentlerinde de hunharca devam etti.

Yalnız bu katliamda iki ay içinde öldürülenlerin sayısının 30.000 kişi olduğu tahmin ediliyor. 24 Ağustos günü İsa'nın 12 Havarisinden birisi olan *Barthélemy (Bartholomaeus)*'un anma günüdür. Bu nedenle bu korkunç katliamın yapıldığı geceye de «*Barthélemy gecesi kıyımı*» denir. 24 Ağustos 1572 Barthélemy gecesi kıyımı, bizim tarihimizde Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Sultan Selim II (Sarı Selim)'in (1566 - 1574) hükümdarlığının son devrine rastlar. Barthélemy gecesi ve onu takip eden günlerdeki kıyımlar üzerine *4. üncü Huguenots savaşı* başladı (1573); ve *24 Haziran 1573 Barış antlaşması*'nda bazı kentlerde inanç serbestliği elde ettiler. Fakat Charles IX 1574 yılında ölünce kardeşi Henri III kral oldu ve *Henri III,* yine annesi Ana kraliçe Katharina de Medici'nin etkisi altında hemen Huguenot'larla mücadeleye girdi ve *5.inci Huguenots savaşı* başladı (1574). Bu savaşta, Almanya'nın *Pfalz* bölgesinden de yardım gören Protestanlar 6 Mayıs 1576 da yapılan *Beaulieu Barışı* ile daha geniş yerlerde tam inanç serbestliği kazandılar. *5. inci Huguenots* savaşından sonra Guise dükü Henri *Kutsal Liga* veya diğer adı ile *Katolik Liga*'yı örgütledi. Katolik Liga bundan sonra Katolikler ile fransız Protestanlarının ilişkilerinin tekrar sertleşmesinde çok önemli rol oynadı; ve böylece Henri III (1574 - 1589) devrinde *6., 7. ve 8.nci Huguenotlar savaşları* yapıldı. Nihayet Bourbon Hanedanından Fransa kralı Henri IV (1589-1610) 13 Nisan 1598 de *Nantes Fermanı* ile, Huguenot'lara inanç, ibâdet ve kültür serbestliği ve siyasî haklar verdi. Fakat bu durum devlet içinde bir devletten başka bir şey değildi. Nantes Barış Antlaşmasından sonra durum yine gerginleşti. Vaka, zaman zaman krallık, Huguenot' lara karşı toleranslı davrandı ise de, Huguenot'lar, yani Fransız Protestanları çoğu zaman yine çok gaddar hareketlere ve eylemlere maruz kaldılar. Fransa kralı Henri IV, 1610 yılında ölünce eşi Maria de Medici Protestanların takibine başladı. Bundan sonra Fransa'da Louis XIV (1643 - 1715) devirleri gelir. Louis XIII'ün şansölyesi olan *Richelieu* gibi ünlü bir devlet adamı ve Louis XIV gibi bir kral, kendi devleti içinde tamamen özerkliğe sahip Protestanlara tabii müsaade edemezlerdi. Onlar da Protestanları ağır bir şekilde takip ettirdiler. Nitekim Richelieu Huguenot'ları 1628 de La Rochelle'de yendi. Ve 27 Haziran 1629 tarihinde *Alais*'de yapılan *antlaşma ile Huguenot'ların siyasî özerkliği yok* edildi. Louis XIV (1643-1715)'nin hükümdarlığının ikinci yarısından sonra Huguenot'ların inanç ve kültür serbestliğine karşı da ağır baskı

hareketlerine başlandı. Yine Louis XIV'ün talimat ve emirleri ile 1681'den itibaren, soyluları hariç, Protestan halkın evlerine dragon sınıfı askerleri yerleştirmek, diğer adı ile *dragonand sistemi* ile, Protestanların, sindirmek ve bezmekle veya ağır baskılar altında tutmakla katolik yapılmaları uygulanıyordu. Ve sonunda 23 Ekim 1685'de Nantes Barış Antlaşması tamamen ortadan kaldırıldı.

Böylece Fransız Protestanları zamanla ya katolik oldular ya öldürüldüler veya yüzbinlercesi İsviçre'ye, Almanya'ya, İngiltere'ye, Hollanda'ya kaçarak o ülkelere sığındılar veya Fransa'dan kovuldular *(Les refugiés)*. Nantes Edikt'nin kaldırılmasını müteakip, İspanyol veraset savaşları olduğu yıllarda, Huguenot'lar (1702-1705) yıllarında çok kanlı bir savaş olan *Cévennes savaşını* verdiler. Fransa kralı Louis XIV devrindeki bu savaşta yaşamlarından umutsuz Fransız Protestanları savaşarak ve Alp dağlarının *Les Cévennes* bölgesi dağlarının *Rhône* havzasına inişlerinde teşekkül etmiş olan büyük uçurumlara, çağlayanların aktıkları derin vadilere kendilerini atarak öldüler. Fransız Protestanlarının bu nasıl ve ne olacağı belli olmayan korkulu yaşamları böylece 1789 Fransa İnkılabına kadar sürüp gitti ve sonunda *Code Napoleon* ile ıstıraplar içinde yoğrulmuş Fransız Protestanlarına, katoliklerin sahip oldukları bütün haklar tanındı; ve Fransa'da bu inanç çatışmaları da son buldu.

TÜRKLER, FRANSIZ'LAR VE KAPİTÜLASYONLAR

Aşağıda Türkler ile Fransız'lar arasındaki ilk temaslardan başlayarak Bourbon'lar devri ortalarına kadar olan önemli politiksel ilişkilerden özetler halinde söz edeceğiz; ve bu arada Kapitülasyonlara da kısaca değineceğiz.

Önce şu hususları hatırlatalım;

Fransızca dili roman dillerindendir. Latinceden türemiş bir dildir. Yani bugün ölü bir dil olan Latinceden Roma İmparatorluğu topraklarında yaşayan kavimler tarafından *Latince*'nin yaşayan devamı olarak oluşturdukları dillerdendir. Roman dili'nin her biri artık o dili konuşan halkın ulusal dili olmuştur. O halde Fransız'ca da bugünkü Fransız ulusunun ulusal dilidir. Bu, İspanyol'lar, Romanya'lılar, Portekiz'liler için de geçerlidir. Fransızlar da roman dilleri konuşan bu uluslar grubuna, yani Roman uluslar grubuna dahildir; ve bugünkü Fransız'lar artık Germen grubundan değildir.

Büyük Türk-Hun Hakanı *Attilâ* Paris'in takriben 150 km. güney doğusundaki *Katalaun* (sayfa 342) ovalarında *Châlons sur Marne*'da 451 yılında yaptığı savaşta karşısında esas itibariyle Romalı'lar ile müttefikleri Germen kavimleri bulunuyordu. Fransız ulusu diye tanıdığımız bugünkü Fransız ulusu o zaman yoktu. Esasen o zaman Galya (Gallia) adını taşıyan bugünkü Fransa topraklarında Romalı'lar, Kelt'ler ve kuzeyde, daha kuzeyden göç eden Germen kavimleri vardı. Bunlar zaman zaman Romalı'ların düşmanı ve zaman zaman da müttefikiydiler. İşte 451 yılında Attilâ'nın karşısına Romalı'lar ve müttefikleri olan bu Germen kavimleri çıktılar. Bunlar arasında Frank'lar da bulunuyordu. Çünkü bugünkü Fransa'nın kuzey bölgesinde Belçika sınırına tak-

riben 40 km. yakınlıkta, Schelde nehri sağ kıyısı üzerinde bulunan *Cambrai*'de Sali Frank'larının küçücük bir krallığı vardı. Bu küçük ülkenin krallarından *Merowech veya Merovéc* (448-457), Romalı Aetius'un yanında Katalaun ovalarında 451 yılında Attilâ'ya karşı savaşmıştı. Sali Frank'larının Merovenj hanedanının önemsiz kralları *Cambrai,* ve *Tournai*'de hüküm sürdüler (sayfa 378). Önce Tournai'de hüküm süren ve sonra Paris'i alıp Başkent yapan Merovenj Hanedanından ünlü kral *Clovis I* (Chlodwig I) (465/466-511) Galya'yı istila etti; ve istila hareketlerini bir kaç yönde devam ettirdi (sayfa 379-380). Sonunda Frank kavimlerinin birliğini dolayısıyle *Frank Devletini* kurdu. Merovenjler devrinde bu Frank Devleti 511 ve 561 yıllarında iki kez kardeşler arasında küçük krallıklara bölündü (sayfa 380). Bu küçük krallıkların son yıllarında kudretli Majordomus'lar, yani Saraynazırları devri başladı (sayfa 382-384). Saraynazırları ülkeyi maharetle idare ettiler. Saraynazırı Pépin de Heristal sülalesinden Küçük Pépin son Merovenj kralı Childerich III'ü 751 yılında tahttan indirdi (sayfa 384) ve böylece Karolenj Hanedanı idareyi ele aldı.

Merovenj Hanedanını izleyen Karolenj Hanedanı, dolayısıyle *Büyük Karl I,* yani Şarlman devrinde Frank Devleti büyük bir İmparatorluk oldu; ve İspanya yarımadası dışında Batı ve Orta Avrupa'nın tamamı ve Doğu-Avrupa'nın bir kısmı bu Frank Devletinin içinde idi.

İmparator Şarlman (Büyük Karl I) Avar Türkleri ile de savaşmıştı (Seite 385). Çok eski tarihsel Türk boylarından birisi olan *Avarlar* istikrarsız durumları yüzünden Asyada yaşadıkları yerlerden ayrılarak Kafkaslara gelmişlerdi.

Diğer taraftan Doğu Germenlerinden *Gepid*'ler Avrupa'nın Kuzeyinde Vistül (Weichsel) nehri yörelerinden göç ederek Karpatlara yerleşmişlerdi. 454 tarihine kadar Hun-Türkleri tabiiyeti altında kalan Gepid'ler, Attilâ'nın ölümünden sonra Tısa (Theiss)-Tuna-Sava nehirleri bölgelerine yerleştiler. Avar'lar, Langobard'lar birleşerek Gepid'leri 565/570 yıllarında imha ettiler. Bunun üzerine Avar'lar, Macaristan üzerinden Aşağı-Avusturya'nın Enns nehri bölgelerine, yani takriben Linz kenti dolaylarına kadar geldiler. Çok kez İtalya'ya, Balkanlara, İstanbul dolaylarına ve Almanya'nın Thüringen eyaletine kadar seferler yaptılar. Bizanslılar, Fransa, Almanya ve İtalya'da o zaman hükümran büyük devletler ile savaştılar. Fakat M.S. 626'dan itibaren Avar Devleti içinde çıkan iç çatışmalar sonucu zayıfladı ve İmparator *Şarlman* tarafından Avar Devleti 791/803 yıllarında yıkıldı. Yine İmparator Şarlman Avar'lara karşı Enns ile Leitha nehirleri arasında, yani aşağı yukarı Linz kenti ile Viyana kenti arasındaki topraklarda *Avar'lar Markını*

diğer adı ile *Ostmark*'ı kurmuştu. Bilindiği gibi Avar Türkleri 9.'uncu yüzyılda tarihten kayıp olmuşlardır.

Batı Roma İmparatorluğundan sonra Avrupa'nın muhteşem ülkesi olmuş olan *Frank'ların Devleti* İmparator Dindar Ludwig I'in ölümü üzerine *843 Verdun Antlaşması* ile (sayfa 389) üç oğlu arasında üç özerk Devlete bölündü ve Karolenj Hanedanı da bu 843 yılında üç kola ayrıldı. Bunlardan bizi burada ilgilendiren *Kel Charles II* (Karl II, Dazlak)'in krallığıdır (sayfa 389 ve 439). Verdun Antlaşmasına göre bu krallık ve toprakları *regnum Francia occidentalium = BatıFrancia Devleti* oldu. İşte bundan bir Fransa Devleti ve dolayısıyle Romanlaşmış bir Fransız ulusu kristallize olmağa başladı.

Attilâ'nın Paris yakınlarında 451 yılındaki savaşından 645 yıl sonra, Aşağı Lorraine (Nieder Lothringen) dükü *Godefroi de Bouillon* kumandasındaki Haçlı ordusu, içinde bir çok Fransız soyluları ve şövalyeleri olarak *1.'inci Haçlı Seferine* çıktı. Ve Anadolu'da bu Fransız soyluları ve şövalyelerinin büyük ordusu ile Türkler 1096 yılında karşılaştılar ve savaştılar. Bu ilk Haçlı seferi Capet (Kapet) sülâlesinden Fransa kralı Philippe I (1060-1108) devrine rastlar. Haçlı seferleri aralıklı olarak takriben 200 yıl kadar sürdü (sayfa 398-402 ve 447).

2.'inci Haçlı Seferi Capet Hanedanından Fransa kralı «Küçük Louis VII» devrinde 1147'de açılmış ve Louis VII bu sefere katılmıştı.

3.'üncü Haçlı Seferi ise yine Capet'lerden Fransa kralı August Philippe II zamanında (1189-1192) de oldu ve 1189'da başladı (sayfa 404-406). Bu her üç haçlı seferinde Haçlı orduları Türkler'le savaştı. O halde Türkler ile Fransız'lar birbirleri ile savaştılar. Aralarında siyasi bir yaklaşma ve antlaşma yoktu. Fakat dinsel bir çatışma bir inanç savaşı vardı. Birinci Haçlı Seferinde Kudüs'te kurulan *Latin Krallığı'nın başına Godefrois de Bouillon* getirilmiş ve Avrupa'da olduğu gibi, bir çok kentlerde kontluklar örgütlenmişti. Selçuk Türk Sultanları, dolayısıyle Selçuklu Türk beyleri Kudüs'teki bu Latin krallığı, dolayısıyle kontlukları ile siyasi bir yaklaşma veya antlaşma içine girip girmediklerini bilemiyoruz. Yalnız bilinen bir gerçek varsa, o da Türklerin, Latin krallığı ile durmadan savaşmış olmalarıdır.

Osmanlıların Anadolu'da Bizanslılara karşı başarıları ve Avrupa'da ilerlemeleri ve Bizansın hıristiyan alemini Türkler aleyhine kışkırtmaları nedeni ile yeni haçlı seferleri düzenlendi. Bunlardan birisi Sultan Yıldırım Bayezit I'e karşı Papa *Bonifazius IX* (1389-1404)'un teşvik ve tahriki ile yeni bir Haçlı Seferinin yapılmasıdır. Bu seferde Macar Kralı Zsigmond (Sigismund)'un Macar, Eflak ve Erdel kuvvetleri ile

Bourgogne dükü Korkusuz Jean'ın idaresinde Fransız, İngiliz, İtalyan, İspanyol ve Polonya prensleri, şövalyeleri ve kuvvetleri bulunuyordu. Bu haçlı ordusu 1396'da Yıldırım Bayezit I tarafından Niğbolu'da perişan ve imha edildi. Macar kralı Sigismund ve bazı prensler kaçtılar. Buna karşı Bourgogne dükü Korkusuz Jean ve diğer tanınmış prens ve soylular esir düştüler. Bunların büyük bir kısmı, Korkusuz Jean da dahil, Bursa'ya götürüldü (sayfa 460). Korkusuz Jean ve arkadaşları 200.000 flori karşılığında serbest bırakıldılar. Bu nedenle Sultan Yıldırım Bayezit ile Fransız'lar arasında diplomatik yoldan, örneğin elçiler aracılığı ile bir anlaşmaya gidildiği aşikardır. Çünkü bu esirler için Yıldırım Bayezit'e fidye olarak 200.000 flori verilmesi ancak bir antlaşma ile tespit edilmiş olması gerekir. Niğbolu Savaşı Fransa kralı Valois hanedanından Çılgın Charles VI (1380-1422), dolayısıyle buna naiplik yapan Orléaus dükü Louis I devrine rastlar (sayfa 459).

Sultan Bayezit II ile Şehzade Cem arasındaki iktidar kavgaları Fransa Kralı Charles VIII devrine rastlar. Sultan Bayezit II karşısında başarısız olan Şehzade Cem Rodos Şövalyelerine sığınmış ve oradan 1482'de Fransa'ya götürülerek, Fransa'nın Okyanus sahilleri yöresinde bulunan *Bourgneuf* yakınında kendisi için yapılan *Zizim Kulesi* (Grosse Tour-Tour de Zizim)'ne götürülmüştü (sayfa 465). Cem Sultan orada 7 yıl kaldı. Oradan 1489'da Roma'ya getirildi. Fransa kralı Valois Hanedanından Charles VIII 1494'de İtalya'yı istila ederek Roma'ya gelince Papa Alexander VI'dan, bir haçlı sefer tertip etmek için Cem Sultanı istedi ve onu 1495 yılında Napoli Seferinde yanına aldı. Cem Sultan yolda hastalandı ve 1495'de Napolide öldü veya zehirlenerek öldürüldü. Diğer taraftan esasen İmparator Maximilian I karşısında başarısız olan Charles VIII'in bir de Osmanlılara karşı bir haçlı seferi düşünmesi bile bir hayalden başka birşey olamazdı.

Sultan Bayezit II'nin kendisine karşı Cem Sultanı kullanmak isteyen Papa ve krallar ile, serbest bırakılmaması ve fidye hususunda gizli temaslar ve anlaşmalar yapmış olduğu tarihsel bir gerçektir. Ancak, Cem Sultan olayı yalnız Bayezit II'yi ilgilendiren bir sorun değildir. Cem Sultan olayı ve sonuçları Hıristiyan aleminin Türk Devletine, daha doğrusu biz Türklere karşı oynanmak istenen entrikalarla dolu olan politika zincirinin de bir halkasıdır.

Fransa kralı François I ile Şarlken (Karl V) arasındaki özellikle İtalya ve Bourgogne mirası kavga ve savaşları Kanunî Sultan Süleyman devrine rastlar. Fransa kralı François I İmparator Maximilian öldükten sonra Kutsal Roma-Germen İmparatorluğuna kendisini aday göstermiş ve fakat Maximilian I'in oğlu Karl V (Şarlken) İmparator se-

çilmişti. Bundan dolayı da François I'in Şarlken ile araları gergindi. François I yaptığı ikinci İtalya seferinde Pavia'da yenilmiş ve esir düşmüştü (sayfa 467). Diğer taraftan Şarlken (Karl V)'in savaştaki başarıları ile Habsburg Hanedanı'nın dolayısıyle Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun kudreti de artmıştı. Habsburg'ların dolayısıyle Şarlken'in bu kudretli Devleti karşısında, bir taraftan hapiste bulunan Louise de Savoie'nin, diğer taraftan bizzat hapisteki François I'in yerine naip olarak idareyi eline alan annesi, ana kraliçe Louise de Savoie'nin, diğer taraftan bizzat hapisteki kral François I'in Kanunî Sultan Süleyman'dan elçileri aracılığı veya mektupla yardım istemesiyle Türkiye ile Fransa arasında ilk politik bir yaklaşma oluşmuştu (1525). Bu yaklaşma, dolayısıyle sonucu olan Osmanlı yardımı Fransa'yı tarihinin çok nazik bir anında parçalanmaktan kurtaracaktır. François I ilişki kurduğu Türklerle zamanla gerçek bir antlaşma yapabilmek için 1534'de *Jean de la Forêt (Forest)* adındaki elçisini İstanbul'a gönderdi ve böylece bu elçi ile Damat İbrahim Paşa arasında bir zamanlar ittifak antlaşması niteliğinde sayılan ve *Kapitülasyon* (Antlaşma veya teslim olma antlaşması) diye adlandırılan *1536 Antlaşması* imza edildi. Bu bir tür barış, dostluk ve ticaret antlaşmasıydı. Bununla adeta hıristiyanlar ile müslümanlar arasında bir nevi devletler hukuku kurulması yoluna gidilmişti. Antlaşma yalnız iki Hükümdarın yaşadıkları sürede geçerli olacaktı. 1536 antlaşmasında 16 madde vardı. Antlaşmanın esasları ticaret serbestliği, deniz taşımacılığı, esaret, korsanlık, mal ve can emniyeti ile adlî hükümler üstünde toplanır. Antlaşmaya göre Fransız uyrukluları arasındaki davalara Fransız Konsolosunun bakması kabul olunuyor. 7.'inci maddeyle ticaret ve ikâmet serbestliği kefalet altına alınıyor. 15.'inci maddeye göre de Fransızlar 10 yıl vergiden muaf tutuluyordu. Kanunî Sultan Süleyman zamanında imzalanan bu ilk antlaşmayı, diğer Padişahlar yenilediler. Fakat sonraki antlaşmalarda doğuda başka hıristiyan devletler tabaasının himayesi Kudüs'te hıristiyanlara ait kutsal toprakların korunması ve yabancı ticaret gemilerinin Türk sularında ancak Fransız bayrağı ile seyretme şartı gibi Fransızlar lehine daha geniş bazı haklar yer aldı. Bu antlaşmalar maatteessüf diğer milletlerle de benzeri antlaşmalara gidilmesine yol açtı.

Kısacası Kapitülasyonlar esasında Osmanlı İmparatorluğunda yabancıların statüsünü tespit eden sözleşme şartlarını ihtiva eder. Özellikle Batılıların dinî ve ticarî durumlarını göz önünde tutan Türk Hükümdarları *onlara bir lütuf* olarak sürekli veya geçici kaydı ile bazı imtiyazlar vermişlerdi. Fakat bu antlaşmaları, özellikle 1536 Antlaşmasını değerlendirmek için önemli iki yönden incelenmesi gerekir. Bir

defa o yıllarda bir Osmanlı Padişahı, yazdığı tuğralı fermanlarında «Ben ki...» diye başlayarak kudret ve kuvvetini belirleyen ve buna karşı bir hıristiyan krala «sen ki...» diyerek onu küçümsemeyi gizleyen ifadeleri sıralayan hitap şekli ile dileğini bildirirdi. Böyle bir Türk Hakanının, yardım isteyen bir François I'e bazı imtiyazlar vermesi bir lûtuf'dan başka bir şey değildi. Çünkü bu imtiyazları veren şahsiyet devrinin büyük bir İmparatorluğunun kudretli muhteşem bir hükümdarıydı. İmtiyazları alan ise savaşlar içinde bocalayan bir hıristiyan kralıydı.

Böylece bir İslam Padişahı ile bir hıristiyan kralı açıkça anlaşıyorlar, el ele veriyorlardı. Bu o günkü her iki tarafın ortamında, müteassıp, koyu inanç bağlılığında olağandışı bir olaydı. Çünkü Türkler, dolayısıyle müslümanlar özellikle hıristiyanları «kâfir» diyerek yarı insanlık dışı kabul ederken, hıristiyanlar da Türkleri kendilerine göre «kâfir, dinsiz» olarak haksız bir anlayışla hıristiyanlığın en büyük düşmanı görürlerdi. Bu bakımdan 1536 Antlaşması özellikle müteassıp hıristiyanlar arasında kabullenemiyecek bir durum yaratmıştı. Daha önce fermanla Fransızlara tanınan ticaret hakları Fransa ile bir müzakere konusu olmadan, sırf Osmanlıların Genel siyasetleri gereği bir tür iç hukuk uygulamasıydı. Halbuki bu antlaşma ile hıristiyan bir kral ilk kez Padişah ile eşit bir taraf sayılıyordu.

Diğer taraftan kapitülasyonlada ticaret imtiyazları da yer alıyordu. Bu çok önemlidir. Avrupalılar, örneğin Venedik'liler, Cenova'lılar, Felemenk'ler, Portekiz'ler ve bunların yanında Yahudiler gibi ulusların iç ticaret yanında dış ticareti de bir yaşam temeli saymışlar; yıllardan beri bunu ihmal etmemişler ve bu yöndeki çaba ve uğraşılarından da hem kıtaları, ülkeleri tanımışlar, hem de zengin olmuşlardır. Halbuki Osmanlılar kahramanlığı bir asalet kabul ederek ticareti hakîr görmüşler ve bu nedenle iç piyasa ekonomisinde sıkışıp kalmışlardı. Dış piyasa ve pazarlara ilgi göstermemişler ve dış pazara açılmamışlardı. Bunun önem ve değerini takdir edemedikleri için de dış ticarete özenmemişler ve bunu ihmal edince acımasız bir şekilde, onu değerlendiren ülkeler tarafından sömürülmüşlerdir. Aşağıda verilen antlaşmalardan bunun ne kadar önemli olduğu ve Türklerin nasıl sinsice sömürüldüğü açıkça görülür.

François I 1547'de ve Kanunî Sultan Süleyman 1566 yılında öldü. Buna göre Kanunî Sultan Süleyman François I'den 19 yıl sonra ölmüş olduğu için 1536 Antlaşmasına François I'in oğlu ve halefi ve Katharine Medici'nin kocası Henri II ile, bunun oğlu ve halefi ve kraliçe Maria Stuart'ın kocası François II'nin zamanlarında dokunulmadı ve Antlaşma'nın geçerliliği sürdü. Fakat 1536 antlaşması zamanla genişletildi.

Yenileştirildikçe de Türklerin aleyhine oluştu. Önce bir lûtuf olan *Kapitülasyonlar,* Türk ulusuna, tabir caizse püsküllü bir belâ, çok ağır bir dert oldu.

Sultan Selim II ile Fransa kralı Valois Hanedanından Charles IX arasında yeni bir antlaşma yapılarak 1536 şartları tekrarlandı ve bazı maddelerin kapsamı genişletildi. 1569'da yapılan bu ikinci antlaşmada Kapitülasyonlar hakkından yararlanmıyan bütün yabancı gemiler Osmanlı sularında Fransız bayrağı ile seyir edeceklerdi. Aynı zamanda Fransız tabaasına müddetsiz vergi muafiyeti kabul edilmişti.

Sultan Selim II devrinde *Eylül 1570* de, Kıbrıs Türklerin olmuştu. Kıbrıs'ın alınmasından sonra Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa Avrupa Devletlerinin Osmanlı Devleti aleyhine birleşmelerini önlemek için Fransa kralı *Charles IX'a bir mektup* göndererek Türk-Fransız dostluğunun devamını istedi. Fakat bir sonuç alamadı. Buna mukabil Papalığın gayretleri ile İspanya ve Venedik Osmanlı Devletine karşı bir «*Kutsal Birlik*» kurdular ve 1571 yılının sonbaharında Kutsal Birliğin büyük donanması Osmanlı donanması'na İnebahtı'da bir baskın yaptı ve haşmetli Osmanlı donanması yok edildi.

Sultan Murat III ile Valois Hanedanından Henri III arasında (1581), Sultan Mehmet III ve Ahmet I ile Bourbon Hanedanından Henri IV arasında (1597-1604) yıllarında *Kapitülasyonlar* yenilendi. 1604'deki Antlaşmada (Sultan Birinci Ahmet, Henri IV) Fransa'ya yabancı ticaretini himaye hakkı tanındı.

Sultan Mehmet IV devrinde Fransa ile ilişkiler bozulur gibi oldu. Çünkü Doğu'da İngiliz'lerin ve Felemenklerin ticareti artmış ve onlar da Osmanlı İmparatorluğu Pazarları ile ilgilenmeğe başlamışlardı; ve ticarî sürtünmeler neticesi Louis XIV devrinde anlaşmazlık büyümüş ve elçi *De la Haye* Yedikule'ye hapsedilmişti. Fransız'ların Venedik'liler ile Girit'te Türklere karşı hareketi üzerine Sadrazam Köprülü Mehmet Pasa Fransız'larla ilişkisini kesmişti. *Sultan Mahmut I 1740'da yeni antlaşmayı* kabul etti. Bu 1740 Kapitülasyonunda, önceleri Fransız tebaasına verilen hak ve imtiyazlar daha genişliyordu. 1536'dan sonra *en önemli antlaşma 28 Mayıs 1740'da Mahmut I ile Louis XV* arasındaki bu Antlaşmaydı. Diğer imtiyazlar yanında Sultan Mahmut I bu antlaşmayı hem kendi şahsi, hem de gelecek padişahlar adına kabul etmiş ve böylece Osmanlı Devletini özellikle Türk Ulusunu kesin bir yükümlülük altına sokmuştu.

Bütün bunlardan görülüyor ki antlaşmalar diğer adı ile Kapitülasyonlar yenilendikçe özellikle Fransızlar lehine, ikamet, deniz seferi,

ticaret ve din serbestliği ile bazı önemli Konsolosluk hak ve imtiyazları açıkça kabul edilmiş oluyordu.

Fransız'lara verilen imtiyazlar yetmiyormuş gibi bir de İngiltere ve Hollanda ile buna benzeyen Kapitülasyonlar kabul edilerek imzalanmıştı.

Kapitülasyonlar Cumhuriyet devrinde 24 Temmuz 1924 tarihinde *Lozan (Lausanne) Antlaşması* ile son ve kesin olarak kaldırıldı.

Netice olarak şu gerçekleri sergilemek mümkündür ve yerinde olur: Bu durumlar, dolayısıyle bu Antlaşmalar biz Türkleri gittikçe zayıflatırken Fransız'ları iktisadi bakımdan da bir kudrete bir önderliğe, Ortadoğuda ve Ortadoğudaki hırıstiyan unsurların hamiliğine, koruyuculuğuna götürdü. Türk Ulusu fakirleşirken, Fransa'da refah devreleri açıldı. Fransa tanınan bir ülke, Fransız'ca ise dünyada tanınan, çok geçerli bir dil, bir kültür, bir politika dili oldu. Evet Fransa sağlamlaşırken Osmanlı İmparatorluğu Boğazlarda «Hasta Adam» lakabını aldı. İşte Fransız'lara bunu hazırlayan 1536 ve diğer Kapitülasyonlar oldu. Evet Türkler, Osmanlı İmparatorluğunun her cephede müdafaası için kanlarını verirken, Fransızlar ve diğerleri 1536 ve diğer Antlaşmalar yüzünden zengin, ünlü olmuşlardı. Osmanlı İmparatorluğu ise, başka sebepler hariç, bu kapitülasyonlar yüzünden ne teknik ve ilimde, ne sanatta ve ne de yolların, kentlerin yapılışında hiç bir ilerleme yapamadı. Türk ulusu fakirleşirken geri kaldı, geri kaldıkça da fakirleşti. Fransızlar bu hususu asla unutmamalıdır. Eğer bir zamanlar Fransızlar dünya sahnesinde bir rol oynamışlar ve kültürleri Ortadoğu'ya yayılmış ise, dilleri dünyaca birinci dil olarak kabullenmişse kendi gayretleri yanında, bunların hepsini 1536 ve diğer kapitülasyonlara, yani Türklerin *bon-coeur*'lüğüne (bonkör) medyundurlar. Çünkü, tereddüt edilmeden söylenebilir ki, Fransa'nın kültürü, dili Osmanlı İmparatorluğu üzerinden doğuya yayılmıştır. Bunu kabul etmek hiç de güç değildir.

Önemli ve anlaşılamayan bir husus da Osmanlı Devleti tarafından bu kapitülasyonların kaldırılması için kesin bir teşebbüste bulunulmamasıdır. Vaka Osmanlı İmparatorluğu son 60 yılı içinde bazı teşebbüslerde bulunmuş ise de bunlar geçici olmuş ve Osmanlılar Fransa'ya her durumda antlaşmalar ile imtiyazlar vermeğe, lütuflar ihsan etmeğe devam edip durmuşlardır. Fransız'lara tanınan bu imtiyazları feshetmek için kafi fırsatlar da vardı. Örneğin, Antlaşmaların bir kaç kez yenilenmesinin yapıldığı devir Fransa kralı Henri II'den Henri IV'e kadar geçen süredir. Bu yıllarda Fransa'da dış dertleri yanında, mezhep ve inanç ayrılmaları ve iç sürtünmeler oluyordu ve Fransa *Calvinizm* ve

protestan olan *Huguenot*'lar ile katolik partiler arasında acımasız bir mücadele içinde dalgalanıyordu. Bu devir Henri II ile eşi Katherina Medici'nin çocukları olan François II, Charles IX ve Henri III gibi zayıf ve kudretsiz kralların devri idi. Fakat hayret edilecek bir husus varsa o da bu üç zayıf kralın annesi olan ana kraliçe Katherina Medici'nin siyaseti ve etkisi bu aciz krallar devrinde Fransa'nın kurtarıcısı olmasıdır. Öyle olduğu halde böyle bir devirde kapitülasyonların uzatılmaması işten bile değildi. Fakat buna teşebbüs edilmemişti.

Bu, herhalde yalnız Osmanlıların ticarî alanlardaki içine kapanık oluşu ve Dünya ticaretinde ilgisiz ve bilgisiz olmaları neticesi değildi. Bunun nedeni belki de Balkanlarda, Akdeniz'de Avusturya İmparatorluğunun daha sonra Doğu Avrupa'da Rusya'nın Osmanlılara karşı düşmanca davranışlarının ve İmparatorluk topraklarına taarruz hareketlerinin sonucu Osmanlıların, Fransız'ları yanlarında bulma zaruretiydi. Veya kapitülasyonların kaldırılmasına dış ticaretin Fransız'ların himayesinde bulunan Osmanlı tabaasi hırıstiyan ve musevi azınlıkların elinde oluşu, dolayısıyle bu çevrelerin menfaatleri ve etkileri de mani olmuştu. Yoksa bu azınlıklar Osmanlı idaresini uyarmış olsalardı yine de kapitülasyonlara karşı bir hareket uyanır ve kapitülasyonlardan uzaklaşma olurdu.

HABSBURG HANEDANI, HABSBURG - LOTHRİNGEN (LORRAİNE, LOREN) HANEDANI AVUSTURYA İMPARATORLUĞU HABSBURG'LAR VE OSMANLILAR

İsviçre'nin *Aargau* eyaletinde (Kanton'unda) *Ren* nehrinin bir kolu olan *Aare suyu* kenarında *Schinznach an der Aare* yakınında *Habsburg* adında pek görkemli olmayan mutevazi bir kale-şato vardır. Habsburg adı Almanca *Habichtsburg* (Aladoğan Kalesi) (1)'nden gelmektedir. Bu şato Avusturya İmparatorluğunu kuran ve aşağıda kendilerinden kısaca söz ettiğim Habsburg'ların ecdat malikanesidir ve aile bu şatonun adını taşır. Tabii sonraları Habsburg'ların adı değişik kollara ayrılacaktır.

Önceleri Kont ünvanını taşıyan Habsburg'ların kökü 10. yüzyıla, *Zengin Guntram* (Guntram der Reiche)'mn yaşadığı 950 yılma kadar gider.

Ortaçağ'da bu mütevazi şatoda yaşayan Habsburg kontlarının Zürich, Aargau ve Yukarı Ren nehri havzasında oldukça büyük ve zengin toprakları vardı. Bunun yanında Habsburg ailesinde bir de *evlen ve genişle prensibi* hakimdi. Zamanla evlenmelerle elde ettikleri toprakları kastedilerek, Habsburg'ların bu prensibini Latince olan şu, tarihsel cümle çok güzel ifade etmiştir: «*Bella gerant alii, tu, felix Austria, nubé*» yani «Başkaları savaşmak istesinler; sen, mutlu Avsturya, evlen!» demektedir. Habsburg'lar arazilerini iyi idare etmişler ve prensiplerine

(1) Habicht-Aladoğan-Yırtıcı kuş...

uygun olarak akıllı evlenmeler ile topraklarını genişletmişlerdi ve iyi idare şekilleri ile ülkelerinde tanınmışlardı.

Diğer taraftan Habsburg'lar ünlü Alman *Staufen* İmparatorluk ailesi ile de iyi geçiniyorlardı. (1093-1152) yıllarında yaşayan Konrad III'ün 1138'de Alman Ulusunun Kutsal Roma Devleti kralı seçiminden sonra Hohenstaufen ailesi Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu diğer deyimle Alman Ulusunun Kutsal Roma Devleti başında idiler ve Kutsal Roma-Germen İmparatoru unvanını taşıyorlardı. Bilindiği gibi Ortaçağın çok kudretli bir Kutsal Roma-Germen İmparatoru olan ve kuvvetli bir ordu ile 1189 yılında üçüncü haçlı seferine çıkan ve Toros dağlarının Silifke yakınlarında, *Göksu*'da yıkanırken 10. Haziran 1190 günü boğulan İmparator *Birinci Frederik Barbarossa* işte bu Staufer Hanedanındandı. Habsburg'lar bu aileyi, bu sülaleyi tutar ve sayarlardı.

Kont Rudolf von Habsburg (1280-1291) 1.5.1218'de doğdu. Rudolf aile reisi olunca kendinden öncekiler gibi topraklarını başarı ile ve iyi idare ettiğinden ve aynı zamanda Alman Staufen Hanedanından İmparator Frederik II'yi ve son Staufer olan Alman Kralı Konrad IV tarafını tuttuğundan Habsburg sülalesi Güney Almanya soylu aileleri içinde sivrilmeye başladı.

Kral Konrad IV (1228-1254) 1254 yılında öldüğü zaman geriye iki yaşındaki oğlu *Konradin* kalmıştı. Tabii *Alman Hanedan elektörleri* bundan memnun değillerdi ve yeni bir Alman Kralı, dolayısıyla yeni bir Kutsal Roma-Germen Kralı seçmek istedilerse de aile ihtirasları yüzünden hemen anlaşamadılar; Vakâ (1254-1273) yılları arasında Alman Kralı olarak Hollanda'lı Wilhelm (1254-56), Kastilyalı Alfons (1257-1274) ve İngiltere'den Cornwal'lı Richard (1257-72) bir kısım elektörler tarafından seçilmişlerse de bazı elektörler tarafından bunların Alman krallıkları benimsenmemişlerdi; ve böylece yaklaşık *yirmi yıl* (1254-1273) kadar Alman krallığı dolayısıyla *Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu İnterregnum,* yani kralsız ve İmparatorsuz bir devre (bir çeşit Fasilai-Saltanat devresi) geçirmişti.

Kral Konrad IV'ün Hükümdarlığı zamanında Türk tarihinde önemli bir olay oluyordu: Osmanlı'ların atası *Kaya Alpoğlu Süleyman Şah,* kavmi ile Gaber'e doğru giderken 1231'de *Fırat* nehrinde boğuldu ve Caber kalesi eteğinde bir kümbete gömüldü *(Türk Mezarı).* Bilindiği gibi Süleyman Şah Ertuğrul beyin babası ve ilk Osmanlı Türk Padişahı Sultan Osman I'in dedesidir.

Rudolf, Kont von Habsburg çalışkan, cesaretli, temkinli ve müsbet düşünceliydi. Gösterişi, haşmeti sevmezdi. Bu meziyetleri yanında bir

de Hohenstaufen ailesine saygılı oluşu ve son olarak disiplinsiz, karışık ve düzensiz Interregnum devrinin bir an önce sona erdirilmesi isteği ve Papa *Gregor* X'un baskısı sonucu Alman hanedan elektörleri (Kurfürsten) Rudolf von Habsburg'u 1273'de *Frankfurt'ta Kutsal Roma-Germen Kralı seçtiler*. Fakat o sıralarda Elektörlerin en kudretlisi olan ve Kutsal Roma-Germen tacına sahip olmayı şiddetle isteyen *Bohemya Kralı Ottokar II* (1233-1273), kendisinin Alman Kralı seçilmemesi üzerine yeni Kutsal Roma-Germen Kralı Rudolf von Habsburg'a biat etmemiş ve ona karşı cephe almıştı. Bohemya Kralı olmadan önce Ottokar, babasına karşı başarısız bir başkaldırma yapmıştı. Kral olduktan sonra Hükümranlığı süresince kuzeyde Baltık Deniz'inden Adriya Denizi'ne kadar olan Ülkeleri, yani Lituanya, Ostmark (bugünkü Avusturya), Stirya, Karintia, Hırvatistan'ın Kuzeyi, hatta Macaristan'ı içine alan toprakları ya istila etmiş veya nüfuzu altına almıştı. Mücadeleci fakat yapıcı, kudretli bir kraldı. *Könisberg* kentini o kurmuştu. Bohemya'yı zenginleştirmişti.

Rudolf von Habsburg'a gelince, o sülalesinin, Alman Ulusu Kutsal Roma Devleti İmparatorluğu ünvanını sürekli olarak taşımasını temin gayesi içinde Papalar ile iyi ilişkilerini kesmeyip sürdüryordu.

Diğer taraftan Rudolf von Habsburg'un bu çabaları ve uğraşıları yıllarında Habsburg'ların gelecek yıllardaki Avusturya İmparatorluğunun çekirdek ülkesini teşkil eden Ostmark, yani Avusturya ise 976 yılından beri *Babenberg kontlarının* idaresi ve mülkiyeti altındaydı. Ancak Babenberg'lerin sonuncusu olan Avusturya dükü *Frederik* (1230-1246) (Friedrich der Streitbare)'nin ölümü ile Babenberg sülalesi son buluyor ve böylece bu dükalıkta da bir *Avusturya Interregnumu* (1246-82) devri başlıyordu. Bu başsız ve taçsız devre 1246'dan 1282'ye kadar sürüyordu.

İşte Bohemya Kralı Ottokar II, yukarıda sözlerini ettiğim ve zamanca birbirine rastlayan bu iki İnterregnum zamanından faydalanarak ve küçük savaşlar yaparak Alman İmparatorluğuna ait Avusturya, Karintia, Stirya ve diğer dükalıkları ele geçirmişti.

Rudolf von Habsburg Kutsal Roma-Germen Kralı seçildikten sonra Ottokar II'den kendisine biat etmesini ve işgal ettiği Avusturya, Stirya ve Karintia'dan geri çekilmesini istemiş ve tazyik yapmak amacı ile 1276'da ordusu ile üzerine yürümüştü. Ottokar önce işgal ettiği topraklardan çekilmişti; fakat bir süre sonra fikrini değiştirmiş ve geri çekildiği dükalıkları tekrar almak için harekete geçmişti. Rudolf von Habsburg Viyana üzerinden *Marchegg*'e ve orada Macar kuvvetleri ile birleşerek Marchfeld havzasına gelmiş ve orada *Dürnkrut*'ta Ottokar ordusu

ile karşılaşmıştı ve 26 Ağustos 1278'de *Marchfeld* savaşında Ottokar'ı yenmişti. Habsburg sülalesi için çok önemli olan Ortaçağ'ın bu savaşında Ottokar kaçarken öldürüldü. Bu Marchfeld savaşının sonuç ve etkileri Orta-Avrupa'da gerek devletler ve toprak statüsü ve gerek Hanedan saltanat süresi bakımından 1918 yılına kadar, yani yaklaşık 650 yıl süre içinde değişmedi. Kral Ottokar II'yi Avusturya'nın en büyük şairi Grillparzer «König Ottokars Glück und Ende» [Kral Ottokar'ın bahtı (talihi) ve sonu] adlı trajedi eseri ile ebedileştirdi.

Zaferden sonra Rudolf von Habsburg Ottokar'ın oğluna Bohemya ile Moravya'yı verdi ve kendisine damat yaptı. Avusturya ve Stirya dükalıklarını da kendi oğulları Albert ile Rudolf'a verdi ve böylece yalnız Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun parçalanmasını önlemedi, aynı zamanda, daha önemlisi, kendi ailesinin durumunu bu bölgede çok kuvvetlendirdi ve böylece Habsburg'lar Avusturya'ya kolatmış ve dolayısıyla bu bölgede yerleşmiş oldular.

Rudolf von Habsburg, Ottokar'ı yenip Avrupa'da *Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu* başına geçerken ve Orta Avrupa'da müstakbel Avusturya İmparatorluğunun temellerini koyarken, *Türk Kayı boyundan Osman bey* (1258-1326)'da kuzeybatı Anadolu'da Söğüt yörelerinde Domaniç bölgesinde geleceğin haşmetli *Türk Osmanlı İmparatorluğu'nun temellerini* atıyordu 1299. Tarihin ne garip bir tecellisidir ki birbirinden çok uzak ülkelerde doğan bu iki İmparatorluk, sonraları karada ve denizde, Avrupa'da Balkanlarda ve hatta Kuzey-Batı-Afrika'da yıllarca birbirilerine karşı savaşacaklardı. Ve Habsburg'lar Türklerin Avrupa'da ilerlemelerini durdurmuşlardı. Yine tarihin ikinci bir tecellisi ise şudur: Bu iki hanedan Birinci Dünya savaşında dost ve müttefik olarak yanyana savaşmışlar, kayıp edilen savaş sonucu tahtlarından uzaklaştırılmışlar ve kurdukları İmparatorluklar hemen hemen aynı zamanda yıkılmış ve parçalanmışlardır.

Yukarıda temas ettiğim gibi Habsburg ailesinin çok önemli, gelenek halini almış bir prensibi vardı. O da Avrupa kral ailelerinin kızları ile mutlu evlenmeler yapmak ve bu şekilde topraklarını genişletmek ilkesiydi. Bu, akıllı ve genellikle mutluluk, haşmet, kudret ve toprak getiren bir prensipti. Habsburg sülalesi bireyleri bu evlenmeleri her zaman yaptılar. Ve hemen hemen Avrupa'nın çok önemli Hükümdar aileleri ile akraba oldular. Örneğin Rudolf von Habsburg iki evlilik yapmıştı. Bunlardan birisi Agnes de Bourgogne'du. Fakat bununla çocuğu yoktu; yoktu ama o bu evlilikle Ortaçağ'da önemli bir rol oynayan ve Fransa'nın kalbi sayılan ve Ortaçağın şövalyelik sanat, incelik ve kudretini en yüksek seviyeye ulaştıran Bourgogne ile ilişki kurmuştu. Torunların-

dan birisi bu ülkenin yegâne varisi olacaktı. Rudolf I'den sonra Alman Krallığı tacını taşıyan Habsburg'lar da ailelerinin sözünü ettiğim prensibine sadık kalmışlar ve Alman Ulusunun Kutsal Roma Devleti İmparatorluğunun topraklarını genişletmişlerdi. Habsburg'lar Bourgogne, Alman, Fransız, İspanya, İtalya, Portekiz, Macar, Çek ve Polonya Hanedanlarının prensesleri ile evlendiler ve icap ettiği zamanda onlara prenseslerini verdiler. Böylece veraset yolu ile Alman Ulusu Kutsal Roma İmparatorluğuna büyük topraklar ilhak ettiler. Örneğin: İmparator *Frederik III* (1440-1493) Portekiz prensesi Eleonore ile evlendi. Oğlu İmparator Maximilian I (1459-1519) Bourgogne dükası Cesur Karl'ın kızı Maria ile evlendi ve bu şekilde Bourgogne ile bugünkü Felemenk (Hollanda) 1477'de Habsburg Hanedanına miras olarak kaldı ve onların toprakları oldu. Maximilian I'in oğlu *Güzel Felipe (Philipp I)* (1478-1506), Kastilya prensesi Çılgın Yohanna ile evlendi ve böylece İspanya'nın çekirdeği olan Kastilya bölgesi Habsburg'ların eline geçti. Çılgınca, hatta anormal hareketleri bulunan bu Kastilya Kraliçesi Çılgın Yohanna (Jeanne) kocası Güzel Philipp'e tarihte çok büyük ve önemli roller oynayan kudretli Habsburg Hükümdarları, haşmetli Kutsal Roma-Germen İmparatorları olan iki erkek çocuğu dünyaya getirdi. Birisi İmparator Şarlken (Karl V) (1500-1558), Portekiz prensesi İsabelle ile evlendi. Diğer oğlu İmparator Ferdinand I (1503-1564) ise Bohemya ve Macaristan kralı Wladislaw'ın kızı Anna ile evlendi. Böylece Bohemya ve Macaristan Habsburg'ların hükümranlık alanına girdi. İspanya kralı olarak Şarlken (Karl V) İspanya'nın Güney Amerika'daki Meksika ve Peru'ya kol attı. İmparator Şarlken'in oğlu İspanya kralı Felipe (Philipp) II (1527-1598) Portekiz prensesi Maria, İngiltere prensesi Maria, Fransa prensesi Elisabeth ve akrabası Avusturya İmparatoru Maximilian II'nin kızı Anna ile evlenmişti. Portekiz hanedanı 1580 yılında son bulunca İspanya Kralı Felipe (Philipp) II Portekiz'i işgal ve ilhak etti ve Habsburg'ların Güney ve Orta Amerika'daki durumları kuvvetlendi.

Bilindiği gibi Habsburg Hanedanının Portekiz'deki bu hakimiyeti 1640 tarihine kadar sürmüştü.

Orta ve Yeniçağda Habsburg Hanedanının bu gibi evlenme ve evlendirmeleri üzerine daha bir çok örnekler verebiliriz. Bunlar arasında yalnız Yeniçağda Habsburg-Lothringen Hanedanının tarihte ün yapmış şu iki bahtsız kızından burada söz etmeden geçemiyeceğim: Bunlardan birisi Fransa Kraliçesi *Marie Antoinette* (2.11.1755-16.10.1793) ve diğeri İmparator Franz II'nin kızı Fransa İmparatoriçesi *Marie Louise* (12.12.1791-17.12.1847)'dir.

Avusturya İmparatoriçesi *Maria Theresia* (1717-1780)'nin kızı olan Fransa Kraliçesi *Marie Antoinette* Bourbon Hanedanından Fransa Kralı 16'ıncı Louis (1754-1793) ile evliydi. Bilindiği gibi Fransız İhtilalinde *16'ıncı Louis* 21.1.1793'de giyotin ile başı kesilerek idam edilmişti. Karısı Kraliçe Marie Antoinette de tutuklanmış ve çocuklarından uzaklaştırılarak *Conciergerie*'de hapsedilmiş ve İhtilal mahkemesi tarafından yargılanmış ve idama mahkum edilerek, o yıllarda kent dışında bulunan (Place de la Concorde) Concorde meydanında. 14.10.1793 tarihinde başı giyotinde kesilmişti. 16 Mayıs 1770'de 15 yaşında iken evlenmiş olan Marie Antoinette'i Fransız'lar pek sevmezlerdi ve kendisinden daima «*l'Autrichienne*» (Avusturya'lı) lakabı ile söz ederlerdi. 12.12.1791-17.12.1847 tarihleri arasında yaşayan *Marie Louise* ise Napoleon I Bonaparte'in ikinci karısıydı ve İmparatoriçe olmuştu. Önce Napolyon dul olan ve şöhreti pek de iyi olmayan *Josephine Beauharnais* ile evliydi. Fakat Napolyon zamanla Avrupa'nın en soylu ve köklü bir Hanedan ailesinin kızı ile evlenmeyi aklına koymuş ve bu arzusunu zaman zaman izhar etmişti. Bu isteğine ulaşmak için de Avusturya İmparatorunun kızını seçmiş ve onunla evlenmeyi planlamıştı. Haklıydı. Çünkü Habsburg Hanedanı köklü, kudretli ve haşmetli bir İmparator ailesiydi.

Avusturya, Napolyon savaşlarında müttefikleri ile beraber Napolyon'a karşı savaşıyordu. Napolyon ordusu ile Viyana'nın kuzeydoğusunda. Marchfeld havzasında *Wagram* kasabası yakınında Avusturya ordusu ile karşılaştı ve Avusturya ordusunu 5 ve 6 Temmuz 1809'da yendi. Muzaffer Napolyon bu zaferinden faydalandı. Önce Josephine'i boşadı ve sonra Avusturya İmparatoru Franz II'nin kızı arşidüşes Marie Louise'i istedi. Fakat 19 yaşındaki Marie Louise bu evliliği istemediği ve «*Ben bu Korsikalı ile evlenmem*» diyerek direndiği söylenir. Sonunda Marie Louise'e baskı yapıldı ve 1.2.1810'da Napolyon ile evlendirildi. Bu evlenmede, bir süre Napolyon ile iyi geçinmeyi doğru bulan Avusturya Devlet adamı Prens Klemens von *Metternich*'in büyük etkisi oldu. Fakat bu evlilikte ne Marie Louise mutlu oldu ve ne de Napolyon beklediği aşkı Marie Louise'den bulabildi. Marie Louise fırsat buldukça Napolyon'dan uzaklaştı ve onu en kritik zamanlarında bile yalnız bıraktı. Napolyon öldükten sonra Marie Louise başka evlilikler yaptı.

Napolyon'un Marie Louise'den bir oğlu oldu ve bu, Napolyon'un tek oğlu idi ve onu çok severdi. «*Roma Kralı*» ünvanını taşıyan ve *Herzog von Reichstadt* olarak anılan bu çocuk 21 yaşında iken bilinmeyen bir şekilde öldü. Hatta bir rivayete göre zehirlendi.

Evlenmeler, akıllı akitler ve avantajlı zannedilen antlaşmalar

Habsburg'larm İmparatorluğuna yalnız toprak ve kudret, Habsburg Hanedanı mensuplarına ise zenginlik, ihtişam ve mutluluk getirmiyordu, evlenmeler ile beraber Habsburg Hanedanma ve bireylerine büyük üzüntüler, dertler geliyor ve hatta bu evlenmelerle bazılarının hayatları felâketler içine düşüyor ve bazılarının ise yaşamları bir trajedi ile son buluyordu. Öyle olduğu halde Habsburg'lar, ailesinin verdiği bu kurbanları dahi bizzat Habsburg ailesi için bir tarih hazinesi kabul ederek, bu acılarına ve mukadderatlarına tarih zenginliği, gerçek ve gururu içinde dışarıya hissettirmeden dayanıyorlardı.

Diğer taraftan evlenmelerle elde edilen toprak ve ülkelerin veraset sonu kavga ve savaşları da sürüp gidiyor ve doğal olarak bu toprak ve ülkelerin korunması koca İmparatorluğu da zaman zaman sarsıyordu.

Habsburg'ların tarihi, veraset sonu savaşlarıyla da doludur. Örneğin: İmparator Maximilian I'in Fransa kralları Louis XI, XII ve Charles VIII ile ve Şarlken'in yine Fransa kralı François I ile yaptıkları savaşlar gibi. Bu savaşlarda dökülen kanlar tabii son kanlar değildi. Tarihte *İspanya veraset sonu savaşları* (1701-1714) ve *Avusturya veraset sonu savaşı* (1740-1748) diye adlandırılan uzun savaşlarda da çok kanlar dökülmüştür.

Bilindiği gibi Avrupa'da, özellikle Alman ulusunun, daha geniş kavramla Germen ırkının etkili olduğu topraklarda, bölge krallıkları, prenslikleri, dükalıkları, kontlukları vardı. Bunlardan başka bazı kentlerde Başpiskoposluklar, diğer bir deyimle Kilise, ruhanî prenslikleri de vardı. Yukarıda saydığımız unvanı taşıyanlardan bazılarına *Alman Kralını* seçme hakkı tanınmıştı. Bunlara seçici prens ve hükümdarlar veya kısaca *Elektörler* denirdi (sayfa 391). Bunlar *Elektörler* olarak kendi aralarında ve Papa'ların da yardımıyla bir Alman kralı seçerlerdi. Fakat seçilenlerin hepsi Kutsal Roma-Germen İmparatoru değildiler. Ortaçağda İmparator ünvanında Papa'lar esas rolü oynar ve ilgili krala İmparator tacını yine Papa'lar Roma'da veya başka bir kentte giydirirlerdi.

Diğer taraftan Kutsal Roma-Germen İmparatoru *Lüksemburg Hanedanından Karl* (1346-78)'in 1356'da Nürnberg ve Metz şehirlerindeki meclislerden çıkarttığı yasayı içeren *Altın Bulle (Altın Mühür)* belgesi de Elektörlerle ilgilidir.

Leopold von Habsburg ve onu izleyen birkaç Habsburg'lar da Kutsal Roma-Germen İmparatoru ünvanını alamamışlardı. Nihayet Habsburg'lardan Avusturya Arşidükü *Demir Ernst*'in oğlu (1415-1493) tarihleri arasında yaşayan Alman kralı *Frederik III* 1452'de İmparator ol-

du ve Roma'da taç giydi (Roma'da taç giyen en son İmparator). Böylece Habsburg'lar ilk kez İmparator ünvanını aldılar. Habsburg'ların İmparatorluk ünvanını taşımaları *500 yıl sürdü*. İmparator Frederik III Portekiz prensesi Eleonore ile evliydi. Frederik'in Elenore'den Maximilian adında bir oğlu oldu. Viyana yakınlarındaki Wiener Neustadt'da doğan *Maximilian* önce *Roma kralı yapıldı* (1486). Babası İmparator Frederik III ölünce 1493'de İmparator seçildi.

Yine Habsburg'lar ile Osmanlıların tarih akışlarındaki şu benzerlik de enteresandır. Habsburg hanedanından Frederik III (1415-1493) 1452'de İmparator seçilip Kutsal-Roma-Germen İmparator ünvanını alırken, 65 yıl sonra Osmanlı Hanedanından Büyük Türk Cihangiri Yavuz Sultan Selim I (1470-1520)'de Mısır'ı fetih ettikten sonra Müslümanlarca kutsal sayılan ve mukaddes Emanetlerin sahibi olan Halife ünvanını 1517'de alarak bir çeşit *Kutsal İslam-Türk İmparatorluğu* kuruyordu. Yalnız bir farkla, Habsburg'lar yalnız Papa'nın takdis edip taş giydirdiği Kutsal Roma-Germen İmparatoru olurken, Osmanlılar hem Türk İmparatorluğu Padişahı, hem de İslam aleminin Halifesi ünvanını taşıyorlardı. Yani Osmanlılar hem İmparator ve hem de Halife'ydiler.

İmparator Maximilian I (1493-1519) arşidük iken 1477'de Bourgogne prensesi Marie ile evlenmiş ve böylece Maximilian Bourgogne ve Felemenk ve Hollanda'nın varisi olmuştu. Maximilian'ın oğlu Avusturya arşidükü Güzel Philipp I (1478-1506) idi. İmparator Maximilian I. oğlu Philipp'i Kastilya (İspanya) varisi çılgın Jokanna ile 1496'da evlendirdi ve böylece Habsburg Hanedanı İspanya'ya kol atmış oldu.

Maximilian I (1493-1519) Habsburg ailesine miras yolu ile kalan ülke toprakları için de Fransa'da, İtalya ve Macaristan'da veraset savaşları yaptı. Örneğin İmparator olmadan önce Maximilian Bourgogne mirası yüzünden Fransa kralı Luis XI ile savaştı ve onu 1479 yılında Guinegatte (1) savaşında yendi Maximilian I veraset sonu savaşlarının hepsini kazanmıştı. Yalnız bir savaşta muvaffak olamamıştı. Bu da Habsburg tarihinin kendilerine has bir cilvesiydi. Yani Habsburg'lar bu savaşta ecdat malikanelerinin bulunduğu İsviçre'yi kayıp ettiler. Pek de önemsemediği bu savaşı Maximilian 1499'da İsviçre federal kuvvetlerine karşı kayıp etti ve İsviçre özerkliğine kavuştu.

(1) Guinegatte = Enguinegatte Fransa'da (Pas de Calais). Burada iki savaş oldu. İlk savaş (7 Ağustos 1479)'da Louis XI'in askerleri ile Avusturya kralı Maximilian I'in askerleri arasında oldu ve iki taraf kesin sonuç alamadı. İkinci savaş Mahmuzlar savaşı adı ile tanınan savaşta Louis XII ile Fransız'lar (16 Ağustos 1513) de İngiltere kralı Henry VIII ile Avusturya kralı Maximilian I'in orduları ile savaşmadan kaçtılar. Meydan Lorause Cild 5, sayfa 386 ve bu anıların 466'ıncı sayfası.

Bilindiği gibi İmparator Maximilian devrinde ve oğlu Güzel Philipp'in kayınpederi olacak İspanya Kralı Katolik Fernando zamanında Kristof Kolumbus 12.10.1492'de Amerika'yı keşfetmişti.

Maximilian akıllı, çok yönlü bir bilgindi. Çalışkandı. Bir yazardı ve aynı zamanda bir sanatkârdı. Hümanizmin aşığı olduğu için onu teşvik ederdi. İyi ata binerdi. Maximilian Bourgogne örneği şövalyelik sanatını, inceliğini ve meharetini bilen ve bu vasıflara hakim üstün bir şövalyeydi ve kendisi tarihde (son Şövalye) lakabanı taşır. Maximilian topçuluğa da hakimdi ve topçuluğu geliştirdi.

Maximilian ecdatları gibi «evlen ve genişle» prensibine uygun olarak iyi evlenmek, akit ve antlaşmalarla Habsburg Hanedanını Avrupa'da en kudretli Hanedan yaptı ve Kutsal İmparatorluğu büyüttü.

İmparator Maximilian I 60 yaşında Yukarı Avusturya'nın Linz şehrine yakın, Tuna nehrinin bir kolu olan Traun nehrine çok yakın küçük bir kent olan Wels'de 12 Ocak 1519'da öldü.

İmparator Maximilian I'in oğlu Kastilya Kralı Güzel Philipp I (İspanyolca Felipe I)'in kayınpederi dolayısıyla Çılgın Juanna'nın babası, önce Aragonya kralı, sonra İspanya kralı olan, Katolik Fernando (1474-1516) aynı zamanda Napoli ve Sicilya kralıydı. Katolik lakabıyla anılan Fernando oldukça despot ve sonsuz hükmetme ihtiras ve çabası içinde İspanya'da hükümranlığını sürdürdü. Katolik Fernando İspanya'da engizisyon mahkemeleri kurdu ve 1497'de son berber-arap (mağribi) Granada Emirliğini aldı, müslümanları öldürttü, ya sürdürttü veya Katolik yaptı. Yahudilere işkence yaptı. Fakat İspanya'yı da büyüttü ve Amerika'da ilk İspanyol sömürgelerinin temellerini attı.

Damadı Kastilya Kralı Güzel Philipp I'in Kari ve Ferdinand adlarında iki oğlu vardı. Güzel Philipp I, babası İmparator Maximilian I'den ve kayın pederi Katolik Fernando'dan önce öldü. İspanya Kralı Katolik Fernando 23.6.1516'da ölünce Philipp'in büyük oğlu 16 yaşındaki Karl, İspanya Kralı Carlos I olmuştu; ve bu şekilde İspanya, İtalya, Napoli, Sicilya ve Amerika'daki İspanyol sömürgeleri Habsburg'larm miras toprakları oldu ve Habsburg'lar 1516'dan itibaren İspanya'da hükümran olmaya başladılar.

Diğer taraftan Fransa Kralı *François I* İtalya ve Bourgogne dükalığının varislerinden biriydi ve aynı zamanda bu sıfatla Habsburg'lara karşı sürekli cephe almıştı ve İmparator Maximilian I 1519 tarihinde ölünce torunu Karl'ın İmparator olmasını engellemek istedi. Fakat başaramadı; ve Karl Fransa Kralı François I'e karşı, 19 yaşında, 25.5.1519 da İmparator seçildi ve Karl yani Carlos I, *V. Karl veya Şarlken* ünva-

nını aldı. İmparator Karl V'e yani Şarlken'e Papa 1530'da Bologna'da taç giydirdi ve böylece *Karl V Kutsal-Roma-Germen İmparatoru* oldu.

İmparator Şarlken, yani Kral V Avusturya, İspanya ve dolayısıyla Habsburg'lara miras kalan bütün toprak ve ülkeleri birleştirdi. Yine Şarlken zamanında Meksika (1521) ve Peru (1533) de zaptedildi. Böylece denizaşırı İspanyol sömürgeleri de büyüdü. Karl V, dedesi İmparator Maximilian I gibi veraset savaşları yaptı ve hepsini kazandı. Örneğin Karl V Fransa Kralı François I ile yaptığı savaşı kazandı ve İtalya'yı, Napoli'yi ve Sicilya'yı aldı. Gerek evlenmeler ve iyi Antlaşmalar ile büyüyen toprakları ile ve gerekse Karl V'in de durup dinlenmeden yaptığı savaşlar sonucu «Alman Ulusunun Kutsal Roma Devleti» ülkesinin sınırları çok genişledi. Doğuda, Polonya, Macaristan dahil, Batı Avrupa toprakları ile, batıda Atlas Okyanusunu aşıp Orta-Amerika'da Meksika, Güney-Amerika'da Büyük Okyanusun sahilindeki Peru'ya kadar yayılan bu topraklarla, Habsburg Ülkeleri, dolayısıyla Kutsal İmparatorluk, topraklarında artık «*Güneş batmayan bir İmparatorluk*» olmuştu.

İmparator Karl V Portekiz prensesi İzabella ile evliydi ve bundan oğlu Philipp II doğdu. İspanya Kralı olan Philipp II Portekiz prensesi Marie, İngiliz prensesi Marie, Fransız prensesi Elizabeth ve İmparator Maximilian II'nun kızı prenses Anna ile evlendi. Bu prenseslerin geldiği Hanedan ailelerinden görüleceği gibi bu evlenmelerde İmparator Karl V'in kudret ve nüfuzunun ve Habburg Hanedanının yüksek asalet derecesinin ve itibarının diğer Avrupa Hanedanları üzerine yaptığı etkileri kolaylıkla anlaşılır.

16 yaşında Kral ve 19 yaşında İmparator olan Karl V'in diğer adı ile Şarlken'in bütün hayatı hareketli ve mücadeleli geçmişti. İmparatorluğun toprakları çok genişti. Bu yaygın toprakları bir merkezden idare etmek güçlükler gösteriyordu. Genç İmparator Fransa ile veraset savaşma da girmişti. Bunun yanında Avrupa'da o yıllarda din ve mezhep kavgaları sürüp gidiyordu. Bu nedenle Karl V 1521'de Worms ve 1522'de Brüksel Antlaşmaları ile Avusturya miras bölgelerinin idaresini kardeşi Avusturya arşidükü Ferdinand'a bıraktı ve bu şekilde Habsburg sülalesi ilk kez *de jure* iki kola ayrıldı. Birisi İspanya kolu ve diğeri Avusturya kolu. Bunların üstünde Karl V kendi İmparatorluğunu tabii olarak sürdürüyordu. Şarlken (Karl V) dedesi gibi veraset sonucu savaşları yaptı ve hepsini kazandı. Fransa kralı François I ile dört savaş yaptı. İlk savaşında François I'i Pavia'da esir aldı ve hapse attı. François I'in annesi acı bir yazı ile Kanunî Sultan Süleyman'dan yardım istedi. Fransa ile bu savaşlar 1521 ile 1544 yılları arasında muhtelif zamanlarda 10 yıl sürdü. Avrupa'da din savaşları bitmemişti. İspan-

ya'daki müslümanları katolik yapma operasyonlarında ve müslümanları ve musevileri uzaklaştırmada başarı sağlanmıştı, fakat Alman protestanları ile Karl V'in mücadelesi kolay olmuyordu. Karl V Katoliklerin hamisi sıfatıyla Avrupa'daki din reformuna karşıydı ve bu nedenle protestanlara karşı din savaşları yapıyordu. Bir taraftan din ve veraset kavgaları, diğer taraftan Türk Osmanlı İmparatorluğunun Viyana'ya doğru ilerlemesi ve Afrika'da Cezayir ve Tunus'ta görünmesi ve Barbaros Hayrettin Paşa'nın ve Türk Donanmasının Akdeniz'deki üstünlüğü, kısaca biz Türk'lerin baskısı Karl V'i yıpratıyordu. Öyle olduğu halde Karl V durmadan, dinlenmeden İmparatorluğunu büyütmüş ve Habsburg Hanedanının kudret ve ihtişamını zirvesine ulaştırmıştı. Vaka Karl V'e Avusturya veraset bölgelerini idare eden sonradan Bohemya ve Macaristan kralı olan kardeşi Ferdinand yardım ediyor ve yokluğunda onu temsil ediyordu. Fakat Karl V İmparator olarak yine de herşey ile ilgilenmek zorundaydı. Karl V hükümranlığı sırasında 40 sefer veya gezi yapmıştı. Bunlardan mesela 2'si Afrika'ya ve yedisi İtalya'ya olan seferleridir. O zamanki ulaşım araç ve şartları göz önünde tutulursa, bu 40 seferin ne büyük bir külfet olduğunu anlar ve insan bunları düşündükçe bu Hükümdarın kendisi için ne zaman vakit bulmuş olmasını pek kavrayamaz.

Karl V yorulmuştu. Karl V «états généraux» önünde Bourgogne ülkeleri hükümdarlığından (1555), sonra İspanya Krallığından (16 Ocak 1556) Bürüksel'de vazgeçti; ve 1556'da kendi isteği ile Hükümdarlık görevini bıraktı ve ayrılırken kardeşi Bohemya-Macaristan Kralı Ferdinand'a Avusturya ile bunun veraset bölgelerini, ve oğlu İspanya Kralı Philipp II'ye ise İspanya ile Bourgogne, Hollanda, Felemenk ve Amerika'daki İspanyol sömürgelerini bıraktı. Bu şekilde İmparator Karl V Habsburg Hanedanının iki müstakil kola, yani Avusturya ve İspanya kollarına ayrılmasını *de facto* gerçekleştirmiş oldu. İmparator Karl V ise alelade bir Habsburg bireyi olarak İspanya'da *San Geronimo de Yuste* Manastırı yanında bulunan küçük bir malikaneye çekildi ve orada öldü.

Karl V çekilince aynı yıl kardeşi Ferdinand I İmparator ve Viyana da İmparator şehri, İmparatorluk Başkenti oldu. Böylece bu İmparator Viyana'daki Habsburg kolu ailesinin kurucusu oldu. Ferdinand I önce Avusturya arşidüküydü. Sonra rakibi Macar Jean Zapolya'ya karşı Bohemya ve Macaristan krallık tacını giymişti. Tarihimizde nemse Kralı Ferdinand diye adlandırılan Kral işte bu Ferdinand idi. Biz Türkler Macar Jean Zapolya'yı destekliyorduk. İşte (Şarlken) Karl V devrinde Kanunî Sultan Süleyman muhteşem Avrupa seferlerine başlamıştı. Önceleri Türk haşmet ve kudretini Avrupa'ya gösteren ve Av-

rupa'yı titreten zaferlerle dolu ve fakat sonra talihsiz ve acı yenilgiler ile sonuçlanan Türk-Avusturya savaşları yaklaşık 250 yıl sürdü.

İmparator Maximilian I'in ve İmparator Şarlken'ın yani Karl V'in yaşadığı yıllarda Avrupa'da Avrupa Hanedanları içinde en haşmetli, kudretli hanedan Habsburg Hanedanıydı; ve Habsburg'lar «*Topraklarında güneş batmaz bir İmparatorluğun*» kudretli sahibiydiler. Bir ucu Avrupa'da bir ucu Amerika'da olan bu İmparatorluğun başında İmparator Maximilian I ve İmparator Karl V bulunuyordu. Bu «Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun karşısında başka çok haşmetli bir İmparatorluk daha vardı, o da Balkanların, Güney Rusya'nın, Kafkaslar'ın, Arabistan, Suriye, Irak ve Filistin'in, Mısır'dan başlayarak bütün, hemen hemen Kuzey-Afrika'nın, Sudan'a, Habeşistan'a doğru genişleyen kudretli Türk Osmanlı İmparatorluğuydu ve bu İmparatorluğun başında Kanunî Sultan Süleyman bulunuyordu. Bu aynı zamanda İslam aleminin halifesiydi.

O yıllarda bu iki rakip İmparatorluk siyasî ve askeri alanda tarih sayfalarını büyük harflerle yazıyorlardı. Fakat yine tarihin şu cilvesine bakınız ki Osmanlı Hanedanı ile Habsburg Hanedanı, dolayısıyla aynı yıllarda temellerini attıkları İmparatorlukları aynı yıllarda kuvvet, kudret ve ihtişamlarının doruğuna ulaşıyorlardı.

Tabii kuvvet dengesi ve üstünlüğü için iki İmparatorlukça yapılan siyasî teşebbüsler, düşmanın düşmanı ile antlaşmalar ve savaş seferleri kendilerine has bir şekilde devam ederken, yine tarihin başka bir cilvesi de iki Hanedanın, dolayısıyla İmparatorluğun aynı yıllarda yaptıkları din ve mezhep savaşlarında, başka başka dinden olmalarına rağmen, bir *doğma* benzerliği, yani mensup oldukları din ve mezheplerin ilkelerini devam ettirme benzerliği vardı. Yani Habsburg'lar, Maximilian ve özellikle Karl V katoliklerin bir hamisi olarak yeni yayılan protestanlarla savaşırken, Osmanlı Hanedanı, özellikle Yavuz Sultan Selim ve oğlu Kanunî Süleyman sunilerin başı olarak, Doğu Anadolu'da ve İran'da, Avrupalıların özellikle Papaların gizli tahrikleri neticesi baş kaldıran Şii liderleri ve onları destekleyen İran'ın Türk asıllı Şahları, Şah İsmail ve Şah Tahmasp ile savaşıyorlardı.

Şarlken, yani İmparator Karl V 1555'de Fransız asıllı diplomat ve bilgin *Angerius Ghislain de Busbecq* (Büsbek)'i Osmanlı İmparatoru Kanuni Sultan Süleyman'a elçi olarak göndermişti. O halde Büsbek Osmanlı Hanedanı nezdinde Habsburg Hanedam'nın bir elçisiydi. Bir yıl sonra, yani 1556'da Karl V tahttan feragat edince kardeşi Bohemya-Macaristan Kralı Ferdinand, Kutsal Roma-Germen İmparatoru Ferdinand I ve Viyana da böylece Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu

Başkenti dolayısıyla İmparator şehri oldu. Osmanlı Devleti nezdindeki Habsburg'ların elçisi yine Büsbek yeni İmparator Ferdinand I'in elçisi olarak 1562'ye kadar görev yaptı. O yıllarda Felemenk ve Hollanda Habsburg'ların topraklarıydı. Elçi Büsbek Türkiye anıları üzerine eserler yazdı. Bu eserler çok büyük tarihi değer taşırlar. Yine o yıllarda Büsbek Türkiye'den *Lâle, erguvan, yasemin ve atkestanesini* Batı Avrupa'ya dolayısıyla Hollanda'ya soktu.

Habsburg Hanedanı yukarıda değindiğimiz gibi biri Avusturya diğeri İspanya olmak üzere iki kola ayrılmıştı. İspanya Habsburg'ları İspanya Kralları olarak hükümranlıklarını 1700 yılına kadar sürdürdüler. Avusturya kolunun kurucusu sayılan İmparator Ferdinand I ve ondan sonra Avusturya kolundan gelen Kutsal Roma-Germen İmparatorları tabiidir ki İmparator sıfatıyla ve aile bağlılığı yüzünden İspanya Habsburg Kralları üzerine etki ve nüfuzlarını ve onlarla olan işbirliğini devam ettirdiler. Yine bu İmparatorlar Macaristan ve Eflak toprakları yüzünden Osmanlılar ile ekserisi kendilerinin yenilgileri ile sonuçlanan savaşlarını da sürdürdüler. 1658'de tahta çıkan İmparator Leopold I (1640-1706)'in İmparatorluk ilk yıllarında Osmanlılarla yapılan savaşlarda büyük bir değişiklik olmadı. Nihayet bu sürekli sürtünmeler neticesi Osmanlı ordusu 1683'de Sadrazam Merzifonlu Kara Mustufa Paşa kumandasında Viyana önüne geldi ve 1683 yazında Viyana'yı kuşattı. Kuşatmadan hemen önce İmparator Leopold I Viyana'dan uzaklaşınca, Viyana'lılar İmparatorlarının kendilerini bırakıp kaçtığını söyleyerek acı acı şikayet ettiler. Fakat İmparator Leopold I Linz kenti yakınlarında bulunan *yedek ordu* başındaydı. Osmanlıların kuşatması gittikçe ağırlaşırken ve Viyana'nın Türkler eline düşmesi gün meselesi iken Avusturya'lılara yardım etmek için Viyana ormanları içinden Kahlenberg tepelerine gizlice gelebilen Polonya Kralı *Jean II Sobieski* Kahlenberg'den seçkin süvari ordusu ile Osmanlı Ordugahına *12 Eylül 1683* sabahı baskın yapmış ve Osmanlı ordusunu acı bir şekilde bozguna uğratmış ve ordu geri çekilmişti. Biz Türkler ilk kez Avusturya'lılara ağır bir şekilde mağlup olmuştuk. Osmanlıların Avrupa'da ilerlemeleri durmuş ve duraklama devri başlamıştı. Bu acı hezimetin acısını çıkarmak için Sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, ordusu ile Avusturya üzerine sefere çıktı ve İmparator Leopold I'in Başkumandanı *Prens Eugen* (Öjen) ile Salankamen'de karşılaştı ve burada 1691'de Osmanlı ordusu ağır bir hezimete uğradı. Bu savaşta Sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa ordusu başında şehit düşmüştü. Osmanlıların Avrupa'da gittikçe kötüleşen durumunu düzeltmek isteyen Padişah Sultan II. Mustafa Avusturya üzerine üç sefer yaptı. İkisi başarılı geçti. Üçüncü seferinde Hırvatistanın kuzeyindeki Slovenya'ya geldi ve orada Prens

Eugen'in kumandasındaki Avusturya ordusu ile karşılaştı. Savaş alanını iyi tanıyan *Prens Eugen* (Öjen) Zenta yakınında Osmanlı ordusunun Tisa (Tisza, Theiss) nehrini aşan kısmı üzerine baskın yaptı ve bu savaşta yaklaşık 25.000 Türk şehit düştü. Padişah kumandasındaki Osmanlı ordusu üzerine İmparatorun kazandığı Zenta zaferi Hıristiyan toplumunda büyük etki yarattı ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Lehistan, Venedik ve sonradan Rusya, Türklere karşı bir *Kutsal İttifak* kurdular. Bu yenilginin sonucu 1699'da imza edilen *Karlofça Antlaşmasına* göre Kutsal İttifak üye Devletlerine topraklar verildi; özellikle Avusturya'ya Macaristan ve Erdel bırakıldı.

Evet! Habsburg Hanedanı ile Osmanlı Hanedanı arasındaki savaşlar sonunda Habsburg'lar galip gelmişti. Bütün bu yenilgilerin biz Türkler için acı bir sonucu daha vardı; o da Rusya'nın savaş sahnesine çıkması oldu. Rusya Avusturya ile Türklere karşı anlaştı ve bizlerle savaşı sürdürme cesaretini buldu. Mesela Rusya Çarı Büyük Petro I Don nehri kenarındaki Türk Azak kalesini 1696'da almış ve fakat 1711'de Baltacı Mehmet Paşa'ya Perut'de mağlup olmuş ve Azak kalesi tekrar Türklere geçmişti. Yine bu bozgunların sonucu Osmanlıların Avrupa'da duraklama devri artık gerçekleşiyordu.

Fakat tarihin bu iki Hanedanı için yine paralel giden kader benzerliğine, hem de toprak kaybı bakımından hemen hemen aynı zamana rastlamasına bakınız!

İmparator Leopold I. Osmanlılar ile savaşırken ve Osmanlılarm kuvvet ve kudreti düşerken, Batı-Avrupa Habsburg Hanedanının kudret ve ihtişamında, başka bir şekilde, bir sarsıntı ve bir gerileme başlamıştı. Çünkü 1700 tarihinde Habsburg'ların İspanya kolu erkek nesli İspanya kralı Carlos II ile tükenmesi neticesi son bulmuştu. Habsburg'lardan olan bu İspanya Kralı Carlos II vasiyetnamesinde İspanya tacını Anjou arşidükü olan ve Bourbon-Habsburg kanını taşıyan Philipp'e bırakmıştı. Çünkü Bourbon Hanedanından olan ondördüncü Louis'nin annesi Avusturya Habsburg prensesi Anna idi ve Anjou arşidükü Philipp Louis XIV'ün torunu idi. 1701'de ondördüncü Louis 18 yaşındaki torunu Anjou arşidükü Philipp'i mevcut vasiyetnameye dayanarak İspanya Kralı Philipp V ilân etti. Böylece İspanya tahtı Bourbon Hanedanının hükümranlığı altına girmiş oluyordu. Buna karşı İmparator Lopold I ise Habsburg'ların miras topraklarını oğlu Karl için talep ettiğinden 1701'de Fransa Kralı Louis XIV ile İspanya veraset savaşları başlamıştı (1701-1714). İmparator Leopold I, küçük oğlu Karl'ı 1703 de İspanya Kralı olarak ilân edince bu veraset savaşı şiddetlendi. İmparator Leopold I 1705'de öldü. Büyük oğlu Joseph I İmparator olunca

veraset savaşlarına devam etti. İmparator Joseph I 1711'de ölünce Leopold'un küçük oğlu İspanya Kralı ünvanını şeklen taşıyan Karl, İmparator Karl VI oldu ve varisi sıfatıyla İspanya topraklarını elde etmek için babası ve ağabeyi gibi İspanya veraset savaşlarına devam etti ise de tam bir başarı sağlayamadı. Zafere erişen Louis XIV, dolayısıyla mensup bulunduğu Bourbon Hanedanıydı. İmparator Karl VI, 1714'de Louis XIV ile yaptığı *Rastatt Barış Antlaşması*'nda Bourbon"lara İspanya'yı ve Amerika'daki İspanyol sömürgelerini bıraktı ve kendisine diğer İspanya toprakları olan Felemenk, Hollanda, Milano, Napoli ve Sardinya kaldı.

Diğer taraftan İmparator Karl VI Osmanlılarla yaptığı savaşlarda daha şanslıydı. Karl VI'nin Başkumandanı Prens Eugen (Prens Öjen)'in kumandasındaki Avusturya ordusu, Padişah Sultan Ahmet III'ün sadrazam Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunu 5 Ağustos 1716 tarihinde (Petrovaradin) *Varadin*'de mağlup etti ve 1717'de Belgrad'ı zaptetti. İmparator Karl VI, bu zaferleri üzerine Osmanlılarla 1718'de *Pasarofça Barış Antlaşması* yaptı ve Sırbistan'ın, Bosma'nm ve Eflak'ın bir kısmını aldı. Yalnız gerek Fransız'lardan ve gerekse Osmanlılardan elde ettiği toprakların bir kısmını yaptığı 1730 ve 1735 savaşlarında tekrar kayıp etti ve mesela 1738'de imzalanan *Belgrad Barış Antlaşması* ile Belgrad tekrar Türklerin oldu. Genelde Osmanlı İmparatorluğu Macaristan ve Eflak'ı kayıp ederken, aynı yıllarda Habsburg Hanedanı da İspanya Habsburg Kolu erkek neslinin son bulması neticesi çıkan veraset savaşlarında İspanya ile Amerika'daki İspanyol sömürgelerini kayıp ediyordu ve Kutsal Roma-Germen Devleti, dolayısıyla Habsburg İmparatorluğu da gerileme devrine girmiş bulunuyordu. Habsburg'ların artık «Topraklarında güneş batmaz» İmparatorluğu küçülmüş ve bu haşmetli İmparatorluk bu hali ile yalnız tarihin geçmiş bir gerçeği durumuna düşmüştü.

Bu yılların Osmanlı Devleti Padişahı üçüncü Ahmet (III) idi ve Türkiye'de *Lâle Devri* (1712-1730) yaşanıyordu, ama maatteessüf Avrupa sınır ve topraklarımızda gerginlik azalmamış ve gerilememiz durmamıştı. Bilgi noksanlığı yanında Avrupa'da her alandaki ilerlemeye karşı ilgisizlik devam ediyor ve memleketin dava ve çıkarlarında yanlış dindarlık ve korkunç yobazlık acımasızca rolünü oynuyordu. Yalnız biz Türkleri sevindiren çok önemli bir kültür hareketi olmuştu. O da Avrupa'da 1400 yılından beri kullanılan matbaacılık nihayet 1727 yılında, o halde tam 327 yıl sonra Türkiye'ye girebilmişti. Uygarlık ve kültürlü bir toplum için son derece önemli ve vazgeçilmez bir tesis olan matbaacılığa karşı, ne yazık ve acı ki, 327 yıl ilgisiz kalınmıştı. Yine ne acı bir kader ki üç yıl sonra, yani 1730'da Patrona Halil adında bir ha-

mam tellakı korkunç bir isyana ön ayak olmuş ve yenilik taraftarı Damat Nevşehirli İbrahim Paşa boğdurulmuş ve III. Ahmet de tahtından indidirilmişti.

Yukarıda temas ettiğim gibi İmparator Karl VI, kudretli rakibi Fransa Kralı öndördüncü Louis, *le roi Soleil* (Güneş Kralı) ile 1714'de Rastatt Barış Antlaşmasında Hollanda, Felemenk, Milano ve Sardinya'yı alabilmişti; fakat erkek mirasçısı olmadığından şeklen krallık ünvanını taşıdığı İspanya'yı, Amerika sömürgeleri ile birlikte Louis XIV'ün mensup olduğu Bourbon Hanedanına bırakmıştı. Bırakmıştı ama bununla derdi bitmemişti. 1700 yılında İspanya Habsburg kolunun başına gelenler, Avusturya Habsburg'ların başına da geliyordu. Çünkü İmparator Karl VI ile Habsburg'ların Avusturya İmparatorluğu tahtındaki Kolunun da artık erkek nesli son buluyor, tükeniyordu. Ve bunu İmparator Karl VI çok iyi biliyordu. Kendisinin ölümü ile İmparatorluk parçalanacak ve Habsburg Hanedanının tarihteki rolleri son bulacak, yitirilmiş olacak, Habsburg adı gelecek yüzyılların tarihinde artık duyulmayacak, tarihin mazisine gömülüp unutulacaktı. İmparator Karl VI bunları çok iyi biliyordu.

Erkek nesli tükenen bu Habsburg'lar acaba nasıl bir aile idi? Neler yaptılar? Onun üzerinde biraz durmak gerekir.

Evet! Habsburg'lar biz Türklere karşı Avrupa'yı ve Hiristiyanlığı müdafaa ettiler ve bizim Avrupa'da ilerlememize ilk safhada onlar mani oldular. Bu bakımdan Habsburg Hanedanını tarihimizin bir amansız düşmanı olduğunu kabul etmemek elden gelmez ve genelde bir düşmana karşı söylenecek acı sözler, sarfedilecek haklı düşünceler de vardır. Fakat benim amacım burada o değildir. Amacım Habsburg Hanedanını bizlere biraz tanıtmak ve tarihi gerçeklere değinmek ve onları değerlendirmektirf; ki bunu yapmak tarihi gerçekler önünde bir görev ve hatta faziletli bir uğraşıdır. Bu bakımdan Habsburg'lar üzerine olan düşüncelerimi bir iç huzuru içinde aşağıya yazmaktan çekinmedim.

Habsburg ailesi, Osmanlı Hanedanı ailesi gibi, insanlık tarihinin yetiştirdiği, gördüğü en güzide Hanedan ailelerinden birisidir. Sahip oldukları yüksek kudret ve kuvvet yanında mutevazi yaşam tarzı ve ahlak kavrayışı bakımından da Habsburg'lar insanlık aleminin en saygı değer ailesidir. Habsburg'lar yüz yıllar boyunca Avrupa için savaşmışlar, Avrupa'da uzun yaşayan bir Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun diğer deyimle Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğunun başında bulunmuşlar, dünyaya, özellikle Avrupa tarihine uzun yıllar, bazan sessiz sedasız yön vermişlerdir. Viyana Saraylarının her alandaki incelik, gelenek ve görüşlerini, en üstün soylu davranışlarını kız-

ları ile Avrupa Saraylarına aşılamışlar ve başka ülke Hanedan kızları ile evlenmekle, iyi ve seçkin yabancı gelenek ve göreneklerini kendi görüş ve geleneklerine uyum içine getirerek hayatlarını, dolayısıyla toplumun yaşama şeklini genişletmişler, zenginleştirmişlerdi. Birçok Avrupa Hükümdar aileleri ile akraba olmaları ve hemen hemen hepsinin damarlarındaki kanın az veya çok Habsburg'ların kanı ile karışması neticesi, kişi ihtirasları yüzünden birbirleriinin acımasız düşmanı olmaları halinde bile, Avrupa'da yaygın bir Hanedan aile şebekesi yaratmışlardır. Ve böylece evlenmeler ile aile iç bünyesinde ihtirasları büyük, amaçları değişik bireyleri bulunan ve fakat dışa doğru, yani yabancılara karşı gizli, sezdirilmeyen, tam bir Avrupa Hanedanlar aile birliği temin etmişlerdi ve böylece bu Aile Birliği etkisi ile yukarı seviyeden aşağı tabakaya kültür yaymışlardır. Unutmayalım Habsburg'lar İspanya'ya Orta ve Güney Avrupa'ya uygarlık getirmişlerdir. Amerika kıtasına Batı uygarlığını ilk götüren de Habsburg'ların hakim olduğu İspanya'dır. Habsburg ailesi Avrupa'da reformlar yapan, sanat, müzik, edebiyat alanında büyük etki ve katkısı bulunan, şehirleri onaran, kentleri güzelleştiren doğaya aşık, yerinde müşfikane hareketleri ile etrafını mutlu eden zenginleştiren bir aileydi. Habsburg ailesi devlet idaresinde şiddet ve şefkatın yerini çok iyi bilen, devlet ricalinin yetişmesini asla ihmal etmeyen sanatçıyı destekleyen, her bakımdan bilgi ve görgü sahibi, tarihi tecrübesi olan yüksek sosyete yaşantısını genelleştirip halka yayan kıymetli bir hanedan ailesiydi.

Diğer taraftan genel olarak Habsburg'lar dendiği vakit Avusturya İmparatorluğu ve Avusturya İmparatorluğu deyince de Habsburg Hanedanı akla gelir. Son olarak şu gerçeği vurgulamak isterim: Avusturya'nın her yöndeki gelişim ve oluşumunda Habsburg'ların dolayısıyla Avusturya'nın rolü asla inkar edilemez. Tarihlerde A.E.İ.O.U. = *Austriae Est Imperium Orbis Universi*» yani «Bütün topraklar Avusturya'ya tabi» veya «Şereflerle dolu Avusturya» deyimi ile haklı olarak yüceltilen Avusturya, ilk başta şüphesiz Habsburg hanedanının eseridir.

İşte bu ailenin erkek nesli İmparatoru Karl VI'in ölümü ile son buluyordu. İmparator Karl VI mensup olduğu bu ünlü aileyi, kendisinin ölümü ile tarih sahnesinden uzaklaşmaya terk edemezdi. Eğer Habsburg Hanedanının kendisi ile erkek nesli tükeniyorsa ve bunu önleyemezse, ailenın adının yaşaması için bir yol aranması, mesela kız çocuğunun İmparatorluk tahtına oturtulmasını temin etmesi lazımdı. Bunu yapmazsa yalnız kendi aile tarihine karşı bir hiyanet, ve genel tarihe karşı bir kadirbilmezlik ve haksızlık yapıyor veya acziyet gösteriyor demekti. Hiç olmazsa yarı Habsburg kanı taşıyan bir Hükümdar sülalesi ile Habsburg'ların Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunu devam ettire-

bilirdi ve Avrupa'nın bu ünlü İmparator ailesinin adı tarihte rolünü yine oynardı. Böylece kurtarılabilen kurtarılırdı. İşte İmparator Karl VI bunu yaptı ve bunun için de *Pragmatik Sanksiyon*'u açıkladı.

Habsburg'ların «Avusturya veraset topraklarının bölünememezliğini ve ailenin en yaşlı erkeğinin tahta varis olacağını» içeren eski bir aile kanunu vardı. Bu yasaya göre Habsburg'ların kızları tahta çıkamıyor ve bu kızların başka Hanedan Hükümdarları ile evli olsalar bile İmparatorluk tacı üzerine bir hak iddia edemiyor ve böylece Avusturya veraset toprakları bölünemiyordu. Kendisinden sonra koskoca Habsburg Hanedanının erkek neslinin son bulacağını çok iyi bilen İmparator Karl VI, bu aile yasasındaki «Avusturya miras toprakları bölünemez» ilkesini esas tutarak, değiştirilmesi çok güç olan ve bir çeşit dinsel karakterli Devlet kanunu (Anayasa) niteliğindeki yeni bir *aile yasası* olan *Pragmatik Sanksiyon*'u 19.4.1713'de ilân etti. Pragmatik Sanksiyon aşağı yukarı «Habsburg'ların, dolayısıyla Avusturya veraset topraklarının bölünememezliğini, Hükümdardan sonra onun en yaşlı erkek veya kız çocuğunun tahta varis olacağını ve eğer tahta çıkan kız ise bunun kocasının tahtta bir hak talep etmeyeceğini, ancak Kraliçe veya İmparatoriçe'ye yardımcı olarak devlet idaresine iştirak edeceğini» vurguluyordu. Pragmatik Sanksiyon'da kız akrabalara tahta varis hakkı tanınmıyordu.

İmparator Karl VI'nın tek oğlu olan Leopold ölmüş ve kızı Maria Theresia 1717'de doğmuştu. Bu nedenle İmparator Karl VI Habsburg ailesinin dünyada kalan tek erkeğiydi. İmparator Karl VI ölümünden sonra Pragmatik Sanksiyon gereğince Karl'ın kızının Kutsal Roma-Germen İmparatoriçesi olacağını bilen akrabaları ve akraba Büyük Devlet Kralları Pragmatik Sanksiyon'a karşı çıktılar. Bu yüzden İmparator Karl VI akraba Büyük Devletlere Pragmatik Sanksiyon'u kabul ettirmek için çok çalıştı, çok uğraştı. Nihayet Büyük Devletlere yaptığı taviz ve fedekarlıklara karşı kabul ettirebildi ve Pragmatik Sanksiyon de jure 1730'da yürürlüğe girdi. İmparatorun akrabası olan ve Bourbon Hanedanından gelen İspanya Kralı Philipp V ancak bundan sonra, 1731'de Pragmatik Sanksiyon'u tanıdı.

İmparator Karl VI, Pragmatik Sanksiyon ile uğraşırken Türkiye'de Lâle devri (1718-173) yaşanıyordu. Pragmatik Sanksiyon'un yürürlüğe girdiği 1730'da İstanbul'da Patrona Halil isyanı acımasız tarihi tahribatını yapıyordu.

İmparator Karl VI'nın yegane varisi *Maria Theresia* 1736'da *Franz Stephan von Lothringen* (yani Loren'li Franz Stefan) ile evlendirildi.

Böylece Lothringen (Loren) Hanedanının bir kolu Viyana Sarayı'na yerleşti.

İmparator Karl VI 1740 tarihinde ölünce koskoca Habsburg Hanedanının erkek tarafı artık de facto tükenmişti. Pragmatik Sanksiyon gereğince kızı Maria Theresia Kutsal Roma-Germen İmparatoriçesi oldu; ve kocası Franz Stephan von Lothringen'i de kendisine yardımcı Hükümdar seçti ve ona 1745'de Franz I (Loren'li Franz Stefan) ünvanı verildi. Bundan sonra erkek nesli tükenen Habsburg Hanedanı *Habsburg-Lothringen* (Habsburg-Lorraine, Habsburg-Loren) adını aldı ve bu ad altında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu devam etti. Böylece akıllı İmparator Karl VI Habsburg adının unutulmamasını ve tarihi görevini kız nesli ile devam ettirmesini temin etmiş oldu.

Maria Theresia (1717-1780) 1740'da İmparatoriçe olur olmaz ona karşı olan akrabaları Bavyera Hanedanı ve İspanyol Bourbon'ları veraset savaşlarına başladılar. (1740-1748) yılları içinde olan bu savaşlara *Avusturya veraset sonu Savaşları* veya *Yedi yıl Savaşları* denir. Maria Theresia aynı yıllarda Şilesya için Prusya Kralı *Büyük Frederik II* ile savaşa girişti (1740-42 ve 1744-45). Fakat bu savaşlarda toprak kayıpları oldu ise de Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun hemen he men bütün toprakları ile beraber Alman İmparatorluğu antlaşmalar ile kurtarıldı.

Bütün bu mücadeleler içinde olgunlaşan ve kocasından kat kat akıllı ve becerikli olan İmparatoriçe Maria Theresia I Devlet idaresinde, eğitim sahasında, ceza hukuku alanında ve askeri teşkilatta reformlar yaptı. Etrafında o devrin en kıymetli danışmanlarını topladı. Ceza hukukunda işkenceyi kaldırdı. Dünyada ilk kez Genelkurmay teşkilatını kuran, ilk askeri akademiyi açan Maria Theresia'ydı. Soyluların, Kilise mensuplarının vergi muafiyetini kaldırdı ve onları vergiye bağladı. Onaltı çocuğu olan Maria Theresia anne sevgisini ve annelik ızdırabını çok iyi bilen, sanatı, müziği seven, ticaret ve sanayii teşvik eden bir İmparatoriçe'ydi. Görevini müdrik, makamının değerini kavramış, İmparatorluk tahtını dolduran tarihin en kıymetli kadın Hükümdarlarından biridir.

Tereddütsüz söyleyebilirim ki bütün dert ve mücadelelerine rağmen İmparatoriçe Mari Theresia Avusturya'ya bir «Altın Devri» yaşatmıştır. Maria Theseria, kocası İmparator Franz I, 1765'de ölünce büyük oğlu Joseph'i yardımcı hükümdar ilân etti. Oğlu Joseph II İmparator oldu.

İmparatoriçe Maria Theresia I 1780 tarihinde öldü. Ve Avusturya'-

lılar ve Maira Theresia'nın ahfadı, Maria Theresia için Viyana'da dünyanın en güzel bir abidesini dikerek onu ebedileştirmişlerdir. Bu şahane heykel ve manzumesi Viyana'mn Ring caddesi üzerinde bulunan iki muhteşem ve çok güzel müze binasının arasındaki parkımsı geniş bir alanda haşmetle yükselir. Bu müze binalarından birisi «Tabiat Tarihi Müzesi» (Naturhistorisches Museum) binası diğeri, «Sanat Tarihi Müzesi» (Kunsthistorisches Museum) binasıdır.

Maria Theresia zamanında Avusturya'lılar ile Ruslar bize karşı birleşerek savaştılar. Neticede Osmanlılar 1772'de Boğdan'ı Avusturya'ya bıraktı. Fakat Ruslarla olan savaşların kaybı daha büyük oldu. Çünkü Osmanlılar ağır şartları içeren Küçük *Kaynarca Antlaşması*'nı 1774 imza etmiş ve bununla Kırım ve havalisini tamamen kayıp etmişlerdi.

İmparatoriçe Maria Theresia'nın 1741-1790 yılları arasında yaşayan oğlu *liberal düşünceli İmparator Joseph II, liberal aydın absolutizm* ve yeniliğin taraftarıydı. Babasının ölümünden sonra her alanda reformlar yapmak istemiş ise de bunların bir çoğuna annesi müsaade etmedi. Annesi Maria Theresia öldükten sonra reform ve isteklerini tekrar ele almıştı. 13 Ekim 1781'de «*Toleranzedikt*»ini çıkardı (Toleranz Fermanı). İmparator Joseph II liberal absolutizm'in, İmparatorluğu içinde çeşitli diller konuşan uluslara rağmen Alman dili esas olmak üzere merkezi bir idarenin ve ekonomik alanda *markantilizm*'in taraftarıydı. Boğdan'da, Galiçya'da hatta Macaristan'da Alman bölgeleri kurdu. Kiliseyi Devlet Kontrolu altına aldı. Yüksek himaye gümrük ücretleri ile sanayii, ticareti, ekonomiyi destekleyen odur. Tarihte bu reform hareketlerine *(Josephinizm)* ve onun devrine *Joseph-Devri* denir.

Joseph II bu reformlar için büyük mücadele yaptı. Ancak şiddetli direnişler karşısında bazı reformlarında taviz verdi.

İmparator Joseph II devrinde Osmanlılar 8.10.1789'da Belgrad'ı Avusturya'lılara bıraktı. Fakat Habsburg'ların varisi oldukları Felemenk ve Hollanda'da 1787 isyanlar çıktı.

Habsburg'lar Kral olmadan önce Avrupa'da bir çok ülke krallıkları vardı, fakat yalnız iki İmparatorluk mevcuttu. Birisi *Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu,* diğer deyimi ile *Kutsal Roma-Germen Devleti,* diğeri ise yavaş yavaş çöken *Doğu Roma veya Bizans İmparatorluğu* idi.

Yukarıda, sayfa 493'den görüleceği gibi Rudolf von Habsburg, Elektörler tarafından 1273'de Frankfurt'ta Alman Kralı seçilmiş ve Alman Ulusu Kutsal Roma Devleti başına gelmiş ve bu İmparatorluk

Habsburg'ların eline geçmişti. Yine o sayfalarda belirttiğimiz gibi ilk Habsburg'lar yalnız Alman Kralı yani Kutsal Roma-Germen Kralı ünvanını taşıyorlardı. Sonraları Habsburg Hanedanından Alman Kralı Frederik V (1415-1493) Papa ile anlaştı ve 1452'de Papa tarafından İmparatorluk tacı giydirildi ve İmparator Frederik III ünvanını aldı. Bundan sonraki Habsburg'lar Kutsal Roma-Germen Dev,leti İmparatoru ünvanını taşıdılar.

Bu durum Napolyon devrine kadar devam etti. Bu devirde Viyana'da Kutsal Roma-Germen İmparatoru Franz II hükmediyordu. İmparator Franz II Fransa ile savaşlar yapıyordu. Bu savaşlar yenilgi ile neticelenmişti ve Napolyon Avrupa'da zaferden zafere koşuyordu. Nihayet Napolyon 18 Mayıs 1804'de İmparator ünvanını almıştı. Avrupa'da kuvvet dengesinin değişmesini izleyen ve bazı bölge Alman Krallarının düşmanca tutumunu değerlendiren Alman İmparatoru Franz II, bir tedbir olarak, 11 Ağustos 1804'de, kendisini, varisi bulunduğu toprakları içine alan bir Avusturya Devletinin, Avusturya İmparatoru Franz I olarak ilân etti ve aynı zamanda Kutsal Roma-Germen İmparatoru ünvanını taşımaya devam etti. Fransa'da ise Senato tarafından Napolyon 18 Mayıs 1804'de Fransız'ların İmparatoru Napoleon I olarak ilân edildi ve Napolyon aynı yıl kendi başına İmparatorluk tacını koydu. Alman bölge Kral ve dükalarının birbirinden farklı ihtirasları, zıt istek ve kuvvet yönlerinden ve durmayan entrikalarından etkilenen ve nihayet *Rheinbund*'un (1) oluşumu neticesi İmparator Franz II, 6 Ağustos 1806'da Kutsal Roma-Germen İmparatoru ünvanını bıraktı ve bundan böyle yalnız *Avusturya İmparatoru Franz I* ünvanını taşıyacağını bildirdi. Böylece 844 yıl önce, 962 yılında Alman İmparatoru Büyük Otto I'in kurduğu ve 844 yıl Avrupa ve Dünya tarihinde çok büyük rol oynayan Alman Ulusu Kutsal Roma İmparatorluğu, diğer deyimi ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu son buldu.

Buna karşı Avusturya İmparatorluğu birinci Dünya savaşı sonuna kadar devam etti ve Habsburg-Lothringen (Lorraine-Loren) ailesi de Avusturya İmparatorları olarak Avusturya-İmparatorluğunun sonuna kadar başında kaldılar.

(1) Prusya, Braunschweig, Kurhessen ve Avusturya hariç bütün Alman Yerel Devletlerinin Napolyon'un emrinde 1806'da kurulan bir Alman Birliği.

FRANSA İHTİLALİ

Fransa'da önce sınıf ve zümre monarşisi, yani kralın hakimiyet, salahiyet ve otoritesi sınıf ve zümrelerin müşterek karar ve hüküm hakkı ile sınırlandırılmış bir monarşi, bir krallık vardı. Fakat François I (1515-1547) iktidarı sırasında yalnız kendisine bağlı bir memur sınıfı örgütledi. Bu memurlarla François I meclislerin kralı uyarma haklarını reddetiyor, karar ve bildirilerinin altına «Çünkü bizim istediğimiz budur» meşrubatını koyuyordu ve böylece otoriter bir hükümdar olarak bir Fransız absolütizminin yanı mutlakiyetinin oluşmasını yani monarşinin müstebit bir krallığa dönüşmesini hazırlıyordu. Daha sonraları çok kudretli bir Devletin başında bulunan, taht ve tacının mutlak hakimiyetini tamamlamış bir kral olarak XIV. Louis «*L'Etat c'est moi*» deyim ve parolası ile devletin kendisi olduğunu açıklıyordu. Bunu izleyen yıllarda Fransa Hükümdar ailesi bu düşünce ve anlayışa ve geleneklerine uygun bir Fransız absolütizm monarşısı içinde hükmediyordu.

Bu halkın malı olmayan bir Devlet rejimiydi.

Bu Devlet rejiminde bir de nisbeten aciz kralların tahtta bulunuşu ve ülkede uygunsuzlukların ve idare'de hataların oluşu, açlık ve ekonomik kriz, Devlet hazinesinin fakirleşmesinin halka olumsuz yansıması, soylular ile halk arasındaki sosyal yaşantının çok farklı oluşu Fransa ihtilaline neden olmuştu.

İhtilalla istenmeyen bu monarşi yıkıldı. Mensupları halkın önünde guillotine (gillotin) de başları kesildi. Sarayları yağma edildi.

Sonra bu absolütistik monarşiyi yıkan İhtilalin iyi amaçları değişik siyasi yönlü ve görüşlü, zaman zaman karışık ve istikrarsız bir halk rejimi içinde sarsıldı durdu. İyi düşünülmüş olan ve şimdi sallanan re-

volüsyon hedeflerini Jocobinlerin korkunç idaresi kurtardı. Sonraları Direktuvar hükümeti ve Konsüller devresi başladı. Bu son idare ise rejimi yavaş yavaş askerî diktatörlüğe götürdü. O halde absolütizm monarşisini yani mutlak kraliyeti yıkan halk ayaklanması, yani Fransa İhtilali ne bir konstitüsiyonel (meşruti) monarşi, ne de parlamenter, demokratik bir krallık veya ne de bir Cumhuriyet rejimini getirmedi. Bunların yerine birinci Konsül olan sonra kendisini İmparator ilân eden Napoleon Bonaparte'ın kişiliğinde oluşan ve halkın malı gibi görünen plebisziter monarşi yani halk oyuna, Halk Meclisine bağlı olan bir monarşi getirdi. Evet! Fransa İhtilali yıktığı müstebit krallık yerine kendisinin seçtiği fakat gerçek tam otoriter olan bir Sezarizm sistemini getirdi.

Kuvvetli ve kudretli olanın hakimiyeti canlı topluluklarının doğal, iyi bir yaşam düzenini verir ki bunu kolaylıkla tabiatta görebiliriz. Çünkü şuursuzluğu, canlıların yaşamını ve eğitilmesi güç bir insan topluluğunu en iyi düzenleyen sistemin esası ilk safhada kuvvet ve kudret ve bunun verdiği korkudur.

İşte bu gerçek Fransız İhtilali sırasında ve onu izleyen yıllarda hissedildi ve sonunda ne tecellidir ki yine aynı halk bir otoriter diktatörlüğe kucağını açtı.

Diğer taraftan Fransa İhtilali üzerine olan açıklamaları yaparken yıkılan ve istenmeyen absolütizm monarşisinden, obsolütizm'den ve daha genel olarak krallık rejiminden sözedilmesi de yerinde olur.

Genelde kuvvet ve kudrete dayanan absolütizm insan oğlunun tarihinde ilk en iyi düzenleyici sistem olarak oluşmuş ve tutunmuştur. Absolütizm, dolayısıyla krallık rejimi, kısaca monarşi, şekli nasıl olursa olsun, kısıtlı veya kısıtsız hükmetme hak ve serbestiyeti bulunan, ister istemez etrafına bir düzen getiren, saygı ve korku yanında ihtiras ve kıskançlık aşılayan bir Hanedanın veya bir kişinin idaresidir. Bu düzen disiplinli, gelenekleri belli, bir zümrenin yüksek ve müreffeh bir yaşantısını benimser ve buna bağlı kalır. Buna göre bu rejimde özellikle aşağı halk tabakasının genelde yaşayış şekli düşük ve hatta perişan olabilir. Fakat tarih bize şunu da göstermiştir ki, Krallık Devlet sistemi, kısaca monarşi, dolayısıyla soyluların idaresi genellikle ülkelerinin kültür ve uygarlıklarına büyük ve zengin eser ve yapıtlarla katkıda bulunmuşlar, insanoğlunun bu güzel, itinalı ve haşmetli yaşantısı ile tarihe baha biçilmez bir renk katmışlardır. Monarşi bir hanedan ailesinin veya küçük bir zümrenin, halk tabakasının gösteremediği sıkı ahlak, aile disiplin ve prensibi ve özverisi içinde nasıl yaşandığının bir örneğini verir. Bundan başka monarşi, güzelliği, iyi dav-

ranışı, kişiler arasında saygıyı esas tutan ve bunu perçinleştiren, yaşam inceliğini bilen, sanatı seven ve koruyan, yıkıcı değil fakat genellikle son derece yapıcı karakterli soylu insanların yaşantısını da sergilemiştir.

Bu meziyetleri yanında monarşilerin mahzurları ve kaprisli, bilgisiz, aciz veya zalim hükümdarları idaresinde sayısız ve çok yönlü kötülükleri de vardı ki bunlar da özellikle kontrolü kabul etmeyen bir idarede doğal sonuçlardır.

Bu söylediklerim kısmen Fransa'da da görülüyor ve yaşanıyordu. Uzun yıllar savaş yapan ve özellikle Avusturya veraset sonu veya diğer savaşlar sonucu yıpranan Fransa'da devlet borçlanması büyümekte ve mali durum gittikçe kötüleşmekte idi. Buna ilaveten fena ve çok zayıf bir Krallık idaresi, genel eğitim noksanlığı ve bilhassa orta ve aşağı halk tabakasının politik ve kültürel aydınlanma hasreti yüzünden Fransa'da 1789 ihtilali olmuştu. Bu ihtilal ile krallık idaresi, yani *ancien régime* yıkılmış, onun yerine Orta halli halk idaresi, *burjuvazi* hakim olmuştu.

Diğer taraftan Fransa ihtilali, endüstriyel devrim ve kalkınma ile beraber Avrupa Devlet sistem ve idarelerinde bir bünye değişikliğine ve hatta güzel gelenek ve meziyetlerinden asla fedakarlık yapmadan sınırlandırılan monarşilerde olduğu gibi yeni bir hükmetme düşüncesi ve idare düzeni meydana getirdi. İhtilal soylu sınıfı ile orta halli halk tabakasını birbirine yaklaştırdı. Fransız inkilabı topluluğun sosyal, ekonomik, hukuk ve kültür alanlarında liberal ve demokratik bir gelişmesine ve 19'uncu yüzyılda yeni bir sosyal yaşantıya neden olan zeminleri hazırladı. Hayret edilecek bir gerçek daha var ki o da revolüsyan, askeri alanda da büyük gelişmelere neden oldu. İhtilal orduları yeni taktik ve stratejik metodlarla Fransız topluluğuna yeni askeri bir ruh aşıladı ve zorunlu askerlik hizmetini modern askerlik tarihine soktu.

Bütün bunların yanında ihtilal özellikle Fransa'da bir çok tahribat da yapmıştı. Revolüsyon'un *ilk zamanlarında* hapishanelerin de boşaltılması ile mahkumlardan, katillerden, sokak serserilerinden yeni rejim değişimi ve hareketi için medet umulmuş, maatteessüf peuple sokağa düşürülmüş, istenmeden söz ayağın olmuş, yağmalar, sebepsiz idamlar yapılmış, herkes istediğini yapmış, aklına geleni söylemiş, herhangi art ve gizli bir niyetle istediğinden hıncını almağa çalışmıştı. Bu sokak terörü, yakıcı, yıkıcı unsurlarla, iyi niyet ihtilal hedeflerini zedelemişti. Monarşi yıkılmış, absolütizm uzaklaştırılmıştı, ama Fransa'ya huzur, disiplin ve düzen henüz gelmemişti. Fransa'da İhtilalin yarattığı bu dengesiz, disiplinsiz ve heyecan ile dolu durumu yatıştırmak ve bütün olumsuz olayları önlemek ve belki de Fransız topluluğu-

nu başka yönde meşgul etmek amacıyla Girondist'lerin baskısı altında Fransa 20.4.1792'de Avusturya'ya yani *Kutsal Roma-Germen İmparatorluğuna* savaş açtı. Bu savaşın bir amacı da propaganda yolu ile başka ülkelere ihtilali yaymaktı. Böylece Fransa İhtilal savaşlarına başlamıştı. Başlangıçta Avusturya ve müttefiki Prusya yenildiler ve böylece Fransa'ya karşı İngiltere'nin de bulunduğu 1'inci ve 2'inci (1) Koalisyonlar teşekkül etti ve 1793'deki savaşlar Fransa'ya yenilgiler getirdi. *Fransa ile Müttefikler arasında 1802'ye kadar süren bu savaşlara Fransa İhtilal savaşları denir.*

Grup ve kişi ihtirasları, en çirkin entrikalar ve suçlamalar, özellikle İhtilal ordularının 1793 savaşlarındaki başarısızlıkları yüzünden Fransa'daki huzursuzluk, düzensizlik ve kaos son bulmuyordu. Bu duruma ancak Anayasa taraftarı olan Yakobin'lerin terör rejimi hakim olabilmiş, iyi gayeli devrimi kurtarmış ve Fransa'nın toprak kaybını da önlemişti.

O halde Avrupa 1789 yılından başlayarak ve etkileri Fransa dışına taşan bir *Fransız İhtilal Devri* yaşamıştı. Bu yetmiyormuş gibi İhtilal içinde filizlenen ve onun olayları içinde oluşup ihtilali izlemesi doğal olan bir *Napolyon Devri* görmüştü. Yani Avrupa birbiri ardından, karakteri değişik üç çok hareketli ve etkili zaman ve olaylar periyodu geçirmişti.

(1) İkinci Koalisyon'un Fransa ile yaptığı savaşlar 1798-1802 yılları arasındaki savaşlardır. Bu Koalisyon Rus Çarı birinci Pol'un 1798'deki gayreti ile şu Avrupa Ülkeleri arasında oluşmuştu: Rusya, Avusturya, İngiltere, Türkiye, Portekiz, Napoli ve Papalık.

NAPOLYON DEVRİ

Napolyon Bonaparte 15 Ağustos 1769 tarihinde Korsika adasının Ayaccio kentinde doğmuştur. Napolyon Brienne'deki daha sonra Paris'teki askeri okulda öğrenim görmüş ve 1785'de bu okulu bitirmiş ve 1785 de Fransız ordusuna katılmıştı. 1789 Fransız İhtilalinden sonra Fransız İhtilal ordusunun bir topçu yüzbaşısı olarak 1791-1793 tarihleri arasında doğduğu yer olan Korsika adasındaki isyancılara karşı savaşması ve özellikle 24 yaşında genç bir general olarak 1793'de Toulon kentini İngilizlere karşı başarı ile müdafaa etmesi ve diğer iç ayaklanmaları bastırması ile Fransa'da adı duyulmuştu. Napolyon ancak İtalya'daki Fransız İhtilal orduları Başkumandanı olarak, İtalya yüzünden, Avusturya'lılar ile 1796'da savaşması ve bu savaşı 1797 yılında başarı ile sonuçlandırması ile Avrupa tarihindeki büyük rolünü oynamaya başlamıştı. Bu arada Paris'te başarıları yüzünden kuşkulananlar Napolyon'u Mısır seferine teşvik ettiler. 1 Temmuz 1798'de Mısır'a çıkan, Piramitler önünde savaşı kazanan Napolyon Hayfa kenti kuzeyindeki Akka'ya kadar gelmiş ve orada Cezzar Ahmet Paşa önünde geri çekilmiş ve yine 1798'de acımasız düşmanı İngilizlerin donanması tarafından takip edilmesi ve baskısı altında süratle Fransa'ya dönmüş; Paris'te Direktoryum'u kaldırmış ve kendisini 1799'da 10 yıl süre için Birinci Konsül seçtirmişti. Böylece Napolyon Fransa'da kuvvet ve idareyi ele geçirmiş oluyordu. Napolyon birinci Konsül sıfatıyla yine Avusturya'lılar, daha doğrusu Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ile savaşa başlamış ve bu savaşları kazanmıştı. Avusturya'yı desteklemek amacıyla Rus Çarı Pol I'in 1798'deki çabaları ile Avusturya, Rusya, İngiltere-*Türkiye*-Portekiz-Papalık ve Napoli arasında *2'inci koalisyon* kurulmuştu. Avrupa Devletlerinin bu ikinci koalisyonu ile Fransa arasındaki savaşlar 1802'ye kadar sürmüştü.

Fransız İhtilali savaşlarından sonra 1803'de başlayan Fransa ile çeşitli Avrupa Ülkeleri arasındaki savaşlara *Napolyon Savaşları* denir. Bu savaşları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz. Fransa'nın müttefiki İspanya ile birlikte İngiltere'ye karşı yaptığı 1803 savaşı; İngiltere, İsveç, Rusya ve Avusturya'dan oluşan 3'üncü Koalisyon'a karşı Napolyon'un yaptığı savaşlar, Napolyon'un İspanya ve Portekiz'e ve bilahare İngiltere'ye karşı 1808-1812 yıllarında yaptığı Pirene (İberya) yarım-adasındaki savaşları; Napolyon'un 1809'da Avusturya'ya karşı yaptığı savaşlar ve nihayet Napolyon'un 1812'deki Rusya üzerine olan seferi ve savaşları.

1812 tarihine kadar olan bu savaşlarda, bazı sonuç vermeyen başarısızlıkları yanında Napolyon zaferden zafere koşmuştu. 1804'de Paris'teki Notre Dame kilisesinde Papa'nın desteği ile İmparator olmuş ve irsî İmparatorluğunu kurmuştu. 1805'de Milano'da İtalya Krallığı tacını giymişti. Ve nihayet karada en büyük düşmanı olan Avusturya İmparatorluğu'na karşı yaptığı savaşlarda, bazı yenilgileri olduğu halde, Wagram'da nihai büyük zaferi kazanmış ve Avusturya orduları yenilmişti. Napolyon'un 13.5.1809'da Viyana'ya girişi ve 14.10.1809 tarihinde Viyana, *Schönbrunn Barış Antlaşması* ile Napolyon satvet, kudret ve kuvvetinin doruğuna erişmiş ve nihayet hasretini duyduğu Avrupa'nın en eski ve en büyük Hanedanının bir prensesi (arşidüşesi) ile, yani Avusturya İmparatoru Franz II (I) 19 yaşındaki kızı Marie Louise ile evlenmişti. Marie Louise bu evlenmeyi istememişti. Fakat Avusturya Devlet adamı ve Dış İşleri Bakanı Prens Metternich'in çabaları ile ve devlet reson'u icabı evlenme gerçekleşmişti. Böylece yine Prens Metternich'in gayret ve akıllı siyaseti ile Avusturya İmparatorluğu parçalanmaktan ve ordularının yok olmasından kurtulmuştu.

Napolyon Avusturya'yı yendikten sonra artık Batı ve Orta Avrupa'ya hakim olmuştu. İngiltere ve Rusya dışında Avrupa ülkeleri, örneğin İspanya, İtalya ve özellikle Alman bölge Devlet ve krallıkları ve şimdi de Avusturya İmparatorluğu Napolyon'un müttefikleri olmuşlardı. Napolyon, yenmiş olduğu bu ülkelerden de gördüğü askeri destek ile, 1812'de yarım milyonluk bir ordu başında Rusya seferine çıkmıştı.

Bu büyük orduda Avrupa ülkelerinin hatırı sayılır sayıda askeri yardım birlikleri yer almıştı. Fakat Avusturya bu sefere yine Prens Metternich'in isteği üzerine küçük, sembolik askeri bir birlikle katılmıştı.

Napolyon Rusya'da başlangıç direnişleri yenmiş ilerlemiş ve 14.9.1812

de yanan Moskova'ya girmişti. Rus ordusu ise geri çekilmişti. Napolyon yanıp harap olmuş Moskova'da takriben 35 gün kalmış ve Napolyon'un Rus Çarı ile bir Barış-Antlaşması için sarfettiği çabaları olumsuz neticelenmişti. Büyük ordunun kaynaklarından uzaklaşmış olması neticesi Napolyon Rusya'dan geri çekilmeğe karar vermişti. Büyük ordu gerek açlık ve şiddetli soğuk ve gerekse Kazakların baskmları neticesi çok hırpalanmış ve çok büyük kayıplar vererek geriye çekilmiş ve sonunda hemen hemen çözülüp dağılmıştı.

Avrupa Ülkelerinin Napolyon'a karşı Özgürlük Savaşları

Napolyon'un Rusya seferi felâketle neticelenince bu sefer de onu destekleyen müttefikleri Napolyon'a yüz çevirdiler. Önce Prusya'lılar ayaklandı ve Ruslar ile ittifak kurdular. Süratle yeni bir ordu teşkil etmekle askeri organizasyon dehasını yine gösteren Napolyon Prusya'lılar üzerine yürüdü ve onları mağlup etti. Fakat yenilen Prusya'lıları takip etmedi. Prusya ve müttefiki Rusya orduları Şilezya'ya geri çekilmek zorunda kaldı.

Diğer taraftan ordusu nisbeten az hırpalanan Avusturya İmparatorluğu da Rusya ve Prusya ile bir ittifak içine girdi ve buna İngiltere ve İsveç de katıldı. Böylece Napolyon'a karşı 4'üncü koalisyon kurulmuş ve bu kuvvetlerin Başkumandanlığına Avusturya Generali *Schwarzenberg* getirilmiş ve neticede Avusturya İmparatorluğu da Napolyon'a savaş ilân etmişti. Rus seferi yüzünden kudreti sarsılan Napolyon'un hakimiyetinden artık kurtulma düşünce ve amaçları Avrupa Ülkeleri arasında yaygınlaşmış ve kuvvetlenmiş bulunuyordu.

İşte *4'üncü Koalisyon*'un Napolyon'a dolayısıyla Fransa'ya karşı 1813-1814 ve 1815 yıllarında yaptığı bu savaşlara *Avrupa Ülkelerinin Özgürlük Savaşları* denir.

Napolyon bu savaşlarda başlangıçta yine başarılar elde etti ise de 16-19 Ekim 1813'de Leipzig'de *«Uluslar Meydan Savaşı»*nda büyük bir yenilgiye uğradı; ve bu yenilgisi ile Napolyon'un yenilememezlik efsanesi de yok olmuştu. Napolyon Senato'nun baskısı ve azli neticesi 6 Nisan 1814 tarihinde istafa etti ve İmparator sıfatını kayıp etmeden Elbe Adasına gönderildi.

Gözetim altında bulunan Napolyon takriben 11 (onbir) ay kadar Elbe Adasında kaldı ve 1.3.1815'de tekrar Fransa'ya dönmeği başardı ve 100 günlük hükümranlığına başladı. Napolyon yine hızla Fransız ordusunu organize etti. Napolyon'un Fransa'ya gelişi sonucu doğal olarak Av-

rupa Ülkelerini tekrar bir Napolyon korkusu sardı. Napolyon, müttefik ordularından İngiliz ve Prusya ordularının üslendiği Belçika üzerine yürüdü. Sonunda bu anıların 179-181'inci sayfalarından görüleceği gibi, Belle Alliance'da) Waterloo'da 18 Haziran 1815 tarihinde büyük bir yenilgiye uğradı. Napolyon İngilizler tarafından 16 Ekim 1815'de *St. Helena* Adasına sürgün edildi ve orada 5 Mayıs 1821'de öldü. Naşının külleri 15 Ocak 1840'da Paris'e getirildi; ve orada, kubbeli Invalides binasındaki, mermer lahtma konuldu.

Napolyon hakkında çok şeyler yazılmıştır. Ben de burada kısaca şunlara temas edeceğim.

Napolyon krallık rejiminin, yani absolütizmin sıkı disiplini ve düzeni içinde yetişen bir genç olarak askerlik disiplinini ve bir askere has özveriyi öğrenmişti ve o şekilde Fransız ordusuna katılmıştı. Yine Napolyon 1789 Fransız İhtilalinin bütün olumlu ve olumsuz yönlerini de beraber yaşamıştı. Bu nedenle Napolyon bütün çabalarında hem Fransız İhtilalinin ilkelerine bağlı kalmış, hem de krallık rejiminin dolayısıyla absolütizmin çizdiği yolları benimsemiş ve onlardan ayrılmamıştır.

Napolyon yalnız askerî alanda değil, fakat her saha ve yönde *üstün bir dehâya,* kırılmayan bir azme sahipti. Napolyon'un kendine olan itimadı tamdı. Napolyon az uyur, çok çalışırdı ve sonsuz enerjisi vardı. Sonsuz kuvvetli ve kudretli olma isteği yanında Napolyon son derece muhteristi. Napolyon zaman zaman despottu; fakat kendisini topluma sevdirmeyi fevkalade iyi bilen bir liderdi. Askerlerinin kendisine olan bağlılığı tarihe mal olmuş, onların Napolyon'a olan güven, sevgi ve bağlılığı üzerine şiirler yazılmıştır.

Napolyon dünyada Hz. İsa'dan sonra ressamlar tarafından en çok resmi (portresi) yapılan bir tarih varlığıdır.

Fransız İhtilali Fransa'da yalnız absolütizmi, yani bu ülkede mevcut devlet sistemini yıkmamıştı. Bu inkilap aynı zamanda onsekizinci yüzyılın toplum ve sosyal hayatını değiştirmişti. Fransız İnkilabı ve özellikle Napolyon, Avrupa'yı idarî, siyasî, askerî, hukuk, kültür, teknik, ekonomi, bayındır ve diğer alanlarda çok olumlu yönde de etkilemiş ve tereddütsüz Avrupa'nın modern gelişmesine de neden olmuştu.

Diğer taraftan, İhtilal ve onu izleyen savaşlar ilk safhada Fransa'da tahribat yapmış, ülkeyi huzursuzluğa boğmuştu. Fakat Napolyon, İnkilabın olumlu mirasını zedelemeden, Fransa'ya süküneti ve devlet otoritesini ve düzeni tekrar getirmişti.

Napolyon Avrupa'da feodal sistemi de sarsmış ve gevşetmiş ve uluslara modern milliyetçiliği de aşılamıştı. Fakat kendisi yine de absolütizmin bazı gelenek ve ilkelerinden ayrılmamıştı.

Bütün bu olumlu katkı ve etkilerine rağmen önce Fransız İhtilal olayları ve tahribatı (sayfa 515), sonra savaş dalgaları yalnız Fransa'yı değil, bütün Avrupa'yı etkisi altına almıştı. Zira, İhtilal savaşları hariç, Napolyon 1803 yılından itibaren Avrupa Ülkelerinden İngiltere, İsveç, Rusya, Avusturya, Prusya, Portekiz, İspanya ve İtalya ile savaştı.

Uzun süren ordu hareketleri, kanlı savaşlar, ağır vergiler ve savaş tazminatları yüzünden Avrupa Ülkeleri büyük sarsıntı geçirmişler, istilalar, yoksuzluklar yaşamışlar, hırpalanmışlardır. Huzur istekleri yerine top sesleri duymuşlardır. Avrupa'nın şu veya bu ülkesinde eski rejimler sarsılmış ve Napolyon tarafından yeni krallar atanmış veya devletler teşekkül etmişti. Fakat bunların durumları, yaşamaları Napolyon'un kudret ve hükümranlığına bağlıydı. Fakat mağlup Napolyon'dan sonra, doğal olarak çok sarsılmış Avrupa için siyasi dengesizlikler, geleceği meçhul istikrarsız krallıklar, benimsenmeyen idareler, tartışmalı sınırlar, işgaller olacaktı ki bu problemlerin, ilgili uluslararası platformlarda çözülmesi gerekecekti. Kısacası Avrupa bir düzensizlik, bir kaos içinde bulunuyordu. Bunun herhangi bir şekilde düzelmesi ve Avrupa'ya yeni bir yön verilmesi gerekiyordu.

PRENS METTERNİCH VE DEVRİ

Napolyon İmparator olmadan önce İtalya'daki Fransız İhtilal orduları Başkumandanıydı ve Avusturya Kutsal Roma-Germen İmparatorluğuna karşı savaşmış, bu savaşı kazanmış ve *Lombardia*'yı almıştı. Savaşın sonunda Fransa ile Avusturya arasında 17 Ekim 1797'de yapılan «*Campaformia Barış Antlaşması*»na göre Avusturya Felemenki, Milano'yu ve Mantua'yı Fransa'ya bırakmıştı. Yine bu Antlaşma gereğince 1797-1799 yılları arasında *Rastatt Kongresi* toplanmıştı. Bu Kongrede taraflar arasında Almanya'nın Ren nehri sol sahilinin Fransa'ya bırakılması hususu müzakere edilmekteydi. Fakat Fransa'ya karşı 2'inci Koalisyon savaşları başladığından Kongre sonuçsuz kalmıştı. İşte bu Rastatt Kongresinde hem Avusturya'nın bir elçisi, hem de Vestfalya Kontlar Meclisinin bir üyesi olarak 25 yaşında genç bir diplomat da katılmıştı. Bu genç, 1813 yılı ve sonraları Avrupa'nın yeni bir yönlenme ve düzeninde en önemli rolü oynayacak olan Avusturya Devlet Adamı *Prens Klemens Metternich*'di.

Klemens Lothar, Metternich-Winneburg prensi (1) 15 Mayıs 1773 de Koblenz'de Ren nehri bölgesinin 13'üncü yüzyıldan beri tanınan soylu bir ailesinin oğlu olarak doğmuştur. 1788-1790 yıllarında Strassburg'da eğitim görmüş, sonra Mainz kentinde hukuk, siyasal bilgi ve tarih öğrenimi ve daha sonra Viyana'da Tabiat bilimi ve tıp tahsli yapmıştı. 18 yaşından itibaren Avusturya İmparatorluğunun Felemenk Valisi olarak 1791-1794 yıllarında vazife görmüş ve 1797-1799'da yukarıda sözünü ettiğim Rastatt Kongresine iştirak etmiş ve böylece uluslararası politika platformunda da görülmüştü.

---

(1) Brockhaus Enzyklopädie, Cilt 12, sayfa 487, yıl 1971.

O zamanlar henüz dük olan Mettenirch Fransa İhtilalini Ren bölgesi ile Avusturya hükümranlığı altında bulunan Felemenk'te yaşamıştı ve doğal olarak İhtilalin yıkıcı ve olumsuz yanlarını da görmüştü.

Siyasal hayata genç yaşta başlayan Dük Metternich 1801'den itibaren Dresden'de, sonra 1803'den itibaren Berlin'de Avusturya'nın elçiliğini yaptı. Dük Metternich 1803'de Prens ünvanını aldı. Prens Metternich 1806'da 33 yaşında iken *Napolyon*'un isteği üzerine Avusturya'nın Paris Büyükelçiliğine atanmıştı.

Paris Büyükelçisi olarak yaptığı muhabere ve yazışmaları Avusturya ile Napolyon arasında, 1809 yılında savaşın çıkmasına büyük etkisi olmuştur.

Napolyon bu savaşı kazanmış ve Viyana'ya girmişti. Savaştan sonra Prens Metternich Avusturya İmparatorluğu Dış İşleri Bakanlığına getirilmişti (8.10.1809), ve altı gün sonra Napolyon ile *Viyana, Schönbrunn Sarayındaki Barış Antlaşması* yapılmıştı (14.10.1809).

Prens Meternich Napolyon'un siyasi alanda en büyük rakibi idi. Öyle olduğu halde Meternich Napolyon'a karşı gayet temkinli ve akılcıl bir politika güdüyordu. Metternich Napolyon'dan 4 yaş küçüktü. Metternich temkinli ve akıllı politikası ile Avusturya İmparatorluğu için çok olumlu sonuçlar elde etmişti. Önce Metternich 1810 yılında Napolyon ile İmparator Franz II'nin kızı arşidüşes Marie Louise'in evlenmesini ayarlamış ve temin etmişti. Bu şekilde Habsburg-Lothringen Hanedanı, dolayısıyla Avusturya İmparatorluğu ile Napolyon arasında Avusturya lehine bir yaklaşma oldu ve Fransa Avusturya'nın müttefiki olmuştu. Napolyon ile yıllarca savaş yapmış ve yenilgilere uğramış olan Avusturya İmparatorluğuna soluk alma imkanını sağlamış ve İmparatorluğun parçalanmasını katiyetle önlemişti. Sonra Rusya seferine görünüşte bir askeri yardım Kolordusu ile iştirak etmişse de bu Kolordunun savaş meydanlarından uzak kalmasını temin etmiş ve böylece Avusturya İmparatorluğunun askeri gücünü ayakta tutmuştu.

Fransız İhtilalinin olumlu ve olumsuz etkileri yüzünden ve 1792'denberi sürüp giden savaşlardan son derece sarsılan Avrupa'nın Napolyon'dan sonraki yeni düzen ve dengesi ve yeni Avrupa'yı oluşturma işi için Metternich'in siyasi atılımları birbirini izliyordu. Ötedenberi siyasi alanda Fransız İhtilaline ve Napolyon'a karşı cephe alan Metternich 1813'den itibaren Napolyon'a karşı yapılacak bu mücadelenin ve yeni Avrupa düzeninin diplomatik lideri olmuş ve *Ordusuz Kahraman* ünvanını almıştı.

1813 tarihinde Napolyon'a karşı Prusya, İngiltere ve Rusya arasın-

da temaslar başlamış ve 14-15 Haziran 1813'de *Reichenbach Subsidenz Antlaşması* imzalanmıştı. Önceleri taraf olmayan Avusturya ise Metternich'in tesiri ile ve fevkalade siyasi mahareti sayesinde bu anlaşmayı 27 Haziran 1813'de imzalamıştı. Bu şekilde Metternich'in durumu kuvvetlendi. Bunu müteakip Metternich (12 Temmuz-20 Ağustos) 1813 tarihinde Fransa ile Prusya ve müttefiki Rusya arasında bir barışın sağlanması için «*Prag Kongresi*»ni toplamıştı. Fakat 4'üncü Koalisyon Napolyon'a karşı savaşı başlattığı için Prag Kongresi başarısız kalmıştı.

4'üncü Koalisyon ile Napolyon arasında olan *Uluslar Leipzig meydan savaşında* (16-19 Ekim) 1813'de Napolyon yenilmişti. Ve nihayet bunu 18 Haziran 1815'de Napolyon'un Waterloo'daki son büyük yenilgisi izlemişti (sayfa 179-181).

Eylül 1814-Haziran 1815 tarihine kadar devam eden *Viyana Kongresinde* (1) Avrupa'nın kuvvet dengesi ve siyasi istikrarının ayarlanması esas konuyu teşkil ediyordu. *Metternic'in görüşleri yönünde bütün Avrupa Ülkeleri ilişkileri yeni tanzim edildi;* bu arada monarşiler korundu. Bu Kongrede Avusturya, Prusya, İngiltere ve Rusya hatırı sayılır topraklar elde ettiler. Metternich bu Kongrede Avrupa'nın dengesini kurdu. Metternich Viyana Kongresinde yalnız Avrupa'nın düzenlenmesinde esas rolü oynamakla kalmadı, aynı zamanda Avusturya İmparatorluğunun Alman topluluğu içinde tekrar en kudretli olmasını temin etti ve İtalya'yı Avusturya hükümranlığı altına aldı.

Habsburg'lar Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu Hükümdarları sıfatıyla yıllarca bütün Alman Devletlerinin, kısaca (Germen) (Alman) ulusunun liderleri idi ve bu şekilde hükümrandılar. Fakat 1806'da İmparator Franz II'nin Kutsal Roma-Germen İmparatoru ünvanını bırakması ve yalnız Avusturya İmparator Franz I ünvanını alışı (sayfa 511) ile Alman Birliğindeki liderliğinden nede olsa ismen uzaklaşmıştı.

Diğer taraftan Napolyon Savaşlarında Prusya'lıların gösterdikleri kahramanca mücadelelerin sonucu onların da Alman Birliği liderliği üzerinde duracakları tabiiydi. Bu yüzden de Prusya ile Avusturya arasında ister istemez bir mücadele sürüp gitmekteydi.

Bu bölünme tehlikesini gören Prens Metternich diğer siyasi ve ideoloji görüşleri zedelemeden Alman Aristokrasisine ve Hanedanlarına dayanan yeni bir «*Alman Devletleri Konfederasyonu*» kurulmasını 8

(1) Viyana Kongresi Viyana'nın Ballhausplatz'daki bugünkü Bündeskanzleramt (Başbakanlık) binasının salonunda toplanmıştı.

Haziran 1815 Viyana Kongresinde müzakere ettirmiş ve yine Viyana Kongresinin son toplantısı olan 8 Haziran 1820 tarihinde kabul ettirerek gerçekleştirmişti. Alman Devletleri Konfederasyonu veya kısaca *Alman Konfederasyonu* adındaki bu Konfederasyon önce 34, sonraları *28 müstakil* Alman Devleti ve 4 özerk Kenti içine alıyordu ve 70 üyeli. Meclisi ise Frankfurt (A.M.)'ta toplanıyordu. Konfederasyonun Başkanlığını ise Avusturya yapacaktı. Böylece Habsburg'lar, dolayısıyla Avusturya, Alman ulusunu temsil etmeğe devam edecekti. Metternich bunda da muvaffak olmuştu.

Viyana Kongresinde tabii Osmanlı İmparatorluğunun durumu da konuşuldu.

Bilindiği gibi Avusturya İmparatorluğu, tıpkı Osmanlı Türk İmparatorluğu gibi çeşitli diller konuşan çok uluslu bir devletti; ve bu iki İmparatorluğun bu konuda da büyük bir benzerliği vardı. Avusturya İmparatorluğu idaresinde Almanlar, Macarlar, Çekler, Hırvatlar, Slovenler, İtalyan'lar, Romen'ler, Polonyalı'lar, Felemenk'liler ve diğer uluslar bulunuyordu. Görülüyor ki Avusturya da Osmanlı İmparatorluğu gibi uluslarüstü bir Devlet Birliğiydi.

Bu gibi çok uluslu bir Devlet varlığında bazı idare şekillerinin düşünülmesinden vazgeçilemezdi. Örneğin İmparatoriçe Maria Theresia'nın oğlu İmparator Joseph II modern, liberal ve aydın absolütizmin şiddetle taraftarıydı ve İmparatorluğu için aşağıdaki ilkeyi benimsemiş ve hatta bunu reform düzeyine getirmişti (Josephinizm sayfa 510). İmparator Joseph II'nin ilkesi çeşitli dilleri konuşan halklara rağmen *Alman dili* esas olmak üzere İmparatorluk Tacı altında toplanan ulusların Merkezi idareli bir *Devlet Birliği*'ydi. Yani Joseph II, İmparatorluk halklarının üniformitesini, daha açıkçası, bir çeşit assimilasiyonunu istiyordu. Böyle bir Devlet Birliği için bu ilke yerinde olan bir ulus oluşumu yoluydu. Çünkü dil birliği çok önemli ve isabetli bir görüşü veriyordu ve gelecekte çok uluslu İmparatorluğun parçalanması dil birliği sayesinde kolay olmayacaktı.

Prens Metternich de, İmparator Joseph II gibi, modern, liberal ve aydın bir absolütizmin taraftarıydı. Fakat Devlet Birliği konusunda görüşü Joseph II'nin görüşünden farklıydı. Metternich, halkların dil, gelenek ve dinlerine dokunmadan, çeşitli diller konuşan halklardan İmparatorluk Tacı altında oluşan bir Devlet Birliği istiyordu.

İşte bu prensibine dayanarak Metternich Viyana Rusya ve İngiltere'nin bütün hücumlarına karşı Osmanlı Türk İmparatorluğunu korumuş ve Yunanistan'ın özgürlük savaşını asla kabul etmemiş ve ağır

eleştirmişti. Balkanlarda status quo'nun sarsılmamasının ve Balkan hıristiyan halklarına karşı Osmanlı Devletinin bekasının önemini belirtmişti.

Yalnız Metternich bir gerçeği herhalde o zaman görememişti. O da ayrı dilleri konuşan uluslar zamanla bilinçli olacaklar ve ilerleyen zaman onları bazı ayrılcıl düşüncelerin oluşuna yardım edecek ve bir fırsatta İmparatorluktan kopma ve ayrılma hırsı içinde, belki de menfaatlerine olan müşterek yaşamayı kabul etmiyerek, özgürlük peşinde İmparatorluğun parçalanmasına neden olacaklardı, ki nitekim de öyle oldu. Çünkü birinci Dünya savaşında mağlup düşen koskoca Avusturya İmparatorluğu yıkıldı ve parçalandı.

1877-1878 (93 harbi denilen) Türk-Rus savaşı, Balkan ve Birinci Dünya savaşındaki yenilgiler sonucu Osmanlı İmparatorluğunu akibeti de aynı oldu.

Prens Metternich Fransız İhtilal ve devrimine karışıydı; İhtilalin ilkelerini bütün hayatı boyunca reddetmiştir. Bu nedenle Metternich'in halk hakimiyetine ve bu yoldaki nasyonal ve liberal hareketlere karşı olacağı tabii idi. Metternich sokaktaki peuple ile Devlet kurulamayacağını, ülke idare edilemeyeceğini savunurdu.

Metternich soylu bir ailedendi. Aristokrasiye, monarşiye taraftar ve Habsburg-Lothringen ailesine bağlıydı.

Diğer taraftan yukarıda uzunca belirttiğimiz gibi Avusturya uluslarüstü bir monarşi, bir İmparatorluk, Metternich ise bu İmparatorluğun bir Devlet Adamıydı. Böyle bir İmparatorlukta nasyonal ve liberal hareketlere müsaade edilemezdi. Fakat Metternich müstebit bir monarşiyi veya genel olarak despotizmi asla kabul etmiyordu. Buna karşı Metternich modern, aydın ve liberal bir absolütizmin, bir monarşinin şiddetle müdafaasını yapıyordu. Siyasi görüşlerinde ve Avrupa'nın yeni düzeninde Metternich bunları esas tutacak ve kabul ettirecekti.

Binaenaleyh Metternich bu prensiplerine dayanan bir siyasi sistem oluşturmuştu. Tarihe *Metternich-Sistemi* adıyla mal olan bu sistemin esasları kısaca şunlardır:

Avrupa'da 1815'de yaratılan Devlet ve siyasal nizamın korunması,

Yasallaşmış idare sistemlerinin leğitimliklerinin sarsılmasına dolayısıyla Genel Barış'ın bozulmasına neden olacak bütün İhtilal ve devrim hareketlerine karşı mücadele edilmesi,

Güç ve Devletler dengesinin emniyete alınması.

Bundan maada yukarıda sıralanan amaçlara varabilmek için Metternich şu tedbirleri öneriyor ve müdafaa ediyordu:

Ülkelerin iç ve dış nizamını bozacak her tehlike ve harekete karşı Avrupa Büyük Devletlerinin müşterek intervansiyonu, yani müşterek müdahale etmeleri.

Yasal Hanedan hükümdarlık haklarına dokunulmaması ve bu hakların korunması;

Konservatif Devletler olan Prusya-Avusturya ve Rusya arasında sıkı bir işbirliği veya sıkı bir ittifakın kurulması.

26 Eylül 1815'de Paris'te Hükümdarlar tarafından imzalanan bu ittifakın adı «*Kutsal İttifak*» olmuştur.

Bu Kutsal İttifak'a zamanla İngiltere hariç Avrupa'nın bütün hıristiyan kralları katıldılar. Bu İttifak doğal olarak şu netice ve düşünceyi de içermiş olmalıydı. Yani herhalde gizlide olsa, bu İttifak müslüman Osmanlı Devletine karşı da bir İttifak niteliğini taşımış olmalıydı.

Metternich 1814-1815 tarihindeki Viyana Kongresinde perçinleştirdiği *Avrupa Siyasi Liderliğini,* aşağıda adları verilen Kongrelerde daha belirgin bir şekilde kuvvetlendirmiş ve katıldığı bütün Kongrelerde kendi görüşlerini kabul ettirmiştir.

1 — *Aachen Kongresi* : 1818'de toplanan Aachen Kongresinde Özgürlük savaşlarından sonra Fransa'nın işgali kaldırıldı.

2 — *Karlsbad Kongresi* : 1819'da Metternich'in Başkanlığında toplanan Karlsbad Kongresinde Üniversitelerde öğrenim serbestliğine, Gençlik Derneklerine, Spor kulüblerine ve Basın özgürlüğüne karşı kararlar alındı. (Bu karar 1848'de kaldırıldı).

3 — *Troppau Kongresi* : Hükümdarlar Kongresi. (20 Ekim-20 Aralık) 1820'de toplanan Hükümdarlar Kongresinde, yine Metternich'in etkisi altında, Avrupa'da dengeyi bozacak hallerde ve tehlikelerde Büyük Devletlerin yapacağı intervensiyon politikasının tatbiki ile «Kutsal Allianz»in gerçekleşmesi hususları konuşuldu ve kararlar alındı.

4 — *Laibach Kongresi-Hükümdarlar Kongresi* : (26 Ocak-12 Mayıs) 1821'de toplanan bu Hükümdarlar Kongresinde İtalya'daki kargaşalık ve ayaklanmaların bastırılmasına karar alındı.

5 — *Verona Kongresi* : (Ekim-Aralık) 1822'de toplanan bu Kongrede «Kutsal İttifak» üyeleri İspanya'daki ayaklanmanın bastırılması konusu konuşuldu ve kararlar alındı; ve İspanya ayaklanmasına Avusturya polisi ve ordusu müdahale etti.

Napolyon sonrası harap olan ve sarsılan Avrupa'nın yeni düzenindeki Metternich'in liderliği yukarıda adı geçen Kongrelerin sonucu daha da kuvvetlendi. Metternich 1821'de Avusturya İmparatorluğu Saray ve Devlet Şansölyeliğine atandı ve dolayısıyla yetkileri daha da genişledi. İmparator Franz II'nin Metternich'e güveni vardı. Bu atamaya göre Prens Metternich hem Hükümet Başkanı, hem de Habsburg-Lothringen Hanedanının Ev ve Saray Şanşölyesi oluyordu. Bu şekilde kudretli bir İmparator ailesi Sarayının güvenilir bir siyasi mensubu olarak Saray idaresinde de söz sahibi ve aynı zamanda Habsburg-Lothringen aile politikasının bir temsilcisi olmuştu. Bununla *Ordusuz Kahraman* siyasî ve idarî başarısının doruğuna erişmişti.

Metternich disiplinli, eğitim intervansiyonlu, fakat basın sansürlü sistemi ile ve aynı zamanda Kutsal İttifak üyelerinin yardımıyla Avrupa'ya yeni düzen ve huzur getirmişti.

Metternich'in Avusturya'daki bu sansürlü ve poliskontrollu politikası 1825'de Kont Kolowrat Avusturya İçişleri Bakanı oluncaya kadar devam etti. Kont Kolowrat Metternich'in şahsî ve siyasî rakibiydi. Bundan sonra Metternich'in iç politikada kudreti ve etkisi biraz sarsıldı; ve fakat 1826'da Prens Metternich İçişleri Bakanlığı Kongresi Başkanı olmuştu.

Dış siyasette de Metternich'in prestiji bir sarsıntı geçirmişti; şöyleki bazı ülkelerin, özellikle İngiltere'nin İtalyan isyanının bastırılmasında Büyük Devletlerin müdahale politikasına karşı şiddetle cephe almış olması Metternich'in leğitim, müşterek intervansiyon sistemini zedelemişti.

Diğer taraftan Fransa'daki olaylar da Metternich'in politika ve sistemini olumsuz etkiliyordu. Fransa'da kralcılar, Cumhuriyetciler ve diğer partiler arasında siyasi sürtüşmeler devam ediyordu. İç kaynaşmalar yüzünden Charles X Fransa kamu oyunu başka yöne yöneltmek amacı ile 4 Temmuz 1830'da Cezayir'e saldırıp Osmanlılardan almıştı. Fransa'yı huzura kavuşturma çabaları içinde bulunan Fransa Kralı Charles X'un basın özgürlüğünü değiştirmesi ve yeni seçilen Parlamentoyu feshetmesi 27.7.1830 *Temmuz ayaklanmasına* neden olmuş, Kral Charles X istifa etmiş, yerine babası ile İhtilali destekleyen *Halk Kralı (Yurttaş Kral)* ünvanını taşıyan liberal ve sosyal görüşlü Orléans'lı Louis Philippe I Fransa Kralı olmuştu. Fransa'da Bourbon'larm beyaz rekli lâleli bayrağının yerine İhtilal'in *tricolor bayrağı* dalgalanmaya başlamıştı.

1833 Fransız-İngiliz yaklaşması da Prens Metternich'i memnun etmedi ve Fransız-İngiliz Antlaşmasına karşı olduğunu bildirdi. Bu şe-

kilde Metternich'in Avrupa siyasi alandaki liderlik durumu zayıfladı. Fakat Prens Metternich Avusturya'da sansürlü ve poliskontrollu idaresine devam etti.

1835 yılında çok iyi anlaştığı İmparator Franz I öldü. Yerine oğlu bünyece ve aklen zayıf Ferdinand I (1793-1875) İmparator oldu. Aklı ve dengesi yerinde olmayan İmparator Ferdinand I'in bu durumu gereği Hükümdar Naipliği (Gizli Devlet Konferansı) teşkil edildi ve Prens Metternich bu Hükümdar Naipliğine üye seçildi. Hükümdar Naipliği (Gizli Devlet Konferansı) Ferdinand'ın dayısı arşidük Ludwig, Ferdinand'ın kardeşi arşidük Franz Karl, Prens Metternich ve Kont Klowrat'dan oluşuyordu.

Bütün bunlara rağmen genelde Metternich'in kudret ve etkisi iç ve dışta 1840'dan sonra azalmıştı. Fransa'da ise Kral Orléans'lı Louis Philippe I idaresinde Fransa burjuvazisi bir *altın devri* yaşıyor ve bir çok alanda gelişiyordu. Ülke ekonomik bir refah içine girmişti. Hatta mobilya'da bile zarif desen ve işlemeli, narin, güzel bir stil yaratılmıştı.

Bu burjuva kralı, diğer Büyük Devletlerin arzularının tamamen aksine Mısır'da Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı, Osmanlı Devletine karşı kışkırtan ve onu destekleyen ve hatta Osmanlı İmparatorluğu idaresinde bulunan bütün Kuzey Afrika'yı bazı Avrupa Devletleri arasında taksime teşvik eden Kraldır. Yine bu Kral Cezayir'de Türk abide ve eserlerini yok eden kişidir. 1830'da kayıp ettiğimiz Cezayir sonraları geri alınıp bir müddet Türk-Arap idaresinde kalmış ise de 1847'de Fransız'lar Cezayir'i tekrar istila etmişler ve sömürge haline getirmişlerdir.

Yurttaş Kral diye tanınan ve kapitalist burjuvazi'yi koruyan Louis Philippe I'in iktidarından zamanla memnun olmayanların sayısı yükseliyordu. Bourbon Hanedanı taraftarı Legitimistler, Bonapartisler, Cumhuriyetçiler ve işçi örgütleri boş durmuyorlardı. Kral Louis Philippe I bütün bu hareketleri «*Juste-Milieu*» politikası ile baskı altında tutabilmişti. Diğer taraftan Fransa hemen hemen izole edilmiş bir ülkeydi. Kral Louis Philippe I izole edilmiş ülkesi ve sallanan hakimiyeti için faydalı gördüğü Prens Metternich tarafından polis kontrollu konservatif örgütlenmiş Avrupa'ya 1844'de yaklaşmaya da muvaffak olmuştu. Fakat ülkesinde yine de huzur yoktu. Hatta Cezayir'in 1847 yılında Fransız'lar tarafından tekrar alınmış olması bile bütün siyasi hareketleri durduramamıştı. Nihayet Bourboncu Leğitimistler, Bonapartist ve Cumhuriyetçilerin oluşturduğu radikal muhalefet Kral'dan seçim reformu ve yeni bir sosyal düzen istemis ve *24.2.1848 Şubat İhtilalini* yapmıştı. Parlamento işgal edilmiş ve Fransa'da *İkinci Cumhuriyet* doğ-

muştu. Yurttaş Kral Louis Philippe kaçmış ve sonra tahtından çekilmişti.

Bütün bu olaylar monarşi taraftarı ve Fransız inkilabının büyük düşmanı Prens Metternich ve sistemine olumsuz etkiler yapmıştı. Çok uluslu Avusturya İmparatorluğu da, doğal olarak, bu olayların ciddi bir şekilde etkisi altında kalmıştı. Çekler, Slovaklar, Polonya'lılar, İtalyan'lar ve özellikle Macarlar içinde liberal ve nasyonal kaynaşmalar başlamış ve ayaklanmalar olmuştu. Hatta Alman asıllı, liberal düşünen Viyana'lılar bile Metternich'in sıkı ve katı sansür ve polis kontrollu konservatif politikasını eleştirmeye başlamışlar ve Metternich'e cephe almışlardı. Ve sonunda birdenbire Viyana *13 Mart 1848* tarihinde ayaklandı. Viyana'lılar buna *Mart Revolüsiyonu* derler.

13 Mart 1848 İhtilali yüzünden Prens Metternich hemen istifa etti ve Avusturya'yı terk etti. İmparator Ferdinand I liberal bir Anayasa'yı kabul edeceğini halka açıkladı. Dışta isyanlar devam ediyordu. Nihayet *15 Mayıs 1848*'de Viyana'lılar tekrar ayaklandılar. Bu isyanda liberal-demokratlar esas rolü oynadılar. Bu sefer İmparator Ferdinand I Viyana'dan kaçtı ve sonunda 6 Ekim 1848 Viyana isyanından sonra hiç çocuğu olmayan ve akli dengesi bozuk İmparator Ferdinand I 18 yaşındaki yeğeni Franz Joseph I namına tahtından feragat etti. Genç Franz Joseph I, 2 Aralık 1848'de İmparator oldu.

Prens Metternich ise İngiltere'ye sığındı. Ancak 1851'de tekrar Viyana'ya döndü ve zaman zaman genç İmparatora danışmanlık yaptı. Prens Metternich 11 Haziran 1859'da öldü.

Böylece Avrupa'yı yeni örgütleyen Metternich'in Devri de tarihe karışmış oldu.

Prens Metternich hemen hemen 40 yıl Avusturya İmparatorluğunun dış ve iç politikasının ruhu ve temeliydi. Vak'a Metternich halk hakimiyetine karşı amansız mücadele etmiş ve halkın her türlü politikadaki faaliyetini asla kabul etmemiş ise de kendisi liberal düşünceli ve son derece aydın bir politikacıydı. Kültür sanat, bilim, tabii ilimler ve endüstrinin en büyük teşvikçisi olan Prens Metternich her türlü yeniliği himaye etmişti.

Prens Metternich devrinde Avusturya bir çok alanda büyük gelişmeler göstermiştir.

FRANZ JOSEPH I DEVRİ, AVUSTURYA-MACARİSTAN ÇİFT MONARŞİSİ VE AVUSTURYA İMPARATORLUĞUNUN SONU

Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı *Franz Joseph I 18.8.1830* da Viyana'da, Schönbrunn Sarayında, arşidük Franz Karl'ın oğlu olarak doğdu. Dedesi Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun son İmparatoru Franz II, dolayısıyla Avusturya İmparatorluğunun ilk İmparatoru Franz I idi (sayfa 511). Dedesi İmparator Franz II (I) aynı zamanda Napolyon'un kayınpederiydi (sayfa 518).

Franz Joseph I. 13 Mart 1848 ve 6 Ekim tarihindeki Viyana olaylarından sonra amcası İmparator Ferdinand I'in tahttan çekilmesi üzerine *2.12.1848 tarihinde Avusturya İmparatoru olmuştur*. İmparator olduğu zaman takriben *18 yaşındaydı*.

Franz Joseph I «Birinci Dünya» savaşı içinde *21.11.1916 tarihinde* öldü. Öldüğünde 86 yaşındaydı. Mensup olduğu Hanedan İmparatorları içinde en uzun yaşayanıydı.

Hükümdarlığı *68 yıl* sürmüştür, Habsburg ve dolayısıyla Habsburg-Lothringen (Lorraine=Loren) Hanedanlarından en uzun süre iktidarda kalan İmparatordur. Bu aileler sayısı çok krallar ve *20* (Meksika İmparatoru Maximilian dahil) İmparator yetiştirmiştir. Bu İmparatorlar içinde Franz Josph I 18 incisidir.

Bilindiği gibi Avusturya İmparatorluğu *çok uluslu* bir İmparatorluk idi. İmparatorluk idaresinde Almanlar, Macarlar, Çekler, Slovaklar, Slovenler, Hırvatlar, İtalyan'lar, Polonya'lılar, Romanya'lılar, Ukrayna'lılar, Sırplar ve saireler yaşıyordu.

Çok uluslu bir İmparatorluğun başında 68 yıllık Hükümdarlığı sı-

rasında Franz Joseph I gerek İmparatorluk içinde parti ve idari çatışmaları, çok uluslu bir İmparatorluğun Anayasa mücadeleleri, reformlar, isyanları bastırmalar, Devlet idaresinde rejim değişiklikleri ile uğraşmış ve gerekse dışta bir çok siyasi dalgalanmalar, İmparatorluk topraklarında yaşayan ve başka diller konuşan halkların milliyetçi, şöven, separatist hareketleri, bu bölgelerdeki sürekli kaynaşmalar ve bütün bunların sebep oldukları savaşlar ile, kısaca çok çetin problemli ve tehlikeli olaylar ile, karşı karşıya kalmıştı. Bu gaileler yetmiyormuş gibi Franz Joseph I'in hayatı, Habsburg ailesinin ve bizzat kendisinin düşar olduğu facialar ile doludur.

İmparator Franz Joseph I değişik yönlü partileri memnun etmek ve çeşitli diller konuşan İmparatorluk halklarını tatmin edecek uygun bir Anayasayı oluşturmak ve müşterek bir Devlet idare sisteminde bunları birbirine yaklaştırmak veya gerektiğinde bu halkları zaman zaman baskı altında tutmak için çeşitli idari şekillere ve rejim değişikliğine başvurdu. Yani Franz Joseph I uzun süren, hareketli ve dalgalı Hükümdarlığı esnasında zaman zaman totaliter, bazan parlamenter, bazan otoriter, mutlakiyetçi, bazan konstitüsiyonel demokratik, liberal, bazan da olaylara uygun olarak kompromisci ve uzlaştırıcı bir siyaset gütmekte idi. Bu idare şekillerinde her zaman başarılı olmuş değildi ve bu yüzden bir çok şansölye ve bakan harcamıştı. Çünkü hetorejen bir halk topluluğunun bir bölümü, örneğin Macarlar bir idare sistemi istiyorsa, diğerleri onu reddetmekte, veya aksine Çekler ve Slovaklar bir rejim sistemini uygun görmüş iseler, bunu Almanlar, Macarlar kabul etmiyorlardı. Sonunda bu siyasi çalkantılar ve idari anlaşamamazlıklar İmparatorluğu İtalyanlar, Macarlar, Çekler ve Sırplar ve hatta Prusyalılar ile savaşmağa kadar götürüyordu.

Franz Joseph I'in 68 yıllık Hükümdarlığı süresinde meydana gelen bütün olayların hepsine burada temas etmek olanaksızdır. Aşağıda bazı tarihi olayları ve özellikle biz Türkler ile ilgili olanları hatırlatacağız.

Fransız İhtilalinin ve Napolyon Devrinin Avusturya İmpartorluğuna yaptığı derin etkiler henüz tamamen yok olmamıştı. 13 Mart 1848 Viyana İhtilali içte ve dıştaki kaynaşma ve huzursuzluğu arttırmıştı. Mart ayaklanmasından hemen sonra İmparatorluk içinde bulunan Milano ve Venedik'te İtalyan milli hareketleri oluşmuş ve Piemont-Sardinya savaşı bu hareketleri körüklemişti. Bu arada Viyana'da 15 Mayıs 1848 tarihinde tekrar bir isyan olmuş, bir ay sonra da Çekler (11-17) 6.1848 Prag'da ayaklanmışlardı. Macaristan ise bir iç savaşın tehlikesi içine girmişti. Fakat Prens Windischgrätz'in birlikleri Çek isyanını

kanlı bir şekilde bastırmış ve Kont J. Radetzky'nin birlikleri 25.8.1848' de Sardinya Kralı Alberto'yu Gustoza'da yenmişti. Durum sukûn bulurken Mart 1848'den beri konstitüsiyonel rejimin Harbiye Nazırı Kont Th. Latour 6 Ekim 1848'de öldürülmüş ve Viyana'da Ekim 1848 İhtilali patlak vermişti. Prens Windischgrätz Viyana üzerine yürümüş, kente girmiş ve 31 Ekim 1848'de isyanı bastırmış, İhtilalin öncülerinden Massenhauser ile R. Blum'u kurşuna dizdirmişti.

Yeni hükümetin başkanı Prens Felix von Schwarzenberg olmuş ve hastalıklı İmparator Ferdinand I ise 2.12.1848 tarihinde yeğeni Franz Joseph I namına tahttan çekilmişti.

Mart İhtilalinden hemen sonra gelişen içte parti ve Anayasa mücadeleleri, idarî çalkantılar, İtalyan ve Çek isyanları ve Macarların huzursuzluğu yüzünden İmparatorluğun kudreti ve prestiji çok sarsılmıştı ve Franz Joseph I bu karışıklıklar içinde İmparator olmuştu.

Avusturya Hükümetleri tarafından Macaristan zaman zaman yasa dışı idare ediliyordu. Bu nedenle 1828'den beri oldukça sert tutumlu bir Macar muhalefeti teşekkül etmiş bulunuyordu. Vaka Macarlar 1848'de bazı isteklerini kabul ettirmişlerdi. Fakat yine de Avusturya ile Macarlar arasında bir gerilim mevcuttu.

Avusturya Şansölyesi Prens Felix Schwarzenberg'in gayretleri ile İmparatorluğun genel durumu oldukça sakinleşmişti. Yalnız Hükümet çok uluslu Parlamento ile anlaşamadığından onu lav etmiş dağıtmıştı. Habsburg-Lothringen monarşisinin dokunulmazlığını ve İmparatorluk Birliğinin parçalanamıyacağım vurgulayan tüm ülke için yeni bir konstitüsiyonel Anayasa kabul edildi ise de Macarlar bunu kabul etmediler ve isyan ettiler. Macaristan üzerine Avusturya ordulaı yürürken Debrecen'e çekilen Meclis'te Macar muhalefeti lideri aslen avukat olan Macar Devlet Adamı *Lajos Kossuth* İmparator Franz Joseph I'in azlini ve Habsburg-Lothringen Hanedanının Macar hükümranlığından uzaklaştırılmasını istedi ve Macaristanın özerkliğini ilân etti (14.4.1849). Böylece Macaristanda Kossuth liderliğinde bir Cumhuriyet kuruluyordu.

Macar isyanı öncesi İtalya'da Sardinya Kralı Alberto da Mart 1849 da tekrar Avusturya'ya savaş açmıştı.

Macar isyanını bastırmak için Prens A. Windischgrätz'in birlikleri Macaristan harekatına başladılar. Bu harekatta Avusturya Rusya'dan yardımını ve müdahalesini istedi. Savaş çetin oldu. İki cephede çarpışan Macarlar Avusturya generali Haynau tarafından 9 Ağustos 1849'da yenildiler ve teslim oldular.

Lajos Kossuth, Macar ulusunun kurtuluşu için çalışan bu kahraman, Osmanlı İmparatorluğuna sığındı ve tutsak edildi. Padişah Sultan Abdülmecid Kossuth'un Avusturya'ya iade edilmesini reddetti ve Kossuth'un Kütahya'da oturmasına müsaade edildi (1850-1851), Kossuth sonra İngiltere'ye gitti.

İtalya'da ise Kont Radetzky kumandasındaki Avusturya birlikleri Sardinya Kralı Alberto'yu tekrar yendi.

1848 Viyana İhtilalleri dolayısıyla iç ve dış olayların yüzünden Avusturya İmparatorluğunun *Alman Konfederasyonundaki* liderlik durumu da iyice sarsılmıştı. Fakat 1850-1851 yıllarının başarıları üzerine Avusturya'nın Alman Konfederasyonundaki durumu kuvvetlendi. Böylece İmparatorluk kudret ve prestijini kısa bir süre içinde tekrar kazandı ve bu çok kritik aylar Habsburg Lothringen Hanedanı için zararsız ve mutlu olarak atlatılmıştı.

1848 Viyana İhtilallerinin ve partilerin baskısı altında, Çek, İtalyan ve Macarların silahlı hareketlerinin etkisi sonucu Franz Joseph 4.3.1849 tarihinde tabaasına bir Anayasa bildirmişti. Bu *oktrovayye*(1) *(octryée) Anayasa*'yı, yani ulusun oyu alınmayan dolayısıyla milleti temsil eden bir meclisin tasvibi bulunmayan, yalnız Hükümdarın tasvip ve kabul ettiği Anayasa'yı, yine Franz Joseph I tatbik etmemiş ve 1851 de yürürlükten kaldırtmıştı. İmparator Franz Joseph I bundan sonra neoabsolütistik, yani yeni mutlakiyetçi adını taşıyan totaliter bir merkeziyetçilik politikası sürdürmüştü.

Büyük amcası olan İmparator Joseph I (1741-1790), yobazlaşmış kiliseyi devlet Kontrolü altına almıştı ve Kilisenin etkisinin ve çalışma alanının ve gelir kaynaklarının sınırlandırılmasını yapmıştı (Josephinizm). Genç İmparator Franz Joseph I ise Kiliseler hakkındaki büyük amcasının bu reformlarını gevşetti ve Kiliseye konan tahdit ve tedbirleri kaldırdı. İlk ve Orta okullar Kilisenin idaresine bırakıldı (Papa ile yapılan *18.8.1855* tarihli *Konkordat* gereğince); ve tabii kiliseyi memnun etti.

Buna karşı neoabsolütistik, yani yeni mutlakiyetçi, bir rejimle hükmetmesi Frans Joseph I'e karşı çıkan aydınları, siyasi liberalizm taraftarlarını memnun edememişti.

Metternich devrinde ayarlanan Doğu Avrupa İmparatorları antlaşması (Prusya, Avusturya ve Rusya arasında) devam ediyordu. Fakat Rusya'nın Büyük Petro ve Büyük Katharina II devirlerinde başlayan

(1) Bu kelime 1848 yılından sonra bu gibi Anayasalar için bir slogan teşkil etmiştir. (Fransızca octroyer)

Doğu Avrupa'daki ağırlığı Napolyon'un talihsiz Rusya seferinden sonra gittikçe kendini gösteriyordu.

Balkanlarda ve Osmanlı İmparatorluğu içindeki ortodoks azınlıkları ve hıristiyan halkları korumak ve onların hamiliğini yapmak emellerini taşıyan Rusya, bu sıfatla Osmanlı İmparatorluğuna bir ultimatom vermişti. Sultan Abdülmecit bu ultimatom'u Fransa ve İngiltere'nin bilgisi dahilinde reddetmişti. Bunun üzerine Ruslar ordularını harekete geçirip Eflak, Boğdan'ı işgal etti ve Osmanlı İmparatorluğu 29.9.1853 tarihinde Rusya'ya savaş ilân etti. Rus filosu 30 Kasım 1853'de Sinop'a girdi ve orada bulunan Türk Donanmasını yok etti ve Sinop'u bombaladı. Boğazlar statüsünün tehlikeye girdiğini gören ve esasen Türkiye'yi destekleyen Fransa ve İngiltere ve bir müddet sonra Sardinya Krallığı Rusya'ya karşı cephe aldılar ve savaşa karıştılar. Türkler ile birlikte Kırım yarımadasına çıkarma yapıldı. Modern savaş tarihinde ilk kez burada siper, istihkam ve tabya savaşı yapıldı. Şiddetli çarpışmalar oldu ve iki taraf büyük kayıplar verdi. Sonunda kavgası yapılan Sivastopol kenti alındı ve Rusya büyük bir yenilgiye uğradı. 1853-1856 yıllarında yapılan bu savaşa *Kırım Savaşı* denilir.

Savaş neticesi toplanan *Paris Antlaşması*'nda Rusya Osmanlı Devleti içindeki ortodoksları ve hıristiyan halkları himaye etmekten vazgeçti. Eflak ve Boğdan'ı geri verdi. Böylece Büyük Petro ve Büyük Katharina ile başlayan Rusya'nın Doğu Avrupa ve Balkanlar üzerine olan siyasi ve askeri ağırlığı Paris Kongresinde geçici olarak önlemişti. Fakat Londra Konferansında Ruslar bazı isteklerini tekrar elde etmişlerdi.

Rusya'nın müttefiki olduğu halde Avusturya, Kırım Savaşında silahlı tarafsız olarak kalmış ve Kırım Savaşına girmemişti. Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğunu ve müttefiklerini desteklemiş bir duruma gelmişti. Bu yüzden Avusturya ile Rusya'nın arası açılmış ve «Üç Doğu Avrupa konservatif İmparatorlarının Kutsal İttifakı» sarsılıp parçalanmıştı. Yalnız Rusya ile Prusya dostluklarına devam ettiler.

Avusturya için İtalya'da durum kritikleşiyordu. Sardinya Krallığını Kırım savaşına iştirak ettirip Türkler ile beraber Ruslara karşı savaştıran ve daha sonra İtalyan Birliğini kuran ünlü İtalyan Devlet Avrupa konservatif İmparatorlarının Kutsal İttifakı» sarsılıp parçalanyaptı ve bir savaş halinde Fransa'nın desteğini sağladı. Sardinya ve müttefiki Fransa ile Avusturya arasında savaş başladı. Avusturya İmparatoru Franz Joseph I'in orduları 4 Haziran 1859'da *Magenta*'da ve 24 Haziran 1859 da *Solferino*'da büyük yenilgilere uğradı ve böylece Avusturya Lombardiya'yı kayıp etti.

Bu yenilgi içerde partilerde ve İmparatorluk halkları arasında kaynaşmalara yol açtı ve Avusturya Hükümeti 20.10.1860 *(Ekim Diploması)* adlı bildirisi ile federatif temellere dayanan yeni bir teşkilata girişti. Fakat Alman merkeziyetçilerin karşı çıkmasıyla tatbik edilemedi. Daha sonra Şansölye A.v. Schmerling iki meclisli, parlamenter, federatif merkezciliği öngören ve tüm İmparatorluk halkları içine alan 20.2. 1861 (Şubat Patenti) adı verilen bildirisi ile yeni Anayasa'yı açıkladı. Fakat bu sefer de Macarlar, Çekler ve diğerleri bu anayasayı kabul etmediler.

Diğer taraftan Avusturya'nın Alman Konfederasyonundaki liderliği yüzünden genç Prusya ile Avusturya arasındaki gerginlik ise sürüyordu. Fakat Danimarka Kralı Christian IX 1863 de bir proklamasiyon ile Schleswig'i Danimarka'ya ilhakını açıklaması üzerine, araları iyi olyamayan Avusturya ve Prusya birleştiler ve 1864 de Schleswig-Holstein savaşı başladı. Danimarka'ya karşı yapılan savaş kazanılmıştı. Ancak her iki bölgenin idareleri hususunda Avusturya ile Prusya arasında anlaşamamazlık çıktı ve *Bismarck* Schleswig-Holstein'i işgal etti. Esasen Alman Konfederasyonundaki liderlik yüzünden aralarında oldukça büyük bir gerilim ve sürtüşme olan Prusya ile Avusturya arasında savaş başladı. Bu savaşta Saksonyalılar Avusturya yanında müttefik olarak savaştılar. Avusturya-Saksonya ordusu Prusya ordusu ile 1866 (3.7.1866) da Königgrätz (Bohemya'da Hradec) yakınında *Sadova*'da karşılaştı. Bu kanlı meydan muharebesinde Avusturya-Saksonya orduları yenildi. Hemen hemen *Schlieffen*'in harp planına ve fakat *Moltke*'nin savaş taktiğine uyarak çarpışan Prusya'lılar savaşı kazandılar. Bu Avusturya için büyük bir yenilgiydi. Çünkü *Prag Barış antlaşmasına* göre Avusturya Scheswig-Holstein eyaletlerini Prusya'ya bıraktı ve Alman Konfederasyonundan tamamen çekilmeğe zorlandı ve böylece yüzyıllarca süren Avusturya İmparatorluğu, Alman Konfederasyonunun liderliğini de kayıp etti. Aynı yıl İtalya'daki savaşları Avusturya'lılar kazandıkları halde Viyana Barış Antlaşmasında Avusturya Venedik bölgesini de kayıp etti ve bu şekilde de Avusturya İtalya'dan da uzaklaşmış oldu.

Bu yenilgiler ve Alman Konfederasyonundan uzaklaştırılıp Alman Birliğinin liderliğini kayıp etmesi Avusturya İmparatorluğu içinde acı olaylara ve dışında olumsuz hareketlere sebep olmuştu. Esasen Avusturya İmparatorluğunun idaresi ve teşkilatı Avrupa'daki nasyonal, demokratik ve liberal ve diğer görüşlü siyasi gelişmelere rağmen, oldukça eskimiş bir idare sistemi ve teşkilatı olduğu ötedenberi kabul ediliyordu. Bazı reformlara, örneğin İmparator Joseph II'nin Josephinizm reformlarına gidilerek bu boşlukların doldurulması ve Devlet teşkilatının yenilenmesi isteniyordu.

Batı-Avrupa ve İtalya'daki eyaletlerini yavaş yavaş kayıp eden ve hemen hemen yalnız kalmış olan Avusturya İmparatorluğu, Devlet Teşkilatında Macarlar'a yaklaşmayı ön plana aldı.

Bütün bu gerçekler içinde ve bu amaçlar yönünde Franz Joseph I içte radikal bir şekilde reformlara gitti ve değişikliğin başında *Avusturya-Macaristan ikili Monarşisi*'nin oluşumu gelir (1867). Bu yeni Devlet 1866 yılının sonunda Avusturya Devlet Adamı Kont F. Beust'un Macar temsilcileri Deák ve Andrássy ile uzlaşması sonucu kuruldu. Bir gerçek Üniyonu teşkil eden bu Devlet'te Avusturya ve Macaristan özerk (müstakil) birer Devlet olup her birisi parlamenter, konstitüsiyonel birer Monarşi olacaklar, ayrı ayrı meclisleri bulunacaktı. Yalnız bu iki özerk Devletin müşterek bir Hükümdarı olacaktı. Dışişleri, Maliye ve Savunma (Savaş) işleri gibi müşterek sorunlar için müşterek özel Devlet Bakanları tayin edilecekti. Buna göre iki rejimli iki hükümetli bu Devlet[1] te Franz Joseph I, Avusturya İmparatoru ünvanını taşıyacak, aynı zamanda Macaristan Kralı olacaktı. Bu *ikili Monarşi* merkeziyetçi ile federatif arasında bir idare şekline sahip bulunacaktı.

Yapılan antlaşmaya ve İmparatorluğun bu şekilde iki kısma bölünmesine İmparator Franz Joseph I razı oldu ve Budapeşte'de 8 Haziran 1867 tarihinde Aziz İstevan'ın tacını giydi ve *Macar Kralı* ünvanını aldı. Böylece İmparator Franz Joseph I, bu iki monarşinin tek hakimi, tek başı olmuş oldu.

Kurulan bu Devlet bu tarihten itibaren Avusturya-Macaristan Çift Monarşisi adını taşıdı. Devletin arması yine çift başlı kartaldı. Yine bu tarihten itibaren Almanca kaiserlich und königlich kelimelerinin ilk harfleri, müşterek Bakanlık ve Teşkilatlarının adları önüne yazılarak konurdu; örneğin *k.u.k. Kriegsministerium* (k.u.k. Harbiye Nezareti) gibi.

İmparatorluğun bütün toprakları yeni Avusturya-Macaristan Monarşisinde aşağı şekilde ikiye ayrılmış ve bu bölgelerin adları ise Leitha nehri ile Leitha dağları göz önüne alınarak isimlendirilmişlerdi, şöyleki:

1 — *Zisleithan Kısmı* (Leitha'nın kuzey ve batısına düşen İmparatorluk toprakları) Avusturya idaresine bağlı bulunan bu topraklar şunlardı:

Aşağı Avusturya, Yukarı Avusturya, Salzburg, Stirya, Karintia, Krain (Ljubljana, Villach ve Udine arasındaki bölge) İlliria sahilleri (Triest, Görz ve Gradisca) İstria, Tirol, Voralberg, Bohemya, Moravya, Şilezya, Galiçya, Dalmaçya ve Boğdan.

2 — *Transleithan Kısmı* (Leitha'nın doğu ve kısmen güneyine düşen topraklar) Macaristan Krallığına bağlanan topraklar ise şunlardı:

Macaristan, Erdel (Transilvanya), Hırvatistan, Slovenya, Serbest şehir Fiume.

Bosna ile Hersek ise Avusturya-Macaristan arasında müşterek idare ediliyordu.

Görülüyorki Batı ve Orta Avrupa'daki eyaletlerini yavaş yavaş kayıp eden ve hemen hemen izole edilmiş olan koca Avusturya İmparatorluğu artık Tuna havzası Avusturya-Macaristan Devleti haline gelmişti. Öyle olduğu halde Avusturya-Macaristan Monarşisi yine de Avrupa'nın ikinci büyük Devleti idi. 676.000 km² büyük olan toprakları Alpdağları içlerinden başlayarak, Karpat dağlarına, Polonya içlerine kadar uzanıyor, Adriyatik denizinden, Dalmaçya sahillerinden Şilezya bölgesini kapsayan bütün Doğu Avrupa bölgelerini içine alıyordu. Nüfusu 51.390.000, esas nehri Tuna nehriydi.

Bundan böyle bu Devlet ilgisini Balkan ülkelerine çevirmiş ve bunun neticesi Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya Çarlığı ile yeni ve değişik bir şiyasi çıkar, gelişme ve nüfuzu amaçlayan politikaya ve gerekirse askeri harekata girmiş oluyordu. Yine yukarıdan görüldüğü gibi Avusturya-Macaristan Monarşisinin huzursuz bölgeleri Devletin Macar krallığına bağlı toprakları içinde kalmış oluyordu. Bu durum gelecekte, özellikle, Macaristan'a ve Macarlara ağır yükler yükleyecek ve Macar Ulusunu diğer halklara kıyasla daha fazla yıpratacaktı.

Devlet teşkilatındaki bu reformlardan sonra İmparator Franz Joseph I artık Anayasa'ya bir müddet sıkı bağlı, yani sadık kalmış ve bütün iç olay ve oluşumlarda ve kritik durumlarda uzlaştırıcı, dengeleyici vasfı ile hükmetmişti. Bu arada Polonya ve Galiçya'da resmi dil Almanya yerine Polonyaca resmi dil kabul edilmiş (1868) ve Şubat 1871 tarihinde de Galiçya'ya ve Bohemya'ya otonomi verilmesi öngörülmüştü.

Dış siyasette ise yeni sorunların çıkması önlenememiş ve bunlar doğal olarak Avusturya-Macar Monarşisini ağır yüklemeğe devam etmişti. İmparatorluğun Slav halkları, özellikle Macar Slavlarının Rusya lehine davranış ve eylemleri yeni tehlike ve olaylara gebeydi. Avusturya-Macaristan Monarşisi Şansölyesi Macar asıllı *Kont Gyula Andrássy,* Bismarck'a dolayısıyla bozulmuş olan ilişkileri düzeltmek için Alman Konfederasyonuna yaklaştı ve aynı zamanda üç İmparator münasebetlerinin iyileşmesini de gerçekleştirdi (1872-1873). Fakat bir müddet sonra Balkan meseleleri yüzünden Rus Çarı'ndan uzaklaşmıştı. Bu-

nun sonucu Üç İmparator ilişkisi sarsıldı ve bozuldu. Bundan böyle Avusturya-Macaristan Balkan ülkeleri, dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu içindeki Balkan toprakları ile daha fazla ilgilenmeğe ve müdahaleye başlamıştı. Avusturya-Macaristan Monarşisinin İtalya ve Alman Konfederasyonu ile olan münasebetleri iyi bir safhada bulunmuyordu. Diğer taraftan kendi idaresinde bulunan Slav halklarının huzursuzluğu ve isyankâr hareketleri yüzünden de Avusturya-Macaristan'ın Rusya ile arası yavaş yavaş açılıyordu. Bunlara ilâveten *Panslavizm* adlı yeni bir siyasi hareketin yaygınlaşan sloganları, dolayısıyla Rusya'nın Orta-Avrupa ve Balkanlardaki Slavlar ile ilgilenmesi hem Avusturya-Macar Monarşisinde, hem de Osmanlı İmparatorluğunun Balkan illerinde yavaş yavaş etkisini artırıyor ve bu iki Devleti sinsi bir şekilde kemiriyordu.

İmparator Franz Joseph I'nin kilise ile olan ilişkileri iyiydi. Fakat Kilise'nin halk üzerindeki gereksiz etkisi gittikçe artıyordu. Bu amaçla Franz Joseph I Kilise lehine olan 1855 Konkordat antlaşmasını 1870 tarihinde kaldırmış ve özellikle yobazlaşmış günah çıkarma törenlerini yasaklayan ve sınırlandıran bir dizi yasa kabul etmiş (1874) ve doğal olarak Kilise ve Vatikan ile iyi ilişkileri bozulmuştu.

Bütün iç karışıklıklarına ve dış çalkantılara rağmen Avusturya-Macar Monarşisi büyük bir ekonomi, kültürel ve sanayi gelişme göstermiştir. Bu gelişme Devletin bütün halklarına iyi geldi ve başka dil konuşan bu halklar bundan memnun kalmışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu idaresinde bulunan Hersek'de vergiler yüzünden ayaklanma olmuştu. Olayların gelişmesi yüzünden Avusturya-Macaristan Şansölyesi Kont Andrâssy notasında hıristiyan tebaalara din ve ayin serbestisi yanında *Aşar vergisinin* kaldırılmasını istiyordu (1876). Babı-Ali notayı kabul etti ve asilerin silahlarını teslim etmelerini istemişti. Asiler bunu kabul etmemiş, Karadağlılar ile birleşerek silahlı mücadeleye devam etmişlerdi. Bu arada Bulgarlar'da ayaklanmışlardı. Bu isyanı Sırpların başkaldırması da izlemişti ve dolayısıyla bir çok olumsuz olaylara neden olmuştu. İsyan eden Sırplar'la savaşlar başladı ve sonunda bütün bunlar 1877-1878 (93) Türk-Rus savaşına götürdü. Bu savaş Sultan Abdülhamit II'nin ilk Saltanat yıllarına rastlar. Bu savaş Türkiye'de 93-harbi olarak tanınır. Türklerin bütün kahramanlıklarına karşı (Gazi Osman Paşa) Ruslar galip gelmiş ve İstanbul'a yaklaşmışlardı *(Ayastafonos=Yeşilköy Antlaşması)*.

Bunu izleyen 1878 Berlin Kongresinde Avusturya-Macaristan Monarşisi Bosna-Hersek mandalığını Büyük Devletlere kabul ettirmiş ve

1879 da Babıâlî ile yaptığı bir antlaşma ile de Sancak Novi-Pazar (Yeni Pazar)'ın Avusturya-Macaristan'a bırakılmasını temin etmişti.

Bu siyasi gelişmeler Avusturya-Macaristan için bir zafer, Rusya için bir hezimet olmuştu. Rusya bu yenilgisini hazmedememişti. Buna karşı Avusturya-Macaristan, Almanya ile 1879'da bir «İkili İttifak» kurdu. Bu ittifak'a 1882 tarihinde İtalya'nın katılması ile «*Üçlü İttifak*» oluşmuştu. Bir yıl sonra, 1883 tarihinde, bu «Üçlü İttifak»ta gizli bir Deklarasyon ile Romanya da yer almıştı. Bu yaklaşmalar, dolayısıyla bu antlaşmalar Balkanlara uzun süre barışı getirmişti.

Avusturya-Macaristan Devleti içinde ise Bohemya ve Moravya'da Çek ve Slovak milliyetçi hareketleri durmuyordu. Şansölye Andrássy 1879'da istifa etmiş, yerine Prag doğumlu *Kont Eduard Taaffe* gelmişti. Kont Taaffe bir taraftan Çek ve Slovaklar ile anlaşmak için gayretler sarf ediyor, diğer taraftan merkeziyetçilerin muhalefet ettiği Avusturya yayılma siyaseti karşısında, kendi başkanlığı altında dinci federalist bir Hükümetin kurulmasını zorunlu görüyordu. Bundan böyle Franz Joseph I milliyetçi partilerle sürekli bir mücadele içinde Devletin Birliğini korumak için amansız bir savaş vermişti. Kont Taaffe ondört yıl görevde kalmış, fakat Genç Çekler Partisinin istediği tek dereceli seçimlere razı olma eğilimini gösterince istifa etmeye zorlanmıştı (1893).

İmparator Franz Joseph I aynı zamanda parlamenter rejimi kaldırmıştı. Bu mutlakiyet idaresine bir dönüşten başka bir şey değildi. İmparator memurlardan kurulu bir hükümeti iş başına getirmiş Şansölye Prens *Windischgrätz* olmuştu. İmparator ülkeyi Emirnameler ile yönetmeğe başlamıştı. Fakat Bohemya ve Moravya'da milli hareketler durmuş olsa bile halkların gelecekteki milli mücadelelerini önlemek mümkün olamıyacaktı.

Diğer taraftan bu yıllarda Avusturya-Macaristan Monarşisi ülkelerinde bir çok alanlarda büyük hamleler ve ilerlemeler olmuştu. Ekonomi politikası son derece isabetliydi. Tren yolları yapılmış ve devletleştirilmişti. Yüksek destekleme gümrük ücret ve tedbirleri ile endüstri ve tarım çok gelişti. Devlet bütçesi sağlam ve dengeliydi. İmparatorluğun kentleri güzelleştirildi. Sosyal politika yasaları kabul edilmiş, pazar tatili, fazla mesai, kaza ve hastalık sigortaları ve istasyonları kurulmuş, hastaneler, ihtiyar evleri yapılmıştı ve Avusturya-Macaristan bir çok yönlerde bir örnek ülke haline gelmişti.

Balkanlar Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın ilgilendikleri bölgelerin başında geliyordu. Bu bakımdan Rusya ile Avusturya-Macaris-

tan 1897 yılında Petersburg (Leningrad) şehrinde Balkanlar'da müşterek bir dostluk politikasının tatbik edilmesini kararlaştırmışlardı. Bu antlaşma her halde Osmanlı İmparatorluğu lehine bir antlaşma değildi. Bu ittifak 1903 yılında *Mürzsteg* kasabasında tazelendi.

Aynı yılda güney Slavları olaylar çıkarmışlar, rahat durmamışlardı. Rusya bu olaylara ilgisiz kalmıştı ve Antlaşma devam ediyordu. 1905 yılında Rus-Japon savaşı çıkmış ve Ruslar büyük bir yenilgiye uğramışlardı ve bu nedenle 1897 Petersburg Dostluk Antlaşması 1905 yılına kadar sürdü ve fakat Rus-Japon savaşından sonra gevşedi. Rusya, bu sefer daha etkili bir şekilde, ilgisini tekrar Balkanlara yöneltmişti.

İmparator Franz Joseph I ülkesinde 1893'den beri benimsediği mutlakiyet idaresini sürdürüyordu. Fakat Franz Joseph I'in mutlakiyet idaresi genelde ortalığa huzur getireceği yerde, milliyetçi muhalefet gruplarını büsbütün azdırmıştı. Bu nedenle de İmparator mutlakiyet idareden uzaklaştı ve 1907 de liberal sisteme döndü ve hemen tek dereceli seçimleri benimsedi; benimsedi ama Slavlarla Almanlar arasındaki husumet daha da alevlendi.

Avusturya Macaristan şansölyesi Bohemya doğumlu *Kont Aloys Aehrenthal* 5.10.1908 tarihinde *Bosna-Hersek*'in Avusturya-Macaristan Monarşisine *de jure* ilhakını da gerçekleştirmiş ve Babıali bunun için tazminat parası almıştı. Rusya ve Sırbistan'ın şiddetli muhalefetine karşı, şansölye Kont A. Aehrenthal sonunda Bosna-Hersek'in ilhakını Büyük Devletlere kabul ettirmişti. Fakat İmparatorluğun ülkesi içinde, özellikle Viyana'da, durmak bilmeyen Hıristiyan-sosyal, sosyal-Demokrat ve diğer partiler arasındaki mücadeleler 1911 yılında da sürüp gidiyordu. Buna ilaveten Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a ilhakından sonra güney Slavları sorunu tekrar alevlenmişti. Sırplar genişleme politikası üzerinde ısrarla duruyorlardı. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın desteği ile Macaristan Krallığına bağlı olan Slav bölgelerinin Sırbistan'a ilhakı sorunu ciddileşmişti. Bundan sonra güney Slavlarının durumu Avusturya-Macaristan Monarşisi için tehlikesi gittikçe artan bir ölüm-kalım sorunu, var veya yok olma kaderi olmuştu.

İşte Avusturya-Macaristan parti kavgaları ve Sırbistan siyaseti ile meşgul iken İtalyanlar 1911 de Trablusgarp'a asker çıkarmış ve Egedeki Oniki adayı işgal etmişlerdi. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu Trablusgarp'ta İtalya ile savaş halinde idi ve oralarda kayıplar veriyordu. Nihayet Ouchy (Lozan) Antlaşması ile oraları İtalyan'lara bırakılmıştı. Bir iki yıl sonra görüleceği gibi Sırpların Osmanlılardan ve İtalyanların da Avusturya-Macaristan'dan gizli talepleri olduğu zamanı gelince açıklanacaktı. Görülüyorki bu devirde Sırbistan ile İtalya

hem Osmanlı İmparatorluğunun, hem de Avusturya-Macaristan Monarşisinin müşterek düşmanları sayılabilirdi. Maatteessüf bu gerçeği o devirde bu iki Devlet büyükleri kavrayamamışlardı. Veya başka menfaatleri vardı.

17 Şubat 1912 tarihinde şansölye Kont A. Aehrenthal ölmüş onun yerine Viyana'da doğan *Kont Leopold Berchtold* Dışişleri Bakanı olmuştu. Kont L. Berchtold devrinde Balkan savaşları çıktı. Balkan savaşları doğal olarak Avusturya-Macaristan dış politikasında yeni zorluklar göstermişti. Bosna-Hersek artık Avusturya-Macaristan topraklarıydı. Bunun neticesi bu Devletin de Dalmaçya sahillerinde istekleri olacaktı.

Birinci Balkan savaşı hıristiyan Balkan halklarının Osmanlı İmparatorluğuna karşı bir savaşıydı. Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve biraz gecikerek Karadağ mart ile Ağustos 1912 tarihlerinde karşılıklı anlatşmalar ile bir *Balkan İttifakı* kurmuşlar ve Türklerin elinde bulunan *Makedonya*'yı aralarında taksim etmek istemişlerdi. Osmanlıların Avrupadan uzaklaştırılması esasen Büyük Devletlerin de isteğiydi. Balkan İttifakı ve bunun amaçları özellikle Çarlık Rusyası tarafından teşvik edilmiş ve açıkça desteklenmişti. Osmanlıların Trablusgarp' taki yenilgisinden faydalanan Balkan İttifakı üyeleri Birinci Balkan savaşına başladılar. 8.10.1912 tarihinde Karadağ, sonra, 17.10.1912 tarihinde Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan Türklere savaş açtılar. Avusturya-Macaristan olayları, sebep ne olursa olsun, kendi haline bıraktı ve sonra görüleceği gibi bununla kendi geleceği için tamir edilemeyen bir hata işlemiş oldu. Çünkü o yıllarda Sırbistan ve İtalya her iki İmparatorluğun düşmanıydılar. Çünkü İtalya'nın ve Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan'dan da istekleri bitmiyordu. 1906'dan beri Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanı *F. Conrad von Hötzendorf*, Sırbistan ve İtalya'dan gelecek tehlikelerin gittikçe arttığını görmüş, bunları zamanından önce önlemek için Sırbistan ve İtalya'ya karşı bir *Prevantif Savaşı* yapmak istemiş ise de İmparator Franz Joseph I ve Veliaht Franz Ferdinand buna karşı çıkmışlar ve barış politikasına bağlı olmayı uygun görmüşlerdi.

Birinci Balkan savaşında Osmanlılar yenilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu o güzelim Balkan illerini kayıp etmiştir. Hatta Bulgarlar Çatalca'ya kadar yaklaşmışlar ve orada durdurulmuşlardı. Balkan savaşı Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti zamanında çıkmıştı.

Türkiye'nin yenilmesi ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğundaki Slav halkları yüzünden dertleri de otomatikman büyümüştü. Güney Slavlarının, özellikle Sırpların yayılma arzusu da ciddileşmiş ve Avus-

turya-Macaristan'ın endişesi başına gelmişti. Karadağlılar 3.2.1913'de Üsküdarı işgal ettiler. Fakat Avusturya-Macaristan'ın baskısı altında 14 gün içinde geri çekildiler. Büyük Devletlerin, özellikle Avusturya-Macaristan'ın yardımı ile müstakil bir *Arnavutluk Devleti* kurulmuştu. Böylece Sırbistan ve Karadağlıların Adriyatik sahillerindeki toprak isteklerinin yerine gelmiş olması önlenmiş oldu.

Arnavutluk meselesinden dolayı Avusturya-Macaristan ile Rusya Çarlığı arasında yeni bir gerginlik daha çıkmış oluyordu.

29.6.1913'de İkinci Balkan Savaşı başladı. Bu Sırbistan, Yunanistan ve Romanya'nın Bulgaristan'a karşı yaptıkları savaş idi. Bu savaşta Bulgarlar mağlup olmuş ve Birinci Balkan savaşında elde ettiklerini tamamen kayıp etmişlerdi. Bu arada Biz Türkler de kayıp ettiğimiz Edirne ve Kırklarelini çarpışarak geri almıştık.

Sırpların, Avusturya-Macaristan'a karşı olan genişleme istekleri aynı şiddetle devam ediyor ve Rusya ise Sırpların bu isteğini gizliden gizliye destekliyordu. Kont L. Berchtold, özellikle Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph I ve Veliahdı Sırplarla savaş yapmağa yanaşmamışlar ve bütün çalışma ve gayretlerini k.u.k. Ordularının, yani Avusturya-Macaristan Orduları bütünlüğünün korunmasına yöneltmişlerdi. Bu çalışmaların ana amacı çok kudretli ve büyük bir Avusturya-Macaristan Devleti varlığının tahakkuku idi.

Biindiği gibi Avusturya-Macaristan ile Almanya arasındaki «İkili İttifak», İtalya'nın 1881'de katılması ile «Üçlü İttifak» oluşmuş ve sonraları buna gizli bir deklarasyon ile 1883 de Romanya da katılmıştı. Fakat bu, İtalya'nın ve hatta Romanya'nın Avusturya-Macaristan'dan toprak talepleri yüzünden başlangıçtan beri geleceği belli olmayan bir İttifak idi.

Olaylar ve siyasi gelişmeler ülkeleri «Birinci Dünya Savaşı»na doğru götürüyordu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Slav bölgelerinde büyük bir gerilim içinde oluşu Avusturya İmparatorluğu Veliahdı arşidük *Franz Ferdinand* ve eşi Hohenberg düşesi'nin *Bosnasaray*'da 28.6.1914 de *Princip* adlı bir Sırp tarafından öldürülmesi ile açığa çıkmıştı. Avusturya-Macaristan bunun üzerine Sırbistan'a bir ultimatom vermiş, Sırbistan'ın tam tatmin edici cevap vermemesi üzerine, Almanya'nın desteği ile Sırbistan'a 28 Temmuz 1914 de, İmparator Franz Joseph I'in *istemiyerek* kabul etmiş olduğu savaşı ilân etmişti. Bunu Almanya'nın 1 Ağustos 1914'de Rusya'ya ve 3 Ağustos 1914'de Fransa'ya, İngiltere'nin ise 4 Ağustos 1914'de Almanya'ya savaşı ilân etmeleri izlemişti. Bazı olaylara karıştırıldığı halde Osmanlı İmpara-

torluğu başlangıçta tarafsız kalmak istemiş ise de İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan *İhtilaf Devletleri* 4 Kasım 1914'de Osmanlı İmparatorluğuna savaş ilân etmişlerdi. Bunun üzerine Babıâli dolayısıyla Padişah Sultan Mehmed V Reşat, 14 Kasım 1914 de Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında İtilaf Devletlerine *Cihat Ekber*'in ilânını kabul etmişti.

İtalya ise Avusturya-Macaristan'dan yıllarca gizlediği toprak isteklerini açıklama fırsatını bulmuş ve 23.5.1915 de Avusturya-Macaristan'a karşı savaşa girmişti. İmparator Franz Joseph I bu savaşı, Ordunun baskısı altında istemiyerek kabul etmiş ve İtalya ile de savaş başlamıştı. Bu şekilde, esasen sağlam olmayan Üçlü İttifak parçalanmıştı.

Bulgaristan, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu yanında yer almış ve 6.9.1915 tarihinde İhtilaf Devletlerine karşı savaşa girmişti.

Nihayet 1 Haziran 1916 tarihinde *Romanya* Avusturya-Macaristan'a savaş ilân etmişti. Bu şekilde Romanya, evvelce şiddetle desteklediği Üçlü İttifak ilişkisini kesmiş ve onun duşmanı olmuştu ki Üçlü İttifak için sayfa 542 ve 545 de açıklanan endişenin ne kadar yerinde olduğu gerçekleşiyordu.

Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve diğer ülkeler de İhtilaf Devletleri, yani İngiltere, Fransa ve Rusya yanında Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaşa girmişlerdi.

Avusturya-Macaristan Kuvvetleri ile Balkan ülkeleri Kuvvetleri arasında çetin savaşlar başlamış ve Avusturya-Macaristan kuvvetleri Almanların yardımı ile Balkanları işgal etmişlerdi. Fakat Rus cephesinde Avusturya-Macaristan ordularında bulunan Çekler kitle halinde cepheyi bırakıp kaçmışlardı.

Rusya'nın yaydığı Panslavizm propogandası ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde yaşayan Slav halkları, durmadan Avusturya-Macaristan Yönetiminden ayrılmağa teşvik edilmiş, dış ülkelerde yaşayan Slav mültecilerinin, buralarda ve İmparatorluk sınırları içine sızdırarak günlük slogan haline getirdikleri *Avusturya-Macaristan'ı yıkın! Tahrip edin!* parolası ile de İmparatorluğa karşı bölücü ve yıkıcı, amansız bir politika sürdürülmüştü.

Bundan başka cephelerde durum ağırlaşıp savaş bütün şiddeti ile acımasız devam ederken ülke içinde, özellikle Viyana'da partiler arası kavgalar ve siyasi gerginlikler de azalmıyordu. Avusturya Sosyal demok-

rat liderlerinden İşçi lideri Viktor Adler'in oğlu *Fritz Adler* 21.10.1916 günü şansölye *Kont A. Stürkgh*'i öldürmüştü. Hayatının son haftalarını yaşayan yaşlı İmparator Franz Joseph I bu faciayı da üzüntü ile beraber yaşamış ve bu olaydan bir ay sonra, 21.11.1916 tarihinde Schönbrunn Sarayında 86 yaşında olarak ölmüştü. Böylece Birinci Dünya Savaşı sonunda gerçekleşen İmparatorluğunun parçalanmasını görme azabından kurtulmuştu.

Sultan Abdülaziz'in Avrupa gezisinde Avusturya'yı da ziyareti üzerine iki yıl sonra İmparator Franz Joseph I İstanbul'a gelerek iadei ziyaret etmişti.

İmparator Franz Joseph I'in yerine küçük kardeşi arşidük Karl Ludwig'in torunu olan 29 yaşındaki *Karl I Avusturya İmparatoru ve Macar Kralı* olmuştu.

Bu kadar dalgalı, hareketli, uzun ve siyasi olaylar bakımından zengin Hükümdarlığı sırasında İmparator Franz Joseph I, ailesi efradının uğradığı bir çok acıklı ve üzüntülü facialarla da karşılaşmıştı. Onlara da burada değinmeden geçmek mümkün değildir.

1 — Kardeşi İmparator Maximilian I'in öldürülmesi.

İmparator Franz Joseph I'in Maximilian ve Karl Ludwig adında iki kardeşi vardı. Bunlardan Maximilian, Fransa'nın da destek ve teşvikiyle, 1863'de *Meksika* İmparatoru olmuştu. Fakat anne ve babası Meksika yerlisi olan ünlü *Juarez*'in liderliğindeki Meksika Cumhuriyetçileri tarafından esir edilmş ve 19 Haziran 1867'de 35 yaşında kurşuna dizilmişti.

2 — Oğlu arşidük Rudolf'un ölümü.

İmparator Franz Joseph I'in tek çocuğu vardı. O da Veliaht olan arşüdük Rudolf idi. Rudolf Belçika prensesi Stephanie ile evli bulunuyordu. *Rudolf* Viyana'nın yakınında Mayerling köyündeki Rudolf'un av köşkünde 30 Ocak 1889 tarihinde Barones *Maria Vetsera* ile ölü bulunmuşlardı. «Öldürülmüş veya intihar etmişler» diyenler vardır. Öldüğünde arşidük Rudolf 31 yaşındaydı. Dünya literatöründe bu olay *Mayerling faciası* olarak tanılır.

3 — Eşi İmparatoriçe Elisabth'in öldürülmesi.

Bavyera Prensesi olan İmparatoriçe ve Kraliçe 1854'den beri İmparator Franz Joseph I ile evliydi. Gençliğinde çok güzel olan İmpara-

toriçe Saray geleneklerinden az hoşlanır ve Macarları severdi. Tek çocuğu olan Veliaht Rudolf'un ölümü onu çok üzmüştü. Bu trajediden sonra İmparatoriçe biraz iddialı ve rijit bir karakter takınmış ve yalnızlığı benimsemiş ve seyahat etmeği itiyat haline getirmişti. Böyle bir İsviçre gezisinde *Cenevre* kentinde *Lucchani* adlı bir İtalyan anarşisti tarafından 10.9.1898 tarihinde öldürülmüştü. İmparatoriçe 61 yaşındaydı.

İmparatoriçe Elisabeth için Viyana'da, Volsgarten'da, bu parkın, Burg tiyatrosuna yakın Löwelstrasse köşesinde çok güzel bir heykeli vardır. Bu abide Volksgarten'in oldukça göze görünmez, izole edilmiş bir köşesinde durur. Bu bakımdan heykel yeri de İmparatoriçenin yalnızlık içindeki yaşamını simgeler gibi bir etki yapar. Heykelin ön tarafında havuz ve çiçek bahçeleri bulunur. Ben öğrencilik devrinde çoğu zamanlar buraya gelir, bu güzel heykelin hemen karşısında bulunan taş bankolarında oturur, kitap okur, etrafımı ve güzel heykeli izlerdim.

4 — Yeğeni Veliaht arşidük Franz Ferdinand'ın ve eşi düşes Sophie'nin Bosnasaray'da öldürülmeleri.

Veliaht Franz Ferdinand, İmparator Joseph'in kardeşi arşidük Karl Ludwig'in 1896'da ölmesi ile Franz Ferdinand babasının yerine Veliht olmuştu. Arşidük Franz Ferdinand Bohemya soylularından *kontes Sophie Chotek ile morganatik nikah* (1) ile evlenmişti. Kontes Sophie sonra prenses, daha sonra Hobenberg düşesi olmuştu.

Veliaht arşidük Franz Ferdinand ve eşi Avusturya Macaristan ordusunun yapacakları manevrada bulunmak için gittikleri Bosnasaray'da Belgrad Jimnaz Okulunu bitirmiş olan ve yirmi yaşında bulunan *Princip* adlı bir Sırp anarşisti tarafından 28.6.1914 tarihinde öldürülmüşlerdi. Öldürüldükleri zaman Franz Ferdinand 49 ve düşes Sophie 46 yaşında idiler.

Bilndiği gibi bu siyasi suikast Birinci Dünya Savaşı gibi büyük bir savaşın çıkmasına neden olmuştu.

İmparator Franz Joseph I yeğenini çok sevmiş, ona itimat etmiş ve ondan büyük umutlar beklemişti. Öldürüldüklerine çok üzülmüştü.

---

(1) Morganatik nikah : Hükümran olan Hanedanlardan birisinin asalet derecesi (dük, prens, kont, baron ve halk gibi) farklı bir kişi ile evlenmesidir. Böyle bir nikahla evlenen alt sınıfa, yani alt asalet derecesine mensup, örneğin, bir bayan ve çocukları, üst dereceden olan kocasının sahip olduğu asalet derecesinin haklarından faydalanamazlar.

Bunlardan başka İmparator Franz Joseph i, çok nazik ve hassas zamanlarında facialarla da karşılaşmıştı. Bunlardan ikisi şudur:

Franz Joseph I İmparator olmadan takriben iki ay önce Harbiye Nazırı Kont Th. Latour öldürülmüş ve Viyana'da Ekim 1848 İhtilali patlak vermişti. Bunun üzerine amcası tahttan çekilmiş ve Franz Joseph İmparator olmuştu (sayfa 533).

İkinci olay ise İmparatorun son haftalarında olmuştu. Birinci Dünya Savaşı sürüp giderken Viyana'da partiler arasında da çatışmaların arkası kesilmiyordu ve bazı partilerin fanatik mensupları acı ve çirkin eylemler içindeydiler. Sosyalist terörist Fritz Adler 21.10.1916 tarihinde şansölye Kont. A. Stürkgh'ü öldürmüştü. İmparator bu acı olaydan bir ay sonra, evet tam bir ay sonra ölmüştü (sayfa 547).

Avusturya-Macaristan Monarşisi çok uluslu bir Devlet ve bu Devlet'te ise İmparator Franz Joseph I, çeşitli diller konuşan bu halkları tek birleştiren ve tek birlik unsuruydu. Bu halkların çok istedikleri vardı ve İmparator bu istekler karşısında bazı zamanlar acziyet göstermişti. Buna ve ailesi bireylerinin uğradığı bir çok facialara rağmen İmparator Franz Joseph I Hükümdarlık görevini çok iyi kavramış ve bu göreve alabildiğine bağlı olarak sonuna kadar tahtının itibarını korumasını bilmişti. Çalışkan, fevkâlade bir hafızaya sahip, her sorunu süratle kavrayan bir Hükümdardı. Gerektiğinde süratle karar verme kabiliyeti vardı. Zafiyeti olarak kabul edilen uzlaştırıcı karakterinin, çok uluslu bir Devlet'te çok iyi bir vasıf, üstün bir politika anlayışı olduğunu zaman ve tarih göstermiş ve İmparator böylece istekleri çok bu halkları Hükümdarlığı altında tutmağı başarmıştı.

Devrinde ülkesi zenginleşmiş, tabaası mutlu yaşamış, her alanda büyük ilerlemeler olmuştur. Yine onun devrinde özelikle Viyana, Budapeşte, Prag ve Zagrep, mimari tarzları değişik, çok güzel yapılarla bezenmişler ve bugünkü güzel görünüm ve haşmetini elde etmişlerdir.

İmparator Franz Joseph I konservatif düşüncelere sahip ve bu ilkelere bağlıydı. Öyle olduğu halde tabaası tarafından sevilirdi. Kendisi de tabaasını severdi. İmparator Franz Joseph I gayet mütevazi ve basit yaşamış ve hemen hemen yalnızlık içinde özel bir hayat geçirmiştir.

İmparator Franz Joseph'in doğayı çok sevdiği de söylenir. Ben çok yıllar önce, 1930 yıllarında, Salzburg bölgesi tarafından «Grossglockner-Hochalpenstrasse» yolu üzerinden Avusturya'nın en yüksek dağı olan *Grossglockner* bölgesine gitmiştim. Orada, yol üzerinde Heiligenblut köyü ve Heiligenblut kilisesi vardır. Buranın yıllarca önce «13'üncü yüz-

yılda bir keşiş tarafından Hz. İsa'nın İstanbul'dan getirilen veya kaçırılan kanı bir şişe içinde burada saklanıp sonra bulunmuş olduğu» şeklinde bir efsanesi vardır ve bu dağ köyüne *kutsal (mukaddes) kan* ile ilgili oluşu yüzünden Heiligenblut adı verilmiş veya bu adı almış. Bu nedenle bu dağ köyü ve kilisesi yalnız turistlerin değil, aynı zamanda kutsal ziyaretlerin yapıldığı bir köy dolayısıyla bir kilisedir. İşte bu köyden geçen ve dağa doğru yaklaşan yol üzerinde şahane manzarası olan bir *Franz Joseph Evi* vardır. Bu Dağevi ile 3798 m. yüksek olan dağ kitlesi arasında *Pasterzen* buzulu vardır. Buzulun diğer tarafında Grossglockner kitlesi uzanır. O gezimde bu Franz Joseph Evi'nde oturmuş ve çay içmiş sonra yavaş yavaş yarıklar, çatlaklıklar ve uçurumlarla parçalanmış buzulu görmek için buzula inmiştik. Buzul üzerinde fazla ileri gidememiştik. Çünkü çatlaklıklar arasına düşeriz diye korkmuştuk.

Ne için, çay içtiğimiz dağevine Franz Joseph Evi denildiğini bilemem; yalnız bana o zaman şunlar söylenmişti: İmparator Franz Joseph I dağları seyrederken «*Benim 3000 m. üzerinde sayısız dağlarım vardır*» şeklinde haşmetli bir gurur ile yurdundan ve Avusturya Alplerinden söz etmiş olmasıdır. Bana nakledilen bu sözün ne şekilde ve ne kadar doğru olduğunu ve kim tarafından söylendiğini bilemem. Fakat kabul ettiğim bir şey varsa, o da İmparatorun buraya gelip Grossglockner doruğunu ve dağ silsilesini ve önünde buz nehri olarak uzanan Pasterzen buzulunu herhalde seyretmiş olmasıdır.

Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşında Osmanlı, Avusturya ve Alman İmparatorlukları *İttifak Devletleri veya Müttefikler* adı altında birleşmişlerdi. Ben o savaş zamanında Bolu'da İlkokul'da okurken Osmanlı Padişahı Sultan V. Mehmed Reşat, Avusturya İmparatoru Franz Joseph I ve Alman İmparatoru Wilhelm II'nin resimleri bulunan kartpostallar satılır ve afişler asılırdı. Bulgarlar savaşa bir yıl sonra girdikleri için Bulgar Kralı Ferdinand'ın resmi yoktu. Bu kartpostal ve afişlerde Wilhelm II uçları yukarıya doğru kıvrılmış bıyıklı, Sultan Reşat kısa top sakallıydı. Yalnız Avusturya İmparatoru Franz Joseph I'in yanları uzatılmış fakat çene kısmı traş edilmiş bir sakalı vardı. Bu, biz Türklerde görülmeyen bir sakal şekli olduğu için benim hoşuma giderdi. Sonraları Viyana'da bu çeşit sakalın adının *Kaiserbart*, yani *İmparator sakalı* olduğunu öğrenmiştim. Bu bakımdan çocukluğumda bile İmparator Franz Joseph I'in adı ve yüzü benim için yabancı sayılmazdı. Doğal olarak Viyana'da öğrenim zamanında İmparator Franz Joseph I üzerine çok şeyler duymuş ve öğrenmiştim.

Diğer taraftan İmparator Franz Joseph I'in gerek Schönbrunn, gerekse Alte Burg saraylarındaki yatak odalarının ve yataklarının basitliğini, bu sarayları gezdiğimde, gördükçe İmparator'a karşı büyük bir

saygı duymuşumdur. O basit yatakları gördükçe içimden «68 yıl bir İmparatorluğun Hükümdarı olan ve her imkana sahip bulunan bu koskoca İmparator ne kadar da mütevazi yaşamış?» derdim ve onun bu yaşantısını daima kendi hayatım için bir örnek olarak kabullenmişimdir.

Haziran 1975 tarihinde «6'ıncı Avrupa Üniversiteleri Rektörlerinin Toplantısı Viyana'da yapılmıştı. Bu toplantılarda ben Karadeniz Teknik Üniversitesini temsil ediyordum. Bir öğle vakti Viyana'mn çok beğendiğim «Ringstrasse»si üzerinde gezerken Goethe'nin oturarak yapılmış görkemli, manalı ve güzel heykelinin yanına gelmiştim. Hemen orada Burggarten Parkı başlar ve Goethe heykelinin arkasında Parkın bir kapısı vardır. Bu kapıdan Park'a girmiştim. Burggarten'in Goethe Gasse'si yani Opera tarafındaki bir kısmında İmparator Franz Joseph I'in ayakta, üniformalı bir heykeli vardır. Heykelin hemen hemen kaidesi yoktur. Heykelin yanına gelip onu izlerken siyahlar içinde, yaşlıca iki bayan gelmişti. Ellerindeki çiçek demetlerini İmparatorun önüne koymuşlar, heykeli izliyorlardı. Bu iki bayandan birisi heykele bakarak «Sana bunu mu layık gördüler?» diyerek önündeki İmparator Franz Joseph I'in abidesini eleştirmişti. Evet heykel pek görkemli değildi ve ben de ona bu heykeli münasip görmemiştim. Fakat önümde bir gerçek cereyan ediyordu. O da iki ihtiyar bayanın İmparatorlarını sevmeleri ve söz ve davranışları ile onu takdir etmeleriydi. Bana gelince bu iki tertemiz bayanın kadirbilirliğini gördüğümde içimden gelen büyük bir coşku ve hayranlıkla onları takdir ve onların tarih bilgilerine ve tarihe karşı olan ilgilerine hayret etmiştim.

21.11.1916 günü İmparator Franz Joseph I ölmüş onun yerine Habsburg-Lothringen (Loren) Hanedanının son İmparatoru olan Karl I İmparator olmuştu. Birinci Dünya Savaşı ise bütün cephelerde amansız bir şekilde devam ediyordu. Başlangıçta İttifak Devleteri için iyi giden savaş, yavaş yavaş Avusturya-Macaristan'ın (dolayısıyla müttefikleri Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan)'ın aleyhine dönüyordu. Eylül 1918'de Bulgaristan cephesi ve 28.10.1918 tarihinde ise İtalya cephesi çökmüştü. Daha önce durumun vahametini kavrayan Avusturya, müttefiklerine haber vermeden barış antlaşmasına teşebbüs etmiş ise de muvaffak olamamıştı. İtalyan cephesi çökmeden önce Avusturya 4.10.1918'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un 14 maddelik barış esasına göre bir teklif yapmış ve bir netice alamamıştı ve İmparator Karl I'in Monarşinin kalması için gösterdiği bütün çabaları olumsuz neticelenmişti. Çekler, Slovaklar, Macarlar, Sırplar İmparatorluktan birbiri ardına ayrılmışlar, birer ayrı müstakil devlet kurma çabası içine girmişlerdi. Nihayet Avusturya Macaristan ile düşmanları arasında 3 Kasım 1918 *Padova Mütarekesi* im-

zalanmıştı. Bütün bunlar karşısında İmparator Karl I Avusturya-Macaristan Monarşisinin parçalanmakta olduğunu görünce aile ve ecdadının haşmet ve gururna yakışır bir jestle yurt ve ulus sevgisi içinde «*Devlet işlerinin sevk ve idaresine iştirak etmekten vazgeçtiğini*» vurgulayan bildirisi ile 11 Kasım 1918 tarihinde tahtından ayrılmış ve ecdadının ilk öz yurdu olan İsviçre'ye gitmiş ve ülke başsız kalmıştı ve ülkenin mukadderatı halka bırakılmıştı. Bunun üzerine Viyana'da 12.11.1918'de mevcut Parlamento'nun Alman asıllı üyeleri tarafından teşkil edilen bir geçici Millet Meclisi kurulmuştu. Bu Meclis Alman Avusturya Cumhuriyetini ilân etmişti. Devletin başı olarak Millet Meclisinden üç Başkan ve bütün partilerden toplam 20 üye olmak üzere 23 kişiden oluşan bir *Staatsrat* yani bir *Devlet Konseyi* vazife görüyordu. İlk seçimler 16.2.1919'da yapıldı ve yeni Meclis de Avusturya için Cumhuriyetçi demokratik Devlet şeklini kabul etmişti ve 3.4.1919 tarihinde çıkardığı *Habsburg'lar Yasası* ile Habsburg Hanedanına tanınmış olan bütün Hükümdarlık haklarını kaldırmış, Habsburg'lar'ın tüm mal ve mülkleri müsadere edilmişti. Aynı zamanda bütün aile fertlerinin Avusturya'yı terketmeleri bildirilmişti. Ancak haklarından vazgeçen Habsburg Hanedanı bireyleri Avusturya'da kalabileceklerdi.

Böylece Avrupa tarihinin eski ve ünlü Habsburg, dolayısıyla Habsburg-Lothringen Hanedanı 645 yıl süren tarihi görevini bitirmiş ve tarih sahnesinden çekilmiş oluyordu.

Diğer taraftan Avusturya henüz barışa kavuşamamıştı. Vaka 3.11.1918'de mütareke yapılmış ve savaş durmuştu. Fakat Avusturya'nın içinde ve dışında durum perişandı. Parçalanmakta olan Avusturya İmparatorluğunun çekirdeği olan Alman eyaletlerindeki parti çatışmalarının şiddeti azalmamıştı. Bütün ek topraklarını kayıp etmekte olan bir Avusturya'nın yaşama, yani var olma kudreti olamayacağını kabul edenler Avusturya'nın Büyük bir Almanya'ya ilhakını bile istemişlerdi. Devlet Konseyi ile idare edilen ülkede Renner, Fink, Bauer ve Deutsch'un bulunduğu ilk Hükümet işe başlamıştı. Renner Başkanlığındaki Avusturya barış temsilcileri Fransa'da 2.9.1919 tarihinde «*Saint Germain Barış Antlaşması*»nı imza etmişler ve 16.2.1919'da seçilen yeni Parlamento, bir çeşit ölüm fermanı olan, bu antlaşmayı şiddetle protesto etmiş ve fakat dış ve iç baskılar altında antlaşmayı 10.9.1919'da kabul ve tasvip etmek zorunda kalmıştı. Böylece koca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu iç politika kavgaları bol, ekonomik durumu perişan, parası olan Kron'un değeri düşük, işsizlerin sayısı büyük, hinterlandı alınmış, sınırları henüz tam belirlenememiş, büyük başlı küçük gövdeli bir Devlet haline gelmişti. Ekim 1920 seçimlerinden sonra *Michael Hainisch* Devlet Başkanı seçilmiş ve şansölyeliğe Mayr getirilmişti.

Durum bütün vahametiyle devam ederken 1921'de şansölye olan Polis Teşkilatı Başkanı *Schober* ülkenin sınırlarının belirlenmesini temin etmişti. Nihayet 1.841.326 (1920'de) nüfuslu Viyana gibi büyük bir Başkenti olan Avusturya, dokuz federal eyaletten, yani 1) Federal bölge olan Viyana, 2) Aşağı Avusturya, 3) Yukarı Avusturya, 4) Karintia, 5) Stirya, 6) Tirol'un bir kısmı, 7) Salzburg, 8) Voralberg, 9) Burgenland'dan teşekkül eden ve nüfusu takriben 6,5 milyon olan, 83.849 km² yüzölçüsüne sahip küçük federatif bir Devlet olarak geriye kalmıştı. Bu Devlet'te Viyana'nm nüfusu, bütün nüfusun takriben % 29'unu teşkil ediyordu.

1922-1924 yıllarında hıristiyan sosyalistlerin lideri, din adamı Profesör Ignaz Seipel şansölye olmuştu. Şansölye Seipel Birleşmiş Milletler aracılığı ve İngiltere, Fransa, İtalya ve Çekoslavakya'nın garantileri altında 650.000.000.— altın Kronluk borç para almış ve böylece bozuk ve perişan, enflasyon içinde sallanan mali durumu düzeltmişti. Ve böylece, parçalanarak küçücük kalmasına rağmen, Avusturya kayıp edilen savaştan koca ve haşmetli bir İmparatorluğun tecrübe, gelenek ve görenekleri ile büyümüş olgunlaşmış, yurtlarını, uluslarını sever kişilerin olgun, sabırlı ve akıllı hareket ve gayretleri sayesinde üstün kültür ve uygarlığından zerre kadar kayıp etmeden kurtulmuştu.

Seipel'den sonra Ramek şansölye olmuştu. 1925'de Ramek Hükümeti zamanında para birimi olan Kron ve Heller terk edilmiş bunların yerine, yüksek rakamlardan kaçınmak için, para birimi olarak Schilling ve Groschen (1 Schilling = 100 Groschen olmak üzere) alınmıştı. Bu meyanda 10.000 Kron = I Schiling'e eşit tutulmuş ve dolayısıyla 100 Heller = 1 Groschen olmuştu.

Ben öğrenim için 1924 Aralık ayı sonu Viyana'ya gitmiştim. O zaman Avusturya Cumhurbaşkanı M. Hainisch, şansölye Ramek ve *para birimi Krondu* (1)

---

(1) O zaman bir küçük defterde tuttuğum notlarımdan şunları aşağıya naklet-mek faydalı olur kanaatindeyim:
I TL = 100 kuruş olmak üzere, takriben Bir İngiliz altını = 868,5 Kuruş = 330.000 Krondu.
1 TL = 38.000 Kron'du. 1 Kron = 100 Heller'di. Hayat pahalılığı ise şöyleydi:

1924'de Türkiye'de		1924 ve 1925'de Viyana'da	
1 takim elbise	2000 Kuruş	1 öğle yemeği	12.000 Kron
1 gecelik	200 Kuruş	1 sinema bileti	15.000 Kron
1 palto	1350 Kuruş	1 tramvay	2.000 Kron
Adapazar-İstanbul		1 saç kestirme	3.000 Kron
tren ücreti	250 Kuruş	Bir pansiyonda (yarı	
1 gazete	5 Kuruş	yemekli) 1 aylık ücret	2.500.000 Kron
1 sinema bileti	35 Kuruş		
1 Tramvay bileti	15 Kuruş		

OSMANLI İMPARATORLUĞU, OSMANLI HANEDANININ SON YILLARI, ATATÜRK VE KURTULUŞ SAVAŞI

Bu bölümde Osmanlı İmparatorluğunun ve Osmanlı Hanedanının son yılları ile «*Kurtuluş Savaşı*»nın ve daha sonraki yılların olaylarını hatırlatalım!.

— Padişah Sultan V. Mehmet Reşat ölmüş, yerine Sultan VI. Mehmet Vahidettin 3 Temmuz 1918'de Padişah olmuştu. Sonu yaklaşan Birinci Dünya Savaşında Türk evlatları Çanakkale, Kafkas, Suriye, Mısır, Irak, Filistin, Sina, Hicaz, Yemen, Galiçya ve Makedonya cephelerinde kahramanca çarpışıp can verdikleri halde durum acımasız Osmanlı İmparatorluğunun aleyhine dönmüştü. Türk ordusunun Çanakkale'de ve Irak (Kut'ul Amare)'de gösterdiği zaferlerle dolu büyük kahramanlıkları artık geride kalmış, Hicaz, Suriye ve Irak cepheleri çökmüştü. Ülkenin içinde ise ötedenberi sürüp gelen İttihat ve Terakki Partisi ile yeni Padişah'ın desteklediği Hürriyet ve İtilaf Partisi arasındaki çekişme ve sürtüşmeler daha da şiddetlenmiş ve savaşın bütün talihsizliği biraz da haksız olarak İttihat ve Terakki Partisine ve mensuplarına yüklenmişti.

Nihayet müttefikimiz Avusturya-Macaristan'ın İtalyan cephesinde çökmesi üzerine 3 Kasım 1918'de imzaladığı «*Padova Mütarekesi*»nden dört gün önce, yani 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında *Mondros Mütarekesi* imza edilmişti. Böylece altı yüzyıllık Osmanlı-Türk Devleti kayıtsız şartsız düşmanlarına teslim olmuş, Türk ulusunun geleceği onların isteğine bırakılmıştı ve ilk kez İtilaf Devletlerinin donanması İstanbul'a gelmiş ve fakat İstanbul henüz resmen işgal edilmemişti.

İmparatorluğun parçalanma safhasına girildiği hissediliyor ve bu felâketin nasıl sonuçlanacağı kestirilemiyordu. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesinin imzalanmasiyle durumun vahameti anlaşılmaya başlandı; ve yurtta yurtseverler tarafından 1918 yılının Kasım ve özellikle Aralık aylarında İstanbul, Trakya, İzmir ve Manisa'da ilk direnim hareketleri olan Müdafaai Hukuk Cemiyetleri kuruldu. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, Reddi İlhak ve Reddi İşgal heyetleri, İstihlâsı Vatan Cemiyeti, Vilayeti Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti, Trabzon Muhafazai Hukuku Milliye Cemiyeti gibi bu Müdafaai Hukuk Cemiyetlerinin etkileri maatteessüf cemiyet binalarından dışarı çıkamıyordu.

Parçalanmakta olan İmparatorluğun gittikçe kötüleşen durumu karşısında Padişah ve onun İstanbul Hükümetleri aciz kalmış, tereddütler içinde alınan kararlarla ve İngilizlerin dostluğunu kazanmakla durumu lehimize çevirmeğe gayret etmişlerse de netice elde edememişlerdi. Bazı çevrelerde ise Amerika'nın Mandalığının kabulu dahi söz konusu olmuştu.

İşte o sıralarda İstanbul Hükümeti tarafından 30 Nisan 1919 tarihinde *Mustafa Kemal Atatürk* de 9'uncu (bugünkü 3'üncü) Ordu müfettişliğine tayin edilmişti.

Diğer taraftan Anadolu'nun bir çok bölgesinde bu öz Türk Yurdunu parçalama hareketleri oluyordu. Doğu'da 19 Nisan 1919 tarihinde Ermeniler Kars'a ve 20 Nisan 1919'da Gürcüler Ardahan'a girmişler ve oraları tedhişe başlamışlardı. Şubat 1919 tarihinde toplanan «*Paris Konferansı*» kararlarına dayanarak 24 Nisan 1919'da İtalyanlar Antalya, Muğla ve yöresini, Fransız'lar da Güney-Doğu Anadolu»yu işgal etmişlerdi. Nihayet Mondros Mütarekesine ve Paris Konferansı kararlarına dayanarak Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmişlerdi. Ülkede işgaller olurken İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi arasındaki çekişmeler durmuyodu.

Anadolu'daki işgallere İstanbul Hükümetleri mani olacak durumda olmadıkları gibi ses de çıkaramamışlardı. Fakat işgal bölgelerinde huzursuzluklar başlamıştı. Özellike Yunan ve Fransız işgallerine karşı Türk halkı arasında tepkiler de başlamıştı. Gaziantep ve Kahramanmaraş gibi bazı Türk kentleri Fransız ve Ermeni işgallerine kahramanca karşı koymuşlar ve buralarda kıymetli Türk çocuklarının kanları dökülmüştü.

Anadolu'nun bir çok yerleri düşmanlarımız tarafından işgal edilirken Doğu-Anadolu'da 11 Mayıs 1919 tarihinde İngiliz'lerin teşvik ve

desteği ile Midyat ve yöresinde bir kürt devleti kurma sevdasına düşen Ali Batı adlı birisi isyan etmiş ve yörenin bazı köylerini basıp soymuştu.

Anadolu böyle sinsice bölünürken *Samsun* üzerinden Türk Yurduna, henüz varlığının farkına varılmayan ve fakat yalnız İngiliz'leri kuşkulandıran büyük bir yıldız parlıyordu. Evet yakın Türk tarihinin o parlak yıldızı Mustafa Kemal Atatürk'tü ve 19 Mayıs 1919 günü Samsum'da görünmüştü.

Atatürk'ün Anadolu'ya gelmesinin amacı, 22 Haziran 1919 tarihinde arkadaşları ile beraber *Amasya*'da almış olduğu kararlar muvacehesinde yurdun bütün askeri ve mülki makamlarca gönderdiği «*Amasya Genelgesi*»nde açıkça belirlenmişti.

Amasya kararlarını içine alan bu Tamim'de Atatürk Türk Ulusuna şu şekilde sesleniyordu:

«Vatanın bütünlüğü, milletin istiklali tehlikededir. İtilaf Devletlerinin tesir ve murakabesinde olan İstanbul Merkez Hükümeti vazifesini yapamamaktadır. Milletin istiklalini yine milletin arzu ve kararı kurtaracaktır; bu sebeple bağımsız bir milli Heyetin varlığı elzemdir. Bunu temin için Sivas'ta bir kongre toplanacaktır» denilmektedir.

Amasya Genelgesi ile başlayan ve Erzurum (23 Temmuz - 7 Ağustos) 1919 ve Sivas (5-12 Eylül 1919) kongrelerinde, son şeklini alıp kesinleşen, *Ulusal Bütünlük ve Bağımsızlık* ciddiyetle vurgulanmıştı.

Atatürk Sivas'tan 27 Aralık 1919 tarihinde *Ankara*'ya geldi. Artık o büyük Yıldız Ankara semasında uzun yıllar parlayacaktı.

Atatürk ve arkadaşlarının Amasya kararlarındaki «İtilaf Devletlerinin tesir ve murakabesinde olan İstanbul Merkez Hükümeti vazifesini yapamamaktadır» ifadesinin arkasında gizlenen şu düşünce, yani İstanbul'daki Merkezi Hükümetin her istek ve kararının bundan böyle Türk Ulusu tarafından tasvip edilemeyeceği vurgulanıyordu. Aynı ifade, vatan ve milletin kutsal çıkarları muvacehesinde icap ederse Padişah ile, Merkezi Hükümet ve İstanbul ile ilişkilerin bile kesileceği anlamına da geliyordu.

Bu arada İstanbul Hükümetinin tahrikiyle, Ankara'ya karşı, Anadolu'da 1. Bozkır (27 Eylül 1919) ve 2. Bozkır (20 Ekim 1919) ve Anzavur (1 Ekim 1919) ayaklanmaları başgöstermişti.

1919 yılı genel seçimiyle İstanbul'da Osmanlı Mebusan Meclisi kurulmuştu. Atatürk'ün Amasya Genelgesi bu son Osmanlı Mebusan Meclisini de etkilemişti. Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de top-

lanmıştı. Bu Meclis ilk karar olarak 28 Ocak 1920'de *Misaki Millî Bildirisini* kabul etmiş ve bu şekilde Anadolu'daki Millî Hareketi ilk kez, bir kararla olsa bile, desteklemiş oluyordu.

Bundan 19 gün sonra, yani 16 Mart 1920 günü sabaha karşı İtilaf Devletleri tarafından *İstanbul işgal* edilmişti. Ve İstanbul'da İttihat ve Terakki Partisi liderlerinin, sempatizanlarının ve yurt severlerin takipleri başlamıştı.

İki gün sonra da, yani 18 Mart 1920 tarihinde Padişah Vahideddin İstanbul'daki Mebusan Meclisini süresiz kapatmıştı.

Bu son Osmanlı Mebuslar Meclisi Reisi Celaleddin Arif ve sekiz arkadaşı (içlerinde bir er elbisesi giymiş bulunan Miralay İsmet İnönü de olduğu halde gizlice İstanbul'dan ayrılıp Ankara'ya gitmek üzere 28 Mart 1920 tarihinde Düzce üzerinden Bolu'ya gelmişler ve oradan Ankara'ya gitmişlerdi (1).

---

(1) Celaleddin Arif bey ve arkadaşlarının Bolu'ya gelip Ankara'ya geçtikleri yıl ben 9 sınıflı Bolu Sultanisinin 6'ıncı sınıfında okuyordum ve 12 yaşımdaydım. Okulumuz Hisar tepesinde bulunuyordu. Zemin katı ile beraber çok yüksek 3 katlı ve ortasında son kat üzerinde geniş olmayan yine yüksek tavanlı bir çıkık katı bulunan dış duvarları taştan yapılı bir bina olan okulumuz Hisar tepesi düzlüğünün doğu kenarındaydı. Bolu ovasının her tarafına hakim olan okulumuzun haşmetli bir görünümü vardı ve ovanın her tarafından ve dağlarından görünen bu haşmetli bina Bolu kenti içinde yükselen tepede, bembeyaz, vakur bir şekilde Bolu şehrinin bir sembolüydü.

Bu bina ben Viyana'da iken yanmış ve yıkılmıştı. Şimdi orada Bolu Lise sitesinin iki katlı basit bir binası durur.

Binanın önünde Hisar tepesi platosunda, batı tarafında büyük bir oyun alanı ve arkasında küçük, bir kaç ek bina mevcuttu. Her tarafında avlu boşlukları olduğundan binanın etrafında serbestçe gezilebilirdi. Bina ve avlu vesairesi yüksek olmayan ve üzerinde demir parmaklıklar bulunan (sonraları bunların hepsi yok olmuştur) bir duvar ile çevriliydi ve batı tarafının ortasında yine demir çubuklardan yapılmış ana kapısı vardı. Duvar sisteminde tek kapı olan bu kapı binanın esas kapısının tam karşısındaydı.

Binadan ve avlusundan Bolu ovasının muhtelif yönleri görülürdü. Avlunun güney-batı köşesinde bir selvi kavak ağacı, bir çeşme ve bir iki de söğüt ağacı vardı. Bu köşenin o zaman bir mezarlık olan Karga Tepesi ile biraz batısında aşağılara doğru yayılan Akpınar Mahallesine ve sonra yemyeşil Bolu ovası ve 4 km. uzaktaki çam ormanları ile kaplı takriben 1800 m. yüksek olan Seben dağ silsilesine ve eteklerindeki kaplıcalara doğru şahane ve doyulmaz bir manzarası vardı.

Kafilenin geldiği gün hava kapalı ve çok sisliydi. Celaleddin Arif bey ve arkadaşları avlunun yukarıda sözünü ettiğim güney-batı köşesine yakın ve bu köşenin doğu uzantısında muntazam ve düzgün olmayan bir sıra şeklinde yüzleri kuzeye doğru, yorgun ve solgun bir halde ayakta duruyorlardı. Biz öğrencileri onların kuzeyine düşen önlerinde biraz mesafeli yere götürdüler.

Ankara'da hazırlığı tamamlanan *Türkiye Büyük Millet Meclisi TBMM 23 Nisan 1920* Cuma günü açılmış ve en yaşlı üyesinin Başkanlığında ilk toplantısını yapmıştı. Bir gün sonra *Atatürk* Meclisi Başkanı seçilmişti. Bu bir tür Devlet Başkanlığını teşkil ediyordu. Yaptığı ilk konuşmasında bir Hükümetin kurulmasının zorunlu olduğunu söyleyen Atatürk bu hususta bir önerge de vermişti. 25 Nisan 1920'de toplanan TBMM hükümet görevlerini yerine getirmek için *5 kişilik bir Muvakkat İcara Encümeni* seçmişti. Bu heyetin başkanı TBMM'nin Başkanı yanı Atatürk olmuş oluyordu. Sonra çıkarılan bir yasa ile 3 Mayıs 1920'de 11 (onbir) kişilik bir «*İcra Vekilleri Heyeti*» seçilmişti. Teşkilatı Esasiye kanunu (yani Anayasa) çıkıncaya kadar Atatürk İcra Vekilleri Heyeti Başkanı kalmıştı. Bu bir çeşit Başbakanlık görevini teşkil ediyordu.

İşte bu kuruluş *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti* adını taşımış ve dolayısıyla *Ankara Hükümetini* teşkil etmiştir.

TBMM'nin teşekkülü hakkındaki kararlara göre İstanbul Mebusan Meclisinden de millet vekilleri de katılabileceklerdi.

TBMM bütün salahiyetleri haiz olan, yani tek salahiyetli Meclisti. İstanbul'daki Padişah Vahideddin tarafından fesedilmeyip yalnız süresiz kapatılan Meclis-i Mebusan'ın esasen bir aktivitesi kalmamıştı. Bundan böyle Türk Ulusunu temsilen Başkanı Atatürk olan TBMM görev yapacaktı. Ve bundan böyle Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başkanı Atatürk ve TBMM Hükümeti söz sahibi olacaktı. Bilindiği gibi TBMM üzerine düşen görevleri çok büyük yoksulluklar, sıkıntılar ve mücadeleler ile parlak bir şekilde ifa etmişti.

Bu ilk Meclis 16 Nisan 1923 tarihine kadar görev yaptı.

Süresiz kapatılmış olan İstanbul'daki son Osmanlı Mebusan Meclisine gelince, bu meclis Padişah VI. Mehmed Vahideddin tarafından 24 Mayıs 1920 tarihinde tamamen feshedildi. Böylece İstanbul'da Padişahın yönetimi otoriter bir idare şeklini almış oluyordu.

Birinci Dünya savaşından sonra Osmanlı Ordusu parçalanmış, hemen hemen silahlar bırakılmış, yurt bir kaos içine düşmütştü. Artık

---

Celaleddin Arif bey şişmanca ve boylu bir kişiydi ve hemen hemen ortada duruyordu. Sağ tarafında biraz açıkta fakat aynı hizada Miralay İsmet İnönü bir er elbisesi içinde dimdik durmaktaydı ve pek boylu değildi. Diğerleri pek göze çarpmayan kişiler, çoğu C. Arif beyin solunda biraz gerisinde duruyorlardı.

Celaleddin Arif bey bize hitaben oldukça heyecanlı bir konuşma yaptı. Bugün konuşmasından yalnız «**Vatan tehlikededir. Biz İstanbul'dan bu kıyafetlerle ve şu gördüğünüz çarıklarla kaçtık evlatlarım**» şeklindeki kelimeleri hatırlıyorum.

düzenli ordu bulunmayan, savaş malzemesi ve araçları hemen hemen yok olmuş bir Türk Ulusu vardı. O da savaşlardan bezmiş ve yorulmuş ve fakirleşmişti. Öyle olduğu halde yine de Yunan askerlerinin 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgalleri ve Batı Anadolu'da ilerlemeleri üzerine batı bölgelerinde düşmana karşı Kuvayi Milliye silahlı direnimi başlamıştı. Kuvayi Milliye içinde Mustafa Kemal Atatürk ve bazı subaylar da bulunuyordu.

Kuvayi Milliye yerel başarılar gösterdi ve kendisini tediple görevli İstanbul Hükümetinin Kuvayi-İnzibatiyesini de başarı ile bertaraf etti. Fakat Kuvayi Milliye bir milis, bir gerilla hareketiydi. Düzenli, disiplinli, kademeli ve tamamlayıcı bir ordunun düzenine sahip değildi. Bu bakımdan ondan her yönü ile geleceğin ağır olaylarında büyük başarılar beklenemezdi. Atatürk ve dolayısıyla Ankara Hükümetleri Anadolu'da Ulusal Birliği ve milli varlığı örgütlemekle, dağılmış birliklerden ve çete görünüm ve karakterli Kuvayi Milliye kollarından düzenli bir ordu kurmakla uğraşırken Padişah ve İstanbul Hükümeti taraftarlarının tahrikiyle, dolayısıyla İstanbul Hükümetine bağlı Kuvayi-İnzibatiye ve İstanbul'un ve Hürriyet ve İtilaf Partisinin propaganda ve etkisi altında, Ankara'ya, yani Millî Harekete karşı şu isyanlar başlamıştı:

Birinci Bozkır isyanı (27 Eylül - 4 Ekim 1919)
İkinci Bozkır isyanı (20 Ekim - 4 Kasım 1919)
Birinci Anzavur isyanı (1 Ekim - 25 Kasım 1919)
İkinci Anzavur isyanı (16 Şubat - 16 Nisan 1920)
Düzce isyanı (13 Nisan - Mayıs 1920)

Bu başkaldırmalar bastırılmıştı.

Yunanlılar 22 Haziran 1920'de *Batı-Anadolu'yu istilaya* başlamışlardı. Esasen Trakya Yunanlılar tarafından işgal edilmiş bulunuyordu.

Hayret edilecek bir husus varsa, o da Yunan istilası Batı-Anadolu'da devam ederken ve Ankara bu istilaya karşı önlemler alıp cephe kurmaya çalışırken, Milli Kuvvetlere karşı yine şu isyanlar başlamıştı:

İkinci Düzce isyanı. Bu isyan Bolu, Gerede, Mudurnu ve Beypazarı yörelerinde sıçramıştı.
Yozgat isyanı
Konya isyanı
Doğu'da Kürdistan kurma sevdasına düşen Cemil Çeto isyanı.

Bu ayaklanmaların sonuncusu bölücüydü. Yine hayret edilecek diğer

bir husus Doğu'daki yurdu bölmeyi hedefleyen bu ayaklanmaların Ermeni hareketleri ile beraber oluşuydu. Bunlar fırsat buldukça Türk asıllı vatandaşları öldürüyorlardı. Diğer isyanlar ise siyasi görüşlerin etkisi altındaki Türk halkı başkaldırmalarıydı.

Görülüyor ki Atatürk, dolayısıyla Ankara Hükümeti bir taraftan bu isyanları bastırmak ve diğer taraftan Yunan istilasına karşı koymak zorunda kalmıştı.

İstanbul Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında çoktanberi Barış konuşmaları devam etmişti. Nihayet 20 Ağustos 1920'de İtilaf Devletleri ile İstanbul Hükümeti tarafından *Sevr Antlaşması* imza edilmişti.

Bu Antlaşma ile Türk Ulusuna yaşama hakkı verilmiyordu ve verilmeyecekti. Bir defa Sevr Antlaşması ile esasen savaşın sonuna doğru Osmanlı İmparatorluğu bünyesinden kopmuş olan Suriye, Irak, Filistin, Lübnan, Sina, Hicaz, Yemen bölgeleri Arap ülkeleri oluyordu. Fakat Antlaşma'nın en acımasız ve feci tarafı, siyasi, ekonomik, ulaşım, askeri ve kültür alanlarında öngörülen büyük kısıtlamalar yanında, öz Türk yurdu olan *Anadolu'nun parçalanması* ve yalnız Orta Karadeniz'de sahili bulunan ve Orta Anadolu'nun bugünkü bir kaç ilini içine alan küçük bir bölge ile Padişah'ın oturacağı İstanbul kentinin Sultanlık Türkiye'sine, yani biz Türklere bırakılmasıydı. Trakya'nın büyük kısmı Yunanlıların olacaktı. Türklere bırakılan bölgenin diğer sınırlarında, Doğu'da Ermenistan, Pontus Rumları, Güney'de Sivas'a kadar uzanan Fransız nüfus bölgesi, Güney-Batı ve Güney'de Konya ve Balıkesir'i içine alan İtalyan nüfus bölgesi olacaktı. İzmir ve hinterlandı Türklere veriliyorsa da yönetimi Yunanlılara bırakılıyordu, ki burası gelecekte şöyle veya böyle Yunanistan'a bağlanacaktı. İzmit'i Trakya'nın bir kısmını, Bursa yöreleri ile Marmara sahillerini içine alan Boğazlar Bölgesi ise İtilaf Devletlerinin kontrolu altındaki bir Komisyon'un yönetimine bırakılıyordu. Zavallı Anadolu işte böyle parçalanıyordu. Geriye kalan Padişahlık ve Türkiye-Anadolu'sunun geleceği ise komşularının gelecekteki istek ve davranışlarına bırakılmış olacaktı; yani Varlığı ve yaşaması çok şüpheli bir Türk Yurdu geri bırakılmış oluyordu.

Ankara Hükümeti böyle bir Antlaşmayı tanımadı.

Ankara Hükümeti bir taraftan orduyu düzenleme hareketlerine devam ediyor, diğer taraftan acı isyanları bastırmakla meşgul oluyordu.

Nihayet Yunan askerleri 6 Ocak 1921'de ilk saldırılarına girişmişler ve böylece Kurtuluş mücadelesinin düşmanla olan savaş sahnesi de başlamıştı.

Hayret edilecek bir şey varsa, o da Ankara'ya karşı başkaldırmış

olan Çerkez Ethem Anadolu köylerinden gaspettiği denk dolusu altınlar ve avenesiyle 6 Ocak 1921 tarihinde düşman tarafına geçmiş ve Yunanistan'a yardım etmiş olmasıydı.

Türkler yorgun savaşçıydılar. Fakat bu savaşı Ulu Tanrı'nın yardımıyla zaferle sonuçlandıracaklardı.

Yunanlıların bu yayılma saldırısı (9-11 Ocak 1921) tarihinde Birinci İnönü Savaşında Batı cephesi Kumandanı (o zaman Albay olan) İsmet İnönü'nün kumandasındaki Türk birlikleri tarafından durdurulmuştu. Bu savaş Batı cephesinde Millî Ordunun Yunan Ordusu ile yapmış olduğu ilk önemli savaştı.

Yenilgiye uğrayan Yunan birlikleri Bursa yakınındaki mevzilerine çekilmişlerdi. Birinci İnönü Savaşı, örgütü henüz tamamlanmamış Türk birlikleri tarafından yapılmıştı. Teknik ve teçhizat bakımından Türk kuvvetlerine kıyasla üstün olan Yunan kuvvetlerine karşı Türk Millî Kuvvetlerinin elde ettikleri bu başarı Atatürk'ün Milli hareketine büyük bir güven vermişti.

Kısa bir süre sonra düşman Ankara Hükümetine daha büyük bir baskı yapmak üzere saldırmıştı. Türk Kuvvetlerinin iki katı olan Yunan kuvvetleri bu sefer 23-31 Mart 1921 tarihinde *İkinci İnönü Savaşı*'nda yenilmişler ve tekrar geri çekilmişlerdi.

Bu savaş her iki tarafın da büyük kuvvetleri arasında yapılmıştı.

Yine hayret edilecek bir husus varsa, o da Doğu'daki bölücü Koçkiri isyanının Yunan Ordularının bu ikinci hareketleri zamanında başlamış olmasıdır (6 Mart - 17 Haziran 1921). Bu ayaklanmada isyancılar Erzincan ve Kemah havalisinde Türk köylerini, yağma etmişler, Türkleri öldürmüşler Alay Kumandanı Binbaşı Halis beyi ve askerlerini şehit etmişlerdi. Koçkiri ayaklanması İngiliz ve Fransız yardımı ile olmuştu.

Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos - 13 Eylül) 1921

Türk ordusunun henüz düzenlenip kuvvetlenemediğini bilen Yunanlılar bu savaşı biran önce bitirmek ve Ankara'yı yok etmek için büyük hazırlıklar yapmışlardı. Anadolu'ya gelen Yunan kralı Danimarka asıllı Konstantin I, kendisini Bizans İmparatorları devamı kabul ederek XIII. Konstantinos adı ile *megalo idea* peşine düşmüştü. Konstantin I, Yunan orduları Başkumandanı sıfatıyla Ankara'yı hedef gösteren bir bildiri yayınlamış ve büyük kuvvetlerle Yunan ordularını 10 Temmuz 1921'de taarruza geçirmişti. Başlangıçta Yunan ordusu Eskişehir-Kütahya cephelerinde başarılar sağlamış ve bunun neticesi Yunan or-

dusu karşısında Türk birlikleri geri çekilmişti. Düşman kesin bir netice almak için ilerlemiş, Sakarya nehrinin doğusuna erişmiş ve hedefi olan Ankara'ya yaklaşmıştı. Tabii Ankara bu düşman yaklaşmasından tedirgin olmuştu. İşte bundan sonra Atatürk, Türk Ulusunun var veya yok olma savaşını yapacaktı. Bu savaş da «Sakarya Meydan Muharebesi»ydi.

Ankara kritik günler geçiriyor ve bazı çevrelerce Ankara'yı terkedip Millî Hareket Merkezini doğuya kaydırma düşüncesi açıklanıyordu. İşte o günlerde TBMM tarafından *Atatürk*'e 5 Ağustos 1921 tarihinde *Başkumandanlık* tevdi edilmiş ve Başkumandana, yani Atatürk'e TBMM'nin bütün askerî yetkileri de verilmişti.

Başkumandanlığı deruhte ettikten sonra Atatürk Sakarya savaşı öncesi «*Tekalifi Milliye Emirleri*» (halktan alınacak bütün vergiler, asker toplama vesaire ile ilgili Emirler, kısaca Ulusal mükellefiyet emirleri) ile ordunun er ihtiyacı yanında, silah, ulaştırma araçları, yük hayvanları, yiyecek maddeleri giysiler ve öteki ordu ihtiyaçlarının sağlanması için gereken tedbirleri almış ve Ulusundan her yardım ve fedakarlığı istemişti. Çünkü Eskişehir-Kütahya'da Yunan başarısı ve Türk ordusunun geri çekilmesi ve düşmanın Ankara'ya yaklaşması karşısında her şeyin yapılması gerekiyordu. Çünkü büyük bir yenilginin sonucu tüm Türk yurdunun işgali, Türk Ulusu için korkunç bir felâket olacaktı.

Uzun savaşlar veren Türk Ulusu yorgun, Yiğit Türk, bir yorgun savaşçıydı ve silahını artık bırakmak üzereydi. Fakat bu acı ve fevkalade kritik devirde tekrar silaha sarılması lazımdı; evet özyurdunu düşmanlarına karşı müdafaa edecek yine yiğit Türk savaşçısı olacaktı. İşte bunu Atatürk Sakarya'da yaratmıştı. Bunu, Avusturya'lı Joseph Thorak ve Anton Hanak adlı iki mimarın Ankara'da yaptıkları, Güven Anıtı ne kadar veciz, manalı ve güzel bir ifade ile verir. Anıt Güven Parkı içindedir. Dünyanın en manalı ve güzel abidelerinden biri olarak kabul ettiğim bu anıtın Kızılay Meydanına bakan kısmında muhteşem iki erkek bronz heykeli vardır. Birisi yorgun savaşçıyı, diğeri genç bir savaşçıyı temsil eder. Yorgun Türk savaşçı silahını elinden bırakmak üzere iken genç Türk, savaşmak için silahını kaldırır, yani silaha sarılır. İşte «*Güven Anıtı*» bunu çok güzel bir şekilde simgeler.

Atatürk Sakarya'da olacak bir yenilginin Türk Ulusu ve Türk vatanı için çok büyük bir felâket olacağını iyi biliyordu. Kurtulmak için her şey göze alınmalı ve vatanın son parçası bile müdafaa edilmeliydi. Bu nedenle Atatürk Sakarya Savaşı'nda şu ünlü sözü ile «*hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır, o satıh bütün vatandır*» emrini ver-

mişti. Bu emrin sözleri arkasında yenilgiye uğradığımız takdirde yurdun başına gelecek felâketin çok büyük olacağı düşünce ve korkusu saklıydı.

Sakarya Savaşı 23 Ağustos 1921 günü başlamıştı. Çok sayıda subayın şehit olduğu bu meydan muharebesi 22 gün sürmüş, çetin, kanlı savaş kazanılmıştı. Yunan orduları savaş alanlarını bırakarak geri çekilmişti.

Sakarya'da düşman durdurulmuştu. Fakat bu düşman Misaki Millî Kararlarına göre Anadolu'da bırakılamazdı. Her iki taraf hazırlıklarını bitirince savaş devam edecekti. Nihayet, Sakarya savaşından bir yıl sonra, yani 26 Ağustos 1922'de Türk ordusu hücuma geçmiş ve Atatürk'ün Başkumandanlık Meydan Muharebesi başlamıştı. Atatürk'ün orduları kahramanca çarpıştılar; ve 30 Ağustos 1922'de milli mücadeleyi büyük bir zaferle sonuçlandıran Başkumandanlık Meydan Muharebesi, Kütahya İli içinde bulunan, Dumlupınar çevresinde kazanılmıştı. Bizzat en ileri hatlarda bulunan Atatürk, «*Ordular! İlk hedefiniz Akdenizdir, ileri!*» tarihsel buyruğuna uyarak Türk orduları ilerledi ve 2 Eylül 1922'de Yunan orduları Başkumandanı *Trikupis* 5000-6000 kişi ile Uşak yakınında esir alındı. Ve nihayet Türk askeri 9 Eylül 1922'de üç yıldan beri Yunan işgali altında bulunan İzmir'e girmişti. 18 Eylül 1922'de ise Anadolu düşmandan temizlenmişti.

Meydan-Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedisinde «Başkumandanlık Meydan Muharebesi strateji bakımından mükemmel hazırlanmış ve Atatürk tarihin en büyük ve kesin sonuçlu meydan muharebelerinden birisini kazanmıştı» denilmektedir.

Bu büyük zaferden sonra 11 Ekim 1922 tarihinde *Mudanya Mütarekesi* imzalanmıştı. Bu Mütareke'de İtilaf Devletleri Trakya'yı işgalci Yunan Devletinden alarak genç Türkiye'ye teslim etmeği, İstanbul'da *TBMM-Hükümeti* yönetiminin kurulmasını ve barış antlaşmasından sonra Boğazlardan çekilmeyi kabul etmişlerdi.

Kurtuluş Savaşı, İstiklal savaşından da ötede bir savaştı. Türk Ulusu için, evet biz Türkler için *var veya yok olma savaşıydı.* Bu savaş bizim yenilgimiz ile sonuçlansaydı, Türk Ulusu 1912 Balkan Savaşlarında Balkanlarda nasıl yok edildi ise Anadolu'da da öyle yok edilecekti. Yılların tarih olayları bunu göstermektedir. Kurtuluş savaşını kazanmamış olsaydık, Sevr Antlaşmasından daha berbat, daha acımasız ve Anadolu'da da Türkü, Türklüğü yok edecek bir antlaşma bizi bekliyordu. Çünkü Türke karşı kimsenin merhameti yoktu. Bunun sevilme-

mekle ve nefretle asla ilgisi yoktur. Bunda tarihin verdiği bir korku ve Türkün elindekini alma ve Türkü yok etme hırsı ve düşüncesi hakimdi. Üzülerek söylenebilir ki kendilerine hiç bir külfet ve zararı olmadığı halde, beraber yaşadığı azınlıklar bile onun, yani Türkün yok olmasını istiyorlar ve Türk düşmanlarına yardım etmekten çekinmiyorlar ve yardım ediyorlardı.

İşte Ankara semasındaki o yıldız, o büyük Atatürk, Türk Ulusunun bu kara bahtını silmiş ve atmıştı, ve genç bir Türkiye'yi tarih sayfasına yerleştirmişti. Yine o yıldız, bu genç Türkiye'yi ünlü reformları ile uygarlığa ulaştıracaktı.

Zafer kazanılmıştı. Anadolu bu düşmandan temizlenmiş, büyük Atatürk'ün millî hareketi, öz Türk yurdunu kurtarmıştı. Bu ulusal mücadeleye ister istemez karşı çıkan Padişah ve dolayısıyla millî hareketi köstekleyen İstanbul Hükümetleri artık Türk siyasi hayatından uzaklaşmak, çekilmek zorundaydılar. Esasen Mudanya Mütarekesinde «*İstanbul'da TBMM'nin Hükümet yönetiminin kurulması*» belirtilmişti.

Bu karara göre, vaka bir barış antlaşması imza edilmemiş ise de Ankara Hükümeti henüz İtilaf Devletlerinin işgali altında bulunan İstanbul'da bir temsilci bulundurabilecekti.

Diğer taraftan *Osmanlı Hanedanı*'nın uhtesinde insanlık tarihinin en üstün iki ünvanı ve bunların görevleri vardı. Birisi saltanatın verdiği siyasal, dünyasal *Padişah*, yani İmparator unvanı, diğeri ise teokratik ve dinsel bir düzenin yani İslam aleminin en yüksek başının *Halife* ünvanıydı. Halife ünvanı ve görevi Osmanlı Hanedanında Yavuz Sultan Selim'in 1517'deki Mısır seferinden bir kaç yıl sonra başlar. Bu iki üstün makam yani Padişahlık ve Halifelik birbirine bağlı olmayıp ayrılabilirdi.

Nihayet Ankara'da TBMM 1 Kasım 1922'de Osmanlı Saltanatını yani Padişahlık ünvan ve görevini kaldırmıştı.

Olay ve gerçekler karşısında Padişah VI. Mehmet Vahideddin TBMM'nin bu kararından 16 gün sonra, yani 17 Kasım 1922 tarihinde Malaya adlı bir İngiliz zırhları ile İstanbul'u gizlice terk etmişti.

Böylece *tarihin Büyük bir İmparatorluğu olan Osmanlı Türk Devleti 623* yıl sonra sona ermiş oluyordu.

Halifelik makamında bir boşluğun kalmaması için TBMM 18 Kasım 1922 tarihinde Osmanlı Hanedanından Sultan Abdülaziz'in oğlu Abdülmecid Efendi'yi Halife ilân etmiş ve Abdülmecid Efendi ise görevine

fiilen 24 Kasım 1922'de başlamıştı. Bu makam İslam dünyasının teokratik düzeni ve din işleri üzerine görev yapacaktı.

İstanbul'dan ayrılan son Padişah VI. Mehmed Vahideddin önce Malta'ya gitmiş, sonra Mekke'ye davet edilmiş ve oraya gitmişti. Mekke'de *Hilafet ile Saltanat*'ın ayrılmasının şeriat dünyasına aykırı olduğunu İslam dünyasına yayınladığı bildirisi ile duyurmuş ve fakat bunun bir etkisi olmamıştı. Mekke'den San Remo'ya dönmüş oraya yerleşmiş ve orada 16 Mayıs 1926'da ölmüştü.

Mudanya Mütarekesini takiben barış antlaşmasının yapılması gerekirken Lozan'daki Barış toplantılarında barış konusunda fikir ayrılıkları yüzünden müzakereler uzun sürmüştü. Nihayet İsmet İnönü'nün büyük dirayetiyle 24 Temmuz 1923 tarihinde Türkiye ile İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan arasında *Lozan Barış Antlaşması* imza edildi. Osmanlı Devletinden kalan bir çok sorunların çözümünü de ihtiva eden Lozan Antlaşması ile Türkiye dolayısıyla Atatürk, Musul ve Kerkük dışında, Misaki Millî sınırlarını ve Türk Ulusunun tam bağımsızlığını dünyaya kabul ettirmişti.

İstanbul henüz işgal altındaydı. Öyle olduğu halde Halife ve Ankara Hükümeti temsilcisi İstanbul'da görev başındaydılar.

Lozan Antlaşmasından 74 gün sonra, yani 2 Ekim 1923 tarihinde işgal kuvvetleri Dolmabahçe meydanında Türk bayrağını selamlayarak gemilerine binip İstanbul'dan ayrıldılar ve 4 gün sonra, yani 6 Ekim 1923'de kahraman Türk ordusu İstanbul'a girdi ve işgal sona erdi (1).

Millî Hareket'in merkezi Ankara'ydı.

Lozan Antlaşmasından sonra Türkiye'nin Başkenti konusu tartışılmıştı. Yine Atatürk'ün isteği üzerine Millî Hareketin merkezi olan, strateji bakımından daha emin görülen Ankara 13 Ekim 1923'de bir kanunla yeni Başkent olmuştu.

Halkın seçtiği TBMM ve onun seçtiği Ankara Hükümeti «*Hakimiyet kayıtsız şartsız ulusundur*» ilke ve esası üzerine kurulup idare edilen Ankara'daki millî idare şekli *de facto* organizasyonu henüz tamamlanmamış demokratik bir Cumhuriyet rejimiydi. Fakat adı TBMM-Devleti ve dolayısıyla İcra Heyeti TBMM Hükümetiydi. Bu Devletin meclis başkanından başka bir Devlet Başkanı yoktu. Bu Başkan bilindiği gibi aynı zamanda İcra Vekiller Heyeti Başkanıydı. Devlet şekli bu şekilde bırakılamazdı. Bu rejimi ve idare şekli eninde sonunda uygar ve bilinen

(1) Meydan-Larousse. Büyük Lügat ve Ansiklopedi.

Devlet sistemlerinden birisi olacak ve onun adı verilmekle yönetim ve Devlet şekli tamamlanmış olacaktı.

Atatürk bilindiği gibi laik bir Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasını özleyen bir liderdi ve bu rejimi kurma zamanı artık gelmişti.

29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiş ve daha sonraki oylamaya katılan üyelerin ittifakıyla Ankara Millet Vekili Gazi Mustafa Kemal Atatürk ilk Cumhurbaşkanı seçilmişti.

TBMM, laik bir Devlet kuruluşunda Hilafet makamının mevcudiyetine lüzum görmemişti ve belki de TBMM'de Halifelik Makamının genç Türkiye Cumhuriyeti için bir ek yük teşkil etme düşüncesi de hakimdi. Sebep ne olursa olsun 3 Mart 1924 tarihinde TBMM tarafından *Hilafet* kaldırılmıştı. Yani *Osmanlı Hanedanı*'nm uhtesinde bulunan tarihsel saltanat ve halifelik hakları alınmış olup Osmanlı Hanedanının Türkiye Cumhuriyetinde bu görevleri ifa etmeleri yasaklanmıştı ve mevcutsa bütün mal ve mülkleri devletçe müsadere edilmiş ve yine bütün aile bireylerine yurdu terk etmeleri bildirilmişti.

Böylece *Osmanlı Hanedanı 625* yıl sonra tarih sahnesinden uzaklaştırılmış oldu.

Bu karara uyarak son Halife Abdülmecid Efendi, aile efratı ile, 5 Mart 1924'de İsviçre'ye gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştı. Sonraları bir kaç yer değiştirmiş ve sonunda 23 Ağustos 1944'de Paris'te ölmüştü.

Osmanlı Hanedanı, İmparatorluk kuran ve asırlar boyunca bir çok ulus ve topraklara hükümran olan İnsanlık tarihinin yetiştirdiği çok asil bir Türk Hanedanıdır (sayfa 502). Tarihsel görevini yitirip bitirmiş olmasına rağmen bu Hanedan biz Türklerin bir tarih varlığı ve paha biçilmez bir ırk hazinesidir. Böyle bir ailenin içimizden yetişmiş olması bizim iftihar edeceğimiz bir benlik gerçeğidir. Diğer Türk Hanedanlarında da olduğu gibi. Osmanlı Hanedanının seceresi dünya literatüründe yer almıştır. Türk Cumhuriyetinde Osmanlı-Türk Hanedanının son mensuplarının Türkiye'den uzaklaştırılmaları siyasî, idarî ve rejim şekli bakımından gerekli olmuştur ve gereklidir. Fakat Hanedanın bu son mensuplarının yurttan uzaklaştırılmış olmaları ile onların Türk ırkına olan doğal bağlılıkları bitmemiştir. Onlar da bizler gibi Türktür. Bundan dolayı Osmanlı Hanedanı mensuplarının ve nesillerinin nerelerde olduklarını, ne işler yaptıklarını ve ne durumlarda bulunduklarını tarihçilerimiz adım adım izlemek zorundadır.

Esasen yalnız Osmanlı Hanedanı ile ilgilenmek kafi değildir. Türk Ulusunun yetiştirdiği bütün Hanedanların ve beyliklerin zaman geçirmeden aile secerelerinin tespit edilmesi şarttır. Böylece tüm Türk Hanedanlarının secerelerinin hazırlanması ile tarihsel ırk zenginliğimiz düzenli bir şekil almış olur. Tabii bu güç bir araştırma görevidir. Fakat yapılması gerekir. Bunu ihmal etmek yalnız bir kadirbilmezlik değil, aynı zamanda ulusal varlık yönünden asla affedilmeyen ve neslimize karşı büyük bir ilgisizliktir. Bunu asla unutmayalım.

Millî hareketi, Kurtuluş Savaşını, Atatürk'ün ve arkadaşlarının bu mücadeledeki hareket, davranış, amaç ve çalışmalarını ciddiyetle izleyip incelersek görürüz ki, daha başlangıçta, Atatürk'ün Samsun'a çıkmasında bile her şey iyi ve etraflıca düşünülmüş, iyi planlanarak ayarlanmıştır. Atatürk Türk Ulusunu iyi tanıyordu. Atatürk Tarih okumuş ve onu çok iyi biliyordu. İşte bu bilgiler doğrultusunda içinde oluşan düşünce ve amaçlar çerçevesinde kendi ulusu için neler yapmak gerektiğini ve neleri yapabileceğini de çok iyi biliyordu. Amasya genelgesi ile derhal millî bir meclisin toplanmasını öngörme, çok akıllı, isabetli ve uygar bir siyasî görüşün eseridir. Bütün mücadele, uygar ve hassas bir dünyanın karşısında, etrafı incitmeden, stabil davranışlı, belli hedefli, disiplinli, sistemli ve güvenli, haşin olmayan, kesin kararlı ve sabırlı, yoksulluklardan, tehlikelerden ürkmeyen, hiç bir şeyden şikayet etmeyen, son derece fedakâr, yalnız yurt ve ulus sevgisini esas tutan bir yöntem içinde yürütülmüştür. Atatük'ün bütün dünyada hayret ve takdirle karşılanan reformlarında da aynı karakterler görülür. Tabiidir ki bu mücadelede büyük Türk Ulusunun anlayışlı, olgun, mutehammil ve son derece fedakâr oluşunun da şüphesiz en kutsal katkısı ve çok büyük rolü olmuştur.

Millî hareketi ve Kurtuluş savaşını Atatürk ve arkadaşları, yalnız Birinci Dünya Savaşında galip çıkan dış düşmanlarımıza karşı değil, aynı zamanda büyük bir İmparatorluğun yüzyıllarını Devlet tecrübeleri birikimi içinde yoğrulmuş, olgunlaşmış, kibar fakat çok kurnaz, sabırlı ve bütün yetkileri haiz, nüfuz sahası ve havası geniş olan rakiplerine, yani başta Padişah olmak üzere İstanbul Hükümetlerine karşı da kazanmıştır. Bu bakımdan Atatürk'ün millî hareketi ve Kurtuluş Savaşı dünya tarihinde bir örnek mücadele teşkil eder. Uygar dünyanın Atatürk'e olan hayranlığının, sevgisinin ve takdirlerinin ne kadar haklı ve yerinde olduğu, olaylar incelendikçe, kolaylıkla anlaşılır.

Şunu asla unutmayalım ki, biz Türkler Atatürk, Millî Hareket ve Kurtuluş Savaşı ile çok şey kazanmışız ve altın yapraklı tarihte yer almışızdır. Yine unutmayalım ki başka uluslar böyle bir başarıyla yal-

nız iftihar etmezler, övünmezler ve kadirbilirliklerini ve şükranlarını her fırsatta göstermezler, aynı zamanda yoğun propagandalarla uluslarını etrafına tanıtırlar ve yüceltirler.

Yukarıda muhtelif vesilelerle Habsburg (Habsburg-Lothringen) (Habsburg-Loren) Hanedanı ile Osmanlı Hanedanı arasında kişisel ve özellikle tarihi olay ve gelişmelerinde bir benzerlik olduğunu ve olayların oluş zamanlarının aşağı yukarı aynı devirlere rastladıklarına, kısacası tarihi bir kader benzerliğine temas etmişdim. İnsanlık tarihinin bu iki ünlü, büyük İmparatorluğu yüzyıllarca birbirlerine karşı savaşmışlar ve bundan diğerleri faydalanmıştı. Bu iki Hanedan Birinci Dünya Savaşında birbirlerinin müttefiki olarak gerçek düşmanlarına yenik düşmüşlerdi. Yine tarihin şu cilvesine bakınız ki Birinci Dünya Savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğun çöküş ve parçalanması da Avusturya-Macaristan İmparatorluğun çöküş ve parçalanmasına hemen hemen benzer bir şekilde seyrediyordu. Bir de Osmanlı İmparatorluğunun 33 yıl başında bulunan ve çok dalgalı, hareketli bir Saltanat devri geçiren ve fakat 1909'da tahttan indirilen Sultan II'nci Abdülhamid 76 yaşında 20 Şubat 1918 tarihinde, onun yerine tahta çıkan Osmanlı Padişahı Sultan V. Mehmet Reşat'ın ise 3 Temmuz 1918 tarihinde 74 yaşında ölmeleri yüzünden Hükümdarı bulundukları İmparatorluğun bir müddet sonra gerçekleşen tam çöküş ve parçalanmasını görme ve yaşama ızdırabından, tıpkı Avusturya İmparatoru Franz Joseph I gibi kurtulmuşlardı. Bu ise inanılmayacak kadar enterasan bir tesadüftür.

Osmanlı İmparatorluğunun gelişme, idame ve müdafaasında nasıl ki hemen hemen Türk çocukları ve Anadolu Türkleri harcanmış ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun genişleme, idame ve müdafaasında hemen hemen Avusturya'nın Alman topluluğu, yani Viyana'lılar, Tirol'lular, Karintia'lılar, aşağı ve yukarı Avusturya'lılar, Stirya'lılar, Salzburg'lular, Voralberg'liler, Burgenland'lılar ile Macarlar cepheden cepheye koşmuşlar ve ardı arkası kesilmeyen savaşlarda ölerek harcanmışlardı.

FELEMENK, HOLLANDA VE BELÇİKA

GENEL VE ÖZET

Bu bölümde genel olarak Felemenk, Habsburg'lar Felemenki, Avusturya Felemenki, İspanya Felemenki, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg deyim ve ülkelerine kısaca değinilecek ve daha sonra ayrı ayrı Felemenk, Hollanda, Belçika ele alınacaktır.

Felemenk, Avrupa'nın kuzey batısında bazı toprak ve ülkelere orta çağdan beri verilmiş addır. Coğrafi bakımdan ise Felemenk toprakları içinde aşağı yukarı şu bölgeler bulunur: Somme nehrinin kuzey bölgeleri, Mosel ve Kuzey-Ren nehirleri bölgelerinin ve Vestfalye eyaleti topraklarının batısında bulunan aşağı Ren, Schelde ve Sombre nehirlerinin bölgeleri.

Sözünü ettiğimiz bu topraklarda kontluklar, dükalıklar, büyük dükalıklar, prenslikler, ruhanî prenslikler ve krallıklar teşekkül etmiştir. Bu topraklar, nehirlerin denize yaklaşan aşağı kısımlarında bulundukları için, buralarda oluşan ülkelere *Almanlar die Niederlande* ve *Fransız'lar Les Pays Bas* demişlerdir. Yani Aşağı Topraklar dolayısıyle Aşağı ülkeler demektir. İşte biz Türkler bu bölgeye, doğru veya yanlış, Felemenk deriz.

Felemenk içinde bugünkü Hollanda, Belçika, Lüksemburg, kuzeybatı Fransa'nın Artois ve Flandr bölgeleri ile Lille, Arras kentleri ve Hainaut (Hennegau) bölgesinin Fransa'da bulunan küçük bir kısmı ile kuzey batı Almanya'nın bölgeye komşu yörelerinden küçük toprak parçaları bulunmaktaydı. Zamanla bu Felemenk topraklarında Hollanda

ve Belçika Krallığı ve Lüksemburg Prensliği oluşmuş ve geriye kalan güney kısmı Fransa'ya bağlanmıştır.

Aşağıda Felemenk, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un tarihine geçmeden önce Felemenk'in şu tarihsel durumunu kısaca verelim:

Yine tarihlerde Felemenk'e yani bugünkü Hollanda, Belçika Lüksemburg ile kuzey-batı Fransa'nın Artois bölgesi, Lille ve Arres kentlerini içine alan topraklara *Habsburg'lar Felemenk*'i denir. Dolayısıyle bu Habsburg'lar Felemenki'nin tamamı veya bir kısmı gelişen tarihi değişikliklere ve bağlı bulundukları ülkelere göre *İspanya Felemenki* veya *Avusturya Felemenki* adlarını da alır. Viyana'da ve İspanya'da hüküm süren *Habsburg Hanedanı*, dolayısiyle İspanya ve Avusturya ile bu küçük ülke topraklarının ne gibi bir ilişkisi vardır? Ve nasıl oluyor da bu toprakların tümüne *Habsburglar'ın Felemenki* denmiştir? Bu hususa aşağıda Felemenk bölümünde değinilecektir.

Bizim tarihimizle ilgili olan şu hususa da burada temas etmeden geçemiyeceğim: Avusturya İmparatorları Şarlken ve Ferdinand I'in Padişah Kanunî Sultan Süleyman nezdinde ve Osmanlı sarayında 1555-1562 yılları arasındaki elçisi *Chislain Busbecq* Avusturya Felemenki'nde doğdu, ve Fransız asıllı olan diplomat ve bilim adamı Busbecq Avusturya İmparatorluğunun bir vatandaşıydı.

O halde lâle ve yasemin'in Türkiye'den İmparatorluğun merkezi Viyana'ya değil de elçinin vatanı olan ve o zaman Hollanda topraklarının da içinde bulunduğu Avusturya Felemenki'ne götürmüş olması kolaylıkla anlaşılır.

Yukarıda sözü edilen *Habsburg'ların Felemenki*'nin sınırları ve durumu şöyle idi:

16.ıncı Yüzyılda

Bugünkü Hollanda-Belçika, Lützelburg (=Lüksemburg) ile Fransa'da bulunan Artois kontluğu, Lille ve Arras kentleri aşağı yukarı bu topraklar Habsburg'ların Felemenki'ni veriyordu. Habsburg'ların Felemenki'nin bu toprakları içinde *Liège Başpiskoposluğu* ve *Metz* gibi özerk ruhani merkezler de vardı. Aynı yüzyılda 1579 *Utrecht Birliğine* göre *Birleşik Eyaletler Cumhuriyeti* de Habsburg'lar Felemenki içinde oluşmuştu ve bu Devlet aşağı yukarı bu günkü Hollanda'yı içine alıyordu.

17.inci ve 18.inci Yüzyıllarda

1684'de Birleşik Eyaletler Cumhuriyeti içinde yine bugünkü tüm

Hollanda ve aynı zamanda Belçika'nın kuzey doğusundaki küçük bir toprağı bulunuyordu. Birleşik Eyaletler yüzünden Habsburg'lar'ın Felemenki küçüldü. 1659 yılında *Artois, Montmedy, Diedenhofer* ve *Bar dükalığı* Fransa'nın işgali altındaydı. 1662-1678 yıllarında Flandr'in bir kısmı ile Lille kenti de Fransa tarafından alındı. Bu arada doğal olarak Habsburg'ların Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun kuzey doğusundaki sınırları da 1662-1678 yıllarında Fransa'ya kaptırılan topraklar yüzünden geriledi, küçüldü.

19.uncu ve 20.inci Yüzyıllarda

Bölge 1795'de Fransa ihtilali orduları tarafından işgal edildi. İşgal öncesi Felemenk topraklarının Avusturya Felemenki kısmında Prens Metternich (sayfa 523-531) 1791-1794 yıllarında Genel Valilik yapıyordu (Avusturya Genel Valisi). Eyaletlerin Fransız işgalinden geri kalan kısımları 16 Mayıs 1795 de *Batav Cumhuriyeti* adı altında bir devlet oldu. Daha sonra 9 Haziran 1806 da (Hollanda, Belçika, Lüksemburg) *Birleşmiş Krallık* oldu ve Napolyon, kardeşi Louis'yi buraya kral yaptı. 9 Temmuz 1810 da krallık kaldırıldı ve doğrudan doğruya Fransa'ya bağlandı. Napolyon savaşı kayıp etme yıllarını yaşıyordu. 1814-1815'deki Viyana Kongresinde 1815 yılında Hollanda-Belçika ve Lüksemburg tekrar bir Krallık, *Felemenk Krallığı,* oldu ve krallığın tahtına yine *Oranj Hanedanından* olan *Wilhelm I* getirildi. Wilhelm I Birleşik Eyaletler Cumhuriyeti Genel Valisi Wilhelm IV'un oğludur.

Bu meyanda büyükdükalık olan ve Alman Birliği içinde bulunan Lüksemburg ise, Alman müttefiki kalmak şartıyle yeni kral Wilhelm I'in kişiliğinde toplanan birlik olarak *Felemenk Krallığı*'na bırakılmıştı. Bu takdirde Wilhelm I aynı zamanda Lüksemburg Büyükdükü oldu.

Ulus ve mezhep farklılığı ve hoşnutsuzluklar yüzünden ve Fransa'nın tahriki sonucu 25 Ağustos 1830 tarihinde Belçika başkaldırdı. 1831 de toplanan Büyük Devletlerin *Londra Konferans*ında, 18.inci ve 24.üncü maddeleri ile Hollanda ve Belçika'nın özerk olarak ayrılmaları belirlendi. Lüksemburg yine Hollanda kral kişiliğinde toplanan birlikte kalıyor ve durumunda bir değişiklik olmuyordu. 4.6.1831'de Felemenk'in *Belçika* kısmına *Saksonya Cobourg Gotha* prensi *Leopold, Leopold I* adı ile *Belçika kralı* oldu. Fakat bu durumu Hollanda kralı Wilhelm I tanımadı. Sonunda 19.4.1839 Londra Antlaşmasında Wilhelm I Belçikanın özerk oluşunu kabul etti. Bu meyanda Lüksemburg'un büyük bir kısmı (Wallonca konuşulan Wallon bölgesi) Belçika'ya verildi. Alman Birliğinin 1866 da çözülmesi ile Lüksemburg Prensliği, dolayı-

sıyle Büyükdükalığı 11 Mayıs 1867 *Londra Antlaşması* ile tarafsız bir ülke kabul edildi ve tarafsız oldu. Ancak, Hollanda kralı yine Lüksemburg Büyükdükü kalıyordu. Hollanda kralı Wilhelm III'ün 23 Kasım 1890 tarihinde ölmesi ile Hanedan'ın Oranj-Nassau Hollanda kolu son buldu. Lüksemburg Büyük dükalığı'na Nassau Dükü *Adolf* getirildi. Nassau Dükü Adolf *Nassau Hanedanının Walram* kolundandır; ve babası Nassau Dükü Nassau-Weilburg'lu Wilhelmdir.

Böylece Kral'ın şahsında toplanan Hollanda ile Lüksemburg Birliği çözüldü ve Hollanda ile Lüxemburg arasındaki bağlantı ortadan kalktı.

Bu açıklamalar yanında bir de bugünkü durumun şu özetini verelim:

1 — Tarihsel Felemenk topraklarının Kuzeyinde *Hollanda Krallığı* oluşmuştur. Bugünkü Hollanda topraklarının yüzölçümü bizim Ankara ile Kırşehir illerinin yüzölçümü kadardır. Nüfusu ise takriben 13.000.000 dur ve adı Hollandça *Koninkrijk der Nederlanden*'dir. Başkenti Amsterdam ve Paytahtı, yani Taht ve Hükümet merkezi La Haye'dir.

2 — Ayni Felemenk topraklarının güneyinde 1831'de özerkliği elde eden ve krallık olan *Belçika Krallığı* vardır. Nüfusu 9.000.000 kadardır. 30.513 km² olan yüzölçümü ile Belçika toprakları Ankara ili yüzölçümü büyüklüğündedir. Merkezi Brükseldir.

3 — Yine Felemenk topraklarında bugünkü *Prenslik* veya *Büyükdükalık Lüksemburg*'da oluşmuştur. Halkının Letzeburg veya *Lützelburg* dediği Lüksemburg (Luxemburg)'un nüfusu takriben 340.000'dir. Yüzölçümü ise 2586 km²'dir. Yani topraklarının büyüklüğü takriben Kocaeli ilinin üçte ikisi kadardır. Başkenti ise Luxemburg (Lüksemburg)dur.

4 — Tarihsel Felemenk topraklarının geriye kalan güney kısımları yani *Artois* bölgesi *Lille, Arres* kentleri ve *Hainaut*'ın bir kısmı Fransa'ya katılmıştır.

Yukarıda sayfa 571-574'de Felemenk, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg üzerine genel bilgiler verilmiştir. Avrupa'nın Kuzey-batısında bulunan ve kıta'nın oldukça küçük bir bölgesini veren bu topraklar Büyük Frank Devletinin kuruluşunda ilk rolü oynamış, uzun yıllar sürüp giden İspanya ve Avusturya «*Veraset Savaşları*»nın yapılmasına neden olmuştur. Hareketli ve renkli bir geçmişi olan ve birbirine girift ve bağlı bir tarihi bulunan Felemenk, Hollanda ve Belçika üzerine aşağıda daha genişçe bilgi verilecektir.

FELEMENK; ALMANCA DİE NİEDERLANDE, HOLLANDACA NEDERLAND, FRANSIZCA LES PAYS BAS

Felemenk, Avrupa'nın kuzey-batısında bulunan Hollanda, Belçika, Lüksemburg ile kuzey-batı Fransa'nın Artois bölgesi, Lille ve Arras kentlerini içine alan topraklara tarihte verilen addır.

Bugünkü Hollanda topraklarında Romalılar devrinde Batı Germen kavimlerinden *Batav'lar, Kannenefat*'lar, *Frizon*'lar (Frizler), *Ampsivari'ler, Chamav'lar, Menapi*'ler yaşıyorlardı.

Bugünkü Belçika ise, Romalılar devrinde Gallia Belgica adını taşıyan bölgenin, dolayısıyle eyaletin kuzey kısmıydı. (sayfa 434). Buralarda Romalıların Belgae dedikleri *Belge*'ler veya *Belg*'ler yaşıyorlardı. Belge'ler Kuzey-Galya Kelt kavimleriydi. Seine nehri ile Ren nehri arasında yaşıyan bu Kent kavimleri yanında Germen kavimleri de vardı. Kelt kavimlerinden olan Belge'lerin bir çok kabileleri vardı. Bu kavimlerin adlarını bugün bile oralardaki bazı kentlerin isimlerinde görebiliriz. Aşağıda bu şehirlerin adları parantez içindedir. Belg kabileleri şunlardı: *Suession*'lar *(Soissons), Rem'ler* (Reims) *Ambian*'lar (Amiens) *Viromandu*'lar (Vermandois) ve *Atrebat*'lar *(Arras).* İmparator Sezar'ın M.Ö. 57 yılından itibaren yaptığı Galya savaşlarında Belge'ler şiddetle direndiler ve fakat M.Ö. 51 yılında direnimleri tamamen kırıldı ve yenildiler. Buraları Roma toprakları oldu. M.Ö. 16 yılında İmparator Augustos Octavianus *Provincia Belgica*'sını kurdu. Merkezi ise *Durocortorum* (Reims) idi. M.S. 250 yılından itibaren buraları Germen kavimleri tarafından işgal edildi ve 410 yılında ise Romalılar buralardan tamamen ayrıldılar. M.Ö. 75 ve 50 yıllarında Belg kavimleri, daha önce diğer Kelt'ler tarafından işgal edilmiş olan, Güney-İngiltere'ye

göç ettiler. Bunlar arasında gerçek Belge'ler olanlar *Venta Belgarum* (Winchester) kentini kurdular.

Bugünkü Lüksemburg ise *Germania İnferior* toprakları içindeydi; ve buralarda Batı Germen kavimlerinden *Eburon'lar, Trever'ler* ve Kelt kabileleri ile karışık diğer Germen kavimleri yaşıyorlardı.

Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve etraflarında yaşayan bu kabileler birbirleri ile çarpışıp duruyorlardı.

Romalı Sezar'ın Gallia Belgica'yı M.Ö. 51 yılında tamamen işgal etmesi ile buralar Romalıların idaresine geçmiş, Roma İmparatorluğu eyaleti olmuştu. Daha sonra Batı-Germenlerinden bir çok kabilenin birleşmesiyle (sayfa 373) oluşan *Franklar*'ın M.S. 3'üncü yüzyılda ilk kez aşağı Ren nehri havzasında ve buralarda ortaya çıktıkları görülür. M.S. 5.inci yüzyılda Frank'ların kralı *Clovis I* (465-511) Frank Devletini kurmuş (sayfa 377) ve bölge toprakları Frank Devletine katılmıştı. Kral Clovis I Merovenj Hanedanından idi ve bu Hanedan 751 yılına kadar hüküm sürdü (sayfa 384). Merovenj Hanedanından sonra Karolenj Hanedanı geldi. Sali Franklarının Devleti (sayfa 377) Büyük Frank Devleti oldu ve bu devletin temellerinin atıldığı bu topraklar Büyük Karl I yani *Şarlman İmparatorluğu*nun küçücük bir bölgesi oluverdi. *843 Verdun Antlaşması* ile bu İmparatorluk üç özerk Krallığa, üç büyük Devlet'e ayrıldı (sayfa 389). Bu taksimde sözünü ettiğimiz Felemenk'in Hollanda ile Belçika'nın büyük bir kısmı ve Lüksemburg *Lothar Krallığına* ve geriye kalan kısmı ise *Charles II Krallığına*, yani *Batı Francia*'ya düştü (sayfa 390). 14'üncü ve 15'inci yüzyıllarda Felemenk'in tümü, özellikle veraset ve satış yolu ile 1361, 1419 ve 1467 yıllarında *Bourgogne Dükalığına* geçmişti. Sonunda bugünkü Hollanda, Belçika, Lüksemburg ile Fransa'nın Artois bölgesi, Lille ve Arras kentleri Bourgogne'lılardan yine veraset yolu ile (sayfa 495) 1477 yılında, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun başında bulunan *Habsburg Hanedanı*'na geçmişti. Bu ise aşağıda görüleceği gibi Hollanda, Belçika, ve Lüksemburg'un, olayların gelişme şekline göre, birer devlet olmalarına zemin hazırladı. Hollanda, Belçika ve Lüksemburg 1831 ve 1839 yılına kadar, yani bu ülkeler özerk oluncaya kadar ve zamanla bazı değişikliklerin yapılmasına rağmen, Habsburg'lar'm doğrudan doğruya veya endirekt hakimiyyetleri altında kaldığı için bu topraklar yani Felemenk, *Habsburg'lar Felemenki* adını taşır. İmparator *Karl V*, yani *Şarlken* 1556'da büyük İmparatorluğunu iki özerk devlete böldü. Ve böylece *Habsburg* Hanedanı biri *İspanya kolu* diğeri merkezi Viyana olmak üzere *Avusturya kolu*'na ayrıldı (sayfa 501) Şarlken (Karl V) kardeşi Bohemya-Macaristan kralı Ferdinand'a İmparatorluğunun doğusun ve İtalya'yı

bıraktı. Kral Ferdinand aynı zamanda Kutsal Roma-Germen *İmparatoru Ferdinand I* (1556-1564) ve İmparatorluk merkezi ise Viyana oldu (sayfa 501) Şarlken (Karl V) oğlu Ispanya kralı Philipp II (1555-1598)' ye ise Ispanya, Bourgogne ve Felemenk ile Amerikadaki Ispanya sömürgelerini bıraktı. Böylece tüm Felemenk yine 1556'da Habsburg Hanedanının İspanya kolundan kral Philipp II'ye kalıyordu; ve Felemenk *İspanya Felemenki* adını alıyordu. Parma dükünün eşi ve Şarlken'in tabii kızı olan *Parma'lı Margarete* (1556-67) yılına kadar Felemenk'te İspanya'ya bağlı Genel Valilik yaptı. Felemenk, İmparator Şarlken (Karl V) devrinde ekonomik ve kültürel yüksek ve parlak bir düzeye ulaşmıştı. Fakat oğlu İspanya Kralı Philipp II devrinde Felemenk'te ayaklanmalar başladı. Gerek İspanya Kralı Philipp II'nin, gerek Genel Vali Parmalı Margarete'nin danışmanı kardinal A. Granvelle'in Felemenk halkına, özellikle Protestanlara acımasız davranışı ve gerekse İspanyol idaresinin siyasî, malî ve dinsel baskısı karşısında Felemenk'liler ayaklandı, ve 1561 yılından başlayarak *Oranj Prensi Wilhelm I,* İmparator Şarlken'in sadık generali ve *Gavre Prensi* olan *kont Egmond (Egmont)* ve Felemenk devlet şurası Başkanı amiral, *kont Hoorn (Hornes)* ile birlikte, Genel Vali Parmalı Margarete'in nazır ve danışmanı Kardinal *Antoine Perrenot Granvelle (Granvela)*'nın Felemenk halkına siyasî ve dinsel birlik için yaptığı acımasız baskıyı şiddetle desteklediği için Granvelle'e karşı direnişe başladı. Direnişin başında Oranj prensi Wilhelm I bulunuyordu.

Kimdi bu Oranj prensi?

Şessiz (der Schweiger) lakabı ile de tanınan *Oranj prensi Wilhelm I, Nassau-Dillenburg* kontu Wilhelm I'in en büyük oğluydu ve 1533'de Dillenburg'da doğdu. Wilhelm 1544'de ölen kuzeni *René de Châlon'un* vasiyetnamesi ve İmparator Şarlman (Karl V) yardımıyle Felemenk'te geniş toprakların sahibi olmuş ve Oranj Prensliğini elde etmişti. 12 yaşında olan Wilhelm'i İmparator Şarlken, kızkardeşi ve Felemenk Genel Valisi *Maria*'nın Brüksel sarayında katolik olarak eğittirmişti. İmparator Şarlken bu kabiliyetli genci 1553 de Felemenk'te bulunan ordusunda Genel Valiliğe yükseltmişti. Şarlken'in eğitimi ile ilgilendiği bu genç Wilhelm Habsburg Hanedanının görgü ve geleneklerine göre yetişmişti.

Felemenk tarihinde önemli bir rol oynayan *Oranj Prensi Wilhelm I*'in biraz önce değindiğimiz gibi 1561 yılından itibaren Kont Egmont ve Kont Hoorn ile Genel Vali Margarete von Parma'nın danışmanı Kardinal Gravelle'e karşı başlattığı direniş sürerken 1566'da Felemenk Calvinist'leri kilise resimlerine saldırıp tahrip ettiler. Oranj Prensi Wilhelm I gergin durumu dengelemek ve uzlaşmaya varabilmek için İspanya

kralı Philipp II'ye anlaşma önerileri ve denemeleri yaptı ise de sonuç alamadı. Buna karşı Philipp II, babası, Şarlken'in sadık İspanyol Generali ve devlet adamı *dük Alba* (Fernando, Alvarez de Toledo)'yı Genel Vali Margarete von Parma'yı desteklemek ve ayaklanmayı önlemek için 1567 yılında Generalkaptan olarak bir ordu başında Felemenk'e göndermişti. Olaylar karşısında aynı yıl Margarete istifa etmiş ve dük Alba Felemenk Genel Valisi olmuştu. Dük Alba ayaklanmayı kanlı bir şekilde bastırdı ve sorumluları acımasızca takip etti ve ağır cezalandırdı. «*Huzursuzluk Divanı*» veya «*Kanlı Mahkeme*»yi kurdu ve binlerce Calvanisti ve özerklik isteyenleri Divanca idam ettirdi. Kont *Egmont ile Hoorn*'ı tutukladı ve onlar da 5 Haziran 1568'de Brüksel'de başları kesilerek idam edildi. Oranj Prensi Wilhelm I'e gelince; Wilhelm I dük Alba'nın ordu ile Felemenk'e gelişinde bir rivayete göre Alba tarafından sürgün olarak Felemenk'ten uzaklaştırıldı. Fakat gerçek olması ihtimali daha büyük olanı, bütün Felemenk halkı gibi İspanya Kralı Philipp II'nin inguisition'undan ürkmesi ve buna ilâveten kendisine tanınan hakların elinden alınması endişesi içinde Wilhelm I kendi isteği ile Felemenk'ten uzaklaşmış ve baba diyarına gitmiş olmasıdır. Wilhelm I oradan Alba'ya karşı mücadele ve direnişine azimle devam etti. Kardeşi Ludwig ise Dük Alba'ya karşı savaşmayı bırakmamış ve 1568'de Groningen'i işgal etmiş ve İspanyolları *Heiligerlee*'de yenmişti. Fakat *Jemmingen*'de yenilmişti. Oranj Prensi Wilhelm I çekildiği baba yurdundan olayların gidişini de uzun süre izlemiş ve esasen Wilhelm I ne kardeşi Dillenburg dükü Ludwig'in manasız ayaklanmaları desteklemesini ve ne de 1566'daki Calvinistlerin kilise resimlerine saldırmalarını benimsemiş ve hatta bu hareketleri eleştirmişti.

1572 yılında Felemenk'in deniz kıyı eyaletlerinde *deniz Geuzleri* veya *su Geuzleri* (1) denilen Felemenk kurtuluş savaşçılarının ayaklanması başlamış, Holland ile Seeland Alba'dan kurtulmuştu. Bu ayaklanma Wilhelm I için uygun bir zemin hazırladı. Wilhelm I ve kardeşi Ludwig tekrar Felemenk'te göründüler. Deniz kıyı eyaletlerinden olan Holland ve Seeland Wilhelm I'i kendi eyaletleri için Genel Vali seçtiler. Kardeşi Ludwig 1572'de *Hainaut (Hennegau)*'daki *Mons (Bergen)*'i işgal etti ise de *Mooker Heide* savaşında öldürüldü. Bu arada Wilhelm I *Brabant*'i işgal etmek istemiş fakat başaramamıştı.

İspanya ordusunun bazı yenilgileri ve yönetimde gördüğü güçlük-

(1) Almanca Geusen, Hollandaca Geuzen. Bu kelime Fransızca Gueux = dilenci kelimesinden gelmektedir. Borçlanmış, fakirleşmiş soylulardan teşekkül eden Felemenk kurtuluş savaşçıları Meergeusen=Deniz dilencileri Wassergeusen =Su dilencileri - Genelvali Margarete von Parma zamanındaki Felemenk Kurtuluş savaşçıları.

ler karşısında 66 yaşındaki dük Alba kral Philipp II'den kendisinin görevinden almasını istemişti. Esasen kral'ın gözünden düşen Alba 1573' de Felemenk'teki görevinden alınmıştı ve Alba Felemenk'i terk etmişti. Fakat ihtiyar dük İspanya Habsburglarına yaşlı iken de daha zaferler kazandıracaktır.

Wilhelm I, başında bulunduğu 1572 ayaklanmasında eyaletlerin birleştirilmesinde de önceleri başarısızlıklara uğradı ise de barışçı davranışıyle tüm eyaletleri *Gand Pasifikasyon*'unda *(Genter Pazifikation)* birleştirmeyi başardı ve böylece Alba'ya dolayısıyle haleflerine karşı direnimini sürdürebildi.

İspanya kralı Philipp II, baba tarafından üvey kardeşi ve İmparator Şarlken'in tabii oğlu olan *Don Juan d'Austria*'yi 1576'da Felemenk'e Genel vali olarak göndermişti. Bu Don Juan d'Austria biz Türkler için yabancı bir ad değildir. Tarihlerde *Lepanto* ve bizim tarihimizde *İnebahtı* savaşı vardır. İnebahtı (Lepanto) bugünkü adı ile Navpaktos Yunanistan'ın Korint körfezinde bir limandır. Dünyanın en büyük deniz savaşlarından biri olan İnebahtı savaşında *Don Juan d'Austria*'nın başkumandanlığındaki İspanya, Papalık ve Venedik'ten oluşan «*Kutsal İttifak*»nin donanması karşısında kaptanı derya Müezzinzade Ali Paşa'nın kumandasındaki Osmanlı Donanması 7 Ekim 1571 tarihinde ağır bir yenilgiye uğramıştı. İnebahtı deniz savaşında Türkler 142 gemi kayıp etmiş ve 20.000 ölü vermişti. Ölenler arasında Müezzinzade Ali Paşa da vardı. Savaş Sultan 2'inci Selim ve Sokullu Mehmet Paşa devrinde olmuştu. Aynı Don Juan d'Austria 1573 de Tunus'u istila etmişse de oraları Piyale Paşa ile Kılıç Ali Paşa emrindeki donanma tarafından tekrar alınmıştı. (1574)

Tarihin şu tesadüfüne bakınız!

1570'de Kıbrıs'ı fethetmekle Akdenizin hakimiyetini ele geçiren Türklere karşı İspanya, Papalık ve Venedik'in oluşturdukları *Kutsal İttifak*'ın haşmetli donanması 1571'de İnebahtı'nda Osmanlı İmparatorluğunun haşmetli donanmasını yok etmişti. Bu savaştan bir çok ganimet bir çok topların Venedik ve İspanya'ya götürülmüş olmaları büyük bir ihtimal dahilindedir. Zamanın mağrur ve muhteşem krallarından biri olan, özellikle Felemenkte *engizisyon* mahkeme ve acımasız kararları ile nice masum insanların yaşamlarını söndüren ve devrinin büyük bir Kara ve Deniz Devletinin başında bulunan İspanya Kralı Philipp II Habsburg Hanedanının İspanya kolundandı. *Kral Philipp II* zamanının ağır silahlanmış mühteşem bir donanmasını, yani ünlü «*Yenilmez Armada*»sını yaratmıştı. Avrupa'da, Kuzey Afrika'da kuvvet

baskısı bitmiyen, Amerika'da hazinesine sömürgelerinden kıymetli taşlar ile altın ve gümüş yağan Philipp II, sahip olduğu servet ve ihtişamı yanında, Atlas Okyanusuna hakim *130 büyük savaş gemili* ve *30.000 askerli* ve *2630 toplu* (evet tam 2630 toplu) «Yenilmez Armadası ile gurur duyuyordu. Ve gerçekten İspanya onun devrinde altın çağını ve tarihsel parlak dönemini yaşıyordu.

Fakat Osmanlı Devletinden sonra dünyanın en kudretli devletlerinden birisi olan İspanya'nın Habsburg Hanedanından kral Philipp II' nin «Yenilmez Armadası»nın başına 17 yıl sonra, yani 1588'de beklenmedik bir felaket geldi. Şöyle ki; İspanya Kralı Philipp II muhteşem «Yenilmez Armadası»nı *Dük Medina Sidonia*'nın kumandasında savaşmak için İngiltere'ye gönderdi. Armada, İngiliz *Howard* ve *Drake* kumandasındaki İngiliz donanması ile *Manş Kanalı*'nda savaşa girdi. İngilizler denizcilik ve gemicilik tekniği ve topçuluk bakımından daha iyi idi. 31.7. - 8.8.1588 günlerdeki savaşlarda İngilizler, gemileri bindirme ve gemilere kanca atma ve tırmanmak için kancaları kullanma bakımından çok üstün olan İspanyolların Armada'sına yalnız hücum ettiler, fakat hiç yaklaşmadılar, uzakta kaldılar. Neticesiz kalan savaştan sonra «Yenilmez Armada»nın İspanya'ya dönüş yolu İngiliz donanması tarafından tutulmuş olduğundan Armada, İskoçya ve İrlanda üzerinden, yani kuzeyden İspanya'ya inmeği tercih etti. İşte ne oldu ise bu geriye dönüşte oldu. Armada hiç beklemediği çok şiddetli eylül fırtınalarına kapıldı. Bu fırtınalarda Armada'nın büyük savaş gemilerinin yarısı battı. Binlerce asker öldü ve «Yenilmez Armada» savaşta bir netice alamadan, perişan olarak İspanya'ya döndü. Ve böylece koca Osmanlı donanmasını müttefikleri ile baskın yaparak yok eden mağrur Philipp II'nin Atlas Okyanusu'ndaki «Yenilmez Armadası» hemen hemen yok oldu. Bu şekilde yalnız kahraman Türk leventlerinin ahı alınmıyordu; aynı zamanda İspanya artık kendini toparlayamamış ve bir Deniz aşırı Cihan Devleti yıkılmağa ve buna mukabil İngilizlerin Dünya Denizlerindeki hakimiyeti başlamıştı. Mağrur Philipp II'nin «Yenilmez Armadası»nın 1588 eylül fırtınaları içinde yok oluşunu, Philippe II'nin yıllarca engizisyon ceza ve iztıraplarını çeken özellikle Felemenk Protestanları İspanya'ya dolayısıyle kral Philipp II'ye Tanrı'nın verdiği büyük bir ceza kabul etmişlerdi. Ve bu hususta bir çok hatıra para ve madalyonlar çıkarılmıştır.

130 büyük savaş gemili, 30.000 askerli ve 2630 topu bulunan Armada'nın yok olması ile İspanya kendini toparlayamamış ve kısa bir zamanda ikinci sınıf bir Devlet durumuna düşmeye yüz tutmuştur. Halbuki İnebahtı (Lepanto) faciasında yok olan Osmanlı donanması yerine kış mevsimi içinde yoğun bir çalışma ile yeni koskoca bir Türk do-

nanması meydana getirildi. Bu çaba ve gayretler karşısında şüphe gösterenlere o devrin büyük sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa «Eğer bu devlet isterse, yapılmakta olan gemilerin demirlerini gümüşten, halatlarını ibrişimden, yelkenlerini atlastan yapmak için güçlük çekmez» (1) diye cevap vermişti. Doğruydu. Çünkü İnebahtı'nda yok olan donanma yerine kısa zamanda yenisi yapılmış ve Tunus'a hareket etmişti ve böylece Osmanlı Türk İmparatorluğu satvet ve kudretinden de bir şey kayıp etmemişti.

Yukarıda değindiğimiz gibi İspanya kralı Philipp II, Don Juan d'Austria'yi 1576'da Felemenk'e Genel Vali yapmıştı. Oranj Prensi Wilhelm I'in üçüncü eşi Charlotte de Bourbon olduğundan Wilhelm I kral Philipp II'ye dolayısıyle İspanya yönetimine karşı bu yolda kendisine Fransa'nın desteğini de sağlamıştı ve bu desteğe dayanarak Wilhelm I Genel Vali Don Juan d'Austria, arşidük Mathias ve İmparator Rudolf (1576-1612)'nin yaptıkları bütün barış ve yaklaşma hareketlerini akamete uğrattı, bozdu. Esasen Felemenk halkı kont Egmont ve kont Hoorn'un idam edilmeleri yüzünden İspanyol Genel Valilerine karşı soğuk davranıyor ve fakat Oranj Prensi Wilhelm I'i her tarafta parlak gösterilerle karşılıyordu. 1576'dan 1578'e kadar Genel Valilik yapan Don Juan d'Austria da önceleri soğuk karşılanmıştı. İmparator Şarlken'in kızı Margarete'nin oğlu olan ve Papa Paul III (1534-1549)'ün sülalesinden gelen *Alexander (Alessandro) Farnese,* 1578'de dayısı Don Juan d'Austria'dan sonra Felemenk Genel Valisi oldu. 29 yaşında iken 1571 İnebahtı deniz savaşında bulunan Alexander Farnese Oranj Prensi Wilhelm'in gayretiyle *Gand Barışında* birleşen eyaletler dışında kalan Felemenk'in güney bölgelerini 1579'da tekrar işgal etti. Antwerpen kenti ise uzun süren kuşatmadan sonra 1585 de teslim oldu. Bu işgallerin sonucu ve din, ırk farkı yüzünden esasen birbirleri ile tam anlaşamıyan eyaletler çözüldü ve İspanya'ya karşı olan işbirliği sarsıldı ve bozuldu. Sonunda Oranj Prensi Wilhelm I yalnız şu yedi kuzey eyaleti (Hollanda, Seeland, Utrecht, Geldern, Overijssel, Friesland ve Groningen) ile *Utrecht Birliğini* (1579) kurdu.

Bu birliğe geçici olarak (Brabant, Flandr ve Mecheln (Malines) de katılmışlardı. Yedi eyalet 1581'de İspanya'dan dolayısıyle Habsburg Hanedanından tamamen ayrıldı ve İspanya'ya karşı Felemenklilere yardım amacı ile Felemenkte bulunan İngiliz yardım kuvvetleri kumandanı *Leicester*'in çekilmesi üzerine bu eyaletler, yani Utrecht Birliği, *Birleşik Felemenk Cumhuriyeti* veya *Bireşik Eyaletler Devleti* adını aldı. Fakat bu Devlet yine de şeklen Kutsal Roma-Germen İmparatorluğuna

(1) M. Zekai Konrapa.. Bolu Tarihi 1960, Bolu Vilayet Matbaasi Sayfa 211.

yani Avusturya İmparatorluğuna bağlı kalıyordu. Buna karşı Birleşik eyaletler dışında kalan bugünkü Belçika ve diğer Felemenk toprakları *Alexander Farnese* tarafından işgal edilince buraları tekrar *İspanya Habsburgları'nın Felemenk*'i oldu. İspanya Kralı Philipp II (1556-1598) hükümranlığı altında bulunan Felemenk'in bu kısmi, bugünki Belçika dahil, 1598-1621 yıllarında olmak üzere 23 yıl Philipp II'nin kızı *İsabella ve eşi Arşidük Albrecht* idaresinde kısa bir süre *özerk* bir ülke olmuştu. Fakat Albrecht ölünce burası tekrar İspanya'ya bağlandı ve *İspanya Felemenki* oldu. Böylece biri kuzeyde Birleşik Eyaletler Devleti diğeri güneyde İspanya Felemenki olmak üzere Felemenk toprakları kuzey ve güney iki kısma ayrıldı. İki idare, dolayısıyle iki kuvvet bölgesi arasındaki askerî sınır, diğer bir tabir ile *Generaller bölgesi (Generalitätslande)* toprakları yavaş yavaş Felemenk'in kuzey ile güney'deki yaşam şeklini ayırma hattı oldu. Bu şekilde yeni bir dinsel alanda, siyasî ve sosyal farklılık başladı; ve bu ise sonunda bugünkü Hollanda ve Belçika'nın oluşmasının başlangıcını teşkil etti.

HOLLANDA VE HOLLANDA KRALLIĞI
KONİNKRİJK DER NEDERLANDEN

Bugün biz «Hollanda» demekle krallığın tüm topraklarını kastederiz. Hollanda Krallığına Almanlar «das Königreich der Niederlande ve ülke topraklarına «die Niederlande». Hollanda'lılar ise krallıklarına *Koninkrijk der Nederlanden* ve topraklarına *Nederland* derler. Diğer taraftan Almanlar da Hollanda'lılar da *Holland* adını kullanırlar.

Buna karşı biz Türkler bugün bu ülkeye Hollanda Krallığı deriz ve artık Felemenk krallığı demiyoruz. Görülüyor ki bu ülkenin adının tarihsel ve coğrafi gerçeklerden biraz farklı kullanılmaktadır. O halde «*Holland*» (1) neresidir? Önce ona temas edilmesi faydalı olur.

Yukarıda değinildiği gibi Hollanda topraklarına Hollanda deriz. Hollanda'lılar da Nederland kelimesi yanında biz gibi Holland adını kullanırlar. Fakat bu ad Hollanda Krallığı ve toprakları için pek isabetli bir deyim değildir. Çünkü Holland bölgesi Krallığın küçücük bir deniz kıyısı bölgesidir. (tıpkı Türkiye Cumhuriyetinin İzmir ilinin sahil kısmı gibi). Sözünü ettiğimiz Holland bölgesi bugünkü Hollanda Krallığının batısında deniz kenarındaki dar topraklarıdır ve bu küçük yöre *Güney ve Kuzey Holland* adını taşır. Önceleri Holland adı *Noordwijk* ile *Haarlem* arasındaki çok küçük bir yöreye münhasır kalıyordu; ve burada *Gerulf* tarafından kurulmuş bir *Kontluk* vardı. Tüm ülkenin ortasına ise hakim olan özerk *Utrecht Piskoposluğu* bulunuyordu. Kurulan bu kontluk bir yandan buralara gelmiş olan yağmacı Norman'larm uzaklaşması, diğer taraftan Utrecht Piskoposluğu ile giriştiği mücadele sonucu

(1) Holland (Holtland = Ağaç arazisi) (Ağaçlı Arazi).

kuzeye ve güneye doğru büyüdü. Bu bölgenin ruhanî merkezi *Egmond Manastırı* ile Ren nehri mensabındaki en eski üsmerkezi Vlaardingen'di. 11.inci yüzyılın sonu *Dordrecht* de diğer bir koruma yeri ve üssü oldu. Buna karşı yine aynı bölgede bulunan *(Den Haag) La Haye*'de (resmi adı *'s Gravenhage)* de bir merkezin gelişmesi ortaçağın son devirlerine rastlar. Bu küçücük bölgenin kontu Wilhelm II 1247 de elektörler tarafından Alman kralı seçilmişti. Ve onun krallık makamına yükseltilmesinde Brabant'ın nüfuz ve katkısı büyük olmuştur. *Floris V* (1256-96) zamanında *Friesland* işgal edilip bu küçük krallığa katıldı. «*Köylülerin Tanrısı*» ünvanını taşıyan Floris V 1296 yılında şövalyeleri tarafından öldürüldü. Bu yörenin daha fazla gelişmesi ve büyümesi esas itibariyle 1299 yılında *Avesnes* sülâlesinin hakimiyeti altında bulunan *Hainaut (Hennegau)* ile birleşmesi neticesi oldu. Holland bölgesi 1349 da Bavyara'lılarm idaresine ve 1433 de ise Bourgogne dükü Philipp'in eline geçti.

Hollanda Krallığının bir devlet olarak *Koninkrijk der Nederlanden* adını almasının sebebi 1830 da Felemenk, Almancası die Niederlande, topraklarında bir varlık gösterdiği ve onun bir kısmında oluştuğu içindir ki bu da bu ülkenin Felemenk'teki tarihsel geçmiş ve varlığının verdiği bir hakkıdır.

Diğer taraftan takriben 13.000.000 nüfuslu ve 36.621 km² yüzölçümünde (Ankara ve Kırşehir illeri büyüklüğünde) olan Hollanda'nın Başkenti *Amsterdam*'dır. Fakat paytaht, yani taht merkezi *La Haye,* resmi adı *'s-Gravenhage*'dir. Yani kral ailesi orada yaşamakta, oturmakta ve Hükümet ise orada bulunmaktadır. La Haye ('s. Gravenhage) kenti sözünü ettiğimiz deniz kıyısı Holland toprak şeridinin güneyinde bulunmaktadır.

Bu ülkeye Hollanda ve krallığına da Hollanda krallığı deyimi de Paytaht'ın ve Hükümet merkezinin bu bölgede oluşundan kaynaklanmış olmalıdır. (1)

Yukarıda Oranj'lı Wilhelm'den genişçe bilgi verilmişti (sayfa 577).

Oranj prensi Wilhelm I Birleşik Eyaletler Cumhuriyetinde bir Genel Vali sıfatını taşıyordu. Fakat kendisini Oranj Prensi Wilhelm olarak

1) İstanbul'da Karaköy meydanında Galata Köprüsünden Yüksek Kaldırım yönüne giderken sol tarafta görkemli, kararmış bir binada Hollanda Bankasının bir şubesi vardı Bu şube şimdi Taksim-Gümüşsuyunda bulunmaktadır. Bu banka şubesinin tabelasında Holantse Bank uni-Hollandsche Bank Unie. N.V. Amsterdam yazılıdır. Konu dışı gibi görülen bu ilâveyi buraya not etmekle okuyanın ilgisini çekmek için faydalı olur kanaatmda oluşumdur.

ünvanlandırıyordu. Wilhelm I 10.7.1584 tarihinde *Balthasar Gérard* tarafından Delft kentinde kurşunlanarak öldürüldü.

İspanya kralı Philipp II'nin kanun dışı ettiği Oranj Prensi Wilhelm I Hollanda Devletinin kurucusu olmuştur. Wilhelm aynı zamanda dinsel alanda tarafsız ve fevkâlade toleranslı olduğundan, kendisi katolik eğitildiği halde katoliklerin Protestanlara uyguladıkları kanlı Karşıt-Reformasiyonundan ve engizisyon mezalinden Protestanları korumasını bildi. «*Wilhelmus von Nassauen bin ich aus deutschem Blut..*» «Alman kanından olan ben Wilhelmus von Nassauen...» şeklindeki Hollanda ulusal marşı onun devrinden (1568'den) kalmadır. Wilhelm'in öldürülmesi protestan dünyası için büyük bir kayıp sayılmıştır. Çünkü o, acımasız koyu katolik hamisi Habsburg'ların özellikle katoliklerin kanlı hamisi İspanya kralı Philipp II'ye karşı mücadelesiyle Protestanların en büyük kurtarıcılarından birisi olmuştur.

Oranj Prensi Wilhelm I'in 1584'de öldürülmesi üzerine oğlu *Moritz* ve 1625'den itibaren de yine Wilhelm I'in oğlu olan ve Moritz'in üvey kardeşi *Friedrich Heinrich* Genel Valilik yaptılar. Bunlar da İspanya'ya karşı mücadelelerine devam ettiler. Oranj Prensi Friedrich Heinrich ünlü bir kumandan, çok becerikli bir devlet adamıydı. Diğer taraftan Birleşik Eyaletler Cumhuriyeti'nin özerkliği 1609 mütarekesinde de korunmuştu.

Friedrich Heinrich 1647'de öldü. Yerine oğlu Oranj Prensi Wilhelm II (1647-50) Genel Vali oldu. *1648 Vestfalya Barış Antlaşması* ile de özerkliği tanınan Birleşik Eyaletler Devleti şeklen bağlı olduğu Kutsal Roma-Germen İmparatorluğundan, yani Avusturya İmparatorluğundan ayrıldı.

Devletin idare kudreti yüksek seviyeli eyalet zümreleri, tüccar sınıfı, konsey emeklileri ile *États Généraux*'nun elindeydi. Devletin icra kuvveti ve yetkisi ise Oranj Hanedanından olan Genel Valilere aitti. Buna karşı lider eyalet olan *Holland* adlı deniz kıyısı eyaletinde ise iktidar mevkiinde bulunan partinin veya danışman emeklilerinin elindeydi. Oranj Hanedanı ile bu sınıf ve kişiler zıt görüşlere sahiptiler. Bu anlaşmamazlık Friedrich Heinrich'ın oğlu Oranj Prensi *Wilhelm II* (1647-50) devrinde iç idareyi etkilemeğe başladı. Wilhelm II 1650'de ölünce Oranj Hanedanının keskin rakibi olan ve Amsterdam'ın ticaret çevrelerinin liderlerinden, Konsey emeklisi *Jan de Witt* (1650-72) Devletin idaresini ele aldı. *Jan de Witt*'in kardeşi *Cornelius* Dordrecht Belediye Başkanıydı. Jan de Witt ve kardeşi Cornelius 1672 de öldürüldü. İdare ile eyaletler arasındaki bu anlaşamamazlıklar, katolik ve protestanlar arasında süre gelen gerginlikler ve buna ilaveten koyu dindar *Gomaristler* ile

liberal düşünen *Arminian*'lar (Arminianer'ler) arasındaki dış politika görüş farklılıkları, ya tek başlarına, veya zaman zaman olduğu gibi birleşerek, örneğin Wilhelm II'nin 1650 Amsterdam'a baskın yapması, 1672 de Witt kardeşlerin öldürülmeleri veya da 1786'da yurtseverler tarafından Wilhelm V'in görevinden uzaklaştırılmasında olduğu gibi, etkisini açıkça gösteriyordu. Her yöndeki istek ve görüş ayrılıkları ve zıt davranışlar 17.nci ve 18.nci yüzyıllara kadar sürüp gitti. Jan de Witt'ten sonra Wilhelm II'nin oğlu *Wilhelm III* 1674 Birleşik Eyaletler Devletine Genel Vali oldu. Fakat Wilhelm III aynı zamanda 1689'da İngiltere tacını giydi ve (1689-1702) yıllarında İngiltere Hükümdarıydı. İngiltere ile devam eden savaşı Wilhelm III *Ryswijk Barışı* (1697) ile sona erdirdi.

Bütün bu iç dalgalanmalara rağmen Wilhelm II, Jan de Witt (1650-72) ve Wilhelm III devirlerinde Birleşik Eyaletler Devleti en yüksek kudretine erişti; ve en parlak devirlerini yaşadı. Devletin merkezi Amsterdam'dı. Oranj Hanedanı ise La Haye'de oturuyordu. Asya'da *Endonezya*, Afrika'da *Kapland* ve Amerika'da ise *Guayana* ve Yeni *Hollanda* gibi sömürge ve zengin topraklara sahip oldular. Nederland, yani Hollanda Avrupa'da o devrin en üstün deniz ve ticaret kuvvetine sahipti. Bu Hollanda donanması İspanya, İngiltere ve Fransa'ya karşı sayısız deniz savaşları verdi. Örneğin İngilizlerle olan (1652-54) ve (1665-1667) deki deniz savaşlarında *Tromp* ve *Ruyter* gibi Amirallar unutulmıyacak nam ve şöhret kazandılar. Diğer taraftan Hollanda'lılar topraklarını ve özerliklerini 1667/68, 1672-78, 1688'den 1697'ye kadar ve 1702-1713 tarihlerindeki dört savaşta Fransa kralı Louis XIV'e karşı iyi korudular. Ve 1701-13/14 yıllarındaki *İspanyol Veraset Savaşlarında* İngiltere ile ittifak içinde Fransa'ya karşı başarılı savaştılar. Richelieu 1635 de Artois Lille, Dunkerque, Valanciennes ve Cambrai'yi Felemenkten ayırdı ve Fransa'ya bağladı. Buna karşı Birleşik Eyaletler Devleti 1679 *Nimwegen Barışı*'ndan beri Felemenk topraklarının güneyinde, yani İspanya-Avusturya Felemenki'nde bir seri mustahkem mevkinin kurulmasını amaçlıyordu. Bu mustahkem yerlerin Birleşik Eyaletler Devleti tarafından işgal edilmesini sağlamak için de «*Bariyer Antlaşması önmüzakereleri*»ne girişilmiş ve neticede Birleşik Eyaletler Cumhuriyeti, yani Hollanda Devleti İspanya-Avusturya Felemenkinde Veurne, Kokke, Ypern, Warneton, Menin, Tournai, Namur, Dendermonde ve Roermond mustahkem yerlerini 1709 da garantilemişti. 1713 *Utrecht Barışında* İspanya Felemenk'i Avusturya'ya geçmiş olduğundan, Avusturya İmparatorluğu tarafından sözü edilen müstahkem yerlerin Hollanda Devletince işgal edilme hakkı da tanınmıştı. Ve bu hususdaki antlaşma (Bariyer Antlaşması) 15.11.1715 de geçerlilik kazanmıştı.

Bütün bunlara rağmen (1652-54) ve (1665-1667) deniz savaşlarından sonra Hollanda yavaş yavaş kudret bakımından İngiltere'nin gerisinde kalmağa başlamıştı. Ve Oranj prensi Wilhelm III (yani İngiltere Kralı Wilhelm)'in 1702'de Londra'da ölmesi ile ülke sarsıntıya girdi. Bu sarsıntıyı durdurmak için Wilhelm III'ün akrabası olan *Nassau Dietz Prensi Yohann Wilhelm Frisos*'un oğlu *Wilhelm IV* 1747'de Genel Vali ve Genelamiral oldu. Bu da artık mirasla intikal eden bir Genel Vali'ydi. 1747-51 yıllarında Genel Valilik ve Genel Amirallik yapan Wilhelm IV ülkenin sarsıntısını düzeltemedi. Bundan sonra Wilhelm IV'ün oğlu Felemenk Genel Vali varisi Wilhelm V 1751'de Genel Vali oldu. 1748'de doğan Wilhelm henüz çocuktu. 1766'da idareyi eline aldı. Fakat 1786'da Yurtseverler tarafından görevinden alındı. Wilhelm V yaptığı (1782-84) İngiltere savaşını kayıp etmiş ve durumu çok sarsılmıştı. Fakat onun durumunu 1787 de yardıma gelen Prusyalılar kurtarmıştı. Bu arada ünlü Avusturya Devlet adamı ve Fransa İnkılabının keskin aleyhtarı Klemens *Metternich* (sayfa 523) 1791-1794 yıllarında Felemenk Genel Valiliği yapmış ve Fransa devriminin ilk yıllarını orada yaşamıştı. 1795 de Hollanda Fransız devrim orduları tarafından işgal edildi ve Wilhelm V önce İngiltere'ye sığındı; sonra 1806 da Braunschweig'da öldü. Fransız işgali altında 16 Mayıs 1795 de *Batav Cumhuriyeti* ilan edildi ve bir müddet sonra bu Cumhuriyet Fransız Cumhuriyeti örneğine göre değiştirildi; ve 5 Haziran 1806 da *Hollanda Krallığı* oldu, ve *Napolyon I* kardeşi *Louis*'yi oraya kral yaptı. Bu krallık uzun sürmedi ve sonunda Felemenk 1810 da Fransa'ya bağlandı. Esasen Felemenk'in geri kalan kısımları (bugünkü Belçika dahil) Fransız işgali altındaydı.

Viyana Kongresinde (1815) (sayfa 525) Hollanda, Belçika, ve Liège-ruhanî Prensliği (Başpiskoposluğu) o halde kuzey ve güney ve diğer Felemenk toprakları tekrar birleştirildi ve eski Genel Vali Wilhelm V'ın oğlu olan ve Lüksemburg Büyük Dükü ve Oranj-Nassau prensi olarak 9 Nisan 1806 da Nassau-Dietz gibi ecdat Nassau topraklarının idaresine sahip olan *Wilhelm*, 16 Mart 1815 tarihinde La Haye kentinde tüm Felemenk'in krallık tacını giydi; kral oldu ve *Wilhelm I* (1815-1840) ünvanını aldı. Artık Genel Valilik yoktu. Ve irsi Genel Valilik irsi Krallığa dönüştü. Kral Wilhelm I'e Alman Birliğinin bir parçası olarak *Lüksemburg Alman Büyükdükalığı* da bırakıldı ve Wilhelm aynı zamanda Lüksemburg Büyükdükü oldu. Hollanda'lıların çoğunluğu protestan ve Belçika bölgesindeki halkın çoğunluğu ise katolikti. Wilhelm'in dil olarak Hollandacayı tercih etmesi ve otokratik idari ve aynı zamanda mevcut dinsel ayrılıklar neticesi kral Wilhelm I'e karşı hoşnutsuzluklar gittikçe artıyordu. Buna ek olarak Fransız işgali altında iken Belçika'nın bir müddet ayrılmış olması üzerine Fransızlarca bura halkının bölücülük

hislerinin teşvik görmesi neticesi katolik ve liberal opposizyon 1828 de birleşti ve «*1830 Eylül Ayaklanması*»na neden oldu. Bir Ulusal Kongre «*Belçika Krallığına Saksonya-Cobourg Gotha* sülalesinden *Prens Leopold*'u seçti. 4 Ekim 1830'da Belçikanın bağımsızlığını ilan etmesiyle Felemenk'in iki kısım arasındaki birlik artık bozuldu. Büyük devletlerin 1831'de yaptıkları *Londra Konferansında* Hollanda ile Belçika uluslararası antlaşmalara göre de tamamen ayrılmış ve özerk olmuşlardı. (sayfa 574). Fakat bu Londra Konferansında *Limburg bölgesi* Hollanda ile Belçika arasında taksim edilmişti. Hollanda kralı Wilhelm I bu antlaşmayı tanımadı. Sonraki Londra antlaşmasında değişiklikler yapıldı ve böylece Hollanda ile Lüksemburg 1838 de Belçika da 14.4.1839 tarihinde antlaşmayı tanıdılar. Buna göre Limburg bölgesi bölünmüş oluyordu.

Kral Wilhelm I 1840 yılında tahtından feragat etti ve tahtını 1840'da oğlu *Wilhelm II*'ye bıraktı. Kral Wilhelm I 1843'de Berlin'de öldü. Wilhelm II (1840-1849), politiksel reformlar yaptı ve 3 Kasım 1848'de yeni bir *Anayasa* çıkardı. Ölünce oğlu *Wilhelm III* (1849-1890) kral oldu. Wilhelm III yeni yasalar çıkardı ve aynı zamanda Hollanda'nın maddi durumunu düzelti.

Alman Birliğinin çözülmesi ile Lüksemburg 1867'de tarafsız bir Büyükdükalık olarak Hollanda Kralının şahsında toplanan bir birlik içinde olmak üzere yine Hollanda'ya bırakıldı. Sömürgelerinden olan Endonezya'nın Sumatra Adasında Açin (1) ile 1873-79 yılları arasında çok kanlı bir savaş oldu ve Açin yenildi. 21 Haziran 1884'de *Oranj-Nassau Hanedanının* son tek erkek varisi olan veliaht *Alexander* öldü. Bunun üzerine 1887'de Anayasa tamamen gözden geçirildi ve bu meyanda Hollanda tahtına çıkacağın kişiliği ve sırası ve tahtın geleceği de düzenlendi. Kral Wilhelm III 23 Kasım 1890 Het Loo şatosunda öldü. Böylece beş Genel Vali ve bunu izleyen *üç Kral* olmak üzere hemen hemen birbiri ardına ülke başına gelenlerin tümü *Wilhelm* adını almışlar ve böylece Felemenk ve Hollanda için Wilhelm adı tarihsel bir *sembol* olmuştur.

Wilhelm III'ün erkek varisi yoktu. Fakat Wilhelm III ikinci evlenmesini *Emma von Walderk ve Pyrmont* ile yapmıştı. Bundan 31 Ağustos 1880'de La Haye'de kızı *Wilhelmina* doğdu. Yeni anayasa'ya göre kızı Wilhelmina kendisinin halefi olacaktı. Wilhelm ölünce 10 yaşındaki kızı *Wilhelmina,* annesi Ana kraliçe *Emma*'nın *vesayeti* altında 23 Kasım 1890'da *Hollanda Kraliçesi* oldu.

Wilhelmina 1898'de kendi başına idareyi eline aldı; ve 7 Şubat 1901

(1) Açe... Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi Cilt 6 sayfa 313. 1971.

de *Dük Heinrich Von Mecklenburg = Schwerin* ile evlendi ve böylece eşi *Hollanda Prensi Heinrich* oldu. Kraliçe Wilhelmina ile Prens Heinrich'in 30 Nisan 1909'da *Juliana* adlı kızı doğdu. Juliana Hollanda tahtının veliahtı oldu.

Diğer taraftan Wilhelm III'ün kişiliğinde toplanan Hollanda-Lüksemburg Birliği Wilhelm III'ün ölümü ile son buldu; ve Lüksemburg Büyükdükalığı Dük *Adolf von Nassau*'a düştü.

Birinci Dünya savaşında Hollanda antlaşmalar ile bağlı bulunduğu tarafsız kalma statüsünü korudu. Fakat ardı arkası kesilmeyen savaş tehlikesi karşısında 31 Temmuz 1914'de ülkede seferberlik ilân edildi. Bu savaştan sonra Alman İmparatoru Wilhelm II tahttan feragat etmiş ve 10 Kasım 1918'de Hollanda'ya sığınmıştı. Kraliçe Wilhelmina Müttefiklerin talep ve tehditlerine rağmen Kaiser Wilhelm'i sınır dışı etmemiş ve onu koruma cesaretini göstermiştir.

Prenses Juliana kraliçe Wilhelmina'nın tek kızıydı. Juliana 07.01.1937'de *Bernhard zur Lippe-Biesterfeld* ile evlendi. Prenses Juliana ile eşinin 31.1.1938'de *Beatrix* adında bir kızları oldu.

İkinci dünya savaşında *Kraliçe Wilhelmina* ile Belçika kralı *Leopold III* müşterek bir barış çağırısı yaptılar. Buna rağmen Hollanda da Hitler-Almanya'sı tarafından 10.05.1940'da hücuma uğradı ve Hollanda ordusu beş gün sonra, yani 15.5.1940 tarihinde Almanlar'a teslim oldu. Kraliçe ve Hollanda Hükümeti İngiltere'ye sığındı. Ülkenin güneyi müttefikler tarafından Eylül 1944'de, ülkenin kuzeyi ve doğusu ise 1945 yılının Mart'ından Nisan'ına kadar yine müttefikler tarafından işgal edildi. Hollanda'lılar 8.12.1941'de Japonlar'a savaş ilân ettiler. Bunun üzerine Japonlar Hollanda-Hindistanını (Cava, Sumatra ve diğer adalarını) Mart 1942'ye kadar istila ettiler. Japonya Ağustos 1945'de savaşı kaybedince Endonezya'nın ulusal hareketi Endonezya'nın özerkliğini ilân etti. (17.8.1945). Ve Sukarno başkanlığında bir Endonezya Cumhuriyeti, Endonezya Birleşik Devletleri kuruldu. Hollanda'lılar bu eski, zengin, büyük sömürgelerini tekrar elde etmek için uğraştılar. Mücadele ettiler ve fakat başaramadılar ve 1949'da Hollanda-Endonezya Federal Devleti kurulması benimsendi; ve Hollanda, Hükümdarlık haklarını Endonezya Birleşik Devletlerine bıraktı. Endonezya ise parti çatışmaları, siyasî huzursuzluklar ve askeri operasyonlar yüzünden kurtuluş'a geçiş sarsıntısı geçirdi. Sonunda antlaşmalar oylu ile Endonezya Hollanda'dan koptu ve 1960 *Sukarno* devrine erişti.

Diğer taraftan Hollanda *Benelux* (sayfa 255) teşkilatının üyesidir. Benelux Belçika, Hollanda (Nederland) ve Luxemburg'u içine alan bölge-

sel, özellikle ekonomik çalışma birliği'dir. Benelux, bu üç ülke tarafından kurulmuş, 22 milyon nüfusu birleştiren ve *Avrupa Kömür ve Çelik Birliği*'nin (C.E.C.A. *Communauté Européenne du Charbon et de l'acier)*'nin esas unsurlarından birini meydana getiren bir Topluluktur. Benelux Topluluğu sözü edilen üç ülkenin ekonomik, kültürel ve kısmen de siyasî alanlarda mümkün olduğu kadar müşterek çalışmayı ve birlik halinde dışarıya karşı bu üç ülkenin yararlarını korumak için kurulmuştur. Topluluğun ilk temelleri 1943-1944 yıllarında atılmış ve Gümrük ve Ekonomik alanda işbirliğinin gerçekleştirilmesi için 14.03.1947 taraflarca bir protokol imza edilmiş ve 1.1.1948'de bu gayretler bir *Gümrük konvensiyonu* ile tamamlanmıştı. Fakat Gümrük ve ekonomi alanlarındaki işbirliği zamanla diğer alanlara genişletildi. Örneğin 1953'de ekonomi ve sosyal politika koordinasyonuna, 1954'de sermaye mübadelesine, 1957'de işçi mübadelesine ve 1958'de «*Union Economique Benelux*» üzerine ilk etapta 50 yıl süreli bir antlaşmaya gidilmiştir. Ancak, «*Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)*»nin (sayfa 253) kurulmasıyle sözü edilen «Union Economique Benelux»un etki ve önemi azaldı. İkinci Dünya Savaşında ekonomik durumu sarsılan Hollanda 1947'de «*Marshall Planı*»nı kabul etti (sayfa 227 ve 255) ve böylece iktisadi durumunu düzeltti. Kraliçe Wilhelmina'nın kızı ve veliaht Juliana 14 Ekim'den 1 Aralık 1947'ye ve 12 Haziran'dan 30 Ağustos 1948 tarihine kadar annesine kral naipliği yaptı. Ve 1948'de Kraliçe Wilhelmina tahttan feragat etti ve kızı Juliana 6 Eylül 1948'de Holânda tahtına çıktı ve kraliçe oldu. Kral Wilhelm III'ün tek çocuğu olan ana kraliçe Wilhelmina 82 yaşında Het Loo Şatosunda öldü (28 Kasım 1962).

1815 *Viyana Kongresinden* (sayfa 525 ve 587) beri Hollanda tarafsızlığını koruyordu, ve askeri bir ittifaka girmedi. Fakat Hollanda bu tarafsızlığını bıraktı ve 1948'de *Brüksel Antlaşması* (sayfa 228)'na girdi. Bu ittifakta şu beş ülke vardı: İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg. Daha sonra Hollanda, kendisinin de bulunduğu 12 ülke tarafından 1949'da kurulan *Kuzey Atlantik Antlaşması* NATO'nun (sayfa 225 ve 229) üyesiydi. Yine 1949'da Avrupa Birliğini (sayfa 228) amaçlayan Avrupa Konseyi'nin (sayfa 255) üyesi oldu. Diğer taraftan 1948'de 17 ülke tarafından kurulan *OEEC Organization for European Economic Co-operation*'un da Hollanda kurucu üyelerindendir. 18 Nisan 1951'de Federal Almanya, Belçika, Hollanda, Fransa İtalya ve Lüksemburg Montan-Union'u yani *Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu*'nu kurdular (sayfa 256). Bu, kömür ve çelik'in müşterek bir pazarının oluşmasını temin eden bir devletler üstü topluluktur. Bu antlaşma 25 Temmuz 1952'de geçerli oldu ve Hollanda da 1952'de bu topluluğun bir üyesi olmuş oldu. *Roma Antlaşmasıyla* (sayfa 256) Hollanda 1957'de *Av-*

rupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin (sayfa 253, 256) üyesi oldu. Aynı zamanda *Avrupa Atom Birliği*'nin de üyesidir (sayfa 256).

Son olarak şu hususu burada belirtmek isterim:

Hollanda meşrutî bir monarşidir. İki meclisi vardır. Kraliyet Hanedanı *Oranj Nassau Hanedanından*'dır. Hükümdarın ilk erkek çocuğu tahtın varisidir. Şayet Hükümdarın erkek çocuğu yoksa, ilk kız çocuğu Veliah'tır.

İcra kuvveti Hükümdara aittir.

1972 yılındaki gezimiz esnasında Kraliçe *Juliana* Hükümdardı; ve 6.9.1948'de tahta çıkmıştı. Kraliçe Juliana 7.1.1937'de eski bir Alman sulâlesinden olan bugünkü Hollanda Prensi *Bernhard Leopold zur Lippe - Biesterfeld ile* evlenmiştir. Kraliçenin 31.1.1938'de doğan büyük kızı *Beatrix* tahtın varisidir. Prenses Beatrix 10.3.1966 da Alman diplomatı *Claus von Amsberg* ile evlenmiştir. Bunların 27.4.1967'de *Willem Alexander* adında bir oğulları olmuştur.

Yine 1972 Haziran'ında Hollanda Başbakanı *B. W. Biesheuvel* idi. B. W. Biesheuvel Antirevolüsiyon Partisindendir.

BELÇİKA KRALLIĞI, LE ROYAUME DE BELGİQUE

Belçika, Ağustos 1830 ayaklanmasında özerkliğini açıkladı. Ve Belçika'nın Hollanda'dan ayrılması 1831 *Londra Konferansının 18.'nci ve 24.'üncü maddeleri* ile tespit edildi. Bir Krallık olan Belçika Devletinde 04.06.1831'de *Saksonya-Cobourg Gotha* sülalesinden olan Leopold I kral seçildi. Leopold I 21.07.1831'de Anayasa üzerine and içti ve böylece özerk Belçika Devleti tarih sahnesine girdi.

Bu kısa açıklamayı yaptıktan sonra, özerk olmadan önce Belçika topraklarının Roma devrinden beri geçirmiş olduğu siyasî gelişmelere ve tarihsel olaylara yine aşağıda kısaca temas edilecektir. Çünkü Belçika'nın siyasî ve kültürel tarihi Ortaçağa kadar uzanır.

Romalılar Galya'nm kuzey kısmına *Gallia Belgica* adını vermişlerdi (sayfa 434). Buralarda esas itibariyle *Belgae'ler (Belge*'ler veya *Belg*'ler) adlı Kelt kavimleri yaşıyorlardı (sayfa 575). Fakat Germen aşiretleri de vardı. 30.444 km² büyüklüğünde olan bugünkü Belçika, Gallia Belgica'nm kuzeyinin bir bölgesini teşkil ediyordu. Romalı Jül Sezar M.Ö. 57 yılında başladığı Galya savaşlarında, şiddetli direnimler gösteren Belgeleri yenmiş ve M.Ö. 51 yılında buraları işgal etmiş ve Roma toprakları yapmıştı. M.S. 250 yıllarında bu bölge Germen kavimlerinin istilasına uğramağa başladı. Ve M.S. 410 yıllarından itibaren Romalılar buralardan çekildiler ve bu toprakları terk ettiler. Belçika daha sonra Avrupa'da oluşan büyük Frank devleti içindeki *Neustria*'nın bir kısmını, bir bölgesini teşkil ediyordu. İmparator *Dindar Ludwig I* hayatta iken Büyük İmparatorluğunu üç oğlu arasında bölmüştü (sayfa 389). Dindar Ludwig I 840 yılında ölmüştü. Oğullarının yaptığı 843 *Verdun Antlaşmasiyle* İmparatorluğun bölünen bu üç kısmı üç özerk, üç ayrı büyük Devlet olmuştu. Belçika toprakları o zaman

Charles II (Kel Charles II)'nin başında olduğu *Charles Krallığı* ile ağabeyi *Lothar I*'in başında bulunduğu *Lothar Devleti* arasında bölünmüştü. *870 Mersen Antlaşmasına* göre de Batı Frank Devleti (Batı Francia, Fransa) ile *Doğu Frank Devleti* (Doğu Francia, Almanya) arasında taksim edilmişti. Bu iki devlet arasındaki sınır ise esas itibariyle *Schelde* nehriydi. Zamanla bu Belçika toprakları bir seri beyliklere ve soylu arazilerine parçalandı. Bunlar arasında Brabant, Lüksemburg ve Limburg dükalıkları ve Flandr, Hainaut (Hennegau), Namur ve Antwerpen kontlukları en önemlileriydi. Bütün bu beylikler 1361, 1384, 1419, 1428, 1430, 1433 ve 1467 yıllarında ya veraset veya satış yolu ile veya da kuvvet kullanarak, bölgenin güneyinde hüküm süren *Bourgogne Hanedanının* eline geçti; Şöyle ki; Örneğin Bourgogne dükü *Yiğit (Cesur) Philipp* evlenme ile 1384'de Flandr'i ele geçirmiş ve sonra bazı kontlukları da satın almıştı. Onun oğlu *Korkusuz Jean*'nin oğlu *İyi Philipp* Almanların olan *Namur*'u 1428'de satın almış ve 1430'da ise Brabant ve Limburg'u veraset yolu ile, ve 1433'de de Hainaut (Hennegau), Deniz kıyı bölgeleri olan Holland ve Seeland'i kuvvet yolu elde etmişti. Böylece bütün bu beylikler yavaş yavaş Bourgogne Hanedanı eline geçmişti. Bilindiği gibi devrinin en parlak Hükümdarı olan Bourgogne dükü *İyi Philipp (Philipp III)* 1429'da ünlü *Altın Vlies* nişanı ile vakfını kurmuştu. Bu nişan Bourgogne Hanedanından Habsburg Hanedanına intikal etmişti. İspanya ve Avusturya'nın en yüksek nişanıdır. Bugün İspanya'da Hanedan aynı nişanı verir. Avusturya'da ise Habsburg Hanedanının ülkeyi terk etmeleri ile 1918'den beri bu en büyük ve eski nişan artık verilmemektedir.

İyi Philipp 1443'de Alman olan Lüksemburg'u da eline geçirmişti.

İyi Philipp'in oğlu *Cesur Charles* 1467'de Bourgogne kralı olmuştu. Cesur Charles'm oğlu yoktu. Tek varisi kızı *Maria* Habsburg Hanedanından İmparator Maximilian I'in eşiydi. Bourgogne kralı Cesur Charles ölünce Bourgogne ülkesi 1477'de *Habsburg Hanedanına* geçti; ve nihayet Belçika 1555'de İspanya Kralı Philipp II'ye, yani yine veraset yolu ile *Habsburg*'ların İspanyol koluna geçti. Belçika, kısa bir süre 1598-1621 yıllarında İspanya kralı Philipp II'nin kızı *İzabella* (İsabella) ve eşi *Albrecht* idaresinde tamamen özerk olan bir devletti. Diğer adı Albert olan Avusturya arşidükü *Albrecht VII* İmparator Maximilian II'nin altıncı oğluydu ve 1559'da doğmuş 1577'de Toledo kardinalliği ve Portekiz kral naipliği yapmıştı (1583-1596). İsabella ile 1599'da evlenince İspanyol Felemenkine özerk hükümdar olmuştu. Albrecht Birleşik Eyaletler Devleti başındaki Genel Vali Oranj Prensi *Moritz* (sayfa 585) ile uzun süre savaştı ve sonunda 1609'da 12 yıllık bir mütareke imza etti. Fakat arşidük Albrecht 1621'de Brüksel'de ölünce buraları tekrar İspan-

ya'ya bağlandı. Richelieu (sayfa 586) ve Fransa kralı *Louis* XIV ile yapılan savaşlarda İspanya Felemenki'nin sınır bölgeleri (örneğin (Artois, Lille ve diğerleri) Fransa tarafından alındı. 1713 *Utrecht Barışıyle* İspanya Felemenki Avusturya'ya geçti. Fakat *Bariyer Antlaşması* ile Avusturya buralarını Hollanda generallerine bıraktı (sayfa 586). Ve Hollanda'ya oralarını işgal etme hakkını tanıdı. Avusturya Kutsal Roma Germen İmparatoru *Joseph II* (1765-90) yeniliklere taraftardı ve reformlara geçti. İmparator Joseph II'nin bu reformları özellikle her işe karışan ve etkisi olumsuz olarak yayılan katolik kilisesine karşı alınacak önlemleri amaçlıyordu. İmparator 13 Ekim 1781'de *Toleranzedikt'*-ini *(Toleranz Fermanı'*nı) çıkarmıştı. Bu reformlar bazı bölgelerde sert direnişlerle karşılaştı. Ve Avusturya Felemenkinde (o halde Belçika'da da) 1785'de isyan çıktı. Bu ayaklanmaların devam edişinde Fransa İnkılabının da etkisi vardı. Ayaklanmalar 1790'da bastırıldı. İki yıl sonra Fransa orduları harekete geçti. 50.000 kişilik bir Fransız İnkılap Ordusuna General *Ch. F. Dumouriez*'nin kumandasında 6 Haziran 1792' de Avusturya'nın dük *Albert Sachsen-Teschen*'in kumandasındaki 30.000 kişilik bir ordusu *Jemappes (Jemmapes)*'de yenilmişti. Fransızlar bu zaferleri ile, (Belçika dahil) ilk kez Avusturya Felemenki'ni dolayısıyle Belçika'yı ele geçirmişti. Fakat Fransız'lar onu takip eden yıllarda Belçika'dan kovuldularsa da 1794'de General *Pichegru* tarafından alındı ve Felemenk'in güney bölgeleri tekrar Fransız'ların eline geçti. Ve 1795'de Fransa ile birleşti. Aynı yıllar Hollanda da işgal edilmiş, oradaki Birleşik Eyaletler Cumhuriyeti yerine Batav Cumhuriyeti, daha sonra kralı Napolyon'un kardeşi olan Hollanda krallığı kurulmuştu. Sonra, bu krallık da dahil bütün Felemenk toprakları, o halde Belçika'da, Fransa'ya bağlanmıştı (sayfa 587). Napolyon'un yenilgisi sonucu 1815 Viyana Kongresinde Belçika, Felemenk'in kuzey kısımları ile beraber bir *Felemenk krallığı* altında birleştirilmişti (sayfa 587). Bu krallığın başına Oranj Prensi Wilhelm V'in oğlu Wilhelm getirildi ve *Wilhelm I* ünvanını aldı. Wilhelm I ile bugünkü Hollanda krallığı da başlıyordu. Bu krallığın içinde Belçika topraklarından başka Lüksemburg da bulunuyordu. Fakat protestan olan Hollanda'lılar ile katolik olan Belçika'lılar arasındaki şidedtli dinsel bir rekabet yanında iki halk arasında ulusal farklılıklar da vardı. İşte bunlar Belçika halkını 27 Ağustos 1830 isyanına götürdü. Bir «Ulusal Kongre» Belçikanm özerkliğini ilan etti; ve *Prenss Leopold (Saksonya-Coburg'lu)* kral seçildi.

Brüksel'deki 25 Ağustos 1830 ayaklanması Fransız devriminin Paris'in Temmuz ayaklanmasının bir neticesiydi. Aynı zamanda kuzeydeki Hollanda krallığının Belçika'yı tekrar elde etme hareketlerine karşı olan Belçikalıların 23-27 Eylül 1830 tarihlerindeki direnişleri de

Fransız devriminin Belçika'daki etkilerinden ve onun sonuçlarından başka bir şey değildi. Fransa İnkılabına ve Belçika ayaklanmalarına karşı olanların ise ekserisi yüksek burjuva sınıfından oluşan *Oranjist*'lerdi.

Belçika özerk olmuştu. Belçika'nın özerkliği iç politikada birbirleriyle çarpışan muhtelif yönlerdeki görüş ve hareketlerin bir sonucu ve dış politikada ise Viyana Kongresinde güney ve Kuzey Felemenk'in (yani Hollanda ile Belçika'nın) birleştirilmesini sağlayan kararların kaldırılması hususundaki Fransanın istek ve talepleri ile İngiltere ve Alman Devletlerinin Belçika'nın Fransa'ya bağlanmaması yönündeki çaba ve gayretleri arasında varılan bir kompromi, bir çözümdü.

Büyük Devletlerin temsilcilerinin Belçika sorunu üzerine yaptıkları 1830-1831 Londra Konferansalarında Hollanda ile Belçika'nın uluslararası antlaşmalara göre de birbirinden ayrılmaları ele alındı (sayfa 574). Belçika'nın Hollanda'dan ayrılması esasları 15.10.1831 Londra laşmasında 18.'inci ve 24.'ünvü maddeler ile tespit edildi. Aynı antlaşmaya göre *Limburg Bölgesi* ile *Lüksemburg*, Hollanda ile Belçika arasında bölünmüştü.

4.6.1831 tarihinde kral seçilen *Leopold I (Saksonya-Coburglu)* Anayasa üzerine 21.7.1831 tarihinde ant içti.

Ancak, Hollanda Kralı Wilhelm I Belçika'nın özerkliğini tanımadı; ve Belçika topraklarını tekrar elde etmek çabalarına devam etti. Fakat bir sonraki 1838 Londra Konferansında değişiklikler yapıldı ve sonunda Hollanda ve Lüksemburg 1838 yılında Belçika'nın özerkliğini tanıdılar ve 19.4.1839'da da Belçika, antlaşmayı değişiklikleri ile tanıdı. Bu arada Hollanda gibi Belçika'nın da tarafsız olması bir statü'ye bağlandı. Böylece Belçika özerkliğinin uluslararası sorunu da çözülmüş oldu.

Leopold I, Fransa'daki Louis Philipp'in kızı Louise Maire d'Orléans ile 1932'de evlendi.

Belçika'nın özerkliği ile yeni yaratılan siyasî duruma karşı Hollanda Hükümetinin gösterdiği şiddetli tepki ve mücadelesi Fransa ve İngiltere'nin askeri müdahalesi ile bertaraf edilmişti. Fakat Belçika'nın özerk olması ile iç sorunları bitmemişti. Belçika topraklarında, genel olarak, birbirinden farklı iki halk topluluğu, dolayısıyle bu toplulukların getirdikleri sorunlar vardı. Ülkede nüfusun % 55 kadar Flaman'lar ve % 45 kadar da Wallon'lar yaşıyorlardı. Bir miktar da Almanlar vardı. Flaman'ların konuştuğu dil aşağı Almanya'nın bir lehçesi olan Felemenkçedir ve Germen dilerindendir. Bugün bu Felemenk-

çe (Hollandaca)'nın birçok lehçeleri de vardır. Buna karşı Wallon'ların dili ise, içinde eski Germen dillerinden kalma bazı sözcük ve deyimler mevcutsa da, bir halk Fransız'casıdır; o halde Roman dillerindendir. Bilindiği gibi Wallon'lar eski Kelt orijinli Galya Belgae'lerinden gelmektedir.

Yukarıda değindiğimiz gibi Belçika'nın özerkliğine kavuşması ile sorunları bitmemişti. Irk sorunu yanında mezhep farkı sorunları da vardı. Okul yasaları meselesi, dinsel partilerin hareket ve sert davranışları yanında yavaş yavaş dil sorunu da aktüel olmaya başlamıştı. 1831 ayaklanması Fransızca'yı resmi dil yaptı. Fakat 1840 yıllarından itibaren, kuzey'de bir Flaman kaynaşması meydana gelmiş ve Flandr'-de, dolayısıyle Belçika'da dil sorunu aktüel olmuştu. Bu sorun ve getirdiği mücadeleler 1873, 1878, 1880 ve 1888 yıllarında tekrar tekrar ortaya çıktı ve bu hareketler 1898 yılına kadar sürdü.

1790 yılında doğan kral Leopold I (1831-1865), 75 yaşında olarak 1865 yılında Brüksel yakınındaki *Laeken*'de öldü.

Leopold I önce İngiltere Veliahtı, taht varisi, Prenses Charlotte Auguste ile 1816'da evlenmişti. Bu evlenme ile Leopold'u büyük bir gelecek bekliyordu. Fakat eşi Charlotte Auguste 1817'de öldü, ve böylece Leopold'un geleceği de değişti. Nisan 1821'de Osmanlı İmparatorluğunun bir eyaleti olan Yunanistan'ın *Mora Yarım Adası*'nda Rusya'nın ve bazı Avrupa Ülkelerinin teşvik ve tahriki ile isyan çıkmış, bir Yunan Ulusal Meclisi Özerk Yunanistan Devletini ilân etmişti. Fakat Osmanlı İmparatorluğu bu durumu tanımamış ve isyan nedeni ile Mora Savaşları başlamıştı. Sonunda Rusya, İngiltere ve Fransa müdahale etmişlerdi ve Yunanistan'ın özerkliğini Osmanlı İmparatorluğu kabul etmediği halde, Büyük Devletler 6. Temmuz 1827'de *Londra Konferansında* Yunanistan'ın özerklik kararını almışlardı. Sonunda *Babıâli* 3 Şubat 1830 da bu Londra Protokolunu kabul etmişti ve böylece Uluslararası bir platformda Yunanistan'ın özerk bir krallık olduğu ilân edilmiş oldu. İşte o yıllarda *Leopold* Yunanistan kralı olmayı kabul etmişse de sonra Yunanistan kralı olmaktan vazgeçmişti. Buna karşı 4.6.1831'de Leopold Belçika kralı seçilmiş ve 21.7.1831'de anayasa üzerine ant içmişti. Bu arada yeni kurulan Yunan Devleti Başkanı Kont Kapodistrias'm 9 Ekim 1831'de öldürülmesi üzerine 7 Mayıs 1832'deki Londra Konferansında Yunanistan ile Büyük Devletler, Yunanistan krallığına *Bavyera Prensi Otto*'nun getirilmesinde anlaşmışlardı.

Belçika'nın ilk kral'ı *Leopold I* çekingen davranışlı, çok akıllı bir kraldı. Leopold I, titiz ve salabetli konstitüsiyonel yani meşrutî bir hükümdar olarak krallık görevini çok iyi yaptı. Leopold I mensup olduğu

Saksonya = Coburg aile politikası doğrultusunda zaman zaman Avrupa siyasî alanında belli bir rol oynamıştı. Kral Leopold I çok kez İngiliz kraliçesi *Viktoria*'nın danışmanlığını da yapmıştı.

Yukarıda değindiğimiz gibi kral Leopold I 1865'de ölmüştü. Belçika tahtına oğlu *Leopold II* çıktı. 1835'de Brüksel'de doğan Leopold II, 1853 arşidük Joseph'in kızı Maria Henriette ile evlendi.

Kral Leopold II, Afrika'da akıllı bir sömürge politikası izlemişti. Önce «*Uluslararası Afrika Şirketi*» kuruldu ve bu şirketten 1881-1884 yıllarında kral Leopold II'nin isteği üzerine bir *Kongo Devleti* kuruldu ve *Leopold II Kongo Devleti Hükümdarı* ünvanını aldı. Bir müddet sonra Leopold II, 1889'da Kongo Devleti üstünde olan bütün haklarını vasiyetle Belçika Devletine bıraktı.

Diğer taraftan Leopold II devrinde *dil sorunu* aktüalitesini koruyordu. Bu sorun ve getirdiği mücadeleler sonucu 1875, 1878, 1880 ve 1888 yıllarında Flandre'de Fransızca'nın yanında *Felemenkçe* okul, resmi daireler ve mahkemelerde kullanılması kabul edilmişti. Nihayet 1898'de ise *yasaların, tüzük* ve *yönetmeliklerin* Felemenkçe ile de basılıp bildirilmesi ve bundan böyle her alanda Fransız'caya eşit olması resmileşti. Belçika'da dil bölgeleri ayrılmış ise de Brüksel'de hem Felemenkçe ve hem de Fransızca konuşulmaktadır. O halde Brüksel iki resmi dilli bir kenttir. Leopold II kendi üzerindeki Kongo Devleti haklarını Belçika Devletine bıraktıktan sonra Belçika Hükümetleri istila ve işgaller ile Kongo Devletini çok genişlettiler ve uzun yıllardan sonra 10 Ağustos 1901'de çıkarılan yasa Belçika ile Kongo devleti arasındaki ilişkileri düzenledi ve Belçika Devleti tarafından Kongo devletinin teslim alınmasını içeren 29 Kasım 1907 antlaşması imza edildi ve bu ise Ağustos 1908 tarihinde Belçika Parlamentosu tarafından onaylandı ve 15 Kasım 1908'de çıkarılan bir yasa ile Kongo devleti bir sömürge olarak Belçika'ya bağlandı ve böylece Belçika büyük ve zengin bir sömürgeye sahip oldu.

Kral Leopold II (1865-1909) becerikli bir diplomat, sağlam ve geniş görüşlü bir para adamıydı. Hem de ekonomik alandaki görüşü politikacılığından üstündü. Leopold II eski dünyayı ve Afrika'yı gezmişti. Mutlakiyetçi olmasına rağmen ülkesinin Liberal Partisini destekliyordu. Sürüp giden, özellikle katolik ve Liberal Partilerin çekişmeleri, sonu gelmeyen parlamenter kavgalar içinde, Kral Leopold II, Anayasa'dan ve yasalardan ayrılmadan ve onlara sadık imiş ve onları koruyormuş gibi görünerek kendi arzularını yerine getirmesini bilmişti. Leopold II'nin Hükümdarlık devri, Belçika'ya büyük bir ekonomik, teknik ve kültürel gelişme getirmiş, bir çok sanayi kollarında Belçika devrin sa-

nayi ülkeleri içinde ön sıralarına yükselmişti. Kralın drayet ve meziyetleri yanında iki rakip halk topluluğunun daracık bir bölgede bıkmadan çalışmaları ve sarfedilen el emeği ile Belçika, geçen yüzyılın sonunda ve bu yüzyılın başlarında, refah içinde bulunan üstün bir ekonomik varlığa erişen bir ülke olmuştu. Leopold II, ülkesinin sanayi ürünleri için Rusya'da Mısır'da ve Asya'da büyük pazarlar açmıştı. Türkiye'de bile Leopold II devri Belçikası ürünlerine ve eserlerine özellikle İstanbul'da ve Zonguldak Kömür İşletmelerinde uzun yıllar rastlanmaktaydı.

Kral Leopold II'nin dış politikası ise sıkı bir tarafsızlığa dayanıyordu ve kral gelişip kuvvetlenen Almanya ile, özellikle Alman İmparatoru ve Prusya kralı Wilhelm II ile iyi ilişkiler kurmaya gayret sarfediyordu.

Leopold II'nin beyaz, uzunca, alt tarafı genişçe bir topsakalı vardı. 17 Aralık 1909'da Brüksel yakınında *Laeken*'de 74 yaşında öldü. Oğlu yoktu. Kızlarından *Prenses Louise,* Prens Philipp Saksonya = Coburg'lu ile evlenmiş, sonra boşanmıştı. Almanya'nın Wiesbaden kentinde 1 Mart 1924'de ölen Prenses Louise'nin şu eseri ünlüdür: «*Throne, die ich stürzen sah*» *(Tahtlar, onları yıkılırken görüyordum).* Prenses Louise bu eserinde bir gerçeği dile getirmede haklıydı. Çünkü 1.'inci Dünya savaşı sonunda ve ondan sonra İnsanlık tarihinin büyük, eski Hanedanları olan *Osamanoğulları, Habsburg*'lar, *Hohenzollern* ve *Oldenburg-Romanow*'lar gibi İmparator aileleri kısa süreler içinde ardı ardına talihsiz veya acımasız bir şekilde çöktüler ve bazı krallıklar da aynı yıllarda yıkıldılar. Ve o devrin çocukları tarihte eşine rastlanmayan ve bir daha da rastlanılmayacak olan Hanedanların bu kitlesel trajedisini sayın Prenses gibi yaşadılar ve yıkılan haşmetli tahtları, hükümdar aile facialarını beraber iziediler, gördüler. Fakat eminim ki o devrin insanlarının bir kısmı Sayın Prenses'in hissettiği gibi bu tahtların devrilmelerini izlemediler. Belki onların, esasında 700 yıllık hareketli bir dünyanın oluşunda bu büyük Hanedanların ne kadar büyük rol oynadıkları hakkında ne bilgileri vardı ve ne de onlara karşı ilgileri vardı. Veya onlar tarih gerçeklerinin farkına bile varmadan tahtların devrilmelerini ya benimsemediler veya günlük adı birer haber kabul edip geçtiler.

Biraz önce değindiğimiz gibi *Leopold II*'nin oğlu yoktu. 17 Aralık 1909'da ölünce yeğeni Albert I, 17.12. 1909'da kral oldu. *Kral Albert I*'in babası ölen kral Leopold II'nin kardeşi olan Flandre kontu ve Belçika prensi *Philipp,* ve annesi Prenses *Marie Hohenzollern Sigmaringen'di. Albert I* 8.4.1875 tarihinde Brüksel'de doğmuş ve 1900'de *Bavyera düşesi Elisabeth* ile evlenmişti.

Kral Albert I'in krallığının ilk yıllarında iç politikada bazı hareketler oldu. Selefi Leopold II tarafından imza edilen «Genel mecburi askerlik görevi yasası» daha da geliştirildi. Diğer taraftan klerikal, yani dinsel bir okul yasası'nın çıkarılmasında muhalefet büyük direnim gösterince Başbakan Schollaert değişti ve yerine Broqueville geldi. 1912 Parlamento seçimlerinde klerikal, yani dinci partiler büyük çoğunluk kazanınca, ülkede tekrar huzursuzluklar ve karışıklıklar başladı ve işçiler genel greve gittiler.

Diğer taraftan *Birinci Dünya Savaşı* Kral Albert I'in zamanına rastlar. Birinci Dünya Savaşında Almanya, Ordularının Fransa'ya karşı Belçika topraklarından geçmesi için Belçika'dan müsaade istedi. Ve buna karşı tazminat vermeği, Alman Ordularının geçisinde husule gelecek zararların telafisini ve aynı zamanda yardımlar yapmayı kabul ediyordu. Belçika Almanların bu istek ve önerisini reddetmiş ve Almanya'nın Belçika üzerinden Fransa'ya taarruzuna müsaade etmemiş ve aksine Belçika Hükümeti 3 Ağustos 1914 beyannamesi ile tarafsızlığının zedelenmesi halinde buna kuvvetle karşı koyulacağını Almanya'ya bildirmişti. Belçika Hükümetinin bu kesin kararında kral Albert I'in büyük rolü ve etkisi oldu. Albert I, 1839 Londra Antlaşmasından beri uygulanan Belçika'nın tarafsızlığını Almanlara karşı silahla koruma cesaretini gösterdi. Fakat Alman orduları Belçika üzerinden Fransa üzerine yürüdü. Liège, Brüksel ve Anvers (Antwerpen)'i aldı ve ülkenin büyük kısmını işgal etti. Kral Albert I Belçika ordusunun Başkumandanı olarak Liège ve Anvers'in savunmalarını yaptı. İser'de kahramanca gayretlerle Dunkerque ve Calais'yı işgalci Almanlara karşı kapatmasını bildi (Ekim 1914); ve müttefik orduları ile beraber uzun ve güç siper savaşlarında bulundu. Belçika Hükümeti 17 Ekim 1914'de Le Havre'e taşınmış ve resmen oraya yerleşmiş iken kral Albert I'in genel karargahı Belçika'nın istila edilmemiş bölgesinde bulunan Panne'da idi ve kral burada kaldı. Kral Albert I'in bu hareket ve davranışlarını Belçika halkı takdirle karşılamış ve kendisine *Koning-Ridder (Şövalye Kral)* ünvanını vermiştir.

Müttefikler ile Almanya arasında Kasım 1918'de yapılan mütareke antlaşması gereğince Almanlar Belçika'yı terk ettiler. Albert I 22 Kasım'da ülkesinin Başkenti Brüksel'e tekrar girdi. Almanların müttefikler ile imza ettikleri *Versailles Antlaşmasında,* Prusya'ya ait olan Moresnet, Eupen ve Malmedy savaş tazminatı olarak Belçika.ya verildi. Belçika ise 1920'de bu toprakları Belçika'ya bağladı.

Belçika'nın uluslararası durumunun 1839 Londra konferasında tarafsız bir ülke olması karara bağlanmıştı ve Belçika'nın bu tarafsızlığı

bozulmuyordu. Almanya'nın 1. inci Dünya savaşında ordularını Belçika üzerinden Fransa'ya yürümesi Belçika'nın tarafsız statüsünü zedelemişti. Bunun sonucu 1.'inci Dünya Savaşında Belçika ordusu müttefikler yanında Almanlara karşı savaştı. Bütün bunlar Belçika'nın uluslararası ilişkilerinde bir değişikliğe götürdü. 1839 Antlaşmaları ile bağlı olan tarafsızlığı 1919 Versailles Antlaşması ile kaldırıldı ve Belçika 1919'da Fransa ile bir askeri konvansiyon üzerinde anlaştı. 1922'de ise İngiltere ile Belçika bir müdafaa-İttifakı kurdular. Müttefik orduları Almanya'da işgaller yaparken Belçika da aynı zamanda Ren bölgesindeki işgale ve Ruhr havzasının istilasına iştirak etti.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Belçika Parlamentosunda Klerikal Parti Parlamento çoğunluğuna sahipti. Savaştan sonra, 1919'da, Genel seçim hakkının getirilmesiyle Klerikal Parlamento çoğunluğunun yerine Sosyalistler ile Liberaller'in çoğunluğu geldi. Başbakan ise 1921 Aralığından 1925 Nisanına kadar *Teunis* ve 1925 Haziranının 1926 Mayısına kadar Poullet idi ve 1926'da *Jaspar* Başbakan oldu.

Kral Albert I (1909-1934) *Namur'a yakın Marche-les-Dames* kayalıklarına tırmanırken kaza neticesi 17.12.1934'de öldü.

Kral Albert I bilgili, çekingen ve silik görünüşlüydü. Çekingenliği ileri bir miyopluk sonucuydu. Bütün bunlara rağmen kral Albert I Belçika halkınca çok sevilirdi.

Albert I, 1934'de dağa tırmanırken ölünce oğlu *Leopold Belçika kralı oldu* ve *Léopold III* ünvanını aldı.

Leopold III (1934-1951) kral Albert I'in büyük oğludur. Annesi *Bavyera düşesi Elisabeth*'dir. Leopold 3 Kasım 1901'de Brüksel'de doğdu ve 1926'da İsveç prensesi *Astrid* (Sophia, Louise, Thyra) *Bernadotte* ile evlendi. Kraliçe Astrid 29.8.1935'de *İsviçre'de Rigi* eteğinde, Zuger-See (Zuger Gölü) kıyısında Küssnacht'te, *otomobil kazasında* öldü. Astrid *Baudouin I* ile *Prens Albert*'in annesidir. Leopold III, kraliçe Astrid'm ölümünden sonra 1941'de Marie Lilian Baels (Prenses Réthy) ile evlendi. Leopold III ilk eşinin ölümü ve Marie Lilian Baels ile evlenmesi yüzünden eleştirilere uğradı. Kral Albert I 1919'da Fransa ile bir askeri konvansiyon üzerinde anlaşmış ve 1922'de de Belçika İngiltere ile bir müdafaa-İttifakı kurmuştu. Belçika artık tarafsız değildi. Fakat Leopold III'ün müdahalesi ve Belçika 1936 sonbaharında Flaman'ların baskı ve isteklerine uyarak ve Dışişleri Bakanı *Paul Henri Spaak*'in girişimleri ile Belçika'nın Fransa ve İngiltere'ye olan bu siyasi ve askeri bağlantıları çözüldü ve Belçika tarafsız oldu. Böylece Leopold III babasının siyasetini bırakmış ve tekrar tarafsızlığa dönmüştü. Almanlar

Polonya savaşını bitirdikleri zaman *Belçika* ile *Hollanda* 7 Kasım 1939'da savaş yapan ülkelere bir «*Barış Çağrısı*» yapmışlarsa da bir netice alamamışlardı. Alman Batı Seferi (Mayıs 1940) başlayınca Alman orduları 10 Mayıs 1940 tarihinde Belçika topraklarına girdi. Belçika Parlamentosu Paris'e sığındı. Londra'ya sığınan Başbakan katolik Pierlot'un Belçika Bakanlar Kurulu Londra'da bir sürgün Hükümeti kurdu. Ve orada Belçika'nın yeraltı faaliyetlerini yönettiler. Leopold III Alman taarruzuna karış başlangıçta kahramanca karşı koydu; ve fakat hezimete uğrayacağını anlayınca Ordusuna «silahları bırak!» emrini verdi ve 20 Mayıs 1940'da Ordusu ile beraber teslim oldu. Leopold III, Belçika Ordusunun Başkumandanı olarak teslim olma antlaşmasını imza etti. Leopold III, Almanların esiri olduğunu bildirerek *Laeken şatosuna* kapandı; daha doğrusu Almanlar tarafından savaş esiri olarak şatoda tutuklu tutuldu. Leopold III, 1 Kasım 1940'da savaş esirlerinin serbest bırakılmasını temin etmek için *Berchtesgaden*'e başvurdu. Kral Leopold III'ün Belçika ordusuna silahları bırakma emrini vermesi ve dolayısıyle teslim olması Belçika'da sonu gelmeyen bir tartışmaya yol açtı. Paris'e sığınan Belçika Parlamentosu Leopold'un Hükümdarlığa yetkili olmadığım ilân etti. Leopold III 7.6.1944 tarihine kadar Laeken şatosunda kaldı; ondan sonra ailesi ile birlikte savaş esiri olarak Almanya'ya götürüldü. 7 Mayıs 1945'te serbest bırakıldı. Belçika Alman istilasından kurtulmuştu. Belçika Hükümeti Kral Leopold III'un ülkesine geri dönmesine muhalefet ettiği için Leopold III İsviçre'ye gitti ve orada yerleşti. Yerine 20.9.1944'de kardeşi *Charles* tahta naip olarak seçildi. Böylece kraliyet meselesi ülkede bir sorun oldu ve Belçika'lılar arasında daima ayrılıklar yarattı. Leopold III Hükümdarlığı ve devlet idaresini eline almak istedi ve bu hususta gayretler sarfetti ise de, bu isteğine Sosyalistler ve Liberaller, özellikle Wallon'lar karşı koydular. Ancak, 12.3.1950'de yapılan halk oylaması kral Leopold III'un ülkesine dönmesine karar verdi. Yapılan bu plebist'te % 57 kralın dönmesi istenmişti. Leopold III ülkesine dönünce (22 Temmuz 1950) solcuların özellikle sol kanatlı Wallon'ların saldırılarına uğradı. Sonunda kral Leopold III, oğlu *Baudouin*'i kraliyet prensi tayin etti ve bütün krallık hak ve yetkilerini oğlu *Baudouin*'e bıraktı ve görevinden ayrıldı (17 Temmuz 1951). Leopold III'ün tahttan ayrılmasında, kralı tutmayan sosyalist politikacı *Paul Henri Spaak*'ın önemli etkisi ve katkısı olmuştur. Leopold III'in Belçika tahtından feragat etmesiyle Belçika Parlamentosu Leopold III'ün artık «Belçika kralı» ünvanını taşıyamayacağını, yalnız «kral» ünvanını kullanacağını karara bağladı. Kral Leopold'un savaştan sonra Brüksel yakınında Laeken şatosunda kalması da bir takım dedikodulara yol açtığı için Leopold 1959 Nisanında Laeken şatosundan ayrıldı ve dış ülkelere yerleşti.

Müttefiklerin Normandiya'ya çıkartma yapmalarının neticesi 1944 Eylül ayı başından beri Alman orduları Belçika topraklarından çekilmeğe başladılar. Almanya ile savaş henüz bir neticeye bağlanmadan Belçika, evvelce 1940'da Almanya'ya bağlanan Eupen, Malmedy bölgeleri ile St. Vith ve Moresnet Belçika'lılar tarafından hemen işgal edildi ve Belçika topraklarına katıldı.

Belçika, 2.'inci Dünya Savaşının olumsuz ve tahripkâr sonuçlarını hafif atlatmıştı. Bunu savaşta pek sarsılmamış olan ekonomisinin varlığına, Belçika Kongosundaki yeraltı zenginliklerine ve halkının çok çalışkanlığına, büyük miktardaki Amerikan yardımına borçludur. Belçika bu üstünlüklerinin sonucu hem de bütün Avrupa ülkelerinden önce kendisini toparlamıştı. Bu Belçika'nın uluslararası durumunu çok olumlu etkilemiştir.

Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra Belçika'nın *İç politikasının* problemleri çok yönlüydü. Bir defa birçok Flamanların Almanya ile ekonomik ve siyasî işbirliği yaptıkları öne sürülerek takibatlara maruz kalmaları, sonra kral Leopold III ve kraliyet sorunu ülkede savaş sonrası istenilen huzuru getirememişti. Bundan başka hayatın pahalılaşması, sosyalizasyon istek ve çabaları, hıristiyan, sosyalların, sosyalistlerin, liberallerin, halkbirliği ve komünistlerin ve nihayet bağımsızların birbirleri ile sürtüşmeleri zaman zaman mevcut huzursuzluğu daha da artırıyordu. Bunlara ek olarak *dil sorun*u da hala çözülmemişti. Bunların ve daha diğer sorunların karşısında iki veya daha fazla partinin teşkil ettikleri Koalisyon Hükümetleri bile zaman zaman başarısız kalmışlardı.

Leopold III'ün tahtan vageçmesi üzerine oğlu Baudouin 17 Temmuz 1951'de kral olmuştu ve 21 yaşında Kral Baudauin I ünvanının almıştır.

Baudouin I Flamanca'da adı *Boudewijn I*'dir. Baudouin'in babası Leopold III, annesi Leopold III'ün ilk eşi olan ve 29.8.1935'de otomobil kazısında ölen kraliçe *Astrid*'dir. Baudouin I 7.9.1930'da doğdu ve 1944 de babası ile beraber Almanlar tarafından savaş esiri olarak Almanya'ya götürüldü. 7 Mayıs 1945'de babası ve kendisi serbest bırakıldı. 3 Ağustos 1950'de krallık yetkileri ile veliaht ve 17 Temmuz 1951'de babasının tahttan vazgeçmesi üzerine de kral oldu. Baudouin I 15 Aralık 1960 da *İspanyol prensesi Dona Fabiola de Mora y Aragon* ile evlendi. Bugün tahtta bulunan Baudouin I'in iç politikasında ülkenin en önemli sorunlarından birisi dil sorunu olmuştur. 1960 yılından beri *dil sorunu* Flaman'lar ile Wallonlar arasında ağır konfliklere ve ciddi çatışmalara neden oldu; ve bu gerginlik yıllarca devam etti. Dil sorunu yüzünden

ve buna bağlı kültür işlerinde Belçika'nın en kuvvetli iki partisi olan Hıristiyan Sosyaller Partisi ile Sosyalist Parti kendi bünyelerinde bölündüler ve Flaman ve Wallon kanatlarına ayrıldılar. Bu arada Flamanların Partisi olan «Halkbirliği» partisi ve bunun karşısında bulunan Wallon hareketleri hissedilir derecede kuvvetlendiler.

Haziran 1958'denberi Hıristiyan Sosyalların azınlık Hükümetinin Başbakanı Belçikalı Katolik devlet ve ekonomi bilim adamı *Gaston Eyskens* idi. Eyskens Kasım 1958'de Hıristiyan Sosyalların bu azınlık kabinesini Liberaller ile genişletmiş ve bu koalisyon hükümeti ile, eğitim alanında ötedenberi süregelen anlaşmamazlıkları gidermek için 1959'da bir *Okul-Antlaşması* yapmış ve 1960'da da Belçika Kongosuna özerklik tanımıştı. Şubat 1962'de Parlamentoya getirilen dil bölgelerinin pürüzlü sınırları ancak 1963 Ağustos ve Ekim'inde halledildi. Bir taraftan Brüksel bölgesinin dil statüsü üzerine kanun çıkarılırken, diğer taraftan Fransızca konuşulan *Mouscron* bölgesinin Flandr'dan Hainaut'ya geçici ve *Fouron* bölgesinin de Liège ilinden Flaman ili Limburg'a nakli yapıldı.

Bu nakiller her iki toplulukta da karışıklara yol açtı.

Mart 1966'da Hıristiyan Sosyallar ile Liberallerden oluşan *P. Van den Boeynants* kabinesinin Şubat 1968'de istifa etmesi üzerine yeni seçimlere gidilmişti. Uzun süren karışık Parlamento müzakere ve tartışmaları sonunda 1965-66 yıllarında Maliye Bakanı olan Eyskens'ın hıristiyan sosyallar ile sosyalistlerden teşekkül eden Koalisyon Hükümeti, karşılaştığı büyük güçlüklere rağmen 1970'de dil gruplarının otonomi, yani özerklik çabalarını önleyen ve dil kavgalarını bitirmeyi amaçlayan bir Anayasa reformunu yapmağa muvaffak olmuştur. Anayasa değişikliği, Hollanda'ca, Fransızca, Almanca konuşulan bölgeler ile iki dilli Brüksel mıntıkası olmak üzere dört dil bölgesinin kurulmasını ve bunlarla ilgili kültür ortaklıklarını öngörüyor. Bugün Belçika'da Fransızca, Holândaca (Flamanca) ve ülkenin doğusunda Almanca resmi dildir (1).

Bugün Belçika parlamenter meşruti bir krallıktır. İki meclisi vardır. Kraliyet Hanedanı *Saksonya-Coburg Hanedanındandır.*

Haziran 1972'de yaptığımız NATO Avrupa gezisi esnasında Belçi-

(1) Belçika Parlamentosu 1974'de İslamiyeti, hıristiyan kilisesi ve yahudi dini ile eşit haklı bir din topluluğu, bir inanç ortaklığı olarak tanımıştır. Camilerin yapılması ve müslüman din adamlarının ve din öğretmenlerinin mali yükleri ve ücretleri Belçika Hükümeti tarafından da desteklenecektir. Brockhaus Enzyklopädie Engänzungen A-I Cilt 22, sayfa 174, 1975.

ka kralı *Boudouin I*, Belçika'nın kraliçesi Fabiola ve Belçika Hükümeti Başbakanı *Gaston Eyskens*'ydi.

Diğer taraftan Belçika, Sanayi, ekonomi, ulaşım ve tarım alanında ileri bir ülkedir. Ülkede kömür ve demir yataklarının bulunuşu nedeni ile, özellikle Wallon bölgelerinde, Belçika'nın 1830'da özerklik elde etmesinden önce bile gelişmiş izabe, döküm demir işleme ve metalürji alanlarında uluslararası bir önemi vardı. Renkli metal üretiminde ve kıymetli taş ve mücevherat işçiliğinde Belçika eskiden beri ileri gitmiş bir ülkedir. Bu alanlardaki kuvvetli durumunu bugün de koruyor. Anvers ve Gent izabe ve döküm ve üretme tesisleri ya yenileştirildi veya onlara yeni tesisler eklendi. Özellikle Liège çevresindeki bir çok tesisler modern makineler ile teçhiz edilmiş ve modernleştirilmiştir. Belçika bugün bile lokomotif, tren vagonları, dokuma ve diğer tekstil makineleri ve gemi yapımında oldukça ileri durumdadır. Bu alanlardaki üretimlerini ve dünyaca tanınmış av tüfekleri ve şahıs silahları vesairenin dışsatımı Belçika'nın ihracatının % 65'nin üstünde bulunmaktadır. Belçika'nın bu sektörlerdeki kapasite ve varlığı 1958 Brüksel Dünya Ser gisinde görülmüştür. Bu sergi bir atom çağı sergisi karakterini taşımış ve Brüksel parlak bir yıl geçirmiş ve Dünya kentleri içinde adını duyurmuştur. 1958 Brüksel Dünya Sergisinin sembolü *Atomium*'dur. Bu 110 m. yüksekliğinde bir madeni yapıttır, ve 150 milyar kez büyütülmüş bir *Alpha-Demirkristal* şeklini göstermektedir. Atomium, Brüksel-Anvers yönündeki Laeken Parkında (Heizel)'de Boulevard du Centenaire üzerinde bulunmaktadır.

Tekstil sanayiinin esas bölgesi ise Flandr, Brabant ve Hainaut (Hennegau) yöreleridir. Bir zamanlar Belçika tenteneleri Flaman Gobelin'leri, yani duvar halıları, çok geçerli ve ünlüydü.

Belçika'da ulaşım da gelişmiştir. Özellikle son yıllarda karayollarında süratli bir yapı faaliyeti görülmüş; Örneğin otoban sistemi 1970 de 488 km. ve 1971'de 650 km. ye ulaşmıştır. 1974 yılında ise 982 km. ye varılması planlanmıştır. Daha hızlı bir gelişim ise iç vapur ulaşımı ve taşımacılığında görülüyor. Ülkenin en önemli iç su kanalları *Albert kanalı ile Canal de Centre*'dır. Albert kanalı diğer ülkelerin gemilerinin de geçebilmeleri için genişletilmiştir. Hava ulaşımı da gelişmiş SABENA hava yolları ve dolayısıyle Brüksel hava limanı ulusal ve uluslararası hava şebekesinde iyi bir yere, iyi bir duruma sahiptir.

İkinci Dünya Savaşmdan sonra Belçika, *Dış poltikasında* parlak bir devir yaşadı. Belçika özellikle Avrupa'daki her çeşit toplantıya sürekli ve başarılı olarak katıldı. Belçika komşuları, dolayısıyle dış ülke-

lerle çok önemli bağlantılar yaptı. 1958'deki Brüksel Uluslararası Dünya Fuarının parlak başarısı Belçika'nın dış alanlarda elde ettiği başarıya tanıklık eder.

Yine dış ülkelerde, Avrupa Topluluklarında ve Benelux dahilinde Belçika'nın sözü geçer ve nüfuzu büyüktür. Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Kumandanlığı Karargahı *SHAPE*'nin (sayfa 239) Belçika Topraklarında 1967'de yerleşmesi bu durumu açıkça gösterir.

Belçika'nın dış ülkelerle giriştiği veya katıldığı bağlantılara değinmeden önce burada Belçika'nın iki politikacısından söz etmek yerinde olur. Bu politikacılardan birisi *Paul Henri Spaak,* diğeri ise *Pierre Harmel*'dir.

Paul Henri Spaak

Paul Henri Spaak Belçika'nın sosyalist grubuna dahil bir politikacıdır. 1899'da doğmuştur ve 1972'de Brüksel'de ölmüştür. Önce Avukatlık yaptı ve sosyalist milletvekili seçildi. *Van Zeeland*'in ulusal birlik kabinesinde Bayındırlık Bakanıydı (1935). 1936'da Dışişleri Bakanı oldu. İkinci Dünya Savaşında Başbakan *Pierlot*'nun Londra'da sürgündeki hükümetinde Ekim 1940'dan Eylül 1944'e kadar Dışişleri Bakanlığı yaptı. Spaak 1936 yılından 1966'ya kadar olan sürede, çeşitli yıllarda çeşitli Belçika Hükümetlerinde ve çeşitli sürelerde *5 kez Dışişleri Bakanlığı* ve 1938-1939 ve 1947-1949 yıllarında Başbakanlık ve 1961-1965 yıllarında ise Başbakan Yardımcılığı yapmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra Kral Albert I Belçika'nın geleneksel tarafsızlığını terk etmiş (sayfa 601), Fransa ve İngiltere ile ittifaklar yapmıştı. Paul Henri Spaak'ın ilk önemli dış siyasi girişimi Kral Albert I'in bu siyasetnden uzaklaşması ve 1936'da Belçika'yı tekrar tarafsız bir ülke yapmış olmasıdır (sayfa 601).

Spaak, kral Leopold III'e karşı olan düşmanlığı yüzünden 1945'de kralın tahtına dönmesine muhalefet etti. Spaak Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun ilk oturumunda (1946) Başkanlık yaptı. Spaak Belçika bakımından önemli olan Benelux-Antlaşmalarını onaylattı. Fransa ve İngiltere ile Brüksel ittifakını imzaladı. Belçikamn Nato'ya girmesini sağladı. Bu arada Spaak *Avrupa Hareketi*'ne katıldı. *Avrupa Birliği* için çok çabalar sarfetti. Avrupa İntegrasyon gayretlerini destekledi, teşvik etti. Spaak 1949-1951 Avrupa Konseyi Danışma Meclisine Başkanlık etti. Kral Leopold III'un 1951'de tahttan ayrılmasında önemli etkisi ve katkısı oldu.

Spaak 1950-1955 yılları arasında *Avrupa Hareketi Uluslararası Konseyi*'ne Başkanlık etti.

Spaak AET ve Euratom'un kuruluşlarında esas rölü oynamış ve böylece bu örgütlerin yerleşmesinde Spaak'm büyük hissesi ve katkısı olmuştur. Biliyoruz ki Spaak 1952-1954 yılları arasında Avrupa Ekonomik Topluluğu AET'ye başkanlık etmiştir.

Paul Henri Spaak Kuzey Atlantik ittifakı NATO'nun askeri ve siyasi gelişme ve genişlemesine büyük gayretler sarfetmiştir. Yine biliyoruz ki Spaak 1957-61 yıllarında Kuzey Atlantk İttifakı NATO'nun Genel Sekreterliğini yapmıştı. Paul Henri Spaak'a 1957'de Aachen kentinin *Karl-ödülü* verilmiştir. Bu Karl ödülü Aachen kenti tarafından 1950 yılında İmparator Büyük Karl I (sayfa 385) (İmparator Şarlman) anısına hıristiyan batı dünya Avrupası için vakfedilmiştir. Kari ödülü *Avrupa Hareketi* ve Avrupa Birliği için emekleri geçenlere verilir. 1950'de Avrupa Hareketinin öncüsü (sayfa 254-255) Kont Coudenhove-Kalerghi'ye verilmişti. Bu ödülü alanlar arasında Adenauer, (1954) Churchille (1956). Schuman (1958), G.C. Marshall (1959) ve Joseph Luns (1967) bulunmaktadır.

1961 Parlamento seçimlerinden sonra Spaak, Théo Lefèvre ile Hıristiyan sosyaller ile Sosyalistleri bir araya getiren bir koalisyon hühümeti kurdu ve Théo Lefèvre Başbakan oldu. Spaak bu kabinede Başbakan Yardımcılığını ve Dışişleri Bakanlığını üstüne almıştı (Nisan 1961) ve 1961-1966 arasında bu görevde kaldı.

30 yıldan fazla Belçika İç siyasetinde ve Avrupa politik sahnesinde büyük bir rol oynayan Paul Henri Spaak Partisi ile anlaşamamazlığa düştü ve 27 Temmuz 1960'da siyasetten çekildi. Buna rağmen Devlet Bakanı, Saray Danışmanı olarak kaldı. Eylül 1966'da Atlantik Antlaşması Birliğinin başı oldu. Kısacası Spaak savaş sonrası Avrupa'nın kurulmasından çok önemli rol oynadı. Her fırsatta Spaak, Birleşik Avrupa'nın kurulabileceğine olan inancını belirtmişti. 1972'de 73 yaşında Brüksel'de öldü.

Pierre Harmel

Belçika'lı siyaset adamı olan Harmel 1911'de Brüksel'de doğdu. Liège Üniversitesinde Vergi ve Mali Hukuk Profesörlüğü yaptı. 1946'da Hıristiyan Sosyal Parti'den milletvekili seçildi. 1950-1961 yılları arasında halk eğitimi, güzel sanatlar, adalet, Kültür ve Yönetim Bakanlıkları yaptı. Mart 1961'de Hıristiyan Sosyal Parti ile sosyalistlerden oluşan *Th. Lefèvre* Koalisyon Hükümeti iktidara gelmişti. Fakat ülkede dil

sorunu tamamen çözülememişti. Bunun yanında hükümetin getirdiği tasarruf programı nedeniyle ülkede ağır grevler başlamış ve iç politika'yı ciddi çalkantılara götürmüş olması yüzünden Th. Lefèvre'nin Koalisyon Hükümeti istifa etmişti. Temmuz 1965'teki seçimlerden sonra Harmel aynı Hıristiyan-Sosyal Parti ile Sosyalistleri biraraya getiren bir Koalisyon Hükümeti kurdu. Harmel'in amacı Belçika'lılar arasında, Anayasa'nın gözden geçirilmesini, Ortak Pazarın kurulmasını öngören bir «*Birlik Antlaşması*» düzenlemekti. Fakat dil ayrılığı ile ilgili karışıklıkların artması sonucu 4 Şubat 1966'da istifa etti. Harmel Mart 1966'da Hıristiyan Sosyal Parti ile Liberaller'den oluşan *P. Van den Boeynants* kabinesinde dışişleri bakanı oldu.

Brüksel'n doğu-kuzeyinde, takriben 25 km. uzaklığında bulunan *Louvain* kentinde *Papa Martin I* (649-653) tarafından kurulmuş çok eski bir Katolik Üniversitesi vardır. Başbakan Van den Boeynants hükümeti (1966-1968) zamanında bu *Louvain (Löwen)* Katolik Üniversitesinde dil yüzünden Flaman öğrenciler ile Fransızca taraftarı öğrenciler arasında çıkan kavgalar sonucu, Belçika Başpiskoposlarının beyanı sonucu Üniversite, takriben 1318 yıl sonra, iki bölüme ayrıldı. Flaman katolik bölümü Louvain'de kalırken, Fransızca kolu Ottignies kasabasına taşınmıştı. Fransızca konuşulan bölümün Louvain'den ayrılması ve kavgalar Boeynants kabinesinin Şubat 1968'de istifasına neden olmuştu. Yine seçime gidildi. 1965-1966 yıllarında Maliye Bakanı olan *Eyskens* Hıristiyan-Sosyal Parti ve Sosyalistler ile bir Koalisyon Kabinesi kurdu. *Harmel* 1966'dan sonra da hükümette Dışişleri Bakanlığı yaptı.

Dışişleri Bakanı olarak Harmel, Kuzey Atlantik İttifakı için «*İttifak'ın Gelecekteki Görevleri*» başlığını taşıyan önemli bir Rapor hazırladı. Bu Rapor 1967 Aralık ayında Kuzey Atlantik Konseyi tarafından kabul edildi. Bu Rapor «*Harmel Raporu*» adını aldı ve onun adını taşır. Bundan başka Harmel Ekim 1968'de Avrupa-Birliği hareketinin daha fazla gelişmesi için önerilerde bulundu. Harmel şimdi de bu yönde büyük gayretler sarf etmektedir.

Şu hususu burada önce vurgulamak yerinde olur;

Dış politika'da Belçika Hükümetleri NATO'nun varlığının korunması, Avrupa Hareketi ve Avrupa Birliğinin ve bunlarla ilgili tüm müessese ve kuruluşların oluşumu taraftarı ve bunların daha fazla gelişiminin ve bu alanlardaki girişimlerin müdafii olmuşlar ve bunları daima desteklemişlerdir.

Dış politika'da Belçika önemli adımlar atmıştır. Bir defa Belçika,

Hollanda ve Lüksemburg ile birlikte bir «*Gümrük ve Ekonomi Birliği*» kurdu, ki bu girişim, o günlerde düşünülmeyen «*Avrupa Birliği*» için, sınırlı bir bölgede bile olsa, ilk, çok önemli adımı teşkil eder. Bu bakımdan bu Birliğe aşağıda biraz genişce yer verilecektir. Bu «Birlik»in veya «İş Birliğinin» çalışmaları İkinci Dünya savaşında 1943 ve 1944'de daha Belçika ve Hollanda Hükümetleri sürgünde iken başlamıştı ve tasarlanan «Gümrük ve Ekonomi Birliği»nin tahakkuk etmesini içeren protokol ancak 14.3.1947'de imza edilmişti. Daha sonra yine müzakerelere gidilmiş ve 1.1.1948'de sonuçlanan müzakereler bir «*Gümrük Konvansiyonu*» yani bir *Gümrük Antlaşması* ile bitmişti. Bu antlaşmaya göre Birlik üyesi üç ülke gümrük sınırlarını kaldırdı. Esasen Konvansiyon'un amacı da buydu. 1.10.1949'da teşekkül eden «*Önbirlik*» ise üç ülke arasındaki Gümrük muafiyetinden başka bir de geniş bir ekonomik politikanın koordine edilmesini öngörüyordu. Bu hedefe ancak güçlükle ve adım adım ulaşılabildi. 24.7.1953'de ise ekonomi ve sosyal politika koordine edildi ve müşterek bir dış ticaret politikası tesbit edildi. 8.7.1954 karşılıklı sermaye giriş ve çıkışı liberalleştirildi ve 20.3.1957'de işçi mübadelesinin kolaylaştırılmasını getiren antlaşma imza edildi. 3.2.1958 de ise 50 yıl süreli «*Ünion Economique Benelux*» imza edilmişti. 1.1.1960 da geçerlilik kazanan bu antlaşma ile 22 milyon insan için bir «*Ekonomik Birlik*» tahakkuk etmişti. Böylece üç ülkenin tabalarının üç ülkeye serbestçe giriş-çıkışları mal mübadelesi, çalışma serbestliği temin edilmişti. Birlik örgütünün Bakanlar Komitesi Ekonomik Birlik Konseyi, konsultatif parlamentolar Konseyi, İstişari ekonomik ve sosyal Konseyi, Genel Sekreterliği ve Hakem Mahkemesi bulunmaktadır. Resmen açıklanmasa bile «Birlik» içinde üç ülkenin siyaset alanında da zaman zaman bir işbirliği içinde bulunulmuş olması veya işbirliğine gidilmesi imkan dışı değildir.

15.3.1957 *Roma Antlaşması* ile Benelux ülkelerinin Avrupa Ekonomik Topluluğuna girmeleri ile değerinden bir az kayıp ettiyse de «*Benelux Antlaşması*» Avrupa Birliği tarihinde bir yön verici olarak kalacaktır. Esasen kısaltılmış kombine adı olan Benelux (Belçika, Nederland (Hollanda), Luxemburg) kelimesi içinde bile bir «Birlik» varlığına girişim ve *Birlik* isteği hissediliyor.

Sınır komşuları Hollanda ve Luksemburg ile imzaladığı bu, «Gümrük ve Ekonomi Birliği Antlaşması»ndan başka Belçika, dışpolitikada çok önemli bağlantılara girdi. Bir defa, Belçika tarafsızlığını bırakarak 1948'de «*Brüksel Antlaşması*»nı imza etti ve İngiltere, Fransa, Hollanda ve Lüksemburg ile bir ittifak içinde yer aldı ve bu devletlere müttefik oldu. Belçika 1948'de 17 ülke tarafından kurulan *OEEC* (Organization for European Economique Co-operation»un) kurucu üyelerinden-

dir. Aynı yıl yani 1948'de Avrupa Birliği üyesi oldu. Belçika içinde kendisinin de bulunduğu 12 ülke tarafından 1949'da kurulan «Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO)'nun (sayfa 225 ve 229) ve yine 1949'da Avrupa Birliğini amaçlayan Avrupa Konseyi'nin (sayfa 255) üyesidir. Fransa dışişleri bakanı da olan Fransız siyaset adamı *Schuman* 1950 Mayısında bir *Avrupa Kömür ve Çelik Birliği (Montan-Union)* Planı hazırlamıştı. Bununla da ilgili Antlaşma 18.4.1951'de imza edilmiş ve 25.7.1952'de de geçerli olmuştu. Böylece Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg Montan-Union'u yani Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kurdular (sayfa 256). Kömür ve Çelik Topluluğu müşterek bir pazarın oluşmasını temin eden bir Devletler üstü topluluktur. Bu antlaşma 25 Temmuz 1952'de geçerli oldu ve Belçika da bu topluluğun bir üyesi olmuş oldu. *Roma Antlaşması* ile (sayfa 256) Belçika 1957'de *Avrupa Ekonomik Topluluğu AET*'ye (sayfa 253 ve 256) girdi. Aynı zamanda Belçika *Avrupa Atom Birliği*'nin üyesidir (sayfa 256).

2.'inci Dünya Savaşından hemen sonra, büyük bir Amerikan yardımından, ve daha sonra *Marshall Planı*'ndan yararlanan Belçika savaş sonrası siyasal platformda gitgide önemli rol oynamıştır. Özellkle Dışişleri Bakanı Pierre Harmel devrinde Belçika'nın, Dünya politikasındaki mevcut gerilimlerin azaltılmasında katkısı ve aktif rolü büyüktür.

Belçika'nın başkenti Brüksel'de bugün Benelux, Avrupa Savunması, Avrupa Birliği ve Batı işbirliği ile ilgili merkez enstitüleri ve Yüksek İdari örgütleri bulunmaktadır. Bu bakımdan Brüksel «*Avrupa Başkenti*» olarak gittikçe büyük bir önem kazanmaktadır. Ülkenin bu duruma gelmesinde Belçika Hükümetlerinin aktvitesi yanında Sosyalist Paul Henri Spaak'ın büyük payı vardır. Gerek Avrupa Birliğinin ve Batı Savunması ve dayanışmasının bir havarisi olan Paul Henri Spaak ve gerekse NATO Siyasi Danışmasının büyük çapta gelişmesine önderlik eden Pierre Harmel Belçika'nın yukarıda sözü edilen başarılı dış politika bağlantılarında, ve böylece Belçika'nın uluslararası yerinin kuvvetlendirilmesinde büyük katkıları olmuştur.

İNDEKS

A

Aachen Kongresi 528
AAET 256
Abdülaziz, Sultan 547, 568
Abdülhamid, II'inci 541, 569
Abdülmecit Efendi 565, 567
Absolütistik Monarşi 513
Absolütizm 513
ACCHAN 238, 246
ACE 238
ACLANT 238, 243, 244
ACSA 248
Adele, Champagne Prensesi 448
Adalberon 444
Adelaide, Akitanya dükünün kızı 446
Adelaide, Fransa Kraliçesi 439, 441
Adenauer 607
Adler Fritz 547, 549
Adler Viktor 547
Adolf von Nassau, Dük 589
Aedil (Edil) 312
Aegidius 378
Aehrenthal Aloys, Kont 543
A.E.I.O.U. 507
AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) 250, 253, 256, 261, 278, 591
Aetius 376, 454, 482
Aethelstan, Anglosakson Kralı 442
AFCENT 240
AFNORTH 240
AFSOUTH 241, 242
AGARD 275
Ağa Camii (Gaziantep) 94
Ağnes 397, 402
Agila 365
Ağrı 59
Ağrı Dağı 60, 68
Ağrı Dağı Küçük 65
Agustus Octavianus 298
Ahlat Kalesi 74, 75
Ahmet I Sultan 487
Ahmet III Sultan 505
Ahmet Muhtar Paşa Gazi 544
Aigues Mortes Antlaşması 468
Akat Kemal, Tümgeneral 127
Akitanya (Aquitania) 392
Ak Hugues 445, 446
Akka Savaşı 403, 517
Aktan 209
Alais Antlaşması 478
Alanlar 338, 436
Alarich I 307, 362
Alarich II, Vizigot Kralı Alarik II 364, 379
Alba, dük (Fernando, Alvarez de Toledo) 157, 576
Albert I 197, 599
Albert Kanalı 604
Albert Sachsen Teschen 178, 595
Alberto, Sardinya Kralı 535
Albiler 451
Albrecht VII 594
Albrecht, Arşüdük 582
Albret'ler 474
Alemanlar 301, 302, 341 364, 379, 383, 384, 392
Alman Devleti Vikariati 419
Alman Devletleri Konfederasyonu 525, 526, 536, 538
Alman Felemenki 424

Alman Hanedan Elektörleri (Kürfürsten) 492
Alman Hükümdarları 377
Alman Hükümdarları Listesi 407
Alman Karolenjler 389
Alman Ludwig II 389, 439
Alman Ulusunun Kutsal Roma Devleti 393, 510
Alexander II, Papa 398
Alexander III, Papa 386, 404
Alexander VI, Papa 465
Alexandre Dumas 455
Alexander Farnese 581
Alexander, Prenses 588
Alexander Büyük 37
Alfons, Kastilyalı 492
Alimentasyon Yasaları (Çocuk Zammi Yasaları) 319
Ali Paşa Müezzinzade 579
ALLA 248
Alparslan 398, 447
Alpha-Demirkristel 371, 604
Alfred (Büyük) Anglosakson Kralı 442
Alte Burg 550
Altılar (6'lar) 256
Altın Bulle (Altın Mühür) 391
Altın Post (Altın Vlies) 423
Altın Vlies (Altın Post) 423, 430, 594
Amal Hanedanı 359
Amalarich 365
Amalasuntha 360
Amalaswintha 360
Amedeo III, Savoie Kontu 422
Amasya Genelgesi 557
Ambassador Hoteli 142
Ambian'lar 575
Amboise Barış Antlaşması 476
Amedeo III, Savoie Kontu 422
Amenofis IV (Akhenaton) 145
Amerikan Mandalığı 561
Amiens Barış Antlaşması 461
Ampsivari'ler 373
Amyntas (Galatia Kralı) 348
Anastasios I, Bizans İmparatoru 379, 491, 518
ANCA 248
Ancien Rejime 515
Andrássy Gyula, Kont 540
Andreas Doria 298
Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti 556
Ankara Anlaşması 562
Ankara Başkent Oldu 566
Ankara Hükümeti 559
Angouléme Kontu 466
Anna (Anne Beaujou) 465
Anna (Anne) Charles VIII'in Ablası 463
Anna (Anne) Charles VIII'in Eşi 464
Anna (Anne) de Bretagne 465
Anna (Kiev büyük prensi Yaroslav I'in kızı) 447
Anna (Maximilian II'nin kızı) 495
Anne 500
Anneessens 157
Anastasios I (Bizans R. İmp.) 379, 491, 518
Ansgarde (Ansgard) 439, 440
Ansegisil 382
Antiqua 366
Antirevolüsyon Partisi 591
Antoine de Bourbon 474
Antoine (Antonio), Navarra Kralı 471, 476
Antoine Perrenot Granvela (Granvell) 577
Antonius ve Kleopatra 297
Anton Hanak 563
Anulius 293
Anzavur, Birinci ve İkinci İsyanı 560
Aquitania (Akitania) 392
Aragon Kralı Fernando ve eşi İsabel 372
Arbogast 304
Ardres Antlaşması 468
Arduin, Kral 395
Arelate 417
Arelatense Devleti 417
ARFA 248
Argentière Boğazı 467
Arkadios ve Eşi Eudokia (Eudoxia) 305
Arkadiopolis 305
Arles 419
Arnavutluk Devleti 545
Arnulf, İmparator 416, 417
Arnulf von Metz 382, 386
Arnulfing'ler 387
Arras Antlaşması 424, 427, 463
Articuli Henriciani 472
Artois Kontluğu 572
Artukoğulları 79
Askerlerin İstedikleri İmparatorlar Devri 235, 284, 320
Asklepion 132

Aslanoğlu Hikmet 26, 28
Astrid (Sophia, Louise, Thyra) Bernadotte 601
Aşağı Bourgogne 431
Aşar Vergisi 541
Atabek Nurettin 402
Atatürk Samsun'da 557
Atatürk İlk Cumhurbaşkanı 567
Athanagild 365
Athanarich 361
Athaulf 362
Atrebatlar 575
Atomium 159, 200, 604
Attilâ 340, 378, 412, 481
Attilâ ve Eşi 343
Attilâ ve Katelaun Savaşı 308
Attilâ Roma Önünde 342
Attilâ, Bizans İmp. Üzerine Yürüyüşü 341
Augustus, İmparator 419
Austrasia 381, 413
Austrasia Krallığı 413
Avrupa Adalet Divanı 258
Avrupa Atom Birliği 256, 591, 610
Avrupa Başkenti 610
Avrupa Birliği 225, 255, 590, 606, 609
Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) 590
Avrupa Hareketi 255, 606
Avrupa Hareketi Uluslararası Konseyi 607
Avrupa Konseyi 225, 255, 590, 610
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu 256, 590
Avrupa Parlamentosu 258
Avrupa Siyasi Liderliği 528
Avrupa Veraset Sonu Savaşları (Yedi Yıl Savaşı) 509
Avrupa Ülkelerin Napolyon'a Karşı Özgürlük Savaşları 519
Avar Türkleri 385, 482
Avarlar Markı 182
Avignon 62
Avusturya Cumhuriyetinin İlanı 552
Avusturya Felemenki 572
Avusturya İmparatorluğu 511
Avusturya İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu 569
Avusturya Interregnumu 493
Avusturya-Macaristan İkili (Çift) Monarşisi 533, 539
Avusturya Veraset Sonu Savaşları (Yedi Yıl Savaşları) 509
Ayastafonos Antlaşması 541
Aydınoğlu İsa 132
Azak Kalesi 504
Azincourt Savaşı 460
Aziz veya Topal Heinrich II 395

B

Babenberg Dükalığı 394
Babenberg'ler 403, 406
Babiâli 594
Badwila 360
Bailli'ler 450
Balduin I 400
Balamber (Balamir) 2
Balamber'ni Ostrogot Kralı Ermanarik'i Yenmesi 338
Balamir 2
Balkan İttifakı 544
Balkan Savaşı, Birinci 544
Balkan Savaşı, İkinci 545
Balt Hanedan 363
Baltacı Mehmet Paşa 504
Balthaser Gérard 585
Barbaros Hayrettin Paşa 18, 298, 468, 501
Barış Çağırısı 602
Bariyer Antlaşması 595
Bariyer Antlaşması Önmüzakereleri 586
Barricades Günü 12 Mayıs 1588 473
Barthélemy Gecesi 471, 477
Barthélemy Kıyımı 478
Barthélemy Savaşı, 4'üncü 478
Bartholomaeus 471, 478
Başkale Dağı, Gökdağ 48
Başkumandanlık 563
Başkumandanlık Meydan Muharebesi 564
Batav Cumhuriyeti 573, 587
Batı Avrupa Birliği 232
Batı Francia Devleti 483
Batı Germenleri 354
Batı Got'ları 364, 379
Batı Got'ları veya Vizigotlar 361
Batı Roma İmparatorluğu, Honorius 305, 307, 377
Baudouin (Boudewijn) I 197, 603
Bauer 552

Bauto, Frank Kumandanı 305
Bayanlar Barışı 468
Bayezıt II Sultan 464, 372, 484
Bayar Celal, Eski Cumhurbaşkanı 68, 69
Baybars, Mısır Sultanı 371
Bayram Mustafa, Prof. Dr. 27
Beatrix, Bougogne Serbest Kontluğu Valisi 418
Beatrix, Prenses Hollanda 589, 591
Beaulieu Barışı 478
Beaulieu Buyrultusu 472
Bedfort Dükü 461
Begga, Pepin de Laden'in Kızı 382
Belçika Krallığı 593
Belgae'ler (Belge'ler, Belg'ler) 593, 575
Belg (Belg'ler) 434
Belge (Belge') 434
Belge Burhan 69
Belisar 310
Belgrad 548, 593
Belle Alliance Savaşı 178, 179
Benedictus XI Papa 454
Benelux 589, 609
Benelux Topluluğu 255
Benson Raymond 110, 113, 115, 116
Berchtesgaden 602
Berenger I. İtalya Kralı 416
Berlin, Freie Universitaet 142, 143
Berlin Hilton Oteli 146
Bernhard zur Lippe-Biesterfeld, Prens 589, 591
Bertha (Hollanda) 447
Beş İmparator Yılı 301
Betüv Bölgesi 375
Bevin Ernest 228
Beyaz Şarap 431
Bianca Maria Sforza 464
Biesheuvel B.W. Hollanda Başbakanı 591
Bilim Komitesi 269, 271
Binbir (1001) Gece Masalları 388
Birleşik Eyaletler 572
Birleşik Eyaletler Cumhuriyeti 572
Birleşik Eyaletler Devleti 581
Birleşik Eyaletler Felemenk Cumhuriyeti 581
Birleşmiş Krallık 573
Birlik Anlaşması 608
Bismarck 538
Blaine İ. G. 253
Blanca (Blanche), Gastilla'l 450, 452
Blanche, Bourgogne Comte 456
Blede 340
Blois Antlaşması 418
Blois Champagne Kontu 418
Blondel de Nesle veya Néele 407
Blücher 179
Boeynants 608
Boğazköprü Platosu 36
Bologna Konkordatı 469
Bolu 550
Bonifacius VIII, Papa Bonifazius 454
Bonne, Artois Prensesi 423
Bonne Judith, Prenses 422
Bornholm (Burgundarholm) 411
Bosna-Hersek 541
Bosna Saray 545, 548
Boso, Kral 416
Bourbon Dükalığı 474
Bourbon Hanedan 473, 474
Bourbon'lar 473
Bourges Pragmatik Sanksiyonu 461
Bourgogne 411
Bourgogne (Burgundia Krallığı) 413, 417
Bourgogne Devletlerine Çağırı 468
Bourgogne Dükalığı 411, 415, 420
Bourgogne Hanedanı 594
Bourgogne Modas 430
Bourgogne Serbestkontluğu 417, 419, 422
Bourgogne Şarapları 430
Bourneuf-en-Retz 465
Bouvines Savaşı 450
Bozkır Ayaklanması 1'inci ve 2'nci 557, 560
Brennus 347
Bretagne Marklığı 368
Breviarium Alaricianum 364
Briand A. 255
Brunhilde 381, 414
Brunhilde ve Galswintha 365
Bruno (Brun) Köln Başpiskoposu 443
Brun (Bruno) 443
Bruocsella (Brüksel) 155
Brüksel 155
Brüksel Antlaşması 228, 230, 590, 609
Brüksel Ayaklanması 595
Bruktere'ler 373
Bulvar Palas (Ankara) 210
Bülent Bayraktar 186
Burggarten 551
Burgond'lar (Burgund'lar) 301, 411, 436
Burgond'lar ve Devletleri 411

Burgond Dili 413
Burgonya Mıntıkası 427
Burgonya'daki Diğer Devletler 411
Burgundia 411
Burgundia Devleti 413, 415
Burjuvazi 515
Busbecq Ogier Chislain 125, 502
Büyük Batı Dükü 424
Büyük Konsey 463
Büyük Ponan Dükü 425
Büyüktoksavul Muzaffer, Tuğgeneral 124

C

Caber Kalesi 89
Café de la Paix 207
Café Kanzler 147
Cahit Özgür, Prof. Dr. 206
Calvin 470
Calvinist'ler 476
Cambrai Barış Antlaşması (Bayanlar Barışı) 468
Campaformia Barış Antlaşması 523
Campen M. Van 167
Canal de Centre 604
Can Palas (Mardin) 83
Capet'ler 445, 483
Capodichino Hava Alanı 523
Caracciolo di Forino 169
Carausius 302
Carloman 414, 437
Carloman (Karlmann) 384, 385
Carloman, Fransa Kralı 438
Carlos II 504
Carlos V (Karl V) Şarlken 466
Carlos Magnus (Şarlman) 386
Câteau - Cambrésis Antlaşması 428, 470
Cathérine (Katherina) de Foix 474
Cathérine (Katherina) de Médicis 470, 471, 477
CCMS (MTSK) 250
C.E.C.A (Avrupa Kömür ve Çelik Birliği 590
Celaleddin Arif 558
Cem Sultan 372, 464, 484
Cemil Çeto İsyanı 560
Cenevre 548
Censor 312
Centre Educational Research and Innovation 284
CERI 284
Csare Borgia 464
Cesur (Güçlü) Robert 441
Cesur Karl (Bourgogne Dükü) 156
Cevat, Yarbay 135
Cévennes Bölgesi 479
Cévennes Savaşı 479
Cezzar Ahmet Paşa 417
Châlons sur Marne Savaşı 481
Châlons sur Saône 413
Chambord Antlaşması 470
Chanson de Roland 387
Charibert 381
Charibert Krallığı 413
Charlemagne (Büyük Karl, Karl I) 384, 385
Charles (Anjou Kontu, sonra Sicilya Kralı) 418
Charles de Bourbon (Vendôme Dükü) 474
Charles D. O'Conner 129
Charles de Guise 471, 470
Charles (Leopold III'un kardeşi) 602
Charles (Karl) Martel (Marlell) 383, 384, 413
Charles Krallığı 594
Charles de Valois 456, 457
Charles II (Kel Charles II, Fransa Kralı Olarak) 389, 415, 437, 576, 594
Charles III Mütevazi, Fransa Kralı Olarak 438, 439
Charles IV Güzel, Fransa Kralı Kralı Olarak 456
Charles V Akıllı, Alım, Fransa Kralı 422, 430
Charles VI Çılgın 459
Charles VII (Muzaffer) ve (Dauphine), Fransa Kralı 438, 460
Charles VIII 427
Charles IX 196, 471, 476
Charles X 529
Charles Yiğit (le Téméraire) Bourgogne Dükü 425, 462
Charlotte I Auguste, Prenses 567
Charlotte de Bourbon 581
Charlotte von Savoyen 463
Chateau De la Muette 279
Chatt'lar 378

Chattuari'ler 373
Chauk'lar 377
Checkpoint-Charlie 148
Childebert I 381
Childerich 381
Childerich I (457-482) 178, 378, 381
Childerich II 383
Childerich III 382, 384
Chilperich I 413, 414
Chilperich II 383
Chislain Busbecq 572
Chlodio (Chlodion) (425-447) 378, 379
Chlodowech 378
Chlodwig I (Clovis I) (465-511) 377, 482
Chlothar I (511-561) 380
Chlothar II 382, 414
Chlothilde 381, 382
Chramne 381
Christian IX 538
Chrodegilde (Burgond Prensesi) 379
Churchill, W. 255, 607
Cihatı Ekber 246
CINCENT 240
CINCHAN 246
CINCNORTH 240
CINCSOUTH 241
Claudius 299
Claudiopolis 299
Claus von Amsberg 591
Clémence, Kraliçe 455
Clemens III, Papa 398
Clermont Concilium 399
Clockwork Orange 172
Clodomir 381, 412
Clotilde 365
Cloude 466
Cloude de France 469
Clouet, J. 469
Clovis I (Chlodewig I) 178, 378, 379, 380, 392, 436, 482
Cluny ve Citeaux Manastırları 431
Code Napoleon 479
Codex Euricianus 364
Cognac Birliği 468
Coligny 471, 477
Collège de France 469
COMAIRSOUTH 242
COMAMF (L) 243
Comecon 167, 256, 260
COMEDCET 242
COMEDOREAST 242
COMFIVEATAF 242
Comitia (Komitia) 311
COMLANDSOUTH 242
COMLANDSOUTHEAST 242
Compiegne Antlaşması 382
Committee for Agriculture 283
Committee for İnvisible Transaction 281
Committee for Oil 283
Committee for Scientific and Technological Policy 282
Committee on Financial Markets 281
COMNAVSOUTH 242
COMRAIRMAD 242
COMSIXATAF 242
COMSTRIKEFORSOUTH 242
COMSUBMED 242
COMUKADR 243
Condé'liler 474
Conflaus Barış Antlaşması 425
Connétable Anne de Montmorency 470
Constantius (305-306) 375
Co-operation in Road Research 284
Cornelius, Jan de Witt'in Kardeşi 585
Coudenhove Kalerghi, Kont 254, 607
Crépy-en-Laonnois Antlaşması 468
CREST 284
Cumhuriyetin İlân Edilmesi 567
Cunsumer Policies Committee 281
Curator 312
Curriculum Vitae 108
CUSRPG 247

Ç

Çeng 325
Çerkez Ethem 562
Çılgın Charles VI (Fransa Kralı) 422, 423, 465, 484
Çılgın Savaşı 464, 465
Çılgın Yohanna 295
Cin Duvarı 336
Çin ile Ticari Antlaşma 336
Çıglı Hava Alanı 132
Çıglı Nehri 49

D

DAC 280, 282
Dacia'lılar 357
Dagobert I 382, 383
Dauphine Bölgesi 419
Decius, İmparator 374
DE FA KA 146
Deniz ve Su Geuzleri 578
Dervişoğlu Ahmet, Profesör Dr. 50
Desiderius (Desiderio), Lombardia Kralı 385
Deutsch 552
Devlet Konseyi 552
Development Assistance Committee DAC 282
Development Centre 283
Deyrülzaferan Manastırı 66
Diana de Poitiers 470
Dijon 421
Dil Sorunun 597, 598, 603, 608
Dindar Ludwig I (Louis I) 415, 437, 593
Direktuvar Hükûmeti 514
Dişlioğlu Sulhı, (Büyükelçi) 201
Diyadin Hamamları 66-67
Dogma 502
Doğu Francia Devleti 391
Doğu Frank Devleti 594
Doğu Germenleri 354
Doğu Got'lar veya Ostrogotlar 310, 358
Doğu Roma veya Bizans İmparatorluğu 305, 510
Doksanüç (93) Harbi (1877-1878) 526
Dokuzlar Konferansı 230
Dolaylı Kapet Hanedanı 457
Dole Üniversitesi 424
Dollfuss 173
Domitianus, Roma İmparatoru 431
Dona Fabiola de More y Aragon 603
Don Juan d'Austria 157, 579
Dörtler Konferansı (Paris Antlaşması) 231
Döviz Kurları 222
Dragonand Sistemi 479
Drake 581
Dreux Savaşı 476
Dumas A. 476
Dumouriez, Ch. F. 178, 595
Duncan Charles K., Amiral 244
Durocortorum 575
Dux Francorum 441
Dünya Savaşı, Birinci 545
Dünya Savaşı, İkinci 603
Dürnstein ve Kalesi 407
Düzce İsyanı 560
Dyle Suyu 157

E

EACFP 283
EANDC 283
Ebedi Barış 467
Eberhard, Friaul Kontu 416
E_5 (Avrupa 5) Yolu 163
Eburon'lar
Ecluse (L'Ecluse) Sluis 458
Economic and Development Review Committee 282
Economic Policy Committee 282
Education Committee 282
Educational Building 284
Edward III, İngiltere Kralı 457, 459
Edward VIII İngiltere Kralı 7
EEC 278
EFTA 176, 261, 257, 278
Egica 368
Eğmond (Egmont) Kont 157, 195, 577
EIB 259
Eiffel Kulesi 201
Eisenhower Dwight 229, 248
Ekim Diploması 538
Ekstase 10, 172
Elbe Adası 519
Eleonore (Aliénor) 447, 448
Elisabeth, Bavyara Prensesi 601
Elisabeth, Fransa Prensesi 495
Elisabeth, İmparatoriçe 547
Elisabeth, Maximilian II'nin Kızı 471
Elizabeth 500
EMA 280, 281
Emir Bayındır Kümbeti 75
Emma, (Robert I'in Kızı) 442, 444
Emma von Walderk ve Pyrmont 588
Endonezya 589
Endonezya Birleşik Devletleri 589
ENEA 283
Energy Committee 283
Engizisyon Mahkemesi 579
Environment Committee 282

Eralp Orhan 165
Erciyes Dağı 37
Erek Dağı 45
Erginlik Beyannamesi 456
Ermanarik, Ostrogot Kralı 358
Ermeniler Kars'da 556
Ermin Recai, Prof. Dr. 145
ERP (European Recovery Program) 255
Ersan Hatun Kümbeti 75
Ersoy Hüsnü 106, 108
Ertuğrul Gazi 89
Ervigius, Kral 368
Etzel 411
Eudes (veya Odo) 441, 445
Eudes II (Odo II) 420
Eugen (Öjen), Prens 503, 504
Eugenius, Papa 403
Euratom 284
Eurich 364
Europa-Center 146
European Monetary Agreement 281
European Nuclear Energy Agency 283
Executive Committee 280
Eylül Ayaklanması 1830 588
Eyskens Caston 604, 605

F

Fausta 375
Fazil Ahmet Paşa 170
Fazil Mustafa Paşa 503
Felemenk, Hollanda ve Belçika 571
Felemenk, Krallığı 573, 587, 595
Felemenk Genel Valisi 523
Felipe (Philipp) II İspanya Kralı 495
Ferdinand I, İmparator 156, 530, 535, 572, 577
Ferdinando, Katolik 464
Financial Affairs 280
Fink 552
Fiscal Committee 281
Fisheries Committee 283
Flamanlar 596
Flamingolar (Flamen Kuşları) 55
Flavius Aetius 308
Flex Barışı 472
Farbes Robert C., Tümgeneral 124
Fouron Bölgesi 604
Franche-Comté 417, 422, 427
François I d'Angoulême 466, 467
François I (Bir. Fr.) 467, 476, 486, 499, 513
François II 470, 431, 476
François de Guise 470, 471
Frank Birliği 380
Frank Bourgogne'u 413, 415, 420
Frank Devleti 374, 377, 379, 382, 383
Franken Bölgesi 392
Franklar 301, 373
Fransız Absolütizmi 513
Fransız Karolenjleri 390
Fransız Katedral Gotik'i 191
Fransız Protestanları 476
Fransızlar Güney-Doğu Anadolu'da 556
Franz II (I) Avusturya İmparatoru Olarak I 394, 467, 509, 511, 518, 529, 533
Franz Stephan von Lothringen 508
Franz Ferdinand, Arşidük 545, 548
Franz Joseph I, İmparator ve Macaristan Kralı 531, 540, 550
Franz Joseph I Devri 533
Franz Joseph Evi 550
Fransa İkinci Cumhuriyeti 530
Fransa İhtilalı 513
Fransa İhtilalı Devri 516
Fransa İhtilâli Savaşları 516
Fredegunde 381
Frederik Büyük 509
Frederik III, İmparator 495
Freedman, General 135
Friedrich (Frederik) I Barbarossa 402, 403 404, 405, 406, 418, 449
Friedrich (Frederik) II, İmparator 452
Friedrich (Frederik) (V) III İmparator 426, 463
Friedrich (Frederik) I, Staufen Dükü 401
Friedrich Heinrich, Genel Vali 585
Friedrich Tezgözlü, Dük 402
Frizon'lar 383, 384

G

Gainas 305
Galatia 348
Galat'lar 346
Galeria Umberto I 137
Galeria Emanuel 137
Galerie de la Reine Sineması 172

Gallia (Galya) 392, 481
Gallia Belgica 411, 434, 593
Gallia Braccata 435
Gallia Cisalpina 433
Gallia Cispadana 433
Gallia Citerior 433
Gallia Comata 435
Gallia Luguduensis 434
Gallia Narbonnensis 434
Gallia Togata 433
Gallia Transalpına 433
Gallia Transpadana 433
Gallia Ulterior 433
Gallienus (263-268) 374
Galswintha 381, 414
Galya Dolayısiyle Fransa 433
Galya'lılar 346
Gand Barışı 581
Gand Pasifikasyonu 579
Gao-ti 336
Garibaldı, General 137
Gaspard de Coligny 476, 477
GATT 264
Gautier (Fakir Şövalye) 399
Gavre Prensi 577
Generallar Bölgesi (Generalitäts-lande) 582
Gennobaud 375
Genserich Vandalların Kralı 308
Genter Pasifikasyonu 579
Genserich Vandalların Kralı 308
Gepid'ler 482
Gerberga 442, 444
Germen Devleti 391
Germania Devleti 391
Germania İnferior 431, 575
Germania Krallığı 391
Germania Superior 431
Germenler 354
Getsinger Norman W. 127
Gibikungen Sülalesi 411
Gisela 416
Giselbert 420
Giselbert (Gilbert) 443
Gizli Devlet Konseyi 299
Gneisenau 181
Godefroi de Bouillon 399, 447, 493
Godomar, Bourgogne Kralı 481
Goethe Hevkeli 551
Gokçe Akbay Tugan, Prof. Dr. 120
Gondebald 309
Gondebaut (Gundobad) 412
Gomoristler 585
Gondemar (Godomar), Bourgogne Kralı 381
Goodpaster Andrew J., General 239
Gotik Mimari Stili 189
Got'lar 305, 308, 357
Gottfried Plantagenet 448
Gökalp Orhan, Yarbay 127
Gökçe Kemal, Prof. Dr. 127
Gökdağ 418
Göksu 492
Görünürde Bir Barış 468
Grandson Savaşı 461, 462
Granvelle (Granvela), Kardinal 577
Gregor V, Papa 394
Gregor (Gregorius) VII 398
Gregorius (Gregor) VII, Papa 397
Greek and Turkish Consortia 281
Grépy-en-Laonnois Antlaşması 468
Greutung'lar 358
Groschen (Groşen) 553
Grossglockner 549
Grossglockner Hochalpenstrasse 549
Grouchy, Marşal 181
Group of Financial Statisticians 281
Guayana 586
Gui de Lusignan 405
Guillaume (Fatih) 447
Guinegate, Guinegatte 427, 462, 466
Guise'ler 470
Gundahar 411
Gundikar 411, 412
Gundobad 379, 412
Gundobada 412
Gundram 381
Gunther 411
Guyenne Baskını 457
Guyenne Vasallığı 457
Gümrük Birliği 256
Gümrük Konvensiyonu 590
Gümrük ve Ekonomi Birliği 609
Güneş Yılı Takvimi (Jülven Takvimi) 315
Güney-Batı Hun İmparatorluğu 337
Güney ve Kuzey Holland 583
Gürbulak Sınır Kapısı 63
Gürcüler Erdehan'da 556
Güven Anıtı 563

H

Habsburg'lar Felemenki 372, 382
Habsburg'lar Yasası 552
Habsburg-Lothringen Hanedanı 509
Haçlı Seferi 377, 393
Haçlı Seferi, Birinci 398, 483
Haçlı Seferi, İkinci 483
Haçlı Seferi, Üçüncü 404, 449, 483
Haçlı Seferi, Yedinci 452
Haçlı Seferi, Sekizinci 418, 453
Hadrian IV (1154-1159) Papa 403
Hadrianopolis 299
Hadrianus 95, 299
Hainisch Michael 552
Hakkari Dağları 51
Halifelik Ünvanı 565
Halifelik Kaldırılması 567
Halis Bey, Binbaşı 562
Halkbirliği Partisi 604
Halkın Babası 466
Halk Kralı (Yurttaş Kral) Louis Philippe I 529
Halys (Kızılırmak) 37
Hannibal 435, 436
Haraton 339
Harmel 606
Harmel Raporu 287, 288, 608
Harün-ür-Reşit 385, 387
Harzim Türkleri 452
Hasan Üner 145
Hatibiye Medresesi 76, 77
Hatuniye (Çifte Minare) Medresesi 70, 71
Hatuniye Kümbeti 75
HAWK Füzeleri 248
Heiligenblut 549
Heiligerlee Savaşı 578
Heinrich I Kuşcu, Kuşavcısı, Alman Kralı 393, 395, 442
Heinrich II Aziz, Topal Alman İmparatoru 394, 395
Heinrich II Kara Alman İmparatoru 397
Heinrich IV Alman İmparatoru 397, 398
Heinrich V Alman Kralı 400, 401
Heinrich Arslan, Saksonya Arşidükü 402, 403, 406
Heinrich II Kavgaç, Bavyara Dükü 394
Heinrich X Mağrur, Saksonya Arşidükü 406
Heinrich von Mecklenburg-Schwerin, Hollanda Prensi 589
Heinrich von Schliemann 149
Heller 553
Hennin 430
Henri I, Bourgogne Dükü 420
Henri I, Fransa Kralı 447
Henri II, Fransa Kralı 469
Henri III, Fransa Kralı 472, 478
Henri IV Fransa Kralı Navarralı 475
Henriade 476
Henry II, İngiltere Kralı 448
Henry III, İngiltere Kralı 451, 452
Henry VI, İngiltere Kralı 424, 460
Henry VII, İngiltere Kralı 466
Henry VIII, İngiltere Kralı 464, 467, 468
Herzog von Reichstadt 496
Hitler 589
Hofburg (Viyana) 430
Hohenstaufen 401
Holland 583
Hollanda Hindistan (Sumatra, Cava) 589
Hollanda Krallığı 574, 583, 587
Honoria Justa Grata 341
Hoorn (Hornes) Kont 157, 195, 196, 577
Hôtel Cecilia 203, 208
Hotel Hamburg 141
Hôtel Méditerranée 15
Hôtel Metropol 163, 173
Hôtel Royal 133
Hôtel de Ville (Brüksel Belediye Sarayı) 156, 158, 193, 194
Hottin Savaşı 405
Howard 581
Hötzendorf F. Conrad von 544
Hruodlant (Hruodlandus) Kont 387
Hugo Arles Kontu 417
Hugo, Victor 463
Huguenots (Huguenot'lar) 470
Huguenots Savaşları 476
Huguenots Savaşları, Birinci 476
Huguenots Savaşları, İkinci 476
Huguenots Savaşları, Üçüncü 472, 477
Huguenots Savaşları, Beşinci 473, 478
Huguenots Savaşları, Altıncı 472
Huguenots Savaşları, Yedinci 472
Huguenots Savaşları, Sekizinci 472

Hugues Büyük 443, 445
Hugues III Bourgogne Dükü 420
Hugues Capet (Kapet) 390, 420, 446
Humann 149
Hun Türkleri ve Roma İmparatorluğu 333
Hun Türkleri Batiye Göçleri 339
Hükümdarlar (Laibach) Kongresi 528
Hükümdar Naipliği (Gizli Devlet Konferansı) 530
Hülagu Han 371
Hürriyet ve İtilaf Partisi 555
Hür Üniversite, Brüksel 159, 188
Hüsnü Ersoy 215
Hz. Muhammed 381

I — İ

Ilgaz Turan, Prof. Dr. 213, 214

IAEA 284
İber'ler 435
İcra Encümeni 559
İcra Vekilleri Heyeti 559
İhtilaf Devletleri 546
İkili İttifak 545
İkinci Han İmparatorluğu 337
İkinci Mali Protokol 264
İki veya Daha Fazla İmparator İdaresi 301
İKY 241
İMF 282
İmparator Hakkı 397
İmparator Hukuku 314
İmparatorluk Devri 298
İmparatorluk Kapitülasyonları 393
İnan Kamuran 165
İndustry Committee 283
İnebahtı (Lepanto) Faciası 580
İnnocentius II 401
İnnocentus (İnnozenz) III 451
İnönü, İsmet 558
İnönü Savaşı 562
İnönü Savaşı İkinci 565
İnsula (Kira Evleri) 313
İnsurance Committee 281
İnterregnum (Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun (1254-1273) 492
İnvestitur Hakkı 397
İpek Palas (Gaziantep) 90
İrmingard 416
İrmtrud 439
İsabeau, Kraliçe 460
İsabella (İsabelle), Portekiz Prensesi 423, 495
İsabella de Hainaut 450
İsabelle D'Aragon 454
İzabella 594
İshak Paşa Camii ve Sarayı 61
İsmail Safevi (İran Şahı) 58
İspanya Arapları 384
İspanya Felemenki 572, 582
İspanya Habsburglarının Felemenki 582
İspanya Marklığı 386, 473
İspanya Veraset Savaşları 586
İstanbul'da Mebusan Meclisinin Kapatılması 558, 559
İstanbul'da TBMM'nin Hükümet Yönetiminin Kurulması 565
İstanbul'un İşgali 558
İstihlası Vatan Cemiyeti 566
İstveon'lar 373
İsviçre-Bourgogne Savaşları 426
İtalyan Galyası 433
İtalyan Karolenjleri 389
İtalyanlar, Antalya, Muğla ve Yöresi 556
İtalyanlar ve Oniki Ada 543
İtalyanlar Trablusgarp 543
İttifak Devletleri veya Müttefikler 550
İttihat ve Terakki Partisi 555
İttihat ve Terakki İptidai Mektebi 254
İvoinus 382
İyi Philipp (Philipp) III 156, 424, 425, 429, 594
İzmir Kurtuluşu 564
İzmir Palas 121

J

Jacques Clément 478
Jan de Witt (Genel Vali) 583
Jarnac ve Monsontour Savaşı 472
Jaspar de Witt 601
Jean D'Albert 474
Jean I, Fransa Kralı 455
Jean II, Fransa Kralı 421, 459
Jean de la Forêt (Forest) 485
Jean Frangipani 467

Jean II Sobieski 503
Jean Zapolya 501
Jeanne d'Arc 438, 461
Jean D'Albret 474, 476
Jeanne, Bourbon Dükü Pierre I'in Kızı 459
Jeanne, Bourgogne Prensesi 421
Jeanne Evreux'lü 456
Jeanne de France 455
Jeanne I, Louis X'un Kızı 457
Jeanne, Navarra'nın Mirasçısı 453
Jeanne de Valois 465
Jemappes (Jemmapes) 178, 595
Jérome 181
Johann X 416
Johanna, Navarra Prensesi 450, 454
Johannes XIX, Papa 397
John, Yurtsuz 449, 452
Joseph I 504, 505
Joseph II 510, 526, 595
Joseph II Devri 510
Josephinizm 510, 536
Judith (Bonne) 459
Judith, Prenses 422
Judith, Welf Kontunun Kızı 439
Julia 589
Juliana, Kraliçe 591
Julianus Apostate 375
Julius II, Papa 446
Julius Nepos 309
Jungfernheideweg 141
Jurence Devleti 417
Juste-Milieu Politikası 530
Justinianus, İmparator 90
Jül Sezar 296, 593

K

Ka De We 146
Kahramanlar Yolu ve Alanı 191
Kagan Tudun 385
Kaiserbart (İmparator Sakalı) 550
Kao-tsu 336
Kapet'ler (Capet'ler) 445, 475
Kapetinger 445
Kapitülasyon 485, 487, 488
Kapitülasyon 1536 Antlaşması 485
Kapitülasyonlar 481
Kapland 186
Karadağ 544
Karadeniz Teknik Üniversitesi 551
Karafakioğlu Bedri, Ord. Prof. 55
Kara Heinrich III İmparator 397
Kara Mustafa Paşa, Merzifonlu 173
Kargamış 89
Karintia Kontluğu 416
Karl I Şarlman, Büyük Karl 415, 437, 482
Karl II Kel, Dazlak 389, 390, 392, 437
Karl II Kel, Dazlak Krallığı 38
Karl (Charles) 388
Karl Martell (Charles Martel) 369
Karl, Provence Kralı 416
Karl Ödülü 607
Karl I, Avusturya'nın Son İmparatoru 547
Karl V (Şarlken) 427, 467, 484, 485, 576
Karl VI 505
Karlmann (Carloman) 384
Karlmann Bavyara Kralı 390, 437
Karl IV Lüksemburg'lu, İmparator 391, 419
Karlofça Antlaşması 504
Karlsbad Kongresi 528
Karolenj Hanedanı 377, 384, 414, 482
Karolenjler 387
Karolenjler Alman 389
Karolinger 387
Kars Palas (Erzurum) 70, 72
Kartal Palas 41
Katalaun Savaşı 342, 412, 481
Katharina (Catherine) de Mediçi 471, 477
Katharina (Catherine) de Foix 474
Kathar'lar 451
Katma Protokol 264
Katolik Fernando II 474
Katolik Liga 475, 478
Kavgacı Heinrich II 394
Kavimlerin Göçleri 350
Kaynarca Antlaşması 510
Kelt Kavimleri 346, 347, 573, 593
Kelt'ler ve Galat'lar 346
Keltliber'ler 435
Kent Oteli 210
Kezban Hanım 198
Kiernan Thomas Mc. 128
Kiesler (Lamarr) Hedy 172
Kılıç Ali Paşa 579
Kılıç Arslan 404
Kılıç Arslan II (1156-1192) 406
Killı Chlodion 378
King Dr. 205

Kırım Savaşı 537
Kırmızı Şarap 431
Kısmi İmparatorluk 374
Klemens II (1046-47) 397
Klemens V 454
Klener, J. 21
Kleopatra 298
Koalisyon, Birinci 516, 517
Koalisyon, İkinci 516, 517
Koalisyon, Dördüncü 519, 525
Koçkiri İsyanı 562
Kominform 227, 228
Kongo Devleti Hükümdarı 598
Koning-Ridder (Şövalye Kral) 600
Koninkrijk der Nederlanden 574, 582
Konkordat 1855 536
Konrad II Sali 394, 418
Konrad III 402, 404
Konrad IV 492
Konradin 418
Konradin'ler (Konradiner) 391
Konstantin I Büyük 302, 375
Konstantinos XIII 562
Konstanz Antlaşması 403
Konstilüsiyonel Monarşi 514
Konsül 312
Konsüller Devri, Cumhuriyet Devri 294, 514
Konya İsyanı 560
Kordon Hotel 128, 129
Korkusuz Jean 460, 484, 594
Kossuth Lajos 535
Kostanze 404
Kök Galip 127
Kömür Ormanı 376
Königgrätz (Sadova) Savaşı 538
Kör Ludwig III 417
Köylülerin Tanrısı 584
Kral evi (Eski Ekmek Hali) 159, 195
Kraliyet Sarayı 389
Krallık Devrinin Sonu (M.Ö. 500) 294
Kron 553
k.u.k. Kriegsministerium 539
Kunigunde (Siegfried'in Kızı) 395
Kuran Ercüment, Prof. Dr. 127
Kuranel Vahap 50
Kurfürsten 391
Kurtuluş Savaşı 568
Kutsal Birlik 466, 487
Kutsal İttifak 528, 579
Kutsal İttifak Üç İmparator Arasında 537
Kutsal Kan 550
Kutsal Liga 472, 478
Kutsal Roma-Germen Devleti 510
Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu 393
Kuvayi İnzibatiye 560
Kuvayi Milliye 560
Kuzey Atlantik Antlaşması 226, 229, 590
Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilatı NATO 225
Kuzey Atlantik Konseyi 229
Kuzey-Doğu Hun Devleti 337
Kuzey Germenleri 355
Küssnacht 601

L

Laeken Şatosu 602
Laibach Kongresi 528
Lâle Devri 505
Lare de Triomphe 203
La Reine Margot 476
Latin Krallığı 400, 483
Lateran Konsili 466
Latince 481
Latour Th. Kont 549
Lechfeld 393
Levèvre, Th. 607
Legnano Savaşı 404, 406
Leipzig Uluslar Meydan Savaşı 519
Leitha Dağları 539
Leitha Nehri 539
Leningrad 543
Lennep, Emile van 279
Leo I Bizans İmparatoru 309
Leo II Papa 377
Leo III Papa 386
Leo X Papa 467, 469
Leopold I Avusturya İmparatoru 503, 504
Leopold I, Belçika Kralı 158, 197, 573, 597
Leopold II, Belçika Kralı 197, 598
Leopold III, Belçika Kralı 197, 589, 601, 606
Leopold IV, Babenberg Dükü 402
Leopold V, Babenberg Dükü 406
Leopold Berchtold, Kont 544, 545
Leopold Prens, Saksonya Coburg 595
Leowigild 366
Lepanto (İnebahtı) Deniz Savaşı 579, 580
Lex duodecim tabularum 314
Lex Burgundiorum 412

Lex Gundabada 412, 413
Lex Renovata 368
Lex Ribuariorum 376
Lex Romana Burgundionum 412
Lex Romana Visigotorum 366, 367
Lex Salica 376, 380
Lex Visigotorum 367
Licinius-Sextius Yasası 294
Liège 425
Liège Ruhani Prensliği (Başpiskoposluğu) 572, 587
Ligurlar 435
Limburg Bölgesi 588
Limes 375
Lique du bien public 425, 462
Liudolfinger Hanedanı 391, 395, 417
Liu-Ts-Ung 337
Lizbon Konferansı 286
Lodewijk (Ludwig) II Flaudre-Male Kontu 422, 423
Lombardia Demir Tacı 385
Lombardiya 385
Londra Konferansı 573, 588, 593, 597, 600
Longjumeau Barış Antlaşması 476
Lothar III, Germania Kralı, Supplinburg'lu 401
Lothar (Lothaire) 444
Lothar Krallığı 389, 576, 594
Lothar I Krallığı 389, 416
Lothar II (III), Kral Olarak III İmparator Olarak II 401, 405
Louis II Kekeme, Fransa Kralı 438, 439, 440
Louis III, Fransa Kralı 443
Louis IV d'Outremer, Fransa Kralı 443
Louis V Tembel, Fransa Kralı 390, 444, 446
Louis VI Şişman, Fransa Kralı 447
Louis VII Küçük, Fransa Kralı 402, 404, 448
Louis VIII Aslan, Fransa Kralı 418, 450
Louis IX Aziz, Fransa Kralı 452, 474
Louis X Kavgacı, Fransa Kralı 455
Louis XI Fransa Kralı 462
Louis XII Orléans'lı, Fransa Kralı 465
Louis XIII le Juste, Fransa Kralı 456, 478
Louis XIV, Fransa Kralı 157, 197, 476, 478 484
Louis XV, Fransa Kralı 487
Louis I de Condé (de Bourbon) 471, 474, 475, 476
Louis Philippe I, Kral 530
Louise I de Bourbon 474
Louise Marie 496
Louise de Savoie 467
Louvain Katolik Üniversitesi 608
Lozan Barış Antlaşması 466, 488
Lozan (Ouchy) Antlaşması 543
Lucchani 548
Ludolfing Hanedanı 391
Ludovico Sforza 466
Ludwig I Dindar, İmparator 388, 389
Ludwig II Germen, İmparator 389, 390, 416 441
Ludwig II, Flandre-Male Montu 422, 423
Ludwig Kör, İmparator 416
Ludwig III Genç, Saksonya Kralı 438
Ludwig IV Çocuk, Germania Kralı 390
Ludwigslied (Ludwig Destanı) 440
Luns Joseph 169, 607
Lurik (Liège) 425
Lutetia (Paris) 380, 436
Lutetia Parisiorum 380
Lüksemburg Alman Büyükdükalığı 587
Lützelburg (Lüksemburg) 572, 574

M

Macar Kralı Franz Joseph I 539
Madrid Barış Antlaşması 428, 467
Magenta Savaşı 537
Magister Militum 307
Magistratur'lar 311
Magistratus'lar 311
Magistri Militum Spaniae 365
Mahmud I 487
Mahmuzlar Savaşı 466
Majordomus (Saraynazırı) 382, 414
Manpower and Social Affairs Committee 283
Malazgirt 398
Manlio Brosio 169, 284
Manneken-Pis 198, 199
Manuel I (Bizans İmparatoru) 406
Marche-les-Dames 601
Margareta Bavyara Prensesi 423
Margareta von Parma, Genel Vali 577
Margarete Felemenk Genel Valisi 468
Margarite Korkusuz Jean'ın Annesi 460
Margarite de Provence 453
Maria Antoinette, Fransa Kraliçesi 495
Maria, Bourgogne Prensesi 156

Maria, Felemenk Genel Valisi 577
Maria, İngiltere Prensesi 495
Maria Louise, Fransa İmparatoriçesi 495
Maria, Lüksemburg'lu 456
Maria, Portekiz Prensesi 495
Maria (Mary) Stuart 470
Maria Theresia, İmparatoriçe 508
Maria, Yiğit Charles'in Kızı 462
Marie 466, 500
Marie de Cleves 465
Marie Hohenzollern Sigmaringen (Prenses) 599
Marie Lilian Baels (Prenses Betty) 601
Marie Louise 518
Marie Vetsera 547
Marignano Savaşı 467
Maritim Transport Committee 281
Mark Aurel 300
Markantilizm 510
Markoman'lar 319
Marshall 607
Marshall Planı 255, 277, 590 610
Martin I Papa 608
Martinus IV Papa 453
MAS 248
Masum, Şeyh 77
Mathias 581
Maupertuis Savaşı 459
Mayerling Faciası 547
Mayıs (15) 1848 Ayaklanması 531
Maximianus Herculis 375
Maximianus Herculis 375
Maximilian I, İmparator 156, 426, 462
Maximilian II, İmparator 594
Maximilian I, Meksika İmparatoru 533
Maximilian I, Meksika İmpaprato-runun Öldürülmesi 547
Mc Dowell R.E. 217
Medina Sidonia, Dük 580
Megalo İdea 562
Mehmet Ali Paşa, Kavalalı 530
Mehmet III 487
Mehmet IV 487
Mehmet V Reşat 546, 550, 555, 569
Mehmet VI Vahidettin 555, 565, 589
Melsbrock Hava Alanı 202
Menderes Adnan (T.C. Başkanı)
Merovenj 413
Merovenj Hanedanı 377, 384, 414, 482
Merovenj'ler (Merowinger, Mero-vinger) 378
Merovenj'ler Devrinde Burgundia Krallığı 413
Merowing (Merowech, Merovec, Merovaeks) 378, 379, 482
Merowech 378, 379, 482
Mersen Antlaşması (870) 594
Mesut I Selçuk Sultanı 402
Mete 336
Metternich, Prens 523, 573, 587
Metternich, ve Devri 523
Metternich Sistemi 527
Midyat Ali Batı İsyanı 557
Mignon'lar 472
Mildren Frank T. Orgeneral 124, 125, 127
Miliarium aureum (Altın mil) 313
Milli Birlik Komitesi 23
Milli Hareket 568
Milvius Köprüsü Savaşı 302
Misaki Milli Bildirisi 558
Mohaç Meydan Muharebesi 467
Moltke 538
Mondros Mütarekesi 555, 556
Monroe, ABD Başkanı 253
Monroe Doktrini 253
Montan Union 590, 610
Montecuccoli Raimondo Kont 170
Montereau 423
Montgomery Marşal 228
Mooker Heide Savaşı 578
Mora Yarım Adası 597
Morganatik Nikah 548
Moritz, Wilhelm I'in Oğlu 585
Moritz, Prens, Genel Vali 585, 594
Moskova 519
Mouscron Bölgesi 604
Möllendorf Ailesi 147
MTSK (CCMS) 250, 276
Mudafaai Hukuk Cemiyetleri 556
Mudanya Mütarekesi 564
Muhammet bin Ahmer ve Devleti 372
Murat III 473, 487
Murten (Morat) Savaşı 426, 462
Musa bin Nusayr ve Cadiz Savaşı 368, 369
Mussolini 135
Mustafa II 503
Mustafa Aşula 173
Mustafa Kemal Atatürk 556

Mustansir Halife 371
Mürzsteg Antlaşması 543

N

NADGE 247
NAMSO 248
Nancy Savaşı 427
Nantes Barış Antlaşması 479
Nantes Edikti 456
Nantes Fermanı 475, 478
Napolyon I 170, 179, 181, 511, 514, 573 587, 595
Napolyon I Devri 516-517
Napolyon, İmparator 518
Napolyon, İtalya Kralı 518
Napolyon Savaşları 518
Narbonne Savaşı 365
Narbonne ve Barcelona Antlaşması 464
Narses 310
Narter Fikret, Prof. 24, 25, 30
NATO 105, 185, 186, 225, 233
NATO Belgeler 226
NATO Bilimsel İşbirliği 186
Navarra, Baskca 473
Navarre, Fransızca 473
Nefertiti (Nofretete) 144
Nemrut Dağı 74
Nero 299
Neustria 380, 413, 593
Neustria Krallığı 381, 413
NHPLO 248
Nibelungenlied 411
Nibelungen Efsanesi 411
Niğbolu Savaşı 460, 484
Niklas Sam 191
Nimwegen Barışı 423, 428, 586
Nis Kuşatması 468
NORAD 238
Noreia Savaşı 356
Normandiya 442
Normandiya Kontu Şeytan Robert I
Numa Pompilius 294
Nur Palas (Ağrı) 68
Nurettin Atabek 402
Ney, Marşal 180

O

Octavianus Augustus 434
Odo 439
Odoaker (Odovakar) 310
Odovakar (Odoaker) ve Krallığı 310
OECD 277
OECD Türk Konsorsiyonu 205
OEEC 255, 277, 590, 609
Oguzer Turgut Prof. Dr. 46, 57, 70
Oğuzkan Turhan, Prof. Dr. 127
Oktrovayye (Octryée) 536
Okul Antlaşması 604
Olalı Hasan, Prof. Dr. 127
Oranj Nassau Hanedanı 591
Oranj Prensi Wilhelm I Nassau-Dillenburg 577
Oranjistler 596
Ordusuz Kahraman 524, 529
Orel, Adnan Korgeneral 124, 125, 127
Orestes 309, 310
Orhan Gazi 457
Orléans Krallığı 381
Ortaçağın Bourgogne Modası 430
Ortaklık Hazırlık Dönemi 263
Ortaklık Geçiş Dönemi 263
Ortaklık Komitesi 262
Ortaklık Konseyi 268
Ortaklık Son Dönemi 263
Ortak Pazar (AET) 256, 261, 278
Osman I (bey), Padişah 89, 455, 494
Osman Paşa, Gazi 541
Osmanlı Hanedanı 491, 565
Osmanlı İmparatorluğu 485, 569
Ostmark 386, 483
Ostrogot Devleti 359
OTAN 122, 225
Otluk Dağları 73
Otto I Büyük (936-973) 393, 395, 417, 443 446
Otto II 394, 396, 444
Otto III 394, 396
Otto IV 449
Otto Prens 597
Otto, Dük Bourgogne Dükü 420
Ottokar II (1233-1278) 493
Otto'lar 395
Otton'lar 377, 395, 417
Otton'lar Sanatı 396
Ottonen 395
Ottonianum 393
Ottonik Sanatı 396
Otton Sanatı 394
Ouchy (Lozan) Antlaşması 543
Ozialoszinski 141

Ö

Öğütçen, Hüseyin, Hakkari Valisi 50
Önbirlik 609
ÖYAR 213
Özdaş Nimet, Prof. Dr. 186
Özgen Gündoğdu Prof. Dr. 127
Özgür Cahit, Prof. Dr. 127
Öztiğ, Fevzi, Prof. Dr. 46, 72, 82, 97

P

Padişahlığın Kaldırılması 565
Padova Mütarekesi 551, 555
Paladin 387
Pan-Amerika Birliği 253
Pan-Europa 254
Pan-Germanizm 254
Pan-Slavizm 254, 541
Pan-Turanizm 254
Papodopoulos Constantinos, General 124
Papapertou Patroklos P., Tuğgeneral 124
Parc de Bruxelles 159
Paris 380, 436
Paris Antlaşması 231, 537
Paris Büyük Elçisi 524
Paris Konferansı 556
Paris Krallığı 381
Parisii Kelt'leri 380
Parlamenter Demokratik Krallık 514
Parmalı Margarete 577
Pasarofça Barış Antlaşması 505
Pascalis II, Papa (1099-1118) 398, 401
Pascalis III, Papa (1164-1168) Rakippapa 386
Pasterzen Buzulu 550
Patriciler ve Pleb'ler 294
Patrona Halil 505
Paul III Papa 581
Paulin, Fransa Sefiri 468
Pavia Savaşı 467
Payaslıoğlu Arif, Prof. Dr. 127
Payments Committee 281
Pehlivan Palas (Adana) 95
Pépin de Heristal 382, 383
Pépin de Laden (Pippin von Laden) 383
Pépin Küçük 384, 414
Pergamon Museum 148
Péronne 425
Persepolis 374
Perut Zaferi 504
Petro I, Büyük 504
Petro III, Aragon Kralı 453
Philipp I Güzel, İspanya Kralı 427, 499
Philipp II İspanya Kralı 196, 501, 575, 572, 578, 582, 594
Philipp V, İspanya Kralı 504, 508
Philipp II, Yiğit Bourgogne Dükü 421, 422, 594
Philipp III İyi, Bourgogne Dükü 423
Philippe I, Fransa Kralı 447, 483
Philippe II Auguste, Fransa Kralı 405, 420 448
Philippe III Yiğit, Fransa Kralı 453, 456
Philippe IV Güzel, Fransa Kralı 454
Philippe V, Fransa Kralı 455
Philippe VI de Valois, Fransa Kralı 421, 457
Philippu Arabs (244-249) 301
Pichegru 595
Pierlot 606
Pierre l'Ermite, Papas 399
Pierre de Beaujou 463
Pierre Harmel 607
Pikt'ler (Picti) 375
Pilot Ülke 250, 276
Pippin von Laden, Pippin (Pépin) 382, 383
Pippinid'ler 387
Pisa Konsili 466
Piyale Paşa 579
Place Charles de Gaulle 203
Place de l'Étoile 203
Plebizit 312
Plessis les Tours Kalesi 463
Plinius 411
Poitièrs 384
Poitièrs Savaşı 422, 459
Pompei 137, 138, 139, 140
Postumus Marcus Cassianus 374
Poyraz Vefa, Vali 76
Pön Savaşları ve Hannibel 295
Praetor (Pretor) 312
Prag 419
Prag Ayaklanması 534
Prag Barış Antlaşması 538
Prag Kongresi 525
Pragmatik Sanksiyon 508
Praguerie 462
Prenses Louise ve Kitabı 599
Princip 545

Privilegium Minus 1156 403
Provance Devleti 416

Q

Questor (Kuvestor) 312
Quebec 475

R

Radegunde Thüring Prensesi 381
Raimond VI, Toulouse Kontu 451
Raimond VII, Toulouse Kontu 451
Rainald III, Bourgogne Kontu 418
Ramek
Ramazanoğulları 96
Ramazanoğlu Muzaffer 6
Rastatt Kongresi 523
Rastatt Barış Antlaşması 505
Rathaus (Viyana) 191, 192
Reddi İşgal Heyetleri 556
Redford Dükü 423
Refugiés 479
Regnum Arelatense 417, 418, 419
Regnum Burgundia 415, 420
Regnum Francia Occidentalium 483
Regnum Francorum 390, 393
Regnum Jurence 417
Regnum Provinciae 417
Reichvikar 470
Reichenbach Subsidenz Antlaşması 525
Reims Krallığı 380
Rekkaret I (Recaredo, Recaret) 366
Rem'ler 575
Remus 293
René de Châlon 577
René Loren Dükü 426
Renée (Renate), Ferra Düşesi 466
Renner 552
Rheinbund 511
Richard I Arslan Yürekli 405, 406, 449
Richard, Bourgogne Dükü 442
Richard le Justicier, Dük 415, 420
Richard İngiltere, Cornaval'li (1252-1272) 492
Richelieu 456, 478, 586, 595
Ricimer 309
Riesenrad 201, 204
Ringstrassê 160, 551
Ripuari Frankları 392
Rıza Pehlevi, İran Şahı 64
Robert I, Fransa Kralı 420
Robert I, Flandre Kontu 447
Robert I Şeytan, Normandiya Kontu 420
Robert II Sofu, Fransa Kralı 420
Robert'ler (Robertiner) 441, 445
Robert'ler (Robertiner) 441-445
Robert'ler Sülalesi 420
Rochéaut-Moines Savaşı 450
Roderich (Rodrigo) 368
Roland Destanı (Chanson de Roland) 387
Roma Antlaşması 256, 496, 590, 609, 612
Roma Burgonyası 415
Roma Hukuku 314
Roma İmparatorluğunun Çöküş Nedenleri 316
Roma İmparatorluğu ve Germenler 350
Roma, Roma İmparatorluğu ve Romalılar 293
Roma'lılar 311, 575
Roma'lılar İlahları 322
Roman (Latin) Dilleri 481
Roman (Latin) Uluslar Grubu 481
Romanos Diogenes 398, 447
Romulus 293
Romulus Augustulus 310
Roncesvalles Savaşı 387
Roussillon Fermanı 476
Royaume de Belgiqe 593
Rudolf Arşidük 547
Rudolf II, Bourgogne Kralı 416
Rudolf III, Bourgogne Kralı 417
Rudolf (Raoul), Fransa Kralı 420, 443
Rudolf I Dük, Jurence Kralı (Welf Asıllı) 416, 417
Rudolf II Dük, Jurence Kralı 417
Rudolf Schwaben Dükü 398
Rudolf I von Habsburg 492, 493, 404
Rudolf II von Habsburg, İmparator 581
Rudolfing'ler 417
Rugi Kavmi 378
Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti 556
Rus-Japon Savaşı 543
Ruyter 586
Ryswijk Barışı 586

S

Saalfeld Antlaşması 468
SACEUR 239, 243
SACLANT 243, 244, 275
SACLANTREPEUR 247
Saint Aubin-du Cormier Savaşı 465
Saint Bernhard 448
Saint Denis Savaşı 476
Saint Germain Barış Antlaşması 552
Saint Germain en-Laye Barış Antlaşması 477
Saint Germain Fermanı 476
Sakarya Meydan Savaşı 562
Saksonya-Cobourg Gotha Sülalesi 593
Salahattin Eyyubi 404, 405
Salep (Göksu) 404
Sali (Sal veya Sala) Frankları 377
Salm Niklas, Kont 191
Salon de l'Horloge at the Quai d'Orsay 278
Sambr Irmağı 179
Sancho III, Kral 474
San Geromino Manastırı 501
Sapaudia 412
Saraynazırları 414
Sardur I, Urartu Kralı 43
Sardur II, Urartu Kralı 43
Sarı Aylık Abonman Kartı 33
Sarı Kışla 130
Sarı Selim 478
STANOVFORLANT 243
Stokholm Antlaşması 257
Schilling 553
Schleswig-Holstein 538
Schlieffen 538
Schmalkalden Birliği 468
Schmerling A.v. 538
Schober 553
Schönbrunn Barış Antlaşması 518, 524
Schuman Robert 257, 607
Schuschnigg 173
Schwarzenberg General 519
Scipio Konsül 295
Scot'lar (Scoti) 375
Sebastianus 362
Seçici Prensler (Kurfürsten) 391
Seçim Antlaşması 472
Seçim Kapitülasyonu 472
Scipel Ignaz 553
Selcke Benno Dr. 129
Selçuk Türkleri 461
Selçuk Sultanları 483
Seleukus (Seleukos) Nikator I (Muzaffer) 294
Selim II'inci 75, 196, 487, 579
Sena Gallica Savaşı 360
Senato 311
Senlis Barış Antlaşması 464
Senne Suyu 161
Servius Tullius 294
Sevr Antlaşması İmza Edildi (20 Ağustos 1920) 561
Sezarizm 514
SHAPE 177, 239, 275, 605
Siegfried 395
Siemensstadt 147
Sien-pi Türkleri 336
Sigibert 381
Sigibert III 382
Sigismund 381, 412, 483
Siller Margarete 11, 21
Simon IV, Montfort Kontu 451
Simpson Mrs. 7
Sınıf ve Zümre Monarşisi 513
Sipprelle Dudles G. 127
Sisibut 367
Skot'lar (Scoti) 375
Smekal Herbert, İng. 11, 22
Soisson 380
Soisson Krallığı 380
Sokulu Mehmet Paşa 579, 581
Solferino Savaşı 537
Sophie Chotek, Düşeş 548
Sovjetisches Ehrenmal 150
Sönmez Reşit, Prof. Dr. 127
Spaak, Paul Henri 601, 606
Special Programmes 284
Spielman M. 170
SPK 233
Sputnik I 269
Squae Sextiae (Aix-en-Provence) 356
Staatsrat 552
Starhemberg Ernst Rüdiğer 173
Starhemberg Rüdiger, Kont 191
Staufen Hanedanı 402
Staufer 492
Steinhoff Yohannes, General 237
Stephanskirche 189
St. Helena 520

Stilicho 307
Stürkgh, A., Kont 547, 549
Suessionlar 575
Sukarno 589
Sully M.d. Dük 475
Suner Erol 118
Supplinburg 401
Süevler 436
Süleyman Kanuni Sultan 75, 125, 467, 486 570, 572
Süleyman, Kaya Alpoğlu 89, 453
Süleyman Şah, Kutulmuşoğlu 89
Sülün Ziyafeti 424
Syagrius 378
Syagrius Kıralığı 378

Ş

Şah İsmail 502
Şah Tahmesp 502
Şapur I, İran Sasani Hükümdarı 374
Şarlken (Karl V) 156, 484, 485, 572
Şarlman (Büyük Karl, Karl I) 377, 384, 415, 437, 473
Şartlar Hareketi 455
Şehir Oteli (Siirt) 39
Şeref Konsülü 380
Şeyh Mutahhar Camii 82
Şi-huang-ti 325, 352
Şişman Karl (Charles) III (II) İmparator Olarak III Fransa Kralı Olarak II 390, 438
Şövalya Kral 468
Şubat İhtilalı (1848) 530
Şubat Patenti (1861) 538

T

Taaffe Eduard, Kont 542
Tadinae Savaşı 360
Tamamlayıcı Protokol 267
Tarik bin Ziyad 366
TBMM Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 559
TBMM - Hükümeti 559
Tekalifi Milliye Emirleri 563
Teknical Co-operation Committee 282
Temmuz 1830 Ayaklanması 529
Teoman (Touman, Tuman) 335
Tertri (Tertry) Savaşı 383
Testriacum 383
Tetrarşi 301
Teunis Başbakan 601
Tezer Ercan, Prof. Dr. 127
Theodahat Kral 360
Theoderich I Büyük, Ostregot Kralı 359, 379
Theodorich (Theoderich) I, Vizigot Kralı 363
Theodorich (Theoderich) II, Vizigot Kralı 363
Theodosius (Theodosios) I Büyük, Roma İmparatoru 304, 376
Theophanu (Theophano), İmparatoriçe 396
Theudobald (Theodebald) 383
Thierry (Thierri) Reims Kralı 380
Thierry (Thierri) III 383
Thierry (Thierri) IV 383
Thorn Gaston, Konsey Onur Başkanı 234
Thorak Joseph 563
Ticinus 295
Toison d'Or Tarikatı 424
Toleranzedikt (Toleranz Fermanı) 510, 595
Tolosan (Tolan) Devleti 436
Topa-Tapgaç (Vey Hanedanı) 337
Tornacum (Tournai, Doornik) 178, 378
Totila Kral 360
Tour de Nesle (Nesle Kulesi) 455
Tour de Zizim 465
Tournai (Doornik) 377
Tourism Committee 281
Toxandria 375
Trabzon Muhafazai Hukuku Milliye Cemiyeti 556
Trade Committee 281
Transleithan Kısmı 540
Trebia 295
Trever'ler 576
Tricolor Bayrak 529
Trifels Şatosu 407
Trikupis 564
Triumvirlikler 296
Tromp Amiral 586
Troppau Kongresi 528
Trouvère 707
Troyes Antlaşması 460
Truman Doktrini 227
Tubant'lar 373

Tuğ İskelesi (Van Gölü) 73
Tuğrul Bey 371
Turan Ilgaz, Prof. Dr. 213
Turanşah, (Eyyubi Hükümdari) 452
Turist Palas 41, 55
Turistik Otel (Diyarbakır) 81
Tuşpa (Van) 43
Tuz Vergisi 458
Tüccarların Kralı 463
Türing'ler 392
Türk Özel, Özalp Kaymakamı 55
Türk Mezarı 89, 492
Türkiye-AET Ortaklık Konseyi 262
Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu 262
Türkiye Atlantik Antlaşması Derneği 249
Türkiye-Suriye Sınır Kapısı 92

U

Uçaklar ve Uçak Biletleri 221
Uldız 339
Uluslararası Afrika Şirketi 598
Uluslar Kongre 595
Uluslar Leipzig Meydan Savaşı 525
UNCTAD 281
Union Economique Benelux 590, 609
Usipet'ler 373
Uptaros (Muncuk, Aybers ve Ruga) 339
Urban (Urbanus) II, Papa 399
Usta Şakir Kümbeti 75
Utrecht Antlaşması 157, 586, 595
Utrecht Birliği 572, 581
Utrecht Piskoposluğu 583

Ü

Üç Bilge Komitesi 269
Üç Doğu Avrupa Konservatif İmparatorluğu 528
Üçler Komitesi 269, 286
Üçler Komitesi Raporu 286
Üçlü İttifak 542, 545

V

Vahideddin, Mehmet VI 558, 559
Valentinian III (425-455) 411
Valentina Visconti 466
Valerianus 374
Valois Angoulême Hanedanı 466
Valois Hanedanı 457, 473
Valois Sülalesi 422
Vondal'lar 301, 308, 436
Vandenberg 228
Varadin 505
Varşova Paktı 167
Vassy Kıyımı 477
Venedikt VIII, Papa 395
Venta Belgarum (Winchester) 434
Veraset Savaşları 375
Verdun Antlaşması (843) 389, 390, 392, 415, 437, 483, 576, 593
Verona Kongresi 528
Versailles Antlaşması 600
Vervins Barış Antlaşması 475
Vestfalya Barış Antlaşması 585
Vey Sülalesi 337
Vezüv Yanar Dağı 138
Victor Hugo 463
Vienne-Lyon Dükalığı 416
Vienne Şarapları 430
Viktor II Papa 399
Viktor Adler 547
Vilayeti Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti 556
Villeroi 157
Villers Cotteret 1539 Ordonnansı 469
Vindobona 300
Violante d'Aragon 461
Viromandu'lar 575
Vitigis (Witiges) 360
Viyana Kongresi 158, 525, 526, 587, 590
Viyana 1845 Mart Revolüsyonu 531
Vizigotlar 379, 436
Vizigotlar Cadız Savaşı, İspanya'da Araplar 368
Vizigotların Toledo Devleti 365
Vizigotların Tolosan Devleti 363
Voltaire 476
Von Karman 275
Vougle 384
Vouillé Savaşı 364

W

Wachau 407

Walja (Valya) 363
Wallonca 573
Wallon Bölgesi 573
Wallonlar 596
Waratton 383
Waterloo Kulesi 182-183
Waterloo Savaşı 178
Wellington 179-180
Westfalya Barış Antlaşması 585
Widukind (Wittekind) Saksonya Lideri 385
Wilhelm Fatih (Guillaume) (1066-1087) İngiltere Kralı 447
Wilhelm Hollandalı, Alman Kralı (1254-56) 492
Wilhelm I, Genel Vali (1533-1584) Oranjlı 577, 579, 583, 585
Wilhelm II, Genel Vali 585
Wilhelm III, Genel Vali Aynı Zamanda İngiltere Kralı 586
Wilhelm IV, Genel Vali von Nassau Dietz 587
Wilhelm V, Genel Vali 587
Wilhelm I, Hollanda Kralı (1815-1840) 573, 597
Wilhelm II, Hollanda Kralı 588
Wilhelm III, Hollanda Kralı 588, 589
Wilhelm II, Prusya Kralı 599
Wilhelmus von Nassauen 585
Wilhemine, Hollanda Kraliçesi 588, 589, 590
Willehari Alemanların Dükü 383
Willem Alexander, Kraliçe Beatrix'in Oğlu 591
William O'Brien, Sir Amiral 246
Wilson ABD Başkanı 551
Winchester 434
Windischgrätz 535
Wittekind, Saksonya Kralı 385

Y

Yasa Kitabı 299
Yalvaç Suavi, Prof Dr. 127, 207
Yavuz Fehmi 24, 25
Yavuz Sultan Selim 58, 565
Yardımcı Pilot Ülke 250
Yaşar Sait 36, 41, 83
Yaşlı Pepin 382
Yediler (7'ler) 257
Yedi Yıl Savaşları 509
Yeni Fransa 475
Yeni Hollanda 586
Yeni otel (Doğu Bayezit) 60
Yenilmez Armada 579, 580
Yetmişyediler (77'ler) 268
Yiğit Charles (le Téméraire) Bourgogne Dükü 425, 462
Yiğit (Cesur) Philipp Bourgogne Dükü 421
Yıldırım Bayezit I 460, 483
Yokann Wilhelm Frisos, Nassau Dietz Prensi 587
Yohannes XIX 397
Yohannes XII 393
Yonne Köprüsü 423, 460
Yozgat İsyanı 560
Yukarı Bourgogne 419, 431
Yunanlılar İzmir'de, 15 Mayıs 1919 559
Yüngül Naci, Prof. 213
Yüzyıl Savaşı 421, 458

Z

Zaza Gabor 69
Zeno Bizans İmparatoru 309
Zenon Bizans İmparatoru 309
Zenta Savaşı 504
Zeus Sunağı 132
Zisleithan Kısmı 539
Zizim Kulesi 484
Zsigmond 483
Zuger Gölü 601

FAYDALANDIĞIM VE METİNLERİNDEN KISMEN ALDIĞIM ESER VE KAYNAKLAR

1 — Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilâtı - NATO - Belgeler - Türkçe
NATO Enformasyon Servisi. Brüksel
Ajans - Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara

2 — Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilâtı - NATO - Elkitabı - Türkçe
Ocak 1972, NATO Enformasyon Servisi - Brüksel
Ajans - Türk Matbaacılık Sanayii - Ankara

3 — Information Kit...
HQ Allied Land Forces - Southeastern Europe;
Türkçe - İngilizce İzmir - Turkey
Visitor's Guide.
HQ Allied Land Forces - Southeastern Europe,
İzmir - Turkey
Güney Doğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri (Landsoutheast).

4 — Information for Visitors. AFSOUTH.
Benvenuti a Napoli

5 — Neden «NATO'ya Evet»? İsmet Giritli. Türkçe,
Ak-yayınları. İstanbul - 1968

6 — OECD - History. Aims. Structure. İngilizce
Organisation for Economie Co-operatine and Development.
March 1972. Printed in France.

7 — Structure of OECD
Policies for Economic Progress In Seventies
by Emile van Lennep. Secretary General of OECD; İngilizce

8 — Structure of OECD (küçük bir broşür), İngilizce.

9 — Centre For Educational Research and Innovation.
Purpose, Programmes, Progress ve ekleri. İngilizce.
OECD Organisation For Economic Co-operation and Development. OECD, 2, rue André-Pascal, Paris-16 e.
Annex 1, Educational Growth and Educational Opportunity
Progress To 30 th June 1971.
Annex 2, Innovation In Higher Education
Progress To 30 th June 1971.
Annex 3, Curriculum Development and Educational Technology
Progress To 30 th June 1971.
Annex 4, Innovation Policies and Structures
Progress To 30 th June 1971.

10 — The OECD OBSERVER No. 57/April 1972, İngilizce
Printed in France

11 — OECD and Educational Planning an Development. İngilizce.
The OECD OBSERVER No : 27/April 1967.

12 — Opening The Way For Innovation in Education.
The OECD OBSERVER No : 54/Oktober 1971.

13 — OECD - Catalogue of publications 1972.

14 — Avrupa Ekonomik Topluluğu Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği.
Avrupa Toplulukları (Ortak Pazar) hakkında not. Türkçe.
Mart 1972.

15 — Avrupa Ekonomik Topluluğu Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği.
Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkileri hakkında not.
Mart 1972.

1 — Brockhaus - Handbuch des Wissens in vier Bänder.
Sechste gänzlich umgearbeitete und wesentlich vermehrte Auflage von Brockhaus' Kleinem Konversations = Lexikon
Leipzig / F.A. Brockhaus /1928 ve 1929.
Band 1 - 4.

2 — Brockhaus Enzyklopädie - Bildwörterbuch der Deutschen Sprache in 20 Bänden; mit Karten - und Ergänzungsbänden 24
Siebzehnte völlig neubearbeitete Auflage des Grossen Brockhaus, Band 1 - 24.
F.A. Brockhaus. Wiesbaden 1966 - 1976.

3 — Meydan - Larousse - Büyük Luğat ve Ansiklopedi
Cilt 1 - 12, Ekcilt 1976.
Meydan Yayınevi - Cağaloğlu, Sultanmektebi sokak 23 - 25
İstanbul, 1969 - 1973.

Prof.Dr.
HALİS DUMAN

GEZİLERİM
NATO, AET (AT) ve OECD
TARİHTEN SEÇİLMİŞ BAZI KISIMLAR

İSTANBUL
1987

GEZİLERİM
NATO, AET (AT) ve OECD
TARİHTEN SEÇİLMİŞ
BAZI KISIMLAR

Prof.Dr.
HALİS DUMAN